

الذی المنصوص

(الحکم)

سُنَنُ أَبِي دَاوُدَ

(افادات)

حضرت مولانا محمد عاقل صیّد

صدر مدرس، مظاہر العلوم، تھانہ نور، ہند

(تفہیم)

- ① دیکھنا کہ اقل کون سا کتب خانہ میں ملے گا
- ② یہاں کتاب کو دیکھ کر (اگر) کوئی کتاب خانہ میں ملے گا تو پھر
- ③ وہاں سے اس کتاب کو لے کر آئے گا
- ④ یہ کتاب کون سا ہے؟
- ⑤ یہ کتاب کون سا ہے؟
- ⑥ یہ کتاب کون سا ہے؟
- ⑦ یہ کتاب کون سا ہے؟
- ⑧ یہ کتاب کون سا ہے؟

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
آڈیو درس	مناظرے	تمام فنون

الدر المنضود

فی حل

سنن أبي داود

افادات:- حضرت مولانا محمد عاقل صيب

صدر مدرس مظهر العلوم سهارنپور (هند)

مترجمين:

[رفقاء] دار التصنيف والتحقيق

زیر نگرانی

مولانا شاة فيصل فاضل وفاق المدارس

پیشگو..... پنجم جلد

خصوصیات

- ① د کتاب پہ اول کنبی د اصول حدیث مفیدہ مقدمہ
- ② د بذل المجہود شرح أبي داود عربی شرحی خلاصہ اونچور
- ③ د متن ٲولو احادیث تہ اعراب ورکول
- ④ د هر کتاب پہ اول کنبی هغی سره متعلقه ضروری مباحث
- ⑤ د هر حدیث تخریج د مصدر، کتاب اور رقم پہ حولی سره
- ⑥ د مشکوٰٴ لغاتو حل
- ⑦ په فقهی مباحثو کنبی د مذاہبو بیان
- ⑧ د فریق مخالف دلائل
- ⑨ د فریق مخالف د دلائلو څخه جوابونه
- ⑩ د مذهب حنفی دلائل او وجوه ترجیح

خوړونکی

فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پیشور

د چټاپ حقوق صرف ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم: **الدر المنضود فی حل سنن أبی داؤد**
 مؤلف: **حضرت مولانا محمد عاقل صاحب دامت برکاتهم**
 زیر نگرانی: **مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس**
 خورونکی: **فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پینبور**

د ملایو ډو پټي

مکتبه فخر الدین رازی هرات [نمائنده فیصل کتب خانہ در هرات]	➡
جدید اسلامی کتب خانہ خوست	➡
المصباح کتب خانہ کابل	➡
روغالیوال کتب خانہ جلال آباد	➡
رحیمی کتب خانہ خوست	➡
حرر کتب خانہ کابل	➡
فلاح کتب خانہ جلال آباد	➡
مومنی مبارک کتب خانہ غزنی	➡
مکتبه خواجه عبداللہ انصاری غزنی	➡
واحدی کتب خانہ خوست	➡
مکتبه رحمانیہ قندهار	➡
دعوت کتب خانہ جلال آباد	➡
تقوی کتب خانہ جلال آباد	➡
نعمت کتب خانہ کابل	➡
شریف الله کتب خانہ کابل	➡
حقانیہ کتب خانہ گردیز	➡
مسلم کتب خانہ جلال آباد	➡
مکتبه نعمانیہ غزنی	➡
گودر کتب خانہ جلال آباد	➡
مسلم کتب خانہ خوست	➡
حاجی سردار کتب خانہ کابل	➡
مکتبه رشیدیہ کابل	➡

خپرونکې

فیصل کتب خانہ

مدینه تاور محلہ جنگی پینبور قصه خوانی پینبور
 موبائل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست ابواب جلد سوم

۲۵.....	باب الصَّدَاقِ.....
۲۵.....	د مهر شرعی حیثیت :.....
۲۶.....	توضیح الحديث.....
۲۶.....	د مهر فاطمی مقدار :.....
۲۸.....	باب قِلَّةِ الْمَهْرِ.....
۲۸.....	اقل مهر عند الائمة :.....
۲۸.....	توضیح الحديث.....
۲۹.....	لبس مزعفر للرجل :.....
۲۹.....	(د حديث الباب نه جوابات).....
۲۹.....	د وزن نواة من ذهب په تفسير کښي اقوال :.....
۲۹.....	د صاحب البدائع رأيي :.....
۳۱.....	باب فِي التَّرْوِيجِ عَلَى الْعَمَلِ يُعْمَلُ.....
۳۱.....	په مسئله الباب کښي مذاهب ائمه :.....
۳۲.....	په خاتم حديد کښي مذاهب علماء :.....
۳۳.....	باب فِيمَنْ تَرَوَّجَ وَلَمْ يُسَمَّ صَدَاقًا حَتَّى مَاتَ.....
۳۴.....	په مسئله الباب کښي مذاهب ائمه :.....
۳۶.....	الحديث في غير محله :.....
۳۶.....	باب فِي خُطْبَةِ النِّكَاحِ.....
۳۸.....	د خطبه نكاح روايات :.....
۴۰.....	باب فِي تَرْوِيجِ الصَّغَارِ.....
۴۰.....	په مسئله الباب کښي مذاهب ائمه :.....
۴۱.....	باب فِي الْمَقَامِ عِنْدَ الْبُكَرِ.....
۴۱.....	په حق الزفاف للمزفوفه کښي اختلاف ائمه :.....
۴۳.....	د احنافو د طرف نه د حديث الباب جواب :.....
۴۴.....	باب فِي الرَّجُلِ يَدْخُلُ بِأَمْرَاتِهِ قَبْلَ أَنْ يُنْقِدَهَا شَيْئًا.....
۴۶.....	شرح الحديث ومذاهب العلماء :.....
۴۶.....	د ښځي د خپلوانو سره حسن سلوک :.....
۴۷.....	باب مَا يُقَالُ لِلْمُتَزَوِّجِ.....
۴۷.....	د نوي واده کونکي دپاره دعا :.....

- ۴۷..... باب فِي الرَّجُلِ يَتَزَوَّجُ الْمَرْأَةَ فَيَجِدُهَا حُبْلَى
- ۴۹..... باب فِي الْقَسَمِ بَيْنَ النِّسَاءِ
- ۵۲..... د حديث سره متعلق فقہی اختلافی مسئلہ :
- ۵۳..... باب فِي الرَّجُلِ يَشْتَرِي لَهَا دَارَهَا
- ۵۳..... مسئلہ مترجم بها کنبی د علماء کرامو اختلاف
- ۵۴..... باب فِي حَقِّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ
- ۵۵..... توضیح الحديث
- ۵۵..... باب فِي حَقِّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا
- ۵۷..... باب فِي ضَرْبِ النِّسَاءِ
- ۵۸..... توضیح الحديث
- ۵۸..... باب مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ غَضِّ الْبَصَرِ
- ۶۲..... شرح الحديث کنبی د حضرت شیخ رائی :
- ۶۳..... باب فِي وَطْءِ السَّبَايَا
- ۶۴..... غزوه او طاس :
- ۶۴..... د سبايا متعلق خو مسائل فقہیہ :
- ۶۷..... باب فِي جَامِعِ التَّكَاجِ
- ۶۹..... وطی فی الدبر کنبی د مسلک ابن عمر تحقیق :
- ۷۲..... باب فِي إِيْتَانِ الْحَائِضِ وَمُبَاشَرَتِهَا
- ۷۴..... باب فِي كَفَّارَةِ مَنْ أَتَى حَائِضًا
- ۷۴..... باب مَا جَاءَ فِي الْعَزْلِ
- ۷۵..... د روایات عزل تشریح او مذاہب ائمہ :
- ۷۷..... استرقاق العرب مسئلہ :
- ۷۷..... باب مَا يُكْفَرُ مِنْ ذِكْرِ الرَّجُلِ مَا يَكُونُ مِنْ إِيصَابِهِ أَهْلِهِ
- ۸۱..... کتاب تفریع أبواب الطلاق
- ۸۱..... د مشروعیت طلاق حکمت
- ۸۲..... بحث اول : (طلاق لغوی او اصطلاحی معنی)
- ۸۲..... دویم بحث : (د طلاق اقسام)
- ۸۲..... ۱: طلاق احسن :
- ۸۳..... ۲: طلاق حسن :
- ۸۴..... طلاق فی الحيض نه د رجوع امر :
- ۸۴..... د طلاق په قسمونو کنبی د ائمہ ثلاثه مسلکونه :

- ۸۵..... (عند الشوافع)
- ۸۵..... (عند الموالک)
- ۸۵..... (عند الحنابلة)
- ۸۶..... د جمع الثلاث د حلت او حرمت دلائل :
- ۸۶..... باب فِيمَنْ خَبَبَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا
- ۸۷..... باب فِي الْمَرْأَةِ تَسْأَلُ زَوْجَهَا طَلَاقَ امْرَأَةٍ لَهُ
- ۸۷..... د حديث الباب مکمل شرح :
- ۸۸..... باب فِي كَرَاهِيَةِ الطَّلَاقِ
- ۸۹..... د طلاق د مکروه کیدو او مبغوض کیدو تشریح :
- ۹۰..... باب فِي طَلَاقِ السُّنَّةِ
- ۹۱..... د ابن عمر رضي الله عنه په زمان حیض کښې د طلاق ورکولو قصه او د دې متعلق مسائل :
- ۹۲..... طلاق حامل او آیا حاملې ته حیض راځي ؟
- ۹۳..... د عدت په مصداق کښې د فريقين رائي توضیح او تشریح :
- ۹۶..... طلاق فی الحيض او طلاق ثلاث په وقوع کښې اختلاف :
- ۹۸..... باب فِي نَسْخِ الْمُرَاجَعَةِ بَعْدَ التَّطْلِيقَاتِ الثَّلَاثِ
- ۱۰۰..... باب فِي سُنَّةِ طَلَاقِ الْعَبْدِ
- ۱۰۱..... په طلاق کښې د سړي حالت لره اعتبار دې يا د زنانه حالت لره ؟
- ۱۰۲..... باب فِي الطَّلَاقِ قَبْلَ التَّكَاثُرِ
- ۱۰۲..... د حديث په شرح کښې مذاهب ائمه مفصلا :
- ۱۰۴..... باب الطَّلَاقِ عَلَى غَيْظٍ
- ۱۰۵..... طلاق مکروه کښې اختلاف ائمه :
- ۱۰۵..... باب الطَّلَاقِ عَلَى الْهَزْلِ
- ۱۰۶..... باب بَقِيَّةِ نَسْخِ الْمُرَاجَعَةِ بَعْدَ التَّطْلِيقَاتِ الثَّلَاثِ
- ۱۰۶..... د طلاق ثلاث په وقوع او عدم وقوع باندي مفصل بحث :
- ۱۱۲..... توضیح الحديث
- ۱۱۴..... باب فِيمَا غَنِيَ بِهِ الطَّلَاقُ وَالتَّيَّاتُ
- ۱۱۵..... (يو اشكال او دهغې جواب)
- ۱۱۷..... باب فِي الْخِيَارِ
- ۱۱۷..... په مسئله الباب کښې اختلاف علماء :
- ۱۱۸..... باب فِي أَمْرِكَ بِبَيْدِكَ
- ۱۱۸..... په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :

- شرح السند : ١١٩
- باب فِي الْبَتَّة ١٢٠
- په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه : ١٢٠
- په متن کښې يو غلطې او د هغې تصحيح : ١٢٢
- باب فِي الْوُسُوسَةِ بِالطَّلَاق ١٢٢
- باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لَامْرَأَتِهِ يَا أُخْتِي ١٢٣
- توضيح الحديث ١٢٣
- مسئله فقهيه : ١٢٣
- د کذب اطلاق په نبی باندې : ١٢٦
- باب فِي الظَّهَارِ ١٢٨
- د ظاهر سره متعلق مباحث اربعه : ١٢٨
- بحث اول : ١٢٨
- بحث ثاني : ١٢٨
- بحث ثالث : ١٢٨
- بحث رابع : ١٢٩
- توضيح الحديث ١٣٠
- باب فِي الْخُلْعِ ١٣٦
- د خلع تعريف او د هغې حقيقت کښې د فقهاء کرامو اختلاف : ١٣٦
- مضمون حديث : ١٣٨
- باب فِي الْمَمْلُوكَةِ تَغْتِقُ وَهِيَ تَحْتَ حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ ١٤٠
- په نکاح کښې د خيار قسمونه : ١٤٠
- په خيار عتق کښې اختلاف ائمه : ١٤١
- عتق بريره کښې اختلافات روايات : ١٤١
- مضمون حديث : ١٤٢
- باب مَنْ قَالَ كَانَ حُرًّا ١٤٣
- باب حَتَّى مَتَى يَكُونُ لَهَا الْخِيَارُ ١٤٤
- باب فِي الْمَمْلُوكَيْنِ يُعْتَقَانِ مَعًا هَلْ تُخَيَّرُ امْرَأَتُهُ ١٤٤
- شرح حديث : ١٤٥
- باب إِذَا أَسْلَمَ أَحَدُ الزَّوْجَيْنِ ١٤٥
- په تباین دارین کښې د جمهورو او احنافو مسلک : ١٤٦
- توجيه الحديث على مسلک الحنفية : ١٤٦

- ۱۴۷..... باب إِلَى مَتَى تُرَدُّ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ إِذَا أَسْلَمَ بَعْدَهَا.
- ۱۴۸..... په احنافو باندې اشکال او د هغې جواب:
- ۱۴۹..... د اسلام احد الزوجین په مسئله باندې تفصیلی بحث:
- ۱۵۰..... ست سنن او سنتین توجیه:
- ۱۵۱..... باب فِي مَنْ أَسْلَمَ وَعِنْدَهُ نِسَاءٌ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ أَوْ أَخْتَانِ.
- ۱۵۱..... توضیح الحديث
- ۱۵۱..... د حدیث تشریح د فقهاء کرامو د مسلک پیش نظر:
- ۱۵۲..... د امام محمد او شیخینو یو اصولی اختلاف:
- ۱۵۳..... باب إِذَا أَسْلَمَ أَحَدُ الْأَبْوَيْنِ مَعَ مَنْ يَكُونُ الْوَلَدُ.
- ۱۵۳..... حدیث الباب د احنافو دلیل دي
- ۱۵۴..... مضمون حدیث:
- ۱۵۵..... باب فِي اللَّعَانِ
- ۱۵۵..... د لعان په حقیقت کښې د جمهورو او احنافو اختلاف:
- ۱۵۵..... د لعان کیفیت:
- ۱۵۶..... د لعان په حکم کښې د علماء کرامو اختلاف:
- ۱۵۷..... د احادیث الباب تجزیه او تشریح علی اتم وجه:
- ۱۵۸..... د آیات لعان نزول په کومه قصه کښې شوې دي؟
- ۱۶۱..... توضیح الحديث
- ۱۶۲..... د حدیث توجیه علی مسلک الطرفين:
- ۱۶۵..... د رجل نه څه مراد دي؟
- ۱۷۱..... باب إِذَا شَكَ فِي الْوَلَدِ
- ۱۷۱..... مسئله الباب کښې اختلاف ائمه:
- ۱۷۲..... مضمون حدیث:
- ۱۷۳..... باب التَّغْلِيظُ فِي الْإِنْتِفَاءِ
- ۱۷۳..... باب فِي ادِّعَاءِ وَلَدِ الزَّانَا
- ۱۷۵..... د حدیث د عبارت حل:
- ۱۷۶..... د اهل جاهلیت غلط عادت:
- ۱۷۶..... باب فِي الْقَافَةِ
- ۱۷۷..... مضمون حدیث:
- ۱۷۷..... د جمهورو د دي حدیث نه استدلال:
- ۱۷۸..... باب مَنْ قَالَ بِالْقُرْعَةِ إِذَا تَنَارَعُوا فِي الْوَلَدِ

- مضمون حدیث : ۱۷۹
- په مسئله الباب کښي د ائمه کرامو اختلاف : ۱۷۹
- باب فِي وَجُوهِ النَّكَاحِ الَّتِي كَانَ يَتَنَاقَحُ بِهَا أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ ۱۸۱
- باب الْوَلَدِ لِلْفِرَاشِ ۱۸۳
- د فراش قسمونه : ۱۸۴
- مضمون حدیث : ۱۸۶
- باب مَنْ أَحَقُّ بِالْوَلَدِ ۱۸۷
- مسئله حضانه کښي ائمه مذاهب : ۱۸۷
- توضیح الحديث ۱۸۸
- د حدیث توجیه د احنافو په نزد : ۱۸۹
- اشکال او جواب : ۱۹۲
- باب فِي عِدَّةِ الْمُطَلَّاقَةِ ۱۹۳
- توضیح الحديث ۱۹۳
- د عدت په باره کښي د ټولو مخکښي آیت : ۱۹۳
- باب فِي نَسْخِ مَا اسْتَنْهَى بِهِ مِنْ عِدَّةِ الْمُطَلَّاقَاتِ ۱۹۳
- د ترجمه الباب د عبارت حل : ۱۹۴
- باب فِي الْمُرَاجَعَةِ ۱۹۵
- د ترجمه الباب غرض : ۱۹۵
- توضیح الحديث ۱۹۵
- باب فِي نَقَقَةِ الْمَبْتُوتَةِ ۱۹۵
- دلته درې مسائل دی : ۱۹۵
- د امام احمد دلیل : ۱۹۶
- د مالکیانو او شوافعو دلیل : ۱۹۶
- د احنافو دلیل : ۱۹۶
- د فاطمه بنت قیس د حدیث تخریج او د هغې مرتبه : ۱۹۷
- د روایاتو خپل مینځ کښي فرق او د هغې تشریح : ۲۰۲
- توضیح الحديث ۲۰۳
- د فاطمه د کلام تشریح : ۲۰۴
- د کلام مصنف تشریح : ۲۰۵
- باب مَنْ أَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَى فَاطِمَةَ ۲۰۵
- توضیح الحديث ۲۰۷

- ۲۰۸..... باب فِي الْمَبْتُوتَةِ تَخْرُجُ بِالنَّهَارِ
- ۲۰۸..... په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۲۰۹..... د احنافو د طرف نه د حديث توجیه :
- ۲۰۹..... باب فَنَسَخَ مَتَاعَ الْمَتَوَقَّى عَنْهَا بِمَا فُرِضَ لَهَا مِنَ الْمِيرَاثِ
- ۲۰۹..... په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۲۱۰..... توضیح الحديث
- ۲۱۰..... باب إِحْدَادِ الْمَتَوَقَّى عَنْهَا زَوْجَهَا
- ۲۱۲..... توضیح الحديث
- ۲۱۳..... ایا په کتابیه باندې هم احداث واجب دې؟
- ۲۱۵..... باب فِي الْمَتَوَقَّى عَنْهَا تَنْتَقِلُ
- ۲۱۶..... مضمون حديث :
- ۲۱۶..... باب مَنْ رَأَى التَّحَوَّلَ
- ۲۱۷..... د جمهور او ابن عباس مسلک تشریح او کیفیة استدلال :
- ۲۱۸..... باب فِيمَا تَحْتَنِبُهُ الْمُعْتَدَّةُ فِي عِدَّتِهَا
- ۲۱۸..... په ثوب عصب کښې روایات او د علماء کرامو اختلاف :
- ۲۲۲..... باب فِي عِدَّةِ الْحَامِلِ
- ۲۲۲..... په دې مسئله کښې مذاهب ائمه :
- ۲۲۴..... باب فِي عِدَّةِ أُمِّ الْوَلَدِ
- ۲۲۴..... په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۲۲۵..... توضیح الحديث
- ۲۲۵..... په حديث الباب باندې د محدثینو نقد :
- ۲۲۵..... د حديث الباب امکانی توجیه :
- ۲۲۶..... باب الْمَبْتُوتَةُ لَا يَرْجِعُ إِلَيْهَا زَوْجُهَا حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ
- ۲۲۷..... د حلاله متعلق بعض اختلافی مسائل :
- ۲۲۷..... باب فِي تَغْظِيمِ الرَّثَا
- ۲۲۸..... توضیح الحديث
- ۲۳۰..... کتاب الصيام
- ۲۳۰..... باب مَبْدَأُ فَرَضِ الصَّيَامِ
- ۲۳۰..... مباحث خمسة مفیده :
- ۲۳۰..... بحث اول :
- ۲۳۰..... بحث ثانى :

- ۲۳۱..... بحث ثالث : مبدا المشروعية :
 ۲۳۱..... بحث رابع :
 ۲۳۱..... ایا روزہ د دې امت د خصوصیاتو نه ده ؟
 ۲۳۲..... بحث خامس :
 ۲۳۴..... مضمون حدیث :
 ۲۳۵..... په حدیث ابن عباس او حدیث البراء کنې اختلاف او د هغې توجیه :
 ۲۳۶..... باب نَسَخَ قَوْلِهِ { وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ }
 ۲۳۶..... د ابن عباس او جمهور علماء کرامو په مسلک کنې فرق
 ۲۳۷..... توضیح الحدیث
 ۲۳۷..... وعلى الذين يطيقونه كنبي اختلاف قراءة :
 ۲۳۸..... باب مَنْ قَالَ هِيَ مُثَبَّتَةٌ لِلشَّيْخِ وَالْحَبَلَى
 ۲۳۹..... شيخ كبير، حبلى او مرضعه په حكم كنې اختلاف :
 ۲۴۰..... باب الشَّهْرُ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ
 ۲۴۱..... د حدیث په شرح كنې درې اقوال
 ۲۴۴..... په شرح حدیث كنې متعدد اقوال :
 ۲۴۴..... باب إِذَا أَخْطَأَ الْقَوْمُ الْهِلَالَ
 ۲۴۵..... توضیح الحدیث
 ۲۴۵..... په شرح حدیث كنې متعدد اقوال :
 ۲۴۷..... باب إِذَا أَغْمِيَ الشَّهْرُ
 ۲۴۸..... توضیح الحدیث
 ۲۴۸..... باب مَنْ قَالَ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلَاثِينَ
 ۲۴۹..... توضیح الحدیث
 ۲۴۹..... د تقدیم صوم د منع حکمتونه :
 ۲۵۰..... باب فِي التَّقَدُّمِ
 ۲۵۰..... شرح السند :
 ۲۵۲..... په روایات مختلفه كنې تطبیق :
 ۲۵۳..... باب إِذَا رُؤِيَ الْهِلَالُ فِي بَلَدٍ قَبْلَ الْآخَرِينَ بِلَيْلَةٍ
 ۲۵۳..... مسئله اختلاف مطالع بحث او ائمه مذاهب :
 ۲۵۴..... د فخر الدین زیلعی رائې :
 ۲۵۶..... مضمون حدیث :
 ۲۵۷..... باب كَرَاهِيَّةُ صَوْمِ يَوْمِ الشَّكِّ

- مسئله الباب کښي مذاهب ائمه : ۲۵۸
- باب فِيمَنْ يَصِلُ شَعْبَانَ يَرَمَضَانَ ۲۵۸
- د ترجمه الباب غرض : ۲۵۹
- باب فِي كَرَاهِيَّةِ ذَلِكَ ۲۵۹
- توضيح الحديث ۲۶۰
- د نصف شعبان نه روستو د نهی عن الصوم والا حديث توجیه : ۲۶۰
- د حديث الباب په تصحيح او تضعيف کښي اختلاف : ۲۶۱
- باب شَهَادَةِ رَجُلَيْنِ عَلَى رُؤْيَةِ هِلَالِ شَوَّالٍ () ۲۶۲
- د رمضان او اخرونو د هلال په ثبوت کښي د مذاهب اربعه و تفصيل ۲۶۲
- د مطلع په صفا کيدو او نه صفا کيدو کښي فرق : ۲۶۳
- د صاحب بحر الرائق رائي : ۲۶۳
- د فرق بين الصحيح والغيم دليل : ۲۶۳
- مضمون حديث : ۲۶۵
- د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت : ۲۶۵
- توضيح الحديث ۲۶۶
- د اختر د مونځ قضاء شته يا نه ؟ : ۲۶۶
- باب فِي شَهَادَةِ الْوَاحِدِ عَلَى رُؤْيَةِ هِلَالِ رَمَضَانَ ۲۶۶
- باب فِي تَوْكِيدِ السُّحُورِ ۲۶۸
- سحور د دې امت خصوصيت دې : ۲۶۸
- باب مَنْ سَمِيَ السُّحُورَ الْغَدَاءَ ۲۶۸
- سحري مبارک خوراک دې : ۲۶۹
- باب وَقْتُ السُّحُورِ ۲۶۹
- توضيح الحديث ۲۷۰
- د پيشمني اخري وخت : ۲۷۰
- اختر مستحب وخت : ۲۷۰
- باب فِي الرَّجُلِ يَسْمَعُ النَّدَاءَ وَالْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ ۲۷۳
- باب وَقْتُ فِطْرِ الصَّائِمِ ۲۷۴
- باب مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَغْجِيلِ الْفِطْرِ ۲۷۶
- توضيح الحديث ۲۷۶
- باب مَا يُفْطَرُ عَلَيْهِ ۲۷۷
- توضيح الحديث ۲۷۷

- د افطار على التمر حکمت: ۲۷۷.....
- توضیح الحديث ۲۷۸.....
- شرح حديث وما يستفاد منه : ۲۷۸.....
- باب الْقَوْلِ عِنْدَ الْإِفْطَارِ ۲۷۹.....
- توضیح الحديث ۲۷۹.....
- د کیرې شرعی مقدار: ۲۷۹.....
- د روزہ ماتی دعا: ۲۷۹.....
- باب الْفِطْرِ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ ۲۸۰.....
- توضیح الحديث ۲۸۰.....
- په حديث الباب کښې اختلاف روایتین: ۲۸۱.....
- په حديث الباب کښې اختلاف روایتین: ۲۸۱.....
- په مسئله الباب کښې د عمر رضی اللہ عنہ مسلک: ۲۸۱.....
- باب فِي الْوَصَالِ ۲۸۲.....
- توضیح الحديث ۲۸۲.....
- د صوم وصال حکم شرعی: ۲۸۲.....
- باب الْغَيْبَةِ لِلصَّائِمِ ۲۸۳.....
- باب السَّوَاكِ لِلصَّائِمِ ۲۸۵.....
- توضیح الحديث ۲۸۵.....
- په سواک للصائم کښې مذاہب ائمه: ۲۸۵.....
- په دې مسئله کښې د شوافع استدلال: ۲۸۶.....
- باب الصَّائِمِ يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ مِنَ الْعَطَشِ وَيُبَالِغُ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ ۲۸۷.....
- اصل کلی مستفاد من الحديث: ۲۸۸.....
- باب فِي الصَّائِمِ يَخْتَجِمُ ۲۸۹.....
- بحث اول: ۲۸۹.....
- بحث ثانی: کلام على الدلائل، ۲۹۱.....
- حديث ثوبان او حديث ابن عباس تخريج: ۲۹۱.....
- د جمهورو د طرف نه د افطر الحاجم والمحجوم جوابات: ۲۹۲.....
- باب فِي الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ ۲۹۳.....
- توضیح الحديث ۲۹۴.....
- باب فِي الصَّائِمِ يَخْتَلِمُ نَهَارًا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ۲۹۵.....
- توضیح الحديث ۲۹۵.....

- ۲۹۵ باب فِي الْكُحْلِ عِنْدَ التَّوْمِ لِلصَّائِمِ
- ۲۹۵ په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۲۹۶ باب الصَّائِمِ يَسْتَقِيءُ غَامِداً
- ۲۹۷ مسئله الباب :
- ۲۹۷ مضمون حديث :
- ۲۹۸ باب الْقُبْلَةِ لِلصَّائِمِ
- ۲۹۸ په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۳۰۰ توضيح الحديث
- ۳۰۰ باب الصَّائِمِ يَبْلَعُ الرَّيْقَ
- ۳۰۱ توضيح الحديث
- ۳۰۱ په حديث باندې اشکال :
- ۳۰۱ باب كَرَاهِيَّتِهِ لِلشَّابِّ
- ۳۰۲ باب فَيَمْنُ أَصْبَحَ جُنْبًا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ
- ۳۰۴ باب كَفَّارَةُ مَنْ أَتَى أَهْلَهُ فِي رَمَضَانَ
- ۳۰۵ (د رجل تعيين)
- ۳۰۶ په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۳۰۶ افساد صوم بالاکل والشرب کښې اختلاف ائمه :
- ۳۰۸ يو تحقيق انيق :
- ۳۱۰ باب التَّغْلِيظِ فِي مَنْ أَفْطَرَ عَمْدًا
- ۳۱۰ توضيح الحديث
- ۳۱۰ باب مَنْ أَكَلَ نَاسِيًا
- ۳۱۱ توضيح الحديث
- ۳۱۱ باب تَأْخِيرِ قِضَاءِ رَمَضَانَ
- ۳۱۲ د رمضان ثاني پورې که ئې تاخير اوکړو :
- ۳۱۲ باب فَيَمْنُ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ
- ۳۱۲ مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :
- ۳۱۳ د جمهورو د طرف نه د حديث توجيه :
- ۳۱۳ په کومو عباداتو کښې نيابة عن الغير جائز دي؟
- ۳۱۳ توضيح الحديث
- ۳۱۳ اختلاف نسخ او د صحيح نسخه تحقيق :
- ۳۱۴ ايا په ولی باندې د مړی د طرف نه فديه ورکول واجب دی :

- ۳۱۴..... باب الصَّوْمِ فِي السَّفَرِ.....
- ۳۱۴..... صوم في السفر كنبی مذاهب ائمه :
- ۳۱۸..... مصلحت حرب د وحي نه روزه افطار كول :
- ۳۱۸..... باب اخْتِيَارِ الْفِطْرِ.....
- ۳۲۰..... يو بل سوال او د هغي جواب:
- ۳۲۱..... باب فِيمَنْ اخْتَارَ الصَّيَّامَ.....
- ۳۲۲..... باب مَتَى يُفْطَرُ الْمُسَافِرُ إِذَا خَرَجَ.....
- ۳۲۲..... د ترجمه الباب شرح :
- ۳۲۲..... ايا د مسافر دپاره د روژې د نيت كولو نه پس افطار كول جائز دى ؟
- ۳۲۴..... په حديث باندې كلام من حيث الفقه :
- ۳۲۵..... باب قَدَرِ مَسِيرَةٍ مَا يُفْطَرُ فِيهِ.....
- ۳۲۶..... باب مَنْ يَقُولُ صُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ.....
- ۳۲۶..... توضيح الحديث
- ۳۲۶..... رمضان وئيل پكار دى يا شهر رمضان :
- ۳۲۷..... باب فِي صَوْمِ الْعِيْدَيْنِ.....
- ۳۲۷..... توضيح الحديث
- ۳۲۸..... باب صِيَّامِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ.....
- ۳۲۸..... مذاهب ائمه :
- ۳۲۸..... د ايام تشريق و ايام نحر تعيين :
- ۳۲۹..... د ايام تشريق وجه تسميه :
- ۳۲۹..... صوم عرفه باره كنبی اختلاف روايات ومذاهب علماء :
- ۳۳۱..... باب التَّهْنِ أَنْ يُخَصَّ يَوْمُ الْجُمُعَةِ بِصَوْمٍ.....
- ۳۳۱..... صوم جمعه بانفراده كنبی مذاهب ائمه :
- ۳۳۱..... توضيح الحديث
- ۳۳۲..... باب التَّهْنِ أَنْ يُخَصَّ يَوْمُ السَّبْتِ بِصَوْمٍ.....
- ۳۳۲..... په صوم يوم السبت كنبی د مذاهب ائمه تحقيق :
- ۳۳۳..... توضيح الحديث
- ۳۳۳..... حديث الباب كوم چه د جمهورو دليل دى په هغي باندې د مصنف او امام مالك نقد :
- ۳۳۴..... د اب الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ.....
- ۳۳۴..... د باب د امام مالك په تائيد كنبی دى :
- ۳۳۵..... د حديث د ترجمه الباب سره عدم مطابقة او د هغي تحقيق :

- ۳۳۵..... د "هذا حديث حمصی" شرح :
- ۳۳۶..... باب في صَوْمِ الدَّهْرِ تَطَوُّعًا.....
- ۳۳۷..... توضیح الحديث
- ۳۴۱..... باب في صَوْمِ أَشْهُرِ الْحُرْمِ.....
- ۳۴۱..... د اشهر حرم تعارف :
- ۳۴۲..... مضمون حديث :
- ۳۴۳..... باب في صَوْمِ الْمُحَرَّمِ.....
- ۳۴۳..... توضیح الحديث
- ۳۴۳..... د حديث الباب متعلق بعض سوال او جواب :
- ۳۴۴..... د فضیلت په لحاظ سره د میاشتو ترتیب :
- ۳۴۴..... په رواتب او تهجد کښې افضل څه دی؟
- ۳۴۵..... د صوم رجب په فضیلت کښې حديث شته یا نه؟
- ۳۴۵..... باب في صَوْمِ شَعْبَانَ.....
- ۳۴۶..... توضیح الحديث
- ۳۴۶..... باب في صَوْمِ شَوَّالٍ.....
- ۳۴۶..... توضیح الحديث
- ۳۴۷..... باب في صَوْمِ سِتَّةِ أَيَّامٍ مِنْ شَوَّالٍ.....
- ۳۴۷..... د شوال د شپږو روږو متعلق د علماء کرامو اختلاف :
- ۳۴۸..... د دې روږو په مشروعیت کښې مصلحت :
- ۳۴۹..... باب كَيْفَ كَانَ يَصُومُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....
- ۳۴۹..... د مصنف یو عادت :
- ۳۴۹..... مضمون حديث :
- ۳۵۰..... باب في صَوْمِ الْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ.....
- ۳۵۱..... مضمون حديث :
- ۳۵۱..... د رفع العمل الی السماء په باره کښې مختلف روایات :
- ۳۵۲..... باب في صَوْمِ الْعَشْرِ.....
- ۳۵۳..... التفضیل بین العشرة الاولى من ذی الحجة والعشرة الاخيرة من رمضان :
- ۳۵۳..... باب في فِطْرِ الْعَشْرِ.....
- ۳۵۴..... د حديث تشریح او توجیه :
- ۳۵۴..... باب في صَوْمِ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ.....
- ۳۵۴..... په بخاری کښې د صوم عرفه حديث شته یا نه؟

- توضیح الحديث ۳۵۵
- باب فِي صَوْمِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ ۳۵۶
- د دې مقام مکمل توضیح وتنقیح من کلام الشراح والشیخ الجنجوهی : ۳۵۷
- باب مَا رُوِيَ أَنَّ عَاشُورَاءَ الْيَوْمِ التَّاسِعُ ۳۵۹
- د عاشوراء متعلق څو بحثونه : ۳۵۹
- توضیح الحديث ۳۶۱
- باب فِي فَضْلِ صَوْمِهِ ۳۶۲
- باب د عاشوره د روزې د فضیلت بیان ۳۶۲
- صوم عاشوراء به څنکه نیولې شی؟ : ۳۶۲
- توضیح الحديث ۳۶۳
- صوم عاشوراء ابتداء واجب وه : ۳۶۳
- باب فِي صَوْمِ يَوْمٍ وَفِطْرِ يَوْمٍ ۳۶۳
- توضیح الحديث ۳۶۳
- باب فِي صَوْمِ الثَّلَاثِ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ۳۶۴
- توضیح الحديث ۳۶۴
- باب مَنْ قَالَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ ۳۶۵
- باب: د دوشنبې (پیر) او جمعرات (زیارت) د ورځو د روزو بیان ۳۶۵
- د ترجمه الباب تشریح : ۳۶۵
- توضیح الحديث ۳۶۵
- باب مَنْ قَالَ لَا يُبَالِي مِنْ أَىِّ الشَّهْرِ ۳۶۶
- توضیح الحديث ۳۶۶
- باب النَّيَّةِ فِي الصَّيَامِ ۳۶۷
- توضیح الحديث ۳۶۷
- مسئله ثابته من الحديث کښي مذاهب ائمه : ۳۶۷
- باب فِي الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ ۳۶۸
- د حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت : ۳۶۹
- باب مَنْ رَأَى عَلَيْهِ الْقَضَاءَ ۳۷۰
- توضیح الحديث ۳۷۰
- مسئله الباب کښي مذاهب ائمه : ۳۷۰
- باب الْمَرْأَةُ تَصُومُ بِغَيْرِ إِذْنِ زَوْجِهَا ۳۷۱
- توضیح الحديث ۳۷۱

- ۳۷۴..... به حدیث باندې اشکال او د هغې جواب :
- ۳۷۴..... باب فِي الصَّائِمِ يُدْعَى إِلَى وَلِيمَةٍ.....
- ۳۷۴..... توضیح الحدیث.....
- ۳۷۵..... د باب په حدیثین کنې تعارض او د هغې توجیه :
- ۳۷۵..... باب مَا يَقُولُ الصَّائِمُ إِذَا دُعِيَ إِلَى الطَّعَامِ.....
- ۳۷۶..... باب الإِعْتِكَافِ.....
- ۳۷۶..... (د اعتکاف لغوی او اصطلاحی معنی).....
- ۳۷۶..... د اعتکاف اقسام ثلاثه او احکام :
- ۳۷۶..... المسئلة الاولى :
- ۳۷۷..... المسئلة الثانية :
- ۳۷۸..... توضیح الحدیث.....
- ۳۷۸..... د اعتکاف په باره کنې یو روایت د امام مالک :
- ۳۷۸..... د رسول الله ﷺ د اعتکاف په باره کنې روایات مختلفه او په هغې کنې تطبیق :
- ۳۷۹..... د پوره رمضان د میاشتې د اعتکاف حیثیت :
- ۳۸۰..... توضیح الحدیث.....
- ۳۸۱..... د آخری عشرې د اعتکاف ابتداء به څه وخت وی ؟ :
- ۳۸۲..... د جمهورو د قول یو لطیف دلیل :
- ۳۸۲..... د رسول الله ﷺ د نقض اعتکاف روایت او د هغې تشریح :
- ۳۸۳..... ما یستفاد من الحدیث :
- ۳۸۳..... ایا په اعتکاف قطع کولو سره د هغې قضاء لازمیږي ؟ :
- ۳۸۴..... د مصنف رائي او په دې د محدثینو نقد :
- ۳۸۴..... باب أَيْنَ يَكُونُ الإِعْتِكَافُ.....
- ۳۸۵..... د رسول الله ﷺ د معتکف د محل تعیین :
- ۳۸۵..... اعتکاف جرته او په کوم مسجد کنې صحیح دي :
- ۳۸۶..... اعتکاف جرته او په کوم مسجد کنې صحیح دي :
- ۳۸۶..... رسول الله ﷺ په خپل اخری رمضان کنې دوه عشره اعتکاف اوکړو :
- ۳۸۷..... باب الْمُعْتَكِفِ يَدْخُلُ الْبَيْتَ لِحَاجَتِهِ.....
- ۳۸۷..... توضیح الحدیث.....
- ۳۸۸..... د کومو کومو حاجتونو دپاره معتکف د مسجد نه وتلي شی :
- ۳۹۱..... باب الْمُعْتَكِفِ يَعُودُ الْمَرِيضَ.....
- ۳۹۳..... د جاهلیت د نذر پوره کول واجب دی یا نه ؟

- توضیح الحديث ۳۹۴
- باب فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَعْتَكِفُ ۳۹۵
- د معذور صاحب حدث اعتكاف صحيح دي : ۳۹۵
- كتاب الجهاد ۳۹۶
- د جهاد متعلق درې مباحث ۳۹۶
- بحث اول : د جهاد لغوی او شرعی معنی ۳۹۶
- د جهاد قسمونه، جهاد اصغر او جهاد اكبر ۳۹۷
- د مامور به قسمونه حسن لعينه او لغيره ۳۹۸
- بحث ثاني : د جهاد حكم ۳۹۸
- د عهد نبوی نه روستو زمانو كښې د جهاد حكم ۳۹۹
- په عهد نبوی كښې د جهاد حكم ۴۰۰
- درېم بحث : د جهاد فضيلت ۴۰۱
- د افضل الاعمال په باره كښې روايات مختلفه ۴۰۲
- (خلورم بحث: اشكال او جواب) ۴۰۳
- باب مَا جَاءَ فِي الْهَجْرَةِ وَسُكْنَى الْبَدْوِ ۴۰۳
- اول اية نزلت في القتال ۴۰۴
- د حديث تفصيلي تشریح ۴۰۶
- باب فِي الْهَجْرَةِ هَلْ انْقَطَعَتْ ۴۰۷
- باب فِي سُكْنَى الشَّامِ ۴۰۹
- د باب د كتاب الجهاد سره مناسبت ۴۰۹
- باب فِي دَوَامِ الْجِهَادِ ۴۱۳
- باب فِي ثَوَابِ الْجِهَادِ ۴۱۴
- عزلت اولی دي يا اختلاط ؟ ۴۱۴
- په دي مسئله كښې د جمهورو دليل ۴۱۵
- باب فِي التَّهْنِ عَنِ السِّيَاحَةِ ۴۱۶
- باب فِي فَضْلِ الْقَفْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى ۴۱۶
- باب فَضْلِ قِتَالِ الرُّومِ عَلَى غَيْرِهِمْ مِنَ الْأُمَمِ ۴۱۷
- د حديث ترجمه الباب سره مطابقت ۴۱۷
- باب فِي رُكُوبِ الْبَحْرِ فِي الْعَزْوِ ۴۱۸
- باب فَضْلِ الْعَزْوِ فِي الْبَحْرِ ۴۱۹
- د حديث دوه مطلبونه ۴۲۰

- ۴۲۱..... په حدیث کښې دوه سمندری غزواتو ذکر
- ۴۲۱..... ایا د یزید په باره کښې د مغفرت زیرې ثابت دې؟
- ۴۲۲..... هل يجوز لعن یزید؟
- ۴۲۳..... د حدیث متعلق څو سوالونه او د هغې جوابات
- ۴۲۶..... باب فِي فَضْلِ مَنْ قَتَلَ كَافِرًا
- ۴۲۶..... باب فِي حُرْمَةِ نِسَاءِ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ
- ۴۲۷..... باب فِي السَّرِيَّةِ تَخْفِقُ
- ۴۲۸..... باب فِي تَضْعِيفِ الذِّكْرِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى
- ۴۲۸..... د ترجمه الباب شرح :
- ۴۲۹..... باب فِيمَنْ مَاتَ غَارِيًا
- ۴۲۹..... باب فِي فَضْلِ الرَّبَاطِ
- ۴۳۰..... په دوه متعارض حدیثونو کښې دفع تعارض
- ۴۳۱..... باب فِي فَضْلِ الْحَرَسِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى
- ۴۳۲..... د حدیث مضمون
- ۴۳۳..... د رسول الله ﷺ په مانځه کښې التفات فرمائیل
- ۴۳۴..... باب كَرَاهِيَّةُ تَرْكِ الْغَزْوِ
- ۴۳۵..... باب فِي نَسْخِ نَفِيرِ الْعَامَّةِ بِالْخَاصَّةِ
- ۴۳۶..... باب فِي الرُّخْصَةِ فِي الْقُعُودِ مِنَ الْعُذْرِ
- ۴۳۷..... مضمون حدیث
- ۴۳۸..... باب مَا يُجْزِي مِنَ الْغَزْوِ
- ۴۳۹..... باب فِي الْجُرْأَةِ وَالْجُبْنِ
- ۴۴۰..... باب فِي قَوْلِهِ تَعَالَى { وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ }
- ۴۴۲..... باب فِي الرَّمْيِ
- ۴۴۴..... باب فِي مَنْ يَغْزُو وَيَلْتَمِسُ الدُّنْيَا
- ۴۴۵..... باب مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا
- ۴۴۶..... د اخلاص فی العمل مراتب
- ۴۴۷..... باب فِي فَضْلِ الشَّهَادَةِ
- ۴۴۷..... د حدیث مضمون
- ۴۴۸..... د حدیث نه د ملحدینو استدلال او د هغې جواب
- ۴۴۹..... باب فِي الشَّهِيدِ يُشَفَّعُ
- ۴۵۰..... باب فِي التَّوْبِ يُرَى عِنْدَ قَبْرِ الشَّهِيدِ

- د حديث الباب په شان نور روايات مختلفه..... ۴۵۱.....
- باب في الجَعَائِلِ فِي الْغَزْوِ..... ۴۵۲.....
- اخذ الاجرة على الجهاد كنسي مذاهب ائمه..... ۴۵۳.....
- باب الرُّخْصَةِ فِي اخِذِ الْجَعَائِلِ..... ۴۵۳.....
- د شرح حديث تحقيق..... ۴۵۳.....
- باب فِي الرَّجُلِ يَغْزُو بِأَجِيرٍ لِيَخْدُمَ..... ۴۵۴.....
- د حديث مضمون..... ۴۵۵.....
- يو اشكال او د هغې توجيه..... ۴۵۵.....
- باب فِي الرَّجُلِ يَغْزُو وَأَبَوَاهُ كَارِهَانِ..... ۴۵۶.....
- باب فِي النِّسَاءِ يَغْزُونَ..... ۴۵۷.....
- مضمون حديث..... ۴۵۷.....
- باب فِي الْغَزْوِ مَعَ أَيْمَةِ الْجُزُورِ..... ۴۵۸.....
- باب الرَّجُلِ يَتَحَمَّلُ بِمَالٍ غَيْرِهِ يَغْزُو..... ۴۵۹.....
- د ترجمة الباب شرح..... ۴۵۹.....
- مضمون حديث..... ۴۶۰.....
- باب فِي الرَّجُلِ يَغْزُو يَلْتَمِسُ الْأَجْرَ وَالْغَنِيمَةَ..... ۴۶۰.....
- د حديث مضمون..... ۴۶۱.....
- باب فِي الرَّجُلِ الَّذِي يَشْرِي نَفْسَهُ..... ۴۶۲.....
- باب فِيمَنْ يُسْلِمُ وَيُقْتَلُ مَكَانَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ..... ۴۶۲.....
- باب فِي الرَّجُلِ يَمُوتُ بِسِلَاحِهِ..... ۴۶۴.....
- باب الدُّعَاءُ عِنْدَ اللَّقَاءِ..... ۴۶۵.....
- باب فِيمَنْ سَأَلَ اللَّهَ تَعَالَى الشَّهَادَةَ..... ۴۶۶.....
- باب فِي كَرَاهَةِ جَزِّ نَوَاصِي الْخَيْلِ وَأُذُنَيْهَا..... ۴۶۷.....
- باب فِيمَا يُسْتَحَبُّ مِنَ أَلْوَانِ الْخَيْلِ..... ۴۶۸.....
- د حديث ترمذي شرح..... ۴۶۹.....
- باب هَلْ تُسَمَّى الْأُنْثَى مِنَ الْخَيْلِ قَرَسًا..... ۴۷۱.....
- باب مَا يُكْفَرُهُ مِنَ الْخَيْلِ..... ۴۷۱.....
- باب مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ الْقِيَامِ عَلَى الدَّوَابِّ وَالْبَهَائِمِ..... ۴۷۲.....
- د حديث مضمون..... ۴۷۳.....

- باب في نُزُولِ الْمَنَازِلِ ٤٧٥
- باب في تَقْلِيدِ الْخَيْلِ بِالْأَوْتَارِ ٤٧٥
- باب إِكْرَامِ الْخَيْلِ وَارْتِبَاطِهَا وَالْمَسْجَ عَلَى أَكْفَالِهَا ٤٧٦
- باب في تَغْلِيْقِ الْأَجْرَاسِ ٤٧٧
- باب في رُكُوبِ الْجَلَالَةِ ٤٧٨
- باب في الرَّجُلِ يُسَمِّي دَابَّتَهُ ٤٧٨
- باب في الثَّدَاءِ عِنْدَ التَّغْيِيرِ يَا خَيْلَ اللَّهِ اِرْكَبِي ٤٧٩
- باب النَّهْيِ عَنِ لَعْنِ الْبَهِيمَةِ ٤٨٠
- باب في التَّخْرِيشِ بَيْنَ الْبَهَائِمِ ٤٨٠
- باب في وَسْمِ الدَّوَابِّ ٤٨١
- په وسم الدواب كښي مذهب ائمه ٤٨١
- باب النَّهْيِ عَنِ الْوَسْمِ، فِي الْوَجْهِ وَالضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ ٤٨٢
- باب في كَرَاهِيَةِ الْحُمْرِ تُنْزَى عَلَى الْخَيْلِ ٤٨٢
- د حديث مضمون ٤٨٢
- په ترجمه الباب والا مسئله كښي فقهي بحث ٤٨٣
- د بغله مذكوره في الحديث متعلق كلام ٤٨٣
- باب في رُكُوبِ ثَلَاثَةِ عَلَى دَابَّةٍ ٤٨٤
- باب في الْوُقُوفِ عَلَى الدَّابَّةِ ٤٨٥
- باب في الْجَنَائِبِ ٤٨٦
- باب في سُرْعَةِ السَّيْرِ وَالنَّهْيِ عَنِ التَّغْيِيرِ، فِي الطَّرِيقِ ٤٨٧
- باب في الدَّلَجَةِ ٤٨٨
- باب رَبُّ الدَّابَّةِ أَحَقُّ بِصَدْرِهَا ٤٨٨
- باب في الدَّابَّةِ تُعْرَقُ فِي الْحَرْبِ ٤٨٩
- د ترجمه الباب شرح ٤٨٩
- د جمهورو د مسلک تائيد د يوې واقعي نه ٤٩٠
- باب في السَّبْقِ ٤٩١
- په کومو کومو څيزونو كښي مسابقت جائز دي په دې كښي د ائمه كرامو مذهب بالتفصيل
والتحقيق ٤٩٢

- مراهنه على المسابقة..... ٤٩٤
- باب في السَّيِّ عَلَى الرَّجُلِ..... ٤٩٥
- باب في الْمُحَلِّ..... ٤٩٦
- د قمار تعريف..... ٤٩٧
- باب في الْجَلْبِ عَلَى الْخَيْلِ فِي السَّبَاقِ..... ٤٩٧
- باب في السَّيْفِ مُحَلِّ..... ٤٩٨
- باب في التَّبَلِّ يَدْخُلُ بِهِ الْمَسْجِدُ..... ٤٩٩
- باب في التَّغْيِ أَنْ يُتَعَاظَى السَّيْفُ مَسْلُولاً..... ٤٩٩
- باب في التَّغْيِ أَنْ يُقَدَّ السَّيْرُ بَيْنَ أَضْبَعَيْنِ..... ٥٠٠
- باب في لَبْسِ الدَّرُوعِ..... ٥٠٠
- باب في الرَّايَاتِ وَالْأَلْوِيَةِ..... ٥٠١
- په رايه او لواء كښې فرق..... ٥٠١
- باب في الْإِنْتِصَارِ بِرَذْلِ الْخَيْلِ وَالضَّعْفَةِ..... ٥٠٢
- باب في الرَّجُلِ يُنَادِي بِالشَّعَارِ..... ٥٠٣
- د ترجمه الباب تشريح..... ٥٠٣
- باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا سَافَرَ..... ٥٠٥
- باب في الدُّعَاءِ عِنْدَ الْوَدَاعِ..... ٥٠٦
- باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا رَكِبَ..... ٥٠٧
- باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا نَزَلَ الْمَنْزَلَ..... ٥٠٧
- باب في كَرَاهِيَةِ السَّيْرِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ..... ٥٠٨
- باب في أَيِّ يَوْمٍ يُسْتَحَبُّ السَّفَرُ..... ٥٠٩
- باب في الْإِبْتِكَارِ فِي السَّفَرِ..... ٥١٠
- باب في الرَّجُلِ يُسَافِرُ وَحْدَهُ..... ٥١٠
- د خاندله سفر په باره كښې مختلف روايات او د هغې توجيه..... ٥١١
- باب في الْقَوْمِ يُسَافِرُونَ يُؤْمَرُونَ أَحَدَهُمْ..... ٥١١
- باب في الْمُضْحَفِ يُسَافِرُ بِهِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ..... ٥١٢
- باب فِيمَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْجِيُوشِ وَالرُّفَقَاءِ وَالسَّرَايَا..... ٥١٢
- باب في دُعَاءِ الْمُشْرِكِينَ..... ٥١٣

- د اوږد او جامع حديث مڪمل او جامع تشرېح..... ۵۱۵
- په مال فئ كښي د اعراب المسلمين حصه شته يا نه؟..... ۵۱۶
- د احنافو د طرف نه د حديث توجيه..... ۵۱۶
- په حديث باندې اشكال او د هغې جواب..... ۵۱۷
- باب في الحَرْقِ فِي بِلَادِ الْعَدُوِّ..... ۵۱۹
- په ترجمه الباب والا مسئله كښي اختلاف د علماء كرامو او د ائمه كرامو مذاهب..... ۵۱۹
- باب بَعَثَ الْعُيُونُ..... ۵۲۲
- باب فِي ابْنِ السَّيْلِ يَأْكُلُ مِنَ الثَّمَرِ وَيَشْرَبُ مِنَ اللَّبَنِ إِذَا مَرَّ بِهِ..... ۵۲۳
- د حديث په شرح كښي اشكال او جواب..... ۵۲۳
- باب مَنْ قَالَ إِنَّهُ يَأْكُلُ مِمَّا سَقَطَ..... ۵۲۴
- د سند تحقيق..... ۵۲۵
- باب فِيمَنْ قَالَ لَا يَخْلِبُ..... ۵۲۵
- د حديث شرح..... ۵۲۶
- باب فِي الطَّاعَةِ..... ۵۲۶
- د آيت كريمه د نزول مقصد..... ۵۲۷
- باب مَا يُؤْمَرُ مِنْ انْضِمَامِ الْعَسْكَرِ وَسِعَتِهِ..... ۵۲۹
- باب فِي كَرَاهِيَّةِ تَمَنِّي لِقَاءِ الْعَدُوِّ..... ۵۳۱
- د حديث شرح..... ۵۳۲
- باب مَا يُدْعَى عِنْدَ اللَّقَاءِ..... ۵۳۲
- باب فِي دُعَاءِ الْمُشْرِكِينَ..... ۵۳۳
- د سيده جوړېږه د عتق او نكاح واقعه..... ۵۳۴
- باب الْمَكْرِ فِي الْحَرْبِ..... ۵۳۵
- باب فِي الْبَيَاتِ..... ۵۳۷
- باب فِي لُزُومِ السَّاقَةِ..... ۵۳۷
- باب عَلَى مَا يُقَاتِلُ الْمُشْرِكُونَ..... ۵۳۸
- باب الثَّهْيِ عَنْ قَتْلِ، مَنِ اعْتَصَمَ بِالسُّجُودِ..... ۵۴۲
- باب فِي التَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ..... ۵۴۳
- باب فِي الْأَسِيرِ يُكْرَهُ عَلَى الْكُفْرِ..... ۵۴۸

- ۵۵۰..... باب فِي حُكْمِ الْجَاسُوسِ إِذَا كَانَ مُسْلِمًا
- ۵۵۰..... په مسئله الباب کښي مذاهب ائمه
- ۵۵۳..... د حديث مضمون
- ۵۵۴..... باب فِي الْجَاسُوسِ الذِّي
- ۵۵۴..... د جاسوسي کونکي حکم
- ۵۵۵..... د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت
- ۵۵۶..... باب فِي الْجَاسُوسِ الْمُسْتَأْمَنِ
- ۵۵۸..... د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت
- ۵۵۸..... باب فِي أَيِّ وَقْتٍ يُسْتَحَبُّ اللَّقَاءُ
- ۵۵۸..... مضمون حديث
- ۵۵۹..... باب فِيمَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ الصَّنَةِ عِنْدَ اللَّقَاءِ
- ۵۵۹..... باب فِي الرَّجُلِ يَتَرَجَّلُ عِنْدَ اللَّقَاءِ
- ۵۶۰..... باب فِي الْخَيْلَاءِ فِي الْحَرْبِ
- ۵۶۱..... باب فِي الرَّجُلِ يُسْتَأْسَرُ
- ۵۶۱..... د ترجمه الباب شرح
- ۵۶۲..... د حديث الباب شرح
- ۵۶۴..... د سيدنا خبيب رضي الله عنه قصيده
- ۵۶۶..... باب فِي الْكُمَاءِ
- ۵۶۷..... باب فِي الصُّفُوفِ
- ۵۶۸..... باب فِي سَلِّ السُّيُوفِ عِنْدَ اللَّقَاءِ
- ۵۶۹..... باب فِي الْمُبَارَزَةِ
- ۵۶۹..... د ترجمه الباب شرح او مذاهب ائمه
- ۵۷۱..... باب فِي النَّهْيِ عَنِ الْمُثْلَةِ
- ۵۷۲..... باب فِي قَتْلِ النِّسَاءِ
- ۵۷۴..... شرح حديث او مذاهب ائمه

باب الصَّدَاق

د مهر د احکامو بیان

په صداق کښې دوه لغتونه دي بفتح الصاد لکه سحاب، او بالكسر لکه کتاب او د دې جمع صدق بضم تين راځي، په دې کښې نور هم لغات دي لکه صدقه چه د هغې جمع صدقات راځي ففي التزليل : واتوا النساء صدقاتهن... او په يو لغت کښې په دې کښې صدقه دې چه د هغې جمع صدقات راځي دې، يعنې مهر، د مهر وجه تسميه د صداق سره علماء کرامو دا ليکلې ده چه هغه په صدق رغبت في النكاح باندې دلالت کوي چه دا سرې واقعي د نكاح طالب دې پس د دې دپاره د مال د انفاق دپاره هم تيار دې.

د مهر مشروعيت د کتاب الله، حديث او اجماع نه ثابت دې، قال الله تعالى ﴿واحل لكم ما وراء ذلكم ان تبتغوا باموالكم﴾ هم دغه شان ﴿واتوا النساء صدقاتهن نحلة﴾ او احاديث خو بيشماره دي ﴿التمس ولو حاتما من حديد﴾ وغيره وغيره

د مهر شرعي هيئت :

بيا خان پوهه کړې چه د مهر په نوعيت کښې د فقهاء کرامو اختلاف دې چه ايا هغه د نكاح د صحت دپاره شرط دې يا نه؟ د احنافو په نزد دلته شرط صحت نه دې بلکه د هغوی په نزد مهر د احکاماتو نكاح نه دې نو په هدايه کښې دې ﴿وبصح النكاح وان لم يسم فيه مهرًا، وكذا اذا تزوجها بشرط ان لا مهر لها﴾، هم دغه شان په هدايه کښې ټي په دې کښې د امام مالک اختلاف نقل کړې دې چه د هغه په نزد د نفی په صورت کښې نكاح صحيح نه ده، زه وایم ځکه چه د مالکیانو په نزد مهر د ارکان نكاح نه دې کما قال الدررير : ارکان النكاح اربعة ولی، وصدق ومحل وصیفة. هم په دې وجه باندې د هغوی په نزد د نفی صداق په صورت کښې نكاح باطل ده، اوس دا چه ذکر صداق هم د هغوی په نزد ضروري دې يا نه پس په دې کښې د هغوی په نزد تفصیل دې (ففي الاوجز ۴/۲۴۶ : قال الدسوقي الاقسام فيه اربعة الاول ما یعتقد به النكاح مطلقا سوا سمي صداق او لا. وهو انکحت وزوجت. والثاني ما یعتقد به ان سمي صداقا والا فلا وهو وهبت فقط الى اخر ما قال) او په کتب شافعيه کښې دې ﴿سن ذکره فی العقد وکره اخلاؤه عنه کذا فی حاشية الجمل علی المنهج﴾ او اوس دا چه د شوافعو په نزد د مهر د نفی کولو په صورت کښې نكاح صحيح ده يا نه، د دې تصريح خو ماته د شوافعو په کتابونو کښې ملاؤ نه شوه خو د قياس تقاضه دا ده چه د نفی په صورت کښې دې نكاح صحيح نه وي ځکه چه نكاح د هغوی په نزد عقد معاوضه دې د بيع په شان او ظاهره ده چه د ثمن د نفی کولو په صورت کښې بيع باطل ده. فکذا النكاح والله تعالى اعلم

[۲۱۰۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ الْهَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ صَدَاقِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: "بِنْتًا"

۱: صحيح مسلم النكاح ۱۳ (۱۴۲۶)، سنن النسائي النكاح ۶۶ (۳۳۴۹)، سنن ابن ماجه النكاح ۱۷ (۱۸۸۶)، (نحفة الأشراف: ۱۷۳۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۴/۶)، سنن الدارمي النكاح ۱۸ (۲۲۴۵) (صحيح)

عَشْرَةَ أَوْقِيَّةً وَنَشْ" فَقُلْتُ: وَمَا نَشْ؟ قَالَتْ: نِصْفُ أَوْقِيَّةٍ.

ترجمه: حضرت ابوسلمه نه روایت دې فرمائی چه دام المومنین عائشه رضی الله عنها نه مې تپوس اوکړو دنبی صلی الله علیه و آله دمهر دمقدار متعلق چه خومره ئې مقرر کړې وو؟ ام المومنین عائشه رضی الله عنها او فرمائیل دولس اوقیه اوتی اویو نش وو ماتپوس اوکړو چه نش خه شی وی؟ نو ام المومنین او فرمائیل نیمه اوقیه.

توضیح: ﴿عن ابی سلمة قال سالت عائشة رضی الله تعالی عنها عن صداق رسول الله صلی الله علیه و آله فقالت ثنتا عشرة اوقية ونش فقلت وما نش قالت نصف اوقية﴾: یو اوقیه د خلوپښتو درهمو وی په دې حساب سره د دولسو اوقیو خلور سوه او اتیه درهم شو او نش یعنی نصف اوقیه شل درهم شو دا مجموعه پنځه سوه درهم شو، خو د دې حکم نه ام حبیبه بنت ابی سفیان رضی الله عنها مستثنی ده چه د هغه مهر خلور سوه دیناره یعنی خلور زره درهم وو لکه چه په راروان روایت کښې به راشی، والحديث اخرجه مسلم والنسائي وابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۱۰۶] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ بْنِ عُمَرَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي الْعَجْفَاءِ السُّلَمِيِّ، قَالَ: خَطَبَنَا عُمَرُ رَحِمَهُ اللَّهُ، فَقَالَ: "أَلَا تَعَالَوْا بِصَدُقِ النِّسَاءِ، فَإِنَّهَا لَوُكَّانَتْ مَكْرَمَةً فِي الدُّنْيَا أَوْ تَقْوَى عِنْدَ اللَّهِ لَكَانَ أَوْلَاكُمْ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَا أَصْدَقَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ، وَلَا أَصْدَقَتْ امْرَأَةً مِنْ بَنَاتِهِ أَكْثَرَ مِنْ ثِنْتَى عَشْرَةَ أَوْقِيَّةً."

ترجمه: د حضرت ابو جعفر السلمي رضی الله عنه نه روایت دې چه عمر رضی الله عنه په خطبه کښې فرمائیلې وو: خبردار اوسئ دښخو په مهرونو کښې زیاتوالې مه کوئ ځکه که چرې دمهر زیاتوالې په دنیا کښې دعزت علامه وې یا د الله تعالی په نزد د تقوی سبب وې نو په تاسو کښې به نبی صلی الله علیه و آله ددې زیات حقدار وو (یعنی دهغه به زیات راه مهر مقرر شوې وې) نبی صلی الله علیه و آله دخپلولونرو او بیبیانو دپاره ددولس اوقیو نه زیات مهر نه وو مقرر کړې.

توضیح الحديث

سیدنا عمر رضی الله عنه فرمائی چه د زنانو مهرونه ډیر مه زیاتوئ ځکه چه د مهر زیادت که څه د دنیوی عزت یا تقوی خیز وې نو بیا د دې زیات مستحق رسول الله صلی الله علیه و آله وو حال دا چه رسول الله صلی الله علیه و آله خپلې یوې بی بی ته هم د دولس اوقیه نه زیات مهر نه دې ورکړې او هم دغه شان دهغه په لونرو کښې هم چاته د دې مقدار نه زیات مهر نه دې ورکړې شوې.

د مهر فاطمی مقدار:

د دې نه معلومه شوه چه د ازواج مطهرات او مهر فاطمی برابر وو یعنی پنځه سوه درهم، زموږ په عرف کښې دې مهر ته مهر فاطمی ویلې شی چه د هغې په مقدار کښې د مفتیان کرام څه قدر اختلاف دې (۱) په دې کښې مونږ د حضرت مفتی شفیع صاحب رحمته الله تحقیق

(۱): صحیح مسلم النکاح ۱۳ (۱۴۲۶)، سنن النسائي النکاح ۶۶ (۳۳۴۹)، سنن ابن ماجة النکاح ۱۷ (۱۸۸۶)، (نحفة الأشراف: ۱۷۷۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۴/۶)، سنن الدارمي النکاح ۱۸ (۲۲۴۵) (صحیح)

(۲): پس په عزیز الفتاوی کښې دی چه د ازواج مطهرات او لوریانو مکرمات مهر دولس نیم اوقیه په حدیث شریف کښې راغلي دي... پس پنځه سوه درهم د انگریزی سکې نه ماله ۱۳۰ وی، ۶۶

مونږ دلته نقل کوو، مفتی صاحب لیکي چه د زنانه د مهر کم از کم مقدار د احنافو په نزد لس درهم دي چه هغه دوه تولي او اووه نیم ماشه چاندي ده او د مهر فاطمی مقدار منقول پنځه سوه درهم دي د هغې مقدار په موجوده روپي سره (چه د روپي وزن یو لس نیم ماشه دي) یو سل یو دیرش روپي او پنځلس انې درې نیم پائي (ډک) چاندي شوه او د تولي په حساب سره چه (توله دولس ماشه وي) یو سل یو دیرش توله او درې ماشه سپین زر شو. اهو لهذا که مهر فاطمی مقرر کړي نو د سپینو زرو مذکوره مقدار دي مقرر کړي او د هغه سپینو زرو د مقدار قیمت به هغه وخت معتبر وي چه کله مهر ادا کولې شي (۱)

والحدیث اخرجه ایضا باقی الاربعة والبيهقي والدارمي والحاكم وقال حدیث صحیح الاسناد قاله فی المنهل وقال الشیخ احمد شاکر فی حاشيته علی مختصر المنذري، الحدیث رواه احمد فی المسند مطولا ومختصرا الخ.

[۲۱۰۷] (۱) حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنصُورٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ جَحْشٍ فَمَاتَ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ فَرَزَّهَا النَّجَاشِيُّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمْرَهَا عَنْهُ أَرْبَعَةُ آلَافٍ، وَبَعَثَ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ شُرْحَبِيلِ بْنِ حَسَنَةَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَسَنَةُ هِيَ أُمُّهُ.

ترجمه: د حضرت ام حبيبہ رضی اللہ عنہا نه روایت دي چې هغه د عبید الله بن جحش په نکاح کښې وه او هغه د حبشي په خاوره کښې مرشونو نجاشی بادشاه نبی ﷺ ته په نکاح ورکړه او ددی مهر ئې څلور زره درهمه مقرر کړل او نبی ﷺ ته ئې ولیږل په لاس د شرحبیل بن حسنه، ابوداود وائی حسنه د شرحبیل مور وه.

[۲۱۰۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ بْنُ بَزِيعٍ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، "أَنَّ النَّجَاشِيَّ زَوَّجَ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى صَدَاقٍ أَرْبَعَةَ آلَافٍ دِرْهَمٍ، وَكُتِبَ بِذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبِلَ".

ترجمه: د حضرت یونس د زهری رضی اللہ عنہ نه روایت کوي فرمائی چه نجاشی بادشاه ام حبيبہ بنت ابی سفیان نبی ﷺ ته: د څلور زره درهمو مهر په مقابل کښې په نکاح ورکړه اودا مضمون ئې نبی ﷺ ته تحریراً ولیږلو او نبی ﷺ دا منظور کړو.

له... او په امداد المفتیین کښې ۵۶۴ کښې داسې دي، او چه کله دینار او درهم وزن په حساب د توله او ماشه معلوم شو نو د سرو او سپینو زرو وقتی نرخ معلومولو سره سکه رائج الوقت د هغې قیمت راویستل هیڅ مشکل نه شو مثلاً د مهر فاطمی مقدار پنځه سوه درهم دي چه د هغې وزن رائج الوقت یو سل پنځه څلویښت تولي او لس ماشه شو

(۱) منقول از حاشیه بهشتی زیور اختری حصه ۴ ص ۱۲

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۵۵) (صحیح)

(۳) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۵۵، ۱۹۴۰۰) (ضعیف)

بَابُ قِلَّةِ الْمَهْرِ

د مهر د کم مقدار بیان

اکثر د مهر څه مقدار متعین نه دی البته د مهر په اقل مقدار کښې اختلاف دی.
اقل مهر عند الاثمه :

د احنافو په نزد اقل کم مهر لس درهم دی (دوه تولي او اووه نیمې ماشې سپین زر) او د امام مالک رحمته الله علیه په نزد ربع دینار او د امام شافعی او امام احمد په نزد مطلق مال متقوم یعنی هر هغه څیز چه د هغې په بیع کښې ثمن جوړیدل صحیح وی، د احنافو دلیل د سیدنا جابر رضی الله عنه حدیث مرفوع دی «لا مهر اقل من عشرة دراهم» رواه الدارقطني لکن فیهم بشر بن عبید وهو متروک قاله الدارقطني. والجواب : قال العيني القاضي رواه البيهقي من طرق فانجبر ضعفه.

[۲۱۰۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَعَلَيْهِ رِذْعُ زَعْفَرَانَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَهْمٌ"، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً، قَالَ: "مَا أَصْدَقْتَهَا؟" قَالَ: "وَزَنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ، قَالَ: "أَوْلِمْتُ وَلَوْ بِشَاةٍ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: النِّوَاةُ خَمْسَةُ دَرَاهِمٍ، وَالنَّشْ عِشْرُونَ، وَالْأَوْقِيَةُ أَرْبَعُونَ.

ترجمه: د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دی فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله عبد الرحمن بن عوف په داسې حال کښې ولیدو چه به زعفران ورباندې لگیدلی وو نبی صلی الله علیه و آله ورته اوفرمائیل داڅه دی؟ عبد الرحمن عرض اوکړوای دالله رسوله زما دیوی زنانه سره نکاح شوې ده نبی صلی الله علیه و آله ترې تپوس اوکړو چه مهر ئې څومره دی؟ عبد الرحمن اووئیل دانوای په مقدار سره زر نبی صلی الله علیه و آله ترې تپوس اوکړو ولیمه وکړه اگرکه په یو بیزه وی (بعضوئیلی دی چه نواۍ د پنځو درهمو په مقدار وي).

توضیح الحديث

رسول الله صلی الله علیه و آله یوه ورځ سیدنا عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه اولیدو په داسې حال کښې چه په هغه باندې د زعفران رنګ لگیدلی وو، رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه نه تپوس اوکړو چه دا څه دی؟ (او بعض د مهم مطلب لیکلی دی ما شانک؟ چه په تا څه شوې دی؟ هغه عرض اوکړو یا رسول الله صلی الله علیه و آله خبره دا ده چه ما واده کړې دی، رسول الله صلی الله علیه و آله تپوس اوکړو ایا هغې ته دې مهر ورکړې دی؟ هغه عرض اوکړو «وزن نواة من ذهب» مې ورکړې دي. (۲)

(۱) : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۳۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/البیوع ۱ (۲۰۴۹)، مناقب الأنصار ۳ (۳۷۸۱)، ۵۰ (۳۹۳۷)، النکاح ۷ (۵۰۷۲)، ۴۹ (۵۱۳۸)، ۵۴ (۵۱۵۳)، ۵۶ (۵۱۵۵)، ۶۸ (۵۱۶۷)، الأدب ۶۷ (۶۰۸۲)، الدهوات ۵۳ (۶۳۸۳)، صحيح مسلم/النکاح ۱۳ (۱۴۷۲)، سنن الترمذي/النکاح ۱۰ (۱۰۹۴) البر والصلة ۲۲ (۱۹۳۳)، سنن النسائي/النکاح ۷۵ (۳۳۷۵)، سنن ابن ماجه/النکاح ۲۴ (۱۹۰۷)، موطا امام مالك/النکاح ۲۱ (۴۷)، مسند احمد (۱۶۵/۳)، ۱۹۰، ۲۰۵، سنن الدارمي/الأطعمة ۲۸ (۲۱۰۸)، النکاح ۲۲ (۲۲۵۰) (صحيح)

(۲) قال في النهاية : النواة اسم لخمسة دراهم كما قيل للاربعين اوقية والعشرين نش وقيل اراد قدر نواة من ذهب كان قيمتها خمسة دراهم ولم يكن ثم ذهب وانكره ابو عبيد، قال الازهري لفظ الحديث يدل علي انه تزوج المرأة علي ذهب قيمة خمسة دراهم، الا تراه قال نواة من ذهب، ولست ادري لم انكره ابو عبيد انه والنواة في الاصل عجمة النمرة. (حاشية السيوطي علي النسائي)،

په دې حديث كښې دوه مسئلې دي يوه د ترجمة الباب والا او دويمه د كتاب اللباس والا.

لبس مزعفر للرجل :

يعني لبس مزعفر چه كومه كپړه په زعفرانو باندې رنگ كړې شوې وي يا پرې د زعفران والا خوشبوئى لگيدلې وي، د ائمه ثلاث په نزد د سړى دپاره د دې اچول مكروه تحريمى دى. او د امام مالك مسلك دا دې چه د دې قسم كپړې استعمال خو جائز دې خو په بدن كښې د دې زعفران يا زعفرانى رنگ استعمال جائز نه دې، لهذا په ظاهره كښې دا حديث د جمهور خلاف او د امام مالك موافق دې، د جمهورو استدلال د هغه احاديث صحيحه نه دې چه په هغې كښې په لبس زعفران باندې نهى راغلې ده،

(د حديث الباب نه جوابات)

او د قصه عبدالرحمن علماء كرامو مختلف توجيهات كړې دي، اول جواب. قيل ان ذلك كان قبل النهي چه د هغې تائيد د دې نه كيږي چه د سيدنا عبدالرحمن عليه السلام د قصې سياق نه دا معلوم كيږي چه دا كار د هجرت په ابتداء كښې شوې وو، دويم جواب او اكثر د نهى رواة هغه دى د چا چه هجرت موخر دې. يو دريم جواب دا وركړې شوې دې چه دا اثر صفة قصدا نه وه بلكه دا رنگ د هغه د ناوې د خوشبويي وو كوم چه په هغه باندې اولگيدو. يو جواب دا هم وركړې شوې دې چه هغه اثر دير معمولى وو په دې وجه پرې رسول الله عليه السلام نكړ او نه فرمائيلو، خلورم جواب او وئيلې شوې دى چه د لبس مزعفر نهى د تحريم دپاره نه ده بلكه د تنزيه دپاره ده وغيره ذلك من الاجوبة. نو دا اوله مسئله شوه او دويمه مسئله يعنى د قلت كم مهر باقى ده، شوافع وغيره د وزن نواة من ذهب والا حديث نه استدلال كوي.

د وزن نواة من ذهب په تفسير كښې اقوال :

خو د دې لفظ په تفسير كښې هم اختلاف دې بعض خو دا وائى چه د نواة نه مراد هم دا د كهجورو تخم دې يعنى نواة مشهوره معنى، او دا چه د دومره وزن سرو زرو قيمت هغه وخت پنځه درهم وو، او وئيلې شوې دى چه ربع دينار وو، او په دې كښې دويم قول دا دې چه د نواة نه د هغې معنى معروف مراد نه ده بلكه «نواة من ذهب» دا عبارت وي د هغه خيز نه چه د هغې قيمت پنځه درهم وي وه جزم الخطاى ونقله عياض عن اكثر العلماء. او يو قول په دې كښې دا دې چه وزن نواة من ذهب نه مراد د پنځو درهمو برابر سره زر دى چه د هغې مقدار درې نيم مثقاله جوړيږي (۱) د وزن سبعة په لحاظ سره، دا اقوال ثلاثه قسطلانى په شرح د بخارى كښې ذكر كړې دي په دې كښې كه اخرى قول واخستلې شى نو بيا دا حديث د يو خلاف هم نه وي.

د صاحب البدائع رائي :

او صاحب بدائع د حديث النواة په باره كښې فرمائى چه وزن نواة خوڅه چه عامه وزن دينار نه زائد وي او هغه فرمائى او كه څوك دا وائى چه د وزن نواة قيمت خو ثلاثة دراهم بيانولې (۱) او يو دينار د يو مثقال وي، لهذا د وزن نواة مصداق درې نيم دينار شواو د احنافو په نزد اقل مهر يو دينار دى.

ننۍ نو مونږ به وایو چه مقوم معلوم نه دي چه کوم سړې دي چه ترڅو پورې د هغه معلومات اوننۍ نو د دي قول په بل باندې حجت څنگه کيدې شي، بيا وړاندې فرمائي بلکه بعض حضرات لکه ابراهيم نخعی فرمائي چه د وزن نواۍ قيمت لس دراهم ته رسيږي، هم دغه شان دا هم کيدې شي چه دا محمول شي په مهر معجل باندې لکه چه هغه وخت دستور وو نه اصل مهر، او دا هم احتمال دي چه دا د هغه وخت واقعه وي چه کله بغير د مهر نه نکاح جائز و تردې چه رسول الله ﷺ د شغار نه منع او فرمائيله. اه

قال: اولم ولو بشاة... رسول الله ﷺ او فرمائيل: وليمه اوکړه اگر که د بيزې د ذبح سره وي، قسطلاني فرمائي: دا «لو» د تقليل دپاره دي يعنې د يو وس والا سړی دپاره دا ده چه کم از کم وليمه په يوې بيزې سره اوکړي، او د غريب دپاره حسب استطاعت و قدرت، پس د رسول الله ﷺ نه بعض وخت وليمه په مد شعير سره او د سيده صفيه په نکاح کښې کهجورې او غورې او اقط سره ثابت ده، او په کوکب کښې ليکلي شوې دي چه «لو» دلته د تکثير دپاره دي چه د هغې تشریح نبي داسې کړې ده چه چونکه عبدالرحمن بن عوف مالدار حضراتو نه وو پس هم د دي په وجه باندې رسول الله ﷺ هغه ته او فرمائيل چه ته ښه وليمه اوکړه په هغې کښې بيزه ذبح کړه، او په دي کښې څه د اسراف خبره نشته.

«اولم» صيغه د امر ده چه د هغې تقاضه وجوب ده پس ظاهريه د وجوب وليمه قائل دي او هم دا يو روايت د امام شافعي بلکه ائمه ثلاثه نه دي، خو په مشهور قول کښې وليمه د ائمه اربعه په نزد سنت ده، والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجة قاله المنذري.

[۲۱۱۰] (١) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ جَبْرِائِيلَ الْبَغْدَادِيُّ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ مُسْلِمٍ بْنُ رُومَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ أَعْطَى فِي صَدَاقِ امْرَأَةٍ مِلًّا كَفَيْهِ سَوِيْقًا أَوْ تَمْرًا فَقَدْ اسْتَحْلَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ صَالِحِ بْنِ رُومَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ مَوْقُوفًا. وَرَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ رُومَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: كُنَّا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَسْتَمْتُهُ بِالْقُبْضَةِ مِنَ الطَّعَامِ عَلَى مَعْنَى الْمُتْعَةِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَلَى مَعْنَى أَبِي عَاصِمٍ.

ترجمه: د حضرت جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ روايت دي چه نبي ﷺ فرمائيلى دي: که چرې به يو کس يوى ښځې ته په مهر کښې يوه لپه ستوان يا کهجورې ورکړي نويقينا ده دانښځه خپل ځان ته حلاله کړه. ابوداود فرمائي چه دا روايت عبدالرحمن ابن مهدي: د صالح بن رومان نه هغه دابوزبير نه او هغه د جابر نه موقوفاً نقل کړى دي او همدارنگى ابو عاصم د صالح بن رومان نه هغه دابوزبير نه او هغه د جابر نه روايت نقل کړى دي فرمائي چه مونږ به د زنانو نه دنبي ﷺ په زمانه کښې په يو موتى دودى فائده اخستله (يعنى مهر) ابوداود فرمائي چه دا روايت ابن جريج دابو الزبير نه هغه د جابر نه هغه د عاصم نه دروايت په شان بيان کړى دي.

تشریح: «من اعطى فى صداق امرأة ملا كفيه سويقاً او تمرًا فقد استحل» کوم سړى چه د خپلې

بنځې په مهر کښې یو موتې سويق یا تمر ورکړل نو هغه دغه زنانه د خپل ځان دپاره حلاله کړه، دا یا خو په مهر معجل باندې محمول دې او یا په متعه باندې محمول دې لکه چه په راتلونکې روایت کښې د دې تصریح ده چه په متعه کښې به داسې کیدل، او متعه منسوخ شوې ده لهذا دا هم والحديث اخرجه ايضا احمد والدارقطني والبيهقي قاله في المنهل.

باب فِي التَّزْوِيجِ عَلَى الْعَمَلِ يُعْمَلُ

کاریا مزدوری د مهر عوض کړخول

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :

په کومه مسئله باندې چه مصنف ترجمه قائم کړې ده هغه اختلافې دې د احنافو په نزد د مهر مالک کیدل ضروری دی د زوجې خدمت وغیره د هغې مهز نه شی مقرر کیدې، او د امام شافعی او احمد په نزد د زوجې خدمت مثلا تعلیم صناعت یا تعلیم د علوم شرعیه داسې تعلیم چه په هغې باندې اجرت اخستل جائز دی د هغې مهر مقرر کیدل جائز دی خو په تعلیم القرآن باندې اجرت اخستل د امام احمد رحمته الله په نزد د هغه د مشهور قول مطابق جائز نه دی په دې وجه د هغه په نزد تزویج علی تعلیم القرآن جائز نه دې او د امام شافعی رحمته الله په نزد اخذ الاجرة علی تعلیم القرآن جائز دې لهذا د هغه په نزد په دې باندې تزویج هم جائز دې کما فی حدیث الباب :

[۲۱۱۱] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ امْرَأَةٌ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي قَدْ وَهَبْتُ نَفْسِي لَكَ، فَقَامَتْ قِيَامًا طَوِيلًا، فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، زَوْجِنِيهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ تُضِدُّهَا إِيَّاهُ؟" فَقَالَ: مَا عِنْدِي إِلَّا إِزَارِي هَذَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّكَ إِنْ أَعْطَيْتَهَا إِزَارَكَ جَلَسَتْ وَلَا إِزَارَكَ فَالْتَمَسْ شَيْئًا"، قَالَ: لَا أَجِدُ شَيْئًا، قَالَ: "فَالْتَمَسْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ"، فَالْتَمَسَ فَلَمْ يَجِدْ شَيْئًا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَهَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ؟" قَالَ: نَعَمْ، سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا، لِسُورَتَيْهَا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ".

ترجمه: دحضرت سهل بن سعد الساعدي رحمته الله نه روایت دې فرمائی چه یوه زنانه دنبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې و حاضره شوه او عرض ئې اوکړو چه ما خپل ځان تاته بخلې دې (یعنی زما د طرف نه تاته دنکاح اجازت دې، هغه زنانه تردیره وخته خاموشه ولاړه وه لیکن و نبی صلی الله علیه و آله ورته په دې حقله جواب نه ورکړو په دې وخت کښې یو صحابی اودریدو او عرض ئې اوکړو ای دالله رسوله که چرې تاته ددې بنځې سره دنکاح کولو ضرورت نه وی نوزما نکاح ورسره وکړه نبی صلی الله علیه و آله ترې تپوس اوکړو آیا څه مال درسره شته؟ چه دې ته ئې په مهر کښې ورکړی هغه اووئیل زما سره زما ددی لنگ نه علاوه نور هیڅ نشته نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل که

۱: صحيح البخاري/الوكالة ۹ (۲۳۱۰)، وفضائل القرآن ۲۱ (۵۰۲۹)، ۲۲ (۵۰۳۰)، والنكاح ۱۴ (۵۰۸۷)، ۳۲ (۵۱۲۱)، ۳۵ (۵۱۲۶)، ۳۷ (۵۱۳۲)، ۴۰ (۵۱۳۵)، ۴۴ (۵۱۴۱)، ۵۰ (۵۱۴۹)، ۵۱ (۵۱۵۰)، واللباس ۴۹ (۷۱۱۷)، سنن الترمذي/النكاح ۲۳ (۱۱۱۴)، سنن النسائي/النكاح ۶۹ (۳۳۶۱)، (تحفة الأشراف: ۴۷۴۲)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/النكاح ۱۳ (۱۴۲۵)، سنن ابن ماجه/النكاح ۱۷ (۱۸۸۹)، موطا امام مالك/النكاح ۳ (۸)، مسند احمد (۳۳۷۵)، سنن الدارمي/النكاح ۱۹ (۲۲۴۷) (صحيح)

چرې لنگ ورته په مهر کښې ورکړې نوته به برېند پاتې شی دمهر دادا و کولو دپاره بل کوم شی ولته و او راتې وره هغه اووئیل هیڅ مې اونه موندل نې عليه السلام ورته اووئیل چې وگوره که هغه د دوسپنې یوه گوته دې نه وی، هغه اووئیل هیڅ راته ملا و نه شول چه راتې ورم نې عليه السلام او فرمائیل آیا دقرآن پاک څه حصه دې زده ده؟ هغه اووئیل هو، فلانې فلانې سورت مې یاد دې اود سورتونو نومونه ئې واخستل نې عليه السلام ورته او فرمائیل ددې سورتونو په عوض کښې مې درته دا په نکاح درکړه (یعنی ددې سورتونو تعلیم به ورته ورکوي).

توضیح الحديث

مضمون حدیث واضح دې، بیان ته احتیاج نه لری د هغه زنانه په نوم کښې اختلاف دې، حافظ خو فرمائی **﴿لم اقف علی اسمها﴾** خو بعض نورو شارحینو وئیلې دی چه د هغې نوم خوله بنت حکیم یا ام شریک ده.

﴿قال فالتمس ولو خاتما من حديد﴾ د دې حدیث نه شوافعو د لبس خاتم حدید په جواز باندې استدلال کړې دې خو خپله حافظ فرمائی **﴿ولا حجة فيه﴾** ځکه چه په جواز اتحاد سره جواز لبس نه لازمیږي ځکه چه د دې منفعت په لبس کښې منحصر نه دې بلکه انتفاع بالقيمة هم کیدې شی.

په خاتم حدید کښې مذاهب علماء :

په او جز کښې لیکي چه د شوافعو اصح قول هم دا دې چه خاتم حدید مکروه نه دې، امام نووی رحمه الله فرمائی والحديث الوارد في النهي ضعيف. د دې نه روستو په او جز ۲۴۸/۴ کښې د حنابلې او مالکیانو مذهب کراهت لیکلې دی لکه چه د هغوی په کتابونو کښې د دې تصریح ده، هم دغه شان خاتم نحاس ورصاص کښې هم دا اختلاف دې چه صرف د شوافعو په نزد مکروه نه دې د نورو امامانو په نزد مکروه دې، هم دغه شان د احنافو مذهب هم دا دې چه د سپینو زرو نه علاوه د حدید او نحاس وغیره گوتمه مکروه ده، للرجال والنساء جميعا. چه د هغې دلیل حدیث د بریده عليه السلام دې کوم چه په ابوداود کتاب الخاتم کښې راروان دې **﴿ان رجلا جاء الى النبي ﷺ وعليه خاتم من شبه فقال له ما لي اجد منك ريح الاصنام فطرحة ثم جاء وعليه خاتم من حديد فقال ما لي ارى عليك حلية اهل النار﴾** او بیا په اخر کښې دی **﴿اتخذته من ورق ولا تتمه مثقالا﴾** واخرجه الترمذی ایضا فی اخر کتاب اللباس وقال هذا حديث غريب. قد زوجتها بما معك من القرآن... په **﴿بما معك﴾** بآء د احنافو په نزد د سببیت دپاره ده یعنی د قران کریم کوم چه یو عظیم نعمت تاسو ته حاصل دې په دې وجه باندې ستا نکاح د هغې سره کولې شی او د شوافعو په نزد للعوض هم دا جواب د احنافو د طرف نه د دې حدیث دې، او دویمه خبره دا ده چه دا حدیث د خپل ظاهر په اعتبار سره بالاتفاق متروک دې ځکه چه سورة من القرآن مهر کیدل د چا په نزد هم صحیح نه دی او په دې کښې د تعلیم قران ذکر شته نه په کوم چه ئې شوافع محمول کوی، او یو جواب هغه دې کوم چه وړاندې په کتاب کښې د مکحول نه منقول دې، والحديث اخرجه البخاري ومسلم والترمذی والنسائي وابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۱۱۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ الْحَجَّاجِ الْبَاهِلِيِّ، عَنْ عِيسَى، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ هَذِهِ الْقِصَّةِ، لَمْ يَذْكُرِ الْإِسْرَارَ وَالْحَاتِمَ، فَقَالَ: "مَا تَحْفَظُ مِنَ الْقُرْآنِ؟" قَالَ: سُورَةُ الْبَقَرَةِ، أَوَّلَتِي تَلِيهَا، قَالَ: "فَقُمْ، فَعَلَيْهَا عَشْرِينَ آيَةً وَهِيَ أَمْرُكَ".

ترجمه: عطاء بن ابی رباح دابوهریره رضی اللہ عنہ نه دتیرشوی روایت په شان روایت نقل کړې دې او دلنگ اودگوتی ذکرئې په کښې نه دې کړې اودا اضافه ئې کړې ده چه دقرآن څه حصه دی یاده ده؟ هغه اووئیل سورة بقره یا هغه سورة کوم چه دې ته نزدې دې هغه مې یاد دې نبی علیه السلام ورته او فرمائیل پاڅه اودشلو آیتونو تعلیم ورته ورکړه او دا ستا ښځه شوه.

[۲۱۱۳] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ بْنُ أَبِي الزَّرْقَاءِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ خَبْرٍ سَهْلٍ، قَالَ: وَكَانَ مَكْحُولٌ يَقُولُ: لَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: حضرت محمد بن راشد دمکحول نه دسهل دروایت په شان روایت نقل کړې دې او وئیلی یې دی چه مکحول به وئیل چه دا حکم ددغه صحابی نه علاوه دنبی علیه السلام نه پس دبل چادپاره نه دې (داپه هغه پورې خاص وو).

باب فِيمَنْ تَزَوَّجَ وَلَمْ يُسَمِّ صَدَاقًا حَتَّى مَاتَ كه څوك نكاح وكړى اود مهر تعين ونكړى تردې چه مړ شي

[۲۱۱۴] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، فِي رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً فَمَاتَ عَنْهَا وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا وَلَمْ يَقْرَضْ لَهَا الصَّدَاقَ، فَقَالَ: لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلًا وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْبِرَاقُ، فَقَالَ مَعْقِلُ بْنُ سِنَانٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "قَضَى بِهِ فِي بَرُوعِ بِنْتِ وَاشِقٍ".

ترجمه: دحضرت مسروق دعبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت نقل کوی فرمائی چه عبداللہ دهغه کس په باره و کښې وئیلی ووچه یوې داسې زنانه سره ئې نکاح وکړه او وفات شو اودخول ئې ورسره نه ووکړې او مهرئې ورلره هم نه وو مقررکړې نو عبداللہ ووئیل دازنانه دپوره مهر حق داره ده اوددی دپاره عدت تیروول لازمی دی اودمیراث حقداره هم ده، په دې وخت کښې معقل بن سنان اووئیل ماد نبی علیه السلام نه اوریدلی دی چه دا فیصله ئې دبروع بنت واشق دپاره کړې وه.

[۲۱۱۵] (۴) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، وَأَبْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، وَسَاقَ عُثْمَانُ مِثْلَهُ.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۱۹۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/النكاح (۵۵۰۶) (ضعيف)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۴۷۸) (ضعيف)

۳: سنن الترمذی/النكاح ۴۴ (۱۱۴۵)، سنن النسائي/النكاح ۶۸ (۳۳۵۸)، والطلاق ۵۷ (۳۵۵۴)، سنن ابن ماجه/النكاح ۱۸ (۱۸۹۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۸۰/۱، ۲۸۰/۴)، سنن الدارمي/النكاح ۴۷ (۲۲۹۲) (صحيح)

۴: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۶۱) (صحيح)

ترجمه: د حضرت عبد الله بن ابن مسعود نه د دې روایت په شان روایت نقل شوی دی او باقی حدیث ئې د تیر روایت په شان بیان کړو.

[۲۱۱۶] (۱) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ جَلَّاسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ أَتَى فِي رَجُلٍ مِنْهُمْ الْخَبْرَ، قَالَ: "فَاخْتَلَفُوا إِلَيْهِ شُكْرًا، أَوْ قَالَ: مَرَّابٍ، قَالَ: فَإِنِّي أَقُولُ فِيهَا: إِنَّ هَذَا صَدَقًا كَصَدَاقِ نِسَائِمَا لَا وَكَسٍ وَلَا شَطَطَ، وَإِنَّ لَهَا الْمِيرَاثَ وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ، فَإِنْ يَكُ صَوَابًا فَيَنْبَغِي لِلَّهِ، وَإِنْ يَكُنْ خَطَأً فَيَنْبَغِي مِنَ الشَّيْطَانِ، وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ بَرِيئَانِ، فَقَامَ نَاسٌ مِنْ أَشْجَعٍ فِيهِمُ الْجَرَّاحُ وَأَبُوسَنَانٌ، فَقَالُوا: يَا أَبْنُ مَسْعُودٍ، نَحْنُ نَشْهَدُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَاهَا فَيَنْبَغِي بِرُوعَ بِنْتٍ وَاشْتَقَ، وَإِنْ زَوْجَهَا هَلَالُ بْنُ مَرْةٍ الْأَشْجَعِيُّ كَمَا قَضَيْتَ، قَالَ: قَفَرَحَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ قَرَحًا شَدِيدًا حِينَ وَافَقَ قَضَاؤُهُ قَضَاءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

ترجمه: حضرت عبد الله بن عتبہ بن مسعود نه دې فرمائی چه عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ د یوسړي واقعہ را وړلی شوه وه راوی وائی چه دوی په دغه مسئله کښې یوه میاشت او که داسې ئې و وئیل ډیر کړته ئې پکښې اختلاف کړی وو عبد الله و وئیل زه د دې واقعې په باره کښې داسې وایم چه دا زنانه دمهر داسې حق داره ده لکه څنگه چه د دې د قوم نوری ښځې حقداری دی (یعنی دهغوی دمهر په مقدار به د دې، مهوری د دې نه، نه کم اونه زیات اود دې دپاره عدت ثابت دی او عدت به هم تیروی که چرې زما دافیصله، حقه وی نودابه دالله تعالی مهربانی وی په ما باندې وی او که چرې خطاء وی نودابه زما دنفس دطرفه او دشیطان دطرفه وی او الله اودهغه رسول به د دې نه پاک او بری وی، په دې وخت داشجع قبیلې یو څو کسان چه پکښې جراح او ابوسنان هم اودریدل وئی وئیل ای ابن مسعود مونږ گواهی ورکوو چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم هم داسې فیصله کړی وه دپاره دبروع بنت واشق کومه چه دهلال بن مره ښځه وه نو په دې وخت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ډیر خوشحاله شو چه دده فیصله د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د فیصلې مطابق ثابته شوه.

تشریح: د دې باب د لاندې مصنف د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ دا حدیث ذکر کړې دې چه د هغه نه تپوس او کړې شو چه یو سړی د یوې زنانه سره نکاح او کړه او د نکاح کولو نه څو ورځې پس هغه مړ شو په داسې حال کښې د هغه د طرف نه دخول بیا نه موندلې شو او نه تسمیه مهر نو په داسې صورت کښې به د متوفی عنها زوجها (زنانه) دپاره څه وی؟ د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ نه دا تپوس سائل بار بار او کړو او هغه په دې مسئله کښې غور کولو، د یو میاشت غور کولو نه پس هغه دا جواب ورکړو: ﴿لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلًا وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْمِيرَاثُ﴾
په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه:

مسئله مختلف فیه ده د امام ابوحنیفه او امام احمد مذهب خو هم دا دې او امام مالک رضی اللہ عنہ فرمائی چه په دې صورت کښې د هغه زنانه دپاره صرف میراث دې مهر وغیره هیڅ هم نشته، د امام شافعی یو قول خو هم داسې دې او بل قول د هغه نه دا منقول دې چه هغه

فرمائی: لو صح حدیث بروع لقلت به... په بذل المجهود کښې دی: قال الحاكم قال شيخنا ابو عبدالله لو حضرت الشافعي لقلت على رؤس الناس وقلت قد صح الحديث فقل به. فائدة: خان پوهه کړه چه د دې مسئلې مختلفې حصې دي چه د هغې تفصيل دا دي: ان طلقها قبل الدخول (والخلوة الصحيحة في حكم الدخول) ولم يسم لها مهرًا فليس لها مهر بل المتعة فقط والمتعة هي الكسوة، الدرع والخمار والملحفة وان كان سمي لها المهر ولم يدخل بها حتى طلقها فحينئذ لها نصف المسمى. قال تعالى: ﴿وان طلقتموهن من قبل ان تمسوهن وقد فرضتم لهن فريضة فنصف ما فرضتم﴾ ولو لم يسم المهر لكن دخل بها او مات عنها فلها مهر مثلها كاملاً، فالحاصل ان في صورة الدخول او موت الزوج () كمال المهر وان لم يسم المهر وان لم يوجد الموت ولا الدخول بل الطلاق فحينئذ في صورة التسمية نصف المسمى، وفي صورة عدم التسمية لا مهر مطلقاً بل المتعة فقط. (ملخصاً من مختصر القدوري)

امام ترمذی د دې حدیث د تخریج نه پسي فرمائی: حدیث حسن صحیح والعمل علی هذا عند بعض اهل العلم من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم وغيرهم وبه يقول الثوري واحمد واسحاق، وقال بعض اهل العلم منهم علي بن ابي طالب وزيد بن ثابت وابن عباس وابن عمر اذا تزوج الرجل امرأة ولم يدخل بها ولم يفرض لها صداقاً حتى مات قالوا لها الميراث ولا صداق لها وعليها العدة وهو قول الشافعي وقال ولو ثبت حدیث بروع بنت واشق لكانت الحجة فيه وروی عن الشافعي انه رجع بمصر عن هذا القول وقال بحدیث بروع بنت واشق. اهـ

[۲۱۱۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ فَارِسٍ الدَّهْلِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، قَالَ مُحَمَّدٌ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَصْبَغِ الْجَزَرِيُّ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ خَالِدِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلرَّجُلِ: "أَتَرْضَى أَنْ أَزُوجَكَ فُلَانَةً؟" قَالَ: نَعَمْ، وَقَالَ لِلْمَرْأَةِ: "أَتَرْضَيْنَ أَنْ أَزُوجَكَ فُلَانًا؟" قَالَتْ: نَعَمْ، فَزَوَّجَ أَحَدَهُمَا صَاحِبَةً، فَدَخَلَ بِهَا الرَّجُلُ وَلَمْ يَفْرُضْ لَهَا صَدَاقًا وَلَمْ يُعْطِهَا شَيْئًا وَكَانَ مِنْ شَهَدِ الْحَدِيثِ وَكَانَ مَنْ شَهَدِ الْحَدِيثِ لَهُ سِتْرٌ مَخِيْبٌ، فَلَمَّا حَضَرَ تَهُ الْوَفَاةُ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَوَّجَنِي فُلَانَةً وَلَمْ أَفْرُضْ لَهَا صَدَاقًا وَلَمْ أُعْطِهَا شَيْئًا، وَإِنِّي أَشْهَدُكُمْ أَنِّي أُعْطِيتُهَا مِنْ صَدَاقِهَا سِتْرٌ مَخِيْبٌ، فَأَخَذَتْ سِتْرَهَا قَبَاعَتَهُ بِمِائَةِ أَلْفٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَزَادَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَحَدِيثُهُ أَتَمُّ فِي أَوَّلِ الْحَدِيثِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خَيْرُ النِّكَاحِ أَسْرَعُهُ"، وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلرَّجُلِ، لَمْ سَأَقْ مَعْنَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَخَافُ أَنْ يَكُونَ هَذَا الْحَدِيثُ مُلْزَقًا، لِأَنَّ الْأَمْرَ عَلَى غَيْرِ هَذَا.

ترجمه: د حضرت عقیبة بن عامر نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ یوکس ته او فرمائیل

(۱) د دې په باره کښې فقهاء کرامو لیکلې دي (کما في الكوكب الدرّي) الموت منه للشئ... مرگ یو څیز لره د هغه انتها، او کمال ته رسونکې دې یعنی د انسان په څه حال او صفت باندې مړ کیدل دا د هغه صفت کمال دې نو چه کله د زوج وفات د زوج کیدو د صفت سره وی نو دا د صفت تزوج او نکاح کمال شو، پس چه کله نکاح د خپل صفت کمال سره بیا موندلې شوه نو په دې صورت کښې مهر هم کاملاً واجب دي. (۱۲)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۹۶۲) (صحیح)

ایا خوښه دی نه ده چه فلانی زنانه درته په نکاح کړم؟ هغه وویل هو، بیائی ښځې ته وویل
ایا خوښه دی نه ده چه فلانی ته دی په نکاح ورکړم؟ هغه وویل هو، نونبی ﷺ دوی په
مینځ کښې نکاح وکړله نوسری ورسره خلوت او کړو او مهرنی ورله معین کړې نه وواو هیڅ
شی ئې ورته ورکړی هم نه وواودا دهغه، کسانونه ووڅوک چه په ۱۰۰ - الرضوان کښې
شامل وواوپه غزوه حدیبیه کښې هم حاضر شوی وواوپه غزوه خیبر کښې دده حصه هم وه
نود وفات په وخت کښې ئې وصیت او کړو او وئ وئیل چه فلانی ماته نبی ﷺ په نکاح کړی
وه او ما ورله مهرنه وومقرر کړی او څه شی مې ورکړی هم نه دی اوس زه تاسو گواه کوم چه
مادخیبر خپله حصه دپته په مهر کښې ورکړه نوهغه دده حصه واخسته او په یولاک درهمه ئې
خرڅه کړه، امام ابوداود فرمائی چه د عمر بن الخطاب رضی الله عنه روایت دی فرمائی چه نبی ﷺ
فرمائیلى دی بهترینه نکاح هغه وی کومه چه اسانه وی او ددوی حدیث دټولو نه زیات کامل
دې اوپه دیکښې ان رسول الله قال للرجل په ځانې قال رسول الله للرجل دې، اوددې نه پس ئې
دنبی ﷺ نه دتیر شوی روایت په شان روایت بیان کړو امام ابوداود وائی چه زما خیال دی دا
روایت ددغه بل روایت سره خلط شوی دی ځکه چه اصل مسئله ددې نه علاوه ده.

تشریح: وکان من شهد الحدیبیة لهم سهم خیر: راوی وائی چه کوم خلق په غزوه حدیبیه کښې
شریک وو د هغوی دپاره په غنائم خیبر کښې سهم یعنی حصه وه، زه وائم چه ددې وجه دا
ده چه غزوه خیبر د حدیبیه نه فوراً روستو پیښه شوې وه او په دې کښې ټول هغه صحابه
کرام شریک وو کوم چه په حدیبیه کښې هغه سره وو، دا خبره په روایاتو او تاریخ کښې
مشهوره ده.

(قال ابوداود: وزاد عمر فی اول الحديث قال رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خیر النکاح ایسره)
د عمر نه مراد د صنف استاذ دې کوم چه په سند کښې مذکور دې یعنی د مصنف بل استاذ
محمد بن یحیی دا زیادت په دې حدیث کښې ذکر نه دې بلکه عمر کړې دې.
الحديث فی غیر محله:

دا حدیث مرفوع (خیر النکاح ایسره) دلته د ابوداود په دې باب کښې (فی غیر محله) دې او
چه کوم حدیث غیر محل کښې وی ددې تلاش کول ډیر مشکل دی هم په دې وجه مونږ په
دې باندې تنبیه کړې ده، چه کوم مضامین غیر مظان کښې وی او ډیر وی ددې تپوس کول
اولهون کول یو لوښی کار دې.

باب فی خطبة النکاح

باب د نکاح د خطبې بیان

[۲۱۱۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ فِي
خُطْبَةِ الْحَاجَةِ فِي النِّكَاحِ وَغَيْرِهِ. وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلِيمَانَ الْأَنْبَارِيُّ الْمَعْنَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ،

(۱) سنن الترمذي/النکاح ۱۷ (۱۱۰۵)، سنن النسائي/الجمعة ۲۴ (۱۴۰۵)، والنکاح ۳۹ (۳۲۷۹)، سنن ابن ماجه/النکاح ۱۹
(۱۸۹۲)، مسند احمد (۳۹۲/۱، ۴۰۸، ۴۱۳، ۴۱۸، ۴۲۳، ۴۳۷)، سنن الدارمي/النکاح ۲۰ (۲۲۴۸)، (تحفة الأشراف: ۹۵۰۶، ۹۶۱۸) (صحیح)

عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ، وَأَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «عَلَّمَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطْبَةَ الْحَاجَةِ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا سُوْرَةُ النَّسَاءِ آيَةٌ: «يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ سُوْرَةُ آلِ عِمْرَانَ آيَةٌ ٢٠: «يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ١٠٠. يُضْلِعْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا، سُوْرَةُ الْأَحْزَابِ آيَةٌ ٤٠-٤١: «لَمْ يَغْلُ مُحَمَّدٌ بْنُ سُلَيْمَانَ أَنْ»

ترجمه: د حضرت عبداللہ بن مسعود د نه روایت دی فرمائی چه نبی ﷺ مونږ ته د خطبه حاجت تعلیم راکړې: وو او هغه داسې وه: «أَنَّ الْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» «يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»، یعنی ټول تعریفونه خاص د الله تعالی دپاره دي، مونږ دهغه نه مدد غواړو او دهغه نه بخښنه غواړو او په هغه پورې پناه غواړو د خپلو نفسونو د بدوالي نه، چاته چه الله تعالی سمه لار وښائی نونشته هغه لره څوک بې لاری کونکی او څوک چه هغه بې لاری کړی نونشته دغه کس ته څوک لارښودونکې، زه گواهی ورکوم چه دالله نه علاوه بل څوک حقدار د بندگۍ نشته او زه گواهی ورکوم چه محمد دهغه بنده اورسول دي، اي ايمان والو دالله تعالی نه ویره او کړئ و دچادنوم په وصيله باندې چه تاسو غوښتل کوئ اودريشتو د ماتولونه خان وساتئ يقينا الله تعالی ستاسو نگهبان دي، اي ايماندارو خلقو دالله تعالی کم نه ويريره څرنگه چه دهغه نه ديريدلو حق دي اوهيڅ کله دي تاسوته مرگ رانشي په داسې حال کښې ت چه تاسو مسلمانان نه ئې اي ايمان والا خلقو دالله نه ویره او کړئ په باره دانصاف کولو کښې هغه به ستاسو کارونه سم کړي اوستاسو گناهونه به او بخښي چاچه دالله اودهغه درسول تابعداری او کړه نوهغه لويه کاميابي حاصله کړه (د محمد بن سليمان په روايت کښې د الحمد لله نه مخکښې لفظ د، ان، نشته).

توضیح الحديث

د حاجت نه مراد په ظاهره کښې حاجت نکاح دي، او په يو بل روايت کښې دي «فی خطبة الحاجة فی النکاح وغيره» چه د هغې نه د شوافعو تائيد کيږي ځکه چه د هغوی په نزد خطبه چه څنگه د عقد نکاح دپاره مسنون دي هم دغه شان عقد بيع وغيره نور عقود کښې هم مسنون دي. کذا فی المنهل.

وراندې په روايت کښې د تشهد نه پس داسې دي «يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ» حال دا چه مشهور قراءت داسې نه دي بلکه دا ده «يَأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ» دا روايت په ترمذي کښې هم دي، په دي کښې د تشهد نه پس داسې دي، قال ويقراء ثلاث ايات قال عبث ففسرها سفيان الثوري اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم

مسلمون، اتقوا الله الذي تساءلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيبا. اتقوا الله وقلوا قولا سديدا. پوره آيت خو د ترمذی په روایت کښې هم نشته خو چه خومره ذکر دې هغه د مصحف مطابق دې په خلاف د ابوداود چه په هغې کښې دی «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ» په دې کښې په بذل المجهود کښې د ملا علی قاری نه نقل دی «هكذا في نسخ المشكاة» والاذکار وتيسير الاصول الى جامع الاصول، وبعض نسخ الحصن. بيا وړاندې دا دی چه علامه طيبي فرمائی ممکنه ده چه د ابن مسعود په مصحف کښې هم دغه شان وی، د دې نه روستو حضرت په بذل کښې لیکي اولی او مناسب دا ده چه په خطبه کښې آيت لره د قراءت متواتره موافق لوستل پکار دی.

دا مخکښې تیر شو چه د نکاح خطبه مسنون ده شرط نه ده، حافظ فرمائی: وقد شرطه في النكاح بعض اهل الظاهر وهو شاذ (بذل) او امام ترمذی رحمته الله د خطبه نکاح د حدیث ذکر کولو نه پس لیکي وقد قال بعض اهل العلم ان النكاح جائز بغیر خطبة وهو قول سفیان الثوري وغيره من اهل العلم.

د خطبه نکاح روایات:

د دې نه پس ځان پوهه کړه د خطبه نکاح حدیث په صحیحین کښې په یو کښې هم نشته، البته امام بخاری ترجمه الباب ضرور قائم کړې ده، باب الخطبة. خو په هغه حدیث کښې ئې د خطبې تخریج نه دې کړې، حافظ فرمائی: وورد في تفسير خطبة النكاح احاديث من اشهرها ما اخرجه اصحاب السنن وصححه ابو عوانة وابن حبان عن ابن مسعود مرفوعا. اوبيا حافظ هم هغه حدیث ذکر کړې دې کوم چه دلته په ابوداود کښې دې، او امام طحاوی په شرح مشکل الآثار کښې په ډیر اهتمام سره د دې سلسلې ډیر روایات راجمع کړې دي، هغه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه او ابن عباس رضي الله عنه نه علاوه د یو بل صحابی نبیط بن شریط رضي الله عنه روایات ذکر کړې دي.

فانده: خطبه نکاح د کلام پاک په درې ایتونو باندې مشتمل وی چه په هغې کښې د هر یو شروع د امر بالتقوی نه ده. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا» د خطبه مسنونه دا اسلوب قابل غور او قابل توجه دي چونکه په نکاح سره گویا یو مستقل ژوند شروع کیږي او هغه د تکثیر امت ذریعه ده په دې وجه خاص طور سره د نکاح په شروع کښې د تقوی او طهارت تعلیم فرمایلې شوې دي د دې دپاره چه دا نکاح د اتقیاء په وجود کښې د راتلو ذریعه وی، بله دا چه په واده ښادئ لگیدلو سره انسان په عشرت او لهو لعب کښې اخته نه شی. والله الموفق

[۲۱۱۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا عُمَرَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ، عَنْ أَبِي عِيَّاضٍ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ إِذَا تَشَهَّدَ"، ذَكَرَ نَحْوَهُ، وَقَالَ بَعْدَ قَوْلِهِ: "وَرَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ، مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعَصِمْهَا فَإِنَّهُ لَا يَضُرُّهُ إِلَّا نَفْسُهُ وَلَا يَضُرُّ اللَّهَ شَيْئًا".

ترجمه: د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به کله تشهد لوستلو بیا راوی حدیث داسې ذکر کړې دې، لیکن د ورسوله، نه پس ئې دا الفاظ زیات کړل **أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيرًا** تر آخره پورې یعنی لیږلې دې خپل رسول په رښتیا سره زیرې ورکونکې دې په جنت باندې و یره ورکونکې دې ددوړخ نه، چاچه دالله اودهغه درسول تابعدارې اوکړه نوهغه هدايت حاصل کړو اوچاچه دالله اودهغه درسول نافرمانی اوکړه نوهغه دخپل ځان نه علاوه دبل هیچا نقصان ونکړو اودې الله ته هیڅ ضرر نشی ورسولې.

[۲۱۲۰] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا بَدَلُ بْنُ الْمُحَدَّرِ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ أَيْحَى شُعَيْبِ الرَّازِيِّ، عَنْ إسماعيل بن إبراهيم، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ، قَالَ: "خَطَبْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَامَةَ بِنْتِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَأُلْكَحْنِي مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَشَهَّدَ".

ترجمه: حضرت اسماعیل بن ابراهیم په بنی سلیم قبيله کښې ديوکس (یعنی عباد بن سلیم نه) نه روایت کوی چه وئیلی ئې وو چه مادنې صلی اللہ علیہ وسلم ترور امامه بنت عبدالمطلب ته دنکاح پیغام اولیږلو نبی صلی اللہ علیہ وسلم بغیر دخطبی نه دهغې نکاح زما سره اوکړه.

توضیح الحديث

د رجل نه مراد عباد بن شیبان السلمي رضی اللہ عنہ دې کما فی تهذیب التهذیب... په دې حدیث کښې **(خطبت خطبة)** بکسر الخاء دې، عباد بن شیبان فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې امامه بنت عبدالمطلب ته دنکاح پیغام اولیږلو نوهغه بغیر دخطبی نه زما نکاح دهغې سره اوکړه، معلومه شوه چه دنکاح خطبه ضروری نه ده.

تنبيه : دا امامه بنت عبدالمطلب په اصل کښې بنت ربیعہ بن الحارث بن عبدالمطلب ده دلته په دې حدیث کښې دهغې نسبت د جد اعلی طرف ته کړې شوې دې کذا فی البذل. لهذا دا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د تره د ځوئی لور شوه، صاحب منهل هم دا لیکلې دی، او صاحب عون المعبود لیکلې دی چه **(عمته صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)** گویا دهغه په نزد د عبدالمطلب طرف ته دهغې نسبت حقیقی دې نه دا چه د جد اعلی طرف ته نسبت دې، خو دا د حافظ وغیره د کلام خلاف ده، لهذا دې ته به د صاحب عون وهم وئیلی شی، بله دا چه صحیح دا ده چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په تروریانو کښې سوا د صفیه بنت عبدالمطلب نه یوې هم اسلام نه دې قبول کړې، نو د اختلاف ملت په صورت کښې نکاح څنگه کیدې شی؟

د دې نه پس په مختصر د منذری کښې دا ملاؤ شوه: والحديث اخبره البخاري في تاريخه الكبير وذكر الاختلاف فيه وذكر في بعضها خطبت الى النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عمته، وفي بعضها الا انكحك امامة بنت ربعة بن الحارث. او دهغې په حاشیه کښې شیخ احمد محمد شاکر لیکي چه دا حدیث د بیهقی په سنن کبری کښې هم دې او دهغه تحقیق هم دا دې چه دا امامه بنت ربیعہ بن الحارث بن عبدالمطلب دې، په بعض روایاتو کښې هغه د جد اعلی طرف ته منسوب کړې شوې ده.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۳۰) (ضعیف)

باب فی تزویج الصغار د نابالغه جینکو د نکاح بیان

[٢١٢١] (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَأَبُو كَامِلٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "تَزَوَّجَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا بِنْتُ سَبْعٍ، قَالَ سُلَيْمَانُ: أَوْسَيْتِ. وَدَخَلَ بِي وَأَنَا بِنْتُ سَبْعٍ".

ترجمه: حضرت ام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائي چه نبي ﷺ زما سره نکاح او کړه او په دي وخت کښې زما عمر او ٧ کاله وو او د سليمان په روايت کښې دي چه شپږ کاله او د نهو ٩ کاله په عمر کښې واده شوم

توضیح الحديث

رسول الله ﷺ د عائشې رضی اللہ عنہا سره نکاح د یو قول په بناء باندې د سیده خدیجه رضی اللہ عنہا د مرګ نه پس قبل هجرت، د هجرت والا په کال ئې او فرمائیل او رخصتی ئې په شوال ١هـ کښې اوشوه، دویم قول دا دي چه په ٢ هجري کښې د دي حديث د ترجمه الباب یعنی تزویج الصغار ثابته شوه چه د سیده عائشه رضی اللہ عنہا نکاح دهغې پلار د شپږو کالو په عمر کښې او کړه.

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه:

د تزویج الصغیره په مسئله کښې اختلاف دي چه د هغې تفصیل دا دي چه صغیره که باکره ده، د هغې تزویج د پلار دپاره بالاتفاق جائز دي، او که هغه صغیره ټیبه ده نو په هغې کښې د ائمه اختلاف دي، د امام ابوحنیفه او امام مالک په نزد د پلار دپاره د هغې تزویج جائز دي، د امام شافعی رحمه الله په نزد ناجائز دي ځکه چه د صغر په وجه باندې خپله د هغې اجازت معتبر نه دي، او په وجه د ثیوبه پلار ته په هغې باندې د مجبوره کولو حق نشته لهذا د دي تزویج د هغې د بلوغ نه روستو کیدي شی. باقی پاتې شو مسلک حنابله نو د هغوی نه په دي کښې درې روایات دي، عدم الجواز مطلقا، الجواز مطلقا کما فی المغنی. او په دریم روایت کښې دا دي چه که صغیره د نهو کالو نه د کم عمر وه نو بیا خود پلار دپاره د هغې نکاح جائز دي، او که نهه کاله یا د هغې نه زیات وی نو بیا د هغې نکاح بغیر د هغې د اجازت نه جائز نه دي د حنابله مشهور قول هم دا دي، امام ترمذی رحمه الله د حنابله د دي مسلک دا دلیل هم لیکلي دي، جامع ترمذی او گورئ، گویا د نهو کالو جینئ د بالغې په حکم کښې ده او د هغې اذن معتبر دي او کومه چه د نهو کالو نه کم دي هغه صغیره ده په هغې باندې پلار ته ولایه اجبار حاصل دي د دي نه معلومېږي چه د امام احمد رحمه الله په نزد صغر هم علت اجبار دي وقد اشرنا الیه فی باب الولی. وهذا غاية التنقیح لهذه المسئلة والله اعلم بالصواب. دلته دوه مذاهب نور دي کما فی البذل وغیره من الشروح.

(١): تقریبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ١٧١٠٦، ١٦٨٧١)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/النكاح ٣٨ (٥١٣٣)، ٣٩ (٥١٣٤)، ٥٩ (٥١٥٨)، صحيح مسلم/النكاح ١٠ (١٤٢٢)، سنن ابن ماجه/النكاح ١٣ (١٨٧٦)، سنن النسائي/النكاح ٢٩ (٣٢٥٧)، مسند احمد (١١٨٦)، سنن الدارمي/النكاح ٥٦ (٢٣٠٧) (صحيح)

ابن شبرمه فرمائی چه دصغیره نکاح مطلقا ټیبه وی یا باکره چه ترڅو پورې بالغه نه شی د پلار جائز نه دی، او د دې بالمقابل د حسن بصری او ابراهیم نخعی مسلک دا دې چه د پلار دپاره د جینی نکاح مطلقا جائز ده که وره وی او که لویه وی، که باکره وی یا ټیبه وی که رضا وی او که رضانه وی والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی وابن ماجه قاله المنذری.

باب فی المقام عند البکر

د باکرې ښځې سره د نکاح نه پس د تقسیم نه علاوه څو ورځې تیروول پکار دی؟

مقام بضم المیم بمعنی الإقامة، او کوم چه (مقام) بفتح المیم دې هغه ظرف دې په ترجمه الباب کښې مصنف چه کومه مسئله ذکر فرمائی هغه دا ده چه که یو سړې دویم واده اوکړی د اولنۍ زوجې په موجودگۍ کښې نو اوس به دې نوې ناوې سره څومره وخت تیروی؟ نو د حدیث د ظاهر نه معلومیږي چه که هغه نوې ناوې باکره وی نو ابتداء دې د واده نه پس هغې سره اووه شپې تیرې کړي بغیر د قضاء نه، یعنی په دې اووه شپو کښې به عدل او برابری نه وی بلکه دا خالص د هغه حق او حصه ده، او که هغه ناوې ټیبه ده نو هغې سره دې په شروع کښې درې ورځې تیرې کړي یعنی دا شپې به د هغې حق وی، بیا د هغې نه روستو هم هغه عدل بین الزوجات واجب وی، او برابری گول به ضروری وی، دا د باکرې دپاره چه کومې اووه شپې دی او د ټیبه دپاره درې شپې دی دې ته حق الزفاف للمزفوفه وئیلې شی، بیا د بعض روایاتو نه دا معلومیږي چه دویمه ښځه کومه چه ټیبه ده که په درې شپو باندې راضی نه وی بلکه هغه هم د باکره په شان د خاوند نه د اووه شپو مطالبه کړي نو صحیح ده د هغې سره دې هم اووه ورځې قیام اوکړي خو په دې دویم صورت کښې به قضاء واجب وی، یعنی بیا به د قدیمه سره هم اووه شپې تیروی گویا هغه درې ورځې کومې چه خاص د هغې دپاره وې هغه به ساقطې شی.

په حق الزفاف للمزفوفه کښې اختلاف اثمه :

کومه تشریح چه مونږ بیان کړې ده هغه د امام شافعی او امام احمد مسلک دې د حدیث د ظاهر پیش نظر، امام مالک اگر چه د شوافع په شان د حق زفاف قائل دې خو هغه د ټیبه په حق کښې د تخییر قائل نه دې، بلکه د هغه په نزد چه څنگه د باکره دپاره اووه شپې بغیر د اختیار نه دی هم دغه شان د ټیبه دپاره هم درې شپې بغیر د اختیار نه دی، د دې اختیار ذکر په بعض روایاتو کښې راځي او په بعض کښې نه راځي نو گویا د شوافع او حنابلہ عمل خو په ټول احادیث الباب باندې شو او د امام مالک په نزد په احادیث الباب کښې په بعض باندې عمل اوشو او په بعض باندې نه، او حضرات احناف د دې حق زفاف یعنی فضیلت دنوې په زړه باندې بالکل قائل نه دی، احناف د احادیث الباب دا توجیه فرمائی چه په کومو احادیثو کښې فضیلت دنوې په زړه باندې ثابتیږي هغه صرف د ابتداء په اعتبار سره دې یعنی بیتوتت (شپې تیروولو) په ابتداء کښې د دې نوې ناوې سره اوکړي، پس که هغه باکره وی نو اووه شپې دې مسلسل هغې سره تیرې کړي یعنی بیا دې د بقیه ازواج سره هم دغه شان اووه اووه شپې تیرې کړي، او که هغه بله ټیبه ده نو په شروع کښې

دې د هغې سره درې ورځې تیرې کړي یعنی بیا دې د نورو ازواجو سره هم دغه شان درې درې شپې تیرې کړي. نو گویا د هغوی په نزد دا تفضیل د دورې د ابتداء په اعتبار سره دې مطلقاً نه دي، یعنی د شپې تیروولو ابتداء به د دې جدید نه وی فقط. نه دا چه دومره شپې هغه د هغې مستقل حق دي. والله تعالی اعلم. په ترجمه الباب کنسې اگر چه مصنف صرف عند البکر بیان کړې دې خو مراد عند البکر والثیب دې ځکه چه په احادیث الباب کنسې بکر او ثیب دواړو حکم مذکور دي، او په داسې موقعو باندې داسې وئیلې شی چه دا تعبیر د «سراييل تقيکم الحر» د قبیل نه دې یعنی «والبرد» احد الضدين، په ذکر باندې اکتفاء کوی ځکه چه د یو ضد په ذکر کولو سره د ضد اخر طرف ته په خپل ذهن منتقل کیږي.

[۲۱۲۲] (١) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا تَزَوَّجَ أُمَّ سَلَمَةَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: "لَيْسَ بِكَ عَلَى أَهْلِكَ هَوَانٌ، إِنْ شِئْتَ سَبَعْتَ لَكَ وَإِنْ سَبَعْتَ لَكَ سَبَعْتُ لِنِسَائِي".

توجه: حضرت ابوبکر رضي الله عنه دخپل پلار نه روايت کوي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله کله دام سلمه رضي الله عنها سره نکاح او کړله نودري شپې ئې ورسره تیرې کړې او بیاني او فرمائیل زما ستاسره درې شپې تیروول ستا اوستاد قوم ' دپار دشرم خبره نه ده که چرې ستاخوښه وی نو اووه شپې به درسره تیرې کړم او که چرې ستاسره اووه شپې تیرې کړم نو بیا به دنورو بیبیانوسره هم اووه شپې تیروم.

شرح الحديث

د سیده ام سلمه رضي الله عنها سره چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله نکاح او فرمائیل نو چونکه هغه ثیبه وه په دې وجه رسول الله صلی الله علیه و آله په شروع کنسې هغې سره درې شپې پاتې شوې وو او هغې ته ئې او فرمائیل چه ته زما په نزد د کمې مرتبې والا نه ئې لهذا د باکره په شان زه تا سره اووه شپې هم ایساریدې شم، خو د دې تسبیح (اووه شپو) په صورت کنسې به د دې اووه شپو قضاء وی یعنی د نورو کره به هم اووه اووه شپې ایساریږم.

په دې حدیث کنسې دثیبه په حق کنسې تخییر مذکور دي چه دهغې امام احمد او امام شافعی قائل دي، دا په ظاهره کنسې د امام مالک خلاف دي، «لیس بک علی اهلك» کنسې د اهل نه څه مراد دي؟ په دې کنسې دوه اقوال دي یو هغه کوم چه پورته ذکر شو، دویم دا چه ددې نه دام سلمه رضي الله عنها د کور خلق مراد دي. والحديث اخرجه مسلم والنسائي وابن ماجه قاله المنذرى.

[۲۱۲۳] (٢) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ هُشَيْمٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "لَمَّا أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةَ، أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا". زَادَ عُمَرَانُ: "وَكَاثَتْ نَيْبًا". وَقَالَ: حَدَّثَنِي هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ، أَخْبَرَنَا أَنَسٌ.

١: صحيح مسلم للرضاع ١٢ (١٤٦٠)، سنن ابن ماجه للنكاح ٢٦ (١٩١٧)، (تحفة الأشراف: ١٨٢٢٩)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/ عشرة النساء (٨٩٢٥)، موطا امام مالك للنكاح (١٤٥)، مسند احمد (٢٩٢/٦، ٢٩٦، ٣٠٧)، سنن الدارمي للنكاح ٢٧ (٢٢٥٦) (صحيح)

٢: تهرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ٧٨٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٩٩/٣) (صحيح)

ترجمه: د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی کله چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم صفیه رضی اللہ عنہا سره نکاح اوکړه نو درې شپې ئې ورسره تیری کړي، د عثمان په روایت کښې ورسره دا اضافه ده چه هغه کونډه وه.

[۲۱۲۴] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّادِ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "إِذَا تَزَوَّجَ الْبَكْرُ عَلَى الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا، وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبُ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا"، وَلَوْ قُلْتُ: إِنَّهُ رَفَعَهُ لَصَدَقْتُ، وَلَكِنَّهُ قَالَ: "السَّنَةُ كَذَلِكَ".

ترجمه: د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه کله به یوکس دخلوت شده ښځې با وجود د باکره جینئ سره نکاح اوکړه نو د باکره جینئ سره به ئې اوه شپې تیرولی. او چه کله به ئې خلوت شده ښځه په خلوت شده ښځه و باندې اوکړله نو تر درې شپو پورې به ورسره وو، راوی وائی که چرې زه ووايم چه دا حدیث انس رضی اللہ عنہ مرفوع بیان کړی دی نور بښتیابه وی لیکن انس ووثیل چه سنت عمل همداسې وي.

توضیح الحدیث

په دې حدیث کښې د ثبیه دپاره اختیار مذکور نه دې، د مالکیانو پیش نظر هم دا حدیث دې، په دې وجه هغوی د اختیار قائل نه دی.

د احنافو د طرف نه د حدیث الباب جواب:

د دې نه پس تاسو په دې ځان پوهه کړئ چه حضرات احناف په دې مسئله کښې ظاهر حدیث لره نه دې اختیار کړې ځکه چه جمهور علماء کرام چه د دې احادیث کوم مطلب اخلی دا احادیث په هغې کښې نص او صریح نه دی، او دا انصاف د بیبیانو په منځ کښې مسئله ډیره اهم او نازکه ده د نص قطعی نه د عدل وجوب ثابت دې. قال تعالی: ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا كَالْمِغَلَقَةِ﴾ دغه شان ډیر حدیثونو کښې برابر والې نه کول او دبیبیا نو په منځ کښې د انصاف (برابری) پریښودلو باندې سخته زور نه راغلې ده په دې وجه احنافو احادیث الباب کوم چه محتمل وو احتیاطا په دې معنی باندې محمول نه کړل چه په کوم باندې ئې دا جمهور حضرات کوی بلکه په هغه معنی باندې ئې محمول کړل کوم چه د باب په شروع کښې تیر شو، امام طحاوی د جمهورو په مسلک باندې سوال کړې دې او هغه دا چه په ثبیه کښې که درې ورځې د هغه خپل حق وو نو د تسبیح په صورت کښې هغه ساقط ولې شو، او قضاء پوره د اووه ورځو ولې وی، بلکه درې ورځې مستثنی کیدو سره قضاء صرف د څلورو ورځو کیدل پکار دی، حال دا چه داسې نه ده.

والحدیث اخرجہ البخاری ومسلم وابن ماجه قاله المنذرى (۱)

(۱): صحیح البخاری/النکاح ۱۰۰ (۵۲۱۳)، ۱۰۱ (۵۲۱۴)، صحیح مسلم/الرضاع ۱۲ (۱۴۶۱)، سنن الترمذی/النکاح ۴۰ (۱۱۳۹)، سنن ابن ماجه/النکاح ۲۶ (۱۹۱۶)، (تحفة الأشراف: ۹۴۴)، وقد أخرج: موطا امام مالك/النکاح (۱۵۵)، سنن الدارمی/النکاح ۲۷ (۲۲۵۵) (صحیح)

(۲) الحدیث الاول من افراد مسلم وفيه ذكر التخيير بخلاف هذا الحديث المتفق عليه.

باب فِي الرَّجُلِ يَدْخُلُ بِامْرَأَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُنْقِدَهَا شَيْئًا

د نکاح نه پس ښځې ته د خلوت نه مخکښې څه ورکول پکار دی

يعني د نکاح نه روستو د مهر د ادا کولو نه مخکښې خاوند د خپلې بې بې سره وټې کولې شي يا نه؟ قال الشوكاني اتفقوا على انه لا يجب على الزوج تسليم المهر الى المرأة قبل الدخول، په دې کښې د احنافو مسلک دا دې څه دا خو صحيح ده څه په خاوند باندې د مهر ادا کول قبل الدخول واجب نه دی، خو للمرأة حق المنع عن تمكين الزوج قبل اداء المهر... يعني که زنانه غواړي نو د مهر ادا کولو نه مخکښې ورته د مهر ادا کولو حق حاصل دي هغه خاوند لره د وټې نه منع کولې شي.

[۲۱۲۵] (١) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّالْقَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدَةُ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا تَزَوَّجَ عَلِيٌّ فَاطِمَةَ، قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَعْطَهَا شَيْئًا"، قَالَ: مَا عِنْدِي شَيْءٌ، قَالَ: "أَيْنَ دِرْعُكَ الْحَطِيئَةُ".

ترجمه: د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دی فرمائی څه کله علی رضی اللہ عنہ د فاطمې رضی اللہ عنہا سره نکاح اوکړله نونبې علیه السلام ورته او فرمائیل څه شی ورته ورکړه علی رضی اللہ عنہ وویل هیڅ راسره نشته، نبی علیه السلام ورته او فرمائیل ستا حطمي زغره چرته ده؟

توضیح الحديث

يعني کله څه د سيدنا علي رضی اللہ عنہ د سيده فاطمه رضی اللہ عنہا سره نکاح اوشوه او د رخصت کيدو وخت راغلو نو رسول الله ﷺ علي رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل څه دې ته څه ورکړه، هغه عرض اوکړو ما سره هیڅ نشته، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل څه تا سره څه کومه حطمي زغره وه هغه چرته ده؟ هغه حطمي زغره خپله رسول الله ﷺ هغه ته ورکړې وه د غنائم بدر نه، او وړاندې په روایت کښې راځي څه رسول الله ﷺ هغه ته او فرمائیل: «اعطها درعك فاعطاها درعة ثم دخل بها»

دلته دا شبه راځي څه د واده په شپه کښې او د رخصت کيدو په موقع باندې د زغري ورکول څه مناسبت لرلو، زغره خو د جنگ په موقع باندې په کار راتلونکې څيز دي؟ د دې جواب دا دې څه د درع نه مراد ثمن درع دي، او په منهل کښې ليکلې دي د درع د قيمت په باره کښې څه هغه څلور سوه اتيا درهم وو، او د مولانا يوسف صاحب په حياة الصحابه ص ۶۶۱ کښې مې څه وخت کتلې وو په هغې کښې دي څه هغه زغره علي رضی اللہ عنہ په عثمان باندې خرڅه کړې وه، او هم دغه شان د مولانا اديس کاندهلوي صاحب په سيرة المصطفى ۱۷۱/۲ کښې هم دا مضمون دي، اصل کښې روايات د هغې په ثمن کښې مختلف دي تردې څه يو روايت دا هم دي «لا تساوي اربعة دراهم» او د ظاهر حديث نه دي دا خيال اونکړې شي څه د فاطمه رضی اللہ عنہا مهر معين نه وو ځکه څه دلته څه د کوم مهر ذکر دي دا

(۱) سنن النسائي للنكاح ۷۶ (۳۳۷۸)، (تحفة الأشراف: ۶۰۰۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸/۱) (حسن صحيح)

خو هغه دې کوم ته چه مهر معجل وئیلې شی (۱) یعنی د مخ ښکاره کولو چه کومې پیسې خاوند ته په اوله شپه ورکوي «کرامه وتانيسا» د خپل قرب او مانوس کولو دپاره، والحديث اخرجه النسائي قاله المنذرى.

[۲۱۲۶] (۱) حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّوَةَ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ، حَدَّثَنَا غَيْلَانُ بْنُ أَنَسٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ عَلِيًّا لَمَّا تَزَوَّجَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَأَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا فَمَنَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى يُعْطِيَهَا شَيْئًا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَيْسَ لِي شَيْءٌ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَعْطِيَهَا دِرْعَكَ"، فَأَعْطَاهَا دِرْعَةً ثُمَّ دَخَلَ بِهَا.

ترجمه: حضرت عبد الرحمن بن ثوبان په صحابه کرامو کښې ديوکس نه روايت کوي فرمائي چه علي (عليه السلام) کله دفاطمه بنت رسول الله (عليه السلام) سره نکاح اوکړه او اراده ئې اوکړه چه خلوت ورسره اوکړي نوښي (عليه السلام) منع کړوتردې چه څه شی ورته ورکړي، هغه عرض اوکړو اي دالله رسوله هيڅ شی راسره نشته، نبی (عليه السلام) ورته او فرمائيل هغه زغره دی ورته ورکړه، نو هغه ورته خپله زغره ورکړه او بياني ددې نه پس ورسره خلوت اوکړو.

[۲۱۲۷] (۲) حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّوَةَ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ غَيْلَانَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، مِثْلَهُ.

ترجمه: حضرت عکرمه دابن عباس (رضي الله عنه) نه دتيرشوی روايت په شان روايت نقل کړی دي.

[۲۱۲۸] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ خَيْثَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَدْخِلَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا قَبْلَ أَنْ يُعْطِيَهَا شَيْئًا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَ خَيْثَمَةُ لَمْ تَمْنَعْ مِنْ عَائِشَةَ.

ترجمه: دحضرت عائشه (رضي الله عنها) نه روايت دې فرمائي چه نبی (عليه السلام) راته حکم وکړودیوی زنانه په باره کښې چه خپل خاوند ته ئې ورسوه، مخکښې ددې نه چه دهمبستري نه مخکښې ئې ورته څه ورکړي وي. امام ابوداود وائی چه دخيښمه سماع دعائشي (رضي الله عنه) نه ثابته نده.

[۲۱۲۹] (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرِ الْبُرْسَانِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ نِكَحْتُ عَلَى صَدَاقٍ أَوْ جِوَاءٍ أَوْ عِدَّةٍ قَبْلَ عِصْمَةِ النِّكَاحِ فَهِيَ لَهَا، وَمَا كَانَ بَعْدَ عِصْمَةِ النِّكَاحِ فَهِيَ لِمَنْ أُعْطِيَ وَأَحَقُّ مَا أُكْرِمَ عَلَيْهِ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ أَوْ أُخْتَهُ".

ترجمه: حضرت عمرو بن شعيب د خپل پلار نه او هغه دده دنيکه نه روايت کوي فرمائي چه

(۱) خو که د دې زغري قيمت څلور سوه او اتيا درهم اومنلې شی نو بيا به دا وئیلې شی چه په مهر معجل به هم دا وه او ټول مهر هم دا وو.

(۲) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۸) (ضعيف)

(۳) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۱۸۴) (ضعيف)

(۴) سنن ابن ماجه/النکاح ۵۴ (۱۶۰۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۶۹) (ضعيف)

(۵) سنن النسائي/النکاح ۶۷ (۳۳۵۵)، سنن ابن ماجه/النکاح ۴۱ (۱۹۵۵)، (تحفة الأشراف: ۸۷۴۵)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۸۲/۲) (ضعيف)

نبی ﷺ فرمائیلی دی هره یوه ښځه چه په عطیه یا مهر یا په وعده باندې نکاح او کړی دنکاح نه وړاندې میلاویدونکې څیز دښځې به وی او دنکاح نه پس کوم څیز چی ملاو شونو دهغه چا به وی چاته چی میلاو شی (انعام وغیره) سرې چی دکوم څیز په وجه باندې دخپل عزت یا اکرام مستحق دې هغه دده لور یا خور ده سرې ته دخور یا لور په وجه ورکړی شي.

توضیح الحدیث

دا حدیث په ابن ماجه کښې هم دی هغه په دې باندې ترجمه قائم کړې ده "باب الشرط فی النکاح" او په بیهقی کښې هم دی او د دې ترجمه ده "باب الشرط فی المهر" شرح الحدیث ومذاهب العلماء :

او حاصل معنی د دې حدیث دا ده چه د عقد نکاح نه مخکښې زنانه یا د زنانه اولیاء د طرف نه د مهر سره چه نور بعض شرطونه هم لگولې دی ورکړه وغیره، مثلاً سرې ته اوئیلې شو چه د زنانه فلانی عزیز ته به دا ورکولې شی او فلانی ته به دا ورکول وی مثلاً کپړه، پیزار او دغه شان څیزونه نو په دې حدیث کښې دی چه د داسې لین دین چه کومه وعده وی نو هغه څیز به د هغه سرې دپاره نه وی د کوم دپاره چه نامزد کړې شوې دې بلکه دا ټول څیزونه به د زنانه دپاره وی څنگه چه مهر صرف د زنانو دپاره دې، او که دا د لین دین خبره د عقد نکاح نه روستو وی نو د چا په نوم چه ورکولې شی هم د هغه به وی، دا خو ده د حدیث معنی. اوس دا چه فقهاء کرام څه فرمائی او په دې حدیث باندې د چا عمل دې پس د هغه په باره کښې په شروع کښې دا لیکلې دی چه د جمهور علماء کرامو په دې باندې عمل نه دې. او اسیان ثوری، عمر بن عبدالعزیز او امام مالک هم د دې قائل دی کوم چه په دې حدیث کښې دی، او د امام احمد مسلک دا دې چه هم دغه شان به کیږی چه څنگه په دې حدیث کښې دی، خو د دې نه پلار مستثنی دې یعنی د جینئ د پلار دپاره تسمیه صحیح ده هغه به هم هغه ته ملاویری او د امام شافعی رحمته الله علیه په نزد په داسې صورت کښې (چه هر کله د مهر سره نور څیزونه شرط کړې شوې وی، تسمیه مهر به باطل شی لهذا صرف مهر مثل به باقی پاتې شی، د احنافو په نزد چه د مهر سره کوم شرط لگولې شی هغه شرط هم صحیح او لازم دې او تسمیه هم صحیح ده، دا حدیث په بلوغ المرام کښې هم دې په هغې کښې دی رواه احمد والاربعة الا الترمذی او د هغې په شرح سبل السلام کښې ئې په دې حدیث باندې ښه کلام کړې دې، مذاهب ائمه ئې هم لیکلې دی، د احنافو او شوافعو مذهب ئې هم هغه لیکلې دې کوم چه پورته مذکور شو، د تشریح مذکور نه معلومه شوه چه دا حدیث د احنافو او شوافعو خلاف دې، جواب دا کیدې شی چه دا حدیث د عمرو بن شعيب عن ابیه عن جده په سند سره دې چه په هغې باندې کلام مشهور دې.

(واحق ما اکرم علیه الرجل ابنته واخته) او هغه څیز چه د هغې په وجه باندې انسان د اکرام او احسان زیات مستحق کیږی هغه د هغه لور او خور ده.

د ښځې د خپلوانو سره حسن سلوک :

یعنی د کوم سرې په نکاح کښې چه د کوم سرې لور وی یعنی د انسان سخر، یا د هغه خور

وی یعنی د زنانه نسبتی رور او اوښې، دا ډیر قابل اکرام او قابل احسان دی، د دې حدیث نه معلومه شوه چه انسان لره د خپل سخر او اوښی سره د اکرام او احسان معامله کول پکار دی، ځکه چه د هغه دواړو کسانو ډیر لوڼې احسان دې، پس متل مشهور دې چه چا خپله لور ورکړه هغه خپل هر څه ورکړل، نو بیا به هغه د احسان مستحق ولې نه وی، د اکرام نه مراد صرف تعظیم نه دې بلکه ورکړه ده، په دې حدیث کښې د حسن معاشرت په بهترین شکل کښې تعلیم او تلقین دې پس چه کله د ښځې د پلار او رور سره د حسن سلوک او احسان دومره تاکید دې نو خپله د ښځې سره د دې موکد کیدل ظاهر دی. والله الموفق

بَابُ مَا يُقَالُ لِلْمُتَزَوِّجِ

نکاح کونکی ته به مبارکبادی څنګه ورکولې شی؟

[٢١٣٠] (١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَفَأَ الرِّسَانَ إِذَا تَزَوَّجَ، قَالَ: «بَارَكَ اللَّهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ».

ترجمه: حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دی فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی د خلقو د نکاح په وخت کښې ورته وئیل چه دادعا وائی: قال «بارک الله لك وبارک عليك وجمع بینکما فی خیر»

د نوی واده کونکی دپاره دعا:

یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله نوی واده کونکی ته مبارکی په دې الفاظو سره ورکوله، او په زمانه جاهلیت کښې مشرکین عرب «بالرفاء والبنین» دعا به ئې ورکوله. د رفاء معنی التهام او اتفاق یعنی جوړ او یوځانې کیدل، او په بنین سره اشاره وه د کراهت بنات طرف ته، مطلب دا شو چه الله پاک دې ستاسو ترمینځه تعلق قائم ساتی او نارینه اولاد دې درکړی، په اسلام کښې د دې په ځانې مذکوره مسنون دعا مشروع کړې شوې ده.

والحدیث أخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجه وقال الترمذی، حسن صحيح قاله المنذری.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَتَزَوَّجُ الْمَرْأَةَ فَيَجِدُهَا حُبْلَى

د هغه کس بیان چه دچا سره نکاح وکړی او خپله ښځه په داسې حال کښې ووينی چه حامله وی

[٢١٣١] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ أَبِي السَّرِيِّ الْمَعْنَى، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، قَالَ ابْنُ أَبِي السَّرِيِّ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ مِنَ الْأَنْصَارِ، ثُمَّ اتَّفَقُوا، يَقُولُ لَهُ: بَغْرَةٌ، قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً يَكْرَأُ فِي سِتْرِهَا، فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا فَإِذَا هِيَ حُبْلَى، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَئِذَا الْعَصْدَاقُ بِمَا اسْتَغْلَلَتْ مِنْ فَرْجِهَا وَالْوَلَدُ عَبْدٌ لَكَ، فَإِذَا وَلَدَتْ، قَالَ الْحَسَنُ: فَأَجْلِدُهَا، وَقَالَ ابْنُ أَبِي السَّرِيِّ: فَأَجْلِدُوهَا، أَوْ قَالَ: فَحُدُّوهَا». قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ قَتَادَةُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، وَرَوَاهُ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ نُعَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَرْسَلُوهُ كُلُّهُمْ، وَفِي حَدِيثِ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، أَنَّ

(١): سنن الترمذی للنکاح ٧ (١٠٩١)، سنن ابن ماجه للنکاح ٢٣ (١٩٠٥)، سنن النسائي / اليوم والليلة (٢٥٩)، (تحفة الأشراف: ١٢٦٩٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٨١/٢)، سنن الدارمي للنکاح ٦ (٢٢١٩) (صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٢٠٢٤ و ١٨٧٥٦) (ضعيف)

بَصْرَةَ بْنِ أَكْثَمَ نِكَاحَ امْرَأَةٍ، وَكَلَّمَهُمْ قَالَ فِي حَدِيثِهِ: جَعَلَ الْوَلَدَ عَبْدًا لَهُ.

ترجمه: د بصره رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمائی چه دیوی پرده داری پیغلی جینی سره می نکاح اوکره زه و چه کله ورنزدی شوم نوهغه حامله وه، مانبی علیه السلام ته ددی خبری تذکره اوکرله هغه او فرمائیل هغه زنانه دمهر حقداره ده خکه چه تادهغی فرج خان ته حلال کری دی، کله چی ددی خوی اوشی هغه به، ستا غلام وی او کله چه ددی ولادت وشی نودحسن په روایت کنی دی چی په کوره نی او وه (دواحد صیغی سره) او دابن سری په روایت کنی دی چی په کورو سره نی او هی دجمع صیغی سره یا نبی صلی اللہ علیہ وسلم خره ائیلې دی چی حد پرې جاری کری. امام ابوداود وائی چه دا حدیث قتاده دسعید بن یزیدنه هغه دابن المسیب، نه او همدارنگی یحی بن ابی کثیر دیزید بن نعیم نه هغه، دسعید بن المسیب او عطاء خراسانی نه او تلو مرسل بیان کری دی او په حدیث دیحی بن ابی کثیر کنی دا اضافه ده چه بصره بن اکثم دیوی زنانه سره نکاح اوکره او دتولو راویانو په روایتونو کنی داسې الفاظ دی چه دهغی بشخی خوی نی دده غلام کرو.

ترجم: «عن رجل من الانصار يقال له بصره قال تزوجت امرأة بكرا في سترها الخ»

بصره بن اکثم فرمائی چه ما دیوی پیغلی او نا واده کری جینی سره واده اوکرو په داسې حال کنی چه هغه لا تر اوسه پورې په خپله پرده کنی وه یعنی نکاح کولو سره به د یو سری مخې ته نه راتله خو چه کله زه د هغه خواته راغلم نو ما او کتله چه هغه حامله ده، دا قصه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته اورسیده نو هغه او فرمائیل «لها الصداق بما استحلت من فرجها» یعنی نکاح چونکه صحیح شوه نو زنانه ته به مهر ورکولې شی، هم دغه شان او فرمائیل «والولد عبد لك» دا کلام په خپل ظاهر باندې نه دی خکه چه ولد حره بالاتفاق حروی اگر چه هغه ولد زنا وی په دې وجه علماء کرامو د دې مطلب دا لیکلې دې چه دې پیدا کیدونکی ماشوم نه د ولد زنا کیدو د وجې نه تاته په دې وجه نفرت نه دی کیدل پکار بلکه د هغه سره د احسان معامله کول ځنګه چه انسان د خپل غلام سره د احسان معامله کوی.

(فاذا ولدت فاجلدها) د جلد ثبوت بغیر د زنا د ثبوت نه نه کیږی او د زنا ثبوت بغیر د اعتراف یا شهادت نه نه کیږی لهذا مطلب دا شو چه که هغه زنانه د زنا اعتراف او کری نو په هغې باندې دې حد زر جاری کری شی، د جمهورو قول هم دا دی په دې کنی د امام مالک رحمته الله اختلاف دی، د هغه په نزد ثبوت حد او زنا دپاره وجود حمل کافی دی لهذا دا حدیث د هغه په نزد په خپل ظاهر باندې دې تاویل ته محتاج نه دی او د جمهورو په نزد یا خو په اعتراف زنا باندې محمول دی او یا دا په ځانې د حد په تعزیر او تادیب باندې محمول کول پکار دی. والحديث اخرجه البيهقي قاله في المنهل.

[۲۱۳۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُثْمَرَ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ يَعْنَى ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ يَزِيدَ بْنِ نَعِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ رَجُلًا يَقَالُ لَهُ: بَصْرَةَ بْنُ أَكْثَمَ نِكَاحَ امْرَأَةٍ، فَقَدْ كَرَّمْنَاهُ، زَادَ وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا، وَحَدِيثُ ابْنِ جُرَيْجٍ أَثَمَ.

ترجمه: حضرت سعید بن مسیب نه دتیرشوی روایت په شان روایت نقل کړی شوی دی مگر ددی اضافی سره چه بیانی ددوی په مینځ کښې جدائی راوستله (طلاق) او حدیث دابن جریج ډیر کامل دی.

تشریح: ﴿فذكر معناه زاد : وفرق بينهما﴾ په دې دویم روایت کښې دا زیادت دې چه د دې دواړو ښځې او خاوند ترمینځه ئې جدائی راوستله د دې زیادت د ظاهر نه خو دا معلومېږي چه دا نکاح صحیح نه وه حال دا چه بالاتفاق نکاح خو صحیح ده د زانیه سره هم په دې وجه باندې هغه د مهر فیصله هم او فرمانيله. پس ممکنه ده چه رسول الله ﷺ د هغوی ترمینځه تفریق د هغوی په طلب او خواهش باندې راوستلې وی، یعنی خاوند د رسول الله ﷺ نه د دې طلاق اجازت غوښتلې وی او هغه ورته اجازت ورکړو، او یا دا اوښلې شی چه دلته د تفریق نه مراد په اعتبار د وطی دې ځکه چه هغه زنانه د زنا نه جلی وه، فوری او موجوده حالت کښې د خاوند دپاره د هغې قربان کول جائز نه وو (بذل) وهذه التعالیق اخرجها البيهقي قاله في المنهل.

بَابُ فِي الْقُسْمِ بَيْنَ النِّسَاءِ

د ښځو په مینځ کښې د انصاف کولو او د شپود تقسیم بیان

د قسم نه مراد عدل او نمبر مقرر کول دی د تعدد ازواج په صورت کښې.

[۲۱۳۳] (١) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ النَّضْرِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ مَهْبِكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى أَحَدَهُمَا، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقَّةُ مَا بَلَ".

ترجمه: حضرت ابوهریره (ها) نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمانيلی دی دچاچه دوه ښځې وی او دیوی طرف ته ورکوي شی (یعنی توجه ورته زیاته کړی او دبلې خیال نه ساتی نو دقیامت په ورځ به په داسې حال کښې راشی چه دجسم یوه حصه به ئې شله وي. تشریح: ﴿من كانت له امرأتان فمال الى احدهما جاء يوم القيامة وشقه مائل﴾

په دې حدیث کښې په ترک عدل باندې وعید دې چه کوم سړې په دوه ښځو کښې برابری نه کوی بلکه د یوې طرف ته مائل وی نو هغه ته په سزا هم دا قسم ورکولې شی یعنی میدان حشر ته چه کله هغه راشی نو د هغه د بدن یوه حصه به ښکته شوې وی. والحدیث اخرجہ الترمذی والنسائی وابن ماجه قاله المنذرى.

[۲۱۳۴] (٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْخَطَمِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ فَيَعْدِلُ، وَيَقُولُ: "اللَّهُمَّ هَذَا قَسَمِي فِيمَا أَمْلِكُ، فَلَا تَلْنِي فِيمَا أَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَعْنِي الْقَلْبَ.

(١) سنن الترمذی/النکاح ۴۱ (۱۱۴۱)، سنن النسائي/عشرة النساء ۲ (۳۹۹۴)، سنن ابن ماجه/النکاح ۴۷ (۱۹۶۹)، تحفة الأشراف: (۱۲۲۱۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۹۵، ۳۴۷، ۴۷۱)، سنن الدارمي/النکاح ۲۴ (۲۲۵۲) (صحیح)
(٢) سنن الترمذی/النکاح ۴۱ (۱۱۴۰)، سنن النسائي/عشرة النساء ۲ (۳۳۹۵)، سنن ابن ماجه/النکاح ۴۷ (۱۹۷۱)، تحفة الأشراف: (۱۶۲۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶/۱۴۴)، سنن الدارمي/النکاح ۲۵ (۲۲۵۳) (ضعیف)

ترجمه: حضرت ام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائي چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به زمونږ په مینځ کښې دشیو تقسیم کولو او دخپلو بیبیانو په مینځ کښې به ئې انصاف کولو او فرمائیل به ئې ای الله زما دا تقسیم په داسې کار کښې دي دکوم چه زما سره اختیار دي اوزه ئې مالک یم خود کوم کار چه ته مالک ئې اوزما په اختیار کښې نشته نو په هغې باندې ما ملامت نکړی یعنی دکوشش باوجود که چرې کمی بی بی ته رغبت زیات شی نو هغه راته معاف کړي.

توضیح الحديث

په دي باندې خو د ټولو اتفاق دي چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عادت شریفه او معمول د زوجات ترمینځه برابری کول وو خو په دي کښې د علماء کرامو اختلاف دي چه په هغه باندې دا برابری واجب وه یا که هغه به په خپل اختیار سره فرمائیلو، بهر حال د عدل او برابری باوجود به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا دعا کوله کومه چه په حدیث کښې ذکر شوې ده چه د هغې مطلب دي یا الله! په کومو څیزونو کښې چه برابری کول زما په اختیار کښې دي هغه خو زه کوم او په کوم څیز کښې چه برابری زما په اختیار کښې نه ده یعنی غیر اختیاری طور د یوې نسخې سره محبت کول ته په هغې کښې ما معاف کړه.

والحدیث أخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجه قاله المنذری.

[۲۱۳۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: "يَا ابْنَ أَخْتِي، كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُفْضِلُ بَعْضَنَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِسْمِ مِنْ مَكْنِيهِ عِنْدَنَا، وَكَانَ قَلَّ يَوْمَرَأًلًا وَهُوَ يَطُوفُ عَلَيْنَا جَمِيعًا، فَيَذْنُو مِنْ كُلِّ امْرَأَةٍ مِنْ غَيْرِ مَيْسِيرٍ حَتَّى يَبْلُغَ إِلَى الَّتِي هُوَ يَوْمُهَا فَيَبِيتُ عِنْدَهَا، وَلَقَدْ قَالَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ حِينَ أَسْنَتْ وَفَرَّقَتْ أَنْ يُفَارِقَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَوْمِي لِعَائِشَةَ، فَقِيلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا، قَالَتْ: تَقُولُ فِي ذَلِكَ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى، وَفِي أَشْبَاهِهَا آرَاءُ، قَالَ: وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ سُورَةَ النِّسَاءِ آيَةً ۱۲۸."

ترجمه: حضرت عروه روایت دي فرمائي چه ام المومنین عائشه رضی اللہ عنہا فرمائیلی دي اي زما د خور بچیه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به دشیو په تقسیم کښې پخپلو بیبیانو کښې یوی ته په بلی فضیلت نه ورکولو یعنی زمونږ سره په وخت تیروولو کښې، اوداسې به ډیر کم وو چه هغه به مونږ ټولو ته نه راتلو اود لاس وړلو نه بغیر به نبی صلی اللہ علیہ وسلم ټولو ته نزدې وو کومې بی بی ته به ئې چه لاس ونه لږولو تردې پورې چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به کله هغه بی بی ته ورغې دچا چه به دشیو نمبر وو نو همبستری به ئې اوکړله، کله چه سوده رضی اللہ عنہا بودی شوه اودا ویره ورسره پیدا شوه هسې نه چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم مې پریردی نو په دي وجه هغې خپل نمبر عائشه رضی اللہ عنہا ته اوبخښلو نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا خبره منظور کړه او ددې معاملې په شان نور معاملات په دي آیت کریمه: (وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا) کښې نازل شول که چرته نسخې ته د خپل خاوند د بد مزاج ویره وه.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۰۲۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/النكاح ۹۹ (۵۲۱۲)، صحيح مسلم/التفسير ۱ (۳۰۲۲)، مسند احمد (۱۰۷/۸) (حسن صحيح)

[۲۱۳۶] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ عَبَّادٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ مُعَاذَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَأْذِنُنَا إِذَا كَانَ فِي يَوْمِ الْمَرْأَةِ مِنَّا بَعْدَ مَا نَزَلَتْ: تَرْجَى مِنْ تَشَاءٍ مِنْهُمْ وَتَوَوَّى إِلَيْكَ مِنْ تَشَاءٍ سَوْرَةَ الْأَحْزَابِ آيَةً"، قَالَتْ مُعَاذَةُ: فَقُلْتُ لَهَا: مَا كُنْتَ تَقُولِينَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَتْ: كُنْتُ أَقُولُ: "إِنْ كَانَ ذَلِكَ إِلَيَّ لَمْ أُؤْثِرْ أَحَدًا عَلَى نَفْسِي".

ترجمه: حضرت ام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا فرمائی چې د ذکر شوی آیت: «ترجي من تشاء منهم وتووي إليك من تشاء» د دناز لیدونه پس یعنی د چادپاره چه ته وغواړی چه شاته ئې پریرېدی (نوستادپاره اجازت دې) او د چادپاره چه وغواړی چه دخان سره ورته خائې ورکړی (نوستادپاره اجازت دې) اگر چه ددې آیت په وجه نبی ﷺ ته اختیار ورکړې شوې وولیکن ددې باوجود به هم نبی ﷺ دنمبر خیال ساتلو او چه دانمبر به وو دهغې په اجازت به پنی دبی کره شپه تیروله معاذه وائی ما دعائشی ﷺ نه تپوس او کړو چه تابه داجازت غوښتلوپه وخت کښې څه وئیل هغې وئیل مابه داسې وئیل که چرې دازما په اختیار کښې وی نوزه به هیڅوک پخپل خان باندې غوره نکړم.

شرح الحديث :

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه رسول الله ﷺ د یوې بی بی په نمبر کښې بلې زوجې ته تلل غوښتل نو د هغې نه به ئې اجازت غوښتلو بغیر د اجازت نه نه. حال دا چه دا آیت کریمه نازل شوې وو «ترجي من تشاء» د سیده عائشه رضی اللہ عنہا د دې حدیث نه د دې آیت کریمه تفسیر هم معلوم شو هغه دا چه په دې کښې الله پاک رسول الله ﷺ ته اختیار ورکړې دې چه د خپلو بیبیانو نه چه کله غواړی او کومه یوه غواړی خپل خان ته راغوښتلې شی او چه څوک غواړی د خانه ئې لرې کولې شی، د ارجاء اصل معنی د تاخیر ده او دلته ددې نه مراد ترک بیتوت دې او ایواء د دې مقابل دې یعنی بیتوت او شپه تیروول. د دې آیت کریمه په تفسیر کښې نور هم ډیر اقوال دی مجامعت او ترک مجامعت کښې اختیار، او یو تفسیر د دې دا دې چه په دې کښې رسول الله ﷺ ته اختیار ورکړې شوې دې د امساک او تطلیق ترمینځه چه په دې ازواج کښې چه هغه چاته غواړی طلاق ورکولې شی او چه څوک په نکاح کښې باقی ساتل غواړی هغه دې باقی اوساتی و غیره.

والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی قاله المنذری.

[۲۱۳۷] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَطَّارُ، حَدَّثَنِي أَبُو عَمْرٍاءُ الْجَوْنِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ يَابْنُوسَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ إِلَى النَّسَاءِ تَعْنِي فِي مَرَضِهِ فَاَجْتَمَعْنَ، فَقَالَ: "إِنِّي لَا أُسْطِيعُ أَنْ أَدُورَ بَيْنَكُنَّ، فَإِنْ رَأَيْتُنَّ أَنْ تَأْذَنَ لِي فَأَكُونُ عِنْدَ عَائِشَةَ فَعَلْتُنَّ"، فَأَذِنَ لَهُ.

ترجمه: حضرت ام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا فرمائی چې نبی ﷺ په مرض موت

(۱): صحيح البخاري/تفسير القرآن ۷ (۱۷۸۹)، صحيح مسلم/الطلاق ۴ (۱۴۷۶)، سنن النسائي/الكبرى/ عشرة النساء (۸۹۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۶۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۶۱، ۱۵۸، ۲۷۶)، (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الجنائز ۶۴ (۱۶۱۸)، مسند احمد (۱۸۷۳۱/۸)، (۲۹۱) (صحيح)

کښې خپلې بیبيانې راوغوښتلې ټولې راغلې نبي ﷺ ورته او فرمائیل زما طاعت ختم شوې دې چه زه په و تاسو ټولوباندې وگرځم که ستاسو اجازت وی نوزه به دعائشې ﷺ سره داشپې ورځی تیری کړم هغوی ورته اجازت ورکړو او ترو فوات کیدو پورې دعائشې ﷺ سره او اوسیدو او هم ددې په کور کښې وفات شو.

توضیح الحديث

یعنی رسول الله ﷺ په خپل مرض وفات کښې ټولې بیبيانې راجمع کړې او ورته نې او فرمائیل چه اوس په ما کښې دومره طاقت نشته چه تاسو ټولو گره دې په نمبر نمبر شپه تیره کړم، پس که تاسو مناسب گنړئ نو ماته د دې خبرې اجازت راکړئ چه زه دعائشې ﷺ کړه یم، نو داسې ضرور او کړئ په دې باندې هغوی ټولو رسول الله ﷺ ته اجازت ورکړو. دا مضمون حدیث حضرت شیخ په خصائل نبوی ص ۲۴۱ کښې داسې لیکي: د رسول الله ﷺ د مرض ابتداء د سر درد نه اوشوه هغه ورځ رسول الله ﷺ دعائشې ﷺ په کور کښې وو، دهغې نه روستو د سیده میمونې ﷺ د نمبر په ورځ کښې په مرض کښې شدت پیدا شو، په دې حالت کښې رسول الله ﷺ د بیبيانو د نمبرو تقسیم پوره کولو خو چه کله ئې په مرض کښې زیات شدت پیدا شو نو د رسول الله ﷺ په وینا باندې ټولو بیبيانو د عائشې ﷺ په کور کښې د بیمارۍ د ورځو تیروولو اختیار ورکړې وو، هم دا وجه وه چه د عائشې ﷺ په کور کښې رسول الله ﷺ وفات شو الی اخره.

[۲۱۳۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَأَيَّتُهُنَّ خَرَجَ مَعَهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ، وَكَانَ يَقْسِمُ لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا، غَيْرَ أَنَّ سَوْدَةَ بَنَتْ زَمْعَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ."

ترجمه: حضرت ام المومنین عائشة ﷺ روايت دې فرمائی چه نبي ﷺ به کله د سفر اراده او کړه - نو دخپلو بیبيانو په مینځ کښې به ئې قرعه اندازی کړه قرعه اندازی چه به د چا وختله نوهغه به ئې دخان سره بوتله اود هرې یوې بی بی دپاره به ئې یوه شپه اویوه ورځ مقرروله مگر سوده بنت زمعه ﷺ نه خپله ورځ دعائشې ﷺ ته بڅلې وه نونبې ﷺ به دهغې سره په اوسیدو دهغې په نمبر کښې به هم دعائشې ﷺ سره اوسیدو.

د حدیث سره متعلق فقهی اختلافی مسئله:

د حدیث مضمون واضح دې خو مسئله اختلافی ده. د رسول الله ﷺ په باره کښې خو اختلاف دې چه په هغه باندې چی تقسیم د بیبيانو په منځ کښې واجب وویا نه خو د رسول الله ﷺ د غیر دپاره د امام شافعی او امام احمد مذهب دا دې چه د کوم سړی دیرې بیبيانې وی او هغه په هغوی کښې صرف د بعض سره سفر کول غواړی نو په دې صورت کښې د دې

۱: صحیح البخاری/اللهبة ۱۵ (۲۵۹۳)، والنکاح ۱۷ (۵۰۹۲)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۰۳، ۱۶۶۷۸)، وقد أخرجه: صحیح مسلم/المصالح ۱۳ (۲۴۴۵)، سنن ابن ماجه/النکاح ۴۷ (۱۹۷۰)، سنن النسائي/الكبرى/عشرة النساء (۸۹۲۳)، مسند احمد (۱۱۷/۸، ۱۵۱، ۱۹۷، ۲۶۹)، سنن الدارمي/الجهاد ۳۱ (۲۴۶۷) (صحیح)

دواړو امامانو په نزد قرعه اندازی واجب ده او د احنافو او مالکیانو په نزد واجب نه ده، د هغوی دواړو په نزد د سفر په حالت کښې تقسیم واجب نه دي، او! افضل او سنت ضرور دي، بیا د امام شافعی او احمد په نزد که ئې قرعه اندازی نه وی کړې او یو ئې د خپل خان سره واخستلو نو د سفر د مودې قضاء به واجب وی او که د قرعه اندازی نه پس ئې واخستلو نو بیا به قضاء واجب نه وی، د احنافو او مالکیانو په نزد به مطلقاً قضاء واجب نه وی. (منهل)

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَشْتَرِطُ لَهَا دَارَهَا

که چرې خاوند پخپله ښځه دا شرط ولگوي چه بل کور کښې به وی ملک ته به دي نه بوخم
یعنی که د نکاح په وخت زنانه د سړي په مخکښې دا شرط کیخودلو چه ته ما د خپل کور نه یا ښهر نه بهر نه شي بوتلې او سړي هغه شرط قبول کړو نو ایا په دي سړي باندې شرعا د دي شرط پوره کول واجب دي؟

[۲۱۳۹] (۱) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "إِنَّ أَحَقَّ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَخْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ".

ترجمه: حضرت عقبه بن عامر نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ وفرمائیل په ټولو شرطونو کښې په تاسو باندې مستحق هغه شرطونه پوره کول لازم دی دکومو په وجه چه تاسو ته شرمگاهونه حلال کړي شوي دي

توضیح الحديث

قوله: عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "إِنَّ أَحَقَّ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَخْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ".

یعنی په ټولو شرطونو کښې د دي شرط پوره کول ډیر ضروری دی کوم چه د نکاح د عقد په وخت اولگولې شي، دا حدیث خو د یو قاعده کلیه په درجه کښې دي، د دي قاعدې په جزئیات کښې دا مسئله هم راځي کومه چه په ترجمه الباب کښې مذکور ده یعنی شرط کول دکور، د مصنف په ترجمه کښې څه د استنباط شان دي، دا په خپل مقام کښې مونږ سره تیر شو، چه د سنن ابی داؤد تراجم د ترمذی د تراجم نه اوچت دی، پس امام ترمذی په دي باندې دا ترجمه ترلې ده باب ما جاء فی الشرط عند عقدة النکاح.

مسئله مترجم بها کښې د علماء کرامو اختلاف

د دي نه پس تاسو په دي باندې خان پوهه کړئ چه د شرط دار ایفاء په ائمه کرامو کښې صرف د امام احمد رحمته الله علیه په نزد واجب دي اگر چه امام ترمذی رحمته الله علیه خو د امام شافعی رحمته الله علیه قول

(۱): صحيح البخاري بالشروط ٦ (٢٧٢١)، والنكاح ٥٣ (٥١٥١)، صحيح مسلم للنكاح ٨ (١٤١٨)، سنن الترمذي للنكاح ٢٢ (١١٢٧)، سنن النسائي للنكاح ٤٢ (٣٢٨٣)، سنن ابن ماجه للنكاح ٤١ (١٩٥٤)، (تحفة الأشراف: ٩٩٥٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (١١٤/٤، ١٥٠، ١٥٢)، سنن الدارمي للنكاح ٢١ (٢٢٤٩) (صحيح)

(۲) «توفوا دواړو طريقو سره ضبط کړې شوي دي»، «توفوا» بالتخفيف، «توفوا» بالتشديد، په اول صورت کښې د باب افعال نه او په دويم صورت کښې د باب تفعيل نه دي

هم دا ليكلې دې خو حافظ په دې باندې تعقب كړې دې او دا ليكلې دې: النقل في هذا عن الشافعي غريب... امام ترمذی د بعض صحابه كرامو هم دا مسلك ليكلې دې، هغه فرمائي «منهم عمر بن الخطاب قال اذا تزوج الرجل امرأة وشرط لها ان لا يخرجها من مصرها فليس له ان يخرجها» بيا وړاندې امام ترمذی رحمه الله فرمائي «وروى عن علي بن ابي طالب انه قال شرط الله قبل شرطها كانه راي للزوج ان يخرجها وهو قول سفيان الثوري وبعض اهل الكوفة».

د دې نه پس خان پوهه كړه چه دا حديث په خپل عموم باندې د چا په نزد هم نه دې، فقهاء كرام او شارحين حديث دا ليكلې دې چه شرطونه درې قسمه كيدې شي، اول قسم الشرائط التي فيها نفع محض للمرأة مثلا اشتراط دار يا عدم الزوج بالغير... يا عدم التسري (چه زنانه دا شرط اولگوي چه زما په موجودگي كښې به ته وينزه د خپل خان سره نه شي ساتلې) او د دې په شان شرطونه، د دې قسم شرطونو پوره كول صرف د حنابله په نزد واجب ده د نورو ائمه كرامو په نزد نه، او دويم قسم الشرائط التي فيها ضرر محض للمرأة، مثلا د عدم مهر شرط لگول يا عدم النفقه والسكنى شرط، د دې پوره كول د چا په نزد هم جائز نه دى، او دريم قسم الشرائط التي يقتضيها العقد، كوم شرطونه چه د مقتضاء عقد موافق دى لكه عشرت بالمعروف (د ښځې سره په ښه طريقه باندې پيش كيدل او مهر هم دغه شان نفقه او سكنى وغيره) د دې شرطونو پوره كول د ټولو په نزد واجب دى، بلكه دا څيزونه بغير د شرط نه هم ضرورى دى.

باب فِي حَقِّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ

په ښځه باندې د خاوند د حق بيان

[۲۱۴۰] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ شَرِيكَ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ قَبِيصِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: أَتَيْتُ الْحَبْرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانَ لَهُمْ، فَقُلْتُ: رَسُولُ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يُسَجَّدَ لَهُ، قَالَ: فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: إِنْ أَتَيْتُ الْحَبْرَةَ فَرَأَيْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِمَرْزُبَانَ لَهُمْ، فَأَتَيْتُ يَارَسُولَ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يُسَجَّدَ لَكَ، قَالَ: "أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتَ بِقَبْرِى أَكُنْتَ تُسَجِّدُ لَهُ؟" قَالَ: قُلْتُ: لَا، قَالَ: "فَلَا تَفْعَلُوا، لَوْ كُنْتُ أَمِيرًا أَحَدًا أَنْ يُسَجَّدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْبِسَاءَ أَنْ يُسَجَّدَ لِأَزْوَاجِهِمْ، لِمَا جَعَلَ اللَّهُ لَهُمْ عَلَيْهِمْ مِنَ الْحَقِّ".

ترجمه: حضرت قيس بن سعد رحمه الله نه روايت دې فرمائي چه زه دكوفي سره نزدې حيره ښار ته لاړم ما هلته خلق اوليدل چه خپل سردار ته ئې سجدې كولى نوپه خپل زړه كښې مې او وئيل چه ددوى ددې سردار نه خو نبى ﷺ زيات حقدار دې چه سجده ورته او كړې شي كله چه زه واپس شوم او دنبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شوم نوعرض مې ورته او كړو و چه زه حيره مقام ته تلې وم ما هلته خلق اوليدل چه خپل سردار ته ئې سجدې كولى نوددى دسردار به نسبت خوته زيات حقدار ئې چه مونږ درته سجده او كړو نبى ﷺ او فرمائيل لږ سوچ خو او كړئ كه چرې تاسو زما په قبر باندې تيريرئ نواياتاسوبه ورته سجده كوي؟ ماعرض او كړو نه نبى ﷺ او فرمائيل سجده مه كوي ځكه كه ماچاته دا اجازت وركولى چه څوك دى چاته سجده او كړى نو اول به مې ښخوته اجازت وركړې وو چه خپلو خاوندانو ته

سجدي او کړي دهغه حق په وجه باندې کوم چه الله تعالى په ښځو باندې د خاوندانودپاره مقرر کړې دي.

توضیح الحديث

قیس بن سعد رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه مقام حیره ته لاړم، حیره بکسر الحاء د عراق د یو ښهر نوم دي نو د هغه ځاني بعض خلق ما اولیدل چه هغوی خپل سردار ته سجده کوي، ما په خپل زړه کښې سوچ او کړو چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د دې مرزبان په مقابل کښې زیات مستحق دي چه مونږ هغه ته سجده او کړو، هغه چه کله د سفر نه واپس شو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ئې د دې خبرې تذکره او کړه او د خپل گمان تذکره ئې ورته هم او کړه چه ته زیات مستحق ئې د دې خبرې چه تاته سجده او کړې شی، هغه د دې ډیر حکیمانه جواب ورکړو چه ښه دا راته اوایه چه کله زه مړ شم او خپل قبر ته اورسیرم نو آیا ته به هغه وخت هم زما قبر ته سجده کوي؟ ما ترې صفا انکار او کړو چه نه! رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه بیا داسې خبره ولې کوي؟ بیا وړاندې چه په حدیث کښې دی هغه ظاهره ده کوم چه د ترجمه الباب سره متعلق دي.

[۲۱۴۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الرَّاظِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ، فُلْمَ تَأْتِيهِ، فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا، لَعْنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ".

ترجمه: د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی کله چو یوکس په تاسو کښې خپله ښځه خپلې بستری ته را اوغواری او هغه انکار او کړي او خاوند ئې په داسې حال کښې شپه تیره کړي چه دي ته غصه وي نو په داسې ښځه باندې فرشتی لعنت وائی ترڅو چه صباشوی نه وي.

بَابُ فِي حَقِّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا

په خاوند باندې د ښځې د حق بیان

[۲۱۴۲] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو قَزَعَةَ الْبَاهِلِيُّ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْقَشِيرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا حَقُّ زَوْجَةٍ أَحَدِنَا عَلَيْهِ؟ قَالَ: "أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ، وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ أَوْ اكْتَسَيْتَ، وَلَا تُضْرِبَ الْوَجْهَ، وَلَا تُقَبِّحْ وَلَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَا تُقَبِّحْ، أَنْ تَقُولَ: قُبْحَكَ اللَّهُ.

ترجمه: حضرت حکیم بن معاویه قشیری دخپل پلار نه روایت کوي فرمائی چه ما عرض او کړو اي د الله رسوله په مونږ کښې په یوکس باندې دخپلې ښځې څه حق دي؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کله چه خوراک کوي نو دوی ته هم خوراک ورکوي او کله چه لباس اغوندی نو دوی ته هم لباس میسر کوي او په مخ باندې ئې مه وځي او بد الفاظ ورته مه وائی او کله ترې جدا کيږي نو په کور کښې ترې جدا کيږي (د جدا کیدو دپاره ورته کور مه پریږدي)، ابو داود

(۱): صحيح البخاري/بدء الخلق ۷ (۳۲۳۷)، والنكاح ۸۵ (۵۱۹۴)، صحيح مسلم/النكاح ۲۰ (۱۴۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۳۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۹/۲، ۴۸۰)، سنن الدارمي/النكاح ۲۸ (۲۲۷۴) (صحيح)
(۲): سنن ابن ماجه/النكاح ۳ (۱۸۵۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۹۶)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/ عشرة النساء (۹۱۷۱)، مسند احمد (۴۴۷/۴، ۳/۵) (حسن صحيح)

وائی د (ولا تقبح) مطلب دا دې چه داسې ورته مه وائی قبحك الله. (الله دی هلاکه کړه).
تشریح: قلت یا رسول الله ما حق زوجة احدنا علیه؟

د حدیث مضمون واضح دې، وړاندې په حدیث کښې دې «ولا تضرب الوجه ولا تقبح» یعنی په مخ ئې مه وهه، په مخ باندې د وهلو هسې خو مطلقاً ممانعت راغلې دې، «ولا تقبح» او نه هغې نه څه سخته خبره کوه لکه کنخل او بد دعا، «ولا تجهر الا فی البیت» یعنی که تادیبا واصلحانو د هغې نه دې جدائی اختیار کړی نو صرف په کور کښ، یعنی دا نه چه د کور نه دې هم بهر لارې شی بلکه زیات نه زیات دا او کړی چه په کور کښې اوسیدو سره هغې ته لار نه شی

[۲۱۴۳] (حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا بِهِزُ بْنُ حَكِيمٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نِسَاؤُنَا مَا نَأْتِي مِنْهُنَّ وَمَا نَذَرُ؟ قَالَ: "إِنَّ حَرِّكَ أَلَى شَنْتٍ، وَأَطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ، وَاكْسَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ، وَلَا تَقْبَحَ الْوَجْهَ وَلَا تَضْرِبَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى شُعْبَةُ تَطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ.

ترجمه: د حضرت بهز بن حکیم دخپل پلار نه او هغه دده د نیکه نه روایت کوی چه فرمائیلی ئې وو ماعرض او کړو ای دالله رسوله مونږ خپلو ښځوته دکوروالی دپاره په څه طریقه راتگ او کړو او په څه طریقه ئې ونکړو؟ نبی ﷺ او فرمائیل خپل فصل ته راتگ او کړی څنگه چه موخوبښه وی او کله چه خوراک کوئ نودوی ته هم خوراک ورکوئ او کله چه لباس اغوندی نودوی ته هم لباس میسرکوئ اودمخ بی عزتی ئې مه کوئ اومه ئې وهی، ابوداد وائی چه دشعبه په روایت کښې داسې دي. «تطعمها إذا طعمت وتكسوها إذا اكتسيت» او بد الفاظ ورته مه وائی او کله ترې جدا کیرئ نو په کور کښې ترې جدا کیرئ (د جدا کیدو دپاره ورته کور مه پریردئ)، ابوداد وائی د ولا تقبح مطلب دادې چه داسې ورته مه وائی: قبحك الله.

تشریح: (بهز بن حکیم حدثنا ابی عن جدی قال قلت یا رسول الله نساؤنا ما ناتی منها وما نذر) د بهز بن حکیم د نیکه نوم دې معاویه بن حیده، هغه وائی چه ما رسول الله ﷺ ته عرض او کړو چه مونږ د خپلو ازواجو د کومې حصې نه فائده واخلو او کوم پریردو؟ په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل «انت حرک انی شنت» یعنی د خپلې ښځې د محل حرث نه فائده اوچته کړه که کیفیت ئې هر څه وی، د «الی شنت» دوه معنې راځی «کیف شنت» او «من این شنت» دلته اوله معنی مراد ده چه د هغې قرینه لفظ حرث ده ځکه چه د پتی محل متعین ده یعنی قبل، دبر، محل حرث نه دې په دې وجه دویمه معنی مراد نه شي کیدې، پس د خپلې بی بی سره وطی دشاه طرف کښې حرام دې، په دې کښې د ابن عمر رضی الله عنهما اختلاف نقل کولی شی لکه چه وړاندې په کتاب کښې دی باب فی من جامع النکاح کښې روایت راروان دې فانتظروا قوله: ولا تقبح الوجه... یعنی د هغې مخ مه خرابوه په وهلو باندې، او یا ئې دا مطلب دې چه «لا تقل قبح الله وجهک ولا تضرب» یا خو به مخ باندې وهل مراد دی یا مطلق ضرب، که مخ

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۸۵)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / عشرة النساء (۹۱۶۰)، مسند احمد (۵، ۳۱۵) (حسن صحيح)

مراد وی نو بیا خو ظاهره ده او د مطلق په صورت کښې بغیر د څه معقول وجې نه وهل مراد دی. په بذل المجهود کښې د فتاوی قاضی خان نه نقل کړې دی چه خاوند ښځه په څلورو خبرو باندې وهلې شی. د زینت په ترک کولو، که خاوند هغې ته د زینت حکم کوی او هغه نې نه منی. ۲. ترک الاجابة اذا اراد الجماع وهي طاهرة، (ترک کول د صحبت حالانکې هغه پاکه وی)، ۳. ترک الصلاة فی بعض الروایات، (ترک دمانځه په بعض روایاتو کښې راځی)، او د امام محمد نه یو روایت دې چه په ترک صلاة باندې د هغه د وهلو حق نشته، او د زنانه غسل جنابت یا غسل حیض ترک کول دا په منزله د ترک صلاة دی، ۴. الخروج عن منزله بغیر اذنه، (د خاوند د کور نه دهغه د اجازت نه بغیر وتل).

[۲۱۴۴] (١) أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ الْمَهْلَبِيُّ النَّيْسَابُورِيُّ، حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَازِي، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنْ دَاوُدَ الْوَرَّاقِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ حَكِيمٍ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ مُعَاوِيَةَ الْقَشِيرِيِّ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَقُلْتُ: مَا تَقُولُ فِي نِسَائِنَا؟ قَالَ: "أَطْعِمُوهُنَّ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَاكْسُوهُنَّ مِمَّا تَكْسُونَ، وَلَا تَضْرِبُوهُنَّ وَلَا تَقْبَحُوهُنَّ".

ترجمه: حضرت معاویه قشیری رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شوم او تپوس مې او کړو چه زمونږ دښځو په مونږ باندې کوم کوم حقونه دی؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل څه چه تاسو خورئ هغه دوی ته هم ورکوی او څه چه اغوندئ دهغې په شان دوی ته هم ورکوی او دوی مه وهی او بد رد ورته مه وائي.

بَابُ فِي ضَرْبِ النِّسَاءِ

د ښځود وهلويان

[۲۱۴۵] (٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي حُرَّةَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ عَمِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنْ خِفْتُمْ نُشُوزَهُنَّ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ"، قَالَ حَمَّادٌ: يَعْنِي النِّكَاحَ.

ترجمه: حضرت ابو حرة الرقاشی دخپل تره نه روایت کوی فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی که چرې ستاسو سره ددوی دنا فرمائئ په حمله اندیښنه وی نو ددوی نه جدائی اختیار کړئ په ځای داړ خونو لگولو کښې حماد وئیلی دی ددې نه همبستری کول مراد دي. تشریح: «فاهجروهن فی المضاجع» قال حماد یعنی النکاح، یعنی د نشوز د ویرې په وخت کښې سړی له څه کول پکار دی چه هغې سره جماع ترک کړی.

[۲۱۴۶] (٣) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي خَلْفٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرِجِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ ابْنُ السَّرِجِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَضْرِبُوا إِمَاءَ اللَّهِ"، فَجَاءَ عُمَرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: ذُبْرَنَ النِّسَاءُ عَلَى أَزْوَاجِهِنَّ، فَرَخَّصَ فِي ضَرْبِهِنَّ، فَأُطَافَ بِأَلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءٌ كَثِيرٌ يَشْكُونَ أَزْوَاجَهُنَّ، فَقَالَ النَّبِيُّ

١: (تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۹۵)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / عشرة النساء (۹۱۵۱) (صحيح)

٢: (تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۵۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۷۲/۵) (حسن)

٣: (سنن ابن ماجه / النكاح ۵۱ (۱۹۸۵)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۶)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / عشرة النساء

(۹۱۶۷)، سنن الدارمي / النكاح ۳۴ (۲۶۶۵) (صحيح)

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَقَدْ طَافَ بِآلِ مُحَمَّدٍ نِسَاءٌ كَثِيرٌ يَشْكُونَ أَزْوَاجَهُنَّ، لَيْسَ أَوْلَبُكَ بِخِيَارِكُمْ".

ترجمه: دحضرت ایاس بن عبد الله بن ابی ذباب نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دى دالله تعالى بندگانی مه وهى (خپلې بیاني) نوپه دى وخت کښې عمر فاروق دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو ښځې په خپلو خاوندانو باندې غالبې اوزرورې شوى دى نو ددى په اوریدوسره نبی ﷺ دوى ته دوهلو اودتنبيه ورکولو اجازت ورکړو بیا ددې نه پس ډیرى زنانه دنبی ﷺ بییانوته دخپلو خاوندانوته شکایتونه اوکړل نبی ﷺ اوفرماييل زما بییانوته ډیرو زنانو د خپلو خاوندانوته شکایتونه کړى دى اودانې اوفرماييل چه داسې کسان په تاسو کښې ښه خلق نه دي.

[۲۱۴۷] (١) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَوْدِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ الْأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يُسْأَلُ الرَّجُلُ فِيمَا ضَرَبَ امْرَأَتَهُ".

ترجمه: دحضرت عمر فاروق بن الخطاب نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دى چه دخپلو ښځو دوهلو په حقله دانسان نه (دقیامت په ورځ) تپوس نشى کيدې (يعنى کوم وهل چه د ادب دپاره وى دهغې نبی ﷺ عامو مسلمانانو ته اجازت ورکړې دې).

توضیح الحديث

يعنى که يو سړى خپله ښځه د څه وجې نه اووهله نو هغه د وهونکى نه يعنى د خاوند نه دا تپوس نه دى کول پکار چه تا هغه په څه وجه باندې وهلې ده يعنى د کور او ژوند تيرولو په څه مسئله کښې ورله دخل نه دى ورکول پکار خاص طور دا قسم ناخوشه خبره، خو دا صرف په هغه صورت کښې ده چه کله خاوند د حد نه تجاوز نه کوى کذا فى البذل. او دويم مطلب د دې حديث دا کيدې شى چه د سړى نه به د قیامت په ورځ د ښځې د وهلو تپوس نه کيږي، ځکه چه د حاجت په وخت د ضرب اجازت د قران کریم نه ثابت دې.

بَابُ مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنْ غَضِّ الْبَصَرِ

بابه نظر د لاندې ساتلو حکم

[۲۱۴۸] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ جَرِيرٍ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَظَرَةِ الْفَجَاءَةِ، فَقَالَ: "اصْرِفْ بَصَرَكَ".

ترجمه: دحضرت جرير نه روایت دې فرمائی چه دنبی ﷺ نه مې دناخاپى نظر په باره کښې تپوس اوکړو هغه راته وفرماييل خپل نظر (دنامحرمه زنانو نه) واړه وه.

(١) سنن ابن ماجه/النكاح ۵۱ (۱۹۸۶)، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۰۷)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/ عشرة النساء (۹۱۶۷)، مسند احمد (۲۰/۱) (ضعيف)

(٢) صحيح مسلم/الأداب ۱۰ (۲۱۵۹)، سنن الترمذي/الأداب ۲۸ (۲۷۷۶)، (تحفة الأشراف: ۳۲۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۸/۱، ۳۶۱)، سنن الدارمي/الاستئذان ۱۵ (۲۶۸۵) (صحيح)

[۲۱۴۹] (۱) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى الْقَزَارِيُّ، أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي رَبِيعَةَ الْإِيَادِي، عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلِّي: "يَا عَلِيُّ، لَا تَتَّبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ، فَإِنَّ لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ".

ترجمه: د حضرت ابوبریده نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ علی ته وفرمائیل ای علی په نظرپسی نظر مه اچوه ځکه چې ستادپاره صرف اولنې نظر درست دې او دویم نظر ستادپاره جائز نه دی.

تشریح: «یا علی لا تتبع النظرة النظرة فان لك الاولى وليست لك الاخرة»

یعنی که په یو نامحرم باندې بغیر د قصد نه نظر پریوځی نو د هغې نه روستو دې بیا قصدا هغې ته نه گوری، وړاندې د هغې وجه ذکر شوې ده ځکه چې ستا دپاره اول ځل کتل خو جائز وو (یعنی د عدم قصد د وجې نه) او دویم ځل باندې کتل جائز نه دی (یعنی د قصد د وجې نه) بعض علماء کرامو لیکلي دي «لک الاولی» کښې جواز خو راغلو بلکه په دې کښې د نفع طرف ته هم اشاره ده ځکه چې لام د نفع دپاره راځی لهذا که د یو سړی په نامحرم باندې نظر پریوتلو نه پس فوراً خپل نظر بدل کړی نو د هغه دپاره په دې کښې فائده دې، ما په یو کتاب کښې لوستلې دی چې د دې احتیاط او تقوی په صله کښې الله پاک په هغه باندې دا انعام فرمائی چې هغه ته په عباداتو کښې حلاوت نصیب کیږي.

[۲۱۵۰] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُبَاشِرُ الْمَرْأَةَ الْمَرْأَةَ لِتَنْتَعِبَ لِرُؤُوسِهَا كَأَنَّهَا يَنْظُرُ إِلَيْهَا".

ترجمه: د حضرت عبدالله بن مسعود نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ فرمائیلې دی یوه زنانه دی دبلی زنانه دجسم نه ځان نه لگړی په دې وجه چې چرته خپل خاوند ته ددې شکل اوصورت بیان نکړی دا داسې ده لکه چې ددې ښځې خاوند دابله ښځه ویني.

تشریح: ولا تبشر المرأة المرأة لتنتعبا لرؤوسها... مباشرة په معنی د مس البشرة، بشره په معنی د خرمن یعنی د بدن د بدن سره لگیدل، مطلب دا دې چې یوه زنانه دې دبلی زنانه سره دومره زیات تعلق نه جوړوی چې بیا خپل خاوند ته لاره شی او هغه ته د هغې حلیه بیانوی او داسې به ئې هغه په ذهن کښې نقشه راکارې گویا چې هغې ته گوری، په بعض زنانو کښې داسې عادت وی په دې وجه د دې نه منع کولې شی، دې بې عقلې ته دا خبر نه وی چې که د خاوند ئې خوښه شوه نو د دې به څه انجام وی.

[۲۱۵۱] (۳) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى امْرَأَةً قَدْ دَخَلَ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ فَقَضَى حَاجَتَهُ مِنْهَا، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى أَصْحَابِهِ، فَقَالَ هُمْ: "إِنَّ الْمَرْأَةَ ثَقِيلٌ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَلْيَاتِ أَهْلَهُ، فَإِنَّهُ يُغَيِّرُ مَا فِي نَفْسِهِ".

(۱) سنن الترمذي للأدب ۲۸ (۲۷۷۷)، (تحفة الأشراف: ۲۰۰۷)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱/۱۵۹، ۳۵۱/۵، ۳۵۷) (حسن)

(۲) صحيح البخاري/النكاح ۱۱۸ (۵۲۴۱)، سنن الترمذي للأدب ۳۸ (۲۷۹۲)، (تحفة الأشراف: ۹۲۵۲)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/عشرة النساء (۹۲۳۱)، مسند أحمد (۱/۳۸۷، ۴۴۰، ۴۴۳، ۴۶۲، ۴۶۴) (صحيح)

(۳) صحيح مسلم/النكاح ۲ (۱۴۰۳)، سنن الترمذي/الرضاع ۹ (۱۱۵۸)، (تحفة الأشراف: ۲۹۷۵)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/عشرة النساء (۹۱۲۱)، مسند أحمد (۳/۳۳۰) (صحيح)

ترجمه: حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دی فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله یوه زنانه اولیدله توزینب بنت جحش ته ورغې او خپل حاجت ئې ترې پوره کړو او بیا خپلو ملگرو ته راووتو او هغوی ته ئې اوفرمائیل یقینا بنځی دشیطان په شکل کښې خلکو ته راماخامخ کيږي نو کله چه دچاپه زړه کښې څه راشی نو خپلې بنځې ته دی ورشی ځکه چه دده په زړه کښې چه کومه وسوسه پیدا شوی وی هغه په دې سره ختمیږي.

شرح الحديث :

سیدنا جابر رضي الله عنه فرمائی چه یو ځل د رسول الله صلی الله علیه و آله نظر په یوه زنانه باندې پریوتلو (رسول الله صلی الله علیه و آله ته هم هغه ښه ښکاره شوه کما فی روایة فاعجبته) د دې نه پس رسول الله صلی الله علیه و آله په خپل ازواج کښې زینب بنت جحش رضي الله عنها ته تشریف یوړلو او د هغې نه ئې خپل حاجت پوره کړو د هغې نه پس ئې بهر مجلس کښې صحابه کرامو ته تشریف راوړلو او وې فرمائیل چه زنانه د شیطان په شکل کښې مخې ته راځی، چه دا کوم سړی ته مخامخ شی یعنی هغه وینی نو هغه له پکار دی چه خپلې بنځې ته راشی او د هغې نه دې خپل خواهش پوره کړی ځکه چه داسې کولو سره به د هغه په زړه کښې چه پردی بنځې ته د کتلو کوم خواهش پیدا شوی وی هغه به ختم شی.

دا مضمون حدیث په روایت د ابن مسعود رضي الله عنه په دارمی کښې هم دې په دې کښې د یو لفظ زیاتوالې دې، (رای رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم امرأة فاعجبته) دلته په دې خبره ځان پوهه کول دی چه د یوې زنانه ښه لگیدل نقص نه دې بلکه په دې کښې د نقص شبهه هم نشته، الله پاک فرمائی (لا یحل لک النساء من بعد) او بیا په اخر کښې دی (ولو اعجبک حسنهن) بیا دلته دا سوال راځی چه راوی دا خبره څنگه کوی هغه زنانه د رسول الله صلی الله علیه و آله خوښه شوه او راوی د دې پټ امر جرات څنگه اوکړو، د دې جواب دا دی چه ظاهره ده چه دا خبره هغه ته رسول الله صلی الله علیه و آله خپله بیان کړه د تعلیم امت دپاره چه که ستا امت کښې چاته داسې خبره پیښه شی او پېښیدل ضروری هم دی، نو بیا په داسې وخت کښې انسان لره څه کول پکار دی، اصل کښې د هغه بعثت تعلیم فعلی دپاره وو د دې دپاره چه د امت په مخکښې د هر یو څیز نمونه راشی، د دې ډیر مثالونه دی په لیلة التعریس کښې د مونځ قضاء کیدل، په مونځ کښې دننه مختلف قسم سهوه پېښیدل چه د هر قسم سهوه حکم جدا جدا معلوم شی، د قضاء مونځ د لوستلو طریقه معلومه شی، هم دغه شان د نکاح او طلاق واقعات، د هغې هم صادریدل یعنی کیدل په رسول الله صلی الله علیه و آله باندې اوکړې شو. وغیره وغیره... والله تعالی اعلم

[٢١٥٢] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ لُؤْيٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَا رَأَيْتُ شَيْئًا أَشْبَهَ بِاللَّحْمِ مِمَّا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَقَّهُ مِنَ الزَّنا أَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ، فَرَأَى الْعَيْنَيْنِ النَّظْرَ، وَرَأَى اللِّسَانَ الْمَنْطِقَ، وَالنَّفْسَ تَمَنَّى وَكُتِبَتْهُنَّ، وَالْقَرْحُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ وَيُكَذِّبُهُ".

ترجمه: دحضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دې فرمانی چه ما قرآن کښې لفظ دلمم یعنی وره گناه په شان هغه اعمالونه زیات یوځیز نه دې موندلې چی هغه ابوهریره رضی اللہ عنہ دښی رضی اللہ عنہ نه نقل کړی ده هغه داچه الله جل جلاله چه دهرکښ په حصه کښې څومره زنا لیکلی ده هغه به دې ضرور: موی اودسترگوزنا کتل دی (غیر محرم ته چه سرې وی او که ښځه په نظر د شهوت سره کتل او د ژبې زنا خبری کول دی دغیر محرم سره چه سرې وی او که ښځه شهوت سره خبرې کول ځکه چه په دې سره په زړه کښې خواش پیدا کیږی او شرمگاه ددې تصدیق کوی یا تکذیب کوي.

توضیح الحديث

قوله: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَا رَأَيْتُ شَيْئًا أَشْبَهَ بِاللَّمَمِ (۱) مِمَّا قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزَّانَا: د عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ په رانې او اجتهاد سره، د سیدنا ابوهریره رضی اللہ عنہ حدیث مرفوع لره د آیت کریمه په تفسیر کښې پیش فرمانی، اول تاسو د حدیث مرفوع په مفهوم باندې ځان پوهه کړئ هغه دا چه الله پاک د هر انسان دپاره زنا مقدر فرمائیلې ده کومه چه به هغه په څه نه څه درجه کښې ضرور کوی برابر خبره ده که د بد نظر په ذریعه وی که د استماع په ذریعه وی یا د قدم په ذریعه وی، په مظاهر حق کښې لیکلې دی دلته د زنا نه عام مراد دې که زنا حقیقی وی یا مجازی یعنی مقدمات زنا (بد نظری وغیره) لکه چه وړاندې په حدیث کښې ذکر دی، پس بعض خلق په رتا حقیقی کښې گرفتار او اخته کیږی او بعض په زنا مجازی کښ، خو چاته چه الله پاک په خپل فضل سره بچ کول غواړی هغه محفوظ وی گویا دا حکم په اعتبار د اکثر دې اه او حضرت په بذل المجهود کښې لیکلې دی چه د ابن ادم نه مراد هر هر فرد نه دې بلکه جنس مراد دې او یا داسې اوایئ چه انبیاء علیهم السلام د دې نه مستثنی دی اه او وئیلې شوې دی چه د زنا مراد سبب زنا وموجب زنا دې یعنی شهوة ومیل الی النساء کوم چه په هر یو انسان کښې دننه الله پاک پیدا کړې دې، هم دغه شان هغه حواس او قوی چه د هغې په ذریعه خوند محسوس کوی او دا ظاهره خبره ده چه دا څیزونه په ټولو کښې دننه موجود دی، بیا د الله پاک په فضل سره ډیر خلق د دې زنا نه محفوظ وی بعض د زنا حقیقی او مجازی دواړو نه او بعض دواړو کښې اخته او گرفتار وی او بعض د زنا حقیقی نه خو بچ شی او په مقدمات زنا کښې اینځلی، دا خو شو د حدیث مرفوع مفهوم.

اوس د دې نه روستو د ابن عباس رضی اللہ عنہ په رانې باندې ځان پوهه کړئ د قران کریم په سورة والنجم کښې الله پاک فرمانی: ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ﴾ په دې آیت کریمه کښې د نیکانو اوصاف بیانولې شی چه دا هغه خلق دی کوم چه د لویو او فاحش

(۱) اصل اللمم والالمم الميل الی الشئ وطلبه من غیر مداومة، یعنی کله کله د یو څیز طرف ته مائل کیدل او هغه طلب کول د مواظبة دپاره، فمعنی الايتين ان اجتناب الكبائر يسقط الصفات وهي اللحم وفسره ابن عباس، بما في هذا الحديث من النظر واللمس ونحوهما وهو الصحيح في تفسير اللمم وقيل ان يلم بالشئ ولا يفعله، وقيل الميل الي الذنب ولا يصر عليه قاله النووي. اهـ من المنهل.

گناهونو نه ځان ساتی البته واړه او معمولی گناهونه کله کله او کړی گویا د صغائر په کله کله ارتکاب باندې انسان د نیکانو نه خارج شی، د ابن عباس رضی الله عنه مقصود د ابوهریره رضی الله عنه حدیث مرفوع نقل کولو سره د لمم تفسیر بیانول دی، او د ابوهریره رضی الله عنه د حدیث نه معلومیږي چه د انسان سترگې هم زنا کوی او هغه د سترگو زنا نظر دې او د انسان ژبه هم زنا کوی او هغه ناجائز د زنا وغیره سره متعلق خبرې دی، او نفس دتنه دتنه د زنا خواش کوی، دا د نفس زنا شوه نو ابن عباس رضی الله عنه دا فرمائی چه په دې حدیث کښې چه د زنا کوم مختلف قسمونه بیان کړې شوې دی کوم چه وړه قسم زنا ده یعنی مقدمات زنا هغه د لمم مصداق کیدې شی او پاتې شوه هغه لویه زنا چه د هغې تعلق د شرمگاه سره دې د هغې خو د فواحش او کبائر نه کیدل بدیهی دی، د دې آیت کریمه په تفسیر کښې نور هم اقوال دی کوم چه مونږ په حاشیه کښې لیکلي دي.

ددې نه روستو تاسو په دې ځان پوهه کړئ چه د حدیث اخري جمله «الفرج یصدق ذلك ویکذبه» د دې شرح عام طور سره خو دا کولې شی او فرج د پورته ذکر شوې ټولو اسباب زنا، یا خو تصدیق کوی یعنی د هغې زنا کیدل محقق کوی^۱، او زنا بالفرج کښې که انسان اخته شی یا ئې تکذیب کوی یعنی هغه اسباب زنا لره د زنا نه منع کړی چه په کوم صورت کښې انسان په زنا بالفرج کښې اخته نه شی، حاصل دا چه په نظر او نطق وغیره کښې د افعال نه روستو کوم ته چه زنا وئیلې شی که د زنا حقیقی صدور اوشو نو بیا خود دې افعال زنا کیدل ثابت شو او دا افعال د کبائرو نه شو، او که زنا حقیقی لره ترک کړې شی نو د دې افعال د زنا کیدو تردید او تکذیب اوشو پس دا د کبائر کیدو په ځانې صغائر پاتې شو. او ظاهره ده چه په دې صورت کښې به دا د افعال لمم مصداق جوړیږي کوم چه ابن عباس رضی الله عنه فرمائی گینې په اول صورت کښې خو د هغې په کبائر کښې کیدل بدیهی دی. غرض دا چه شارحین دا فرمائی چه په تصدیق فرج سره اشاره د وقوع الزنا بالفرج طرف ته ده، او تکذیب سره عدم وقوع طرف ته.

شرح الحدیث کښې د حضرت شیخ وائي:

او زموږ حضرت شیخ به فرمائیل چه زما په نزد د تصدیق فرج نه مراد انتشار اله ده او د تکذیب نه عدم انتشار یعنی د بد نظر نه پس که په شرمگاه کښې حس وحرکت او انتشار وی نو پوهه شه چه هغه نظر زناء العین دې او که انتشار نه وی نو د دې نه معلومه شوه چه هغه نظر بالشهوت نه وو لهذا زناء العین هم نه وو، والله تعالی اعلم. ما د دې حدیث شرح د شارحینو په کلام کښې د څو کرته غور کولو نه پس لیکلي ده. والله الموفق. والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی قاله المنذری. (عون)

^۱، او ملا علی قاری د «یصدق ذلك» تعلق صرف د اخري جملي والنفس تمنی وتشتی سره منلي دي یعنی نفس د زنا خواش کوی، او صرف فرج د دې خواش تصدیق کوی یا تردید، یعنی دې تمنا ته عملی جامه اغوستل دا عمل دي د فرج، کله هغه دي ته عملی جامه اغوندي او کله نه،

[۲۱۵۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لِكُلِّ ابْنِ آدَمَ حَظٌّ مِنَ الزَّنا"، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: "وَالْيَدَانِ تَزْنِيَانِ فَرِثَاهُمَا الْبَطْشُ، وَالرِّجْلَانِ تَزْنِيَانِ فَرِثَاهُمَا الْمَشْيُ، وَالْقَمَرُ يَزْنِي فَرِثَاهُ الْقُبُلُ".

ترجمہ: دحضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی فرمائی نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی ہیں کہ ہر انسان دپارہ دزنا نہ خہ حصہ ضرور وی لاسونہ ہم زنی کوی ددوی زنائیول دی اوخپی ہم زنا کوی اوددوی زنا تلل دی اوخولہ و ہم زنی کوی اوددی زنا خکلول دی۔
تشریح: (والقم یزنی وزناه القبل) قبل د قبلہ جمع ده یعنی د انسان د خولی زنا تقبیل دی۔

[۲۱۵۴] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، عَنْ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: "وَالْأُذُنُ زَنَاهَا الْإِسْتِمَاعُ".

ترجمہ: دابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی فرمائی چہ باقی حدیث ہی د تیرشوی روایت پہ شان بیان کرو۔ مگر ددی اضافی سرہ چہ دغورونو زنا اوریدل دی۔

بَابُ فِي وَطْءِ السَّبَايَا دقیدیا نو بنخو سرہ ہمبستری کول

سبایا، جمع د سبیه ده، فعيلة پہ معنی د مفعولة، قید شوی زانہ (وینزی)

[۲۱۵۵] (۳) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ صَالِحِ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ أَبِي عُلْقَمَةَ الْهَاشِمِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "بَعَثَ يَوْمَ حَنْيُنٍ بَعثًا إِلَى أُوطَاسٍ، فَلَقُوا عَدُوَّهُمْ فَقَاتَلُوهُمْ فَظَهَرُوا عَلَيْهِمْ وَأَصَابُوا لَهُمْ سَبَايَا، فَكَانَ أَنَا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْرَجُوا مِنْ غَشْيَانِهِمْ مِنْ أَجْلِ أَزْوَاجِهِمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ: وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ سَوْرَةُ النِّسَاءِ آيَةٌ ۲۴، أَيْ فَمَنْ لَهُمْ حَلَالٌ إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهُمْ".

ترجمہ: دحضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چی نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ دغزوہ حنین پہ ورخ اوطاس مقام تہ یووروکی لبسکر ولیرلودوی د خیل دبنمن سرہ مخامخ شول او ورسرہ وجنگیدل اووربانڈی غالب شول اوددوی بنخی ہی ونبولی پہ صحابہ کرامو کنبی بعضی کسانوددوی سرہ ہمبستری کول جائزنہ کنرل خکہ چہ ددوی ژوندی خاوندان کوم چہ کافران وو موجود رونو پہ دی وخت کنبی اللہ تعالیٰ دا آیت کریمہ: (والمحصنات من النساء إلا ما ملکتم ایمانکم) (سورہ نساء ۲۴) (او حرام کرے شوی دی) خاوندانو والا بنخی لیکن هغه چہ ستاسو پہ ملکیت کنبی راشی نازل کرو، یعنی دوی ستاسو دپارہ حلالی دی کله چہ عدت تیرکری۔

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲۵)، وقد أخرجہ: مسند احمد (۲/۳۴۳، ۵۳۶) (حسن)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۶۷)، وقد أخرجہ: مسند احمد (۲/۳۷۹) (حسن صحيح)

(۳): صحيح مسلم/الرضاع ۹ (۱۴۵۶)، سنن الترمذي/النكاح ۳۶ (۱۱۳۲)، تفسير سورة النساء (۳۰۱۶)، سنن النسائي/النكاح ۵۹ (۳۳۳۵)، (تحفة الأشراف: ۴۴۳۴)، وقد أخرجہ: مسند احمد (۳/۷۲، ۸۴)، سنن الدارمي/الطلاق ۱۷ (۲۳۴۰) (صحيح)

ان رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعث يوم حنين بعثا الى اوطاس.

غزوه اوطاس :

حنين يوه وادی ده د مکې مکرمې او طائف ترمینځه علی بضعة عشر میلا من مکه. چرته چه مشهوره غزوه شوې ده، غزوه حنین د فتح مکه نه روستو په شوال ۸ هجري کښې شوې ده. او اوطاس يوه وادی ده په هوازن مقام کښې او وئیلې شوې دی، وهو موضع عند الطائف وهو غير وادی حنین علی الراجح، یعنی رسول الله ﷺ یو لښکر اولیرلو موضع اوطاس ته چه د هغې وجه دا وه چه رسول الله ﷺ کله د غزوه حنین نه فارغ شو کوم چه د قبيله هوازن سره شوې وو نو يوه دسته (مختصر جماعت) د هوازن په اوطاس کښې راغلل او راجمع شو او هلته په قبيله ثقیف کښې شامل شو، رسول الله ﷺ د هغوی د مقابلي دپاره یو جماعت اولیرلو (لکه چه دلته د ابوداود په روایت کښې ذکر شوې دی) دا جماعت په هغه کفارو باندي بحمد الله غالب شو او د مشرکانو ډیرې زنانه هغوی قیدیانې کړې چه په هغې کښې بعض داسې هم وې چه واده شوې وې او د هغوی خاوندان هم ژوندی او موجود وو، د تقسیم نه روستو چه د کومو مجاهدینو په حصه کښې داسې قسم زنانه راغلې نو هغوی ته په وطی کولو کښې اشکال راغلو چه د هغوی خو مشرک خاوندان ژوندی او موجود دی بیا د هغوی سره وطی څنگه اوکړې شی؟ لکه چه راوی وائی «تخرجوا من غشیانهن» نو په دې باندي دا آیت کریمه «والمحصنات من النساء الا ما ملکتم ایمانکم» نازل شو یعنی کومې زنانه چه د چا په نکاح کښې وی نو هغه د خپل خاوند نه علاوه د نورو دپاره حرامې دی خو هغه منکوحه زنانه چه د دار الحرب نه قید کولو سره راوستلې شوې وی نو هغه چه د چا په حصه کښې راشی د هغه دپاره به حلال وی د انقضاء عدت (یو حیض) نه پس.

د سبایا متعلق څو مسائل فقهیه :

دلته څو مسئلې دی بعض په هغې کښې اختلافی دی.

۱: د کومې مسبیه چه په دې آیت کریمه کښې استثناء کړې شوې ده د هغې نه مراد هغه کافره زنانه ده کومې ته چه یواځې (بغیر د خاوند نه) قید کولو سره دار الاسلام ته راوستلې شوې وی په دې وجه د احنافو په نزد په تباین دارین سره جداوالې واقع کیږی په نفس قید سره نه واقع کیږی، په دې مسئله کښې د شوافعو وغیره اختلاف مشهور دې د هغوی په نزد که زوجین مشرکین دواړه قید کولو سره راوستلې شی بیا به هم هغه مسبیه د سبائی (قیدی) دپاره حلاله وی ځکه چه د هغه په نزد په نفس سبی سره جداوالې واقع کیږی.

۲: مسبیه مشرکه کومه چه کتابیه نه وی هغه د مسلمان دپاره حلاله نه ده چه ترڅو پورې اسلام قبول نه کړی البته که هغه کتابیه وی نو حلاله ده دا مسئله د احنافو او شوافعو په نزد اتفاقی ده او په دې حدیث کښې چه د کومو سبایا ذکر دې هغه ټولې مشرکانې وې یعنی د مخکښې نه لهذا دلته به دا تاویل کولې شی چه هغوی به اسلام راوړې وی، امام نووی رحمه الله فرمائی دا تاویل او توجیه دلته ضروری دې. (بذل)

۳: دریمه مسئله دلته دا ده چه په دې آیت کریمه کښې چه د کومې مملوکې استثناء

کړې شوې ده د هغې نه مراد د جمهورو او انمه اربعه مملوکه یا سبې دې یعنی منکوحه الغیر چه د هغې څوک مسلمان مالک شی هغه لره د قید کولو وجه او کومه منکوحه الغیر چه مملوکه بالشراء وی د هغې دا حکم نه دې یعنی هغه به د مشتری دپاره حلال نه وی ځکه چه په شراء امت سره به د هغې نکاح فسخ شی، په خلاف د قید چه د هغه په نکاح سره عند الجمهور فسخ شی، خو په دې مسئله کښې د سیدنا ابن عباس رضی الله عنه اختلاف منقول دې د هغه په نزد د مملوکه بالشراء هم دا حکم دې. (بذل) والحديث اخرجه مسلم والترمذی والنسائی اهدون عن المنذری

[٢١٥٦] (حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مَسْكِينٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ حُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي غَزْوَةٍ فَرَأَى امْرَأَةً مُجْحَا، فَقَالَ: "لَعَلَّ صَاحِبَهَا أَلَمَ بِهَا"، قَالُوا: نَعَمْ، فَقَالَ: "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَلْعَنَهُ لَعْنَةً تَدْخُلُ مَعَهُ فِي قَبْرِهِ، كَيْفَ يُوْرَثُهُ وَهُوَ لَا يَحِلُّ لَهُ، وَكَيْفَ يَسْتَحْدِمُهُ وَهُوَ لَا يَحِلُّ لَهُ".

ترجمه: دحضرت ابو الدرداء رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی صلی الله علیه و آله په یو جنگ کښې وو دنبی صلی الله علیه و آله نظر په یوه حامله ښځه پریوتلو نو هغه او فرمائیل شاید ددې سره ددې مالک همبستری کړی وی صحابه کرامو عرض اوکړو، هو نبی صلی الله علیه و آله فرمائی چه ما اراده اوکړه، زما زړه وغوښتل چه په ده باندې داسې لعنت ووايم کوم چه به دده سره ترقبره پورې وی خویابه دده ځوی څنگه دده وارث جوړشی او هغه به دده دپاره حلال نه وي، او څنگه به دپردوځامنو سره ملاویرې او هغه به دده دپاره حلال نه وي، او څنگه به دهغوی نه خدمت اخلی او هغه به دده دپاره حلال نه وي.

شرح حدیث:

(مصحح) هغه حامله زنانه کومه چه قریب الولادة وی، د حدیث مضمون دا دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله په یوه غزوه کښې یوه زنانه اولیده چه حامله قریب الولادة وه (په رسول الله صلی الله علیه و آله باندې څه طریقي سره ظاهره شوه) او وې فرمائیل چه کیدې شی د دې وینزې مالک دې سره امام (جماع) کړې ده یعنی قبل الاستبراء، په دې باندې بعض حاضرینو د رسول الله صلی الله علیه و آله تصدیق اوکړو نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه زما زړه غواړی چه دې سړی ته داسې بد دعا اوکړم چه د هغې اثر هغه سره قبر ته لاړشی، هم دغه شان ئې او فرمائیل: (کیف یورثه الخ) د دې تشریح دا ده چه موجوده صورت حال یعنی بغیر د استبراء نه وطی کولو نه پس اوس دوه احتمالات دی یو دا چه د دې وطی نه پس د شپږ میاشتو تیریدو نه مخکښې ماشوم پیدا شی یا د شپږو میاشتو نه پس په اول صورت کښې نو دا خبره متعین ده چه دا پیدا کیدونکې ماشوم به د زوج اول وی او د دې واطی به غلام وی، او په دویم صورت کښې دوه احتمالات دی یو دا چه هغه ماشوم د زوج وی، دویم احتمال دا چه خپله د هغه واطی وی، یقین د یو طرف هم نه دې، لهذا اوس به دا واطی څه کوی؟ که هغه خپل بچې منی او

١: صحیح مسلم/النکاح ٢٣ (١٤٤١)، (تحفة الأشراف: ١٠٩٢٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٩٥/٥، ٤٤٦٧)، سنن الدارمي/السير ٣٨ (٢٥٢١) (صحیح)

خپل وارث ټي جوړوي نو بيا اشكال شته او كه د زوج اول بچي ټي مني او د هغه نه خپل غلام او خادم جوړوي نو بيا ناجائز ده، ځكه چه په دې دواړو خبرو كښې يو هم يقيني نه دې پس د احد المحظورين ارتكاب لازمېږي كومه چه نتيجه ده د عدم استبراء، حاصل دا چه په دې حديث شريف كښې د قيد كړې شوې وينزې سره قبل الاستبراء وطي كولو باندې سخت وعيد او فرمائيلو، او استبراء غير حامله خو يو حيض دې او د حامله وضع حمل، وهذا امر متفق عليه بين الائمة الاربعة قال المنذري، واخرجه مسلم بنحوه. (عون)

[۲۱۵۷] (١) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنْ قَبِيْسِ بْنِ وَهَبٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاعِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَرَفَعَهُ، أَنَّهُ قَالَ فِي سَبَايَا أُوطَاسٍ: "لَا تُوطَأُ حَامِلٌ حَتَّى تَضُمَّ، وَلَا غَيْرُ ذَاتِ حَمْلٍ حَتَّى تُحِيضَ حِيضَةً".

ترجمه: ابو الوداك دابوسعيد خدری رضي الله عنه نه يو مرفوع روايت نقل كړې دى چه نبى صلی الله علیه و آله فرمائيلې دى داوطاس دقيديانو په باره كښې چه په دوى كښې به دحاملې سره جماع نشي كولى ترخوچه وضع دحمل نه وى شوى او بغير حاملو سره به هم جماع نشي كولى ترخوچه ورباندې يوحيض نه وى راغلى.

[۲۱۵۸] (٢) حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِى يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي مَرْزُوقٍ، عَنْ عَائِشِ بْنِ الصُّعْنَانِ، عَنْ رُوَيْفِعِ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: قَامَ فِينَا خُطْبِيًّا، قَالَ: "أَمَّا إِنِّى لَا أَقُولُ لَكُمْ إِلَّا مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَوْمَ خَيْبِ، قَالَ: لَا يَحِلُّ لِأَمْرِءٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفَى مَاءَهُ زُرْعَ غَيْرِهِ، يَعْنِي إِيثَانَ الْحَبَالَى، وَلَا يَحِلُّ لِأَمْرِءٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَقَعَّ عَلَى امْرَأَةٍ مِنَ النِّسَاءِ حَتَّى يَسْتَبْرِئَهَا، وَلَا يَحِلُّ لِأَمْرِءٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَبِيعَ مَغْنَمًا حَتَّى يَقْسَمَ".

ترجمه: دحضرت حنث صنعانى رضي الله عنه نه روايت دې فرمانې چه رويفع بن ثابت الانصارى رضي الله عنه اودريدو او مونږ ته ټي خطبه راكوله اوداسې ټي اوفرمايل زه تاسوته نه بيانوم مگرهغه څه كوم چه مې دنبي صلی الله علیه و آله نه اوريدلى دى، مادهغه نه دحنين په ورځ داسې اوريدلى ووچه وئى فرمايل: حلال نه دى دداسې يوکس دپاره څوك چه په الله تعالى اوپه ورځ دآخرت باندې ايمان لري چه د خپلې اوبه دبل چاپه فصل كښې واړوي يعنى حاملې سره هم وطي كول حلال نه دى دداسې يوکس دپاره څوك چه په الله تعالى اوپه ورځ د آخرت باندې ايمان لري چه كومه قيدي بنسځه وطي كړى ترخوچه ددې رحم نه وى پاك شوى حلال نه دى دداسې يوکس دپاره څوك چه په الله تعالى اوپه ورځ دآخرت باندې ايمان لري چه دغنيمت يوڅيز مخكښې د تقسيم نه خرڅ كړي

تشریح: (يعنى اتيان الحبالى) حبالى جمع ده د «جلى»، د اتيان نه مراد جماع يعنى كومه زنانه چه د دويم سړى په وطي سره حامله ده هغې سره وطي كول مخكښې د وضع الحمل نه حرام دى

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٣٩٩٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٨٣، ٦٢، ٨٧) (صحيح)

٢: سنن الترمذي للنكاح ٣٤ (١١٣١)، (تحفة الأشراف: ٣٦١٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٠٨٧٤)، سنن الدارمي للسيور ٣٧ (٢٥٢٠)، ويأتي هذا الحديث في الجهاد (حسن)

[۲۱۵۹] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ "حَتَّى يَسْتَبْرَأَ مَا يَحْبِضُهُ"، زَادَ فِيهِ: حَبِضُهُ وَهُوَ وَهْمٌ مِنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ، وَهُوَ صَحِيحٌ فِي حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ، زَادَ: "وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَرْكَبُ ذَابَةَ مِنْ فِئَةِ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى إِذَا أَعْجَفَهَا رَدَّهَا فِيهِ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَلْبَسُ ثَوْبًا مِنْ فِئَةِ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى إِذَا أَخْلَقَهُ رَدَّهُ فِيهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْحَبِضَةُ لَيْسَتْ بِمَحْفُوظَةٍ، وَهُوَ وَهْمٌ مِنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ.

ترجمه: ابومعاويه دابواسحاق نه دمذكوره روايت په شان ا روايت نقل كړې دى مگر ددى اضافى سره چه ترڅو پورې ددې رحم نه وى پاك شوى په يوحيض تيريدوسره، (ابوداود وائى دحيضه اضافه د ابومعاويه وهم دى او څوك چه په الله تعالى او په ورځ دآخرت باندې ايمان لري نوسورلى دى نه كوى دمسلمانانو دغنيمت په څاروى باندې چه خوارئى : كړى او بيائى بيرته په نورو كښې واپس كړى او څوك، چه په الله تعالى او په ورځ دآخرت باندې ايمان لري نو د مسلمانانو د غنيمت دمال نه دى جامى نه اغوندى چه زړى ئې كړى اوبيرته ئې په غنيمت كښې شاملى كړي.

تشریح: (فلا یركب ذابۃ من فی المسلمین) مطلب دا دې چه په مال غنیمت كښې د تقسیم نه مخكښې تصرف كول مثلا دا چه د څاروى نه د سورلئ ښه ډیر كار واخلي او چه كله هغه كمزورى كړى نو هغه په مال غنیمت كښې كيږدى يا د مال غنیمت نه څه كپړه د استعمال دپاره واخلي او د هغې د استعمالولو نه پس هغه خراب او زړه شى او بيائى واپس كړى دا ټول كارونه ناجائز او حرام دى. دا حديث په كتاب الجهاد كښې راروان دې (حتى اذا خلقها) اى جعلها خلقا (خلق) په معنى د زور. (اذا اعجفها) يعنى كله چه ئې ښه كمزورې كړو (عجف) په معنى د كمزورى، (اعجف) كمزورې والا ئى عجفاء چه د هغې جمع عجاف راځي. كما فى قوله تعالى سبع عجاف... والحديث سكت عنه المنذرى. اه عون وفى تكملة المنهل وهذه الرواية اخرجها البيهقي من طريق المصنف مختصرة. اه

باب فى جامع النكاح

د نكاح د متفرقوا احكامو بيان

يعنى په دې باب كښې متفرق احاديث جمع كړې شوي دي.

[۲۱۶۰] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ يُعْنِي سُلَيْمَانَ بْنَ حَيَّانَ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا تَزَوَّجَ أَحَدُكُمْ امْرَأَةً أَوْ اشْتَرَى خَادِمًا، فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَمِنْ شَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ، وَإِذَا اشْتَرَى بَعِيرًا فَلْيَأْخُذْ بِذِرْوَةِ سَنَامِهِ وَلْيَقُلْ مِثْلَ ذَلِكَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: زَادَ أَبُو سَعِيدٍ: ثُمَّ لْيَأْخُذْ بِنَاصِيَتَيْهَا وَلْيَدْعُ بِالْبَرَكَاتِ فِي الْمَرْأَةِ وَالْخَادِمِ.

ترجمه: حضرت عمرو بن شعيب دخپل پلار نه اوهغه دد دنيكه : عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ نه

(۱) : انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۶۱۵) (حسن)

(۲) : سنن ابن ماجه للنكاح ۲۷ (۱۹۱۸)، (تحفة الأشراف: ۸۷۹۹)، وقد أخرجه: سنن النسائي اليوم والليلة (۲۴۰) (حسن)

روایت بیان کړی، دی او هغه د نبی ﷺ نه روایت کوی چه فرمائیلى ئې ووکله چه په تاسو کښې یو کس دیوی ښځې سره نکاح او کړی یا خادم واخلی نو دا دعاء دې هم او وائی: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَمِنْ شَرِّ مَا جَبَلْتَهَا عَلَيْهِ» ترجمه: او کله چه اوبښ واخلی نو دهغه په کوب دی لاس کیږدی او مذکوره دعادی او وائی، ابوداؤد وائی چه د ابوسعید په روایت کښې ددې الفاظو اضافې منقول ده چه بیادی ددې په تندي باندې لاس کیږی او د برکت د حصول دپاره دی دعا وغواړی او حکم د ښځې او خادم په باره کښې دي.

[٢١٦١] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ، قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، ثُمَّ قَدَّرَ أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ فِي ذَلِكَ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا».

ترجمه: د ابن عباس رضی الله عنهما نه مروی دی چه نبی ﷺ فرمائیلى دی کله چه یو کس په تاسو کښې دخپلې کور ودانې سره دکور والی اراده او کړی نو داسې دی وائی: «بسم الله اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقنا» بیا که چرې ددوی دپاره په دې ورځ بجی ورکړی شی نو شیطان به ورته هیڅ قسم ضرر نشی رسولی.

تشریح: «لو ان احدکم اذا اراد ان ياتي اهله» یعنې که انسان د جماع د ارادې په وخت د عورت ښکاره کولو نه مخکښ، دا دعا اولولې (٢)، او الله پاک ته د دې وطی نه ماشوم پیدا کول منظور وی نو د هغه دعا په برکت سره هغه مولود ته شیطان ضرر نه شی ورکولې، په اشعة اللمعات ص ٢٧١ جلد ٢ کښې لیکلې دی او په دې وخت کښې چاته د دعا او ذکر توفیق ملاویږی؟ او هم په دې وجه باندې د اولاد د احوال فساد او خرابوالی او د هغې تباهی ده د کوم ضرر نفی چه په دې حدیث شریف کښې کړې شوې دې، وئیلې شوې ده چه د دې نه مراد ضرر جسمانی مراد دې «صرع» (مرگی) کوم ته چه ام الصبيان وئیلې شی د دې مرض نه محفوظ وی، او وئیلې شوې دی چه دیني ضرر مراد دې، یعنې د دین لوټې نقصان او نقصان عظیم یعنې خروج عن الاسلام، گویا شیطان په دې باندې داسې بدې طریقې سره نه شی مسلط کیدې چه هغه د دائره اسلام نه خارج کړی، او په دې کښې یو قول دا هم دې چه په دې جماع کښې د شیطان شرکت نه شی کیدې ځکه چه بعض علماء کرام (مجاهد) نه منقول دی چه کوم سړې د جماع په وخت بسم الله پرېږدی نو د هغه په احلیل باندې شیطان اونخلی او په جماع کښې شریک شی. والله تعالى اعلم.. قال المنذرى واخرجه البخارى ومسلم والترمذى والنسائى وابن ماجة اه عون.

(١) صحيح البخاري/الوضوء ٨ (١٤١)، بدء الخلق ١ (٢٢٨٣)، النكاح ٦٦ (٥١٦١)، الدعوات ٥٥ (٦٣٨٨)، التوحيد ١٣ (٧٣٩٦)، صحيح مسلم/النكاح ١٨ (١٤٣٤)، سنن الترمذی/النكاح ٨ (١٠٩٢)، سنن ابن ماجة/النكاح ٢٧ (١٩١٩)، (تحفة الأشراف: ٦٣٤٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢١٧/١، ٢٢٠، ٢٤٣، ٢٨٣، ٢٨٦)، سنن الدارمي/النكاح ٢٩ (٢٢٥٨) (صحيح) [٢١٦٢] (٢)، او د انزال په وخت هم يوه دعا راغلې ده كما في الحصن الحصين: اللهم لا تجعل الشيطان ليما رزقني نصيا، يعنى په زړه کښې به دا دعا کوی (حاشية کوکب)

(۱) حَدَّثَنَا هَنَادٌ، عَنْ وَكَيْعٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا".

ترجمه: دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلى دى دلغنتى دى هغه كس خوك چه دخپلي ښځې سره په دبر (شاته طرف) كښي جماع او كړي.

[۲۱۶۳] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرًا، يَقُولُ: "إِنَّ الْيَهُودَ يَقُولُونَ: إِذَا جَاءَهُمَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ فِي فَرْجِهَا مِنْ وَرَائِهَا كَانَ وَلَدُهُ أَحْوَلَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنِي شَتَمْتُمْ سُورَةَ الْبَقَرَةِ آيَةَ ۲۲۳". (۳)

ترجمه: دحضرت محمد بن المنكدر وائي چه د جابر رضي الله عنه نه مې اوريدلى دى چه فرمايل ئې يهوديانوبه وئيل چه كوم كس دخپلي ښځې سره په فرج كښي د شاد طرف نه جماع او كړي نوددوى چه كوم بچى پيدا كيږي هغه به كانړه وي نوددى باطل عقيدى په رد كښي الله تعالى دا آيت: («نساؤكم حرت لكم فاتوا حرتكم اني شتمتم») نازل كړو. (سورة بقره ايت ۲۲۳) ترجمه: ستاسو ښځې ستاسو دپاره پټې دى چه څنگه مو خوښه وي راځئ ورته.

تصريح: («ان اليهود يقولون الخ») يعنى يهود دا وائي چه كوم سړې د خپلې زوجې سره په قبل كښي د شا طرف نه (هغه پرمخې سملولو سره) وطى او كړي نو د هغې نه چه كوم ماشوم پيدا كيږي هغه احوال (چغر) وي، د دې په ترديد كښي دا آيت شريفه نازل شو چه په دې كښي هيڅ باك نشته چه انسان په شرمگاه كښي وطى د دبر د طرف نه او كړي، د جمهورو رائي دا ده چه دا آيت د عموم احوال و كيفيات دپاره دې، د عموم مواضع دپاره نه دې او د «اني شتمتم» معنى كيف شتمتم ده، «من اين شتمتم» نه ده، د سيدنا جابر رضي الله عنه په دې حديث كښي او د ابن عباس په راتلونكي روايت كښي د دې تصريح ده.

وطى فى الدبر كښي د مسلك ابن عمر تحقيق:

خو د ابن عمر رضي الله عنه رائي د دې خلاف منقول ده لكه چه په كتب حديث و شروح حديث كښي مشهور دى او خپله دلته په ابوداود كښي په وړاندې روايت كښي ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه «ان ابن عمر الله يفر له اوهم» (۴) چه ابن عمر رضي الله عنه دې الله پاك معاف كړي د هغه نه په دې كښي وهم واقع شوې دې. او هغه وهم دا دې چه هغه فرمائي چه دا آيت كريمه د وطى فى الدبر په باره كښي دې لكه چه د دارقطنى او طبرانى په روايت كښي د ابن عمر رضي الله عنه نه صراحة روايت شوې دې كوم چه ابن جرير طبرى په خپل تفسير كښي ذكر كړې دې، او امام

(۱) سنن ابن ماجه/النكاح ۲۹ (۱۹۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۳۷)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/ عشرة النساء (۹۰۱۵)، مسند احمد (۲/ ۲۷۲، ۳۴۴، ۴۴۴، ۴۷۹)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۱۴ (۱۱۷۶) (حسن)

(۲) صحيح البخاري/تفسير سورة البقرة ۳۹ (۴۵۲۸)، صحيح مسلم/النكاح ۱۹ (۱۴۳۵)، (تحفة الأشراف: ۳۰۲۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/التفسير ۳ (۲۹۷۸)، سنن ابن ماجه/النكاح ۲۹ (۱۹۲۵)، سنن الدارمي/الطهارة ۱۱۳ (۱۱۷۲)، النكاح ۳۰ (۲۶۶۰) (صحيح)

(۳) وحديث جابر هذا أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه، قاله المنذري اهـ عون

(۴) حديث ابن عباس سكت عنه المنذري اهـ وفي المنهل والحديث أخرجه ايضا البيهقي اهـ

بخاری رضی الله عنه هم په کتاب التفسیر کښې د ابن عمر رضی الله عنهما دا روایت ذکر کړې دې، خو «یا نایها فی» لیکلو سره ئې وړاندې بیاض پریخودلې دې د لفظ «فی» مجرور ئې نه دې ذکر کړې، یا خو د دې لفظ د قباحث او شناعة د وجې نه (کما فی تقریر الجنوهی) یا په قول د بعض شارحینو د عدم تحقیق او ترده د وجې نه بنا پر اختلاف روایات.

د دې نه پس خان پوهه کړئ چه د محدثینو په دې کښې اختلاف دې چه د ابن عمر رضی الله عنهما طرف ته د اباحت دبر نسبت صحیح دې یا نه؟ پس بعض علماء چه په هغوی کښې ابن حجر رحمته الله هم شامل دې د دې د صحت قائل دی ^(۱)، کما ینظر من کلامه فی الفتح او بعض نور حضرات چه په هغوی کښې حافظ ابن القيم رحمته الله (فی مذهب السنن)، او حافظ ابن کثیر وړاندې وړاندې دی هغوی د دې په سختی سره انکار کوی هغوی وائی چه ابن عمر ته وهم نه دې راغلې بلکه خلقو ته د هغه په مسلک باندې پوهیدو کښې وهم راغلې دې، د هغه اصل رائي خو د آیت په تفسیر کښې هم هغه ده کومه چه د ابن عباس رضی الله عنهما ده یعنی اتیان فی الفرج من ناحية الدبر، د علامه قسطلانی میلان هم د حافظ د رائي خلاف هم دې طرف ته دې پس هغه د حافظ ابن حجر کلام نقل کولو نه پس د دې استدراک د حافظ ابن کثیر د کلام نه کړې دې او د ابن عمر نه ئې صریح روایات د دې په عدم جواز کښې ذکر کړې دی، ابن قیم په حواله د نسائی یو روایت دا هم ذکر کړې دې عن سعید بن یسار قال قلت لابن عمر انا نشترى الجوارى فنخض لهن قال وما التحميض؟ قال ناتیهن فی ادبارهن. قال افا او يعمل هذا مسلم؟ اه علامه انور شاه کشمیری رحمته الله رائي هم دا ده چه د دې فاحشه د اباحت نسبت د ابن عمر رضی الله عنهما طرف ته بالکل غلط دې، وړاندې فرمائی چه دا وطی فی الدبر داسې فاحشه ده الی تدع الدیار بلاقع اه (فیض الباری) ^(۲) د حضرت اقدس گنگوهی رحمته الله رائي هم په لامع الدراری کښې هم دا ده چه د ابن عمر رضی الله عنهما مسلک دې هم د جمهورو د مسلک مطابق او منلې شی د هغې خلاف نه هم دغه شان دې دا هم واضح وی چه څنگه د ابن عمر رضی الله عنهما نه په دې مسئله کښې د ناقلینو اختلاف موندلې شی هم دغه شان د فقه دوه لوڼې امامان یعنی د مالک بن انس او امام شافعی هم په دې کښې اختلاف نقل کولې شی کوم چه د حدیث په شروح کښې مذکور دې او حضرت سهارنپوری هم په بذل المجهود کښې دا نقل کړې دې او دا چه تحقیق دا دې چه دا دواړه امامان د جمهورو سره دی پس وطی فی دبر المرأة باتفاق ائمه اربعه حرام ده، البته حافظ ابن حجر په دې کښې د بعض صحابه او نورو علماء اختلاف ثابت کړې دې. والله سبحانه وتعالى اعلم بالصواب.

^(۱) په ظاهره کښې د ابن عمر د روایت مقتضی هم دا ده او هم په دې وجه هغه دا مبهم ساتلې دې، او دابوداؤد موجوده روایت خو په دې کښې تقریبا صریح دې ^(۲)، دا داسې گناه ده چی ښارونه او آبادي دبیخه وتونکي او تباہ ویرباد کونکي ده. قلت وفي الحديث الیمین الفاجرة تذر الدیار بلاقع، ۱۲
^(۳)، دا داسې گناه ده کومه چه ښهرونو او آبادو لره تباہ کونکې ده، قلت وفي الحديث الیمین الفاجرة تذر الدیار بلاقع

[۲۱۶۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى أَبُو الْأَصْبَغِ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي بَرٍّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "إِنَّ ابْنَ عُمَرَ وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ أَوْ هُمَا إِذَا كَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُمْ أَهْلٌ وَثَنَ مَعَ هَذَا الْحَيِّ مِنْ يَهُودٍ وَهُمْ أَهْلٌ كِتَابٍ، وَكَانُوا يَرَوْنَ هُمْ فَضْلًا عَلَيْهِمْ فِي الْعِلْمِ فَكَانُوا يَقْتَدُونَ بِكَثِيرٍ مِنْ فِعْلِهِمْ، وَكَانَ مِنْ أَمْرِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَأْتُوا النِّسَاءَ إِلَّا عَلَى حَرْفٍ وَذَلِكَ أَسْتَرَمًا تَكُونُ الْمَرْأَةُ، فَكَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنَ الْأَنْصَارِ قَدْ أَخَذُوا بِذَلِكَ مِنْ فِعْلِهِمْ، وَكَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ قُرَيْشٍ يَشْرَحُونَ النِّسَاءَ شَرْحًا مُنْكَرًا وَيَتَلَذَّذُونَ مِنْهُنَّ مُقِيلَاتٍ وَمَذِيرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ تَزَوَّجَ رَجُلٌ مِنْهُمْ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ فَذَهَبَ يَضْنَعُ بِهَا ذَلِكَ فَأَنْكَرَتْهُ عَلَيْهِ، وَقَالَتْ: إِنَّمَا كُنَّا نُوَفِّي عَلَى حَرْفٍ، فَأَضْنَعُ ذَلِكَ وَالْأَقَامَتَيْنِ، حَتَّى شَرَى أَمْرَهُمَا، فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنِي شَتْمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ آيَةِ ٢٢٢، أُنَى مُقِيلَاتٍ وَمَذِيرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، يَعْنِي بِذَلِكَ مَوْضِعَ الْوَلَدِ.

ترجمه: د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دی فرمائی چه الله تعالى دی ابن عمر رضی اللہ عنہ مغفرت او کړی هغه ته په انی شتم کښې اوهم پیدا شوی وو چه دښخې سره په شاته طرف کښې جماع کول درست دي، بلکه اصل واقعه داسې ده چه په انصارو کښې یوه قبيله وه چه دبتانو عبادت به ئې کولوددوی سره یوه بله قبيله و کوم چه اهل کتاب وو او دیهودیانونه دانصارونه ځان افضل گنرلو ځکه چه دیهودیانونه سره دتورات علم وو اونصرانیانو به دبتانو عبادت کولونوپه ډیرو امورو کښې به انصارو دیهودیانونه اتباع کوله اوبله خبره داهم وه چه دیهودیانونه د یوی طریقي نه علاوه په بله طریقه باندې دخپلو بیبیانو سره کور والی نه کولویعنی ښځه به ئې ځملوله او کور والی به ئې ورسره او کړوځکه چه په دې طریقي سره به دښخې شرمگاه پټ پاتی شو، نو انصارو به په دې کار کښې هم دیهودیانونه و تقلید کولو اوقریشیانوسر په دخپلو ښځونه په مختلفو طریقوسره مزی اخستلی او بریندولې به ئې کله دمخکښې طرف نه او کله دشا طرف نه، او کله به ئې ځملوله. کله چه مهاجرین مدینې ته راغلل نو په دوی کښې یوکس یه دیوی انصاری زنانه سره نکاح او کړله اودخپل رسم ورواج مطابق ئې ورسره کوروالی شروع کړونوښځې ئې دغسې کوروالې کول بدوگنرل او اونې ونیل داسې طریقي استعمالول په مونږ کښې بد گنرلی شی اوداعمل مونږ صرف په یوه طریقه کوو، ته به هم داسې کوی گنی زمانه جدائی اختیار کړه بهرحال ددوی په مینځ کښې دې نزاع ډیر کړکیچن صورت اختیار کړوتردې چه نبی ﷺ ته هم دا معامله ورسیدله نو په دې وخت کښې الله تعالی دا آیت: «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنِي شَتْمُ» نازل کړو یعنی که دمخامخ طرف نه کور والی کوئ او که شاطرف نه او که ځملوئ ئې لیکن ولادت ددخول په ځای کښې کوئ.

شرح حدیث

د پورته آیت کریمه «نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ» د شان نزول د لاندې ابن عباس رضی اللہ عنہ د ابن عمر رضی اللہ عنہ رائي لره رد کولو سره فرمائی چه د هغې حاصل دا دې: په مدینه منوره کښې ابادی په شروع کښې مشترک وه هلته به اهل وثن (مشرکین) کوم چه د اسلام قبلولو نه روستو

انصار اوبللې شو هم اوسیدل او یهود کوم چه اهل کتاب وو هغوی هم هلته اوسیدل، او دا خبره هم وه چه دې مشرکانو به یهودیانو ته د هغوی د اهل کتاب کیدو د وجې نه د خپل ځان نه افضل گنړلو او د هغوی بعض خصلتونه به ئې د هغوی نه زده کول (د دې تمهید نه پس اوس پوهه شی) په مدینه منوره کښې د اوسیدونکو یهودو د جماع طریقه متعین وه وذلک استر ما تكون المرأة یعنی هغه طریقه د جماع ډیره مناسب او د پردې وه (په ظاهره کښې ترې مراد یعنی الله ده) په خلاف د مشرکین مکه او قریشو چه هغوی به جماع په مختلف طریقو سره کوله کله یو شان او کله بل شان (کله زنانه نیغه سملولو سره او کله پرمخې سملولو سره خو بهر حال کولو به ئې په شرمگاه کښې) چه کوم مشرکان به په مدینه کښې اوسیدل هغوی هم د یهودیانو والا طریقه زده کړې وه او هغوی په دې باندې عادت شوې وو. ﴿فلما قدم المهاجرون المدينة﴾ بیا چه کله مهاجرین (مشرکین مکه) اسلام قبلولو سره په قلاړه قلاړه مدینې ته راتلل شروع شو نو دا قصه ورته راپیښه شوه چه یو مهاجرې د انصاری زنانه سره نکاح اوکړه، د نکاح نه پس چه کله په اوله شپه باندې هغه مهاجرې دې انصاری زنانه ته راغلو نو هغه د هغې سره په داسې طریقه باندې جماع کولو او غوښتل څنگه چه به هغوی (اهل مکه) کوله (هغه ئې پرمخې سملوله) نو دې انصاریه خپل خاوند اور ټولو کلو چه دا څه کوي زمونږ په نزد خو د جماع هم دا یوه طریقه ده که داسې ئې کوي خو صحیح ده گڼې لري شه (حتی شری امرها) تردې چه د هغوی دا خبره خوره شوه (ښه کافی پوره قصه ترینه جوړه شوه فضیلة او شو) او خبره رسول الله ﷺ ته اورسیده ﴿فانزل الله عزوجل نساءکم حرث لکم﴾ گویا مطلب دا شو چه دا هیڅ ضروری نه ده چه جماع دې په یو خاص طریقي سره اوکړې شی (څنگه چه یهود کوي) بلکه هر قسمه گنجائش دې څنگه چه مهاجرین کوي او داسې هم کولې شی انتهى کلام ابن عباس. اوس کتل دا دی چه په دې شان نزول کښې چرته هم د وطی د شاه طرف نه ذکر نشته بلکه دا دې چه قریش چه څنگه جماع کوي په هغه ټولو طریقو سره جماع کولې شی چه په هغې کښې په بعض کښې سترزیات دې او په بعض کښې کم.

بَابُ فِي اثْبَاتِ الْحَائِضِ وَمَبَاشَرَتِهَا

باب حائضه پنځې سره جماع اور هغې سره مباشرت (بدن سره د بدن ملاوولو) بیان

دا ترجمه الباب او مسئله او هم دغه شان د دې نه روستو راتلونکې ترجمه الباب کتاب الطهارة کښې ابواب الاستحاضة کښې تیر شوې دي.

[۲۱۶۵] (حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ الْيَهُودَ كَانَتْ إِذَا حَاضَتْ مِنْهُنَّ امْرَأَةً أَخْرَجُوها مِنَ الْبَيْتِ وَلَمْ يُؤْكَلُوها وَلَمْ يُشَارِبُوها وَلَمْ يُجَامِعُوها فِي الْبَيْتِ، فَسَبَّلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُورَتَهُ وَتَعَالَى: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ سَوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ٣٣ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "جَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ"

۱: (نظر حديث رقم (۲۵۸)، تحفة الأشراف: ۳۰۸) (صحیح)

وَأَصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ غَيْرِ التَّكَاثُرِ، فَقَالَتِ الْيَهُودُ: مَا يُرِيدُ هَذَا الرَّجُلُ أَنْ يَدْعَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِنَا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ، فَجَاءَ أَسِيدُ بَنِ حَضِيرٍ وَعَبَادُ بَنِ بَشْرِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا وَكَذَا، أَفَلَا تَنْكِحُهُنَّ فِي الْمَحِيضِ؟ فَمَعَرَوْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ظَنَّنَا أَنْ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمَا، فَخَرَجَا هَدِيَّةً مِنْ لَدُنِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمَا، فَظَنَّنَا أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا.

ترجمه: د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی فرمائی چې کله به د په یهودیانو کښې دیوی ښځې حیض راغی نو د کور نه به ئې وخکله او خوراک خکاک او ناسته پاسته به ئې ورسره نه کوله نو په دې باره کښې د نبی صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړی شونو په دې وخت کښې حق تعالی دا آیت نازل کړو: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ» الآية، نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل په کورونو کښې ورسره ناسته پاسته کوی او ددوی سره ستاسو دپاره هرڅه جائز دی مگر علاوه د کور والی نه، په دې وخت کښې یهودیانو وئیل چې داسې (نبی صلی الله علیه و آله) نه غواړی چې زموږ د دین یوشی یو حال نه پریرېدی مگر په هریو کښې ئې زموږ: مخالفت کړې دې نو په دې سلسله کښې اسید بن حضیر او عباد بن بشر رضي الله عنهما نبی صلی الله علیه و آله و السلام ته راغلل او عرض ئې او کړو چې ای د الله رسوله و یهودیان داسې داسې وائی آیا موږ د ښځو سره په حیض کښې کور والی ونکړو؟ ددې په اوریدو سره د نبی صلی الله علیه و آله دمخ رنگ بدل شو تر دې چې موږ گمان او کړو چې دوی دواړو نبی صلی الله علیه و آله غصه کړېس دوی روان شول ددې نه پس نبی صلی الله علیه و آله ته د پیوتحفه پیش کړی شوه نو نبی صلی الله علیه و آله دوی را او غوښتل موږ ته داسې نه ښکاریدل چې نبی صلی الله علیه و آله دوی ته غصه شوی دی بلکه یهودیانو ته غصه شوی وو.

تشریح: قوله: (أفلا تنكحهن في المحيض) د دې دواړو حضرات مقصود دا وو چې د یهودو نور هم مخالفت او کړې شی او نه صرف دا چې موږ خلق د حائضه سره خوراک خکاک او یو شان وی بلکه د دې سره جماع هم کوی که ستاسو اجازت وی، په دې باندې مفصل کلام په مواءلة الحائض کښې تیر شوی دې. قال المنذرى واخرجه مسلم والترمذى والنسائى وابن ماجة اه عون

[۲۱۶۶] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ جَابِرِ بْنِ صَبْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ خَلَّاسًا الْهَجَرِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَقُولُ: "كُنْتُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيتُ فِي الشَّعَارِ الْوَاحِدِ وَأَنَا حَائِضٌ طَامِثٌ، فَإِنْ أَصَابَهُ مِنْ شَيْءٍ غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَغْدُ، وَإِنْ أَصَابَ، تَغَيَّرَ ثَوْبُهُ، مِنْهُ شَيْءٌ غَسَلَ مَكَانَهُ وَلَمْ يَغْدُ وَصَلَّى فِيهِ".

ترجمه: خلاص ابن عمرو هجري وائی چې دعائشي رضي الله عنه نه مې اوریدلی دی چې فرمائیل ئې ما او نبی صلی الله علیه و آله به په یوه جامه کښې شپه تیروله اوزه به حائضه وم: که چرې د نبی صلی الله علیه و آله په بدن څه غلاظت پریوتونو هغه به ئې وینخلو، نه چې ددې نه زیات او که چرې د نبی صلی الله علیه و آله کپړی به گنده شوی نو هم هغه هومره خای به ئې وینخلو څومره چې به گنده شوی وو ددې نه زیات نه اوبیا به پی په دې جامو کښې مونږ هم کولو.

(۱): انظر حديث رقم (۲۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۶۷) (صحيح)

[۲۱۶۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَادٍ، عَنْ خَالَتِهِ مَيْمُونَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا أَرَادَ أَنْ يَبَاشِرَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ، أَمَرَهَا أَنْ تَتَزَوَّجَ بِنَيْبِهَا".

ترجمه: حضرت عبداللہ بن شداد رضی اللہ عنہ دخیلي ترور ميمونه بنت الحارث رضی اللہ عنہ روایت دي فرمائي چه کله به نبی صلی اللہ علیہ وسلم دخیلي یوی بی بی سره د خملاستواراده اوکړه او هغه به حائضه وه نو هغې ته به ئې حکم اوکړو چه لنگ وتری اوبیابه ورسره خملاستو.

بَابُ فِي كَفَّارَةِ مَنْ أَتَى حَائِضًا

باب حائضه ښځې سره د جماع کولو د کفارې بیان

[۲۱۶۸] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، وَغَيْرِهِ، عَنْ سَعِيدٍ، حَدَّثَنِی الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مِقْسِمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِي يَأْتِي امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: "يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ بِنِصْفِ دِينَارٍ".

ترجمه: د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم دهغه چا په باره کښې څوک چه دخیلي ښځې سره په حیض کښې کور والی اوکړی فرمائیلی دی چه یو دینار یا نیم دینار دی صدقه کړي (په طور د کفارې).

[۲۱۶۹] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ مُطَهَّرٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ ابْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ الْبُنَانِيِّ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مِقْسِمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "إِذَا أَصَابَهَا فِي الدَّمِ قَدِينَارٌ، وَإِذَا أَصَابَهَا فِي الْإِقْطَاعِ الدَّمِ قَنِصَفٌ دِينَارٍ".

ترجمه: د حضرت عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي وه که چرې څوک دوینو په موجودگي کښې کوروالی اوکړی نو پوره دینار به صدقه کوی او که چرې دوینو د قطع کیدو په وخت کښې یعنی د حیض اختتام په وخت کښې ئې کوروالی اوکړو نو نیم دینار به صدقه کوي (یعنی کفاره ده).

بَابُ مَا جَاءَ فِي الْعَزْلِ

باب د عزل بیان

عزل دا دي چه انسان د وطی په وخت چه کله د انزال وخت راشی نو فوراً خپل اندام بهر راوباسی د دي دپاره چه حمل راشی، د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې زیات تر څو صحابه کرامو ته د دي ضرورت د وینزو سره راتلو چه د هغې وجه دا وه چه یو طرف ته خوبه حاجت وو د صحبت کولو او دویم طرف ته فدیہ یعنی د وینزې قیمت چه د ضرورت په وخت هغه خرڅ کړې شی او هغه دا خرڅولو سره د هغې قیمت حاصلول هم دغه شان ممکن ده چه

(۱) صحیح البخاري الحیض (۳۰۳)، صحیح مسلم الحیض ۱ (۲۹۴)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳۶، ۳۳۵/۱) (صحیح)

(۲) انظر حديث رقم: ۲۶۶، (تحفة الأشراف: ۶۴۹۰) (صحیح)

(۳) انظر حديث رقم: (۲۶۵)، (تحفة الأشراف: ۶۴۹۸) (صحیح)

کله د هغه په دې وطی سره بچې پیدا نه شی ځکه چې د ولادت په صورت کېنې هغه وینزې
ام ولد جوړه شی چې د هغې بیع ناجائز دي.

[۲۱۷۰] (۱) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّلَعَانِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ قَزْعَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، ذَكَرَ ذَلِكَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَعْنِي الْعَزْلَ، قَالَ: "فَلِمَ يَفْعَلُ أَحَدُكُمْ، وَلَمْ يَقُلْ: فَلَا يَفْعَلُ أَحَدُكُمْ، فَإِنَّهُ لَيْسَتْ مِنْ نَفْسٍ مُخْلُوقَةٍ إِلَّا اللَّهُ خَالِقُهَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَزْعَةُ مَوْلَى زَيْدٍ.

ترجمه: د حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرماني چې دا عمل يعنی عزل نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته ذکر کړي شونو وني فرمايل په تاسو کېنې يو کس داسې ولي کوي، اوداسې نې ونه وئيل چې دا عمل مه کوي. ځکه چې الله چي کوم نفس پيدا کول غواړي نو هغه به هم هغه پيدا کړي. امام ابوداود فرماني چې قزعه دزياد آزاد کړي شوي غلام وو.

[۲۱۷۱] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ حَدَّثَهُ، أَنَّ رِفَاعَةَ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارِيَةً وَأَنَا أُعْزِلُ عَنْهَا، وَأَنَا أَكْرَهُ أَنْ تُحْمَلَ وَأَنَا أُرِيدُ مَا يُرِيدُ الرِّجَالُ، وَإِنَّ الْيَهُودَ تَحَدِّثُ أَنَّ الْعَزْلَ مَوْعُودَةٌ الصَّغْرَى، قَالَ: "كَذَبَتْ يَهُودُ، لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَهُ مَا اسْتَطَعَتْ أَنْ تَصْرِفَهُ".

ترجمه: د حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرماني چې يو کس نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض اوکړو چې اې دالله رسوله زما يوه وينځه ده زه چې ورسره کوروالی کوم نو عزل کوم اودابد گنهم چې حامله شی اوزما هغه څه پکاروی کوم چې دنوروسرویکاروی او يهوديان وائي عزل په شان د ماشوم دخښلولودی نبی صلی اللہ علیہ وسلم چي اوریدل نو اوفرمايل يهوديان دروغ وای که چرې الله او غواړي چې پيدائي کړي نو څوک نې مخه نشي بندولي.

د روایات عزل تشریح او مذاهب ائمه :

د دي نه پس خان پوهه کړه چې تقريبا ټول روایات حدیثیه نه د عزل جواز خو غیر مفید کیدل ثابتیږي (۳)، دلته په ابوداود کېنې چې څومره روایات دي د ټولو حاصل دا دي.
په صحیح بخاری کېنې د عزل سره متعلق یو مختصر شان باب دي چې په هغې کېنې دوه درې روایات دي «کنا نعزل والقران ينزل» د کراهه یا منع هیڅ قسم روایت په دي کېنې نشته، البته په صحیح مسلم کېنې یو روایت دي یعنی حدیث جد امه بنت وهب چې په هغې کېنې دا دي «ذلک الواد الخفی» چې د هغې په وجه باندې مشکلات پیدا شو یو حکم د عزل په باره کېنې ځکه چې د حدیث جد امه تقاضا دا ده چې هغه ممنوع دي او د باقی ټولو

(۱) صحیح البخاري / والتوحيد ۱۸ (۷۴۰۹) تعلیقاً، صحیح مسلم للنکاح ۲۲ (۱۴۳۸)، سنن الترمذي للنکاح ۴۰ (۱۱۳۸)، سنن ابن ماجه للنکاح ۳۰ (۱۹۲۶)، (تحفة الأشراف: ۱۴۱، ۴۲۸)، وقد أخرجه: سنن النسائي للنکاح ۵۵ (۳۳۲۹)، موطا امام مالك للإطلاق ۳۴ (۹۵)، مسند احمد (۲۶/۳، ۲۷، ۴۹، ۵۱، ۵۳، ۵۹، ۶۸)، سنن الدارمي للنکاح ۳۶ (۲۲۶۹) (صحیح)
(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۰۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳/۳، ۵۱، ۵۳) (صحیح)

(۳) غیر مفید په دي وجه چې سره د عزل او اخراج ذکر نه یو دوه قطري د مني هلته غورځیدلې شی او هم هغه د حمل دپاره کافی کیدلې شی، پس داسې هم شوي دي کله چې په بعض روایاتو کېنې موجود دي چې بعض صحابه کرامو عزل اوکړو خو د هغې باوجود نې حمل شو چې د هغې خبر هغوی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ورکړو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمايل: مونږ خو مخکېنې دا خبره کړې وه.

روایاتو نه اباحت مستفاد کیږي.

دویم دا چه دا روایت په حدیث الباب کښې چه په هغې کښې دې «کذبت يهود» خلاف دې يهودو خو به هم دا وئیل چه عزل واد دې، د دې دویم اشکال جواب حافظ ابن القيم رحمته الله علیه دا ورکړې دې چه الواد الخفی مطلب دا دې چه «ان العزل نوع من الواد ای صوره ولیس بواد حقیقا» بلکه هغه واد دې من وجه یعنی قصدا د واطی لحاظ سره چه دا غواړی چه استقرار حمل نه وی، په خلاف د يهودیانو چه هغوی دا واد حقیقی منی خو واد صغیر یعنی هغوی به یقین سره دا وئیل چه په دې کښې قطع نسل دې او رسول الله صلی الله علیه و آله د دې تردید او کړو چه الله پاک که په دې وطی نه یو انسان پیدا کول غواړی نو هغه به یقینا پیدا کیږي. لهذا د اثبات او نفی تعلق د شی واحد سره نه دې چه دې ته تعارض اوئیلی شی.

او اباحت او منع کوم چه تعارض دې د هغې مختلف توجیهات کړې شوې دي، قال البيهقي النهي محمول على التنزيه لا على التحريم واحاديث الجواز على نفى التحريم، ومنهم من رجح رواية المنع رواية المنع كابن حزم كما هو مسلكه وبعضهم بعكس ذلك.

(عزل حکم): د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د عزل په حکم کښې د فقهاء کرامو ترمینځه دا تفصیل دي.

عند الجمهور والائمة الثلاثة د حره سره عزل کول بغير د هغې د اجازت نه مکروه دي او د شوافعو په نزد دوه روایتونه دي کراهت او عدم کراهت وهو الراجح عند المتأخرين. او که زنانه وینزه وی نو که هغه خپله مملوکه وی نو بیا خو د هغه سره بالاتفاق جائز دي مطلقا ولو بغير الاذن. او که هغه امة مزوجه ده نو هغه په حکم کښې حره ده. لهذا د جمهورو او ائمه ثلاثه په نزد بغير د اذن نه مکروه دي او په دې کښې معتبر اذن د سيد دي عند الائمة الثلاثة على الراجح عندهم وعند الصحاحين المعتبر اذن الامة او د ابن حزم ظاهري مسلک دا دي چه عزل مطلقا حرام دي برابره خبره ده که حره وی یا امة. (من الاوجز)

[۲۱۷۲] (حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ رِبْعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ، قَالَ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ، فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْعَزْلِ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ، فَأَصْبْنَا سَبِيًّا مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ فَاشْتَرَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ وَأَحْبَبْنَا الْفِدَاءَ فَأَرَدْنَا أَنْ نَعْزَلَ، ثُمَّ قُلْنَا: نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْ أظْهَرْنَا قَبْلَ أَنْ نُسْأَلَ عَنْ ذَلِكَ، فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: "مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا، مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَابِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَابِنَةٌ".

ترجمه: د عبد الله ابن محيرز نه روایت دي فرماني چه جومات ته داخل شوم نو ابوسعید خدری رضی الله عنه می اولیدونوزه ورسره کیناستم او د عزل په باره کښې می ترې پوښتنه او کړه ابوسعید خدری رضی الله عنه وئیل مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره غزوه بنی المصطلق - ته لاړونو هلته

۱: صحیح البخاري/اليوم ۱۰۹ (۲۲۲۹)، العتق ۱۳ (۲۵۴۲)، المغازي ۲۲ (۱۱۳۸)، النکاح ۹۶ (۵۲۱۰)، القدير ۶ (۶۶۰۳)، التوحيد ۱۸ (۷۴۰۹)، صحيح مسلم/النكاح ۲۲ (۱۴۳۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱)، وقد أخرجه: سنن المستفي/الكبرى/العتق (۵۰۴۴)، مسند احمد (۶۳/۳، ۶۸، ۷۲، ۸۸) (صحيح)

موعربي قيديان وليدل چه وينځي او غلامان وو نو زمونږ زړه وغوښتل چه حاصل شي
 كړواولونرتوب مونږ تنگ كړي وو اودحامله كيدودويږي نه به مونږه عزل كولو، مونږ
 وويل مونږه خو مخكښي دتپوس كولونه عزل كوو اوحال دادی چه نبی ﷺ په مونږ كښي
 موجود دي نومونږ ترې تپوس او كړو، نبی ﷺ اوفرمايل عزل مه كوي ځكه تاسو ته څه
 نقصان دي چه دقيامت پورې چه كوم روح پيدا كيدونكي وي هغه به ضرور پيدا كيږي
 ﴿فَاصْبِرْ سَبِيحًا مِّن سَبِي الْعَرَبِ﴾ راوي وائي چه مونږ د رسول الله ﷺ په ملگرتيا كښي
 د بنو المصطلق سره غزوه او كړه او په دي كښي مونږه ډير عرب قيديان قيد كړل
استرقاق العرب مسئله :

په دي باندې شارحينو ليكلي دي چه بنو المصطلق خالص عرب وو، پس د دي نه معلومه
 شوه چه عربو لره په جنگ كښي قيد كول جائز دي څنگه چه عجميانو لره قيد كول جائز
 دي، لكه چه د جمهورو مذهب دي په خلاف د امام ابوحنيفه چه د هغه په نزد استرقاق عرب
 جائز نه دي، د دي جواب په بذل المجهود كښي دا وركړې شوې دي چه مسئله دا ده چه د
 احنافو په نزد سړي عرب لره قيد كول جائز نه دي، نساء وصبيان لره قيد كول جائز دي او
 سياق حديث د نساء سره متعلق دي. اه قال المنذري واخرجه البخاري ومسلم والنسائي. اه عون
 زاد في المنهل والترمذي.

[۲۱۷۳] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ:
 جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ لِي جَارِيَةً أَطُوفُ عَلَيْهَا وَأَنَا أَكْرَهُ أَنْ تُحْمِلَ،
 فَقَالَ: "اغْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ فَإِنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قَدَّرَ لَهَا"، قَالَ: فَلَيْتَ الرَّجُلِ، ثُمَّ أَتَاهُ، فَقَالَ: إِنَّ الْجَارِيَةَ قَدْ حَمَلَتْ،
 قَالَ: "قَدْ أَخْبَرْتُكَ أَنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قَدَّرَ لَهَا".

ترجمه: دحضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روايت دي فرمائي چه يوانصاري دنبی ﷺ په خدمت كښي
 حاضرشواوعرض شي او كړو چه زما يوه وينځه ده اوزه ورسره جماع كوم اوزه دابد كنرم چه
 هغه زمانه حامله شي نبی ﷺ اوفرمايل عزل ترې كوه كه دي خوښه وي يقينا پيدا به شي
 هغه شي كوم چه الله تعالى ددي دپاره ليكلي وي راوي وائي چه دغه سړي انتظار
 او كړواوبيا ورته دوباره راغي او اوښي وويل چه هغه جينې خوحامله شوي ده، نبی ﷺ ورته
 اوفرمايل ماخواته خبردر كړي ووڅه چه دي په تقدير كښي ليكلي شوي وي هغه به ورته
 ضرور ورسيږي

بَاب مَا يُكْرَهُ مِنْ ذِكْرِ الرَّجُلِ مَا يَكُونُ مِنْ إصَابَةِ أَهْلِهِ

باب ښځې سره د جماع حال خلقوته د ونيلود كراهت بيان

اصابة اهل يعنى جماع، كوم كار چه انسان د شپې يواخي خپلې ښځې سره كوي، بيا د ورځې
 په مجلس كښي چا سره د هغې تذكره كول، د دي د كراهه بيان، كراهه د دي ظاهر دي اوله په
 دي وجه چه دا سراسر بې حيائي ده او دويم په دي وجه چه دا احمقانه حركت دي چه قابل

(١) صحيح مسلم للنكاح ٢٢ (١٤٣٩)، (تحفة الأشراف: ٢٧١٩)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للمقدمة ١٠ (٨٩)، مسند
 احمد (٣٨٦، ٣١٢/٣) (صحيح)

اخفاء کار د اخفاء (پټ) د کولو باوجود روستو هغه ظاهر وی گویا د اخفاء مصلحت لره ضائع کوی، بیا د اخفاء (پټ کول) ضرورت څه وو، شارحینو لیکلې دی چه دا کراهت هغه وخت دی چه کله دا ذکر تفريحا بغیر د ضرورت او مصلحت نه وی گینې په وخت د حاجت او مصلحت په ذکر کولو کښې هیڅ باک نشته چه د هغې - شالونه په احادیثو کښې موجود دی

[۲۱۷۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرٌ، حَدَّثَنَا الْجَرِيرِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُؤَمَّلُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، كُلُّهُمْ عَنِ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، حَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ طُفَاوَةَ، قَالَ: تَثَوَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ بِالْمَدِينَةِ، فَلَمَّا أَرَّجَلَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ تَشْمِيرًا وَلَا أَقْوَمَ عَلَى ضَيْفٍ مِنْهُ، فَبَيْنَمَا أَنَا عِنْدَهُ يَوْمًا وَهُوَ عَلَى سَرِيرٍ لَهُ وَمَعَهُ كَيْسٌ فِيهِ حَصَى أَوْ تَوَى وَأَسْفَلَ مِنْهُ جَارِيَةٌ لَهُ سَوْدَاءُ وَهُوَ يَسْتَعْرِجُهَا حَتَّى إِذَا أَتَقَدَّمَ فِي الْكَيْسِ، أَلْقَاهُ إِلَيْهَا فَجَمَعَتْهُ فَأَعَادَتْهُ فِي الْكَيْسِ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَلَا أَحَدَيْتُكَ عَنِّي وَعَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: بَيْنَا أَنَا وَأَعُكَ فِي الْمَسْجِدِ، إِذْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَقَالَ: "مَنْ أَحْسَنُ الْفَتَى الدَّوْسِيُّ" ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هُوَذَا يُوعَكَ فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ، فَأَقْبَلَ يَمْشِي حَتَّى انْتَهَى إِلَى فَوْضَعٍ يَدُهُ عَلَى، فَقَالَ لِي: "مَعْرُوفًا"، فَتَهَضُّتُ فَأَنْطَلَقْتُ يَمْشِي حَتَّى أَتَيْتُ مَقَامَهُ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ، فَأَقْبَلَ عَلَيَّ وَمَعَهُ صَفَّانِ مِنْ رِجَالٍ وَصَفٌّ مِنْ نِسَاءٍ، أَوْ صَفَّانِ مِنْ نِسَاءٍ وَصَفٌّ مِنْ رِجَالٍ، فَقَالَ: "إِنَّ الْإِنْسَانَ الشَّيْطَانُ شَيْنًا مِنْ صَلَاتِي فَلْيَسْتَعْرِ الْقَوْمَ وَلْيَصِفْكِ النِّسَاءُ"، قَالَ: فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَنْسَ مِنْ صَلَاتِهِ شَيْئًا، فَقَالَ: "مَجَالِسُكُمْ مَجَالِسُكُمْ، زَادَ مُوسَى هَاهُنَا، ثُمَّ حَمِدَ اللَّهُ تَعَالَى وَاللَّهُ عَلَيْهِ"، ثُمَّ قَالَ: "أَمَا بَعْدُ" ثُمَّ اتَّفَقُوا، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى الرِّجَالِ، فَقَالَ: "هَلْ مِنْكُمْ الرَّجُلُ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ فَأَلْغَى عَلَيْهِ بَابَهُ وَأَلْقَى عَلَيْهِ سِتْرَهُ وَاسْتَبْرَأَ بِسِتْرِ اللَّهِ؟" قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: "ثُمَّ يَجْلِسُ بَعْدَ ذَلِكَ، فَيَقُولُ: فَعَلْتُ كَذَا فَعَلْتُ كَذَا؟" قَالَ: فَسَكَتُوا، قَالَ: فَأَقْبَلَ عَلَى النِّسَاءِ، فَقَالَ: "هَلْ مِنْكُمْ مَنْ تَحَدَّثُ؟" فَسَكَتْنَ، فَجَنَّتْ فَتَاةٌ، قَالَ الْمُؤَمَّلُ فِي حَدِيثِهِ: فَتَاةٌ كَعَابٌ عَلَى إِحْدَى رُكْبَتَيْهَا، وَتَطَاوَلَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَرَاهَا وَيَسْمَعَ كَلَامَهَا، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهُمْ لَيَتَحَدَّثُونَ وَإِنَّمَنْ لَيَتَحَدَّثُنَّهُ، فَقَالَ: "هَلْ تَذَرُونَ مَا مِثْلُ ذَلِكَ؟" فَقَالَ: "إِنَّمَا مِثْلُ ذَلِكَ مِثْلُ شَيْطَانَةٍ لَقَبْتُ شَيْطَانًا فِي السِّكَّةِ فَقَضَى مِنْهَا حَاجَتَهُ وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ، أَلَا وَإِنَّ طَيْبَ الرِّجَالِ مَا ظَهَرَ رِيحُهُ وَلَمْ يَظْهَرْ لَوْنُهُ، أَلَا وَإِنَّ طَيْبَ النِّسَاءِ مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ وَلَمْ يَظْهَرْ رِيحُهُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَمِنْ هَاهُنَا حِفْظُهُ عَنْ مُؤَمَّلٍ وَمُوسَى، أَلَّا لَا يُفَضِّلَنَّ رَجُلٌ إِلَى رَجُلٍ وَلَا امْرَأَةٌ إِلَى امْرَأَةٍ إِلَّا إِلَى وَلَدٍ أَوْ وَالِدٍ، وَذَكَرَ ثَالِثَةً فَأَنَسِيْتُهَا، وَهُوَ فِي حَدِيثٍ مُسَدَّدٍ، وَلَكِنِّي لَمْ أَتَقِنَهُ كَمَا أَحِبُّ، وَقَالَ مُوسَى: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنِ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ الطُّفَاوَةِ.

ترجمه: دابونضره نه روایت دی چه ماته د طفاوه قبیلې بوکس وئیلی دی چه زه یوخل په مدینه کښې دابوهریره سره میلمه شوم، ماد نبی ﷺ په صحابه کرامو کښې ددنه هیڅوک زیات عبادت گذار او مهمان نواز نه وو لیدلی، څومره چه ابوهریره وو، زه یوه ورځ دهغه سره ناست وم او هغه په یوتخت باندي ناست وو او یوه گوتئ ئې په لاس کښې نیولی وه کومه چه دگیتونه ډکه وه اولاندي یوه توررنګی وینځه ناسته وه ابوهریره نه به په دې گیتو باندي سبحان الله وئیل کله چه به ټولې گیتې ختمی شوی نووینځی به دوباره جمع کړی او به دغه گوتئ کښې به ئې واچولی او ده ته به ئې ور پورته کړی او ور به ئې کړی نوده به

۱: سنن الترمذي للأدب ۳۶ (۲۷۸۷)، سنن النسائي للزينة ۳۲ (۵۱۲۰، ۵۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۸۶) وياتي هذا الحديث في الحمام (۴۰۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۴۱/۲) (حسن لغيره)

ورباندې بياتسبيح وئيلي شروع كړل، ماته ئې او فرمايل چې ايه تاته دخپل حالت متعلق
دنبی ﷺ يو واقعہ بيان نكړم؟ ما ورته او وئيل ضرور ئې راته بيان كړه هغه او فرمايل يو ځل
زه په مسجد نبوی كښې تې نيولى ووم اولرزيدم كتل مې چې په دې وخت كښې نبی ﷺ
جومات ته تشریف راوړو او ويی، فرمايل په تاسو كښې چا ددوس قبيلې نوجوان
(ابوهريرة رضى الله عنه) ليدلى، دې دا جمله ئې درى ځله او فرمايل په دې وخت كښې يو كس عرض
او كړو اې دالله رسوله هغه دلته په مسجد كښې دې اودنى نه لږزيرې ددې په اوریدوسره
نبی ﷺ زما خواته راغې او خپل لاس مبارك ئې په ما باندې راښكلو اودشفقت خبرې ئې
راسره او كړلى نوزه پاڅيدم اونبى ﷺ روان شو تردې چې هغه ځانې ته ورسيدو چرته چې به
هغه مونځ كولو او خلقوته ئې خپل مخ ورستون كړو اودهغه سره دنارينو دوه صفونو وو
اويوصف دزنانونو وو او كه دزنانونو دوه صفونه وو اودنارينو يوصف وو او وئې فرمايل كه
چرې زه په مونځ كښې سهوه كيږم نونارينه به راته سبحان الله اواز راكوى اوزنانه به صرف
لاس پر قوى، راوى وائى چې بيانبى ﷺ مونځ او كړو او كوم ځانې ترې هيرنشو ددې نه پس
ئې او فرمايل تاسو پخپل خپل ځانې باندې ناست وسئ او هغه دالله تعالى حمد او ثنا بيان
كړه اوبيانې وفرمايل پس دحمد او صلاۀ نه تاسوته معلومه ده اودنارينو طرف ته متوجه
شو او ويې وئيل ايا په تاسو كښې څوك داسې شته چې خپلې بې بى ته ورغلى وي او دروازه
ئې بنده كړى وي او پرده ئې اچولى وي او دالله تعالى په پرده كښې پټ شوى وي؟ خلقو
عرض او كړو، هو، نبی ﷺ او فرمايل اوبياددغه كس خلقوته وائى چې ما دخپلې ښځې
سره داسې اوداسې او كړل خلقو چې دا واوريډل نو خاموش شول، ددې نه پس بيا نبی ﷺ
زنانونو ته متوجه شو او وائى فرمايل ايا په تاسو كښې څوك داسې زنانه شته چې نورو
ښځو ته دخپل خاوند داسې داسې خبرې كوى (يعنى دځاوند دجماع كيفيت ورته بيانوي)
زنانونو چې دا واوريډل نو خاموشه شوى نو په دې وخت كښې يوى زنانه خپل زنگونه په
زمكه ولگول او ځان ئې پورته كړو ددې دپاره چې نبی ﷺ ئې ووينى اوددې خبرې واورى،
عرض ئې او كړو چې اې دالله رسوله نارينه هم ددې خبرې خلقوته تذكره كوى او زنانه هم نبى
ﷺ اور فرمايل ايا تاسوته معلومه ده چې ددې كس مثال څه شى دى، بيانې او فرمايل
ددې مثال دادى چې يوشيطان دشيطان سړى سره په لاره كښې ملاوشى او هغه خپل نفسانى
خواهش پوره كړى او خلق ئې ويني خبردار دنارينو دپاره خوشبوهغه ده چې بوئى خوريرې
اورنگ ئې نه ښكارى اودزنانونو دپاره هغه خوشبوحلاله ده چې رنگ ئې ښكارى اوبوئى نه
لري امام ابوداود وائى چې دا مؤمل اوموسى دروايت الفاظ دى چې خبردار يونارينه دى
دبل نارينه سره همبستري نه كوى اونه دى يوه ښځه دبېلې ښځې سره بستره كښې نه ځملى
داسې كوى مگر چې خپل پلار سملاستې شى راوى وائى چې دځونى او پلار نه علاوه دوئم
كس تذكره نبى ﷺ كړې ده او هغه ما هيره كړې ده اوددريم ذكر رانه هير شوى دى دمسدد
په روايت كښې دى ليكن زما په نزد باندې يقينى نه دى چې موسى وئيلي دى داروايت
حماد الحريرى دابونضره طفاوى نه نقل كړى دى

شرح الحديث :

مصنف په دې باب کښې صرف يو حديث ذکر کړې دې کوم چه لږ شان اوږد دې، چه د هغې مضمون دا دې، ابو نضره د يو شيخ طفاوی نه د هغه واقعه ذکر کوي (چه د هغه په باره کښې تحقيق اونشو چه څوک دې هغه وائی چه د يو ځل قصه ده چه زه په مدينه منوره کښې د سيدنا ابوهريره رضي الله عنه ميلمه جوړ شوم د هغوی خواته زما قيام وو، ما د ابوهريره رضي الله عنه نه زيات په عبادت کښې کوشش کولو والا نه دې ليدلې او نه مې د هغه نه زيات د ميلمه خدمت کولو والا ليدلې دې. يوه ورځ زه د هغه سره ناست اوم او هغه په خپل تخت باندې ناست وو هغه سره يوه تهيلۍ وه چه په هغې کښې کانړۍ يا د کهجورو هډوکۍ پراته وو چه په هغې باندې هغه تسبيح (ذکر) شمار کولو سره لوستلو، د تخت د لاندې يوه وينزه د تور رنگ والا ناسته وه، چه کله به د تهيلۍ هغه ټول هډوکۍ ختم شو نو هغه به هغه تهيلۍ هغه وينزې ته ورکړه هغې به دا هډوکۍ بيا په هغه تهيلۍ کښې واچول او هغه ته به نې واپس کړل (هغه به پرې بيا تسبيح شروع کړې) فقال الا احثک عنی وعن رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په دې دوران کښې د تسبيح لوستلو دوران هغه او فرمايل چه ايا زه تاته خپله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم قصه اونکرم؟ ما اووې ضرور راته واوروئ. وې فرمايل چه يوه ورځ زه د تبې د شدت په وجه باندې د مسجد په يو گټ کښې پروت اوم، رسول الله صلى الله عليه وسلم مسجد ته تشریف راوړلو او زه نې په مسجد کښې په خپل ځانې کښې نه موندلو سره او فرمايل چه چا زمونږ دوسی ځوان ليدلې دې؟ (ابوهريره رضي الله عنه د دوس قبيلې وو) درې کرته رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې تپوس اوکړو، يو سړی ورته اووې او جی يا رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه دا دې د مسجد په گټ کښې په سخته تبه کښې پروت دې، رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې اوریدلو سره زما خواته راغلو، او خپل لاس مبارک نې زما په بدن باندې لاس کيخودلو او زما په حق کښې نې يوه ښه خبره او فرمايله (دعا والا جمله) زه فوراً پاسيدم اودريدم (د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لاس مبارک کيخودلو سره په ما کښې طاقت پيدا شو) او د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره روان شوم، رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپل مونځ کولو ځانې ته راغلو، دې وخت کښې په مسجد کښې دوه صفونه د سړو او يو صف د زنانو وو يا د دې عکس (دوه صفونه د زنانو او يو صف د سړو) رسول الله صلى الله عليه وسلم د مونځ شروع کولو نه مخکښې او فرمايل که (بالفرض) زما نه په مونځ کښې څه هيره شوې وی نو که سړی راته لقمه راکړی نو د تسبيح په ذريعه دې راکوی او که زما نه لقمه ورکونکی وی نو هغه دې تصفيق کوی (لکه چه د لقمه ورکولو طريقه ده) وړاندې راوی فرمائی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم مونځ ورکړو خو څه سهو پکښې پيښه نه شوه، بهر حال مونځ نه فراغ باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمايلو (مجالسکم، مجالسکم) (ټول په خپلو خپلو ځايونو کښې ناست وی) او د حمد او ثناء نه پس رسول الله صلى الله عليه وسلم اولاً د سړو طرف ته متوجه کيدو سره او فرمايل چه ايا په تاسو کښې څوک د خپلې زوجې سره صحبت کول غواړی نو هغه وخت دروازه بندولو سره د پردې انتظام نه کوی؟ حاضرینو عرض اوکړو او جی! پرده وغيره کوی، رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمايل او بيا روستو څه کوی په دوستانو کښې کيناستلو سره دا

پټ فعل خورول کوی چه ما د شپې د خپلې زوجې سره داسې او کړل او داسې مې او کړل، په دې باندې ټول خاموشه پاتې شو، د دې نه پس رسول الله ﷺ د زنانو ته طرف ته متوجه شو او د هغوی نه ئې هم د ناراضتیا په انداز کښې سوال او فرمائیلو، هغوی هم ټول خاموش پاتې شوې ﴿فجنت فتاة على احدى ركبتيها﴾ (خو یوې زنانه ورته د جواب اراده او کړه) او هغه په زنگونانو باندې کیناستلو سره او لږ شان ستړا وړېدلو سره رالوړه شوه چه رسول الله ﷺ ئې وینی او د هغه خبره په آسانې سره واوریدلې شی هغې عرض او کړو یا رسول الله ﷺ انهم ليتحدثون وانهن ليتحدثنه... بيشكه داسې ده کوم چه رسول الله ﷺ او فرمائیل دا سرې هم داسې تذکره کوی او زنانه هم داسې کوی، په دې اوریدلو سره رسول الله ﷺ د دې فعل قباحت په مثال سره بیان کړو چه دا خو داسې ده لکه چه د ټولو خلقو په وړاندې په گوڅه کښې جماع او کړی.

جزی الله سیدنا ومولانا محمدا عنا ما هو اهله، صلوات الله وسلامه عليه وعلى اله... رسول الله ﷺ واقعی د رسالت حق پوره پوره ادا او فرمائیلو د کامل نگرانی سره هره وړه خبره په ښه طریقې سره پوهه کړې ده، ماته معلومه شوه چه په دې زمانه کښې دا مرض عام طور موندلې شی د ځوانانو په دې کښې عام امتحان دې خصوصاً د چا چه نوې واده کړې که هغه ئې خپله ذکر نه کړی نو د هغه ملگری په اصرار د هغه نه تپوس کوی. فانا لله وانا اليه راجعون والی الله المشتکی. قال المنذرری اخرجہ الترمذی والنسائی مختصراً لفقهة الطیب اه وزاد فی تکملة المنهل احمد والبيهقي.

وهذا اخر كتاب النکاح والحمد لله اولا واخرا.

کتاب تفریع أبواب الطلاق

د طلاق فروعی احکام او مسائل

د مشروعیت طلاق حکمت

څنگه چه الله پاک نکاح مشروع کړې ده، د مصلحت بندیانو دپاره ځکه چه د نکاح په ذریعه د بندگانو دیني او دنیوی مصلحتونه پوره کیرې (کما تقدم فی مبدا کتاب النکاح) هم دغه شان الله پاک طلاق هم مشروع کړې دې هم د دې مصالح د تکمله په طور ځکه چه بعض وخت انسان لږه چه کومه نکاح هغه کړې ده هغه موافق نه راځی نو هغه د دې نه خلاصې غواړی، پس الله پاک د هغې حل طلاق بیان کړو هم دغه شان الله پاک د طلاق هم درجات کیخودلې دی او د هغې ئې څو عدد مقرر کړې دی د دې دپاره چه نکاح ئې فوراً ختم نه شی او طلاق ورکونکې خپل نفس باندې از میښت او کړی چه د ښځې نه به ئې جدائی غوره وی یا نه بلکه د دې کیدل غوره دی د نه کیدلو نه، خو د طلاق د عدد پوره کیدلو نه پس که هغه دوباره په نکاح کښې ساتل غواړی نو د خاوند د اصلاح دپاره دا نابښنه شرط مقرر شوې دې چی اوس ترڅو پورې دا ښځه دبل چا په نکاح کښې راغلې نه وی او د هغه د خوانه را نه شی تر

هغه وخته پورې هغه د هغې سره نکاح نه شی کولې (زېلعي علی الکنز) گویا د حلاله قید تنبیها او سزا لگولې شوې دي. سبحان الله! په احکام الهیه کېنې کوم کوم حکم او مصالح دي. د دې نه پس اوس مونږ دلته د اختصار په طور صرف دوه خبرې نورې بیانوو. ۱: د طلاق لغوی او شرعی معنی، ۲: د طلاق قسمونه سره د اختلاف ائمه، د شرح حدیث دپاره د هغوی د بیان احتیاج زیات دي.

بحث اول: (طلاق لغوی او اصطلاحی معنی)

طلاق اسم مصدر دي او مصدر تطليق دي لکه سلام او تسلیم، د طلاق لغوی معنی حل الوثاق (غوته پرانستل) مشتق دی د اطلاق نه په معنی د ارسال او ترک، وئیلې شی «اطلق الاسیر» قیدی ئې پرېخودلو، اطلق الناقة د اوبنې رسې ئې پرانستله، په نکاح کېنې د دې استعمال د باب تفعیل نه کیږي یعنی تطليق او غیر نکاح کېنې د باب افعال نه. (۱)
او اصطلاحی معنی ئې ده «رفع الصید الثابت شرعا بالنکاح» هغه تعلق او تړون ختمول (۲) د کوم ثبوت چه شرعا د نکاح په ذریعه وی، د شرعا په قید سره قید حسی خارج شو یعنی حل الوثاق (غوته پرانستل) او د بالنکاح په قید سره احتراز او شو د عتق نه ځکه چه اگر چه په عتق کېنې هم د دې قید رفع کیږي کوم چه شرعا ثابت دي خو د دې ثبوت په نکاح سره نه دي (بلکه شراء وغیره سره وی) (زېلعي)

دویم بحث: (د طلاق اقسام)

د طلاق اول دوه قسمونه دي، سنت طلاق (۳) او طلاق بدعت. بیا د اولنی دوه قسمونه دي طلاق حسن او طلاق احسن

۱: طلاق احسن:

دا دي چه خاوند مدخول بها ته یو طلاق ورکړي په داسې طهر کېنې چه په هغې کېنې د هغې سره وطی نه وی کړې تردې چه د هغې عدت پوره شی، او بس! یعنی د هغې نه روستو دویم او دریم طلاق ورکړي.

(۱) هم په دي وجه باندې په «انت مطلقه» بتشديد اللام کېنې د نیت حاجت نه وی په خلاف د انت مطلقه بسكون اللام. او په دي کېنې د نیت حاجت شته، ۱۲
(۲) برابره خبره ده که هغه رفع فی الحال وی کما فی الطلاق البائن او یا فی المال وی کما فی الطلاق الرجعي بعد انقضاء العدة)

(۳) دلته دا سوال مشهور دي چه طلاق خو د الله پاک په نزد مبغوض دي کما فی الحديث، بیا د طلاق د سنت کیدو څه معنی ده؟ جواب دا دي چه گویا طلاق فی حد ذاته مبغوض څیز دي خو بهر حال د ضرورت په وخت شریعت د دي اجازت ورکړي دي، بیا د واقع کیدلو د طلاق بعض طریقې خو صحیح دي او بعض غلط، پس د طلاق واقع کولو چه کومه طریقه د حدیث نه ثابت ده هم هغې ته طلاق سنت وئیلې شی، یعنی د طلاق مشروع طریقه پس مسنون په معنی د مشروع «د قاعده شرعيه موافق و الله اعلم»

۲: طلاق حسن: (۱)

دا دې چه خاوند مدخول بها ته د طهر په زمانه کښې په داسې طهر کښې چه وطی
نې نه وی کړې یو طلاق ورکړی، بیا ورته هم دغه شان په دویم طهر کښې دویم او په دریم
طهر کښې دریم طلاق ورکړی تردې چه عدت پوره شی.

د پورته ذکر شوې تعریف نه معلومه شوه چه د سنیه طلاق دارومدار په دوه څیزونو
باندې دې په عدد او وقت یعنی په طهر واحد کښې د یو طلاق نه دې زیات ورکړې شی
دویم دا چه د طهر په زمانه کښې دې ورکړې شی، پس که د یو نه زیات نې ورکړل یا نې د
حیض په حالت کښې ورکړل نو هغه به طلاق بدعی وی ځکه چه د یو نه زیات، زائد از
حاجت دې، حاجت په یو طلاق سره هم پوره کیږي او د طهر قید په دې وجه دې چه د حیض
په طلاق کښې احتمال دې د دې خبرې چه د ضرورت او مصلحت د وجې نه به نه وی بلکه د
نفرت د وجې نه وی ځکه چه د حیض حالت د گندگي حالت دې او بله خرابی په هغې کښې
دا ده چه د حیض په حالت کښې ورکولو سره اوږدوالي عدت لازمیږي ځکه چه په کوم
حیض کښې طلاق ورکولې شی هغه حیض خو په عدت کښې نه شمارلې کیږي د هغې نه
علاوه به درې حیضونه عدت وی.

او دا چه کوم د عدم وطی قید دې د دې وجه دا ده چه د وطی په صورت کښې به دا
احتمال راشي د علوق (حمل) چه هغې سره به مسئله د عدت مشتبه شی، ځکه چه د حامل
په دعدت کښې وضع حمل دې او د غیر حامل حیض، نو اوس دا زنانه به د ظهور حمل نه
وړاندې متردد وی په دې کښې چه زما عدت څه دې؟ بله دا چه د وطی نه روستو چونکه
رغبه (میننه) ښځې ته فی الحال باقی نه وی په دې وجه هغه وخت طلاق ورکولو کښې
احتمال دې د دې خبرې چه دا طلاق د ضرورت د وجې نه نه وی بلکه د عدم رغبت د وجې نه
وی، حال دا چه طلاق سنی هغه دې کوم چه د ضرورت او مصلحت په بنیاد وی.

د دې نه پس ته په دې باندې ځان پوهه کړه چه د طلاق سنی په تعریف کښې چه دا
کوم د عدد قید دې چه د یو نه زیاتې نه وی دا قید خو عام دې د مدخول بها او غیر مدخول
بها دواړو په حق کښې دې، خو دا دویم قید کوم چه د وخت په لحاظ سره دې چه د طهر په
زمانه کښې وی په حیض کښې نه وی دا قید صرف د مدخول بها په حق کښې دې. که یوه
زنانه غیر مدخول بها وی نو بیا د طهر قید نشته. د غیر مدخول بها د حالت حیض طلاق هم
طلاق سنی دې، چه د هغې عقلی دلیل دا دې چه چونکه سړې د هغه زنانه نه اوسه پورې
شهوت نه شی پوره کولې په دې وجه به د هغه طرف ته رغبت په هر حال کښې وی هلته د
نفرت احتمال نشته، لهذا چه کله سړې سره د رغبت نه طلاق ورکوی نو دا علامت دې د

۱: طلاق حسن ته طلاق سنت هم وئیلې شی، دلته دا سوال واردیږي چه طلاق احسن خو د طلاق سنه
فرد دې نو بیا د طلاق حسن نوم ولې طلاق سنت کیخودلې شوې دې؟ جواب دا دې چه په دې کښې
تعریض دې د امام مالک په مسلک باندې چه هغه درې طلاقونو ته چه په داسې طریقو ورکړې شی
سنت نه مني بلکه هغه ورته بدعت وائی، طلاق سنی د هغه په تړد منحصر دې په طلاق واحد کښ، د
یو نه زیات طلاق ورکول د هغه په تړد مطلقا خلاف سنت دې. (۱۲)

ضرورت او مصلحت وعلیها مدار السنية.

هم دغه شان دې دا هم واضحه وی (۱) چه پورته ذکر شوې تعريف د طلاق سنی د هغه زنانو په لحاظ سره دې کوم چه ذوات الحيض وی او کومې زنانه چه خاونده دمياشتو دی (چه په چا باندې حیض نه راځي لکه صغیره، کبیره، ناامیده او حامله) د هغوی طلاق سنی دا دې چه په هره میاشت کښې یو طلاق ورکړې شی، درې طلاقه په درې میاشتو کښې ورکړې شی هم دغه شان د صحبت نه کول قید هم نه دې، ذوات الحيض کښې عدم الوطی قید په دې وجه وو چه د وطی په صورت کښې هلته د حمل لږیدل دې چه هغې سره د عدت مسئله مشتبه کیږي او ذوات الاشهر کښې دا احتمال نشته، په صغیره او ناامیده کښې خو ظاهر دې او د حامله نه مراد ظاهر الحمل دې، چه کله ئې حمل ظاهر شو نو بیا اشتباه چرته باقی پاتې شوه. والله تعالی اعلم. بحمد الله د طلاق سنی تعريف مع فوائد قيود پوره شو وهذا كله ماخوذ من الزيلعي... شرح الكنز. ۲: د طلاق قسم ثاني یعنی طلاق بدعي تعريف د طلاق سنی تعريف کښې غور کولو سره فهم کښې راتلې شی، ابن الهمام فرمائي (كما في هامش شرح الوقاية) طلاق بدعي هغه دې چه کوم طلاق د سنت دواړو قسمونو خلاف وی په داسې طريقه چه د یو نه زائد دوه یا درې طلاقونه ورکړې شی بکلمه واحدة یا متفرقا فی طهر واحد، یا یو طلاق چه ورکړې شی د حیض په حالت کښ، یا هغه طلاق چه ورکړې شی په داسې طهر کښې چه په هغې کښې وطی وی. اه

طلاق فی الحيض نه د رجوع امر:

د دې نه پس په دې ځان پوهه کول پکار دی چه طلاق په حیض کښې ورکړې شی د هغه ځانې نه د هغه د کمې زیاتې پوره کول دپاره رجوع کولو حکم دې قیل علی الوجوب وهو الاصح وقیل علی الاستحباب... بیا د هغې نه پس که غواړی نو په طهر کښې ئې طلاق ورکړو که نه غواړی نو په نکاح کښې دې باقی اوساتی، اوس دا چه که طلاق ورکړی نو په کوم طهر کښې د حیض نه پس متصلا راتلونکې طهر کښې یا په طهر ثاني کښې په دې کښې د حدیث روایات هم مختلف دی او په روایات فقهیه کښې هم په بعض روایات ابن عمر کښې طهر اول مذکور دې او په بعض کښې دا دی چه د طهر اول د راتلو نه پس په دویم کښې طهر ورکړې شی، د صاحبین رائي د طهر ثاني ده او په ظاهر الروایة کښې هم دا ده او د امام صاحب په نزد په طهر اول کښې هم ورکولې شی، كما قال الطحاوی وقیل الاظهر ان الامام مع الصحابين، دا اوسه پورې د طلاق په سلسله کښې چه څه لیکلې شوې دی د مذهب حنفی په رنړا کښې او د هغې مطابق لیکلې شوې دی.

د طلاق په قسمونو کښې د ائمه ثلاثه مسلکونه:

اوس د باقی ائمه کرامو مسلکونه واورئ.

(۱) ففي الكنز ولفرق علي الاشهر ليعمن لا تحيض وصح طلاقهن بعد الوطی اه.

(عند الشوافع)

د امام شافعی رحمہ اللہ په نزد سنیة طلاق مدار عدد باندې نه دې صرف په زمانه باندې ده، طلاق سنت د هغوی په نزد دا دې چه طلاق ورکړې شی د طهر په زمانه کښې داسې طهر چه په هغې کښې زوج وطی نه وی کړې، برابره خبره ده که طلاق یو وی یا درې وی په یو وخت افی متن ابی شجاع فالسنة ان یوقع الطلاق فی طهر غیر مجامع فیہ، والبدعة ان یوقع الطلاق فی الحيض او فی طهر جامعها فیہ. اه او دا چه د هغه زنانو په باره کښې چه کومې ذوات الحيض وی او کومې چه ذوات الاشهر دی د هغوی په باره کښې د هغوی په کتابونو کښې دا لیکلې دی چه د هغه زنانو په طلاق کښې سنت او بدعت هیڅ تقسیم نشته چه څنگه هم طلاق ورکړې شی هغه به مباح وی.

(عند المالک)

او د مالکیانو په نزد طلاق سنت دا دې چه انسان یو طلاق ورکړې په طهر کښې داسې طهر چه په هغې کښې هغه وطی نه وی کړې تردې چه انقضاء عدت اوشی یعنی دویم او دریم طلاق ته خبره اونرسیرې، دغه شان د هغوی په مسلک کښې دا قید هم دې چه دا طهر داسې وی چه د هغې نه مخکښې والا حیض کښې طلاق ورکولو سره ئې رجعت نه وی کړې (یعنی که چا د حیض په حالت کښې طلاق ورکولو سره رجعت اوکړو بیا ئې د هغې نه پس راتلونکې طهر کښې متصلا طلاق ورکړو نو دا طلاق به طلاق سنت نه وی لهذا په حیض کښې طلاق ورکونکی ته پکار دی چه هغې ته رجعت کولو سره دوباره که طلاق ورکړی نو په طهر اول کښې دې نه ورکوی بلکه په طهر ثانی کښې دې ورکړی لکه چه د حدیث ابن عمر په بعض طرق کښې دی، الحاصل عند المالکة طلاق سنت هغه دې کوم ته چه مونږ طلاق احسن وایو او کوم ته چه مونږ طلاق حسن وایو (چه درې طلاقه په درې طهرونو کښې ورکړې شی، دا طلاق د هغوی په نزد طلاق بدعت دې گویا درې طلاقونه اگر چه په طهر واحد کښې ورکړې شی یا په متعدد طهرونو کښې دواړه برابر دی په بدعت کیدو کښې (په خلاف د شوافع چه د هغوی په نزد درې طلاقه طهر واحد کښې هم بدعتی نه دې کما تقدم) دغه شان لکه چه د شوافعو په مسلک کښې تیر شو چه سنت او بدعت فرق په هغه زنانو کښې دې کوم چه ذوات الحيض وی په ذوات الاشهر کښې نه دی هم دغه شان مالکیان او حنابلہ په کتب کښې هم موجود دی.

(عند الحنابلہ)

پاتې شو د حنابلہ مسلک پس د هغوی په اکثر کتب لکه الروض المربع، نیل المآرب، زاد المستنفع، جمع الثلاث ته طلاق بدعت او حرام لیکلې دی اگر چه متعدد اطهار کښې وی. او ابن قدامه په مغنی کښې د امام احمد په جمع الثلاث کښې دوه روایتونه نقل کړې دی اول دا چه هغه هم طلاق سنت دې (اگر چه خلاف اولی او خلاف مختار وی) وقال اختار هذه الرواية الخرقی. او دویم روایت دا دې چه جمع الثلاث حرام او بدعت دې، د ابن قدامه د کلام نه معلومېږي چه د هغه په نزد ترجیح حرمت ته حاصله ده هم

دا هغوی روایه او درایه ثابت منلې ده او جمع کول ددو اگر چی په ی، طهر کښې وی ولو فی طهر واحد لره په کتب حنابلہ کښې طلاق سنت منلې دې خو مکروه غیر حرام.

د جمع الثلاث د حلت او حرمت دلائل:

حنفيه ومالکيه واحمد فی روايت د جمع الثلاث حرمت باندې د دې احاديثو نه استدلال کړې دې چې په هغې کښې په دې باندې وعيدونه راغلې دي، کوم چې په شروح حديث وکتب فقه کښې مذکور دي، هم دغه شان په شريعت کښې چې د کومو مصالحو په بنياد په طلاق کښې څو عدد کيځودلې دي. (کما تقدمت الاشارة اليها في مبدا كتاب الطلاق) يو ځل درې طلاقه ورکولو کښې دې مصالحو لره يکسر ضائع کول دي کوم چې انتهائي ناپوهه او ناشکري کيدو په بناء حرام او معصيت دې. او حضرت امام شافعي واحمد فی روايت کوم چې جمع الثلاث جائز کوي هغه په استدلال کښې عويمر عجلاني قصه لعان لره پيش کوي چې هغه د لعان نه روستو د رسول الله ﷺ په مجلس کښې خپلې بي بي ته درې طلاقه ورکړې وو په يو ځل کما فی روايت الصحيحين. او د دې باوجود رسول الله ﷺ په هغوی باندې هيڅ قسم يعننی انکار نه دې فرمايلې، هم دغه شان د «امراء رفاعه» په حديث کښې چا چې د رسول الله ﷺ په وړاندې حاضریدو سره دا اعتراف او کړو چې رفاعه ماته طلاق البته راکړو هم دغه شان د قاطمه بنت قيس رضی الله عنها هم د طلاق ثلاث قصه ده، په فريق اول کښې لعان والا حديث دا جواب ورکړې دې چې لعان خو بذات خود موجب فرقت دې د هغې نه پس طلاق ورکول غير مؤثر دی، د دې نه علاوه چې د طلاق ثلاثه نورې قصې دي هغه ټول د نبی ﷺ په وړاندې کله پيښې شوې دي يا ورکونکي د رسول الله ﷺ په وړاندې راتلو سره د دې خبرې اقرار کړې دي چې ما هغه ته درې طلاقونه ورکړې وی او بيا د رسول الله ﷺ په ترک نکير باندې د دې په جواز باندې استدلال کړې شوې دې، هم دغه شان د څه مصلحت نه تاخير نکير هم احتمال دې چې د نکير په وخت نې فرمايلې نه وو روستو نې څه وخت نکير کړې وی. والله سبحانه وتعالى اعلم بالصواب.

الحمد لله د طلاق ابتدائي بحثونه پوره شو، البته دلته يو اهم اختلافی بحث بل باقی دې او هغه دا چې جمع الثلاث اگر چې ناجائز او طلاق بدعت دې خو درې واړه واقع کيږي هم يا نه؟ دا بحث وړاندې څو بابونه پس راوړان دې.

باب فِيمَنْ خَبَبَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا

بابه پنځه د ځاولد په خلاف را پاره کولو او د نفرت پيدا کونکي حکم

[۲۱۷۵] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَبَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا أَوْ عَبْدًا عَلَى سَيِّدِهِ".

ترجمه: د ابوهريره رضی الله عنه روایت دې فرمائی چې نبی کریم ﷺ فرمائیلى دی څوک چې

۱: • تخریج: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۱۷)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / عشرة النساء (۹۲۱۴)، وبأني هذا الحديث في الأدب (۵۱۷۰)، مسند احمد (۳۹۷/۲) (صحیح)

دچاښځه ولمسوی یعنی دهغې په زړه کښې دهغې دځاوند بدوالې واچوی یا غلام دخپل مالک په خلاف ولمسوی نودغه کس زمونږ دامت نه نغدي

تشریح: دا ترجمه بلفظ الحديث ده، د حدیث مطلب دا دی چې که کوم سړې د یو سړې ښځې لره د هغه د ځاوند خلاف تیار کړي، (که تیارونکې سړې وی یا زنانه) هغه زمونږ نه نه دي، په تیارولو او خرابولو کښې دوه صورتونه دي یو دا چې د یوې زنانه په وړاندې د هغه ځاوند بدی بیان کړې شی د هغه عیوب او شمارلې شی او دا چې هغه په تا باندې ډیر ظلم کړې دي وغیره وغیره. دویم صورت دا دی چې د یو پردی سړې تعریفونه د هغې په وړاندې اوکړي د دې دپاره چې هغه د خپل ځاوند په ځانې د هغه سړې طرف ته راغېه شی په بعض خلقو کښې دا مرض وی، په زنانو کښې زیات وی. والحديث اخرجه ايضا النسائي والحاكم وصححه اه تكملة المنهل.

باب فِي الْمَرْأَةِ تَسْأَلُ زَوْجَهَا طَلَاقَ امْرَأَةٍ لَهُ

بابه ښځه به دخپل (کیدونکې) ځاوند نه دامطالبه کوي چې هغه خپلې رومېنې ښځې ته طلاق ورکړي (نودهغې حکم)

[۲۱۷۶] (۱) حَدَّثَنَا الْقُعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتُسْتَفْرَغَ صَفْهَتُهَا وَلِتُنْكِحَ، فَإِنَّهَا مَا قَدِرَ لَهَا".

ترجمه: دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي فرماني چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائيلي دي هيڅ یوې ښځې لره پکار نه دی چې هغه دخپلې خور (بن) دپاره طلاق اوغواړي ددې دپاره چې دهغې حصه هم واخلي اونکاح هم اوکړي او څه چې دهغې په قسمت کښې دی هغه دي ته ملاو شي

د حدیث الباب مکمل شرح

د حدیث الباب مطلب دا دی چې یو سړې چې د هغه په نکاح کښې یوه زنانه ده هغه دویم واده کول غواړي نو د کومې زنانه سره چې نې کول غواړي (هغه مخطوبه) د هغه سړې نه مطالبه کوي چې اول ته خپلې رومېنې ښځې ته طلاق ورکړه هله به زه تا سره نکاح کوم، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د دې مطالبې مذمت داسې ظاهر شوې دي «لستفرغ صفحتها» (۱) چې د دې رومېنې ښځې پليټ لره د خپل ځان دپاره فارغ کړي. یعنی کوم څیزونه د هغې په حصه کښې راځي د خوراک او څکاک او نور څیزونه هغه ټول د دې مخطوبه په حصه کښې راشي. وړاندې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرماني «ولتنکح فانما لها ما قدر لها» بلکه هغه له پکار دي چې بغیر د هغې د مطالبې نه نکاح اوکړي څومره چې د چا په مقدر کښې وی هغه ته به ملاوېږي.

د دې حدیث مزید تشریح دا ده چې په دې کښې د «امراء» نه څه مراد دي په دې

(۱) صحيح البخاري/البیوع ۵۸ (۲۱۰۴)، والشروط ۸ (۲۷۲۳)، والنکاح ۴۵ (۵۱۴۴)، سنن النسائي/النکاح ۲۰ (۳۲۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۱۹)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/النکاح ۴ (۱۴۰۸)، سنن الترمذي/الطلاق ۱۴ (۱۱۹۰)، سنن ابن ماجه/النکاح ۱۰ (۱۸۶۷)، موطا امام مالك/النکاح ۱ (۱)، مسند احمد (۲۳۸/۲، ۲۷۴، ۳۱۱، ۳۱۸، ۳۹۴) (صحيح)؛ د استفراغ معنی یو څیز لره فارغ یعنی خالی کول او دلته مراد دا دی چې کوم څیزونه او نعمتونه د نورو خلقو په پليټ کښې دی یعنی د هغه په حصه کښې دی هغه ټول دا مخطوبه په خپله قبضه کښې واخلي.

کښې دوه احتمالات دی هم دغه شان په «ولتنکج» کښې هم دوه احتمالات دادی، د «امراء» دوه احتمالات دی. ۱: د دې نه مراد مخطوبه ده یعنی هغه دویمه زنانه د چا سره چه دا زنانه واده کول غواړی. ۲: د دې نه مراد ضره ده یعنی د شخص مذکور دوه ښځو کښې یوه ښځه، ولتنکج کښې یو احتمال دې چه هغه لره منصوب اولوستلې شی «لستفرغ» باندې عطف منلو سره. دویم احتمال دا دې چه دا په صیغه امر مجزوم اولوستلې شی او د دې عطف په «لا تسئل» باندې اومنلې شی. اوس دا ټول څلورو صورتونه شو.

۱: لتکج لره منصوب اولوستلې شی او د مرأه نه مخطوبه اومنلې شی.

۲: لتکج لره منصوب اولوستلې شی او د مرأه نه ضره مراد واخستلې شی.

۳: لتکج لره مجزوم اولوستلې شی او د مرأه نه مخطوبه مراد واخستلې شی.

۴: لتکج مجزوم اولوستلې شی او د مرأه نه مرد ضره مراد واخستلې شی.

اوس په دې کښې د هر صورت په مطلب باندې ځان پوهه کړئ، بالکل په شروع کښې چه کوم مطلب لیکلې شوې دې هغه په دې صورتونو کښې د دریم صورت مطلب دې، د څلورم صورت مطلب به دا وی. یو ښه که د بلې ښه په باره کښې د خپل خاوند نه د طلاق مطالبه اونکړی، د هغې د حصې د څیزونو اخستلو دپاره بلکه هغې لره پکار دی چه په موجوده حالت کښې دې د هغې په نکاح کښې قائم پاتې شی د چا په تقدیر کښې چه څه وی هغه به ورته ملاویږی. په دې صورت کښې به د نکاح نه مراد تثبیت فی النکاح وی یعنی په نکاح کښې باقی پاتې کیدل. او د ټولو نه په اول صورت کښې به ئې مطلب دا وی، چه مخطوبه سوال اونکړی د اولې ښځې د طلاق د دې دپاره چه د هغې د حصې څیزونه خپله واخلي او د دې دپاره چه هغه خپله نکاح د هغه سړی سره اوکړی، او په دویم صورت کښې به ئې مطلب دا وی، چه یوه ښه د بلې ښې د طلاق سوال اونکړی د هغه په حصه کښې راغلی څیزونو لره د اخستلو دپاره او د دې دپاره چه هغه ښه خپله نکاح په بل ځانې کښې اوکړی، الله پاک دې شارحین حدیث ته بهترین جزاء خیر ورکړی چه دا حضرات د حدیث د شرح حق ادا کړی، او هم دا حال د فقهاء کرام دې چه هغوی د مسائلو په استنباط کښې هیڅ کمې نه پرېږدی، فجزاهم الله تعالی عنا ما هو اهله وحشرنا يوم القيامة معهم. وحديث الباب اخرجه ايضا البخاری والنسائی واخرجه مسلم من حديث محمد بن سيرين عن ابي هريرة اه عون ومنهل.

باب فی گراهیه الطلاق

باب د طلاق مکروه کیدو بیان

[۲۱۷۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُعَرِّفٌ، عَنْ مُحَارِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا أَحَلَّ اللَّهُ شَيْئًا أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الطَّلَاقِ".

ترجمه: د حضرت محارب رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمائیلی دی د الله تعالی په نزد باندې په ټولو جائزو څیزونو کښې د ټولونه زیات بد څیز طلاق دې ددې نه

ورته زیات مبغوض خیز بل نشته.

تشریح: «ما احل الله شيئا ابغض اليه من الطلاق» دا حدیث مصنف په دوه طرق سره ذکر کړې دي اول د هغې نه مرسل دې او دویم مسند. قال المنذرى واخرجه ابن ماجة والمشهور فيه المرسل وهو غريب اه (عون)

طلاق سره د جائز او حلال کیدو مبغوض دې د الله پاک په نزد، معلومه شوه هر حلال خیز محبوب نه وی بلکه بعض حلال مبغوض وی.

د طلاق د مکروه کیدو او مبغوض کیدو تشریح :

په دې حدیث باندې امام خطابی رحمته الله علیه لیکي، د طلاق کراهیت د نفس طلاق په اعتبار سره نه دي بلکه د دې بد خلقی او سوء عشرت په لحاظ سره کوم چه سبب طلاق دي ځکه چه طلاق خو مباح دي، رسول الله صلی الله علیه وسلم سیده حفصه رضی الله عنها لره یو ځل طلاق ورکړې وو بیا ئې روستو رجوع فرمائیلې وه، هم دغه شان د ابن عمر رضی الله عنهما یوه زوجه وه چه د ابن عمر رضی الله عنهما خو ورسره مینه وه خو د هغه د پلار سیدنا عمر رضی الله عنه هغه خوښه نه وه هغه نه غوښتل چه هغه دي د ابن عمر رضی الله عنه په نکاح کښې وی، د دې خبرې شکایت ابن عمر رضی الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اوکړو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته او فرمائیل: ته هغې ته طلاق ورکړه. په دې باندې ورته هغه طلاق ورکړو. پس ظاهره ده چه ته چاته د یو داسې خیز حکم نه شي کولې کوم چه د الله پاک په نزد مکروه وی. اه زه واثم هم دغه شان زمونږ فقهاء کرام لیکلې دي، علامه زیلعی فرمائی بعض خلق وائی چه طلاق بغیر د ضرورت نه مباح نه دي (بیا وړاندې هغه د دې په تائید کښې څه احادیث ذکر کړي دي) د دې نه پس فرمائی او زمونږ دلیل د الله پاک قول «اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن» هم دغه شان د الله پاک قول «لا جناح عليكم ان طلقتم النساء»، «وطلق رسول الله صلی الله علیه وسلم حصة والصحابه رضی الله عنهم كانوا يطلقون من غير نكير الخ»

شیخ ابن همام فرمائی چه د هغې حاصل دا دي چه په حدیث کښې د طلاق مبغوضیت سره د هغې د حلال کیدو هم تصریح کړې ده. لهذا د طلاق کراهت، کراهت بالمعنی الاصطلاحی نه دي، که په صفت د بغض سره د حلت تصریح نه وی نو بیشکه طلاق به شرعا مکروه وي او په دې باندې به هم هغه خیز مرتب کیدو کوم چه په مکروه اصطلاحی باندې کیدو. (۱) واذا ليس فليس د دې نه زیات نه شي وئیلې کیدې چه طلاق د الله پاک په نزد مبغوض او ناخوښه دي. اه علامه قسطلانی شرح بخاری کښې فرمائی څنگه چه الله پاک نکاح مشروع او فرمائیله هم دغه شان ئې طلاق مشروع او فرمائیلو او بیا وړاندې فرمائی او هغه چه په سنن ابوداود کښې حدیث دي چه په هغې کښې طلاق ته مبغوض وئیلې شوې دي هغه محمول دي په هغه طلاق باندې کوم چه بغیر د څه وجې نه ورکړې شوې دي، بله دا چه هسې هم په حدیث کښې علت درالیرلې سبب موندلې شي د دې نه پس بیا هغه د ابن الهمام کلام مذکور نقل فرمائیلې دي، ابن عبدالبر کتاب الکافی کښې

۱، یعنی که مکروه تنزیهی دي د ملامت مستحق او که مکروه ترمیمی وی نو عقاب یعنی سزا،

کتاب الطلاق په شروع کښې تحریر فرمائی، طلاق مباح دې اگر چه زنانه ته ناخوښه وی اگر چه زنانه پرې ناخوښه وی یا خوښه وی، قبل الدخول وبعد الدخول، خو کثیر الطلاق شخص مذموم (قابل مذمت) دې او دا څیز د محاسن اخلاق نه نه دې، بیا وړاندې فرمائی چه په شریعت کښې د طلاق ورکولو یوه طریقه ده چه د هغې نه تجاوز کول جائز نه دی، د الله پاک معصیت او په خپل نفس باندې ظلم دې. اه الحاصل که طلاق ضرورة او مصلحة وی نو بیا د دې په جواز کښې د چا هم کلام نشته او که بغیر د ضرورت نه وی نو بیا هم د جمهورو په نزد جائز دې په دې شرط چه د قاعده شرعیه مطابق (۱) او د ټولو حقونو د ادا کولو سره وی چه په هغې باندې یعنی ښکلې طریقې سره پرېښودل صادق راځي. کذا استفاد من تصريحات الفقهاء. دا ټول څیزونه لیکلې شوې دی هغه د مصنف ترجمه په باب کراهیه الطلاق پیش نظر دې د دې دپاره چه معلومه شی چه طلاق کراهیه څه حده پورې دې. (۲)

[۲۱۷۸] (۳) حَدَّثَنَا كَيْسَرُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ مُعْرِفِ بْنِ وَاصِلٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ دِنَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَبْغَضُ الْحَلَائِلِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ".

ترجمه: د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی: د الله تعالی په نزد باندې په ټولو حلالو څیزونو کښې زیات یعنی ناخوښه کړې شوې څیز طلاق دې.

باب فِي طَلَاقِ السَّنَةِ

بابه د سنت مطابق د طلاق بیان

[۲۱۷۹] (۴) حَدَّثَنَا الْقُعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَرَّةٌ فَلْيَزَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيَمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمْسَ، فَبِتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ أَنْ تَطْلُقَ لَهَا الْبَسَاءُ".

ترجمه: د نافع نه روایت دې فرمائی چه ابن عمر رضی الله عنهما خپلې ښځې ته طلاق ورکړل او هغه د بيمارۍ په حال کښې وه د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې عمر بن الخطاب به د نبی صلی الله علیه و آله نه په دې باره کښې تپوس او کړو نبی صلی الله علیه و آله او فرمايل حکم ورته او کړه چه رجوع دی ورته او کړی او بیا دی نې دخان سره اوساتی ترڅو چه پاکه شی او بیا بيماره شی او بیا پاکه شی نو که چرې

(۱) کوم ته چه طلاق سنی و نیلې شی او چه کوم طلاق خلاف شرع وی کوم ته چه بدعی و نیلې شی هغه ناجائز او حرام دې.

(۲) طلاق بعض حالاتو کښې صرف مباح او بعض کښې مستحب او بعض کښې واجب کیږي، او بعض حالات کښې مکروه چه د هغې تفصیلات کتب فقه او شروح حدیث کښې مذکور دي.

(۳) سنن ابن ماجه/الطلاق ۱ (۲۰۱۸)، (تحفة الأشراف: ۷۴۱۱) (ضعیف)

(۴) صحیح البخاري/تفسیر سورة الطلاق (۴۹۰۸)، والطلاق ۲ (۵۲۵۲)، ۳ (۵۲۵۸)، ۴۵ (۵۳۳۳)، والأحكام ۱۳ (۷۱۶۰)، صحیح مسلم/الطلاق ۱ (۱۴۷۱)، سنن النسائي/الطلاق ۱ (۳۴۱۹)، ۵ (۳۴۲۹)، ۷۶ (۳۵۸۵)، (تحفة الأشراف: ۸۳۳۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطلاق ۱ (۱۱۷۵)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲ (۲۰۱۹)، موطا امام مالك/الطلاق ۲۰ (۵۲)، مسند أحمد (۴۳/۲، ۵۱، ۷۹، ۱۲۴)، سنن الدارمي/الطلاق ۱ (۲۳۰۸) (صحیح)

بیانې خوښه وه نو د ځان سره دې وساتې او که خوښه نه وي طلاق دې ورته ورکړي مخکېنې دمسره کولونه، دا هغه عدت دې کوم چې الله تعالی مونږ ته حکم کړې دې چې په دې کښې دې ښځوته طلاق ورکړې شي او هغوی دې دا عدت پوره کړي.

د ابن عمر رضی الله عنهما په زمان حیض کښې د طلاق ورکولو قصه او د دې متعلق مسائل :

مصنف رحمته الله په دې باب کښې د ابن عمر رضی الله عنهما په زمانه حیض کښې خپلې زوجې ته د طلاق ورکولو واقعہ ذکر فرمایلې ده په پوره باب کښې صرف هم دا یوه قصه په متعدد طرق سره بیانولې شي چې دا حدیث مشهور دې په ټولو صحاح سته کښې موجود دې، مصنف د دې ټول طرق ډیر اهتمام سره ذکر کړې دې او د هغې په یو طریق باندې چې په هغې کښې یو زیادت دې کوم چې د ټولو مذاهب اربعه خلاف دې په دې باندې چې په سختی سره نکیر فرمایلې دې.

د هغه د دې زوجې نوم د چا چې دا قصه بیان کړې شوې ده چې امه ده وقيل النوار او چا وئيل چي نوار ده. ممکنه ده چې نوم چې امه وي او النوار چې لقب وي. طلاق فی زمن الحيض بالاتفاق (۱) طلاق بدعي دې یوځانې متعدد طلاق ورکول په دې کښې خو اختلاف دې د شوافعو او احمد په یو روایت کښ، داسې طلاق بدعت نه دې بلکه سنی دې (کما تقدم التفصيل) لکه وړاندې تفصیل ذکر شو خو طلاق فی په حالت د حیض کښې طلاق بدعي دې، ابن عمر رضی الله عنهما ورته صرف یو طلاق ورکړې وو لکه چې په بعض طرق کښې د دې تصریح ده.

﴿ فقال رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرة فليراجعها ثم ليمسكها حتى تطهر ثم تحيض ثم تطهر ﴾ سیدنا عمر رضی الله عنه چې کله د دې تذکره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او کړه نو هغه عمر رضی الله عنه ته حکم او کړو (دلته یوه مسئله اصولی ده هل الامر بالامر بالشئ امر بذلك الشئ ام لا؟ یعنی که یو سړی ته دا امر او کړې شي چې هغه فلانی سړی ته د یوې خبرې امر او کړې نو دا فلانی سړې امر اول طرف نه مامور او گنرلې شي یا نه؟ بلکه د دې درمیانی سړی طرف نه مامور وي، د دې طرف ته اشاره جلد ثانی کښې مروا اولادکم بالصلاة... الحديث... کښې تیر شوې دې. (۱۲) چې هغه ابن عمر رضی الله عنهما ته د دې طلاق نه د رجوع امر او کړې، دا امر بالرجوع د وجوب دپاره دې یا صرف د استحباب دپاره په دې کښې دواړه قول دی، علامه قسطلانی فرمائی ۱۲۶/۸ دا امر د شوافعو او حنابلہ په نزد د استحباب دپاره دې او هم دا یو روایت د احنافو دې او د مالکیانو په نزد د وجوب دپاره دې وصححه صاحب الهدایة من الحنفية. د مالکیانو په نزد خو به هغه په رجوع باندې مجبور کولې شي بالضرب والسجن والتهدید. اه او وړاندې بیا د دې حدیث په دې طریق کښې دا دی چې د رجوع کولو نه پس د طهر ثانی پورې ایسار وي، په طهر ثانی کښې دې ته اختیار دې، اگر چې طلاق دې او که غواړی نو په نکاح کښې باقی اوساتې. مطلب دا شو چې په طهر اول کښې طلاق ورنکړي که ورکول دې نو طهر ثانی کښې دې ورکړي، دا طهر ثانی والا امر استحباب دپاره دې یا د وجوب دپاره په دې کښې فقهاء

(۱) په دې کښې څه قیود او تفصیل دې کوم چې به وړاندې معلوم شي.

گرامو اختلاف دې د احنافو مسلک په دې کښې مخکښې (د طلاق بدعي تعريف کښې) تير شوي دې چه ظاهر الروايه د احنافو په دې کښې د وجوب دې او غير ظاهر الروايه د استحباب اصح الوجهين للشافعيه هم د وجوب دې کما قال الحافظ او امام مالک او امام احمد په نزد د استحباب دپاره دې. کما قال الدرر ۲/۳۶۳ والموفق.

روايات حديثيه هم په دې کښې مختلف دي د باب د حديث په طريق اول کښې کوم چه طريق نافع دې، طهر ثاني ذکر دې او د دې نه پس چه کوم طريقه راروان دې يعنی طريقه سالم په دې کښې صرف طهر اول مذکور دې.

بيا د علماء گرامو په دې کښې مختلف روايات دي چه طهر ثاني پورې د انتظار څه مصلحت دې. ۱: د دې دپاره چه رجعت صرف د طلاق دپاره نه وي نو څنگه چه د طلاق په نيت سره نکاح کول مکروه او ناجائز دې هم دغه شان د طلاق په نيت سره رجعت هم نه دي کيدل پکار، لهذا د رجعت کولو نه پس څه زمانه داسې تيريډل پکار دي چه په هغې کښې طلاق ورکول جائز وي خو ور دې نه کړې شي. ۲: د دې دپاره چه د رجعت فائده ظاهره شي وهو الوطی، او چه په کوم طهر کښې وطی کولې شي په دې کښې طلاق ورکول بدعت دې. ۳: هغه سړي د تلوارې په طلاق ورکولو کښې چه په حيض کښې ئې ورکړو او د طهر انتظار دې اونکړې شي ځکه چه سزا او عقوبه دا حکم کړې شوي دې چه په طهر اول کښې هم مه ورکوه او د هغې نه روستو په طهر ثاني کښې ورکول.

[۲۱۸۰] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَةً لَهُ وَهِيَ حَائِضٌ تَطْلِيقُهُ بِمَعْنَى حَدِيثِ مَالِكٍ.

ترجمه: دنافع نه روايت دې فرمائي چه ابن عمر رضي الله عنهما خپلې ښځې ته يو طلاق ورکړو او هغه د بيماري په حال کښې وه باقی حديث د مالک دروايت په شان دې.

[۲۱۸۱] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ مَوْلَى آلِ طَلْحَةَ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فذَكَرَ ذَلِكَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَرَّةً فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيُطْلِقْهَا إِذَا طَهَرَتْ، أَوْ وَهِيَ حَامِلٌ".

ترجمه: د سالم نه روايت دې فرمائي چه ابن عمر رضي الله عنهما خپلې ښځې ته طلاق ورکړل او هغه د بيماري په حال کښې وه عمر رضي الله عنه دا واقعه رسول پاک ته بيان کړه نبي صلی الله علیه و آله او فرمائيل چې ورته او وایه چه رجعت او کړی کله چه پاکه شي يا حامله شي نو پيادی ورته طلاق ورکړي.

طلاق د حاملې او ایا حاملې ته حیض رازی

قوله: ﴿ثم ليطلقها اذا طهرت او وهی حامل﴾

په ظاهره کښې مطلب دا شو چه دې وخت کښې په حیض کښې چه کوم طلاق ورکړې دې دې نه که ته رجوع او کړې نو بيا دې راروان وخت کښې يا خو طلاق ورکړی په طهر کښې

۱: صحيح البخاري/الطلاق ۴۵ (۵۳۳۲)، صحيح مسلم/الطلاق ۱ (۱۴۷۱)، (تحفة الأشراف: ۸۲۷۷) (صحيح)

۲: صحيح مسلم/الطلاق ۱ (۱۴۷۱)، سنن الترمذي/الطلاق ۱ (۱۱۷۶)، سنن النسائي/الطلاق ۳ (۳۴۲۶)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۳ (۲۰۲۳)، (تحفة الأشراف: ۶۷۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۸، ۲۷۲) (صحيح)

(که حمل ظاهر نه شی، او که حمل ظاهر شی نو بیا د طهر قید نشته، د دې روایت نه دوه خبرې نوې ثابت شوې اول دا چه حامله لره حیض راتلې شی دویم دا چه حاملې لره په هر حال کښې طلاق ورکولې شی اگر چه په حالت د حیض کښې وی، کذا قال الطیبی والنووی، ملا علی قاری د طبیی نقل کولو نه پس فرمائی: وعندنا ان الحامل لا تحيض وما راته من الدم فهو استحاضة. اه امام نووی رحمته فرمائی د امام شافعی رحمته په نزد صحیح دا ده چه حاملې حائض لره طلاق ورکول جائز دی ځکه چه غیر حامل لره حیض کښې طلاق ورکولو نه مانع اوږد عدت دې او د حاملې عدت بهر حال وضع حمل دې فلا فرق فیها بین الطهر والحیض. اه خو په بذل المجهود کښې حضرت د دې جواب لیکلې دې چه هلته او کتلې شی، والظاهر عندی ما قال النووی کما لا یخفی.

هم دغه شان په کتب مالکیه او حنابله کښې هم دا ذکر دی چه غیر مدخول بها او هغه زنانه چه د هغې حمل ظاهره شوې وی هغه ته چه په کوم حال کښې هم طلاق ورکړې شی جائز دې. فتلک العدة التي امر الله تعالى ان تطلق لها النساء: رسول الله صلی الله علیه و آله ابن عمر رضی الله عنهما ته او فرمائیل چه د حیض په طلاق سره رجوع کولو سره د طهر په زمانه کښې طلاق ورکړه، پس دا حالت طهر هغه عدت دې چه په هغې کښې د طلاق ورکولو الله پاک حکم فرمائیلې دې.

د عدت په مصداق کښې د فریقین رأيي توضیح او تشریح:

خطابی وائی د دې نه معلومه شوه چه کومه زمانه د طلاق ده هم هغه زمانه عدت دې او زمانه طلاق بالاتفاق زمانه طهر دې لهذا زمانه عدت هم طهر شو (د دې نه مخکښې هغه دا هم وئیلې دی چه ان تطلق لها النساء کښې لام په معنی د فی دې) پس ثابته شوه چه په قران کریم کښې «ثلاثة قرؤ» نه مراد ثلاثة اطهار دی کما هو مسلک الشافعية. (۱)

امام طحاوی د دې جواب دا ورکړې دې دلته په دې حدیث کښې لفظ عدت سره عدت اصطلاحیه مراد نه دې کوم چه د کتاب الله نه ثابت دې یعنی «ثلاثة قرؤ» بلکه د عدت نه مراد د طلاق النساء عدت یعنی د طلاق وخت پس ضروری نه دی چه کوم د طلاق عدت دې یعنی د طلاق په وخت هم هغه عدت وی د کومې د تیروولو چه زنانه مکلف دی ځکه چه د لفظ عدت ډیرې معنی راځي. اه (عون المعبود) پس په قاموس وغیره کتب لغت کښې د عدت معنی متعدد لیکلې دی فلیراجع... لهذا د حدیث د دې جملې مطلب دا شو پس دا وخت د طلاق ورکولو کښې (چه په هغې کښې مونږ وایو) هم هغه وخت دې چه په هغې کښې د طلاق ورکولو امر الله پاک فرمائیلې دې فی قوله تعالى «فطلقوهن لعدتهن» گویا رسول الله صلی الله علیه و آله امر بالطلاق فی زمان الطهر لره مؤید فرمائی د دې آیت کریمه نه. سبحان الله خومره ښکلې تشریح ده.

ددې نه روستو خان پوهه کړه چه «فطلقوهن لعدتهن» په تفسیر کښې اختلاف دې بین

(۱) د مالکیانو مسلک هم دا دې او د امام احمد دواړه روایتونه، ابن قدامه په المغنی کښې حیض ته ترجیح ورکړې ده او هم داني درایة او روایة ثابت منلی ده او هم دا د احناف مسلک دې

الحنفية والشافعية... کوم چه مفسرين او محدثين ټولو ليکلي دي په اصل کښې په دې آيت کريمه کښې يو قراة دا دي کما سياتي في المتن ايضا. فطلقوهن في قبل عدتهن، بيا احناف او شوافعو د لفظ قبل په مفهوم کښې اختلاف دي، هغه دا چه شوافع د عدة بالا طهار قائل دي او احناف د عدة بالحيض قائل دي. شوافع وائي د دې معنی ابتداء او اول ده (۱)، يعنی زنانو ته طلاق ورکړئ د هغوی د عدت په شروع کښې او د هغې په شروع کښې (۲)، او احناف فرمائي د دې نه مراد راتلل او استقبال دي، يعنی طلاق ورکړه داسې وخت کښې چه کله هغه زنانه د استقبال کولو والا وي د عدت يعنی داسې وخت کښې طلاق ورکړئ چه د هغې نه روستو زمان عدت راتلو والا وي او طلاق بالاتفاق ورکولې شي په زمان طهر کښې، معلومه شوه د طهر نه پس راتلو والا زمانه د عدت زمانه ده وهو الحيض، احناف د خپلې رائي ترجيح داسې ثابتوي چه قران کريم دا وائي چه عدت ثلاثة قرو دي، پوره درې قرو تيريدل پکار دي، او که عدت طهر اومنلې شي (۳) کما قالوا او حال دا چه طلاق هم په طهر کښې ورکولې شي نو اوس د خلط کيدو په وجه باندې د عدت په حساب کښې گړېر کمې يا زياتې واقع کيږي چه په کوم طهر کښې طلاق ورکړې شوې دي که دا مستقل شمار کولې شي نو عدد ثلاث (ثلاثة قرو) کښې کمې واقع کيږي (کما هو مسلک الشافعية) او که دا نه شمار کوي او د هغې نه علاوه درې طهرونه تير کړې شي نو په دې صورت کښې زيادت لازميږي په خلاف د دې چه عدت حيض اومنلې شي او طلاق طهر کښې ورکړې شي په دې کښې د عدت حساب بغير د تردد نه صحيح وي. والله سبحانه وتعالى اعلم بالصواب

[۲۱۸۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنَبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَذَكَرَ ذَلِكَ عُمَرُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَغَيَّظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: "مَرَّةٌ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيَمْسُكْهَا حَتَّى تَطْهَرَ ثُمَّ تَحِيضَ فَنَطْهَرُ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقْهَا طَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَمْسَ، فَذَلِكَ الطَّلَاقُ لِلْعِدَّةِ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ".

ترجمه: د سالم نه روايت دي فرمائي چه ابن عمر رضي الله عنه خپلې ښځې ته طلاق ورکړل او هغه دينمازي په حال کښې وه عمر رضي الله عنه دا واقعه رسول پاک صلی الله علیه و سلم ته بيان کړه نبي صلی الله علیه و سلم په غصه شو او بياني ورته او فرمايل ورته او وايه چه رجوع او کړي او بيادي ئې د خان سره اوساتي تردې چه پا که شي او بيا بيماره شي او بيا پا که شي د دې نه پس که دده خوښه وه نو طلاق دي ورته په پا کوالي کښې ورکړي مخکښې د مسح کولونه دا عدت د طلاق دي د کوم چه الله تعالی مونږ ته حکم کړې دي.

(۱) اي طلقوهن في اول عدتهن ونحن نقول طلقوهن مستقبلات عدتهن

(۲) او طلاق بالاتفاق په طهر کښې ورکولې شي لهذا د عدت زمانه هم طهر شوه،

(۳) ابن قدامه په دې باندې په معنی کښې تفصیلی کلام کولو سره ليکي چه طلاق خو په هيڅ طريقه هم د عدت په وخت نه شي کيدې ځکه چه عدت خو په طلاق باندې مرتب کيږي طلاق به ضرور په عدت باندې مقدم وي، طلاق سبب دي او عدت مسبب، سبب په مسبب باندې هميشه مقدم وي. (۱۲)

(۱۲) صحيح البخاري للأحكام ۱۳ (۷۱۶۰)، (تحفة الأشراف: ۶۹۹۶) (صحيح)

[۲۱۸۳] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ جَبْرِ، أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ، فَقَالَ: "كَمْ طَلَّقَتْ امْرَأَتَكَ؟" فَقَالَ: "وَاحِدَةً".

ترجمه: د یونس بن جبیر نه روایت دې فرمائی چه د ابن عمر رضی الله عنهما می تپوس اوکړو چه خپلې ښځې ته دی څو طلاقه ورکړې وو؟ هغه راته اووئیل یو طلاق

[۲۱۸۴] (۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ جَبْرِ، قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، قَالَ: قُلْتُ: رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: تَعْرِفُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَأَتَى عُمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: "مَرَّةً فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيُطْلِقْهَا فِي قُبُلِ عِدَّتِهَا"، قَالَ: قُلْتُ: فَيَعْتَدُ بِهَا، قَالَ: قِمَّةً، أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحَقَّ.

ترجمه: د یونس بن جبیر نه روایت دې فرمائی چه د ابن عمر رضی الله عنهما نه می تپوس اوکړو چه یوکس خپلې ښځې ته طلاق ورکړی دی او هغه بيماره وه ابن عمر رضی الله عنهما ورته او فرمائیل آیا ابن عمر پیژنی ماعرض اوکړو هو، ابن عمر اووئیل عبد الله بن عمر خپلې ښځې ته طلاق ورکړی وو او هغه د بيمارۍ په حالت کښې وه نو عمر د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او د مسئلې تپوس ئې اوکړو نو نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل ورته او وایه چه خپلې ښځې ته رجعت اوکړی او بیا ورته د عدت په شروع کښې طلاق ورکړی (یعنی د طهر د شروع کیدو سره) ما ورته اووئیل کوم طلاق چه ئې په بيمارۍ کښې ورکړی وو آیا هغه به حسابیږي؟ ابن عمر رضی الله عنهما او فرمائیل ولی نه، که چرې دغه کس خپله ښځه نه وې واپس کړې او بې وقوفۍ ئې کړې وې نو آیا دا طلاق به نه حسابیدل؟

تشریح: (فقال مره فليراجعها ثم يطلقها في قبل عدتها) یعنی ابن عمر ته وایه چه هغه وخت د طلاق نه رجوع اوکړه کوم چه عین د عدت په زمانه کښې ورکړی شوی دی بیا د دې نه پس چه کله طلاق ورکړی نو په داسې وخت کښې ورکړی چه په هغې کښې استقبال عدت (او دا هم احتمال دې چه د سائل مراد دا دې چه دا طلاق فی الحيض به شرعاً معتبر وی یا نه؟ په دې صورت کښې به د ابن عمر رضی الله عنهما د جواب مطلب دا وی چه بیان کړه که یو سړې څه ضروری کار لره د خپل حماقت او جهالت په وجه ترک کړی نو آیا هغه به معذور منلې شی؟ وی (۲) (د دې دپاره چه د عدت حساب صحیح دې)

(قال فيتعد بها قال فمه ارايت ان عجز واستحقت) سائل تپوس اوکړو چه ایا د رجوع کولو نه پس به دا طلاق شمارلې شی؟ (۴) (یا که کالعدم به شی) هغه جواب ورکړو چه څه به وی چه شمار نه کړې شی (او بیا ئې وړاندې او فرمائیل) وایه چه هغه یعنی مطلق فی

(۱) انظر حديث رقم: ۲۱۷۹، (تحفة الأشراف: ۸۵۷۳) (صحيح)

(۲) انظر حديث رقم: ۲۱۷۹، (تحفة الأشراف: ۸۵۷۳) (صحيح)

(۳) هذا التشریح علي مسلك الحنفية

(۴) او دا احتمال هم شته چه دا سائل مراد دا وی چه دا طلاق فی الحيض به شرعاً معتبر وی او که نه؟ په دې صورت کښې به د ابن عمر رضی الله عنهما مطلب دا وی چه: ای دا خو او وایه چه که څوک سړې یو ضروری کار په خپل بې وقوف توب او جهالت سره پرېږدي نو آیا هغه معذور گنلې کیدی شی

الحيض که عاجز شی او د حماقت کار او کړی (یعنی رجوع اونکړی) نو ایا بیا به هم دا طلاق شمارلې شی که نه؟ مطلب دا دی چه طلاق په رجوع کولو سره نه کالعدم کیږي، ظاهره ده چه طلاق خو واقع شو.

طلاق فی الحيض او طلاق ثلاث په واقع کیدو کښې اختلاف:

د دې نه پس ځان پوهه کړئ چه طلاق فی الحيض اگر چه د جمهورو په نزد ناجائز او حرام دی خو د دې باوجود واقع کیږي، عند جماهير العلماء سلفا وخلفا ومنهم الائمة الاربعة وعلى هذا ایقاع الثلاث دفعة، امام بخاری رحمته الله دوه مستقل ترجمه الباب د دې مقصد دپاره تړلې دی. ۱: باب اذا طلقت المرأة الحائض یعتد بذلك الطلاق. ۲: باب من اجاز الطلاق الثلاث. د اول باب د لاندې علامه قسطلانی فرمائی چه د ائمه فتوی په دې باندې اجماع ده (د حالت حیض د طلاق د وقوع نه پس) په خلاف د ظاهریه روافض، خوارج چه هغوی دا وائی چه دا طلاق نه واقع کیږي ځکه چه یعنی منع کړې شوې دې فلا یكون مشروعاً. او مونږ دا وایو چه رسول الله صلی الله علیه و آله ابن عمر رضی الله عنهما ته د دې طلاق نه روستو د رجوع حکم فرمائیلې دې، او ظاهره ده چه رجوع عن الطلاق بدون الطلاق رجوع د طلاق بغیر د طلاق نه محال دي، او دویمه وجه دا ده چه خپله د ابن عمر رضی الله عنهما نه نقل دی چه هغه دې طلاق ته اعتبار ورکړې دې لکه چه د دې تصریح وړاندې په حدیث کښې راروانه ده. اه صاحب د عون المعبود لیکي چه حافظ ابن القيم رحمته الله په زاد المعاد کښې ډیر اوږد کلام کړې دې په دې خبره باندې چه طلاق حائض نه دي واقع شوې. اه او شاه صاحب په فیض الباری کښې فرمائی هم دا هغه مسئله ده چه د هغې ابن تیمیه نه انکار کړې دې چه د حالت حیض طلاق نه دي واقع شوې حال دا چه ابن عمر کوم چه صاحب واقعه ده هه د دې طلاق د وقوع اقرار او کړو الی اخر ما ذکر. زه وایم هم دغه شان ابن القيم په دې مسئله باندې تفصیلی کلام د سنن ابوداود په شرح "تهذیب السنن" کښې هم کړې دي او د جمهور د مسلک خلاف ئې فضول زور لگولې دي. اوس پاتې شوه مسئله د ایقاع الثلاث یعنی دریو وقعی کیدل فی مجلس واحد پس د هغې په وقوع کښې خو د ائمه اربعه هیڅ اختلاف نشته البته په دې کښې اختلاف دي چه هغه طلاق سنی دي یا بدعی؟

د شوافعو په نزد خو دا طلاق خلاف سنت هم نه دي د نورو ائمه کرامو په نزد خلاف سنت دي کما تقدم الخلاف فی ذلک فی مبداء کتاب الطلاق، البته د بعض نورو علماء کرامو د دې په وقوع کښې اختلاف دي چه د هغې دپاره مصنف وړاندې مستقل باب قائم فرمائیلې دي په دې باندې کلام به هم په هغه باب کښې راشي.

[۲۱۸۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَيْمَنَ مَوْلَى عُرْوَةَ يُسْأَلُ ابْنَ عُمَرَ وَأَبُو الزُّبَيْرِ يَسْمَعُهُ، قَالَ: كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ حَائِضًا؟ قَالَ:

۱: صحيح مسلم للطلاق ۱ (۱۴۷۱)، سنن النسائي للطلاق ۱ (۳۴۲۱)، (وليس عندهما قوله «لم يَرَهَا شَيْئًا») تحفة الأشراف: ۷۴۴۳، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۱/۲، ۸۰، ۸۱، ۱۳۹) (صحيح)

طَلَّقَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَ عُمَرُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَرِّدْهَا عَلَى وَلَمَّ يَرَهَا شَيْئًا، وَقَالَ: "إِذَا طَهَّرْتَ فَلْيُطَلِّقْ أَوْ لِيُفْسِكْ"، قَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَقَرَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ فِي قُبُلِ عَدَّتِهِنَّ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ يُونُسُ بْنُ جُبَيْرٍ وَأَنَسُ بْنُ سِيرِينَ وَسَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ وَزَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ وَأَبُو الزَّبِيرِ وَمَنْصُورٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، مَعْنَاهُمْ كُلُّهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ أَنْ يُرَاجِعَهَا حَتَّى تَطْهَرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَ وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، وَأَمَّا رِوَايَةُ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، وَنَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَمَرَهُ أَنْ يُرَاجِعَهَا حَتَّى تَطْهَرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهَرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَ وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى عَنْ عَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، نَحْوَ رِوَايَةِ نَافِعٍ وَالزُّهْرِيِّ، وَالْأَحَادِيثُ كُلُّهَا عَلَى خِلَافٍ مَا قَالَ أَبُو الزَّبِيرِ.

ترجمه: د عبد الرحمن بن ايمن (دعروه آزاد کړې شوې غلام) نه روايت دې فرماني چه دابن عمر رضي الله عنه نه مې تپوس او کړو او ابو زبير اوريدل ستاخه خيال دې دهغه سړی په باره کښې چه طلاق ئې ورکړی وی خپلې ښځې ته د بيمارۍ په حالت کښې هغه او وئيل عبد الله بن عمر رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې خپله ښځه د بيمارۍ په حالت کښې طلاقه کړی وه نو په دې باره کښې عمر فاروق نه د نبی صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړو او عرض ئې او کړو چه عبد الله بن عمر رضي الله عنه خپله ښځه د بيمارۍ په حال کښې طلاقه کړی وه په دې وخت کښې ابن عمر رضي الله عنه او وئيل چه نبی صلی الله علیه و آله هغه ښځه ماته واپس کړی وه يعنی رجعت مې ورته کړې وو او طلاقوله ئې اعتبار نه وو او ورکړئ او نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلی وو چه کله داپاکه شی نو طلاق ورته ورکړه اويائي دخان سره، وساته عبد الله ابن عمر رضي الله عنه او وئيل بيانئې صلی الله علیه و آله دا آيت: (يا ايها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن) تلاوت کړو ابوداود وائی دا حديث ابن عمر نه، يونس بن زبير دهغه نه انس بن سيرين دهغه نه سعيد بن جبیر دهغه نه زيد بن اسلم دهغه نه ابو زبير او دهغه نه منصور وغيره نقل کړې دې او په دې تمامو رواياتو کښې دا بيان دې چه نبی صلی الله علیه و آله تر پاکيدو پورې درجعت حکم فرمائيلې دې، بيا د پاکيدونه وروسته اختيار دې که خوښه ئې وی ز نو طلاق دی ورکړی او که خوښه ئې وی نو دخان سره دې وساتي، همدارنگی احمد بن عبد الرحمن اوسالم دابن عمر رضي الله عنه نه روايت کړې دې او د زهری روايت دسالم نه او هغه دنافع نه او هغه دابن عمر رضي الله عنه نه هم داسې دې چه نبی صلی الله علیه و آله درجعت حکم کړې وو تر هغه وخته پورې چه دا پاکه شوی نه وی بيا چه بيماری راشی اوبيا پاکه شی نو يادی طلاق ورکړی اويادی وساتي، اود عطاء خراسانی رضي الله عنه نه روايت دې هغه دحسن نه نقل کړی دی او هغه دابن عمر نه دنافع اود زهری دروايت په شان او د ابو زبير تمام روايات دروايت (لم يرها شيئا) په خلاف دي.

تشریح: ﴿ولم يرها شيئا﴾ د دې حديث په سند کښې يو راوی دې ابو الزبير، دا زيادت صرف دهغه په روايت کښې دې (۱) او دا دليل دې دهغه علماء کرامو کوم چه دا وائی چه طلاق

۱، د ابو الزبير روايت په مسلم کښې هم شته خو هلته دا جمله نشته دا جمله په ابوداود او نسائي کښې ده.

حائض نه واقع کيږي، خطابي فرمائي چه محدثين دا فرمائي چه ابو الزبير کله هم په يو روايت کښې د دې لفظ نه زيات منکر يو لفظ نه دې ذکر کړې. خپله مصنف هم وړاندې تلو سره دا فرمائيلې دي «والاحاديث كلها على خلاف ما قال ابو الزبير اه» دويم صورت دا دې چه د دې جملې تاويل اوکړې شي ای لم يرها شيئا مشروعا او دا مطلب نه دې چه «لم يرها شيئا معتبرا واقعا» يعنی د معتبر کيدو نفی مقصود نه ده بلکه د جائز او مباح کيدو نفی مراد ده. «قال ابوداود روى هذا الحديث عن ابن عمر الخ» دا چه کوم حديث ابن عمر رضي الله عنه روان دې طلاق الحیض والی په دې کښې د راويانو دا اختلاف دې چه بعض په دې کښې صرف يو طهر ذکر کړې دې او بعض دوه طهرونه چه د رجوع کولو نه پس که طلاق ورکول غواړي په طهر اول کښې نه بلکه په طهر ثاني کښې ورکړي. هم دا اختلاف مصنف دلته ذکر فرمائيلې دې په دې کښې د فقهاء کرامو هم اختلاف دې کوم چه مونږ په شروع کښې بيان کړې دي.

بَابُ فِي نَسْخِ الْمَرَاَجَعَةِ بَعْدَ التَّطْلِيقَاتِ الثَّلَاثِ (۱)

باب د دريو طلاقونو نه پس درجوع د منسوخ کيدو بيان

د دې باب حديث ثاني د ترجمه الباب مطابق دې، خو حديث اول مناسب نه دې کما لا يخفى، هم دغه شان په بعض نسخو کښې دلته ترجمه الباب بالکل شته دې نه، په دې صورت کښې به خو به حديث اول د ترجمه سابقه يعنی طلاق السنة مطابق وي، خو حديث ثاني به ورسره مطابق نه وي فهذا من تصرف الناسخين.

[۲۱۸۶] (۲) حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِلَالٍ، أَنَّ جَعْفَرَ بْنَ سُلَيْمَانَ حَدَّثَهُمْ، عَنْ يَزِيدَ الرَّشَكِيِّ، عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ حَصِينٍ سَأَلَ عَنِ الرَّجُلِ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ ثُمَّ يَقَعُ بِهَا وَلَمْ يَشْهَدْ عَلَى طَلَاقِهَا وَلَا عَلَى رَجْعَتِهَا، فَقَالَ: "طَلَّقْتَ لِغَيْرِ سُنَّةٍ وَرَاجَعْتَ لِغَيْرِ سُنَّةٍ، أَشْهَدُ عَلَى طَلَاقِهَا وَعَلَى رَجْعَتِهَا، وَلَا تُعَدُّ."

: سنن ابن ماجه/الطلاق ۵ (۲۰۲۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۶۰) (صحیح)

ترجمه: د مطرف بن عبدالله نه روايت دې چه د عمران بن حصين رضي الله عنه نه دهغه سړي په باره کښې تپوس اوکړې شو چه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي اوبيا جماع اوکړي اونه ئې د طلاقو په وخت کښې څوک گواه کړې وي اونه ئې درجعت په وخت کښې څوک گواه کړې وي هغه ورته اوفرمائيل چه دا طلاق هم خلاف سنت دی اودارجعت هم خلاف سنت دی تاسوبه د طلاق ورکولو په وخت کښې اودرجعت کولو په وخت کښې هم گواهان قائموي اوپه اينده کښې به داسې نه کوي.

تشریح: «ان عمران بن حصين سئل عن الرجل يطلق عن الرجل يطلق امراته ثم يقع بها ولم يشهد على طلاقها الخ» د دې روايت نه معلوميږي چه انسان لره په طلاق باندې هم گواهان جوړېږول پکار دی او په رجوع باندې هم، اشهاد يعنی په طلاق گواه کول على الطلاق خود

(۱) نوټ: په حمصی نسخه کښې د دې باب عنوان داسې ذکر دې: باب الرجل يراجع ولا يشهد
(۲) صحيح مسلم/الطلاق ۱ (۱۴۷۱)، سنن النسائي/الطلاق ۱ (۳۴۲۱)، (وليس عنهما قوله «لَمْ يَرَهَا شَيْئاً» (تحفة الأشراف: ۷۴۴۳)، وقد أخرجه: مستد احمد (۶۱/۲، ۸۰، ۸۱، ۱۳۹) (صحیح)

چا په نزد هم واجب نه دي صرف مستحب دي خو اشهاد على الرجعة والا مسئله مختلف فيه يعنى اختلاف دي پکښې ده، د احنافو په نزد خو غير واجب ده صرف مستحب ده او د شوافعو مسلک په شرح اقناع کښې سنت کيدل ليکلې دي او په هغې کښې دا هم دي «خلافا لمالك» د هغه په نزد واجب دي او ليکلې ئې دي چه قول قديم د شافعي هم دا دي کما في الام... وعن احمد روايتان الوجوب والاستحباب. اه

زه وایم چه شوکانی هم د امام مالک مسلک وجوب الاشهاد على الرجعة ليکې دي خو په کتاب الکافي «لابن عبد البر» کښې ليکلې دي چه «يستحب الاشهاد على الطلاق وكذا على الرجعة وقيل الاشهاد على الرجعة اوكد اه» هم دغه شان په تکمله د منهل کښې هم استحباب ليکلې دي، لهذا صحيح دا ده چه څنگه د احنافو په نزد مستحب دي دغه شان د مالکيانو په نزد هم مستحب دي او د امام شافعي دوه اقوال دي قول جديد د استحباب او قديم د وجوب، او د امام احمد نه هم دواړه اقوال منقول دي. (۱) او اشهاد على الطلاق د چا په نزد هم واجب نه دي بلکه صرف مستحب دي، والله تعالى اعلم بالصواب.

والحديث اخرجه ابن ماجة قاله المنذرى... اه عون

(۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُرَوِّزِيُّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ بْنِ وَقِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّخَوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ سورة البقرة آية ۲۲۸ الآية، وَذَلِكَ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ، فَهُوَ أَحَقُّ بِرَجْعَتِهَا، وَإِنْ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا فَتُسْغَرُ ذَلِكَ، وَقَالَ: الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ سورة البقرة آية ۲۲۹".

ترجمه: عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما وائی: د الله فرمان دي: «المطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء ولا يحل لهن أن يكتمن ما خلق الله في أرحامهن» او کومو ښځو ته چه طلاق ورکړې شوې دي هغوی دي درې حیضو پورې انتظار اوکړی او هغوی دپاره حلال نه دی چه الله تعالی د هغوی په رحم کښې کوم څه پیدا کړی دی هغه پټ کړی " (سورة البقرة: ۲۲۸) دا په دي وجه چه کله به سړې خپلې ښځې ته طلاق ورکولو نو د رجعت به هغه زیات حقدار وو او اگرچه هغه به درې طلاقه ورکړې وو، نو دا منسوخ کړې شو او ارشاد اوشو: «الطلاق مرتان» يعنى د طلاق اختيار صرف دوه ځله دي.

تشریح: وذلك الرجل كان اذا طلق امراته... دا د باب حديث ثانی دي چه د هغې مضمون دا دي چه د جاهليت په زمانه کښې د طلاق عدد محدود او متعين نه وو بلکه انسان که هر څومره طلاقونه ورکړي په عدت کښې دننه رجوع کولې شوه، د آيت کریمه «الطلاق مرتان» د نزول

(۱) خلاصه دا شوه چه اشهاد على الرجعة د امام ابوحنيفه، مالک او شافعي في قوله الجديد مستحب دي (عن احمد روايتان)

[۲۱۸۷] ددي تشریح تعلق دي حديث سره وو ځکه دا حديث دلته ذکر کړې شو او نمبر ورکړې شو ځکه چه دا حديث روسته بيا راروان دي هلته نمبر ورکړې شوي دي. مترجم
۲: سنن النسائي/الطلاق ۵۴، (۳۵۲۹)، ۷۵، (۳۵۸۴)، (تحفة الأشراف: ۶۲۵۳) ويأتي هذا الحديث برقم (۲۲۸۲) (حسن صحيح)

نه د طلاق تحديد شوې دې دا حديث په ترمذی شریف کښې هم دې، په روايه د عائشې رضي الله عنها په هغه کښې د دې نه زيات تفصيل دې هغه دې او کتلې شی.

باب فِي سُنَّةِ طَلَاَقِ الْعَبْدِ

باب د غلام په طلاق کښې د سنت بيان

(١) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْمُعْتَبِرِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا حَسَنِ مَوْلَى بَنِي نُوفَلٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ اسْتَفَى ابْنَ عَبَّاسٍ فِي مَمْلُوكٍ كَانَتْ تَحْتَهُ مَمْلُوكَةٌ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَتَيْنِ ثُمَّ عَتَقًا بَعْدَ ذَلِكَ، هَلْ يَصْلَحُ لَهُ أَنْ يُخْطَبَهَا؟ قَالَ: "نَعَمْ، قَضَى بِذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

ترجمه: د ابو حسن (د بنی نوفل آزاد کړې شوې غلام، روايت دې فرمائی چې د ابن عباس نه مې دهغه غلام په باره کښې تپوس او کړو دچاپه نکاح کښې چې وينځه وی او هغه ورته دوه طلاقه ورکړی د طلاق ورکولونه پس دواړه آزاد کړې شی، نو ایا دده دپاره جائز دی چې ده دې سره دوباره نکاح او کړی هغه او وئیل هو، نبی صلی الله علیه و آله هم داسې فیصله کړی وه.

[٢١٨٨] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ يَاسَنَادِهِ وَمَعْنَاهُ بِلَا إِخْبَارٍ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "بَقِيَثَ لَكَ وَاحِدَةٌ، قَضَى بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ: قَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ لِبَعْمَرَ: مَنْ أَبُو الْحَسَنِ هَذَا؟ لَقَدْ تَحَمَّلَ صَغُورَةً عَظِيمَةً، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الْحَسَنِ هَذَا رَوَى عَنْهُ الزُّهْرِيُّ، قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَكَانَ مِنَ الْفُقَهَاءِ، رَوَى الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ أَحَادِيثَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الْحَسَنِ مَعْرُوفٌ وَلَيْسَ الْعَمَلُ عَلَى هَذَا الْحَدِيثِ.

ترجمه: عثمان بن عمر وائی چې مونږ ته علی خبر را کړې دې ورپسې په تیر شوی سند سره هم ددې مفهوم روايت ذکر دې خو د عنعنې په صیغې سره دې د خبرنا صیغې سره نه دې، په هغې کښې دی چې ابن عباس رضی الله عنهما او وئیل: ستا دپاره یو طلاق باقی پاتې دې، دالله رسول صلی الله علیه و آله هم دغسې فیصله فرمایلې ده. ابو داؤد وائی چې ما د احمد بن حنبل نه واوریدل چې عبدالرزاق وائی چې ابن مبارک د معمر نه تپوس او کړو چې دا ابو الحسن څوک دې؟ هغوی یو دروند کانړې اوچت کړې دې، ابو داؤد وائی ابو الحسن هغه دې دچا نه چې زهری روايت کړې دې، زهری وائی چې دهغه فقهاؤ ځینې وو زهری د ابو الحسن نه ډیر حدیثونه روايت کړی دی. ابو داؤد وائی ابو الحسن معروف دې او په دې حدیث باندې عمل نشته دې.

تشریح: د حدیث الباب مضمون دا دې چې یو سړی د ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس او کړو چې یو مملوک چې دهغه په نکاح کښې مملوکه وه دې مملوک (خاوند) خپلې ښځې ته دوه طلاقونه ورکړل د هغې نه روستو ئې هغوی دواړه آزاد کړل، نو ایا د هغه زنانه خاوند د ازادیدو نه پس هغې سره بغیر د حلالې نه نکاح کولې شی؟ هغه او فرمایل او نکاح کولې شی.

(١): سنن النسائي/الطلاق ١٩ (٣٤٥٧)، سنن ابن ماجه/الطلاق ٣٢ (٢٠٨٢)، (تحفة الأشراف: ٦٥٦١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٢٩/١، ٣٣٤) (ضعيف)

(٢): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٦٥٦١، ١٨٩٣٤) (ضعيف)

په طلاق کښې د سړي حالت لره اعتبار دي يا د زنانه حالت لره؟

دا حديث د ائمه اربعه خلاف دي البته د ابن حزم ظاهري مسلک هم دا دي ونسب الی ابن عباس وروایه احمد، خلاف په دي وجه دي چه د جمهورو په نزد خو د طلاق مدار په رجال باندې دي که سړي ازاد وي نو د هغه د طلاق نصاب درې طلاقه دي او که هغه عبد وي نو بيا ئې نصاب دوه طلاقه دي او احناف دا وائي چه څنگه په عدت کښې بالاتفاق زنانه لره اعتبار دي هم دغه شان په طلاق کښې هم زنانه لره اعتبار دي که هغه حره وي نو د هغې طلاقه به درې وي او که وينزه وي نو بيا به ئې صرف دوه وي، په دي مسئله کښې دوه غير حردی لهذا بالاتفاق به د طلاق نصاب صرف دوه طلاقه وي، لهذا بغير د تحليل نه دوباره د هغه سره نکاح نه شي کولې.

د دي جواب دا دي چه دا حديث ضعيف دي د عمر بن معتب د وجې نه، يا به داسې وئيلي شي چه دا حديث منسوخ دي دا د هغه زمانې خبره ده چه کله به طلاق ثلاثه يو شمارلې شو. (کما سيأتي في الباب الاتي) وحديث ابن عباس هذا أخرجه احمد والنسائي والبيهقي اه تكملة المنهل.

[۲۱۸۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ مُظَاهِرٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "طَلَاقُ الْأَمَةِ تَطْلِيقَتَانِ، وَقَرُوهَا حَيْضَتَانِ." قَالَ أَبُو عَاصِمٍ: حَدَّثَنِي مُظَاهِرٌ، حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: "وَعِدَّتُهُمَا حَيْضَتَانِ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ حَدِيثٌ مُجْهُولٌ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْحَدِيثَانِ جَمِيعًا لَيْسَ الْعَمَلُ عَلَيْهِمَا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: مُظَاهِرٌ لَيْسَ بِمَعْرُوفٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا حَدِيثٌ مُجْهُولٌ.

ترجمه: د ام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روايت دي: فرمائي چه نبي صلی الله علیه و آله فرمايلى دی دوينځی دپاره طلاق دوه دی اوددی عدت هم دوه حيضه دی. ابو عاصم دمظاهر نه او هغه دقاسم نه او هغه دعائشه رضي الله عنها هغې دنبي صلی الله علیه و آله نه ددي روايت په شان روايت نقل کړی دی مگر دا اضافه ئې کړی ده، چه عدت ئې دوه حيضه دی. ابوداود وائي دا روايت مجهول دي.

تشریح: (عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال طلاق الامه تطليقتان وقرؤها حيضتان) حضرت شيخ الهند په تقرير ترمذي کښې ليکلې دی چه په دي حديث کښې دوه مسئلې ذکر شوې دي او هغه دواړه د احنافو موافق دي. اول دا چه په طلاق کښې زنانه لره اعتبار دي څنگه چه په عدت کښې دي لره اعتبار دي (کما سبق انفا) دويم دا چه دا عدت بالحیض دي نه بالاظهار خو دا حديث ضعيف دي د دي په سند کښې مظاهر بن اسلم راوی ضعيف دي، اکثر محدثينو د هغه تضعيف کړې دي، البته ابن حبان هغه په ثقات کښې ذکر کړې دي.

تنبیه: خو د تعجب خبره دا ده چه د دي حديث د ذکر کولو نه پس امام ترمذي رحمته الله عليه فرمائي والعمل على هذا عند اهل العلم من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم وهو قول سفيان الثوري والشافعي واحمد واسحاق. اه حال دا چه د امام شافعي رحمته الله عليه خو په دواړو مسئلو کښې دا حديث خلاف دي صاحب الکوکب الدرې د دي توجيه دا کړې ده چه په دي حديث

۱: سنن الترمذي/الطلاق ۷ (۱۱۸۲)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۳۰ (۲۰۸۰)، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۵)، وقد أخرجه: سنن الدراري/الطلاق ۱۷ (۲۳۴۰) (ضعيف)

کښې دوه اجزاء دي يو طلاق او دويم عدت، د امام ترمذی رحمته الله علیه اشاره علی هذا نه صرف جزء ثاني یعنی د عدت د مسئلې نه دې چه په دې کښې چه په دې کښې د ټولو په نزد د زنانه حالت لره اعتبار دې گڼي د طلاق مسئله کښې خو د علماء کرامو اختلاف دې د شوافعو په نزد وغيره... الطلاق بالرجال وعندنا الحنفية الطلاق بالنساء اه په دې توجیه سره څومره په یعنی اعتراض کښې کمې راغلو خو بیا ئې هم اشکال باقی دې (۱) ځکه چه د وینزې عدت اگر چه بالاتفاق دوه قرء دې خو د قرء مصداق د شوافعو په نزد طهر دې نه حیض او دلته حدیث کښې د حیض تصریح یعنی وضاحت دې، والله تعالی اعلم... وحدیث عائشة هذا اخرجه البيهقي والدراقطني وابن ماجة والحاكم وصححه الترمذی. اه منهل.

باب فِي الطَّلَاق قَبْلَ النِّكَاحِ

باب د نکاح نه مخکښې د طلاق ورکولو بیان

[۲۱۹۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، وَحَدَّثَنَا ابْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الصَّامِدِ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَطَرُ الْوَرَّاقِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا طَّلَاقَ إِلَّا فِيمَا تَمْلِكُ، وَلَا عَتَقَ إِلَّا فِيمَا تَمْلِكُ، وَلَا يَبْعُ إِلَّا فِيمَا تَمْلِكُ، زَادَ ابْنُ الصَّبَّاحِ: وَلَا وَقَاءَ نَذْرٍ إِلَّا فِيمَا تَمْلِكُ".

ترجمه: عمرو بن شعيب د خپل پلار نه هغه دده دنيکه نه عبد روايت کوي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلى دى طلاق هغې ښځې ته ورکول کيدې شى دکومى چه ته مالک ئې او همدارنگى ازادول هم په هغه مملوک کښې کيدې شى دکوم چه ته مالک ئې. ابن الصباح په روايت کښې دومره زياتى ده چى ستا په ذمه هغه پوره کول دى دکومى چى ته قدرت لرې، ابن الصباح زياتى دا وئيلى دى چه: اونذر پوره کول ضرورى نه دى کله چه قدرت نه بهر وي.

د حدیث په شرح کښې مذاهب ائمه مفصلا:

د دې حدیث صرف اول جزء د دې باب سره متعلق دې، یعنی طلاق قبل النکاح، الا فيما تملك کښې د ملک نه ملک متعه مراد دې کوم چه د نکاح په ذریعه سره حاصلیږي پس مطلب هم داشو چه طلاق قبل النکاح یعنی دنکاح نه وړاندې معتبر نه دې، مسئله اختلافی ده، شوافع او حنابله هم دا وائی، احناف وائی چه د طلاق قبل النکاح دوه صورتونه دى.

(۱) د دې اشکال جواب په څه درجه کښې دا هم کيدې شى چه په اصل کښې د امام ترمذی رحمته الله علیه معمول تقریبا هر ځانې کښې دا دې چه هغه د احنافو، شافعيه وغيره ټولو مذاهبو بیانوى او ډیر کرته د دویمې ډلې د دلیل طرف ته اشاره هم کوي چه کله دلته مصنف دا حدیث ذکر کړو کوم چه د احنافو موافق او د شوافعو خلاف دې نو د مصنف ذهن د شوافعو د دلیل طرف ته لاړو خو تر اوسه پورې ئې هغه دلیل په ذهن کښې وو خو د لیکلو موقع ئې نه وه راغلې چه د هغې طرف ته مصنف اشاره کولو سره او فرمائیل (والعمل علی هذا عند اهل العلم الخ) امام ترمذی چه کله د حدیث الباب د ذکر کولو نه پس (والعمل علی هذا) فرمائي په هغې کښې ئې اکثر ځایونو کښې ډیر د توسع نه کار اخستلې دې، ډیر ځله د هغې د حدیث الباب سره تعلق نه وی بلکه د جانب مخالف د دلیل سره ئې تعلق وی. کمالا پخفي علي من ائمن النظر في كتابه. (۱۲)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۷۳۶، ۸۸۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۹/۲، ۱۹۰)، سنن الترمذی لالطلاق ۶ (۱۱۸۱)، ق، ۱۷ (۲۰۴۷) (حسن)

۱: چه پردی ښځې ته اوای ته اطلاق ۲: یوې زنانه ته اوای چه ان نکحتک فانت طالق، یعنی که چرته تاسره مې نکاح اوکړه نو ته دې طلاق ئې یعنی نکاح خو اگر چه تر اوسه پورې نه ده شوي خو طلاق ئې معلق کړو اضافه الی النکاح سره، اول صورت زمونږ په نزد هم باطل دې او احناف حدیث لره هم په دې باندې محمول کوي، دویم تعبیر د دې داسې هم کولې شی چه د تطلیق دوه صورتونه دی تنجیزاً او تعلیقاً یعنی فوراً او مشروط کول، په حدیث کښې د اول نفی ده چه فی الواقع طلاق قبل النکاح یعنی واقع کیدل وړاندې دنکاح هم هغه دې نه ثانی ځکه چه په دې کښې طلاق قبل النکاح چرته دې. د امام مالک رائي هم دا ده خو زمونږ او د هغوی په مسلک کښې فرق دې هغه وایی چه اضافه الی النکاح په صورت کښې د طلاق د واقع کدو دپاره دا هم شرط دې چه په دې کښې عموم نه وی بلکه څه قسم تخصیص وی مثلاً یوې زنانه ته خطاب کولو سره اوای چه «ان نکحتک فانت طالق» یا د یو ښهر یا قبیلې نوم اخستلو سره اوای چه د فلانی ښهر یا قبیلې زنانه سره نکاح اوکړم نو هغه دې طلاقه وی یا د زمانې لحاظ سره تخصیص اوکړی چه ان نکحت الیوم فهی طالق، که ما چرته نکاح اوکړه نو هغه دې طلاقه وی او که عموم وی لکه «ایما امرأة نکحتها فهی طالق» هریوه زنانه چی زه ئې په نکاح واخلم هغه دې طلاقه وی دا باطل دې ځکه چه په دې صورت کښې هغه د خپل ځان دپاره د نکاح دروازه بالکل بنده کړې ده کومه چه د شارع د مرضی بالکل خلاف ده، د احنافو په نزد دا د تخصیص قید نشته په تعمیم او تخصیص دواړو صورتونو کښې د هغه دا کلام معتبر دې، په بذل المجهود کښې لیکلې دی چه ومذهبا مروی عن عمرو بن مسعود وابن عمر. اه

وړاندې په حدیث کښې د عتق مسئله ذکر شوې ده په هغې کښې د احنافو او شوافعو هم دا اختلاف دې خو امام احمد (۱) د عتق په مسئله کښې د احنافو سره دې، او د طلاق په مسئله کښې د شوافعو سره دې، بیا په حدیث کښې د دې نه روستو د بیع مسئله مذکور ده چه ملک د غیر بیع جائز نه دې، کوم ته چه بیع فضولی وئیلې شی، د احنافو او مالکیانو په نزد د نفی جواز تعلق بیع بات یعنی قطع بیع نه دې گڼې بیع موقوفا علی اجازة المالك صحیح ده، د مالکیانو په نزد خو بیع او شراء دواړه جائز دی او د احنافو په نزد صرف بیع جائز ده نه شراء، او د امام شافعی په قول جدید کښې بیع فضولی ناجائز ده او قول قدیم کښې جائز ده ورجح النووی. په حاشیه د کوکب کښې دی چه ابن الهمام د امام مالک او احمد دواړو لره د احنافو نه شمار کړې دې. اه خو په نیل المآرب او الروض المربع (فی فقه الحنابلة) کښې د عدم جواز تصریح ده، د احنافو دلیل د حکیم بن حزام د شراء اضحیه قصه ده (وسیاتی فی البیوع) د دې نه پس په حدیث کښې د نذر مسئله ده که نذر فیما لا یملک تنجیزاً یعنی نذر په هغه څه چی فوراً مالک نه جوړیږي نو بیا خو بالاتفاق

۱: په دې کښې د هغه نه درې روایتونه دی، یو د احنافو په شان، یو د شوافعو په شان او دریم الفرق بین الطلاق والعتق ورجح الموفق الروایة الثانیة، والغریقی لروایة الثالثة لعمن الابواب والتراجم (۲۶۳/۵)

باطل دي او كه تعليقا دي په اضافه الى الملك سره په دي كښې هم هغه مذاهب دي كوم چه په مسئله د طلاق كښې تير شو (كذا في الاواب والتراجم ۱۹۷/۶، وص ۲۰۱)
قال المنذري واخرجه الترمذی وابن ماجة بنحوه الى اخر ما قال.

[۲۱۹۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، زَادَ: "مَنْ حَلَفَ عَلَى مَعْصِيَةِ فَلَا يَمِينُ لَهُ، وَمَنْ حَلَفَ عَلَى قَطِيعَةٍ رَجِمَ فَلَا يَمِينُ لَهُ".

ترجمه: د عمرو بن شعيب نه د تير شوي روايت په شان روايت من نقل شوي دي مگر په دي كښې دا اضافه ده چه كه څوك د گناه په كار باندې قسم او كړي نودده قسم نه كيږي او څوك چه درشتي د ختمولو قسم او كړي نودده قسم هم نه كيږي.

تصريح: ﴿ومن حلف على معصية فلا يمين له﴾ د احنافو په نزد په دي كښې كفاره واجب ده كه مطلق يمين وي يا په طريق د نذر وي، خطابي د شوافعو مسلك دا ليكلي دي چه كه مطلق يمين وي نو بيا څو به كفاره وي، او كه د نذر صورت وي نو بيا په دي كښې كفاره واجب نه ده ځكه چه نذر معصيت نه منعقد كيږي، اه د نذر معصيت مسئله مشهور اختلافي مسئله ده چه د دي پوره كول خو د چا په نزد هم جائز نه دي اوس دا چه كفاره هم واجب ده يا نه؟ په دي كښې د احنافو مسلك دا دي چه نذر معصيت خو منعقد كيږي خو د دي ايفاء جائز نه ده لهذا كفاره واجب ده او هم دا يو روايت د امام احمد نه دي او د شوافعو او مالكيانو په نزد كفاره واجب نه ده، كذا في المغني وفيه وعن احمد ما يدل على انه لا كفارة عليه. اه د مغني نه معلومه شوه چه په دي كښې امام احمد دوه روايتونه دي خو په نيل المارب او الروض المربع كښې د وجوب كفاره تصريح ده، دويم روايت ئي نه دي ذكر كړي.

[۲۱۹۲] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي هَذَا الْخَبَرِ: زَادَ: "وَلَا نَذْرَ إِلَّا فِي مَا ابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ".

ترجمه: عمرو بن شعيب دخپل پلار نه هغه دده دنيكه نه روايت كوي فرمائي چه نبی ﷺ فرمائيلى دي دپورتني حديث په شان البته په دي كښې دا اضافه ده چه نذر نه صحيح كيږي مگر په هغه كار كښې په كوم چه الله تعالى رضا كيږي (يعني دگناه دكار نذر منل جائز نه دي).

باب الطَّلَاقِ عَلَى غَيْظٍ

باب د غصې په حالت كښې د طلاق وركولو بيان

اكثر نسخو كښې په ځاني د غلط غيظ دي، او د حديث الباب تقاضه هم دا ده، او يو شارح د غلط تفسير دا كړي دي چه په داسې حالت كښې د غلطي امكان وي يعنى في حال الغضب. طلاق في حال الغضب عند الجمهور واقع دي امام احمد في روايه نه واقع كيږي، په ظاهره كښې د مصنف ميلان هم دي طرف ته دي.

۱: سنن ابن ماجة / الطلاق ۱۷ (۲۰۴۷)، (تحفة الأشراف: ۸۷۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۵/۲) (حسن)

۲: انظر ما قبله (تحفة الأشراف: ۸۷۳۶)، وبإني هذا الحديث في الأيمان برقم: (۳۲۷۳) (حسن)

[۲۱۹۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدٍ الزُّهْرِيُّ، أَنَّ يَعْقُوبَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَهُمْ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ الْحَمِصِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ الَّذِي كَانَ يَسْكُنُ إِيْلِيَا، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ عَدِيِّ بْنِ عَدِيٍّ الْكِنْدِيِّ حَتَّى قَدِمْنَا مَكَّةَ فَبَعَثَنِي إِلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ وَكَانَتْ قَدْ حَفِظَتْ مِنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ، تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "لَا طَلَّاقَ وَلَا عَتَاقَ فِي غِلَاقٍ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْغِلَاقُ أَظْنُهُ فِي الْغَضَبِ.

ترجمه: محمد بن عبید بن ابوصالح (چه په ایلیاء کښې اوسیدو) وائی چه : زه د عدی بن عدی کندی سره اووتلم تردې چه زه مکې ته راغلم نو هغوی زه صفیه بنت شیبه ته اولیرلم، هغوی د ام المؤمنین عائشه رضی الله عنها نه احادیث یاد کړې وو، هغه وائی: ما دعائشې رضی الله عنها نه واوریدل چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه واوریدل چه: د زبردستی په صورت کښې به د طلاق ورکولو او آزادولو اعتبار نه وی،، ابوداود وائی: زما خیال دې چه د غلاق مطلب غصه ده. تشریح: قوله: ﴿لَا طَلَّاقَ وَلَا عَتَاقَ فِي غِلَاقٍ﴾ یعنی نشته دې نه آزادول او نه طلاق په غصه کښې مصنف د اغلاق تفسیر په غضب سره کړې دې چه د امام احمد نه هم دا تفسیر منقول دې. په دې باندې دا نقد کړې شوې دې چه طلاق خو د غضب په بناء ورکولې شی چه د امام احمد نه هم دا تفسیر منقول دې، په دې باندې دا نقد کړې شوې دې چه طلاق خو د غصې په وجه باندې ورکولې شی، د دې مطلب خو دا شو چه هیڅ قسم طلاق هم واقع نه شی خو اکثر علماء د دې تفسیر په اکراه سره یعنی زبردستی سره کړې دې او په لیونتوب سره هم کړې شوې دې.

طلاق مکره کښې اختلاف ائمه :

بیا په طلاق مکره کښې هم اختلاف دې د احنافو په نزد واقع کیږي، د ائمه ثلاثه په نزد نه واقع کیږي، لحديث رفع عن امتی الخطاء والنسیان وما استکروها علیه، د احنافو استدلال د عمومات نصوص نه دې کقوله علیه السلام کل طلاق جائز الا الطلاق الصبی والمعتوه. او دلیل عقلی دا دې چه د اکراه په صورت کښې د زوج د طرف نه ایقاع طلاق خو بهر حال موندلې شی اگر چه طبعی رضائی نه ده او د رضا موندلې کیدل د طلاق دپاره شرط نه دی کما فی الهازل (بذل) قال المنذرى والحديث اخرجه ابن ماجة وفى اسناده محمد بن عبید بن ابی صالح وهو ضعيف. اه (عون) زاد فى المنهل احمد والبيهقى والحاكم وقال صحيح على شرط مسلم ورد بان فى سنده محمد بن عبید بن ابی صالح. اه

بَابُ الطَّلَاقِ عَلَى الْهَرْلِ

باب په ټولو ټولو کښې د طلاق ورکولو بیان

[۲۱۹۴] (۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَبِيبٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ ابْنِ مَاهَكَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "ثَلَاثُ جِدْهَنْ جِدْ وَهَزْهَنْ جِدْ:

(۱): تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۵۵)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطلاق ۱۶ (۲۰۴۶)، مسند احمد (۲۷۷۶) (حسن)

(۲): سنن الترمذي/الطلاق ۹ (۱۱۸۴)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۱۳ (۲۰۳۹)، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۵۴) (حسن)

النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ.

ترجمه: د ابوهريره نه روايت دي فرمائي چه نبی ﷺ فرمائيلى دي دري خيزونه داسې دي چه په توقيه كښې ياپه رشتيا سره او كړې شي نو هغه درست دي يونكاح دويم طلاق دريم رجعت. تشرېح: (ثلاث جدهن جد وهزلهن جد) طلاق هازل يعنى په توقيه كښې په اتفاق سره واقع دي پس امام ترمذى د دي حديث نه پس فرمائي چه (والعمل على هذا عند اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم وغيرهم اه) په بذل المجهود كښې د علامه شوكانى نه د طلاق په مسئله كښې د امام احمد او امام مالك اختلاف نقل كړې دي چه د هغوى په نزد طلاق هازل نه واقع كيږي، خو دا خبره صحيح نه ده، د ائمه اربعه په نزد په دي مسئله كښې هيڅ اختلاف نشته، پس خپله په بذل المجهود كښې وړاندې تلو سره د قاضى عياض نه په دي كښې د علماء كرامو اتفاق نقل كړې دي، حضرت شيخ هم په حاشيه بذل كښې په دي باندې تنبيه فرمائيلى ده. والحديث اخرجه ابن ماجه والترمذى والحاكم وصححه اه ملخصا من المنهل.

بَابُ بَقِيَّةِ نَسْخِ الْمَرَا جَعَةِ بَعْدَ التَّطْلِيقَاتِ الثَّلَاثِ

د طلاق ثلاثه نه پس درجعت د منسوخ كيدو بيان

د دي مضمون باب د دي نه مخكښې هم تير شوي دي هم په دي وجه مصنف دلته لفظ د بقيه زياتوالي فرمائيلى ده.

خو په دي باب كښې او تير باب كښې فرق دي هغه دا چه په تير شوي باب كښې خو دا بيان كول پكار دي چه په زمانه جاهليت كښې په طلاق كښې حد نې نه وو يعنى په دريو كښې د دي انحصار نه وو د درې نه په زيات كښې د طلاق وركولو باوجود زوج د خپلې ښځې نه په عدت كښې دننه رجوع كولې شوه، اسلام راتلو سره دا د جاهليت طريقه ختمه كړه، او په دي دويم باب سره مقصود دا دي چه ابتداء اسلام كښې طلاقات ثلاث يو طلاق شمار كيږي يعنى كه يو سړې دفعة درې طلاقونه وركړي نو هغه درې واړه نه واقع كيږي بلكه صرف يو واقع كيږي، روستو دا منسوخ شوه او درې واړه به شمارلې شي.

د طلاق ثلاث په وقوع او عدم وقوع باندې مفصل بحث :

د جمهور علماء او ائمه اربعه مسلك دا دي چه اگر چه ائمه په دي كښې خو اختلاف دي چه دفعة درې طلاقه وركول د سنت خلاف دي يا نه؟ خو په وقوع كښې هيڅ اختلاف نشته البته د بعض نورو علماء كرامو په دي كښې اختلاف دي. ۱: لا يقع اصلا عند الرافضة وبعض الظاهرية وعند بعضهم لا يقع كل طلاق منهى عنه كطلاق الحائض. ۲: يقع واحد رجعى عند عكرمة وغيره ونسب الى ابن عباس. ۳: للمدخل بها ثلاث ولغيرها واحدة بانه عند اسحاق بن راهوية.

د دي اختلافاتو وجه دوه روايتونه دي. ۱: قصه طلاق ركائنه كوم چه په دي باب كښې اولني حديث دي. ۲: حديث ابن عباس كوم چه حكما مرفوع دي، او هم د دي باب په اخر كښې راړوان دي، په هر يو روايت باندې كلام وړاندې راړوان دي.

[۲۱۹۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّخَوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "وَالْمُطَّلَقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٢٢٨ الْآيَةُ، وَذَلِكَ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ، فَهُوَ أَحَقُّ بِرُجْعَتِهَا، وَإِنْ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا فَتُبَسَّخَ ذَلِكَ، وَقَالَ: الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٢٢٩".

ترجمه: عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما وائی: د الله فرمان دي: «والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء ولا يحل لهن أن يكتمن ما خلق الله في أرحامهن» او کومو بنخو ته چه طلاق ورکړې شوې دي هغوی دي درې حیضو پورې انتظار اوکړي او هغوی دپاره حلال نه دي چه الله تعالی د هغوی په رحم کښې کوم څه پیدا کړي دي هغه پټ کړي" (سورة البقرة: ۲۲۸) دا په دي وجه چه کله به سړي خپلې ښځې ته طلاق ورکولو نو د رجعت به هغه زیات حقدار وو او اگر چه هغه به درې طلاقه ورکړي وو، نو دا منسوخ کړي شو او ارشاد اوشو: «الطلاق مرتان» یعنی د طلاق اختیار صرف دوه ځله دي.

[۲۱۹۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي بَعْضُ بَنِي أَبِي رَافِعٍ مَوْلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ عِكْرَمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: طَلَّقَ عَبْدُ يَزِيدَ ابْنُ أُمِّ رَكَّانَةَ وَأَخُوتهِ أُمُّ رَكَّانَةَ وَتَكَرَّرَ امْرَأَةً مِنْ مَزِينَةَ، فَجَاءَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: مَا يَغْنِي عَنِّي إِلَّا كَمَا تَغْنِي هَذِهِ الشَّعْرَةَ لَشَعْرَةٍ أَخَذْتُهَا مِنْ رَأْسِهَا فَقَرَفْتُ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، فَأَخَذَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِمِيَةً قَدِ عَابَرَكَا نَةَ وَأَخُوتهِ، ثُمَّ قَالَ لِحُلَسَائِهِ: "أَتَرُونَ فَلَانًا يُشْبِهُ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا مِنْ عَبْدِ يَزِيدَ، وَفَلَانًا يُشْبِهُ مِنْهُ كَذَا وَكَذَا؟" قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ يَزِيدَ: "طَلَّقَهَا"، فَقَعَلَ، ثُمَّ قَالَ: "رَاجِعِ امْرَأَتَكَ أُمُّ رَكَّانَةَ وَأَخُوتهِ"، فَقَالَ: إِنِّي طَلَّقْتُهَا ثَلَاثًا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "قَدْ عَلِمْتُ، رَاجِعِي"، وَتَلَا: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ سُورَةُ الطَّلَاقِ آيَةُ ١. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ نَافِعِ بْنِ عَجْبَرٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رَكَّانَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَكَّانَةَ طَلَّقَتْ امْرَأَتَهُ الْبَيْتَةَ، فَجَعَلَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَصَرًا، لِأَنَّ وَلَدَ الرَّجُلِ وَأَهْلَهُ أَعْلَمُ بِهِ إِنَّ رَكَّانَةَ، إِنَّمَا طَلَّقَتْ امْرَأَتَهُ الْبَيْتَةَ، فَجَعَلَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحِدَةً.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما روایت دي فرمائی چه عبد یزید څوک چه درکانه پلار دي خپلې ښځې ام رکانه ته طلاق ورکړو او دمزینه قبیلې دیوزنانه سره ئې نکاح وکړه هغه زنانه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او عرض ئې اوکړو اي د الله رسوله ابورکانه زما دکار سړي نه دي هغه نه دي مگر دويخته په شان دي او دخپل سر نه ئې یوويخته وويستلونی ﷺ چه دا واوریدل نو خفه شو او رکانه اودهغه رونه ئې را اوغوښتل ایاتاسوفلانی فلانی جینئ وینئ د ابورکانه سره څومره مشابهت لري؟ هغوی وویل هو نبی ﷺ او فرمائیل ته دي ښځې ته طلاق ورکړه نو هغه ورته طلاق ورکړل نبی ﷺ او فرمائیل چه ام رکانه اودهغې رونه رته رجعت اوکړه، ابورکانه عرض اوکړو اي د الله رسوله ما ورته درې طلاق ورکړې دي ماته پته ده خوته ورته رجعت اوکړه او ددې نه پس ئې دا ایت تلاوت کړو: «يا ايها النبي اذا

۱: سنن النسائي الطلاق ٥٤ (٣٥٢٩)، ٧٥ (٣٥٨٤)، (تحفة الأشراف: ٦٢٥٣) وبأني هذا الحديث برقم (٢٢٨٢) (حسن صحيح)
 ۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦٢٨١)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٢٦٥/١) (عنده «داود بن حصين» مكان «بعض بني أبي رافع» (حسن)

طلقت النساء فطلقوهن لعدتهن» (سورة الطلاق: ۱)، امام ابوداود فرمائی چه دا روایت نافع بن عجبیر د عبد الله بن علی بن یزید بن رکانه او هغه دخپل پلار نه بیان کړې دې هغه دده د نیکه نه نقل کړی دی چه رکانه خپلې ښځې ته طلاق ورکړل او نبی ﷺ ورته هغه ښځه بیا ورواپس کړه اوداقول اصح دې چونکه اولاد او اهل رکانه به ددې واقعي نه ښه واقف وي ځکه چه هغه خپلې ښځې ته درې طلاق ورکړي وو او نبی ﷺ هغه یو طلاق حساب کړو.

تشریح: ﴿عن ابن عباس قال طلق عبد یزید ابو رکانة واخوته﴾ یعنی عبد یزید کوم چه د رکانه او د هغه د نورو وروڼو پلار دې (عبد یزید د یو سړی نوم دې اضافی معنی مراد نه ده)، او د ابو رکانه دا کنیت نه دې بلکه اضافی معنی مراد ده، حاصل دا دې چه عبد یزید کوم چه صاحب اولاد سړې وو هغه خپلې ښځې ام رکانه (۱) ته طلاق ورکړو او د هغې نه وروستو ئې د قبيله مزینه د یوې زنانه سره واده اوکړو، د هغې نه وروستو داسې اوشوه چه هغه نوې ښځې رسول الله ﷺ ته راغلو او د خپل خاوند عبد یزید شکایت ئې اوکړو چه هغه زما د کار نه دې، نامرده دې (حال دا چه د هغه صاحب اولاد کیدل مخکښې معلوم شو)، رسول الله ﷺ ته د هغې په خبره باندې ډیر غیرت او غصه راغله، پس رسول الله ﷺ د عبد یزید اولاد رکانه وغیره لره راوبلل او د حاضرین مجلس په وړاندې تپوس اوکړو چه دا اوگوره دا د خپل پلار سره په دې څیز کښې مشابهه دې او دې په دې څیز کښې مشابهه دې (مطلب دا چه د مشاهدې نه معلومېږي چه دا ټول فی الواقع د عبد یزید ځامن دی، لهذا دا زنانه په خپله دعوی کښې دروغرته ده)، بهر حال رسول الله ﷺ عبد یزید ته اوفرمائیل چه دې زنانه ته طلاق ورکړه هغه دې ته طلاق ورکړو هغه عبد یزید ته اوفرمائیل چه اوس ته خپلې سابقه ښځې ته رجوع اوکړه، عبد یزید عرض اوکړو چه ما خو هغې ته درې طلاقه ورکړې دی، رسول الله ﷺ اوفرمائیل ماته معلومه ده بیا هم ته هغې ته رجوع اوکړه.

وړاندې اوس امام ابوداود د دې روایت په باره کښې تحقیق ذکر کوی ﴿قال ابوداود وحديث نافع بن عجبیر وعبدالله بن علی بن یزید بن رکانة عن ابيه عن جده الخ﴾ د دې حدیث د کومو طریقو طرف ته چه مصنف اشاره فرمائیلې ده هغه په راروان باب کښې یقینا راځي، مصنف ﷺ دلته دوه خبرې کړې دي اول دا چه دا قصه طلاق د عبد یزید سره متعلق نه دې بلکه د هغه ځوئې رکانه دې، بله خبره چه په دې قصه کښې درې طلاقه نه وو بلکه طلاق بته وو، او بیا د دې دواړو خبرو دلیل دا بیان فرمائیلې دې لانهم ولد الرجل واهله... یعنی زه چه وایم هغه په دې وجه اصح دې چه دغه شان بیانونولو والا د صاحب واقعه اهل او د هغه اولاد دې اوظاهره خبره ده چه دانسان کوروالا دهغه خبره زیاته پیژندلو والادې په نسبت د نورو خلقو.

زه وائم هم په دې وجه مصنف وړاندې په باب فی البتة کښې دا قصه دوباره ذکر کړې ده، هم دغه شان امام ترمذی ﷺ هم دا حدیث من طریق عبدالله بن علی بن یزید بن رکانه په باب فی البتة کښې ذکر فرمائیلې دې، معلومه شوه چه امام ابوداود او امام ترمذی دواړو حضراتو تحقیق کښې دا قصه د طلاق بته ده د طلاق ثلاث نه ده، هم دغه شان امام بیهقی

۲۳۹/۷ هم د دې قصې تخریج کړې دې او بیا اخر کښې هغوی دا هم وئیلې دي چه صحیح هم دا ده چه رکانه طلاق واحده ورکړې وو ځکه چه اولاد رکانه د رکانه نه هم داسې روایت کړې دې. والحديث اخرجه النسائي وفي اسناده على بن حسين بن واقد وفيه مقال. اه عون مونږ د باب په شروع کښې وئیلې وو چه کوم خلق طلاق ثلاثه ته یو وائی د هغوی د دې قول مطلب دوه روایتونه دي یو قصه رکانه، د قصه رکانه خو دا جواب شو، دویمه وجه د دې حدیث ابن عباس دي، کوم چه وړاندې په کتاب کښې داسې راروان دي.

(١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: أَبُو الصَّهْبَاءِ، كَانَ كَثِيرَ السُّؤَالِ لِابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَى بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ إِمَارَةِ عُمَرَ؟" قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "بَلَى، كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَى بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ إِمَارَةِ عُمَرَ، فَلَمَّا رَأَى النَّاسُ قَدْ تَتَابَعُوا فِيهَا، قَالَ: أَجِزْوهُمْ عَلَيْهِمْ".

ترجمه: طاوس د یوسړي نه روایت کوی څوک چه په ابو الصهباء باندې یادېږي، او وئیلې شوی دی چه ده به د ابن عباس نه ډیر تپوسونه کول دي وائی ایاتاته پته نشته کله چه به یوسړي خپلې ښځې ته درې طلاق ورکړل مخکښې د دخول نه نوصحابه کرامو به دغه یو طلاق گرځولو (یعنی د نبی ﷺ په زمانه کښې به یو طلاق گنرل شود ابو بکر صدیق رضی الله عنه په دور کښې اود عمر فاروق د دور په شروع کښې هم، ابن عباس رضی الله عنه او وئیل. کله چه به یوسړي خپلې ښځې ته مخکښې د دخول نه درې طلاق ورکړل نو هغه به یو طلاق شماریدو نبی ﷺ او صدیق اکبر نه اود عمر فاروق رضی الله عنه د ابتدائی دور پورې کله چه فاروق اعظم اولیدل چه خلقو طلاق ورکول زیات کړل نو وئې فرمائیل چه زه دادرې واړه په دوی باندې نافذوم.

توضیح الحدیث

قوله: عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: أَبُو الصَّهْبَاءِ، كَانَ كَثِيرَ السُّؤَالِ لِابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، جَعَلُوهَا وَاحِدَةً:"

د ابن عباس په دې روایت کښې دی چه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې چه به کوم سړی غیر مدخول بها ته درې طلاقه ورکول نو هغه به یو شمار کیدل، د صدیق اکبر په زمانه کښې به هم داسې کیدل او د خلافت فاروقی په شروع کښې هم داسې کیدل بیا روستو چه کله عمر رضی الله عنه او کتل چه خلق مسلسل طلاقونه ورکوی (په طلاق ورکولو کښې جری شو) نو هغوی درې طلاقونه نافذ کړل.

د دې حدیث چه څومره حصه مرفوع ده هغه خو هم دا ده چه طلاق ثلاث به یو شمار کیدلو، او د ابن عباس رضی الله عنه په دې طریق کښې دا قید هم دي چه دا حکم هغه وخت د مدخول بها وو، د دې نه پس دا حدیث په یو بل طریق سره راروان دي په هغې کښې د مدخول بها او

(١) دا حدیث روسته بیا راروان دي په دې وجه دلته نمبر ورنکړې شو مترجم.

(٢) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٥٧٦٣) (ضعیف)

غير مدخول بها هيڅ تعرض نشته، دا حديث په صحيح مسلم كښې هم په متعدد طرق سره دې په دې كښې هم د غير مدخول بها قيد نشته.

لهذا يو جواب خو د جمهورو د طرف نه دا كيدې شي چه دا حكم د غير مدخول بها وو، د دې نه پس خان پوهه كړه چه غير مدخول بها ته د طلاق وركولو درې صورتونه دي. ۱: بكلمة واحدة، انت طالق ثلاثا، په دې صورت كښې خو د ائمه اربعه په نزد درې واړه واقع كيږي. ۲: متفرقا، انت طالق، انت طالق، انت طالق... په دې صورت كښې د جمهورو په نزد صرف يو طلاق واقع كيږي او هم په دې سره بينونه كيږي د دې نه پس بيا هغه زنانه د طلاق محل نه پاتې كيږي په دې وجه روستو كلام لغو كيږي. لهذا د ابن عباس دا حديث هم په دې صورت باندې محمول دي، بل جواب د دې دا وركړې شوې دي چه دا حديث طلاق ثلاث په يو خاص صورت باندې محمول دي هغه دا چه د رسول الله ﷺ په زمانه كښې چه كله يو سړي د خپلې ښځې سره وئيلې وې «انت طالق، انت طالق، انت طالق» او زوج د دې نه تاكيد يا تاسيس هيڅ اراده نه وې نو په وجه د دې حضراتو سلامتې صدور د هغه دې كلام لره په تاكيد باندې محمول كوي يو طلاق منلې شي، خو بيا روستو د خلقو په احوال يعنې حالاتو كښې چه كله تغير پيدا شو او په طلاق وركولو كښې خلق بياكه شو نو په ځانې د تاكيد كښې دې كلام لره په تاسيس باندې محمول كوي درې طلاقونه واقع كيږي، امام نووي رحمه الله په شرح مسلم ص ۴۷۸ كښې هم دا جواب خوښ كړې دي، امام نووي رحمه الله د دې يو جواب دا هم نقل كړې دي چه د ابن عباس مراد تغير في الحكم لره بيانول مقصود نه دی بلكه تغير عادت لره بيانول دی چه په شروع زمانه كښې چه په كوم حالت كښې خلق يو طلاق وركولو اوس په دې حالت كښې په ځانې د يو درې طلاق وركوي، هم دا هغوی داسې تعبير اوفرمايلو چه د زمانې په شروع كښې درې طلاقه يو طلاقه وو. يعنې د درې په ځانې په يو باندې اكتفاء كولو (نه دا چه د درې وركولو باوجود هغه يو وو)، حضرت سهارنپوري رحمه الله په بذر المجهود كښې د دې حديث اته توجيها ت د شراح حديث نه نقل كړې دي پورته والا درې په هغوی كښې شامل دي، حضرت ډير په تفصيل سره په دې باندې كلام فرمائيلې دي. د دې نه پس خان پوهه كړه چه ابن عباس دا حديث صحاح سته نه صحيح مسلم او سنن ابی داود كښې راغلې دي، امام بيهقي په السنن الكبری ۲۴۷/۷ كښې فرمائي چه دا حديث د هغه احاديثو نه دي چه په هغې كښې امام بخاری او امام مسلم مختلف دي، امام مسلم د دې تخريج كړې دي، امام بخاری د دې تخريج نه دي كړې چه د هغې وجه ظاهره دا ده چه دا حديث د ابن عباس د باقي ټولو رواياتو نه خلاف دي (يعنې د هغه د فتوي خلاف دي)، او بيا هغه په متعدد طرق سره د ابن عباس رحمه الله فتوی د وقوع الثلاث بيان كړې ده، زه وائم هم دا رائي د امام ابوداود ده هغه هم په ډير طرق سره د ابن عباس فتوی ډيره په زور دار طريقي سره د هغه فيصله وقوع ثلاث په متعدد سندونو سره بيان كړې ده، او په كوم طريق كښې چه وقوع واحده راغلې دي يعنې طريق عكرمه مصنف په هغې كښې اضطراب ثابولو سره هغه غير معتبر منلې دي لكه چه وړاندې د هغې تفصيل راوړان دي.

[۲۱۹۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ، فَجَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، قَالَ: فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ رَاذِلُهَا إِلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: "يَنْطَلِقُ أَحَدُكُمْ فَيَرْكَبُ الْحُمُوقَةَ، ثُمَّ يَقُولُ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، وَإِنَّ اللَّهَ قَالَ: وَمَنْ يَتَّبِقِ اللَّهُ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا سورة الطلاق آية ۲، وَأَنْتَ لَمْ تَتَّبِقِ اللَّهَ، فَلَمْ أَجِدْ لَكَ مَخْرَجًا، عَصَيْتَ رَبَّكَ وَبَايَأْتُ مِنْكَ امْرَأَتَكَ، وَإِنَّ اللَّهَ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ سِوَةَ الطَّلَاقِ آية ۱، فِي قُبُلِ عِدَّتِهِنَّ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ مُحَمَّدُ بْنُ الْأَعْرَجِ وَغَيْرُهُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَدَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَيُّوبُ، وَأَبْنُ جُرَيْجٍ، جَمِيعًا عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَرَوَاهُ الْأَعْمَشُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، كُلُّهُمْ قَالُوا فِي الطَّلَاقِ الثَّلَاثِ: "أَنَّهُ أَجَازَهَا"، قَالَ: "وَبَايَأْتُ مِنْكَ" تَحْوَ حَدِيثَ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "إِذَا قَالَ: أَنْتَ طَالِقٌ، ثَلَاثًا بِفِعْرٍ وَاحِدٍ، فَهِيَ وَاحِدَةٌ". وَرَوَاهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، هَذَا قَوْلُهُ، لَمْ يَذْكُرْ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَجَعَلَهُ قَوْلَ عِكْرِمَةَ.

ترجمه: د مجاهد نه روایت دې فرمائی چه زه دابن عباس رضی الله عنه سره موجود وم یوکس دنبي عليه السلام په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه مایه یوخل باندي خپلې ښځې ته درې طلاق ورکړې دی ابن عباس چه دا واوریدل نو خاموش شوده دخاموشی نه مادا وگنړل چه عبدالله بن عباس دې سړی ته دا ښځه واپس کوی یعنی د رجعت خبره به ورته کوي، بیا هغه اووئیل په تاسو کښې چه یوکس پاڅي اوپه حماقت باندي سورشي اوبیا اوازونه کوي ای ابن عباس ای ابن عباس (یعنی ددې مشکل نه نجات تدبیر وښایه) الله تعالی فرمائی څوک چه دالله نه ویریري نو هغه به د مشکلاتونه وویستلی شي خوتاسو دالله نه نه ویریري (چه درې طلاقه په یوځانې ورکوي زما سره ستادپاره هیڅ لارنشته چه درته ئې وښایم تادالله تعالی نافرماني کړې ده ستا ښځه ستانه جداشوله الله تعالی فرمائي: (یاایها النبی اذا طلقتم النساء .. الخ) یعنی ای خلقو کله چه تاسو خپلو ښځولره طلاق ورکوي نودعدت په شروع کښې ورکوي حمید دشعبه نه او هغه دایوب نه هغه دابن جریج نه او هغه دابن عباس نه ددې روایت په شان روایت نقل کړې دې، اوحماد بن زید هم دابن عباس رضی الله عنه نه روایت بیانوي چه کله یوسړې خپلې ښځې ته په یوه ساه کښې اوواڼی چه ته په درې طلاق طلاقه شوي نو دده په ښځه یو طلاق واقع شو. امام ابوداود وائی حمید الأعرج وغیره دمجاهد او ابن عباس په واسطه نقل کړي دي، او ایوب دابن جریج نه هغه دعکرمه بن خالد نه او هغه دسعید بن زبیرنه او هغه دابن عباس نه هم داسی روایت بیان کړې دې او ابن جریج دعبدالحمید بن رافع نه او هغه دابن عباس نه، اعمش دمالک بن حارث نه او هغه دابن عباس نه، ابن جریج دعمر و بن دینار نه او هغه دابن عباس نه ټولو راویانو روایت بیان کړې دې چه په یوه ساه کښې درې طلاقو ورکولوسره درې واړه طلاق واقع کیږي اوفرماښلي ئې دي چه ښځه دي درنه جداشوه. لکه څنگه چه اسماعیل دایوب نه او هغه دعبدالله بن کثیر نه

(۱): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۶۴۰۱)، وقد أخرجه: سنن النسائي الكبير / التفسير (۱۱۶۰۲) (صحیح)

بیان کړې دي، امام ابوداود فرمائي حماد بن زید دایوب نه او هغه د عکرمه نه او هغه دابن عباس نه هم روایت بیان کړې دي لیکن ددې روایت مضمون داسې دي چه په یوه ساه کښې په درې طلاقو ورکولو سره یو طلاق واقع کیږي، او اسماعیل بن ابراهیم هم دایوب نه روایت بیان کړې دي چه د عکرمه قول دي په دې کښې دابن عباس ذکر نشته دي امام ابوداود وایی ابن عباس قول په بله صفحه کښې مذکور دي.

[۲۱۹۸] (۱) وَصَارَ قَوْلُ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيمَا حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَهَذَا حَدِيثُ أَحْمَدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِيَّاسٍ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ سُبُلًا عَنْ الْبَكْرِ يُطْلِقُهَا زَوْجَهَا ثَلَاثًا، فَاذْهَبَ قَالُوا: "لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي عَبَّاسٍ، أَنَّهُ شَهِدَ هَذِهِ الْقِصَّةَ حِينَ جَاءَ مُحَمَّدُ بْنُ إِيَّاسٍ إِلَى الْبَكْرِ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ وَعَاصِمِ بْنِ عَمْرٍو، فَسَأَلَهُمَا عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَا: أَذْهَبَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ، فَإِنِّي تَرَكْتُهُمَا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، ثُمَّ سَأَلَ هَذَا الْخَبَرَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَقَوْلُ ابْنِ عَبَّاسٍ هُوَ: "أَنَّ الطَّلَاقَ الثَّلَاثَ تَبَيَّنَ مِنْ زَوْجِهَا مَدْخُولًا بِهَا وَغَيْرَ مَدْخُولٍ بِهَا، لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ". هَذَا مِثْلُ خَبَرِ الصَّرْفِ، قَالَ فِيهِ: ثُمَّ إِنَّهُ رَجَعَ عَنْهُ ابْنُ عَبَّاسٍ.

ترجمه: د محمد بن ایاس نه روایت دي فرمائي چه دابن عباس او ابوهریره او عمرو بن العاص رضی الله عنہم نه دپیغلي جینی متعلق تپوس او کړي شوچه کله ورته خپل خاوند درې طلاق ورکړی نو دوی ټولو وئیلی دی چه ترهغه پورې خپل خاوند ته نه شی حلالیدی ترخوچه دي دبل خاوند سره نکاح نه وی (اوبیائي هغه طلاقه کړي او اولني ئې دوباره په نکاح کړي). امام ابوداود فرمائي داحديث مالک یحیی بن سعید نه یحیی بن بکیر نه او بکیر دمعایوه بن ابی عیاش نه بیان کړې دي او هغه په دې واقعه کښې موجود وو په کوم وخت کښې چه کله محمد بن عیاش، ابن زبیر او عاصم بن عمرو ته د تپوس دپاره ورغلي وو هغه او وئیل چه ابن عباس او ابوهریره ته لار شی او ما هغوی دام المومنین عائشې (ها) خواته پریخودل باقی روایت ئې تراخړه بیان کړو. ابوداود وائی: او د ابن عباس رضی الله عنه دا قول چه درې طلاقو سره ښځه په خپل خاوند باندې باڼه کیږي، که هغې سره ئې دخول شوی وی یا ئې تر اوسه پورې دخول نه وی شوی، او هغه به دده دپاره ترهغه وخته پورې حلال نه وی چه ترخو پورې بل چا سره نکاح اونه کړی ددې مثال د «صرف» والا حدیث په شان دي په هغې کښې دی چه بیا هغوی یعنی ابن عباس رضی الله عنه ددې نه رجوع او کړه.

توضیح الحدیث

دا ده هغه فتوی د ابن عباس، کومه چه هغه ډیره په زور او شور او مبالغې سره بیان فرمائي، مجاهد فرمائي چه یوه ورځ زه د ابن عباس سره ناست اوم چه هغه ته یو سړي راغلو او عرض ئې اوکړو چه ما خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړې دي (مطلب ئې دا وو چه د دې حل څه دي)، د هغه په دې سوال باندې هغه خاموش وو، مجاهد فرمائي چه زما دا خیال وو چه کیدې شی د رجوع اجازت به ورکړی. (خو د هغې خلاف اوشوه او د خفگان

۱. تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۴۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/المغازي ۱۰ (۳۹۹۱ تملیقا) (صحیح)

اظهار ئې او فرمائيلو) ورته ئې او فرمائيل چه په تاسو كښې د بعض حال دا دې چه روان وي او د كم عقل توب په سورلي باندې سور شي، او بيا وائي يا ابن عباس يا ابن عباس (اوس ابن عباس خه او كړي) الله پاك فرمائي (ومن يتق الله يجعل له مخرجاً)، د نجات لاره خود هغه سړي دپاره وي كوم چه د الله پاك نه ويره كوي، او تا د تقوى خلاف كار كړې دې لهذا ستا دپاره اوس بالكل كاميابي نشته ستا زوجه ستا نه جدا شوې ده او په هغه باندې طلاق بائن راغلو. (قال ابوداود وهذا الحديث) مصنف دا ثابتول غواړي چه د ابن عباس رضي الله عنه دا فتوى ډيره مشهوره ده د هغه ډير شاگردان د هغه نه روايت كوي پس د مجاهد نه علاوه سعيد بن جبير، عطاء، مالك بن الحارث، عمرو بن دينار دا څلور واړه هم د ابن عباس نه دا روايت كوي. (قال ابوداود روى حماد بن زيد) مصنف فرمائي چه د ابن عباس په شاگردانو كښې صرف عكرمه داسې دې چا چه د دې خلاف نقل كړې دې يعنى دا چه په (انت طالق ثلاثاً) سره صرف يو طلاق واقع كيږي، خو مصنف فرمائي چه د عكرمه روايت په دې وجه معتبر نه دې چه د راويانو اختلاف واقع شوې دې، پس بعض راويانو دا ابن عباس ته د رسولو په ځانې خپله دې ته د عكرمه قول وئيلي دې لهذا د عكرمه روايت د تعارض په وجه باندې كالعدم شو. او د ابن عباس فتوى هم دا پاتې شوه چه هغه د وقوع ثلاث قائل دي.

[۲۱۹۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو النَّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: أَبُو الصَّهْبَاءِ، كَانَ كَثِيرَ السُّؤَالِ لِابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أَمَّا عَلِمْتُ أَنَّ الرَّجُلَ كَانَ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ إِمَارَةِ عُمَرَ؟" قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "بَلَى، كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا، جَعَلُوهَا وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَصَدْرًا مِنْ إِمَارَةِ عُمَرَ، فَلَمَّا رَأَى النَّاسُ قَدْ تَتَابَعُوا فِيهَا، قَالَ: أَجِزُوهُنَّ عَلَيْهِمْ".

ترجمه: طاوس د يوسري نه روايت كوي څوك چه په ابو الصهباء باندې ياديږي، او وئيلي شوي دي چه ده به د ابن عباس نه ډير تپوسونه كول دي وائي اياتاته پته نشته كله چه به يوسري خپلې ښځې ته درې طلاق وركړل مخكښې ددقول نه نوصحابه كراموبه دغه يو طلاق څرځولو (يعنى د نبى صلی الله علیه و آله په زمانه كښې به يو طلاق گنرل شود ابوبكر صديق رضي الله عنه په دور كښې اود عمر فاروق ددور په شروع كښې هم، ابن عباس رضي الله عنه او وئيل. كله چه به يوسري خپلې ښځې ته مخكښې ددخول نه درې طلاق وركړل نو هغه به يو طلاق شماريدو نبى صلی الله علیه و آله او صديق اكبر نه اود عمر فاروق رضي الله عنه دابتدائي دور پورې كله چه فاروق اعظم اوليدل چه خلقو طلاق وركول زيات كړل نو وئې فرمائيل چه زه دادرې واړه په دوى باندې نافذوم.

تشرېح: پس فرمائي (وصار قول ابن عباس فيما حدثنا) يعنى وړاندې چه كوم روايت مونږ ذكر كوو د هغې نه دا خبره صفا معلوم كيږي چه د ابن عباس مسلك وقوع ثلاث دي. (حدثنا محمد بن عبد الملك) اوس مصنف د ابن عباس هغه روايت مرفوعه ذكر

(۱) تقریبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۵۷۶۳) (ضعیف)

کوی چه د هغې حواله مونږ سره په شروع کښې ډیر کړته راغلې ده او د هغې توجیحات هم تیر شوې دي. د ابن عباس د دې روایت مرفوعه راوی د هغه په شاگردانو کښې هغه دې کوم ته چه ابو الصهباء وئیلې شی.

[۲۱۰۰] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ أَبَا الصَّهْبَاءِ، قَالَ لِبْنِ عَبَّاسٍ: "أَتَعْلَمُ أَمَّا كَانَتْ الثَّلَاثُ تُجْعَلُ وَاحِدَةً عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَى بَكْرٍ وَثَلَاثًا مِنْ إِمَارَةِ عُمَرَ؟" قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "نَعَمْ".

ترجمه: طاوس د خپل پلار نه روایت کوی چه ابو الصهباء ابن عباس ته او وئیل چه نبی ﷺ او ابوبکر صدیق او عمر فاروق رضی الله عنہم په دور خلافت کښې تردرې کالو پورې درې طلاق به یو شمارید و ابن عباس رضی الله عنہم او وئیل هو.

تشریح: الحمد لله د وقوع طلاق یعنی واقع کیدو د طلاق ثلاث بحث پوره شو کوم چه انتهائی مرتب او منقح دې دا په غور سره اولولئ. والله الموفق

بَابُ فِيمَا عَنِى بِهِ الطَّلَاقُ وَالنِّيَّاتُ

په نیت باندې د احکامو د مرتب کیدو او د کنایې طلاقو بیان

د «والنیات» عطف په «ما عنی» باندې دې لهذا د «فی» ماتحت کیدو د وجې نه به دا مجرور لوستلې شی، یعنی د دې الفاظو په بیان کښې چه د کوم نه طلاق مراد کولې شی او د نیات په بیان کښ، چونکه کنایات طلاق کښې نیت لره اعتبار وی په دې وجه دې مناسبت سره په ترجمه الباب کښې ئې هغه هم ذکر کړو.

[۲۲۰۱] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّمِيمِيِّ، عَنْ عُلْقَمَةَ بْنِ وَقَاصٍ اللَّيْثِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِءٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرَتْهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهَاجَرَتْهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ".

ترجمه: د علقمه بن وقاص الليثي نه روایت دې چه د عمر فاروق رضی الله عنہ نه مې واوریدل چه فرمائیل ئې نبی ﷺ فرمائیلی دی د اعمالو (د صحت او فساد) دارو مدار په نیت باندې دې او هریوکس ته به هغه شي ملاویږي د کوم شي چه هغه نیت کړې وي نو د چاهجرت چه د الله او در رسول دپاره وي نو دهغه هجرت د الله او در رسول دپاره شو او د چاهجرت چه د دنیا یا دیوي ښځې د حصول دپاره وي چه دهغې سره نکاح او کړي نو دده نیت دهغه شي دپاره شو د کوم شي چه ده نیت کړې دې.

(١): صحيح مسلم/الطلاق ٢ (١٤٧٢)، سنن النسائي/الطلاق ٨ (٣٤٣٥)، (تحفة الأشراف: ٥٧١٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣١٤/١) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري/بدء الوحي ١ (١)، الايمان ٤١ (٥٤)، العتق ٦ (٢٥٢٩)، مناقب الأنصار ٤٥ (٣٨٩٨)، النكاح ٥ (٥٠٧٠)، النذور ٢٣ (٦٦٨٩)، الحيل ١ (٦٩٥٣)، صحيح مسلم/الإمارة ٤٥ (١٩٠٧)، سنن الترمذي/لفضائل الجهاد ١٦ (١٦٤٧)، سنن النسائي/الطهارة ٦٠ (٧٥)، الطلاق ٢٤ (٣٤٦٧)، الايمان والنذور ١٩ (٣٨٢٥)، سنن ابن ماجه/الزهد ٢٦ (٤٢٢٧)، (تحفة الأشراف: ١٠٦١٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٣، ٢٥/١) (صحيح)

تشریح: «انما الاعمال بالنیات وانما لامرئ ما نوى» د اعمالو اعتبار شرعا په نیت باندې دې وجود مراد نه دې، وجود خو بغیر د نیت هم کیږي، لکه چه یو سړې د استیښن په لاره باندې روان شی او قصد د هغه استیښن ته رسیدل نه وی بلکه صرف سیر او تفریح مقصود وی نو دا سړې په تلو تلو کښې استیښن ته رسیدلې حال دا چه د هغه مقصود استیښن ته تلل نه وو. هم دغه شان که یو سړې د اودس ټول اندامونه وینځی د تنظیف یا تبرید په نیت سره نو د جمهورو په نزد د هغه اودس اوشو هم د دې حدیث په وجه باندې په دې کښې د احنافو اختلاف مشهور دې کوم چه په خپل مقام باندې تیر شو د هغې د دوباره ذکر کولو حاجت نشته. «وانما لامرئ ما نوى» نه مقصد یا خو د ماقبل تاکید دې یا دا تاسیس دې وړاندې خبره بیانوی چه هر کله دا معلومه شوه چه بغیر د نیت نه عمل معتبر نه دې نو انسان لره پکار دې چه خپل نیت متعین کړي، یعنی تعیین منوی یعنی چی څه ئې نیت کړې وی ضروری دې. لهذا کله چه انسان مثلا مونځ کوی نو مطلق د مونځ نیت کافی نه دې بلکه د دې تعیین دې هم او کړي چه کوم مونځ کوی د ماسپڅین یا د مازیگر هم دغه شان د قضاء مونځ مسئله هم ده په دې کښې هم تعیین ضروری دې، او وئیلې شوې دې چه په دې جملې سره مقصود د تعدد منوی یعنی د ډیرو څیزونو نیت کولو طرف ته اشاره کول دې چه مکلف چه د کوم څیز نیت هم کوی هغه ته به هغه څیز ملاویري. که په یو عمل سره ډیر نیتونه او کړې شو نو د ټولو ثواب به ورته حاصلیږي چه د هغې مثال په مظاهر حق کښې لیکلې دې یو مثال ئې د دې مسجد ته د تلو لیکلې دې چه اوگورئ دا یو عمل دې په دې کښې ډیر نیتونه کیدې شی او بیا په کښې هغه د دولسو اعمالو نیتونه لیکلې دې پس په اخر کښې لیکي چه دا دولس نیتونه صرف مسجد ته د راتلو کیدې شی چه د هر یو به جدا جدا ثواب بیا مومی. اه

(یو اشکال او دهغې جواب)

«فمن كانت هجرته الى الله ورسوله فهجرته الى الله ورسوله» دلته د شرط او جزاء د اتحاد یعنی دیووالی اشکال مشهور دې، او جواب ئې هم مشهور دې هغه دا چه دلته په دواړو جملو کښې فرق اعتباری لحاظ ساتلې شوې دې، په اوله جمله کښې نية او په دویمه جمله کښې ثوابا وحکما وشرعا. یعنی د کوم سړی هجرت چه د خپل نیت د لحاظ نه د الله پاک او د هغه د رسول ﷺ طرف ته وی نو د هغه دا هجرت به حکما، شرعا او د اجر او ثواب په اعتبار سره د الله پاک طرف ته وی، یعنی یقینا به هغه د ثواب مستحق وی. بله توجیه ئې دا کړې شوې ده چه بعض وخت تکرار د افاده یعنی فائده پوره کیدو کمال دپاره وی، لکه «انا ابو النجم شعری شعری» په دې دواړو مثالونو کښې هم د مبتدا او خبر اتحاد دې خو د دې باوجود جائز دې، د فصحاء په کلام کښې موندلې شی ځکه چه مقصود په دې سره کمال لره بیانول دې، یعنی زه واقعی ابو النجم او اسم بامسمی یم هم دغه شان دویم مثال چه زما شعر واقعی شعر دې یعنی شعر مې د وئیلو مستحق دې نو مطلب دا شو چه کوم سړې په اخلاص سره هجرت کوی نو د هغه هجرت واقعی قابل تعریف او مقبول یعنی قبول دې.

﴿ومن كانت هجرته لدنيا يصيبها او امرأة يتزوجها فهجرته الى ما هاجر اليه﴾ بعض شارحينو ليكلي دي چه د شرط او جزاء او كله كله د مبتدا او خبر اتحاد د مبالغې دپاره وي يا خو مبالغه في التعظيم يعني دپاره دلوثي والي لکه دلتا په حديث کښي په اوله جمله کښي او يا مبالغه في التحقير يعني سپکوالي، لکه د حديث په دي جمله کښي، پس مطلب دا شو چه چا د دنيوي غرض د حصول دپاره يا يوي زنانه سره د واده کولو دپاره هجرت او کړو نو د هغه د هجرت ډير بيکاره درجه ده (دا د هغه هجرت برابر نه شي کيدې کوم چه خالص د الله پاک دپاره شوې وي) او بعض ليكلي دي چه ﴿فهجرته﴾ ترکيب کښي مبتدا او ﴿الي ما هاجر اليه﴾ جار مجرور د هغې متعلق او خبر د دي مبتدا محذوف دي اي قبيحة غير مقبولة. ترجمه به دا وي چه د داسې سړي هجرت د کوم طرف ته چه هغه کړې دي غير مقبول او مردود دي. خو په دي باندې بعض نورو شارحينو اعتراض کړې دي چه داسې هجرت لره مطلقا غير مقبول منل صحيح نه دي، ځکه چه کوم سړي خپل وطن لره ترک کوي د هغه د دار الکفر کيدو د وجې نه او په دي وجه باندې چه هغه بل ځائي کښي واده کوي دا هجرت غير مقبول او مردود نه دي. او دا جدا خبره ده چه دا هجرت د هغه هجرت نه کوم چه خالص د الله پاک دپاره وي د هغې نه کمتر دي ډير زيات کم. (کذا في القسطلاني) د دي حديث نه د نيت ډير لوڼي اهميت معلوميري، لهذا انسان لره د هر عمل نه مخکښي خپل نيت ته کتل پکار دي چه په هغې کښي څه نقص خو نشته، بعض وخت په شروع کښي نيت يو څه وي او روستو په هغې کښي د نفس او شيطان په تصرف سره تغير راشي، په دي وجه چه کوم عمل داسې وي چه په هغې کښي امتداد وي هلته دي په مينځ کښي تجديد نيت کوي، د دي حديث په تشریح کښي شارحينو ډير تفصيلي کلام فرمايلي دي مونږ د خپل عادت مطابق مختصر شان ليکلي دي، زمونږ حضرت شيخ رحمه الله به فرمايل چه د دي حديث حاصل تصحيح نيت دي کوم چه د تصوف ابتداء ده، او د تصوف انتهاء هغه ده کوم چه په حديث جبرائيل عليه السلام کښي راځي يعني احسان چه د هغې تفسير داسې کړې شوې دي ﴿ان تعبد الله کانک تراه﴾ چه مونږ به د الله پاک عبادت داسې کوو گويا مونږ هغه لره وينو. والله الموفق والميسر

والحديث اخرجه الجماعة اه (عون)

[۲۲۰۲] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرِّجِ، وَسَلِّمَانُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ جَيْنَ غَمِيٍّ، قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ، فَهَاقَ قِصَّتَهُ فِي ثُبُوكَ، قَالَ: "حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ مِنَ الْحُسَيْنِ، إِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزَلَ

(١): صحيح البخاري/الوصايا ٢٦ (٢٧٥٧)، والجهاد ١٠٣ (٢٩٤٧)، ١٩٨ (٣٠٨٨)، وتفسير سورة البراءة ١٤ (٤٦٧٣)، ١٧ (٤٦٧٧)، ١٨ (٤٦٧٧)، ١٩ (٤٦٧٨)، والاستبذان ٢١ (٦٢٥٥)، والأيمان والنذور ٢٤ (٦٦٩١)، والأحكام ٥٣ (٧٢٢٥)، صحيح مسلم/التوبة ٩ (٢٧٦٩)، سنن النسائي/المساجد ٢٨ (٧٣٢)، والطلاق ١٨ (٣٤٥٣)، والأيمان والنذور ٣٦ (٣٨٥٤)، ٣٧ (٣٨٥٧)، (تحفة الأشراف: ١١١٣١)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/تفسير سورة التوبة (٣١٠١)، مسند احمد (٤٥٥/٣)، ٤٥٧، ٤٥٩، ٣٨٨٦، سنن الدارمي/الصلاة ١٨٤ (١٥٦١) (صحيح)

أَمْرًا لَكَ، قَالَ: فَقُلْتُ: أَطْلَقُهَا أَمْ مَاذَا أَفْعَلُ؟ قَالَ: لَا، بَلِ اعْتَرِهَا، فَلَا تَقْرَبْنَهَا، فَقُلْتُ لِأَمْرَأَتِي: الْحَقِّي بِأَهْلِكَ فَكُونِي عِنْدَهُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ فِي هَذَا الْأَمْرِ.

ترجمه: د عبد الله بن كعب چاچه به كعب بن مالك دروند والی په وخت كښې ګرځولو فرمائی د كعب بن مالك نه مې اوریدلی دی چه دعزوه تبوك واقعہ ئې بیان كړه او وېې فرمائیل كله چه په پنځوس ورځو كښې څلویښت تیري شوي اونبې ﷺ كعب بن مالك هلال بن امیه وغیره خلق څوك چه ورسره تبوك ته نه ووتلي هغوی ته نبی ﷺ دا سزا وركړې وه چه خلق به ورسره خبرې نه كوي، دنبی ﷺ قاصد راغی اووئې وئیل چه نبی ﷺ حكم كړې دې چه ستاسونه دې خپلې ښځې جدا شي ماعرض او كړو چه ایا طلاق ورته وركړم او كه بل حكم دې چه پوره ئې كړم؟ هغه اووئیل ته دښځوسره یوځانې كيړئ مه او ددوی نه جدا جدا شی، كعب وائی ماخپلې ښځې ته اووئیل چه دمور كړه لاره شه او هلته اوسېږه ترڅو چه الله تعالی ددې معاملې فیصله نه وي كړي.

تشریح: ددې نه روستو مصنف د سیدنا كعب بن مالك ﷺ د روایت یوه ټكړه ذكر فرمائیلې ده چه په هغې كښې دې «الحقی باهلك» دا لفظ كڼایه ده د طلاق نه خو چونكه هغه دا د طلاق په نیت سره نه وه وئیلې په دې وجه طلاق واقع نه شو.

باب فِي الْخِيَارِ ښځې ته د طلاق د اختیار وركولو بیان

[۲۲۰۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضَّحَى، عَنْ مَرْثُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "خَيَّرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْتَرْنَاهُ، فَلَمْ يُعَدِّ ذَلِكَ شَيْئًا."

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی الله عنها روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ مونږ ته اختیار راكړو نومونږ هغه غوره كړو بیانبی ﷺ ددې څه شمار اونه كړو (یعنی طلاق ئې ونه ګنړل).
په مسئله الباب كښې اختلاف علماء:

كه یو سړې خپلې ښځې ته اختیار وركړی، هغه سره د اوسیدو یا نه اوسیدو، نو په دې سره طلاق واقع كيړی یا نه؟ عند الجمهور لا طلاق فی التخییر اذا اختارت الزوج خلافاً لعلی وزید بن ثابت (۲) امام ترمذی په دې باب كښې اختلاف علماء بالتفصیل بیان كړې دې، د سیدنا علی رضی الله عنه نه ئې نقل كړې دی چه كه زنانه خپل نفس لره اختیار كړی نو بیا خو به بائنه واحده واقع كيړی او كه زوج اختیار كړی نو واحده رجیعه، او د سیدنا زید بن ثابت رضی الله عنه نه نقل كړې شوې دی چه كه زوج اختیار كړی نو واحده بائنه او كه نفس اختیار كړی نو بیا به درې طلاقه واقع وی، په دې حدیث كښې سیده عائشة رضی الله عنها په دې خلقو باندې رد كوی كوم چه

(۱) صحیح البخاري/الطلاق ۵ (۵۲۶۲)، صحیح مسلم/الطلاق ۴ (۱۴۷۷)، سنن الترمذی/الطلاق ۴ (۱۱۷۹)، سنن النسائي/النكاح ۲ (۳۲۰۴) والطلاق ۲۷ (۳۴۷۴)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۰ (۲۰۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۳۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۴۵/۶، ۴۷، ۱۷۱، ۱۷۳، ۱۸۵، ۲۰۲، ۲۰۵، ۲۳۹)، سنن الدارمي/الطلاق ۵ (۲۳۱۵) (صحیح)
(۲) او كه خپل نفس لره اختیار كړی نو په دې كښې تفصیل دې كوم چه په راروان باب "مرك ييدك" د لاتدي راروان دي

واښي چه نفس تخيير طلاق دي، په دې حديث كښي چه عائشه رضي الله عنها كوم تخيير لره بيان فرمائي دا هم هغه تخيير دي چه د هغې ذكر په قرآن كريم كښي په دې آيت كريمه كښي مذكور دي: **﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَرِزْقَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأَسَرِّخْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾** وَ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا **﴿﴾**

د دې تخيير وجه څه وه؟ په دې كښي روايات مختلف دي، د مسلم په روايت كښي تصريح ده چه د دې سبب په نفقه كښي زيادت طلب كول وو چه په هغې باندې رسول الله ﷺ د خپلو ازواجو نه يوه مياشت لرې والې كړې وو، د مسلم په روايت كښي دي **﴿ثم نزلت هذه الآية، يا ايها النبي قل لازواجك الآية﴾** والحديث اخرجه ايضا احمد مطولا، وباقي السنة بلفظ المصنف، قال الترمذي: هذا حديث حسن صحيح. (قاله في المنهل)

بَاب فِي أَمْرِكَ بِبَيْدِكَ (۱)

بابه ښځې ته دا ونيل چه: ستا معامله ستا په لاس كښي ده

په باب سابق والامسئله كښي او په دې مسئله كښي څه فرق دي هغه په حاشيه كښي او گوري د دې نه روستو خان پوهه كړې چه د خاوند خپلې ښځې ته دا ونيل چه **﴿امرک بیدك﴾** دتوكيل يعنى وكيل جوړول او تفويض يعنى سپارل دقبيل نه دي اودا تطليق نه دي. (۱)

په مسئله الباب كښي مذاهب ائمه:

لهذا چه ترڅو پورې چه هغه خپل نفس لره اختيار نه كړى نو طلاق به واقع نه وي، د ائمه اربعه په نزد البته په دې كښي د ربيعه الرائي اختلاف دي، او چه كله خپل نفس لره اختيار كړى نو كوم طلاق به واقع كيږي؟ مسئله اختلافي ده، د جمهورو په نزد كه هغه څه نيت نه وو كړې يا ئې د يو طلاق نيت كړې وو نو په دواړو صورتونو كښي به يو طلاق واقع شوې وي، د ائمه ثلاثه په نزد رجعيه او د احنافو په نزد بائنه، او كه زنانه د يو نه زيات نيت

(۱) دې طريقه تطليق نه فقهاء كرام په تمليك سره تعبير كوي، او كومي زنانه ته چه دا اونيلې شي هغې ته مملكه ونيلې شي. بيا پوهه شي چه په باب سابق كښي مسئله تخيير مذكور ده او په دې كښي مسئله تمليك، په ظاهره كښي دي دواړو كښي هيڅ قسم فرق نه معلومېږي، خو د فقهاء كرامو په نزد دي دواړو كښي فرق دي، علامه ابن رشد مالكي په بداية المجتهد كښي په دې باندې كلام كړې دي، په دې كښي هغوى د مالكيانو او شوافعو اختلاف بيان كړې دي او دا چه د مالكيانو په نزد په دې دواړو كښي فرق دي په خلاف د امام شافعي چه هغه په **﴿اختاري﴾** او په **﴿امرک بیدك﴾** كښي د هيڅ قسم فرق قائل نه دي، د هغوى د كلام نه معلومېږي چه د امام مالك رحمته الله عليه په نزد په دې دواړو كښي فرق دا دي چه تمليك **﴿امرک بیدك﴾** كښي تعدد طلاق او عدم تعدد دواړو گنجائش او احتمال دي هم دا وجه ده چه په دې كښي زوج د زوجه سره اختلاف كولې شي مافوق الواحد كښي او په تخيير كښي دا ده چه زنانه يا خو زوج لره اختيار كړي يا بيا بالكل د عصمة نكاح يعنى پاكدامنې د نكاح نه جدا شي، د درې طلاقو په دريعه.

(۲) قال الفقهاء ان لفظ **﴿امرک بیدك﴾** و **﴿انت طالق ان شئت﴾** من الفاظ التوكيل لا التطليق فيقع الطلاق بعد اختيار المرأة، وذكرها في الكتابات بوجه انها من الكتابات، واختلف ابو حنيفة والشافعي في ارادة الشتين **﴿من العرف الشدي﴾**

او کړې نو دا هم صحيح ده په شرط د موافقه نية الزوج، برابره خبره ده که د دوه نيت کوی يا د دريو، او دا د ائمه ثلاث په نزد دي، او د احنافو په نزد لکه چه د هغوی مسلک مشهور دي لا يصح نية الاثنين، البته که د درې نيت کول درست دي کما تقرر في اصول الفقه، او که چرې د دواړو په نيتونو کښې اختلاف شی مثلاً بنځه د دريو طلاقو نيت او کړې او سرې د يو طلاق، نو په دې صورت کښې د ائمه ثلاث په نزد چه په هغې کښې احناف هم دی د القضاء ما قضی الزوج یعنی د زوج نيت لره په اعتبار وی، وعند احمد القضاء ما قضت المرأة. (اه ملخصا من الاوجز)

[۲۲۰۴] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: قُلْتُ لِأَيُّوبَ: "هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا قَالَ يَقُولُ الْحَسَنُ فِي أَمْرِكَ بَيْدَكَ؟" قَالَ: "لَا، إِلَّا شَيْئًا حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ كَثِيرِ مَوْلَى ابْنِ سَمُرَةَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِنَحْوِهِ". قَالَ أَيُّوبُ: فَقَدِمَ عَلَيْنَا كَثِيرٌ فَسَأَلْتُهُ. فَقَالَ: مَا حَدَّثْتُ بِهِذَاقَطٍ. فَذَكَرْتُهُ لِقَتَادَةَ، فَقَالَ: بَلَى، وَلَكِنَّهُ نَسِيَ.

ترجمه: سليمان بن حرب وائی چه حماد ه ایوب نه تپوس او کړو ایا داسې کس درته معلوم دي چه هغه د امرک بیدک قول دحسن نه نقل کړې وي؟ هغه جواب ورنکړو لیکن د کثیر نه قتاده روایت نقل کړې دي او هغه د ابوسلمه نه او هغه د ابوهریره ف نه او هغه د نبی ﷺ نه، ایوب او وئیل کثیر ماته راغې ما ترې تپوس او کړو هغه او وئیل د احديث ماهیخ کله نه دي بیان کړې ما چه دا واوریدل نو د قتاده نه مې تپوس او کړو د احديث ماته کثیر بیان کړې دي لیکن دهغه نه هیر شوي دي.

شرح الحديث :

د ابوداود په دې روایت کښې اختصار دي د ترمذی روایت په دې کښې صفا او واضح دي، چه په هغې کښې تصریح ده چه د امام حسن په نزد «امرک بیدک» کښې درې طلاقونه دی نو په دې روایت کښې حماد د ایوب سختیانی نه تپوس کوی چه ایا د حسن نه علاوه هم څوک د دې قائل دي؟ هغه انکار او کړو چه د هغه نه علاوه ئې څوک هم قائل نه دي، بیا هغه ته یو روایت رایاد شو کوم چه هغه ته د قتاده نه رارسیدلې وو چه د هغې نه معلومه شوه چه «امرک بیدک» سره درې طلاقه واقع کیږی نو گویا هغه د قتاده استثناء او کړه چه هغه د درې کیدو قائل دی.

قوله: قَالَ أَيُّوبُ: فَقَدِمَ عَلَيْنَا كَثِيرٌ فَسَأَلْتُهُ. فَقَالَ: مَا حَدَّثْتُ بِهِذَاقَطٍ. فَذَكَرْتُهُ لِقَتَادَةَ، فَقَالَ: بَلَى، وَلَكِنَّهُ نَسِيَ.

شرح السند :

د دې شرح دا ده چه پورته ایوب چه د ابوهریره رضی الله عنه کوم حدیث د قتاده نه روایت کوی، او قتاده د کثیر نه روایت کوی، اوس ایوب فرمائی چه روستو ما دا حدیث براه راست د کثیر نه تپوسلې وو نو هغه د دې نه انکار او کړو چه ما دا حدیث قتاده ته بیان کړې وو، ایوب

۱: سنن الترمذی بالطلاق ۳ (۱۱۷۸)، سنن النسائي بالطلاق ۱۱ (۳۴۳۹)، (تحفة الأشراف: ۱۴۹۹۲) (ضعيف)

فرمائی چه بیا ما قتاده ته د دې ذکر او کړو نو هغه او فرمائل چه نه! کثیر ماته دا حدیث بیان کړې وو، د هغه نه هیږه شوې ده.

فانده: ځان پوهه کړه چه دا حدیث د «من حدث ونسی» د قبیل نه دې، کوم چه د اصول حدیث یو مستقل قسم دې، د محدثینو مسلک دې باره کښې دا دې چه د شیخ انکار د خپل مروی نه که بالجزم یعنی یقین سره دې نو بیا خو هغه حدیث معتبر نه دې، او که د دې انکار احتمالا وی نو بیا به قابل قبول وی، په اصح قول کښ.

د ابوداود خو په دې روایت کښې انکار بالجزم دې، خو د ترمذی او نسائی الفاظ په دې کښې مختلف دی په هغې کښې د صریح انکار په ځانې داسې دی «فسالته فلم يعرفه» لهذا په دې صورت کښې به دا معتبر وی.

تنبيه: دا حدیث کوم چه د ابوهریره رضی الله عنه نه مرفوعا روایت دې دا غیر صحیح دې، صحیح دا دې چه دا حدیث په ابوهریره رضی الله عنه باندې موقوف دې، پس امام ترمذی رحمته الله علیه فرمائی «هذا حدیث لا نعرفه الا من حدیث سلیمان بن حرب عن حماد بن زید، وانما هو عن ابی هريرة موقوف» هم دغه شان امام نسائی رحمته الله علیه فرمائی: هذا حدیث منکر. (من المنهل)

[۲۲۰۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ الْحَسَنِ، فِي أَمْرِكَ بِبَيْدِكَ، قَالَ: "ثَلَاثٌ".

ترجمه: قتاده دحسن نه نقل کړي دي چه په داسې ونيلو سره ستامعامله ستاپه لاس کښې ده، درې طلاق واقع کيږي.

باب فِي الْبَتَّةِ

بابه د طلاق بته (يعني د قطعی طلاق) بیان

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه:

که یو سړې خپلې ښځې ته داسې وائی چه «انت طالق البتة» نو په دې کښې د فقهاء کرامو اختلاف دې، د امام مالک رحمته الله علیه په نزد په دې سره درې طلاقه واقع کيږي او هم دغه شان د عمر بن عبدالعزیز رحمته الله علیه په نزد هم پس امام مالک په موطاء کښې د هغه نه نقل کړې دی چه هغه ورته او فرمائل «من قال لامرأته انت طالق البتة فقد رمى الغاية القصوى» هغه طلاق خپل اخری حد ته اورسولو، او د امام شافعی رحمته الله علیه مذهب دا دې «ان نوى فما نوى والا فواحدة رجعية» چه څنگه ئې نیت وی هم هغه شان به طلاق واقع کيږي، او که څه نیت ئې نه وی نو واحده رجعية به واقع کيږي، او د احنافو په نزد به واحده بائنه واقع کيږي، وان نوى الثلاث فصحيح ولا يصح نية الاثنين. او د امام احمد نه په دې کښې دوه روایتونه دی، یو د امام مالک په شان، او دویم دا چه په دې کښې نیت لره اعتبار دې. (کذا فی العدة) او خطابي د امام احمد نه نقل کړې دی «اخی ان یكون ثلاث ولا اجترى اخی به» یعنی ماته خو د درې طلاقو ویره ده اگر چه د دې فتوی د ورکولو جرات نه کوم. (منهل)

(۱): تفرده ابو داود وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۴۹۹۲، ۱۸۵۳۷) (صحیح)

[۲۲۰۶] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، وَابْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ الْكَلْبِيُّ أَبُو ثَوْرٍ فِي آخِرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيُّ، حَدَّثَنِي عُمَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ شَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ نَافِعِ بْنِ عُجَيْبٍ عَنْ عَبْدِ يَزِيدَ بْنِ رَكَّانَةَ، أَنَّ رَكَّانَةَ بْنَ عَبْدِ يَزِيدَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ سَمِيمَةَ الْبَتَّةَ، فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ، وَقَالَ: وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً؟" فَقَالَ رَكَّانَةُ: وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً، فَرَدَّهَا إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَطَلَّقَهَا الثَّانِيَةَ فِي زَمَانِ عُثْمَانَ بْنِ عُمَرَ وَالثَّالِثَةَ فِي زَمَانِ عُثْمَانَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَوَّلُهُ لَفْظُ إِبْرَاهِيمَ وَآخِرُهُ لَفْظُ ابْنِ السَّرْحِ.

ترجمه: د نافع بن جبیر بن عبد یزید بن رکانه نه روایت دې فرمائی چې رکانه بن عبد یزید خپله ښځه سهیمه په طلاقو البته او کړې وو او بیانې نبی ﷺ په دې باندې خبر کړو رکانه او وویل په الله مې دې قسم وي چې زما دیو طلاق نیت وونی ﷺ او فرمائیل په الله قسم ستانیت نه وو مگر دیو رکانه بیا او وویل په الله قسم مادیو طلاق نیت کړې وو نو نبی ﷺ ورته دغه ښځه واپس کړه دویم طلاق نې ورته د عمر فاروق رضی الله عنه په دور کښې ورکړو او دریم طلاق نې ورته د عثمان بن عفان نه په دور کښې ورکړو. امام ابوداود فرمائی په دې روایت کښې اولنې لفظ د ابراهیم دې او اخرنې لفظ د ابن السرح دې.

تشریح: بیا د دې نه پس خان پوهه کړې چې مصنف ﷺ د طلاق رکانه روایت ذکر کړې دې چې په هغې باندې تفصیلی کلام مونږ سره دلته تیر شوې دې چې د مصنف علام تحقیق دا دې چې دا قصه د طلاق ثلاث نه ده بلکه د طلاق بته ده، هم په دې وجه باندې مصنف دا واقعه دلته په دې باب کښې راوړې ده.

[۲۲۰۷] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ النَّسَائِيُّ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُمْ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسَ، حَدَّثَنِي عُمَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ ابْنِ السَّائِبِ، عَنْ نَافِعِ بْنِ عُجَيْبٍ، عَنْ رَكَّانَةَ بْنِ عَبْدِ يَزِيدَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ.

ترجمه: نافع بن عجیر درکانه بن عبد یزید نه ددې په مثل یو مرفوع روایت بیان کړې دې.

[۲۲۰۸] (۳) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ الزُّبَيْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ يَزِيدَ بْنِ رَكَّانَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "مَا أَرَدْتُ؟" قَالَ: "وَاحِدَةً، قَالَ: "اللَّهُ؟" قَالَ: "اللَّهُ؟" قَالَ: "هُوَ عَلَيَّ مَا أَرَدْتُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا أَصَحُّ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَنَّ رَكَّانَةَ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، لِأَنَّهُمْ أَهْلُ بَيْتِهِ وَهُمْ أَعْلَمُ بِهِ. وَحَدِيثُ ابْنِ جُرَيْجٍ رَوَاهُ عَنْ بَعْضِ بَنِي أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ.

ترجمه: د عبد الله بن علی بن یزید بن رکانه دخپل پلار نه روایت کوی چې هغه خپلې ښځې ته بته طلاق ورکړو او د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شونی ﷺ ترې تپوس او کړو چې د طلاق ورکولو په وخت کښې دې نیت څه وو؟ هغه عرض او کړو دیو طلاق نبی ﷺ

۱: سنن الترمذي / الطلاق ۲ (۱۱۷۷)، ق / الطلاق ۱۹ (۲۰۵۱)، (تحفة الأشراف: ۳۶۱۳)، وقد أخرجه: سنن الدارمي /

الطلاق ۸ (۲۳۱۸) (ضعيف)

۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۶۱۳) (ضعيف)

۳: انظر حديث رقم (۲۲۰۶)، (تحفة الأشراف: ۳۶۱۳) (ضعيف)

او فرمائیل ستادي په الله قسم وي واقعي تادیو طلاق نیت کړې وو؟ هغه عرض او کړو زما دې په الله قسم وي زما صرف دیو طلاق نیت وو نبی ﷺ او فرمائیل بیا خو ستا په نسخه باندې یو طلاق واقع شوې دې، امام ابوداود فرمائی داروایت دابن جریج دروایت نه زیات صحیح دې، دابن جریج په روایت کښې داسې دي چه رکانه درې طلاقه ورکړل، داځکه چه دکور افراد دداسې معاملاتونه زیات واقف دي اودابن جریج روایت دبنورافع دبعضو افرادونه منقول دی، او د عکرمه اوابن عباس نه

په متن کښې یو غلطی او د هغې تصحیح:

خان پوهه کړه چه په حدیث الباب کښې دا دی چه رکانه خپلې نسخې ته طلاق بته ورکړې وو، او حدیث ابن جریج کوم چه په "باب نسخ المراجعة بعد التلقيات الثلاث" کښې تیر شوې دې په هغې کښې دا دی چه ابو رکانه یعنی عبد یزید خپلې نسخې ته درې طلاقه ورکړې وو، د مصنف تحقیق چونکه دا دې چه طلاق ورکولو والا رکانه دې لکه چه په حدیث الباب کښې دی نه ابو رکانه. په دې وجه مصنف دلته د ابن جریج د تیر شوی روایت په باره کښې فرمائی چه هغه غلط دې یعنی «ان ابا رکانه طلق» خو زمونږ په دې نسخه کښې د مصنف د کلام په ځانې «ان ابا رکانه طلاق امراته ثلاثا» په ځانې «ان رکانه الخ» واقع دې، دا د نسخې غلطی ده کما هو ظاهر بین، په دې باندې حضرت په بذل المجهود کښې تنبیه فرمائیلې ده او هم دغه شان صاحب منهل هم، د مصنف د رائي کامل وضاحت دې په باب سابق کښې او کتلي شی.

باب فی الوسوسة بالطلاق

باب په زړه کښې د طلاق خیال راتلو بیان

د طلاق په وسوسې سره طلاق نه واقع کیږي، کما هو مقتضى حدیث الباب، یعنی لکه څنگه چی حدیث الباب تقاضا کوی خو بعض علماء کرام د طلاق د وقوع قائل دی، پس امام زهري رحمه الله فرمائی چه «اذا طلق زوجته فی نفسه ولم يتكلم به لزمه الطلاق» په بذل او منهل کښې لیکلي دی چه د اشهب روایت هم د امام مالک نه هم دا دې، ابن العربی هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده، هغه دا په کفر بالقلب او اصرار علی المعصیت یعنی چی زړه کښې کفر او همیشوالې په کنه عمل طور نه کول او مراءاة بالعمل وغیره کارونو باندې قیاس کړې دې چه اوگورئ دلته صرف عمل بالقلب موندلې شوې دې دون اللسان، قال الخطابی والحديث حجة عليهم، لهذا حدیث الباب د جمهورو دلیل دې

[۲۲۰۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لَأَمْنِي عَمَّا لَمْ تَتَكَلَّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ بِهِ، وَمَا حَدَّثْتُ بِهِ أَنْفُسَهَا".

ترجمه: دابوهريره نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلې دی الله تعالی خیالات

۱: صحیح البخاري/العتق ۶ (۲۵۲۸)، والطلاق ۱۱ (۵۲۶۹)، والأيمان والنذور ۱۵ (۶۶۶۴)، صحیح مسلم/الإيمان ۵۸ (۱۲۷)، سنن الترمذي/الطلاق ۸ (۱۱۸۳)، سنن النسائي/الطلاق ۲۲ (۳۴۶۴، ۳۴۶۵)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۱۴ (۲۰۴۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۹۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۳/۲، ۳۹۸، ۴۲۵، ۴۷۴، ۴۸۱، ۴۹۱) (صحیح)

او تصورات زما امت ته معاف کړي دي کوم چه په زړه کښې تیریرې ترخوچه ئې په ژبه وئيلي نه وي او عمل ئې ورباندې نه وي کړې.

والحدیث اخرجه ایضا باقی الستة، وقال الترمذی هذا حدیث حسن صحیح. (کذا فی المنهل)

باب فی الرَّجُلِ یَقُولُ لِامْرَأَتِهِ يَا أَخْتِي

بابه د سړي خپلې ښځې ته خور وئيل څنگه دی؟

[۲۲۱۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، وَحَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، وَخَالِدُ الطَّحَّانُ الْمَعْنَى، كُلُّهُمْ عَنْ خَالِدٍ، عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ الْهَجِيمِيِّ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِامْرَأَتِهِ: يَا أَخِيَّةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَخْتُكَ هِيَ"، فَكُرِّهَ ذَلِكَ وَنَهِيَ عَنْهُ.

ترجمه: د ابوتميمه هجيمي نه روايت دي يو کس خپلې ښځې ته او وئيل اي خوري نبی ﷺ دا خبره بده وگڼېرله او د داسې الفاظو وئيلو نه ئې منع او فرمائيله.

توضیح الحديث

(اختية) تصغير دي د (احت) رسول الله ﷺ خپلې ښځې ته د خور وئيلو نه منع کړې ده ځکه چه قرابت اخوة محرم دي لهذا خپلې ښځې ته داسې وئيلو کښې مظنه تحریم يعنی د حراموالي گمان دي، هم دا وجه ده چه دبعض علماء کرامو په نزد په دې باندې ظهار واقع کيږي مسئله فقهيه :

اصل کښې په دې کښې تفصيل دي، که يو سړي خپلې ښځې ته داسې اوایي چه انت کاختي نو په دې کښې خو صورتونه دي، که د هغه دا وينا د ظهار په نيت ده نو بيا خو به د اکثرو په نزد ظهار واقع شی، او که د کرامت په نيت اوایي نو په دې کښې هيڅ ضرر نشته صرف د احتياط خلاف ده او که څه نيت ئې نه وي نو په دې کښې اختلاف دي، د اکثر علماء کرامو په نزد خو په دې کښې هيڅ ضرر نشته، او امام ابو يوسف رحمته الله فرمائي چه د هغه داسې وئيل تحریم دي او د امام محمد رحمته الله په نزد ظهار دي (منهل عن الخطابي) (۱)

[۲۲۱۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ يَعْنِي ابْنَ حَرْبٍ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّادِ، عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ لِامْرَأَتِهِ: يَا أَخِيَّةُ، فَنَهَاهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَرَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۹۹، ۱۸۸۴۶) (ضعيف)

(۲): وفي البدائع ۲۳۱/۳: ولو قال لها انت علي كامي او مثل امي يرجع الي نيتي، فان نوي به الظهار كان مظاهرا، وان نوي به الكرامة كان كرامة، وان نوي به الطلاق كان طلاقا، وان نوي به اليمين كان ايلاء لان اللفظ يحتمل كل ذلك اذ هو تشبيه المرأة بالام فيحتمل التشبيه في الكرامة والمنزلة، ويحتمل التشبيه في الحرمة الي ان قال: وان لم يكن له نية لا يكون ظهارا عند ابي حنيفة وهو قول ابي يوسف، الا ان: عند ابي حنيفة لا يكون شيئا وعند ابي يوسف يكون التحريم اليمين، وعند محمد يكون ظهارا. اهـ د بدائع د دي عبارت تعلق اگر چه د (ام) سره دي خو په باب ظهار کښې د ام او اخت دواړو حکم يو شان دي.

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۹۹، ۱۸۸۴۶) (ضعيف)

ترجمه: ابوتمیمه دخپل قوم دیوکس نه روایت کوی فرمائی چه دنبی ﷺ نه ئې اوریدلي وو اونبی ﷺ دیوکس نه واوریدل چه خپلې ښځې ته ئې اووئیل ای خوري نونبی ﷺ هغه لره منع کړو، امام ابوداود فرمائی داروایت عبدالعزیز بن مختار دخالد نه او هغه دابوعثمان نه هغه دابوتمیمه نه هغه دنبی ﷺ نه مرسلأ بیان کړې دې همدارنگې شعبه دخالد نه او هغه دیوکس نه هغه دابوتمیمه نه هغه دنبی ﷺ نه نقل کړې وو.

تشریح: عن ابی تمیمه عن رجل من قومه انه سمع النبی صلی الله علیه وسلم :

اولنې سند مرسل وو، ابو تمیمه طریق بن مجالد تابعی دې، او دا دویم روایت مسند دې، د «رجل مبهم» نه مراد ابو جری دې کما قال الحافظ فی التقرب فی باب المبهات، ونقله عنه فی البدل.

قوله: قال ابوداود: ورواه عبدالعزیز بن المختار عن خالد الخ :

مصنف دا روایت په څلور طرق سره ذکر کړې دې (۱) طریق حماد عن خالد (۲) طریق عبدالسلام عن خالد (۳) عبدالعزیز عن خالد (۴) شعبه عن خالد، په دې څلورو واپرو کښې صرف طریق عبدالسلام مسند متصل دې باقی درې واپره مرسل دی، په «قال ابوداود» سره د مصنف غرض د طریق مرسل ترجیح ده، ورسره دلته مصنف د یو بل اختلاف طرف ته هم اشاره کوی، هغه دا چه د حماد او عبدالسلام روایت کښې خالد او ابو تمیمه ترمینځه هیڅ قسم واسطه نشته، په خلاف د طریقین اخیرین چه په دې کښې د خالد او ابو تمیمه ترمینځه د یوې واسطې زیادت دې، یو د ابو عثمان او دویم د رجل مبهم، کیدې شی چه د دې رجل مبهم نه مراد ابو عثمان وی، حاصل دا دې چه د دې حدیث په سند کښې دوه اختلافه شویو د ارسال او اسناد او دویم د واسطې او عدم واسطې، حضرت په بذل کښې په دې طرق مختلفه کښې تطبیق او عدم تعارض لیکلي دي.

[۲۲۱۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّ إِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُذِبْ قَطُّ إِلَّا ثَلَاثًا: ثَلَاثًا فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَى، قَوْلُهُ: إِنِّي سَقِيمٌ، سُورَةُ الصَّافَاتِ آيَةٌ ۸۹، وَقَوْلُهُ: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا سُورَةُ الْأَنْبِيَاءِ آيَةٌ ۳۳، وَبَيْنَمَا هُوَ يُسِيرُ فِي أَرْضِ حَبَارٍ مِنَ الْجَبَايِرَةِ، إِذْ نَزَلَ مِنْزَلًا فَأَتَى الْجَبَّارَ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّهُ نَزَلَ هَاهُنَا رَجُلٌ مَعَهُ أَمْرَاءُ هِيَ أَحْسَنُ النَّاسِ، قَالَ: فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ، فَسَأَلَهُ عَنْهَا، فَقَالَ: إِنَّهَا أُخْتِي، فَلَمَّا رَجَعَ إِلَيْهَا، قَالَ: إِنَّ هَذَا سَأَلَنِي عَنْكَ فَأَبَاؤُهُ أَتَكَ أُخْتِي، وَإِنَّهُ لَيْسَ الْيَوْمَ مُسْلِمٌ غَيْرِي وَغَيْرُكَ، وَإِلَيْكَ أُخْتِي فِي كِتَابِ اللَّهِ فَلَا تُكْذِبِينِي عِنْدَهُ" وَسَاقَ الْحَدِيثَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْخَبَرُ شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ أَبِي الزُّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ.

ترجمه: ابوهريره دنبی ﷺ نه روایت بیانوي چه فرمائي لي ئې وو يقينا ابراهيم عليه السلام چرته دروغ نه وو وئيلي مگر درې پيري دوه ځل هغه دالله تعالی دپاره اني سقيم وئيلي وو او په دویم ځل (بل فعله کبيرهم) ئې وئيلي وو او يو ځل هغه ديو ظالم بادشاه ملک ته تلې وو (هغه ظالم بادشاه به دخلقونه ښځې په زوره اخستلي) ابراهيم عليه السلام يو ځاني ته راغې او هغه ظالم

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۵۳۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري / أحاديث الأنبياء ۸ (۳۳۵۷)، والنكاح ۱۲ (۵۰۱۲)، صحيح مسلم / الفضائل ۴۱ (۲۳۷۱)، سنن الترمذي / تفسير سورة الأنبياء (۳۱۶۵)، مسند أحمد (۴۰۳/۲) (صحيح)

بادشاه هم راغي خلقو ورته اووئيل چه دلته يوكس راغلي دي اوډيره بنائسته بنځه ئې ده، چنانچه دي ظالم بادشاه د ابراهيم عليه السلام په طلب كولويسي خپل يوكس اوليرلو ابراهيم عليه السلام چه بادشاه ته ورغې نووئې وئيل چه هغه زما خورده گله چه ابراهيم عليه السلام واپس راغي نوخپلې بې بې ته ئې ووئيل بادشاه رانه ستا په باره كښې تپوس او كړو ما ورته اووئيل چه خور مې ده اونن ورځ زما اوستانه علاوه په دنيا كښې څوك بل مسلمان موجود نه دي نوپه دې وجه باندې ته زما خوركيري نو په دې وجه باندې ته ماددې ظالم بادشاه په مخكښې دروغژن مه گنړه. امام ابوداود فرمائي همدارنگې شعيب بن ابي حمزه د ابوالزناد نه او هغه اعرج نه هغه د ابوهريره نه داروايت مرفوعا بيان كړې دي.

شرح حديث:

دا حديث مشهور دي، د ابوداود نه علاوه په صحيحين او مسند احمد كښې هم دي، او په ترمذي كښې مختصرا دي. رسول الله ﷺ فرمائي چه د سيدنا ابراهيم عليه السلام نه په ټول عمر كښې صرف درې كړته د كذب صدور شوې دي چه په هغې كښې دوه خالص د الله پاك دپاره وو، يو د هغه قول «اني سقيم» په آيت كريمه كښې داسې دي «فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ فَقَالَ اِنِّي سَقِيمٌ» چه د هغې حاصل دا دي چه د سيدنا ابراهيم قوم هغه په خپل څه مذهبي ميله كښې بوتلل غوښتل نو هغه د ستورو طرف ته كتلو سره او فرمائيل (ځكه چه د هغه قوم د علم نجوم قائل وو) چه زما طبيعت خو صحيح نه دي زه تاسو سره د تلو نه معذوريم، او كذب ثاني كوم چه په دې حديث كښې بيان كړې شوې دي هغه د هغوی قول دي «بَلْ فَعَلَهُ كَيْدُهَا» آيت كريمه داسې دي «وَتَاللّٰهِ لَا كَيْدَ اَصْنَعُكُمْ بَعْدَ اَنْ تُؤَلُّوا مُذَبِّرِينَ ﴿١﴾ فَجَعَلَهُمْ جَذَآءًا اِلَّا كَيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٢﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا اِنَّهٗ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣﴾ قَالُوا اَاَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيْمَ ﴿٤﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَيْدُهُمْ هَٰذَا فَاسْأَلُوهُمْ اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ ﴿٥﴾» شوې داسې وه چه كله د هغه قوم دي خپلې ميلې ته لاړو چه كوم ته هغوی سيدنا ابراهيم عليه السلام بوتلل غوښتل، سيدنا ابراهيم عليه السلام د هغوی د تلو نه روستو د هغوی چه كوم واړه واره بتان وو هغه ئې په يو تبر باندې مات كړل او هغه ئې د لوئې بت په غاړه كښې زورند كړو، هم د دې خبرې طرف ته اشاره كولو دپاره چه دا عمل د دې لوئې بت دي، پس اوس د هغوی قوم واپس راغلو نو په دې منظر كتلو سره پريشانه شو او په دې تلاش كښې اولگيدل چه دا د چا حركت دي تردې چه د ابراهيم عليه السلام نه هم تپوس او كړې شو چه دا كار تاسو كړې دي؟ هغوی ورته جواب ورکړو چه دا هر څه خو د دې مشر حركت معلوميري لهذا تاسو هم د دې (اصنام صغار) نه تپوس او كړئ كه دوی جواب دركولې شى، د دريم كذب بيان وړاندې راروان دي.

په دې روايت كښې دا فرمايلې شوې دي «ثَنَانٌ فِي ذَاتِ اللّٰهِ» يعنى صرف د دوه په باره كښې وئيلې شى چه په دې كښې دوه كذب د الله پاك دپاره وو، حال دا چه دريم كذب هم د الله پاك دپاره وو، حافظ فرمائي چه د دوه تخصيص په دې وجه دي چه اگر چه قصه ساره هم د الله پاك د ذات دپاره وه، لكن تضمنت حظا لنفسه ونقعا له. يعنى په دې قصه كښې چونكه فى الجملة حظ نفس هم وو يعنى خپله ذاتى فائده، په خلاف د رومبو دواړو چه په

هغې کښې د حفظ نفس شائبه نه وه، هم دا وجه ده چې په بعض روایاتو کښې راغلې دی. (۱) ثلاث کذبات کل ذلک فی ذات الله تعالی، او د ترمذی په روایت کښې دی «ما منها کذبة الا ما حل بها عن دين الله تعالی» یعنې په دې کذبات کښې یو کذب هم داسې نه وو کوم چې هغه حیلې او ذریعه نه وی جوړه کړې د الله پاک د دین د حفاظت دپاره.

د کذب اطلاق په نښې باندې:

د دې نه پس خان پوهه کړې چې په دې حدیث شریف کښې د ابراهیم عليه السلام په حق کښې د کذب اطلاق کړې شوې دې چې په هغې باندې دا اشکال ظاهر دي. (۱) خو ټول شارحین په دې خبره باندې متفق دي چې په دې حدیث شریف کښې د کذب نه مراد کذب حقیقی نه دې ځکه چې هغه خو معصیت او حرام دي، هغه د الله پاک دپاره نه شی کیدې بلکه د دې نه مراد معاریض او توریې ده او په توریې کښې صورت کذب موندلې شی. ای من حیث السامع لا من حیث المتکلم. او د توریې مطلب دا وی چې د یو کلام دوه معنی وی یو ظاهري او بله باطني، یا داسې او ایې چې یو متبادر او بله غیر متبادر. د متکلم مراد خو غیر متبادر معنی وی او د سامع په ذهن کښې معنی متبادر وی کوم چې د واقع خلاف دی، او غیر متبادر معنی د واقعي مطابق وی، کوم چې متکلم مراد کړې دي، پس دلته که کذب واقع شوې وی نو هغه د سامع په لحاظ سره شوې دي نه د متکلم، لهذا د دې توجیه په وجه باندې نظر سقیم چې هغه غیر متبادر معنی کومه چې ابراهیم عليه السلام مراد کړې ده هغه مختلف کیدې شی، یا داسې او ټیلي شی چې هغه د سقیم نه مراد «سقیم الحجة فی خروج مهم» اخستلي وی (۲) او دا هم وټیلي شوې دی چې په دې ورځو کښې سیدنا ابراهیم عليه السلام په حمی نوبتی کښې اخته وو خو دا ورځ ئې د تبې نه وه بلکه د راحت وه، پس یو لحاظ سره دروغ شو او بل لحاظ سره نه، هم دغه شان په «بل فعله کیرهم» کښې توریې خو په داسې طریقه ده چې د سیدنا ابراهیم عليه السلام مراد په «بل فعله کیرهم» سره دا دي چې په موجوده صورت کښې چې کومه نقشه مخې ته ده هغه دا بیانوی چې دا کار د دې لوڼې بت حرکت دي، او د هغه مراد دا نه وو چې واقعه هغه داسې او کړل. والله تعالی اعلم

وړاندې په حدیث کښې دریم کذب دا بیان کړې شوې دي چې یو ځل ابراهیم عليه السلام د یو جابر او ظالم بادشاه په دور کښې سفر کولو (۳) په مینځ کښې په یو منزل باندې کوز شو

(۱) په دې وجه باندې بعض خلکو د دې حدیث د صحت نه انکار کړې دي کوم چې سراسر غلط دي، ځکه چې دا حدیث په صحیحین کښې موجود دي، د هغې نه علاوه هم د حدیث په ډیرو معتبر او مستند کتابونو کښې په اسانید صحیحې سره مذکور دي، مولانا محمد ادریس کاندهلوی لیکي چې د دې حدیث په صحت کښې تر نن پورې د حدیث یو امام هم کلام نه دي کړې او نه د کلام گنجانش شته (المعارف القرآن) (۲) یعنې زما دپاره تاسو سره وتلو کښې د جواز څه وجه نشته،

(۳) دا بادشاه عمرو بن امرؤ القیس د مصر بادشاه وو، ابراهیم عليه السلام چې کله بابل او خپل قوم لره د یريخودلو سره د سفر اراده او فرمائیلې د حران کنعان (د فلسطین علاقه) ته راوړسیدل نو په حران کښې د هغه واده د ساره عليها السلام سره وشو، د هغه ځانې نه ئې مصر ته سفر او کړو چې د هغه ځانې د بادشاه سره دا قصه پېښه شوه

هغه سره په دې وخت کښې د هغه حريم سیده ساره رضی اللہ تعالیٰ عنہا وه، یو سرې لارو او هغه جبار ته ئې خبر ورکړو چه دلته یو سرې داسې دیره شوې دې چه هغې سره یوه ښکلې زنانه ده، هغه جابر سرې په ښکلې زنانو باندې مټین وو په هغې باندې ئې قبضه کړې وه چه کله هغه ته خبر اوشو نو هغه ابراهیم علیه السلام ته خپل قاصد اولیرلو او هغه ئې راطلب کړو، د راغوبستلو نه پس بادشاه د ابراهیم علیه السلام نه د هغه زنانه متعلق تپوس اوکړو نو هغه او فرمائیل: «اختی»، او د هغه ځانې نه واپس راتلو سره ئې سیده ساره رضی اللہ تعالیٰ عنہا ته او فرمائیل چه هغه جبار زما نه ستا متعلق سوال کړې وو نو ما ورته دا جواب ورکړو چه هغه زما خور ده، او ته زما دیني لحاظ سره خور ئې، لهذا که ستا نه تپوس اوکړی نو ته هم دغه شان اوایه.

د دې حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت هم د دې جزء په لحاظ سره دې، لهذا د دې نه معلومه شوه چه خپلې ښځې ته بغیر د څه ضرورت یا مصلحت نه خو «یا اختی» نه دی وئیل پکار. کما مر فی الحدیث السابق، خو که ضرورة یا مصلحة اوئیلې شی نو دا جدا خبره ده.

«وانه لیس الیوم مسلم غیری وغیرک» په دې باندې دا اشکال دې چه د سیده ساره نه علاوه په دې زمانه کښې د ابراهیم علیه السلام سره په ایمان راوړلو والا کښې سیدنا لوط علیه السلام هم وو کما قال الله تعالی «فامن له لوط» د دې جواب دا ورکړې شوې دې چه په دې علاقه کښې چرته چه دا واقعه پیښه شوې وه بل څوک مومن نه وو، اگر چه لوط علیه السلام وو خو هغه بل ځانې کښې وو. شارحینو لیکلې دی چه د دې بادشاه عادت دا وو چه د خاوند والا ښځې ته به ئې تعرض کولو هم په دې وجه ابراهیم علیه السلام هغه پوهه کړه چه ته هغه ته داسې مه وایه چه زه د هغه ښځه یم بلکه وایه چه زه ئې خور یم.

«وساق الحدیث» مصنف فرمائی چه زما استاذ خو واقعه د اخره پورې بیان کړې وه خو زه وړاندې اختصار کوم، حضرت په بذل المجهود کښې فرمائی چه ټوله قصه په صحیح بخاری کښې ده چه په هغې کښې دا دی چه بیا هغه جبار بادشاه سیده ساره خپل محل ته طلب کړه چه کله هغه هلته اور سیده نو هغه ورته لاس ور واچولو خو فوراً ئې لاس شل شو، بادشاه پوهه شو چه دا د هغې په بد دعا سره داسې اوشو هغه سیده ساره رضی اللہ تعالیٰ عنہا ته اووې چه زما دپاره دعا اوکړه زه به تاته ضرر نه درکوم، هغې الله پاک نه دعا اوکړه او د هغه لاس روغ شو، خو بیا ئې دوباره د هغې طرف ته لاس ور اوږد کړو، د هغه لاس دوباره شل شو، او بیا هم دغه شان د هغې په دعا سره صحیح شو، بیا هغې خپل دربان راطلب کړو او وې وئیل چه دا تا ماته څوک راوستلې دی؟ هغه انسان نه معلومېږی کیدې شی چه څوک جن وی، او بیا ئې د سیده ساره رضی اللہ تعالیٰ عنہا په خدمت کښې یوه وینزه سیده هاجر رضی اللہ تعالیٰ عنہا هبه کړه او شغوی ئې رخصت کړل.

والحدیث اخرجه ایضا احمد والشیخان، وكذا الترمذی مختصراً، قاله فی المنهل

باب فی الظَّهَارِ

باب د ظهار بیان

ظهار د اهل جاهلیت والا د طلاق نه دې، د اهل جاهلیت په نزد خو ظهار سبب تحریم وو، الله پاک په اسلام کښې نفس ظهار خو باقی اوساتلو خو د هغې په حکم کښې ئې تغیر اوکړو، د تحریم مؤبد نه د تحریم مؤقت طرف ته، یعنی الی اداء الکفارة، د کفاره د ادا کولو نه پس هغه زنانه د مخکښې په شان حلالیږي، په اسلام کښې د ټولو نه وړاندې چه کوم ظهار واقع شوې دې هغه د اوس بن الصامت ظهار دې، کوم چه د باب په دویم حدیث کښې مذکور دې.

د ظهار سره متعلق مباحث اوبعه :

دلته څلور بحثونه دی، حقیقت ظهار او په دې کښې اختلاف علماء، دویم حکم ظهار، دریم که قبل التکفیر جماع اوکړه نو د دې څه حکم دې، څلورم توقیت فی الظهار صحیح دې یا نه دې.

بحث اول :

د ظهار تعریف زمونږ په "کنز الدقائق" کښې داسې لیکلې شوې دې : تشبیه المحللة بالمحرمة علی التأیید... یعنی خاوند خپلې ښځې ته د داسې څیز سره تشبیه ورکول کوم چه په هغه باندې د همیشه دپاره حرام وی، تشبیه که د ذات سره وی، یا د یو داسې جزء سره وی د کوم نه چه په صبا سره تعبیر کولې شی. لکه ماسپحین مثلاً.

د پورته ذکر شوی تعریف نه معلومه شوه چه د ظهار حقیقت تشبیه بالام کښې منحصر نه دې بلکه چه کومه زنانه هم په هغه باندې د همیشه دپاره حرام وی برابره خبره ده که هغه د حرمت رضاع د وجې نه وی یا د مصاهرت د وجې نه وی، هم دغه شان د امام مالک رحمه الله په نزد هم ظهار د تشبیه بالام سره خاص نه دې، امام شافعی او امام احمد نه دواړه روایتونه دی، د امام شافعی په قول قدیم کښې «ام» سره خاص دې او قول جدید کښې «ام» سره خاص نه دې.

بحث ثانی :

د ظهار حکم دا دې چه د دې وجې نه سړې د خپلې ښځې سره جماع حرامیږي تردې چه کفاره ادا کړي دواعی جماع مس او تقبیل وغیره هم حرام دی یا نه؟ په دې کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد هغه هم حرامیږي هم دا مذهب د امام مالک رحمه الله دې، د شوافعو او حنابلو په دې کښې دوه روایتونه دی، حرمت او عدم حرمت. (من الاوجز)

بحث ثالث :

دا دې چه که مظاهر قبل التکفیر جماع اوکړي نو په دې کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد په هغه باندې توبه او استغفار دې، او دا چه د بیا دپاره دې قبل التکفیر جماع نه کوي، امام ترمذی په دې مسئله باندې مستقل باب ترلې دې، باب ما جاء فی المظاهر یواقع قبل ان

بکفر. په دې کښې هغه د اکثر علماء کرامو هم دا مسلک نقل فرمائيلې دې، د اتمه ثلاث مسلک هم دا ليکلې شوې دې، او د عبد الرحمن بن مهدی قول دا ليکلې شوې دې چه په دې صورت کښې د هغوی په نزد په هغه باندې دوه کفارې واجب دی، او په اوجز کښې د حسن بصری او نخعی نه دا نقل کړې دی چه د هغوی په نزد درې کفارې واجب دی، او د مغنی نه ئې نقل کړې دی چه د بعض علماء کرامو نه منقول دی چه په دې صورت کښې به کفاره مطلقا ساقط شی. لانه فات وقتها.

بحث رابع :

يعنی ظهار موقت لکه چه په حديث الباب کښې يعنی سلمه بن صخر په قصه کښې واقع دې، دا مسئله هم مختلف فیه ده د احنافو په نزد ظهار موقت صحيح دې او هم دا د امام احمد رائې ده، او د امام شافعی په دې کښې دوه اقوال دی، الاول يکون ظهارا والاخر لا يکون ظهارا. او د امام مالک رحمته الله په نزد به وخت لره اعتبار نه وی بلکه ظهار به مطلق شی.

(کما فی هامش البذل عن الاوجز)

[۲۲۱۳] (حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَطَاءٍ، قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ ابْنُ عَلْقَمَةَ بْنِ عِيَّاشٍ: عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَّارٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ صَخْرٍ، قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ الْبَيَاضِيُّ، قَالَ: كُنْتُ امْرَأً أَصِيبُ مِنَ النِّسَاءِ مَا لَا يُصِيبُ غَيْرِي، فَلَمَّا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ خِفْتُ أَنْ أَصِيبَ مِنْ أَمْرَاتِي شَيْئًا يَتَأَبَّرُ بِي حَتَّى أَصِيبَ، فَظَاهَرْتُ مِنْهَا حَتَّى يَنْسَلِخَ شَهْرُ رَمَضَانَ، فَبَيْنَمَا هِيَ تَخْدُمُنِي ذَاتَ لَيْلَةٍ إِذْ تَكَشَّفَ لِي مِنْهَا شَيْءٌ، فَلَمَّ الْبَيْتُ أَنْ نَزَوْتُ عَلَيْهَا، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ خَرَجْتُ إِلَى قَوْمِي فَأَخْبَرْتُهُمْ الْخَبْرَ، وَقُلْتُ: امْشُوا مَعِيَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالُوا: لَا وَاللَّهِ، فَأَنْطَلَقْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: "أَنْتَ بِذَاكَ يَا سَلَمَةُ"، قُلْتُ: أَنَا بِذَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَرَّتَيْنِ، وَأَنَا صَابِرٌ لِأَمْرِ اللَّهِ، فَأَحْكُمُ فِي مَا أَرَاكَ اللَّهُ، قَالَ: "حَرِّ رَقَبَةً"، قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَمْلِكُ رَقَبَةً غَيْرَهَا وَضَرَبْتُ صَفْحَةَ رَقَبَتِي، قَالَ: "قَصِمُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ"، قَالَ: وَهَلْ أَصَبْتُ الَّذِي أَصَبْتُ إِلَّا مِنَ الصِّيَامِ، قَالَ: "فَأَطِيعِي وَسَقَا مِنْ تَمَرٍ بَيْنَ سِتَيْنِ مَسْكِينًا"، قُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، لَقَدْ بَنَيْنَا وَحَشِينَا مَا لَنَا طَعَامٌ، قَالَ: "فَأَنْطَلِقِي إِلَى صَاحِبِ صَدَقَةِ بَنِي زُرَيْقٍ فَلْيَذْ فَعْمَا إِلَيْكَ، فَأَطِيعِي سِتَيْنِ مَسْكِينًا وَسَقَا مِنْ تَمَرٍ، وَكُلْ أَنْتَ وَعِيَالُكَ بِقِيَّتِهَا"، فَرَجَعْتُ إِلَى قَوْمِي، فَقُلْتُ: وَجَدْتُ عِنْدَكُمْ الضِّيقَ وَسُوءَ الرَّأْيِ وَوَجَدْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّعَةَ وَحَسَنَ الرَّأْيِ، وَقَدْ أَمَرَنِي، أَوْ أَمَرَلِي، بِصَدَقَتِكُمْ، زَادَ ابْنُ الْعَلَاءِ، قَالَ ابْنُ إِدْرِيسَ: بَيَاضَةٌ بَطْنٌ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ.

ترجمه: دابن العلاء البياضي نه روايت دې فرمائی چه زه يوداسې سړي وم چه ښځې به مې ډيري خوښي وي زما هومره به دبل چا نه وي خوښي (يعنی جماع به مې ډيره کوله) کله چه درمضان مياشت راغله نوزما سره دا اندېښنه پيدا شوه چه چري داسې و نه شی چه په رمضان کښې دخپلې ښځې سره دورځې کوروالې ونکړم نو بدقسمتی زه ترسحره پرې نه خودو اودرمضان تراخره پورې مې ظهاروکړويوه شپه هغه ښځه زماپه خوا کښې تيريدله

۱: سنن الترمذي/الطلاق ۲۰ (۱۱۹۸)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۵ (۲۰۶۲)، (تحفة الأشراف: ۴۵۵۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷/۴، ۴۳۷/۵)، سنن الدارمي/الطلاق ۹ (۲۳۱۹) (حسن صحيح) (ملاحظه هو الإرواء: ۲۰۹۱) ويأتي هذا الحديث برقم (۲۲۱۳)

اوزه مشغول وم اچانك دهغي جسم بربنده شو اوزمانه صبراونشواوصحبت مي ورسره
اوکړو، کله چه سحر شو نوزه خپل قوم ته ورغلم اودغه خلکوته مي پوره واقعه بيان کړه او
ورته مي اوونيل چه تاسو زما سره نبي ﷺ ته لار شي هغوی اوونيل په الله قسم مونږ درسره
نه خونوزه يواخي دني ﷺ په خدمت کښي حاضر شوم او پوره واقعه مي ورته بيان کړه
نبي ﷺ پيوس اوکړو اي ابوسلمه تا واقعي دا کار کړي دي؟ ماعرض اوکړو هو، دا کار نبي
کړي دي، نبي ﷺ ددي خبري دوباره پيوس اوکړو نوماورته اوونيل دالله تعالي په حکم
باندي صابريم اوس چه دالله تعالي څه حکم وي هغه صادر کړه نبي ﷺ اوفرمايل يرغلام
آزاد کړه ماعرض اوکړو دالله په ذات مي دي قسم وي چاچه ته په حقه راليرلي وي زه ددي
خپل څټ نه علاوه دبل هيڅ شي مالک نه يم او په خپل څټ مي لاس کيخودونبي ﷺ
اوفرمايل بيا دوه مياشتي مسلسل روژي اونيسه ماعرض اوکړو په ما باندي دا پریشاني
د يوې روژي په وجه راغلي ده شپيته خو درکنار، نبي ﷺ اوفرمايل شپيته صاع کجوري
مسکينانوته په صدقه کښي ورکړه ماعرض اوکړو په هغه ذات مي دي قسم وي چاچه په
حق سره ته په رسالت راليرلي يي مونږ دواړه ښځه خاوند شپه په نهره تيره وو زمونږ سره
دخوراک دپاره څه موجود نه وي چه ونې خوري نبي ﷺ اوفرمايل دبنی زريق قبيلي صدقه
کونکوته ورشه هغوی به درته کجوري درکړي ته په هغي کښي شپيته صاع غريبانوته
ورکړه اوباقی کجوري ستا اوستادښځي شوي چنانچه زه خپل قوم ته واپس راغلم او ورته
مي اوونيل ستاسو سره مي بده مشوره او تنگوالي اوموندو اودنبي ﷺ سره مي توسع
اونيکه مشوره اوموندله اونبي ﷺ زما دپاره دصدقي حکم اوکړو، ابن العلاء دا اضافه
کړي ده چه ابن ادریس وئيلي دي چه قبيله بياضه دبنی زريق يوشاخ دي.

توضیح الحديث

مصنف په دې باب کښي دوه احاديث ذکر فرمايلي دي، اولاً د سلمه بن صخر
البياضي حديث کوم ته چه سلمان بن صخر هم وئيلي شي، په دې حديث کښي کفار ه ظهار
هم بالتفصيل مذکور دي کما هو مذکور فی القرآن. بيا ئي دويم نمبر کښي د اوس بن صامت
حديث ذکر اوفرمايلو چا چه د خپلي ښځي خويله سره ظهار کړي وو او هم په دې قصه
کښي د آيت ظهار نزول شوې وو په ظاهره کښي د قياس تقاضه دا وه چه دا دويم حديث
مصنف اول ذکر کړي وي. زما په خيال نې د دې برعکس په دې وجه اوکړل چه په دې اول
حديث کښي کفار ه ظهار کښي مذکور دي کوم چه حکم ظهار دي، او معرفت حکم اهم او
مقصود دي، په دې وجه مصنف هغه مقدم کړي دي.

مضمون حديث :

مضمون حديث دا دي چه سلمه بن صخر وائي چه چونکه ما باندي به د جماع مواقع زياتي
راتلي چه دومره به کيدي شي په چا نه راتلي (د قوت او شهوت د زيادت د وجي نه) نو کله
چه به د رمضان مياشت شروع شوه نو زما د خان نه دا ويړه پيدا شوه چه هسي نه د رمضان
په مياشت کښي د خپلي ښځي سره داسي مشغول شم چه د هغي نه جدا نه شم تردې چه

صبا شی (دا ترجمه د «یتایع بی») دې چه د هغې معنی لزوم ده، لهذا ما د هغې نه د رمضان د خرپورې ظهار اوکړو، وړاندې د حدیث مضمون واضح دې.
د ظهار موقت یعنی وخت ئې مقرر شو، د دې حکم په ابتدائی مباحث کښې تیر شوې دې.

وړاندې دلته په حدیث الباب کښې د کفاره ظهار تفصیل مذکور دې یعنی «الاعتاق» یا «صوم ستین یوما یا اطعام ستین مسکینا» اعتاق رقبه د احنافو په نزد مطلق دې او د جمهورو په نزد په دې کښې د مومنه قید دې، بیا د اطعام ستین په مقدار کښې اختلاف دې، د احنافو په نزد مقدار طعام د هر یو مسکین دپاره د صدقه الفطر برابر دې، من الصرع صاع لكل مسکین ومن البر نصف صاع، وعند الشافعی لكل مسکین ربع صاع من کل شی فالمجموع خمسة عشر صاعا، وعند مالک نصف صاع من کل شی، فالمجموع ثلاثون صاعا وعند الامام احمد من البر ربع صاع ومن غیره نصف صاع. د دې اختلاف وجه اختلاف روایات دې چه خپله دلته په سنن ابوداود کښې موجود دې.

والحدیث أخرجه ایضا احمد وابن ماجه والحاكم وقال هذا حدیث صحیح علی شرط مسلم، واخرجه البيهقي والترمذي وقال هذا حدیث حسن صحیح وصححه ابن خزيمة قاله فی المنهل.

[۲۲۱۴] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مَقَرٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْظَلَةَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ، عَنْ خُوَيْلَةَ بِنْتِ مَالِكِ بْنِ نَعْبَةَ، قَالَتْ: طَاهَرَمَنِي زَوْجِي أَوْسُ بْنُ الصَّامِتِ، فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْكُو إِلَيْهِ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُجَادِلُنِي فِيهِ، وَيَقُولُ: "اتَّقِيَ اللَّهَ، فَإِنَّهُ ابْنُ عَمِّكَ"، فَمَا بَرَحْتُ حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ: "قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا سُورَةَ الْمَجَادِلَةِ آيَةً، إِلَى الْفَرَضِ، فَقَالَ: "يَعْنِي رَقَبَةً"، قَالَتْ: لَا يَجِدُ، قَالَ: "فِي صَوْمِ شَهْرَيْنِ مُتَابَعَيْنِ"، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهُ شَيْخٌ كَبِيرٌ مَا بِهِ مِنْ صِيَامٍ، قَالَ: "فَلْيُطْعَمْ سِتِينَ مَسْكِينًا"، قَالَتْ: مَا عِنْدَهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَصَدَّقُ بِهِ، قَالَتْ: فَأَتَيْتُ سَاعَتِيذَ بَعْرَقٍ مِنْ ثَمَرٍ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَإِنِّي أُعِينُهُ بِعَرَقٍ آخَرَ، قَالَ: "قَدْ أَحْسَنْتِ، أَذْهَبِي فَأُطْعِمِي بِهَا عَنْهُ سِتِينَ مَسْكِينًا وَأَرْجِعِي إِلَى ابْنِ عَمِّكَ"، قَالَ: وَالْعَرَقُ سِتُونَ صَاعًا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ فِي هَذَا: إِنَّمَا كَفَرْتُ عَنْهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ تُسْتَأْمَرَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا أَخُو عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ.

ترجمه: دخويله بنت مالک بن ثعلبه نه روایت دې فرمائی چه زما خاوند اوس بن الصامت زما سره ظهار وکړو اود شکایت کولو دپاره د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم اونبې ﷺ زما سره زما د خاوند په باره کښې په جگړه شو ونیل کې د الله نه ویرېږه دنره خوي دې زه لاناسته وم چه د قرآن دا آیت («قد سمع الله قول التي تجادلک فی زوجها») نازل شو نبی ﷺ اوفرمائیل هغه دي یو غلام آزاد کړي خويله اوونیل ددې طاقت ئې نشته نبی ﷺ اوفرمائیل دوه میاشتي مسلسل روژې دي اونيسي خويله عرض اوکړو اي د الله رسوله هغه بودا او کمزورې دې روژې هم نه شی نیولې نونبې ﷺ بیا اوفرمائیل چه شپيته مسکینان دي ماره کړي خويله عرض اوکړو هيڅ ورسره نشته چه صدقه ئې کړي، په دې وخت کښې

۱: تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱۰/۸) (حسن)

یوه بوجی کجورې راغلي خویله عرض اوکړو اي دالله رسوله زه به ورته یوه بله بوجی کجورې ورکړم نبی ﷺ او فرمائیل بڼه خبره دي اوکړه لاره شه اودهغه دطرف نه نې شپيته مسکینانوته ورکړه اودتره خوي ته دې واپس شه، راوي وائی عرق په عربو کښې هغه بوجی ته وئیلې شي په کومه کښې چه شپيته صاع کجورې راخي، امام ابوداود فرمائی چه دغه ښځې دخپل خاوند نه دتپوس کولوبغیر کفاره ادا کړه.

شرح حدیث :

دا هغه حدیث ثانی دې چه په هغې کښې د اوس بن الصامت ظهار مذکور دې چه د هغې نه پس د آیات ظهار نزول شوې دې د هغه د ښځې په نوم کښې اختلاف دې دلته په دې روایت کښې خو د هغې نوم خویله مذکور دې او وړاندې په بل طریق کښې «ان جميلة كانت تحت اوس بن الصامت» راروان دې چه د هغې نه معلومېږي چه د هغې نوم جميله دې، حافظ فرمائی ابو نعیم دې ته تصحیف وئیلې دې، حافظ فرمائی «ولیس کما زعم» ځکه چه دا تسمیه په مسند احمد کښې په حدیث عائشه کښې هم واقع ده خو معروف خویله دې، پس کیدې شی چه جميله ئې لقب وی.

په دې روایت کښې خویله خپله واقعه خپله بیانوی چه زما خاوند چه کله ما سره ظهار اوکړو نو زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوم د خپل خاوند د شکایت کولو دپاره، یعنی د هغه د بدو اخلاقو او د سخت طبیعت د شکایت دپاره، خو رسول الله ﷺ به ما سره د هغه په باره کښې بحث کولو او فرمائیل به ئې چه د الله پاک نه اویرېږه، ستا خاوند ستا د تره څوئې دې، په دې روایت کښې وړاندې دا دی چه بیا د دې په باره کښې د قران کریم آیت نازل شو، د ابوداود په دې روایت کښې اختصار دې، د مجموعی روایاتو نه دا معلومېږي چه په شروع کښې خویله رسول الله ﷺ ته د خپل خاوند د بد اخلاقی شکایت کولو، بیا چه کله رسول الله ﷺ ورته په جواب کښې او فرمائیل چه «انک حرمت علیه» نو بیا هغه پریشاننه شوه او په ژړا شوه او د خپل فقر وفاقه او یواځې والی ګله ئې شروع کړه، او وې وئیل «اشکو الی الله فاقنی ووحدتی»، د دې نه پس بیا آیت ظهار نازل شو چه په هغې سره د هغوی مشکل حل شو، ځکه چه په شروع کښې خو په ظهار تحریم مؤید کیږي هم د دې په وجه باندې رسول الله ﷺ هغې ته فرمائیلې هم وو «حرمت علیه» لکه چه په شروع کښې تیر شو چه په ظهار جاهلیت کښې په تحریم مؤید یعنی همیشه وو، په اسلام کښې راتلو سره په دې کښې ترمیم یعنی بدلیل کړې شوې دې.

«قال فاتی ساعتد بعرق من تمر قلت یا رسول الله فانی اعینه بعرق اخر قال قد احسنت» رسول الله ﷺ سیده خویله ﷺ ته فرمائیلې وو چه ستا خاوند له پکار دی چه هغه د ظهار په کفاره کښې په شپیتو مسکینانو باندې خوراک اوکړي، په دې باندې هغه عرض اوکړو چه زما خاوند سره خو هیڅ هم نشته، وړاندې هغه فرمائی چه هم په دې وخت کښې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې یو لوئې زنبیل د کهجورو راوړسیدو، رسول الله ﷺ هغه زنبیل په کفاره کښې د ورکولو دپاره خوله ته ورکړو، هغه فرمائی چه ما عرض اوکړو چه په دې

کښې يو زنبیل نور شامل کړم، رسول الله ﷺ او فرمايیل غوره خبره ده. او دا یوسه او په شپیتو مسکینانو باندې ئې اوڅره، او خپل خاوند کوم چه ستا د تره خوښې دې هغه ته واپس شه. (او په آرام اوسیره).

والحدیث اخرجہ البیهقی من طریق المصنف واخرجه مطولا قاله فی المنهل

(قال : والعرق ستون صاعا) دا مخکښې تیر شو چه په مقدار عرق کښې روایات مختلف دی، په دې روایت کښې (ستون صاعا) دې او د دې نه په وړاندې روایت کښې (ثلاثین صاعا) راروان دې کوم چه مصنف فرمائی (وهذا اصح) معلومه شوه چه دسټین صاعا روایت صحیح نه دي، ځکه چه که هغه صحیح منو نو بیا په هغې کښې د عرق اخر د شاملولو څه حاجت باقی پاتې کیږي د طعام مقدار خو سټین صاعا نه زائد د چا په نزد هم نه دي د هغې نه په وړاندې روایت کښې راځي قال : یعنی بالعرق زنبیلا یاخذ خمسة عشر صاعا... دې ته د امام شافعی رحمه الله دلیل وئیلې شی، په مقدار طعام کښې د علماء کرامو اختلاف مخکښې تیر شوي دي

[۲۲۱۵] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى أَبُو الْأَصْبَغِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ نَحْوَهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: وَالْعَرَقُ مِثْلُ ثَلَاثِينَ صَاعًا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا أَصَحُّ مِنْ حَدِيثِ يَحْيَى بْنِ آدَمَ.

ترجمه: محمد بن سلمه هم د ابن اسحق نه د دې په شان روایت بیان کړې دي البته د اضافه ئې کړي ده چه عرق د یوې پیماني نوم دي په کومه کښې چه دیرش صاع راځي امام ابوداود فرمائی دا حدیث دیحی بن ادم حدیث نه زیات صحیح دي

[۲۲۱۶] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَنَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: يُعْنَى بِالْعَرَقِ زَنْبِيلًا يَأْخُذُ خَمْسَةَ عَشَرَ صَاعًا.

ترجمه: ابوسلمه بن عبد الرحمن وئیلی دی چه عرق د پنځلس صاعو والا یوه توکری وي

[۲۲۱۷] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرِّحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ هُبَيْرَةَ، وَعَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ الْأَشْعَثِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَّارٍ بِهَذَا الْخَبَرِ، قَالَ: فَاتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَرٍّ، فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَهُوَ قَرِيبٌ مِنْ خَمْسَةِ عَشَرَ صَاعًا، قَالَ: "تَصَدَّقْ بِهَذَا"، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، عَلَى أَفْقَرِ مِنِّي وَمِنْ أَهْلِي؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كُلْهُ أَنْتَ وَأَهْلُكَ".

ترجمه: دسليمان بن يسارنه هم دا روایت نقل شوي دي فرمائی چه نبی ﷺ ته کجوري راوړې شوي اوده ته ئې ورکړی تقریبا پنځلس صاع وي نبی ﷺ ورته او فرمائی دل دا په صدقه کښې ورکړه هغه ووئیل ای دالله رسوله ایا هغه غریبانوته ئې ورکړم کوم چه زما اوزماد کورنئ نه

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۲۵) (حسن)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۵۸۶) (صحيح)

(۳): انظر حديث رقم (۲۲۱۳)، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۹۰) (حسن)

زیات محتاج وي؟ نبی ﷺ او فرمائیل بیا خودا کجورې تاسو او خورې او خپل کورنۍ ته نې دخوراک دپاره ورکړه.

تشریح: «قال يا رسول الله اعلى اقرمنى ومن اهلى» رسول الله ﷺ او فرمائیل چه لار شې دا صدقه کړئ، په دې باندې هغوی اوئیل چه آيا د خپل خان نه په زیات محتاج نې صدقه کړم، مطلب دا وو چه زه د ټولو نه زیات فقیر او محتاج یم، رسول الله ﷺ او فرمائیل ښه دا هم ته اوخوره، د دې مطلب دې دا وانخستلې شی چه د غریبې او فقیرې د وجې نه کفاره ساقط کیږي بلکه مطلب دا دې چه فی الحال ته دا خرچ کړه او کفاره به دې په ډمه باندې باقی وی، چه کله دې قدرت اوشی بیانې ادا کړه.

قوله: قال ابوداود: هذا انما كفرت عنه من غير ان تستامره: مصنف فرمائی چه د دې روایت د ظاهر نه معلومیږي چه خویله کفاره ظهار د خپل خاوند د طرف نه بغیر د خاوند د اطلاع نه ادا کړه، خو ظاهره ده چه هر کله د کفارې وجوب په خاوند بدې نو په هغې کښې کم از کم د هغه اجازت ضروری دې، بغیر د هغه نه به کفاره څنگه ادا کیږي، او دا د مصنف خپله رائې ده گینې شارحینو لیکلې دی چه د روایاتو نه معلومیږي چه د رسول الله ﷺ په مجلس کښې دې وخت کښې دواړه موجود وو لهذا د مصنف رائې تسلیم نه ده.

[۲۲۱۸] (۱) قَرَأْتُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ وَزِيرِ الْبَصْرِيِّ، قُلْتُ لَهُ: حَدَّثَكُمْ بَشْرُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنَا عَطَاءٌ، عَنْ أَوْسَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَعْطَاهُ خُمْسَةَ عَشَرَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَطْعَامَ سِتِينَ مَسْكِينًا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَعَطَاءٌ لَمْ يُذَكِّرْ أَوْسًا، وَهُوَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَدِيمِ الْمَوْتِ. وَالْحَدِيثُ مُرْسَلٌ، وَإِنَّمَا رَوَاهُ عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ أَوْسًا.

ترجمه: امام ابوداود فرمائی چه ما محمد بن الوزیر ته اووئیل چه بشر بن بکر اوزاعي د عطاء نه نقل کړی دی او هغه د عباد بن صامت دورور اوس نه چه نبی ﷺ ورته په شپيته صاعو کښې پینځلس دمسکینانو دخوراک دپاره ورکړی، امام ابوداود فرمائی د عطاء ملاقات داوس سره ثابت نه دې ځکه چه اوس بدری دې د عطاء دپیدائش نه مخکښې وفات شوې وو اودا حدیث مرسل دې.

[۲۲۱۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، أَنَّ جَمِيلَةَ كَانَتْ تَحْتِ أَوْسِ بْنِ الصَّامِتِ وَكَانَ رَجُلًا بِهِ لَمَمٌ، فَكَانَ إِذَا اشْتَدَّ لَمَمُهُ ظَاهِرًا مِنْ أَمْرَائِهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ كَفَّارَةَ الظَّهَارِ.

ترجمه: دهشام بن عروه نه روایت دې فرمائی چه جميله د اوس بن صامت ﷺ په نکاح کښې وه او اوس یولیونې سرې وو چه کله به نې لیوتتوب زیات شو نو دخپلې ښځې سره به نې ظهار اوکړونوپه دې وجه باندې الله تعالی دظهار د کفارې حکم نازل کړو.

قوله: «ان جميلة كانت تحت اوس بن الصامت وكان رجلا به لمم اذا اشتد لممه ظاهر من امرائه الخ»: جميله د اوس بن صامت په نکاح کښې وه او هغه داسې سرې وو چه په هغه کښې لمم

(۱) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۳) (صحیح)

(۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۸۴) (صحیح)

و وچه کله به په دغه لم کښې شدت پیدا شو نو هغه به د خپلې ښځې سرهظهار کولو.
شرح حدیث:

دلته د لم په تفسیر کښې د شارحینو اختلاف دې، بعض د دې تفسیر په الام بالنساء سره کړې دې، یعنی شدة الحرص على الجماع... خو په دې باندې اشکال دا دې چه هر کله د لم معنی دا ده نو بیا د دې مقتضی خوظهار نه ده، دظهار ترتب خو په دې معنی باندې صحیح نه دې، یو قول دا دې چه د دې نه مراد جنون دې، په دې باندې اشکال دې چه د جنون حالت خوظهار یا بل یو عمل کول چه هم وی معتبر نه دې، د دې جواب دا ورکړې شوې دې چه د هغه جنون مطلق نه وو بلکه کله کله به روع وو او دا دظهار واقعه د روع والی په حالت کښې راپیښه شوې وه، او د شاه ولی الله صاحب رائې په دې کښې دا ده چه (ان المراد باللم سور الفكر الغضب فيما لا يغضب فيه الناس) یعنی د طبیعت غصه او تیزی او د انجام نه بې خبر کیدل، هذا الاثر مرسل وقد اخرجہ عن عائشة الحاكم وصححه البيهقي. قاله في المنهل.

[۲۲۲۰] حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، مِثْلَهُ.

ترجمه: عروه هم دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا ددې روایت په شان روایت بیان کړې دې.

[۲۲۲۱] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّلَقَانِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ أَبَانَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، أَنَّ رَجُلًا ظَاهَرَمِنْ أَمْرَاتِهِ ثُمَّ وَقَعَهَا قَبْلَ أَنْ يُكْفَرَ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ: "مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ" قَالَ: رَأَيْتُ بَيَاضَ سَاقِيهَا فِي الْقَمَرِ، قَالَ: "فَاعْتَرِهَا حَتَّى تُكْفِرَ عَنْكَ".

ترجمه: د عکرمه رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه یو سړي دخپلې ښځې سرهظهار وکړو اودظهار دکفاري دادا کولونه مخکښې ئې صحبت اوکړو اوددې نه پس د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اوتوله واقعه ئې ورته بیان کړه نبی ﷺ تپوس اوکړو تاداسې ولې کړې دي؟ هغه عرض اوکړو اې دالله رسوله ماپه سپوږمۍ کښې دهغې دپندو سپنوالي اولیدو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل خان ترې جداکړه ترخوچه دي کفار نه وي ورکړي.

[۲۲۲۲] حَدَّثَنَا الزُّعْفَرَانِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ الْحَكَمِ بْنِ أَبَانَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، أَنَّ رَجُلًا ظَاهَرَمِنْ أَمْرَاتِهِ فَرَأَى بَرِيقَ سَاقِيهَا فِي الْقَمَرِ، فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فَأَمْرَةً أَنْ يُكْفَرَ".

ترجمه: عکرمه رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه یو سړي دخپلې ښځې سرهظهار وکړو اودهغې دپندو سپنوالي ئې دسپوږمۍ په رڼا کښې اولیدو اوجماع ئې ورسره اوکړه بیا نبی ﷺ ته ورغې نبی ﷺ ورته اوفرمائیل کفار ادا کړه.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۴) (صحیح)

۲: سنن الترمذي/الطلاق ۱۹ (۱۱۹۹)، سنن النسائي/الطلاق ۳۳ (۳۴۸۷)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۶ (۲۰۶۵)، (تحفة الأشراف: ۶۰۳۶) (صحیح)

۳: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۰۳۶) (صحیح)

[۲۲۲۳] (۱) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ أَبَانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ، وَلَمْ يَذْكُرِ السَّاقِ.

ترجمه: عكرمه دابن عباس رضي الله عنه نه ددې روايت په شان روايت بيان كړې دې اودساق لفظ ئې نه دې ذكر كړې.

[۲۲۲۴] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، أَنَّ عَبْدَ الْعَزِيزِ بْنَ الْمُخْتَارِ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِأَنَّهُ حَدِيثُ سَفِيَّانَ.

ترجمه: عكرمه دابن عباس رضي الله عنه نه دسفيان روايت په شان روايت بيان كړې دې.

[۲۲۲۵] (۳) قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَسَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عِيْسَى يُعَدِّثُ بِهِ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَكَمَ بْنَ أَبَانَ يُعَدِّثُ بِهَذَا الْحَدِيثِ، وَلَمْ يَذْكُرْ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: عَنْ عِكْرِمَةَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَتَبَ إِلَيَّ الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ مُعَمَّرٍ، عَنْ الْحَكَمِ بْنِ أَبَانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمَعْنَاهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: معتمروائي ماد حكم بن ابان نه واوريدل چه دا حديث ئې بيانولو اودابن عباس رضي الله عنه ذكر ئې ونكړو اوداسې ئې اوونيل عن عكرمه امام ابوداود وائي حسين بن حريث وليكل چه ماته فضل بن موسى خبر راكړو هغه دمعمر هغه دحكم بن امان او هغه دعكرمه او هغه دعبداالله بن عباس نه او هغه دنبي كريم صلي الله عليه وسلم ددې په شان روايت بيان كړې دې.

تشریح: ﴿كتب الى الحسين بن حريث قال﴾ دا د سند شروع ده هم په دې وجه په بعض نسخو كښې لفظ ﴿كتب﴾ په واضحه حروفو سره ليكلي شوي دي، ﴿حسين بن حريث﴾ د مصنف استاذ دي، د كتاب النكاح په شروع كښې هم مصنف د هغه نه يو روايت بيان كړې دې هلته هم داسې دي، ﴿كتب الى﴾ ممكنه ده چه مصنف د حسين بن حريث نه مخامخ په مخامخ روايت نه كوي بلكه په طريق د مكاتبت ئې د هغه نه روايات اخستلي وي.

باب فِي الْخُلْعِ د خلع داحكامو بيان

د خلع لغوی معنی «النزع والازالة» ده، د خلع استعمال چه كله په باب الطلاق كښې كيږي نو خاء ته ضمه وركولې شي او كله چه په لباس وغيره كښې استعمالولې شي نو هلته خاء مفتوح وي، تفرقة بين حسی والمعنوی.

د خلع تعريف او دهغي حقيقت كښې د فقهاء گرامو اختلاف:

في المنهل الخلع لغة النزاع والازالة وشرعا ازالة ملك النكاح ببدل بلفظ الخلع ونحوه كالمباراة والبيع والشراء... ابن قدامه فرمائي چه كله د يوې زنانه خپل خاوند خوښ نه وي د څه وجې نه د بد اخلاقي، عدم تدبين يا ضعف وغيره په وجه باندې او د هغي ويره وي د خاوند د حقوق ضائع كولو نو د هغه دپاره خلع بعوض جائز دي لقوله تعالى فان خفتم ان لا يقيما حدود الله فلا

(۱): انظر حديث رقم: ۲۲۲۱، (تحفة الأشراف: ۶۰۳۶) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم: ۲۲۲۱، (تحفة الأشراف: ۶۰۳۶) (صحيح)

(۳): انظر حديث رقم: ۲۲۲۱، (تحفة الأشراف: ۶۰۳۶) (صحيح)

جناح عليهما فيما افتدت به، ولقصة حبيبة بنت سهل وهو حديث صحيح ثابت الاسناد رواه الائمة مالك واحمد وغيرهما ولرواية البخاري قصة امرأة ثابت بن قيس (بيا وړاندې ليکي چه د حجاز او شام فقهاء هم د دې خبرې قائل دي، زمونږ په علم کښې نه ده چه چا د دې مشروعيت انکار او کړو سوا د بکر بن عبدالله المزني چه هغه دا جائز نه گنړي، هغه دا وائي چه آيت خلع منسوخ دې په يو بل آيت سره يعنې د الله پاک قول (وان اردتم استبدال زوج مکان زوج واتيم احداهن قنطارا فلا تاخذوا منه شيئا الى اخر ما قال) واجاب عنه فارجع اليه ان شئت. په بذل المجهود کښې ليکلې دي چه د خلع په ماهيت کښې د علماء کرامو اختلاف دې د احنافو په نزد هغه طلاق دې او د امام شافعي دوه اقوال دي، يو قول د احنافو په شان او دويم قول دا چه هغه طلاق نه دې بلکه فسخ دې او د ثمره اختلاف به دا وي چه د خلع نه روستو که د هغه سره نکاح او کړي نو صرف د دوه طلاقو اختيار به باقی وي زمونږ په نزد. او د امام شافعي رحمته الله په نزد به د درې طلاقو حق وي، پس زمونږ په نزد د خلع نه پس دوه طلاق ورکولو سره حرمت غليظه واقع کيږي، د هغوی په نزد په دوه سره نه بلکه درې سره کيږي. اه او په اوجز المسالك کښې دي چه خلع د احنافو او مالکيانو په نزد طلاق بائن دي، د امام شافعي او احمد نه دوه روايتونه دي، خو اصح د امام شافعي رحمته الله په نزد دا ده چه دا طلاق دې او د امام احمد رحمته الله مشهور مذهب دا دې چه دا فسخ ده، هم دغه شان يوه بله ثمره د اختلاف د خلع د طلاق يا فسخ نکاح کيدو کښې دا هم ده چه د جمهورو په نزد کوم چه د دې د طلاق کيدو قائل دي د هغوی په نزد به مختلعه عدة ثلاثة قرو دې، او کوم چه د فسخ قائل دي د هغوی په نزد حيضه واحده لکه چه د ابن عباس رضي الله عنه په حديث کښې وړاندې راځي، خو د امام احمد رحمته الله په نزد باوجود د دې چه هغه د فسخ قائل دي مختلعه عدت د هغوی په نزد هم (ثلاثة قرو) دې، صرح به الحافظ في الفتح، حافظ فرماني چه د دې نه معلومه شوه چه د امام احمد رحمته الله په نزد فسخ او نقص عدت کښې تلازم نشته، يعنې دا ضروري نه ده چه فسخ د طلاق د عدت نه کم وي.

[۲۲۲۶] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ، فَخَرَّامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ".

ترجمه: دثوبان رضي الله عنه نه روايت دې فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله فرمانيلى دي: هره يوه زنانه چه دخپل خاوند نه د طلاقو مطالبه او کړي بغير ضرورته نو په هغې باندې د جنت بوټی حرام دې.

توضیح الحديث

قوله: عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ، فَخَرَّامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ".
کومه زنانه چه بغير د څه وجې نه د خپل خاوند نه د خلع مطالبه کوي په هغې باندې

(۱) سنن الترمذي/الطلاق ۱۱ (۱۱۸۷)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۱ (۲۰۵۵)، (تحفة الأشراف: ۲۱۰۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۷/۵، ۲۸۳)، سنن الدارمي/الطلاق ۶ (۲۳۱۶) (صحيح)

جنت حرام دي، او د ترمذی په روايت كښې داسې زنانو ته منافقه وئيلې شوې ده، ځكه چه د نكاح تقاضه محبت دي او خلع وي د نفرت په بناء، او د ترمذی په روايت كښې چه كوم د ثوبان رضي الله عنه نه مرفوعا روايت دي "المختلعات هن المنافقات" قال الترمذی، هذا حديث غريب من هذا الوجه، د دي نه پس بيا امام ترمذی د ابوداود والا روايت تخرج نه پس فرمائيل: وهذا حديث حسن، والحديث أخرجه أيضا ابن ماجه والترمذی وحسنه والبيهقي والحاكم وقال هذا حديث صحيح على شرط الشيخين. قاله في المنهل

[۲۲۲۷] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ، أَنَّهُ أَخْبَرَنَاهُ، عَنْ حَبِيبَةَ بِنْتِ سَهْلٍ الْأَنْصَارِيَّةِ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى الصَّبْحِ فَوَجَدَ حَبِيبَةَ بِنْتَ سَهْلٍ عِنْدَ بَابِهِ فِي الْغَلَسِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ هَذِهِ؟" فَقَالَتْ: أَنَا حَبِيبَةُ بِنْتُ سَهْلٍ، قَالَ: "مَا شَأْنُكَ؟" قَالَتْ: لَا أَنَا وَلَا ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ لِرُزُوحِهَا، فَلَمَّا جَاءَ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ، قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَذِهِ حَبِيبَةُ بِنْتُ سَهْلٍ، وَذَكَرْتُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَذْكُرَ"، وَقَالَتْ حَبِيبَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كُلُّ مَا أُعْطَانِي عِنْدِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ: "خُذْ مِنْهَا"، فَأَخَذَ مِنْهَا، وَجَلَسَتْ هِيَ فِي أَهْلِهَا.

ترجمه: د حبيبہ بنت سهل انصاریہ (څوک چه د ثابت بن قیس په نکاح کښی وه) نه روايت دي فرمائی چه یوه ورځ نبی صلی الله علیه و آله په تیاره کښی دکور نه اووتو او حبيبہ بنت سهل ئی ددروازی سره اولیدله تپوس ئی اوکړو چه څوک ئی؟ هغی ووئیل حبيبہ بنت سهل څه خبره ده؟ هغی عرض اوکړو چه یاخوبه زه نه یم یابه ثابت بن قیس نه وی یعنی زمونږ یوځای اوسیدل مشکل دی کله چه ثابت بن قیس راغی نو نبی صلی الله علیه و آله ورته اوفرمائیل دا زنا نه حبيبہ بنت سهل ده الله تعالی ته چه څه منظور وو هغه ئی ماته بیان کړل حبيبہ ووئیل ثابت بن قیس چه ماته څه راکړی دی هغه زما سره موجود دی نبی صلی الله علیه و آله ثابت بن قیس ته ووئیل څه چه دی ورکړی هغه ورته واخله چنانچه ثابت ورته هغه څیزونه واپس واخستل ددینه حبيبہ دمور په کور کښی کیناسته (نکاح منسوخ شوه).

مضمون د حدیث:

حبيبہ بنت سهل رضي الله عنها د خپل زوج ثابت بن قیس رضي الله عنه نه د خلع واقعه خپله بیانوی چه یو ځل زما خاوند زه ډیره او هلم نو زه د سحر مانځه ته په تیاره کښی د رسول الله صلی الله علیه و آله په دروازه باندې کیناستلم (چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله د مونځ دپاره په دې دروازه باندې بهر تشریف راوړی نو خپله قصه به هغه ته بیانوم) پس چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله بهر تشریف راوړلو نو هغه ترې تپوس اوکړو چه څوک ئی؟ هغه فرمائی چه ما عرض اوکړو چه حبيبہ بنت سهل دي، د رسول الله صلی الله علیه و آله په تپوسلو باندې ما عرض اوکړو چه (لا انا ولا ثابت بن قیس) چه زه د خپل خاوند ثابت بن قیس سره نه شم اوسیدی، بیا چه کله ثابت بن قیس رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله مجلس ته حاضر شو نو رسول الله صلی الله علیه و آله ورته اوفرمائیل چه دا ستا بڼځه ده چه ستا نه شکایت

(۱): سنن النسائي/الطلاق ۳۴ (۳۴۹۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۹۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطلاق ۱۱ (۳۱)، مسند احمد (۴۳۴/۶)، سنن الدارمي/الطلاق ۷ (۲۳۱۷) (صحيح)

کوی او خلع کول غواری، حبیبه فرمائی چه ما دا عرض هم اوکړو چه هغه ماته څه مهر راکړې دې هغه ما سره موجود دې، رسول الله ﷺ ثابت ﷺ ته او فرمائیل چه دې سره خلع اوکړه او څه چه ستا دې سره دی هغه ترې واخله، (وجلسه فی اهلها) پس هغه د هغې نه بدل خلع وصول کړو او د هغه ښځه په خپل کور کښې په ارام سره کیناستله، په منهل کښې لیکلې دی چه د انقضاء عدت نه روستو د هغې سره ابی بن کعب ﷺ نکاح اوکړه. والحديث اخرجه ايضا الائمة والنسائی والبيهقی وصححه خزيمه وابن حبان قاله فی المنهل. وړاندې په روایت کښې دی (فانی اصدقتهما حديقتين وهما يدها) چه ما هغه ته په مهر کښې دوه باغونه ورکړي دی کوم چه هغې سره موجود دی.

تنبیه : د ابوداود په دې روایت کښې دا دې چه ثابت بن قیس د خپلې ښځې سره خلع کړې وه هغه حبیبه بنت سهل ده، په دې کښې دوه روایتونه دی، د نسائی په یو روایت کښې خو داسې دی او په یو روایت کښې په ځانې د حبیبه جمیله راغلې دې، پس بعض محدثین خو دا اختلاف په اختلاف فی التسمية (یعنی په نامه کښې اختلاف) باندې حمل کړې دې، او حافظ د ابن عبدلبر نه د هغه رانې دا نقل کړې ده چه ظاهره ده چه دا دوه قصې دی کومې چه د زنانو سره جدا جدا پیښې شوې وې، حضرت سهارنیوری رحمته الله په بذل کښې فرمائی چه چونکه د ثابت بن قیس په طبیعت کښې شدت او سختی وه په دې وجه کیدې شی چه هغه د خپلو دواړو ښځو سره جدا جدا وخت کښې خلع کړې وې.

فانده : د ابوداود د دې روایت نه معلومیږي چه سبب خلع په دې قصه کښې د هغه خاوند بد اخلاقی او مزاج سختی ده، او د ابن ماجه د روایت نه معلومیږي چه د دې ظاهري سبب د هغه بد شکله کیدل دی، پس د ابن ماجه په روایت کښې دی من حدیث عمرو بن شعیب عن ابيه عن جده كانت حبيبة بنت سهل عند ثابت بن قيس وكان رجلا دميما فقالت والله لولا مخافة الله اذا دخل على لبصقت في وجهه... دې باره کښې نور مختلف روایات حضرت شیخ په اوجز المسالك کښې ذکر فرمائیلې دې، د بخاری په یو روایت کښې داسې دې هغه وائی (ما اعتب عليه في خلق ولا دين ولكني اكره الكفر في الاسلام، قال الحافظ اي لکنی اکره ان اقمتم عنده ان اقع فيما يقتضى الكفر) (۱)

[۲۲۲۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو السَّدُوسِيُّ الْمَدِينِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ سَهْلٍ كَانَتْ عِنْدَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّائٍ، فَغَضِبَهَا فَكَسَرَ بَعْضَهَا، فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الصُّبْحِ فَاسْتَكْتَتْهُ إِلَيْهِ، فَقَدَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَابِتًا، فَقَالَ: "عُدْ بَعْضَ مَا لَهَا وَقَارِقُهَا"، فَقَالَ: وَيَصْلَحُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "لَعَمْرُكَ"، قَالَ: فَأَتَى أَصْدَقْتَهَا حَدِيقَتَيْنِ، وَهُمَا يَبِيدُهُمَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عُدْهُمَا فَقَارِقُهَا"، فَفَعَلَ.

[۲۲۲۹] (۱) ماته غصه نه خو د هغه په اخلاقو ده او نه د هغه په دين باندې بلکه خبره دا ده چه ماته د خپل کفر ويره ده په اسلام کښې يعنی د هغې سره په اوسيدو کښې ماته دا ويره ده چه په يو داسې فعل کښې اخته نه شم چه د هغې نه کفر لارم شی.

(۱) : نورد په ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۰۳) (صحیح)

ترجمه: دام المومنین عائشه رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه حبیبه بنت سهل دثابت بن قیس بن شماس په نکاح کښی وه دومره ئی وهلی وه چه هډوکی ئی ورله مات کړی وو، نو دسحر نه پس دنبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت حاضره شوه او دخپل خاوند نه ئی ورته شکایت اوکړو نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ثابت را اوغوښتو اوورته ئی او فرمائیل ددی مال نه بعضی واخله او جدا شه ورته ، ثابت عرض اوکړو ایا دا جائز دی ؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل هو هغه ووئیل چه دوه باغونه می ورته په مهر کښی ورکړی وو او هغه ورسره دی نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل هغه واخله او ددی نه جدا شه نو ده همدغسی اوکړل.

(۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْبَرَّازُ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرِ الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ امْرَأَةً ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ اخْتَلَعَتْ مِنْهُ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَّتَهَا حَيْضَةً". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا الْحَدِيثُ رَوَاهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُرْسَلًا.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمائی چه دثابت بن قیس بنحی دخپل خاوند سره خلع کړی وه او نبی صلی اللہ علیہ وسلم دهغی عدت یو حیض تیریدل مقرر کړل. امام ابوداود فرمائی چه دا روایت عبدالرزاق هم دمعمر نه او هغه دعمر و بن مسلم نه او هغه دعکرمه نه او هغه دنبی صلی اللہ علیہ وسلم نه مرسل بیان کړی دی.

[۲۲۳۰] (۲) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "عِدَّةُ الْمُخْتَلَعَةِ حَيْضَةً".

ترجمه: نافع وائی چه ابن عمر رضی اللہ عنہ به فرمائیل د مختلعی (چاچه خلع کړی وی) عدت یو حیض دی.

بَابُ فِي الْمَمْلُوكَةِ تَعْتُقُ وَهِيَ تَحْتَ حُرٍّ أَوْ عَبْدٍ

بابه د آزاد یا د غلام په نکاح کښی موجوده وینځې د آزادۍ بیان

په دې ترجمه الباب کښی چه کومه مسئله مذکور ده د هغې نوم دې خیار عتق، او امام مالک په موطاء کښی باب قائم کړی دې، (ما جاء فی الخیار).

په نکاح کښی د خیار قسمونه:

او حضرت شیخ په اوجز کښی د زنانه د نکاح په باره کښی چه کوم خیار حاصل وی د هغې خو قسمونه لیکلې دی، یو «لاجل العیب فی الزوج»، او یو خیار هغه دې کوم چه حره ته حاصل وی او د هغې خاوند په هغې باندې د وینزې سره نکاح اوکړی چه د هغې صرف امام مالک قائل دې، او یو قسم دې خیار البلوغ، یعنی خیار الزوجین بعد البلوغ، او یو خیار هغه دې کوم چه اوس نزدې تیر شو یعنی تخیر الطلاق، او یو خیار عتق کوم چه مصنف دلته بیانوی، مصنف په دې باب کښی قصه بریره ذکر فرمائیلې ده او چونکه د هغې د خاوند په پاره کښی روایات مختلف دی چه هغه د عتق بریره په وخت د هغه نه مخکښی

۱: سنن الترمذی الطلاق ۱۰ (۱۱۸۵)، (تحفة الأشراف: ۶۱۸۲) (صحیح)

۲: تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۳۹۵) (صحیح)

ازاد شوې وو یا نه بلکه روستو شو، هم په دې بناء مصنف دلته په ترجمه الباب کښې «وهی تحت حر او عبد» فرمایلې دی.

په خیار عتق کښې اختلاف ائمه :

د دې نه روستو خان پوهه کړه چه د خیار عتق مسئله د ائمه کرامو ترمینځه مختلف ده، د احنافو مسلک دا دې چه امة مزوجه که ازاد کړې شی نو د هغې د ازادیدو نه پس په هر حال کښې خیار حاصل وی برابره خبره ده که د هغې خاوند حر وی یا عبد وی چه د هغې دلیل وړاندې راروان دې، او د ائمه ثلاث په نزد معتقه وینزې ته دا اختیار هغه وخت حاصل وی چه کله د هغې خاوند عبد وی او که ازاد وی نو بیا نه، د جمهورو په نزد د دې خیار علت کفایت یعنی کفوه برابر نه دې چه هغه زنانه اول وینزه وه اوس حره شوه، او عدم کفایت هم په هغه صورت کښې موندلې شی چه کله د هغې خاوند عبد وو، او د احنافو په نزد د دې علت د ملک زیادت دې چه د دې وینزې خاوند ته اول صرف دوه طلاقه ورکولو اختیار وو هم د دې نه بینونت واقع کیږي او اوس د هغې د ازادیدو نه پس خاوند ته د درې طلاقه ورکولو اختیار کیږي نو شریعت د زنانه رعایت کولو سره اوښل چه کیدې شی که هغه ته دا خبره ناخوبه وی ځکه چه هغه ته دا اختیار ورکړو، د سابق خاوند په نکاح کښې د اوسیدو او نه اوسیدو، دا دلیل خو نظری او عقلی دې.

عتق بریره کښې اختلافات روایات :

او دلیل نقلی د احنافو په نزد قصه بریره ده چه د هغه د ازادیدو نه روستو رسول الله ﷺ هغوی ته خیار یع اختیار ورکړو او د هغې خاوند د احنافو په تحقیق کښې د عتق بریره په وخت حری یعنی اصیل وو او د شافعیه تحقیق دا دې چه د عتق بریره په وخت باندې د هغې خاوند عبد وو نه حر، په دې کښې شک نشته چه روایات په دې کښې دواړه قسمه دی، مصنف په دې باب کښې دوه روایتونه ذکر فرمایلې دی. یو د ابن عباس او دویم د عائشې رضی الله عنهما، د ابن عباس رضی الله عنه مصنف په دوه طریق سره سره ذکر کړې دې، په دې دواړو کښې خو د زوج بریره رضی الله عنها په باره کښې دا دی چه هغه عبد وو چه د هغه نوم مغیث دې، او د عائشې رضی الله عنها په حدیث کښې اختلاف دې د هغه د حدیث په یو طریق کښې دا دی چه «کان زوجها عبدا» او په بل کښې دی «کان حرا»

ابن الهام فرمائی چه په حدیث عائشه رضی الله عنها کښې راجح هغه دې چه په هغې کښې دی «انه کان حرا» ځکه چه دا روایت د عائشې رضی الله عنها نه روایت کونکی درې کسان دی، اسود، عروه، ابن القاسم، د اسود روایت خو صرف دا دې چه «انه کان حرا»، او د عروه نه دوه روایتونه دی کوم چه دواړه صحیح دی، «احدهما انه کان حرا والاخری انه کان عبدا» (لهذا د تعارض د وجې نه د عروه روایت خو ساقط شو، او د ابن القاسم نه هم دوه روایتونه دی په یو کښې دی بالجزم انه کان حرا، او دویم روایت شک سره دې، لهذا د جزم والا روایت په مقابله کښې د شک والا روایت ساقط کیږي، اوس نتیجه دا ثابته شوه چه «انه کان حرا» (من الاوجز)

حضرت شیخ دا مضمون په اوجز کښې د ابن الهمام نه نقل کولو نه پس لیکي
وهكذا حکى الشيخ فى البذل عن ابن القيم عن عائشة، د دې نه پس په اوجز کښې په دې باندې
مزید کلام دې د علامه عینی وغیره نه.

[۲۲۳۱] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّادِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ
مُعِيثًا كَانَ عَبْدًا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اشْفَعْ لِي إِلَيْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا بَرِيرَةُ، اتَّقِي اللَّهَ،
فَإِنَّهُ زَوْجُكَ وَأَبُو وَلَدِكَ"، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَأْمُرُنِي بِذَلِكَ؟ قَالَ: "لَا، إِنَّمَا أَنَا شَافِعٌ"، فَكَانَ دُمُوعُهُ تُسِيلُ عَلَى
خَدَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبَّاسٍ: "أَلَا تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُعِيثٍ بِبَرِيرَةَ وَبُغْضِهَا إِيَّاهُ؟".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې معیث (بریری خاوند) یو غلام وو عرض نی
او کړو ای د الله رسوله بریری ته می سفارش او کړه، نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل ای بریری د الله نه
ویره او کړه داخو ستا خاوند دی او ستا دېچو پلار دې بریری عرض او کړو ای د الله رسوله
ایا ته پدی باندې حکم کوی؟ نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل نه بلکه زه سفارش کوم او معیث او خکی
په مخ باندې رابهدلی نبی صلی الله علیه و آله عباس رضي الله عنه ته او فرمائیل د معیث محبت ته دی خیال دی
د بریری سره او د بریری بغض ته دده سره چه د تعجب قابل دی؟

» عن ابن عباس رضى الله تعالى عنهما ان معيثا كان عبدا فقال يا رسول الله صلى الله عليه
وسلم اشفع لى اليها

مضمون حدیث :

د سیده بریره رضي الله عنها خاوند سیدنا معیث رضي الله عنه رسول الله صلی الله علیه و آله ته عرض او کړو چه یا رسول
الله صلی الله علیه و آله زما په باره کښې بریره ته سفارش او کړئ، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله بریره پوه
کړه، په دې باندې هغې عرض او کړو یا رسول الله صلی الله علیه و آله دا تاسو چه ماته څه وایئ دا ستا
حکم دې؟ رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل نه سفارش دې، مطلب دا وو چه که حکم وی نو بیا خو
نې پوره کول ضروری دی، او که صرف د سفارش درجه ده نو بیا ماته اختیار دې.

وراندې په روایت کښې د معیث د بې قراری حال مذکور دې چه هغه به د بریره په
جدا بڼې کښې ژړل، رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه په لیدو باندې عباس رضي الله عنه ته او فرمائیل : الا تعجب
من حب معيث ببرة وبغضها اياه... ایا ته نه گوري چه د معیث خو د بریره سره دومره محبت
دې او د بریره ترې څومره نفرت دې.

والحدیث اخرج نحوه البخاری وابن ماجه والترمذی. (المنهل)

[۲۲۳۲] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَفَّانٌ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ،
"أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْدًا أَسْوَدَ يُسَمَّى مُعِيثًا، فَخَيَّرَهَا بَعْضُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَهَا أَنْ تَعْتَدَ".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د بریری خاوند یو تور غلام وو معیث نوم

(۱): صحيح البخاري/الطلاق ۱۵ (۵۲۸۲)، ۱۶ (۵۲۸۳)، سنن النسائي/آداب القضاء ۲۷ (۵۴۱۹)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۹ (۲۰۷۵)، (تحفة الأشراف: ۶۰۴۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الرضاع ۷ (۱۱۵۴)، مسند احمد (۲۱۵/۱)، سنن الدارمي/الطلاق ۱۵ (۲۳۳۸) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري/الطلاق ۱۵ (۵۲۸۰)، (تحفة الأشراف: ۶۱۸۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۱/۱)، (۳۶۱) (صحيح)

نی وو نبی ﷺ بریري ته اختیار ورکړې وو (یعنی ستا خوښه ده چه ورنه جدا کیري او که ورسره اوسیري، چنانچه بریره ﷺ پریخودله او نبی ﷺ ورته دعدت تیرولو حکم اوکړو.

[۲۲۳۳] (حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ فِي قِصَّةِ بَرِيرَةَ، قَالَتْ: "كَانَ زَوْجُهَا عَبْدًا اخْتَارَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْتَارَتْ نَفْسَهَا، وَلَوْ كَانَ حُرًّا لَمْ يُخْتَرْهَا".

ترجمه: عروه دخپل پلار نه هغه دعانشې ﷺ نه دبریري په قصه کښې نقل کړې دی چه فرمائیل ئې دبریري خاوند یو غلام وو نبی ﷺ بریري ته اختیار ورکړې وو (یعنی ستا خوښه ده چه ترې جدا کیري او که ورسره اوسیري) نو بریره ﷺ اختیار قبول کړو په خپل حق او خاوند ئې خوښ نکړو، که چرې ددې خاوند ازاد وي نو نبی ﷺ به بریري ته اختیار نه وو ورکړې.

[۲۲۳۴] (حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَالْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ بَرِيرَةَ خَيْرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ زَوْجُهَا عَبْدًا".

ترجمه: دام المومنین عائشة ﷺ روايت دې فرمائی چه نبی ﷺ بریري ته اختیار ورکړې وو (یعنی ستا خوښه ده چه ترې جدا کیري او که ورسره اوسیري) اودهغې خاوند یو غلام وو.

بَابُ مَنْ قَالَ كَانَ حُرًّا

د هغه خلکو د قول بیان چه دبریري خاوند ازاد وو

اوگورئ مصنف د زوجه بریره په حر کیدو باندې مستقل باب قائم کوی، دا هم په ذهن کښې ساتئ چه په دې روایات مختلفه کښې یو روایت هم د احنافو د مسلک خلاف نه دې، ځکه چه دا ټول روایات په دې باندې خو متفق دی چه بریره ته د هغې د عتق نه پس خو اختیار ورکړې شوې وو هغه وخت د هغې خاوند څه وو، اوس د احنافو په نزد اختیار په هر حال کښې وی برابر خبره ده که هغه عبد وو یا حر، خو په دې روایاتو کښې به یو قسم روایات د جمهورو خلاف وی، چه په هغې کښې دا دی (کان حراً) او دا جدا خبره ده چه که (کان حراً) ثابتیري نو د احنافو په حق کښې نوره هم مفیده خبره ده. کما هو ظاهر

[۲۲۳۵] (حَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ حُرًّا جَبِينًا أُعْتِقَتْ، وَأَتَمَّتْ خَيْرَتٌ"، فَقَالَتْ مَا أَجِبَ أَنْ أَكُونَ مَعَهُ وَأَنْ لِي كَذَا وَكَذَا.

۱: صحيح مسلم/العتق ۲ (۱۵۰۴)، سنن الترمذي/الرضاع ۷ (۱۱۵۴)، والبيوع ۳۳ (۱۲۵۶)، والوصايا ۷۱ (۲۱۲۴)، والولاء ۱ (۲۱۲۵)، سنن النسائي/الزكاة ۹۹ (۲۶۱۵)، والطلاق ۲۹ (۳۴۷۷)، ۳۰ (۳۴۸۰)، ۳۱ (۳۴۸۳)، والبيوع ۷۸ (۴۶۶۶)، ۷۹ (۴۶۶۷)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۹ (۲۰۷۴)، والأحكام ۳ (۲۳۲۴)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/العتق ۱۰ (۲۵۳۶)، والهبة ۷ (۲۵۸۷)، والنكاح ۱۸ (۵۰۹۷)، والطلاق ۱۴ (۵۲۷۹)، ۱۷ (۵۲۸۴)، والأطعمة ۳۱ (۵۰۳۰)، والأيمان ۸ (۶۷۱۷)، والفرائض ۲۲ (۶۷۵۱)، ۲۳ (۶۷۵۴)، موطا امام مالك/الطلاق ۱۰ (۲۵)، مسند احمد (۴۷۶)، ۱۱۵، ۱۲۳، ۱۷۲، ۱۷۵، ۱۷۸، ۱۹۱، ۲۰۷، سنن الدارمي/الطلاق ۱۵ (۲۳۳۷) (صحيح)

۲: صحيح مسلم/العتق ۲ (۱۵۰۴)، الزكاة ۵۲ (۱۰۷۵)، سنن النسائي/الكبرى/الفرائض (۶۴۰۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۹۰) (صحيح)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۹۷) (صحيح)

ترجمه: دام المؤمنین عائشة رضی اللہ تعالیٰ عنہا روایت دې فرمائی چه دبریری خاوند ازاد وو کله چه دا ازادیدله اودې ته اختیار ورکړې شوې وو اووئې وئیل زما خوښه نه ده چه زه دي دده سره یم اگرچه ماته دومره دومره مال راکړي.

شرح: عن الاسود عن عائشة رضي الله تعالى عنها ان زوج بريرة كان حرا حين اعتقت.

دا مخکښې تیر شو چه د اسود نه په ټولو روایاتو کښې د زوج بریره حر کیدل روایت شوې دی. وقد اخرج الحديث البيهقي والترمذي، واخرجه النسائي مطولا (المنهل مختصرا)

بَابُ حَتَّى مَتَى يَكُونُ هَذَا الْخِيَارُ

باب دې په بیان ددې کښې چه ښځې سره اختیار څومره پورې وی؟

یعنی خیار عتق کوم چه د عتق نه روستو وینزې ته حاصل وی هغه هغې ته تر کومې وی، په مسئله کښې فی الجملة اختلاف دي چه د هغې خلاصه دا ده چه د ائمه ثلاث په نزد دا خیار علی التراخی یعنی اختیار روسته کول دي تردې چه هغه قدرت ورکړی زوج لره په خپل نفس باندې «فان وطنها فلا خیار لها» او د امام شافعی رحمته الله په یو قول کښې دا خیار علی الفور دي، وعنه الى ثلاثة ايام، او عند الحنفية معتقه ته دا خیار حاصل وی چه ترڅو پورې هغه د مجلس نه اوندریږي، یعنی په مجلس عتق کښې دننه دننه اوسیدي، د هغې نه روستو باقی نه پاتې کیږي مگر دا چه په مجلس کښې یو څیز د زنانه د طرف نه داسې بیا موندلې شی کوم چه په اعراض باندې دلالت کوی نو بیا سره د قیام مجلس به هم خیار باقی نه وی.

[۲۲۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَعْقِبَ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ اسحاق، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، وَعَنْ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، وَعَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ بَرِيرَةَ أُعْتِقَتْ وَهِيَ عِنْدَ مُغِيثِ بْنِ لَيْلٍ أَبِي أَحْمَدَ، فَخَيَّرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ لَهَا: "إِنْ قَرَبِكَ فَلَا خِيَارَ لَكَ".

ترجمه: دام المؤمنین عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا روایت دې فرمائی چه بریره ازاده شوه او د مغیث په نکاح کښې وه او مغیث په دغه وخت کښې د ابو احمد په خاندان کښې د یوکس غلام وو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته اختیار ورکړو او ورته ئې اووئیل که چرې نزدیکت ئې درته اوکړو نو اختیار دي ختم شو.

بَابُ فِي الْمَمْلُوكِينَ يُعْتَقَانِ مَعَاهِلَ مُخَيَّرًا مَرَأَتَهُ

کله چه ښځه خاوند په یو ځای ازاد شی نو ښځې ته به اختیار وی او که نه؟

یعنی که زوجین دواړه مملوک وی او یوه وینزه ده او دویم غلام، که د هغوی مالک یو ځایي ازاد کړې شی، نو ایا په دې صورت کښې خیار عتق حاصل وی؟ په تیر شوی باب کښې چه مونږ کومه ضابطه بیان کړې ده د هغې نه دا خبره فهم ته راځی چه عند الحنفية خو به خیار حاصل وی او د ائمه ثلاث په نزد به حاصل نه وی، خو د امام احمد نه په دې صورت کښې دوه روایتونه نقل شوې دي، یو خو دا چه لا خیار لها وهو الاصح، والثانية لها الخيار، قاله ابن قدامة. (تکملة المنهل)

[۲۲۳۷] (۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَنَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ زُهَيْرٌ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَوْهَبٍ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّهُ أَرَادَتْ أَنْ تَعْتَقَ مَمْلُوكَيْنِ لَهَا زَوْجًا، قَالَ: فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَمَرَهَا أَنْ تَبْدَأَ بِالرَّجُلِ قَبْلَ الْمَرْأَةِ". قَالَ نَصْرٌ: أَخْبَرَنِي أَبُو عَلِيٍّ الْحَنْفِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ.

ترجمه: د قاسم نه روایت دي فرمائی چه ام المومنین عائشه رضی اللہ عنہا دا اراده اوکړه چه خپل غلام او وينځه آزاد کړي کوم چه پخپل مينځ کښې بنځه او خاوند وو نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه ئې تپوس او کړونوبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل چه اول خاوند آزاد کړه ددې دپاره چه بنځې ته دنکاح د ماتولو اختیار حاصل نه شی، نصر بن علی وئيلي دي چه دا روایت ماته ابوعلی الحنفی دعبید الله نه بیان کړې دي.

شرح حدیث:

په دې حدیث کښې د ترجمه الباب والا صورت مذکور دي، سیده عائشه رضی اللہ عنہا د دې دواړو د ازادولو اراده او فرمائیل نو هغه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو چه د اعتاق شروع د چا نه او کړم! د غلام نه یا د وينزې نه؟ هغه او فرمائیل د سرې نه ابتداء او کړئ، احناف خود دي مصلحت دا بیانوي (انما قدم الرجل لشره) او جمهور د خپل مسلک د وجې نه مصلحت دا بیانوي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د تقدیم رجل مشهور په دې وجه ورکړه چه د حره تحت العبد والا شکل بیا نه موندلې شی او نکاح قائم او باقی پاتې شی او زنانه ته خیار حاصل نه وی گینې د دې برعکس صورت کښې به زنانه ته خیار حاصل وی. دا مصلحت جمهورو د خپل مسلک د وجې نه او د هغې په رعایت او تائید کښې بیان کړې دي، زموږ بعض استاذانو د دې جواب دا ورکړې دي چه که دا خبره وې څه چه تاسو وایئ یعنی د تقدیم مراة په صورت کښې زنانه ته خیار حاصل وې نو مونږ به وایو چه بیا به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د تقدیم رجل مشوره نه ورکوله ځکه چه په دې سره د زنانه حق ضائع کیږي، او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چاته داسې مشوره نه ورکوی چه په هغې سره د چا حق ضائع شی.

والحدیث اخرجه نحوه النسائي وابن ماجه (تكملة المنهل)

باب إِذَا أَسْلَمَ أَحَدُ الزَّوْجَيْنِ

باب په بنځه او خاوند کښې یو کس مسلمان شی ددې د حکم بیان

[۲۲۳۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَجُلًا جَاءَ مُسْلِمًا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ جَاءَتْ امْرَأَتُهُ مُسْلِمَةً بَعْدَهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا قَدْ كَانَتْ أَسْلَمَتْ مَعِيَ قَرْدَهَا عَلَيَّ".

ترجمه: دعبید الله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کښې یو کس اسلام قبول کړو او نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته راغې او ددې نه پس دهغه بنځه مسلمان شو ده عرض او کړو

۱: سنن النسائي/الطلاق ۲۸ (۳۴۷۶)، سنن ابن ماجه/العتق ۱۰ (۲۵۳۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۳۴) (ضعيف)

۲: سنن الترمذي/النكاح ۴۲ (۱۱۴۴)، سنن ابن ماجه/النكاح ۶۰ (۲۰۰۸)، (تحفة الأشراف: ۶۱۰۷)، وقد أخرجه: مسند

أحمد (۳۲۳، ۲۳۲/۱) (ضعيف)

ای دالله رسول له زمانېڅې زما سره یوځانې اسلام قبول کړې دي نبی ﷺ دهغه ښځه هم هغه ته ورکړه.

په تباین یعنی چی جدا جدا دارین کښې د جمهورو او احنافو مسلک :

که احد الزوجین اسلام راوړلو سره د دار الحرب نه دار الاسلام ته راشی نو په دې سره د احنافو په نزد دلته فرقت واقع کیږی، ځکه چه د احنافو په نزد تباین دارین موجب یعنی جدا والي واجب کوی فرقت دې په خلاف د جمهورو چه د هغوی په نزد تباین موجب فرقت نه دې بلکه سبی الزوجین یا سبی احد الزوجین یعنی دواړه یا چی یو کس قیدی کړې شی موجب فرقت دې یعنی مسلمان د زوجین مشرکین نه دواړو لره یا په دواړو کښې یو لره قید کړی نو په دې سره د هغوی په نزد نکاح فسخ کیدو سره فرقت یعنی جدا والي واقع کیږی. د پورته حدیث مضمون دا دې چه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې د زوجین مشرکین نه سړي اسلام قبلولو سره د دار الحرب نه دار الاسلام ته راغلو بیا څو ورځې پس د هغه ښځې هم اسلام قبول کړو او هلته لاره، زوج رسول الله ﷺ ته عرض او کړو چه یا رسول الله ﷺ زما ښځې ما سره اسلام قبول کړې وو (خو په هجرت کولو کښې وړاندې روستو شو) رسول الله ﷺ د هغه ښځې لره هم د هغه طرف ته واپس کړو، یعنی نکاح ئې برقرار اوساتله.

توجیه الحدیث علی مسلک الحنفیة :

دلته دا سوال کیدې شی چه په دې واقعه کښې تباین دارین اوموندلې شو خو د هغې باوجود په دواړو کښې فرقت نه واقع کیږی گویا حدیث د احنافو خلاف شو، د دې جواب دا دې چه دلته تباین دارین صرف صورة اوموندلې شو، صورة او حکما نه دې موندلې شوې، ځکه چه هر کله زنانه هم دځاوند سره اسلام قبول کړې وو نو اگر چه هغه ته مدینې منورې ته رسیدو کښې تاخیر راغلې وو خود اسلام د قبلولو نه پس هغه علی شرف الهجرة وو، د هجرت موقع ئې کتله پس دلته تباین دارین صورة خو شو خو حکما نه شو، او زموږ په نزد تباین دارین هغه د جدایی سبب دې کوم چه صورة او حکما دواړه وی. فلا اشکال. والحدیث اخرجه ایضا الترمذی (تکملة المنهل)

[۲۲۳۹] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنِي أَبُو أَحْمَدَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يَمَّاكٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَسْلَمَتِ امْرَأَةٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَزَوَّجَتْ، فَجَاءَ زَوْجُهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي قَدْ كُنْتُ أَسْلَمْتُ وَعَلِمْتُ بِإِسْلَامِي، فَأَتَزَعَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ زَوْجِهَا الْآخِرِ وَرَدَّهَا إِلَيَّ زَوْجِهَا الْأَوَّلِ.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دې فرمائی چه د نبی ﷺ په زمانه کښې یوې ښځې اسلام قبول کړو اود یو مسلمان سره ئې نکاح او کړله بیا ددې ځاوند نبی ﷺ ته راغې او عرض ئې او کړو چه ای دالله رسول ما هم اسلام قبول کړی وو او هغې ته زما داسلام پته وه (یعنی ددې معلومات باوجود ئې دبل چا سره نکاح کړي ده) نو نبی ﷺ ددویم ځاوندنه ازاده کړه او اولنې ځاوند ته ئې حواله کړه.

تشریح: د دې نه روستو چه بل کوم حدیث راروان دې د هغې راوی هم ابن عباس دې د هغې مضمون هم تقریبا دا دې خو هلته د هجرت معامله برعکس ده، یعنی اسلام راوړلو سره زنانه مخکښې مدینې منورې ته راغله او د هغې خاوند روستو راوړسیدو، او یو فرق دا هم دې هغه دا چه په اول روایت کښې خو د دې خبرې تصریح ده چه دواړو په یوځانې اسلام قبول کړې وو او په دې دویم روایت کښې د یو ځانې اسلام قبلولو تصریح نشته، اوس یا خو به دا هم په معیت باندې محمول کړې شی، او که معیت او نه منلې شی نو بیا به دا حدیث د احنافو خلاف وی، خو د جمهورو د مسلک پیش نظر دې دا هم اونیلې شی چه د سړی اسلام د انقضاء عدت نه مخکښې وو ځکه چه انقضاء یعنی عدت پوره کیدو عدت قبل اسلام الاخر بالا جماع موجب فرقت دې.

بَابُ إِلَى مَتَى تَرَدُّ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ إِذَا أَسْلَمَ بَعْدَهَا

باب کله چه سړې د ښځې نه پس اسلام قبول کړی نو تر کومې پورې به ښځه هغه ته واپس کولې شی؟ د ترجمې حاصل دا دې چه په زوجین مشرکین که یو د بل نه مخکښې اسلام راوړی یعنی د دواړو په اسلام کښې فصل بیا موندلې شی نو اخر څو پورې به هغه زنانه لره دې سړی ته واپس کولې شی، یعنی ترڅو پورې به د هغه په نکاح کښې باقی وی؟ د دې مسئلې اجمالی جواب خو دا دې چه اسلام اخر قبل انقضاء العدة دې نو د دواړو ترمینځه به نکاح باقی وی، او که اسلام اخر بعد انقضاء العدة دې نو بیا نه.

[۲۲۴۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّقْلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ الْفَضْلِ، ح وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ الْمَعْنَى، كُلُّهُمَا عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحَصِينِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَتَهُ زَيْنَبَ عَلَى أَبِي الْعَاصِ بِالنِّكَاحِ الْأَوَّلِ لَمْ يُحْدِثْ شَيْئًا". قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو فِي حَدِيثِهِ: "بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ"، وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ: "بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ".

ترجمه: عکرمه د عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ روایت کوی او هغه د نبی ﷺ نه روایت کوی چه نبی ﷺ خپله لور زینب رضی اللہ عنہا ابو العاص رضی اللہ عنہ ته په اولني نکاح باندې واپس کړه او کومه نوي نکاح ئې ونکړه، محمد بن عمرو په خپل روایت کښې دا اضافه کړې ده چه شپږ کاله پس او حسن بن علی رضی اللہ عنہ فرمایلي دي چه دوه کاله پس.

شرح الحديث :

د پورته ذکر شوی ترجمه الباب د لاندي مصنف د زینب رضی اللہ عنہا د واپس کولو واقعه راوړې ده، د دې واقعي شرح دا ده چه د رسول الله ﷺ مشره لور سیده زینب رضی اللہ عنہا د سیدنا ابو العاص بن الربیع رضی اللہ عنہ په نکاح کښې وه کوم چه د هغه وخته پورې غیر مسلم وو، او دا قصه قبل الهجرة ده، د اسلام په ابتداء کښې مسلمه تحت المشرک جائز وو، یعنی د مسلمانې زنانه واده د غیر مسلم سره جائز وو، هم په دې بنیاد باندې د سیده زینب واده هم د رسول الله ﷺ

۱: سنن الترمذی للنکاح ۴۲ (۱۱۴۳)، سنن ابن ماجه للنکاح ۶۰ (۲۰۰۹)، (تحفة الأشراف: ۶۰۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۷/۱، ۲۶۱، ۳۵۱) (صحیح)

د ابو العاص بن الربیع رضی اللہ عنہ سره کړې وو بیا د هغې نه روستو د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابه کرامو د هجرت واقعہ پېښه شوه، او بیا د هجرت په دویم کال د بدر غزوه پېښه شوه، د بدر د قیدیانو مسئله پېښه شوه چه هغوی سره څه معامله او کړې شی، د مشورې نه روستو فیصله اوشوه لکه چه مشهور او معروف دی چه د هریو نه فدیہ واخستلې شی او هغه پریخودلې شی. ټولو قیدیانو د فدیہ انتظام اوکړو، په دې قیدیانو کښې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زوم ابو العاص بن الربیع هم شامل وو، هغه په فدیہ کښې د پیش کولو دپاره د خپلې زوجې محترمې زینب رضی اللہ عنہا امیل د مکې مکرمې نه راطلب کړو او هغه ئې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې پیش کړو، دا امیل د سیده خدیجه رضی اللہ عنہا وو کوم چه هغې په جهیز کښې سیده زینب رضی اللہ عنہا ته ورکړې وو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چه کله هغه اولیدو نو **(فرق لها رقة شديدة)** په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې سخت رقت راغلو، د سیده خدیجه رضی اللہ عنہا دور ورته رایاد شو نو د صحابه کرامو نه ئې د دې خبرې مشوره او اجازت اوغوښتلو چه که تاسو ټول متفق یئ نو زه به دا امیل کوم چه په فدیہ کښې پیش کوی دا به زه واپس کړم، صحابه کرامو ورته په خوشحالی اجازت ورکړو، پس هغه دغه امیل ابو العاص رضی اللہ عنہ ته حواله کړو او هغه سره ئې دا معاهده اوشوه چه مکې ته رسیدو سره په زینب رضی اللہ عنہا لره د مدینې طرف ته لیږې، پس ابو العاص رضی اللہ عنہ دا وعده پوره کړه او مکې ته رسیدو سره ئې سیده زینب رضی اللہ عنہا د مدینې طرف ته اولیږله. ^(۱) د دې نه تقریبا شپږ کاله روستو ابو العاص رضی اللہ عنہ اسلام قبول کړو او هجرت کولو سره مدینې ته راغلو، نو اوس په دې حدیث الباب کښې په حدیث ابن عباس کښې دا دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زینب لره د ابو العاص طرف ته واپس کړو. **(بالنکاح الاول لم يحدث شيئا)** یعنی دوباره ئې نکاح اونکړه.

په احنافو باندې اشکال او د هغې جواب :

په دې قصه کښې په احنافو باندې دا اشکال راځی چه اوگورئ په دې واقعہ کښې تباین دارین بیا موندلې شو او د هغې باوجود هم فرقت نه دې واقع شوي، زمونږ د طرف نه دا جواب کړې شوي دې چه دا حدیث نه صرف زمونږ بلکه ستاسو هم خلاف دې، ځکه چه زینب رضی اللہ عنہا د ابو العاص رضی اللہ عنہ طرف ته شپږ کاله پس واپس کړې شوه نو ایا د شپږو کالو په موده کښې انقضاء عدت نه وو شوي، حال دا چه دا مسئله ده چه اسلام احد الزوجین په صورت کښې که بل د انقضاء عدت نه پس اسلام قبول کړی نو بالاتفاق فرقت واقع کیږي، په دې وجه په دې حدیث ابن عباس باندې عمل نه زمونږ دپاره ممکن دې او نه ستاسو دپاره، لهذا د دې سلسلې چه کوم دویم حدیث دې کوم چه امام ترمذی روایت کړې دې من حدیث عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده ان النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رد ابنته زينب على ابي العاص

^(۱) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په یوه موقع باندې د هغه د دې وعدي پوره کولو تعریف فرمائیلې وو، هغه داسې چه یو ځل سیدنا علی رضی اللہ عنہ د سیده فاطمه رضی اللہ عنہا په نکاح کښې د کیدو باوجود د ابوجهل د لور سره د نکاح اراده اوکړه چه په هغې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سخت خفه شو او په دې موقع باندې ئې د علی رضی اللہ عنہ په وړاندې د دې خپل زوم تعریف کړې وو، دا واقعہ په ابوداود کښې تیره شوه، هغه فرمائیلې وو **(حدثني فضلتني ووعدي فوالاي)** ... تقدم في باب ما يكره ان يجمع بينهن من النساء. ۲ واخرجه ابن ماجه ايضا

بن الربيع بمهر جديد ونكاح جديد) (واخرجه ابن ماجة ايضاً) په دې باندې به عمل كولې شى. د دې مقام د حل كولو دپاره دې په سنن ترمذى كښې دا مقام اوكتلې شى، دې سره حقيقت ښه منكشف شو، امام ترمذى رحمه الله په دې ځانې كښې ښه واضح كلام فرمائيلې دې، امام ترمذى رحمه الله فرمائى چه اگر چه د عمرو بن شعيب والا حديث د ابن عباس د حديث په مقابلې كښې ضعيف دې خو عمل عمرو بن شعيب حديث باندې دې، او د حديث ابن عباس په باره كښې هغه فرمائى چه لا يعرف وجهه، حاصل دا شو چه د «رد زينب على ابى العاص» په باره كښې دوه متعارض احاديث راغلې دي، حديث ابن عباس وحديث عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده. د دواړو مضمون مختلف دې يعنى تجديد نكاح او عدم تجديد والا روايات باندې قوی اشكال كيدو د وجې نه هغه لره ترك كولو سره بل حديث اختيار كړې شى. امام ترمذى رحمه الله خو د قوت اشكال په بناء باندې حديث ابن عباس ترك كړو، خو بعض شراح شافعيه لكه خطابی وغيره هغه حديث ابن عباس لره اختيار كړې دې لقوة سنده. او په هغې باندې چه كوم عقلی اشكال دې د هغې هغه تاويل كړې دې، تاويل دا دې (چه صورت حال دا دې چه د هجرت زينب نه څلور كاله پس نو آيت التحريم «لا هن حل لهم ولا هم يحلون لهن» نازل شو، لهذا دا څلور كاله خو به په عدت كښې نه شى شمارلې ځكه چه تر هغه وخته پورې خو مسلمة تحت المشرک يعنى لاندې دمشرک جائز وه، د عدت ابتداء به د نزول آيت نه روستو وى، وړاندې نزول آيت او اسلام زوج كښې صرف دوه كاله پاتې كيږي، او دوه كاله څه لويه خبره نه ده، بعض وخت د څه عارض د وجې نه د عدة تطاول اوږدوالې تر دومره زمانې پورې ممكن دې، د امام بيهقي ميلان هم د توجيه خطابی طرف ته دې، او د امام ابن عبدالبر رائي دا ده چه عمل خو به وى په حديث د عمرو بن شعيب باندې خو هغه فرمائى چه حديث ابن عباس رحمه الله د دې خلاف نه دې بلكه هغه مؤول دې او جمع بين الحديثين اولی دې د يو حديث د مهمل پريخودلو نه، هم دا وجه ده چه هغه فرمائى چه په حديث ابن عباس كښې «بالنكاح الاول» نه مراد دې، اى بشروط النكاح الاول، يعنى كوم شرطونه چه په اوله نكاح كښې كړې شوې وو هم د هغې سره د هغوى نكاح كړې شوې ده، لهذا اوس دلته درې مسلکونه شو، يو د امام ترمذى رحمه الله والا رائي يعنى صرف عمرو بن شعيب والا حديث اعتبار، دويم مسلک خطابی او بيهقي يعنى حديث ابن عباس ترجيح، دريمه رائي د ابن عبدالبر جمع بين الروايتين يعنى ددواړو روايتونو جمع كيدل.

د اسلام احد الزوجين په مسئله باندې تفصيلی بحث:

د دې نه پس ځان پوهه كړه چه د اسلام احد الزوجين والا مسئله ډير تفصيل طلب دې چه په هغې كښې دوه مسلکونه دي، مسلک الاحناف او مسلک الجهمور، احناف دا وائي چه د اسلام احد الزوجين اوله دوه صورتونه دي، هغوى دواړه په د اسلام په وخت په دار الاسلام

۱، په دې باندې د پوهيدو دپاره دې دا په ذهن كښې وى چه د زينب هجرت د هجرت په دويم كال شوې وو او دا آيت كريمه د هجرت په شپږم كال نازل شوې وو، او اسلام ابو العاص او د زينب واپس كول د هجرت په اتم كال شوې وو قبل الفتح

کښې وی یا به په دار الحرب کښې وی، که دواړه دار الاسلام کښې وی نو په دویم سرې باندې به اسلام پیش کوی، که هغه اسلام قبول کړو نو صحیح ده وهما علی نکاحهما. او که هغه د اسلام راوړلو نه انکار او کړو نو د دې انکار علی الاسلام د وجې نه به د واړو ترمنځه جدائی واقع شی، او که دواړه په دار الحرب کښې وی نو د اسلام احد الزوجین نه پس دوه شکلونه دی یو دا چه هغه هم د انقضاء عدت نه مخکښې اسلام قبول کړی فهما علی نکاحهما. او که هغه د انقضاء عدت پورې اسلام قبول نه کړو، یا اسلام راوړلو والا هجرت کولو سره د دار الحرب نه دار الاسلام ته لاړ شی نو په دې دواړو صورتونو د انقضاء عدت او تباین دارین کښې جدائی واقع کیږي.

او د جمهورو په نزد دا تفصیل نه دې بلکه هغوی وائی چه د اسلام احد الزوجین په وخت به دا کتلې شی چه زنانه مدخول بها ده یا غیر مدخول بها، که غیر مدخول بها ده نو د یو په اسلام راوړلو سره به فوراً فرقت واقع شی، او که زنانه مدخول بها ده نو که د انقضاء عدت نه مخکښې بل اسلام قبول کړی فهما علی نکاحهما والا وقعت الفرقة بانقضاء العدة. برابره خبره ده که دواړه په دار الحرب کښې وی یا په دار الاسلام کښ، د هغوی په نزد په دې کښې هیڅ فرق نشته.

بیا د دې نه روستو په دې باندې خان پوهه کړئ چه دا خبره مخکښې څو کرته راغلې ده چه د احنافو په نزد تباین دارین موجب فرقت دې د دې بالمقابل د جمهورو رائي داده چه تباین دارین موجب فرقت نه دې بلکه سببی الزوجین یا سببی احد الزوجین دا څیز موجب فرقت دې، اوس دا د احنافو او جمهور علماء کرامو اختلاف لره مخې ته اړدلو سره څلور صورتونه پیدا کیږي، دوه اتفاقی او دوه اختلافی. ۱: سببی بهما: په دې صورت کښې د جمهورو په نزد دلته فرقت واقع کیږي، د احنافو په نزد نه واقع کیږي د عدم تبیان د وجې نه. ۲: جاء احدهما بنفسه یعنی احد الزوجین اسلام قبلولو سره یا امن طلب کولو سره د دار الحرب نه دار الاسلام ته راغلو بغیر د قید نه، زموږ په نزد په فرقت واقع شی د جمهورو په نزد نه. ۳: انتقال بغیر سببی یعنی زوجین بغیر د قید نه دار الاسلام ته لاړل، ۴: سببی احدهما احد الزوجین لره قید کولو سره دلته راوړلې شو، دا دواړه صورتونه اتفاقی دی، په دریم کښې به بالاتفاق فرقت نه واقع کیږي او څلورم صورت کښې به بالاتفاق فرقت واقع شی، د شروع دوه صورتونه اختلافی وو، دا څلورو واړه صورتونه په بذل کښې د شیخ ابن الهمام د کلام نه منقول دی فارجع الیه ان شئت.

ست سنین او د سنتین توجیه:

د حدیث ابن عباس رضی الله عنه په اخر کښې مصنف د خپلو استاذانو دا اختلاف د لاندې دا ذکر کړې دی چه په بعض روایاتو کښې دی بعد ست سنین. او د بعض روایت کښې دی بعد سنتین یعنی رد زینب الی ابی العاص، بعض وائی چه شپږ کاله پس شوې وو او بعض وائی دوه کاله پس، د دې اختلاف توجیه دا هم کیدې شی چه چا د شپږ کلونو نه پس اوښل د هغه مراد بین هجرة زینب و اسلام زوجها دې، او چا چه بعد سنتین اووې د هغوی مراد دا دې یعنی بعد

ستین من نزول ایه التحريم، د سابق حاشیه مضمون په ذهن کښې ساتلو سره دا جواب په سهولت سره ذهن ته راتلې شی. والحديث اخرجه ايضا احمد، والحاكم وصححه ابن ماجة والبيهقي، والترمذی (تكملة المنهل) الحمد لله دا حدیث پوره شو كوم چه په سبق کښې همیشه ماته گران معلومیدو.

باب فی مَنْ أَسْلَمَ وَعِنْدَهُ نِسَاءٌ أَكْثَرُ مِنْ أَرْبَعٍ أَوْ اخْتَارَ

باب د قبول اسلام په وقت سړی سره د څلورو نه زیاتې ښځې

یا دوه خویندې په نکاح کښې وی نو ددې د حکم بیان

[۲۲۴۱] (حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، ح وَحَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ حُمَيْضَةَ بْنِ الشَّامُزَلِّ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ مُسَدَّدٌ، ابْنُ عُمَيْرَةَ: وَقَالَ وَهْبٌ، الْأَسَدِيُّ: قَالَ: أَسْلَمْتُ وَعِنْدِي ثَمَانُ نِسْوَةٍ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اخْتَرِ مِنْهُنَّ أَرْبَعًا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدَّثَنَا بِهِ أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ بِهَذَا الْحَدِيثِ، فَقَالَ: قَيْسُ بْنُ الْحَارِثِ مَكَانَ الْحَارِثِ بْنِ قَيْسٍ. قَالَ أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: هَذَا هُوَ الصَّوَابُ يَعْنِي قَيْسُ بْنُ الْحَارِثِ.

ترجمه: وهب اسدي وئيلي دي ماچه كله اسلام قبول كړو نو زما اته ښځې وي نبي ﷺ ته مې عرض او كړو هغه او فرمائيل چه څلور پكښې منتخب كړه اوباقې پرېږده، دابراهيم بن هشيم نه حارث بن قيس په ځانې باندې قيس بن الحارث نقل كړې دې احمد بن ابراهيم وئيلي دي چه داسې درست دې.

توضیح الحديث

په دې طريق کښې حارث بن قيس دې او وړاندې په روايت کښې دی چه صحيح قيس بن الحارث دې، گویا په دې کښې نوم کښې قلب واقع شوې دې، دا مقلوب الاسماء نه دی. مضمون حدیث دا دې چه قيس بن الحارث فرمائی چه كله په اسلام کښې داخل شو نو هغه وخت زما په نکاح کښې اته زنانه وې، ما د هغه په باره کښې د رسول الله ﷺ نه نې تپوس او كړو، په هغې کښې دې څلور اختيار كړی.

د حدیث تشریح د فقهاء گرامو د مسلک پیش نظر

ايمه ثلاث او امام محمد په نزد خو دا حدیث مطلق دې او په ظاهر باندې دې، او شيخین (ابو حنیفه او ابویوسف) په نزد په دې صورت کښې حکم دا دې چه دلته به دا کتلې شی چه هغه سړی د څلور نه زیات سره نکاح په عقد واحد کښې کړې دې یا په مختلف عقود کښې که په عقد واحد کښې کړې دې نو دا ټوله نکاح فاسد او غیر صحیح ده، لهذا اوس به د نوی سر نه نکاح ضروری وی صرف د څلورو سره، او که نکاح په مختلف عقود کښې شوې وې پرلپسې نو په دې صورت کښې به دا سړی د اسلام قبلولو نه پس د اتو ښځو نه اولنو څلورو لره په خپله نکاح کښې ساتلې شی بغیر د تجدید نکاح نه.

۱: سنن ابن ماجة للنکاح ۴۰ (۱۹۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۸۹) (صحیح)

د امام محمد او شیخینو یو اصولی اختلاف:

دا اختلاف د دې حضراتو په یو اصولی اختلاف باندې متفرع دې، هغه دا چې د ائمه ثلاث او امام محمد په نزد د مشرکینو هغه معاملات او مناکحات کوم چې هغوی د کفر په حالت کښې کړې دي که هغه زموږ د شریعت مطابق یا مخالف، د اسلام راوړلو نه پس بهر صورت هغه معتبر وي، او د حضرات شیخین مسلک دا دې چې چې د مشرکانو سابق معاملات که د شریعت مطابق وي نو د هغوی د اسلام راوړلو نه پس به هغه معتبر وي، او که د شریعت خلاف وي نو بیا هغه لره اعتبار نشته، هغه به فاسد منلې شي ځکه چې دا حدیث د ائمه ثلاث په نزد خو په خپل عموم او اطلاق باندې دې او د حضرت شیخین مسلک خو چونکه په دې کښې مطلق نه دې او حدیث د خپل ظاهر په اعتبار سره مطلق دې ځکه چې د مسلک په وجه باندې به د حدیث معنی دا وي «اخر منهن اربعاً للنکاح»، یعنی اوس تاسو په هغوی کښې صرف څلور د خپلې نکاح دپاره اختیار کړئ او دا مطلب نه دې چې څلور په نکاح کښې باقی اوساتئ. والله تعالی اعلم بالصواب والحديث اخرجه البيهقي (تكملة المنهل)

[۲۲۴۲] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَاضِي الْكُوفَةِ، عَنْ عِيْسَى بْنِ الْمُخْتَارِ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ حُمَيْضَةَ بْنِ الشَّامِرِ، عَنْ قَيْسِ بْنِ الْحَارِثِ، بِمَعْنَاهُ.

توجه: حمیضة بن شمردل د قیس بن حارث نه د دې روایت په شان روایت نقل کړې دي.

[۲۲۴۳] (٢) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَيُّوبَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي وَهْبٍ الْجَيْشَانِيِّ، عَنْ الضَّحَّاكِ بْنِ قِيْرُوزَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَسَلْتُ وَتَحْتَى اخْتَانٍ، قَالَ: "طَلِقْ أَيْتَهُمَا شِئْتَ".

توجه: ضحاک بن فیروز د خپل پلار نه روایت کوی فرمائی ما عرض اوکړو ای دالله رسوله ما اسلام قبول کړې دې او زما په نکاح کښې دوه خویندې دي نبی ﷺ او فرمائیل هره یوه چې پکښې طلاقوې هغه طلاقه کړه ستا خپله خوښه ده.

تشریح: «عن الضحاک بن فیروز (٢) عن ابيه قال قلت يا رسول الله صلى الله عليه وسلم اني اسلمت وتحتى اختان، قال طلق ايتهما شئت» ضحاک بن فیروز دیلمی د خپل پلار فیروز رضی الله عنه نه روایت کوی چې ما رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چې ما په داسې حالت کښې اسلام قبول کړې دې چې زما په نکاح کښې دوه خویندې دي، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل ته په هغوی کښې یو ته طلاق ورکړه او یوه اوساته.

د طلاق د لفظ نه معلومیږي چې دا دواړه نکاح صحیح وي ځکه چې طلاق خو په صحیح نکاح کښې وي، حال دا چې جمع بین الاختین حرام ده، نو د دې توجیه به دا کولی

١: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۸۹) (صحیح)

٢: سنن الترمذی للنکاح ۳۳ (۱۱۲۹)، سنن ابن ماجه للنکاح ۳۹ (۱۹۵۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۲/۴) (حسن)

٣: د ضحاک بن فیروز رور عبدالله هم د خپل پلار نه روایت کوی چې د هغه روایت به ابواب الاستنجا کښې تیر شوي دي، خو هلته ئې د خپل پلار نه نه دي کړې بلکه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ئې کړې دي

شی چه دا جمع بین الاختین به هغه په داسې زمانه کښې کړې وی چه کوم وخت په اسلام کښې د جمع بین الاختین تحریم نه وو نازل شوې په دې وجه نکاح صحیح شوه، او دا هم ممکنه ده چه داسې اوښلې شی چه دلته مراد د تطلیق نه تفریق دې، او مطلب دا دې چه په هغوی کښې یوه جدا کړه او بله په نکاح کښې پرېږده.

دا حدیث په سنن ترمذی او ابن ماجه کښې هم دې خو د ترمذی په روایت کښې داسې دی (اختر ایتهما شئت) په دې کښې د (طلق) په ځانې (اختر) دې او د دې تشریح هم علی اختلاف المسلكین داسې کولې شی کوم چه د باب په حدیث اول کښې اوکړې شوه، یعنی د ائمه ثلاثه په نزد خو دا حدیث په خپل عموم باندې دې، او د شیخین په نزد د هغه د مسلک مطابق په یو صورت کښې خو به دواړه نکاحونه فاسد وی لهذا د تجدید نکاح ضرورت به راځی اویو صورت صرف اولی لره په خپله نکاح کښې ساتلې شی نه ثانیه لره، والحدیث اخرجه ایضا احمد وابن ماجه والیهقی، واخرجه الترمذی من طریق ابن هبيرة. (قاله فی تكملة المنهل)

باب إِذَا أَسْلَمَ أَحَدُ الْأَبْوَيْنِ مَعَ مَنْ يَكُونُ الْوَلَدُ

بیان ددې چه په مور او پلار کښې چه یوکس مسلمان شی نوبچې به دچا سره وی؟

ځان پوهه کړه چه مسئله حضانت یعنی پرورش هم د علماء ترمینځه مختلف فیه ده چه د هغې تفصیل به په دې باب کښې راشی کوم چه وړاندې په کتاب کښې تقریبا لس بابونه پس راروان دې، "باب من احق بالولد" هلته دا حدیث راروان دې چه رسول الله ﷺ د ماشوم مور ته او فرمائیل: «انت احق به ما لم تنکحی» پس دا مسئله اتفاقی ده چه ان الام احق بالحضانة ما لم تنکح. خو دلته په مسئله د حضانة کښې یو بل اختلاف دې هل للکافر حق الحضانة علی المسلم، د مسئله مختلف فیه ده. د امام شافعی او احمد په نزد کافرې مور ته په ولد مسلم باندې حق حضانت حاصل نه دې، لان الحضانة ولاية ولا ولاية للکافر علی المسلم، وعن مالک روایتان، او د احنافو په نزد په حق حضانت کښې د مسلمې او کافره هیڅ فرق نشته، د هغوی په نزد مور ته حق حضانت حاصل دې مطلقا، که مسلمې وی یا کافره وی.

حدیث الباب د احنافو دلیل دې

په دې سلسله کښې د احنافو دلیل حدیث الباب دې یعنی رافع بن سنان والا حدیث چه د هغې مضمون وړاندې راروان دې، هم دا وجه ده چه ابن قدامه د دې حدیث جواب دا ورکړې دې چه فیه مقال. (۱)

[۲۲۴۴] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عَيْسَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدُ بْنُ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ جَدِّي رَافِعِ بْنِ سَنَانٍ، أَنَّهُ أَسْلَمَ وَأَبَتُ امْرَأَتِهِ أَنْ تُسَلَّمَ، فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: ابْنَتِي وَهْيَ فُطِيمٌ أَوْ شَبَهٌ، وَقَالَ رَافِعٌ: ابْنَتِي، قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَفْعِدْ نَاحِيَةً"، وَقَالَ لَهَا: "أَفْعِدِي نَاحِيَةً"،

۱. په دې باندې مزید کلام د باب په آخر کښې راروان دې.
۲. سنن الترمذی/الطلاق ۵۲ (۳۴۹۵)، سنن ابن ماجه/الأحكام ۲۲ (۲۳۵۲)، (تحفة الأشراف: ۳۵۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۶۷۵، ۴۴۷) (صحیح)

قَالَ: "وَأَقْعَدَ الصَّبِيَّةَ بَيْنَهُمَا"، ثُمَّ قَالَ: "ادْعُوَاهَا"، فَمَالَتِ الصَّبِيَّةُ إِلَى أُمِّهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُمَّ اهْدِهَا"، فَمَالَتِ الصَّبِيَّةُ إِلَى أَبِيهَا فَأَخَذَهَا.

ترجمه: عبد الحمید بن جعفر دخپل پلار نه او هغه دده د نیکه رافع بن سنان نه روایت کوي فرمائي چه هغه اسلام قبول کړو و ښځې ټي انکار او کړو نبي ﷺ ته راغله او ونې وئیل آیا ماته به زما بچي راکړي؟ او هغه ماشوم د ټي نه پرې کړې شوې وو یا د ټي نه د پریکولو قابل وو، رافع او وئیل آیا ماته به زما لور راکړي؟ نو نبي ﷺ رافع ته او فرمائیل ته په یو گوټ کښې کینه او ښځې ته ټي او فرمائیل ته په بل گوټ کښې کینه او ماشوم ټي په مینځ کښې کښنولو بیاني ﷺ دواړو ته او وئیل چه ماشومي ته اواز او کړي چه کله ټي ورته اواز او کړو نو هغه د مور طرف ته مائله شوه، نبي ﷺ او فرمائیل اي الله دي ته هدایت او کړي نو ماشومه دخپل پلار طرف ته راغله نو په دې شان سره هغه خپل پلار واخستله.

مضمون حدیث :

سیدنا رافع بن سنان رضی الله عنه فرمائي چه ما خو اسلام قبول کړو خو زما ښځې د اسلام قبلولو نه انکار او کړو (د هغوی دواړو ترمینځه یوه وړه ماشومه وه چه د هغې په باره کښې د هغوی دواړو اختلاف شو) د جیني مور وئیل چه دا ماشومه زما ده ما سره به اوسېږي، او رافع وئیل چه دا زما لور ده دا به ما سره وي، رسول الله ﷺ د هغوی دواړو ترمینځه فیصله داسې او کړه چه دواړه یعنی مور او پلار ټي یو بل ته مخامخ په فاصله باندې کینول او هغه ماشومه ټي د هغوی ترمینځه کینوله او دواړو ته ټي او فرمائیل چه تاسو کښې هر دا ماشوم خپل ځان ته راوبلئ (د چا طرف ته چه ماشومه لاړه هم هغه ته به حق حاصل شي) پس هغوی دواړو هغه ماشومه په اشارې سره راوبلله، هغه ماشوم فطرتا د خپل مور طرف ته مائله کیدله (چه غیر مسلم وه) رسول الله ﷺ د الله پاک نه او غوښتله چه هغې ته هدایت او کړه د رسول الله ﷺ د دعا نه پس هغه د مور په ځاني د پلار طرف ته مائله شوه او پلار هغه بوتله. د احنافو طریقه د استدلال د دې حدیث نه دا دي چه که قاعده دا وي چه د کافر دپاره حق حضانت نه وي نو رسول الله ﷺ به صفا فرمائيلې وو، د دې تدبیر د اختیارولو څه ضرورت وو کوم چه هغه اختیار او فرمائیلو خو چونکه رسول الله ﷺ مصلحت په دې کښې او گنړلو چه هغه ماشومه دې د پلار سره وي په دې وجه ټي دعا او فرمائیله، هم په دې وجه ابن قدامه ته د دې حدیث د جواب ورکولو ضرورت راغلو.

فائده : مسئله حضانت چه د هغې تفصیل او اختلاف بین الاثمه په خپل محل کښې راروان دي، هلته به دا هم راشي چه احناف په دې مسئله کښې د تخییر قائل نه دي په خلاف د شوافعو او حنابله چه د هغوی په نزد تخییر دي، او د حدیث الباب نه هم په ظاهره کښې تخییر معلومېږي لهذا د دې نه دي دا خیال اونکړې شي چه دا حدیث په مسئله د تخییر کښې د احنافو خلاف دي ځکه چه د هغه حضراتو په نزد تخییر د تمیز یعنی اختیار د جدا کول عمر ته رسیدلو نه پس د چه کله ماشوم لوټي شي، وهنا لیس کذلک. ځکه چه په روایت کښې دي وهی فطم او شېبه فتدبر وتشکر، خو تعجب دي چه زمونږ د فقه په مشهور

کتابونو کښې بدائع او فتح القدير او زيلعي علی الكنز کښې دا مسئله د مسئله تخير د لاندې راوړلې ده او بيا ئې د احنافو د طرف نه جواب او توجيه ليکلې ده البته ابن قدامه په مغنی کښې دا حديث حضانه کافرة علی ولدها المسلم د لاندې ليکلو سره او هغې لره د احنافو دليل منلو سره د دې جواب کړې دې "فی سنده مقال" وغيره ونيلو سره. فله دره. والحديث اخرجه ايضا احمد والدارقطني (تكملة المنهل)

باب فی اللعان

دلعان د احکامو بيان

عام قاعده خو دا ده چه که يو سړې په چا باندې د زنا تهمت اولگوي نو هغه تهمت لگونکې دې د گواهانو په ذريعه خپله دعوی ثابتې کړي او که ثابتې نه کړې شي نو بيا په هغه باندې حد قذف جاری کيږي، خو د زوجين حکم دا نه دې، سړې که په خپله ښځه باندې د زنا تهمت اولگوي او خلور گواهان پيش نه کړې شي نو بيا د حد قذف په ځانې په خاوند باندې لعان واجب دې، او که هغه د لعان دپاره تيار نه شي نو هغه به قيد کولې شي تردې چه لعان اوکړي يا بيا د خپل نفس تکذيب اوکړي، او د تکذيب نفس په صورت کښې د زنانه په مطالبه باندې به په هغې باندې حد قذف جاری کيږي، نو دلته حد قذف د تکذيب په صورت کښې دې چه زوج خپله خپل تکذيب اوکړي، بهر حال لعان د سړي په حق کښې گویا د حد قذف قائم مقام دې، او د زنانه په حق کښې د حد زنا قائم مقام دې. کما فی الهدایة.

د لعان په حقيقت کښې د جمهورو او احنافو اختلاف :

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د لعان د حقيقت په باره کښې د احنافو او جمهورو اختلاف دې، د احنافو په نزد د لعان حقيقت شهادت مؤکدات بالایمان دې، د جمهورو په نزد د دې حقيقت ایمان مؤکدات بلفظ الشهادت دې يعنی زمونږ په نزد خو د شهادت د قبيل نه دې او د جمهورو په نزد د ایمان د قبيل نه دې، هم دا وجه زمونږ په نزد په زوجين کښې اهليت شهادت کيدل ضروری دی.

"فيجرى اللعان عندنا بين المسلمين الحرين العاقلين البالغين" وعند الجمهور يجرى بين المسلم وامراته الكافرة الكتابية، وبين العبد وامراته وبالعكس. د احنافو تائيد د قران كريم د ظاهر نه کيږي لقوله تعالى والذين يرمون ازواجهم.... فشهادة احدهم اربع شهادات بالله. الاية

د لعان کیفیت :

د لعان کیفیت دا وی چه زوج په شروع کښې قسم اوخوري او داسې گواهي به ورکړي چه «انه لمن الصادقين» خلور کړته، «والخامسة ان لعنة الله عليه ان كان من الكاذبين» بيا به دښځې نمبر وی هغه به وائی دخپل خاوند په باره کښې او پنځم کړته باندې به وائی : «ان غضب الله عليها ان كان من الصادقين» دلته چونکه د سړي په کلام کښې د لعنت لفظ وی او د زنانه په کلام کښې د غضب، په دې وجه د سړي کلام ته ترجيح ورکولو سره د دې نوم لعان کيخودلې شو نه غضاب.

د لعان په حکم کښې د علماء گرامو اختلاف :

هم دغه شان خان پوهه کړې چه د لعان نه روستو او جمهورو په نزد په نفس لعان سره جدائی واقع کیږي او د احنافو په نزد په نفس لعان سره فرقت نه واقع کیږي بلکه د لعان نه پس په تطليق زوج نه یا تفریق قاضی نه، او بیا دویم اختلاف دلته دا دي چه طرفین (ابوحنیفه او محمد) په نزد دا فرقت د طلاق بائن په حکم کښې وی او د جمهور علماء ائمه ثلاث په نزد او امام ابویوسف او امام زفر په نزد په لعان سره فرقت مؤبده پیدا کیږي، د هغوی په نزد دا طلاق نه دي بلکه فسخ دي، جمهورو استدلال کړې دي د دي لفظ نه کوم چه په حدیث لعان کښې راځي «ثم لا یجتمعان ابدا» او احناف وائی چه مطلب دا دي چه ترڅو پورې هغه دواړه په خپل لعان باندې قائم دی نو جمع به نه شی خو په دي کښې یو خپل تکذیب او کړی نو بیا دا حکم نه دي.

[۲۲۴۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُوَيْمَرَ بْنَ أَشْقَرَ الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ إِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ، فَقَالَ لَهُ: يَا عَاصِمُ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَلْتُهُ فَتَقَتَّلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ سَلْ لِي يَا عَاصِمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَسَأَلَ عَاصِمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا، حَتَّى كَبَّرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ إِلَى أَهْلِهِ جَاءَهُ عُوَيْمَرُ، فَقَالَ لَهُ: يَا عَاصِمُ، مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ عَاصِمٌ: لَمْ تَأْتِنِي بِخَيْرٍ، قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْأَلَةَ الَّتِي سَأَلْتَهُ عَنْهَا، فَقَالَ عُوَيْمَرُ: وَاللَّهِ لَا أَتَيْتُ حَتَّى أَسْأَلَهُ عَنْهَا، فَأَقْبَلَ عُوَيْمَرُ حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ وَسْطُ النَّاسِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَلْتُهُ فَتَقَتَّلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قَدْ أَنْزَلَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ قُرْآنٌ، فَأَذْهَبْ قَاتِ بِهَا"، قَالَ سَهْلٌ: فَتَلَا عَنَّا وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا فَرَغَا، قَالَ عُوَيْمَرُ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَمْسَكْتُهَا، فَطَلَقَهَا عُوَيْمَرُ ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَكَانَتْ تِلْكَ سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنِينَ.

ترجمه: دسهل بن سعد الساعدي نه روایت دي فرمائی چه عويمر بن اشقر عجلاني عاصم بن عدي ته راغي او ونيل اي عاصم که چري څوک دخپلي بنځي سره پردي سرې اوويني ايا وژني به شي؟ که مړني کړو نو خلق به بيا ده لره په بدل کښې مړ کړي او که قتل کوي شي نه نوڅه به کوي زما دپاره ددي مسئلې تپوس دښې عليه السلام نه او کړه نو عاصم دښې عليه السلام نه مسئله معلومه کړه نبي عليه السلام داسوال خوښ نکړو اودانې بد وگندلو عاصم ته هم داخبره گرانه شوه کله چه کور ته واپس راغي نو عويمر دده خواته راغي او تپوس شي او کړو چه نبي عليه السلام درته څه جواب درکړې دي عاصم او ونيل تاماته هيڅ کله خير نه دي رسولې ځکه چه نبي عليه السلام دا سوال خوښ نکړو دکوم چه تا زمانه تپوس کړې وو، عويمر او ونيل په الله مې دي قسم وي ترهغي به

۱: صحيح البخاري/ الصلاة ٤٤ (٤٢٣)، تفسير سورة النور ١ (٤٧٤٥)، ٢ (٤٧٤٦)، الطلاق ٤ (٥٢٥٩)، ٢٩ (٥٣٠٨)، ٣٠ (٥٣٠٩)، الحدود ٤٣ (٦٨٥٤)، الأحكام ١٨ (٧١٦٦)، الاعتصام ٥ (٧٣٠٤)، صحيح مسلم/ اللعان ١ (١٤٩٢)، سنن النسائي/ الطلاق ٣٥ (٣٤٩٦)، سنن ابن ماجه/ الطلاق ٢٧ (٢٠٦٦)، تحفة الأشراف: ٤٨٠٥، وقد أخرجه: موطا امام مالك/ الطلاق ١٣ (٣٤)، مسند احمد (٣٣٠/٥، ٣٣٤، ٣٣٦، ٣٣٧) (صحيح)

واپس لار نشم ترخوچه مې د نبی ﷺ نه دا مسئله نه وي معلومه کړې، نو ددې نه پس عومير پخپله د نبی ﷺ په خدمت کېنې حاضر شو په دې وخت کېنې رسول پاک و دخلقو په مينځ کېنې ناست وو عومير عرض اوکړو اي دالله رسوله ماته دهغې چاپه باره کېنې فتوي راکړه څوک چه دخپنې بنځې سره يوغير محرم اوويني اوقتل ئې کړي نو ايادي به په قصاص کېنې قتل کيږي اوکه نه بل صورت به اختياريږي؟ نبی ﷺ اورفرمائيل چه ستا اوستادبنځې په باره کېنې وحې نازله شوي ده خپله بنځه دي راوله، سهل وئيلي دي چه دواړو لعان اوکړو، اوزه دنورو گسانو په موجودگي کېنې د نبی ﷺ سره وم کله چه دواړو لعان اوکړو عومير اووئيل اي دالله رسوله که چرې زه دادخان سره وساتم نو ايا زه به دروغژن کړې شم اوددې نه پس ئې ورته درې طلاق ورکړل مخکېنې ددې نه چه نبی ﷺ ورته امر اوکړي ابن شهاب وئيلي دي ددې نه پس بيادللعان کونکو په مينځ کېنې دا طريقه رائج شوه.

د احاديث الباب تجزيه او تشرېح علی اتم په پوره وجې سره وجه :

مصنف په دې باب کېنې د لعان سره متعلق دوه قصې ذکر کړې شوې دي، اولاد عومير بن اشقر العجلاني قصه، ثانيا هلال بن اميه قصه، داسې معلوميږي چه عومير لره د خپلې بنځې په باره کېنې مخکېنې د څه بعض قرائن د وجې نه شک او شبهه وه خو تر اوسه پورې د فاحشه وقوع نه وه شوې په دې وجه هغه د خپلې بنځې د حال ته کتلو سره نظريو سړي چه د هغه نوم عاصم بن عدی دي کوم چه د قبيله عجلان د سردارانو نه وو، عومير د هغه نه د خپل شک او شبهې اظهار اوکړو او دا ئې اووې چه که يو سړي د خپلې بنځې سره څوک په زنا کولو باندې ويني نو اوس که هغه سړي هغه لره قتل کړي نو خلق په قصاص کېنې هغه لره قتل کړي چه اوس ئې څه اوکړي نو څه اوکړي، وړاندې په روايت کېنې دی چه که هغه سړي څه اوئي نو ته به په هغه باندې حد قذف جاري کړې او که هغه ئې قتل کړي نو ته به ئې قتل کړې، وان سکت سکت علی غيظ. يعنی که خاموش به وو نو هغه دننه خان خوري (سل لي يا عاصم رسول الله ﷺ) چه اي عاصم زما دا مسئله د رسول الله ﷺ نه اوتپوسه نو په دې باندې عاصم بن عدی رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د دې مسئلې په باره کېنې تپوس اوکړو، په روايت کېنې دی چه په رسول الله ﷺ باندې د هغه دا تپوس بد اولگيدو، په ظاهره کېنې وجه دا وه چه دا سوال د وخت نه مخکېنې، د حاجت پيښيدو نه مخکېنې وه، او د دې تعلق هم د يو قبيح خيز سره وو چه په هغې کېنې د يو مسلمان بې عزتي او پرده خرابيدل دی، د روايت نه معلوميږي چه هغه د عاصم نه ډير د خفگان اظهار اوکړو کوم چه عاصم محسوس کړو، چه کله عاصم واپس کيدو سره خپل کور ته لاړو نو عومير لاړو او د هغه نه ئې تپوس اوکړو چه رسول الله ﷺ څه اوفرمائيل، عاصم جواب ورکړو، تا زما سره ښه معامله نه ده کړې او زما په ذريعه داسې خبره د رسول الله ﷺ نه اوتپوسله چه په هغه باندې بده اولگيده، په دې باندې عومير اووې چه هر څه چي وي زه خوبه دا حکم د رسول الله ﷺ نه تپوسم پس وړاندې په روايت کېنې دی چه عومير هم دا خبره د رسول الله ﷺ نه د تپوسلو دپاره د رسول الله ﷺ په مجلس کېنې راورسيدو او هلته نور خلق هم موجود وو، او هلته

تلو سره ئې هم هغه تپوس او کړو کوم چه ئې د عاصم په ذریعه کړې وو، د دې نه پس په دې روایت کښې دی (فقال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قد انزل فيك وفي صاحبك قران) یعنی د عویمر په سوال کولو باندې رسول الله ﷺ تپوس او کړو چه ستا او ستا د ښځې په معامله کښې قران نازل شوې دې. لهذا ته خپله ښځه راوړله.

خان پوهه کړه چه رسول الله ﷺ باندې د دې نه مخکښې د عاصم تپوس کول بد لگیدلې وو او دې خل خپله د عویمر په تپوس کولو باندې په هغه باندې بد اونه لگیدو، چه د هغې وجه دا وه چه د عاصم سوال د وقوع فاحشه نه مخکښې وو، او خپله د عویمر سوال وقوع فاحشه نه پس وو.

د آیات لعان نزول په کومه قصه کښې شوي دي؟

بیا د دې نه پس خان پوهه کړئ چه دې باره کښې روایات مختلف دي چه د آیات لعان نزول د څه وجې نه شوي دي، د موجوده روایت نه معلومیږي چه د قصه عویمر د وجې نه اوشو، او وړاندې د څو روایاتو نه پس د ابن عباس د حدیث نه معلومیږي چه نزول لعان د هلال بن امیه د قصې د وجې نه اوشو، د دې اختلاف توجیه حافظ ابن حجر رحمته الله علیه داسې بیان کړې ده چه صورت حال دا دي چه اول دې باره کښې د رسول الله ﷺ نه تپوس عاصم کړې وو چه هغه په رسول الله ﷺ باندې بد اولگیدو، د هغې نه روستو د هلال بن امیه د ښځې د زنا قصه راپېښه شوه هغه چه دا قصه اولیده نو د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، چونکه دې وخته پورې هم د لعان نزول نه وو شوي په دې وجه رسول الله ﷺ هغه ته اوفرمائیل لکه چه وړاندې په روایت کښې راځي (البینه او حد فی ظهرك) چه یا خو په زنا باندې گواهان پیش کړه گینې په تا باندې به حد قذف جاری کیږي، په دې باندې هغه عرض اوکړو چه یا رسول الله ﷺ دا څنگه کیدې شی چه د یو سړي ښځه دې زنا کوی او هغه دې گواه لتوی د عینی شهادت دپاره، رسول الله ﷺ بیا هم هغه اوفرمائیل: (البینه والا حد فی ظهرك) په دې باندې هغه عرض اوکړو (والذی بعثک بالحق انی لصادق ولینزلن الله فی امری ما یرئ ظهري من الحد فنزلت والذین یرمون ازواجهم الخ) یعنی هلال رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه والله زه رشتیا وایم (د ښځې د زنا په باره کښې) او زما د الله پاک د ذات نه دا امید دي چه هغه به دې باره کښې یو داسې حکم نازل فرمائی چه د هغې په وجه باندې به زه د حد قذف نه بری شم، پس فوراً آیت لعان نازل شو.

تاسو او کتل چه په دې روایت کښې تصریح ده چه د هلال تپوس د فاحشه د راتلونه پس شوي وو، او په دې باندې د لعان نزول فوراً اوشو، لهذا کوم روایت چه مونږ سره دلته راغلې دي د عویمر د قصې په دې کښې به دا وئیلې شی چه عاصم چه کله د رسول الله ﷺ نه تپوس کولو نو اوس د هغه او دوباره د عویمر د تپوس کولو ترمنځه د هلال واقعه راپېښه شوه چه په هغې کښې نزول حکم اوشو، د دې نه روستو چه کله عویمر په دې قصه کښې اخته شو یعنی د ښځې د زنا کولو او بیا د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو خپله مسئله راوړلو سره نو په دې باندې رسول الله ﷺ هغه ته اوفرمائیل کوم چه دلته په

روایت کښې دی (قد انزل فیک وفي صاحبک قران) یعنی ستاسو په شان قصې باره کښې قران کریم نازل شوې دي، حاصل دا چه د عاصم او عویمر دواړو د تپوس کولو ترمینځه د هلال بن امیه واقعہ راپښه شوه چه په هغې کښې نزول لعان اوشو او دا په مینځ کښې راپښیدلو والا واقعہ دلته په روای کښې اختصاراً ذکر نه پاتې شوه.

د دې نه پس پوهه شه چه د هلال بن امیه د ښځې د قصې په باره کښې خو تصریح ده چه هغه د شریک بن سحماء سره پښه شوې وه خو د عویمر بن اشقر د ښځې د زنا په باره کښې د زانی تصریح دلته په یو روایت کښې هم نشته خو د حضرت گنگوهی په یو تقریر کښې دی چه په دواړو قصو کښې زانی شریک بن سحماء دي. والله تعالی اعلم... بل په دې هم خان پوهه کړئ چه د عویمر په سوال کښې دا دی (ایقتله فیقتلونه)، په دې باندې په بذل المجهود کښې دا لیکلې دی چه که یو سړې خپلې ښځې سره څوک په زنا کولو باندې وینی او هغه دغه زانی قتل کړی نو په دې صورت کښې د جمهورو رائې دا ده چه هغه قاتل دي هم قصاصاً قتل کړې شی ځکه چه دا قتل بغیر د شهود یعنی گواهانو نه دي، او که ښه قائم شی یا د زانی وارثان اعتراف او کړی د زنا نو بیا په دې صورت کښې قصاص نشته، دا حکم خو قضاء وو، او دیانۀ فیما بینہ وین الله تعالی... په هغه باندې د قتل هیڅ قسم گناه نشته، د هغه د صادق کیدو په صورت کښ.

(فلما فرغا قال عویمر : کذبت علیها یا رسول الله ان امسکتها فطلقها عویمر ثلاث الخ) یعنی د لعان نه د فارغ کیدو نه پس عویمر بن اشقر رسول الله ﷺ ته عرض او کړو چه دا هر څه (زنا ولعان) راپښیدو نه پس هم که دا زنانه زه د خان سره ساتم نو د دې معنی به دا شی چه ما پرې د خپلې زنا غلط الزام لکولې وو، مطلب دا دي چه اوس زه دا زنانه د خان سره بالکل نه شم ساتلې هغه اوس د دې قابله نه ده، پس د دې نه روستو عویمر هغې ته درې طلاقه ورکړل، د دې روایت نه د طرفین تائید کیږي په هغه مسئله کښې کومه چه په شروع کښې تیره شوې وه چه د جمهورو او ابویوسف په نزد په لعان سره فرقت واقع کیږي، او د طرفین په نزد یا خو به قاضی خپله تفریق کوی یا به زوج خپله طلاق ورکوی. پس امام بخاری رحمه الله په دې حدیث باندې باب قائم کړې دي "باب اللعان ومن طلق بعد اللعان" حافظ لیکي چه په ترجمۀ الباب کښې اشاره ده د هغه اختلاف طرف ته چه په لعان کښې نفس لعان سره فرقت واقع کیږي یا په تفریق حاکم سره یه په تطلیق زوج سره؟ امام مالک او امام شافعی فرمائی چه فرقت په نفس لعان سره واقع کیږي، او سفیان ثوری، ابوحنیفه او د هغوی متبعین فرمائی چه بغیر د تفریق حاکم نه فرقت نه واقع کیږي، وعن احمد روایتان، او عثمان بتي فرمائی چه فرقت صرف په ایقاع زوج سره واقع کیږي.

په اوجز کښې د بدائع نه (فکانت تلک سنة المتلاعنین) په شرح کښې لیکلې دی یعنی شو د زوج طلاق ورکول د لعان نه روستو د متلاعنین طریقه، ځکه چه عویمر د لعان نه روستو خپلې زوجې ته درې طلاقه ورکړل د رسول الله ﷺ په وړاندې، پس هغه دا تطلیق نافذ کړو، لهذا په هر ملاعن باندې واجب ده دا خبره چه هغه طلاق ورکړی او که هغه طلاق

ورنگړو نو په دې صورت کښې به قاضی د زوج قائم مقام وی په تفریق کښ، او دا د قاضی تفریق به په حکم د طلاق کښې وی.

والحدیث اخرجه الانمة وباقي الستة الا الترمذی (تکملة المنهل)

[۲۲۴۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ: "أَمْسِكِ الْمَرْأَةَ عِنْدَكَ حَتَّى تَلِدَ".

ترجمه: عباس بن سهل رضی اللہ عنہ د خپل پلار نه روایت کوی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم عاصم بن عدي ته او فرمائیل د ولادت پورې د اوبښخه دخان سره اوساته.

توضیح الحدیث

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عاصم بن عدي رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل چه زوجه عویمر چا چه لعان کړې دې هغه د خان سره اوساته تردې چه د ولادت نه فارغه شی، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عاصم ته د دې خبرې حکم په دې وجه او کړو چه هغه د خپل قوم مشر او سردار وو، بله دا چه د هغه زنانه خپلوان وو. والحدیث اخرجه احمد مطولا (تکملة المنهل)

[۲۲۴۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، قَالَ: حَضَرْتُ لِعَائِمًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ خَمْسٍ عَشْرَةَ سَنَةً، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ فِيهِ: ثُمَّ خَرَجْتُ حَامِلًا، فَكَانَ الْوَلَدُ يُدْعَى إِلَى أُمِّهِ.

ترجمه: د ابن شهاب نه روایت دې فرمائی چه سهل بن سعد الساعدي رضی اللہ عنہ وئیلی دي ددوی دلعان په وخت کښې زه دنبی صلی اللہ علیہ وسلم خواته حاضر شوي وم اوزه دپنځلسو کالو هلك وم. او حدیث ئې تراخړه پورې بیان کړو او پکښې ئې دا اضافه کړې وه چه اوبښخه حامله ثابته شوه او بیا به دبچي نسبت خپل مور ته کیدو.

تشریح: (فكان الولد يدعى الى امه) د لعان نه روستو چه د هغه زنانه نه کوم ماشوم پیدا کیږی د هغه نسب صرف د ملاعنه نه ثابتیږی او د پلار نه ئې نسب نه ثابتیږی هم په دې وجه باندي ورته ولد الملاعنه وئیلی شی، میراث وغیره هم صرف په دې دواړو کښې جاری کیږی.

[۲۲۴۸] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْوُرْكَانِيُّ، أَخْبَرَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ الزَّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ فِي خَيْرِ الْمُتْلَاعِينَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَبْغُوهَا، فَإِنْ جَاءَتْ بِهٍ أَدْعِبِ الْعَيْنَيْنِ عَظِيمَ اللَّبَتَيْنِ، فَلَا أَرَاهُ إِلَّا قَدْ صَدَقَ، وَإِنْ جَاءَتْ بِهٍ أَحْمَرُ كَأَنَّهُ وَحَرَةٌ، فَلَا أَرَاهُ إِلَّا كَاذِبًا"، قَالَ: فَجَاءَتْ بِهٍ عَلَى النَّعْتِ الْمَكْرُوهِ.

ترجمه: زهري د سهل بن سعد نه دمتلاعینو په واقعه کښې نقل کړي دي چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل که چرې ددې ښځې داسې بچي پیدا شي چه رنگ ئې تور وي اوسترگي ئې هم توري وي او کوناتي ئې غټ وي نوبیازه عویمر رښتوني گنرم، او که چرې سور رنگي ماشوم

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۹۶)، وقد أخرجه: (حم ۳۳۵/۵) (حسن)

(۲): تفرد به أبو داود، وانظر حديث رقم (۲۲۴۵)، (تحفة الأشراف: ۷۸۰/۵) (صحيح)

(۳): انظر حديث رقم (۲۲۴۵)، (تحفة الأشراف: ۷۸۰/۵) (صحيح)

پیداشي نو بیا عویمر دروغژن دي بهر حال بیا هغه ماشوم په بده طریقه پیدا شو یعنی دعویمر الزام رښتیاوو.

توضیح الحديث

د لعان نه د فارغ کیدو نه پس د ملاعنه په باره کښې رسول الله ﷺ بعض خلقو ته او فرمائیل چه اوس چه کله د هغې ماشوم پیدا شی نو د هغه صورت او شکل وغیره او تپوسه، چه د کوم صورت او شکل ماشوم پیدا کیږي، اول ئې د زانې اوصاف بیان کړل چه که ماشوم داسې وی نو د هغې تقاضه دا ده چه سرې صادق وو، او زنانه دروغژنه، د دې نه پس بعض اوصاف خپله زوج بیان کړل او وې فرمائیل چه که ماشوم دا رنگ لری نو بیا سرې دروغژن شو او زنانه رشتینې، وړاندې راوی وائی چه کله ماشوم پیدا شو او هغه اولیدې شو نو هغه په مکروه صفت باندي وو یعنی د زانې په صفت باندي. (ادعج العینین) یعنی اسود العینین، (احیمیر) تصغیر دې د احمر یعنی سور رنگ (وحرة) د یو خاړوی نوم دې کوم چه د سور رنگ وی، هغه ته گرگت وئیلې شی کوم چه د چرمخکې مشابه وی. و هغه الروایة اخرجها الشافعی ایضا، و ذکرها احمد رواية فی قصة عویمر العجلانی و کذا البیهقی و قال رواه البخاری. (تکملة المنهل)

[۲۲۴۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا الْفَرَيَابِيُّ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، بِهَذَا الْخَبَرِ، قَالَ: فَكَانَ يُدْعَى بِعُنَى الْوَلَدِ لِأُمِّهِ.

ترجمه: د سهل بن سعد ساعدي نه د دې واقعي متعلق د سابقه روايت په شان يوروايت منقول دي. راوی وئیلې دي بیا به د دغه ماشوم نسبت مور ته کیدو.

[۲۲۵۰] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ عِيَّاضِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْفَهْرِيِّ، وَغَيْرِهِ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، فِي هَذَا الْخَبَرِ، قَالَ: فَطَلَّقَهَا ثَلَاثَ تَطْلِيقَاتٍ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْقَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ مَا صَنِعَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُنَّةً، قَالَ سَهْلٌ: حَضَرْتُ هَذَا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَبَّتِ السُّنَّةُ بَعْدَ فِي الْمُتَلَاعِنِينَ أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَهُمَا ثُمَّ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا.

ترجمه: د سهل بن سعد ساعدي نه د دې واقعي متعلق د سابقه روايت په شان يوروايت منقول دي، راوی وائی بیاني ورته درې طلاق ورکړل د نبی ﷺ په وړاندې نو نبی ﷺ نافذ کړل هر یو عمل چه د نبی ﷺ په وړاندې وشي هغه سنت وي سهل وائی په دې وخت کښې زه موجود وم بیا همداطریقه دلعان کونکو په باره کښې جاري شوه چه ددوی دواړو په مینځ کښې به تفريق کولې شي او دواړه به هيڅ کله د یوبل سره نه شی یوځانې کولې یعنی ددواړو نکاح به هيڅ کله درست نه وي.

(۱): انظر حديث رقم (۲۲۴۵)، (تحفة الأشراف: ۴۸۰۵) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم (۲۲۴۵)، (تحفة الأشراف: ۴۸۰۵) (صحيح)

د حدیث توجیه علی مسلک الطرفین :

«ثم لا یجتمعان ابدا» یعنی متلاعنین تر مینځه همیشه دپاره فرقت واقع کیږي، دوباره د هغه سره نکاح جائز نه ده، لکه چه جمهور فرمائي، او د طرفین په نزد دا مؤول دې «ای لا یجتمعان ابدا ما داماً علی لعانها» کما تقدم فی اول باب اللعان و الحدیث اخرجه ایضا الدارقطني من طریق یونس بن عبدالاعلی، و اخرجه البیهقي من طریق المصنف (تکملة المنهل)

[۲۲۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَوَهْبُ بْنُ يَزَازٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، وَعَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ مُسَدَّدٌ: قَالَ: "شَهِدْتُ الْمُتْلَاعَيْنِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ خَمْسٍ عَشْرَةَ، فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تَلَاعَنَا"، وَتَمَّ حَدِيثُ مُسَدَّدٍ، وَقَالَ الْآخَرُونَ: إِنَّهُ شَهِدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَقَ بَيْنَ الْمُتْلَاعَيْنِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: كَذَبْتَ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ أَمْسَكْتَهَا، لَمْ يَقُلْ بَعْضُهُمْ: عَلَيْهَا. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَتَأَيَّمِ ابْنُ عُيَيْنَةَ أَحَدٌ عَلَى أَنَّهُ فَرَّقَ بَيْنَ الْمُتْلَاعَيْنِ.

ترجمه: دسهل بن سعد رضي الله عنه نه دمسد د په روايت کښې منقول دي چه سهل او فرمائيل دوی دواړه لعان کونکو ته زه د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې دلحان په وخت کښې حاضر شوي وم او په دغه وخت کښې زما عمر پنځلس کاله وو او نبی صلی الله علیه و آله ددوی په مینځ کښې جدائی راوستله کله چه دوی دواړو لعان او کړو تردې خائي دمسد حدیث پوره شو، نورو راویانو ونيلي دي چه سهل نبی صلی الله علیه و آله ته حاضر شوي وو چه جدائی راوستلي وه دلحان کونکو په مینځ کښې نودغه کس عرض او کړو که چرې دابځه اوس زه ساتم نوگويا دابه داسې وی لکه چه مادروغ ونيلي وي، امام ابوداود فرمائي دابن عيينه هيڅوک متابع نشته چه نبی صلی الله علیه و آله په لعان کونکو کښې تفريق واقع کړې وو.

تشریح: «ففرق بينهما رسول الله صلى الله عليه وسلم حين تلاعنا» په تیرو روایاتو کښې د تطليق زوج ذکر راغلي دي، د رسول الله صلی الله علیه و آله تفريق کول نه دی راغلی، هم په دې وجه مصنف په دې باندې لفظ باندې کلام کړې دي.

[۲۲۵۲] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، فِي هَذَا الْحَدِيثِ، وَكَانَتْ حَامِلًا، فَأُلْكَرَ حَمْلُهَا، فَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى إِلَيْهَا، ثُمَّ جَرَتْ السَّنَةُ فِي الْبِيرَاتِ، أَنْ يَرْتَمَهَا وَتَرْت مِنْهُ مَا قَرَضَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهَا.

ترجمه: دسهل بن سعد ساعدي نه ددې واقعي متعلق دسابقه روايت په شان يوروايت منقول دي مگر ددې اضافي سره چه او هغه ښځه حامله وه او عويمر ددې حمل بد وگنړلو اوددغه ماشوم نسبت به بيا مور ته کيدو اوددې نه پس بيا په ميراث کښې دا طريقه جاري شوه چه هلك به دخپلي مور وارث وي اوموربه ددغه هلك وارثه وي خومره چه ورله الله تعالى مقرر کړي وي.

(۱) : انظر حديث رقم (۲۲۴۵)، (تحفة الأشراف: ۴۸۰۵) (صحيح)

(۱) : انظر حديث رقم (۲۲۴۵)، (تحفة الأشراف: ۴۸۰۵) (صحيح)

[۲۲۵۳] عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِنَّا لَلْبَيْتَةُ جُمُعَةٌ فِي الْمَسْجِدِ، إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَتَكَلَّمَ بِهِ، جَلَدُ ثَمُوءَ؟ أَوْ قَتَلَ، قَتْلُ ثَمُوءَ؟ فَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ، وَاللَّهِ لَأَسْأَلَنَّ عَنْهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَدَى، أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَتَكَلَّمَ بِهِ، جَلَدُ ثَمُوءَ؟ أَوْ قَتَلَ، قَتْلُ ثَمُوءَ؟ أَوْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ؟ فَقَالَ: "اللَّهُمَّ افْتَحْ"، وَجَعَلَ يَدْعُو فَتَرَكْتُ آيَةَ اللَّعَانِ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ سُوْرَةُ النُّوْرِ آيَةُ ١ هَذِهِ الْآيَةُ، فَأَيْتَلِي بِهِ ذَلِكَ الرَّجُلُ مِنْ بَيْنِ النَّاسِ، فَجَاءَ هُوَ وَامْرَأَتُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَلَا عَنَّا، فَشَهِدَ الرَّجُلُ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ أَنَّهُ لَيْسَ الصَّادِقِينَ، ثُمَّ لَعَنَ الْخَامِسَةَ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، قَالَ: فَذَهَبَتْ لِيَتَلَعَّنَ، فَقَالَ هَذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَهْ"، فَأَبَتْ، فَفَعَلْتُ، فَلَمَّا أَذْبَرَا، قَالَ: "لَعَلَّهَا أَنْ تُجِىَ بِهِ أَسْوَدَ جَعْدًا"، فَجَاءَتْ بِهِ أَسْوَدَ جَعْدًا.

ترجمه: د عبد الله بن مسعود نه روایت دې فرمائی چه دجمعی په شپه زه په جومات کښې ناست وم گورم چه یوانصاري جومات ته راغي اوتپوس ئې کولوکه چرې یوکس دخپلې ښځې سره کوم پردې سرې اووینی اوبیادایان کړي (یعنی داسې اووائی چه زمانښځې د زنا ارتکاب کړې دې؟) نوده اووئیل تاسو دې په کورو اووهی (حد قذف ورکړئ نوکه هغه چاله مړ کړو نو تاسوئې هم (په قصاص کښې) مړکړئ اوکه غلې شو نو دالله دغصی سره غلې شو زه به خامخادنبی ﷺ نه په دې باره کښې تپوس کوم کله چه بله ورځ سحر شو نو دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اوهم ددې خبرې تپوس ئې اوکړو که چرې یوسرې دخپلې ښځې سره څوک اووینی اوبیاخلقو ته ددې ذکر اوکړی تاسو دې په کورو اووهی (حد قذف ورکړئ) نوکه هغه چالره مړ کړو نو تاسوئې هم (په قصاص کښې) مړکړئ اوکه غلې شو نو دالله دغصی سره غلې شو، نونبی علیه السلام چه کله واوړیدلو نو وئې وئیل چه ای الله! ددې معاملې بیان اوفرمائې نو دلعان آیات نازل شو نبي ﷺ اوفرمائیل ای الله دا مشکل اسان کړي نوپه دې وخت کښې دلعان دا آیت: («الَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ») نازل شو، دتولونه مخکښې هغه کس راغي څوک چه په دې مصیبت مبتلا شوي وو اودهغه ښځه هم راغله دواړو لعان اوکړو سري دالله نوم واغستو او څلور پیري گواهي ئې اوکړه چه زه ریښتونې یم او په پنځم ځل ئې اووئیل که چرې زه دروغژن یم نوپه مادي دالله لعنت وي ددې نه پس چه کله ښځې دلعان اراده اوکړه نونبی ﷺ هغه دیکه کړه په دې وجه باندي که چرې دځاوند بیان رښتیاوي نو دآخرت درسوایئ نه ویره اوکړه اودگناه په اقرار کولوسره حد قبول کړه مگرښځې اونه منل اولعان ئې اوکړو، اودالله نوم ئې واغستو اوڅلور پیري گواهي ئې اوکړه چه زه ریښتونې ایم او په پنځم ځل ئې اووئیل که چرې زه دروغژنه یم نوپه مادي دالله لعنت وي کله چه دواړه لارل نبي ﷺ اوفرمائیل شاید چه ددې ښځې به گونجي ویښتو والاتور بچې پیداشي اوبیاهم داسې اوشول چه گونجي ویښتووالا او تور خوي ئې پیداشوه د عبد الله بن عباس رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه هلال

۱: صحیح مسلم لللعان ۱۰ (۱۴۹۵)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۷ (۲۰۶۸)، (تحفة الأشراف: ۹۴۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲۱/۱، ۴۴۸) (صحیح)

بن امیه پخپلې ښځې باندې دزنا تهمت اولگوونې ﷺ هلال ته او فرمائیل که گواه رانه ولي نو دتهمت حذب په تاباندې جاری شي، هلال او وئیل اي دالله رسوله ايا که چرې په مونږ کښې يو کس دخپلې ښځې سره څوک او ويني نو هغه به په گواه پسې ځي او ايا دا دگواه دبو تلو ځانې دې نبي ﷺ به همدافرمائیل چه گواه قائم کړه گنې حد به په تاجاری کيږي هلال او وئیل په الله مې دې قسم وي چا چه ته په حقه راليرلې يې په تحقيق سره زه ريښتونې يم الله تعالی به داسې حکم نازل کړي چه په هغې سره به ما دتهمت دحد نه بچ کړي نو په دې وخت کښې دالله تعالی دطرف دا ايتونه : (وَالَّذِينَ يَزْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ سُوْرَةُ النور آية ۶) تر (اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ) پورې نازل شول، ددې نه پس نبي ﷺ هلال بن امیه سره دخپلې ښځې راوغوښتو دواړه راغلل رومې هلال بن امیه اودريدو او گواهي ئې ورکړه اونبي ﷺ به همداوئیل او گورئ الله تعالی ته معلومه ده يقينا يو کس په تاسوکښې ضرور دروغ ژن دې ايا په تاسوکښې کوم يوتوبه کوي، بيا ښځه پاڅيده او گواه يانې ئې ورکړی کله چه دپنځم شهادت نمر اغې چه په دې دې دالله غضب وي که چرې خاوند ريښتونې وي او خلقو ورته او وئیل چه دالله غضب به ضرور راځي نو هغه ښځه شاته شوه، ابن عباس نه وائی چه مونږ دا وگنرل چه گویا دا ښځه دخپل بيان نه انکار کوي، اوبيا ئې او وئیل نه زه خپل قوم نه شرموم هيڅ کله اوبله گواهي ئې هم ورکړه نبي ﷺ او فرمائیل تاسو دي ته خيال کوئ که چرې ددې بچې تور وي اوسترگي ئې هم تورې وي او پيرو کوناتو والا او پندو والاوي نوداد شريك بن سحماء نه دې اوبيا ئې همداسې بچې پيدا شو، بيا نبي ﷺ او فرمائیل که چرې دالله حکم په دې باره کښې شوې نه وې نو ما به ددې ښځې سره څه کړي وو (يعنی په دې به مې دزنا په سزا کښې حد جاري کړې وو). امام ابوداود فرمائی دا حديث داهل مدينه دتفرداتونه دې مراد دادې چه دابن بشار حديث ابو عدي دهشام بن حسان نه نقل کړې دې.

تشریح: (قال ابوداود : لم يتابع ابن عيينة احد على انه فرق بين المتلاعنين) لهذا دا لفظ شاذ شو، خو په ماقبل کښې د زوج د تطليق په باره کښې دا تير شوې دی، (فانقله رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان ما صنع عند النبي صلى الله عليه وسلم سنة) لهذا د دې تنفيذ په اعتبار سره د رسول الله ﷺ طرف ته د تفريق نسبت کيدې شي. اخرجه الشافعي صدرها عن سفیان، واخرجه البيهقي من طريق المصنف قوله : لم يتابع ابن عيينة احد وقال يعنى بذلك فى حديث الزهرى عن سهل، الا ما روينا عن الزبيدى عن الزهرى. (تكملة المنهل)

[۲۲۵۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنِي عِكْرَمَةُ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةٍ قَدَفَ أَمْرَآةً عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرِيكَ بْنِ سَعْمَاءَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْبَيِّنَةُ، أَوْ حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ"، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِذَا رَأَى أَحَدُنَا رَجُلًا عَلَى أَمْرٍ أَوْ بِلَا مَسِّ الْبَيِّنَةِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الْبَيِّنَةُ، وَالْأَحَدُ فِي ظَهْرِكَ"، فَقَالَ هِلَالٌ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيًّا، إِنِّي

۱: سنن الترمذي/تفسير سورة النور (۳۱۷۹)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۷ (۲۰۶۷)، مسند احمد (۲۷۳/۱)، (تحفة الأشراف: ۶۲۲۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/تفسير سورة النور ۲ (۴۷۴۶)، الطلاق ۲۹ (۵۳۰۸) (صحيح)

لَصَادِقٌ، وَلَيُنْزِلَنَّ اللَّهُ فِي أَمْرِي مَا يُبْرِئُ بِهِ ظَهْرِي مِنَ الْحَدِّ، فَتَزَلَّتْ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَهُمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَفَرَأَ حَتَّى بَلَغَ لَمِينَ الصَّادِقِينَ سُوْرَةُ النُّوْرِ آيَةٌ: فَأَلْصَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمَا، فَجَاءَا، فَقَامَ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ، فَهَلْ مِنْكُمَا مِنْ ثَائِبٍ؟" ثُمَّ قَامَتْ، فَشَهِدَتْ، فَلَمَّا كَانَ عِنْدَ الْخَامِسَةِ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ، وَقَالُوا هَئَا: إِنَّهَا مُوجِبَةٌ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَتَلَكَّأَتْ وَتَكَبَّصَتْ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهَا سَتَرَجُمُ، فَقَالَتْ: لَا أَفْضَحُ قَوْمِي سَائِرَ الْيَوْمِ، فَبَضَّتْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أُبْعِرُوهَا، فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلُ الْعَيْنَيْنِ سَائِرَ الْأَلْيَتَيْنِ خَدْلَجَ السَّاقَيْنِ فَهُوَ لَشَرِيكَ ابْنِ سَمْعَاءَ"، فَجَاءَتْ بِهِ كَذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْلَا مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللَّهِ، لَكَانَ لِي وَلَهَا شَأْنٌ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا أَمَّا تَفَرُّدُهُ أَهْلَ الْمَدِينَةِ، حَدِيثُ ابْنِ بَشَّارٍ، حَدِيثُ هِلَالٍ.

ترجمه: عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہما وائی چه هلال بن امیه رضی اللہ عنہ رسول الله ﷺ ته په خپله ښځه باندي د شریک بن سمحاء سره (د زنا) تهمت اولگولو، نو نبی ﷺ او فرمائیل: ثبوت راوړه گیني په شا به درته کورې لگولې شی. نو هلال او وئیل: ای دالله رسوله ﷺ! کله چه په مونږ کښې یوکس څوک سرې د خپلې ښځې اوگوري، نو هغه به گواه تلاش کولو دپاره څی؟ په دې باندي هم نبی کریم ﷺ دا او فرمائیل چه: گواه راوړه گیني په شا به درته کورې لگولې شی. نو هلال او وئیل: په هغه ذات مې دې قسم وی چاچه ته په حقه نبی جوړ کړې ئې او رالیږلې ئې، زه بالکل رشتونې یم او الله تعالی به ضرور زما په باره کښې وحی نازله کړی زما شا به د حد نه بری (خلاصه) کړی. نو دا آیت: («وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ») نازل شو، نبی کریم ﷺ دا اولوستلو تردې چه تر (إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) پورې اورسیدو، ددې نه پس نبی ﷺ هلال بن امیه سره دخپلې ښځې راوغوښتو دواړه راغلل پومبې هلال بن امیه اودریدو اوگواهي ئې ورکړه اونبې ﷺ به همدا وئیل اوگورئ الله تعالی ته معلومه ده یقینا یو کس په تاسو کښې ضرور دروغ ژن دې ایا په تاسو کښې کوم یوتوبه کوي، بیابښځه پاڅیده اوگواهیاني ئې ورکړی کله چه دپنځم شهادت نمبر راغې چه په دې دي دالله غضب وي که چرې خاوند ریښتونې وي اوخلغو ورته او وئیل چه دالله غضب به ضرور راځي، ابن عباس رضی اللہ عنہما وائی نو هغه ښځه اوتره شوه او شاته شوه، مونږ دا وگنرل چه گویا دا ښځه دخپل بیان نه انکار کوي، اوبیاني او وئیل نه زه خپل قوم نه شرموم هیڅ کله اوبله گواهي ئې هم ورکړه نبی ﷺ او فرمائیل تاسو دي ته خیال کوئ که چرې ددې بچې تور وي اوسترگي ئې هم تورې وي او پیرو کوناتو والا اوپنډو والاسوي نوداد شریک بن سمحاء نه دې اوبیاني همدا سې بچې پیدا شو، بیانیې ﷺ او فرمائیل که چرې دالله حکم په دې باره کښې شوي نه وي نو ما به ددې ښځې سره بل څه کړي وو (یعنی په دې به مې دزنا په سزا کښې حد جاري کړې وو). امام ابوداود فرمائی دا حدیث داهل مدینه دتفرداتونه دي مراد دادې چه دابن بشار حدیث ابو عدي دهشام بن حسان نه نقل کړې دي.

د رجل نه څه مراد دي؟

قوله: «عن علقمة عن عبدالله قال إنا ليلة الجمعة في المسجد إذ دخل رجل من الانصار».

د دې رجل نه څه مراد دي؟ په بذل المجهود کښې حضرت لیکلې دی چه ظاهره ده د دې نه

مراد عویمر دې چه د هغه واقعه د مخکښې نه روان دې، (یا هلال بن امیه) چه د هغې قصه وړاندې په کتاب کښې راروان دې. اه او صاحب منهل احتمال ثانی لره ظاهر منلې دې د صحیح مسلم د یو روایت په وجه باندې چه په هغې کښې دا دی چه هلال بن امیه د ټولو نه مخکښې هغه سرې دې چا چه په اسلام کښې دننه لعان اوکړو. اه

زه وایم چه دا دې هم واضح وی چه اوسه پورې څومره روایات د لعان په باره کښې تیر شوی دی د دې تعلق عویمر بن اشقر سره وو کوم چه مصنف د سهل بن سعد نه په مختلف طرق سره روایت کړې دې، او روستو چه د هلال بن امیه د لعان کومه قصه راروانه ده هغه د ابن عباس په روایت دې او دا د مینځ والا روایت کوم چه رجل مبهم سره دې دا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت دې.

د دې نه روستو خان پوهه کړه چه د باب اللعان د ټولو نه وړاندې حدیث چه د هغې د لاندې د آیت لعان د نزول په باره کښې اختلاف روایات او بیا د حافظ ابن حجر نه د دې ترمینځه تطبیق بیان کړې شوې دې هلته دا هم تیر شوې دی چه د سیاق روایات نه دا مترشح کیږي (واضح کیږي) چه د عویمر سوال وقوع فاحشه نه مخکښې وو، او دلته په دې روایت کښې هم دا راروان دې (فابتلی به ذلک الرجل من بین الناس فجاء هو وامراته الی رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الخ) د دې تقاضه دا ده چه په دې روایت کښې د رجل مبهم نه مراد عویمر بن اشقر دې کما استظهره صاحب البذل. والله تعالی اعلم

والحدیث اخرجه ایضا مسلم وابن ماجه واخرجه احمد مختصرا (وتكملة المنهل)

﴿عن ابن عباس رضی الله تعالی عنهما ان هلال بن امیه قذف امراته... بشریک بن سحماء﴾
مونږ سره په شروع کښې تیر شو ﴿عن تقریر الجنجوهی﴾ چه په قصه عویمر کښې هم رجل متهم شریک بن سحماء وو. فتذکر.

شرح الحدیث :

دا خبره ظاهره ده چه کله د لعان قصه پېښه شوې وه هلته سرې او زنانه دواړو کښې یو صادق وی او دویم کاذب، دا خو ممکن نه ده چه دواړه دې صادق وی یا دواړه کاذب، هم په دې وجه رسول الله ﷺ د لعان ترمینځه د شفقت د وجې نه تنبییه کوله چه گورئ په تاسو کښې یو بنده یقینا کاذب دې لهذا د الله پاک نه اویرېږئ، او په تاسو کښې چه چا دروغ وئیلې دی هغه دې د خپلې خبرې نه رجوع او توبه اوکړی هم په دې روایت کښې راځی چه کله زنانه لعان کولو نو چه کله هغې ته تنبییه اوکړې شوه نو ﴿فتلکات﴾ هغه لره مذبذبه شوه، تردې چه مونږ خیال اوکړو چه کیدې شی هغه رجوع اوکړی، خو بیا په ځانې د رجوع کولو هغې اووې ﴿لا افضح قومی سائر الیوم﴾ چه الله پاک دې نه کړی زه رجوع کولو سره خپل قوم اوځاندان لره دټول عمر دپاره خورسوا کولې نه شم، او یا وئیلو سره خپل لعان هغه پوره کړو. ﴿فقال النبی صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لولا ما مضی من کتاب الله لکان لی ولها شان﴾ یعنی چه کله پیدا کیدونکې بچې د زناکار هم شکل راوتلو بیا رسول الله ﷺ دا خبره ارشاد او فرمانیلو

چه که د لعان حکم نه وو نازل شوي نو بيا به ما هغه زنانه په خوند پوهه کړې وه، د دې نه مراد حد زنا او رجم دي.

[۲۲۵۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الشَّعْبِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كَلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ رَجُلًا حِينَ أَمَرَ الْمُتَلَاعِنِينَ أَنْ يَتْلَا عَنَّا أَنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلَى فِيهِ عِنْدَ الْخَامِسَةِ، يَقُولُ: إِنَّهَا مُوجِبَةٌ."

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرماني کله چه نبی ﷺ لعان کونکو ته د لعان کولو حکم او کرونیوکس ته ئي حکم او کړو چه په پنځم ځل کښي دده په خوله باندې لاس کيږده اودا ئي او فرمائيل چه دا پنځم ځل گواهي د عذاب باعث دي.

[۲۲۵۶] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: جَاءَ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ وَهُوَ أَحَدُ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، فَجَاءَ مِنْ أَرْضِهِ عَشِيًّا، فَوَجَدَ عِنْدَ أَهْلِهِ رَجُلًا قَرَأَ بِعَيْنِهِ وَسَمِعَ بِأُذُنِهِ، فَلَمْ يَهْجُهُ حَتَّى أَصْبَحَ، ثُمَّ غَدَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي جِئْتُ أَهْلِي عِشَاءً فَوَجَدْتُ عِنْدَهُمْ رَجُلًا، قَرَأْتُ بِعَيْنِهِ وَسَمِعْتُ بِأُذُنِي، فَكَّرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جَاءَ بِهِ وَاسْتَدَّ عَلَيْهِ، فَتَزَلْتُ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ سَوْرَةُ النُّورِ آيَةُ الْآيَتِينَ كَلَّمْتُهُمَا، فَسَرَّيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "أَنْشُرْ يَا هِلَالُ، قَدْ جَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ قَرَجًا وَفَخْرَجًا"، قَالَ هِلَالُ: قَدْ كُنْتُ أَرْجُو ذَلِكَ مِنْ رَبِّي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرْسِلُوا إِلَيْهَا"، فَجَاءَتْهُ فَتَلَاهَا عَلَيْهِمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَكَرَهُمَا وَأَخْبَرَهُمَا أَنَّ عَذَابَ الْآخِرَةِ أَشَدُّ مِنْ عَذَابِ الدُّنْيَا، فَقَالَ هِلَالُ: وَاللَّهِ لَقَدْ صَدَّقْتُ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: قَدْ كَذَبَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا عُنُوبَ بَيْنَهُمَا"، فَقِيلَ لِهِلَالٍ: اشْهَدْ، فَشَهِدَ أَرَبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ، فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةُ، قِيلَ لَهُ: يَا هِلَالُ اتَّقِ اللَّهَ، فَإِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أَهْوَنُ مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ، وَإِنَّ هَذِهِ الْمَوْجِبَةُ الَّتِي تُوجِبُ عَلَيْكَ الْعَذَابَ، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَا يَعْذِبُنِي اللَّهُ عَلَيْهَا كَلَّمْتُ بِلُزْنِي عَلَيْهَا، فَشَهِدَ الْخَامِسَةَ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، ثُمَّ قِيلَ لَهَا: اشْهَدِي، فَشَهِدَتْ أَرَبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ، فَلَمَّا كَانَتِ الْخَامِسَةَ، قِيلَ لَهَا: اتَّقِ اللَّهَ، فَإِنَّ عَذَابَ الدُّنْيَا أَهْوَنُ مِنْ عَذَابِ الْآخِرَةِ، وَإِنَّ هَذِهِ الْمَوْجِبَةَ الَّتِي تُوجِبُ عَلَيْكَ الْعَذَابَ، فَتَلَكَاتِ سَاعَةً، ثُمَّ قَالَتْ: وَاللَّهِ لَا أَضْمُرُ قَوْمِي، فَشَهِدَتْ الْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ، فَفَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُمَا، وَقَضَى أَنْ لَا يُدْعَى وَلَدُهَا لِأَبٍ وَلَا تَرْمَى وَلَا يُرْمَى وَلَدُهَا، وَمَنْ رَمَاهَا أَوْ رَمَى وَلَدَهَا فَعَلَيْهِ الْحُدُ، وَقَضَى أَنْ لَا يَنْتَ لَهَا عَلَيْهِ، وَلَا قُوَّةَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُمَا يَتَفَرَّقَانِ مِنْ غَيْرِ طَلَاقٍ وَلَا مُتَوَقُّفٍ عَنْهَا، وَقَالَ: "إِنْ جَاءَتْ بِهِ أَصِيبَ أَرْبَعُ أَثْبَاجٍ خَمَشِ السَّاقِينَ، فَهُوَ هِلَالُ، وَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَوْ رَقَّ جَعْدًا جَمَالِيًّا خَدَلَجَ السَّاقِينَ سَابِغَ الْأَلْبَتَيْنِ، فَهُوَ الَّذِي رُمِيَ بِهِ"، فَجَاءَتْ بِهِ أَوْ رَقَّ جَعْدًا جَمَالِيًّا خَدَلَجَ السَّاقِينَ سَابِغَ الْأَلْبَتَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَوْلَا الْأَيْمَانُ، لَكَانَ لِي وَلَهَا شَانٌ". قَالَ عِكْرَمَةُ: فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمِيرًا عَلَى مَضَرَ، وَمَا يَدْعَى لِأَبٍ.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرماني چه هلال بن اميه راغي اودي يوپه هغه درې کسانو کښي چې د تبوک نه پاتې شوي وو او الله تعالی ئي توبه قبول کړي وه په دغه دوران کښي هلال بن اميه دخپلې زمکې نه د شپې کورته راغي نو هغه دخپلې ښځې سره

۱. سنن النسائي/الطلاق ۴۰ (۳۵۰۳) (تحفة الأشراف: ۶۳۷۲) (صحيح)

۲. وانظر حديث رقم (۲۲۵۴)، (تحفة الأشراف: ۶۱۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۳۸، ۲۴۵) (ضعيف)

پردي سرې اوليدو او په غوږونوئې هم واوريدل، هلال ددغه کس سره نه وهل ټکول او کړل
اونه ئې ورته دهمکي ورکړه، کله چه سحر شو نودنبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او
عرض ئې اوکړو اي دالله رسوله دشپې چه زه کله کور ته راغلم نومايو کس دخپلې ښځې
سره اوليدو په خپلو سترگو او په خپلو غوږونو مې واوريدل نبي ﷺ دهلال خبرې بې
خونده وگنرلې (توجه ئې ورته ونه کړه او هلال ته هم داسې رويه اودا مشکل گران شو نوپه
دې وخت کښې دا ايت کریمه: (والذين يرمون أزواجهم ولم يكن لهم شهداء إلا أنهم فشهاده
أحدهم) نازل شو کله چه په نبي ﷺ باندې دوحې سختې تيره شوه او ختم شوه نو هلال ته ئې
اووئيل حوشحاله شه الله تعالى ستادپاره لار کولاو کړه هلال اووئيل زما دالله تعالى نه هم
دا اميد وو، نبي ﷺ ورته اوفرمايل ښځه دي راوغواړه نبي ﷺ دواړوته دا ايت کریمه
بيان کړو اونصیحت ئې هم ورته اوکړو اودالله د عذاب نه ئې ویرول چه داددنیا دتکلیف نه
ډیر سخت دې هلال عرض اوکړو په الله قسم چه ددې ښځې حال ما په رښتیا سره بیان کړې
دې ښځې اووئيل دې دروغژن دې نبي ﷺ صحابه گراموته اوفرمايل په دوی باندې لعان
اوکړه هلال ته اول دا ووئيلې شول چه گواهیاني ورکړه هغه څلور ځله گواهیاني ورکړی کله
چه دلعان پنځم ځل شو نو هلال ته اووئيلې شول اي هلال دالله نه اوویرېږه ددنیا عذاب
داخرت د عذاب نه ډیر اسان دې اودا آخری شهادت دې که چرې ته دروغژن ئې نودا گواهي
به په تا باندې دنیاوي عذاب نافذ کړي، هلال اووئيل په الله قسم ددې ښځې په باره کښې
په ما باندې هیڅ کله عذاب نه راځي لکه چه الله تعالى په ما باندې ددې د تهمت په وجه
دکوپړو حد جاری نکړو بهر حال اخرنی گواهي ئې هم ورکړه چه که چرې زه دروغژن یم نوپه
مادي دالله لعنت وي ددې نه پس ښځې ته اووئيلې شول ته گواهیاني ورکړه نو هغه ښځې هم
دالله نوم واخستل او څلور گواهیاني ئې ورکړې چه زما خاوند دروغ وائی کله چه دگواهي
پنځم ځل شو نو خلقو ورته اووئيل اوگوره دالله د عذاب نه ویره اوکړه ددنیا عذاب داخرت
د عذاب نه اسان دې اوهمددا پنځم ځل اواخري گواهي ده کومه چه به په تاباندې عذاب
واجبوی ښځې چه دا واوريدل نویوه شیبه متحیره شوه اوبیاني اووئيل په الله مې دي قسم
وي زه خپل نوم نه شرموم او پنځم ځل گواهي ئې هم ورکړه داچه که زما خاوند ریښتونې
وي نوپه مادي دالله غضب نازل شوي ددې نه پس نبي ﷺ په دوی دواړو کښې جدائی
اوکړه اودافیسله ئې اوکړه ددې ښځې په خپته کښې چه کوم بچې دې دهغه نسبت دي پلار
ته ونه کړې شي لیکن په دې ښځه دي دزنا تهمت هم ونه لگولې شي اونه په دې ماشوم
باندې، اوڅوک چه په دې ماشوم دزنا تهمت ولگوي نوپه هغه باندې به حد قذف جاري
کیري اودافیسله کې هم اوکړه چه په خاوند باندې دا لازمی نه دی چه دي ته به ځانې
ورکوي یابه ورته نفقه ورکوي ځکه چه دوی دواړه بغیر دطلاق نه جدا شوی دی او
همدارنگې بغیر دوفات نه جدا شوی دی اوبیاني اوفرمايل که چرې ماشوم څررنگ والاخر
رنگ ویښتو والا او اوج کلک اونرو پندو والا پیداشو نودابه دهلال نه وي اوکه چرې
غنمرنگ گونجي ویښتو والا اوڅرېو پندو والا او اوڅرېو کوناتو والاوي نویادا دهغه

کس بچي دې په چاباندې چه تهمت لگيدلې دې، نوبیاددغي ښځې بچې په ورستني بیان شوي شکل کښې پیدا شو نبي ﷺ او فرمائیل که چرې مخکښې شهادتونه شوي نه وې نو مابه دي ښځې ته دعبرت سزا ورکړي وه، عکرمه وائی بیا هغو ماشوم پیدا شو اودمصر بادشاه شو لیکن دمور په نوم باندې به ورته اواز نه کیدو.

تشریح: الحدیث اخروجه ایضا البخاری وابن ماجه (تکملة المنهل)

﴿وقضى ان لا يدعى ولدها لاب ولا يرمى ولدها﴾ یعنی د لعان نه پس هغه دا فیصله او فرمائیله چه د هغې نه روستو پیدا کیدونکې ماشوم صرف د مور نه د هغه نسب ثابتیږي د پلار طرف ته هغه دې منسوب اونکړې شی، او هم دغه شان د راروان زنانه طرف ته یا او د هغه ماشوم طرف ته دې د زنا نسبت اونکړې شی، او که څوک کوی نو په هغه باندې به حد قذف جاری کیږي.

﴿وقضى ان لا بيت لها عليه ولا قوت من اجل انهما يتفرقان من غير طلاق﴾ د لعان په ابتدائي مباحث کښې تیر شو چه طرفین په نزد لعان د طلاق بائن په حکم کښې دی، دا روایت د طرفین د مسلک خلاف دې، واجیب عنه بان فی سنده عباد بن منصور وهو ضعیف، او فی نفسه دا مسئله د مطلقه باینه دپاره د عدت په زمانه کښې نفقه او سکني دې یا نه؟ مختلف فیه بین الاثمه دې، چه د هغې وړاندې مستقل باب راروان دې. (۱)

﴿وقال: ان جاءت به اصبه اربصع الیبع حمش الساقین﴾ اصبه تصغیر دې د اصبه کوم چه ماخوذ دې صهبة نه، یعنی حمرة الشعر د ویښتو سره کیدل، اربصع په معنی د خفیف الالیتین، او اثبیج تصغیر دې، اثبیج کوم چه ماخوذ دې د ثبیج نه د ملا او سټ ترمینځه حصه چه د کوم سړي دا حصه لږه شان پیره او ډکه وی دې ته اثبیج وئیلې شی، حمش الساقین یعنی یعنی د نرو خپو والا. ﴿وان جاءت به اورك جعدا جماليا خدلج الساقین﴾... اورك یعنی اسمر اللون، د تور رنگ والا، ﴿جعد﴾ هغه سړي د چا ویښته چه گلگوتې وی. ﴿جمالی﴾ په ضم د جیم او تشدید یاء سره، الضحم الاعضاء پیر او مضبوطو اندامونو والا، کانه جمل خدلج بمعنی عظیم.

﴿فقال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لولا الايمان لكان لي ولها شان﴾ په تیر شوی روایت کښې په ځاني د ایمان ﴿كتاب الله﴾ لفظ وو چه د هغې نه مراد لعان دې، په دې روایت کښې گویا د لعان نه په ایمان سره تعبیر کړې شوې دې، لهذا وئیلې کیدې شی چه په ظاهره دا روایت د جمهورو مؤید دې د حقیقت لعان په باره کښ. وقد مر الاختلاف فیه.

﴿فكان بعد ذلك امرا على مضر وما يدعى لاب﴾ عکرمه فرمائی چه د دې لعان نه پس پیدا کیدونکې ماشوم لوئیدو سره د قبيله مضر امیر شو، خود دې نسبت د پلار طرف ته نه کیدلو (بلکه د قاعدې مطابق د مور طرف ته منسوب کولې شو) د ابوداؤد په بعض

۱، هغه دا چه هغه د احنافو په نزد د هغه دپاره نفقه او سکني دواړه دی او د حنابله په نزد دواړه نه دی، او د شوافعو او مالکیانو په نزد سکني ده او نفقه نشته.

نسخو کښي په ځاني د مضر مصر واقع شوي دي. (۱)

[۲۲۵۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، قَالَ: سَمِعَ عُمَرُو سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَتَلَاعِنَيْنِ: "حِسَابُكُمَا عَلَى اللَّهِ، أَحَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا"، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا لِي؟ قَالَ: "لَا مَالَ لَكَ، إِنْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهَوَّيْمَا اسْتَحَلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا، وَإِنْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَلِكَ أَبْعَدُ لَكَ".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله لعان کونکو ته او فرمائیل چې ستاسو د دواړو حساب به د الله تعالی په وړاندې کیږي، په تاسو دواړو کښي یوتن خامخا دروغ ژن دي، سړي ته ئې او فرمائیل چې په ښځه باندې هیڅ قسم زور نشته ده عرض او کړو اې د الله رسول له زما د مال به څه کیږي (یعنی مهر) نبی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل که چېرې تاد ښځې په معامله کښي رښتیا وئيلي وي نو ستا مال دهغه څیز په عوض کښي لاړو کوم چې تاد د شرمگاه دهغې په ذریعه د ځان د پاره حلال کړي وو، او که چېرې تا په دې باندې د دروغو الزام لگولي وي نو ستاسره نه ښائی چې د مهر مطالبه او کړي.

[۲۲۵۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ: رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ، قَالَ: فَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ، وَقَالَ: "اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ، قَهْلَ مِنْكُمَا تَأْتِبُ؟" يُرِيدُ هَاتِلَاثَ مَرَاتٍ، فَأَيُّمَا فَرَّقَ بَيْنَهُمَا.

ترجمه: د سعيد بن جبیر نه روایت دې فرمائی چې ابن عمر رضي الله عنه ته مې وویل او تپوس مې ترې او کړو که چېرې یوکس په خپله ښځه باندې د زنا الزام ولگوي؟ ابن عمر رضي الله عنه او فرمائیل چې نبی صلی الله علیه و آله د بنی عجلان د ورونو (دعویمر او دهغه د ښځې په مینځ کښي جدائی راوستلي وه نبی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل، الله تعالی ته معلومه ده چې په تاسو دواړو کښي یوتن خامخا دروغ ژن دي، آیا په تاسو کښي کوم یوتن توبه ویستل غواړي؟ اودا جملہ ئې درې پیري او فرمائیله لیکن په ښځه او خاوند کښي یوتن هم توبې ته تیار نشو او دواړه په خپله خبره ټینگ وو، نو نبی صلی الله علیه و آله په دواړو کښي جدائی راوستله.

[۲۲۵۹] (۳) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، "أَنَّ رَجُلًا لَاعَنَ امْرَأَتَهُ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا، فَفَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُمَا، وَأَحَقَّ الْوَلَدُ بِالْمَرْأَةِ". قَالَ

(۱) وكذا عند أحمد ۳ أميراً علي مصر "بالصاد المهمله وعند الطيالسي قال عباد سمعت عكرمة يقول لقد رايت أميراً علي، من الانصار، قال الحافظ وظن بعض شيوخنا انه اراد مصر البلد المشهور وفيه نظر لان امراء مصر معروفون معه ودون ليس فيهم هذا. اهـ (تكملة المنهل)

(۲) صحيح البخاري/الطلاق ۳۲ (۵۳۱۲)، صحيح مسلم/اللعان ۱ (۱۴۹۳)، سنن النسائي/الطلاق ۴۴ (۳۵۰۶)، تحفة الأشراف: (۷۰۵۱)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الطلاق ۲۲ (۱۲۰۲)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۷ (۲۰۶۶)، مسند أحمد (۱۲/۲)، (۴۵۸۷)، سنن الدارمي/النكاح ۳۹ (۲۲۷۷) (صحيح)

(۳) صحيح البخاري/الطلاق ۳۲ (۵۳۲۱)، (۵۳۴۹)، صحيح مسلم/اللعان ۱ (۱۴۹۳)، سنن النسائي/الطلاق ۴۳ (۳۵۰۵)، (تحفة الأشراف: ۷۰۵۰)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۵۷/۱، ۴/۲، ۳۷) (صحيح)

(۱) صحيح البخاري/الطلاق ۳۵ (۵۳۵۱)، الفرائض ۱۷ (۶۷۴۸)، صحيح مسلم/اللعان ۱ (۱۴۹۴)، سنن الترمذي/الطلاق ۲۲ (۱۲۰۳)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۲۲ (۲۰۶۹)، (تحفة الأشراف: ۷۰۵۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطلاق ۱۳ (۳۵)، مسند أحمد (۷/۲، ۳۸، ۶۴، ۷۱)، دي/النكاح ۳۹ (۲۲۷۸) (صحيح)

أَبُو دَاوُدَ: الَّذِي تَفَرَّدَ بِهِ مَالِكٌ، قَوْلُهُ: "وَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِالْمَرْأَةِ". وَقَالَ يُونُسُ: عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، فِي حَدِيثِ اللَّعَانِ، "وَأَلْكَرَ حَمْلَهَا فَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى الْيَمَنًا".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې یو کس دخپلې ښځې سره لعان او کړو او د خپل خوي د نسب نه ئې انکار وکړو (يعنی داسې ئې و و نیل چه دا زمانه نه دي، نو نبی صلی الله علیه و آله ددغه سړي او ددغه ښځې په مینځ کښې جدائی راوستله او ماشوم پي ښځې ته منسوب کړو. ابو داؤد وائی چه کوم روایت کښې چه مالک منفرد دي نو هغه الحق الولد بالمرأة جمله ده او یونس د ظهري نه او هغه د سهل بن سعد نه د لعان حدیث نقل کړې دي هغې کښې دی چه ده دهغې د حمل نه انکار او کړو نو دهغې خوي به هغې ښځې طرف ته منسوب کولې شو.

تخریج: تخريج الحديث: والحديث أخرجه أيضاً البيهقي من طريق المصنف، وأخرجه أحمد والطبري مطولاً، وأخرجه الحاكم. تكملة المنهل.

بَابُ إِذَا شَكَّ فِي الْوَلَدِ

کله چه د ماشوم په نسب کښې شک پیداشي

که یو سړی ته د خپل بچی نه پیدا کیدونکې ماشوم په باره کښې اختلاف لون د وجې نه شک پیدا شی نو ایا د هغه سړی دپاره د دي ماشوم د خپل خان نه نفی کول جائز دي یا نه؟ بعض علماء کرام (۱) بعض علماء کرامو د دي په عدم جواز باندې اجماع نقل کړې ده خو اجماع نقل کول صحیح نه ده ځکه چه په دي مسئله کښې اختلاف دي.

مسئله الباب کښې اختلاف ائمه:

هغه دا چه د احنافو په نزد خو نفی کول جائز نه دي، او د امام شافعی او احمد په نزد د زوج دپاره د اختلاف لون د وجې نه نفی کول جائز دي په دي شرط چه د اختلاف لون نه علاوه څه دویمه قرینه هم د دي مؤید موندلې شی، د امام شافعی رحمته الله علیه په نزد خو هغه قرینه ثانیه دا ده چه د کوم رنگ ماشوم پیدا شوې دي رجل متهم نه د هغه رنگ ملاویږي، لهذا دا دوه قرینې شوې یو د نفس اختلاف لون، دویم د اتحاد اللون مع الرجل المتهم، او د امام احمد په نزد هغه دویمه قرینه مطلق دي، د اختلاف لون نه علاوه څه دویمه قرینه کیدل پکار دي برابره خبره ده که هر څه وی.

[۲۲۶۰] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي خَلْفٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي قَزَازَةَ، فَقَالَ: إِنَّ امْرَأَتِي جَاءَتْ بِوَلَدٍ أَسْوَدَ، فَقَالَ: "هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟" قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: "مَا أَلْوَانُهَا؟" قَالَ: خُمْرٌ، قَالَ: "فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَوْرَقٍ؟" قَالَ: إِنَّ فِيهَا لَوُرْقًا، قَالَ: "فَأَيُّ ثَرَاءٍ؟" قَالَ: عَسَى أَنْ يَكُونَ نَزْعُهُ عِرْقٌ، قَالَ: "وَهَذَا عَسَى أَنْ يَكُونَ نَزْعُهُ عِرْقٌ".

(۱) لکه قرطبی او ابن رشد، وتعقبهما الحافظ الي اخر ما في البذل عن الشوكاني

(۲) صحيح مسلم لللعان ۱ (۱۵۰۰)، سنن الترمذي للولاء ۴ (۲۱۲۹)، سنن النسائي/الطلاق ۴۶ (۳۵۸۰)، سنن ابن ماجه/النكاح ۵۸ (۲۲۰۰)، (تحفة الأشراف: ۱۳۱۲۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الطلاق ۲۶ (۵۳۰۵)، الحدود ۴۱ (۶۸۴۷)، الاعتصام ۱۲ (۷۳۱۴)، مسند احمد (۲/۲۳۴، ۲۳۹، ۴۰۹) (صحيح)

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه دبني فزاره قبيلي والا يوكس دښي عليه السلام په خدمت كښي حاضر شو او عرض ئي او كړو چه زما دښخې يوتور هلك پيدا شوې دې نبي عليه السلام ورته او فرمائيل آيا اوبښان دي شته؟ هغه وويل هو، نبي عليه السلام ورته او فرمائيل خه خه رنگونه ئي دي هغه او وويل سره نو ورته ئي او فرمائيل ايا خر پكښي شته هغه وويل خر هم پكښي شته نو نبي عليه السلام او فرمائيل خر د كوم خائي نه راغلي دي هغه وويل كيدي شي چه كوم رگ دارنگ رانيولي وي نو نبي عليه السلام او فرمائيل شايد ستاد خوي رنگ هم كوم رگ رانيولي وي.

مضمون حديث:

يو صحابي چه د هغه نوم ضمضم بن قناده دې هغه د رسول الله ﷺ په خدمت كښي حاضر شو، او عرض ئي او كړو چه زما د ښخې په نزد د تور رنگ ماشوم پيدا شوې دې (په تعريض سره نفى ولد لكه چه وړاندې په روايت كښي راروان دى) رسول الله ﷺ د هغه نه تپوس او كړو چه تا سره خه اوبښان دى؟ هغه عرض او كړو او جى دى رسول الله ﷺ تپوس او كړو چه د كوم رنگ دې؟ هغه عرض او كړو د سور رنگ دې، يعنى لوئي اوبښان داسې دى، هغه تپوس او كړو چه ايا په دې كښي خه اوراق يعنى تور والى ته مائل هم دې؟ يعنى د هغه اوبښانو په بچو كښي، هغه عرض او كړو چه بيشكه بعض د دې قسم هم دى (وروق جمع اوراق) رسول الله ﷺ تپوس او كړو داسې چه كوم دى نو ته هغه د كوم خائي نه وينې؟ يعنى د دې رنگ والا د كوم خائي نه راغلل.

هغوى عرض او كړو «عسى ان يكون نزع عرق» چه كيدي شي چه دا قسم رنگ يو رگ رابښكلي وي، يعنى موجوده اوبښي چه د كومو اوبښانو د نسل نه دى كيدي شي چه په هغې كښي يو د دې رنگ وي يعنى «اوراق»، او دا رنگ د هغه خائي نه راغلي وي، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائيل دلته هم داسې كيدي شي، يعنى ستا په اصول كښي خه تور رنگ وي. الحديث اخرجه ايضا الشافعي وباقي السبعة الا الترمذي (تكملة المنهل)

[۲۲۶۱] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، وَهُوَ جَيْدٌ يُعَرِّضُ بَأَن يَنْفِيَهُ.

ترجمه: داروايت دتيرشوى روايت په شان دي ليكن په دې كښي دا اضافه ده چه ده ته به په دغه وخت كښي دا تعريض كيدو چه نسبت نفى كړي.

[۲۲۶۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ أَمْرًا لِي وَلَدْتُ غُلَامًا أَسْوَدَ وَإِنِّي أَنْكَرُهُ. فذَكَرَ مَعْنَاهُ.

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې دي فرمائي چه يوباند چى نبي ﷺ ته راغې او عرض ئي او كړو چه زما دښخې يوتور خوي پيدا شوې دې اوزه دهغه دنسب نه انكار كوم.

۱: صحيح مسلم للامان ۱ (۱۵۰۰)، سنن النسائي للطلاق ۴۶ (۳۵۰۹)، (تحفة الأشراف: ۱۳۲۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۹، ۲۳۳/۲) (صحيح)

۲: صحيح البخاري للاعتصام ۱۲ (۷۳۱۴)، صحيح مسلم للامان ۱ (۱۵۰۰)، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۱۱) (صحيح)

باب التَّغْلِيظُ فِي الْإِنْتِفَاءِ

باب د بچی د نسب نه په انکار باندې دراغلی وعید بیان

[۲۲۶۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ نَزَلَتْ آيَةُ الْمُتَلَاعِنِينَ: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَدْخَلْتُ عَلَى قَوْمٍ مِنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، فَلَيْسَتْ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَلَنْ يَدْخُلَهَا اللَّهُ جَنَّتُهُ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ جَحَدَ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، احْتَجَبَ اللَّهُ مِنْهُ وَقَضَحَهُ عَلَى رُغْوَيْسِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اوریدلي دي چې فرمائیل شي کله چې د لعان په سلسله کښې آیت نازل شو نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل هره یوه ښځه چې یو ماشوم په یو قوم کښې ور داخل کړي او هغه ماشوم دهغوی نه نوي (یعنی چې د زنانه شي بچي پیدا شي او خاوند ته شي منسوب کړي نو ددې ښځې د الله تعالی درحمت سره هیڅ قسم تعلق پاتې نشو او الله تعالی به شي هیڅ کله خپل جنت ته داخل نکړي، او که چرې یو کس په قست سره دخپل اولاد نه منکر شي نو داسې کس ته به د قیامت په ورځ د الله تعالی دیدار نصیب نه شي او د تمامی دنیا په وړاندې به شي ذلیل کړي.

تشریح: دا مخکښې تیر شو چې د لعان په صورت کښې به ضرور په دواړو کښې یو کاذب وي، په دې باب کښې چې کوم حدیث مصنف راوړې دې په دې کښې د داسې کاذب انسان په حق کښې سخت وعید مذکور دې، چې دهغې مضمون ښکاره دې.

وحدیث الباب اخرجه النسائي وابن ماجه قاله المنذرى.

باب فِي ادِّعَاءِ وَلَدِ الزَّانَا

باب د ولد الزنا د مدعی کیدو بیان

[۲۲۶۴] (۲) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ سَلَمٍ يَعْنِي ابْنَ أَبِي الزَّيَّادِ، حَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا مَسَاعَاةَ فِي الْإِسْلَامِ، مَنْ سَأَعَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقَدْ لَحِقَ بِعَصَبَتِهِ، وَمَنْ ادَّعَى وَلَدًا مِنْ غَيْرِ رِشْدَةٍ فَلَا يَرِثُ وَلَا يُورَثُ".

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضي الله عنه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دي: په اسلام کښې په اجرت باندې بد کاري نشته او چا چې د جاهلیت په وخت کښې په اجرت باندې بد کاري کړي وي او بیا دهغې ښځې ماشوم پیدا شي نو ددې ماشوم نسبت به خپل مولاته کیږي، کله چې یو کس دیو ماشوم د نسب دعوی او کړی داغیر دنکاح او د ملکیت نه نونه ماشوم دده وارث جوړېږي اونه دې د ماشوم وارث جوړېږي شي.

شرح حدیث:

د مساعاة اطلاق په زنا باندې وی او اصمعی دا مختص منی د اماء سره دون الحرائر، ځکه

۱: سنن النسائي/الطلاق ۴۷ (۳۵۱۱)، سنن ابن ماجه/الفرائض ۱۳ (۲۷۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۹۷۲)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/النكاح ۴۲ (۲۲۸۴) (ضعيف)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۶۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۲/۱) (ضعيف)

چه د جاهليت په زمانه کښې به خلقو په خپلو وينزو باندې د زنا په ذريعه گټه کوله، او په هره يوه وينزه باندې يو مخصوص مقدار اجرت زنا مقرر کړې وو، ورسره به دا وه چه د ولد الزنا نسب د زانی سره منلې شو او هغه به ئې داسې بې تکلفه کول چه دا به ئې عيب نه گنړلو، اسلام چه راغلو نو دا خيز ئې ختم کړو لکه چه په حديث الباب کښې دی.

(لا مساعة في الاسلام) بيا وړاندې په حديث الباب کښې دی چه کوم سړی د اسلام نه مخکښې د جاهليت په زمانه کښې د مساعة په ذريعه د زانی سره نسب ثابت کړو نو هغه ماشوم به د هغه سره لاحق شی (مونږ به د دې سره تعرض نه کوو) خو چه کوم سړی اوس يعنی اسلام کښې د ولد الزنا په باره کښې دا دعوی کوی يعنی زانی ئې خپل خوئې اومنی (نو داسې به نه وی) پس د يوبل وارثان به نه وی.

والحديث اخرجه ايضا احمد في المسند (تكملة المنهل)

[۲۲۶۵] (حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ، وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ وَهُوَ أَشْبَعُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أَنْ كُلُّ مُسْتَلْحَقٍ اسْتَلْحَقَ بَعْدَ أَبِيهِ الَّذِي يُدْعَى لَهُ أَدْعَاةٌ وَرِثَةٌ، فَقَضَى أَنْ كُلُّ مَنْ كَانَ مِنْ أُمَةٍ يَمْلِكُهَا يَوْمَ أَصَابَهَا فَقَدْ لَحِقَ بِمَنْ اسْتَلْحَقَهُ وَلَيْسَ لَهُ مِمَّا قَسَمَ قَبْلَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ شَيْءٌ، وَمَا أَذْرَكَ مِنَ مِيرَاثٍ لَمْ يُقَسَمْ فَلَهُ نَصِيبُهُ، وَلَا يَلْحَقُ إِذَا كَانَ أَبُوهُ الَّذِي يُدْعَى لَهُ أَنْكَرُهُ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أُمَةٍ لَمْ يَمْلِكُهَا أَوْ مِنْ حُرَّةٍ عَاهَرَهَا فَإِنَّهُ لَا يَلْحَقُ بِهِ وَلَا يَرِثُ، وَإِنْ كَانَ الَّذِي يُدْعَى لَهُ هُوَ أَدْعَاةٌ فَهُوَ وَلَدُ زَنِيَّةٍ مِنْ حُرَّةٍ كَانَ أَوْ أُمَةٍ".

ترجمه: عمرو بن شعيب دخپل پلار نه هغه دده دنيکه نه روايت کوی فرمائی چه نبی ﷺ ددې مسئلې په باره کښې او فرمائيل کله چه يوماشوم د خپل پلار دوفات نه پس پيدا شي اودهغه په نسب کښې شامل کړې شي يعنی دکوم پلار په نوم چه دي ماشوم ته اواز کيږي اودده پلار وارثان دا وغواړي چه ده لږه په نسب کښې شامل کړي ددې فيصله ئې اوکړه که چرې هغه ماشوم د وينځي نه پيداشوي وي دکوم چه مالک د صحبت په وخت کښې پلار وو نودده نسب به دشاملونکي کس سره شامليږي ليکن دده دشامليدونه مخکښې چه کومه ترکه تقسيم شوي ده په دې کښې به دده حصه نه وي البته کومه ترکه چه لانه ده تقسيم شوي په دې کښې به يې حصه وي، ليکن هغه پلار دکوم سره چه دده نسب شامليږي اودهغه په ژوند کښې دده دنسب به انکار کولو نود ورثوبه يوځانې کولو سره دې په نسب کښې نه شامليږي اوکه چرې دغه ماشوم دداسې وينځي نه پيداوي دکوي مالک چه دده پلار نه وو يا دغه ماشوم دازادي بنځې نه پيداوو دکومې سره چه دده پلار زنا کړي وه نوپه دې سره ددغه ماشوم نسب نه ثابتيږي، نه هغه ماشوم دده وارث جوړيږي اگرکه دده پلار پخپل ژوند کښې دعوه هم کړي وي چه دازماخوي دي ځکه چه هغه ماشوم دزنانه پيداشوي دې برابره خبره ده چه دوينځي دخيتي نه وي اوکه دازادي بنځې دخيتي نه وي.

۱: سنن ابن ماجه/الفرائض ۱۴ (۲۷۴۶)، (تحفة الأشراف: ۸۷۱۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/ ۱۸۱، ۲۱۹)، سنن

الدارمي/الفرائض ۴۵ (۳۱۵۴) (حسن)

توضیح الحديث

په دې پوره جمله کښې راوی صرف صورة مسئله د خپل طرف نه بیان کړې ده، څنگه چه مستفتی لیکي: څه فرمائی علماء دین په دې مسئله کښې او بیا هغه مسئله لیکي او دهغې نه روستو چه کوم عبارت را روان دې (فقضى ان کل من کان من امة یملکها یوم اصابها الخ) دا د رسول الله ﷺ د طرف نه جواب مسئله دې، په دې جواب مسئله کښې د صورت مسئلې تفصیلی جواب ارشاد فرمائیلي شوي دي.

د حدیث د عبارت حل:

اوس د عبارت حل د شروع نه او گورئ (مستلحق) هغه نوې پیدا شوې ماشوم دې کوم چه د زنا نه پیدا شوې وی، او د زانی او د سید د مرگ نه پس د هر یو وارثان د هغه په باره کښې جهگړه کوی او هر یو فریق د هغې انتساب خپل طرف ته کول غواړي، د عبارت ترجمه داسې ده چه هر هغه مستلحق چه د هغه د پلار د مرگ نه پس (د پلار نه مراد په ظاهره کښې زانی، استلحاق کولې شو وړاندې د استلحاق تفسیر دې چه د هغې په باره کښې د زانی وارثان دعوی کوی.

دا خو شو صورت مسئله، وړاندې د رسول الله ﷺ د طرف نه د دې فیصله ذکر ده هغه دا چه هر هغه ماشوم کوم چه د واطی د امة مملوکه نه وی چه په کومه ورځ نې د هغې سره وطی کړې وه نو د چا استلحاق چه د هغه سره کولې شي یعنی د سید سره هغه به اوشي، او کوم میراث چه د دې استلحاق نه مخکښې تقسیم شوې وی په هغې کښې به د دې ولد هیڅ حصه نه وی، او کوم میراث چه داسې وی کوم چه لا تر اوسه تقسیم کړې شوې نه وی (او په دې وخت کش د هغه ماشوم استلحاق د هغه د سید سره اوکړې شو) په دې صورت کښې به په میراث کښې د هغه ماشوم حصه وی.

ولا یلحق اذا کان ابوه الذی یدعی له انکره... دا جمله د ماقبل شرط دې یعنی امة موطوئه (هغه وینزه چه صحبت ورسره شوې وی) مملوکه نه پیدا کیدونکې ماشوم استلحاق (ملاویدل) د مولی نه ثابت په دې شرط باندې وی چه کله هغه په خپل ژوند کښې د هغه ماشوم نه انکار نه وی کړې، او که انکار نې کړې وی نو بیا به د مولی د وارثانو په دعوی سره استلحاق نه وی.

(وان کان من امة لم یملکها) یعنی که هغه نوې پیدا شوې ماشوم د واطی د غیر مملوکه وینزې نه وی یعنی د مزنیه (زناکارې) نه یا د داسې ازادې زنانه نه وی د چا سره چه هغه زنا کړې ده نو په دې دواړو صورتونو کښې (امة غیر مملوکه مزنیه او حره مزنیه نه) به د دې استلحاق صحیح نه وی (ځکه چه په اسلام کښې د زانی نه نسب نه ثابتیږي).

(وان کان الذی یدعی له هو ادعاه) دا (ان) وصلیه ده، یعنی اگر چه دې سړی د چا سره چه د هغه ماشوم استلحاق کولې شي په خپل ژوند کښې د هغه ماشوم دعوی کړې وی (فهو ولد زنية من حرة کان او امة) پس دا ماشوم به ولد الزنا وی په پورته ذکر شوی دواړو صورتونو کښې، په احادیثو کښې ثابت النسب ماشوم ولد رشده او غیر ثابت النسب

ته ولد زنيه سره تعبیر کولې شی د دې حدیث د لاندې.

د اهل جاهلیت غلط عادت :

امام خطابی رحمہ اللہ په معالم السنن کښې فرمائی : د اهل جاهلیت دپاره به داسې وینزې وې چا چه به د هغوی دپاره ناجائزه گټه کوله او دا هم هغه «بغایا» دی د کومو ذکر چه الله پاک په دې خپل قول کښې کړې دې «ولا تکرهوا فتیاتکم علی البغاء ان اردن تحصنا الایة» او کیدله به داسې چه د دې وینزو مالکانو به هم دوی سره وطی کوله پرهیز به ئې نه کولو، نو په دې صورت کښې به چه کله د دې وینزې ماشوم پیدا کیدو نو ډیر کرته به داسې کیدله چه د هغه ماشومې به زناکار هم دعوی کوله او سید هم، نو په دې حدیث کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه ماشوم فیصله د سید دپاره اوکړه، ځکه چه امة د هغه سید فراش دې په شان د حره، او نفی ئې اوکړه د هغه زانی نه.

والحدیث اخرجه ایضا احمد (تکملة المنهل)

[۲۲۶۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَاشِدٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، زَادَ: "وَهُوَ وَلَدُ زَنَّا لِأَهْلِ أُمِّهِ مِنْ كَانُوا حُرَّةً أَوْ أَمَةً، وَذَلِكَ فِيمَا اسْتُلْحِقَ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ، فَمَا اقْتَسِمَ مِنْ مَالٍ قَبْلَ الْإِسْلَامِ فَقَدْ مَضَى."

ترجمه: دا روایت دتیرشوي روایت په شان دي مگر په دې کښې دا اضافه ده چه دغه ولد زنا ماشوم دي دمور په نسب کښې داخل شي برابره خبره ده چه دازادي بنځې نه وي او که دوینځي نه، دا حکم په هغه معامله کښې دي کوم چه په شروع داسلام کښې وي او کوم چه داسلام نه مخکښې تقسیم شوي وي هغه تیرشوي دي.

بَابُ فِي الْقَافَةِ

بابه د قیافه پیژندلویان

قافه جمع د قائف ده، قائف هغه سرې دې کوم چه اثار او علامات کتلو سره فروع لره د اصول سره لاحق کړی چه فلانې د فلانې رور دې یا د هغه څوئې دې، مونږ او تاسو داسې خلقو ته قیافه شناس وایو.

په دې کښې اختلاف دې چه د قائف قول شرعا معتبر دې یا نه، لکه چه وړاندې د حدیث په شرح کښې راځی.

[۲۲۶۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، وَابْنُ السَّرِيِّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ مُسَدَّدٌ وَابْنُ السَّرِيِّ: يَوْمَافَسْرُورًا، وَقَالَ عُمَرَانُ: يُعْرِفُ أَسَاطِيرَ وَجْهِهِ، فَقَالَ: "أَبَى عَائِشَةَ، أَلَمْ تَرَي أَنَّ مُجَزَّزًا الْمَذَلِجِيَّ رَأَى زَيْدًا وَأَسَامَةَ قَدْ غَطَّيَا رُءُوسَهُمَا بِقَطِيفَةٍ وَبَدَتْ أَقْدَامُهُمَا؟" فَقَالَ: "إِنَّ هَذِهِ الْأَقْدَامَ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ." قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَانَ أَسَامَةُ أَسْوَدَ وَكَانَ زَيْدٌ أَيْضًا.

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۸۷۱۲) (حسن)

۲: صحيح البخاري/المناقب ۲۳ (۳۵۵۵)، وفضائل الصحابة ۱۷ (۳۷۳۱)، والفرائض ۳۱ (۶۷۷۰)، صحيح مسلم/الرضاع ۱۱ (۱۴۵۹)، سنن الترمذي/الولاء ۵ (۲۱۲۹)، سنن النسائي/الطلاق ۵۱ (۳۵۲۳، ۳۵۲۴)، سنن ابن ماجه/الأحكام ۲۱ (۳۳۴۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۴۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۶، ۸۲/۶) (صحيح)

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دي فرمائی چه رسول پاک ﷺ و زماخواته يوه ورځ تشریف راوړو د عثمان په روایت کښې دي چه د خوشحالی نه ئې په مخ کښې کرخي معلومیدي نبی ﷺ او فرمائیل ای عائشې ایاتاته معلومه نه ده چه مجزر مدلجی (دیو قیافه شناس نوم دي) یوځل زید بن حارث او اسامه بن زید اولیدل چه سرونه ئې په څادر باندې پټ کړي وو او خپي ئې برېښدي وي هغه او وئیل دا دواړه خپي دیو بل په شان دي یعنی یو بل ته تلی دی، امام ابوداؤد وائی داوسامه رنگ تور وو اودزید رنگ سپین وو.

مضمون حدیث:

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه یوه ورځ ماته رسول الله ﷺ تشریف راوړلو، ډیر خوشحاله وو، تندي مبارک ئې روځانه وو او د خوشحالی اثار پرې ښکاره وو، او وې فرمائیل ای عائشه! تاته خبره شته چه نن څه واقعہ راپېښه شوه؟ هغه دا چه مجزر مدلجی (۱) چه یو مشهور قائف وو) اسامه او زید په داسې حال کښې چه دواړه په یو څادر کښې ملاست وو او سر او مخ ئې پټ وو، صرف د هغوی خپې ښکاره وې نو د هغوی طرف ته گتلو سره ئې اووې (ان هذه الاقدام بعضها من بعض) چه بیشکه دا قدمونه د پلار او خونی دی.

وراندې امام ابوداؤد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی (کان اسامة اسود وکان زید ابیض) یعنی د پلار او خونی رنگ بالکل مختلف وو، اسامه بالکل تور وو او زید سپین وو، لیکلې دی چه د سیدنا اسامه رضی اللہ عنہ مور سیده ام ایمن رضی اللہ عنہا وه چه د هغې خپل نوم برکته وو هغه حبشیه او توره وه، پس په دې وجه به مشرکینو د اسامه په نسب کښې شک کولو او عیب به ئې پرې لگولو.

د جمهورو د دې حدیث نه استدلال:

دلته د رسول الله ﷺ د مسرت وجه ظاهره ده هغه دا چه د قائف قول اگر چه شرعا حجت نه دي خو کومو خلقو چه به د اسامه په نسب کښې طعن کولو یعنی مشرکین د هغوی په نزد به د قائف قول حجت وو، خصوصا چه کله به هغه قائف هم د هغوی سرې وو، خو ډیرو شارحین شافعیه وغیره د دې واقعي نه استدلال کړې دي په دې خبره چه د قائف قول د انساب په باره کښې معتبر دي (۲) او دا چه په دې قول کښې اثبات نسب لره دخل دي، گینې رسول الله ﷺ به د هغه په قول باندې ولې خوشحالیدو؟ خو د دې جواب د پورته تقریر نه ظاهر دي، بهر حال د ائمه ثلاثه په نزد د قائف قول معتبر دي، او د امام مالک نه یو

(۱) مجزر دمیم په ضمیمې او د جیم په فتحې او د زاء مشدده په کسري سره دي او په یو روایت کښې د زاء فتحه هم منقول ده یعنی مجزر او ونیکلې شوي دي چه دا لفظ محرز د حاء مهمله په سکون او راء سره ده والصواب الاول، او مدلجی نسبت دي د قبيله بنو مدلج طرف ته، په دې قبيله کښې او قبيله بنو اسد کښې د علم قیافه فن د عربو په نزد مشهور او معروف وو ام (تکملة المنهل)

(۲) هم دغه شان هغه حضراتو هم د دې نه استدلال کړې دي چه د لعان په قصه کښې د رسول الله ﷺ ارشاد راغلې دي چه که ماشوم د دې رنگ او شکل وی نو زوج دي او که د داسې صورت او شکل وی نو د زانی دي، د دې جواب زمونږ د طرف نه دا ورکړې شوي دي چه هغه خبره رسول الله ﷺ د علم قیافه په وجه نه ده کړې او نه هغه قائف وو بلکه دا خبره ئې د وحی په حکم کړې وه، بله دا چه کله قیافه شرعا معتبر وي نو بیا د لعان څه ضرورت وو بلکه د قائل قول ته به اعتبار وي (من البدل)

روایت دا دي چه يعتبر فی الاماء دون الحرائر. او بل روایت د هغوی نه دا دي «يعتبر مطلقا».
د قول قائف د معتبر کیدو مثال په بذل المجهود کښې د فقهاء کرامو د کلام نه نقل
کړې دي، د دي يو مثال خپله په راروان باب کښې راځي. والحديث اخرجه ايضا باقى السبعة
الا الترمذی. (تکملة المنهل)

[۲۲۶۸] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ: قَالَتْ: "دَخَلَ عَلَى مَسْرُورًا تَبْرُقُ أَسَارِيرُ وَجْهِهِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَأَسَارِيرُ وَجْهِهِ، لَمْ يَحْفَظْهُ ابْنُ عُيَيْنَةَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَسَارِيرُ وَجْهِهِ هُوَ تَدْلِيسُ مَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، لَمْ يَسْمَعْهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ، إِنَّمَا سَمِعَ الْأَسَارِيرَ مِنْ غَيْرِ الزُّهْرِيِّ. قَالَ: وَالْأَسَارِيرُ فِي حَدِيثِ اللَّيْثِ وَغَيْرِهِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَسَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ صَالِحٍ، يَقُولُ: كَانَ أَسَامَةُ أَسْوَدَ شَدِيدَ السَّوَادِ مِثْلَ الْقَارِ، وَكَانَ زَيْدُ أَبِيضٍ مِثْلَ الْقَطْنِ.

ترجمه: په دي سند سره هم زهري هم په دي طريق سره د تيرشوي روایت په شان روایت بيان
کړي دي چه ام المؤمنين حضرت عائشه رضي الله عنها وائی نبي کریم صلی الله علیه و آله ماته خوشحاله خوشحاله
تشریف راوړو، دهغوی صلی الله علیه و آله د مخ کرښې خلیلې، ابوداؤد وائی. د «أساریر وجهه» الفاظ
ابن عیینة یاد نه کړي شو، ابوداؤد وائی. «أساریر وجهه» الفاظ د ابن عیینة د طرفه تدلیس
دي، هغوی دا د زهري نه نه دی آوریډلی، هغوی د «أساریر وجهه» په ځاني «الأساریر من غیر»
الفاظ آوریډلی دي. اود «الأساریر» ذکر د لیث وغیره په حدیث کښې دي. ابوداؤد وائی ما
داحمد بن صالح نه دا آوریډلی دی چه اسامه رضي الله عنه د تارکول په شان ډیر زیات تور وو، او
زید رضي الله عنه د مالوچو په شان سپین وو.

بَابُ مَنْ قَالَ بِالْقُرْعَةِ إِذَا تَنَازَعُوا فِي الْوَلَدِ

کله چه د یو ماشوم مدعیان زیات شي نو قرعه به کولی شي

[۲۲۶۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ الْأَجَلِيِّ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَلِيلِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْيَمَنِ، فَقَالَ: إِنَّ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ اتَّوَا عَلِيًّا يَخْتَصِمُونَ إِلَيْهِ فِي وَلَدٍ وَقَدْ وَقَعُوا عَلَى امْرَأَةٍ فِي طَهْرٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ لِاثْنَيْنِ مِنْهُمَا: طَبِيبًا بِالْوَلَدِ، هَذَا أَفْغَلِبَا، ثُمَّ قَالَ لِاثْنَيْنِ: طَبِيبًا بِالْوَلَدِ، هَذَا أَفْغَلِبَا، ثُمَّ قَالَ لِاثْنَيْنِ: طَبِيبًا بِالْوَلَدِ، هَذَا أَفْغَلِبَا، فَقَالَ: "أَنْتُمْ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ، إِيَّيْ مُفَرَّعَ بَيْنَكُمْ، فَمَنْ قُرِعَ فَلَهُ الْوَلَدُ وَعَلَيْهِ لِعَصَابِيهِ ثَلَاثُ الدِّيَةِ"، فَأَقْرَعَ بَيْنَهُمْ فَبَعْلَهُ لِمَنْ قُرِعَ، فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أَضْرَاسُهُ أَوْ تَوَاجِدُهُ.

ترجمه: دزید بن ارقم نه روایت دي فرمائی چه مونږ د نبي صلی الله علیه و آله سره ناست وو کتل موچه د یمن
نه یوکس راغي او عرض ئې اوکړو چه په یمن کښې درې کسانو دیو ماشوم په باره کښې
جگړه علی رضي الله عنه ته راوړله اودوي درې واړو په یو طهر کښې په یوه ښځه باندي واقع شوي
وو نودوو ته ئې اووئیل چه په خوشحالی سره داماشوم دغه دریم کس ته ورکړه دوی انکار
اوکړو بیا هغه نوردوه کسان جدا کړل او ورته ئې اووئیل چه داماشوم دغه بل کس ته ورکړي

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۶۵۸۱) (صحیح)

(۲): سنن النسائي/الطلاق ۵۰ (۳۵۱۹)، سنن ابن ماجه/الأحكام ۲۰ (۲۳۴۸)، (تحفة الأشراف: ۳۶۶۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۷۳/۴) (صحیح)

هغوی هم ونه منله او چغې سوري ئې جوړې کړې علی عليه السلام او فرمائیل چه ستاسو په مینځ کښې به زه قرعه اندازې کوم نوقرع اندازې چه دچاوختله ماشوم ئې هغه ته ورکړو نونښی عليه السلام چه دا واوریدل نووئې خاندل تردې چه دنښی عليه السلام غاښونه مبارک ښکاره شول.

مضمون حدیث :

مضمون حدیث دا دې سیدنا زید بن ارقم رضی الله عنه فرمائی چه یوه ورځ زه د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر اوم نو یو سرې د یمن نه راغلو (او هغه د راتلو سره د سیدنا علی رضی الله عنه یوه فیصله نقل کړه ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله سیدنا علی رضی الله عنه لره د یمن قاضی مقرر کړې وو، هغه بیان اوکړو چه درې یمنی کسان د سیدنا علی رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو چا چه د هغه ماشوم په باره کښې جهگړه کوله کوم چه د دې درې وارو په وطی سره په طهر واحد کښې پیدا شوې وو یعنی داسې وینزې نه کومه چه د هغوی درې وارو ترمینځه مشترک وه، سیدنا علی رضی الله عنه د خپلې فیصلې ابتداء داسې اوکړه چه په هغه درې کسانو کښې ئې دوه ته او فرمائیل چه تاسو دا ماشوم په خوشحالی سره دریم سرې ته ورکړئ، په دې باندې هغوی غصه شو او راضی نه شو د هغې نه روستو هغه نور دوه واخستل او هغوی دوارو ته ئې هم اووې نو هغوی هم راضی نه شو، د هغې نه روستو په دریم ځل دوه واخستل نو هغوی هم راضی نه شو، سیدنا علی رضی الله عنه او فرمائیل (انتم شركاء متشاكسون) چه تاسو ټول جهگړماریئ، اوس زه ستاسو ترمینځه قراندازی کوم د چا نوم چه په قرعه کښې راوځی دا ماشوم به د هغه دپاره وی او په هغه باندې به د خپلو دوارو ملگرو دوه ثلث د وینزې قیمت وی. د هر یو دپاره یو ثلث، پس قرعه اندازی اوکړې شوه، او په قرعه کښې چه د چا نوم راغلې وو هغه ماشوم هغه ته ورکړې شو.

وراندې په روایت کښې دی چه په دې قصه اوریدلو سره رسول الله صلی الله علیه و آله ډیر اوخندل، یعنی د هغه په ذکاوت او پوهه باندې.

په مسئله الباب کښې د ائمه گرامو اختلاف :

پورته ذکر شوې صورت مسئله اختلافی ده، اسحاق بن راهویه او امام شافعی فی روایه، په دې مسئله کښې د قرعه اندازې قائل دی، او امام مالک او امام شافعی فی روایه واحمد په دې مسئله کښې د قیافه قائل دي، د امام احمد نه نقل دی حدیث القافه احب الی من حدیث ابن ارقم، او احناف خو چونکه د قرعه قائل دی او نه د قیافه ځکه چه د هغوی په نزد په دې صورت کښې هغه ماشوم د درې وارو ترمینځه مشترک وی، دغه شان په دې هم ځان پوهه کړئ چه دا درې واره کسان به د تعزیر مستحق وی ځکه چه دا وطی حرام ده خو د ملک د شبهې د وجې نه به نسب ثابت شی او په یو سرې باندې به هم حد واجب نه وی، د دې حدیث جواب د احنافو د طرف نه خو دا دې چه د هغوی په نزد قاعده کلیه دا ده چه قرعه منسوخ شوې ده خو جمهور علماء کرام خو د حجیت قرعه قائل دی د هغوی نه دا تپوس کیدې شی چه دې حضراتو دا حدیث ولې نه دې اختیار کړې، او دلته دا هم ونیلې کیدې شی چه د سیدنا علی رضی الله عنه دا قضاء اجتهدی وه، پس دا فیصله د هغه د قضایا او فتاوی نه وه په

طریقه د صلح یشر الیه ضحکه صلی الله علیه وسلم، او دا خبره به په خپل مقام راشی چه قاضی ته د خصمین (دوه جگړه کونکو) ترمینځه د صلح کولو هم حق دی او حضرت په بذل کښې د بعض علماء کرامو نه نقل کړې دی چه دا حدیث غیر ثابت دی. اه په ظاهره کښې مراد دا دی چه غیر قوی دی ځکه چه مصنف دا واقعه په دوه طریق ذکر کړې ده بطریق الاجلح عن الشعبي او په طریقه د سلمه بن کهیل عن الشعبي، لکه چه دا روایت د هغه نه پس راروان دي، او د دې دواړو د روایت کافي فرق دی، پس په راتلونکې روایت کښې مصنف فرمائی، لم يذكر اليمين والا النبي صلى الله عليه وسلم ولا قوله طيبا بالولد، لهذا د دې اختلاف د وجې نه په حدیث کښې ضعف راغلو. والله تعالى اعلم بالصواب.

والحدیث أخرجه احمد والنسائي (تكملة المنهل)

[۲۲۷۰] (۱) حَدَّثَنَا حُشَيْبُ بْنُ أَسْرَمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ صَالِحِ بْنِ الْحَمْدَانِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، قَالَ: "أَتَى عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِثَلَاثَةٍ وَهُوَ بِالْيَمَنِ وَقَعُوا عَلَى امْرَأَةٍ فِي طَهْرٍ وَاحِدٍ، فَسَأَلَ الثَّلَاثِينَ: أَتَقْرَآنَ هَذَا بِالْوَلَدِ؟ قَالَا: لَا، حَتَّى سَأَلَهُمْ جَمِيعًا، فَجَعَلَ كُلُّمَا سَأَلَ الثَّلَاثِينَ، قَالَا: لَا، فَأَقْرَعَ بَيْنَهُمْ، فَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِالَّذِي صَارَتْ عَلَيْهِ الْقُرْعَةُ وَجَعَلَ عَلَيْهِ ثَلَاثِي الدِّيَةِ، قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ."

ترجمه: د زيد بن ارقم نه روایت دي فرمائی چه علی نه ته در کسان راوستل شول او هغه په یمن کښې وو او درې کسان په یو طهر کښې په یوه ښځه باندې واقع شوي وو نو هغه دوه کسانوته او وئیل آیا تاسو ددغه بل کس دپاره په ماشوم باندې اقرار کوئ یعنی هغه ته نې ورکوئ؟ نو هغوی دواړو او وئیل نه تردې چه دتولونه نې تپوس او کړو دهرخل تپوس په وخت کښې به نې دوه کسان ددریم نه جدا کړل او هغوی به انکار کولو بهر حال په دوی کښې نې قرع اندازي او کړله او ماشوم هغه چاته حواله شو دچاچه قرع ختلي وه او په هغه باندې دوه ثلثه ددیت لازمی کړل، راوی وائی دهغه داعمل نبی ﷺ ته نې ذکر کړو نو وئې خاندل تردې چه دنبی ﷺ غاښونه مبارک ښکاره شول.

[۲۲۷۱] (۱) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ سَمْعٍ الشَّعْبِيِّ، عَنِ الْخَلِيلِ، وَأَبْنِ الْخَلِيلِ، قَالَ: "أَتَى عَلَى بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي امْرَأَةٍ وَلَدَتْ مِنْ ثَلَاثَةٍ، نَحْوَهُ، لَمْ يَذْكُرِ الْيَمَنَ، وَلَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا قَوْلَهُ طَيْبًا بِالْوَلَدِ."

ترجمه: دخلیل یا ابن الخلیل نه روایت دي فرمائی چه علی ﷺ نه درې کسان راوستلی شول دهغه ښځې په معامله کښې چه ددرې کسانونه نې بچي راوړي وو باقی حدیث دتیر شوي حدیث په شان دي مگر په دې کښې دیمعن اودنبی ﷺ ذکر نشته اونه پکښې د (طیبا بالولد) جملي ذکر شته.

۱: سنن النسائي/الطلاق ۵۰، سنن ابن ماجه/الأحكام ۲۰ (۲۳۴۸)، (تحفة الأشراف: ۳۶۷۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۳/۴) (صحيح)

۲: انظر حديث رقم (۲۲۶۹)، (تحفة الأشراف: ۳۶۶۹) (ضعيف)

بَابُ فِي وَجْهِ النِّكَاحِ الَّتِي كَانَ يَتَنَاقَضُ بِهَا أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ

د جاهليت د زمانې د نکاح بيان

[۲۷۷۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ بَنُ شَهَابٍ، أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ، "أَنَّ النِّكَاحَ كَانَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَهْجَاءٍ، فَكَانَ مِنْهَا: نِكَاحُ النَّاسِ الْيَوْمَ يُخْطَبُ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ وَلَيْتَهُ قَيْدُهَا لَمْ يَنْكِحْهَا، وَنِكَاحُ آخَرُ كَانَ الرَّجُلُ يَقُولُ لِامْرَأَتِهِ إِذَا أَطْرَقَتْ مِنْ ظَهْمِهَا: أَرْسِلِي إِلَى فُلَانٍ فَاسْتَبْضِعِي مِنْهُ، وَيَعْتَزُّهَا زَوْجُهَا وَلَا يَمْسَسُهَا أَبَدًا حَتَّى يَتَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي تَسْتَبْضِعُ مِنْهُ، فَإِذَا تَبَيَّنَ حَمْلُهَا أَصَابَهَا زَوْجُهَا إِنْ أَحَبَّ، وَإِنَّمَا يَفْعَلُ ذَلِكَ رَغْبَةً فِي نِكَاحِ الْوَلَدِ، فَكَانَ هَذَا النِّكَاحُ يُسَمَّى نِكَاحَ الْإِسْتِبْضَاعِ، وَنِكَاحُ آخَرُ يُجَنِّمُ الرَّهْطَ دُونَ الْعَشْرِ قَيْدُ خُلُونٍ عَلَى الْمَرْأَةِ كُلِّهَا بِصِيبِهَا، فَإِذَا حَمَلَتْ وَوَضَعَتْ وَمَرَّتْ بِأَلٍ بَعْدَ أَنْ تَضَعَ حَمْلَهَا أَرْسَلَتْ إِلَيْهِمْ فَلَمْ يَسْتَطِعْ رَجُلٌ مِنْهُمْ أَنْ يَمْتَنِعَ حَتَّى يَجْتَمِعُوا عِنْدَهَا، فَتَقُولُ لَهُمْ: قَدْ عَرَفْتُمُ الَّذِي كَانَ مِنْ أَمْرِكُمْ، وَقَدْ وَلَدْتُ وَهُوَ ابْنُكَ يَا فُلَانُ، فَتُسَمَّى مِنْ أَحَبَّتْ مِنْهُمْ بِاسْمِهِ فَيُلْحَقُ بِهِ وَلَدُهَا، وَنِكَاحُ رَابِعٌ يُجَنِّمُ النَّاسَ الْكَثِيرَ قَيْدُ خُلُونٍ عَلَى الْمَرْأَةِ لَا تَمْتَنِعُ مِنْ جَاءِهَا وَهِنَّ الْبَغَايَا، كُنَّ يَنْصِفْنَ عَلَى أَبْوَابِهِنَّ رَايَاتٍ يَكُنَّ عَلَمًا لِمَنْ أَرَادَهُنَّ دَخَلَ عَلَيْهِنَّ، فَإِذَا حَمَلَتْ قَوَضَعَتْ حَمْلَهَا جُمِعُوا لَهَا وَدَعَوْا لَهُمُ الْقَافَةَ، ثُمَّ أَخْفَوْا وَلَدَهَا يَلْزِمُونَ فَالْتِطَاطَهُ، وَدَعَى ابْنَهُ لَا يَمْتَنِعُ مِنْ ذَلِكَ، فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا نِكَاحُ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ كُلِّهِ، إِلَّا نِكَاحَ أَهْلِ الْإِسْلَامِ الْيَوْمَ."

ترجمه: دعروه نه روايت فرمائي چه دنبي عليه السلام بي بي عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا راته فرمايلى دي چه د جاهليت په زمانه کښې به نکاح څلور طريقو کيدله يوه طريقه داسې وه کومه چه نن صباهه چه يوسري د چا خور بالور ته پيغام وليږي او مهر مقرر کړي اوده ته ئې په نکاح ورکړي، يوه بل قسم نکاح به په دې طريقه کيده چه د يوسري ښځه به کله دبیمارۍ نه پاکه شوه نو ورته به ئې ونيل چه فلانې را اوغواړه اوصحبت ورسره اوکړه اوخپل خاوند به ترې جداشو اوهمبستري به ئې ورسره نه کوله تردې چه ترڅو پورې چه به ئې دايقين نه ووراغلي چه اوس به ترې حامله شوي وي (دچاسره چه ئې جماع کړي وه) نوچه کله به ئې يقين راغې چه اوس حامله شوي ده نوکه چرې خاوند به ئې ورسره جماع کول غوښتل نو جماع به ئې ورسره اوکړه اودا طريقه به ئې ددې وجې نه اختياروله چه هلك طاقتور اوبستکلي اومزیداروي نو په دې وجه دغه خلقوبه داسې کس ته ښځه ليرله څوک چه به شريف النفس اوبنائسته وواو خانداني اواعلى نسب والابه وو، ددې دپاره چه دهغه نه نطفه حاصله کړي اوددوی په خاندان کښې هم دغسي نسل پيدا شي اودي نکاح ته به ئې نکاح استبضاع (دنطفې حاصلول) ونيل، اوددرېم قسم نکاح طريقه داوه چه نهه کسان به يوي ښځې ته تلل راتلل او په دغه کسانو کښې به هريوتن ددغه زنانه سره جماع کوله ترڅوچه به ددغه ښځې بچي نه وو پيدا شوي کله چه به ئې بچي پيدا شو نودغه زنانه به دغه کسان را اوغوښتل او په دوی کښې به يوتن هم انکار نشو کولي کله چه به ټول راجمع شول نودي ښځې به ورته ووييل چه تاسوته خپل حال ښه معلوم دي او زما بچي پيدا شوي دي او په تاسو کښې داد فلاني بچي دي کله چه به هغه ښځې دچانوم واخستو نودغه بچي به بيا دهغه حسابيدو.

(۱) صحيح البخاري للنكاح ۳۶ (۵۱۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۱) (صحيح)

اودي قسم ښخوته به بغايا وئيلي کيدي (يعنی رندئ يا زانيه) اودداسې قسم ښخوبه کورونوبه جهندي لگيدلې وې اودابه ددوی علامي وي دچا زړه چه به جماع کول غوښتل نودغلته به ورتلل، کله چه به ددې ښخو حمل پيدا شو اوبچي به ئې هم پيداشونو ټول ياران به ئې راجمع شول اوقيافه شناس به ئې راوستو، قيافه شناس چه به کله چاته ووئيل چه دابچي ستاپه شان دي نوداماشوم به همدغه کس منسوب کولي شو، اودغه کس به هيڅ نه وئيل، کله چه الله تعالی نبي ﷺ په حق سره راوليرلونود جاهليت د دور نکاحونه ئې باطل کړل اوصرف هغه نکاح باقی پاتي شوه کومه چه په مسلمانانو کښې مروج ده اوباقی تمام قسم رسمونه دنکاح متعلق په اسلام کښې مردود کړي شول.

شرح حديث :

سيده عائشه رضي الله عنها چه لويه عالمه وه هغه د زمانه جاهليت د احوالو خبره هم لرلو د هغې خورئې حضرت عروه رضي الله عنها د هغې نه نقل کوی چه د جاهليت په زمانه کښې نکاح په څلور قسمه وه بيا وړاندې د هغه څلورو وارو د تفصيل بيان دي. ۱: يو خو هغه نکاح کومه چه نن صبا په خلقو کښې موندلې شی چه انسان د جينئ د ولی طرف ته د نکاح پيغام اوليرې او د هغې د منظورئ نه پس باقاعده مهر مقرر کولو سره نکاح کيرې اوس وړاندې د دې درې نکاحونو بيان دي کوم چه د جاهليت په زمانه کښې رائج وو. ۲: خاوند به خپلې ښخې ته وئيل چه د فلانئ قبيلې فلانئ سړی ته لاره شه او هغه سره وطی اوکړه، پس هغه به لاره او داسې به ئې اوکړل، چه ترڅو پورې به استقرار حمل ظاهر شوې نه وو هغه ته به نه تلو، او د ظهور حمل نه پس به که هغه غوښتل نو هغې سره به ئې خپله هم صحبت کولو. «وانما يفعل ذلک رغبة في نجابة الولد» يعنی د نجابت ولد په حرص کښې به هغه داسې کول ځکه چه کوم سړی ته به ئې د وطی دپاره ليرله هغه په د هغه په نزد د اوچت او ښه خاندان سړې وو. عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د دې نکاح نوم په هغه زمانه کښې نکاح الاستبضاع وو. ۳: يو قسم نکاح هغه وه چه د لسو کسانو نه کم جماعت به رايوځانئ شو او يوې زناکارې ته به لارل او د هغې سره به ئې وطی کوله، بيا چه به هغه حامله شوه او د ماشوم ولادت به اوشو او د وضع حمل نه پس به څو ورځې تيرې شوې نو دې مزنيه به هغه خلق را طلب کړل، د چا به هم جرات نه وو د انکار کولو او ټول به د هغې سره راجمع شو، د هغوی د جمع کيدو نه پس هغه زنانه دې ټولو ته خطاب کولو سره وئيل چه زما او ستاسو ترمينځه چه کوم عمل شوې وو هغه تاسو ته معلوم دي، او دا اوگورئ دا ماشوم پيدا شوې دي، او په دې حاضرينو کښې به ئې د چا دپاره چه هغې غوښتل وئيل چه «هو ابنک يا فلان» بيا به ماشوم هم د هغې شو، د هغې نه روستو به مجلس ختم شو او ټول به لارل. ۴: څلورم قسم هم دغه شان دي چه دير خلق (چه په هغوی کښې د لسو نه د کميدو قيد نشته) په طوائف (دمو) کښې د يوې خواته تلل، د هغې سره به ئې صحبت کولو، د هغې نه روستو به ماشوم پيدا شو نو دې ټولو به يو قائف راغوښتلو، بيا به د قائف د فيصلې مطابق هغه ماشوم په هغوی ټولو کښې يو ته ورکولې شو او په هغې کښې به د چا اختلاف نه وو، د کومې زنانه خواته چه په

دې قسم کښې ذکر دې د هغې په باره کښې سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی «وهن البغايا كن ينصبن علی ابوابهن رايات تكن علما لمن ارادهن» بغایا جمع ده د بغی په معنی د زانیه (رنډۍ) فرمائی دا زنانه به د هغه بغایا نه وه چه د هغوی عادت دا وو چه هغوی به د خپل کور په دروازو باندې د علامت په طور جهنډې ښخولې د دې دپاره چه هغه علامت ته کتلو سره چه هغوی ته تلل غواړی لاړ شی. «فلما بعث الله محمدا صلى الله تعالى عليه وسلم» رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خپل بعثت نه پس د نکاح دا ټول قسمونه ختم کړل سوا د اهل اسلام د نکاح نه کومه چه اوس کیږی. فالحمد لله الذي هدانا للاسلام واعزنا ببعثة النبي صلى الله عليه وسلم.

والحديث اخرجه ايضا البخاري والدارقطني. (تكملة المنهل)

باب الْوَلَدِ لِلْفِرَاشِ

بابه بچې به د صاحب فراش وی (یعنی چه د چا ښځه یا وینځه وی بچې به هغه ته ملاویری)

دا د اسلام بنیادی قاعده او ضابطه ده د ثبوت نسب په سلسله کښ، د جاهلیت په زمانه کښې زنا په کثرت سره رائج وه نه هغوی دا حرام گنل نه د عیب څه خبره، زانی به ښکاره وئیل چه د فلان زنه که بچې اوشو نو هغه به زما وی او هغه خلقو به د ولد الزنا نسب د زانی نه باقاعدہ تسلیم کولو او هغه به ئې د هغه پلار منلو، اسلام د جاهلیت دې طریقې ته باطله اووې او د خپو لاندې ئې کړه او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ئې صفا او فرمائیل «الولد للفراش وللعاهر الحجر».

شرح حدیث:

په زنانه باندې د فراش اطلاق کولې شی برابره خبره ده که د هغه زوجه وی یا امة موطوءه وی، مطلب دا دې چه کله د یو سړی دپاره زوجه یا داسې وینزه وی چه د کومې سره هغه وطی کوی په دې شرط چه هغه زوجه او امة د هغه فراش جوړ شوې وی او بیا د وطی نه پس د امکان ولد په موده کښې چه کم از کم شپږ میاشتې دې د هغې ماشوم پیدا شی نو د هغه ماشوم نسب صاحب فراش نه ثابت وی برابره خبره ده که هغه ماشوم په خپلو والدینو کښې د یو د شکل او صورت سره مشابه وی یا نه وی، اوس پاتې شوه دا خبره چه زنانه ته د سړی فراش کله وئیلې شی دا تفصیل غواړی، مونږ په شروع کښې وئیلې وو چه د فراش نه مراد یا زوجه ده یا امة موطوءه ده، پس د زوجه د فراشیت تحقق خو د نفس عقد سره کیږی د احنافو او جمهورو په عقد سره کیږی په شرط د امکان الوطی والا فلا. او د احنافو په نزد امکان وطی شرط نه دې، د نکاح نه روستو د زوجین تر مینځه د مشرق او مغرب هم که فرق وی او بیا د امکان موده یعنی د نکاح نه شپږ میاشتې پس ولادت ولد وی نو نسب به ئې ثابت شی، او د جمهورو په نزد به بغیر د شرط مذکور نه وی، واما فراشیة الامة، پس د جمهورو په نزد هغه ثابتیږی په نفس وطی سره، یعنی وطی مولی، او د احنافو په نزد نفس وطی سره نه دې بلکه پس د ولادة الولد والحاقه به یعنی د هغه مولی د وطی کولو نه پس چه کله ماشوم پیدا شی او هغه د هغه په باره کښې اقرار او کړی چه دا زما ماشوم دې، د دې

دواړو څیزونو د مجموعې نه پس د وینزې فراشیت ثابتېږي.

د فراش قسمونه :

د زیات تفصیل دپاره ځان پوهه کړه چه فقهاء کرامو د فراش درې قسمونه لیکلي دي، قوی، متوسط او ضعیف. د اول مصداق زوجه منکوحه ده، منکوحه فراش قوی دي، په منکوحه کښې که ماشوم مده امکان ولد کښې پیدا شوې وی نو پخپله د هغه نسب ثابتېږي او د ادعاء زوج هم حاجت نشته بلکه په نفی سره هم نه منتفی کیږي مگر دا چه لعان ته حاجت راشي نو بیا به نسب د پلار نه منتفی شي، دویم د فراش متوسط مصداق ام ولد دي چه یو ځل د امة موطوءه نه ماشوم پیدا شو او مولى د دې اقرار هم اوکړ نو دا وینزه د هغه ام ولد شوه اوس که دوباره د هغې ولادت اوشی نو د هغه ماشوم نسب بغیر د اقرار نه ثابتېږي خو د نفی کولو نه بغیر به لعان منتفی شي، دریم قسم د فراش ضعیف مصداق امة مملوکه موطوءه ده، د چا چه اول ځل ماشوم پیدا کیږي، دلته د ثبوت نسب دپاره د مولى اقرار ضروری دی او په نفی سره منتفی کیږي.

[۲۲۷۳] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، اخْتَصَمَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَعَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ابْنِ أُمِّهِ زَمْعَةَ، فَقَالَ سَعْدُ: أَوْصَانِي أَخِي عُتْبَةَ إِذَا قَدِمْتُ مَكَّةَ أَنْ أَنْظُرَ إِلَى ابْنِ أُمِّهِ زَمْعَةَ فَأَقْبِضُهُ، فَإِنَّهُ ابْنُهُ، وَقَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ: أَخِي ابْنُ أُمِّهِ أَبِي وَلَدًا عَلَى فِرَاشِ أَبِي، فَرَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَبَابًا يُعْتَبَةُ، فَقَالَ: "الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ، وَاحْتَبِصِي عَنْهُ يَا سَوْدَةُ". زَادَ مُسَدَّدٌ فِي حَدِيثِهِ، وَقَالَ: "هُوَ أَخُوكَ يَا عَبْدُ".

ترجمه: دعروه نه روایت فرمائی چه د نبی ﷺ بی بی عائشه رضی الله عنها راته فرمائیلى دي چه سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه او عبد بن زمعه د زمعه دخوي په سلسله کښې په جگړه اخته وو سعد او وئیل چه زما ورور عتبه وصیت کړې وو چه زه کله مکې ته راشم نو ددې وینځې بچې به بوخم ځکه چه دا زماخوي دې عبد بن زمعه او وئیل دا زما ورور دې زما دپلار دوینځی نه پیدا شوې دې نبی ﷺ چه کله هلك ته وکتل نو هغه په قطعي طور سره دعته هم شکل وو نبی ﷺ اوفرمايل ماشوم دبستري والحق دې (یعنی نسبت به ئې دښځې خپل خاوند ته کیږي اودزناکا ردپاره کانړې دې، اونبى ﷺ بیا اوفرمايل اي سوده رضی الله عنها ته ددې ماشوم نه پرده کوه، مسدد دا اضافه کړې ده چه نبی ﷺ فرمائیلى دي اي عبد بن زمعه داستا ورور دې.

شرح حدیث :

د دې حدیث عائشه شرح او مضمون دا دي چه زمعه کومه چه د سیده سوده ام المومنین رضی الله عنها والد وو چه د هغه اسلام هم ثابت نه دي د هغه یوه وینزه وه چه د هغه سره د سیدنا سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه کافر ورور عتبه بن ابی وقاص زنا کړې وه، بیا د فتح مکه په کال باندې سعد بن ابی وقاص مکه مکرمه کښې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض

(۱) صحیح البخاري/البیوع ۳ (۲۰۵۳)، ۱۰۰ (۲۲۱۸)، الخصومات ۶ (۲۴۲۱)، العتق ۸ (۲۷۴۵)، الوصایا ۴ (۲۷۴۵)، المغازی ۵۳ (۴۳۰۳)، الفرائض ۱۸ (۴۷۴۹)، ۲۸ (۶۷۶۵)، الحدود ۲۳ (۶۸۱۷)، الأحکام ۲۹ (۷۱۸۲)، صحیح مسلم للرضاع ۱۰ (۱۴۵۷)، سنن النسائي/الطلاق ۴۹ (۳۵۱۷)، سنن ابن ماجه/النکاح ۵۹ (۲۰۰۴)، (تحفة الأشراف: ۱۶۴۳۵)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للأفضية ۲۱ (۲۰)، مسند احمد (۱۲۹/۶، ۲۷۳)، سنن الدارمي/النکاح ۴۱ (۲۲۸۱) (صحیح)

نې اوکړو چه ماته زما رور عتبه وصيت کړې وو چه کله زه مکه ته راشم نو د زمعه د وينزي چه کوم خوښي دي هغه واخلم او قبضه پرې اوکړم خکه چه هغه زما خوښي دي، مقصد د هغه رسول الله ﷺ ته دا عرض کول وو چه د زمعه د وينزي خوښي دي هغه ته ورکړې شي، بل طرف ته د سيده سوده ﷺ رور عبد بن زمعه اودريدلو هغه رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه دا ماشوم خو زما رور دي زما د پلار د وينزي نه پيدا شوي دي، وړاندې په روايت کښې دي چه رسول الله ﷺ هغه ماشوم ښکاره د عتبه سره مشابه بيا موندلو يعنی د زاني سره مشابه، خو د دي باوجود رسول الله ﷺ د دي مقدمې فيصله دا اوکړه ﴿الولد للفراش وللعاهر الحجر﴾ د فراش نه مراد صاحب فراش چه د مصداق ئې په دي واقعه کښې زمعه دي او د عبد بن زمعه رور لکه چه هغه وئيل چه زما رور دي، خو د دي قانون مطابق د فيصلې نه پس هم رسول الله ﷺ اوفرمائيل ﴿احتجى من يا سودة﴾ په ضابطه کښې خو هغه هلک د سيده سوده رور وو خو د مشاهدې د رعاية او د ظاهري صورة او احتياط په بناء رسول الله ﷺ سيده سوده ته دا اوفرمائيل چه ته د دي هلک نه پرده کوه، د دي نه په اسلام کښې د پردې چه کوم اهميت په نظر راځي هغه ظاهر دي. ﴿زاد المسدد في حديثه فقال هو اخوك يا عبد﴾ هغه د عبد بن زمعه نه د هغه هلک په باره کښې اوفرمائيل لار شه هغه ستا رور دي. والحديث اخرجه ايضا الشافعي وياقي الجماعة الا الترمذی. (تكملة المنهل)

دا چه په حديث کښې راځي ﴿وللعاهر الحجر﴾ يعنی د زاني دپاره کانړی دی بعضو دا خيال اوکړو چه د دي نه مراد د رسول الله ﷺ رجم دي خو دا صحيح نه ده خکه چه هر زاني د رجم مستحق نه وي بلکه دا کنایه ده د ناکامی او محرومیتیا نه، لکه چه په محاوره کښې وئيلي شي چه د فلاني دپاره خاورې.

[۲۲۷۴] (١) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَلَانًا ابْنِي عَاهَرْتُ بِأَمَةٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا دَعْوَةَ فِي الْإِسْلَامِ، ذَهَبَ أَمْرُ الْجَاهِلِيَّةِ، الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ".

ترجمه. عمرو بن شعيب دخپل پلار نه او هغه دده دنيکه نه روايت کوي فرمائيل ئې چه يوسړې پاڅيدو او عرض ئې اوکړو اي دالله رسوله فلاني زماځوي دي ما دجاهليت په زمانه کښې دده دمور سره زنا کړې ده نبي ﷺ اوفرمائيل اوس په اسلام کښې داخليدونه پس ته په دي هلك دعوي نه شي کولي دجاهليت ددور رسم اوس مات شوي دي او هلك دصاحب فراش (يعنی دښځې دخاوند يادمالك، دي اودزنا کار دپاره کانړی دي).

[۲۲۷۵] (٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مَرْثَدُ بْنُ مَيْمُونٍ أَبُو يَحْيَى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعْدٍ مَوْلَى الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ رَبَّاهُ، قَالَ: "زَوَّجَنِي أَهْلِي أَمَةٌ هَمَّ رُومِيَّةٌ فَوَقَّعْتُ عَلَيْهَا فَوَلَدَتْ غُلَامًا أَسْوَدَ مِثْلِي فَسَمَّيْتُهُ عَبْدَ اللَّهِ، ثُمَّ طَلَعْنِي هَذَا غُلَامًا مِثْلِي رُومِي، يُقَالُ لَهُ: يُوْحَنَّةُ، فَرَأَيْنَاهَا يَلْسَانِيهِ فَوَلَدَتْ غُلَامًا كَأَنَّهُ وَزَعَةٌ مِنَ الْوَزَغَاتِ،

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٦٨٧)، وقد أخرجه: مسند أحمد (١٧٨٢، ٢٠٧) (حسن صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٩٨٠٠)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٥٩/١، ٦٥، ٦٩) (ضعيف)

فَقُلْتُ هَذَا: مَا هَذَا؟ فَقَالَتْ: هَذَا الْيُوحَنَّا، فَرَفَعْنَا إِلَى عُثْمَانَ، أَحْسَبُهُ قَالَ: مَهْدِيٌّ، قَالَ: فَسَأَلَهُمَا فَاغْتَرَفَا، فَقَالَ لَهَا: أَتَرْضَيَانِ أَنْ أَقْضِيَ بَيْنَكُمَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أَنَّ الْوَلَدَ لِلْفَرَّاشِ، وَأَحْسَبُهُ قَالَ: فَجَلَدَهَا، وَجَلَدَهُ وَكَانَا مَمْلُوكَيْنِ.

ترجمه: د رباح ^{رضي الله عنه} نه روایت دې فرمائی چه زما خاندان زمانکاح د یوې روي وینځي سره اوکړه ماورسره. صحبت وکړو بیا دهغې زما په شان یوتور رنگې خوي پیدا شو مادغه دپاره عبدالله نوم تجویز کړو ماورسره بیا صحبت وکړو دهغې زما په شان یوتور رنگې خوي بل پیدا شو مادغه دپاره عبیدالله نوم تجویز کړو، بیا زمونږ دخاندان یوروي غلام وو چه نوم ئې یوحنا ووهغه به ورته په رومي ژبه کښې خبرې کولي اودي ددې یوتک سوربگوره بچي پیدا شو ما ورته اووئیل دا څه دي هغې اووئیل دا د یوحنا دې نومونږ دا مقدمه عثمان ته پیش کړه هغه غلام او وینځه راوغوښتل او تپوس ئې ترې اوکړو هغوی اقرار اوکړو او بیاني دواړوته اووئیل آیا ستاسو خوښه ده چه د محمدرسول الله د فیصلې په شان فیصله ستاسو دپاره اوکړم؟ داچه بچي د صاحب فراش حق دې، راوی وائی زما خیال دې چه بیاعثمان نه غلام او وینځه دواړه په کوړو اووهل.

مضمون حدیث:

د رباح نه روایت دې (دا رباح څوک دې د چا څوئې دې معلومه نه ده، فی القریب، مجهول) هغه وائی چه زما د کور خلقو د یوې رومي وینزې سره زما واده اوکړو، زما صحبت سره د هغې نه زما په شان یو تور هلک پیدا شو، څه موده پس بل هلک پیدا شو، (دواړه هلکان زما په شان تور وو) (ثم طبن لهما غلام لاهلی رومي) بیا داسې اوشوه چه زمونږ د کور خلقو سره یو رومي غلام هم وو چه د هغه نوم یوحنا وو، هغه زما ښځه (امته رومية) اولمسوله او هغه ئې خرابه کړه او هغې سره ئې په خپله ژبه کښې خبرې اوکړې، پس څه موده پس یو ماشوم پیدا شو چه په رنگ کښې د گرگت په شان وو یعنی سپین، چه کله ما هغه اولیدو نو د خپلې ښځې نه ئې تپوس اوکړو چه دا څنگه دې، نو هغه اووې چه دا د یوحنا دې، بیا زمونږ دا مسئله د سیدنا عثمان ^{رضي الله عنه} دربار ته یوړلې شوه، هغه دا دواړه یعنی رومي او رومیه نه تپوس اوکړو، هغوی دواړو د زنا اعتراف اوکړو، وړاندې په روایت کښې دی چه بیا هغه د (الولد للفراش) د قاعدې د لاندې فیصله اوکړه او هغوی دواړو ته ئې کوړې ورکړې خدا او هغوی ئې رجم نه کړل ځکه چه هغوی دواړه مملوک وو. (لهذا غیر محصن شو هم په دې وجه ئې رجم نه کړو)

په روایت کښې مذکور دی (فراطنها بلسانه) رطانه وئیلې شی اصطلاحی خبره کولو لره اشارات او کنایات کښې چه په هغې باندې هر سرې پوهه نه شی، ویطلق علی لسان العجم، او عجمیان خودا دواړه وو چه هغه رومي وو.

پورته په روایت کښې وو (احسبه قال مهدی قال فسألها) په دې عبارت کښې مصنف خپله تردد ظاهر وی چه د دې تعلق صرف د (قال فسألها) سره دې، مصنف فرمائی چه زما گمان دا دې چه زما استاد موسی بن اسماعیل دا وئیلې وو چه زما استاذ مهدی بن

ميمون په وخت د روايت په دې روايت كښې **(قال فسالهما)** هم ذكر كړې وو.
والحديث اخرجه ايضا احمد (تكملة المنهل)

باب مَنْ أَحَقُّ بِالْوَلَدِ

د ماشوم د پرورش حق دار څوك دي؟

د دې باب تعلق د مسئله حضانه سره دي، د دې نه مخكښې د دې سلسله يو بل باب تير شو اذا سلم احد الابوين لمن يكون الولد؟ هغه دي هم اوكتلي شي.
مسئله حضانه كښې ائمه مذاهب:

د حضانت تعلق صبي غير ممیز سره وي، يعنی كه په زوجین كښې كوم چه د ماشوم ابوین دی د څه وجې نه جدائی راشی نو اوس هغه صبی د چا په پالنه كښې وي؟ په دې باندې د ائمه اربعة اتفاق دي **(الام احق بالولد من الاب ما لم تنكح)** يعنی واره، د ماشوم د حضانت استحقاق پلار ته نشته بلكه مور ته دي چه ترڅو پورې هغه دويمه نكاح اونكړی، خو اوس وړاندې د مسئلې په تفصيل كښې اختلاف دي، پس د احنافو په نزد حق حضانت د مور دپاره دي غلام يعنی هلک كښې الی سن التميز او د هغې نه روستو بيا د پلار دپاره دي، او په جينئ كښې د بلوغ د حده پورې حق حضانت د مور دپاره دي وبعده للاب او د امام شافعي **عليه السلام** په نزد غلام او بنت دواړه كښې سن تميز پورې د مور دپاره دي ثم التخيير يعنی سن تميز ته رسيدو نه پس غلام او بنت دواړو ته اختيار وي د والدينو نه چه چا سره اوسيدل غواړی، او د امام احمد په نزد كما فی كتبهم، په غلام كښې خو هم داسې دی يعنی د سن تميز نه روستو تخيير او بنت كښې د مور دپاره د سن تميز پورې او د هغې نه روستو د پلار دپاره ولا تخيير او د امام مالك مسلك دا دي چه په جاريه كښې حق حضانت د مور دپاره دي اگر چه بالغ شي چه ترڅو پورې نكاح اونكړی، او په غلام كښې د مور دپاره حق حضانه د هغه د بلوغ پورې، قاله الخطابي، او د مالكيانو بعض كتب الرسالة لابن ابي زيد، كښې داسې دي چه د هلک دپاره حق حضانت د مور دپاره دي د دې د بلوغ پورې، او د جينئ دپاره د نكاح نه پس د هغه د دخول پورې دي (۱).

[۲۲۷۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَالِدٍ السُّلَمِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو يَغْنِي الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ ابْنِي هَذَا كَانَ يَغْنِي لِي وَغَاءً وَيُذِي لِي سِقَاءً وَيَجْرِي لِي جَوَاءً، وَإِنَّ أَبَاهُ طَلَّقَنِي وَأَرَادَ أَنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّي، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلَيْسَ أَحَقُّ بِهَ مَالُكَ تَنْكِحِي".

ترجمه: عمرو بن شعيب دخپل پلار نه او هغه دده دنيکه عمرو بن العاص **عليه السلام** نه روايت کوی چه یوی ښځې عرض اوکړو اي دالله رسوله دازما بچي دي زما خيته دده دپاره لوخي دي

(۱) بيا د هغې نه روستو تفصيل دا دي چه د مور نه پس درجه د نيا ده د هغې نه روستو د مور د نيا (د پلار د طرف نه) بيا خاله المحضون، بيا خاله ام المحضون، بيا نيا، د هغې نه روستو د پلار درجه ده).
۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۷۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۲/۲، ۲۰۳) (حسن)

اوزما سینه دده دڅکلو دپاره ده اوزما غیږه دده داوسیدو ځانې دې وس ماته دده پلار طلاق راکړي دي او غواړي چه دابچې زمانه واخلي نبي ﷺ اوفرمائیل ته ددې ماشوم حقداره نې ترڅو چه دي دبل چاسره نکاح نه وي کړي.

توضیح الحديث

یوه زنانه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او عرض نې اوکړو دا زما خوښې دې چه د هغې دپاره زما خيټه د یوې مودې پورې ظرف جوړ شوې وو او زما سینه د هغې دپاره مشک وو او زما غیږ د هغه دپاره د حفاظت ذریعه وه، د هغه پلار زما ته طلاق راکړو او هغه زما نه اخستل غواړي، رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه هم ته د هغه زیاته حقداره نې چه ترڅو پورې بله نکاح اونکړي.

مسئله حضانت او په هغې کښې د ائمه کرامو مذاهب پورته تیر شو، د دې حدیث نه معلومیږي چه د مور حق په حضانت تزوج سره ساقط کیږي، د ائمه اربعه مذهب هم دا دې خلافا للحسن البصری وروایه لاحمد وابن حزم، بیا دویم اختلاف دلته دا دې چه د شوافعو په نزد دا تزوج چه هغې سره حق حضانت ساقط کیږي مطلق دې او د احنافو په نزد د دې نه مراد تزوج بالاجنبی دې او هم دا مذهب د مالکیانو او حنابلې دې، کما فی کتبهم. او که زنانه نکاح د داسې سړي سره اوکړه کوم چه د ولد محضون ذی رحم محرم وی نو بیا حق حضانت نه ساقط کیږي، د هر یو دلیل په بذل المجهود کښې مذکور دی، فارجع الیه لو شت. والحديث اخرجه ايضا احمد والبيهقي، والحاكم وصححه والدارقطني. (تكملة المنهل)

[۲۲۷۷] (١) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلَوَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَأَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي زِيَادُ عَنْ هِلَالِ بْنِ أَسَمَةَ، أَنَّ أَبَا مَيْمُونَةَ سَلَّمَ مَوْلَى مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ رَجُلٌ صِدْقٍ، قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ جَاءَتْهُ امْرَأَةٌ فَارِسِيَّةٌ مَعَهَا ابْنٌ لَهَا فَادَّعَاةً وَقَدْ طَلَقَهَا زَوْجَهَا، فَقَالَتْ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، وَرَطَنْتُ لَهُ بِالْفَارِسِيَّةِ، زَوْجِي يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِابْنِي، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اسْتَهْمَا عَلَيْهِ، وَرَطَنْ لَهَا بِذَلِكَ، فَجَاءَ زَوْجَهَا، فَقَالَ: مَنْ يُحَاقِنِي فِي وَلَدِي؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَقُولُ هَذَا إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا قَاعِدٌ عِنْدَهُ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ زَوْجِي يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِابْنِي وَقَدْ سَقَانِي مِنْ بِلَرَأْسٍ عَنِيَّةٍ وَقَدْ نَقَعَنِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اسْتَهْمَا عَلَيْهِ"، فَقَالَ زَوْجَهَا: مَنْ يُحَاقِنِي فِي وَلَدِي؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَذَا أَبُوكَ وَهَذِهِ أُمُّكَ، فَخُذْ بِيَدَيْهِمَا شِئْتَ"، فَأَخَذَ بِيَدَيْهِمَا فَأُطْلِقَتْ بِهِ.

ترجمه: د ابو ميمونه (څوك چه داهل مدينه آزاد كړې شوې غلام او يورينستونې كس وو) نه روايت دې فرماښي چه زه دابوهريره رضي الله عنه سره ناست وم په دې موقعه كښې د فارس اوسيدونكي يوه ښځه راغله اوددې ښځې سره يو هلك وو او دهغې خاوند هغې ته طلاق وركړې وو او هغې داغوښتل چه دا ماشوم ددې سره پاتې شي اوددې ښځې خاوند غوښتل چه هلك دهغه سره وي او خاوند ورته طلاق وركړي وو هغې ښځې په فارسې كښې اوونيل اي ابوهريره زما خاوند غواړي چه زمانه زما بچي واخلي ابوهريره يه اوفرمائيل تاسو دواړه

١: سنن الترمذي/الأحكام ٢١ (١٣٥٧)، سنن النسائي/الطلاق ٥٢ (٣٥٢٦)، سنن ابن ماجه/الأحكام ٢٢ (٢٣٥١)، (تحفة الأشراف: ١٥٤٦٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٤٧/٢)، سنن الدارمي/الطلاق ١٥ (٢٣٣٩) (صحيح)

قرع اندازي او کړه او ښځه نې په فارسي ژبه کښې پوهه کړه، بيا ددې ښځې خاوند راغې او عرض نې او کړو چه زما د ځوی په باره کښې زما سره څوک جگړه کوی ابوهريره رضي الله عنه او فرمايل په الله قسم دا خو زه ځکه نه وایم چه یوه زنانه د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوي وه او زه ورسره ناست وم چه هغې عرض او کړو ای دالله رسوله زما خاوند غواړي چه زمانه زما بچي واخلی او حال دادې چه هغه ماشوم به ماته د ابو عتبې دکوهی نه اوبه راوړلې اوماته به نې فائدې رسولي نبی صلی الله علیه و آله او فرمايل تاسو دواړه قرعه اندازي او کړئ په دې وخت کښې خاوند او وئیل چه زما سره زما دجې په باره کښې څوک جگړه کوي نبی صلی الله علیه و آله ماشوم ته او فرمايل دا ستا پلار دې اوداستا موده تاته اختیار دې چه دچا لاس نیسي نو ونیسه نو هغه دخپلې مور لاس اونیو او هغې ښځې ماشوم دخان سره بوتلو.

مضمون حدیث :

مضمون حدیث دا دې، ابو میمونې وائی چه زه یوه ورځ د سیدنا ابوهريره رضي الله عنه سره وو، هغه ته یوه فارسي زنانه راغله چه هغې سره د هغې ځونې وو، او هغه زنانه ته د هغه زوج طلاق ورکړې وو، هه زنانه ابوهريره رضي الله عنه ته په فارسي ژبه کښې وئیل چه زما خاوند زما ځونې اخستل غواړی، په دې باندې ابوهريره رضي الله عنه هغه ته په فارسي ژبه کښې او فرمايل چه قرعه اندازی او کړه، هم په دې دوران کښې د هغه خاوند هم راغلو او وې وئیل : «من بحافی فی ولدی» چه څوک زما د ځونې په باره کښې د حق دعوی کوی په دې باندې ابوهريره رضي الله عنه او فرمايل چه زه چه کومه د قرعه اندازی فیصله کوم د خپل طرف نه نه دې بلکه هم د دې په شان واقعه د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې پیښه شوې وه، په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله هم استهام یعنی د قرعه اندازی فیصله فرمایلي وه خو رسول الله صلی الله علیه و آله د فیصلې باوجود د هغه زنانه خاوند هم وئیلې وو «من بحافی فی ولدی»، د دې نه پس بیا داسې اوشوه چه رسول الله صلی الله علیه و آله هغه هلک ته اختیار ورکړو چه دا ستا مور ناسته ده او دا ستا پلار، په دوی کښې چه دچا لاس نیول غواړې هغه اونیسې، هغه دمور لاس اونیولو، او هغې ماشوم دخان سره بوتلو.

د حدیث توجیه د احنافو په نزد :

په دې واقعه کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله د طرف نه تخیر بیا موندلې شو چه د هغې امام شافعی رحمته الله علیه خو مطلقا قائل دې او امام احمد رحمته الله علیه صرف په غلام کښ، او بهر حال د احنافو خلاف دې ځکه چه هغه د تخیر قائل نه دې، د دې جواب زمونږ د طرف نه دا ورکړې شوې دې چه د تخیر مسئله په صبی ممیز کښې ده، او دلته په دې قصه کښې هغه ماشوم صبی نه وو بلکه کبیر وو ځکه چه په روایت کښې دی «وقد سقانی من بئر ابي عنبه وقد نفعتی» بئر ابي عنبه به معلومه نه ده چه څومره لرې وی (۱) د کوم ځانې نه په چه دې ماشوم اوبه راوړلې د بالغ کیدو نه روستو خو د ټولو په نزد ماشوم ته اختیار وی چه چا سره غواړی اوسیدو دې.

د دې حدیث متعلق یو سوال خو دا دې چه ابوهريره رضي الله عنه په دې معامله کښې صرف

(۱) فی بعض الحواشي بئر ابي عنبه علي ميل من المدينة ومثله في وفاة الوفاء ج ۲ ص ۹۷

د استهام (قرعه اندازی) فیصله او کړه او د دې په دلیل کښې چه کوم حدیث هغه ذکر کړو په هغې کښې د استهام نه روستو آخری فیصله خپله د رسول الله ﷺ د تخییر ده نو په دواړو فیصلو کښې موافقت پاتې نه شو، د دې جواب حضرت په بذل کښې دا ورکړې دې چه د ابوداود په حدیث کښې اختصار دې د علامه زیلعی د کلام نه معلومېږي چه د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کښې هم د تخییر ذکر دې، کما فی روایة ابن حبان.

بل سوال دا کیدې شی چه که اصل حکم دلته د تخییر وو نو بیا هغه په شروع کښې د استهام حکم ولې فرمائیلې وو؟ د دې جواب دا کیدې شی چه د استهام مشوره هغه د اصلاح ذات البین په طور ورکړې وه، والله تعالی اعلم.

[۲۲۷۸] (()) حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يَافِعِ بْنِ عَجْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ إِلَى مَكَّةَ فَقَدِمَ بِأَبْنَةِ حَمْزَةَ، فَقَالَ جَعْفَرُ أُنَا أَخَذَهَا، أَنَا أَحَقُّ بِهَا ابْنَةُ عَمِّي وَعِنْدِي خَالَتُهَا وَأُمُّهَا الْحَالَةُ أُمُّ، فَقَالَ عَلِيٌّ أَنَا أَحَقُّ بِهَا ابْنَةُ عَمِّي وَعِنْدِي ابْنَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ أَحَقُّ بِهَا، فَقَالَ زَيْدٌ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا أَنَا خَرَجْتُ إِلَيْهَا وَسَافَرْتُ وَقَدِمْتُ بِهَا، فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ حَدِيثًا، قَالَ: "وَأُمُّ الْجَارِيَةِ، فَأَقْبَضِي بِهَا جَعْفَرُ تَكُونُ مَعَ خَالَتِهَا وَأُمِّهَا الْحَالَةُ أُمُّ."

ترجمه: دعلی رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه زید بن حارثه نیند مکې ته لاړو اود مکې نه ئې دهمزه لور دخان سره راوستله، جعفر بن ابی طالب او وئیل چه دا ماشومه به زه اخلم ددې حقدار زه یم دازما د تره لور ده او زما په کور کښې ددې ترور ده اوترور دمور په شان وي بیا علی رضی الله عنه اوفرمائیل ددې ماشوي زه زیات حقدار یم ځکه چه دا زما د تره لور ده او زما په کور کښې دنبی صلی الله علیه و آله لور ده هغه ددې ماشومي زیاته حقداره ده زید او وئیل چه ددې ماشوي زه زیات حقدار یم ځکه چه زه مکې ته لاړم اوسفر مې اوکړو او دامې راوستله بیانبی صلی الله علیه و آله بهر راووتلو نو علی رضی الله عنه ورته ددې ذکر اوکړو نو نبی صلی الله علیه و آله فرمائیل چه دا ماشومه به دخپلې ترور په پرورش کښې دجعفر په کور کښې اوسیرې ځکه چه ترور دمور په شان وي اودمور نه پس ترور زیاته حقداره وی.

تشریح: والحديث أخرجه أيضا أحمد والنسائي والبيهقي، وأخرجه مختصرا الشافعي والترمذي (تكملة المنهل) وزاد المنذی ابن ماجة.

شرح حدیث:

د اختصام (جگړه) جعفر وعلی واقعه د سیدنا حمزه رضی الله عنه د لور په باره کښې په عمره القضاء ۷ هجری کښې پیښه شوې وه، پس په صحیح بخاری کتاب المغازی کښې دننه د باب عمره القضاء په ضمن کښې دا واقعه په روایت د سیدنا براء رضی الله عنه ذکر ده، د حدیث مضمون دا دې چه سیدنا علی رضی الله عنه فرمائی چه سیدنا زید بن حارثه رضی الله عنه مکې مکرمې ته لاړو او د هغه ځانې نه ئې د سیدنا حمزه رضی الله عنه لور راوستله په دې کښې اختصار دې په دې وجه د کوم ځانې نه لاړو هغه په روایت مفصله کښې ذکر دې هغه دا چه د رسول الله ﷺ دا قافله د عمره

القضاء نه فارغ کیدو سره او د مکې مکرمې نه د خروج نه پس د مرأ الظهران یا بطن یا حج ته راتلو سره راکوز شوې وو بیا د هغه ځانې د څه ضرورت په وجه باندې نظر زید بن حارثه مکه مکرمه ته راغلو^(۱) په شرح کښې لیکلې دی چه سیدنا زید د سیدنا حمزه وصی هم وو، الغرض چه کله ئې هغه راوستله نو د هغه جینې په باره کښې اختلاف شو، سیدنا جعفر عليه السلام او فرمائیل چه دا جینې به زه اخلم زه ئې زیات حقدار یم ځکه چه زما د تره لور ده، او دویمه وجه دا ده چه د هغې خاله زما په نکاح کښې ده او خاله په منزله د مور وی، بیا علی عليه السلام او دریدو او هغه او فرمائیل چه د دې زیات حقدار یم، یو خو په دې وجه چه زما د تره لور ده، دویم په دې وجه زما په نکاح کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله لور ده، او خپله زید بن حارثه عليه السلام او وې چه د دې زیات مستحق زه یم ځکه چه دا ما د مکې مکرمې نه راوستلې ده. خان پوهه کړې چه دا اختلاف د دې حضراتو خپل مینځ کښې وو، د رسول الله صلی الله علیه و آله په وړاندې لا نه وو پیش شوې. فخرج النبی صلی الله علیه وسلم فذكر حديثا قال واما الجارية فاقضى بها لجعفر يكون مع خالتها وانما الخالة ام.

راوی وائی چه پس رسول الله صلی الله علیه و آله د دې موقف نه روان شو، مصنف فرمائی چه وړاندې علی عليه السلام د دې سفر په باره کښې اخره پورې ذکر او کړو (او مدینې ته د رسیدو نه پس چه کله د هغه په خدمت کښې دا مسئله پیش کړې شوه نو رسول الله صلی الله علیه و آله دا فیصله او فرمائیله، چه د دې جینې فیصله یعنی د هغې د حضانت فیصله زه د جعفر عليه السلام دپاره کوم چه د خپلې ترور سره او سیرې او ترور خو په منزله د مور وی.

والحديث اخرجه البيهقي مختصرا (تكملة المنهل)

[۲۲۷۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي قُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، بِهَذَا الْخَبَرِ وَلَيْسَ بِتَمَامِهِ، قَالَ: "وَقَضَى بِهَا لَجَعْفَرٍ"، وَقَالَ: "إِنْ خَالَتْهَا عِنْدَهُ".

ترجمه: د عبد الرحمن بن ابی لیلی نه د تیر شوي روایت په شان روایت منقول دې لیکن پوره په پوره نه دې اودا اضافه ئې کړې ده چه نبی صلی الله علیه و آله د ماشومې په سلسله کښې د جعفر په حق کښې فیصله او کړه او وئې فرمائیل ځکه چه د دې ترور دده په نکاح کښې ده (او ترور د مور په شان وي).

[۲۲۸۰] (۲) حَدَّثَنَا عَبَادُ بْنُ مُوسَى، أَنَّ إِسْمَاعِيلَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ هَانِئٍ، وَهَبِزَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: لَمَّا خَرَجْنَا مِنْ مَكَّةَ تَبِعْتَنَا بِنْتُ حَمْرَةَ تُنَادِي بِأَعْمَى أَعْمَى، فَتَنَّاوَهَا عَلَى فَأَخَذَ بِبِدْهَا، وَقَالَ: ذُوْنِكَ بِنْتُ عَمِّكَ فَحَمَلْتَهَا، فَقَضَى الْخَبَرَ، قَالَ: وَقَالَ جَعْفَرٌ: إِنَّهُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي، فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَالَتِهَا، وَقَالَ: "الْحَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ".

ترجمه: د علی عليه السلام نه روایت دې فرمائی کله چه مونږ دمکې نه ووتو نو دهمزه عليه السلام لور په مونږ پسې راپسې شوه او آوازونه ئې راکول چه ای کاکا ای کاکا علی عليه السلام دا ماشومه

(۱) او کیدې شی چه د هغه جینې د راوستلو دپاره تلې وی

(۲) تفرد به أبو داود، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۷۳، ۱۰۲۲۳) (صحیح)

(۳) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۸، ۱۱۵) (صحیح)

اوچته کړه اوددې لاس ته نیولې وو اوفاطمه عليها السلام ته چې حواله کړه او ورته چې اووئیل دتره لوردي واخله فاطمي عليها السلام هغه ماشومه دخان سره کینوله اوباقی روایت چې دتیر شوي روایت په شان بیان کړو جعفر عليه السلام اووئیل چه دا زما د تره لور ده او ددې ترور زما په نکاح کښې ده نو نبی صلی الله علیه و آله د ترور په حق کښې فیصله کړې ده چه ترور په منزله د مور ده.

تشریح: «عن علی رضی الله تعالی عنه قال لما خرجنا من مكة تبعنا بنت حمزة تنادی یا عم یا عم الخ» سیدنا علی عليه السلام فرمائی چه کله مونږ د مکې نه وتلو نو په مونږ پسې د سیدنا حمزه عليه السلام لور (۱) راروانه شوه رسول الله صلی الله علیه و آله ته اواز کولو سره یا عم یا عم وئیلو سره، سیدنا علی عليه السلام د هغې لاس اونیولو او خپلې بی بی فاطمي عليها السلام ته چې بوتله او وې وئیل واخله د تره لور دې، اصل کښې حضرت حمزه عليه السلام د رسول الله صلی الله علیه و آله رضاعی رور هم وو په دې وجه هغه د حضرت فاطمه عليها السلام رضاعی تره وو.

اشکال او جواب :

دا روایت په ظاهره کښې د روایت سابقه خلاف دې ځکه چه په تیر شوي روایت کښې خو دا ده چه زید بن حارثه هغه د مکې نه راوستله، او په دې روایت کښې دی چه هغه په مونږ پسې شاته شاته راغله، د دې توجیه دا کړې شوې ده چه هغه د مکې نو خو زید بن حارثه عليه السلام راوستلې وه خو کله چه هغه دلته په مرأ الظهران کښې د خپل غیږ نه کوزه کړه نو د لرې نه چې د رسول الله صلی الله علیه و آله په لیدو باندي د «یا عم یا عم» آواز اوکړو او د هغه طرف ته چې منډه کړه، او بیا علی عليه السلام هغه وقتی طور اوچته کړه او فاطمي عليها السلام ته چې اورسوله او بیا هم په دې حدیث کښې وړاندي دا دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله د هغې فیصله د سیدنا جعفر عليه السلام دپاره اوکړه ځکه چه د هغه نسخه د جینی خاله وه.

په دې واقعه کښې رسول الله صلی الله علیه و آله د خاله په باره کښې اوفرمایش چه هغه د مور په شان ده، زمونږ په نزد په هدایه ۱۲۰/۲ کښې په مسئله د حضانت کښې ترتیب داسې لیکلې شوې دې () چه که مور نه وی نو ام الام اولی دې د ام الاب نه وان بعدت. لان هذه الولاية تستفاد من قبل الامهات، بیا وړاندي دا دی چه که ام الام نه وی نو ام الاب به اولی وی د اخوات نه، او د ام الاب نه پس درجه ده د اخوات، اخوات په یو روایت کښې مقدم دی عمات او خالات نه، او په بل روایت کښې دی الخالة اولی من الاخت لآب لقوله عليه السلام الخالة والدة. اه

والحدیث أخرجه ایضا احمد بلفظ تقدم والحاكم وقال: هذا حدیث حسن صحیح الاسناد

ولم یخرجاه (تکملة المنهل)

(۱) اختلف في اسمها فقيل عمارة وقيل فاطمة وقيل امامة وقيل لمة الله وقيل سلمي، والاول هم المشهور (بذل) دا عبارت حضرت د فتح الباری نه اخستلې دي او په اسد الغابة کښې د عمارة بنت حمزه په ترجمه کښې د واقدی په روایت سره د بنت حمزه دا واقعه ذکر ده، او په هغه روایت کښې د بنت حمزه نوم عمارة واقع شوې دې، په دې باندي امام ابن الاثير جزري د خطيب بغدادی نه نقل کړې دی : تفرد الواقدي بتسمية عمارة في هذا الحديث وسمها غير امامة وذكر غير واحد من العلماء ان حمزة كان له ابن اسمه عمارة وهو الصواب (اه)

(۲) قال المحافظ ويؤخذ منه ان الخالة في الحضانة مقدمة علي العمه لان صفية بنت عبدالمطلب كانت موجودة حيث ولد، وانما قدمت الخالة علي العمه مع كونها اقرب العصابات من النساء فهي مقدمة علي غيرها الي اخر ما ذكر. (تکملة المنهل ۲۹۲/۱)

باب فی عِدَّةِ الْمُطَلَّقةِ

د طلاقې شوي ښځې د عدت بيان

[۲۲۸۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْبَهْرَانِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَاجِرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ بْنِ السَّكَنِ الْأَنْصَارِيَّةِ، "أَنَّمَا طَلَّقْتُ عَلَى عَبْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَكُنْ لِلْمُطَلَّقةِ عِدَّةٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حِينَ طَلَّقْتُ أَسْمَاءَ بِالْعِدَّةِ لِلطَّلَاقِ، فَكَانَتْ أَوَّلَ مَنْ أَنْزَلَتْ فِيهَا الْعِدَّةَ لِلْمُطَلَّقاتِ".

ترجمه: د اسماء بنت يزيد بن سکن انصاريه رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چې ماته طلاق را کړې شول د نبی صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې او په دغه وخت کښې د مطلقې دپاره د عدت تیرولو حکم نه وو نو په دې وخت کښې الله تعالی دا آیت کریمه: (والمطلقات يتربصن) نازل کړو نو اسماء رضي الله عنها هغه اولنې زړانه ده د چاپه شان کښې چې د عدت طلاق متعلق د ایت کریمه نازل شو.

توضیح الحديث

د دې روایت حاصل دا دي چې په ابتداء اسلام کښې د مطلقه دپاره عدت نه وو، بیا چې کله د اسماء بنت يزيد بن السکن د طلاق واقعې پیښه شوه نو بیا عدت مشروع شو، او د دې په باره کښې آیت کریمه نازل شو، په دې روایت کښې خو د دې آیت کریمه تعیین نشته. د عدت په باره کښې د ټولو مخکښې ایت:

باقی د دې سلسله د سیاق روایات نه معلومیږي چې هغه اول آیت کریمه دا دي: (والمطلقات يتربصن بانفسهن ثلاثة قرو) د عدت په باره کښې دا آیت کریمه بالکل ابتدائی او مجمل دي ځکه چې د ټولو مطلقاتو دا عدت نه دي او هم دغه شان نه د هر مطلقه دپاره عدت دي، هم په دې وجه د مصنف د عدت په باره کښې راروان باب قائم کړو. حضرت په بذل کښې لیکلې دي ولم ار هذا الحديث لغير ابی داود. اه په ظاهره مراد دا دي چې په صحاح سته کښې په بل یو کتاب کښې نشته، او په تکمله منهل کښې لیکلې دي، والحديث اخرجه ايضا البيهقي وابن ابی حاتم وابن کثیر اه خو دا خبره دي واضح وی چې بیهقي دا حدیث د امام ابوداود نه من طریق ابی بکر بن داسه ذکر کړې دي.

باب فی نُسْخِ مَا اسْتُثْنِيَ بِهِ مِنْ عِدَّةِ الْمُطَلَّقاتِ

د طلاقو د عدت په ایت کښې د منسوخ شوي حکم بیان

په تیر باب کښې چې کوم آیت العدة ذکر وو په هغې کښې اطلاق او اجمال دي او د عدت په مسئله کښې د مطلقه زنانو په اعتبار سره تفصیل دي هم د دې د وضاحت دپاره دا باب قائم کړې شوي دي لکه چې پورته مونږ دي طرف ته اشکاره کړې ده.

[۲۲۸۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ ثَابِتٍ الْمَرْوَزِيُّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّخَوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ سَوْرَةِ الْبَقَرَةِ آيَةً ١٢٨، وَقَالَ: وَاللَّيْلِي

١: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٧٧٨) (حسن)

٢: انظر حديث رقم (٢١٩٥)، (تحفة الأشراف: ٦٢٥٣) (حسن)

يُنْسِي مِنَ الْمَجِيزِ مِنْ نِسَابِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ سَوْرَةُ الطَّلَاقِ آيَةٌ ٣٠ فَنُفِخَ مِنْ ذَلِكَ، وَقَالَ: وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ سَوْرَةَ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ٣١ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا سَوْرَةُ الْأَحْزَابِ آيَةٌ ٣٢.

ترجمه: دابن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه دالله تعالی داقول («المطلقات یتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء») ددي حکم نه هغه زنانه مستثنی شوی دی څوک چه دبیماری دراتلونه نا امیده شوی دی اووئیلې شوی دی کومې زنانه چه دبیماری نه نا امیده شي نودهغي عدت درې میاشتي دي ددي نه مزید استثنی دا وشوه چه الله تعالی اوفرمائیل او که چرې تاسو دصحبت نه مخکښې طلاق ورکړې وي نوپه دي ښځه باندي څه قسم عدت تیروول واجب نه دی.

شرح حدیث :

په دي روایت کښې عبدالله بن عباس رضي الله عنه د عدت سره متعلق درې قسم آیتونه ذکر فرمائیلې دي اول هغه چه کوم آیتونه مطلق او مجمل دي او د دي نه مخکښې باب کښې تیر شوي دي، چه دهغي نه په ظاهره معلومیږي چه د مطلقه عدت ثلاثه قرؤ دي بیا دهغي نه پس ابن عباس د دي سلسله دوه نور آیتونه ذکر اوفرمائیل چه دهغي په ذریعه د آیت اولی تقييدات معلومیږي پس د بل آیت نه معلومیږي (۱) چه دوه مطلقه داسې دي چه دهغوی عدت بالاشر دې نه بالاقرء، او یوه مطلقه داسې ده یعنی حامله چه دهغي عدت وضع حمل دي لهذا د دي دویم آیت نه د درې قسم مطلقاتو استثناء معلومه شوه دهغي نه روستو بیا ابن عباس دریم آیت ذکر اوفرمائیلو چه دهغي نه یو څلورم قسم مستثنی شو یعنی غیر ممسوسه او دا چه په هغه باندي عدت واجب نه دي لهذا اوس د ټولو نه اول آیت د لاندې هغه مطلقه باقی پاتي شوه کومه چه د دي څلورو قسمونو نه علاوه ده یعنی هغه مطلقه چه په هغي کښې څلور صفات موندلې شي، غیر آنسه، غیر صغیره، غیر حامله او ممسوسه.

اوس د مصنف د ترجمه الباب پیش نظر یا خو داسې اوایی چه د څلور قسم مطلقات د اولنی آیت کریمه نه مستثنی کړې شو او یا داسې اوایه چه آیت اولی د دي څلورو په اعتبار سره منسوخ کړې شو.

د ترجمه الباب د عبارت حل :

خو مصنف چه په ترجمه الباب کښې کوم عبارت اخستلي دي په هغي کښې ئې نسخ او استثناء دواړه اخستلي دي فی نسخ ما استثنی به، حال دا چه د استثناء نسخ نه ده شوي یا ورته صرف نسخ اوایی یا صرف استثناء، خو یو شارح هم د دي عبارت د حل سره تعرض نه دي کړې کوم چه په ظاهره کښې مشکل دي، اللهم الا ان يقال ان اضافة النسخ الى ما بعده بيانية فالمعنى باب في بيان ما وقع من النسخ والاستثناء في عدة بعض المطلقات. والله تعالى اعلم

۱، دلته په حدیث الباب کښې دا ایت پوره مذکور نه دي، د دي آیت کریمه باقی حصه دا ده : واللات لم یحضن واولات الاحمال اجلهن ان یضعن حملهن

بَابُ فِي الْمُرَاجَعَةِ

درجعت دا حکامو بیان

د ترجمه الباب غرض :

حضرت په بذل المجهود کښي او هم دغه شان صاحب منهل د ترجمه الباب په شرح کښي ليکلي دي چه مطلب دا دي چه که يو سړي خپلي ښځي ته يو يا دوه طلاق ورکړي نو په دې صورت کښي هغه رجعت کولې شي گویا مطلب دا شو چه د درې طلاقو نه پس د رجعت اختیار نه پاتې کيږي خو د دې مضمون باب د کتاب الطلاق په شروع کښي تیر شو لهذا تکرار فی الترجمة نه د بچ کیدو دپاره به دا وئيلي شي چه د مصنف غرض په دې باب سره دا بیانول دي چه د رسول الله ﷺ نه طلاق رجعي یعنی د کوم طلاق نه روستو چه رجعت جائز دي داسي طلاق او بیا رجعت د هغه نه ثابت دي لکه چه په حدیث الباب کښي دي.

[۲۲۸۳] حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الزُّبَيْرِ الْعَسْكَرِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكْرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ صَالِحِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عُمَرَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَّقَ حَفْصَةَ ثُمَّ رَاجَعَهَا".

ترجمه: د ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرماني چه عمر رضی اللہ عنہ او وئيل چه نبی ﷺ حفصی ته طلاق ورکړل او بیا يې ورته رجعت اوکړو.

توضیح الحديث

حضرت په بذل المجهود کښي د شيخ عبدالحق محدث دهلوی د "مدارج النبوة" نه دا مضمون نقل کړي دي چه رسول الله ﷺ سیده حفصه رضی اللہ عنہا ته يو طلاق ورکړو، چه کله د دې خبر سیدنا عمر رضی اللہ عنہ ته اورسیدو نو هغه په دې سره غمژن شو، پس په هغه باندې وحی راغله چه (راجع حفصة فانها صوامه قوامه وهي زوجتك في الجنة) بیا وړاندې په بذل کښي د مستدرک حاکم نه په روایت د انس رضی اللہ عنہم دا مضمون منقول دي.

والحديث اخرجه ايضا الدارمی. (تكملة المنهل)

بَابُ فِي نَفَقَةِ الْمَبْتُوتَةِ

د مطلقه ثلاثه د نفقي بیان

دلته درې مسائل دي :

مبتوتة یعنی مطلقه بائنه دپاره د عدت په زمانه کښي نفقه وی یا نه، مصنف خو په دې باب کښي هم دا مسئله بیانوي او یوه مسئله دلته راغلي دي کوم چه خپله مصنف وړاندې تلو سره بیانوي یعنی جواز التحول من بيت العدة یعنی مطلقه بائنه په زمانه عدت بیت العدة نه منتقل کیدې شي یا نه، تردې چه یوه دریمه مسئله هم دي مطلقه معتده دپاره جواز خروج فی النهار للحاجة، دا دریمه مسئله د دې نه پس متصلا په راتلونکي باب کښي

۱: سنن النسائي/الطلاق ۷۶ (۳۵۹۰)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۱ (۲۰۱۶)، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۹۳)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الطلاق ۲ (۲۳۱۰) (صحيح)

راروان دې دا درې واړه مسئلې اختلافی دی اوس دلته په مسئله باندې خان پوهه کړې چې مطلقه رجعيه دپاره عدت کښې نفقه او سکني بالاجماع واجب دی لقيام النکاح وجواز الاستمتاع، او د مطلقه بائنه دوه قسمونه دی حامله او غیر حامله، د حامله دپاره دواړه واجب دی بالاجماع لقوله تعالى ﴿وان کن اولات حمل فانفقوا عليهن حتی یضعن حملهن﴾ او په غیر حامله کښې اختلاف دې د احنافو په نزد د هغه دپاره نفقه او سکني دواړه واجب دی، او د امام احمد او ظاهريه په نزد دواړه واجب نه دی، او امام شافعی او امام مالک په نزد صرف سکني واجب ده نفقه نه ده، په مغني کښې د امام احمد مسلک دا ليکلي دي چې نفقه خو د هغه دپاره نشته او په سکني کښې دوه روايتونه دی وجوب او عدم وجوب، د عدم وجوب روايت ظاهر مذهب ليکلي دي او په دليل کښې ئې د فاطمه بنت قيس حديث پيش کړې دي چې په هغې کښې د دواړو د نفی تصريح ده.

دا خو شو په مسئله اولی کښې مذاهب ائمه، اوس د هغوی د دلائلو په پاره کښې هم څه واورئ.

د امام احمد دليل :

د امام احمد او ظاهريه دليل حديث الباب یعنی فاطمه بنت قيس حديث دي چې په هغې کښې د رسول الله ﷺ صفا ارشاد دي ﴿ليس لك عليه نفقة ولا سكنى﴾ خو په مذهب احمد باندې د الله پاک قول ﴿اسكنوهن من حيث سکنتم﴾ سره اشکال واقع کيږي، هغه د دې جواب دا ورکوي چې دا په مطلقه رجعيه باندې محمول دي ځکه چې په آيت کریمه کښې دی ﴿اسكنوهن من حيث سکنتم﴾ چې په کوم ځایي کښې ته اوسيدې هم هغه ځایي کښې هغوی هم اوسانه نو دا په اختلاط مطلقه بائنه کښې چرته جائز دي، مطلقه رجعيه کښې کيدې شي، بله دا چې د سکني فی بیت الزوج يوه فائده دا ده چې په دې کښې رجوع اسانه ده، ولا رجعة فی الطلاق البائن، ففي المعنى، ولان هذه محرمة عليه تحريماً لا تزيله الرجعة فلم یکن لها سکني ولا نفقة، واما الرجعية فلها السكنى والنفقة للآية الى اخر ما قال، د دې جواب به مونږ ان شاء الله وړاندې کوو.

د مالکيانو او شوافعو دليل :

او د مالکيانو او شوافعو دليل وجوب سکني په باره کښې خو د الله پاک قول ﴿اسكنوهن من حيث سکنتم الاية﴾ دي، او د عدم وجوب نفقه دليل کښې هغه فرماني چې د نفقه په باره کښې آيت کریمه د حبلى (حاملې) سره مختص دي، پس پوره آيت کریمه داسې دي ﴿اسكنوهن من حيث سکنتم من وجدکم ولا تضاروهن لتضيقوا عليهن، وان کن اولات حمل فانفقوا عليهن حتی یضعن حملهن﴾ لهذا د مطلقه بائنه دپاره به نفقه نه وی.

د احنافو دليل :

او د احنافو دليل د وجوب سکني په باره کښې خو به هم هغه وی کوم چې د مالکيانو او شوافعو دليل دي او وجوب نفقه او سکني د دواړو په باره کښې په آيت مذکوره یعنی

(اسکونهن علی قراءة عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنه اسکونهن من حیث سکتتم وانفقوا علیهن من وجدکم، واما تخصیص فی قوله تعالی وان کن اولات حمل فانفقوا علیهن، فالجواب انا لا نقول بالمفهوم المخالف، وایضا لو قیل بالتخصیص لوقع التعارض بین القراءتین) هم دغه شان زمونږ دلیل د عمر رضی الله عنه قول کوم چه هم په دې کتاب کښې په راروان باب کښې "باب من انکر ذلک علی فاطمة کښې راروان دې، وما کنا لنذع کتاب ربنا وسنة نبینا صلی الله علیه وسلم لقول امرأة لا ندري احفظت ام لا. په دې دلیل باندې دا اعتراض کولې شی چه کتاب او سنت کښې سکني او نفقه هر دواړو ثبوت چرته دې زمونږ د طرف نه دا جواب ورکړې شوې دې چه سیدنا عمر رضی الله عنه په دې قول کښې دوه احتمالات دی اول دا چه مراد دا دې چه د دې دواړو مجموعه ثبوت مجموع کتاب وسنت نه دې پس د سکني ثبوت د کتاب نه دې زمونږ د طرف نه جواب ورکړې شوې دې چه د سیدنا عمر رضی الله عنه په دې قول کښې دوه احتمالات دی اول دا چه مراد دا دې چه د دې دواړو د مجموعې ثبوت د کتاب او سنت نه دې پس د سکني ثبوت د کتاب نه دې دا خو ټول پیژنی، او د نفقې ثبوت د حدیث نه دې، او حدیث هغه دې کوم چه روایت کړې دې امام طحاوی مطولا بسنده الی عمر رضی الله عنه وفيه سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول : لها السكنی والنفقة، خو د طحاوی په دې روایت باندې حافظ ابن القیم رحمته الله ډیر خفه دې، قطعاً د دې د منلو دپاره تیار نه دې چه دا صرف د مذهب په نصرت او د هغې دپاره تعصب کښې دې او د حدیث هیڅ قسم ثبوت نشته، دا صرف دروغ دی، په بذل المجهود کښې د دې ټولو د نقل کولو نه پس حضرت تحریر فرمائی (قلت وانا متعجب من جرأة الشيخ ابن القيم علی رد الحديث المعبر الثابت الی اخر ما قال فارجع الیه لو شئت) او بل احتمال دا دې چه د هر یو ثبوت د هر یو نه مراد په دې صورت کښې د کتاب په مصداق کښې سیدنا عبدالله بن مسعود رضی الله عنه قراءت پیش کولې شی، او د حدیث مصداق کښې هم هغه روایت د کوم چه امام طحاوی رحمته الله تخریج کړې دې.

د فاطمه بنت قیس د حدیث تخریج او د هغې مرتبه :

خان پوهه کړه چه د فاطمه بنت قیس حدیث کوم چه امام ابوداؤد په دې باب کښې متعدد طرق نه ذکر کړې دې چه د هغې متن بعض اجزاء کښې اختلاف هم دې مثلاً دا چه هغې ته درې طلاقه یوځانې ورکړې شو یا متفرقا د دې باوجود په راروان باب کښې مصنف د دې په رد باندې ډیر روایات راجمع کړې دی، پس په راروان باب کښې عنوان دا دې "باب من انکر ذلک علی فاطمة" هم دغه شان امام بخاری رحمته الله "باب قصة فاطمة بنت قیس" د ترجمه قائم کولو نه پس د دې تخریج کولو په دې حدیث باندې چه کوم ردونه او انکار کړې شوې دې د هغې ذکر فرمائی دې، حافظ ابن حجر رحمته الله د ترجمه بخاری د لاندې حدیث فاطمه الفاظ نقل کولو نه پس فرمائی (هكذا اخرج مسلم قصتها من طرق قصتها من طرق متعددة عنها ولم ارها فی البخاری والما ترجم لها کما ترى واورد اشیاء من قصتها بطریق الاشارة الیه، ووهم صاحب العمدة فاورد حدیثها بطوله فی المتفق) اه د دې نه معلومه شوه چه دا حدیث د افراد مسلم نه

دې د دې نه علاوه اصحاب سنن اربعه هم د دې تخريج کړې دي، الحاصل امام بخاري دې تخريج کړې دي، زه وایم د صاحب العمدة په شان ابن قدامه په معنی کښې هم په دې حدیث باندې د متفق علیه اطلاق کړې دي او حال دا چه داسې نه ده پس حافظ هم په بلوغ المرام کښې دا حدیث اخستلی دي او صرف د مسلم طرف ته ئې هغه منسوب کړې دي، هسې هم په صحیح بخاري کښې دا روایت څنگه کیدې شی او حال دا چه د دې بعض اجزاء کښې اختلاف، هم دغه شان د هغې په خاوند کښې اختلاف لکه چه د ابوداود د روایت نه معلومیږي، هم دغه شان بعض صحابه او صحابیات وغیره په دې باندې سخت انکار، کوم چه خپله امام بخاري هم روایت کړې دي، هم دغه شان ابن قدامه معنی ۲۸۹/۱ کښې د دې حدیث نه مدافعت کولو سره فرمائی واما قول عمر ومن وافقه فقد خالفه علی وابن عباس ومن وافقهما، الی ان قال ولم یصح عن عمر انه قال لا ندع کتاب ربنا وسنة نبينا لقول امراء فان احمد انکره وقال اما هذا فلا، ولكن قال: لا نقبل فی دیننا قول امراء الی اخر ما ذکر.

فانده: دا مخکښې ډیر کرته تیر شو چه زمونږ حضرت شیخ رحمته الله فرمائی چه زما په نزد امام ابوداود حنبلي دې په دې وجه هغه د حنبله د دلائلو ډیر اهتمام کړې دي وغیره وغیره، او زما خپله رائي هم دا مخکښې تیره شوې ده چه په سنن ابوداود کښې ډیر ابواب او د هغې ترتیب د مسلک حنبله خلاف دې پس دلته هم مصنف په خپل باب کښې د فاطمه بنت قیس رضی الله عنها روایت راوړلو نه پس راروان باب د دې خلاف د دې حدیث په رد کښې قائم کړې دي. فامل

[۲۲۸۴] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ مَوْلَى الْأَسْوَدِيِّ بْنِ سَفْيَانَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ فاطمة بنت قيس، أن أبا عمرو بن حفص طلقها البتة وهو غائب، فأرسل إليها وكيله بشعير فتسخطت، فقال: والله ما لك علينا من شيء، فجاءت رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكرت ذلك له، فقال لها: "ليس لك عليه نفقة"، وأمرها أن تعتد في بيت أم شريك، ثم قال: "إن تلك امرأة يغشاها أصحابي، اعتدي في بيت أبي أم مكتوم، فإنه رجل أعمى، تضعين ثيابك، وإذا حللت فأذيني"، قالت: فلما حللت ذكرت له أن معاوية بن أبي سفيان وأبا جهيم خطباني، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أما أبو جهيم، فلا يضمن عصاة عن عاتيقه، وأما معاوية، فصعلوك لا مال له، انكحي أسامة بن زيد"، قالت: فكرهته، ثم قال: "انكحي أسامة بن زيد"، ففكحته فجعل الله تعالى فيه خيرا كثيرا واغتبطت به.

ترجمه: د فاطمه بنت قيس رضی الله عنها روایت دې فرمائی چه عمرو بن حفص ماته درې طلاق راکړل او هغه په دې وخت کښې چرته تلې وو او دې ته ئې خپل وکیل دوربشو سره راوړلېلو هغې چه دا وربشي ولیدلې نو په دې خفه شوه وکیل او وئیل په الله قسم په مونږ ضروري نه وو چه تاته موخه درکړي وې فاطمه بنت قیس رضی الله عنها ته راغله او عرض ئې ورته او کړو نبی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل یقینا ستاخر چه په ده باندې نشته دې اونبې صلی الله علیه و آله ورته حکم او کړو

۱: صحیح مسلم لالطلاق ۶ (۱۴۸۰)، سنن النسائي للنکاح ۸ (۳۲۲۴)، الطلاق ۷۳ (۳۵۸۲)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۳۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للنکاح ۲۷ (۱۱۳۵)، سنن ابن ماجه للنکاح ۱۰ (۱۸۶۹)، الطلاق ۴ (۲۰۲۴)، ۹ (۲۰۳۲)، ۱۰ (۲۰۳۵)، موطا امام مالك لالطلاق ۲۳ (۶۷)، مسند احمد (۱۲/۸، ۱۳، ۱۴، ۱۵)، سنن الدارمي للنکاح ۷ (۲۲۲۳) (صحیح)

چه دام شريك په كور كښې عدت تير كړه بيا ورته نبی ﷺ او فرمائيل ددغه زنانه كور ته صحابه كرام ډير تگ راتگ كوي نو په دې وجه باندې ته د عبد الله بن ام مكتوم په كور كښې عدت تير كړه ځكه چه هغه روند دې كه چرې ته كړي هم وباسي نو بيا هم تاته د پردې كولو ضرورت نشته او كله چه دي عدت تير شي نومانه اطلاع راكړه فاطمه وائي كله چه زما عدت تير شو نومانې ﷺ ته اطلاع ور كړه او عرض مې او كړو چه معاويه بن ابې سفيان او ابو جهم ماته دنكاح پيغام راكړې دې نبی ﷺ او فرمائيل ابو جهم خود خپلو اوږونه همساء نه كوزوي (يعنې وهل ډير كوي او هر چه معاويه دې هغه نيسمن دې (مال ورسره نشته) ته د اسامه سره نكاح وكړه فاطمه وائي ما اسامه هم خوښ نكړو نبی ﷺ راته بيا او فرمائيل داو سامه سره نكاح وكړه نو بيا مې د اسامه سره نكاح او كړه الله تعالى په دې نكاح كښې خير او بركت واچولو تردې چه نورو ښځوبه په ما باندې كينه كوله.

تاريخ: عن فاطمة بنت قيس ان ابا عمرو بن حفص طلقها البتة وهو غائب الخ

د فاطمه بنت قيس رضی اللہ عنہا د خاوند كښت په دې روايت كښې خو ابو عمرو بن حفص مذكور دې او وړاندې په دويم طريق كښې ابو حفص بن المغيرة راروان دې، دغه شان په هغه روايت كښې دی چه هغه فاطمه ته طلاق ور كړې وو، او وړاندې په بعض طرق كښې راروان دی، (طلقها ثلاثا) چه د هغې د ظاهر نه معلومېږي چه هغه ته درې طلاقه مجتمعا ور كړې شو، او په يو طريق كښې راځي (فبعث اليها وهو غائب) د غيبت نه مراد د هغوی سفر يمن طرف ته دې چه د هغې ذكر په بعض رواياتو كښې راځي چه هغه د سيدنا علي رضی اللہ عنہ سره يمن ته تلې وو، خود طحاوی د بعض رواياتو نه معلومېږي چه د هغه د تطليق واقعه د سفر الی اليمن نه مخكښې راغلې وه، د دې توجيه په بذل المجهود كښې دا كړې ده چه كيدي شي هغه طلاق خو د سفر په شروع كښې د كيدو نه مخكښې ور كړې وو خو د هغې اظهار نې سفر كښې د تلو نه پس كړې وی د خپل وكييل په ذريعه چه د هغې ذكر په روايت كښې دې (فارسل اليها وكييله بشعير) د دې وكييل نه مراد عياش بن ابې ربيعه او حارث بن هشام دې لكه چه وړاندې په يو طريق كښې راځي (وامرها ان تعتد في بيت ام شريك، ثم قال ان تلك امرأة يغشاها اصحابي)

شرح حديث:

اول رسول الله ﷺ هغه ته او فرمائيل چه د ام شريك په كور كښې عدت تيرول بيا د هغه راځي بدله شوه او وې فرمائيل چه د هغه په كور كښې نشته ځكه چه ام شريك داسې زنانه ده چه د هغې كره زما د اصحابو تلل راتلل دی، د دې وجه شارحينو دا ليكلې ده چه هغه ډيره ميلمه دوسته وه د الله پاك په لاره كښې په كثرت سره خرچ كولو والا وه، هم په دې وجه به ډير خلق هلته تلل راتلل، لهذا فاطمه رضی اللہ عنہا لره به د هغه نه په پرده كولو كښې تكليف وی او د هغې په ځاني رسول الله ﷺ د ام ابن مكتوم رضی اللہ عنہا كره عدت تيرول او فرمائيل چه هغه نابينا وو چرته چه د پردې اهتمام زيات ضرورت نه وو او د مسلم په روايت كښې دا هم دی (فانك اذا وضعت خمارك لم يرك)، امام نووی رحمه الله فرماني (احتج بعضهم بهذا الحديث

علي جواز نظر المرأة الى الاجنبي بخلاف نظره اليها وهذا قول ضعيف الى اخر ما ذكره الشيخ في
 اوجز المسالك (۴/۴۱۳) د دې مسئلې تفصيل يعنى نظر الرجل الى المرأة وبالعكس مونږ په
 الدر المنضود دريم جلد كتاب الحج ص ۴۵۹ فجعل الفضل ينظر اليها الحديث د لاندې ليكلي
 دى، هغه دې اوكتلې شى، هم دغه شان رسول الله ﷺ هغه ته او فرمائيل چه كله ته عدت
 تيرولو سره حلاله شى نو په خپله نكاح كښې تندى مه كوه بلكه ماته خبر راكړه، هغه
 فرمائى چه كله زه د خپل عدت نه فارغه شوم نو د رسول الله ﷺ خدمت حاضره شوم او
 عرض مي او كړو چه د معاويه بن ابى سفيان او ابو جهم رضي الله عنه دواړو د طرف نه جدا جدا ماته
 د نكاح پيغام راغلې دې، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائيل «اما ابو جهم فلا يضع عصاه
 عن عاتقه، واما معاوية فصعلوك لا مال له انكحى اسامة بن زيد» چه د ابو جهم رضي الله عنه حال خودا دې
 چه چه هر وخت د هغه په اوگه باندې لرگې پروت وي يعنى د وهلو دپاره د تيزي او غصي
 په وجه، او د معاويه رضي الله عنه په باره كښې ئې او فرمائيل چه هغه كنگال او فقير دې، او بيا ئې
 هغې ته او فرمائيل چه زما رائې دا ده چه د اسامه بن زيد رضي الله عنه سره نكاح او كړه، اسامه
 چونكه د رنگ نه تور وو (لكه چه په باب القافه كښې تير شو چه كان زيد ابىض واسامة
 اسود... د دې نه علاوه د غلامانو نه هم وو) او فاطمه قريشيه وه او د ضحاک بن قيس امير
 خور وه، هم دغه شان ښكلي او عقلمنده وه، د هغې زوج اول يعنى ابو عمرو بن حفص هم
 قرشي وو، هغه فرمائى «قالت فكرهته» چه د اسامه متعلق ما رسول الله ﷺ ته د ناخوښي
 اظهار او كړو، خو رسول الله ﷺ راته دوباره او فرمائيل چه هم د هغه سره نكاح او كړه
 وړاندې هغه فرمائى چه ما د اسامه سره نكاح او كړه او په هغې كښې الله پاك ډير خير
 كيخودلو، او ماته خلق او پسخيدل.

د دې حديث نه د خطبه على الخطبه جواز معلومېږي، او مسئله دا ده چه خطبه على
 الخطبه په هغه صورت كښې جائز ده چه كله د مخطوبه ركون الى الخاطب الاول نه وي يا د
 ركون علم نه وي، د علم بالركون نه پس ناجائز او ممنوع دې، امام ترمذي رحمه الله په جامع
 ترمذي كښې د دې حديث د لاندې هم دا خبره ليكلي ده، هم دغه شان د حديث پاك نه
 معلومه شوه چه په يو سري پسې پټ پناه د هغه عيب بيانول د څه مصلحت او ضرورت په
 بنياد جائز دى چه كله هغه غرض، غرض صحيح شرعى وي، لكه چه په دې حديث كښې
 اظهار عيب د فاطمه رضي الله عنها د مصلحت او خير خواهي په وجه باندې وه، وفي الحديث
 المستشار مؤتمن.

[۲۲۸۵] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ الْعَقَّارُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو سَلَةَ
 بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ قَيْسٍ حَدَّثَتْهُ، أَنَّ أَبَا حَفْصٍ بْنُ الْمُغْبِرَةِ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا، وَسَاقَ الْحَدِيثَ فِيهِ. وَأَنَّ
 خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ وَقَرَأَ مِنْ بَيْتٍ مَخْزُومٍ أَتَوَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، إِنَّ أَبَا حَفْصٍ بْنُ الْمُغْبِرَةِ
 طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلَاثًا، وَإِنَّهُ تَرَكَ لَهَا نَفَقَةَ يَسِيرَةً، فَقَالَ: "لَا نَفَقَةَ لَهَا"، وَسَاقَ الْحَدِيثَ. وَحَدِيثُ مَا لَكَ أَتَمُّ.

ترجمه: دفاطمه بنت قيس رضي الله عنها روايت دې فرمائي چه ابو حفص بن مغيره ماته درې طلاق راكړل اوبيا ئې همدا تيرشوي حديث بيان كړو ددې اضافي سره چه خالد بن وليد اودبني مخزوم قبيلي يوڅو كسان نبي صلي الله عليه وسلم ته راغلل اوعرض ئې او كړو چه اې دالله رسوله يقينا ابو حفص بن مغيره خپلي بسځې ته درې طلاق ور كړي دي اولرږه شان نفقه ئې ورته پريښودلي ده نبي صلي الله عليه وسلم اوفرمايل ددې دپار نفقه نشته اوحديث ئې تراخړه پورې بيان كړو. دمالك حديث ډير تمام او كامل دي.

[۲۲۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو، عَنْ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا فَاطِمَةُ بِنْتُ قَيْسٍ، أَنَّ أَبَا عَمْرٍو بْنَ حَفْصِ الْمَخْزُومِيِّ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا، وَسَأَقِ الْحَدِيثَ، وَخَبَرَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ، قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَيْسَتْ لَهَا نَفَقَةٌ وَلَا مَسْكَنٌ"، قَالَ فِيهِ: وَأَرْسَلَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تَسْبِقِيَنِي بِنَفْسِكَ.

ترجمه: دفاطمه بنت قيس رضي الله عنها روايت دې فرمائي چه ابو حفص بن مغيره ورته درې طلاق ور كړي وو اوبيا ئې همدا تيرشوي حديث بيان كړو اورخبر دخالد بن وليد چه نبي صلي الله عليه وسلم ورته فرمايلي وو چه ددې دپار نفقه نشته او اوسيدل هم نشته په دې روايت كښې دا اضافه هم ده نبي عليه السلا ورپسي څوك ليږلي وو چه زمانه دتپوس كولونه بغير ددويم كس سره نكاح مه كوه.

تشرېح: ﴿وارسل اليها رسول الله صلى الله عليه وسلم لان تسبقيني بنفسك﴾ يعنى د خپلي نكاح متعلق زما نه مخكښي نه شي يعنى زما د مشورې نه بغير نكاح مه كوه.

[۲۲۸۷] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ إسماعيلَ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، قَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ رَجُلٍ مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ فَطَلَّقَنِي الْبَتَّةَ، ثُمَّ سَأَقِ نَحْوَ حَدِيثِ مَالِكٍ، قَالَ فِيهِ: "وَلَا تُفَوِّتِيَنِي بِنَفْسِكَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الشَّعْبِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ وَعِظَاءُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَاصِمٍ وَأَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي الْجَهْمِ، كُلُّهُمَا عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، أَنَّ زَوْجَهَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا.

ترجمه: دفاطمه بنت قيس رضي الله عنها روايت دې فرمائي چه زه دقبيله بن مخزوم ديو كس په نكاح كښې وم هغه ماته بنه طلاق راكړل اوبيا ئې دا حديث بيان كړو نبي صلي الله عليه وسلم اوفرمايل ته خپل خان زمانه مه وركوه «دعدت تيرو لونه پس زما داجازت نه بغير نكاح مه كوي، امام ابوداود وئيلي دي ددې حديث روايت شعبي او بهي او عطاء د عبد الرحمن بن عاصم نه اود ابوبكر بن ابى الجهم نه كړې دې دوى تولود فاطمه بنت قيس نه روايت بيان كړې دې چه هغې ته خپل خاوند درې طلاق ور كړي وو.

[۲۲۸۸] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ كَهْمَلٍ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، أَنَّ زَوْجَهَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا، فَلَمْ يَجْعَلْ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَقَةً وَلَا مَسْكَنًا.

(۱): انظر حديث رقم: ۲۲۸۶، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۳۸) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم: ۲۲۸۷، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۳۸) (صحيح)

(۳): صحيح مسلم/الطلاق ۱۶ (۱۴۸۰)، سنن الترمذي/الطلاق ۵ (۱۱۸۰)، سنن النسائي/الطلاق ۷۲ (۳۵۸۱)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۱۰ (۲۰۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۲۵)، وقد أخرجه: دي/الطلاق ۱۰ (۳۲۲۰) ويأتي هذا الحديث برقم

(۲۲۹۱) (صحيح)

ترجمه: دفاطمه بنت قیس رضی اللہ عنہا روایت دی فرمائی چه ددی خاوند دي ته درې طلاق ورکړي وو نونې عليها السلام ددی دپاره نه دنفقي حکم اوکړو اونه داوسیدو دپاره ئي کور ورکړو.

[۲۲۸۹] (۱) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ، "أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ أَبِي حَفْصٍ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَأَنَّ أَبَا حَفْصٍ بْنُ الْمُغِيرَةِ طَلَّقَهَا آخِرَ ثَلَاثِ تَطْلِيقَاتٍ، فَرَجَعْتُ أَنَا جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَفْتَيْتُهُ فِي خُرُوجِهَا مِنْ بَيْتِي، فَأَمَرَهَا أَنْ تَنْتَقِلَ إِلَى ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى، فَأَبَى مَرْوَانَ أَنْ يُصَدِّقَ حَدِيثَ فَاطِمَةَ فِي خُرُوجِ الْمُطَلَّقةِ مِنْ بَيْتِهَا، قَالَ عُرْوَةُ: وَأُنْكِرْتُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَلَى فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ، وَابْنُ جُرَيْجٍ وَشُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، كُلُّهُمْ عَنِ الزُّهْرِيِّ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، وَاسْمُ أَبِي حَمْزَةَ دِينَارٌ وَهُوَ مَوْلَى زِيَادٍ.

ترجمه: دفاطمه بنت قیس رضی اللہ عنہا روایت دی فرمائی چه زه دابو حفص بنت مغیره په نکاح کښي وم او ابو حفص راته په درې طلاقو کښي دریم طلاق را کړو فاطمه وائی چه زه دنی عليها السلام په خدمت کښي حاضر شوم او ددی کور نه دوتلو په سلسله کښي مې ترې تپوس او کړو راته ئي او فرمائیل چه ته دابن ام مکتوم نابینا په کور کښي اوسیره مروان انکار کړې دي چه دفاطمي ددی حدیث تصدیق او کړی کوم چه په باره دوتلو د مطلقاتو کښي دي. دکور خپل نه عروه وائی عائشه رضی اللہ عنہا دفاطمه بنت قیس دقول نه انکار کړې دي. امام ابو داود وائی او همدارنگې ئي دا روایت صالح بن کیسان او ابن جریج او شعیب بن ابی حمزه تولو دزهري نه نقل کړې دي، ابو داود وائی دابن ابی حمزه نوم دینار دي او هغه دزیاد آزاد کړې شوې غلام دي.

د روایاتو خپل مینځ کښي فرق او دهغي تشریح :

په دي روایت کښي اختصار دي ځکه چه د دي نه مخکښي د مروان هيڅ قسم ذکر نه دي راغلي نه دا چه مروان د فاطمي نه بغير د واسطې يا بالواسطه څه تپوس کړې وو يا نه، او دا روایت د عقيل عن الزهري دي، هم په دي وجه باندې د دي نه روستو د دي سلسلي روايه مفصله ذکر کوی.

[۲۲۹۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُقَيْلٍ، قَالَ: أَرْسَلَ مَرْوَانَ إِلَى فَاطِمَةَ قَسَاهَا، فَأَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ أَبِي حَفْصٍ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ يَغْنِي عَلَى بَعْضِ الْيَمَنِ، فَخَرَجَ مَعَهُ زَوْجُهَا فَبَعَثَ إِلَيْهَا بِتَطْلِيقَةٍ كَانَتْ بَقِيَّةَ لَهَا، وَأَمَرَ عِيَّاشَ بْنَ أَبِي رَيْبَعَةَ وَ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ أَنْ يَنْفِقَا عَلَيْهَا، فَقَالَا: وَاللَّهِ مَا لَهَا نَفَقَةٌ إِلَّا أَنْ تَكُونَ حَامِلًا، فَأَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "لَا نَفَقَةَ لَكَ إِلَّا أَنْ تَكُونِي حَامِلًا"، وَاسْتَأْذَنَتْهُ فِي الْإِنْتِقَالِ، فَأَذِنَ لَهَا، فَقَالَتْ: أَيْنَ أَنْتَقِلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "عِنْدَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ"، وَكَانَ أَعْمَى، تَضَعُ لِيَابَهَا عِنْدَهُ وَلَا يَبْصُرُهَا، فَلَمْ تَزَلْ هُنَاكَ حَتَّى مَضَتْ عِدَّتُهَا فَأَنْكَحَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسَامَةَ، فَرَجَعَهُ قَبِيصَةُ إِلَى مَرْوَانَ فَأَخْبَرَتْهُ بِذَلِكَ، فَقَالَ مَرْوَانَ: لَمْ تَسْمَعِي هَذَا الْحَدِيثَ إِلَّا مِنْ امْرَأَةٍ، فَسَأَخَذَ بِالْعِصْمَةِ الَّتِي وَجَدْنَا النَّاسَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ فَاطِمَةُ حِينَ بَلَغَهَا ذَلِكَ: بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ كِتَابُ اللَّهِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ حَتَّى لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا سَوْرَةُ الطَّلَاقِ آيَةٌ، قَالَتْ: فَأَبَى أَمْرُ

(۱): انظر حديث رقم (۲۲۸۹)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۳۸) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم الطلاق ۶ (۱۴۸۰)، سنن النسائي للنيكاح ۸ (۳۲۲۴)، الطلاق ۷۳ (۳۵۸۲)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۳۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱/۴۱۴) (صحيح)

يُحَدِّثُ بَعْدَ الثَّلَاثِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ يُونُسُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، وَأَمَّا الزُّبَيْدِيُّ، فَرَوَى الْحَدِيثَيْنِ جَمِيعًا، حَدِيثَ عُبَيْدِ اللَّهِ بِمَعْنَى مَعْمَرٍ، وَحَدِيثَ أَبِي سَلَمَةَ بِمَعْنَى عَقِيلٍ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ قَبِيصَةَ بْنَ ذُوَيْبٍ حَدَّثَتْهُ، بِمَعْنَى ذَلِكَ عَلَى خَبَرِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، حِينَ قَالَ: فَرَجَعَ قَبِيصَةُ إِلَى مَرْوَانَ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ.

ترجمه: د فاطمه بنت قيس رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائي چه زه د ابو حفص په نکاح کښي وم اونبي عليه السلام لره يمن ته دحاکم په طور ليرلې وو اوزما خاوند هم دهغه سره ملگري وو هغه په درې طلاقو کښي چه کوم يوپاتي شوې وو راوليرلو او عياش بن ابي ربيعه او حارث بن هشام زما دپاره دنفقي حکم اوکړو دوی دواړو او وئيل په الله قسم ددې ښځې دپاره نفقه نشته خوکه چرې ددې حمل وې نوبيا دي ته نفقه ملاويدله، زه دښي عليه السلام په خدمت کښي حاضر شوم او عرض مې ورته اوکړو هغه و او فرمائيل يقيناستادپاره څه خرچه نشته مگرکه ته حامله وې اوما ترې ددې کور نه دتلو متعلق اجازت وغوښتو هغه راته اجازت راکړو ما ترې تپوس اوکړو اي دالله رسوله زما دپاره چرته اوسيدل پکار دي، نبی عليه السلام او فرمائيل دعبدالله بن ام مکتوم سره اوسيرې هغه وروند دي، فاطمه بنت قيس رضی اللہ عنہا دهغه په وړاندې کپري وښکلي او هغه به نه ليدله دعدت تربوره کيدو پورې هلته اوسيدله اودعدت پوره کيدونه پس نبی عليه السلام اسامه ته په نکاح کړه قبيصه چه واپس شو نودا کيفيت ئي مروان ته بيان کړو مروان او وئيل مونږ دا حديث صرف د يوې ښځې نه زباني اوريدلي دي لهذا مونږ به ددې اقتداء کوو په کوم باندې چه خلق قائم دي کله چه فاطمه بنت قيس ته ددې خبري اطلاع ورسیده نووئې وئيل چه ستاسو اوزمابه مينځ کښي دالله کتاب دي الله تعالی فرمائي اي خلکو کله چه تاسو ښخوله طلاق ورکوي نودعدت دشروع کيدوسره ئي ورکوئ يعنی په طهر کښي او هغه کس يعنی خاوند خبرنه دي چه الله تعالی به ددې نه پس کوم نوې صورت پيدا کړي نوددرې طلاقونه پس به څه نوي خبره پيداشي، امام ابوداود فرمائي مادزهرې نه اوريدلي دي او هغه ديونس نه نقل کړي دي چه زيبيدي دا دواړه روايات دعقيل په طريقه روايت کړي دي، او محمد بن اسحق دزهرې نه بيانوي چه قبيصه بن زويب دعبيدالله بن عبدالله په طريقې سره روايت بيان کړې دي چه قبيصه مروان ته واپس شو اودواقعي خبرئې ورته ورکړو.

توضيح الحديث

قوله: حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَرْسَلَ مَرْوَانُ إِلَى فَاطِمَةَ فَسَأَلَهَا، فَأَخْبَرَتْهُ... الخ:

دا روایت د معمر عن الزهري دي او گوري په دي کښي دا دي چه مروان خپل يو سړي فاطمه بنت قيس رضی اللہ عنہا لره دهغي د طلاق د قصي معلومولو دپاره اوليرلو، خو د قاصد تصريح په دي روايت کښي هم نشته، په دي لحاظ سره په دي قصه کښي هم اجمال پيدا شو، خو وړاندې هم په دي روايت کښي د قاصد د نوم تصريح ده يعنی قبيصه. «فرجع قبيصة الى مروان فاخبره بذلك» يعنی قبيصه چه مروان فاطمه ته د صورت حال د معلومولو دپاره ليرلې وه هغه راغله او مروان ته ئي د فاطمه جواب نقل کړو، «فقال مروان لم نسمع هذا الحديث الا

من امراة فسنأخذ بالعصمة الذي وجدنا الناس عليها) مروان ورته په جواب کښي اووي چه دا حديث مونږ صرف د يوې زنانه نه اورو (د هغې نه علاوه مو د بل چا نه نه دي اوریدلي) يعنی دا چه رسول الله ﷺ هغې دپاره دا فيصله فرمائيلي وه چه ستا دپاره نفقه او سکني هيڅ نشته، او دا چه هغه ته ئې د بيت العدة نه د منتقل کيدو اجازت ورکړې وو د هغه په باره کښي مروان دا وائي چه مونږ دا نه تسليموو، يعنی دا چه رسول الله ﷺ هغې ته دا خبره او فرمائيله، لهذا مونږ خو به هم دا امر احوط اختياروو چه په کوم باندې مونږ خلق موندلي دي يعنی دا چه د مبتوتة دپاره سکني وغيره ده، او د هغه دپاره انتقال جائز نه دي (کما هو مسلک الجمهور)

د فاطمه د کلام تشریح :

وړاندې په روايت کښي دي چه فاطمه ته کله د مروان خبره اورسيده نو هغه اووي چه زما او ستا تر مينځه کتاب الله حکم او فيصل دي (قال الله تعالى : فطلقوهن لعدتهن الى... لا تدري لعل الله يحدث بعد ذلك امرا، قالت فای امر يحدث بعد الثلاث) پوره آيت کریمه داسې دي (يا ايها النبي اذا طلقتم النساء...) يعنی د سورة الطلاق د شروع آيتونه چه په هغې کښي دا دي (لا تخرجوهن من بيوتهن ولا يخرجن) چه مطلقات د عدت د کور نه مه اوباسئ، او نه دي هغوی خپله اوځی او بيا وړاندې د هغه آيت کریمه په اخر کښي دا دي (لعل الله يحدث بعد ذلك امرا) د فاطمه د کلام حاصل دا دي چه دا چه د مطلقه په باره کښي قران کریم فرمائي چه د هغې دپاره حق سکني دي او زوج له پکار دي چه هغه د هغه ځاني نه نه اوباسي، د دي مصلحت په قران کریم کښي خو دا بيان کړې شوي دي (لعل الله يحدث بعد ذلك امرا) چه ممکنه ده الله پاک د دي سکني د وجي نه او د مطلقه په بيت العدت کښي د اوسيدو د وجي نه څه نوې خبره پيدا کړي يعنی د خاوند په زړه کښي د رجوع شوق، فاطمه فرمائي چه رجوع خو په طلاق رجعي کښي وي. (ای امر يحدث بعد الثلاث) د درې طلاق ورکولو نه پس به څه شوق پيدا کيږي، په طلاق ثلاث کښي خو رجعت نشته، لهذا د دي طلاق تعلق د مطلقه رجعيه سره دي نه د طلاق بائنه سره، او ماته درې طلاقه ملاؤ شوي دي، لهذا زه چه کوم حديث بيانوم چه په هغې کښي جواز خروج دي په هغه حديث او دي آيت کریمه کښي تعارض چرته دي؟

د مصنف د کلام تشریح :

قوله: قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ يُوسُفُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، وَأَمَّا الزُّبَيْدِيُّ، فَرَوَى الْخَدِيثَيْنِ جَمِيعًا، حَدِيثَ غُبَيْدِ اللَّهِ بِمَعْنَى مَقْعَرٍ، وَحَدِيثَ أَبِي سَلَمَةَ بِمَعْنَى عَقِيلٍ... الخ:

ځان پوهه کړه چه جمهور علماء کرامو د فاطمه (رضي الله عنها) د دي استدلال دا جواب کړې دي چه دا ضروري نه ده چه په آيت کریمه کښي دي د احداث امر نه مراد هم هغه وي کوم چه فاطمه (رضي الله عنها) بيان کړې دي يعنی شوق رجوع، بلکه بل څه حکم مراد وي، ځکه چه زمانه د نزول وحی وه، معلومه نه ده چه د حکم مذکور د نزول نه پس الله پاک بل حکم نازل کړي، مثلاً نسخ يا تخصيص وغيره، والحديث اخرجه ايضا مسلم والبيهقي. (تكملة المنهل)

د کلام مصنف تشریح :

د (کذلک) اشاره د معمر عن الزهري طرف ته ده يعنی د موجوده روايت طرف ته چه کوم روان دي او د هغې مقابل د هغې نه پورته روايت دي يعنی عقيل عن الزهري چه د هغې په باره کښې مونږ مخکښې بيان کړې دي چه هغه مجمل دي، اوس دلته گويا دوه احاديث شو، يو مجمل او يو مفصل، د معمر حديث کوم لره چه روايت کولو والا عبيدالله دي هغه مفصل او د عقيل حديث د کوم راوی چه ابو سلمه دي هغه مجمل، عقيل او معمر هر دواړه د زهري شاگردان دي، او دريم شاگرد د هغه زبيدي دي، د هغوی په باره کښې مصنف فرمائي چه دوی د زهري نه دواړه قسمه روايته ذکر کړي دي مجمل هم او مفصل هم بمعنی معمر او بمعنی عقيل دي دپاره ئې وئيلي دي چه زبيدي ددې دواړو روايت بلفظهما ذکر کړې نه دي بلکه بالمعنی لفظونو کښې څه فرق به وي او د زهري څلورم شاگرد محمد بن اسحاق هغه د زهري نه صرف حديث مفصل روايت کړې دي چه د هغې راوی عبيدالله عن معمر وو، دلته هم مصنف هم دا خبره فرمايلي ده چه هغه د عبيدالله والا روايت لره (بلفظه) نه دي ذکر کړې بلکه د هغې معنی، حضرت په بذل المجهود کښې د دي (قال ابوداود) تشریح داسې کړې ده (وهكذا ينبغي ان يفهم هذا المقام) والله الموفق وهو ولي المرام ويده حسن الختام.

باب مَنْ أَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَى فَاطِمَةَ

څوک چه د فاطمه بنت قيس د قول نه انکار کوي

په حديث فاطمه باندې انکار کونکی سيدنا عمر، سيده عائشه او مروان رضي الله عنه درې واړه دي، سيدنا عمر رضي الله عنه خو په دي باندې هم هغه انکار فرمايلي دي کوم چه د مروان دي چه دا صرف د يوې زنانه روايت دي معلومه نه ده چه هغې ته صحيح ياد دي يا نه، په ښه طريقي سره په خبره باندې پوهه شوې ده يا نه، ځکه چه حديث د کتاب او سنت خلاف دي، او د عائشي رضي الله عنها انکار دا دي چه هغه داسې فرمائي لکه چه د دي باب په حديث ثاني کښې راځي (ان فاطمة كانت في مكان وحش فخيف على ناحيتها فذلك رخص لها رسول الله صلى الله عليه وسلم) يعنی فاطمې رضي الله عنها ته چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د خروج کوم اجازت ورکړې وو هغه د يو عارض او مجبورې د وجې نه وو هغه دا هغه په يو خوشې او ځانله کور کښې وه چه د هغې په وجه باندې هغې ته د ضرر رسيدو ويره وه، او د هغې نه روستو په دريم روايت کښې يحيى بن سعيد د دي حديث فاطمه په باره کښې فرمائي (انما كان ذلك من سوء الخلق) او بيا د هغې نه په روستو روايت کښې راځي چه د سعيد بن المسيب په وړاندې چه کله حديث فاطمه پيش کړې شو نو هغه او فرمايل (تلك امرأة فتنت الناس انها كانت لسة) چه هغه د ژبې نه ډيره تيزه په دي وجه ورته د وتلو اجازت ورکړې شو.

[۲۲۹۱] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنِي أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا عَمَّارُ بْنُ رَزِيقٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: كُنْتُ فِي الْمَسْجِدِ الْجَامِعِ مَعَالِ اسْوَدَ، فَقَالَ: أَتَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ قَيْسٍ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "مَا كُنَّا لِنَدْعَ كِتَابَ رَبِّنَا وَسَنَّةَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِقَوْلِ امْرَأَةٍ لَا نَذَرِي أَحْفَظْتَ ذَلِكَ أَمْ لَا".

ترجمه: د ابواسحق نه روایت دي فرمائی چه زه په جامع مسجد کنبی داسود سره ناست وم هغه اووئیل فاطمه بنت قیس عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ ته راغله اوداحديث ئي بیان کړو عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ اووئیل مونږ داسي خلق نه یو چه دالله کتاب او دني سنت صرف د یوې ښځې دقول په وجه پریرېدو او هغه هم مونږ ته معلومه نه ده چه هغې ته پوره یاد دي او که هیردي.

[۲۲۹۲] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَقَدْ عَابَتْ ذَلِكَ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَشَدَّ الْعَيْبِ يَعْنِي حَدِيثَ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ، وَقَالَتْ: إِنَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ فِي مَكَانٍ وَحِشٍ فَخِيفَ عَلَى نَاجِيَتِهَا، فَلِذَلِكَ رَخَّصَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

ترجمه: د عبد الرحمن بن ابی الزناد نه روایت دي فرمائی چه عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا به دفاطمه بنت قیس په حدیث باندې اعتراض کولو چه که جرې فاطمي ته ددغه کورنه دوتو اجازت ملاوشوي دي نو هغه په دې وجه دي چه هغه په یو کندر کور کنبی وه هلته ویریدله نو په دې وجه باندې نبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم هغې ته دمنتقل کیدو اجازت ورکړو.

[۲۲۹۳] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ قِيلَ لِعَائِشَةَ: أَلَمْ تَرَي إِلَى قَوْلِ فَاطِمَةَ؟ قَالَتْ: أَمَا إِنَّهُ لَا خَيْرَ لَهَا فِي ذِكْرِ ذَلِكَ.

ترجمه: دعروه بن زبیرنه روایت دي فرمائی چه ام المومنین عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا ته اووئیلی شول ایا دفاطمه بنت قیس روایت ته نه گوري نو عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا او فرمائیل دهغې دپاره دا پکارنه دی چه دا قسم روایت بیان کړي دکوم په وجه چه په خلقو کنبی غلط فهمی پیدا کیري.

[۲۲۹۴] (۴) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ فِي خُرُوجِ فَاطِمَةَ، قَالَ: "إِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ مِنْ سُوءِ الْخُلُقِ".

ترجمه: دسليمان بن یسار رضی اللہ تعالیٰ عنہ نه روایت دي چه فاطمه بنت قیس رضی اللہ تعالیٰ عنہا دخپل کورنه په دې وجه وتلی وه چه دیوبل سره ئي اخلاق ښه نه وو.

[۲۲۹۵] (۵) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَسُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُمَا يَذْكُرَانِ، أَنَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ بَنِي الْعَاصِ طَلَّقَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَكَمِ الْهَتَّةَ، فَانْتَقَلَهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَأَرْسَلَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِلَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ، فَقَالَتْ لَهُ: "اتَّقِ اللَّهَ، وَارْزُدِ الْمَرْأَةَ إِلَى بَيْتِهَا"، فَقَالَ مَرْوَانُ فِي حَدِيثِ سُلَيْمَانَ: "إِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ عَلَيْنِي"، وَقَالَ مَرْوَانُ فِي حَدِيثِ الْقَاسِمِ: "أَوْ مَا بَلَغَكَ

۱: انظر حديث رقم (۲۲۸۸) (تحفة الأشراف: ۱۰۴۰۵، ۱۸۰۲۵) (صحيح موقوف)

۲: صحيح البخاري/الطلاق ۴۱ (۵۳۲۶) تعليقا، سنن ابن ماجه/الطلاق ۸ (۲۰۳۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۰۱۸) (حسن)

۳: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۸۰) (صحيح)

۴: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۲۳) (ضعيف)

۵: صحيح البخاري/الطلاق (۵۳۲۱)، صحيح مسلم/الطلاق ۶ (۱۴۸۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۳۷، ۱۷۵۶۰، ۱۸۰۲۲)

۶: وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطلاق ۲۲ (۶۳) (صحيح)

ثَانُ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: "لَا يَغُرُّكَ أَنْ لَا تَذْكُرَ حَدِيثَ فَاطِمَةَ"، فَقَالَ مَرْوَانُ: "إِنْ كَانَ بِكَ الشَّرُّ، فَحَسْبُكَ مَا كَانَ بَيْنَ هَذَيْنِ مِنَ الشَّرِّ".

ترجمه: دسليمان بن يسار رضي الله عنه نه روايت دې فرماني چه يحيي بن سعيد بن العاص د عبد الرحمن بن حڪم لورته درې طلاقه ورکړل عبد الرحمن ددغه کور نه خپله لور بوتله عائشه رضي الله عنها مروان بن حڪم ته يونس وليږلو او مروان بن حڪم په دې وخت کښې دمديني حڪمران وو عائشي رضي الله عنها ورته دا جواب وروليږلو چه دالله نه ويره اوکړه اودغه ښځه خپل مخکني کورته راوليږه ځکه چه دعدت په دوران کښې وتل جائز نه دي، دسليمان په يوروايت کښې دي چه مروان په جواب کښې او وئيل چه زه عبد الرحمن مجبور کړم په بل روايت دقاسم کښې دي چه مروان وئيلي دي تاته دفاطمه بنت قيس روايت رسيدلې دي عائشه رضي الله عنها او وئيل که چرې دفاطمه بنت قيس دروايت ذکر دي نه وي کړې نوڅه خرج وو مروان عرض اوکړو که چرې ته هم اووايي چه هلته دفتني ويره وه نو هغه فتنه دلته هم شته.

توضيح الحديث

عبد الرحمن بن الحکم دا د مروان بن الحکم امير مدينه رور وو، د هغه لور ته د هغې خاوند سعيد بن العاص طلاق بته ورکړو د هغې نه روستو داسې اوشوه چه لور پلار يعنی عبد الرحمن خپله لور خپل کور ته راولبله، يعنی د عدت په زمانه کښې (او دا ناجائز وه) په دې باندې سيده عائشه رضي الله عنها امير مدينه مروان ته قاصد اوليږو چه د الله پاک نه اوږيږه دا زنانه يعنی خپله وريږه د هغې کور يعنی بيت العدت ته واپس اوليږه، په دې باندې په يو روايت کښې دي چه مروان دا جواب ورکړو چه عبد الرحمن زما نه منی. (ان عبد الرحمن غلبي) او په يو روايت کښې دي چه مروان عائشي رضي الله عنها ته دا جواب ورکړو چه ايا تاته د فاطمه بنت قيس قصه نه ده رسيدلې، په دې باندې عائشي رضي الله عنها او فرمايل چه د فاطمه قصه پريږده (ځکه چه د هغې منتقل کيدل د يوې مجبورې او شر د وجې نه وو) فقال مروان ان کان بک الشر فحسبك ما کان بين هذين من الشر... چه که د فاطمه قصه کښې څه شر او مجبوري وه نو ايا دلته په دې قصه کښې شر څه کم دي، والا تراخرجه ايضا الشافعي والبخاري والبيهقي. (تکلمة المنهل)

[۲۲۹۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانَ، حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ، قَالَ: قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ قَدْ فُتِنْتُ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، فَقُلْتُ: "فَاطِمَةُ بِنْتُ قَيْسٍ طَلَّقَتْ فَخَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا"، فَقَالَ سَعِيدٌ: "يَلَاكُ امْرَأَةٌ فَتَنَتِ النَّاسَ، إِنَّهَا كَانَتْ لَسِنَّةً فَوْضَعَتْ عَلَى بَدَنِ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى".

ترجمه: دميمون بن مهران نه روايت دې فرماني چه زه مديني ته راغلم اود سعيد بن المسيب په خدمت کښې حاضر شوم ما او وئيل فاطمه بنت قيس ته طلاق ورکړې شوي وو او هغه دخپل کور نه وتلي وه داسې ولي اوشو؟ سعيد او وئيل فاطمه بنت قيس يوه داسې زنانه ده چه خلق ئي په فتنه کښې مبتلا کړي وو اصل خبره داده زبان درازه وه نو د عبد الله ابن ام مکتوم په کور کښې وساتلې شوه.

(۱) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۲۱) (صحیح)

باب فِي الْمَبْتُوتَةِ تَخْرُجُ بِالنَّهَارِ

په درې طلاقه کړې شوې ښځه به ورځې د کوره وتلې شي

دا ده هغه دريمه مسئله د هغه مسائل ثلاث نه کومه چه د تير شوي باب په شروع کښې چه د کوم طرف ته اشاره راغلي وه، يعنی خروج المعتدة بالنهار للحاجة. په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :

پس د احنافو په نزد خو مطلقه رجعيه شوه يا بائنه د هغې دپاره په ورځ کښې د خپل ضرورت دپاره وتل جائز نه دی (۱) او د مالکيانو په نزد مطلقا که هغه رجعيه وي يا بائنه خروج جائز دي، او د شوافعو په نزد صرف د مېتوته دپاره جائز دي، او د مطلقه رجعيه دپاره د خروج جواز نشته کذا قال ابن رسلان الشافعي وهكذا حکي الزرقاني المالکي مذهب مالک، کما فی الاوجز والابواب والتراجم، او د احنابله مذهب هم ابن قدامه په مغنی نهم جلد کښې جواز خروج المعتدة المطلقة ليکلي دي، خو هغه په دې کښې د رجعيه يا بائنه هيڅ تصريح نه ده کړې او نه په بل يو کتاب کښې د هغه د مذهب تفصيل ملاؤ شوې دي، دا تفصيل خو متعلق دي د معتدة الطلاق نه، کوم چه په ترجمة الباب کښې مذکور دي.

د دې مسئلې ضرورت راپيښيږي د معتدة الوفاة دپاره هم پس خان پوهه کړه چه د دې دپاره د خپل ضرورياتو دپاره صرف د ورځې وتل او بيا شپه په بيت العدة کښې تيرول بالاتفاق جائز دی په دې کښې د چا هم اختلاف نشته.

[۲۲۹۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزَّيْنَرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: طَلَّقْتُ خَاتَمِي ثَلَاثًا فَخَرَجَتْ مُجَدًّا نَخْلًا لَهَا، فَلَقِيَهَا رَجُلٌ فَنَهَاَهَا، فَأَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ لَهَا: "أَخْرِجِي فُجْدِي تَخْلُكِ لَعَلَّكَ أَنْ تَصْدَقِي مِنْهُ أَوْ تَفْعَلِي خَيْرًا".

ترجمه: جابر رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه زما ترور په درې طلاقو طلاقه کړې شوه دعدت په دوران کښې د کجورو د شکولو دپاره دکور نه ووتله په لاره کښې يو کس وليدله هغه دعدت په دوران کښې دکور نه ووتلو نه منع کړه نو هغه دښې عليه السلام په خدمت کښې حاضره شوه او تپوس ئې اوکړو نبی عليه السلام ورته او فرمائيل ته دکور نه د ضرورت په بنا باندې وتل کوه کيدې شي چه ته په دې کښې صدقه ورکړي يا کوم بل يو دنيکی کار اوکړي. تشريح: قوله: (عن جابر رضي الله تعالى عنه قال طلقت خاتمي ثلاثا فخرجت تجد نخلا لها فلقياها رجل فنهاها الخ)

سیدنا جابر رضي الله عنه فرمائي چه زما خاله چه هغې ته درې طلاق ورکړې شوې وو هغې

(۱) په بذل المجهود کښې چه دلته د شوکانی نه کوم مذاهب نقل کړې شوې دي هغه داسې دي چه د احنافو په نزد جواز خروج لاجل الحاجة، او د ائمه ثلاث په نزد جواز خروج مطلقا بدون اعتبار حاجة، خو صحيح دا نه ده، امام نووی رحمه الله چه د مسلم په شرح کښې کوم مذاهب ليکلي دي هغه د دې خلاف دي. والصحيح ما ذكرناه (الموفق)

(۲) صحيح مسلم الطلاق ۷ (۱۴۸۱)، سنن النسائي الطلاق ۷۱ (۳۵۸۰)، سنن ابن ماجه الطلاق ۹ (۲۰۳۴)، (تحفة الأشراف: ۲۷۹۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۲۱/۳)، سنن الدارمي الطلاق ۱۴ (۲۳۳۴) (صحيح)

به د عدت په زمانه کښې د کجهورو د خیال ساتلو او د میوې راشو کولو دپاره د کور نه وتله، په لاره کښې ورسره یو سړې ملاؤ شو او هغه د وتلو نه منع کړه، هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او د خپل وتلو ذکر ئې ورته اوکړو، رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه د هغې حاصل دا دې: صحیح ده د دې کار دپاره ته وتلې شې ځکه چه کیدې شې د دې دپاره ستا وتل د څه خیر یا صدقې ذریعه جوړه شې، د دې حدیث نه جواز خروج للحاجة معلومېږي لکه چه د جمهورو مسلک دې.

د احنافو د طرف نه د حدیث توجیه:

او دا حدیث په ظاهره کښې د مسلک حنفیه خلاف دې، خو د دې حدیث د شروع حصه چه یو سړی هغه د خروج نه منع کړه د هغې نه معلومېږي چه دا عام مسئله وه د هغې نه روستو چه کله هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغله او هغې د رسول الله ﷺ نه خپله پوره خبره بیان کړه نو رسول الله ﷺ ورته داسې او نه وئیل چه مسئله داسې نه ده بلکه رسول الله ﷺ هغې ته خصوصی خطاب او فرمائیلو چه ستا دپاره اجازت دې ته وتلې شې، په طور د کلیه ئې هغې ته او نه فرمائیل چه د هغې د وجې نه وئیلې کیدې شې چه «واقعة حال لا عموم لها» د قبیل نه ده، او دا رخصت صرف د هغې سره خاص دې، روستو په التعلیق الممجد کښې او کتلې شو په هغې کښې مولانا عبدالحی صاحب هم د دې جواب طرف ته اشاره کړې ده. والله تعالی اعلم والحديث اخرجه ايضا احمد ومسلم والنسائي وابن ماجة والبيهقي. (تكملة المنهل)

باب نَسْخِ مَتَاعِ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا بِمَافَرَضَ هَامِنَ الْبِرَاثِ

باب د کومې ښځې خاوند چه مړ شې هغې ته د آیت میراث په حکم سره د یو کال خرج وړ کول منسوخ دی په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه:

په شروع کښې د زوج دپاره حکم دا وو چه د مرگ نه مخکښې د خپلې ښځې دپاره د هغې د نفقه، سکني او جامې دپاره وصیت اوکړی د یو کال دپاره، د نزول میراث په وخت دا حکم منسوخ شو، د نفقه په باره کښې خو اتفاق دې چه هغه مطلقا واجب نه ده که زنانه حامله وی یا غیر حامله، البته د امام احمد نه یو روایت دې چه د حامل کیدو په صورت کښې نفقه ده، او د سکني مسئله مختلف فیه ده، د احنافو په نزد خو مطلقا واجب نه ده، د امام شافعی دوه روایتونه دی وجوب او عدم وجوب، خو اظهر الروایتین د هغه نه مطلقا د وجوب دې، او د امام احمد په نزد که غیر حامل وی نو نه دې او که حامل دې نو په دې کښې دوه روایتونه دی وجوب او عدم وجوب، کما فی تراجم البخاری عن المغنی، او د امام مالک مسلک دا دې چه که بیت زوج د میت ملک دې نو بیا خو د زنانه دپاره حق سکني شته. والا فلا...

[۲۲۹۸] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَوْزِيُّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّحْوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ" سورة البقرة آية ۲۳۰، فَتُسَمَّى ذَلِكَ بِأَيَّةِ الْمِيرَاثِ بِمَا فُرِضَ لَهُنَّ مِنَ الرَّبْعِ وَالْثَمَنِ، وَتُسَمَّى أَجَلَ الْحَوْلِ بِأَن جُعِلَ أَجَلُهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا".

ترجمه: د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه د الله تعالى دا قول: «والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجًا وصية لأزواجهم متاعا إلى الحول غير إخراج» په آیت دمیراث باندې منسوخ شوي دي په وجه د فرض کیدو د خلورمي حصې اود اتمي حصې ددوی دپاره اود کال نيټه په دي حکم سره منسوخ شوي ده چه ددوی دعدت دپاره ئي خلور مياشتي اولس ورځي مقرر کړي دي.

توضیح الحديث

﴿ذلك﴾ اشاره ده د متاع طرف ته چه د هغې نه مراد نفقه او جامي دي ﴿بأية الميراث﴾ بما فرض لهن من الربع والثلث ونسخ أجل الحول بان جعل أجلها أربعة أشهر وعشراً ﴿د أجل الحول﴾ نه مراد سکني الی الحول ده چه د هغې تقاضه ده چه د عدت موده هم يو کال وي، پس په شروع کښې عدت يو کال وو بيا بل آیت کریمه راغلو کوم ته چه آية تريص وثيلي شي ﴿والذين يتوفون منكم ويذرون أزواجًا يتريصن بأنفسهن أربعة أشهر وعشراً﴾ أجل الحول لره منسوخ کولو سره خلور مياشتي او لس ورځي د عدت موده مقرر کړي شوه.

فانده: دا چه پورته مونږ کومه تشريح کړې ده دا د جمهورو په رائي باندې ده گڼي د ابن عباس رائي په دي سلسله کښې د مسلک جمهور خلاف ده لکه چه وړاندې په باب من رای التحول کښې به مونږ دا خبره بيان کړو.
الاثر اخرجہ النسائي (تکملة المنهل)

باب إحداد المتوفى عنها زوجها

د ښځې دپاره د خاوند په مرگ باندې د ماتم کولو بيان

احداد (۱) کوم ته چه غم کول وئيلي شي يعنی ترک زينت او د خاوند په مرگ باندې د غم اظهار کول (۲) يعنی د عدت په موده کښې چه کوم خلور مياشتي او لس ورځي دي، چه په

۱: سنن النسائي/الطلاق ۶۹ (۳۵۷۳)، (تحفة الأشراف: ۶۲۵۰، ۱۹۱۱۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/التفسير ۴۱ (۴۵۳۱)، الطلاق ۵۰ (۵۳۴۴) (حسن)

۲: د باب أفعال نه او په دي کښې دويم لغت حداد هم دي د مجرد نه د باب نصر او ضرب نه، کذا في الدر المختار، قال ابن عابدين وانكر الأصمعي الثلاثي فاقصر علي الرابعي

۳: الاحداد هو لغة كما في القاموس ترك الزينة وشرعا ترك الزينة ونحوها لمعتدة بائن او موت. په دي باندې علامه شامی ليکي چه: ترك الزينة للعدة مطلقا ولو من رجعي او كانت كافرة او صغيرة فيكون اعم من الشرعي. اهـ يعنی لغوی معنی عام ده هغه مطلقه رجعيه ته هم شامل دي او هم دغه شان کتابيه ته هم په خلاف د معنی شرعي چه هغه خاص ده د مطلقه بانه مسلمه سره، خو دا د مسلمه او کافره فرق صرف د احنافو په نزد دي کما سياتي

هغې کښې د داسې رنگین جامو اغوستلو ممانعت دې چه هغې نه مقصود زینت وی (۱) او هغه جدیده وی، د عدت په زمانه کښې د کومو خیزونو نه بچ کیدل ضروری دی د دې باب وړاندې راروان دي.

خان پوهه کړه چه متوفی عنها زوجها باندې د عدت په زمانه کښې احداث واجب دي د جمهورو په نزد ومنهم الائمة الاربعة، او د حسن بصری مسلک دا لیکلې دي چه د هغه په نزد واجب نه دي، او معتدة الطلاق په باره کښې دا ده چه په مطلقه رجعيه باندې خو بالاتفاق واجب نه دي، او د مطلقه بانه په باره کښې د جمهورو مسلک خو هم دا دي، خو په دې کښې د احنافو اختلاف دي د هغوی په نزد په هغې باندې احداث واجب دي.

[۲۲۹۹] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ بِهَذِهِ الْأَحَادِيثِ الثَّلَاثَةِ، قَالَتْ زَيْنَبُ: دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ حِينَ تَوَفَّى أَبُوهَا أَبُو سَفْيَانَ، فَدَعَتْ بِطَلِيبٍ فِيهِ صُفْرَةٌ خُلِقَ أَوْ غَيْرُهُ فَدَهَنْتُ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِعَارِضِيهَا، ثُمَّ قَالَتْ: وَاللَّهِ مَا لِي بِالطَّلِيبِ مِنْ حَاجَةٍ، غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوَمِّنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحْدِثَ عَلَى مِيتَةٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا». ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبِ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تَوَفَّى أَخُوهَا، فَدَعَتْ بِطَلِيبٍ، فَسَسْتُ بِهِ، ثُمَّ قَالَتْ: مَا لِي بِالطَّلِيبِ مِنْ حَاجَةٍ، غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: «لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوَمِّنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، تُحْدِثُ عَلَى مِيتَةٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا». قَالَتْ زَيْنَبُ: وَسَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ، تَقُولُ: جَاءَتْ أُمُّ رَأْسٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ ابْنَتِي تَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا، وَقَدْ اشْتَكَيْتُ عَيْنَهَا، أَفَتَكْحُلُهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا» مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ: «لَا» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ، وَقَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ» قَالَ حُمَيْدٌ: فَقُلْتُ لِرَزِينَةَ، وَمَا تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ؟ فَقَالَتْ زَيْنَبُ: «كَانَتِ الْمَرْأَةُ إِذَا تَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا، دَخَلَتْ جَفْشًا، وَلَبِسَتْ ثَرِيًّا بِهَا، وَلَمْ تَمْسَ طَبِيبًا حَتَّى تَمُوتَ بِهَا سَنَةً، ثُمَّ تَوَلَّى بِدَايَةِ جِمَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَائِرٍ، فَتَفْتَضُّ بِهِ، فَقَلَمًا تَفْتَضُّ بِشَيْءٍ [ص: ٦٠] إِلَّا مَاتَ، ثُمَّ تَخْرُجُ فَتُعْطَى بَعْرَةً، فَتَرْمِي، ثُمَّ تَرَأُّجِعُ بَعْدَ مَا شَاءَتْ مِنْ طَلِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ»

ترجمه: د زینب بنت ابوسلمه رضی اللہ عنہا نه روایت دي فرمانی چه زه ام حبیبه رضی اللہ عنہا ته ورغلم كله چه دهغې پلار ابوسفیان نه وفات شوې وو هغې یوه خوشبو راوغوښتله چه زیر رنگ په کښې و ددې نه ئې لږه شان راواخستله او په یوماشوم ئې ولگوله او بیاني پخپل مخ ولگوله اووئې وئیل په الله قسم ماته دحوشبو لگولو ضرورت نشته لیکن مادنې علیه السلام نه اوریدلي دي چه فرمائيلي ئې وو کومه ښځه چه په الله او په رسول ایمان لری دهغې دپاره حلال نه دی چه په مړي باندې د درې ورځونه زیات ماتم او کړی او خپل سنگار پریرېدي مگردخاوند

(۱) ففي الدر المختار: ولبس المعصفر والزعفر، قال ابن عابدين: أي لبس الثوب المصبوغ بالمعصفر والزعفران، والمراد بالثوب ما كان جديد التقع به الزينة والافلا باس به لانه لا يقصد به الاستر العورة والاحكام تبني علي المقاصد. اهـ
(صحيح البخاري/الجنائز ۳۰ (۱۲۸۱)، والطلاق ۴۶ (۵۳۳۶)، ۴۷ (۵۳۳۸)، ۵۰ (۵۳۴۵)، صحيح مسلم/الطلاق ۹ (۱۴۸۸)، سنن النسائي/الطلاق ۵۵ (۳۵۳۰)، ۵۹ (۳۵۵۷)، ۶۳ (۳۵۶۳)، ۶۷ (۳۵۶۸)، سنن الترمذي/الطلاق ۱۸ (۱۱۹۶)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۳۴ (۲۰۸۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۷۶، ۱۸۲۵۹)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطلاق ۳۵ (۱۰۱)، مسند احمد (۳۲۵/۶، ۳۲۶)، سنن الدارمي/الطلاق ۱۲ (۲۳۳۰) (صحيح)

په وفات باندې به څلور میاشتي اولس ورځې ماتم کوي او عدت به تیروي، زینب او وئیل زه د زینب بنت جحش خواته لارم کله چه دهغي ورور عبید الله بن جحش وفات شوې وو هغي خوشبو راوغوښتله او وئې لگوله اوددې نه پس ئې او وئیل په الله قسم ماته د خوشبو لگولو ضرورت نشته لیکن مادنې عليها السلام نه اوریدلي دي چه فرمائيلي ئې وو کومه ښځه چه په الله او په رسول ایمان لري دهغي دپاره حلال نه دی چه په مړي باندې د درې ورځونه زیات ماتم او کړی او خپل سنگار پرېږدي مگردخاوند په وفات باندې به څلور میاشتي اولس ورځې ماتم کوي، زینب او وئیل مادخپل مور ام سلمه رضی الله عنها نه اوریدلي دي چه فرمائيل ئې بوه زنانه د نبي صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضره شوه او عرض ئې او کړو ای د الله رسوله زما دلور خاوند مړشو اودهغي سترگي خوږیږي آیا رانجه په کښې اچولې شي؟ نبي صلی الله علیه و آله او فرمائيل نه، هغي دا سوال دوه پيري پادري پيري او کروښي عليها السلام به ورته هر ځل وئیل چه نا رانجه استعمالول منع دي، بیاني عليها السلام او فرمائيل اوس خو عدت صرف څلور میاشتي اولس ورځې دي او د جاهلیت په زمانه کښې به تاسو پخپلو سرونو کښې پچې اچولې د حدیث راوی حمید عرض او کړو ما د زینب رضی الله عنها نه تپوس او کړو چه د پچو اچولوڅه مطلب دي هغه او وئیل د جاهلیت په زمانه کښې چه به کله د کومې ښځې خاوند مړکیدو نو هغه ښځه به یوې کوتي ته داخل شوه اوزري شلیدلي او خرابي جامې به ئې واغوستلي اونه به ئې خوشبولگوله اونه به ئې د سینگار کوم بل څیز استعمالولو تردې پورې چه یو ګال به تیرشو بیابا یو څاروې راوستلی شو څره پاچیلې یا مرغی دي ښځې به ددغه څاروی پسې خپل ځان ولگولو نو هغه به اکثر مړکیدو ددې نه پس به بیادي ښځې ته یوه پچه ورکړې شوه هغه به ئې د سر نه تاؤ کړه، اوبه ئې غورځوله بیابا د عدت نه فارغه شوه نوددې نه پس به ئې خوشبو وغیره استعمالوله. امام ابو داود فرمائی الاحفش وړو کي کورته وئیلې شی.

توضیح الحديث

قوله: عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ بِهَذِهِ الْأَحَادِيثِ الثَّلَاثَةِ.. الخ:

زینب بنت ابی سلمه چه د رسول الله صلی الله علیه و آله ربیبه (پرکتی) ده هغي مسلسل درې احادیث بیان کړل، د درې واړو تعلق د مسئله احداث سره دي، او دا درې واړه احادیث نقل هم په یو سند باندې دی.

(قالت زینب : دخلت علی ام حبیبة حین توفی ابوها ابو سفیان) اولنې حدیث دي، سیده زینب رضی الله عنها فرمائی چه کله د ام المومنین ام حبیبه رضی الله عنها والد محترم سیدنا ابو سفیان رضی الله عنه وفات شو نو زه هغي ته ورغلم (په ظاهره کښې د تعزیت دپاره) نو کله چه زه هلته لارم نو هغه وخت هغي د خپلې یوې جینئ رنگینه خوشبوئی کومې ته چه خلوق وئیلې شی لگوله، چه کله ئې اولگوله نو په لاسونو باندې چه ئې کوم اثر باقی وو هغه ئې په خپل مخ باندې اولگولو، او د مړلو نه پس ئې او فرمائيل چه والله! ماته دي وخت کښې د دي خوشبوئی لگولو څه حاجت نشته، (۱) او دي وخت کښې ما دا خوشبوئی صرف د دي دپاره

(۱) ځکه چه دهغي خاوند یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله وفات شوې وو، او زنانه خودول د خپل خاوند دپاره کوی

لگولې ده چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې وو چه د یو ایمان والا زنانه دپاره دا جائز نه دی چه هغه په یو مړی باندې غم اوکړی د درې ورځو نه زیات، سوا د خپل خاوند نه، نو گویا مطلب دا شو چه چونکه د خاوند په وفات باندې درې ورځې تیرې شی په دې وجه ما قصدا دا خوشبوئی اولگوله چه په هغه حدیث باندې عمل راشی، دا د هغه احادیث ثلاثه نه یو حدیث شو، اوس هغه وړاندې دویم او دریم حدیث بیانوی.

ایا په کتابیه باندې هم احداث واجب دي؟

د دې حدیث نه چه یوه مسئله فقهیه مستنبط کیرې هغه واورئ، هغه دا چه د ښځې خاوند وفات شو هغه که ذمیه یعنی کتابیه وی نو په هغې باندې احداث واجب دي یا نه دی؟ د احنافو په نزد واجب نه دي وېه قال ابو ثور وبعض المالکيه، ځکه چه په دې حدیث کښې (تومن امن بالله واليوم الآخر) فرمائیلي دي، پس په دې حدیث باندې امام نسائی ترجمه قائم کړې ده. (ترك الزينة للحادة المسلمة دون اليهودية والنصرانية) په دې کښې جمهور علماء او د ائمه ثلاثه اختلاف دي، د هغوی په نزد کتابیه باندې هم احداث واجب دي، هغه د دې وجه په طور د قیاس او دلیل عقلی دا بیانوی چه په نکاح کښې کوم چه د حقوق مسلمة دپاره حاصل دی هم هغه کتابیه دپاره هم حاصل دي، هم دغه شان چه کوم حقوق په مسلمة باندې واجب وی هم هغه به په کتابیه باندې هم وی. (تکملة المنهل) او دلته بله اختلافی مسئله ده چه هغه کونډه جینئ چه د هغې خاوند وفات شوې دي که هغه وړه وی نو د احنافو په نزد په هغې باندې احداث واجب نه دي د هغې د غیر مکلف کیدو د وجې نه او د ائمه ثلاث په نزد د هغه په حق کښې هم احداث دي، لهذا د هغې چه کوم ولی وی په هغه باندې به دا واجب وی چه په هغه صغیره باندې احداث اوکړی.

قوله: (قالت زينب ودخلت على زينب بنت جحش حين توفي اخوها فدعت بطيب فمسحت منه الخ) دا د احادیث ثلاثه نه دویم حدیث دي، بیانولو والا خو زينب بنت ابی سلمة ده، او هغه چه اوس د چا قصه بیانوی هغه ام المومنین زينب بنت جحش رضی الله عنها ده، د هغې مضمون هم بعینه د اول حدیث په شان د مس طیب دي، صرف فرق ئې دا دي چه په اول حدیث کښې ئې د پلار وفات مذکور وو او په دې کښې د رور وفات، د هغه حدیث نه دا خبره هم معلومیرې چه د خاوند نه علاوه د بل یو عزیز په وفات باندې د زنانه دپاره غم کول د درې ورځو نه زیات مباح نه دي، فقهاء کرامو هم دا خبره لیکلې ده، هم دغه شان صرف اباحت دي نه وجوب. (بذل)

قوله: (قالت زينب وسمعت امي ام سلمة تقول: جاءت امرأة الى النبي ﷺ.. الخ) دا د هغه احادیثو نه دریم حدیث دي کوم چه سیده زينب رضی الله عنها د خپل مور سیده ام سلمه رضی الله عنها نه بیانوی هغه دا چه ام سلمه فرمائی چه یوه زنانه یو ځل رسول الله ﷺ ته راغله، اوراتلو سره ئې عرض اوکړو یا رسول الله زما د لور خاوند وفات شوې دي او د هغې سترگه خوړیرې ایا مونږ په هغې کښې رانجه اچولې شو؟ نو په دې باندې ورته رسول الله ﷺ دوه درې گړته اوفرمائیل چه نه! بیا وړاندې په روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل: (انما هي

اربعة وعشرا وقد كان احداكن فى الجاهلية ترمى بالبعرة على راس الحول الخ

رسول الله ﷺ د هغې په تپوس باندې خفه شو، چه زنانه د ډول دپاره بهاني گوري، پس وې فرماييل چه اوس په اسلام كښې د عدت موده صرف څلور مياشتې او لس ورځې ده (تاسو نه په دې مختصر موده كښې هم صبر نه كيږي) حال دا چه د جاهليت په زمانه كښې به د هغه كوندې زنانه دا حال وو چه كله به يو كال موده پوره شوه (ترمي بالبعرة) نو پچې به ئې غورځولې د عدت په پوره كولو باندې، وړاندې په روايت كښې د دې جملې تشريح مذكور ده هغه دا چه د جاهليت په زمانه كښې به چه كله د يوې زنانه خاوند وفات شو نو د هغې عدت به يو كال وو، او هغه د يو كال عدت به ئې ډير په مشكله پوره كولو چه د كور په يوه وړه شان كوټه كښې به اوسيدله او ډيرې بدرنگې كيږې به ئې اچولې، او نه به ئې څه قسم كيږې اچولې او خپل ټول كارونه به ئې په هغه تياره كوټه كښې كول، بيا به د كال په پوره كيدو باندې هغې ته يو خر بيزه راوستلې شوه او په هغې باندې به كينولې شوه بيا به هغې په دې څاروي پورې خپله شرمگاه د بدن بله څه حصه مړله، او هغې ته به د پچو يو موټې وركولې شو او د هغې په غورځولو سره به د خپل عدت د مقام نه بهر راوتله.

په دې روايت كښې راوي دا هم وئيلې دي چه په كوم څاروي پورې به هغې د خپل بدن حصه مړله هغه به ډير كم بچ پاتې كيدو اكثر به هلاك شو چه د هغې وجه بعض شارحينو دا ليكلې ده چه چونكه هغه كوندې به د دې يو كال په اوږده موده كښې غسل نه كولو نه به ئې جامې صفا كولې، بدن او كيږې به ئې ټولې گنده شوې، ځانې به ئې هم گنده وونو د دې گندگي د وجې نه به د هغې په بدن كښې د زهرو اثار پيدا شو په دې وجه به هغه حيوان او مارغه وغيره چه كوم وو هغه به هلاك شو هم دغه شان (ترمي بالبعرة) د تشريح د لاندې هم په شروح كښې ډير څه ليكلې شوې دي، هم دغه شان حضرت شيخ هم په اوجز المسالك كښې تفصيل سره ليكلې دي كه څوك غواړي هغه دې اوگوري، په اوجز كښې ئې دا هم ليكلې دي چه د بعض رواياتو نه معلومېږي چه هغې به دغه پچې وړاندې طرف ته وپشتلې، او د بعض نه معلومېږي چه شاته به ئې غورځولې وغيره وغيره، او دا ئې هم ليكلې دي چه رمي بالبعرة اشاره ده د رمي عدت طرف ته چه الله پاك زما نه دا مصيبت لرې كړو، او وئيلې شوې دي چه هغوي به تفاولا داسې كول چه دا ورځې زما نه لرې شوې الله پاك دې دا ورځې ماته دوباره نه ښائي او د پچو خصوصيت د عدت د سپكاوي او د عظمت حق زوج طرف ته د اشاره وه.

قال ابوداود: الحفش بيت صغير... امام ابوداود هم بعض وخت د امام ترمذي رحمه الله په شان چه هغه خو به په كثره سره داسې كول، يعنې د بعض الفاظ حديث لغوي معنى بيانوي، او په موطاء كښې دننه دي قال مالك: والحفش البيت الردي.

والحديث اخرجه باقى الجماعة (تكملة المنهل)

باب فی الْمُتَوَقِّ عَنْهَا تَنْتَقِلُ

د کونډې د منتقل کیدو بیان

دا په مسائل ثلاث کښې باقی مسئله ثلاثه ده، په دویم او په دریم کښې فرق دا دې چه د دې نه مخکښې چه څه تیر شو هغه خروج المعتدة لقضاء حاجتها فی النهار واما البیتة ففی بیت العدة... یعنی د ورځې د څه ضرورت د وجې نه بهر وتل او شپه په بیت العدة کښې تیروول او دا دریمه مسئله چه کومه ده هغه جواز التحول والانتقال من بیت العدة الی مکان اخر، یعنی بیت العدة لره مستقلا پریخودل او په بل یو کور کښې د عدت تیروولو مسئله ده د هغې دپاره مصنف دلته دوه بابونه قائم کړې دي، په دې اولنۍ باب کښې ئې عدم جواز انتقال لره ثابت کړې دې کوم چه د ائمه اربعه مذهب دې او په راتلونکې باب کښې ئې د دې جواز ثابت کړې دې، د کوم چه بعض صحابه او تابعین قائل وو، وهی علی وابن عباس وعائشة ومن التابعین الحسن وعطاء.

[۲۳۰۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَعْبٍ بْنِ عَجْرَةَ، عَنْ عَمَّتِهِ زَيْنَبَ بِنْتِ كَعْبٍ بْنِ عَجْرَةَ، أَنَّ الْفَرِيعَةَ بِنْتَ مَالِكِ بْنِ سَنَانٍ وَهِيَ أُخْتُ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَخْبَرَتْهَا، أَنَّهَا جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسْأَلُهُ أَنْ تَرْجِعَ إِلَى أَهْلِهَا فِي بَنِي خُدْرَةَ، فَإِنْ زَوْجَهَا خَرَجَ فِي طَلَبِ عَبْدِ لَهُ أَبَقُوا، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِطَرَفِ الْقُدُومِ لِحَقِّهِمْ فَقَتَلُوهُ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِي، فَأَتَى لَمْ يَزْكُنِي فِي مَسْكِنٍ يَمْلِكُهُ وَلَا نَفَقَةٍ، قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَعَمْ"، قَالَتْ: فَخَرَجْتُ، حَتَّى إِذَا كُنْتُ فِي الْحَجْرَةِ أَوْ فِي الْمَسْجِدِ، دَعَانِي أَوْ أَمَرَنِي، فَدَعَيْتُ لَهُ، فَقَالَ: "كَيْفَ قُلْتِ؟" فَرَدَدْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ الَّتِي ذَكَرْتُ مِنْ شَأْنِ زَوْجِي، قَالَتْ: فَقَالَ: "أَمْكُثِي فِي بَيْتِكَ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ"، قَالَتْ: فَأَعْتَدْتُ فِيهِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، قَالَتْ: فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانٍ أَرْسَلَ إِلَيَّ فَسَأَلَنِي عَنْ ذَلِكَ، فَأَخْبَرْتُهُ، فَأَتْبَعَهُ وَقَضَى بِهِ.

ترجمه: د فریعه بنت مالک بن سنان د ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ د خورنہ روایت دې فرمائی چه زه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضره شوم او تپوس مې ترې کولو چه ایازه خپل خاندان ته لاره شم کوم چه په بني خدره کښې دي؟ ځکه چه ددې خاوند په تختیدلو غلامانو پسې تلې وو او غلامانو په قدوم مقام کښې مړکړو فریعه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس او کړو چه زما خاوند زما دپاره دخپل طرف نه نه کور اونه نفقه پریخودلي ده فریعه وویل چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه هو، ته خپل خاندان ته لاره شه فریعه وائی بیازه ددغه ځانې نه روانه شوم او مسجد یا حجرې ته راغلم نونبې صلی اللہ علیہ وسلم زه را اوغوښتلم اوراته ئې او فرمائیل چه تاڅنگه واقعہ بیان کړه هغې ورته دوباره دخپل خاوند واقعہ بیان کړله نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل ترڅو چه دي عدت نه وي تیرشوي هم دلته په دې کور کښې اوسیره، فریعه وویل چه بیاما څلور میاشتي اولس ورځې هم دلته په دې کور کښې تیر کړي، کله چه د عثمان بن عفان دور خلافت راغې نوهغه ماته یوکس راولیرلود مسئلې د معلومولودپاره نوماورته مسئله بیان کړه لهذا هغوی ددې پیروي او کړله اوددې مطابق فیصله ئې او کړله.

۱: سنن الترمذي/الطلاق ۲۳ (۱۲۰۴)، سنن النسائي/الطلاق ۶۰ (۳۵۵۸)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۳۱ (۲۰۳۱)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۴۵)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الطلاق ۳۱ (۸۷)، مسند احمد (۳۷۰/۸، ۴۲۰)، سنن الدارمي/الطلاق ۱۴ (۲۳۳۳) (صحيح)

مضمون حدیث :

د حدیث مضمون دا دې چې د سیدنا ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ خور فریعه بنت مالک بن سنان رضی اللہ عنہ خپله واقعہ داسې بیانوی چې زما د خاوند خو غلامان وو کوم چې اوختیدل، هغه وائی چې زما خاوند د هغوی په لتون پسې اووتلو او د مقام قدوم په یو اړخ کښې د هغوی سره ملاؤ شو، خو داسې اوشوه چې هغه غلامانو هغه قتل کړو، هغه وائی چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اجازت اوغوښتلو چې زه د خپل مور او پلار کور ته لاړه شم، ځکه چې زه خاوند په یو داسې کور کښې نه یم پریخودلې کوم چې د هغه خپل مسکن وی او نه د نفقې څه انتظام شته، هغه فرمائی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته او فرمائیل چې ته تلې شې، بیا چې زه د مسئلې د تپوسلو نه روستوروانه شوم نو لا لرې نه اوم تلې چې زه ئې دوباره راطلب کړم او زما نه ئې تپوس اوکړو چې تا زما نه څه مسئله تپوسلې وه؟ ما خپله قصه دوباره عرض کړه، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خپل سابقه حکم نه رجوع اوکړه او وې فرمائیل «امکنی فی بیتک حتی یبلغ الکتاب اجله» ته هم په هغه کور کښې اوسیره تردې چې عدت پوره شی، بیا هغې هم هغه شان اوکړل، هغه فرمائی چې سیدنا عثمان رضی اللہ عنہ د خپل خلافت په زمانه کښې زما نه د دې مسئلې د تپوسلو دپاره یوسرې راولیږو اوبیا ئې د معلومولو نه پس هم د دې مطابق فیصله اوکړه. دا حدیث د ائمه اربعه د مسلک دلیل دې، ابن قدامه هم دغه شان فقهاء کرامو هم په دې مسئله باندې هم د دې حدیث نه استدلال کړې دې، دا حدیث سنن اربعه دې، رواه بقیه اصحاب السنن وقال الترمذی حسن صحیح.

باب مَنْ رَأَى النَّحْلَ

باب په عدت کښې نقل مکانی لره د جائز وینو کویبان

د دې باب غرض د تیر باب په شروع کښې لیکلې شوې دې، او دا هم چې کوم حضرات د دې قائل دی.

[۲۳۰۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُرُوزِيُّ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَسْعُودٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَلٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، قَالَ: قَالَ عَطَاءٌ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: "كَسَخْتُ هَذِهِ الْآيَةَ: عِدَّتُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا فَتَعْتَدُ حِينَئِذٍ شَاءَتْ، وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: غَيْرَ إِخْرَاجٍ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٢٢٠." قَالَ عَطَاءٌ: "إِنْ شَاءَتْ اِعْتَدْتُ عِنْدَ أَهْلِهِ وَسَكَنْتُ فِي وَحْيَتِهَا، وَإِنْ شَاءَتْ خَرَجْتُ، لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: فَإِنْ خَرَجْنَا فَلَاحُ جُنَاحٍ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَا سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ٢٢٠." قَالَ عَطَاءٌ: "لَمَّا جَاءَ الْبَيْرَاقُ فَتَسَخَّرَ السُّكْنَى تَعْتَدُ حِينَئِذٍ شَاءَتْ".

ترجمه: د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه رایت دې فرمائی چې دا آیت منسوخ شوې دې په کوم کښې چې ددې خبرې ذکر دي چې متوفی عنها زوجه به په خپل کور کښې عدت تیروي اوس چې هر چرته عدت تیروول غواړي تیرولي شي او هغه دا قول دالله تعالی دي غیر اخراج عطاء ورته وویل که چېرې ښځه غواړي نو په خپل کور کښې دي عدت تیرکړي دخپل اهل سره او که خوښه ئې وي نولاره دي شي دالله تعالی ددې قول په بناء باندې «فإن خرجنا فلا جناح

۱: صحیح البخاری/التفسیر ۴۱ (۴۵۳۱)، الطلاق ۵۰ (۵۳۴۴)، سنن النسائي/الكبرى/الطلاق (۵۷۲۵)، (تحفة الأشراف: ۵۹۰۰) (صحیح)

عليكم فيما فعلن) عطاء ووثيل هر کله چه دميراث آيت راغي نوپه کور کښې عدت تيرول منسوخ شول لکه څنگه چه دکال نفقه منسوخ شوه اوس چه چرته عدت تيرول غواړي تيرولي شي.

د جمهور او ابن عباس مسلک تشریح او کیفیت استدلال :

دا مخکښې تیر شو چه سیدنا ابن عباس او عطاء د بیت العدت نه د انتقال د جمهور د مسلک خلاف د جواز قائل دی، د هغوی استدلال د آیت الحول نه دی او دا هم مخکښې تیر شو چه متوقی عنها زوجها په عدت سره متعلق دلته په سورة بقرة کښې دوه آیتونه دی، یو آیت التریص چه په هغې کښې دا دی (یتربصن بانفسهن اربعة اشهر وعشرا) او دویم آیه الحول کوم چه په حدیث الباب کښې مذکور دی چه د هغې حاصل دا دی چه متوقی عنها زوجها په بیت العدت کښې تر یو کال پورې اوسیږي، څوک دی هم هغه د هغه ځانې نه اوباسی، او که هغه پخپله اوځی نو جدا خبره ده، (فان خرجن فلا جناح عليكم) او گوري، د دی آیت کریمه نه جواز انتقال او خروج صاف طور معلومیږي، هم د دی ابن عباس او عطاء قائل دي. بیا به دلته دا تپوس وی چه آیت الحول نه دوه حکمونه معلومیږي، اول د عدت یو کال کیدل، دویم جواز انتقال، نو چه کله ابن عباس د (آیه الحول) قائل دی نو بیا د هغه په نزد عدة الوفات هم یو کال کیدل پکار دی حال دا چه هغه د دی قائل نه دی، د دی جواب دا دی چه د سیدنا ابن عباس ^{رضی الله عنه} په نزد د آیت الحول مفهوم دا نه دی چه د عدت موده یو کال ده، بلکه د دی مفهوم دا دی چه خاوند له پکار دی چه د وفات نه مخکښې د زوجه دپاره د دی خبرې وصیت او کړی چه د کور خلق به هغه ښځه د کور نه یو کال پورې نه اوباسی، یعنی کونډې ته تر یو کال پورې حق سکني حاصل دی، څلور میاشتي لس ورځې خو د عدت په ضمن کښې او باقی اووه میاشتي شل ورځې د مزید عدت نه علاوه، او دا مطلب نه دی چه مدة العدة هم یو کال دی هغه خو هم هغه څلور میاشتي او لس ورځې، خو حق سکني هغې ته د یو کال کیدل پکار دی، په داسې طریقه ابن عباس د آیه الحول قائل دی، د دی تقریر تقاضه دا ده چه د ابن عباس په نزد آیه التریص په نزول کښې مقدم دی لکه چه هغه په تلاوت کښې هم مقدم دی، او آیه الحول په نزول کښې د دی نه موخر دی، او د جمهور علماء کرامو رائي دلته دا ده چه آیه الحول تعلق د اصل عدت سره دی او هغه په نزول کښې مقدم دی اگر چه په تلاوت کښې موخر دی، لهذا د عدت الوفات موده یو کال شوه، بیا روستو آیه التریص نازل شو، چه دا راغلو نو آیه الحول ئې منسوخ کړو، او د عدت موده په ځانې د یو کال څلور میاشتي او لس ورځې شو، پس چه کله آیت الحول منسوخ شونو د خپل هر دوه جزونو په اعتبار سره منسوخ شو، مدة العدة او جواز خروج په دی وجه جمهور د جواز خروج قائل نه دی، او د هغه په نزد آیه الحول نه جواز خروج باندې استدلال صحیح نه شو، بیا وړاندې په حدیث الباب کښې دا دی چه ابن عباس ^{رضی الله عنه} فرمائي بیا روستو چه کله آیت میراث نازل شو نو په دی سره هغه حق سکني منسوخ شو، ښه ځان پوهه کړه چه دا مقام دقیق او گران دی، بلکه من مزال الاقدام دی، پس حضرت په

بذل کښې ليکي چه د صاحب عون المعبود نه د دې مقام په فهم کښې غلطی واقع شوې ده. والحديث اخرجه ايضا الطبري، واخرجه النسائي مختصرا والبخاري معلقا (تكملة المنهل) په صحيح بخاري کښې دا حديث تعلقيا په ديرو ځايونو کښې منقول دي، په کتاب التفسير کښې او په کتاب الطلاق کښې په باب قول الله تعالى والذين يتوفون منكم ويدرون ازواج الاية کښې.

باب فيما تجتنبه المعتدة في عديتها

بابه عدت تيرونکي ښځې لره چه د کومو څيزونو نه بچ کيدل پکار دی دهغي بيان

[۲۳۰۲] (۱) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بَكْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ، وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْجَرَّاحِ الْقَهْطَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ بَكْرِ السَّهْمِيِّ، عَنْ هِشَامٍ، وَهَذَا لَفْظُ ابْنِ الْجَرَّاحِ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَحْدُ الْمَرْأَةُ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ، فَإِنَّمَا يُحَدُّ عَلَيْهِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصَبٍ وَلَا تَكْتَحِلُ وَلَا تَمْسُ طَبِيبًا إِلَّا أَذْنَى طَهْرَتِهَا إِذَا طَهَّرَتْ مِنْ فَيْحِضِهَا بِبُذَّةٍ مِنْ قُسْطٍ أَوْ أَطْفَارٍ". قَالَ يَعْقُوبُ مَكَانَ عَصَبٍ: "إِلَّا مَغْسُولًا". وَزَادَ يَعْقُوبُ: "وَلَا تَحْتَضِبُ".

ترجمه: دام عطية ^(۱) نه روايت دي فرمائي چه نبی کریم ^(ص) فرمايلي دي ماتم به نه کوي هيڅ يوه ښځه زيات ددرې ورځونه مگر په خاوند باندې يعنی چه خاوند تي وفات شي ځکه چه دابه ورباندې څلور مياشتني اولس ورځي ماتم کوي اونه به اغوندي رنگ کړي شوي جامي مگر ديمن لکيرداري جامي اونه به رانجه لگوي اونه خوشبو استعمالوي مگر کله چه طهرته نژدې شي نوکله چه پاکه شي نولکه شان خوشبود قسط او اظفار (دخوشبويانو نومونه دي) استعمال کړي. ديعقوب په روايت کښې د عصب په ځانې باندې مَغْسُولًا لفظ منقول دي يعنی وينځلي شوي، اودا اضافه ئې هم کړې ده خضاب نکريزي به نه استعمالوي.

تسريح: «ولا تلبس ثوبا مصبوغا الا ثوب عصب، ولا تكتحل» او رنگين کپړه دي نه اغوندي يعنی ثوب جديد رنگين کوم چه قابل زينت وي لکه چه مخکښي تير شو او فتح القدير ۲۹۵/۳ کښې دي چه د معتده دپاره «لبس اسود» په اتفاق د ائمه اربعه جائز دي، البته د ظاهريه په نزد جائز نه ده مثل احمر واخضر دپاره. اه

په ثوب عصب کښې روايات او د علماء گرامو اختلاف:

په دې روايت کښې د ثوب عصب استثناء ده چه د هغي اغوستل جائز دي، د امام شافعي ^(رحمته الله عليه) مسلک خو هم دا ليکلي شوې دي مطلقا، او د امام مالک په نزد هم جائز دي په دې شرط چه غليظ يعنی سخت نه وي نرې وي، او د احنافو په نزد د ثوب عصب اچول جائز نه دي، کذا في البدل عن الشيخ ابن الهمام، او علامه شامي د علامه زيلعي نه نقل کړې دي چه لبس ممشق يعنی احمر خو ناجائز دي او د لبس عصب په باره کښې ليکلي دي چه

(۱): صحيح البخاري/الحيض ۱۲ (۳۱۳)، الجناز ۳۰ (۱۲۷۸)، الطلاق ۴۷ (۵۳۳۹)، ۴۹ (۵۳۴۲)، صحيح مسلم/الطلاق ۹ (۹۳۸)، سنن النسائي/الطلاق ۶۴ (۳۵۶۴)، ۶۵ (۳۵۶۶)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۳۵ (۲۰۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۳۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۵/۵)، سنن الدارمي/الطلاق ۱۳ (۲۳۳۲) (صحيح)

هغه مکروه دي او بيا ئې د دي نه روستو د دي په تفسير کښې خو اقوال ليکلي دي، د دي په تفسير کښې د شارحينو اختلاف دي، يو قول په دي کښې دا دي چه ثوب عصب نه هغه کپړه مراد دي چه د هغې د جوړيدو نه مخکښې د هغې په تار کښې غوټې اولگولي شي او بيا دي هغه رنگ کړې شي، د هغې نه روستو د هغې کپړه جوړه کړې شي، نو کومه کپړه چه داسې جوړه کړې شي هغه به ټوله رنگينه نه وي، بعض رنگين او بعض به سپين وي نو گويا ممانعت د هغې رنگ کړې شوې کومه چه پوره رنگ شي، او يو تفسير د هغې دا کړې شوې دي چه (عصب) هغه يمني خادر دي کوم چه سپين جوړ کړې شي او بيا روستو هغه رنگ کړې شي. اه من البذل. د دي ټولو نه معلومه شوه چه په حديث کښې د ثوب عصب استثناء د احنافو د مسلک خلاف ده.

ددې جواب په بذل وغيره کښې هم نه دي ليکلي خو زما په ذهن کښې دادي چه اولاد ثوب عصب په تفسير کښې اختلاف دي. د نورو راويانو هم په دي کښې اختلاف دي لکه چه مصنف وړاندې بيان کړل، دريم دا چه دا د نسائي روايت دي (ولا ثوب عصب) په ثاني د (الا ثوب عصب)، په دي سره خو ټول اشکال رفع شو.

د دي نه پس په روايت کښې د اکتحال هم ممانعت دي قال ابن الهمام: لا من عذر لان فيه ضرورة وهذا مذهب جمهور الاثمة وذهب الظاهرية الى انها لا تكتحل ولو من عذر. (بذل)

(ولا تمس طيبا الا ادنى طهرتها اذا طهرت من محيضها بنبذة من قسط واطفار) (۱) يعنى خوشبوئى دي هم نه لگوي خو د حيض نه د غسل په وخت په شروع کښې مقدار يسير د قسط او اظفار نه. يعنى معتده به د حيض د غسل نه پس د رانهه کريمه د زائل کولو دپاره لږه شان خوشبوئى د بدن په مخصوص حصو کښې استعمالولي شي، قسط او اظفار دا د واره د خوشبوئى اقسام دي، دي ته قسط اظفار هم وئيلي شي.

ددې حديث د لاندې "بذل المجهود" کښې احدا د سره متعلق بعض جزئيات ليکلي دي چه په هغې کښې بعض دلته هم مخکښې تير شو، فليرجع اليه من شاء... والحديث اخرجه ايضا باقى السبعة الا الترمذى. (تكملة المنهل)

[۲۳۰۳] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَمَالِكُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ السَّمْعِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ هِشَامِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَطِيَّةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ. وَلَيْسَ فِي تَمَامِ حَدِيثِهِمَا. قَالَ السَّمْعِيُّ: قَالَ يَزِيدُ: وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ فِيهِ: "وَلَا تَخْتَضِبُ". وَزَادَ فِيهِ هَارُونُ: "وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصَبٍ".

ترجمه: دام عطيه ^{عليه السلام} نه دتير شوي روايت په شان روايت نقل شوې دي، يزيد وائي زماخيال دي چه په دي روايت کښې ولا تختضب لفظ هم دي (يعنى نکريزي به نه لگوي او هارون په دي روايت کښې دا اضافه کړې ده چه رنگ کړې شوي جامي به نه اغوندي مگر هغه يمني

(۱) په ابواب التيمم کښې تير شوې دي چه هغه ظفار دي د روايت الفاظ دي (من جرع ظفار) هلته جلد اول کښې ظفار (د اظفار دواړو تحقيق تير شوې دي)
(۲) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۳۴) (صحيح)

جامی چه کرخی په کښي وي.

[۲۳۰۴] حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي بَدِيلٌ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "الْمُتَوَلَّى عَنْهَا زَوْجَهَا لَا تَلْبَسُ الْمُعْصَفَرُ مِنَ الثِّيَابِ وَلَا الْمُمَشَّقَةَ وَلَا الْحُلِيَّ وَلَا تُكْتَغِلُ وَلَا تُكْتَمَلُ".

ترجمه: دام المومنین ام سلمه رضی اللہ عنہا نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چه دکوي ښځې خاوند وفات شي نو هغه دي رنگ کړي شوي جامې نه اغوندي اونه به زيورات استعمالوي اونه به نکريزي اورانجه استعمالوي.

تشریح: قوله: «ولا الممشقة ولا الحلی» ممشقة هغه کپړې کوم چه په مشق سره رنگ کړې شوي وي، مشق یعنی الطین الاحمر، سره خاوره کومې ته چه گيړو وئيلي شي، څنگه چه گيړوا کپړه وئيلي شي، (يعنی سوربخنه کپړا) هم دغه شان د لبس حلی ممانعت دي، په احداث کښي د کالی ټول قسمونه ممنوع دي اگر چه د سرو او سپينو زرو وي يا جواهر يعني دقيمتي کانړو وي، صرح به الفقهاء والحديث اخرجه ايضا احمد والنسائي والبيهقي. (تكملة المنهل)

[۲۳۰۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْمُبِغِيرَةَ بِنَ الصَّخَّاءِ، يَقُولُ: أَخْبَرَنِي أُمُّ حَكِيمٍ بِنْتُ أُسَيْدٍ، عَنْ أُمِّهَا، أَنَّ زَوْجَهَا تَوَفَّى وَكَانَتْ تُشْتَكِي عَيْنَيْهَا فَتُكْتَغِلُ بِالْجَلَاءِ، قَالَ أَحْمَدُ: الصَّوَابُ: بِكُحْلِ الْجَلَاءِ، فَأَرْسَلَتْ مَوْلَاةَ هَذَا إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَسَأَلَتْهَا عَنْ كُحْلِ الْجَلَاءِ، فَقَالَتْ: لَا تُكْتَغِلُ بِهِ إِلَّا مِنْ أَمْرِ لَا بَدَّ مِنْهُ يَشْتَدُّ عَلَيْكَ فَتُكْتَغِلِينَ بِاللَّيْلِ وَتَمْسَحِينَهُ بِالنَّهَارِ، ثُمَّ قَالَتْ: عِنْدَ ذَلِكَ أُمُّ سَلَمَةَ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تَوَفَّى أَبُو سَلَمَةَ وَقَدْ جَعَلْتُ عَلَى عَيْنِي صَبْرًا، فَقَالَ: "مَا هَذَا يَا أُمَّ سَلَمَةَ؟" فَقُلْتُ: إِنَّهُ هُوَ صَبْرٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ فِيهِ طِبُّ، قَالَ: "إِنَّهُ يَشُبُّ الْوَجْهَ، فَلَا تُجْعَلِيهِ إِلَّا بِاللَّيْلِ وَتَمْسَحِيهِ بِالنَّهَارِ، وَلَا تَمْتَشِطِي بِالطَّبِيبِ وَلَا بِالْحِنَاءِ فَإِنَّهُ خِصَابٌ"، قَالَتْ: قُلْتُ: بِأَيِّ شَيْءٍ أَمْتَشِطُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "بِالسِّدْرِ تَغْلِفِينَ بِهِ رَأْسَكَ".

ترجمه: دام حکيم بنت اسيد نه روایت دي چه خاوند ئي مړشو اوددي سترگي خوريډلي نو هغې به يو قسم رانجه لگول ام سلمه ته يوه وينځه اوليرله چه رانجه استعمال گرم اوکه نه ام سلمه رضی اللہ عنہا اوفرمائيل ليکن که چرې ضرورت زيات وي نودشپي ئي لگوه او دورځي خپلي سترگي پاکوه ام سلمه رضی اللہ عنہا اوفرمائيل يوځل نبی صلی اللہ علیہ وسلم زماخواته راغي کله چه زما خاوند ابوسلمه وفات شوې وو مارانجه لگولي وو راته ئي اورفرمائيل داڅه دي ماروئيل دا صبر دي (يوقسم رانجه) اي دالله رسوله په دې کښي خوشبو نشته د نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائيل يقينا ددې اثر په مخ پاتي کيږي دا مه استعمالوه مگردشپي او دورځي ئي صفاکوه اوسرې نه گمنزوي په خوشبوئي سره، اونه به نکريزي استعمالوي ځکه چه دارنگ پريږدي ماورته اوئيل اي دالله رسوله سربه څنگه گمنزوم راته ئي اوفرمائيل دبېرو په پانړو کښي په بشيدلو اوبو باندې به سروينځي اوگمنزوي به ئي.

۱: سنن النسائي/الطلاق ٦٤ (٣٥٦٥)، (تحفة الأشراف: ١٨٢٨٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٠٢/٨) (صحيح)

۲: سنن النسائي/الطلاق ٦٦ (٣٥٦٧)، (تحفة الأشراف: ١٨٣٠٠) (ضعيف)

تشریح: (د اکتحال په باره کښې روایات مختلف دي، د بعض نه مطلقاً منع معلومېږي او د بعض نه د ورځې او د شپې د فرق سره اجازت معلومېږي، هغه روایاتو لره مخې ته ږدلو فقهاء کرامو اصولاً دا فیصله اوکړه چه د عذر په وخت جائز دي، بغیر د عذر نه جائز نه دي، چه هر کله د عذر په وجه باندې جائز شوه نو په دې کښې د ورځې او شپې فرق نه دی کیدل پکار، خو په دې روایت کښې فرق مذکور دې نو دا وئیلې کیدې شي چه ممکنه ده چه دلته څه قوی عذر نه وی په دې وجه فرق کړې شوې دي. والله تعالی اعلم کذا فی بعض الشروح)

قوله: «فتکتحلین باللیل وتمسحینه بالنهار» (۱) د شوافعو مسلک هم دا دي چه زنانه د احداث په زمانه کښې که د څه عذر د وجې نه رانجه لگوي نو هغې له پکار دی چه د شپې ئې اولگوي او د ورځې ئې صفا کړي.

شرح حدیث:

قوله: ثُمَّ قَالَتْ عِنْدَ ذَلِكَ أُمُّ سَلَمَةَ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُو سَلَمَةَ وَقَدْ جَعَلْتُ عَلَى عَيْنِي صَبْرًا... الخ:

ام المومنین سیده ام سلمه رضی اللہ عنہا پورته دا مسئله بیان کړې وه چه د شپې دې رانجه لگوي او د ورځې دې هغه صفا کوي، د دې په دلیل کښې هغه خپله واقعه بیانوي چه کله زما د مخکښې خاوند ابو سلمه رضی اللہ عنہ انتقال اوشو او ما په خپلو سترگو باندې د ایلوې پوستکې لگولې وو (علاجاً د څه تکلیف د وجې نه) نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته په طور د انکار او فرمائیل چه «انه يشب الوجه» چه دا خو صحیح ده چه په دې کښې خوشبوئې نشته خو دا په مخ کښې چمک پیدا کوي، او بیا ئې او فرمائیل چه دا د شپې لگوه او د ورځې ئې لرې کوه.

او وې فرمائیل چه په خوشبودار تیلو سره سر مه گومنځوه، یعنی د امتشاط (سر ږمنځ کولو) په وخت تیل مه استعمالوه او نه په نکریزو سره خضاب کوه، هغې عرض اوکړو چه بیا په څه څیز سره امتشاط کوم؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل د بیرې په پانړو باندې، د هغې نه د خپل سر غلاف جوړ کړه، یعنی د بیرې پانړو لره میده کړه او د نکریزو په شان ئې په سر اولگوه د وینستو د صفا ستها کولو دپاره، او بیا ئې د هغې نه پس د گومنځ په ذریعه خپل وینسته صفا کړه. والحديث أخرجه النسائي (تكملة المنهل)

(۱) د اکتحال په باره کښې روایات مختلف دي، د بعض نه مطلقاً منع معلومېږي، او د بعض نه د ورځې او شپې د فرق سره اجازت معلومېږي، دې روایاتو لره مخې ته ږدلو سره فقهاء کرامو اصولاً دا فیصله کړې ده چه د عذر په وخت جائز دي، بغیر د عذر نه جائز نه دي، چه هر کله د عذر په وجه باندې جائز شوه نو په دې کښې د ورځې او د شپې فرق نه دی کیدل پکار، خو په دې روایت کښې فرق مذکور دې نو دا وئیلې کیدې شي چه دلته عذر قوی نه وی په دې وجه فرق کړې شوې دي. والله اعلم کذا فی بعض الشروح)

باب فِي عِدَّةِ الْحَامِلِ

د حاملې د عدت بيان

په دې مسئله كښې مذاهب اتمه :

د عدت وفات موده خو څلور مياشتې او لس ورځې ده كه زنانه حامله نه وي، كه حامله وي نو د جمهورو ومنهم الائمة الاربعة په نزد وضع حمل دې، په دې كښې بعض صحابه لكه سيدنا علي او ابن عباس، ابو السنابل بن بعكك اختلاف دې، د هغه حضراتو په نزد د حامله عدت اخر الاجلين دې يعنې په دې دواړو (څلور مياشتې لس ورځې او وضع حمل كښې چه كومه خبره هم بيا موندلې شي په دې درې واړو حضراتو كښې اخر دوه ابن عباس او ابو السنابل نه ددې قول نه رجوع منقول ده، بعض شارحينو د سحنون مالكي نه هم دا قول نقل كړې دې.

وراندې په كتاب د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه قول راروان دې چه هغه او فرمائيل «من شاء لاعته لا نزلت سورة النساء القصوى بعد الاربعة الاشهر وعشرا» د سورة النساء قصوى نه مراد سورة الطلاق دې چه په هغې كښې دا آيت كريمه مذكور دې، «واولات الاحمال اجلهن ان يضعن حملهن» يعنې د سورة الطلاق والا آيت كريمه د سورة بقره په آيت كريمه كښې تخصيص پيدا كړو، جمهور خو د تخصيص قائل دي خو د ابن مسعود رضي الله عنه د ظاهري كلام نه دا معلومېږي چه هغه دا په نسخ باندې محمول كړې دې، والصحيح ما عليه الجمهور، په دې باب كښې مصنف د سبعيه اسلميه واقعه ذكر كړې ده چه هغه د سعد بن خوله په نكاح كښې وه، پس د هغه په حجة الوداع كښې په مكه مكرمه كښې وفات شو، هغه دې وخت كښې حامله وه، د هغه د وفات نه خو ورځې پس د هغوى وضع حمل او شو. «فلم تشب ان وضعت حملها بعد وفاته» او د بخارى په يو روايت كښې دى «بعد وفات زوجها بليال» (۱) او په سنن ترمذى كښې ابو السنابل بن بعكك نه روايت دې «قال وضعت سبعة بعد وفات زوجها بثلاث وعشرين يوما او خمسة وعشرين يوما»

[۲۳۰۶] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، "أَنَّ أَبَاهُ كَتَبَ إِلَى عُمَرَيْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَرْقَمِ الزُّهْرِيِّ بِأَمْرَةٍ، أَنْ يَدْخُلَ عَلَى سَبْعَةِ

۱) اصل كښې په بخارى كښې دا روايت دوه ځايونو كښې دې يو په كتاب الطلاق او دويم په كتاب التفسير كښې، په كتاب الطلاق كښې يوځانې كښې خو دى «بعد وفات زوجها بليال» او هم د دې باب په دويم روايت كښې دى «قريبا من عشر ليال» او په كتاب التفسير كښې د سورة الطلاق په تفسير كښې داسې دى «فوضعت بعد موته باريعين ليلة» علامه عيني په دې سلسله كښې نور هم مزيد مختلف روايتونه ذكر كړي دي پس هغه ليكي: وعند احمد: فلم امكث الا شهرين وعند النسائي: بعشرين ليلة وعند ابى حاتم بعشرين او خمس عشرة، بيا هغه ليكي: والجمع بين هذه الروايات متعذر لاتحاد القصة فلعل ذلك هو السرى ليهام من ابهم المدة. اهـ عمدة القاري ۹۲/۱۷

(۲) صحيح البخارى/المغازي ۳۹۹۱ (تعلیقا)، الطلاق ۳۹ (۵۳۲۰)، صحيح مسلم/الطلاق ۸ (۱۴۸۴)، سنن النسائي/الطلاق ۵۶ (۳۵۱۸، ۳۵۱۹)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۷ (۲۰۲۸)، تحفة الأشراف: ۱۵۸۹۰، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۲/۸) (صحيح)

بْنْتُ الْحَارِثِ الْأَسْلَمِيَّةِ فَيَسْأَلُهَا عَنْ حَدِيثِهَا وَعَمَّا قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اسْتَفْتَتْهُ، فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَتْبَةَ يُخْبِرُهُ، أَنَّ سَبِيْعَةَ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتُ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ، وَهُوَ مِنْ شَهْدٍ بَذَرًا فَتَوَقَّى عَنْهَا فِي حُجَّةِ الْوُدَاعِ وَهِيَ حَامِلٌ، فَلَمْ تَنْشُبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَقَاتِهِ، فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نَفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَابِ، فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكُكٍ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ، فَقَالَ لَهَا: مَا لِي أَرَاكِ مُتَجَمِّلَةً، لَعَلَّكَ تَرْتَجِيْنِ النِّكَاحَ، إِنَّكَ وَاللَّهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتَّى تَمُرَّ عَلَيْكَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ، قَالَتْ سَبِيْعَةُ: فَلَمَّا قَالَ لِي ذَلِكَ، جَمَعْتُ عَلَى نِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَأَقَاتَنِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي، وَأَمَرَنِي بِالتَّزْوِجِ إِنْ بَدَأَ لِي. قَالَ ابْنُ شَهَابٍ: وَلَا أَرَى بَأْسًا أَنْ تَتَزَوَّجَ حِينَ وَضَعْتَ وَإِنْ كَانَتْ فِي دِمِهَا، غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَقْرَبُهَا زَوْجُهَا حَتَّى تَطْهَرُ.

ترجمه: دعبیدالله بن عبدالله بن عتبہ نه روایت دې فرمائی چه زما پلار عمر بن عبدالله بن ارقم زهری ته ولیکل او حکم ئی ورته او کړو چه سبیعه اسلمي ته ورشه او تپوس ترې او کړه دهغه حدیث په باره کښې کله چه هغې د نبی ﷺ نه د شرعي حکم تپوس کړې وو عمر بن عبدالله عبدالله بن عتبہ ته په جواب کښې اولیکل چه سبیعه ماته فرمائیلی دي چه زه د سعد بن خوله په نکاح کښې وم څوک چه د قبيله عامر بن لویئ والادي او په عزوه بدر کښې شریک شوې وو او بیا په حجة الوداع کښې وفات شو او په هغه وخت کښې زما حمل وو زما د خاوند د وفات نه یوڅو ورځې پس زما یو بچی پیدا شو کله چه زه دبیماری نه فارغه شوم نوماپه دې عرض سنگار او کړو چه ماته دنکاح پیغام راشي، چنانچه ماته یوکس چه نوم ئې ابوسنابل بن بعکک وو راغې او تپوس ئې او کړو څه وجه ده چه سنگار دي کړې دې شاید د نکاح کولو اراده لری په الله قسم ترڅو چه څلور میاشتي اولس ورځې نه وي تیري شوي نوته دویمه نکاح نه شی کولې سبیعه وائی کله چه مادا خبره واوریده ماخپلې کپړي واغوستلې اود نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضره شوم او ټوله واقعه مې ورته عرض کړه نبی ﷺ او فرمائیل دبچی په پیدا کیدو سره ته حلاله شوي یعنی ستاسره بل څوک نکاح کولې شي او حکم ئې راته او کړو که ستا خوښه وي نو نکاح او کړه، ابن شهاب و نیلې دي چه ماته څه بدي نه ښکاري که چرې ښځه دبچی د پیدائش سره فوراً نکاح او کړی لیکن دا ضروري ده چه داسې زنانه به دخپل نوي خاوند سره جماع نه کوي ترڅو چه پاکه شوي نه وي.

تشریح: ﴿فلما تعلق من نفاسها تجملت للخطاب﴾ یعنی هغه چه کله د نفاس نه پاکه شوه نو د پیغام نکاح رالیرلو والا دپاره ډولی شوه، وړاندې په روایت کښې دی چه هم په دې ورځو کښې ابو السنابل بن بعکک هغې ته لاړو، چه هغه ئې ډولی اولیده نو وې و نیل چه کیدې شی ستا اراده د نکاح کولو وی، والله ته تر هغه وخته پورې نکاح نه شی کولې چه ترڅو پورې څلور میاشتي اولس ورځې نه وي تیرې شوې، بیا وړاندې په روایت کښې دی چه د هغې نه روستو هغه په خپله مسئله کښې رسول الله ﷺ ته حاضره شوه او تپوس ئې او کړو نو هغه ورته او فرمائیل چه ته په وضع حمل سره حلاله شوې ئې.

وړاندې په کتاب کښې دی امام زهری فرمائی چه په نکاح کښې هیڅ اشکال نشته هغه د وضع حمل نه روستو فوراً کولې شی د نفاس په حالت کښې البته په دې صورت کښې به د زوج دپاره نزدیکیک جائز نه وی ترڅو پورې چه هغه پاکه شوې نه وی.

په تکملة المنهل کښې دې چه د ائمه اریعه هم دا مذهب دې بخلاف الحسن والشعی والنخعی فانهم قالوا لا تنکح حتی تظهر من النفاس.... دا حدیث دلته په روایت د سبیعه دې، دې حدیث په باره کښې منذری فرمائی: واخرجه البخاری ومسلم والنسائی وابن ماجه، واخرجه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی من حدیث ام سلمه زوج النبی صلی الله علیه وسلم.

فانده: امام ترمذی رحمته الله دا حدیث په طریق د اسود عن السنابل تخریج کولو نه پس فرمائی: حدیث ابی السنابل حدیث مشهور غریب من هذا الوجه ولا نعرف للاسود شیئا عن ابی السنابل، او د دې نه پس په خپل تائید کښې د امام بخاری نه دا فرمائیل غواړي چه کله د اسود سماع د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه ثابت نه ده هم دغه شان ظاهره دا ده چه د ابو السنابل نه هم نه ده، او که ابو السنابل رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مرگ نه روستو ژوندي پاتې شوي وي نو سماع ممکن وه، په دې باندې حافظ ابن حجر رحمته الله لیکي چه اسود په کبار تابعینو کښې دې د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د اصحابو نه دي، او مدلس هم نه دي لهذا حدیث علی شرط مسلم صحیح دي خو امام بخاری د خپل مسلک او قاعدې مطابق هغه خبره کړې ده کومه چه ترې امام ترمذی نقل کړې ده، یعنی معنعن لره په اتصال باندې محمول کولو دپاره کم از کم یو ځل ثبوت لقاء کیدل.

د دې نه پس پوهه شی چه په دې سلسله کښې د ابن سعد رائي د امام بخاری رحمته الله خلاف ده هغه بالجزم دا خبره کړې ده چه ابو السنابل د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روستو ډیر وخته پورې ژوندي وو، تردې چه خپله ابو السنابل د سبیعه اسلمیه سره دې واقعي نه روستو نکاح اوکړه او بیا د هغې نه هلک پیدا شو چه د هغه نوم ئې سنابل کیخودلو، چه د هغې تقاضه دا ده چه ابو السنابل د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روستو ډیر وخته پورې ژوندي وو.

[۲۳۰۷] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، قَالَ عُمَانُ: حَدَّثَنَا، وَقَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "مَنْ شَاءَ لَاَعْنَتُهُ لِأَنْزَلْتُ سُورَةَ النَّسَاءِ الْقَصْرَى بَعْدَ الْأَرْبَعَةِ الْأَشْهُرِ وَعَشْرًا".

ترجمه: د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه که د چا خوښه وي زه ورسره مباحلي ته تیاریم زما سره دي لعان اوکړي چه وړو کي سورت نساء یعنی دسورت طلاق آیت (اربعه اشهر وعشرا) نه پس نازل شو.

باب فی عِدَّةِ أَمْرِ الْوَلَدِ

دام ولدي د عدت بيان

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه:

د ام ولد مولی که وفات شی نو په هغې باندې هم عدت واجب دي، خو د هغې په موده کښې اختلاف دي، د ائمه ثلاث په نزد (تعنت بحیضة) او د امام احمد مشهور روایت خو هم

(۱) صحیح البخاری / تفسیر سورة الطلاق ۲ (۴۹۰۹)، سنن النسائي / الطلاق ۵۶ (۳۵۵۲)، سنن ابن ماجه / الطلاق ۷ (۲۰۳۰)، (تحفة الأشراف: ۹۵۷۸) (صحیح)

دا دې کوم چه د شوافعو وغيره مذهب دې، او بل روايت د هغه نه دا دې چه د هغې د عدت موده هم څلور مياشتې او لس ورځې ده، د بعض تابعين لکه سعيد بن مسيب، ابن سيرين، مجاهد او عمر بن عبدالعزیز رحمهم الله هم دا مذهب دې، او د احنافو په نزد د هغې عدت درې حيضه دې، د سيدنا علی او سيدنا ابن مسعود نه هم دا نقل دی، او هم دا قول دې د ابراهيم نخعی، سفیان ثوري او عطاء، صاحب هدايه فرمائی (واما منافيه عمر) چه په دې مسئله کښې زمونږ امام سيدنا عمر رضي الله عنه دې، ثم ذکر اثر ابن عمر، او د ائمه ثلاث دليل اثر ابن عمر دې کوم چه امام مالک په موطاء کښې روايت کړې دې، عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما انه قال في ام الولد يتوفى عنها سيدها تعد بحیضة.

[۲۳۰۸] (حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُمْ، ۴ وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ مَطَرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَبُوةٍ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُوئِبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: "لَا تَلْبِسُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ"، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: "سُنَّةَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَّةَ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا أَرْبَعَةٌ أَشْهُرٌ وَعَشْرٌ"، يَعْنِي أَمْرَ الْوَلَدِ.

ترجمه: دعمر وبن العاص رضي الله عنه نه روايت دې هغه به فرمايل زما نه دهغه سنت مه پتوي، اود ابن المشني په روايت سنة نبينا الفاظ منقول دي، چه نبی صلی الله علیه و آله به فرمايل کوم هلك والا وينځي (ام ولده) خاوند چه وفات شي نوڅلور مياشتې لس ورځې انتظار به کوي. تشرح: د دې نه روستو حديث الباب او گوري:

توضیح الحديث

دا حديث په مذاهب مذکوره کښې د ابن المسيب او ابن سيرين وغيره دليل دې هم دغه شان احمد في رواية، بس داسې او گنړې چه دا حديث د ائمه اربعه ټولو خلاف دې. په حديث الباب باندې د محدثينو نقد:

حافظ ابن القيم رحمه الله په تهذيب السنن کښې په دې حديث باندې د ائمه حديث د طرف نه نقد نقل کړې دې، قال الدارقطني: قبيصة لم يسمع من عمرو، يعني دا حديث منقطع دې د قبيصة سماع د عمرو بن العاص نه ثابته نه ده او صحيح دا ده چه دا په عمرو بن العاص باندې موقوف دې، (سنة نبينا) لفظ په دې کښې ثابت نه دې، هم دغه شان دارقطني د امام احمد نه نقل کړې دې: هذا حديث منكر، هم دغه شان ابن المنذر فرمائی: ضعف احمد وابو عبيد حديث عمرو بن العاص... هم دغه شان ميموني د امام احمد نه په دې باندې اظهار تعجب نقل کړې دې، او دا چه څلور مياشتې او لس ورځې خو د حره منکوحه عدت دې الی اخر ما فی تهذيب السنن، او دا په شروع کښې تير شو چه د ائمه ثلاث دليل په دې کښې اثر ابن عمر رضي الله عنه دې، او د احنافو مستدل اثر عمر.

د حديث الباب امکانی توجيه:

د دې نه پس په دې ځان پوهه کړې چه که يو سرې دا سوال او کړې چه ايا د حديث الباب څه توجيه هم ممکن ده يا نه؟ نو جواب دا دې چه توجيه کيدې شي چه هغې سره دا حديث د

۱: سنن ابن ماجه/الطلاق ۳۳ (۲۰۸۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۴۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۰۳/۴) (صحيح)

جمهورو خلاف پاتې نه شی او په دې باندې د پوهې دپاره د مسئلې د تفصیل حاجت دې، هغه دا چه د ام ولد دوه قسمونه کیدې شی یوه مزوجه او بله غیر مزوجه، د مزوجه مطلب دا دې چه یوه وینزه وه خو ام ولد خو د هغې مولى د هغې د چا سره نکاح او کره، پس که په دې حدیث کښې د ام ولد نه غیر مزوجه مراد کړې شی نو بیا خود دې هیڅ قسم توجیه ممکن نه ده، که مزوجه مراد کړې شی نو بیا په دې صورت کښې توجیه ممکن ده او په دې صورت کښې بیا مسئله داسې ده چه که ام ولد مزوجه وی نو بیا به د مولى په مرگ باندې خو عدت واجب نه وی بلکه په مرگ باندې به ئې واجب وی، اوس د زوج د مرگ دوه صورتونه دی، یو دا چه د زوج مرگ د مولى د مرگ نه مخکښې وی، په دې صورت کښې خو د هغه عدت دوه میاشتي او پنځه ورځې دې یعنې د ازادې نه نصف او که مرگ د زوج مولى نه پس وی نو بیا بیشکه په دې صورت کښې به د هغه عدت څلور میاشتي او لس ورځې وی، ځکه چه د مولى په مرگ باندې ام ولد حره (اصیله) شوه، او د حره منکوحه عدت الوفات څلور میاشتي او لس ورځې دې.

حضرت په بذل المجهود کښې لیکلې دی چه مسئله تفصیل طلب ده په دې مختصر شرح کښې د دې گنجائش نشته. من شاء فلیراجع الی بدائع الصنائع وغیره. اه په قدر د ضرورت تفصیل مونږ اولیکلو. والحديث اخرجه ايضا احمد والحاكم وصححه، وابن ماجه (تكملة المنهل)

بَابُ الْمَبْتُوتَةِ لَا يَرْجِعُ إِلَيْهَا زَوْجُهَا حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

مطلقې ثلاثې ته خپل خاوند رجوع نه شی کولی ترڅوچه ئې دېل خاوند سره نکاح نه وي کړي

[۲۳۰۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ يَعْني ثَلَاثًا، فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ، فَقَدْ خَلَّ بِهَا ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَوَاقِعَهَا، أَتَحِلُّ لَزَوْجِهَا الْأَوَّلِ؟ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَحِلُّ لِلأَوَّلِ حَتَّى تَذُوقَ عُيْلَةَ الْآخِرِ وَتَذُوقَ عُيْلَتِهَا".

ترجمه: دام المومنین عائشة رضي الله عنها نه روایت دې. فرمائی چه د نبی صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړې شوه هغه کس په باره کښې چه خپلې ښځې ته درې طلاق ورکړي او بیا د هغه نه علاوه دېل خاوند سره نکاح او کړي او هغه ورسره خلوت او کړي او بیا ئې طلاقه کړي مخکښې د جماع کولونه نو آیا داوونې خاوند دپاره حلالیږي هغې وونیل نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی ترهغه پورې داوونې خاوند دپاره نه حلالیږي ترڅوچه دې ښځې د دویم خاوند گبین گوته نه وي ځکلی او هغه دویم خاوند د دې گبین گوته نه وي ځکلی.

تشریح: مبتوتة مطلقا بانه ته ونيلې شی، خو دلته مراد مبتوتة بالثلاث دې، د دې باب تعلق تحیل سره دې (یعنی حلاله)

(۱) سنن النسائي/الطلاق ۹ (۳۴۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۵۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الشهادات ۳ (۲۶۳۹)، والطلاق ۴ (۵۲۶۰)، والساعة ۳۷ (۵۷۹۲)، واللباس ۶ (۵۸۲۵)، والأدب ۶۸ (۶۰۸۴)، صحيح مسلم/النكاح ۱۷ (۱۴۳۳)، سنن الترمذي/النكاح ۲۷ (۱۱۱۸)، سنن النسائي/النكاح ۴۳ (۳۲۸۵)، سنن ابن ماجه/النكاح ۳۲ (۱۹۳۲)، مسند احمد (۳۱/۸، ۳۷، ۱۹۲، ۲۲۶، ۲۲۹)، سنن الدارمي/الطلاق ۴ (۲۳۱۳) (صحيح)

د حلاله متعلق بعض اختلافی مسائل :

د تحلیل مدار په نکاح ثانی مع الوطی باندې دې، صرف دویمه نکاح کافی نه ده عند الاثمة الاربعة. په دې کښې د سعید بن المسیب اختلاف منقول دې "ث قال یکفی فیہ النکاح اخذا بظاهر قوله تعالی فلا تحل له من بعد حتی تنکح زوجا غیره... او جمهور دا وائی چه په دې آیت کریمه کښې د نکاح نه مراد وطی ده کومه چه د نکاح حقیقی معنی ده، او اصل نکاح مستفاد ده د لفظ زوج نه، په دې وجه لفظ نکاح لره د وطی په معنی کښې اخستلې شوې دې. بیا دویم اختلاف دا دې چه د حلاله دپاره په وطی کښې انزال شرط دې یا نه، فلا یشرط الانزال عند احد خلافا للحسن. په دې حدیث کښې جمهور علماء کرامو د "عسيلة" نه د جماع لذت مراد اخستلې دې، او حسن بصری نطفه، په دې وجه باندې هغه انزال لره شرط کړې دې، د دې نه پس پوهه شه چه په دې حدیث تحلیل کښې بعض مسائل او جزئیات د فقهاء کرامو ترمینځه اختلافی دی. کوم چه د حدیث په شروع کښې مذکور دی. مثلا دا چه په حلاله کښې د دې نکاح ثانی د جمهورو په نزد نکاح صحیح کیدل ضروری دی، وشذ الحكم فقال یکفی النکاح الثانی ولو فاسدا، بله دا چه نکاح ثانی که په قصد د تحلیل سره وی نو دا مسئله هم اختلافی ده لکه چه په حدیث لعن المحل والمحلل له د لاندې په خپل مقام کښې تیر شو، هم دغه شان ابن المنذر استدلال کړې دې حتی تذوق عسيلة الاخر نه په دې خبره باندې که زوج ثانی د هغه زنانه سره جماع د خوب یا بیهوشی په حالت کښې او کړه نو هغه به کافی نه وی. د عدم ادراک لذت د وجې نه، او هغوی دې ته د ټولو فقهاء کرامو مسلک وئیلې دې، حال دا چه داسې نه ده د جمهور په نزد به کافی شی، او قرطبی د مالکیانو نه په قولین کښې یو قول دا شمار کړې دې، حضرت شیخ په حاشیه بذل کښې د ابو الطیب سندی د شرح نه نقل کړې دی چه د جمهور په نزد کافی کیږی، مصنف په دې باب کښې د عائشه رضی اللہ عنہا حدیث مرفوع کوم چه مشهور حدیث دې (ولا تحل للاول حتی تذوق عسيلة الاخر ویتذوق عسيلتها) ذکر فرمائیلې دې. والحدیث اخرجه النسائی واخرجه البخاری ومسلم والترمذی وابن ماجه من حدیث عروة عن عائشة. (قاله المنذرى)

باب فی تعظیم الزنا

باب زنا ډیره لویه گناه ده

یعنی دا باب د زنا د عظیم گناه کیدو په اثبات کښې دې، هم دغه شان یوه بله ترجمه مصنف په کتاب الجهاد کښې قائم کړې ده. باب فی تعظیم الغلول.

[۲۳۱۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحِبِيلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ؟ قَالَ: "أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدَاءً وَهُوَ خَلَقَكَ"، قَالَ: فَقُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟

۱: صحيح البخاري / تفسير سورة البقرة ۳ (۴۴۷)، والأدب ۲۰ (۴۷۱)، والحدود ۲۰ (۶۱۱)، والديات ۲ (۸۶۱)، والنوحيد ۴۰ (۷۵۲)، ۴۶ (۷۵۳)، صحيح مسلم بالإيمان ۳۷ (۸۶)، سنن الترمذي / تفسير سورة الفرقان (۳۱۸۲)، (تحفة الأشراف: ۹۴۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۸۰/۱، ۴۷۱، ۴۲۴، ۴۳۴، ۴۶۲) (صحيح)

قَالَ: "أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ فَخَافَهُ أَنْ يَأْكُلَ مَعَكَ"، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيْ؟ قَالَ: "أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ"، قَالَ: وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى تَصْدِيقَ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ سُوْرَةُ الْفُرْقَانِ آيَةُ ١٨ الْآيَةُ.

ترجمه: د عبد الله ﷺ نه روایت دې فرمائی چه ماعرض اوکړ وای دالله رسوله کومه گناه ډیره لویه ده؟ راته ئې او فرمائیل داچه ته دالله تعالی سره شریک پیدا کړي ماعرض اوکړو په دې پسې بله کومه یوه گناه ډیره لویه ده؟ راته ئې او فرمائیل چه خپل بجي ددې ویرې نه مړ کړي چه بیابه درسره خوراک کوي، ماعرض اوکړو په دې پسې بله کومه یوه گناه ډیره لویه ده؟ راته ئې او فرمائیل داچه ته د گاونډي د ښځې سره زنا اوکړی راوی وائی الله تعالی د نبی ﷺ د قول د تصدیق دپاره دا آیت نازل کړو: (والذین لا يدعون مع الله إلها آخر

ولا يقتلون النفس التي حرم الله إلا بالحق ولا يزنون الخ) الآية (سورة الفرقان) ترجمه: کوم خلق چه دالله نه بغير دبل چا عبادت نه کوی او په ناحقه څوک نه قتل کوی کوم چه الله حرام کړی دی او نه زنا کوی.

توضیح الحديث

د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړې شو د لوڼې گناه په باره کښې نو وې فرمائیل چه د الله پاک سره څوک شریکول حال دا چه الله پاک ته پیدا کړې ئې. (ند) په معنی د شریک چه د هغې جمع «انداد» راځی کما فی قوله تعالی «ویجعلون له اندادا» سائل ترې تپوس اوکړو چه د هغې نه روستو کومه گناه؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ته خپل بجې قتل کړې (د دې ورې شان خبرې د وجې) چه هغه به تا سره خوراک کوی، یعنی د دې ویرې د وجې نه چه د هغه نفقه به په تا باندې وی، سائل بیا تپوس اوکړو چه د دې نه روستو کومه گناه ده؟ وې فرمائیل: دا چه ته د خپل گاونډي د ښځې سره زنا اوکړې، د گاونډي قید د زیات شناعت او قباحت دپاره دې، ځکه چه په دې صورت کښې دوه حقونه ضائع کیږی، د الله پاک حق هم او د گاونډ حق هم. فانزل الله تصدیق قول النبی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والذین لا يدعون مع الله إلها آخر الآية.

شرح حدیث:

د دې آیت کریمه نه د پورته ذکر شوی حدیث تائید او تصدیق په ظاهره کښې داسې کیږی چه په دې حدیث کښې د سائل په سوال باندې رسول الله ﷺ د لویو لویو گناهونو ترمینځه ترتیب بیان فرمائیلې دې، رسول الله ﷺ په ترتیب کښې د ټولو نه اول شرک لره، د هغې نه روستو قتل ولد، د هغې نه روستو زنا ذکر کړې ده، هم دغه شان په دې آیت کریمه کښې هم دا گناه هم په دې ترتیب سره ذکر کړې شوې دی. والله تعالی اعلم، ولم ار من نبه علی ذلك، والحديث اخرجه ايضا احمد وباقي الخمسة (تكملة المنهل)

[۲۳۱۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: "جَاءَتْ مُسْكِينَةٌ لِبَعْضِ الْأَنْصَارِ، فَقَالَتْ: إِنَّ سَيِّدِي يُكْرِهُنِي عَلَى الْبَغَاءِ، فَتَنَزَّلُ فِي ذَلِكَ: وَلَا تُكْرَهُوا فِتْيَاتِكُمْ عَلَى الْبَغَاءِ سُورَةُ النُّورِ آيَةٌ ۳۲".

ترجمه: د جابر بن عبد الله رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې مسيکه (د یوانصاري وینځه وه) راغله او عرض ئې اوکړو چې زما خاوند په ما باندې په زبردستی سره د زنا کارو بار کول غواړي نو ددې په باره کښې دا آیت: «ولا تکرهوا فتياتکم علی البغاء» نازل شو. (سورة النور: ۳۲)

توضیح الحديث

قوله: وَأَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: "جَاءَتْ (۱) مُسْكِينَةٌ لِبَعْضِ الْأَنْصَارِ، فَقَالَتْ: إِنَّ سَيِّدِي يُكْرِهُنِي عَلَى الْبَغَاءِ،

بعض انصار نه مراد عبد الله بن ابی رئیس المنافقین دي، مسيکه د هغه د یوې وینزې نوم دي هغه راغله او رسول الله صلی الله علیه و آله ته ئې عرض اوکړو چې زما مالک ما په زنا باندې مجبوره کوی نو په دې باندې مذکوره آیت نازل شو چې د هغې مضمون دا دي چې خپلې وینزې په زنا باندې مه مجبوره کوئ که هغوی پاکې اوسیدل غواړي، دا اخري قيد صرف د مذمت د اظهار دپاره دي چې ډیره د شرم خبره ده چې هغه وینزه خو دي پاک اوسیدل غواړي او تاسو ئې د هغې په خلاف باندې مجبوروئ. والاثر اخرجه ایضا مسلم (تکملة المنهل)

[۲۳۱۲] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، أَخْبَرَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، وَمَنْ يُكْرِهُهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غُفُورٌ رَحِيمٌ سُورَةُ النُّورِ آيَةٌ ۳۲، قَالَ: قَالَ سَعِيدُ بْنُ أَبِي الْحَسَنِ: "غُفُورٌ هُنَّ الْمَكْرَهَاتُ".

ترجمه: معتمد خپل پلار نه روایت بیان کړي دي چې فرمایل ئې وو دالله تعالی ددې قول: «ومن یکرههن فإن الله من بعد إکراههن غفور رحیم» مراد دادې چې الله دغه مجبور و وینځوته بخښنه کونکي دي.

توضیح الحديث

دا د سعید بن ابی الحسن بصری رور دي هغه فرمائی چې دا چې کوم آیت کریمه چې کوم خلق په خپلو وینزو باندې د زنا په ذریعه جبر کوی «فان الله غفور رحیم» نو الله پاک غفور او رحیم دي د چا دپاره؟ د مجبوره کونکو دپاره نه بلکه د هغه وینزو دپاره کومې چې مجبوره کړې شوې دي «المکرهات» په ترکیب کښې بدل واقع شوې دي د «لهن» د ضمیر موندنه. وهذا اخر کتاب الطلاق. (۱)

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۸۳۳) (صحیح)

(۲): بضم الميم وفتح السين المهملة مصغرا، كما في رواية صحيح مسلم أيضا، وفي بعض نسخ أبي داود كما علي الهامش بطريق النسخة بدلة "مسكينة" وليس بصحيح

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۶۸۹) (صحیح)

(۴): في المدينة المنورة بتاريخ ۱۴ شوال ۱۴۲۱ هـ

بسم الله الرحمن الرحيم
 كتاب الصيام
 دروژو احكام او مسائل
 باب مَبْدَأِ فَرَضِ الصِّيَامِ
 باب د روژې فرض كيدو ابتداء

مباحث خمسہ مفیدہ :

دلته پنځه بحثونه دي :

- ۱: د ماقبل سره مناسبت او ترتيب بين الكتب،
- ۲: د صوم لغوی او شرعی معنی، ۳: مبداء المشروعية.
- ۴: وهل فرض قبل رمضان شی (یعنی آیا د رمضان نه وړاندې څه فرض وو؟)
- ۵: حکم الصيام (یعنی مصالح صوم).

بحث اول :

په دې باندې کلام د کتاب الصلاة د شروع نه راروان دي، صلا، بيا زكاة او کتاب الحج په دې ټولو مواقع کښې د ارکان اربعه ترمينځه ترتيب باندې کلام شوې دي، هم دغه شان د کتاب النکاح په شروع کښې تقديم النکاح علی الصوم د مصلحت طرف ته اشاره تيره شوې ده، د هغې په باره کښې دلته د څه ليکلو حاجت نشته.

بحث ثاني :

صوم او صيام دواړه مصدر دي (۱) چه د هغې لغوی معنی الامساك ليکلي شوې ده، يعنی د يو څيز نه منع کيدل که قول وی يا فعل وی، د اول مثال د الله پاک قول ﴿ انی نذرت للرحمن صوما ﴾ ای امساکا وسکوتا. او د دویم مثال قول نابغه (د اسونو احوال بيانولو سره) :

خیل صيام وخیل غیر صائمة :: تحت العجاج واخری تلک اللجم (۲)

امام راغب رحمه الله فرمائی چه د صوم لغوی معنی ده امساك په دې وجه هغه اس ته کوم چه د سير او حرکت نه منع شوې وی هغه ته صائم وئيلي شی، واما شرعا ففی الدر المختار (هو امساك عن المفطرات حقيقة او حکما فی وقت مخصوص وهو اليوم من شخص مخصوص مع النية) يعنی د مخصوص شخص د مفطرات ثلاثه اکل، شرب او جماع نه بنديدل په ورځ کښې د نیت سره، حکما ئې په دې وجه اووې چه د نسيانا خوراک کولو والا حکم د ممسك دي، د شخص

(۱) حضرت شيخ په اوجز المسالك کښې د لفظ صوم د لغوی او شرعی معنی په تحقيق کښې فرمائی ﴿فعلم من ذلك ان لفظ الصيام مشترك بين المصدر والجمع، وعلي الثاني جمع للمصائم كما حكاها عامة اهل اللغة والتفسير ويشير كلام الفقهاء الي انه جمع للصوم ايضا كما بسطه ابن عابدين اه﴾

(۲) يعنی څه اسونه داسې دي چه هغه بالکل ساکن ولاړ دي او بعضي داسې هم شته چه هغه ساکن نه دي بلکه په منډه روان دي د جنگ په ميدان کښې په خاورو د وړو کښې اوکوم چه نور دي هغه ولاړ دي واگي چيچي

مخصوص نه مراد مسلمان سرې او هغه مسلمانان زاننه کومه چه د حیض او نفاس نه پاکه وی.

بحث ثالث : مبدا المشروعية :

د دې بیان د کتاب الزکاة په ابتدائی مباحث کښې د زکاة د مشروعیت سره تیر شوې دې، هلته تیر شو چه د زکاة مشروعیت د هجرت په دویم کال شوې دې، او هم دا کال د روژې د فرضیت دې خو په دې دواړو کښې کوم یو مقدم دې زکاة یا صوم؟ په دې کښې دواړه اقوال شته، مال النووی فی الروضة الی الاول، او د اکثر ورائې د دې برعکس ده چه د صوم فرضیت مخکښې دې د زکاة نه، د صوم مشروعیت په شعبان ۲ هجری کښې شوې دې، او د زکاة په شوال ۲ هجری کښ، البته د صدقة الفطر مشروعیت قبل الزکاة د صوم سره شوې دې الی اخر ما ذکر.

بحث رابع :

د صوم رمضان نه مخکښې څه روژه فرض وه یا نه؟ حافظ فرمائی چه د جمهور علماء کرامو رائي دا ده او هم دا د شوافعو مشهور قول دې چه صوم رمضان نه مخکښې یوه روژه هم فرض نه وه، او د شوافعو په یو قول کښې او هم هغه د احنافو قول دې چه اول د عاشورا روژه فرض وه او بیا د صوم رمضان په نزول سره هغه منسوخ شوه، او د علامه عینی په کلام کښې دا دی چه وئیلې شوې دی چه د ټولو نه اول د صوم عاشوراء واجب شوې وو، او دویم قول دا دې چه ثلاثة ايام من کل شهر، یعنی هره میاشت د درې روژو وجوب یعنی د هغې نه روستو بیا صوم رمضان.

زه وائم چه د ابوداود په کتاب الصلاة ابواب الاذان کښې عبدالرحمن بن ابی لیلی نه دا حدیث تیر شوې دې کوم چه هغه په (وحدثنا اصحابنا) وئیلو سره د ډیرو صحابه کرامو نه روایت کړې دې چه (احیلت الصلاة ثلاثة احوال واحیلت الصيام ثلاثة احوال) یعنی په مونځ کښې هم درې تغیرات واقع شوې دی او په روژه کښې هم درې تغیرات واقع شوې دی، په دې روایت کښې چه د صوم کوم تغیرات ثلاثة بیان کړې شوې دی په هغې کښې داسې دی چه رسول الله ﷺ چه کله مدینې ته تشریف راوړلو (امرهم بصيام ثلاثة ايام ثم انزل رمضان) او دویم طریق کښې دی (ان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كان يصوم ثلاثة ايام من كل شهر ويصوم عاشورا فانزل الله عزوجل كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم الاية)

او د حافظ په کلام کښې تیر شو چه صوم عاشور چه د هغې مشروعیت په شروع کښې شوې وو هغه د شوافعو په قول مشهور کښې غیر واجب یعنی مستحب، او د احنافو په نزد واجب وه، په اوجز کښې د علامه باجی مالکی نه هم دا نقل کړې دی چه په شروع کښې د عاشورا روژه فرض وه بیا په نزول رمضان سره منسوخ شوه.

ایا روژه د دې امت د خصوصیاتو نه ده؟

په اوجز کښې یو مستقل بحث دا هم لیکلې دې چه صوم د شرائع سابقه نه دې د دې امت سره خاص نه دې، د دې شروع د ادم ﷺ نه شوې وه، پس د بعض صوفیاء نه منقول دی چه کله ادم ﷺ په خپله خطاء یعنی اکل شجره (دبوتی دخوراک) نه د الله پاک په دربار کښې

توبه او کړه، نو د هغه توبه دیرش ورځې د قبولیت نه ایساره شوې وه ځکه چې د هغه په خپته کښې د هغه دانې چې کومه نې خوړلې وه اثر باقی وو، بیا چې کله د هغه دننه بالکل صفا شو د اجزاء حنطه (دغنمو حصی) نه نو بیا د هغه توبه قبوله شوه، په دې وجه دهغه په اولاد باندې دیرش روژې فرض کړې شوې.

حافظ ابن حجر د دې روایت د لیکلو نه پس فرماني چې دا روایت د معتبر کیدو دپاره د ثبوت سند محتاج دې، وهیات وجدان ذلک (خو د سند ملاویدل بعید دی) خاص د دې روایت د سند ملاویدل خو اگر چې بعید وی خو د روژې د شرائع قدیمه نه کیدل خو د قران کریم نه ثابت دی. (قال الله تعالى: کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم الی اخر ما فی اوجز المسالک) هم دغه شان په اوجز کښې یو مستقل بحث په دې باندې هم کړې شوې دې چې خاص صوم رمضان په تیرو شوو شریعتونو کښې په یو شریعت کښې وه؟ په دې باره کښې یو قول خو دا دې چې د الله پاک قول (کما کتب علی الذین من قبلکم) په دې آیت کریمه کښې تشبیه مطلق د صوم په اعتبار سره ده د صوم رمضان په اعتبار سره نشته، لهذا صوم رمضان د دې امت د خصوصیاتو نه دې او یو جماعت دا وائی چې د خصائص نه دې بلکه دا روژه په یهودو او نصاری باندې هم فرض کړې شوې وه خو هغه په دې باندې د خپل عادت مطابق د خپل طرف نه ډیر تغیر او تبدیل او کړو. الی اخر ما فی الاوجز.

بحث خامس:

د روژې په مشروعیت کښې حکمت او مصلحت او د دې دپاره د رمضان د میاشتي انتخاب، هم دغه شان په لیلة الصیام کښې د مشروعیت تراویح د مناسبت په باره کښې حضرت مولانا محمد منظور نعمانی معارف الحدیث کښې فرمائی. په سورة بقره کښې د رمضان د فرضیت د اعلان فرمائیلو نه پس ارشاد فرمائیلي شوې دې (لعلکم تقون) یعنی د دې حکم مقصد دا دې چې په تاسو کښې تقوی پیدا شی.

الله پاک انسان ته د روحانیت او حیوانیت یا په نورو الفاظو اووایی چې د ملکوتیت او بهیمیت نسخه جامعہ جوړه کړې ده د هغه طبیعت او جبلت کښې هغه ټول مادی او سفلی تقاضې هم دی کوم چې په نورو حیواناتو کښې هم وی او هم د دې سره د هغه په فطرت کښې د روحانیت او ملکوتیت هغه نورانی جوهر هم دې کوم چې د ملا اعلی لطیف مخلوق فرشتو خاص دولت دې، د انسان د سعادت دارومدار په دې باندې دې چې د هغه دا روحانی او ملکوتی عنصر بیهمی او حیوانی عنصر باندې غالب او حاوی دې او هغه د حدود پابند اوساتی، او دا هله ممکن ده چې کله بهیمی اړخ د روحانی او ملکوتی اړخ فرمانبرداری او اطاعت او کړی او په دې باندې عادت شی، او د هغې په مقابله کښې سرکشی او نکرې شی.

د روژې د ریاضت خاص مقصد او موضوع هم دا ده چې د دې په ذریعه د انسان حیوانیت او بهیمیت لره د الله پاک د احکاماتو پابندی او ایمانی او روحانی تقاضو د تابعداري او فرمانبرداری سره عادت کړې شی بیا وړاندې لیکي او د روژې په وخت د

سحر راختلو نه تر د نمر پریوتلو پورې کیخودلې شوې دې بیشکه دا موده او دا وخت د پورته ذکر شوې مقصد دپاره انتهائی معتدل موده او وخت دې، د دې نه په کم کښې ریاضت او د نفس تربیت مقصد نه حاصلیږي، او که د دې نه زیات کیخودلې شی مثلاً په روژه کښې د ورځې سره سره د شپې هم شاملولې شی او بس د سحر په وخت به د خوراک او ځاک اجازت وي، یا به په کال کښې دوه څلور میاشتي مسلسل د روژو نیولو حکم وي نو د انسانانو د اکثریت دپاره به ناقابل برداشت او د صحت دپاره به ضرری وي.

بیا د دې دپاره میاشت هغه مقرر کړې شوه چه په هغې کښې د قران کریم نزول شوې دې، او په کومه کښې چه د برکتونو او رحمتونو والا شپه لیلة القدر ده، ظاهره ده چه هم دا مبارکه میاشته د دې دپاره ډیره موزون او مناسب کیدې شی.

بیا په دې میاشت کښې د ورځو د روژو نه علاوه په شپه کښې هم د یو خاص عبادت عمومی او اجتماعی نظام مقرر کړې شو، کوم چه د تراویح په شکل کښې په امت کښې رائج دې.

د ورځې د روژو سره د شپې د تراویح برکات ملاویدو سره د دې مبارکې میاشتي نورانیت او تاثیر کښې هغه اضافه کیږي چه هغه ته د خپل خپل ادراک او احساس مطابق هر هغه بنده محسوس کوی کوم چه د دې خبرو سره څه تعلق او مناسبت لري. اه مختصراً په تفسیر ماجدی کښې دی روژه د الله پاک د حکم په تعمیل کښې د تزکیه نفس، د بدن د تربیت دواړو دپاره یو بهترین دستور العمل دې، د اشخاص انفرادی او د امت اجتماعی هر نقطه نظر سره (لعلکم تقون) په ارشاد سره د اسلامی روژې د اصل غرض او غایت تشریح اوشوه چه په دې سره مقصود د تقوی عادت اچول او امت او افرادو لره متقی جوړول دی. تقوی د نفس د یو مستقل کیفیت نوم دې څنگه چه د ضرری خوراکونو او ضرری عادتونو نه احتیاط کولو سره بدنی صحت برابرېږي او د مادی لذتونو نه د لطف او خوند صلاحیت زیات پیدا کیږي، انسان ښه اوږې کیږي، صحت منده وینه پیدا کیږي هم دغه شان په دې عالم (مخلوق) کښې تقوی اختیارولو سره (یعنی څومره عادتونه چه د روحانی صحت او اخلاقی حیات په حق کښې مضر دی د هغې نه په بچ پاتې کیدو سره) د عالم آخرت د لذتونو او نعمتونو نه د خوند او چټولو صلاحیت او استعداد په انسانانو کښې پوره طریقې سره بیدار وي، او هم دا هغه مقام دې چرته چه د اسلامی روژې افضلیت د نورو ټولو قومونو په پریوتلې روژو پاندې علانیه ثابتیږي، او خیر د مشرک قومونو او د ناقص او نیمگړې او تش په نامه روژو خو ذکر نشته خپله د مسیحی او یهودی روژو حقیقت هم بس دومره دې چه یا خو د چانه د څه مصیبت د لرې کولو دپاره نیولې شی یا د څه فوری او مخصوص روحانی کیفیت حاصلولو دپاره، په اسلام کښې روژه نوم دې په خپل قصد او ارادې سره د یو معین مودې پورې د خپل جائز او طبعی خواهشاتو د تکمیل نه منع کیدل، او د دې نه یو طرف ته طبی او بدنی او بل طرف ته روحانی او اخلاقی چه کومي فائدې حاصلیږي افراد او امت دواړو لره د هغې د تفصیل لیکلو دلته گنجائش نشته. اه

او په فوائد عثمانیه کښې د آیت کریمه «لعلکم تتقون» د لاندې لیکلې دې یعنی د روژې نه نفس لره د هغې د مرغوبات نه د منع کولو عادت راځي نو بیا هغې لره د هغه مرغوبات نه کوم چه شرعا حرام دی منع کولې شي او د روژې نه د نفس په قوت او شهوت کښې ضعف هم پیدا کیږي نو اوس به ته متقی شي، ډیر لوڼې حکمت د روژې دا هم دي چه د سرکش نفس اصلاح اوشي او د شریعت احکامات کوم چه په نفس باندې درانه وی د هغې کول اسان شي او متقی جوړ شي.

خان پوهه کړه چه په یهود او نصاری باندې هم په رمضان کښې روژې فرض شوې وې خو هغوی د خپلو خواهشاتو مطابق په هغې کښې تغیر او تبدیل او کړو نو په «لعلکم تتقون» سره په هغوی باندې تعریض دي، معنی به دا وی چه ای مسلمانانو تاسو د نافرمانۍ نه ځان اوساتی یعنی د یهودو او نصاری په شان په دې حکم کښې خلل مه اچوئ. اه

[۲۳۱۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ شَبُوبَةَ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّحْوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ۱۸۳، فَكَانَ النَّاسُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلُّوا الْعَتَمَةَ حَرَّمَ عَلَيْهِمُ الطَّعَامُ وَالشَّرَابُ وَالنِّسَاءُ، وَصَامُوا إِلَى الْقَابِلَةِ، فَاخْتَارَ رَجُلٌ نَفْسَهُ فَجَاءَهُ امْرَأَتُهُ وَقَدْ صَلَّى الْعِشَاءَ وَلَمْ يَفْطُرْ، فَأَرَادَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ أَنْ يَجْعَلَ ذَلِكَ يُسْرًا لِمَنْ بَقِيَ وَرُخْصَةً وَمَنْفَعَةً، فَقَالَ سُبْحَانَهُ: عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ۱۸۴، وَكَانَ هَذَا مِمَّا نَفَعَ اللَّهُ بِهِ النَّاسَ وَرَخَّصَ لَهُمْ وَسَّرَ".

توجه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه د الله تعالی دا قول: (یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم) خلقوچه به کله د نبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې (درمضان په میاشت کښې) د ماسخوتن مونځ او کړو نو خوراک څڅاک او ښځې به ورباندې حرامې شوي او دبلي شپې پورې به ئې روژه نیوله نو په دوی کښې یو کس دخپل ځان سره خیانت او کړو او دخپلې ښځې سره ئې جماع او کړه او د ماسخوتن مونځ ئې کړي وواو روژه ئې لانه وه ماته کړي، نو الله اراده او کړه چه په دې کار کښې په خلقو باندې آسانی او اجازت ورته ورکړي او فائده ورته ورکړي نو په دې سلسله کښې الله تعالی دا آیت: «اعلم الله انکم کنتم تختانون انفسکم» نازل کړو، اودا آیت دهغه نه دي چه خلقوته ئې پري فائده ورکړه او رخصت ئې ورته ورکړو او په دوی ئې آسانی راوستله.

مضمون حدیث:

د دې روایت مضمون دا دي: لکه چه په احیلت الصیام ثلاثة احوال والا حدیث په ابواب الاذان کښې تیر شوې دي چه د روژې په باره کښې چه کوم درې تغیرات شوې دي په هغې کښې یو تغیر دا شوې دي چه په شروع کښې به داسې وه چه روژه دار سړی چه به کله د ماسخوتن مونځ او کړو نو اوس په هغه باندې طعام او شراب او جماع ټولو څیزونو بندیز اولگیدو د بلي ورځې د ماښام پورې، گویا د روژې ابتداء به د ماسخوتن د مونځ نه فارغ کیدو سره

اوشوه، او چه ترڅو پورې به د ماسخوتن نه وو کړې تر هغه وخته پورې به خوراک ځکاک
وغیره جائز وو، بیا روستو په دې حکم کښې بدلون راغلو چه د هغې ذکر په قران کریم
کښې دې.

﴿علم الله أنكم تختانون أنفسكم﴾ چه د هغې په اخر کښې دا دی ﴿وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم
الخط الابيض من الخط الاسود من الفجر﴾ د دې تغیر او نزول آیت مقصد ابن عباس رضی الله عنه
بیان فرمائی، ﴿فاختان رجل﴾ چه یو سړی خیانت او کړو، د دې رجل نه مراد سیدنا عمر بن
الخطاب رضی الله عنه دې چه د هغه واقع په ابواب الاذان کښې تیره شوې ده، چه د هغې حواله
اوس پورته راغله، د هغې دلته د لیکلو حاجت نشته.

والحديث سكت عن تخريجه المنذرى وقال في اسناده على بن حسين بن واقد وهو ضعيف. اه عون

[۲۳۱۴] (۱) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ نَهْرٍ الْجَهْظِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ، أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنْ أَبِي اسْمَاعِيلَ، عَنْ الْبَرَاءِ، قَالَ: "كَانَ الرَّجُلُ إِذَا صَامَ فَنَامَ لَمْ يَأْكُلْ إِلَى مِثْلِهَا، وَإِنْ صِرْمَةً بَنَ قَيْسَ الْأَنْصَارِيِّ إِلَى امْرَأَتِهِ وَكَانَ صَائِمًا، فَقَالَ: عِنْدَكَ شَيْءٌ؟ قَالَتْ: لَا، لَعَلِّي أَذْهَبُ فَأَطْلُبُ لَكَ شَيْئًا، فَذَهَبَتْ وَعَلَيْتُهُ عَيْنُهُ فَبَجَاءَتْ، فَقَالَتْ: خَبِيَّةٌ لَكَ، فَلَمْ يَنْتَهِفِ النَّهَارَ حَتَّى غَشِيَ عَلَيْهِ وَكَانَ يَعْمَلُ يَوْمَهُ فِي أَرْضِهِ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَزَلَّتْ: أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةُ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ قَرَأَ إِلَى قَوْلِهِ: مِنَ الْفَجْرِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةَ ۱۸۷".

ترجمه: دبراء بن عازب رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه (دنمر پریوتونه پس) چه به کله څوک
اوده شو نو د را روانې روژې دافطار دوخته پورې به دده دپاره خوراک وغیره جائز نه وو،
یوځل صرمه بن قیس انصاري دخپلې ښځې خواته راغې او روژه ئې نیولې وه هغه تپوس
اوکړو ایادخوراک دپاره څه شته؟ هغې اووئیل څه خوشته نه لیکن زه ځم اوگورم چه څه
پیداکړم نوهغه روانه شوه او د صرمه سترگې دخوب نه ډکې وې اوده شو کله چه ښځه
واپس راغله اودې پې اولیدو چه اوده شوې دې نووئې وئیل ته خودخوراک نه محروم شوي
راروانه ورځ دماسپڅین نه مخکښې صرمه دډیرې ولېرې په وجه بې هوشه شو اوهغه به
تمامه ورځ پخپله زمکه کښې کارکولو نبی صلی الله علیه و آله ته ددې واقعي ذکر وشو نو په دې وخت
کښې دایت: ﴿أحل لكم ليلة الصيام الرفث إلى نسائكم﴾ تر (من الفجر) پورې نازل شو.

تشریح: په مخکښې روایت کښې چه د روژې د کوم تغیر ذکر د ابن عباس رضی الله عنه په روایت
کښې راغلي دې د هغې یو مقصد خو هلته تیر شو، او دویم مقصد چه کوم راپیښ شو هغه
په دې روایت کښې د سیدنا براء رضی الله عنه بیان فرمائی دې او هغه واقع ده د صرمه بن قیس
انصاري، دا هم په ابواب الاذان کښې تیر شوې دی، د هغې د اعادي دلته حاجت نشته.

په حدیث ابن عباس او حدیث البراء کښې اختلاف او د هغې توجیه:

البته یو بل څیز قابل ذکر دې هغه دا چه د خوړلو او ځکلو په وخت د ابن عباس په روایت
کښې تیر شوې دی ﴿إذا صلوا العتمة﴾ د دې نه معلومیږي چه د خوراک ځکاک د بندیدلو
مدار په صلاة عشاء باندې وو او په دې روایت کښې دی ﴿إذا صام فنام﴾ د دې نه معلومیږي

(۱) صحیح البخاري/الصوم ۱۵ (۱۹۱۵)، سنن الترمذي/تفسير البقرة ۳ (۲۹۶۸)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۱)، وقد أخرجه:
سنن النسائي/الصيام ۱۷ (۲۱۷۰)، مسند احمد (۲۹۵/۴)، سنن الدارمي/الصيام ۷ (۱۷۳۵) (صحیح)

چه د بندیدلو مدار په خوب باندې وو چه د غروب نه پس چه ترڅو پورې اوده نه شی نو خوراک ځکاک کولې شی، او که اوده شی نو د اوده کیدو د وجې نه خوراک ځکاک ممنوع کیږي، حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چه په روایاتو کېنې چه مشهوره ده چه د منع دارو مدار په نوم باندې وو (قبل النوم جائز وو بعد النوم ناجائز)، او بیا وړاندې لیکي: او ممکنه ده چه د منع تعلق د دواړو سره وی چه په دې دواړو کېنې چه د کوم یو تحقق هم مخکېنې اوشی نو هم هغه د منع سبب کیږي.، والحديث أخرجه البخاري والترمذي والنسائي قاله المنذري.

بَابُ نَسْخِ قَوْلِهِ {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ}

د {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ} د منسوخ کیدو بیان

[۲۳۱۵] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ يَعْنِي ابْنَ مُضَرَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ بُكَيْرٍ، عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، قَالَ: "لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ سَوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ۸۳، كَانَ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَنْ يُفْطِرَ وَيَقْتَدِيَ فَعَلَّ، حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا فَنَسَخَتْهَا".

ترجمه: سلمه بن الاكوع نه روایت دې فرمائی كله چه آیت کریمه: (وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مسکین) نازل شو یعنی څوک چه روژې نه شی نیولې نو هغوی دي یومسکین ته خوراک په فدیة کېنې ورکړي، په مونږ کېنې چه به د چارزه غوښتل روژه به ئې نه نیوله او فدیة به ئې ورکوله تردې پورې چه دا آیت کریمه (فمن شهد منكم الشهر) نازل شو اومخکېنې چه کوم اختیار ورکړې شوې وو هغه ختم شو.

تشریح: سیدنا سلمه بن الاكوع رحمته الله فرمائی چه په شروع کېنې چه كله دا آیت کریمه نازل شو (وعلی الذین یطیقونه) نو د دې په وجه باندې به چه د چارزه غوښتل روژه به ئې نیوله او د چا چه به غوښتل هغه به د روژې په ځانې فدیة ورکوله، بیا چه كله د دې نه روستو آیت نازل شو (فمن شهد منكم الشهر فليصمه) چه څوک په تاسو کېنې دې میاشتې ته حاضر شی (مقیم وی مسافر نه وی)، نو هغه دې روژه نیسی. نو دې آیت مخکېنې حکم منسوخ کړو.

د ابن عباس او جمهور علماء کرامو په مسلک کېنې فرق

په دې کېنې د جمهور علماء کرامو رائي دا ده، پس په بخاری کېنې د ابن عمر رحمته الله نه نقل دی چه هغه فدیة والا آیت کریمه لوستلو سره اوفرمائیل (هی منسوخه) په دې باندې حافظ فرمائی (وخالف فی ذلك ابن عباس فذهب الى انها محكمة لكنها مخصوصة بالشيخ الكبير ونحوه) یعنی د ابن عباس رحمته الله په نزد د فدیة والا آیت کریمه منسوخ نه دې بلکه مخصوص دې د شیخ فانی وغیره سره. اه من البذل. زه وایم چه د ابن عباس د جمهورو سره په نفس مسئله کېنې هیڅ اختلاف نشته بیا د دې باوجود چه څوک د نسخ قائل نه دی د هغې وجه دا ده چه هغوی د فدیة والا آیت کریمه هغه مطلب نه دې اخستلې کوم چه جمهورو اخستلې دې، او کوم مطلب چه ابن عباس رحمته الله اخستلې دې د هغې تقاضه هم دا ده چه آیت فدیة دې

(۱) صحیح البخاري/تفسير البقرة ۲۶ (۵۰۶)، صحيح مسلم للصوم ۲۵ (۱۱۴۵)، سنن الترمذي للصوم ۷۵ (۷۹۸)، سنن النسائي للصيام ۳۵ (۲۳۱۸)، (تحفة الأشراف: ۵۳۴)، وقد أخرجه: سنن الدارمي للصوم ۲۹ (۱۷۷۵) (صحيح)

منسوخ نه وي، ښه خان پوهه كړه والحديث اخرجه البخارى وسلم والترمذى والنسائى قاله المنذرى

[۲۳۱۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّحْوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامَ مَسْكِينٍ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ۸۴" فَكَانَ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يَقْتَدِيَ بِطَعَامِ مَسْكِينٍ افْتَدَى وَتَمَّ لَهُ صَوْمُهُ، فَقَالَ: فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ۸۴ وَقَالَ: فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ۸۵".

ترجمه: د عبداللہ ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرمانی چه کله دا آیت کریمه: «وعلی الذین یطیقونه فدیة طعام مسکین» نازل شو نو چا چه به روژه نیول نه غوښتل نو د یومسکین خوراک به ئی په فدیة کښي ورکړو او روژه به ئی مکمل کترلي کیدله لیکن الله تعالی دا آیت نازل کړو یعنی څوک چه دنیکی په کار کښي مخکښي کيږي نو دا غوره ده اوستاسو دپاره روژه نیول بهتر دي بیادالله تعالی دا قول فمَنْ شَهِدَ یعنی په چاچه درمضان میاشت راشي نو په هغې کښي دي روژې ضرور اونیسي او څوک چه په سفر کښي وي یا مریض وي نو هغه دي په نورو ورځو کښي روژې اونیسي.

توضیح الحديث

د مخکښي حدیث د لاندې دا خبره تیره شوه چه د ابن عباس رضی اللہ عنہ رائي په دې آیتونو کښي د جمهور خلاف ده، او هغه د آیت فدیة د منسوخ کیدو قائل نه دي.

وعلی الذین یطیقونه کښي اختلاف قراءه:

د دې توضیح دا ده چه «وعلی الذین یطیقونه» کښي دوه قراءتونه دي یو خو هم دا مذکوره او دویم «یطوقونه» او په دې کښي یو دریم قراءت هم بیانولي شی «یطیقونه» په دې کښي اولني قراءت د جمهورو دي او دوه اخري د ابن عباس رضی اللہ عنہ طرف ته منسوب دي، د جمهور د قراءت معنی خو ظاهره ده چه کوم خلق د روژې نیولو طاقت لري او هغوی مطیع او مستطیع دي، هغوی که په خاتي د صوم افطار او کړی نو په هغوی باندې فدیة یعنی طعام مسکین واجب دي، جمهورو دا معنی اختیار کولو سره فرمانيلي دي چه دا حکم منسوخ دي «من شهد منکم الشهر فليصمه» په ذریعه، او ابن عباس رضی اللہ عنہ چه کوم قراءت اختیار کړې دي د هغې معنی دا ده چه کوم خلق په تکلف او ډیر زور او طاقت لگولو سره روژه نیولي شی هغوی ته د افطار اجازت دي او بیا فدیة واجب ده، د دې قراءت او تفسیر په صورت کښي د دې مصداق شیخ کبیر وغیره شو چه کله داسې ده نو بیا دا حکم منسوخ نه دي، دا حکم خو اوس هم دي، هم په دې وجه هغه د دې آیت کریمه د نسخ قائل نه دي کما هو مشهور من مذهبه، پس په صحیح بخاری کښي دي عن عطاء سمع ابن عباس يقول: وعلی الذین یطیقونه بفتح الطاء وتشديد الواو ومبني للمفعول مخفف الطاء «فدية طعام مسکین» قال ابن عباس لیست بمنسوخة هو الشيخ الكبير والمرأة الكبيرة لا يستطيعان ان يصوما فيطعمان مكان كل يوم مسکینا، قال الحافظ: هذا مذهب ابن عباس وخالفه الاكثر

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۲۵۵) (حسن)

د دې ټولو نه پس ته په دې باندې ځان پوهه کړه چه مشهور خو دا ده کوم چه اوس تیر شو خو د سنن ابی داود دا روایت کوم چه روان دې د هغې نه خو په ظاهره د ابن عباس رضی الله عنه په نزد د آیت فدیة منسوخ کیدل معلومیږي، یعنی کوم چه د جمهورو مسلک دې هم هغه د دې نه مستفاد کیږي، د دې په باره کښې حضرت په بذل المجهود کښې دا لیکلې دی چه ممکنه ده چه داسې اوښلې شی چه په شروع کښې خو هغه د عدم نسخ قائل وو د جمهورو خلاف (ثم وافق الجمهور وقال بالنسخ)

فانده: پورته مونږ لیکلې دی چه په دې آیت کریمه کښې د ابن عباس رضی الله عنه قراءت د جمهورو د قراءت نه مختلف دې او د هر یو معنی هم مختلف ده، په دې کښې مزید خبره دا ده چه د بعض مصنفین د کلام نه دا معلومیږي چه د ابن عباس رضی الله عنه قراءت هم هغه دې کوم چه د جمهورو دې، خو فرق دا دې چه جمهور خو یطیقونه لره په مثبت باندې محمول کوي یعنی طاقت لرل، او ابن عباس په منفی معنی باندې، یعنی کوم خلق چه مسلوب الطاقة دی، د روژې نیولو په هغوی کښې طاقت نشته ځکه چه (یطیقون) د باب افعال نه دې چه د هغې یو خاصیت سلب ماخذ هم دې. والله اعلم بصحة هذا النقل

بَابُ مَنْ قَالَ هِيَ مُثَبَّتَةٌ لِلشَّيْخِ وَالْحَبْلَى

د بعضو په قول د فديې حکم د بودا او د حاملې دپاره اوس هم باقی دې

[۲۳۱۷] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، أَنَّ عِكْرَمَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: "أُثْبِتْتُ لِلْحَبْلَى وَالْمَرْضِعِ".

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه په ذکر شوي آیت کښې د فديې حکم ثابت دې دپاره د حاملې اوتی ورکونکي.

[۲۳۱۸] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَزْرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ سَوْرَةِ الْبَقَرَةِ آيَةً ۸۳، قَالَ: كَانَتْ رُخْصَةً لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ الْكَبِيرَةِ وَهِيَ يُطِيقَانِ الصِّيَامَ أَنْ يَفْطِرَا، وَيُطْعِمَا مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مَسْكِينًا، وَالْحَبْلَى وَالْمَرْضِعُ إِذَا خَافَتَا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَعْنِي عَلَى أَوْلَادِهِمَا أَفْطَرْنَا وَأَطْعَمْنَا.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه کومو بوداگانو چه روژې نیول شوي دهغوی دپاره رخصت وو چه که ددوی خونه وي روژې دي ونیسي او که نه نیسي نودهري روژې په عوض کښې دي یومسکین ته د یوې ورځې خوراک ورکړي همدارنگې که چرې کومه حامله ښځه یا مرضعه چه بچي ته به ئې د نقصان خطر وه نو هغه دي روژې نه نیسي بلکه فدیة دي اداکړي. امام ابوداود فرمائی د فديې حکم په هغه وخت کښې دې کله چه یوه ښځه حامله وي یا مرضعه وي او بچي ته ئې د نقصان رسید و خطر وي، امام ابوداود فرمائی روژه دي ماته کړي اود دې په بدل کښې دي مسکین ته خوراک ورکړي.

۱: تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۶۱۹۶) (صحیح)

۲: تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۵۵۶۵) (شاذ)

تشریح: په دې باب کښې مصنف د ابن عباس اثر په دوه طریقو سره نقل کړې دې اول په طریق د عکرمه عن ابن عباس او دویم په طریق د سعید بن جبیر عن ابن عباس، اولنې اثر خو مجمل دې او په دویم کښې تفصیل شته، هغه داسې دې:

قوله: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ۱۸۴، قَالَ: كَانَتْ رُخْصَةً لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ الْكَبِيرَةِ وَهُمَا يُطِيقَانِ الصَّيَّامَ أَنْ يُفْطِرَا، وَيُطْعِمَا. الخ:

(وهما يطيقان) نه مراد په ظاهره دا ده (ای بجهد ومشقة) یعنی په طاقت او زور لگولو سره په مشقت باندې روژه نیسی لکه چه د هغوی د مذهب تشریح مخکښې تیره شوه.

شیخ کبیر، حبلې او مرضعه په حکم کښې اختلاف:

په ترجمه الباب کښې چه کومه مسئله ذکر شوې ده چه شیخ کبیر او حبلې او هم په دې حکم کښې دی مرضعه هم د دې درې واړو دپاره رخصت افطار ثابت دې، په حدیث الباب کښې د دې ترجمې مطابق دې، په ثبوت افطار کښې خو ټول فقهاء کرام متفق دی، خو د حبلې او مرضعه په باره کښې یو بل اختلاف دې هغه دا چه د افطار نه روستو په دوی دواړو باندې څه واجب دی؟ د احنافو په نزد خو صرف د روژې قضاء ده روستو فدیہ نشته، او د ائمه ثلاث په نزد قضاء او صوم مع الفدیہ، او شیخ کبیر چه کله افطار کوی نو په دې باندې د جمهورو په نزد فدیہ ده او د امام مالک رحمہ اللہ په نزد فدیہ هم ساقط کیږی، د حامله او مرضعه په باره کښې یو قول دا دې چه په هغوی باندې صرف فدیہ ده قضاء نشته وهو مروی عن ابن عمر وعن ابن عباس، او یو قول دا دې الفرق بین الحامل والمرضع چه په حامل باندې خوصرف قضاء ده فدیہ نشته، او په مرضعه باندې قضاء او فدیہ دواړه دی، کذا فی البذل عن ابن رشد، د حامل او مرضعه په باره کښې یو قول امام ترمذی رحمہ اللہ دا نقل کړې دې چه د افطار نه روستو هغوی دواړو ته اختیار دې د قضاء او اطعام ترمینځه، په هغه دواړو کښې دې یو اختیار کړی، د قضاء په صورت کښې به اطعام نه وی، او د اطعام په صورت کښې به قضاء نه وی.

خان پوهه کړه چه په ترجمه الباب کښې چه مونږ سره دا مسئله شروع ده هم دا امام ترمذی هم قائم کړې دې او بیا په دې باب کښې هغه هغه حدیث مرفوع ذکر کړې دې کوم مونږ سره په باب اختیار الفطر کښې راروان دې هغه دې او کتلې شی، د هغې په اخر کښې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل (ان الله وضع شطر الصلاة او نصف الصلاة والصوم عن المسافر وعن المرضع والحلی) الحديث... د امام ابوداؤد دپاره هم اولی دا وه چه هغه د ابن عباس رضی اللہ عنہ د اثر په ځانې هغه حدیث مرفوع دلته راوړې وې کما فعل الترمذی، امام ترمذی رحمہ اللہ د دې حدیث نه پس فرمائی: قال بعض اهل العلم: الحامل والمرضع یفطران ویقضیان ویطعمان وبه یقول سفیان ومالك والشافعی واحمد، وقال بعضهم یفطران ویطعمان ولا قضاء علیهما، او د دې نه روستو ئې هغه دریم قول ذکر کړې دې کوم چه پورته رانقل کړې شو، د امام ترمذی رحمہ اللہ په کلام کښې چه کوم درمیانہ قول دې هغه احنافو اختیار کړې دې.

بَابُ الشَّهْرِ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ

باب: میاشت کله دیو کم دیر شو هم وی

[۲۳۱۹] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَمْرٍو يَعْنِي ابْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّا أَمَةٌ أَمِيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسِبُ الشَّهْرَ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا". وَخَسَّ سُلَيْمَانُ أَصْبَعَهُ فِي الثَّالِثَةِ يَعْنِي تِسْعًا وَعِشْرِينَ وَثَلَاثِينَ.

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه روايت دي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل مونږه امیان (ان پر) خلق یو په حساب او کتاب نه پوهیږو میاشت داسې اوداسې او داسې وی (درې پیري) دلاس په گوتوسره اشاري او کړی او سلیمان راوی په دریم ځل کښې خپلې گوتي بندې کړي یعنی میاشت کله دنه ویشته ورځو وي.

شرح حدیث:

یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله د دواړو گوتو لره پرانستلو سره د هغې طرف ته اشاره کولو سره درې کرته او فرمائیل چه میاشت د دومره ورځو ده او په دریم ځل ئې یوه گوته په ځاني د پرانستلو بنده کړه، لهذا په دې صورت کښې دا یو کم دیرش ورځې شوي، او بیا د حدیث په اخر کښې دی یو کم دیرش او دیرش ورځې، پس په دې حدیث کښې اختصار پیدا شو پوره روايت په صحیح مسلم کښې دې پس په هغې کښې دوباره روستو داسې راځي «والشهر هكذا وهكذا وهكذا»، یعنی تمام الثلاثین او په دویم ځل کښې رسول الله صلی الله علیه و آله درې واړه کرته ټولې گوتي پرانستلې اوساتلې، رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائي چه مونږ خلق یعنی عرب «وقیل اراد نفسه» امیان یو په حساب کتاب پاندي نه پوهیږو یعنی اکثر په هغوی کښ، او که ټول مراد وی نو په دې صورت کښې د نفس حساب کتاب نفی نه وی بلکه د احسان او کمال نفی به وی یعنی په هغې باندي ښه طریقې سره نه پوهیږو، د کوم حساب نفی چه په دې حدیث کښې کړې شوې ده د دې نه مراد حساب نجوم دې کوم چه ټولو شارحینو لیکلې دي، او علامه قسطلانی لیکي یعنی مونږ خپله روژه مونځ او د نورو عباداتو د موافقت پیژندلو کښې د څه حساب کتاب د زده کولو مکلف نه یو کوم چه باقاعده زدکړې شي بلکه نیغ حساب کوم چه ټولو ته معلوم دي، هغې لره اعتبار دي نور وضاحت رسول الله صلی الله علیه و آله د گوتو په اشارې سره بغیر د تلفظ نه بیان کړو چه هغه گونگي او عجمي زده کولي شي.

حافظ رحمته الله علیه فرمائي چه ددې وجې نه نبی صلی الله علیه و آله بل حدیث کښې فرمائي فان عم علیکم فاکملوا العدة ثلاثین، یعنی که دنه ویشته په شپه سپوږمئ په نظر رانغله نوبیا به دیرش پوره کوي او دا ئې نه دی وئیلی چه د اهل حسابو او حساب دانو نه ئې معلوم کړی بلکه په خپل حساب باندي د باقی پاتې کیدو ئې او فرمائیل لهذا په دې حدیث کښې د حساب نجوم نفی کړې شوې ده چه په شریعت کښې دي لره اعتبار نشته، او بیا وړاندي لیکي چه بعض خلق د حساب نجوم طرف ته تلې دي او هغه روافض دي، په دې کښې د بعضي فقهاؤ موافقت هم

۱: صحیح البخاري للصوم ۱۳ (۱۹۱۳)، صحیح مسلم للصوم ۲ (۱۰۸۰)، سنن النسائي للصيام ۸ (۲۱۴۲)، (تحفة الأشراف: ۷۰۷۵)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للصيام ۶ (۱۶۵۴)، مستند احمد (۱۲۲/۲) (صحیح)

نقل دي علامه باجي رحمۃ اللہ علیہ وائی چه په دي باندې د سلف او خلف اجماع ده، او ابن بزيه رحمۃ اللہ علیہ وائی چه دا مذهب باطل دي ځكه چه شريعت د خوض في علم النجوم نه منع كړې دي، ځكه چه هغه صرف حدس او تخمين د قبيل نه دي قطعي څيز نه دي.

والحديث اخرجه البخاري ومسلم وابن اماجة هكذا قاله المنذري، امام المزي في التحفة، فعزاه الى الشيخين والنسائي، وكذا القسطلاني.

[۲۳۲۰] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ، فَلَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ، وَلَا تَفْطُرُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ عَمَرَ عَلَيْكُمْ فَأَقْدُرُوا لَهُ ثَلَاثِينَ". قَالَ: فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا كَانَ شَعْبَانُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ نُظِرَ لَهُ، فَإِنْ رُئِيَ فِذَاكَ، وَإِنْ لَمْ يُرَوْكُمْ يَحُلْ دُونَ مَنْظَرِهِ سَحَابٌ وَلَا قَتْرَةٌ أَصْبَحَ مُفْطِرًا، فَإِنْ حَالَ دُونَ مَنْظَرِهِ سَحَابٌ أَوْ قَتْرَةٌ أَصْبَحَ صَائِمًا، قَالَ: فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُفْطِرُ مَعَ النَّاسِ وَلَا يَأْخُذُ بِهَذَا الْحِسَابِ.

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه روايت دي فرمائي چه نبي صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائيل مياشت كله دنه ويشت ورځو وي روژې مه نيسي ترڅو چه مو مياشت ليدلي نه وي او روژې مه ماتوي ترڅو چه مو مياشت ليدلي نه وي، او كه چرې وريځ وي نو ديرش روژې پوره كړي راوي وائي چه كله به د شعبان نهه ويشت ورځې پوره شوي نو ابن عمر به د سپوږمۍ د ليدو كوشش شروع كړو كه سپوږمۍ به ښكاريده خوتيك ده او كه نه به ښكاريده او اسمان به شين وو وريځ به نه وه، نو صبا به نه روژه كيدو ليكن كه چرې وريځ يا گرد غبار به وو نو صبا به به ئې روژه نيوله، راوي وائي ابن عمر رضي الله عنه به د خلقو سره افطار كولو او دخپل حساب خيال به ئې نه ساتلو.

د حديث په شرح كښې درې اقوال

(۱) فان غم عليكم فاقدروا له په دي كښې د دال ضمه او كسره دواړه لوستلې شوې دي، د دي جملې په تفسير كښې درې اقوال ملاويږي. ۱: قدروا العدة ثلاثين، يعنى كه د يو كم ديرشو مياشت درته ښكاره شى نو د مياشتې ديرش پوره كړي. ۲: قدروه تحت السحاب: يعنى په وريځ كښې پتيرې. ۳: قدروه بحسب المنازل، يعنى د منازل قمر اعتبار او كړي يعنى هم هغه حساب نجوم، اوله معنى اختيار كړې ده جمهور علماء كرامو، او دويمه معنى اختيار كړې ده امام احمد وغيره علماء كرامو، پس د امام احمد رحمۃ اللہ علیہ قول دا دي چه كه د يو كم ديرشو مطلع صفا نه كيدو د وجې نه مياشت ښكاره نه شى نو بيا دي سحر د رمضان په نيت سره روژه اونيولې شى. (۲) دريم قول اختيار كړې دي په فقهاء كرامو كښې ابو العباس ابن سريج شافعي، پس ابن العربي د هغه نه نقل كړې دي هغه فرمائي چه په دي حديث كښې د (فاقدروا له) خطاب د هغه خلقو دپاره دي كوم چه د علم نجوم نه واقف دي، چاته چه الله

(۱) صحيح مسلم للصوم ۲ (۱۰۸۰)، (تحفة الأشراف: ۷۵۳۶، ۱۹۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۲) (صحيح)

(۲) په نهېستم تاريخ باندې د وريځ يا خړې په صورت كښې ابن الجوزي رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چه په دي كښې د امام احمد رحمۃ اللہ علیہ درې اقوال دي، يو خو هم دا چه كوم تير شو او دويم قول دا دي چه لا يجوز صومه لا فرضا ولا تغايل قضاء وكفارة ونذرا او تغايل عاداته، وبه قال الشافعي ثالثها المرجع الي رأي الامام في الصوم والافطر. احمد من قبل ۳۴۳/۳

پاک دا علم ورکړې دي، او بل حديث چه په هغې کښې دا دي «فاكملوا العدة ثلاثين» په دې کښې دا خطاب عام خلکو ته دې کوم چه د حساب نجوم نه واقف نه وي، بيا وړاندې تلو ابن العربي د دې قول تردید کړې دې او پورته د علامه باجي نه دا خبره ذکر کړې شوه چه د حساب نجوم په اعتبار سره د اجماع سلف خلاف دې، هم دغه شان ابن المنذر هم دې ته د اجماع خلاف مقرر کړې دې، علامه شامي د حساب نجوم په اعتبار کونکو کښې د امام سبکی شافعی نوم اخستلې دې هغه فرمائي چه د هغه په دې کښې يو مستقل تاليف هم دې چه په هغې کښې هغوی مائل شوي دي قول منجمين د اعتماد طرف ته او دا چه حساب قطعی څيز دې، شامي فرمائي چه د سبکی د رائي تردید د هغوی نه روستو اهل مذهب خپله کړې دې. اه ملخصاً من البذل.

شرح حديث:

راوی ابن عمر رضي الله عنه معمول بيانوی چه د شعبان په نهیستم تاریخ باندې که میاشت اوليدې شوه نو بيا خوبه هغې لره اعتبار ورکولې شی او نه وې ښودلې شوي او ورېځ يا غبار وغيره هم څه حائل نه وې، يعنی مطلع به بالکل صفا وې نو په دې صورت کښې به سحر افطار کولو او روژه به ئې نه نيوله، او په صورت دیگر يعنی ورېځ وغيره کيدو په صورت کښې روژه نيوله، وړاندې دې وکان ابن عمر يفطر مع الناس، يعنی روژه خوبه هغه يواځې نيوله خو اختر به ئې د خلو سره کولو او دې خپل حساب لره به ئې اعتبار نه ورکولو، يعنی که يو ديريش روژې اوشي، او اوله روژه به نفلی شی. والحديث اخرجه مسلم منه المسند فقط قاله المنذري، وله طرق اخرى عن ابن عمر عند البخاري والنسائي وابن ماجة قاله الشيخ محمد عوامة.

[۲۳۲۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ، حَدَّثَنِي أَيُّوبُ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَهْلِ الْبَصْرَةِ بَلَاغًا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَ حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: زَادَ: "وَأَنَّ أَحْسَنَ مَا يُقَدَّرُ لَهُ أَنَا إِذَا رَأَيْنَا هِلَالَ شَعْبَانَ لِكَذَا وَكَذَا، فَالْصَّوْمُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لِكَذَا وَكَذَا، إِلَّا أَنْ تَرَوْا الْهِلَالَ قَبْلَ ذَلِكَ".

ترجمه: عمر بن عبد العزيز رضي الله عنه اهل بصره ته وليکل دا ابن عمر رضي الله عنه د حديث په شان د نبی صلی الله علیه و آله نه البته په دې کښې دا اضافه ده که چرې د شعبان د میاشتي سپوږمۍ په فلان فلان ورځ ښکاره شوله نوان شاء الله په فلان ورځ به روژه وي لیکن که چرې د دې نه مخکښي سپوږمۍ اووینئ نو د حساب نه مخکښي روژه نیول شروع کړئ

توضیح الحديث

يعنی حضرت عمر بن عبد العزيز د خپل خلافت په زمانه کښې د اهل بصره طرف ته د ابن عمر رضي الله عنه هغه حديث اوليکلو کوم چه اوس پورته تیر شو، او بيا د دې حديث نه روستو دومره زیاته کړه چه د هغې مطلب دا دې چه غوره او صحیح خبره دا ده چه که د شعبان میاشت په فلان ورځ باندې په نظر راشی نو د رمضان د روژې ابتداء به د فلان

ورخ نه وی (یعنی د دیرشو ورخو د پوره کیدو نه روستو) مثلاً که د شعبان میاشت د گل په ورخ وی نو د رمضان اوله روژه به د چارشنبې په ورخ باندې وی دیرش روژې پوره کولو سره، مگر دا چه تاسو میاشت اووینی د دې نه یوه ورخ مخکې نو بیا یوه ورخ مخکې نو بیا روژه د دې نه یوه ورخ مخکې یعنی د نهی په ورخ وی.

[۲۳۲۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي زَابَدَةَ، عَنْ عِيسَى بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي صِرَارٍ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: "لَمَّا صُمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ أَكْثَرِمَنَا صُحْمًا مَعَهُ ثَلَاثِينَ".

ترجمه: عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ وائی چه مونږ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره د دیرشو روژو په مقابله کښې یو کس دیرش روژې زیات تر نیولې دی.

شرح حدیث:

دا لام دپاره د تاکید دې، او لفظ «ما» موصوله یا مصدریه دې، سیدنا ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره د هغه په زمانه د رمضان چه کومې روژې نیولې دی هغه په نسبت د دیرشو یا یو کم دیرشو ده، گویا عام طور به د اختر میاشت په نهیستم وی. معلومه شوه چه دا چه خبره د خلقو ترمنځه مشهور دې چه د خلقو حال دا دې چه د اختر میاشت چه د اختر میاشت به د یو نه یو ځای نه راوړی، دا خبره د پورته نه راروانه ده، والحديث أخرجه الترمذی قاله المنذری.

[۲۳۲۳] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَنَّ يَزِيدَ بْنَ زُرَيْعٍ حَدَّثَهُمْ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "شَهْرَ عَيْدٍ لَا يَنْقُصَانِ: رَمَضَانُ وَذُو الْحِجَّةِ".

ترجمه: دابوبکر رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرماني چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د اختر دوه میاشتي یعنی رمضان او ذالحجه کي نه وي (یعنی په یو کال کښې دوه میاشتي د ۴۹ ورځونه وي، یاد دې مطلب دادې چه دا دواړه میاشتي په اجر او ثواب کښې نه دي بلکه ددې دوو میاشتيو ډیر فضائل دي.

توضیح الحدیث

دا حدیث په ظاهره کښې د پورته والا حدیث خلاف ده (۲)، او څه نه څه زما په تجربه کښې دا خبره راغلې ده چه مصنف کله په دوه احادیثو کښې فی الجمله تخالف او تعارض وینی نو هغه یو بل ته نزدې ذکر کوی، په ظاهره ځکه چه کتونکی غور کولو سره د هغې حل او توجیه باندې سوچ او کړی.

(۱) سنن الترمذی/الصوم ۶ (۶۸۹)، (تحفة الأشراف: ۹۴۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۴۴۱، ۳۹۷، ۴۰۵، ۴۰۸، ۴۴۱، ۴۵۰) (صحیح)

(۲) صحیح البخاری/الصوم ۱۲ (۱۹۱۲)، صحیح مسلم/الصوم ۷ (۱۰۸۹)، سنن الترمذی/الصوم ۸ (۶۹۲)، سنن ابن ماجه/الصيام ۹ (۱۶۵۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۷۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۴۷، ۳۸۵، ۵۰) (صحیح)

(۳) ځکه چه د دې حدیث تقاضه کم از کم دا ده چه رمضان اکثر د دیرشو ورځو وی او پورته حدیث نه اکثریت یو کم دیرش معلومیږي.

اوس د دویم حدیث مضمون دا دی چه د هر دوه اخترونو میاشتی یعنی رمضان او ذی الحجة ناقص نه وی، په دې حدیث کښې هغه د رمضان په میاشت باندې د اختر اطلاق فرمائیږي دې، یا خو تغلیبا او یا د غایت اتصاف د وجې نه چه د رمضان میاشت ختمیدو سره د اختر میاشت شروع کیږي.

په شرح حدیث کښې متعدد اقوال :

- د دې حدیث په شرح کښې ډیر اقوال دی:
 - ۱: د بعض په نزد دا حدیث په خپل ظاهر باندې محمول دې چه رمضان او ذی الحجة دا دواړه همیشه د دیرشو ورځو وی، خو د دې قول ټولو تردید کړې دې چه دا د مشاهدې خلاف دي، او د دې حدیث هم خلاف دي، «صوموا لرؤيته فان غم علیکم فاکملوا العدة»
 - ۲: رسول الله ﷺ د څه خاص کال په باره کښې فرمائیږي وو د همیشه دپاره نه.
 - ۳: یعنی دواړه په یوځای ناقص یعنی د یو کم دیرشو نه وی، چه یوه د یو کم دیرشو وی نو بله به ضرور د دیرشو وی، خو په دې باندې هم اشکال دي، کله یوځای دواړه د یو کم دیرشو وی.
 - ۴: هم دا مطلب دې کوم چه په دریم قول کښې تیر شو خو د اکثر او اغلب په اعتبار سره.
 - ۵: من حیث الفضيلة... یعنی د رمضان میاشت که د دیرشو وی او که د یو کم دیرشو وی، هم دغه شان ذی الحجة هم د فضیلت په اعتبار سره ناقص نه وی، په دې اقوالو کښې قول ثالث لره امام ترمذی د امام احمد نه، او قول رابع لره اسحاق بن راهویه نه نقل کړې دي.
- والحدیث أخرجه البخاری ومسلم والترمذی وابن ماجه قاله المنذری.

باب إِذَا أَخْطَأَ الْقَوْمُ الْهِلَالَ

کله چه خلق د سپوږمۍ په لیدو کښې غلط شي

[۲۳۲۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ فِي حَدِيثِ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ، قَالَ: "وَفَطَرَكُمْ يَوْمَ تَفْطَرُونَ وَأَصْحَاكُمْ يَوْمَ تَصْحَوْنَ، وَكُلَّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ، وَكُلَّ مِثْيَ مَنَحَرٍ، وَكُلَّ فِجَاجٍ مَكَّةَ مَنَحَرٍ، وَكُلَّ جَمْعٍ مَوْقِفٌ".

ترجمه: د ابوهريره رضی الله عنه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ او فرمایل دواړه اختر ورځ هغه ده په کومه ورځ چه تاسو روژې ماتي کړئ اودلوي اختر ورځ هغه ده په کومه ورځ چه تاسو قرباني او کړئ او عرفات ټول داودريدو ځای دي اومني دحلاي ځای دي اوپه مکه کښې چه څومره لاري دي هغه ټول دحلالوځايونه دي اومزدلفه دودريدو ځای دي.

شرح السند :

دلته په سند کښې «فی حدیث ایوب» راغلي دي د دې نه مخکښې د سند هم دغه شان تعبیر په کتاب الطهارة کښې «باب البول فی الماء الراکد» کښې تیر شوې دي، هلته داسې وو «حدثنا

۱: تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۶۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذی للمصوم ۱۱ (۶۹۷)، سنن ابن ماجه للصيام ۹ (۱۶۶۰) (صحيح)

احمد بن یونس قال ثنا زائدة فی حدیث هشام الطویل) یعنی زائده لره د هشام نه طویل حدیث راغلي وو د هغې یوه قطعه دا ده کوم چه اوس هغه دلته روایت کوی د هغې نه په (من) سره هم تعبیر کیدلې شی (ای من حدیث هشام الطویل) هم دغه شان په موجوده سند کښې به مطلب هم داوی چه حماد دایوب په حدیث کښې دا تکرر ذکر کړې ده، کذا استفاد من بذل المجهود.

توضیح الحدیث

«کذا فی بذل المجهود» یعنی د ایوب په شاگردانو کښې حماد دا روایت مرفوعا ذکر کړې دې او غیر حماد موقوفا لکه چه د دارقطنی د روایت نه معلومیږي.

په شرح حدیث کښې متعدد اقوال :

د دې حدیث په شرح کښې څو اقوال دی

۱: امور اجتهادیه کښې خطاء معفو دي لهذا که خلقو د اختر د میاشت لیدو کوشش او کړو خو باوجود د کیدو د یو عارض د وجې نه په نظر رانغلو په دې وجه خلقو روژې پوره دیرش نیولې وی نو دا اخري روژه خو به فی الواقع خو د اختر په ورځ باندې واقع شوه کومه چه حرامه ده خو چونکه په اجتهادی خطاء سره داسې اوشو په دې وجه معاف دي، بیا چه وړاندې کوم اختر مانځلې شی هم هغه به د اختر ورځ گنرلې شی، هم دا خبره رسول الله ﷺ کوی (فطرکم يوم تفترون) او د دې نه په وړاندې جمله کښې د غټ اختر ذکر دي، د هغې حکم هم دا دي، هم دا معنی اختیار کړې ده امام خطابی، او هم دا معنی تقریبا امام ترمذی هم د دې حدیث بیان کړې ده، حضرت په بذل کښې هم د دې معنی لیکلو نه پس فرمائی (وهذا الحكم فيما عند الله سبحانه وتعالى واما الحكم في الدنيا بالحكم بالاعادة فهو مبسوط في كتب الفقه، وليس هذا موضع تفصيله) یعنی د دې عفو تعلق خو د اخرت په اعتبار سره دي خو د دنیوی حکم په اعتبار چه ایا د دې غلطی سره چه کومه قربانی یا حج وغیره شوې وی د هغې اعاده به وی یا نه، دا څیز تفصیل طلب دي چه د هغې اصل محل کتب فقهیه دی. اه معلومه شوه په حدیث شریف باندې صحیح صحیح عمل د فقهاء کرامو د کلام په رنرا کښې کیدې شی، ځکه چه اگر که د کتاب الله په مقابله کښې په سنت نبویه کښې ډیر تفصیل دي خو د دې باوجود د هغې نه اخر پورې ضرورت نه شی پوره کیدې، د دې دپاره الله پاک فقهاء کرام منتخب کړې دی، پس مواد پیش کونکی خو محدثین حضرات شو، خو د دې نه کمال اخذ او په دې باندې تفریعات دا د فقهاء کرامو منصب دي لکه چه امام اعمش امام ابوحنیفه رحمهما الله ته خطاب کولو سره فرمائیلي وو «انتم الاطباء ونحن الصيادلة» (۱)

۱: لکه ملا علی قاری رحمهما الله د امام ابوحنیفه رحمهما الله په مناقب کښې فرمائی چه یو ځل امام ابوحنیفه رحمهما الله د امام اعمش په مجلس کښې وو نو د هغه نه یوه مسئله اوپوسلې شوه او د امام ابوحنیفه رحمهما الله نه هم تپوس اوکړې شو چه تاسو څه جواب کوئ قال الامام اقول کذا وکذا په دې باندې امام اعمش رحمهما الله او فرمایل: من اين لك هذا؟ نو امام صاحب ورته جواب ورکړو چه هم تا مونږ ته فلانې حدیث په دې سند سره د ابوهریره او د عبدالله بن مسعود، او هم په دې سند سره د ابو مسعود انصاری بیان فرمائیلي دي. قال رسول الله صلى الله تعالى عليه واله وسلم کذا د دي نه علاوه نور هم بعض روایات.....

لهذا په فن حدیث کښې مشغول کیدونکی لره د خپل خان مستغنی عن کلام الفقهاء نه دی
گنرل پکار، والله الهادی الی سواء السبیل.

۲: یو قول د دې حدیث په شرح کښې دا دې چې د صوم یوم الشک نفی مقصود ده چې یو
سرې احتیاطا د خپل طرف نه هغه ورځ روژه نه نیسی بلکه چې کله ټول خلق روژه نیسی نو
بیا نیسی.

۳: په دې سره مقصود په دې خلقو باندې رد دې کوم چې داسې وائی چې کوم سرې د منازل قمر
په حساب باندې پوهیږی او د دې خپل فن په ذریعه د طلوع قمر علم لری نو هغه له پکار دی
چې هغه په صوم او افطار کښې په خپل حساب باندې چلیږی او عام خلق چې کوم د دې حساب
نه واقف نه وی هغه به د رویت قمر اعتبار کوی نو په دې حدیث کښې دی چې د صوم او افطار
کښې ټول په یو لائن باندې وی، واقف او نا واقف په دې کښې هیڅ فرق نه وی.

۴: که یو سرې میاشت اولیدې او نورو حضراتو ته په نظر نه وی راغلي او قاضی صاحب د
شاهد واحد اعتبار نه وی کړې او په هغې ټي فیصله نه وی کړې نو دې شاهد واحد لره د خپل
رویت اعتبار نه دی کول پکار بلکه د نورو خلقو سره دې وی. (تهذیب السنن لابن القيم)

تنبیه: د دې خلورمې معنی د لاندې هغه څیز په ذهن کښې ساتل پکار دی کوم چې په الکوکب
الدری ۴۰ کښې دې، هغه دا چې موافقت د جماعت حکم سره دا صورت مستثنی دې، هغه
دا چې یواځې یو سرې د رمضان د میاشت اولیده او د څه وجې نه امام د هغه قول قبول نه
کړو او د روژې فیصله ټي اونکړه نو دې یواځې کتونکی لره روژه نیول پکار دی په دې
کښې دې د جماعت موافقت نه کوی. اه دا دې هم واضح وی چې د جمهورو ومنهم الحنفیه په
هلال رمضان کښې شهادت واحد معتبر دې د دې د لاندې په هدایه کښې دا جزئیه لیکلې
دې چې په شهادت واحد باندې چې کله امام د روژې فیصله اوکړی او دیرش روژې پوره شی
خو د دې باوجود د اختر میاشت په نظر رانشی نو په دې کښې حسن بن زیاد روایت د امام
ابوحنیفه نه دې چې په دې صورت کښې د دیرشو نه پس خلق افطار اونکړی د احتیاط د
وجې نه، او د دې وجې نه هم چې د شهادت واحد نه هلال عید نه ثابتیږی، او د امام
محمد ﷺ روایت دا دې چې **«انهم یفطرون»** چې د دیرش ورځو پوره کیدو نه پس که میاشت
په نظر راشی نو یو دیرشمه روژه نه نیسی بلکه افطار اوکړی چې اگر چې ابتداء ثبوت فطر په
شهادت واحد سره نه وی خو بناء کیدې شی.

وکل عرفة موقف وکل منی منحر وکل فجاج مكة منحر وکل جمع موقف.

له..... د بعض نورو صحابه کرامو نه نقل کړل نو د دې ټولو د اوریدلو نه پس امام اعظمش اوفرمائیل چې
کوم احادیث ما تاته په سلو ورځو کښې بیان کړې وو هغه تا په یو ساعت کښې بیان کړل، او بیا ټي
اوفرمائیل یا معاشر الفقهاء انتم الاطباء ونحن الصیادلة وانت ایها الرجل اخذت بکلا الطرفين، یعنی فقهاء کرام خو په
منزله د اطباء دی او مونږ محدثین په منزله د دوائی خرڅونکی یو او د امام صاحب طرف ته ټي خطاب
کولو سره اوفرمائیل چې تاسو د دواړو څیزونو نه حصه اخستلې ده. (مقدمة اعلام السنن فی الفقه ج ۲ ص ۱۹)

شرح حدیث :

د دې شرح په کتاب الحج کښې تیر شوې دې، په کتاب الحج کښې باب الصلاة لجمع کښې په یو روایت کښې داسې تیر شوې دی (وکل فجاج مكة طريق ومنحر) فجاج د فج جمع په معنی د الطريق الواسع (یعنی کهلاؤ لار)، صحابه کرام چونکه په هر یو څیز کښې د رسول الله ﷺ اتباع او نقش قدم باندې تلل غوښتل ځکه چه هغه د هغه د سهولت دپاره او فرمائیل چه د مکه مکرمه چه څومره لارې دی که د داخلیدو په اعتبار سره یا د وتلو په اعتبار سره هغه ټولې لارې دی لهذا چاته چه په کومه لاره باندې سفر کولو کښې سهولت وی هغه دې هم دا اختیار کړی.

والحدیث اخرجه الترمذی من حدیث سعید بن ابی سعید المقبری عن ابی هريرة رضى الله عنه قاله المنذرى، ورواه ابن ماجة من طريق حماد بن زيد عن ايوب عن محمد بن سيرين عن ابی هريرة رضى الله عنه وهذا اسناد صحيح جدا على شرط الشيخين (قاله احمد شاکر) ای الجملتان الاوليان كما فى تعليق محمد عوامة.

باب إِذَا أُغْمِيَ الشَّهْرُ

باب: کله چه (د ورېځې په وجه) میاشت مشتبه شی نوڅه به کولې شی؟

د شهر نه مراد شهر رمضان، یعنی که د رمضان میاشت په یو کم دیرشم باندې په نظر راشی نو ایا په دیرشم د شعبان به روژې نیسی یا نه نیسی د دې حکم په حدیث الباب کښې راروان دې چه په دیرشم د شعبان به هغه روژه نه نیوله، بلکه د هغې نه وروستو.

[۲۳۲۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَبِيْسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَقُولُ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْفَظُ مِنْ شَعْبَانَ مَا لَا يَحْفَظُ مِنْ غَيْرِهِ، ثُمَّ يَصُومُ لِرُؤْيَا رَمَضَانَ، فَإِنْ غَمَّ عَلَيْهِ عِدَّتَا ثَلَاثِينَ يَوْمًا ثُمَّ صَامَ."

ترجمه: دام المومنين عائشة رضي الله عنها روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ ته به د شعبان دمیاشتي حساب داسې یاد وو چه دومره به ئې دنورو میاشتو دتاریخونو حساب یادنه وو کله چه به ئې درمضان دمیاشتي سپوږمې ولیدله نوروژې به ئې شروع کړي که چرې په دې ورځ به ورېځ وه نو بیابه ئې د شعبان دمیاشتي دیرش ورځې پوره کړي اوبیابه ئې روژې نیول شروع کړل. تشریح: (یتحفظ من شعبان ما لا يتحفظ من غيره) یعنی رسول الله ﷺ به د شعبان ایام او تاریخ ښه یاد ساتلو (د رمضان المبارک په اهتمام کښ، دا مضمون حدیث د ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې په نورو الفاظو کښې هم راغلي دي پس په ترمذی کښې دی (عن ابی هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: احصوا هلال شعبان لرمضان) او هم د دې وجه نه امام ترمذی رحمه الله ترجمه قائم کړې ده: ما جاء في احصاء هلال شعبان لرمضان.

فانده: دا حدیث امام ترمذی د امام مسلم صاحب الصحيح نه روایت کړې دې او زمونږ په علم کښې په ترمذی کښې د امام مسلم نه هم دا یو روایت نقل دې، د امام بخاری

نه خو ډیر روایات هغوی اخستلي دي، خو امام ترمذی په دې روایت باندې کلام فرمایلي دي او دې ته ئې غیر صحیح وئيلي دي فارجه اليه لوشت.

[۲۳۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبِرَّازُ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْقُتَيْبِيُّ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْمُغْتَمِرِ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جَرَّاشٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ حَتَّى تَرَوْا الْهِلَالَ أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ، ثُمَّ صُومُوا حَتَّى تَرَوْا الْهِلَالَ أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ سُفْيَانُ وَغَيْرُهُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ رَبِيعٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَمْ يَسْمَعْ حُذَيْفَةَ.

ترجمه: د حذیفه نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ فرمایلي دي تاسو درمضان روژې نیول مه شروع کوئ ترڅو پورې چه سپوږمۍ مونه وي لیدلي (یعنی درمضان د شروع کیدونه مخکښي روژې نیول مه شروع کوئ، یا د شعبان د میاشتي دیرش ورځې چه پوره نکړئ نو روژې نیول مه شروع کوئ ترڅو چه موسپوږمۍ نه وي لیدلي یا د تیري میاشتي دیرش ورځې نه وي پوره شوي.

توضیح الحديث

قوله: عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ حَتَّى تَرَوْا الْهِلَالَ أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ... الخ: د حدیث د اولي جملې تعلق د رمضان د روژې د ابتداء سره دي چه كله شروع کړې شی او د جمله ثانيه تعلق د روژو د انتهاء سره دي چه ترڅو پورې به نیولې شی، د دواړو مدار رسول الله ﷺ رؤیت هلال منلې دي، «لا تقدموا» دوه طریقو سره لوستلي شوي دي د باب تفعل نه او د باب تفعیل نه، په اول صورت کښي یو تاء محذوف منلې شی ای لا تقدموا الشهر، د رمضان د میاشت نه مه مخکښي کړئ او پیش قدمی مه کوئ (چه د میاشت د شروع کولو نه مخکښي روژې نیول شروع کړئ) او د تفعیل په صورت کښي به ئې ترجمه دا وی: د رمضان میاشت مه مقدم کوئ یعنی عملاً د روژې نیولو په اعتبار سره. په دي حدیث باندې زیات کلام په راوان باب کښي راځي. والحديث أخرجه النسائي مسنداً ومرسلاً قاله المنذرى

بَابُ مَنْ قَالَ فَإِنْ غَمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلَاثِينَ

په رمضان کښي که چرې ورځې وی نو دیرش روژې پوره کړئ

د اول باب تعلق د شهر رمضان سره وو او د دي د عید یعنی شهر شوال سره دي.

[۲۳۲۷] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، عَنْ زَاهِدَةَ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ بِصِيَامٍ يَوْمًا وَلَا يَوْمَيْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ وَلَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ، فَإِنْ حَالَ ذُوهُ غَنَامَةً فَاتِمُّوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ لَمْ أَطِرُوا، وَالشَّهْرُ ثَمَنَ وَعِشْرُونَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ حَاتِمُ بْنُ أَبِي صَغِيرَةَ وَشُعْبَةُ وَالْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ سِمَاكِ، بِمَعْنَاهُ، لَمْ يَقُولُوا: "لَمْ أَطِرُوا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ حَاتِمُ بْنُ مُسْلِمٍ ابْنُ أَبِي صَغِيرَةَ، وَأَبُو صَغِيرَةَ زَوْجُ أُمِّهِ.

۱: سنن النسائي للصيام ٥ (٢١٢٨، ٢١٢٩)، (تحفة الأشراف: ٣٣١٦)، وقد أخرجه: حم (٣١٤/٤) (صحيح)

۲: سنن الترمذي للصوم ٥ (٦٨٨)، سنن النسائي للصيام ٧ (٢١٣١)، (تحفة الأشراف: ٦١٠٥)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للصيام ١ (٣)، مسند احمد (٢٢١/١، ٢٢٦، ٢٥٨)، سنن الدارمي للصوم ١ (١٧٢٥) (صحيح)

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه روايت دې فرمائي چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلي دي د یوې یادوه روژو په نیولوسره درمضان استقبال مه کوي مگر کله چې په تاسو کښې یوکس ددې ورځو روژې نیسي، او تاسو روژې مه نیسي ترڅو چې مومیاشت نه وي لیدلي او بیا روژې جاري وساتي ترڅو چې مودشوال میاشت نه وي لیدلي که چرې په دغه ورځ ورځ راشي نو تاسو دیرش روژې پوره کړئ او بیافطار اوکړئ او میاشت کله کله دښه ویشته ورځو هم وي. امام ابوداؤد فرمائيلي دي حاتم بن ابی صغیره اوشعبه اوحسن بن الصباح هم دسماک نه دا روايت د رومي حدیث پشان بیان کړې دي اوددوی په روايت کښې «د ثلاثین نه روستو» د ثُمَّ أَفْطَرُوا لَفْظَ نَشْتَه امام ابوداؤد وائي داحاتم بن مسلم ابن ابی صغیره دي، او ابو صغیره دهغه دمور خاوند دي.

توضیح الحدیث

د دې حدیث مضمون هم د تیر شوی حدیث په شان دي چې د رمضان د میاشت شروع کولو نه مخکښې روژه نیول مه شروع کوي، یو یا دوه روژې، مگر دا چې روژه داسې وي چې هغه په دې باندې د مخکښې نه عادت وي، مثلاً یو سړي د گل د ورځې د روژې نیولو عادت وي، او په دغه ورځ باندې تاریخ د شعبان دیرشم دي نو په دې حدیث کښې ورته د دې نفل معتاد اجازت دي.

د تقدیم صوم د منع حکمتونه :

د دې نه پس تاسو په دې باندې ځان پوهه کړئ چې په احادیثو کښې د دې تقدیم صوم چه کومه نهی راغلې ده د هغې حکمت څه دي، د دې شارحینو مختلف وجوه لیکلي دي، امام ترمذي رحمته الله علیه د دې حدیث نه روستو فرمائي «والعمل علی هذا عند اهل العلم، کرها ان يتعجل الرجل بصيام قبل دخول شهر رمضان لمعنی رمضان، وان کان رجل يصوم صوما فوافق صيامه ذلک فلا باس به عندهم» یعنی په حدیث کښې رمضان داخلیدو نه مخکښې د روژې چه کوم ممانعت دي هغه احتیاطا د رمضان په نیت باندې دي (ځکه چې کیدې شي چې د رمضان میاشت شروع شوې وي او میاشت ورته په نظر نه وي راغلې) او که یو سړي د مخکښې نه په دې ورځ باندې د روژې نیولو سره عادت وي نو بیا هیڅ باک نشته. اه او علامه سیوطي رحمته الله علیه فرمائي: او صرف یو یا دوه ورځې قید په روژه نیولو کښې په دې وجه دي چې شک د یو یا دوه ورځو په باره کښې کیدې شي چې هر کله مسلسل دوه یا درې میاشتو پورې د میاشت په اخر کښې د ورځ سلسله وي، هغه فرمائي: او حکمت په دې منع کښې دا دي چې نفل روژه د فرض روژې سره نه مخلوط کیږي چې د زیادت فی الفرض شبهه نه وي، لکه چې نصاری به کول. اه حافظ هم په فتح الباری کښې د دې ډیر حکمتونه لیکلي دي چې د هغې نه ئې بعض رد کړي هم دي. ۱. یو حکمت ئې د دې افطار دا بیان کړې دي چې په رمضان کښې قوت او نشاط سره داخل شي (که یو یا دوه ورځې مخکښې روژه اونیسې نو د رمضان په میاشت کښې به بیدار نه وي) حافظ فرمائي «وفیه نظر» ځکه چې د حدیث تقاضه خو هم دا ده چې که یو سړي د دوه په ځاني درې یا څلور روژې اونیسې نو هغه جائز

دې ۲: د نفل او فرض د اختلاط نه د بچ کیدو دپاره، حافظ په دې باندې هم اعتراض کړې دې نفل معتاد لره اخستلو سره بیا د دې اجازت هم نه دی کیدل پکار. ۳: په دې تقدیم صوم کښې د شارع د حکم خلاف ورزی ده، گویا په دې باندې طعن دې، ځکه چه په حدیث کښې د روژې حکم معلق کړې شوې دې په رویت باندې، مختصر دا چه په دې کښې تجاوز عن الحد الشرعی دې، وهذا هو المعتمد. هغه فرمائی چه د نفل معتاد چه کومه استثنا کړې شوې ده هغه د دې رعایت په وجه باندې چه په انسان باندې ترک مالوف ډیر گران وی، او په دې کښې د استقبال رمضان هیڅ معنی نشته. اه

والحدیث أخرجه الترمذی والنسائی بنحوه، وقال الترمذی: حسن صحيح واخرج مسلم فی صحيحه، والنسائی وابن ماجه فی سننهما من حدیث سعید بن المسیب عن ابی هريرة قال... قاله المنذری.

باب فی التَّقَدُّمِ

درمضان د میاشتي د مخکښې کولویان

یعنی تقدم علی رمضان بصوم، لهذا دا باب د باب سابق خلاف شو، لکه چه وړاندې تلو سره به معلومه شی چه په دې کښې روایات مختلف دی

[۲۳۲۸] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، وَسَعِيدِ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِيُجَلِّي: "هَلْ صُمْتَ مِنْ شَهْرِ شَعْبَانَ شَيْئًا؟" قَالَ: لَا، قَالَ: "فَإِذَا أَفْطَرْتَ فَصُمْ يَوْمًا"، وَقَالَ أَحَدُهُمَا: "يَوْمَيْنِ".

ترجمه: د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم ته او فرمائیل ایاد شعبان د میاشتي آخری روژې دي اونیولی؟ هغه وویل نه، نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل کله چه درمضان میاشت تیره شي نویوه روژه اونیسه، او په یوبل روایت کښې ددوه روژو ذکر دي.

شرح السند:

اول د دې حدیث په سند باندې خان پوهه کړئ، مصنف دا حدیث په دوه طریق سره روایت کړې دې،

۱. حماد عن ثابت عن مطرف عن عمر بن حصين، حماد عن سعيد الجريري عن ابی العلاء عن مطرف عن عمران بن حصين، یعنی "وسعيد الجريري" عطف په ثابت باندې کیري لهذا د حماد یو سند «عن ثابت» شو الی اخره.

۲: او دویم عن سعيد الجريري الی اخره، "احدهما" نه مراد، لکه چه حضرت په بذل کښې لیکلي دي، "ثابت" دې، گویا د سعيد جريري په روایت کښې "فصم يوما" دې، او د ثابت په روایت کښې "صم يومين" دې.

(۱) صحيح البخاري/الصوم ۶۲ (۱۹۸۳ تعلیقا)، صحيح مسلم/الصوم ۳۷ (۱۱۶۱)، (عندالجميع: «من سرر شعبان»)، تحفة الأشراف: ۱۰۸۴۴، ۱۰۸۵۵، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۴۳۲، ۴۳۴، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۶)، سنن الدارمي/الصوم ۳۵ (۱۱۸۳) (صحیح)

شرح حدیث :

په حدیث کښې لفظ "سرر" راغلې دې چې د هغې په شرح کښې درې اقوال دي، اول، اخر او اوسط، یعنې رسول الله ﷺ د یو سرې نه تپوس او کړو چې تا د شعبان په شروع کښې څه روژه نیولې وه؟ یا په اوسط کښې یا په اخر کښې؟ هغه عرض او کړو نه! وې فرمائیل: چې کله د افطار زمانه راشي یعنې رمضان تیر شي نو یوه روژه اونیسې، او په بل روایت کښې دې "دوه روژې اونیسې".

د سرر معانی ثلاثه کښې چې کومه معنی د ترجمه الباب سره مناسب وی هم هغه به اخستلې شي، او د ترجمه الباب مناسب دلته سرر شعبان یعنې اخر شعبان مراد دې د دې دپاره چې تقدم علی رمضان کوم چې مصنف بیانوی هغه ثابت شي، په دې صورت کښې به د حدیث مطلب دا وی چې شخص مذکور د رسول الله ﷺ نه هغه حدیث واوریدو چې په هغې کښې د تقدم علی رمضان نه منع کړې شوې ده، هغه صحابی هغه حدیث لره مطلق گنړلو سره په اخر شعبان کښې هغه روژه هم او نه نیوله کوم چې د عادت موافق وو، حال دا چې په بعض روایاتو کښې د نفل معتاد استثناء کولو سره د دې اجازت کړې شوې دې، په دې وجه ئې هغه صحابی ته دا هدایت او فرمائیلو چې ته د دې روژې په کمی پوره کولو کښې په راروانه میاشت کښې روژه اونیسې. حافظ د جمهورو نه دا نقل کړی دی چې دسرر نه مراد دلته اخر شهر دې دې ته سرر په دې وجه وئیلې شي چې په دې کښې سپوږمۍ پټه اوسېږي، او بعض علماء گرامو سرر د دې حدیث په وسط معنی کښې اخستلې دې، او د هغې د ترجیح په وجه کښې ئې لیکلې دی چې سرر جمع د سره ده، (وسره الشی، وسطه) او د دې تائید د دې نه هم کیږي چې د صیام بیض روایات کښې استحباب راغلي دي او وسط الشهر دي. والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی قاله المنذری.

[۲۳۲۹] (حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْعَلَاءِ الزَّيْدِيُّ مِنْ كِتَابِهِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِي الْأَزْهَرِ الْمُغِيرَةِ بْنِ فَرُوةَ، قَالَ: قَامَ مُعَاوِيَةُ فِي النَّاسِ بِدَيْرٍ مَسْحَلٍ الَّذِي عَلَى بَابِ حِمَصَ، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّا قَدْ رَأَيْنَا الْهِلَالَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا، وَأَنَا مُتَقَدِّمٌ بِالْعِيَامِ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَفْعَلَهُ فَلْيَفْعَلْهُ، قَالَ: فَقَامَ إِلَيْهِ مَالِكُ بْنُ هُبَيْرَةَ السَّبِيءِيُّ، فَقَالَ: يَا مُعَاوِيَةُ، أَسْأَلُكَ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ أَمْ شَيْءٌ مِنْ رَأْيِكَ؟ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "صُومُوا الشَّهْرَ وَبَيْرَهُ".

ترجمه: دابو الازهر مغیره بن فروة نه روایت دې فرماني چې معاویه نه په دیر مسحل مقام کښې کوم چې باب حمص کښې واقع دې ودریدو اوونې فرمائیل ای خلکو مونږ په فلانئ ورځ سپوږمۍ لیدلې ده اوزه دشروع نه روژې نسیم څوک چې روژې نیول غواړي هغوی دي هم روژې ونیسې، مالک بن هبیره اووئیل ای معاویه ایاداخبره دي دنې ﷺ نه اوریدلې ده اوکه دخپل طرف نه ئې کوي؟ هغه اووئیل مادنبی ﷺ نه اوریدلې دي چې فرمائیل ئې درمضان په شروع کښې او دشعبان په آخر کښې روژې نیسئ.

۱: (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۴) (ضعیف)

شرح حدیث :

سیدنا معاویه رضی اللہ عنہ په مقام دیر مسجل کښي کوم چه په باب حمص کښي واقع دي (حمص د ملک شام یو ښهر دی) هلته ئې خطبه ورکړه او په هغې کښي ئې دا او فرمائیل چه مونږ خلقو د شعبان میاشت په فلانی ورځ باندې لیدلې وه (په ظاهره کښي مطلب دا دي چه په دې لحاظ سره نن نهیستم تاریخ دي یا د نهیستم نه هم کم) زه د رمضان راتلو نه مخکښي روژه نیول غواړم په تاسو کښي چه د چا زړه غواړي هغه دي هم روژه اونیسې. وړاندې په روایت کښي دی چه د یو سړي په تپوس کولو باندې هغه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا حدیث بیان او فرمائیلو چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه واوریدل هغه او فرمائیل : «صوموا الشهر وسره» د شهر نه مراد په ظاهره کښي د شعبان میاشت ده، او د سر نه مراد اخر، یعنی د شعبان په میاشت کښي روژې نیسې. لکه چه خپله د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه په دې میاشت کښي روژې نیول ثابت دي. «وسره» او خاص کړ د دې په اخر کښي، دا معنی چه واخستلې شی نو بیا دا حدیث د ترجمه الباب موافق دي یعنی تقدم علی رمضان، او دا هم احتمال دي چه په حدیث کښي د شهر نه مراد رمضان وی او د «سر» معنی اول واخستلې شی، نو مطلب به دا وی چه د رمضان روژې نیسې او د هغې نه مخکښي هم، او ظاهره ده چه د رمضان نه مخکښي چه کوم شی دي هغه د شعبان په اخر کښي هم دي.

[۲۳۳۰] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِّمَشْقِيُّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: قَالَ الْوَلِيدُ: سَمِعْتُ أَبَا عَمْرٍو يُعْنِي الْأَوْزَاعِيَّ، يَقُولُ: سِرَّةُ أَوَّلُهُ.

ترجمه: سليمان بن عبد الرحمن دمشقي د ولید نه روایت کوی چه ماد اوزاعي نه وړیدلي دي چه سِرّه، په معنی د .. اَوَّلُهُ، سره دي.

[۲۳۳۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُسْهِرٍ، قَالَ: كَانَ سَعِيدٌ يُعْنِي ابْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، يَقُولُ: سِرَّةُ أَوَّلُهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: سِرَّةٌ وَسَطَةٌ. وَقَالُوا: آخِرَةٌ.

ترجمه: سعيد بن عبد العزيز وټیلي دي چه سِرّه، نه مراد اَوَّلُهُ، دي، امام ابوداود وائی بعضي علماو وټیلي دي چه سره په معنی د وسطه سره دي او چا وټیلي دي چه په معنی د آخره سره دي.

په روایات مختلفه کښي تطبیق :

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د تقدم علی رمضان په باره کښي مختلف روایات راغلې دي لکه چه تاسو اوس اولیدل چه د دې نه منع هم راغلې ده او په بعض روایاتو کښي د دې ترغیب هم لکه چه په حدیث الباب کښي دی، هم په دې وجه باندې حضرات محدثین د دې مختلف توجیحات بیان فرمائیلې دي، الاول بان يحمل النهی علی التقدم بیوم او یومین والجواز فیما سواهما... یعنی د منع رمضان نه مخکښي صرف یو دوه روژې نیولو سره دي او که د

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۶۶) (شاذ مقطوع)

۲: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۶۶، ۱۸۶۹۳) (شاذ)

دې نه زیاتې اونیسې، درې، څلور، پنځه د هغې اجازت دي، چه د هغې وجه دا کیدې شي چه ممانعت په اصل کښې د هغه روژو دي کوم چه په طور د احتیاط اونیولې شي، یعنی د رمضان په روژو کښې احتیاط، او احتیاط کوم چه عامه کیدې شي په یو دوه روژو سره کیږي، لهذا که څوک زیاتې روژې اونیسې نو د دې به اجازت وي د علت منع د مقصود کیدو د وجې نه، دویمه توجیه دا کړې شوې ده چه د نفی تعلق د نفل مطلق سره دي او د جواز تعلق د نفل معتاد سره دي، دریمه توجیه دا ده چه نفی په حیثیت د فرض ده، یعنی بنیت رمضان دي روژه او نه نیولې شي، او د اثبات تعلق د نفل په نیت سره دي.

بَابُ إِذَا رُؤِيَ الْهِلَالُ فِي بَلَدٍ قَبْلَ الْآخِرِينَ بَلِيلَةً

که په یو ښار کښې د بل ښار نه یوه شپه مخکښې سپوږمۍ ولیدلې شي

مسئله اختلاف مطالع بحث او ائمه مذاهب :

یعنی میاشت په یو ښهر کښې په نظر راشي او په بل کښې رانشي، دا هم هغه مسئله ده کومه چه مشهوره ده، مسئله اختلاف المطالع سره، د مصنف ترجمه خو مطلق ده د دې حکم طرف ته پکښې هیڅ اشاره نشته نه نفياً او نه اثباتاً، په خلاف د امام ترمذی رحمته الله چه هغه ترجمه قائم کړې ده "باب ما جاء ان لكل اهل بلد رؤيتهم" هغه په دې ترجمه کښې د مسئلې د حکم تصریح فرمائیلي ده چه د هر یو ښهر والا رؤیت هم د هغه ښهر والو په حق کښې معتبر دي، یعنی د دویم ښهر والو په حق کښې معتبر نه دي، یعنی اختلاف مطالع معتبر دي لهذا په کوم ښهر کښې چه میاشت اولیدې شوه هغه هم د هغوی دپاره ده او چرته چه او نه لیدې شوه نو دا نه لیدل د هغوی دپاره دی، یعنی د مطالع مختلف کیدل معتبر او صحیح دی، امام ترمذی چه کومه ترجمه قائم کړې ده هغه د شوافعو د مسلک موافق ده، د شوافعو راجح قول د جمهورو خلاف هم دا دي، هم دا قسم ترجمه امام نووی په شرح مسلم کښې قائم کړې ده هغه هم د مسلک شافعيه ترجمانی ده، پس امام نووی په شرح مسلم کښې لیکي : فقيه حديث كريب عن ابن عباس وهو ظاهر الدلالة للترجمة (او په ترجمة الباب کښې هم دا دی چه د یو ښهر رؤیت په بل ښهر کښې معتبر نه دي) والصحيح عند اصحابنا ان الروية لا تعم الناس بل تختص بمن قرب على مسافة لا تقصر فيها الصلاة، وقيل ان اتفق المطلع لزمهم، وقيل ان اتفق الاقليم والا فلا، وقال بعض اصحابنا نعم الروية في موضع جميع اهل الارض الى اخره... د امام نووی د کلام نه معلومیږي چه دا مشهوره ده چه د شوافعو په نزد اختلاف مطالع معتبر دي او دا چه د یو ښهر رویت د بل ښهر والو په حق کښې معتبر نه دي. لکه چه امام ترمذی رحمته الله په ترجمة الباب کښې فرمائیلي دي، دا د هغوی په نزد مطلقاً نه دي بلکه د اختلاف مطالع معتبر کیدل د هغوی په نزد صرف په بلدان نائیه (د اطرافو کلی) کښې دی په بلاد قریبه کښې د هغوی په نزد هم اختلاف معتبر نه دي، بلکه د یو ځانې رویت به بل ځانې کښې معتبر وي او د قرب او بعد (لري والي) معیار د هغوی په نزد د اصح قول مطابق مسافة قصر دي چه که دواړو ښهرونو ترمنځه مسافة قصر موندلې شي یعنی د سفر شرعي تحقق وي نو بیا خو اختلاف معتبر دي او که دومره فاصله نه وي نو بیا اختلاف هم معتبر

نه دې بلکه د یو ښهر رویت به د بل ښهر په حق کښې معتبر نه وی، د دې نه علاوه امام نووی د شوافعو دوه اقوال نور لیکلي دي:

۱. چه د کومو دوه ښهرونو مطلع متفق وی هلته اختلاف رویت معتبر نه دې او د کوم ځانې چه مطلع مختلف وی هلته اختلاف رویت معتبر دې. (۱)

۲. د اتحاد اقلیم په صورت کښې د یو ځانې رویت به بل ځانې کښې معتبر وی گڼې نه، او دریم قول د بعض شوافعو دې چه د یو ځانې رویت هر ځانې کښې معتبر دې، د دې نه روستو تاسو په دې باندې ځان پوهه کړئ چه په متون حنفیه کښې تصریح ده (لا عبرة باختلاف المطالع) چه د هغې تقاضه دا ده چه د یو ښهر رویت په نورو ټولو ښهرونو کښې معتبر وی، حضرت شیخ په اوجز المسالك کښې د نورو امامانو مسلکونه د شروح حدیث نه د نقل کولو نه پس بیا خپله د هغوی د کتب فقهیه نه نقل کړې دی، او په دې کښې شک نشته چه د ائمه اربعه د مذاهبو تحقیق خپله د هغوی د کتب فروع نه چه څومره کیدې شی هغه د شارحینو د کلام نه نه شی کیدې، بهر حال حضرت شیخ چه د نورو مذاهبو د کتابونو کوم عبارتونه رانقل کړې دی، د هغې نه روستو حضرت لیکي: فعلم مما سبق ان اختلاف المطالع لم يعتبره من الائمة الا الامام الشافعی، الا ما تقدم من ابن عبد البر... معلومه شوه چه د شوافعو نه علاوه باقی ائمه ثلاث، چه په هغوی کښې احناف هم دی د هغوی ټولو مسلک هم دا دې چه اختلاف مطالع معتبر نه دې، خو دا هم په ذهن کښې ساتئ چه پورته د امام نووی رحمه الله په کلام کښې تیر شو چه اصح د شوافعو په نزد دا ده چه اختلاف مطالع معتبر نه دې، خو دا هم په ذهن کښې ساتئ چه اوس پورته د امام نووی رحمه الله په کلام کښې تیر شو چه اصح د شوافعو په نزد دا ده چه د اختلاف مطالع معتبر کیدل د شوافعو په نزد د بلدان نائیه نه دې، او په مواضع قریبه کښې د هغوی په نزد دلته هم اختلاف مطالع معتبر نه دې، او د قرب او بعد مصداق هم د هغوی د کلام نه اوس تیر شو یعنی مسافة قصر.

د فخر الدین زیلعی رائي:

د دې نه ځان پوهه کړه چه اگر چه په کتب حنفیه کښې مشهور هم دا ده چه اختلاف مطالع معتبر نه دې او د یو ښهر رویت په نورو ټولو ښهرونو کښې معتبر دې، خو په دې باندې یو استدراک دې فخر الدین زیلعی شارح الكنز د طرف نه کوم چه مولانا انور شاه کشمیری رحمه الله او نور اهل درس په اهتمام سره نقل کړې دې هغه دا چه د مطالع اتحاد د احنافو په نزد په بلاد قریبه کښې دې، په بلدان نائیه کښې اتحاد نشته، هلته به اختلاف لره اعتبار وی، ځکه چه په کومو بلادو کښې بون بعید (یر لری والی) دې، د مشرق او

(۱) او د مطلع مختلف او متحد کیدل دا د علم هیئت سره تعلق ساتی علم هیئت والو ټوله کره ارضیه په اوږدوالی او پلن والی کښې تقسیم کړې ده کوم خطوط چه د شمال او جنوب دی هغوی ته عرض بلد او د مشرق او مغرب خطوط ته طول بلد وئیلې شی کوم ښهر چه په عرض بلد باندې وی د هغوی مطالع متحد وی، او کوم چه په طول بلد باندې وی نو د هغوی مطالع مخصوص فاصلې نه پس مختلف کیږي. حبیب الله

مغرب فرق دي، چرته چه په رؤيت هلال كښي د يو يا دوه ورځو فاصله وي د داسي بلاد د اختلاف منلو نه خلاصې نشته، په العرف الشدي كښي ليكي: د علامه زيلعي رحمه الله قول تسليم كول ضروري دي والا فيلزم وقوع العيد يوم السابع والعشرين او الثامن والعشرين او اليوم الحادي والثلاثين او الثاني والثلاثين الى اخر ما قال، يعنى كه د زيلعي قول لره تسليم نه كړې شي نو لازمه به شي چه كله اختر د اوښتو يا اتويشتو وي او بعض صورتونو كښي د يو ديرش دوه ديرشو، ځكه چه اكثر او بيشتري په بلاد قسطنطينيه كښي د هندوستان نه دوه ورځي مخكښي په نظر راځي، پس كه د هغه ځاني نه مونږ ته په رمضان كښي خبر راشي د رويت هلال د څه معتبر ذريعي نه نو زمونږ اختر به دوه ورځي مقدم كيدو سره د اتويشتو ورځو شي. يا به د اختر تاخير لازم شي په داسي طريقه چه د هغه ځاني نه يو سړي رمضان كښي مونږ ته راشي نو هغه كه اختر مونږ سره كوي نو په هغي كښي به د دوه ورځو تاخير د دوه ديرشو اختر وي په دې باندې يو سړي اوائي چه دومره كمې او زياتي څومره لازمېږي بلكه په پورته ذكر شوي صورت كښي به دا كوي چه په دې بنياد باندې به مونږ خپل تاريخ بدل كړو او په يو صورت كښي د يو يا دوه ورځو قضاء، او په دويم صورت كښي به دا وايو چه د شروع روژه غلطه شوه هغه رمضان نه وو، د دې جواب حضرت مفتي محمد شفيع صاحب دا وركړې دې چه كله د دې ځاني خلقو عام رويت يا ضابطه شهادت مطابق مياشت شروع كړه نو د لرې د شهادت په بناء باندې خپله مقامی شهادت يا رويت غلط يا دروغ وئيل عقلا معقول نه دي نه شرعا جائز، په دې وجه دا توجيه غلطه ده. (ازهامش درس

ترمذي ۵۳۴/۲)

[۲۳۳۲] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَرْمَةَ، أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، "أَنَّ أَمْرَ الْفَضْلِ ابْنَةَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، فَاسْتَهْلَ رَمَضَانَ وَأَنَا بِالشَّامِ، قَرَأْنَا الْهَلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، ثُمَّ ذَكَرَ الْهَلَالَ، فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهَلَالَ؟ قُلْتُ: رَأَيْتُهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، قَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةَ وَرَأَاهُ النَّاسُ، قَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومُهُ حَتَّى نَكْمِلَ الثَّلَاثِينَ أَوْ ثَرَاةً، فَقُلْتُ: أَفَلَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ قَالَ: لَا، هَكَذَا أَمَرَ نَارِسُورُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

ترجمه: دكريب نه روايت دي فرمائي چه ام الفضل بنت حارث زه شام ته وليږلم چه هلته معاويه ته ورشه كريب وائي زه شام ته لارم اودام الفضل چه كوم كار وو هغه مې اوکړو بيا درمضان مياشت وليدلي شوه اوزه په شام كښي وم مونږ مياشت دجمعي په شپه وليدله بيا چه كله دمياشتي په آخر كښي مديني ته راغلم نو ابن عباس رضي الله عنه رانه تپوس اوکړو دمياشتي دليدو په باره كښي اوونې وئيل چه مياشت موكله ليدلي وه؟ ما ورته اوونيل مونږ دجمعي په شپه مياشت ليدلي وه ابن عباس او فرمائيل اياتا پخپلو سترگو ليدلي وه ما ورته اوونيل هو، ما هم مياشت ليدلي ده اونورو خلقو هم ليدلي وو او ټولو خلقو روژي

(۱) صحيح مسلم/القيام ۵ (۱۰۸۷)، سنن الترمذي/القيام ۹ (۶۹۳)، سنن النسائي/القيام ۵ (۲۱۱۳)، (تحفة الأشراف: ۶۳۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۶۱) (صحيح)

ونیولې اومعاویه هم روژه اونیوله ابن عباس اووئیل مونږه خو سپوږمۍ دخالي په شپه باندې لیدلې وه مونږ خو ددې ورځې نه روژې نیولې دي او په دې طریقې به مونږ روژې پوره کوو یاخو په دیرش روژې پوره شي یا به دشوال میاشت اولیدلې شي (نواختر به شي ما اووئیل آیا زموږ دپاره دمعاویه میاشت لیدل اودهغه روژه کیدل کافي نه دي؟ هغه اووئیل نه مونږ ته نبی ﷺ په روئیت باندې دعمل کولو په حقله په همدې طریقې باندې حکم فرمائیلې دي.

مضمون حدیث:

قوله: قُلْتُ: نَعَمْ (۱)، وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ وَرَأَاهُ النَّاسُ:

مضمون حدیث دا دي چې د ابن عباس رضی الله عنه خادم کرب فرمائی چې د ابن عباس رضی الله عنه مور سیده ام الفضل رضی الله عنها زه د څه ضرورت په وجه باندې ملک شام ته د معاویه رضی الله عنه خواته اولیرلو، زه لارم او د هغې کار مې اوکړو، بیا د رمضان میاشت زما په هلته تلو باندې راوخته بیا چې د شام نه مدینې منورې ته راواپس شوم نو ابن عباس رضی الله عنه زما ته تپوس اوکړو چې تا د رمضان میاشت کله لیدلې وه؟ ما اووې د جمعي په شپه، تپوس ئې اوکړو ایا تا خپله لیدلې وه؟ عرض مې اوکړو او او نورو خلقو هم لیدلې وه، او بیا ټولو هم د هغې مطابق روژه اونیوله، حضرت ابن عباس رضی الله عنه دهغه په خبره اوریدلو باندې اوفرمائیل، خو مونږ یعنی اهل مدینه میاشت د خالي په شپه لیدلې وه او بیا ئې اوفرمائیل چې مونږ خو د خپل رویت په اعتبار سره روژه نیسو تردې چې مونږ دیرش روژې پوره کړو یا د هغې نه مخکېني میاشت وینو، کرب فرمائی ما عرض اوکړو چې ایا د اهل شام رویت باندې به تاسو اکتفاء نه کوئ؟ هغه اوفرمائیل: نه! مونږ ته رسول الله ﷺ هم دغه شان حکم کړې دي. د دې حدیث د ظاهر نه د اختلاف مطالع معتبر کیدل مستفاد کیږي، دا هم نه شی وئیلې کیدې چې دا د ابن عباس رضی الله عنه فعل دي ځکه چې هغه خو د رسول الله ﷺ حواله ورکوي، شوافع کوم چې اختلاف مطالع لره اعتبار ورکوي هغوی ته د دې واقعي د توجیه هیڅ حاجت نشته، د هغوی د مسلک موافق دي، خو د جمهور علماء او ائمه ثلاث د مسلک مطابق د جواب حاجت دي، د دې جواب د خلاصې په طور بعض شروح او حواشی کتلو سره چې کوم د بنده په ذهن کېني راغلي دي هغه دا چې د ابن عباس رضی الله عنه په کلام کېني چې دا خبره راغلي ده چې: مونږ د اهل شام د رویت اعتبار نه ورکوو په دې کېني دوه احتمالات دي، یو دا چې د هغه مراد دا دي چې په دې صورت خاصه کېني د اهل شام د رویت اعتبار نه کوو هغه دا چې اگر چې د ابتداء په لحاظ سره د دې واقعي تعلق د هلال رمضان سره دي خو اوس فی الحال هر کله چې د رمضان اخر دي نو دا مسئله جوړه شوه د هلال عید، او د هلال رمضان په ثبوت کېني اگر چې د عدل واحد شهادت کافي دي خو د هلال عید د ثبوت دپاره شهادت عدلین بالاتفاق ضروري دي، د عدل واحد شهادت هلته معتبر نه دي.

(۱) هكذا لفظ مسلم والنسائي والدارقطني، اما الترمذي ففيه فقلت رآه الناس، والظاهر ان فيه سقطا، سقط عنه لفظ نعم، من البذل.

دویم احتمال د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په جواب کښې دا دې چه د هغه مراد د نفی په اعتبار سره مطلقاً او علی العموم دې (صرف په دې صورت خاصه کښې نه دې) نو بیا به مونږ دا وایو چه دا د ابن عباس رضی الله عنه خپله رانې ده هغه اگر چه دا منسوب کوی د رسول الله صلی الله علیه و آله د حدیث طرف ته، خو داسې هیڅ قسم صریح حدیث د احادیثو په موجوده ذخیره کښې نشته، پس غالب گمان دا دې چه د هغه اشاره دې مشهور حدیث مرفوع طرف ته ده (صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته) او په دې حدیث کښې د اختلاف مطالع په معتبر کیدو باندې استدلال نه شی کیدې، ځکه چه جمهور علماء کرام دا فرمائی چه کله د یو ښهر خلقو میاشت اولیده نو جماعت المسلمین گویا میاشت اولیده او رسول الله صلی الله علیه و آله مسلمانانو ته خطاب کولو سره هم دا فرمائی چه تاسو خلق میاشت لیدو سره روژه اونیسې او هم دغه شان افطار اوکړئ، نو کله چه د مسلمانانو یو جماعت میاشت اولیده نو په ټولو خلقو باندې د صیام حکم عائد شو، ځکه چه د هر سړی رویت او د هغه میاشت لیدل دا خو بالاجماع ضروری نه دی. والله تعالی اعلم بالصواب. والحديث اخرجه مسلم والترمذی والنسائی، قاله المنذرى، وزاد الشيخ احمد شاكر، مسند احمد ۲۷۹۰، وزاد فى البذل الدارقطنی.

[۲۳۳۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَعَاذٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي رَجُلٍ كَانَ يَصُومُ مِنَ الْأَمْصَارِ فَصَامَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ، وَكُنْهَ رَجُلَانِ أَتَاهُمَا رَأْيَا الْهَلَالَ لَيْلَةَ الْأَحَدِ، فَقَالَ: "لَا يَقْضِي ذَلِكَ الْيَوْمَ الرَّجُلُ وَلَا أَهْلَ مِصْرِهِ، إِلَّا أَنْ يَعْلَمُوا أَنَّ أَهْلَ مِصْرٍ مِنْ أَمْصَارِ الْمُسْلِمِينَ قَدْ صَامُوا يَوْمَ الْأَحَدِ، فَيَقْضُوهُ".

ترجمه: دحسن نه روایت دې فرمائی چه په مصر کښې یو انصاري ددوشنبې په ورځ روژه ونیوله او نورو دوه کسانو داگواهي اوکړه چه مونږ دی کشنې په شپه میاشت اولیدله نو ونې فرمائیل چه دغه کس به ددغه ورځې قضانه راوړي اونه به دده وطنداران ددغه ورځې قضاء رواوړي مگر هله چه ورته معلومه شي چه دمسلمانانو په ښارونو کښې دیوښار والا دیکشنې په ورځ روژه نیولې ده نو بیا به دوی ددغه ورځې قضاء راوړي.

باب گراهیه صوم یوم الشک

بیان د مکروه والی د شک ورځې دروژې نیولو

یوم الشک یعنی دیرشم د شعبان ځکه چه په دې کښې احتمال وی د دې خبرې چه ممکنه ده د شپې میاشت راختلې وی او په نظر نه وی راغلې، کذا عند الجمهور. او د امام احمد په نزد په دې کښې یو قید دې چه دیرشم د شعبان یوم الشک هله دې چه کله د شپې مطلع صفا وی، د هغه مسلک په دې کښې د دې نه مخکښې "باب الشهر یكون تسعا وعشرين" کښې تیر شوې دي. فلیراجع

[۲۳۳۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُنِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَيْلَةَ، قَالَ: "كُنَّا عِنْدَ عَمَارٍ فِي الْيَوْمِ الَّذِي يُشَكُّ فِيهِ فَأَتَى بِشَاةٍ فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَوْمِ"، فَقَالَ عَمَارٌ: "مَنْ صَامَ"

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۴۹۲) (صحیح)
۲: صحیح البخاری/الصوم ۱۱ (۱۹۰۶ تعلیقا)، سنن الترمذی/الصوم ۳ (۶۸۶)، سنن النسائی/الصیام ۲۰ (۲۱۹۰)، سنن ابن ماجه/الصیام ۳ (۱۶۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۵۴)، وقد أخرجه: سنن الدارمی/الصوم ۱ (۱۷۲۴) (صحیح)

هَذَا الْيَوْمَ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

ترجمه: د. صله، نه روایت دي فرمائی چه مونږ د شك په ورځ باندې (يعنی چه دادشعبان آخر دي او كه درمضان شروع ده) دعمار ه سره وو، عمار شته دچيلی غوښه راوړل شوه بعضو خلقو دغوښي خوړلونه ډډه او كړله عمار او وئيل چاچه نن روژه اونیوله هغه دنبی ﷺ نافرمانی او كړله.

مسئله الباب كښي مذاهب ائمه :

مسئله الباب مختلف فيه ده، د امام شافعي رحمه الله په نزد كراهت صرف د دوه روژو دي نفل مطلق او په نيت د رمضان د دي نه علاوه باقي روژې په دي ورځ كښي جائز دي لكه نفل معتاد، قضاء او واجبات اخر، صوم كفاره ونذر وغيره، هم دا يو روایت د امام احمد نه دي، هسي د هغوی روايات ثلاثه په مخكښي باب كښي تير شو، او د امام مالك رحمه الله په نزد سوا د رمضان نه باقي روژې جائز دي او د احنافو په نزد نفل مطلق او نفل معتاد دا دوه قسمونه جائز دي، ولا يجوز غيرهما من الاقسام، په كوكب كښي ليكلي دي چه د دي صوم كراهت په هغه صورت كښي دي چه كله په داسي نيت سره وي كوم چه دائر بين الفرض والنفل وي، يعنی كه په دي نيت سره اونيسي چه كه مياشت اوليدي شوه نو رمضان به راشي كښي نفل، او كه په نيت جازمه سره وي يعنی جزم بالنفل سره نو بغير د تردد نه خو كراهت نشته، او بيا په دي صورت كښي كه د مياشت ثبوت راشي نو دا روژه به د رمضان شي او د شوافعو په نزد به نه وي، او كه تردد وي بين الصوم والافطار، يعنی كه مياشت اوليدي شوه نو زما روژه ده كښي نه ده نو په دي صورت به دا عمل لغو وي او هيڅ قسم روژه به نه وي، او په نور الايضاح كښي ليكي چه عام خلقو لره پكار دي چه هغوی په يوم الشك كښي خو تلوم او كړي يعنی انتظار بغير د نيت نه، په زوال پوري نزدې روژې پوري، د هغې نه روستو دي افطار او كړي، او علماء او خواص دي هغه ورځ روژه نيسي، يعنی كوم خلق چه په استحكام نيت باندې قادر وي، په تردد كښي نه واقع كيږي.

باب فِي مَنْ يَصِلُ شَعْبَانَ بِرَمَضَانَ

كه څوك په شعبان كښي روژې ونيسي او په رمضان كښي نه شامل كړي

[۲۳۳۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تُقَدِّمُوا صَوْمَ رَمَضَانَ يَوْمًا وَلَا يَوْمَيْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ صَوْمُ رَمَضَانَ رَجُلًا فَلْيَصُمْ ذَلِكَ الصَّوْمَ".

ترجمه: دابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ فرمائيلى دي په تاسو كښي دي يو كس درمضان نه وړاندې يوه يا دوه روژې نه نيسي مگر دچاچه دروژو نيولو عادت وي نو هغه دي دغه روژه اونيسي.

(۱) صحيح البخاري للصوم ۱۴ (۱۹۱۴)، صحيح مسلم للصيام ۳ (۱۰۸۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۲۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للصوم ۲ (۲۸۵)، سنن النسائي للصيام ۳۱ (۲۱۷۱)، ۳۸ (۲۱۸۹)، سنن ابن ماجه للصيام ۵ (۱۶۵۰)، مسند احمد (۲۳۴/۲، ۳۴۷، ۴۰۸، ۴۳۸، ۴۷۷، ۴۹۷، ۵۱۳، ۵۲۱)، سنن الدارمي للصوم ۴ (۱۷۳۱) (صحيح)

[۲۳۳۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ تَوْبَةَ الْعَنْبَرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ "لَمْ يَكُنْ يَصُومُ مِنَ السَّنَةِ شَهْرًا تَامًا إِلَّا شَعْبَانَ يَصِلُهُ بِرَمَضَانَ".

ترجمه: دام سلمه رضي الله عنه روايت دي فرمائي چه نبي عليه السلام درمضان نه علاوه يو کال هم پوره مياشت روژي نه دي نيولي مگر شعبان او دابه نې درمضان سره پيوست کولي.

تسريح: يعنی کوم سړې چه د شعبان په اخر کښې دوه روژي نيولو سره هغه روژي د رمضان سره يوځاني کړي، په دې باب کښې مصنف دوه احاديث ذکر کړي دي، اول حديث د ابوهريره رضي الله عنه «لا تقدموا صوم رمضان بيوم ولا بيومين» دا حديث د ابن عباس رضي الله عنه په روايت نژدې تير شو، او دويم حديث د ام سلمه رضي الله عنها په دې لفظ: «عن ام سلمة عن النبي صلى الله عليه وسلم انه لم يكن يصوم من السنة شهرا تاما الا شعبان يصله برمضان» د حديث مفهوم واضح دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به د کال د يوې مياشتې هم پوره روژي نه نيولي سوا د شعبان نه چه د هغې روژي به نې درمضان سره يوځاني کړي.

د ترجمه الباب غرض:

د مصنف غرض دې حديث لره دلته راوړلو کښې په ظاهره دا دي چه د تقدم على رمضان ممانعت په هغه صورت کښې دي چه کله د رمضان نه مخکښې صرف يو يا دوه روژي اونيو لي شي لکه چه هم د دې باب په حديث اول کښې دي، خو که د دوه نه زياتي روژي اونيو لي شي که هغه د اکثر مياشتې وي يا د پوره مياشت وي د هغې ممانعت نشته، وهذا ظاهر من صنيع المصنف. هم دا ترجمه تقريبا امام ترمذي رحمته الله عليه هم قائم کړې ده، ما جاء في وصال شعبان برمضان، خو هغه په دې کښې صرف کثرت صوم شعبان والا روايت ذکر کړې دي، تقدم بصوم او يوم او يومين والا روايت نې په دې کښې نه دي راوړي.

باب في گراهية ذلك

د شعبان په آخر کښې د روژي نيولو دمکروه والي بيان

[۲۳۳۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَدِمَ عِيَادُ بْنُ كَثِيرٍ الْمَدِينَةَ، فَمَالَ إِلَى مُجْلِسِ الْعَلَاءِ فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ، فَلَا تَصُومُوا"، فَقَالَ الْعَلَاءُ: اللَّهُمَّ إِنَّ أَبِي حَدَّثَنِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ الثَّوْرِيُّ، وَشَيْبَةُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَأَبُو عَمِيْسٍ، وَزُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْعَلَاءِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ لَا يُحَدِّثُ بِهِ. قُلْتُ لِأَحْمَدَ: لِمَ قَالَ: لِأَنَّهُ كَانَ عِنْدَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصِلُ شَعْبَانَ بِرَمَضَانَ، وَقَالَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَيْسَ هَذَا عِنْدِي خِلَافَهُ، وَلَمْ يَحِجْ بِهِ غَيْرُ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ.

۱: سنن النسائي للصيام ۱۹ (۲۱۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۳۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للصوم ۳۷ (۷۳۶)، سنن ابن ماجه للصيام ۴ (۱۶۴۸)، مسند احمد (۳۰/۸، ۳۱۱)، سنن الدارمي للصوم ۳۳ (۱۷۸۰) (صحيح)

۲: سنن الترمذي للصوم ۳۸ (۷۳۸)، سنن ابن ماجه للصيام ۵ (۱۶۵۱)، (تحفة الأشراف: ۱۴۰۵۱)، وقد أخرجه: سنن الدارمي للصوم ۳۴ (۱۷۸۱) (صحيح)

ترجمه: د عبد العزيز بن محمد نه روايت دي فرمائي چه عباد بن كثير مديني ته راغي اود علاء خواته لاړو هغه دده لاس اونيولواودې نې اودرولو اوددې نه پس نې اووئيل اي الله دي دخپل پلار نه حديث بيانوي او هغه د ابوهريره نه چه هغه د نبی ﷺ نه اوريدلي دي چه كله دشعبان نيمه مياشت تيره شي نو بياروژي مه نيسي ترخوچه رمضان شروع شونه وي علاء اووئيل يقينا زما پلار د ابوهريره نه حديث بيان كړې دي او هغه د نبی ﷺ نه. ابوداؤد وائي چه دا حديث ثوري، شبل بن علاء، ابو عبيس او زهير بن محمد هم د علاء نه روايت كړې دي، اوابوداؤد دا هم وئيلي دي چه عبدالرحمن به دا حديث نه بيانولو نو ما احمد ته اووئيل چه داسې ولي ده؟ نو هغه اووئيل خكه چه هغه ته دامعلومه وه چه نبی عليه السلام به دشعبان روژي رمضان سره پيوسته كولي او دائي هم اووئيل چه نبی عليه السلام نه ددي خلاف هم نقل دي ابوداؤد وائي زما په نزد دا خلاف نه دي دا حديث د علاء نه علاوه بل چا دهغه د پلار نه نه دي نقل كړي.

توضيح الحديث

عبد العزيز بن محمد فرمائي چه يو ځل عباد بن كثير مديني منوري ته راغلو او د علاء بن عبد الرحمن مجلس ته لاړو اود هغه لاس نې اونيولو او په مجلس كښي نې خلقو ته مخامخ هغه كينولو او بيا نې د حاضرين مجلس په وړاندې هغوی ته دا خبره كيخودله چه اوگوري علاء ماته دا حديث د خپل پلار نه روايت كړې دي «اذا انتصف شعبان فلا تصوموا» په دي باندې علاء د ټولو په وړاندې د هغه تصديق او كړو چه بيشكه ما دا حديث د خپل پلار نه روايت كوم. عباد بن كثير داسې ولي او كړل او د خپل استاذ نه نې د هغه د بيان كړي حديث د تصديق كولو ضرورت ولي پيښ شو د دي وجه يو شارح هم نه ده ليكلي، ممكنه ده د دي وجه دا وي چه د دي حديث سره علاء بن عبد الرحمن متفرد دي، د دي حديث د روايت مدار هم په هغه باندې دي، او د هغه د دي روايت حديث مضمون په ظاهره كښي د نورو احاديث صحيحه خلاف دي. (۱) والله تعالى اعلم... او د دي نه غوره دا ده چه داسې اوئيلي شي لكه چه د مراجعت كتب نه معلومه شوه چه يو طعن په دي سند باندې كولي شي چه د علاء سماع د خپل پلار نه ثابت نه ده، پس هم په دي وجه عباد په ډك مجلس كښي په علاء باندې دا اعتراف او كړو چه ما دا حديث د خپل پلار نه اوريدلي دي.

د نصف شعبان نه روستو د نهی عن الصوم والا حديث توجیه :

د دي نه پس خان پوهه كړي چه د دي حديث مضمون دا دي چه د نصف شعبان نه روستو تر اخره پوري هيڅ قسم نفلي روژه او نه نيولي شي، په فتح الباري كښي حافظ فرمائي ه د جمهور علماء گرامو په نزد د نصف شعبان نه روستو صوم تطوع جائز دي، او دا چه جمهور دا حديث ضعيف كړې دي، امام احمد او امام يحيى بن معين فرمائي : انه منكر، هم دغه شان په دي كښي دا دي چه ډير شوافع د نصف شعبان نه روستو د كراهت صوم قائل دي،

۱، د كوم نه چه د صيام شعبان فضيلت ثابتيږي، او هم دغه شان هغه مشهور حديث: لا يتقمن احدكم رمضان بصوم يوم او يومين

هم د دې حديث العلأ په وجه باندې، او د روياني من الشافعيه مسلک دا دې چه تقدم بيوم او يومين خو حرام دې، او د نصف شعبان نه پس تقدم مکروه، بهر حال حديث الباب د مسلک جمهور خلاف دې چه د هغې دوه جواونه کيدې شي. تضعيف لکه چه پورته ذکر شو، هم دغه شان بيهقي هم فرمائي چه حديث «لا يتقدم احدکم رمضان بصوم يوم او يومين» کوم چه دلالت کوي د نصف شعبان په رخصت صوم باندې دا اصح دې د علأ بن عبد الرحمن د حديث نه يا تطبيق او جمع بين الحديثين چه د منع روايت په هغه سړي باندې مجمول دې چه چاته د روژې نيولو نه د ضعف راتلو ويره وي، او دويم حديث چه په هغې کښې نهی راغلي ده تقدم بصوم يوم او يومين نه هغه د هغه سړي په حق کښې ده کوم چه په رمضان کښې په احتياط سره روژه اونيسي، کذا قال الطحاوی قال الحافظ: هو جمع حسن.

د حديث الباب په تصحيح او تضعيف کښې اختلاف:

د دې نه پس خان پوهه کړه چه د حديث الباب تضعيف او تصحيح کښې د محدثينو اختلاف دې، يو جماعت د دې تضعيف کوي لکه امام احمد او يحيى بن معين کما قدم انفا. او يو جماعت د دې تصحيح کوي، پس امام ترمذی رحمته الله د دې حديث تخريج کولو نه پس فرمائي: قال ابو عيسى: حديث ابی هريرة حديث حسن صحيح، او حافظ په فتح الباری جلد ۴ ص ۱۵۲ کښې ليکي: اخرجہ اصحاب السنن وصححه ابن حبان وغيره، د حافظ منذری ميلان هم په مختصر السنن کښې د صحت حديث طرف ته دې، پس هغه د ناقدينو د نقد نقل کولو نه پس د دې جواب کړې دې، پس هغه فرمائي: قال ابو عيسى: حديث ابی هريرة حديث حسن صحيح، او حافظ په فتح الباری جلد ۴ صفحه ۱۵۲ کښې ليکي: اخرجہ اصحاب السنن وصححه ابن حبان وغيره، د حافظ منذری ميلان هم په مختصر السنن کښې د صحت حديث طرف ته دې، پس هغه د ناقدينو د نقد نقل کولو نه پس د دې جواب دا ورکړې دې پس هغه فرمائي: حکي ابوداود عن الامام احمد انه قال: هذا حديث منکر، قال: وكان عبدالرحمن بن مهيدي لا يحدث به، (۱) په دې باندې منذری فرمائي: ممکنه ده امام احمد د دې حديث انکار د علأ بن عبد الرحمن د وجې نه کړې وي ځکه چه د هغه په باره کښې محدثين کلام کوي، او حال دادې چه هغه د دې حديث سره متفرد دې، منذری فرمائي چه: د علأ بن عبد الرحمن په باره کښې اگر چه کلام کړې شوي دې خو امام مالک د هغه نه دا حديث اخستلې دې سره د خپل سخت تحقيق نه او احتياط نه، هم دغه شان امام مسلم په صحيح مسلم کښې د هغه د حديث نه استدلال کړې دې او د هغه نه ئې ډير زيات روايات اخستلې

(۱) په دې باندې شيخ احمد شاکر په خپل تعليق علي مختصر المنذري کښې د منذری په دې نقل باندې د تردد اظهار کړې دې چه امام ابوداود د امام احمد نه دا خبره چرته نقل کړې ده، نه دا په سنن کښې دې او د هغې دويم تصنيف مسائل ابوداود کښې دی هغه ليکي «هكذا نقل المنذري عن ابی داود انه حکي عن الامام احمد انه قال: هذا حديث منکر، وما ادري من اين جاء به؟ فليس هو في السنن ولا في کتاب مسائل ابی داود الي اخر ما ذکر، قلت هذه الحکاية موجودة في الجزء الخامس من مسائل الامام احمد لابي داود ۳۱۵ فهذا مبني علي قلة تتبعه وتسرع في الانکار. (حبيب الله مظاهري)

دی لهذا دا حدیث د مسلم په شرط باندې دې او کیدې شی چه امام مسلم د علاء دا حدیث پریخودلې وی د هغه د تفرد د وجې نه اه

د حافظ ابن القیم رحمہ اللہ میلان هم په تہذیب السنن کښې هم دې طرف ته معلومیږي، هغه په دې حدیث باندې وجوه طعن لره په تفصیل سره لیکلو نه پس د هغې جوابات ورکړې دي، د هغې نه یو طعن په دې باندې دا هم دې چه د علاء سماع د خپل پلار نه ثابت نه دي، ابن القیم رحمہ اللہ د دې تردید کړې دي، اودا چه د علاء سماع د خپل پلار نه ثابتہ ده الی اخر ما ذکر. والحدیث اخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجہ قاله المنذری.

باب شَہَادَةِ رَجُلَيْنِ عَلَى رُؤْيَةِ هِلَالٍ شَوَّالٍ^(۱)

بیان د شہادت ورکولو د دوه کسانو په شروع کیدو د میاشت د شوال

د دې باب تعلق د هلال شوال یعنی د اختر د میاشتې د رؤیت سره دي، او د راتلونکي باب تعلق د هلال رمضان د رویت سره دي، دلته مصنف شہادت رجلین فرمائیلي دي، او په راتلونکي باب کښې ئې شہادة الواحد فرمائیلي دي، د دې نه په مخکښې باب کښې خود ائمه اربعه اتفاق دي چه د اختر په میاشت کښې شہادة عدلين ضروري دي، یعنی د عدل واحد شہادت کافی نه دي سوا د ابو ثور نه چه د هغه په نزد جائز دي او په هلال رمضان کښې د عدل واحد شہادت لکه چه مصنف په ترجمۃ الباب کښې وئيلي دي د ائمه ثلاث په نزد کافی ده، خو دلته د امام مالک اختلاف دي د هغوی په نزد د هلال رمضان په ثبوت کښې هم شہادت عدلين ضروري دي کما فی الشرح الکبیر للدردير. د دې اجمالی اختلاف ائمه نه پس د ائمه اربعه د مذاہبو تفصیل لاندې لیکلې شی:

د رمضان او اخرونو د هلال په ثبوت کښې د مذاہب اربعه و تفصیل

- ۱: حنفيه: فی هلال رمضان: عدل واحد ولو عبدا او انثی ولا یشرط لفظ الشہادة.
- حنفية: فی هلال شوال: شہادة حرین او حر او حرتین بشرط العدالة ولفظ الشہادة.
- ۲: مالکية: رمضان وشوال: د کوم خائي اوسیدونکي چه د رویت هلال اهتمام کوي، هلته شہادة عدلين، او چه کوم خائي کښې اهتمام نه وی هلته شہادة عدل واحد مطلقا رمضان وی یا شوال.
- ۳: شافعية: فی رمضان: شہادة عدل واحد حر ذکر علی الاصح وفي رواية ولو عبدا او امراء.
- فی العيد: شہادة عدلين حرین.
- ۴: حنابلة: فی رمضان: شہادة عدل واحد، ولو عبدا او امراء.
- فی العيد: شہادة عدلين حرین. (ملخصاً من المنہل)

(۱) وفي الهداية ج ۱: في بيان هلال رمضان: وإذا كان بالسما علة قبل الإمام شہادة الواحد العدل في رؤية الهلال رجلاً كان أو امرأة حراً كان أو عبداً لأنه أمر ديني فأشبهه رواية الأخبار (أي الأحاديث) ولهذا لا يختص بلفظة الشہادة وتشرط العدالة لأن قول الفاسق في الديانات غير مقبول. وقال في بيان هلال الفطر: وإذا كان بالسما علة لم تقبل في هلال الفطر إلا شہادة رجلين أو رجل وأمرأتين لأنه تعلق به نفع العبد وهو الفطر فأشبهه سائر حقوقه والأصححي كالقسط في هذا في ظاهر الرواية وهو الأصح خلافاً لما روي عن أبي حنيفة رحمہ اللہ أنه كهلal رمضان لأنه تعلق به نفع العباد وهو التوسع بلحوم الأصاحي هذا تعليل ظاهر الرواية

د مطلع په صفا کیدو او نه صفا کیدو کښې فرق :

بیا خان پوهه کړې چې دلته د احنافو او جمهور ترمینځه یو بل اختلاف دې هغه دا چې جمهور د مطلع صفا کیدو او نه صفا کیدو هیڅ فرق نشته، په دواړو صورتونو کښې حکم یو شان دې، او احناف په ظاهر الروایه کښې د دواړو صورتونو حکم مختلف دې د هغوی په نزد د مطلع د نه صفا کیدو په صورت کښې خو حکم داسې دې کوم چې مذکور شو، خو د مطلع د صفا کیدو په صورت کښې د هغوی په نزد که هلال رمضان وی یا هلال عید د ثبوت رویت دپاره د جم غفیر کیدل ضروری دی، یعنی دومره لوڼې جماعت چې قاضی ته د هغه په شهادت سره یقین حاصل شی، د دې جماعت هیڅ قسم تحدید نه دې کړې شوې، او یو روایت د امام ابویوسف رحمته الله علیه نه دا دې چې هغه د عدد قسامت موافق تعداد پنځوس فرمائیلې دې، او بعض وئیلې دې چې په هر مسجد کښې د جماعت نه یو یا دوه کسان کیدل پکار دي، کذا فی البذل عن البدائع، او په هدایه کښې یو قول دا دې: قبل فی حد اکثر اهل المحلة، هم دغه شان په هدایه کښې دې: ولا فرق بین اهل المصر ومن ورد من خارج المصر، او بیا په دې کښې د امام طحاوی قول دا لیکلې شوې دې چې که شهادت ورکونکي د ښهر د بهر نه راغلې دې نو په دې صورت کښې د عدل واحد شهادت قبلولې شی لقله الموانع، یعنی د ښهر نه بهر د میاشت په نظر راتلو موانع کم وی، (پس ظاهره هم دا ده چې هغه میاشت لیدلې ده، وکذا اذا كان على مكان مرتفع في المصر، او هم دغه شان که واحد عدل میاشت لیدو والا ښهر کښې دننه په څه اوچت ځانې باندې اوینه.

د صاحب بحر الرائق راڼې

د احنافو په نزد ظاهر الروایه خو هم دا دې یعنی د غیم (گرد و غبار) او غیر غیم فرق، او یو روایت په دې کښې د امام ابوحنیفه نه دا دې چې شهادت عدلین کافی دې اگر چې مطلع صفا وی، صاحب البحر الرائق د دې روایت د لیکلو نه پس فرمائی: ولم ار من رجحها من المشايخ، او بیا وړاندې فرمائی چې: مناسب دا ده چې زمونږ په دې زمانه کښې هم په دې روایت باندې عمل اوکړې شی، لان الناس تكاسلوا عن قرائ الاهلة... ځکه چې خلکو د میاشت لیدو اهتمام د سستی او ناراستی د وجې نه پریخودلې دې، لهذا په دې صورت کښې د غلطی اهتمام صرف د یو یا دوه کسانو په کتلو کښې غیر ظاهر دې. اه من المنهل.

د فرق بین الصحيح والغیم دلیل :

خان پوهه کړه چې د پورته ذکر شوې مسلک "الفرق بین حال الغیم والصحو" عموماً فقهاء احنافو په دې باندې استدلال په طریق نظر درایه کړې دې چې د مطلع د صفا کیدو باوجود د کتونکو په یو جماعت کښې صرف یو یا دوه کسانو ته میاشت ښکاره کیدل خلاف ظاهر دی، پس کیدې شی چې د دواړو کسانو ته څه وهم شوې وی، په دې وجه هغوی په دې صورت کښې د یو یا دوه کسانو د رویت اعتبار نه دې کړې، هسې که اوکتلې شی نو روایات کښې غور کولو نه هم د دې ثبوت یا کم از کم د دې تائید ضرور ملاویږي لکه چې

په اعلاء السنن نهم جلد کښي دې طرف ته اشاره کړې شوې ده، د هغې طرف ته دې رجوع او کړې شی، د دې نه علاوه هم دا خبره ذهن کښي ساتل پکار دی چه رویت هلال چه د هغې تعلق د فضاء سره دې د هغې دوه حالات دی، حالت صحو او حالت غیم، چه په هغې کښي اصل حال صحو دې او غیم د عوارض نه دې، دا مقدمه په ذهن کښي ساتلو نه پس په دې ځان پوهه کړئ چه د دې سلسلې چه کوم مشهور حدیث دې یعنی «صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته» کوم چه ټولو اصحاب السنن د الفاظو د لږ شان فرق سره روایت کړې دې، د هغې الفاظ په سنن نسائی کښي داسې دې «صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته وانسکوا لها، فان غم علیکم فاکملوا ثلاثین، فان شهد شاهدان فصوموا وافطروا» په دې حدیث کښي رسول الله ﷺ اول حال د صحو حکم بیان فرمائیلي دي، «صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته» چه په هغې کښي د جمع صیغه استعمال کړې شوې ده، او ظاهره هم ده چه هر کله مطلع صفا ده نو میاشت به ټولر ته په نظر راځی، د هغې نه روستو رسول الله ﷺ د حال غیم حکم بیان فرمائیلي دي، «فان غم علیکم فاکملوا ثلاثین» او بیا وړاندې هم د دې په باره کښي فرمائی «فان شهد شاهدان فصوموا وافطروا» پس د شهادت شاهدین حکم د غیر سره متعلق شو، په دې باندې علامه سندی په حاشیه د نسائی کښي دا فرمائیلي دي چه په ظاهره کښي دا حکم ثانی د غیم سره خاص نه دي ځکه چه وړاندې هم په دې حدیث کښي د صوم او افطار هر دواړو ذکر دي حال دا چه صوم کښي په حالت د غیم بالاجماع د عدل واحد شهادت کافی دي، خو د هغه د دې خبرې جواب دا کیدي شی چه د دې حدیث نه خو هم دا معلومیږي چه د غیم په حالت کښي د صوم دپاره هم د شاهدین شهادت کیدل پکار دی، خو دا ضروری نه ده چه پوره مسئله د یو حدیث نه معلومه شی لهذا مونږ به وایو چه په سنن ابی داود کښي امام ابوداود د شهادت اعرابی دوه قصې ذکر کړې دي په دوه مستقل بابونو کښي، چه په هغې کښي د صوم په باره کښي د اعرابی واحد شهادت مذکور دي چه په هغې کښي رسول الله ﷺ د صوم حکم فرمائیلي دي او د اختر په باره کښي د شهادت اعرابیین والا حدیث بیان کړې دي چه رسول الله ﷺ په شهادت اعرابیین باندې د افطار حکم فرمائیلي دي، لهذا د سنن ابی داود دا روایت د سنن نسائی د روایت دپاره مخصص کیږي. والله تعالی اعلم

اوسه پوري د ترجمه الباب د لاندې کلام روان وو، اوس حدیث الباب اوگورئ.

[۲۳۳۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَبُو يَحْيَى الْبَرَّازُ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا عَبَّادٌ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَدَلِيُّ مِنْ جَدِيلَةَ قَيْسٍ، "أَنَّ أَمِيرَ مَكَّةَ خَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: عَهْدُ الْبَنَاءِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ نَفْسَكَ لِلرُّؤْيَةِ، فَإِنْ لَمْ تَرَهُ وَشَهِدَ شَاهِدًا عَدْلًا، نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا، فَسَأَلْتُ الْحُسَيْنَ بْنَ الْحَارِثِ: مَنْ أَمِيرُ مَكَّةَ؟ قَالَ: لَا أَذْرِي، ثُمَّ لَقَيْتَنِي بَعْدَ، فَقَالَ: هُوَ الْحَارِثُ بْنُ حَاطِلٍ أَخُو مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِلٍ، ثُمَّ قَالَ الْأَمِيرُ: إِنْ فِيكُمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مِنِّي، وَشَهِدَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْمَأَ يَدَهُ إِلَى رَجُلٍ، قَالَ الْحُسَيْنُ: فَقُلْتُ لِشَيْخِي إِلَى جَنْبِي: مَنْ هَذَا الَّذِي أَوْمَأَ إِلَيْهِ الْأَمِيرُ؟ قَالَ: هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَصَدَقَ كَأَنَّ أَعْلَمَ بِاللَّهِ مِنْهُ، فَقَالَ: بِذَلِكَ أَمَرَ نَارُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

توجه: حسين بن حارث جدلی حديث بيان کړي دي د جديله قيس (قبيلي والا) نه چه دمکي امير خطبه ورکړه اوبيا ئي اوفرمايل چه نبی ﷺ زمونږ نه لوظ واخستوچه دحج ارکان دسپورمئ په ليدو سره اداکوي که چرې مونږ مياشت ونه وينو اودوه معتبر عادلان کسان گواهي ورکړي نومونږ به دهغوی د شهادت بناء باندې دحج ارکان ادا کړو، ابو مالک ووييل د حسين بن الحارث نه مې تپوس اوکړود امير مکه په باره کښې چه څوک ووهغه ووييل چه حارث بن الحاطب د محمد بن حاطب ورور، بيا امير اووييل چه په تاسو کښې هغه کس موجود دې څوک چه زمانه دالله اودرسول په احکامونږه پوهيږي، اوهمدې کس دنبی ﷺ ددې خبري گواهي ورکړي ده او امير مکه يوکس ته اشاره اوکړه، حسين وائي ماديوکس نه تپوس اوکړو څوک چه زماڅنگ ته ولاړ وو چه دا څوک دې چاته چه امير اشاره اوکړه؟ دغه کس عرض اوکړو چه دا عبدالله بن عمر رضي الله عنه ده اوامير رښتيا ووييلي وو چه عبدالله بن عمر د امير نه زيات پوهيدو عبدالله اووييل نبی ﷺ مونږ ته همداسې فرمايلي وو (چه دسپورم په ليدو سره د حج مناسک اداکوي).

مضمون حديث :

مضمون حديث دا دې، حسين بن الحارث جدلی فرمائي چه يو ځل يو امير مکه خطبه ورکړه لکه چه د هغه نوم وړاندې په روايت کښې راروان دې الحارث بن حاطب دې. امير مذکور په دې خطبه کښې دا هم اووې چه رسول الله ﷺ زمونږ نه دا لوظ اخستلي وو چه مونږ نسک يعنی حج او اضحيه چه کله کوو نو په رويت هلال سره کوو، يعنی خپله مياشت ليدلو سره او هم په دې حساب سره، او که مونږ ئي خپله او نه وينو او دوه شاهد عدل گواهي ورکړي نو مونږ د هغوی په شهادت باندې نسک ادا کړو. د دې نه روستو امير مذکور حاضرین مجلس ته اووې چه په تاسو کښې يو داسې سړې موجود دې چه هغه ته د الله پاک او د رسول الله ﷺ معرفت زما نه زيات دې، او هغه دا مضمون خپله د رسول الله ﷺ نه اوريدلي دي، او په دې اوريدلو سره ئي يو سړی ته اشاره اوکړه، حسين بن الحارث فرمايي چه ما د يو مشر سړی نه کوم چه زما خواته ناست وو تپوس اوکړو چه امير د يو سړی طرف ته اشاره اوکړه هغه څوک دې؟ نو هغه اووې چه هغه عبدالله بن عمر رضي الله عنه دې، او امير چه څه د هغه په باره کښې اووې هغه رشتيا دی، ابن عمر رضي الله عنه واقعي د امير په نسبت د الله پاک معرفت زيات لرلو، (فقال بذلك امرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم) ابن عمر رضي الله عنه کوم چه هلته موجود وو هغه اوفرمايل چه رسول الله ﷺ مونږ ته هم دغه شان فرمايلي دي څنگه چه امير اووې، يعنی د رويت هلال په باره کښې.

د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت :

د دې حديث تعلق په ظاهره د لوني اختر سره دې ځکه چه په دې کښې د نسک لفظ راغلي دي (ان نسک للرؤية) چه د هغې متبادر (مقابل) معنی د حج ده چه په هغې کښې دننه اضحيه او عيد اضحی هم راځي، گویا مصنف د هلال عيد الاضحی د رويت نه استدلال کړې دې په رويت هلال عيد الفطر باندې، افاده السندی. او صاحب منهل د نسک لغوی

معنی د مطلق عبادت او قربت اخستلو سره صوم هم په دې کښې شامل کړې دې، په دې صورت کښې مطابقت د ترجمه الباب سره ظاهر دې، د مقایست حاجت نشته.
والحدیث أخرجه الدارقطني.... وأخرجه النسائي، نحوه قاله فی المنهل.

[۲۳۳۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَخَلْفُ بْنُ هِشَامٍ الْمُقَرَّبِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جَرَّاشٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اِخْتَلَفَ النَّاسُ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ، فَقَدِمَ أَغْرَابِيَانِ فَشَرِّدَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّهِ لَا أَهْلًا إِلَّا لَمْ يَمْسُ عَشِيَّةً، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ أَنْ يُفْطِرُوا". زَادَ خَلْفٌ فِي حَدِيثِهِ: "وَأَنْ يَغْدُوا إِلَى مُصَلَّاهُمْ".

ترجمه: ربیع بن جرّاش په صحابه کرامو کښې دیوکس نه روایت کوی فرمائی چه دخلقو په مینځ کښې درمضان د آخری ورځ په باره کښې اختلاف پیدا شو ددوه کلو (باندو) اوسیدونکي دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو دالله تعالی نوم ئې واخستو اوگواهي ئې ورکړه چه مونږه پروڼ شپه سپوږمۍ لیدلي ده نو نبی ﷺ خلقوته دروژې ماتولو حکم اوکړو، او عیدگاه ته دتلو حکم ئې اوکړو، دخلف په روایت کښې دا اضافه ده چه نبی ﷺ ددې خبرې هم حکم فرمائیلي وو چه را روانه ورځ به تمام مسلمانان عیدگاه ته راځي.

توضیح الحدیث

د دې حدیث د راوی صحابی نوم مبهم دې، نوم ئې ذکر نه دې په بذل کښې لیکي: لم افق علی تسميته، مضمون حدیث دا دې چه یو ځل د رسول الله ﷺ په زمانه کښې د رمضان د آخری ورځ په باره کښې د خلقو تردد پیدا شو چه نن دیرشم رمضان دې یا یکم شوال؟ د رسول الله ﷺ په خدمت کښې دوه اعرابی راغلل چا چه د دې خبرې شهادت ورکړو چه هغوی دواړو تیره شپه میاشت لیدلي وه، په دې باندې رسول الله ﷺ په خلقو باندې د روژې ماتولو حکم او فرمائیلي او دا چه د صبا دې ټول خلق د اختر د مونځ دپاره عیدگاه ته ځان راوړسوی. دې حدیث کښې د شهادت عدلین نه دهلال شوال ثبوت کیږي
د اختر د مونځ قضاء شته یا نه؟

هم دغه شان دا مسئله ترې هم معلومیږي چه د اختر د مونځ په اول د شوال او نه لوستلي شی نو هغه دې به بله ورځ باندې اولوستلي شی.
دا مسئله او په دې کښې اختلاف علماء د کتاب الصلاة په ابواب العیدین کښې "باب اذا لم یخرج الامام للعید من یومه یخرج من الغد" کښې تفصیل تیر شوي دي.
والحدیث أخرجه ایضا احمد والدارقطني وقال اسناده حسن ثابت. (قاله فی المنهل)

باب فی شهادة الواحد علی رؤية هلال رمضان

بیان دگواهي دیوکس په لیدو دمیاشت درمضان

په دې باب کښې مصنف د ابن عباس رضی الله عنهما په روایت باندې د یو اعرابی د شهادت قصه چه په هغې باندې هغه د رمضان فیصله او فرمائیله ذکر کړې دې، کوم چه د ترجمه الباب مطابق دې، د ائمه کرامو مذاهب په مخکښې باب کښې ذکر شو.

[۲۳۴۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ بْنُ الرَّيَّانِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ يَعْنِي ابْنَ أَبِي ثَوْرٍ. ۛ وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ يَعْنِي الْجَعْفِيُّ، عَنْ زَاهِدَةَ الْمَعْنِي، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: جَاءَ أَغْرَابِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ الْهَيْلَالَ، قَالَ الْحَسَنُ فِي حَدِيثِهِ: يَعْنِي رَمَضَانَ، فَقَالَ: أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: "يَا بَلَّالُ، أَذِنَ فِي النَّاسِ فَلْيَصُومُوا غَدًا".

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دي فرماني چه یو باندۀ چې د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو اي دالله رسوله ما درمضان میاشت اولیده نبی ﷺ او فرمائیل چه ته ددې خبرې گواهي ورکوي چه دالله تعالی نه علاوه بل حقدار د بندگۍ نشته، بیانیې ﷺ تپوس اوکړو آیا ته ددې خبرې گواهي ورکوي چه محمد دالله تعالی پیغمبر دي؟ ده عرض اوکړو هو، نبی ﷺ بلال ته او فرمائیل په خلقو کښې اعلان اوکړه چه د صبا نه دي روژې ونیسي.

[۲۳۴۱] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، "أَنَّهُمْ شَكَّوْا فِي هَيْلَالِ رَمَضَانَ مَرَّةً، فَأَرَادُوا أَنْ لَا يَقُومُوا وَلَا يَصُومُوا، فَجَاءَ أَغْرَابِي مِنَ الْحَرَّةِ، فَشَهِدَ أَنَّهُ رَأَى الْهَيْلَالَ، فَأَتَى بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَشَهِدَ أَنَّهُ رَأَى الْهَيْلَالَ، فَأَمَرَ بَلَّالًا، فَنَادَى فِي النَّاسِ أَنْ يَقُومُوا وَأَنْ يَصُومُوا". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ جَمَاعَةٌ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، مَرْسَلًا. وَلَمْ يَذْكُرِ الْقِيَامَ أَحَدٌ إِلَّا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ.

ترجمه: د عكرمه رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه يو ځل درمضان د میاشتي په لیدو کښې خلقو شك اوکړ ددې خلقودا اراده وه چه مونږ به نه دشپې قیام کوو (مونځ اونه به دورځې روژه نیسو بیا د حراء مقام نه یو کس راغی او هغه د سپوږمۍ لیدو گواهي ورکړه دغه کس نبی ﷺ ته پیش کړې شو نو تپوس ئې ترې اوکړو چه ته ددې خبرې گواهي ورکوي چه دالله تعالی نه علاوه بل حقدار د بندگۍ نشته، بیانیې ﷺ تپوس اوکړو آیا ته ددې خبرې گواهي ورکوي چه محمد دالله تعالی پیغمبر دي؟ ده عرض اوکړو هو، نبی ﷺ بلال رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل په خلقو کښې اعلان اوکړه چه دشپې دي قیام کوي او روژه دي ونیسي امام ابوداود فرماني د سمارک په واسطې سره یو جماعت د عكرمه رضی اللہ عنہ نه داروایت مرسل نقل کړې دي او د حماد بن سلمه نه علاوه هیڅ چا د قیام لفظ نه دي ذکر کړې.

[۲۳۴۲] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّمَرْقَنْدِيُّ، وَأَنَا لِحَدِيثِهِ أَثَقْنُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ هُوَ ابْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ وَهَبٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "تَرَأَى النَّاسَ الْهَيْلَالَ، فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي رَأَيْتُهُ، فَصَامَهُ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ".

ترجمه: د ابن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرماني چه خلقو د سپوږمۍ د لیدو کوشش شروع کړو

۱: سنن الترمذي للصوم ۷ (۶۹۱)، سنن النسائي للصوم ۶ (۲۱۱۵)، سنن ابن ماجه للصيام ۶ (۱۶۵۲)، (تحفة الأشراف:

۶۱۰۴، ۱۹۱۱۳)، وقد أخرجه: سنن الدارمي للصوم ۶ (۱۷۳۴) (ضعيف)

۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۶۱۰۴، ۱۹۱۱۳) (ضعيف)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۵۴۳)، وقد أخرجه: سنن الدارمي للصوم ۶ (۱۷۳۳) (صحيح)

خونه ښکاریدله مانبي ﷺ ته خبر ورکړو چه ما سپوږمۍ لیدلي ده نبی ﷺ روژه ونیوله او خلقوته ئې هم دروژې نیولو حکم اوکړو.

باب فی تَوَكِيدِ السَّحُورِ باب د پېشمې کولو د تاکید بیان

سحور بالضم مصدر دي، پېشمې کول، او بالفتح په معنی د پېشمې، یعنی طعام سحر.

[۲۳۴۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عَلِيٍّ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ فَضَّلَ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكَلَةَ السَّحْرِ".

ترجمه: دعمر و بن العاص رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دی د اهل کتابو په روژو کښې اوزمونږه په روژو کښې فرق دا دی چه هغوی به پېشمې نه کولو او مونږ ئې کوو.
سحور د دې امت خصوصیت دي:

په حدیث الباب کښې رسول الله ﷺ فرمائی «ان فصل ما بين صيامنا وصيام اهل الكتاب اكلة السحر» د اهل کتاب او اهل اسلام د روژو ترمینځه فرق د پېشمې په خوراک باندې دي او د صحیحین په روایت کښې دی، د سیدنا انس رضي الله عنه نه مرفوعاً "تسحروا فان في السحور بركة" او امر په دې کښې د استحباب دپاره دي، او ابن المنذر د دې په استحباب باندې اجماع نقل کړې ده، په منهل کښې دی چه سحور د دې امت د خصائص نه دي په خلاف د امم سابقه چه د هغوی په شریعت کښې خو طعام او شراب په نوم سره حرامیږي لکه چه په ابتداء اسلام کښې زمونږ په شریعت کښې هم داسې وه. کما تقدم. د سحور په استحباب باندې د اهل سنت اجماع ده، اكلة السحر... بضم الهمزة بمعنى اللقمة او بفتح الهمزة مرة دپاره دي یعنی یو ځل خوراک کول اگر چه د هغې مقدار هر څومره وی، په حدیث کښې په ظاهره دا د همزه په فتحې سره دي، او "سحر" بفتح السين والحاء... د شپې اخری حصه قبیل الصبح. والحديث أخرجه ايضا احمد ومسلم والنسائي وابن ماجة والترمذی وقال حسن صحيح قاله في المنهل.

باب مَنْ سَمَّى السَّحُورَ الْغَدَاءَ پېشمې ته د سحر ناشته وئلي شوي ده

[۲۳۴۴] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرِو بْنُ مُحَمَّدٍ النَّاقِدُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ حَالِدٍ الْخِطَّاطُ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ سَيْفٍ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي رَهْمٍ، عَنْ الْعَرَبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ، قَالَ: دَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى السَّحُورِ فِي رَمَضَانَ، فَقَالَ: "هَلُمَّ إِلَى الْغَدَاءِ الْمُبَارَكِ".

ترجمه: د عرباض بن ساريه رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی - ﷺ درمضان په میاشت کښې زه د پېشمې خوراک دپاره راوغوښتل اوراته ئې اووئې د سحر د ناشتي د خوراک

(۱): صحيح مسلم للصيام ۹ (۱۰۹۶)، سنن الترمذی للصوم ۱۷ (۷۰۹)، سنن النسائي للصيام ۲۷ (۲۱۶۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۴۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹۷/۴، ۲۰۲)، سنن الدارمي للصوم ۹ (۱۷۳۹) (صحيح)

(۲): سنن النسائي للصيام ۱۳ (۲۱۶۵)، (تحفة الأشراف: ۹۸۸۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۷، ۱۲۷۴) (حسن لغيره)

دپاره راشه په کومه کښې چه برکت اچولې شوې دې
شرح حدیث :

سیدنا عرباض بن ساریه رضی اللہ عنہ فرمائی چه یوه ورځ په رمضان کښې د پېشمې په وخت باندې زه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مخې ته راوتلم (هغه دې وخت کښې په ظاهره پېشمې کولو) نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما په لیدو او فرمائیل راشه د مبارک خوراک طرف ته.

حدیث د ترجمة الباب موافق دې چه په سحر باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د غذا اطلاق او فرمائیلو، اصل کښې غذا خو د سحر خوراک ته وئیلې شی کوم چه د ورځې په شروع کښې د زوال نه مخکښې او خورلې شی، او چونکه پېشمې د روژه دار په حق کښې د غذا قائم مقام وی په دې وجه باندې په دې باندې هم دا اطلاق او کړې شو، لکه چه په یو بل حدیث کښې د دې نه مخکښې په کتاب الصلاة کښې تیر شو، باب وقت الجمعة کښې "کنا نغدی ونقیل بعد الجمعة" کما تقدم هناك فارجع الیه.

سحري مبارک خوراک دې :

او د پېشمې مبارک کیدل ظاهر دی ځکه چه زمونږ د نبی سنت دې هم دغه شان د تیرو انبیاء کرام هم سنت وو، او بذل کښې حضرت لیکلې دی : ځکه چه هغه د روژې په حالت کښې د قوه ذریعه او د نشاط سبب دې یا دا چه په روژه نیولو کښې معین وی او د دې په برکت سره انسان ته د روژې نیولو توفیق کیږي او د روژې مشقت لره اسان کړي اه او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی، قال ابن العربی فی شرح الترمذی مبارک لخمسة اوجه. اه لهذا د دې دپاره عارضة الاحوذی او گورئ، اذ لا استطاع العلم براحة الجسم ومن طلب العلى سهر الليالى. والحديث ايضا النسائي وابن خزيمة وابن حبان قاله فى المنهل.

[۲۳۴۵] (۱) حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ أَبُو الْمَطَرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "نِعْمَ سُحُورُ الْمُؤْمِنِ التَّمْرُ".

ترجمه: دابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه دمومنانوپه پېشمې کښې اعلى شی کهجوري دې.

باب وَقْتُ السُّحُورِ

باب د پېشمې کولو د وخت بیان

[۲۳۴۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَوَادَةَ الْقَشِيرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، سَمِعْتُ سَمْرَةَ بْنَ جُنْدَبٍ يَخْطُبُ، وَهُوَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَمْنَعَنَّ مِنْ سُحُورِكُمْ أَذَانُ بَلَالٍ وَلَا بَيَاضُ الْأَفْقِ الَّذِي هَكَذَا حَتَّى يَسْتَطِيرَ".

ترجمه: عبدالله بن سواده القشيري دخپل پلار نه روایت کوي فرمائی چه رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې ووجه خطبه ئې ورکوله منع دي نه کړي تاسو لره دپېشمې نه اذان دبلال اوسپنې

(۱) : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۶۷) (صحیح)
(۲) : صحيح مسلم للصيام ۸ (۱۰۹۴)، سنن الترمذی للصوم ۱۵ (۷۰۶)، (تحفة الأشراف: ۴۶۲۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي للصيام ۱۸ (۲۱۷۳)، مسند احمد (۱۸، ۱۳، ۹، ۷/۵) (صحیح)

والي دکنارو داسمان ترخوچه خورشوي نه وي.

توضیح الحديث

رسول الله ﷺ فرمائی چه اذان بلال د سحور نه مانع نه دي «فان كان يؤذن بليل كما تقدم في ابواب الاذان» او نه د افق هغه رنړا کوم چه داسې وي، کوم چه هغه په اشارې سره او فرمائيلو يعنې طولا (ځکه چه هغه فجر کاذب دي) «حتي يستطير اي يظهر عرضا» يعنې چه ترخو پورې رنړا د افق په پلنو کښې خوره نه شي، کوم ته چه فجر صادق وئيلې شي. په دې حديث کښې د سحور اخري وقت بيان کړې شوي دي چه د هغې نه روستو خوراک ځکاګ ممنوع کيږي.

د پيشمنی اخري وخت :

د پيشمنی په اخري وخت کښې زمونږ د فقهاء کرامو دوه اقوال دي، اول طلوع فجر يعنې څنگه چه سحر راوخيژي، دويم قول تبين فجر، يعنې د سحر رنړا ښه خوره شي، په شامې کښې ليکلي دي والاول احوط، والثاني اوسع كما قال الحلواني كما في المحيط. اه من البذل. د قول ثاني ماخذ دا آيت کریمه دي، «كلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر»، امام ترمذي باب قائم کړې دي، باب ما جاء في تاخير السحور. چه په هغې کښې سيدنا انس رضي الله عنه دا حديث ذکر فرمائيلې دي : تسحرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قمنا الى الصلاة قال: قلت كم كان قدر ذلك؟ (وفي رواية البخاري : كم كان بين الاذان والسحور) قال قدر خمسين اية. امام ترمذي رحمه الله فرمائی : وبه يقول الشافعي واحمد واسحاق، استحوا تاخير السحور، وفي الباب عن حذيفة. اه زه وايم : د حذيفة رضي الله عنه د حديث تخريج مختلف طرق سره امام نسائي رحمه الله فرمائيلې دي، د هغې په يو طريق کښې دا دي، عن زرقاني قال قلنا لحذيفة : اي ساعة تسحرت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ قال هو النهار الا ان الشمس لم تطلع. د دې حديث نه د صبح صادق د راختلو نه پس د تسحر ثبوت دي کوم چه تقريبا د اجماع خلاف دي د دې جواب علامه عيني د امام طحاوي نه نقل کړې دي چه دا حديث د احاديث صحيحه کثيره خلاف دي چه په هغې کښې بعض متفق عليه دي لهذا هغې لره به اعتبار نه وي هغه فرمائی : او دا هم احتمال دي چه حديث حذيفة د شروع زمانه وي، آيت کریمه «كلوا واشربوا حتى يتبين» آيت د نزول نه وړاندې، او علامه سندی په حاشيه د نسائي کښې د دې تاويل کړې دي پس هغه ليکي : قوله هو النهار الا ان الشمس لم تطلع "الظاهر ان المراد بالنهار هو النهار الشرعي، والمراد بالشمس الفجر، والمراد انه في قرب طلوع الفجر، حيث يقال انه النهار، نعم ما كان الفجر طالعا. اه

آخر مستحب وخت :

هسې خو مستحب په پيشمنی کښې تاخير دي، پس په بذل کښې "بدائع" نه منقول دي : والسنة فيه التأخير فانه روى عنه صلى الله عليه وسلم انه من سنن المسلمين، وفي رواية من اخلاق المسلمين، حضرت شيخ "فضائل قران" کښې د پيشمنی فضيلت بيانولو سره ليکي : علامه

عینی د اولس صحابه کرامو نه د دې د فضیلت احادیث نقل کړې دي، او د دې په مستحب کیدو باندې ئې اجماع نقل کړې ده، ډیر خلق د سست والی د وجې نه د دې د فضیلت نه محروم شی او بعض تراویح لوستلو نه پس خوراک کولو سره اوده شی او هغوی د دې د ثواب نه محروم وی او بعض تراویح لوستلو سره اوده شی او د دې د ثواب نه محروم کیږي، ځکه چه په لغت کښې پېشمې (سحور) هغه خوراک ته وئیلې شی کوم چه سحر ته نژدې او خورلې شی او هغوی د دې د ثواب نه محروم وی، ځکه چه په لغت کښې سحر (سحور) هغه خوراک ته وئیلې شی کوم چه سحر ته نژدې او خورلې شی لکه چه په قاموس کښې لیکلې دي، بعض وئیلې دي چه د نیمې شپې نه د دې وخت شروع کیږي. (مرقاة) صاحب کشف اخری شپږمه حصه شمار کړې ده... مثلاً که د نمر پریوتلو نه تر صبا راختلو پورې دولس گهنټې وی نو اخری دوه گهنټې د پېشمې وخت دي. اه والحديث اخرجه ايضا احمد ومسلم والنسائي الترمذی وقال: حسن، واخرجه الدارقطني وقال: اسناده صحيح. قاله في المنهل.

[۲۳۴۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ التَّيْمِيِّ. وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَمْنَعُنْ أَحَدَكُمْ أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سُحُورِهِ، فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ، أَوْ قَالَ: يُنَادِي، لِيَرْجِعَ قَائِمُكُمْ وَيُنْتَبِهَ نَائِمُكُمْ، وَلَيْسَ الْفَجْرُ أَنْ يَقُولَ هَكَذَا". قَالَ مُسَدَّدٌ: وَجَمَعَ يَحْيَى كَفَيْهِ حَتَّى يَقُولَ هَكَذَا، وَمَدَّ يَحْيَى بِأَصْبَعِهِ السَّبَابِثِينَ.

ترجمه: د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه رسول پاک صلی الله علیه وسلم فرما ئیلي وو: منع دي نه کړي تاسو لره د پېشمې خپل نه اذان د بلال ځکه چه دې اذان کوي، راوی وائی که داسې ئې او فرمائیل بلال د شپې اذان کوي ددې دپاره په تاسو کښې چه څوک د تهجد مونځ کوي هغه ارام او کړی او چه څوک اوده وي چه هغه د پېشمې اود مونځ دپاره بیدار شي اود سحروقت هغه نه دې کوم چه داسې ظاهر شي، مسدد وائی چه راوی خپل دواړه ورغوي یوځای کړل او بره ئې کړل او وئې بنودل یعنی کومه چه کورې او اوږده رنراوي دغه اول وخت دې سحر نه دي، نبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل ترڅو چه داسې ظاهر نه شی اود شهادت ښی او گه گوته ئې خوره کړه.

شرح حدیث:

راوی د فجر صادق او فجر کاذب تر مینځه د لاسو د گوتو په ذریعه اشاره کوی په «ان یقول» کښې د قول کلام معنی نشته بلکه قول حسب مواقع مختلف معانی کښې استعمالیږي لکه چه وړاندې په ډیرو احادیثو کښې تیر شو، مطلب دا دي چه یحیی د خپل لاس گوتې یوځای کړې او مخامخ ئې د افق طرف ته طولا اشاره او کړه او وې وئیل که دا فجر نه دي نو دا فجر کاذب دي، او بیا ئې دوباره د خپلو دواړو لاسونو گوتې رايوځای کړې او هغه ئې په پلنو باندې خورې کړې او وې وئیل چه ترڅو پورې داسې رنرا نه وی

(۱): صحيح البخاري للأذان ۱۳ (۶۲۱)، الطلاق ۲۴ (۵۲۹۸)، أخبار الأحاد ۱ (۷۲۴۷)، صحيح مسلم للصوم ۸ (۱۰۹۳)، سنن النسائي للأذان ۱۱ (۶۴۲)، سنن ابن ماجه للصوم ۲۳ (۱۶۹۶) (تحفة الأشراف: ۹۳۷۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۷۱، ۳۹۲، ۴۳۵) (صحيح)

خوره شوي تر هغه وخته پوري فجر صادق نه وي، د دې حديث د باقی مضمون شرح په کتاب الصلاة کښي په باب الاذان قبل الوقت کښي تيره شوي ده.

والحديث اخرجه ايضا احمد والبخاري ومسلم والنسائي وابن ماجه. (المنهل)

[۲۳۴۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، حَدَّثَنَا مَلَا زَيْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ النُّعْمَانِ، حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ طَلْقٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا يَمِيدَنَّكُمْ السَّاطِمُ الْمُصْعِدُ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَعْثُرَ لَكُمْ الْأَحْمَرُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا مِمَّا تَقَرَّدَ بِهِ أَهْلُ الْيَمَامَةِ.

ترجمه: دطلق بن طلق نه روایت دي فرمائي چه نبی ﷺ فرمائيلى دي تاسو خوري او خکي او تاسو دي دخوراک خښاک نه هغه رنړا منع نکړي کومه چه راخيږي صبح کاذب، بلکه تاسو خوري او خکي ترخوچه سحر نه وي ظاهر شوي يعنى چه ښه رنړا شوي نه وي.

توضيح الحديث

رسول الله ﷺ فرمائي چه خوراک خکاک کوي، او تاسو دي هغه رنړا او نه يروي کومه چه پورته خيږي بلکه خوراک خکاک کوي تردي چه رنړا خوره شي. د احمر نه مراد ابيض دي يعنى فجر صادق، دي ته ئي احمر په دي وجه اووي چه د هغي نه روستو په افق کښي سرخي رانښکاره کيږي په خلاف د فجر کاذب چه هلته د رنړا نه روستو بيا تياره راشي. «لا يهيدنکم» دا د «هاد يهيد» نه دي په مثل د باع بيع. واهيده مثل ابيعه، وهدهته کبعته، د دي معنى د خوزولو او پريشانه کولو ده، دا ماخوځ دي د «هيد» بالكسر نه په معنى د حرکت. والحديث اخرجه الترمذی وقال حسن غريب، واخرجه الدارقطني، (المنهل)

[۲۳۴۹] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ عُمَيْرٍ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ الْمَعْلِيُّ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ سَوَاءٌ أَلْيَسَ أَوْ أَسْوَدُ فَوَضَعْنَاهُمَا تَحْتَهُ وَسَادَتْهُ، فَنَظَرْتُ فَلَمْ أَتَبَيَّنْ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَضَحِكَ، فَقَالَ: "إِنْ وَسَادَكَ لَعَرِيضٌ طَوِيلٌ، إِمَّا هُوَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ". وَقَالَ عُثْمَانُ: "إِمَّا هُوَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ".

ترجمه: د عدي بن حاتم نه روایت دي فرمائي چه كله آيت كريمه: «حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود» نازل شو نو ما داوښ دتړلو يوه توره رسن او بله سپينه رسن ديو بالځ لاندې كيخوده اوبيا دشپې په آخر کښي مي وکتل نوماته صفا ښکاره نه شول په سحر کښي دنبي ﷺ په خدمت کښي حاضر شوم اوددي عمل ذکر مي ورته اوکړو نبی ﷺ وخاندل اووئي فرمائيلى ستا بالځ ډير اوږد اوپلن دي (يعنى ته کم عقل ښکاري) دالله تعالى «سپين او تور مزي نه مراد دشپې تياره اورنړاده، دعثمان په روايت کښي دي چه ددي نه مراد دشپې توروالي اودورځې سپين والي دي».

(۱) سنن الترمذي/الصوم ۱۵ (۷۰۵)، (تحفة الأشراف: ۵۰۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳/۴) (حسن صحيح)

(۲) صحيح البخاري/الصوم ۱۶ (۱۹۱۶)، وتفسير البقرة ۲۸ (۴۵۰۹)، صحيح مسلم/الصيام ۸ (۱۰۹۰)، سنن الترمذي/تفسير البقرة ۱۷ (۲۹۷۰م)، (تحفة الأشراف: ۹۸۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۷/۴)، سنن الدارمي/الصوم ۷ (۱۷۳۶) (صحيح)

توضیح الحديث

مضمون حديث خو واضح دې چه هغه صحابی خیط ابیض او اسود لره د دې په ظاهري معنی باندې محمول کولو سره په فجر صادق کښې په غلس کښې دوه تارونه یو تور او یو سپین د خپلې بستري د لاندې کیخودل او څنگه څنگه چه تیاره ختمه شوه او رنړا کیدله هغوی دې دواړو تارونو ته کتل چه کله خپل مینځ کښې ممتاز کیرې او دا امتیاز خیطین لره د پیشمنی د آخری وخت معیار او منلو (فطرت فلم یتین) یعنی د فجر صادق نه ډیر ساعت پس ماته په هغه دواړو کښې امتیاز او فرق ظاهر نه شو چه د هغې ذکر ما رسول الله ﷺ ته او کړو، رسول الله ﷺ په هغې پورې او خندل او وې فرمائیل چه ستا بالخت خو کافی اوږد او پلن دې چه د هغې د لاندې د شپې تیاره او د ورځې رنړا هر څه ځاني کیرې.

د حديث د دې جملې په شرح کښې د شارحینو نور هم اقوال دی، مونږ ته چه کومه معنی اقرب معلومه شوې وه هم هغه ئې اختیار کړه، بیا ئې ارشاد او فرمائیلو: «انما هو الليل والنهار» یعنی د خیط ابیض نه مراد بیاض النهار، او د خیط اسود نه مراد سواد الليل دي، د خیط حقیقی معنی مراد نه ده، لهذا د آیت کریمه مطلب دا شو چه تاسو خوراک ځکاګ کوئ، تردې چه شپه پوره کیدو سره سحر شی او د یو بل نه ممتاز شی.

والحديث أخرجه ايضا البخاري ومسلم والطحاوي وابن خزيمة والترمذي وقال: حسن صحيح، واخرجه الدارمي. (المنهل)

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَسْمَعُ النِّدَاءَ وَالْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ

په پیشمنی کښې چه کله اذان شروع شي اود چاپه لاس کښې لوښي وي

[۲۳۵۰] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمْ النِّدَاءَ وَالْإِنَاءَ عَلَى يَدِهِ، فَلَا يَضَعُهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ".

ترجمه: دابوهريره نه روايت دې فرمائي چه نبی ﷺ فرمائیلی دی کله چه په تاسو کښې یوکس دسحر اذان واورې اودده په لاس کښې دخوراک لوښی وي نو تر څو پورې چه ئې خپل ضرورت نه وي پوره کړې لوښي دي نه ګډي.

شرح حديث

متبادر معنی د حديث دا ده چه د پیشمنی په آخری وخت کښې که د یو سړی په لاس کښې یو څیز وی چه د هغه اراده د هغې د خوړلو وی او هم په دې دوران کښې د سحر اذان شروع شی نو هغه دې د خوراک لوښي نه ږدی، یعنی د خوراک اراده دې نه ملتوی کوی بلکه هغه څیز دې اوخوری.

په دې معنی باندې اشکال ظاهر دې، ځکه چه د سحر اذان په فجر صادق باندې کیرې، هغه وخت خوراک ځکاګ کول ممنوع دی، په دې وجه د دې حديث مختلف توجیهات کړې شوي دي، لهذا معنی مذکور اخستلو سره د دې دوه توجیهات کیدې شی. اول دا چه د رسول

١: تقدیه ابو داؤد، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۳۳، ۵۱۰) (حسن صحيح)

الله ﷻ مقصود په دې سره دا بیانول دی چه د پیشمنی بنیاد په طلوع فجر باندې دې په اذان فجر باندې نه دې، لهذا که د یو سړی ظن غالب دا دې چه طلوع فجر نه دې شوې نو سره د اذان نه خوراک کولې شی، دویمه توجیه دا کیدې شی چه د منتهاء سحر په باره کښې د بعض محققین حضراتو رائي دا ده چه هغه تبیین فجر دې نه نفس طلوع فجر، او د اذان وخت شروع کیږي په نفس طلوع فجر باندې، او یا بیا دا اوئیلې شی چه په دې حدیث کښې د نداء نه نداء بلال مراد ده لکه چه اوس نزدې حدیث نیر شو چه اذان بلال د پیشمنی خوړلو نه مانع نه دې ځکه چه هغه د صبا راختلو نه مخکښې وی، د تهجد وغیره مصالح دپاره، او یو توجیه دا هم کیدې شی چه د نداء نه مراد اذان مغرب دې، یعنی روژه دار چه کله روژه افطار کوی او د هغه په غوږ کښې د ماښام د اذان اواز پریوځی نو هغه دې د خپل افطار نه ځان نه بندوی، یعنی د مونځ په تیاری کښې او یو قول دا دې چه دا حدیث (إذا حضر العشاء والعشاء فابدؤا بالعشاء) د قبیل نه دې، د صائم سره متعلق نه دې.

والحدیث أخرجه ایضا احمد والدارقطنی، والحاکم وقال: صحیح علی شرط مسلم. (المنهل)

بَابُ وَقْتِ فِطْرِ الصَّائِمِ

بابه دروژه ماتی د وخت بیان

[۲۳۵۱] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ هِشَامِ الْمَعْنَى، قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ: عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا جَاءَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا وَذَهَبَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، زَادَ مُسَدَّدٌ: وَغَابَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ".

ترجمه: عاصم بن عمر د خپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی کله چه د ماښام نه د شپې تیاره راخوړه شی او ورځ د ماښام طرف ته روانه شی نو په دې وخت کښې دې روژه دار روژه ماته کړی، د مسدد په روایت کښې دا هم دی چه کله نمر پریوځي

شرح حدیث:

د اول (هنا) اشاره مشرق طرف ته او د دویم (هنا) د مغرب طرف ته دې، یعنی کله چه د مشرق د طرف نه تیاره راشی او د مغرب د طرف نه ورځ یعنی نمر راوخیږی نو انسان په افطار کښې داخل شو لکه چه وئیلې شی (انجد اذا قام بنجد واتهم اذا اقام بتهامة) لهذا هغه لره روژه ماتول پکار دی او په دې کښې ترغیب دې د تعجیل افطار او د (افطر) دویمه معنی دا لیکلې ده چه اوس هغه د مفطر یعنی روژه ماتولو والا په حکم کښې شو، یعنی اوس هغه په روژه کښې پاتې نه شو ځکه چه شپه د صیام شرعی ظرف نه دې خو راجح اوله معنی ده، ځکه چه د غرض حصول یعنی ترغیب فی تعجیل الافطار هم په دې معنی کښې دې.

والحدیث أخرجه ایضا البخاری ومسلم، والترمذی وقال حسن صحیح، والدارمی... قاله فی المنهل.

(۱) صحیح البخاری/للمصوم ۴۳ (۱۹۵۴)، صحیح مسلم/للمصوم ۱۰ (۱۱۰۰)، سنن الترمذی/للمصوم ۱۲ (۶۹۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸/۱، ۳۵، ۴۸)، سنن الدارمی/للمصوم ۱۱ (۱۷۴۲) (صحیح)

[۲۳۵۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ الشَّيْبَانِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى، يَقُولُ: "سِرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَابِمٌ، فَلَمَّا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، قَالَ: "يَا بِلَالُ انْزِلْ فَأَجِدْخَ لَنَا"، قَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ أَمْسَيْتَ؟" قَالَ: "انْزِلْ فَأَجِدْخَ لَنَا"، قَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ عَلَيْكَ نَهَارًا"، قَالَ: "انْزِلْ فَأَجِدْخَ لَنَا"، فَتَنَزَّلَ فَجَدَّخَ، فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: "إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هَاهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّابِمُ"، وَأَشَارَ بِأَصْبُعِهِ قِبَلَ الْمَشْرِقِ.

ترجمه: د عبد الله بن ابی اوفی رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه مونږ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم سره روان شو اودهغه روژه وه کله چه نمر پریوتو نوبلال ته ئې اوفرمائیل ای بلاله دسورلئ نه راکوز شه اوزمونږ دپاره ستوان تیار کړه هغه عرض اوکړو ای دالله رسوله که چرې انتظار دي کړې وې چه ښه ماښام شي نوبښه به وه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته اوفرمائیل راکوز شه اوستوان تیارکړه بلال اوئیل اوس خولاورخ باقی ده نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته اوفرمائیل راکوز شه اوستوان تیارکړه نوبیا هغه راکوز شو اوستوان ئې برابر کړل اونبی صلی اللہ علیہ وسلم وڅکل بیاني اوفرمائیل کله چه تاسو اووینئ چه شپه ددې طرف نه شروع شوه نو تاسو پوهه شئ چه دروژه دار دروژې ماتولو وخت پوره شو اونبی صلی اللہ علیہ وسلم پخپلې ګوتي مبارکي د مشرق طرف ته اشاره اوکړه.

شرح حدیث :

عبدالله بن ابی اوفی رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره په سفر باندې روان وو، ظاهره ده دا ده چه دا سفر د غزوه فتح وو، ځکه چه د مسلم په روایت کښې تصریح ده چه دا سفر د رمضان د میاشتي وو، او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په رمضان کښې سفر یا غزوه بدر دپاره فرمائیلې وو یا غزوه فتح دپاره یا د دې دواړو نه علاوه څه دریم سفر د هغه د رمضان په میاشت کښې نه وو شوې، او دا خبره معلومه شوه چه ابن ابی اوفی رضی اللہ عنہ د هغه سره جنگ بدر کښې نه وو شریک شوې، لهذا دا سفر د غزوة الفتح شو. (المنهل) راوی وائی: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دې وخت کښې روژه دار وو څنگه چه نمر پریوتلو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بلال ته اوفرمائیل چه د سورلئ نه کوز شه او ستوان تیار کړئ، (اجدح) د امر صیغه ده (جدح) چه د هغې معنی ده په ستوان په اوبو کښې اچول د هغه لرګی په ذریعه کوم ته چه مجدح وئیلې شی په دې باندې سیدنا بلال رضی اللہ عنہ عرض اوکړو، یا رسول الله که لږ نور مو ماښام کړې وې نو ښه وه، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل کوز شه او ستوان جوړ کړه، هغه عرض اوکړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لا ورخ باقی ده، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل: کوز شه شابه او زمونږ دپاره ستوان جوړ کړه، د دې دریم خل نه پس هغه فوری کوز شو او ستوان ئې جوړ کړل.

حافظ د دې حدیث په شرح کښې لیکي: چه د هغې حاصل دا دې چه سیدنا بلال رضی اللہ عنہ ته لا د غروب شمس یقین نه وو راغلې یا خو د دې وجې نه چه د فضاء د بالکل صفا کیدو د وجې نه رنډا کافی وه، یا کیدې شی چه په اسمان باندې وریځ وغیره وی چه د هغې د وجې نه د هغه په غروب کښې شک پیدا کیږي، بهر حال هم په دې بنیاد باندې هغه د

۱: صحیح البخاری/الصوم ۲۳ (۱۹۴۱)، ۴۳ (۱۹۵۵)، ۴۵ (۱۹۵۸)، والطلاق ۲۲ (۵۲۹۷)، صحیح مسلم/الصيام (۱۱۰۱)، (تحفة الأشراف: ۵۱۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۲، ۲۸۰/۴) (صحیح)

رسول الله ﷺ د حکم تعمیل فوری اونکړو، او عرض ئې اوکړو «لو امسیت» یعنی ښه تیاره کړئ او کوم چه په نفس حدیث کښې دی «فلما غربت الشمس» دا د راوی صحابی د طرف نه بیان واقع دې، او دا مطلب نه دې چه بلال هم دا خیال کولو چه نمر پریوتلې دې ځکه چه که داسې وې نو بیا هغه په تعمیل ارشاد کښې توقف څنگه کولې شو. اه من الفتح. او زموږ په خیال کښې هم د دې گنجائش دې چه په روایت «فلما غربت الشمس» نه مراد د راوی قرب غروب وی چه رسول الله ﷺ د غروب نه مخکښې بلال رضی الله عنه ته حکم او فرمائیلو د ستوانو جوړولو او افطار انتظام کولو چه د افطار په وخت کیدو باندې تاخیر افطار لازم نه شی، په دې وجه د بلال رضی الله عنه دپاره گنجائش دې د دې خبرې عرض کولو کوم چه هغه عرض کړو چه ښه طریقی سره ئې غروب کیدو ته پریږدئ.

والحدیث أخرجه البخاری ومسلم والنسائی، قاله المنذرى.

بَاب مَا يُسْتَحَبُّ مِنْ تَعْجِيلِ الْفِطْرِ

بیان داستحاب د تعجیل په افطار کښې

[۲۳۵۳] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَزَالُ الَّذِينَ ظَاهَرُوا مَا عَجَّلَ النَّاسُ الْفِطْرَ، إِلَّا الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى يُؤَخِّرُونَ".

ترجمه: د ابوهريره مينه روايت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی دین به هميشه غالب وي ترڅو چه خلق په روژه ماتي کښې جلتی کوي ځکه چه عيسايان او يهوديان په روژه ماتي کښې تاخير کوي.

توضیح الحديث

يعنی زموږ دین اسلام به باقی تولو دینونو باندې غالب وی تر هغه وخته پورې چه ترڅو پورې خلق په افطار کښې تعجیل کوی، ځکه چه يهود او نصاری تاخیر کوی. او د بخاری په یو روایت کښې داسې دی «لا يزال الناس بخير الخ» د صحاح په روایت کښې خو هم داسې دی «ان اليهود والنصارى يؤخرون» او د ابن حبان او حاکم په یو روایت کښې من حدیث سهل دا دې: «لا تزال امتی علی سنتی ما لم تنظرو بفطرها النجوم» یعنی زما امت به زما په سنت باندې قائم وی چه ترڅو پورې هغه په روژه ماتولو کښې د ستورو د راختلو انتظار نه کوی، ابن دقیق العید فرمائی په دې حدیث کښې رد دې په شيعه گانو باندې ځکه چه هغوی افطار مؤخر کوی د ظهور نجوم پورې. اه من المنهل. هم دغه شان د اهل تشيع په تاخیر مغرب کښې اختلاف مشهور دې لکه چه په ابواب المواقیت کښې تیر شو چه د هغوی په نزد مغرب نه داخليږي چه ترڅو پورې اشتباک نجوم نه وی.

والحدیث أخرجه ایضا النسائی، وكذا الحاکم وابن ماجة بلفظ وأخرجه الدارمی والبخاری

بلفظ... (المنهل)

(۱) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۲۴)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجة للصيام ۲۴ (۱۶۹۸)، حم (۲/۴۵۰) (حسن)

[۲۳۵۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُثْمَرَ، عَنْ أَبِي عَطِيَّةٍ، قَالَ: "دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَا وَمَسْرُوقٌ، فَقُلْنَا: يَا أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ، رَجُلَانِ مِنَ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَحَدُهُمَا يَعَجِّلُ الْإِفْطَارَ وَيُعَجِّلُ الصَّلَاةَ، وَالْآخَرُ يُؤَخِّرُ الْإِفْطَارَ وَيُؤَخِّرُ الصَّلَاةَ، قَالَتْ: أَيْلَهُمَا يَعَجِّلُ الْإِفْطَارَ وَيُعَجِّلُ الصَّلَاةَ؟ قُلْنَا: عَبْدُ اللَّهِ، قَالَتْ: كَذَلِكَ كَانَ يَضَعُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

ترجمه: دمسروق نه روایت دې فرمائی چه زه دام المومنین عائشه رضی اللہ عنہا په خدمت کښې حاضر شوم او عرض مې اوکړو اې ام المومنین په صحابه کرامو کښې دوه کسان داسې دي چه یوتن په دوی کښې په افطار کولو کښې جلتې کوي او په مونځ کښې هم جلتې کوي (یعنی اول وخت اودویم کس داسې دې چه هغه په روژه ماتي کښې هم تاخیر کوي او په مونځ کښې هم تاخیر کوي، ام المومنین عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیل څوک چه په روژه ماتي کښې جلتې کوي او په مونځ کښې هم جلتې کوي هغه څوک دې ماعرض اوکړو عبدالله بن مسعود نه، ام المومنین عائشې رضی اللہ عنہا او فرمائیل نبی صلی اللہ علیہ وسلم به هم داسې کول

بَاب مَا يُفْطَرُ عَلَيْهِ

باب: روژه ماتي کوم څيز سره کول پکار دی؟

[۲۳۵۵] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ الرَّيَّابِ، عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ عَمِّهَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلْيُفْطِرْ عَلَى التَّمْرِ، فَإِنْ لَمْ يَجِدِ التَّمْرَ فَعَلَى الْمَاءِ فَإِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ."

ترجمه: دسلمان بن عامر رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی کله چه دیوکس په تاسو کښې روژه وي نو په کهجورودي خپله روژه ماته کړي اوکه چرې کهجورې پیدا نکړي نو په اوبودي روژه ماته کړي ځکه چه اوبه پاکونکي دی

توضیح الحديث

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه روژه دار له پکار دی چه افطار په کهجورو سره اوکړی، که هغه نه وي نو بیا په اوبو سره، او د هغې نه په روستو حدیث کښې راځی چه خپله د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم معمول په رطب باندې د افطار کولو وو یعنی تر کهجورې، او که رطب نه وي نو بیا په تمر سره، او که نه به وي نو بیا څو گوته اوبو سره.

د افطار علی التمر حکمت:

ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ لیکي چه په رطب یا تمر سره د افطار کولو حکمت کیدی شی چه دا وی چه هغه خوږ وی، او خوږ څیز د اعضاء رئیسه طرف ته طاقت زر رسوی، او په دې کښې اشاره ده د خلاوت ایمان طرف ته هم، او بعضو وئیلې دی چه د تمر د خوږ والی نه علاوه د خوراک قائم مقام هم دې، او چونکه نفس ټوله ورځ اوږې پاتې شوې دې په دې وجه د افطار

^۱: صحیح مسلم / الصیام ۹ (۱۰۹۹)، سنن الترمذی / الصوم ۱۳ (۷۰۲)، سنن النسائي / الصیام ۱۱ (۲۱۶۰)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۸۶، ۱۷۳) (صحیح)

^۲: سنن الترمذی / الزکاة ۲۶ (۶۵۸)، الصوم ۱۰ (۶۹۵)، سنن ابن ماجه / الصیام ۲۵ (۱۶۹۹)، (تحفة الأشراف: ۴۴۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸/۴، ۲۱۴)، سنن الدارمي / الصوم ۱۲ (۱۷۴۳) (ضعیف)

دپاره داسې خيز خوښ کړې شو کوم چه د خوړ والی سره سره خوراک هم دې. اه من البذل. او امام بخاری باب ترلې دې "باب ما یفطر بما تیسر بالماء وغیره" بیا ټي په دې کښي د عبدالله بن ابی اوفی هغه حدیث ذکر کړې دې چه په هغې کښي دا دی چه رسول الله ﷺ سیدنا بلال رضی الله عنه ته وفرمائیل: انزل فاجدح لنا. (کوم چه مونږ سره اوس نزدې تیر شو) حافظ فرمائی: لعل البخاری اشار الی ان الامر فی قوله من وجد تمرا فلیفطر علیه ومن لا فلیفطر علی الماء، لیس علی الوجوب، وقد شد ابن حزم فاوجب الفطر علی التمر والا فعلى الماء. اه بیا په حدیث الباب کښي دې «فان الماء طهور» چه په اوبو کښي الله پاک د تطهیر صفت کیخودلې دې، ملا علی قاری رحمه الله فرمائی: پس ابتداء هم د دې نه کیدل پکار دی، تفاؤلا لا بطهارة الظاهر والباطن. والحديث اخرجه احمد والترمذی وابن ماجه والدارمی والحاکم وقال صحيح علی شرط البخاری. (المنهل)

[۲۳۵۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ عَلَى رُطَبَاتٍ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ رُطَبَاتٌ فَعَلَى تَمْرَاتٍ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ."

ترجمه: دانس بن مالک رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ به په تازه کهجورو باندې افطار کولو مخکښي دمانځه نه اوکه تازه کهجورې به نه وي نوپه اوچو کهجورو به ټي افطار اوکړو اوکه دا به هم نه وي، نو د اوبو یوڅو گوټونه به ټي اوکړل.

توضیح الحديث

قوله: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ عَلَى رُطَبَاتٍ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ... الخ: چه نبی ﷺ به د ماښام د مونځ نه مخکښي په څو کهجورو سره افطار کولو. شرح حدیث وما یستفاد منه:

شارحینو لیکلي دی چه په دې کښي اشاره ده د تعجیل افطار په مستحب کیدو باندې چه د فرض مونځ نه مخکښي به ټي افطار کولو، هم دغه شان به دا هم وئیلې شی چه په هغې کښي اشاره ده د تعجیل صلاة مغرب طرف ته هم، لکه چه ظاهر دې، گیني باقاعده د تعشی نه پس به رسول الله ﷺ مونځ ادا فرمائیلو، پس په الدر المنضود جلد اول ۲۲۴ کښي باب ما یصلی الرجل وهو حاقن... کښي د تقدیم العشاء علی العشاء والا حدیث باندې کلام کولو سره تیر شوې دی چه علامه دسوقی فرمائی چه امام مالک رحمه الله د تقدیم عشاء والا حدیث لره اختیار کړې نه دې، د عمل اهل مدینه د وجې نه، پس هغه د تقدیم عشاء قائل نه دې (بلکه د تقدیم صلاة) البته په الشرح الکبیر کښي لیکلي دی چه د صائم دپاره مستحب ده چه هغه د غروب نه روستو د صلاة مغرب نه په څو کهجورو سره افطار اوکړی او بیا باقاعده تعشی د ماښام د مونځ نه روستو اوکړی. اه

والحدیث اخرجه ایضا احمد وابن ماجه والحاکم، والترمذی وقال حسن غریب. (قاله فی المنهل)

باب الْقَوْلُ عِنْدَ الْإِفْطَارِ

د افطار په وخت کښې کومه دعا ولېل پکار دی؟

[۲۳۵۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ يَحْيَى أَبُو مُعْتَمِدٍ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ، أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ وَاقِدٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ يَغْنِيٍّ ابْنُ سَالِمٍ الْمُقَفَّعُ، قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقْبِضُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَيَقْطَعُ مَا زَادَ عَلَى الْكُفِّ، وَقَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَفْطَرَ، قَالَ: ذَهَبَ الظُّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

ترجمه: مروان بن سالم المقفع نه روایت دي فرمائی چه ما ابن عمر رضی اللہ عنہ ليدلي ووجه خپله ږیره به ئې په موتی کښې ونيوله کومه چه به دموتې نه زیاتي وه هغه به ئې کټ کړه او فرمائیل به ئې چه نبي صلی اللہ علیہ وسلم به کله روژه ماتوله نوداسې به ئې فرمائیل: «ذهب الظمأ وابتلت العروق وثبت الأجر إن شاء الله» یعنی تنده ماته شوه اورگونه تر اوتازه شول او که د الله تعالی خوښه وي ثواب ثابت شو.

توضیح الحديث

قوله: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ يَغْنِيٍّ ابْنُ سَالِمٍ الْمُقَفَّعُ، قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقْبِضُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَيَقْطَعُ مَا زَادَ عَلَى الْكُفِّ، .. الخ. (۲)

د کيږي شرعي مقدار:

مروان بن سالم فرمائی: ما ابن عمر رضی اللہ عنہ صحابی اولیدو چه هغه به خپله گیره په خپل موتی سره نیولو او چه کومه حصه به د یو موتی نه بهر وه نو هغه به ئې پرې کړه. مروان دې خپلې مشاهدې لره بیانولو سره گویا اشاره اوکړه د خپل تابعی کیدو طرف ته، بیا چه وړاندې هغه ته کوم حدیث بیانول غواړی هغه روایت کوی چه:

د روژه ماتی دعا:

ابن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَفْطَرَ، قَالَ: ذَهَبَ الظُّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

او دهغې نه روستو والا په روایت مرسله کښې دا دعا را روانه ده، «كان اذا افطر قال اللهم لك صمت وعلى رزقك افطرت» په کتاب الاذکار کښې د ابن سنی په حوالې سره د ابن عباس رضی اللہ عنہ په حدیث کښې دی. کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم: اذا افطر قال: اللهم لك صمتا وعلى رزقك افطرتنا فتقبل منا انک انت السميع العليم... حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د روضة المحتاجین نه نقل فرمائیلي دي چه په مذکوره دعا کښې "وبک امت" او هم دغه شان "وعلیک توکلت" د دې زیادت هیڅ اصل نشته اگر چه معنی د دې صحیح ده خو د دې کتاب نه یو بل خائې کښې دا هم ظاهر ږیری چه دا زیادت په بل روایت کښې موجود دي. اه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۴۴۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للالباس ۶۴ (۵۸۹۲) (الشق الأول بسند آخر)،

سنن النسائي اليوم والليلة (۲۹۹) (حسن)

(۲) هكذا في اكثر النسخ بتقديم الفاء على القاف، وهو تحريف من النسخ والصواب "بتقديم القاف على الفاء كما في التزيين وغيره. (۱۲)

په دې روایت کښې دا چه د ابن عمر رضي الله عنهما په باره کښې راغلي دي **«يقبض على لحيته فيقطع ما زاد على الكف»** د دې ذکر مونږ سره په کتاب الطهارة کښې **«عشر من الفطرة»** لاندې تیر شوي دي. په بخاري کښې دي تعلیقا کان ابن عمر اذا حج او اعتمر قبض على لحيته فما فضل اخذه. حديث ابن عمر اخرجہ ايضا النسائي والحاكم والبيهقي والدارقطني.

والحديث الثاني اخرجہ البيهقي من طريق المصنف، واخرجه الطبراني في الاوسط عن ابن مالك قاله في المنهل.

[۲۳۵۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ زُهْرَةَ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ، قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ.

ترجمه: دمعاذ بن زهره رضي الله عنه نه روایت دي فرمائي چه كله به نبی صلی الله علیه و آله روژه ماتوله نو دا دعا به ئې فرمائيله. **«اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ»** يعنی اي الله ماستادپاره روژه ونيوله اوستاپه رزق مي ماته كړه.

بَابُ الْفِطْرِ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ

بيان دروزه ماتی مخکښې د نمر پريوتلو نه

[۲۳۵۹] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ قَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُنْذِرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَتْ: أَفْطَرْنَا يَوْمًا فِي رَمَضَانَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ، قَالَ أَبُو أُسَامَةَ: قُلْتُ لِهِشَامٍ: «أَمْرُوا بِالْقَضَاءِ؟» قَالَ: «وَيَذْنُ ذَلِكَ».

ترجمه: داسماء بنت ابی بکر رضي الله عنها نه روایت دي فرمائي چه يوه ورځ مونږ په رمضان کښې روژه ماته كړه او ورپسې وه، په زمانه دنبی صلی الله علیه و آله کښې اوبينا نمر راوختو اسامه وائي ماهشام ته او وئيل اياد قضا حکم ورته وشو؟ هغه او وئيل چه دروژې قضا خو لازمي ده.

توضیح الحديث

قوله: أَفْطَرْنَا يَوْمًا فِي رَمَضَانَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ: يعنی يو ځل مونږ د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې د ورپسې په ورځ باندې روژه افطار كړه، (په دې خيال باندې چه نمر پريوتلي دي)، خو بيا نمر راښكاره شو، په دې باندې شاگرد د استاذ نه تپوس او كړو چه ايا بيا د دې روژې قضاء هم او كړې شوه؟ هغه او فرمائيل: **«وَيَذْنُ ذَلِكَ»** ايا بغير د دې نه څه خلاصې وو يعنی قضاء ضروري وه.

د ائمه اربعه مذهب وجوب قضاء ده په دې کښې داود ظاهري، اسحاق بن راهويه وغيره اختلاف دي د هغوی په نزد قضاء نشته، حافظ هم په فتح الباري کښې ليکلي دي: وهي مسئله خلافية، واختلف قول عمر فيها كما سيأتي.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۴۴) (ضعيف)

(۲): صحيح البخاري/ الصوم ۴۶ (۱۹۵۹)، سنن ابن ماجه/ للصيام ۱۵ (۱۶۷۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۴۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۶۶) (صحيح)

په حدیث الباب کښې اختلاف روایتین :

دا ترجمه الباب او حدیث هم دغه شان په روایت د ابو اسامه عن هشام په صحیح بخاری کښې هم دې، ولفظه : قيل لهشام فامروا بالقضاء؟ قال : بد من قضاء، وقال معمر : سمعت هشاما يقول : لا ادرى اقصوا ام لا، گویا د هشام یو شاگرد یعنی اسامه خو د هغه نه دا نقل کړل چه بغیر د قضاء نه چاره کار نشته، یعنی قضاء ضروری ده.

د ائمه اربعه مذهب وجوب قضاء دې په دې کښې د داود ظاهری او اسحاق بن راهویه وغیره اختلاف دې د هغه په نزد قضاء نشته، حافظ هم په فتح الباری کښې لیکلې دې: وهی مسئله خلافیه، واختلف قول عمر فيها كما سيأتي.

په حدیث الباب کښې اختلاف روایتین :

دا ترجمه الباب او حدیث هم دغه شان په روایت د ابو اسامه عن هشام په صحیح بخاری کښې هم دې، ولفظه : قيل لهشام فامروا بالقضاء؟ قال : بد من قضاء، وقال معمر سمعت هشاما يقول : لا ادرى اقصوا ام لا.. گویا د هشام یو شاگرد یعنی اسامه خو د هغه نه دا نقل کړې دې چه بغیر د قضاء نه خلاصې نشته، او د هغه بل شاگرد د معمر نه د هغه دا جواب نقل کړې دې چه ماته نه ده معلومه چه صحابه کرامو د دې قضاء راوړې وه یا نه؟ حافظ د دې توجیه دا کړې ده چه د هغه دا فرمائیل چه بغیر د قضاء نه خلاصې نشته، دا خبره هغه د څه دلیل په بنیاد باندې کړې ده یعنی من حيث المسئلة او د معمر په روایت کښې چه د هغه کوم جواب دې د هغې مطلب دا دې چه سیده اسماء رضی الله عنها چه کومه قصه بیانوی د رسول الله صلی الله علیه و آله د زمانې د هغې په باره کښې ماته علم نشته چه قضاء ثابته ده یا نه؟

په مسئله الباب کښې د عمر رضی الله عنه مسلک :

حافظ په فتح الباری کښې د سیدنا عمر رضی الله عنه په واقعه کښې په داسې حال کښې چه هغه روژه ماته کړې وه او بیا نمر رابنکاهه شوې وو دې باره کښې دوه مختلف روایتونه د مصنف ابن ابی شیبه وغیره نه نقل کړې دی، پس په یو روایت کښې خو دا دی چه سیدنا عمر رضی الله عنه او فرمائیل : لم نقض، والله ما تجالنا الاثم، یعنی په مونږ باندې د دې روژې قضاء نشته والله مونږ څه گناه نه ده کړې، او په یو روایت کښې دی چه هغه او فرمائیل : الخطب بسیر وقد اجتهدنا نقضی یوما. په دې کښې د گناه هیڅ خبره نشته اجتهدای غلطی ده د یوې روژې قضاء به او کړی، حافظ ابن حجر رحمته الله په دې مسئله کښې د علماء کرامو د اختلاف لیکلو نه پس د جمهور د مسلک تائید داسې کوی چه که په نهیستم د شعبان باندې میاشت په نظر رانشی او د هغې په وجه خلق روژه او نه نیسی او بیا روستو دا ثابته شی چه دا میاشت د رمضان ده نو قضاء بالاتفاق واجب ده، پس دغه شان دا دویمه مسئله هم ده.

والحدیث أخرجه ایضا البخاری وابن ماجه والبيهقي والدارقطني وقال اساده صحيح ثابت، قاله فی المنهل.

باب فی الوصال

د مسلسل روژو نیولوبیان

[۲۳۶۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ ابْنِ هُرَيْرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْوَصَالِ، قَالُوا: فَإِنَّكَ تُوَصِّلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ، إِنِّي أَطْعَمُ وَأَسْقِي".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه روايت ئې فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله د مسلسل روژو نیولونه منع فرمایلې ده داسې چه په مینځ کښې ئې افطارنه وي صحابه کرامو عرض اوکړو تاسو وصال کوئ یا رسول الله نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: زه ستاسو په شان نه یم ماته خوراک خښاک رارسیري.

توضیح الحديث

امام بخاری رحمته الله په دې سلسله کښې دوه بابونه قائم کړي دي، اول "باب الوصال" چه په هغې کښې ئې هغه احادیث راوړي دي چه په هغې کښې مطلقاً د وصال نه منع کړې شوې ده لکه «لا تواصلوا» او «نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن الوصال» او دویم باب "باب الوصال الى السحر" امام ابوداود دا دواړه قسم روایات په دې یو باب کښې راوړي دي، په بذل کښې لیکي: وصال دا دې چه دوه ورځې یا د دې نه د زیاتو روژو تسلسل چه د شپې پکښې افطار نه وی. او په فتح الباری کښې د وصال په تعریف کښې لیکلې دي: د روژو په شپو کښې بالقصد هغه څیزونه ترک کول چه کوم د ورځې ترک کولې شی، لهذا که هغه څیزونه ئې اتفاقاً پریخودل نو دا به وصال نه وی، خو په وصال کښې چه کوم ترک وی هغه عام دې د دې نه چه پوره شپه وی یا په بعض حصه کښ.

د صوم وصال حکم شرعی:

بیا د صوم وصال مسئله مختلف فیه ده، د جمهور علماء او ائمه ثلاث په نزد مکروه ده که ټوله شپه وی یا تر پېشمې پورې وی، البته امام احمد او اسحاق او بعض شوافع لکه ابن المنذر او ابن خزیمه، او د مالکیانو د یو جماعت په نزد وصال الى السحر جائز دې، بیا د ائمه ثلاث په دې کښې اختلاف دې چه دا کراهت تحریمی دې یا تنزیهی، د احنافو په نزد مکروه تنزیهی دې کما فی الدر المختار، هم دغه شان د مالکیانو او حنابلہ په نزد هم او د شوافعو په نزد هم د تحریم دپاره دې، کما فی حاشیه شرح الاقناع. (الابواب والتراجم)

قوله: قَالُوا: فَإِنَّكَ تُوَصِّلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ، إِنِّي أَطْعَمُ وَأَسْقِي".

صحابه کرامو عرض اوکړو چه یا رسول الله صلی الله علیه و آله ته خو هم وصال کوئ نو وې فرمائیل چه په دې کښې زه ستاسو په شان نه یم او په یو روايت کښې دې «وايکم مثلی» په تاسو کښې زما په شان څوک دې؟ په ما خو خوراک خکاګ کولې شی.

(۱) صحیح البخاري/الصوم ۲۰ (۱۹۲۲)، ۴۸ (۱۹۶۲)، صحیح مسلم/الصيام ۱۱ (۱۱۰۲)، تحفة الأشراف: ۸۳۵۳، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الصيام ۱۳ (۳۸)، مسند احمد (۱۲۸، ۱۱۲/۲) (صحیح)

شرح حدیث :

د دې په شرح کښې د شارحینو ډیر اقوال دي، بعض دا په حقیقت طعام وشراب باندې محمول کړې دي، او بیا په دې چه کوم اشکال راځي چه بیا دا وصال څنگه شو، چه دا طعام او شراب د جنت والا دې کوم چه مفسد صوم نه دي، خود اکثر علماء کرامو رائي دا ده چه د طعام او شراب نه مراد د شراب او طعام لازم دي یعنی کوم طاقت چه په طعام او شراب سره حاصلېږي هغه الله پاک ماته بغیر د طعام او شراب نه راکوي، او وئيلي شوې دي چه مقصود په دې سره د احساس نفی ده، یعنی په رسول الله ﷺ چه د تجلیات ربانیه او معارف الهیه کوم فیضان کیږي د هغې په وجه باندې ورته د لوړې او تندي احساس نه کیږي.

والحدیث اخرجه ایضا احمد والبخاری ومسلم قاله فی المنهل.

[۲۳۶۱] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ بَكْرَ بْنَ مَرْزُوقٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ ابْنِ الْأَثَرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "لَا تَوَاصِلُوا، فَإِنَّكُمْ أَرَادَ أَنْ يُوَاصِلَ فَلْيُوَاصِلْ حَتَّى السَّحَرِ"، قَالُوا: فَإِنَّكَ تَوَاصِلٌ، قَالَ: "إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ، إِنِّي لِي مُطْعِمٌ يَطْعِمُنِي وَسَاقِيَا يَسْقِيْنِي".

ترجمه: دابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه مې اوریدلي دي چه [۲۳۶۰] او یوه روژه دبلي روژې سره دیوځائي کولو اراده لري نو هغه دي دپیشمني دوخته پورې یوځائي کړي صحابه کرامو عرض اوکړو اي دالله رسوله ته خوهم پرله پسې روژې نیسي؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل زه تاسوپه شان نه یم زما دپاره خوراک څښاک راکونکي شته دي چه هغه په ماباندې خوروي اوڅکوي.

بَابُ الْغَيْبَةِ لِلصَّائِمِ

د روژې په حالت کښې د غیبت بیان

[۲۳۶۲] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ، عَنْ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ لَمْ يَدْعُ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلِ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ أَنْ يَدْعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ". وَقَالَ أَحْمَدُ: فَهَمَّتْ إِسْنَادُهُ مِنْ ابْنِ أَبِي ذُئْبٍ، وَأَفْهَمَنِي الْحَدِيثُ رَجُلٌ إِلَى جَنْبِهِ، أَرَاهُ ابْنَ أَبِيهِ.

ترجمه: دابوهريره نه روایت دي فرمائي چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائيلي دي هريوکس چه دروژې په حالت کښې ئې بې فاندې خبري اوبدکارونه کول پري نږدي نوالله تعالی ته ددې ضرورت نشته چه هغه دي صرف خپل خوراک څښاک پريږدي، امام احمد فرمائي ما ددې حدیث سند دابن ذؤيب نه معلوم کړې دي اوددې حدیث متن مدهغه کس نه معلوم کړې دي څوک چه دده په سنگ کښې ناست وو زماخیال دي چه هغه دده وراره وو.

شرح حدیث :

د زور معنی بعض باطل لیکلي ده، او بعض د دې تفسیر په کذب او بهتان سره کړې دي چه

(۱): صحيح البخاري/الصوم ۴۸ (۱۹۶۲)، ۵۰ (۱۹۶۷)، (تحفة الأشراف: ۴۰۹۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۷، ۸۳)، سنن الدارمي/الصوم ۱۴ (۱۷۴۷) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري/الصوم ۸ (۱۹۰۳)، سنن الترمذي/الصوم ۱۶ (۷۰۷)، سنن ابن ماجه/الصيام ۲۱ (۱۶۸۹)، (تحفة الأشراف: ۱۴۳۲۱)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/الصوم (۳۲۴۶)، مسند احمد (۲/۴۵۲، ۵۰۵) (صحيح)

کوم سرې ترک نه کړې قول زور او په هغې باندې عمل یعنی د ناجائز او حرام کار ارتکاب، که قولا وی یا عملا نو الله پاک ته د داسې سرې د خوراک او ځکاک پریخودلو حاجت نشته، د دې نه مراد عدم التفات او عدم مبالات دې چه دا کنایه ده د عدم قبول نه، هم دغه شان په دې حدیث کښې اشاره ده چه کوم سرې قول باطل او عمل حرام نه د روژې په حالت کښې ځان نه ساتی د هغه روژه د دې قابل نه ده چه د هغې نه په روژې سره تعبیر او کړې شی، پس په حدیث کښې په ځانې د «فليس لله حاجة في صومه» د ترک طعام وشراب لفظ راغلي دي، لکه چه په یو بل حدیث کښې دی «رب صائم ليس له من صيامه الا الجوع، ورب قائم ليس له من قيامه الا السهر»... رواه النسائي وابن ماجه عن ابی هريرة رضي الله عنه.

او وړاندې په بل حدیث کښې راځی «اذا كان احدكم صائما فلا يرفث ولا يجهل فان امره قاتله وشاتمته فليقل اني صائم»... «يرفث» د فاء په ضمي او کسرې سره دواړو طریقو سره صحیح ده، یعنی کلام فاحش، د بې حیايي خبرې، او بې هوډه خبرې ویطلق الرفث ایضا علی الجماع ومقدماته... او د جهالت کارونه دې نه کوی، د جهل معنی چه څنگه عدم علم راځی د جاهلانہ حرکت هم راځی، کما فی قوله:

الا لا يجهلن احد علينا فنجهل فوق جهل الجهالينا

[۲۳۶۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَنْعِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الصَّيَّامُ جُنَّةٌ، إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلَا يَرْفَثُ وَلَا يَجْهَلُ، فَإِنْ أَمْرٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ، فَلْيَقُلْ: إِنِّي صَائِمٌ رَأَيْتُ صَائِمًا."

ترجمه: دابو هريره نه روايت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلي دی روژې یو دال دې کله چه په تاسو کښې د چاروژه وي نوده لره پکار دي چه ئې فاندې خبري نه کوي اونه دي دجهالت عملونه کوي که چرې څوک دده سره جنگ کوي یا ورته کنخل کوي نو دې دي ورته اوواڼی چه زه روژه داریم.

تفصیل: بیا وړاندې په حدیث کښې دی چه که د روژه دار سره څوک جهگړې کوی او هغه ته کنخلې کوی نو هغه له پکار دی چه داسې اوواڼی چه زما روژه ده، د بعض رائي دا ده چه مراد دا دې چه هغه کنخلې کونکی ته اوواڼی چه زما روژه ده ما سره جهگړه مه کوه، او بعض دا وئيلي دي چه دا مراد دې چه خپل نفس ته اوواڼی او هغه دې پوهه کړی، حکي القولین الامام الخطابي، امام نووي رحمه الله اول مطلب ته راجع وئيلي دي په کتاب الاذکار کښې او په شرح مهذب کښې فرمائی والقول باللسان اقوى ولو جمعهما لكان حسنا. خو امام رافعی د اکثرائمه کرامو نه دویمه معنی نقل کړې ده، او دریم قول دا دې چه که د رمضان روژه وی نو په ژبې سره دې اوواڼی او که نفلی وی نو په خپل زړه کښې دې اوواڼی. اه مختصرا من الاوجز.

(۱) صحيح البخاري للصوم ۲ (۱۸۹۴)، ۹ (۱۹۰۴)، سنن النسائي للصيام ۲۳ (۲۲۱۸)، سنن ابن ماجه للصيام ۲۱ (۱۶۹۱)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۱۷)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للصيام ۳۰ (۱۱۵۱)، سنن الترمذي للصوم ۵۵ (۷۶۴)، موطا امام مالك للصيام ۲۲ (۵۷)، مسند احمد (۲۳۲/۲)، سنن الدارمي للصوم ۵۰ (۱۸۱۲) (صحيح)

مصنف ترجمه قائم کړې وه په غیبت سره، په حدیث کښې اگرچه صریح لفظ غیبت مذکور نه دي خو «قول زور» یعنی قول باطل و حرام د خپل عموم په بناء باندې غیبت ته هم شامل دي. ځان پوهه کړه چه په دې کښې خو د چا اختلاف هم نشته چه کلام فاحش او کنز لو سره د روژې ثواب کمېږي، خو په دې کښې اختلاف دي چه په دې څیزونو سره روژه فاسدېږي یا نه، د سفیان ثوري او اوزاعي نه نقل دی چه غیبت مفسد صوم دي.

الحديث الاول اخرجہ ایضا احمد والبخاری وابن ماجه والترمذی والنسائي والبيهقي.

والحديث الثاني اخرجہ ایضا مسلم والبيهقي، واخرجہ مالک فی الموطاء، والترمذی ومسلم والبخاری مطولا، قاله فی المنهل.

باب السَّوَالِ لِلصَّائِمِ

باب دې په بیان د مسواک وهلو د روژه دار دپاره

[۲۳۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سَفْيَانَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ"، زَادَ مُسَدَّدٌ: "مَا لَا أَعْدُو وَلَا أَحْصِي."

ترجمه: عبيد الله بن عامر بن ربيعة دخپل پلار نه روايت کوي فرمائي چه ماني عليه السلام دروژې په حالت کښې اوليدو چه مسواک ئې وهلو دمسدد په روايت کښې دا اضافه ده چه دومره پيري ئې مسواک او وهلو چه زه ئې نه شم شميرلي.

توضيح الحديث

قوله: عامر بن ربيعة، عن أبيه، قال: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ"، زَادَ مُسَدَّدٌ: "مَا لَا أَعْدُو وَلَا أَحْصِي": عامر بن ربيعة فرمائي چه ما ډير کرته رسول الله عليه السلام په مسواک کولو باندې ليدلې دي په داسې حال کښې چه هغه به روژه دار وو.

په سواک للصائم کښې مذاهب ائمه:

د دې حديث نه د روژه دار دپاره د سواک استحباب معلومېږي مطلقا، که قبل الزوال وي يا بعد الزوال وي، په ائمه کرامو کښې د امام ابوحنيفه عليه السلام هم دا مذهب دي، د نورو ائمه کرامو په دې کښې اختلاف دي. د امام شافعي عليه السلام مشهور مذهب دا دي استحباب سواک قبل الزوال، او بعد الزوال کراهه، او د امام مالک عليه السلام په نزد د رطب او يابس فرق دي يعنی که مسواک تر وې نو مکروه او که اوج وې نو مکروه نه دي، امام احمد دا دواړه مذاهب راجع کړي دي، يعنی قبل الزوال کراهت دي صرف د تر مسواک او بعد الزوال مطلقا مکروه دي که تر وې او که خشک وي، او په احنافو کښې د امام ابويوسف عليه السلام رائي دا ده لکه چه په بذل کښې د "بدائع" نه منقول دی چه د هغوی په نزد استياک بالسواک المبلول (يعنی کوم چه په اوبو کښې تر کړې شوې وي) مکروه دي چه د هغې وجه دا فرمائي: فيه ادخال الماء في الفم من غير حاجة، صاحب بدائع فرمائي: او زمونږ دليل دا

۱: سنن الترمذی للصوم ۲۸ (۷۲۵)، (تحفة الأشراف: ۵۰۳۴)، وقد اخرجہ: مسند احمد (۳/ ۴۴۵، ۴۴۶) (ضعيف)

دې چه رسول الله ﷺ فرمائی «خير خلال الصائم السواك» چه په هغې كښې د مبلول او غير مبلول هيڅ قيد نشته. اه

تفسيه : امام ترمذی رحمه الله د حديث الباب نه روستو فرمائی : والعمل على هذا عند اهل العلم، لا يرون بالسواك للصائم باسا، الا ان بعض اهل العلم كرهوا السواك للصائم بالعود الرطب وكرهوا له السواك اخر النهار، ولم ير الشافعي بالسواك باسا اول النهار واخره، وكره احمد واسحاق اخر النهار. اه امام ترمذی رحمه الله د امام شافعي رحمه الله مسلك مطلقا د استحباب مسواك نقل كړې دې خو دا خلاف مشهور دې، مشهور مذهب د هغه هم هغه دې كوم چه اوليكلي شو، په صحيح بخاری كښې دې امام ابن سيرين رحمه الله فرمائی چه په حالت صوم كښې په تر مسواك كښې هيڅ باك نشته، قيل له طعم، قال : والماء له طعم وانت تغمض به. يعني چا هغه ته اووې چه د لوند لرگي په مسواك كښې خو د لرگي خوند وي نو هغه ورته جواب وركړو چه په اوبو كښې خو هم ذائقه وي او ته پرې د روژې په حالت كښې خوله كنځالوي. په دې مسئله كښې د شوافع استدلال :

د شوافعو استدلال په قبل الزوال وبعد الزوال كښې د هغه مشهور حديث نه دې لخلوف في الصائم اطيب عند الله من ريح المسك، د هغه طريق استدلال دا دې چه د روژې د وجې نه چه د روژه دار په خوله كښې كومه بدبوئي پيدا كيږي هغه بعد الزوال پيدا كيدل شروع شي، حال دا چه هغه د الله پاك په نزد خوښ او محبوب دې، او په مسواك سره هغه زائل كيږي، د دې مشهور جواب دا دې چه خلوف هغه بدبوئي ته وئيلي شي كوم چه د معدې د خالي كيدو د وجې نه پيدا كيږي چه د هغې ازاله په مسواك سره نه كيږي، په مسواك سره صرف د ظاهر فم د بوئي ازاله كيږي خپله حافظ هم د دې اعتراف كړې دې چه د شوافعو استدلال د دې حديث نه صحيح نه دې.

فانده : امام نسائي رحمه الله په ابواب السواك كښې يو باب په دې عنوان سره هم قائم كړې دې "باب السواك للصائم بعد العشي" د دې د لاندې ئې هغه حديث راوړې دې "لولا ان اشق على امتي لامرتهم بالسواك عند كل صلاة" دا د هغه يو لطيف استنباط دې ځكه چه په دې حديث كښې رسول الله ﷺ فرمائی چه د هر يو مونځ په وخت زما دپاره د امر بالسواك نه يو څيز هم مانع نه دې سوا د مشقت د ويرې نه، معلومه شوه چه صوم يو وخت هم د سواك نه مانع نه دې.

وحديث الباب اخرجه احمد والبيهقي وابن خزيمة في صحيحه، والترمذي وقال حسن، والبخاري تعليقا قاله في المنهل.

بَابُ الصَّائِمِ يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ مِنَ الْعَطَشِ وَيُبَالِغُ فِي الْإِسْتِشْقِ

بابد روژه دارد تندي په وجه خان باندې اوبه واچوی او په پوزه کښې اوبه اچولو کښې مبالغه او کړی نو

ددې د حکم بیان

[۲۳۶۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سَمِيِّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ النَّاسَ فِي سَفَرِهِ عَامَ الْفَتْحِ بِالْفِطْرِ، وَقَالَ: "تَقَوُّوا الْعِدَّ وَكُمُ"، وَصَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: قَالَ الَّذِي حَدَّثَنِي: لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعَرَجِ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ وَهُوَ صَائِمٌ مِنَ الْعَطَشِ أَوْ مِنَ الْحَرِّ.

توجه: سمی خوک چه دابوبکر بن عبدالرحمن آزاد کړې شوې غلام دې په صحابه کرامو کښې د یوکس نه روایت کوی فرمائی چه مانبي علیه السلام اولیدو په کوم کال چه مکه فتحه شوي وه خلقوته ئې د سفر په دوران کښې دروژي ماتولو حکم کړې وو او فرمائیلي ئې وو تاسو د دشمن مقابلې ته خان طاقتور کړئ، ابوبکر علیه السلام او وئیل ماته دغه صحابي او وئیل یقینا ما نبی علیه السلام اولیدو چه هغه په عروج مقام کښې دروژي په حالت کښې پخپل سرباندې اوبه اچولي ددې دپاره چه په تنده اود گرمۍ په شدت کښې کمې راشي.

توضیح الحديث

دلته دا حدیث مختصر دې، وړاندې "باب الصوم فی السفر" کښې سیدنا ابوسعید خدری علیه السلام په یو روایت کښې داسې دی هغه فرمائی چه د فتح مکه په کال باندې د رمضان په میاشت کښې مونږ د رسول الله ﷺ سره په سفر کښې وو، هغه چه کله یو منزل ته اورسیدو په داسې حال کښې چه خپله ئې روژه وه خو صحابه کرامو ته ئې او فرمائیلي: «انکم قد دنوتم من عدوکم والفطر اقوی لکم» چه اوس تاسو دشمن ته نژدې شوی (گویا د مقابلې وخت راروان دې) په داسې صورت کښې افطار ستاسو دپاره د قوت سبب دې، بیا وړاندې په حدیث الباب کښې دا دی صحابی فرمائی چه ما رسول الله ﷺ اولیدو په مقام عرج کښې (دا د مکې او مدینې تر مینځه د یو منزل نوم دې) چه هغه په خپل سر مبارک باندې اوبه اچولي په داسې حال کښې چه هغه روژه دار وو، د تندي یا گرمۍ د وجې نه.

د دې حدیث نه معلومه شوه چه د روژه دار دپاره د روژې په حالت کښې د تندي او گرمۍ د تخفیف دپاره غسل کول یا په سرباندې اوبه اچول یا تر کپړه په سرباندې کیخودل جائز دی، هم دا د جمهور ورائې ده، په احنافو کښې د امام ابویوسف هم دا رائي ده، او د امام ابوحنیفه علیه السلام په نزد داسې کول مکروه تنزیهی دی. کما فی البذل عن البدائع. پس دا حدیث د هغه خلاف شو، د دې جواب دا کړې شوې دې چه د امام صاحب په نزد کراهت په هغه صورت کښې دې چه کله داسې کول اظهارا للضرر (د روژې نه تنگیدلو او ویریدلو سره) وی او د ضعف او عجز د اظهار په طور وی نو بیا مکروه نه دی.

(۱) تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الصيام ۷ (۲)، مسند احمد (۳/۴۷۵، ۴/۷۳)، (صحیح) ۳۷۷۵، ۳۸۰، ۴۰۸، ۴۳۰.

والحديث اخرجه مالك في الموطاء والشافعي في مسنده، واحمد والنسائي والحاكم والبيهقي وصححه ابن عبد البر، قاله في المنهل.

[۲۳۶۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "بَالِغٌ فِي الْإِسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَابِئًا".

ترجمه: لقيط بن صبره دخيل پلارنه روايت کوي فرماني چه نبی ﷺ فرمايلي دی چه په پوزه کښې په اوبوا چولو کښې مبالغه کوي لیکن که چرې ستاسو روژه وي نو مبالغه مه کوي (هسې نه چه په زور سره دماغوته ورسيږي).

توضیح الحديث

دا حديث تفصيلا په كتاب الطهارة كښې تير شوي دي، په دې حديث كښې په حالت صوم كښې د مبالغه في الاستنشاق نه منع كړې شوي ده، په ترجمه الباب كښې دوه اجزاء وود يو جزء مناسب د باب اولي حديث دي، د دويم جزء مناسب دا حديث ثاني دي، د مبالغه في الاستنشاق ممانعت په دې وجه دي چه په دې صورت كښې احتمال دي د وصول ماء الى الدما كوم چه مفسد صوم دي لهذا كه يو سړي مبالغه او كړه او د هغې د وجې نه ئې اوبه دماغو ته اورسيدي يعنى خطاء نو د احنافو او مالكيانو په نزد به ئې روژه فاسد شي او د هغه په ذمه باندي به قضاء وي، او د امام احمد، اسحاق او اوزاعي په نزد به فاسد نه وي، خطاء لره په نسيان باندي قياس كولو سره، او د امام شافعي نه دواړه روايتونه دي د فساد صوم او عدم فساد، مزني د فساد قائل دي او نور اصحاب شافعي د عدم فساد.

اصل کلی استفاد من الحديث :

د دې حديث نه زموږ فقهاء كرامو دا قاعده مستنبط كړې ده چه د يو خيز جوف دماغ يا جوف بطن ته رسيدل مفسد صوم دي، او بيا په دې اصول باندي زموږ د زماني دوه مسئلې متفرع كيږي، مسئله شرب الدخان (تمباكو څكل، لكه چيلم او سگريټ وغيره) دويمه مسئله د انجكشن، په اوله مسئله كښې خو د فقهاء كرامو اتفاق دي چه هغه مفسد صوم دي، البته په مسئله ثانيه يعنى انجكشن كښې د علماء عصر اختلاف دي خو راجح او مفتي به هم دا ده چه هغه مفسد صوم نه دي، چه د هغې وجه دا ده چه روژه هغه وخت مفسد صوم وي چه كله يو خيز جوف بطن يا جوف دماغ ته د منافذ اصليه په ذريعه اورسولي شي، او د انجكشن حال دا دي چه بعض انجكشن خو داسې دي چه د هغې په ذريعه دواڼي جوف دماغ يا جوف بطن ته نه رسيږي، او بعض اگر چه داسې دي چه هغې سره دواڼي هلته اورسيږي خو دا رسيدل په منافذ اصليه سره نه دي بلكه عروق يعنى د رگونو په لاره باندي رسيږي او هغه د منافذ اصليه نه دي.

والحديث اخرجه ايضا النسائي وابن ماجة في الوضوء، واخرجه الترمذی في الصيام والبيهقي نحو حديثه، قاله في المنهل.

(۱) انظر حديث رقم: (۱۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۲) (صحیح)

باب فی الصائم یمتحنم د روژه دار لپاره د ښکر لیکولو بیان

دلته دوه څیزونه دي، احتجام فی الصوم او په دې کښې مذاهب ائمه، دویم بحث دلیل مسئله.
بحث اول:

خان پوهه کړه چه دې باره کښې روایات مختلف دي، د منع او جواز په اعتبار سره، هم دغه شان مصنف دلته دوه بابونه قائم کړي دي، په اول باب کښې د منع روایات، او په دویم باب کښې د رخصت او د جواز روایات ذکر کړي دي، ابن رشد په بدایة المجتهد کښې، په دې کښې د علماء کرامو درې مذاهب لیکلي دي.

۱: په حالت صوم کښې د حجامت نه بچ کیدل واجب دي، او هغه دا چه مفطر صوم دي، هم د دې قائل دي امام احمد، داود ظاهري، اوزاعي او اسحاق بن راهويه.

۲: دویم قول د کراهت دي او دا چه هغه مفطر صوم نه دي، د دې قائل دي امام مالک، امام شافعي او سفیان ثوري.

۳: عدم کراهت یعنی بغیر د کراهت نه جائز دي، د دې قائل دي امام ابوحنيفه او د هغه اصحاب، وسبب اختلافهم تعارض الآثار الواردة فی ذلك الی اخره. (۱)

هم دغه شان امام ترمذی رحمته الله علیه هم په دې باب دوه بابونه قائم کړي دي د منع او د جواز دواړو، امام ترمذی د امام شافعي نه اولاد هغه دا قول نقل کړي دي چه که یو سړي د روژې په حالت کښې ښکر اولگوی نو زه هغه مفطر نه گنم خو زما په نزد دې نه خان ساتل غوره دي، امام ترمذی رحمته الله علیه فرمائي چه د امام شافعي رحمته الله علیه دا رائې هغه وخت وه چه کله هغه په بغداد کښې وو او مصر ته د تلو نه پس هغه د رخصت طرف ته مائل شو او په دې کښې به ئې څه پاک نه گنرلو، او په دلیل کښې ئې دا او فرمائل چه د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه په حجة الوداع کښې د روژې په حالت کښې صوم احتجام ثابت دي او علامه طیبی شافعي په دې کښې درې مذاهب لیکلي دي، د امام احمد او اسحاق په نزد مفسد صوم کیدل، او مسروق، حسن بصری او ابن سيرين په نزد کراهت او د اکثر علماء کرامو په نزد چه په هغوی کښې ئې امام مالک، شافعي او ابوحنيفه هم شمار کړي دي عدم کراهت لیکلي دي، امام محمد رحمته الله علیه په موطاء کښې د احنافو مسلک د عدم کراهت لیکلي دي په دې شرط چه د ضعف راتلو ویره نه وي گیني مکروه دي اه مولانا عبدالحی صاحب د دې په تائید کښې په حواله د طحاوی د دې قسم ډیر روایات ذکر کړي دي چه د صائم دپاره د حجامت کراهت د ضعف د وجې نه دي، او بیا مولانا د حازمی نه د امام مالک او شافعي مسلک هم نقل کړي دي، او هم دغه شان مذاهب حضرت شیخ په اوجز کښې لیکلي دي، یعنی د احنافو (۲) او د مالکیانو په نزد کراهت عند خوف الضعف، پس حاصل دا شو چه د امام احمد په نزد مفسد صوم اود مسروق، حسن بصری او ابن سيرين په نزد کراهت مطلقا، او د احنافو او

(۱) ابن رشد چه کوم مذاهب لیکلي دي په هغې کښې غلطی ده لکه چه روستو به معلوم شي،
(۲) فقي کتاب الکافي لابن عبدالبير ۲/۵۲۱، ولا بأس بالحجامة للصائم اذا لم يخش الضعف عن تمام صومه اه.

مالکیانو په نزد د ضعف د وجې نه کراهت کښي اباحت، او د امام شافعی رحمته الله علیه مسلک د امام ترمذی رحمته الله علیه په کلام کښي تیر شوې دی چه په شروع هغه د ترک د اولی کیدو قائل وو او روستو د رخصت.

[۲۳۶۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامٍ، وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ يَغْنِي الرَّحِمِ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ". قَالَ شَيْبَانُ: أَخْبَرَنِي أَبُو قِلَابَةَ، أَنَّ أَبَا أَسْمَاءَ الرَّحِمِ، حَدَّثَهُ أَنَّ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: دثوبان نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی چاچه په روژه کښي ښکراولگولو نودده روژه ماته شوه او چاته چه ښکراولگیدو دهغه هم روژه ماته شوه، دابوقلابه په واسطه باندي ابواسماء الرچی دثوبان نه داروایت مرفوع بیان کړې دي.

[۲۳۶۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو قِلَابَةَ الْجَرْمِيُّ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ شَدَّادَ بْنَ أَوْسٍ بَيْنَمَا هُوَ يَمْشِي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

ترجمه: دشداد بن اوس رضی الله عنه نه روایت دي فرماني چه زه د نبی صلی الله علیه و آله سره روان وم او پاتي روایت دتیر شوي روایت په شان دي.

[۲۳۶۹] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى عَلَى رَجُلٍ بِالْبَقِيعِ وَهُوَ يَحْتَجِمُ وَهُوَ أَخَذَ بِيَدِي لِمَا نَ عَشْرَةَ خَلْتُ مِنْ رَمَضَانَ، فَقَالَ: "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى خَالِدُ الْحَذَاءُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، بِإِسْنَادِ أَيُّوبَ، مِثْلَهُ.

ترجمه: دشداد بن اوس رضی الله عنه نه روایت دي فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله په بقیع مقام کښي یوکس ته ورغې او هغه به خلقو ته ښکر لگول اونبی صلی الله علیه و آله زمالاس نیولې وو، نبی صلی الله علیه و آله او فرمایل دښکر لرونکي او چاته چه ښکر لروي ددواړو روژه ماتیري، دا واقعه داتلسم رمضان وه، امام ابوداود فرماني چه خالد الحذاء دابوقلابه نه او هغه دایوب نه په خپل سند سره روایت نقل کړې دي.

[۲۳۷۰] (۴) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَغْنِي ابْنَ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي مَكْحُولٌ، أَنَّ شَيْخًا مِنَ الْحَيِّ، قَالَ عُثْمَانُ فِي حَدِيثِهِ: مُصَدِّقٌ أَخْبَرَهُ، أَنَّ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ".

(۱): سنن ابن ماجه/الصيام ۱۸ (۱۶۸۰)، (تحفة الأشراف: ۲۱۰۴)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى (۳۱۳۵)، مسند احمد (۲۷۷۵، ۲۷۷۷، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۳)، سنن الدارمي/الصوم ۳۶ (۱۷۷۴) (صحيح)

(۲): سنن ابن ماجه/الصيام ۱۸ (۱۶۸۱)، (تحفة الأشراف: ۴۸۲۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى (۳۱۴۴)، مسند احمد (۱۲۳/۴، ۱۲۴، ۱۲۵)، سنن الدارمي/الصوم ۲۶ (۱۷۷۱) (صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۸۱۸)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى (۳۱۴۱)، مسند احمد (۱۲۲/۴، ۱۲۲۴) (صحيح)

(۴): لتظر حديث رقم: (۲۳۶۸)، (تحفة الأشراف: ۲۱۰۴) (صحيح)

ترجمه: د ثوبان نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ فرمائیلی دی ښکر لگونکی او چاته چې ښکرو لري دواړو خپله روژه ماته کړه.

[۲۳۷۱] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، حَدَّثَنَا اِهْنَمُ بْنُ حُمَيْدٍ، أَخْبَرَنَا الْعَلَاءُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ أَبِي اسْمَاءَ الرَّحْمَنِ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ ابْنُ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَكْحُولٍ، بِإِسْنَادِهِ مِثْلُهُ.

ترجمه: د ثوبان نه روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ فرمائیلی دی ښکر لگونکی او چاته چې ښکرو لري دواړو خپله روژه ماته کړه، امام ابوداؤد فرمائیلی دي ابن ثوبان د خپل پلار په واسطه دمکحول نه داسې روایت نقل کړې دي.

بحث ثانی: کلام علی الدلائل،

امام ابوداؤد په اول باب کښي «افطر الحاجم والمحجوم» اولاد حضرت ثوبان حدیث ثانی شدداد بن اوس رضی الله عنه حدیث ذکر فرمائیلی دي، او امام ترمذی رحمته الله هم دا حدیث «افطر الحاجم والمحجوم» د رافع بن خدیج رضی الله عنه د روایت ذکر کولو نه پس فرمائی: وفي الباب عن سعد وعلی وشداد بن اوس و ثوبان واسامة بن زيد وعائشة ومعاقل بن يسار وابی هريرة وابن عباس وابی موسى وبلال، قال ابو عيسى: حدیث رافع بن خدیج حدیث حسن صحیح.

د دې نه پس امام ابوداؤد په بل باب کښي باب الرخصة فی ذلک کښي اولاد ابن عباس حدیث ان رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احتجم وهو صائم، او په بل طریق کښي «احتجم وهو صائم محرم» ذکر کړې دي چې رسول الله ﷺ په حجة الوداع کښي ښکر اولگولو د صوم په حالت کښي، دا حدیث د باب اول د حدیث خلاف دي، د دې نه جواز حجامت فی الصوم معلومیږي، هم په دې وجه باندې مصنف په دې باندې د رخصت باب قائم فرمائیلی دي، اوس دلته دا کتل دي چې په دې دواړو احادیثو کښي کوم یوزیات صحیح دي.

حدیث ثوبان او حدیث ابن عباس تخریج:

پس خان پوهه کړه چې په باب اول والا حدیث، افطر الحاجم والمحجوم... دا د سنن روایت دي او په صحیحین کښي په یو کښي هم نشته، البته امام بخاری دا د ترجمة الباب د لاندې تعلیقا ذکر فرمائیلی دي او هغه هم په صیغه د تمريض یعنی "وېروی" او حدیث رخصت یعنی حدیث ابن عباس دا په څو طریقو سره نقل دي ۱ احتجم وهو محرم، واحتجم وهو صائم. ۲ احتجم وهو صائم، ۳ احتجم وهو محرم، په صحیح بخاری کښي خو دا حدیث په دې ټولو طرقو سره مذکور دي، او په صحیح مسلم کښي صرف اخری صورت یعنی «احتجم وهو محرم» دي، الحاصل د بخاری په روایت کښي د ابن عباس په حدیث کښي احتجام فی الصوم او احتجام فی الاحرام دواړه ذکر دي، هم په دې وجه باندې امام بخاری دا حدیث په کتاب الحج او کتاب الصوم دواړو ځایونو کښي راوړې دي، او د مسلم شریف په روایت کښي چونکه صرف احتجام مذکور دي په دې وجه هغه دا صرف په کتاب الحج کښي راوړې دي،

(۱: انظر حدیث رقم: (۲۳۷۸)، (تحفة الأشراف: ۲۱۰۴) (صحیح)

د دې تخريج نه معلومه شوه چه حديث ابن عباس، کوم چه په جواز باندې دلالت کوي هغه د بخاري حديث دې او حديث (افطر الحاجم والمحجوم) نه زيات صحيح دې.

تنبیه: په ترمذی کښې حديث داسې نقل دې (عن ابن عباس قال احتجم رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو محرم صائم)، قال ابو عيسى: هذا حديث صحيح، په دې باندې په تحفة الاحوذی کښې ليکلي دي واخرجه الشيخان. د پورته ذکر شوی تفصيل نه معلومه شوه چه د مسلم په روايت کښې (احتجم وهو صائم) موجود نه دې لهذا د شيخين طرف ته د دې نسبت کول صحيح نه دي.

د جمهورو د طرف نه د افطر الحاجم والمحجوم جوابات:

د دې نه پس خان پوهه کړه چه جمهور علماء او ائمه ثلاث په نزد کوم چه د جواز حجامت فی الصوم قائل دی د هغوی د طرف نه د (افطر الحاجم والمحجوم) والا حديث مختلف جواب ورکړې شوي دي، مولانا عبدالحی صاحب په التعليق المسجد کښې د جمهورو د طرف نه د دې دوه جوابونه ورکړې دي،

(دويم جواب): اول دا چه د منسوخ دې، ځکه چه د دې حديث په بعض رواياتو کښې د دې خبرې تصريح ده چه هغه دا حديث د فتح مکه په کال باندې ارشاد فرمائيلى وو، پس شداد بن اوس د چا د روايت حواله چه امام ترمذی رحمه الله وفي الباب د لاندې ورکړې ده د هغه روايت داسې دې: انه مر مع رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زمن الفتح على رجل يحتجم لثمان عشرة خلت من رمضان فقال افطر الحاجم والمحجوم. نور هم ډير صحابه کرام کوم چه امام ترمذی د وفي الباب د لاندې ذکر فرمائيلى دي د هغوی په رواياتو کښې هم دغه شان دی، او د رسول الله ﷺ د احتجام قصه چه د هغې راوی ابن عباس دې هغه د حجة الوداع ده، لهذا حديث الافطار په وجه د تقدم منسوخ او حديث ابن عباس د هغه دپاره ناسخ شو.

(دويم جواب): بل جواب مولانا دا نقل کړې دې چه د رسول الله ﷺ ارشاد د حجامت د وجې نه نه وو بلکه څنگه چه د ابن مسعود وغيره صحابه نه نقل دی چه رسول الله ﷺ په داسې دوه کسانو باندې راتير شو چه په هغوی کښې يو بل لره ښکر لگولو، په هغوی کښې يو د بل چا غيبت کولو چه په هغې باندې دويم نکير اونکرو نو رسول الله ﷺ او فرمائيل (افطر الحاجم والمحجوم) قال ابن مسعود ولا للحجامة ولكن للغية. اه په بذل المجهود کښې د شرح السنة نه دا نقل کړې دی چه (افطر الحاجم والمحجوم) معنی دا ده اى تعرضا للافطار، يعنى دې دواړو خپله روژه په خطر کښې واچوله، حاجم خو په دې وجه چه په دې کښې ويره ده چه د وينې يو څاڅکې د هغه حلق ته لار نه شی د وينې رابښکلو د وجې نه، او محجوم په دې وجه چه ممکنه ده هغه ته څه ضعف اورسيږي چه د هغې د وجې نه هغه په افطار باندې مجبوره شی، او بله توجیه ئې هم هغه د غيبت والا نقل کړې ده، اوس دا دوه جوابونه شو اول د نسخ او دويم د تاويل،

(دويم جواب): دا کيدې شی کوم چه د دې مقام سره متعلق شروح حديث کتلو نه مستفاد

کېږي چه حديث رخصت کوم چه جمهور فقهاء کرامو اختيار کړې دي هغه اقوي دي د حديث منع نه، ځکه چه د حديث رخصت (حديث ابن عباس رضي الله عنه) تخریج امام بخاري رحمه الله په خپل صحيح کښي په ډيرو مواضع کښي کړې دي او د دي په سند کښي هيڅ اختلاف او اضطراب هم نشته، په خلاف د دويم حديث چه هغه اگر چه د ډيرو صحابه کرامو نه نقل دي لکه چه د امام ترمذي د کلام نه پورته نقل کړې شو، خو په کومو مختلف طرق نه چه دا حديث نقل دي په هغي کښي د بعض په بعض باندې ترجيح کښي د حضرات محدثينو سخت اختلاف موندلې شي بعض که يو ته ترجيح ورکوي نو بعض بل طريق ته، هم دغه شان امام بخاري دا حديث اولاً تعليقاً ذکر کړې دي په صيغه د ترميض سره بيا وړاندې تلو سره ئې اگر چه د هغي وصل هم کړې دي خو باقاعده نه بلکه د مذاکره په طور باندې، او په دي طريق موصول کښي هم راوي د حديث په اخر کښي د رفع او وقف په لحاظ سره خپل تردد والله اعلم ونيو سره ظاهر کړې دي، هم دغه شان حافظ په فتح الباري کښي په دي حديث باندې د بحث د لاندې ليکلي دي: **واطنب النسائي في تخریج طرق هذا المتن وبيان الاختلاف فيه، او هم په دي مقام باندې وړاندې تلو سره ليکي:**

وقال الشافعي في اختلاف الحديث... بعد ان اخرج حديث شداد ولفظه. ثم ساق حديث ابن عباس انه صلى الله عليه وسلم احتجم وهو صائم قال وحديث ابن عباس امثلهما اسنادا الى اخر ما ذكر. وانما اطنبت في هذا المقام لاني لم ارا احدا ممن اجاب عن الجمهور انه اختار (١) طريق ترجيح حديث ابن عباس على حديث ثوبان وغيره من حيث الاسناد صراحة بل اجابوا باجوبة اخرى كما تقدم.

باب فِي الرُّخْصَةِ فِي ذَلِكَ

باب دروژي په حالت کښي د ښکر لگولو د اجازت بيان

[۲۳۷۲] (١) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ وَهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ، وَجَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ، وَهَشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، مِثْلَهُ.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضي الله عنه روايت دي فرمائي چه نبي صلي الله عليه وسلم ښکرولگولو او دهغه روژه وه، امام ابوداود سجستاني ونيلي دي وهيب بن خالد هم دايوب نه په خپل سند سره ددسي په شان روايت ذکر کړي دي. اوجعفر بن ربيعه وهشام بن حسان هم د عکرمه او هغه د ابن عباس رضي الله عنه نه ددي په شان روايت نقل کړي دي.

[۲۳۷۳] (٢) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ مُحْرَمٌ".

(١) کومو خلقو چه د جمهورو د طرف نه جوابات ورکړي دي هغوی طريق ترجيح نه دي اختيار کړي سوا د امام شافعي نه.

(٢) صحيح البخاري للصوم ۳۲ (۱۹۳۸)، الطب ۱۲ (۵۶۹۴)، سنن الترمذي للصوم ۶۱ (۷۷۵)، (تحفة الأشراف: ۵۹۸۹)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۵۱/۱) (صحيح)

(٣) سنن الترمذي للصيام ۶۱ (۷۷۷)، سنن ابن ماجه للصيام ۱۸ (۱۶۸۲)، (تحفة الأشراف: ۶۴۹۵)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۸۶، ۲۲۲، ۲۱۵/۱) (ضعيف)

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضي الله عنه روايت دې فرماني چه نبی ﷺ ښکړولگولو اودهغه روژه وه، او احرام ئې هم ترلې وو.

[۲۳۷۴] () حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَابِسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْحِجَامَةِ وَالْمَوَاصِلَةِ وَلَمْ يُخَرِّجْهُمَا إِبْقَاءً عَلَى أَصْحَابِهِ، فَقِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ تَوَاصِلُ إِلَى السَّحَرِ، فَقَالَ: "إِنِّي أَوَاصِلُ إِلَى السَّحَرِ وَرَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي".

ترجمه: عبد الرحمن بن ابی لیلی په صحابه کرامو کښې دیوکس نه روايت کوی چه نبی ﷺ منع فرمائیلې ده د حجامت (ښکړلگولونه اود وصال دروژو پرله پسې) نه لیکن دشفقت دوجې نه ئې حرام نه دی گرځولي خلقو عرض اوکړواي دالله رسوله ته خود پیشمنی سره وژه یوځای کوي؟ نبی ﷺ او فرمائیل زه خوداسې کوم لیکن ماته زما رب خوراک او حخاک راکوي.

توضیح الحديث

یعنی رسول الله ﷺ منع فرمائیلې ده: د حجامت یعنی ښکړلگولو نه او د صوم وصال نه، خو دې دواړو ته ئې حرام نه دی وئیلې، وړاندې راوی د دې ممانعت مصلحت بیانوی، ابقاء یعنی شفقه علی اصحابه. لهذا «ابقاء» علت شو ددې نهی، او د دې تعلق د عدم تحریم سره نه دې. په دې حدیث کښې دوه حکمونه ذکر شوي دی یو د منع عن الوصال او منع عن الحجامه. په دې روايت کښې خو دا منع اگر چه مطلقا ده خو مراد د دې نه مقید دې یعنی حجامه فی حال الصوم چه د هغې دوه قرینې دی اول دا چه مطلقا د حجامت نه منع په یو روايت کښې هم نه ده راغلې بلکه روایاتو کښې د دې ترغیب راغلې دې، بله قرینه داده چه هم دا روايت په بیهقی کښې دې. (کما فی المنهل) چه د هغې الفاظ دا دی "نهی رسول الله ﷺ علیه وسلم عن المواصله والحجامه للصائم الخ".

والحدیث أخرجه ایضا احمد وعبدالرزاق فی المصنف، وأخرجه البيهقي الخ قاله فی المنهل.

[۲۳۷۵] () حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ أَنَسُ: "مَا كُنَّا نَدْعُ الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إِلَّا كَرَاهِيَةَ الْجَهْدِ".

ترجمه: د انس بن مالک رضي الله عنه روايت ئې فرماني چه مونږ به روژه دارته ښکړنه لگولو په دې فکر باندې چه چرته روژه دار کمزوري نه شی (یعنی دروژې ماتولوته مجبوره نه شی).

توضیح الحديث

قوله: عَنْ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ أَنَسُ: "مَا كُنَّا نَدْعُ الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إِلَّا كَرَاهِيَةَ الْجَهْدِ: د دې نه د جمهورو د مذهب تائید کیږي چه په روژه کښې د حجامت ممانعت مطلقا نه دې بلکه د مشقت او ویرې د وجې نه دې. والحدیث أخرجه ایضا الطحاوی، والبخاری والبيهقي قاله فی المنهل.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۲۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۴/۴، ۳۱۵، ۳۱۳/۵، ۳۱۶) (صحیح)

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۲۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الصوم ۳۲ (۱۹۴۰) (صحیح)

باب فِي الصَّائِمِ يَحْتَلِمُ نَهَارًا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ

باب دې په بيان د احتلام د روژه دار په ورځ د رمضان كښې

[۲۳۷۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَفْطِرُ مَنْ قَاءَ وَلَا مَنْ اخْتَلَمَ وَلَا مَنْ احْتَجَمَ".

ترجمه: زید بن اسلم په خپلو ملگرو کښې دیوکس نه روایت کوی او هغه په صحابه کرامو کښې دیوکس نه روایت کړې دې چه څوک قې او کړې نور وروڼه ئې نه ماتیرې اونه دهغه چاچه احتلام مسئله ورته پیښه شي اونه دهغه چاچه ښکرو لگوي

توضیح الحديث

د ترجمه الباب والا مسئله اجماعی ده چه احتلام مفسد صوم نه دي دې حديث کښې د قئ په باره کښې دی چه هغه مفطر نه دي، دا مسئله اتفاقی ده یعنی د قئ مفطر نه کيدل، د ائمه اربعه په نزد والجمهور حتی حکي عليه الاجماع لکن فيه خلاف لبعض السلف کالاوزاعي وابی ثور. (الابواب والتراجم) او بل څيز دې استقاء یعنی قصدا قئ کول د هغې باب وړاندې مستقل راوړان دي. والحديث أخرجه البيهقي والترمذي قاله في المنهل.

باب فِي الْكَحْلِ عِنْدَ النَّوْمِ لِلصَّائِمِ

باب دې په بيان د اوده کيدو په وخت کښې د روژه دار دستر گوتورولو

[۲۳۷۷] حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ النُّعْمَانِ بْنُ مَعْبُدٍ بْنُ هُوْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ "أَمَرَ بِالْإِمْدَادِ الْمَرْجُوحِ عِنْدَ النَّوْمِ". وَقَالَ: "لِيَتَّقِيَ الصَّائِمُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ لِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ: هُوَ حَدِيثٌ مُنْكَرٌ يَعْنِي حَدِيثُ الْكَحْلِ.

ترجمه: دمعبدين هوډه نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ راته حکم او کړوچه د داوده کيدو په وخت کښې د مشکو سره مکس شوي رانجه لگوه اودائي هم وفرمائيل چه روژه دار دي ددې نه بچ شي. امام ابوداود د يحيي بن معين نه نقل کوي چه دا - روایت منکر دي.

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه

د ترجمه الباب والا مسئله یعنی اکتحال فی حال الصوم د جمهور علماء ائمه ثلاث په نزد بغیر د کراحت نه جائز دی، البته د امام احمد یو روایت د کراحت دي، او دریم مسلک په دې کښې د ابن شبرمه او ابن ابی لیلی دي، د هغوی په نزد مفسد صوم دي، امام ترمذی د مسئله الباب متعلق لیکي واختلف اهل العلم فی الکحل للصائم فکرمه بعضهم وهو قول سفیان وابن المبارك واحمد واسحاق ورخص بعض اهل العلم فی الکحل للصائم وهو قول الشافعي. د حديث الباب راوی معبد بن هوډه الانصاری د رسول الله ﷺ نه نقل کوی چه هغه

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۰۱) (ضعيف)

۲: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۶۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۷۷۳، ۴۹۹، ۵۰۰)، سنن الدارمي / الصوم ۲۸

(۱۷۷۴) (ضعيف)

ائمډ یعنی د اصفهان رانجه المروح یعنی مطیب بالمسک (د مشک خوشبوئی والا) د اوده کیدو په وخت د استعمالول حکم او فرمائیلو او دا ئې هم او فرمائیل چه روژه دار له پکار دی چه د دې نه دې خان اوساتی، یعنی د ورځې.

دا حدیث د امام احمد رحمته الله علیه د یو روایت موافق دې، او اگر چه مصنف حنبلی دې علی ما هو المشهور... خو مصنف په دې حدیث باندې امام یحیی بن معین نه د نکارت حکم نقل کړې دې، هم په دې وجه بیا مصنف روایات داله علی الاباحت ذکر فرمائیلې دی.

والحدیث أخرجه ایضا احمد، والبخاری فی تاریخه، وقال ابن عدی انه موقوف. (المنهل)

[۲۳۷۸] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ عُبَيْةَ أَبِي مُعَاذٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُ كَانَ "يَكْتَحِلُ وَهُوَ صَائِمٌ".

ترجمه: دانس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه مابه دروژې په حالت کښې رانجه استعمالول.

[۲۳۷۹] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْمُخَرَّمِيُّ، وَنَحْوِي بْنُ مُوسَى الْبَلْخِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عِيسَى، عَنْ الْأَعْمَشِ، قَالَ: "مَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِنَا يَكْرَهُ الْكُحْلَ لِلصَّائِمِ، وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ يَرْخُصُ أَنْ يَكْتَحِلَ الصَّائِمُ بِالصَّبْرِ".

ترجمه: داعمش نه روایت دې فرمائی چه مابه عالمانو کښې څوک هم داسې نه دې لیدلې چه دروزه دار دپاره رانجه استعمالول بد گنړي او ابراهیم رضی الله عنه به ددې اجازت ورکولو چه روزه دار دې صبر (یوقسم رانجه) اولگوي.

تشریح: وکان ابراهیم یرخص ان یکتحل الصائم بالصبر

صبر (د صاد فتح او باء کسرې سره) کوم ته چه ایلوه وئیلې شی، کوم چه طیبیان په دوائی کښې استعمالوی، کوم چه په تریخ والی کښې ضرب المثل دې، کوم چه د رنجو په طور هم په سترگو کښې استعمالولې شی، صاحب منهل لیکلې دی: وقال قتادة: يجوز بالائم ويكره بالصبر، دغه شان هغوی د مالکیانو مذهب دا لیکلې دې چه که د اکتحال نه روستو د کحل وصول په حلق کښې متحقق شی نو ناجائز او مفسد صوم دې، او که صرف شک وی نو مکروه دې.

بَابُ الصَّائِمِ يَسْتَقِي عَامِدًا

د روژه دار دپاره په قصد سره دقې ځکولوبیان

[۲۳۸۰] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ ذَرَعَهُ قِيٌّ وَهُوَ صَائِمٌ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَإِنْ اسْتَقَاءَ فَلَيْقُضَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ أَيْضًا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ هِشَامٍ، مِثْلَهُ.

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۵) (حسن موقوف)

۲: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۴۰، ۱۸۷۸۶) (حسن)

۳: سنن الترمذي للصوم ۲۵ (۷۲۰)، سنن ابن ماجه للصيام ۱۶ (۱۶۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۴۵۴۲)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى (۳۱۳۰)، حم (۴۹۸/۲)، سنن الدارمي للصوم ۲۵ (۱۷۷۰) (صحیح)

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی په چاباندې چه دروژې په حالت کښې قې کول غالب شي نو په ده باندې دروژې قضاء راوړل لازمي نه دی اوڅوک چه په قصد سره قې اوکړی نو هغه لره پکار دي چه دروژې قضاء راوړی. ابوداؤد وائی چه حفص بن غياث هم دهشام پشان نقل کړې دې

توضیح الحديث

يعنی په کوم سړی باندې چه قې غالب راشی يعنی بغير د هغه د ارادې نه وی د روژې په حالت کښ، نو په هغه باندې د هغه روژې قضاء نشته يعنی د هغه روژه صحيح سالم ده، او څوک چه قې طلب کړی په خپل طبيعت سره يعنی قصدا قې اوکړی نو دهغه په ذمه قضاء ده.

مسئلة الباب :

د قې مسئله خو مخکښې تيره شوه، او د استقاء په صورت کښې د ائمه اربعه په نزد قضاء مطلقا واجب ده او د امام ابو يوسف رحمته الله عليه په نزد په دې شرط چه په ډکه خوله وی وهو روايه عن احمد، او په دې مسئله کښې د ابن مسعود، ربيعه او عكرمه نه عدم الفطر منقول دې، يعنی روژه ئې باقی ده د قضاء حاجت نشته او د دې بالمقابل د عطاء او ابو ثور په نزد قضاء مع الكفارة واجب ده، وفي نور الايضاح في بيان ما يفسد الصوم : او استقاء ولو دون ملا الفم في ظاهر الرواية، وشرط ابو يوسف ملا الفم وهو الصحيح. اه هم دغه شان د قې بلا قصد په صورت کښې هم که هغه قې دننه طرف ته قصدا واپس کړی او وی هم قې ملا الفم نو بيا به روژه فاسده شی. والحديث اخرجه ايضا احمد وابن ماجة والدارقطني والحاكم وصححه، وابن حبان والطحاوی والبيهقي والترمذی. (المنهل)

[۲۳۸۱] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ، عَنْ يَحْيَى، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَعِيشَ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ هِشَامٍ، أَنَّ أَبَا هَدَّةً، حَدَّثَنِي مَعْدَانُ بْنُ طَلْحَةَ، أَنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ، حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "قَاءَ فَاْفَطَرَ"، فَلَقِيتُ ثَوْبَانَ قَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ، فَقُلْتُ: إِنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ، حَدَّثَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاءَ فَاْفَطَرَ. قَالَ: صَدَقَ، وَأَنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د ابو الدرداء رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله کانګي اوکړی او روژه ئې ماته کړه بياز ماسره ددمشق په جومات کښې ثوبان د نبی صلی الله علیه و آله آزاد کړې شوې غلام ملاو شو ما ترې تپوس اوکړو چه ماته ابو الدرداء حديث بيان کړې دې چه نبی صلی الله علیه و آله قې اوکړو اوروژه ئې ماته کړه، هغه اوونیل ابو الدرداء رښتیا ونيلي دي ما په نبی صلی الله علیه و آله باندې په دغه وخت کښې داودس اوبه اچولي وي (يعنی نبی صلی الله علیه و آله ته مې اوبه اچولي کله چه هغه اودس کولو).

مضمون حديث :

د ابو الدرداء رضي الله عنه نه روایت دې چه يو ځل رسول الله صلی الله علیه و آله باندې قې راغلو چه هغې سره د هغه روژه ماته شوه، معدان بن طلحه فرمائی چه ماته دا حديث ابو الدرداء رضي الله عنه بيان کړې وو، د

۱: سنن الترمذی/الطهارة ۶۴ (۸۷)، سنن النسائي/الكبرى/الصوم (۳۱۲۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۶۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۳/۱، ۴۴۹)، سنن الدارمي/الصوم ۲۴ (۱۷۶۹) (صحيح)

هغې نه روستو چه زه د رسول الله ﷺ د مولى سيدنا ثوبان رضي الله عنه سره د دمشق په مسجد كښې ملاؤ شوم نو ما هغه ته اووې چه ماته ابو الدرداء رضي الله عنه د رسول الله ﷺ دا واقعه بيان كړې ده چه په رسول الله ﷺ باندې قتي راغلي وو پس هغه افطار او كړو، نو هغه په دې اوريدلو سره او فرمايل چه ابو الدرداء رضي الله عنه صحيح وئيلي دي، او په دې موقع باندې د هغه د اودس دپاره اوبه ما برابر كړې وې.

په دې حديث كښې دى «قاء فاطر» چه د هغې نه په ظاهره كښې د قتي مفطر صوم كيدل معلومېږي كوم چه د ائمه اربعه خلاف دې، امام ترمذى رحمته الله عليه د جمهورو د طرف نه د دې حديث توجيه دا كړې ده چه كله به هغه له قتي ورغلو نو د ضعف د راتلو د وجې نه ئې قصدا روژه ماته كړه، او دا مطلب نه دې چه د قتي كيدو د وجې نه افطار اوشو بلكه قصدا ئې افطار او كړو، بلكه مسئله په دې حديث كښې دا ده چه د دې نه په ظاهره كښې د قتي ناقض وضوء كيدل ثابتېږي لكه چه د احنافو او حنابله مذهب دې، شوافع د دې جواب دا وركوي چه دلته د وضوء نه مراد وضوء لغوى دې، خوله كنكالول وغيره، يا په استحباب وضوء باندې محمول دې.

والحديث اخرجه ايضا الترمذى والنسائى والدارمى والحاكم وابن حبان والدارقطنى والبيهقى والطبرانى وابن مندة وقال اسناده صحيح متصل. (المنهل)

بَابُ الْقُبْلَةِ لِلصَّائِمِ

باب دې په بيان د خكلولو د روژه دار

[۲۳۸۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، وَعَلْقَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يُقْبِلُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَلَكِنَّهُ كَانَ أَمْلَكَ لِزُرِيهِ".

ترجمه: دام المومنين عائشة رضي الله عنها روايت دې فرمائي چه نبی ﷺ به خكلول كول او دهغه به روژه وه او مباشرت به ئې كولو او دهغې به روژه وه داځكه چه دهغه په خپل خان باندې اختيار وو (يعنى په خپل خان باندې ئې باور وو).

تسريح: قوله: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يُقْبِلُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ".

مباشرت د تقبيل نه عام دې ځكه چه د دې معنى ده التقاء البشريتين يعنى د بدن سره بدن يوځاني كول، لهذا دا د قبيل ذكر العام بعد الخاص دې.

په مسئله الباب كښې مذاهب ائمه:

د دې حديث نه په حالت صوم كښې د تقبيل مراة او مباشرت جواز معلومېږي په دې كښې مشهوره دا ده چه د احنافو او شوافعو په نزد د شيخ په حق كښې اباحت او د شاب په حق كښې كراهت دې، د امام مالك رحمته الله عليه په نزد مطلقا كراهت. دريم مذهب د اباحت على الاطلاق دې، قاضى عياض فرمائي چه هم دا مذهب اختيار كړې دې د صحابه كرامو او

(۱): صحيح مسلم للصوم ۱۲ (۱۱۰۶)، سنن الترمذى للصوم ۳۲ (۷۲۹)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۰، ۱۵۹۳۲، ۱۷۴۰۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للصوم ۲۴ (۱۹۲۸)، سنن ابن ماجه للصيام ۱۹ (۱۶۸۴)، موطا امام مالك للصيام ۶ (۱۸)، مسند احمد (۲۳۰/۸)، سنن الدارمي المقدمة ۵۳ (۶۹۸) والصوم ۲۱ (۱۷۱۳) (صحيح)

تابعینو یو جماعت، والیه ذهب احمد واسحاق وداود من الفقهاء وممنهم من کرهها علی الاطلاق وهو مشهور قول مالک، ومنهم من کرهها للشباب واباحها للشيخ وهو المروى عن ابن عباس، وهو مذهب ابی حنیفة والشافعی والثوری والاوزاعی ومنهم من اباحها فی النفل ومنعها فی الفرض وهی رواية ابن وهب عن مالک. اه من الاوجز

حافظ فرمائی "واباحها قوم مطلقا بل بالغ بعض اهل الظاهر فاستحبها" اه قاضی عیاض چه د امام احمد مسلک مطلقا د اباحت لیکلې دې په دې باندې حضرت شیخ په اوجز (ج ۴ ص ۲۲) کښې لیکلې چې کیدې شی د هغه نه یو روایت داسې وی گینې په الروض المربع کښې (چه د فقه حنبلی کتاب دې) کښې لیکلې دی: تکره القبلة ودواعی الوطی لمن تحرک شهوته لانه عليه السلام نهی عنها شابا ورخص للشيخ. رواه ابوداود.

ولکنه کان املک لاریه... «ارب» دوه طریقو سره ضبط کړې شوې دې، «ارب» بفتحین په معنی د حاجات او «ارب» بکسر الهمزة وسکون الراء، د دې معنی ده حاجت او عضو مخصوص دواړه لیکلې شوې دی.

شرح حدیث:

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د روژې په حالت کښې تقبیل او مباشرت فرمائیلو، خو هغه په خپل خواهش او حاجت باندې زیات قابو لرونکې وو گویا په دې کښې اشاره ده دې طرف ته چې هغوی خان په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې قیاس نه کړی، او بله معنی د دې جملې دا هم کیدې شی چې کله هغه په خپل نفس باندې د قابو موندلو باوجود مباشرت کولو نو د نورو دپاره به په دې کښې گنجائش په طریق اولی وی اول معنی د جمهورو د مسلک مناسب ده، او دویمه معنی د هغه خلقو موافق ده کوم چې مطلقا د اباحت قائل دی. والحديث اخرجه ايضا احمد والبخاري ومسلم والترمذي، واخرجه ابن ماجة ومسلم ايضا من طريق عبد الله بن القاسم. (المنهل)

[۲۳۸۳] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَسِ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنْ غَمْرُو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَقْبِلُ فِي شَهْرِ الصَّوْمِ".

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روايت دې فرمائی چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم به خکلول کول دروژې په میاشت کښې. (یعنی رمضان کښې).

[۲۳۸۴] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ يُعْنِي ابْنَ عُمَانَ الْقُرَشِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَقْبِلُنِي وَهُوَ صَائِمٌ وَأَنَا صَائِمَةٌ".

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روايت دې فرمائی چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم به زه خکلولم او دهغه به روژه وه اوزما به هم روژه وه.

(۱) صحيح مسلم للصوم ۱۲ (۱۱۰۶)، سنن الترمذي للصيام ۳۱ (۷۲۷)، سنن ابن ماجة للصيام ۱۹ (۱۶۸۳)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۰/۶، ۲۲۰، ۲۵۶، ۲۵۸، ۲۶۴) (۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۶۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۴/۶، ۱۶۲، ۱۷۵، ۱۷۹، ۱۷۹، ۲۹۶، ۲۷۰) (صحيح)

[۲۳۸۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ. رَوَاهُ عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: هَشَشْتُ فَقَبِلْتُ وَأَنَا صَاحِبٌ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، صَنَعْتَ الْيَوْمَ أَمْرًا عَظِيمًا، "قَبِلْتُ وَأَنَا صَاحِبٌ". قَالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ مَضَمَضْتَ مِنَ الْمَاءِ وَأَنْتَ صَاحِبٌ، قَالَ عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ فِي حَدِيثِهِ: قُلْتُ: "لَا بَأْسَ بِهِ". ثُمَّ اتَّفَقَا، قَالَ: قَمَّةٌ.

ترجمه: جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ وانی چه عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فرمائی دے چه زه خوشحاله ووم او بوسه مې واخستله اوبيا مي نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض اوکړو اي دالله رسوله نن مایوه ډیره لویه غلطې کړې ده چه دروژې په حال کښې مې بوسه واخستله نبی علیه السلام ورته او فرمائیل که چرې ته دروژې په حالت مضمضه اوکړی نوستاڅه خیال دې؟ دعیسی بن حماد په روایت کښې دې ما ووئیل هیڅ قسم نشته نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل بیاڅه اوشول؟

توضیح الحديث

سیدنا عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو ځل زما طبیعت تازه وو پس باوجود د روژې ما تقبل اوکړو زه لارم او ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض اوکړو چه نن زما نه یو ډیر بد کار اوشو، هغه او فرمائیل: اوایه ته که په خپله خوله کښې اوبه اخستلو سره خوله کنګال کړې د روژې په حالت کښې (نو ایا په دې کښې څه باک شته؟) ما عرض اوکړو، نه، نو هغه او فرمائیل نو دا څه دی؟ یعنی دا تقبیل هم داسې دې.

لفظ (مه) کښې دوه احتمالات دی یو دا چه دا په اصل کښې (ما) استفهامیه وو د دې الف حذف کولو سره هاء سکتته دهغې په عوض کښې راوړلې شوه، دویم قول دا دې چه (مه) کلمه زجرده کومه چه د بندولو په معنی ده (ای اکفف عن السؤال) یعنی داسوال مه کوه. والحديث أخرجه أيضا أحمد والطحاوي والنسائي وقال حديث منكر، وأخرجه الحاكم وقال صحيح على شرط الشيخين، وقال البزار لا نعلمه يروى عن عمر إلا من هذا الوجه وصححه ابن خزيمة وابن حبان. (المنهل)

بَابُ الصَّائِمِ يَبْلُغُ الرِّقَاقَ

دروژه دارد پاره د لارو (توکانرو) تیرولوبیان

[۲۳۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دِينَارٍ، حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ الْعَبْدِيُّ، عَنْ مُصَدِّعِ بْنِ أَبِي يَحْيَى، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "يَقْبِلُهَا وَهُوَ صَائِمٌ وَمَمْضُ لِسَانُهَا"، قَالَ ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ: هَذَا الْإِسْنَادُ لَيْسَ بِصَحِيحٍ.

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به خکلولم اودهغه به روژه وه اوزما ژبه به ئې چوپله.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۲۲)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / الصوم (۳۰۴۸)، مسند أحمد (۲/۱)، ۵۳، سنن الدارمي للصوم ۲۱ (۱۷۶۵) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۶۳)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱/۲۳۴، ۲۳۴) (ضعيف)

توضیح الحديث

... د دې حديث جزء اول خو ظاهر دې هغه په اول باب كښې تير شو.

په حديث باندې اشكال :

البته دا اخري جزء يعنى مص لسان دا قابل اشكال دې ځكه چه په دې كښې ابتلاع ريق موندلې شى، يعنى د بل انسان لارې تيروول، د خپلو لارو تيروول د روژې په حالت كښې خو بالاتفاق جائز دى، زمونږ فقهاء كرامو ليكلي دي چه ابتلاع ريق مفسد صوم دې او په دې كښې د روژې قضاء واجب ده، او كه هغه غير د هغه محبوب وى نو په دې صورت كښې به پرې كفاره هم واجب وى، بهر حال د دې حديث دا جزء قابل اشكال دې، د دې يو جواب خو دا دې چه دا حديث ضعيف دې، په دې كښې محمد بن دينار متفرد دې وهو ضعيف، هم دغه شان سعد بن اوس هم ضعيف دې، او د دې نه علاوه په بل حديث سره مص لسان ثابت نه دې، بل جواب دا كړې شوې دې چه (ويمص لسانها) مستقل جمله ده دا واو عاطفه نه دې بلكه استينافيه دې، په دې صورت كښې به د دې تعلق د (وهو صائم) سره باقى پاتې نه شى بلكه دا به يوه مستقل خبره وى چه په هغې كښې هيڅ اشكال نشته، او كه د دې په ماقبل باندې عطف او منلې شى نو بيا دا تاويل هم ممكن دې چه داسې اوښلې شى چه رسول الله ﷺ به ريق عائشه تيروولو بالقصد. او كان قليلا لا يبلغ حد الابتلاع. اه من المنهل. والحديث اخرجه ايضا البيهقي. (المنهل)

باب گراهيتيه للشاب

د ځوان د پاره مباشرت مكروه دې

[۲۳۸۷] (حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ يَعْنِي الزُّبَيْرِيَّ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي الْعَنَسِ عَنْ الْأَعْوَى، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، "أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّابِرِ فَرَّغَصَ لَهُ، وَأَنَّهُ آخَرُ فَسَأَلَهُ، فَنَهَاهُ. فَإِذَا الَّذِي رَخَّصَ لَهُ شَيْخٌ وَالَّذِي نَهَاهُ شَابٌ".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه يو كس د نبی كريم ﷺ نه تپوس او كړو په باره د مباشرت كښې دروژه دار د پاره نوهغه ته ئې اجازت وركړو بيا بل كس د نبی ﷺ په خدمت كښې حاضر شو هغه هم ترې همدا تپوس او كړو نوهغه ئې منع كړو، نو مونږ وليدل چه چاته ئې اجازت وركړو هغه بودا وواو څوك چه ئې منع كړو هغه ځوان وو.

تفريح: د دې باب تعلق د تقبيل سره دې چه په هغې باندې كلام په مخكښې باب كښې ذكر شو، حديث الباب د ترجمه الباب مطابق دې يعنى د تقبيل په باره كښې فرق بين الشاب والشيخ. وحديث الباب اخرجه ايضا البيهقي... وابن ماجه عن ابن عباس، واخرجه احمد والطبراني

عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهم.

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۹۸) (حسن صحيح)

باب فِيمَنْ أَصْبَحَ جُنْبًا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ

باب دې په بيان درمضان كښې د سحر په وخت د جنابت په حالت كښې پاڅيدل

[۲۳۸۸] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ إِسْحَاقَ الْأَذْرَمِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ زَوْجَيَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُمَا قَالَتَا: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يُصْبِحُ جُنْبًا"، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ الْأَذْرَمِيُّ فِي حَدِيثِهِ: فِي رَمَضَانَ مِنْ جَمَاعٍ غَيْرِ اخْتِلَامٍ ثُمَّ يَصُومُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَمَا أَقَلَّ مَنْ يَقُولُ هَذِهِ الْكَلِمَةَ يَعْنِي يُصْبِحُ جُنْبًا فِي رَمَضَانَ، وَإِنَّمَا الْحَدِيثُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "يُصْبِحُ جُنْبًا وَهُوَ صَائِمٌ".

ترجمه: دام المومنين عائشه او ام سلمه رضي الله عنهما نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله په داسې حال سحر کړو چه هغه په جنابت کښې وو، عبدالله اذرمي په خپل حديث کښې ونيولي دي چه په رمضان کښې د جماع په وجه باندې نه چه د احتلام په وجه باندې، اوبيا به ئې روژه کړه.

شرح حديث:

دا حديث دلته مختصر دې، په بخاري کښې مطولا (اوږد) دې چه د هغې خلاصه دا ده چه سيدنا ابوهريره رضي الله عنه په شروع کښې د دې خبرې قائل وو چه د کوم سړي اراده د روژې وې او په شپه کښې هغه ته جنابت اورسيږي نو د هغه دپاره د طلوع فجر نه مخکښې غسل کول واجب دی. د هغه دا رائي سيده عائشه او سيده ام سلمه رضي الله عنهما ته اورسيده، هغوی دواړو په دې باندې رد کولو سره او فرمائيل کوم چه دلته په حديث الباب کښې دی يعنی بعض وخت به رسول الله صلی الله علیه و آله د رمضان په شپه کښې جنبي وو او د صبا راختلو نه روستو به ئې غسل فرمائيلو.

دا مسئله اتفاقی ده، ابوهريره رضي الله عنه هم د دې حديث نه روستو د خپلې رائي نه رجوع کړې وه، البته ابن حزم دا وائی چه که يو داسې سړې چه هغه د جنابت په حالت کښې روژه نيولې ده په غسل کښې دومره تاخير او کړی تردې چه نمر راوخيژي او د هغه د سحر مونږ قضاء شی نو د داسې انسان روژه به فاسده وې په مسئله الباب باندې امام نووي رحمته الله علیه د علماء کرامو اجماع نقل کړې ده استقر عليه الاجماع. او ابن دقيق العيد فرمائی انه صار ذلك اجماعا او کالاجماع، امام بخاري رحمته الله علیه هم دا ترجمه قائم کړې ده، باب الصائم يصبح جنبا. حضرت شيخ په الابواب والتراجم کښې ليکي: قال الحافظ ابي هل يصح صومه ام لا، وهل يفرق بين العامد والناسي، او بين القرض والتطوع، وفي كل ذلك خلاف للسلف، والجمهور على الجواز مطلقا، فصارت المسئلة كالا جماعية بعد ما كانت كثيرة الاختلاف، وذكر العلامة العيني فيها سبعة اقوال كما ذكر في هامش اللامع.

د دې حديث په اخر کښې دې «من جماع غير اختلام» شارحين حديث فرمائی چه په دې حديث

(۱): صحيح البخاري/الصوم ۲۲ (۱۹۲۵)، صحيح مسلم/الصيام ۱۳ (۱۱۰۹)، سنن الترمذي/الصوم ۶۳ (۷۷۹)، سنن ابن ماجه/الصيام ۲۷ (۱۷۰۳)، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۹۶، ۱۸۲۲۸، ۱۸۱۹۰، ۱۸۱۹۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الصيام ۴ (۱۰)، مستند احمد (۲۱۱/۱)، ۳۸، ۳۶، ۳۴، ۳۲، ۳۰، ۲۱۳، ۲۱۶، ۲۲۹، ۲۶۶، ۲۷۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۳۰۸، سنن الدارمي/الصوم ۲۲ (۱۷۶۶) (صحيح)

کښي د رسول الله ﷺ نه د احتلام نفی کړې شوي ده ځکه چه هغه ته به احتلام نه کيدو ځکه چه هغه د شيطان د طرف نه وي او رسول الله ﷺ معصوم دي، او بعض شارحينو د دې په خلاف خبره ليکلي ده چه په «من غير احتلام» سره خو اشاره ده د جواز احتلام طرف ته، ګڼي د استثناء څه ضرورت وو، د دې يو جواب دا کړې شوي دي چه د احتلام اطلاق کله په نفس انزال باندې هم کيږي بغير د دې نه چه په خوب کښي څه اويني، حضرت شيخ په اوجز ۲۱/۳ کښي د حضرت ګنگوهي د تقرير نه نقل کړې دي چه محقق قول او معتمد دا دي چه انبياء عليهم السلام د دې قسم احتلام نه محفوظ وي کوم چه په جماع وغيره خوب کتلو سره وي، لکه چه عام وي، او البته دا ممکنه ده چه هغوی ته انزال بغير د رؤيه شئ نه وي د امتلاء او عيه مني وغيره د وجي نه. اهدا بحث احتلام د ازواج مطهرات په باره کښي هم په کتاب الطهارة کښي د عائشي رضی الله عنها په قول «تربت يمينك وهل ترى ذلك المرأة» د لاندې تير شوي دي والحديث اخرجه ايضا مالک في الموطاء والبخاري والدارمي والنسائي والطحاوي. (المنهل)

[۲۳۸۹] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ يَعْني الْقَعْنَبِيَّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَعْمَرٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي يُونُسَ مَوْلَى عَائِشَةَ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ رَجُلًا، قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ واقِفٌ عَلَى الْبَابِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَصْبَحُ جُنُبًا وَأَنَا أُرِيدُ الصِّيَامَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَأَنَا "أَصْبَحُ جُنُبًا وَأَنَا أُرِيدُ الصِّيَامَ، فَأَغْتَسِلُ وَأَصُومُ". فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ لَسْتَ مِثْلَنَا، قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقْدَمُ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأْخُرُ. فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَعْلَمَكُمْ بِمَا أَتَّبِعُ.

ترجمه: دام المومنين عائشة رضی الله عنها نه روایت دي فرمانی چه يو کس نبی ﷺ ته او فرمائیل او هغه په دروازه کښي ولاړ وو اي د الله رسوله زه د جنابت په حالت کښي سحرکوم اود روژې اراده مي هم وي نبی ﷺ ورته او فرمائیل زه هم د جنابت په حال کښي سحرکوم اود روژې اراده مي وي بيا غسل او کرم او روژه شم، هغه عرض او کړو اي د الله رسوله ته خوزمونږ په شان نه ئي تاته خواله مخکنی او وروستني ګناهونه معاف کړي دي، ددې په اوریدو سره نبی ﷺ په غصه شواو وئې فرمائیل په الله قسم زما اميد دي چه زه په تاسو کښي د الله نه ډير ويدونکي يم او د څه چه تابعداري کوم په هغې ستاسونه ښه پوهيږم.

توضیح الحديث

سيده عائشه رضی الله عنها فرمانی چه يو سړی د رسول الله ﷺ نه سوال او کړو په داسې حال کښي چه هغه په دروازه باندې ولاړ وو، (۱) په ظاهره هغه کور ته تشریف اورلو او لا په دروازه باندې وو، او دا هم ممکنه ده چه د څه ضرورت په بنياد باندې ئې دروازي ته

(۱) صحيح مسلم للصيام ۱۳ (۱۱۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۱۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للصيام ۴ (۹)، مسند احمد (۲۴۵، ۱۵۶، ۶۷/۶) (صحيح)

(۱) په دې صورت کښي د وهو واقف ضمير د رسول الله ﷺ طرف ته راجع شو، او حضرت په بذل کښي او هم دغه شان صاحب منهل د ضمير مرجع رجل منلي ده، مونږ چه کومه شرح کړې ده د خپل استاذ محترم حضرت مولانا أسعد الله صاحب منهل د راني مطابق کړې ده.

تشریف راوړلې وی، او عائشې رضی اللہ عنہا دننه اوریدلو، هغه عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ بعض وخت داسې وی چه د صبح صادق په وخت باندې جنبی یم او زما د روژې نیولو هم اراده وی (یعنی دا صورت صحیح دې داسې روژه کیږي؟) په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د دې حاجت خوماته هم راځي او زه د صبا راختلو نه روستو غسل کوم، په دې باندې هغه سړی عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ (زمونږ خبره جدا ده او ستاسو جدا) تاسو زمونږ په شان خو نه یئ ستاسو خو الله پاک مخکښې روستو ټول گناهونه معاف کړي دي، په دې خبره باندې رسول الله ﷺ خفه شو، ناراضتیا ئې په ظاهره کښې په دې وجه راغله چه د هغه سړی د کلام نه دا خبره ذهن ته راځي چه تا خو به الله پاک په دې باندې نه رانیسی په څه نامناسب فعل باندې، او مونږ پرې نیولې کیدې شو، اوس ظاهره خبره ده چه د هغه دا انداز د رسول الله ﷺ د شان نبوت خلاف وو، او که په دې کښې د هغه څه نقصان نه لازمیدو خود ویونکی خوپه دې کښې ضرر کیدې شو. وقال: والله انی لا ارجوا ان اکون اخشاکم الله واعملکم بما اتبع... چه والله زما امید دې د دې خبرې چه زه تاسو ټولو نه زیات د الله پاک نه ویره کونکې یم او په تاسو کښې د ټولو نه زیات علم لرونکې یم د هغه کارونو کوم چه زه کوم، او کول پکار دی، علامه سندھی په دې باندې یو لطیف او غوره خبره لیکلې ده (ولعل استعماله الرجاء من جملة الخشية والا فکونه اخشى واعلم متحقق قطعاً) یعنی د رسول الله ﷺ د خپل ځان اخشی (ډیر ویریدونکې) او اعلم (ډیر پوهه) کیدو په رجاء او امید سره تعبیر کول حال دا چه د هغه اخشی او اعلم کیدل یقینی دی دا هم د خشیت د وجې نه دی. والحديث اخرجه ايضا مالک واحمد ومسلم والنسائي وابن خزيمة والطحاوي والبيهقي. (المنهل)

باب گفارة من أتى أهله في رمضان

په رمضان کښې د جماع کولو د کفارې بیان

[۲۳۹۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، الْمَعْنَى قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ مُسَدَّدٌ: حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: هَلَكْتُ. فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ قَالَ: "وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ." قَالَ: فَبَلَّ تَحْتَهُ رَقِيَّةً؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُطْعِمَ سِتِينَ مِسْكِينًا؟ قَالَ: لَا. قَالَ: اجْلِسْ. فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَقَالَ: تَصَدَّقْ بِهِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا أَهْلٌ يَبْتَئِ أَفْقَرُ مِنَّا. فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ ثَنَائِيَا، قَالَ: فَأُطْعِمْنَاهُ إِيَّاهُمْ، وَقَالَ مُسَدَّدٌ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ: أُنْيَابُهُ.

ترجمه: د ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه بوکس د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې اوکړو چه هلاک شوم نبی ﷺ ورته او فرمائیل څه خبره ده؟ هغه وویل د خپلې بنځې سره مې په رمضان کښې جماع اوکړه، نبی ﷺ ورته او فرمائیل آیا یو غلام

۱: صحيح البخاري/الصوم ۳۰ (۱۹۳۶)، الهبة ۲۰ (۲۶۰۰)، التفقات ۱۳ (۵۳۸)، الأدب ۶۷ (۶۰۸۷)، ۹۵ (۶۱۶۴)، كفارات الايمان ۲ (۶۷۰۹)، ۳ (۶۷۱۰)، ۴ (۶۷۱۱)، صحيح مسلم/الصيام ۱۴ (۱۱۱۱)، سنن الترمذي/الصوم ۲۸ (۷۲۴)، سنن ابن ماجه/الصيام ۱۴ (۱۶۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۷۵)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الصيام ۸ (۲۸)، مسند احمد (۲۰۸۷۲، ۲۴۱، ۲۷۳، ۵۱۶، ۲۸۱)، سنن الدارمي/الصوم ۱۹ (۱۷۵۷) (صحیح)

ازادولې شي؟ نوده وويل نه نونبی ﷺ ورته وفرمائيل: ايا دوه مياشتې روژې نيولې شي؟ نوده وويل نه نونبی ﷺ ورته وفرمائيل ايا شپيته مسکينانوته خوراک ورکولې شي؟ نوده وويل نه نونبی ﷺ ورته وفرمائيل کينه نونبی ﷺ ته يوه بوجی راوړلې شوه او په هغې کښې کهجورې وي ورته ئې وفرمائيل دا کهجورې واخله اوضدقه ئې کړه ده عرض اوکړو اي دالله رسوله مدينې په دواړو جانبو کښې زمانه څوک غريب نشته نبي ﷺ چه دا واوريدل نو او ئې خندل تردې چه دوه غاښونه مبارک ئې ښکاره شول، راوی وائی چه دغه کهجورې ئې بيا هم ده ته ورکړي، دمسدد په بل روايت کښې دثنايا په ځاني باندې دانياب لفظ ذکر شوي دي

تشریح: يعنی کوم سړې چه د رمضان روژه د ورځې جماع کولو سره فاسد کړی د هغه د کفاره په بيان کښ.

(د رجل تعيين)

د دې رجل تعيين کښې د شارحينو اختلاف دي، بعض د دې مصداق سلمه بن صخر البياضي منلې دي چه د هغه قصه په باب الظهار کښې تيره شوې ده. خو حافظ په دې باندې اشکال کړې دي چه سلمه بن صخر صاحب قصه ظهار د جماع واقعه د شپې ده لکه چه په روايت کښې د دې تصريح ده، او په حديث الباب کښې د جماع واقعه د صوم په حالت کښې د ورځې ده، لهذا دواړه واقعي مختلف دي.

مضمون حديث دا دي چه يو سړې راغلو او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې ئې عرض اوکړو چه ما د روژې په حالت کښې جماع اوکړه، په دې باندې رسول الله ﷺ چه کوم څيزونه په کفاره کښې واجب کيږي هغه د هغه نه ترتيب وار او تپوسل، چه ايا ته د دې طاقت لري چه په کفاره کښې داسې اوکړې؟ هغه به په نفی کښې جواب کولو، په اخر کښې چه کله د اطعام خبره راغله نو هغه د دې نه هم انکار اوکړو، هغه وفرمائيل چه ښه کينه! (چه که د چرته نه غله راغله نو د دې بندوبست به اوکړی).

پس رسول الله ﷺ ته د چرته نه يو لوني زنبيل د کهجورو راغلو، دغه زنبيل ئې هغه ته حواله کړو چه لاړ شه او دا صدقه کړه په دې باندې هغه عرض اوکړو يا رسول الله! د مدينې منورې پوره کلې کښې زمونږ د کورنئ نه زيات څوک هم ضرورت مند نشته، په دې باندې رسول الله ﷺ ډير اوخندل، اخر هغه ته ئې وفرمائيل چه دا يوسه او د خپل کور په خلقو باندې ئې اوخړوه.

په دې حديث کښې د کفارې په باره کښې چه کوم درې څيزونه ذکر شوي دي په هغې کښې د پورته ذکر شوې ترتيب رعايت د ائمه ثلاثه په نزد واجب دي او د امام مالک په نزد په دې کښې تخيير دي، د اطعام ستين مسکين په مقدار کښې چه د ائمه کرامو کوم اختلاف دي هغه په باب الظهار کښې تير شوي دي، يعنی «مد من کل شی عند الشافعی ومدان من کل شی عند مالک وقيل مالک مع الشافعی، وعند الحنفية مقداره مثل مقدار صدقة الفطر لكل مسکين وعند احمد من البر مد، ومن التمر وغيره مدان».

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :

خان پوهه کړه چه که یو سړې د جماع په ذریعه فرض روژه فاسد کړی نو په دې باندې د ائمه اربعه په نزد کفارہ مع القضاء واجب ده، په دې کښې دوه مذاهب نور دی کوم چه شاذ دی یو دا چه په دې صورت کښې صرف قضاء صوم واجب دې یعنی یو د روژې په قضاء، روژه، او دویم مذهب دا چه صرف کفارہ واجب دې دون القضاء.

افساد صوم بالاکل والشرب کښې اختلاف ائمه :

بل یو مشهور اختلاف دلته دا دې چه د امام ابوحنیفه او مالک په نزد چه کوم حکم د افساد صوم بالجماع دې هم هغه د افساد صوم بالاکل والشرب دې، او د امام احمد، شافعی او ظاهریه په نزد دا کفارہ صرف د جماع په صورت کښې ده د اکل وشرب په صورت کښې نه ده، ځکه چه د کفارہ ذکر په حدیث کښې صرف د جماع سره راغلي دي، او د افساد صوم بالاکل والشرب هیڅ قصه په هیڅ حدیث کښې نه ده راغلي، په دې وجه د دې حضراتو په نزد کفارہ مختص ده د جماع سره، هغوی وائی چه په جماع کښې د کفارہ وجوب بالنص دا خلاف قیاس دې، ځکه چه کفارہ د اسقاط اثم دپاره وی او هغه سړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې تائب او نادما حاضر شوې وو، په توبه او پښیمانتیا سره گناه معاف کیږی خو د دې باوجود رسول الله ﷺ په هغه باندې کفارہ واجب کړه لهذا دا حکم خلاف قیاس شو، او مشهوره قاعده ده چه کوم حکم خلاف قیاس په نص سره ثابت وی هغه په خپل مورد پورې منحصر وی، زمونږ علماء کرام فرمائی چه په بعض صحیح روایاتو کښې هم دغه شان راځی، (ان رجلا افطر فی رمضان فامرہ ﷺ ان یعق رقبة) رواه مسلم وابوداؤد، او لفظ «افطر» د خپل عموم د وجې نه جماع او غیر جماع ټولو ته شامل دې، کذا قال الزیلعی فی شرح الکنز، وایم دا حدیث هم د دې سیاق سره په موطاء کښې هم دې، ان رجلا افطر فی رمضان فامر رسول الله ﷺ ان یکفر الحدیث، په موطاء محمد کښې امام محمد د دې حدیث نه روستو فرمائی «وبهذا نأخذ اذا افطر الرجل متعمدا فی شهر رمضان باکل او شرب او جماع فعليه قضاء يوم مكانه وكفارة الظهار، وهی ان یعق رقبة الى اخره» د امام محمد ﷺ استدلال هم د عموم الفاظ د وجې نه دې د قیاس نه نه دې، باقی دا خو جدا خبره ده چه په دې روایت کښې په ظاهره د دې رجل نه مراد هم هغه سړې دې کوم چه په روایات مفصله کښې راځی چه د هغې تعلق د جماع سره دې، د دې نه علاوه یو روایت په دې سلسله کښې د صریح اکل په باره کښې هم ملاویږی کوم چه مولانا عبدالحی صاحب په حاشیه د موطاء کښې نقل کړې دې چه د هغې الفاظ دا دی «عن ابی هريرة ان رجلا اكل فی رمضان فامرہ النبی ﷺ ان یعق رقبة» الحدیث، اخرجه الدارقطني، اگر چه دا حدیث سندا ضعیف دې خو اول خو د بعض صحیح روایاتو د سیاق عموم، دویم احتیاط، د دې مجموعې د وجې نه دا حجت صحیح دې.

[۲۳۹۱] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، بِهَذَا الْحَدِيثِ بِمَعْنَاهُ، زَادَ الزُّهْرِيُّ: وَإِنَّمَا كَانَ هَذَا رُخْصَةً لَهُ خَاصَّةً، فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا فَعَلَ ذَلِكَ الْيَوْمَ لَمْ يَكُنْ لَهُ بُدٌّ مِنَ التَّكْفِيرِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ الثَّيْتِيُّ بْنُ سَعْدٍ، وَالْأَوْزَاعِيُّ، وَمَنْصُورُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ، وَعِرَاكُ بْنُ مَالِكٍ، عَلَى مَعْنَى ابْنِ عُيَيْنَةَ، زَادَ فِيهِ الْأَوْزَاعِيُّ: وَاسْتَغْفِرَ اللَّهُ.

ترجمه: معمر دزهري نه همدا روايت نقل کړي دي مگر دا اضافه ئې کړې ده چه دا اجازت د همدغه کس دپاره مخصوص وو، اوس کچېري څوک داسې اوکړی نو د کفارې نه نه شی بچ کيدلي، امام ابوداود فرمائی چه دا روايت ليث بن سعد داوزاعي او هغه د منصور بن معمر نه او هغه د عراق بن مالک نه او هغه د ابن عینه په شان روايت بيان کړي دي او اوزاعي د استغفر الله دلفظ اضافه کړې ده.

تشریح: قال الزهري: وانما كان هذا رخصة له خاصة فلو ان رجلا فعل ذلك اليوم لم يكن له بد من التكفير. زهري فرمائی چه مذکوره شخص چه کله د خپل فقر اظهار اوکړو نو د رسول الله ﷺ هغه ته دا فرمائيل «اطعمه اهلك» د دې مطلب دا شو چه رسول الله ﷺ د هغه كفاره ساقط کړه کيڼې په كفاره کښې اطعام په کور والا چرته کيږي، لهذا دا د اعسار (تنگدستی) د وجې نه د کفارې ساقط کيدل د هغه سړي خصوصيت شو.

خان پوهه کړه چه دا خو صحيح ده چه د جمهور او ائمه اربعه په نزد د فقر د وجې نه خو كفاره نه ساقط کيږي خو په دې حديث کښې د رسول الله ﷺ مراد دا دې چه دې وخت کښې خو ته دا غله په خپل کور والو تقسيم کړه د هغې نه روستو چه دې کله قدرت پيدا شی نو كفاره ورکړه، په دې صورت کښې به دا حديث په خصوصيت باندې د محمول کولو حاجت نه وي، لهذا زهري چه کومه خبره کوي دا د هغه خپله رائي ده.

[۲۳۹۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا أَفْطَرَ فِي رَمَضَانَ، فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعْتِقَ رَقَبَةً أَوْ يَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ أَوْ يُطْعِمَ سِتِينَ مِسْكِينًا. قَالَ: لَا أَجِدُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْلِسْ. فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَقَالَ: خُذْ هَذَا فَتَصَدَّقْ بِهِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَحَدٌ أَحْوَجُ مِنِّي. فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أُنْيَابُهُ، وَقَالَ لَهُ: كَلِّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَلَى لَفْظِ مَالِكٍ، أَنَّ رَجُلًا أَفْطَرَ، وَقَالَ فِيهِ: أَوْ تُعْتِقَ رَقَبَةً، أَوْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ، أَوْ تُطْعِمَ سِتِينَ مِسْكِينًا.

ترجمه: د ابوهريره رضی الله عنه نه روايت دې فرمائی چه يوکس په رمضان کښې روژه ماته کړه نو نبی ﷺ ورته حکم اوکړو چه غلام آزاد کړه او يابه دوه مياشتې پرله پسې روژې نيسي او يابه شپيته مسکينانو ته خوراک ورکوي نوده و وئيل هيڅ هم راسره نشته نو نبی ﷺ ورته او فرمائيل: کښه نو نبی ﷺ ته يوه بوجی راوړلي شوه او په هغې کښې کهجورې وي ورته ئې او فرمائيل دا کهجورې واخله او صدقه ئې کړه ده عرض اوکړو اي دالله رسوله زمانه بل زيات غريب نشته، نبی ﷺ چه دا واوريدل نو او ئې خندل تردې چه دوه غاښونه مبارک ئې

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۷۵) (صحيح)

۲: انظر حديث رقم: (۲۳۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۷۵) (صحيح)

ښکاره شول، او ورته ئې او فرمائیل چه خوره ئې، امام ابوداود وائی چه ابن جریج دزهري نه دمالك په شان الفاظ نقل کړي دي چه يوکس روژه ماته کړه. او په دې روايت کښې داسې الفاظ مروي دي. او په دې روايت کښې داسې الفاظ مروي دي: «او تعتق رقبة او تصوم شهرين او تطعم ستين مسکينا»

[۲۳۹۳] (۱) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْطَرَ فِي رَمَضَانَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ. قَالَ: فَأَتَى بِعَرَقٍ فِيهِ ثَمَرٌ قَدْرُ خُمْسَةِ عَشْرَ صَاعًا، وَقَالَ فِيهِ: كُلُّهُ أَنْتَ وَأَهْلُ بَيْتِكَ وَصَمَّ يَوْمًا وَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ.

ترجمه: دابوهريره رضي الله عنه نه روايت داسې فرمائی چه يوکس دنبی عليه السلام په خدمت کښې حاضر شو او په رمضان کښې ئې روژه ماته کړي وه اوباقی حديث ئې دتير شوي روايت په شان بيان کړو مگر ددې اضافي سره چه: نبی عليه السلام ته يوه بوجی راوړلي شوه او په هغې کښې دپنځلس وسقو په قدر کهجورې وي، او پکښې دا الفاظ هم دي چه په خپله ئې خوره - او په خپله کورنئ ئې خوره او يوه ورځ روژه ونيسه اودا الله تعالی نه بخښنه او غواړه.

تشریح: «حدثنا جعفر بن مسافر» ... د دې روايت په اخر کښې دی «وصم يوما واستغفر الله» چه د هغې د ظاهر نه معلومیږي چه په هغه سړی باندې صرف د یوې ورځې قضاء ده او استغفار، یعنی کفار ه واجب نه ده، حال دا چه د جمهورو په نزد قضاء مع الکفارة واجب ده د دې جواب دا کړې شوې دي چه په دې حديث کښې دا زیادت د هشام بن سعد راوی د طرف نه دي کوم چه ضعیف دي.

یو تحقیق انیق:

اعلم ارشدک الله! د رجل مجامع چه کومه قصه په متعدد طرق سره تر اوسه پورې تیره شوې ده په هغې کښې دا دی چه رسول الله عليه السلام هغه ته او فرمائیل «اطعمه اهلك» چه هر کله ته فقیر ئې نو هغه طعام کفار ه د خپل کور په خلقو باندې خرچ کړه چه د هغې معنی جمهور علساء کرامو دا کړې ده چه د فقر په وجه دې فی الحال داسې اوکړی بیا د قدرت په وخت کفار ه ورکړه. (کما فی شرح الخطای و ابن القيم) خو د دې تیرو روایاتو نه په یو روايت کښې د قضاء صوم ذکر نشته چه د هغې په وجه باندې بعض علماء صرف د کفارې د وجوب قائل دی نه د قضاء، خو د جمهورو په نزد د کفارې سره د یوې ورځې هم واجب ده خو په دې یو طریق کښې د قضاء صوم زیادت هم مذکور دي کوم چه د جمهورو د مسلک عین موافق دي، لهذا اوس د دې مجموعی روايت حاصل دا شو چه کفار ه ستا په ذمه باندې واجب شوه او د یوې روژې قضاء دې هغه وخت اوکړی، پس ابن قدامه او علامه زرقانی په وجوب قضاء باندې استدلال هم ددې روايت نه کړې دي، په دې صورت کښې د دې زیادت والا روايت د څه قسم توجیه او تاویل حاجت نشته، خو که د مجموعه روايت مطلب دا واخستلې شی چه کفار ه ستا نه د فقر په وجه باندې ساقط ده صرف د یوې روژې قضاء دي

او کړی نو بیا به دا زیادت یقینا د جمهورو خلاف وی، اوس چه کوم حضرات شارحینو چه په هغې کښې صاحب بذل هم دي او په دي زیادت باندې کلام کوی او دا چه په دي کښې هشام بن سعد راوی ضعیف دي او دا زیادت ثابت نه دي بلکه وهم دي دا حضرات کیدي شی چه د دي زیادت هم دا معنی مراد اخلی، والله تعالی اعلم. بیا روستو د مزید غور کولو نه پس په دي پوهه شوم چه کوم حضرات په دي زیادت باندې کلام کوی هغه د نفس ثبوت په اعتبار سره نه دي بلکه صحیح دا ده چه دا زیادت مرسل ثابت دي لکه چه د موطاء په روایت کښې دی، او د ابوداود په دي روایت کښې هشام بن سعد دا زیادت په دي حدیث کښې مسندا روایت کړي دي. فزال الخلقان فله الحمد والمنة.

[۲۳۹۴] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ حَدَّثَهُ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ أَنَّ عَبَادَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ: أَلَى رَجُلٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ فِي رَمَضَانَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْتَرْتُ. فَسَأَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا شَأْنُهُ. قَالَ: "أَصْبَتُ أَهْلِي. قَالَ: تَصَدَّقْ. قَالَ: وَاللَّهِ مَا لِي شَيْءٌ وَلَا أَقْدِرُ عَلَيْهِ. قَالَ: اجْلِسْ. فَبَيْنَمَا هُوَ عَلَى ذَلِكَ أَقْبَلَ رَجُلٌ يَسُوقُ جَمَارًا عَلَيْهِ طَعَامٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيْنَ الْمُخْتَرِقُ أَنْفَاءً؟ فَقَامَ الرَّجُلُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَصَدَّقْ بِهَذَا. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعَلَى غَيْرِنَا؟ فَوَاللَّهِ إِنَّا لَجَمَاعٌ مَا لَنَا شَيْءٌ. قَالَ: كُلُّوهُ."

ترجمه: د ام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا نه روایت دي چه فرمائیل نبي صلی اللہ علیہ وسلم ته یوکس راغي او هغه په جومات کښې وواو عرض ئې او کړو چه اي د الله رسوله اوسوزیدم نبي صلی اللہ علیہ وسلم دهغه د حال تپوس او کړونو او ئې وئیل چه دخپلې ښځې سره مې جماع کړې ده نبي صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل صدقه ورکړه هغه عرض او کړو هيڅ راسره نشته او په صدقه باندې قادر نه یم، نبي صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل کينه نو هغه کیناستو، نبي صلی اللہ علیہ وسلم لا په دي حال کښې ووجه یوکس خرا روان کړي وو او راروان وو او دخوراک غله ئې ورباندې بار کړي وه نبي صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو هغه سوزیدلي څه شو؟ نو هغه پاڅیدونې صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل داواخله اود الله په لاره کښې ئې خرچ کړه ده عرض او کړو اي د الله رسوله ايازه بل چاته صدقه ورکړم په الله قسم مونږ په خپله وړی یونې صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل خوره ئې

[۲۳۹۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبَادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: فَأَتَى بِعَرَقٍ فِيهِ عَشْرُونَ صَاعًا.

ترجمه: عباد بن عبد الله دام المومنین عائشي رضی اللہ عنہا نه د دي روایت په شان روایت نقل کړي دي چه نبي صلی اللہ علیہ وسلم ته یوه بوجی دخوراک مال پیش کړي شوه په کومه کښې چه شل صاعه دخوراک سامان وو.

۱: صحيح البخاري للصوم ۲۹ (۱۹۳۵)، صحيح مسلم للصيام ۱۴ (۱۱۱۲)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۷۶)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / الصوم (۳۱۱۰)، مسند احمد (۱۴۰/۶، ۲۷۶)، سنن الدارمي للصوم ۱۹ (۱۷۵۹) (صحيح)

۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۷۶) (منكر)

بَابُ التَّغْلِيظِ فِي مَنْ أَفْطَرَ عَمْدًا

په قصد سره د روژې ماتولو د سزا بیان

[۲۳۹۶] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ بْنُ مَحْمُودٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ ابْنُ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَفْطَرَ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ فِي غَيْرِ رَخْصَةٍ رَخَصَهَا اللَّهُ لَهُ لَمْ يَقْضِ عَنْهُ صِيَامُ الدَّهْرِ".

ترجمه: د ابو المطوس پلار د ابوهريره عنه نه روايت کوي فرمائي چه نبي ﷺ ارشاد فرمايلي دي څوک چه په رمضان کښي يوه ورځ روژه ماته کړي بغير دهغه رخصتونونه کوم چه الله تعالی راليږلي دي نو چه تمام عمر زوژي اونيسي ددي جبيره به ادا نکړي شي.

توضيح الحديث

يعني کوم سړي چه بغير د عذر او رخصت نه د رمضان يوه روژه ترک کړي نو روستو که هغه ټول عمر روژه اونيسي نو د هغې کمي نه شي پوره کيدې يعنی د فضيلت په لحاظ سره، گڼي د يوې روژې قضاء په يوې روژې سره کيږي، خو د حديث د ظاهر نه مطلقاً د قضاء نفی کيږي لهذا من باب التغليظ والتشديد، دا د ائمه اربعه او جمهور علماء د مسلک په اعتبار سره دي گڼي د نورو علماء کرامو په دي کښي اختلاف دي، فقد قال ربيعة لا يحصل القضاء الا باثني عشر يوما وقال بن المسيب يصوم عن كل يوم شهرا وقال النخعي لا يقضى الا بالف يوم، وقال علي وابن مسعود لا يقضيه صوم الدهر، كذا في الميزان للشعراني، من هاتين البدل. والحديث اخرجه ايضا ابن ماجة والدارمي والبيهقي والدارقطني واخرجه البخاري معلقا. (المنهل)

[۲۳۹۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي حَبِيبٌ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ ابْنِ الْمُطَوِّسِ، قَالَ: فَلَقِيتُ ابْنَ الْمُطَوِّسِ فَقَدْتَنِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِثْلُ حَدِيثِ ابْنِ كَثِيرٍ وَسُلَيْمَانَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَاخْتَلَفَ عَلَى سُفْيَانَ وَشُعْبَةُ عَنْهُمَا ابْنُ الْمُطَوِّسِ وَأَبُو الْمُطَوِّسِ.

ترجمه: عماره د ابن مطوس نه او هغه دخپل پلار نه او هغه د ابوهريره نه مرفوع روايت په مثل دابن کثير اوسليمان نقل کړې دي، امام ابوداود فرمائي چه چه دشعبه اوسفيان په مينځ کښي اختلاف دي چه دراوی نوم ابن المطوس دي او که ابوالمطوس دي.

بَابُ مَنْ أَكَلَ نَاسِيًا

په هيره سره د روژه دارد خوراک څخاک کولو بيان

اکل وشرب ناسيا (په هيره خوراک څکاک) د جمهور په نزد مفسد صوم نه دي، په دي کښي امام مالک او د ابن ابی لیلی اختلاف دي، د هغوی په نزد مفسد دي، او عطاء او سفيان ثوري د دي دواړو اکل وشرب او جماع تر مينځه فرق کړې دي چه جماع ناسيا مفسد دي اکل وشرب مفسد نه دي.

(۱) سنن الترمذي للصوم ۲۷ (۷۲۳)، سنن ابن ماجة للصيام ۱۵ (۱۶۷۲)، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۷۲، ۴۴۲، ۴۵۸، ۴۷۰)، سنن الدارمي للصوم ۱۸ (۱۷۵۶) (ضعيف)
(۲) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۱۶) (ضعيف)

[۲۳۹۸] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، وَحَبِيبٍ، وَهَشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَكَلْتُ وَشَرِبْتُ نَاسِيًا وَأَنَا صَائِمٌ. فَقَالَ: "اللَّهُ أَطْعَمَكَ وَسَقَاكَ".

ترجمه: ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي فرماني چه يو کس د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښي حاضر شو او عرض ئي اوکړو اي دالله رسوله روژه رانه هيره وه او خوراک خښاک مې اوکړو نبی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائيل دا خوراک او خښاک درباندي الله تعالی کړې دي (يعنی په هيره سره په روژه کښي دخوراک خښاک کولو په وجه باندي روژه نه ماتېږي).

توضيح الحديث

د (رجل) نه مراد خپله ابوهريره رضي الله عنه قاله الحافظ، مضمون حديث واضح دي، والحديث اخرجه ايضا البخاري ومسلم والترمذي والنسائي والدارقطني والحاكم وابن خزيمة والدارمي والبيهقي من طرق بالفاظ متقاربة. (المنهل)

بَابُ تَأْخِيرِ قِضَاءِ رَمَضَانَ

درمضان دروژو په قضاء راوړلو کښي د تاخير بيان

[۲۳۹۹] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ: "إِنْ كَانَ لِيَكُونَ عَلَى الصَّوْمِ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِيَهُ حَتَّى يَأْتِيَ شَعْبَانُ".

ترجمه: دام المومنين عائشه رضي الله عنها نه روايت دي چه په ما باندي درمضان دروژو قضا واجب شوي وه او ما اونه نيول شوي تردې چه دشعبان مياشت راغله.

شرح حديث :

سيده عائشه رضي الله عنها فرماني زما په ذمه چه د رمضان کومې روژې وي پوره کال د هغې د ساتلو حاجت نه راتلو تردې چه شعبان به راغلو په دې کښي به هغه روژې نيولي، د دې تاخير وجه هغه ده چه د هغې طرف ته اشاره د بخاري ومسلم په روايت کښي دي، فقي البخاري الشغل بالنبي صلى الله عليه وسلم ولفظ مسلم لمكان رسول الله صلى الله عليه وسلم، يعنی خپل خاوند د رسول الله صلی الله علیه و آله په رعايت کښي د دې دپاره چه د هر نوع د خدمت دپاره تيار اوسي او په شعبان کښي د ساتلو ضرورت به په دې وجه راتلو اول خو په دې وجه چه اوس د مزید تاخير گنجائش نشته، دويم دا چه په دې مياشت کښي به رسول الله صلی الله علیه و آله خپله په کثرت سره روژې نيولي.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۴۳۰، ۱۴۴۶۰، ۱۴۴۷۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الصوم ۲۶ (۱۹۳۳)، صحيح مسلم/الصيام ۳۳ (۱۱۵۵)، سنن الترمذي/الصوم ۲۶ (۷۲۱)، سنن ابن ماجه/الصيام ۱۵ (۱۶۷۳)، مسند احمد (۲/۳۹۵، ۵۱۳، ۵۱۵، ۴۹۱)، سنن الدارمي/الصوم ۲۳ (۱۷۶۷) (صحيح)
 ۲: صحيح البخاري/الصوم ۴۰ (۱۹۵۰)، صحيح مسلم/الصيام ۲۶ (۱۱۴۶)، ن الصيام ۳۶ (۲۳۲۱)، سنن ابن ماجه/الصيام ۱۳ (۱۶۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۷۷۷۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الصيام ۶۶ (۷۸۳)، موطا امام مالك/الصيام ۲۰ (۵۴)، مسند احمد (۱۷۹، ۱۲۴/۶) (صحيح)

د رمضان ثانی پورې که ئې تاخیر اوکړو :

که د یو سړی په ذمه باندې د رمضان د روژو قضاء وی او هغه دومره تاخیر اوکړو بغیر د عذر نه چه رمضان ثانی راغلو نو بیا په دې باندې جمهور علماء او ائمه ثلاث په نزد قضاء مع الفدية واجب ده، او حنفیه، حسن بصری او نخعی په نزد صرف قضاء ده فدیہ نه ده، او سعید بن جبیر او قتاده مذهب دا دې چه په دې صورت کښې صرف فدیہ ده قضاء نشته، کذا قال الخطابی وابن القيم، او په دې کښې علامه عینی رحمته الله د امام طحاوی میلان د جمهور د مسلک طرف ته لیکلي دي والحديث اخرجه ايضا البخاری ومسلم وابن ماجة والبيهقي. (المنهل)

باب فِيمَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ

د چا په ذمه چه روژې وي او مړ شي

[۲۴۰۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا فِي النَّدْرِ، وَهُوَ قَوْلُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ.

ترجمه: دام المومنين عائشة رضي الله عنها نه روايت دي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلى دی خوک چه په داسې حال کښې مړ شي چه په ده باندې دروژو قضا لازم شوي وي نودده وارث به دده د طرف نه روژې نیسي. امام ابوداود وائی د احکم دندریه باره کښې ئې او همدا د امام احمد بن حنبل قول دي.

مسئله الباب کښې مذاهب ائمه :

که یو سړی وفات شی او حال دا چه د هغه په ذمه باندې د روژې قضاء وی نو د مړی د ولی د طرف نه روژه نیولې شی یا نه؟ په دې مسئله کښې حافظ ابن القيم رحمته الله درې مذاهب نقل کړي دي. ۱: لا مطلقا... یعنی ولی د هغه د طرف نه روژه نه شی نیولې برابره خبره ده که واجب اصلی وی لکه قضاء رمضان یا غیر اصلی لکه صوم مندور، دا مذهب دې د امام مالک، ابوحنیفه او ظاهر مذهب شافعی. ۲: نعم، مطلقا، دا مذهب دې د ابو ثور او امام شافعی یو روایت. ۳: واجب غیر اصلی یعنی صوم مندور نیولې شی نه فرض اصلی، دا مذهب دې د ابن عباس او امام احمد کوم چه د هغوی نه صراحة منصوص دي، او هم دا منقول دی د لیث بن سعد نه. ۴: امام ابن القيم رحمته الله چه د امام شافعی رحمته الله کوم قول ته ظاهر مذهب وئیلې دي هغه د هغه قول قدیم دي کوم چه هغه په صحت حدیث باندې معلق کړې وو لکه چه د هغه وصیت مشهور دي، او امام نووی رحمته الله په شرح مسلم کښې هم هغه قول قدیم ته الصحيح المختار لیکلي دي هغه فرمائي: وهو الذى صححه محققوا اصحابنا الجامعين بين الفقه والحديث لقوة الاحاديث الصحيحة الصريحة. ۵: من المنهل، په بذل کښې د ملا علی قاری نه د داود ظاهری مذهب هم هغه نقل کړې دي کوم چه د امام احمد مذهب منصوص دي.

(۱): صحيح البخاري للصوم ۴۲ (۱۹۵۲)، صحيح مسلم للصيام ۲۷ (۱۱۴۷)، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۸۲)، وقد أخرجه: مسئلة احمد (۶۹/۶)، ويأتي هذا الحديث في الأيمان (۳۳۱۱) (صحيح)

د جمهورو د طرف نه د حديث توجیه :

په دې پورته ذکر شوې مذاهبو د وجې نه دا حديث د جمهور بلکه د ائمه اربعه خلاف دې، البته د ابو ثور او امام شافعی د يو روايت موافق دې، لهذا دا حديث د جمهورو په نزد مؤول دې، صام عنه وليه کښې د صوم نه بدل صوم يعنی فديه مراد ده، د جمهورو دليل د عائشي رضي الله عنها حديث دې : لا تصوموا عن موتاكم واطعموا عنهم... هم دغه شان په موطاء کښې د ابن عمر رضي الله عنهما اثر دې «لا يصوم احد عن احد»

په کومو عباداتو کښې نيابة عن الغير جائز دې؟

د پورته ذکر شوی اختلاف نه معلومه شوه چه د امام احمد او ظاهريه په نزد په صوم منظور کښې نيابة عن الغير جائز دې خلافا للجمهور. زمونږ په نزد دا مسئله په کومو عباداتو کښې نيابة عن الغير جائز دې او په کومو کښې جائز نه دې، کتاب الحج کښې باب الحج عن الغير د لاندې تير شوې دې. والحديث اخرجه ايضا البخاري ومسلم والترمذي وابن ماجة والنسائي والدارقطني والبيهقي. (المنهل)

[۲۴۰۱] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "إِذَا مَرَضَ الرَّجُلُ فِي رَمَضَانَ ثُمَّ مَاتَ وَلَمْ يَصُمْ أَطْعَمَ عَنْهُ وَلَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ نَذْرٌ قَضَى عَنْهُ وَلِيَهُ".

توجهه: د عبداللہ بن عباس رضي الله عنهما روايت دې فرمائی کله چه يو کس په رمضان کښې مريض شي اوبيا مړ شي اوروژې ئې نيولې نه وي نودده د طرف نه به مسکينانو ته خوراک ورکولې شي او په ده باندې قضا نشته دې او که چرې په ده باندې د نذر روژې پاتې وي نودده قضا به دده وارث راوړي.

توضیح الحديث

هم دا دې د ابن عباس رضي الله عنهما هغه قول منصوص کوم چه د ابن قيم په کلام کښې تير شو، يعنی فرق بين الواجب الاصلی وغير الاصلی. اختلاف نسخ او د صحيح نسخه تحقيق :

د دې نه پس پوهه شه چه د ابوداود زمونږ په نسخه کښې هم دغه شان دې، «ثم مات ولم يصح» بلکه په اکثر نسخ هنديه کښې دې هم دغه شان دې او دا تصحيف دې، کما فی البذل. بيا وړاندې حضرت ليکي والصواب ما فی النسخة المصرية. «ثم مات لم يصم» هم په دې وجه زه وایم چه په سبق کښې «لم يصح» ... لم يصح (۱) د دې وجه دا ده چه د اکثر اهل علم په دې باندې اتفاق دې چه که يو سړې د مرض يا سفر د وجې نه روژه نه نیسی او بيا د هغه د طرف نه په قضاء کښې څه تفريط نه وی موندلې شوې تردې چه وفات شو نو په دې صورت کښې به په هغه باندې يو څيز هم واجب نه وی، او که د هغه د طرف نه په قضاء کښې تفريط بيا موندلې شی يعنی د مرض نه وتلو سره صحت مند شی او په قضاء باندې هغه ته قدرت

(۱) تفرد به ابوداود (صحیح)

(۲) يعنی دا لفظ لم يصح صحيح نه دې

حاصل شی او بیا بغیر د قضاء نه مری نو بیا د هغه د طرف نه فدیہ وغیرہ واجب وی.
والاثر اخرجه ایضا البیهقی فی سنه (المنهل)

ایا په ولی باندې د مری د طرف نه فدیہ ورکول واجب دی :

پورته دا مسئله تیره شوه چه «صام عنه ولیه» نه مراد د جمهورو په نزد بدل صوم یعنی فدیہ ده، اوس دا چه په ولی باندې د مری د طرف نه فدیہ واجب ده یا غیر واجب، په دې کښې د احنافو مذهب دا دې چه په ولی باندې د وجوب فدیہ دپاره ایصاء میت شرط دې که وصیت اونکری نو بیا واجب نه دې، که تبرعا ئې فدیہ ورکړه نو کافی به شی ان شاء الله تعالی. بله دا چه د وصیت نفاذ هم په ثلث مال کښې دې د دې نه په زیات کښې واجب نه دې، کذا فی الدر المختار. ملا علی قاری رحمہ اللہ فرمائی چه په وارث باندې د لزوم فدیہ دپاره زمونږ په نزد ایصاء من الميت ضروری ده خلافا للشافعی. اوجز ۶۲/۳، د کتب شافعیه نه هم دا معلومیږي چه د هغوی په نزد وصیت ضروری نه دې، د هغوی په کتابونو کښې دی «یخرج من ترکته لكل يوم مد طعام» (مغنی المحتاج ۴۳۸/۱) او هم دا مذهب د امام احمد رحمہ اللہ دې. (کما يظهر من المغنی ۸۲/۳) فقیه : الحال الثاني ان يموت بعد امکان القضاء فالواجب ان يطعم عنه لكل يوم مسکین. اه په دې کښې هم د وصیت څه قید نشته.

باب الصوم فی السفر

د سفر په دوران کښې د روژو نیولو او نه نیولو د اختیار بیان

دې باره کښې هم په روایاتو کښې مجموعی لحاظ سره اختلاف دې او د فقهاء کرامو تر مینځه هم، هم په دې وجه باندې مصنف درې ابواب قائم کړي دی او په هر یو باب کښې ئې د هغې مناسبت سره روایات راوړي دی، اولنې باب الصوم فی السفر، دویم باب اختیار الفطر، دریم باب اختیار الصیام.

صوم فی السفر کښې مذاهب ائمه :

- او په دې کښې مذاهب داسې دي:
- ۱: د ظاهریه په نزد صوم فی السفر ناجائز دې که چا اونیه نو هم صحیح به نه وی.
- ۲: حنفیه شافعیه مالکیه، د دې ائمه ثلاث په نزد چه کوم سرې بغیر د مشقت نه روژه نیولي شی نو د هغه دپاره افضلیت صوم، گینې افطار اولی دې.
- ۳: د امام احمد او اوزاعی وغیره په نزد مطلقا افطار افضل دې.
- ۴: افطار او صوم دواړه برابر دی، یو ته هم په بل باندې ترجیح نشته، روایه عن الشافعی.

[۲۴۰۲] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ حَمْرَةَ الْأَسْلَمِيَّ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي رَجُلٌ أَنْزَلْتُ الصَّوْمَ، أَفَأَصُومُ فِي السَّفَرِ؟"

(۱) صحیح مسلم للصیام ۱۷ (۱۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۵۷)، وقد أخرجه: صحیح البخاری للصوم ۴۳ (۱۹۴۲)، سنن الترمذی للصوم ۱۹ (۷۱۱)، سنن النسائی للصیام ۳۱ (۲۳۰۸)، ۴۳ (۲۳۸۶)، سنن ابن ماجه للصیام ۱۰ (۱۶۶۲)، موطا امام مالک للصیام ۷ (۳۴)، مسند احمد (۴۷۶، ۹۳، ۲۰۲، ۲۰۷)، سنن الدارمی للصوم ۱۵ (۱۷۴۸) (صحیح)

قَالَ: صُمْرَانُ شَيْتٌ، وَأَفْطِرَانُ شَيْتٌ."

ترجمه: دام المومنين عائشة رضي الله عنها روايت دي فرمائي چه حمزه اسلمي به دنبي عليه السلام نه تپوس اوکړو عرض ئې اوکړو اي دالله رسوله زه يوداسې سرې يم چه متواتري روژې نيسم نوايا په سفرکښې ئې هم ونيسم؟ نبی عليه السلام ورته او فرمائيل که دي خوښه وي نواونيسه اوکه دي خوښه وي نوماتې ئې کړه.

[۲۴۰۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ الْمَدَنِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ حَمْزَةَ بْنَ مُحَمَّدٍ بْنِ حَمْزَةَ الْأَسْلَمِيَّ، يَذْكُرُ أَنَّ أَبَاهُ، أَخْبَرَهُ عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي صَاحِبٌ ظَهْرٍ أَعَالِيهِ أَصَافِرُ عَلَيْهِ وَأَكْرِيهِ، وَإِنَّهُ يُنَمَّا صَادَفَنِي هَذَا الشَّهْرُ يَعْنِي رَمَضَانَ، وَأَنَا أَجِدُ الْقُوَّةَ وَأَنَا شَابٌّ وَأَجِدُ بَأْنَ أَصُومُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ أَنْ أُؤَخِّرَهُ فَيَكُونُ دَيْنًا، أَفَأُصُومُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْظَمُ لِأَجْرِي، أَوْ أَفْطِرُ؟" قَالَ: أَيْ ذَلِكَ شَيْتٌ يَا حَمْزَةُ."

ترجمه: حمزه بن عمرو اسلمي دخپل پلار نه او هغه دده دنيکه نه روايت کوي فرمائي چه ماعرض اوکړو اي دالله سوله زه دسورلي خاروو والايم اودوي بوخم اوسفرونه کوم په کرايه باندي بعضي وخت دسفرپه دوران کښې درمضان مياشت شروع شي اوزما دروژو نيولو طاقت وي اوحال دادې چه زه خوان يم ماته روژې نيول اسان ښکاري په نسبت دقضا راوړلو باندي ځکه چه هغه دقرض په شان په سرباندي يوبوج وي نويازه په سفرکښې روژې اونيسم په کوم کښې چه اجرهم زيات دي اوکه اونه نيسم؟ نبی عليه السلام او فرمائيل اي حمزه څنگه چه دي زړه غواړي کوه.

شرح حديث :

حمزه بن عمرو الاسلامي رضي الله عنه فرمائي چه ما رسول الله عليه السلام ته عرض اوکړو يا رسول الله عليه السلام زه سورلي والايم، يعنى ما سره اوبښه شته چه په هغې کښې مشغول يم او په هغې سفر کوم او هغه په کرايه باندي بوخم، ډير کړته هم دي دوران کښې د رمضان مياشت راشي او زه خوان سرې يم او طاقت وريم، زه د خلقو سره د رمضان روژه اونيسم دا زما دپاره زياته اسان ده د دي په نسبت چه هغه وخت خو ئې افطار کړم د سفر د وجې نه او بيا ئې د رمضان تيريدو نه پس په واپسې باندي اونيسم، يعنى د ټولو سره ئې په رمضان کښې اونيسم اگر چه سفر وي دا زما دپاره ډير اسانه ده، هغه وائي چه ما رسول الله عليه السلام ته د دي صورت حال د عرض کولو نه پس اووي چه يا رسول الله عليه السلام په داسې صورت کښې د روژې زيات ثواب دي يا د افطار؟ هغه او فرمائيل چه څه ته غواړي هغه شان کوه.

(اي ذلك شيت يا حمزة) نه په ظاهره کښې تخيير بين الامرین معلومېږي، يعنى په صوم او افطار دواړو کښې مساوات لکه چه په دي مذاهب اربعه مذکوره کښې څلورم مذهب دي، ځکه چه پورته ذکر شوي صورت حال اوريدلو نه پس هم رسول الله عليه السلام هغه ته هم دا فرمائي چه څه غواړي کوه، صوم يا افطار، دويم احتمال په دي کښې دا هم دي چه داسې اوئيلى شي چه په دي صورت کښې رسول الله عليه السلام صوم ته ترجيح ورکړه په دي لحاظ سره چه وي فرمائيل چه په دي صورت کښې چه ته څه غواړي هغه اوکړه، او دا ظاهره ده چه

(١): تفرد المؤلف بهذا السياق، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٣٤٤٠) (ضعيف)

هغه روژه نیول غوښتل لهذ هم دې ته ترجیح شوه.

والحدیث اخرجه ایضا الحاکم والبیهقی. (المنهل)

[۲۴۰۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: غَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ، ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ فَرَفَعَهُ إِلَى فِيهِ لِيَرِيَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ. فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: قَدْ "صَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَفْطَرَ، فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله د مدینې نه مکې ته روان شو تردې چې عسفان ته ورسیدو بیاني اوبه راوغوښتلي اوخولي ته ئې پورته کړي ددې دپاره چې خلق ئې وويني اودا واقع په رمضان کښې پېښه شوي وه ابن عباس به فرمائیل چې نبی صلی الله علیه و آله د سفر په دوران کښې روژه نیولې وه اود سفر په دوران کښې ئې روژې ماتې کړي هم دي نو د چارې په غواړي روژې دي اونیسې اود چارې په غواړي نه دي نیسي.

توضیح الحديث

سیدنا ابن عباس رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله د یو سفر حال بیان فرمائی چې کوم د رمضان په میاشت کښې د مدینې نه مکې طرف ته شوې وو، یعنی د فتح مکې والا کال لکه چې په راتلونکې حدیث کښې به راشی، په دې سفر کښې رسول الله صلی الله علیه و آله د مدینې منورې نه د روژې په حالت کښې روان وو تردې چې کله مکې مکرمې ته نژدې مقام عسفان ته ورسیدو، د دې ځای نه ئې افطار شروع کړو، او په قافله والو باندې د افطار ظاهرولو دپاره یو لوبښی کښې اوبه راغوښتلو سره ئې هغه لوبور اونیولو او هغه اوبه ئې اوڅکلې. امام نووی رحمته الله علیه په دې حدیث باندې لیکي: په دې کښې دلیل دې د مذهب جمهور چې په سفر کښې صوم او افطار دواړه جائز دي او دا هم چې د مسافر دپاره دا هم جائز دي چې په بعض ورځو کښې روژه اونیسې او په بعض کښې افطار اوکړي.

عجیه: پورته په حدیث کښې د «عسفان» ذکر راغلی دې، دا د مکې او مدینې ترمنځه د یو مشهور قریه او منزل نوم دې، د مکې نه د شپږ دیرشو میلو په فاصله باندې دې، ملا علی قاری رحمته الله علیه فرمائی او هغه چې ابن الملک وئیلې دی چې دا د یو ځای نوم دې کوم چې مدینې ته نژدې دې نوي یا خو دا د هغه د قلم خطائی ده یا واقعی غلطی ده. اه زه وایم او د دې نه هم زیاته هغه خبره ده کومه چې د دې حدیث په شرح کښې امام نووی رحمته الله علیه لیکلې ده چې د بعض علماء کرامو نه د دې حدیث په مفهوم کښې غلطی شوې ده چې «کدید» او «کراع الغمیم» (۲)، او هم دغه شان عسفان مدینې منورې ته نژدې یو ځای دې، او دا چې د رسول الله صلی الله علیه و آله د روژې ماتولو دا واقع هم د دې ورځې ده چې په کومه ورځ باندې هغه د مدینې منورې نه روان شو، یعنی هغه د مدینې نه روژه نیولو سره روان شو بیا د هغه

(۱) صحیح البخاري للصوم ۳۸ (۱۹۴۸)، صحیح مسلم للصيام ۱۵ (۱۱۱۳)، سنن النسائي للصيام ۳۱ (۲۲۹۳)، (تحفة الأشراف: ۵۷۴۹)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للصيام ۱۰ (۱۶۶۱)، موطا امام مالك للصيام ۷ (۲۱)، مسند احمد (۲۴۴/۱)، سنن الدارمي للصوم ۱۵ (۱۷۴۹) (صحیح)
(۲) دا دوه نومونه د مسلم په روایت کښې دي.

راني بدله شوه او دا روژه ئې کراخ الغميم ته رسيدو سره افطار کړه، هغه ليکي: او مزيد په دې باندې دې قائل د دې نه دا مسئله مستنبط کړې ده چه که يو سړې د روژې نيت کولو نه پس د طلوع فجر نه پس سفر شروع کړی نو د داسې مسافر دپاره روژه نيولو سره افطار کول جائز دی، حال دا چه د جمهورو په نزد داسې جائز نه دی، او د مسافر دپاره جائز دی چه که هغه د ورځې په شروع کښې د روژې نيت اوکړی نو روستو افطار کولې شی. (يعنی مقيم... که د روژې نيت اوکړی د فجر صادق په وخت او بيا سفر شروع کړی نو اوس د هغه دپاره افطار جائز نه دي). اه. والحديث اخرجه ايضا البخاري ومسلم والنسائي والطحاوي والبيهقي والدارمي بالفاظ متقاربة (المنهل)

[۲۴۰۵] (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: سَأَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ، فَصَامَ بَعْضُنَا وَأَفْطَرَ بَعْضُنَا. "فَلَمْ يَعِْبِ الصَّائِمُ عَلَى الْمُفْطِرِ وَلَا الْمُفْطِرُ عَلَى الصَّائِمِ".

ترجمه: دانس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه مونږ په رمضان کښې د نبی صلی الله علیه و آله سره سفر اوکړو په مونږ کښې بعضو کسانو روژه نيولې وه اوبعضونه وه نيولې، نه به روژه نيونکو په روژه نه نيونکو باندې اعتراض کولو اونه به روژه نه نيونکو په نيونکو باندې اعتراض کولو.

[۲۴۰۶] (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَوَهْبُ بْنُ يَزِيدَ، وَوَهْبُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ رَيْدٍ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَنْ قَزْعَةَ، قَالَ: أَتَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ وَهُوَ يُقْبِلُ النَّاسَ وَهُمْ مُكْبِرُونَ عَلَيْهِ، فَأَنْتَظَرْتُ خَلْوَتَهُ. فَلَمَّا خَلَا سَأَلْتُهُ عَنْ صِيَامِ رَمَضَانَ فِي السَّفَرِ. فَقَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ عَامَ الْفَتْحِ. فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ وَنُصُومُ حَتَّى يَلْتَمِسَ مَنْزِلًا مِنَ الْمَنَازِلِ، فَقَالَ: "إِنَّكُمْ قَدْ دَنَوْتُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَالْفِطْرُ أَقْوَى لَكُمْ". فَأَصْبَحْنَا مِنَّا الصَّائِمُ وَمِنَّا الْمُفْطِرُ. قَالَ: ثُمَّ يَبْرَأُ فَنَزَلْنَا مَنْزِلًا، فَقَالَ: "إِنَّكُمْ تُصَيِّمُونَ عَدُوَّكُمْ وَالْفِطْرُ أَقْوَى لَكُمْ، فَأَفْطِرُوا". فَكَانَتْ عَزِيمَةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: ثُمَّ لَقَدْ رَأَيْتُنِي أَصُومُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ ذَلِكَ وَبَعْدَ ذَلِكَ.

ترجمه: دقزعة رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه زه دابو سعيد خدری نه په خدمت کښې حاضر شوم او هغه خلغوته فتوي ورکوله او خلق په ده باندې راټول شوي وو، زه د فرصت به انتظار کښې وم چه کله هغه يواځې شي نوزه به ترې دمستلي تپوس اوکرم کله چه يواځې شو ما ترې تپوس اوکړو چه دسفر په دوران کښې درمضان روژې نيول څه حکم لری؟ هغه اوفرمايل دفتح مکې په کال مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره يوځاني روان شو دهغه هم روژه وه او مونږ هم روژې نيولې وي تردې چه نبی صلی الله علیه و آله يوځاني ته ورسيدو نبی صلی الله علیه و آله اوفرمايل اوس ستاسو دشمن ته رانزدې شوی روژې مه نيسئ په روژوماتولو کښې ستاسو دپاره طاقت

۱: صحيح البخاري الصوم ۳۷ (۱۹۴۷)، صحيح مسلم للصيام ۱۵ (۱۱۱۸)، (تحفة الأشراف: ۶۶۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للصيام ۷ (۲۳) (صحيح)
 ۲: صحيح مسلم للصيام ۱۶ (۱۱۲۰)، (تحفة الأشراف: ۴۲۸۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي للصيام ۳۱ (۲۳۱۱)، مسند احمد (۳۵/۳) (صحيح)

دې نوصبا له په مونږ کښې بعضي کسان روژه شول او بعضي کسان روژه نه شول او مونږه روان شو يوبل ځانې ته لارو نبی ﷺ او فرمائيل سحرېه تاسو دشمن سره مخامخ شئ اوس روژه مه نيسئ نومونږ ټولو روژه اونه نيوله ځکه چې د نبی ﷺ حکم، ابوسعید خدری په او فرمائيل ماددې نه مخکښې هم د نبی ﷺ سره روژې نيولې وې او ددې نه پس مې هم ورسره روژې نيولې دي.

توضیح الحديث

يعنی چې کله رسول الله ﷺ په پورته ذکر شوی سفر کښې مکې مکرمې ته اورسيدو نو وې فرمائيل چې نزدې تاسو دشمن سره ملاقات کولو والا يئ (د مقابلې وخت راروان دي)، لهذا اوس روژه بنده کړئ.

فانله : د دې حديث د لاندې په بذل المجهود کښې يوه بله مسئله ليکلې ده هغه دا چې په دې حديث کښې رسول الله ﷺ صحابه کرامو لره د لقاء عدو په بنياد باندې د افطار صوم حکم فرمايلې دي، يعنی د سفر د وجې نه ئې نه دی فرمايلې بلکه د دشمن سره د مقابلې په بنياد باندې، لهذا دلته دا سوال پيدا کيږي چې.

مصلحت هرب د وجې نه روژه افطار کول :

ايا د مصلحت مذکوره د وجې نه په حضر کښې هم د رمضان روژه افطار کولې شي؟ دا سوال قائمولو سره حضرت د دې جواب د البحر الرائق نه دا نقل فرمايلې دي، صاحب بحر ليکي چې فقهاء کرام فرمائي چې که غازی ته د دې خبرې يقين راشي چې د رمضان په مياشت کښې د دشمن سره مقابله کول دی او د هغه دا خيال دي چې د رمضان روژه ئې نه ده افطار کړې نو ضعف به راشي نو د هغه دپاره جائز دی دا خبره چې د جنگ شروع کيدو نه مخکښې روژه افطار کړي اگر چه لا سفر ئې شروع کړې هم نه وي. اه زه وايم چې دا مسئله اگر چه امام ابوداود په خپل سنن کښې نه ده بيان کړې خو امام ترمذی په دې باندې مستقل باب قائم کړې دي. باب ما جاء في الرخصة للمحارب في الافطار... او هغه د دې د لاندې دا حديث راوړې دي "عن ابن المسيب انه سأل عن الصوم في السفر فحدث ان عمر بن الخطاب قال غزونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في رمضان غزوتين يوم بدر والفتح فافطرنا فيهما" امام ترمذی رحمه الله فرمائي : وقد روى عن عمر بن الخطاب انه رخص في الافطار عند لقاء العدو وبه يقول بعض اهل العلم. والحديث أخرجه مسلم والطحاوي والبيهقي. (المنهل).

باب اختيَارِ الْفِطْرِ

باب دې چې د سفر په دوران کښې روژې نه نيول اختيارول

[٢٤٠٧] (١) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ بْنِ زُرَّارَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ غَزْوَيْنَ حَسَنٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَطْلُلُ عَلَيْهِ

١: صحيح البخاري/الصوم ٢٦ (١٩٤٦)، صحيح مسلم/الصيام ١٥ (١١١٥)، سنن النسائي/الصيام ٢٧ (٢٢٦٤)، تحفة الأشراف: (٢٦٤٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٩٩/٣، ٣١٧، ٣١٩، ٣٥٢، ٣٩٩) (صحيح)

وَالزَّحَامُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: "لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ".

ترجمه: د جابر بن عبد الله رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله یوکس اولیدو چې سورې ورباندې شوي وواوډیره گنډه ورباندې جوړه شوي وه (اوروژه ئې هم وه نو په دې وخت کېنې نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: د سفر په حالت کېنې روژه نیول نیک کار نه دي.

توضیح الحديث

یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله په یو سفر کېنې یو روژه دار صحابی اولیدو چې د هغه د روژې او گرمۍ د وجې نه بد حال وو او خلق ورته راجمع وو، هغوی لره د دهبوب نه د بچ کولو دپاره په هغوی باندې سورې کړې وو، چې کله ئې دا صورت حال اولیدو نو وې فرمائیل چې په سفر کېنې روژه ساتل هیڅ قسم نیکی نه ده.

والحدیث أخرجه البخاری ومسلم والدارمی والبيهقی بالفاظ متقاربة، وأخرجه النسائي من طريق يحيى بن أبي كثير... وأخرج الطحاوي نحوه، وأخرجه أيضا عن ابن عمر رضي الله عنهما. (المنهل)

[٢٤٠٨] (١) حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنَا أَبُو هِلَالٍ الرَّاسِبِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ سَوَادَةَ الْقَشِيرِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ إِخْوَةَ بَنِي قُشَيْرٍ، قَالَ: أَغَارَتْ عَلَيْنَا خَيْلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَالتَّهَيْتُ، أَوْ قَالَ: فَأَنْطَلَقْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَأْكُلُ. فَقَالَ: اجْلِسْ فَأَصِيبُ مِنْ طَعَامِنَا هَذَا. فَقُلْتُ: إِلَيَّ صَابِرٌ. قَالَ: اجْلِسْ أَحَدُكَ عَنِ الصَّلَاةِ وَعَنِ الصِّيَامِ "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَضَعَ شَطْرَ الصَّلَاةِ أَوْضَفَ الصَّلَاةِ وَالْعُصُومَةِ عَنِ الْمُسَافِرِ وَعَنِ الْمَرْضِيِّ أَوْ الْحَبْلِيِّ وَاللَّهُ لَقَدْ قَاهُنَا جَمِيعًا أَوْ أَحَدَهُمَا". قَالَ: فَتَلَهَّفْتُ نَفْسِي أَنْ لَا أَكُونَ أَكَلْتُ مِنْ طَعَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: انس بن مالک ونه (څوک چې د بني کعب بن عبد الله قبيلي والادي، هغه انس بن مالک مراد نه دي کوم چې مشهور دي او خادم الرسول دي) نه روایت دي فرمائی چې د بني کعب رضي الله عنهم شهنسوارانو په مونږ باندې حمله او کړه دي وائی زه لازم او در رسول الله په خدمت کېنې حاضر شوم او هغه خوراک کولو ماته ئې او فرمائیل کينه زمونږ ددې خوراک به څه و حوره کوم چې دادي ماورته او وئیل زما روژه ده راته ئې او فرمائیل دروژې او مونږ متعلق درته څه وایم الله جل جلاله نیم مونږ او روژه مسافرت په معاف کړې ده او همدارنگې روژه کې هم معاف کړې ده تې ورکونکې او حاملې بنځې ته په الله مې دي قسم وي نبی صلی الله علیه و آله ددواړو نوم واخستو (حامله اوتې ورنکونکې) پائي د یوې ذکر وکړو انس وائی ماته افسوس راغي اوبياي د بني کعب رضي الله عنهم دخوراک نه خوراک وکړو (یعنی روژه خونفلي وه دابياهم نیولې کيدې شوه خود ابرکت اوسعادت بیا نه شی ملاویدې نو په دې وجه مې د بني کعب رضي الله عنهم سره خوراک وکړو.

توضیح الحديث

دا انس بن مالک کعبی القشیری دي لکه چې د هغه د دي نسب مذکور نه هم معلومېږي، او کوم انس رضي الله عنه چې د رسول الله صلی الله علیه و آله مشهور خادم دي، هغه انس بن مالک بن النضر الانصاري الخزرجي دي، د دي انس رضي الله عنه په باره کېنې لیکلي دي: من رجال الاربعة

(١) سنن الترمذي/الصوم ٢١ (٧١٥)، سنن النسائي/الصيام ٢٨ (٢٢٧٦)، سنن ابن ماجه/الصيام ١٢ (١٦٦٧)، (تحفة الأشراف: ١٧٣٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٤٧/٤، ٢٩٧/٥) (حسن صحيح)

ليس له الا هذا الحديث الواحد.

بهر حال دا فرمائی چه زمونږ په قوم باندې د رسول الله ﷺ لښکر حمله اوکړه، او هغه خپله اسلام قبول کړې وو په دې وجه هغه د خپل قوم نه جدا کیدو سره وائی چه زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم په داسې حال کښې چه هغه خوراک کولو، هغه فرمائی چه رسول الله ﷺ ماته او فرمائیل چه راشه کینه ته هم مونږ سره په خوراک کښې شریک شه، ما عرض اوکړو زما روژه ده، رسول الله ﷺ او فرمائیل ته کینه راځه (زه تاته د مسافر د روژې حکم بیانوم) بیا ئې او فرمائیل: الله پاک مسافر ته د سفر په حالت کښې روژه معاف کړې ده، او د هغه په حق کښې ئې مونځ نیم کړې دې، او د مرضع او حبلی (پنې ورکونکې او امیدواره زنانه) په باره کښې ئې هم فرمائیلې دې چه د هغوی روژه ئې معاف کړې ده، هغه وائی چه والله دا ماته یاد پاتې نه شو چه مرضع او حبلی دواړه ئې فرمائیلې وو یا په دوی کښې یو (د روایت د سیاق نه معلومېږي چه د دې باوجود هم رسول الله ﷺ سره په خوراک کښې شریک نه شو لکه چه هغه وړاندې فرمائی) (فتهلفت نفسی) او د ترمذی په روایت کښې دې (فيا لهف نفسي) چه زه افسوس کوم په ځان باندې رسول الله ﷺ سره په خوراک نه کولو باندې.

په دې روایت کښې دا دی چه (فانطلقت الى رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چه کله مسلمانانو زمونږ په قوم باندې حمله اوکړه نو زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم، دلته سوال دا دې چه هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې دې وخت کښې ولې راغلو، حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د مسند احمد په روایت کښې دې (فی ابل لجار لی اخذت)، او د نسائی په روایت کښې دې (فی ابل کان لی اخذت) یعنی دې لښکر زما په اوبښانو باندې قبضه کړې وه یعنی هغه لره مال غنیمت جوړولو سره، ځکه چه لښکر ته خود هغوی په باره کښې معلومه نه وه چه دوی مسلمانان شوی دی، لهذا په دې سلسله کښې هغه رسول الله ﷺ ته راغلې وو.

یو بل سوال او د هغې جواب:

په دې حدیث باندې دا سوال پیدا کیږي چه دا د رمضان د میاشتې قصه ده یا د غیر رمضان، که د رمضان ده نو رسول الله ﷺ څنگه خوراک کولو؟ هغه خو مسافر نه وو، او که د غیر رمضان ده نو په غیر رمضان کښې د مسافر نه د روژې د معاف کیدلو څه معنی؟ اوس یا خو به دا وئیلې شی چه کیدې شی خپله رسول الله ﷺ هم په سفر کښې وی، په یو منزل باندې ایسار شوې وی، او د لښکر دا دسته ئې وړاندې لیږلې وی یا داسې اوئیلې شی چه دا واقعه د غیر رمضان ده، رسول الله ﷺ په مدینه منوره کښې وو او دې صحابی نفلی روژه نیولې وه نو رسول الله ﷺ هغه ته او فرمائیل، چه د هغې حاصل دا ده چه د مسافر نه خود رمضان فرض روژه هم معاف ده او تا خو نفلی روژه نیولې ده. والله تعالی اعلم ولم يتعرض لهذا احد من الشراح.

والحدیث اخرجه ایضا احمد وابن ماجه والترمذی..... والبيهقی (المنهل)

باب فِيمَنْ اخْتَارَ الصَّيَامَ

د سفر په دوران کښې دروژو نیولوی بیان

[۲۴۰۹] (۱) حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا ثَنِيَّاءُ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ غَزَوَاتِهِ فِي حَرْشٍ شَدِيدٍ حَتَّى إِنَّ أَحَدَنَا لَيَضُمُّ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ أَوْ كَفَّهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ، مَا فِينَا صَاحِبُ الْأَرْسُولِ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ."

ترجمه: د ابوالدرداء رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره اووتو په بعضو غزاگانو دهغه کښې اوسخته گرمي وه تردې چې په مونږ کښې به یو کس پخپل سرباندې لاس کیخودو او یا به ئې ورغوي کیخودو په سرباندې په وجه د سختوالي د گرمي او په مونږ کښې د نبی صلی الله علیه و آله او د عبد الله بن رواحه نه علاوه د بل چاروړه نه وه ددې حدیث نه معلومه و شوه که چرې د چا طاقت وي نوروړه نیول افضل دي.

[۲۴۱۰] (۲) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، وَحَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا أَبُو قَتَيْبَةَ، الْمُعْتَمِدُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ حَبِيبٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنِي حَبِيبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ سِنَانَ بْنَ سَلَمَةَ بْنَ الْمُحَبِّقِ الْهَذَلِيَّ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَانَتْ لَهُ مَمْلُوكَةٌ تَأْوِي إِلَى شَيْبَةٍ فَلْيَصُمْ رَمَضَانَ حَيْثُ أَدْرَكَهُ."

ترجمه: د سنان بن سلمه رضي الله عنه نه روایت دې فرمائي چې نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل د چا سره چې داسې سورنئ وي چې په اسانئ سره منزل ته رسیږي او په مړه خپته ورته خوراک ملاوېږي هغه لره پکار دي چې کله در رمضان میاشت راشي روژې دي ونیسي.

شرح حدیث :

د دې حدیث دوه مطلبونه کیدې شی، اول دا چې د کوم سړی سره سورلی وی او مختصر شان د هغه سفر وی، او د ماښام پورې خپل منزل ته رسیدو سره په خپل وخت باندې خوراک ځکاک کولې شی او څه مشقت هغه ته نه وی نو هغه له پکار دی چې د رمضان روژه ونیسي چې کله هم د رمضان میاشت شروع شی، دې مطلب ته ئې په بذل کښې بعید ونیلي دي، په ظاهره کښې دې وجه باندې چې هر کله د هغه سړی سفر قصیر دې نو بیا په هغه باندې روژه واجب ده که هغه سره سورلی وی یا نه وی، لهذا صحیح مطلب دا دې چې کوم سړی مسافر شرعی وی اگر چې د هغه مسافت هر څومره اوږد وی او هغه سره سورلی هم وی چې د هغې د وجې نه په لاره کښې په منزل باندې د خوراک ځکاک کولو په وخت رسیدلې شی نو په داسې سړی باندې چې چرته هم د رمضان میاشت راشي نو هغه له روژه نیول پکار دی، یعنی اگر چې جائز افطار هم دې خو د عدم مشقت د وجې نه هغه له روژه نیول پکار دی.

(۱): صحیح البخاري للصوم ۳۵ (۱۹۴۵)، صحیح مسلم للصيام ۱۷ (۱۱۲۲)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۷۸)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للصيام ۱۰ (۱۶۶۳)، مسند احمد (۱۹۴/۵، ۱۴۴/۸) (صحیح)

(۲): تقریبه ابوداود، (تحفة الأشراف: ۴۵۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۷۴/۳، ۴۷۶، ۷/۵) (ضعیف)

[۲۴۱۱] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَمِيدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْحَبِيقِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَدْرَكَهُ رَمَضَانُ فِي السَّفَرِ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ».

ترجمه: حبيب بن سنان د سنان بن سلمه ^{رضي الله عنه} نه او هغه د سلمه بن المحبق نه د نبی ^{صلی الله علیه و آله} نه د تیر شوي روایت په شان روایت بیان کړې دې مگر په دې کښې دا الفاظ دي: «من أدركه رمضان في السفر، فذكر معناه».

بَابُ مَتَى يُفْطِرُ الْمُسَافِرُ إِذَا خَرَجَ

مسافر چه کله سفر شروع کړی نو دکوم ځای نه به افطار کوي

د ترجمه الباب شرح:

په ظاهره کښې د ترجمه الباب مطلب دا دې چه کوم سړې د خپل کور نه د سفر دپاره اوځي او میاشت د رمضان وی نو هغه لره کوم وخت خوراک څکاک کول پکار دی، یعنی که د روژې نیولو اراده ئې نه وی، د دې جواب دا کیدې شی چه کله د خپل کلی نه اوځي هغه وخت دې خوراک څکاک او کړی د مبارکې میاشت په رعایت کښ، خودا څه د خاص مسئلې خبره نه شوه، دویم مطلب د ترجمه الباب دا کیدې شی چه یو سړې لا په کور باندې دې خود هغه اراده په سفر باندې د تلو ده یعنی تر اوسه پورې ئې سفر نه دې شروع شوې نو هغه په دې صورت کښې روژه ماتولې شی یا نه؟ جواب دا دې چه د دې مدار په طلوع فجر باندې دې که هغه سړې د طلوع فجر په وخت په خپل کور کښې مقیم وی او د صبا راختلو نه پس د هغه سفر شروع شو نو بیا خو افطار کولې شی، د دې نه روستو په دې باندې ځان پوهه کړئ چه:

ایا د مسافر دپاره د روژې د نیت کولو نه پس افطار کول جائز دی؟

دلته یوه اختلافی مسئله بله ده، هغه دا چه که مسافر سړې د روژې نیت او کړی نو ایا د نیت کولو نه پس هم د هغه دپاره افطار جائز دې؟ هم دغه شان که په شروع کښې یو سړې مقیم وو او هغه د روژې نیت کړې وو بیا د ورځې دوران کښې هغه سفر شروع کړو نو په دې دواړو صورتونو کښې په یو صورت کښې د روژې د نیت کولو نه پس هغه دپاره روژه ماتول جائز دی یا نه؟ جواب دا دې چه د احنافو په نزد په دواړو صورتونو کښې افطار ناجائز دې، (۱) اود امام احمد په نزد په دواړو صورتونو کښې جائز دې، او د باقی دواړو یعنی امام مالک او امام شافعی په نزد په اول صورت کښې افطار جائز دې، په دویم صورت کښې ناجائز، د دې نه روستو حدیث الباب واخلئ.

[۲۴۱۲] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَرَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، وَحَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى الْمَعْنَى، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، وَزَادَ جَعْفَرُ، وَاللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ كَلْبَ بْنَ

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۴۵۶۱) (ضعيف)

(۲) ففي الخصامي: إذا أصبح صائما وهو مسافر أو مقیم فمسافر لا يباح له الفطر

(۳): نفرد به أبو طلود، (تحفة الأشراف: ۳۴۴۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷/۸، ۳۹۸) سنن الترمي لأصوم (۱۷۵۴) (صحیح)

ذَهْلُ الْحَضَرَمِيِّ، أَخْبَرَهُ عَنْ عُبَيْدٍ، قَالَ جَعْفَرُ بْنُ جَبْرِ، قَالَ: "كُنْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغَفَارِيِّ صَاحِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ، فَرَفَعَ ثُمَّ قَرَّبَ غَدَاةً. قَالَ جَعْفَرُ فِي حَدِيثِهِ: فَلَمْ يُجَاوِزِ الْبُيُوتَ حَتَّى دَعَا بِالسُّفْرَةِ. قَالَ: اقْتَرِبْ. قُلْتُ: أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ قَالَ أَبُو بَصْرَةَ: أَرُغِبُ عَنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟" قَالَ جَعْفَرُ فِي حَدِيثِهِ: فَأَكَلَّ.

ترجمه: د جعفر بن جبیر نه روایت دې چه زه د ابوبصره غفاري سره درمضان په میاشت کښې د فسطاط نه دروانیدو په وخت کښې په یوه کښتۍ کښې سوروم مونږ چه کله د فسطاط نه روان شو نو د کښتۍ لنگر (زنخیرونه) پورته شو مونږ ته د سحر ناشته راغله او مونږه د ښارد کورونو د حدونو لانه وو وتلي چه یو دسترخوان ئې راوغوښتو اومه ئې وویل راشه خوراک وکړه ماورته او ویل ایا ته د ښارد اکورونه نه وینی ابوبصره راته او ویل ایا ته د نبی ﷺ د سنتونه نفرت کوي؟ اوبیا ئې خوراک شروع کړو.

شرح حدیث:

«عن عبید قال جعفر: ابن جبر» عبید کوم چه د کلیب استاذ دې د هغه په باره کښې د مصنف یو استاذ یعنی عبید الله بن عمر خو دومره وئیلې دی، او د مصنف دویم استاذ جعفر بن مسافر عبید بن جبر وئیلې دی.

قوله: قَالَ: "كُنْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغَفَارِيِّ صَاحِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ، فَرَفَعَ ثُمَّ قَرَّبَ غَدَاةً. قَالَ جَعْفَرُ فِي حَدِيثِهِ: فَلَمْ يُجَاوِزِ الْبُيُوتَ حَتَّى دَعَا بِالسُّفْرَةِ. قَالَ: اقْتَرِبْ. قُلْتُ: أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟

ابو بصره صحابی، د هغه نوم حمیل بن بصره دې.

عبید بن جبر فرمائی چه ما یو ځل د ابو بصره الغفاری رضی الله عنه سره سفر کولو په کښتۍ کښې د فسطاط یعنی مصر نه سواره شوې وو (تلل وو اسکندریه ته) درمضان په میاشت کښ، چه کله په کښتۍ کښې کیناستلو او لنگر ئې پاسولې شو دلته «رفع» ضمیر د غیر مذکور طرف ته راجع دې ای رفع مرهاها یعنی د کښتۍ لنگر، که د ابوبو جهاز وی یا کښتۍ چه کله هغه په ساحل باندې اودرولې شی نو هغه کښتۍ لره د ایسارولو دپاره یو ایسارونکې (د لرگی نه جوړ شوې موگې وغیره)، وی هغه پکښې واچولې شی هم هغه ته لنگر وئیلې شی. بیا چه کله روانیږی نو هغه ترې لرې کړې شی لکه چه دلته په روایت کښې دی چه کله د کښتۍ لنگر اوچت کړې شو، بل احتمال دا دې چه د «رفع» ضمیر د ابوبصره طرف ته راجع دې یعنی کله چه ابو بصره اوچتولو سره په کښتۍ کښې کینولې شو، راوی وائی چه په کښتۍ کښې فورا د کیناستلو نه پس د هغوی خوراک ورنزدې کړې شول ئې د هغه علاقې د کورونو نه تجاوز هم نه وو کړې چه هغوی دسترخوان راوغوښتلو اومه ئې اوفرمائیل چه خوراک ته رانزدې شه، ما عرض اوکړو چه ایا بیوت مصر ته نه گورئ تاسو؟ هغه اوفرمائیل ایا د رسول الله ﷺ د سنت نه اعراض کوی «فاکل» یعنی دا فرمائیلو سره هغوی خوراک شروع کړو یعنی ما هم د هغوی سره خوراک اوکړو، لکه چه حضرت په بذل کښې لیکلې دی د مسند احمد د روایت د وجې نه، نو دا مضمون حدیث شو.

په حدیث باندې کلام من حیث الفقه :

چه د هغې نه په ظاهره معلومېږي چه دې صحابی د روژې نیولو نه پس افطار اوکړو خو مونږ ته د دې خبرې معلومات نشته چه هغه په فسطاط کښې مقیم وو یا مسافر، په دې کښې دوه احتمالات دي او د باب په شروع کښې چه کومه مسئله بیان کړې شوې ده چه په هغې کښې د احنافو دا مذهب بیان کړې شوې دې چه انسان مسافر وی یا مقیم د روژې د نیت کولو نه پس د دواړو دپاره افطار ناجائز دې، نو دا صحابی ابو بصره فسطاط کښې مقیم وو یا مسافر، په دې کښې دواړه احتمالات دي، په دواړو صورتونو کښې د هغه دپاره افطار جائز نه وو د احنافو په نزد، او د شوافعو او مالکیانو په نزد د هغه دپاره په یو صورت کښې افطار جائز وو او په یو صورت کښې ناجائز، یعنی که په فسطاط کښې مسافر وو او د روژې نیت ئې کړې وو نو بیا خو ورله افطار کول جائز وو او که په فسطاط کښې مقیم وو او د روژې نیت ئې کړې وو نو په دې صورت کښې ناجائز وه، حاصل د حدیث دا شو چه د احنافو په دواړو صورتونو کښې او د شافعيه او مالکيه په یو صورت کښې خلاف راځي، البته د امام احمد په دواړو صورتونو کښې موافق دې.

لهذا د دې حدیث توجیه به د احنافو د مسلک مطابق کولې شی چه دا صحابی په فسطاط کښې مقیم وو او دې د فسطاط نه طلوع فجر نه مخکښې بغیر د روژې د نیت کولو نه روان شو او په کشتی کښې د سوریډو نه پس چه کله مسافر شو او بیوت مصر نه واوختل نو بیا ئې روژه افطار کړه یعنی د افطار اظهار، ځکه چه د روژې نیت خو ئې کړې نه وو، که په دې باندې دا اشکال وی چه په روایت کښې خو دا دی «فلم یجاوز البیوت» د دې جواب دا دې چه وړاندې هم په دې روایت کښې دی «الست تری البیوت» معلومه شوه چه صورت حال دا وو چه «تجاوز عن البیوت» خو شوې وو خو هغه بیوت په کشتی کښې د کیناستلو نه پس تر اوسه پورې په نظر راتلل فلا اشکال. او که دا فرض کړې شی چه دا صحابی په فسطاط کښې مسافر وو نو په دې صورت کښې به صرف دا توجیه کافی وی چه هغوی په دې ورځ باندې د روژې نیولو نیت نه وو کړې، او یوه عام توجیه کومه چه په دواړو صورتونو کښې کیدې شی که هغه مقیم وی یا مسافر دا دې چه ممکنه ده د هغه صحابی مسلک هم دا وی کوم چه د امام احمد دې، او دا چه د هغه په نزد د یو حدیث نه ثابت وی چه د هغې په بناء هغوی افرمائیل : اترغب عن سنة رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ګینې فی الواقع خو په دې مسئله کښې هیڅ صریح حدیث نه دې نقل شوې. اه من المذلل.

والحدیث اخرجه ایضا احمد والبیهقی والدارمی (المنهل)

بَابُ قَدْرِ مَسِيرَةِ مَا يُقْطَرُ فِيهِ

بیان د مقدار د مسافې د روژې پریځودلو د پاره

[۲۴۱۳] حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنْ مَنْصُورِ الْكَلْبِيِّ، "أَنَّ دَحِيَّةَ بْنَ خَلِيفَةَ خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ دِمَشْقَ مَرَّةً إِلَى قَدْرِ قَرْيَةٍ عَقِبَهُ مِنَ الْفُسْطَاطِ وَذَلِكَ ثَلَاثَةُ أَمْيَالٍ فِي رَمَضَانَ. ثُمَّ إِنَّهُ أَفْطَرَ وَأَفْطَرَ مَعَهُ نَاسٌ، وَكَرِهَ آخَرُونَ أَنْ يُقْطَرُوا. فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى قَرْيَتِهِ، قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الْيَوْمَ أَمْرًا مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَبَى أَرَاهُ، إِنَّ قَوْمًا رَغِبُوا عَنْ هَذَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ." يَقُولُ ذَلِكَ لِلَّذِينَ صَامُوا. ثُمَّ قَالَ عِنْدَ ذَلِكَ: اللَّهُمَّ اقْبِضْني إِلَيْكَ.

ترجمه: د منصور کلبی نه روایت دې فرمائی چې یو ځل دحیه بن خلیفه رمضان کښې د دمشق د کلبی نه په دومره فاصله لرې تلې وو څومره فاصله چې د فسطاط نه عقبه پورې ده اودا درې میله فاصله ده نوهغه روژه اونه نیوله اودده نورو ملگروهم اونه نیوله لیکن ډیرو عالمانو دفاصلي دکم والي په وجه روژه ماتول مکروه وگڼل، کله چې دحیه خپل کلي ته واپس راغې هغه او وئیل په الله قسم نن ما یوه داسې خبره لیدلې ده د کومې د لیدلوچه زما گمان نه وو، چې خلقو د نبی ﷺ د طریقې نه اود صحابه کرامو د طریقې نه نفرت کړې دې ددې نه هغه کسان مراد وو چاچه په سفر کښې روژه نیولې وه ددې نه پس هغه دعا وغوښتله اې ربه ماخپل ځان ته درولي (وفات مې کړي) ر.

شرح حدیث :

منصور کلبی وائی چې دحیه بن خلیفه رضی الله عنه مشهور صحابی یو ځل د دمشق په یوه کوڅه کښې (چې د هغې نوم مزه دې) روان وو او لا دومره لرې نه وو تلې چې څومره فاصله د قریه عقبه او فسطاط تر مینځه ده کومه چې درې میله ده، راوی فرمائی او دا د رمضان میاشت وه، بیا وړاندې په روایت کښې دی چې تقریباً درې میله رسیدلو نه پس هغه روژه افطار کړه او د هغه په اصحابو کښې بعضو خو افطار کړه او بعضو نه ده افطار کړې، بیا چې کله دا صحابی واپس کیدو سره خپلې کوڅې ته راغلو نو وې وئیل چې ما نن د خپلو خلقو نه داسې څیز اولیدو چې د هغې زما د هغوی نه توقع نه وه، د خلقو عجب حال دې چې د رسول الله ﷺ د طریق نه اعراض کوی، د هغه خلقو طرف ته اشاره وه چا چې افطار نه وو کړې، او بیا ئې دعا اوکړه: اللهم اقْبِضْني إِلَيْكَ، یعنی اوس زه په دې دنیا کښې اوسیدل نه غواړم.

په ترجمه الباب سره د مصنف غرض چې په کوم سفر کښې افطار کولې شی د هغې مقدار مسافت بیانول وو، د ائمه اربعه په نزد د افطار مسافت هم هغه دې کوم چې د قصر فی الصلاة دې کوم ته چې سفر شرعی وئیلې شی چې د هغې په مقدار کښې ائمه ثلاث او د احنافو څه نه څه اختلاف دې، او د ظاهریه په نزد صرف درې میله مسافت دې، او په دې حدیث کښې هم صرف درې میله مذکور دي، پس دا حدیث د ظاهریه موافق او د جمهورو خلاف شو، جواب دا دې چې په دې حدیث کښې خو دا دی چې درې میله سفر کولو نه پس

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۵۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۸/۶) (ضعیف)

هغه افطار او کړو د منتهاء سفر خو په دې حدیث کښې بالکل ذکر نشته کیدې شی چه هغه وړاندې ځی، او دا افطار د سفر دوران کښې وی لکه چه په هغه حدیث کښې راځی کوم چه په کتاب الصلاة کښې تیر شوې دې چه رسول الله ﷺ د مدینې منورې نه روان شو او ذوالخليفة ته رسیدو سره ئې قصر مونځ او کړو، دلته خو هم دا وئیلې شی چه دا د سفر دوران وه او سفر منزل وو. والحديث اخرجه ايضا احمد والطحاوی والبيهقي. (المنهل)

[۲۴۱۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعَاوِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ "يَخْرُجُ إِلَى الْغَابَةِ فَلَا يُفْطِرُ وَلَا يَقْصِرُ".

ترجمه: دنافع نه روایت دې چه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به غابه (ځنگل) ته تلو اونه به ئې روژه پریخودله اونه به ئې په مونځ کښې قصر کولو.

بَابُ مَنْ يَقُولُ صُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ

باب دې چه که څوک اوواڼی ما درمضان ټولې روژې ونيولې

[۲۴۱۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ الْمُهَلَّبِ بْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ إِنِّي صُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ وَقَمْتُهُ كُلَّهُ". فَلَا أَذْرِي أَكْرَاهَ التَّزْكِيَةِ، أَوْ قَالَ: لَا بُدَّ مِنْ تَوَمِّةٍ أَوْ رُقْدَةٍ.

ترجمه: دابوبکر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ او فرمائیل په تاسو کښې دي یوکس داسې نه واڼی چه مادټول رمضان روژې نیولې دي او عبادت مې کړې دې، راوی واڼی چه نبی ﷺ خپل تعریف کول بد گنرلې دي ځکه چه په دې موده کښې خوبه لر اوده شوې هم وي (نوپه دې وجه باندې داسې وئیل خلاف واقع هم دي).

توضیح الحديث

رسول الله ﷺ فرمائی چه په تاسو کښې دې یو سرې دا خبره نه کوی چه ما د پوره رمضان روژې اونیولې او ټول رمضان مې قیام لیل او کړو، د دې علت وړاندې راوی د خپل طرف نه بیانوی چه ممکنه ده چه رسول الله ﷺ د دې نه په دې وجه باندې منع فرمائیلې وی چه په دې کښې د خپل نفس تزکیه موندلې شی قال تعالی: فلا تزکوا انفسکم هو اعلم بمن اتقى... او یا ئې په دې وجه منع فرمائیلې وی چه څه نه څه غفلت او خوب موندلې شی بیا ټول رمضان وئیل څنگه صحیح کیدې شی.

یو ادب خو دا شو کوم چه په دې حدیث کښې مذکور دې او مصنف په دې باندې ترجمه قائم کړې ده.

رمضان وئیل پکار دی یا شهر رمضان :

د لفظ رمضان متعلق په حدیث کښې وړاندې یو بل ادب هم راځی چه په هغې باندې امام بخاری ترجمه قائم کړې ده، باب هل یقال رمضان او شهر رمضان؟ یعنی مطلق رمضان وئیلې

۱: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف:) (صحیح موقوف)

۲: سنن النسائي للصيام ۴ (۲۱۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۴۰، ۴۱، ۴۸، ۵۲) (ضعیف)

شو یا شهر رمضان و نیل پکار دی؟ ځکه چه په یو ضعیف حدیث کښې راځي ﴿لا تقولوا رمضان فان رمضان اسم من اسماء الله تعالى، ولكن قولوا شهر رمضان﴾ امام نسائي رحمه الله هم د دې دپاره یوه ترجمه قائم کړې ده چه په هغې کښې هغوی جواز ثابت کړې دې، په هغې کښې داسې دی "باب الرخصة فی ان یقال لشهر رمضان، رمضان" او بیا ئې د هغې د لاندې د ابوداؤد والا حدیث کوم چه پورته ذکر شو ﴿لا یقولن احدکم صمت رمضان الخ﴾ ذکر کړې دې، چه د هغې نه بغیر د اضافت نه د شهر رمضان استعمال ثابتیږي، حافظ فرمائي چه د اصحاب مالک نه په دې کښې کراحت منقول دې، او اکثر شوافعو په قرینه باندې مدار ساتلې دې یعنی که په شهر باندې قرینه موجود وی نو هلته لفظ رمضان بغیر د اضافه شهر و نیلې شی او که داسې مقام دې چه هلته رمضان لره په دواړو معنو باندې محمول کیدې شی نو بیا مناسب نه ده، خو جمهور علماء کرام مطلقاً د جواز قائل دی. اه

والحدیث اخرجه ایضا احمد من عدة طرق والنسائي (المنهل)

باب فی صَوْمِ الْعِيدَيْنِ

داخترونوپه ورځ د روژې نیولویان

یعنی په عید الفطر او عید الاضحی دواړو کښې روژه نیول بالاتفاق حرام دی، البته صحت نذر کښې اختلاف دې چه که یو سړې د عیدین د روژې منخته اوکړی نو د احنافو په نزد جائز دې نذر به منعقد شی خو په دې ورځو کښې روژه نیول حرام دی بلکه قضاء به واجب وی، او د جمهورو په نزد نذر نه منعقد کیږي لهذا قضاء به هم واجب نه وی.

[۲۴۱۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَهَذَا حَدِيثُهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ، قَالَ: شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ قَبْدًا بِالصَّلَاةِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَهَى عَنْ صِيَامِ هَذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ، أَمَّا يَوْمُ الْأَضْحَى فَمَنْ أَكَلَهُ فَتَأْكُلُونَ مِنْ لَحْمِ نُسُكِكُمْ، وَأَمَّا يَوْمُ الْفِطْرِ فَيَفْطِرْكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ".

ترجمه: د ابو عبید نه روایت دې چه زه داختر په ورځ د عمر فاروق سره عیدگاه ته راغلم نو هغه داخترمونځ دخطي نه مخکښې ورکړو اوبیایي او فرمائیل یقیناً نبی ﷺ منع فرمائیلې ده دروژو نیولونه په دې دوه ورځو کښې هرچه دلوي اختر ورځ ده نو تاسوبه په دې کښې خپلې قربانۍ غوښي خوری او هر چه دواړه اختر ورځ ده دادروژو د ماتولو ورځ ده.

توضیح الحدیث

رسول الله ﷺ علت منع بیان فرمائي په عیدین کښې د روژې نیولو، هغه دا چه یوم الاضحی د الله پاک د طرف نه د میلستیا ورځ ده چه په هغې کښې د قربانۍ غوښه خورلې شی، په دې ورځ باندې روژه نیولو کښې اعراض عن الضیافة لازم دې، او په یوم الفطر کښې منع په دې وجه ده چه هغه شرعاً د افطار ورځ ده، ځنګه چه په رمضان کښې صوم مامور به دې هم دغه شان د دې ورځې وظیفه د صوم ضد یعنی افطار دې او روژه نیول په دې کښې فعل

(۱) صحیح البخاري للصوم ۶۶ (۱۹۹۰)، الاضاحي ۱۶ (۵۵۷۱)، صحیح مسلم للصيام ۲۲ (۱۱۳۷)، سنن الترمذي للصوم ۵۸ (۷۷۱)، سنن ابن ماجه للصيام ۳۶ (۱۷۲۲)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۶۳)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للعیدین ۲ (۵)، مسند احمد (۱/۲۴، ۳۴، ۴۰) (صحیح)

شیطان دي.

والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی وابن ماجه والبيهقي والترمذی وصححه. (المنهل)

[۲۴۱۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صِيَامِ يَوْمَيْنِ يَوْمِ الْفِطْرِ وَيَوْمِ الْأُحْضَى، وَعَنْ لَيْسَتَيْنِ الْعَمَاءِ، وَأَنْ يَحْتَبِيَ الرَّجُلُ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، وَعَنْ الصَّلَاةِ فِي سَاعَتَيْنِ بَعْدَ الصُّبْحِ وَبَعْدَ الْعَصْرِ".

ترجمه: دابوسعيد خدری رضي الله عنه نه روايت دي فرماني چه نبي صلي الله عليه وسلم منع فرماييلي ده دروژونيولونه په دوه ورځو کښي يودواړه اختر ورځ ده اوبله دلوي اختر ورځ ده او منع نې فرماييلي ده دخان نه دجامود رانغښتلو، او دا احتبا کولونه په يوه جامه کښي احتبادي ته وائي چه څنگونه او ملا په يوڅادر وتري اودمونځ کولونه په دوه وختونوکښي دسحردمونځ نه پس اودمازيگر دمونځ نه پس.

باب صِيَامِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ

په ايام تشريق کښي دروژونيولييان

تحریم صوم د عیدین سره مخصوص نه دي، بعض ايام نور هم دي چه په هغې کښي روژه ممنوع ده يعنی ايام تشريق خو د صوم عیدین تحریم خو متفق عليه دي.
مذاهب ائمه :

او د ايام تشريق نهی مختلف فيه دي، په دې کښي علامه عینی د علماء کرامو نهه اقوال ذکر کړي دي، چه په هغې کښي مشهور درې دي.
۱: لا يجوز مطلقا عندنا والشافعي في الجديد.

۲: عند مالك واحمد يجوز للمتمتع والقارن وبه قال الشافعي في القديم.

۳: يجوز مطلقا عند ابی اسحاق من الشافعية وبعض اهل العلم، دا مذاهب په کتاب الحج کښي تیر شوي دي هغه دي اوکتلي شي.

د ايام تشريق وايام نحر تعيين :

د دې نه پس خان پوهه کړي چه د ايام تشريق تعداد او تعيين کښي د علماء کرامو فی الجمله اختلاف دي او د ناقلين مذاهب د هغوی نه زیات کما يظهر ذلک بالرجوع الی شرح الحديث. ومنها فی الاوجز، خو تحقیق دا دي کما فی الابواب والتراجم چه د ايام تشريق مصداق د جمهورو ومنهم الائمة الاربعة کما فی الاوجز عن کتب فروعهم درې ورځي دي، یولسمه، دولسمه او دیارلسمه من ذی الحجة. اه او د ايام نحر مصداق د جمهورو په نزد درې دي لسمه ورځ او دوه ورځي د هغې نه روستو، لهذا لسم تاریخ د ذی الحجة په ايام نحر کښي داخل دي په ايام تشريق کښي غیر داخل، او دیارلسم د ذی الحجة د ايام تشريق نه دي نه د ايام نحر نه، او په مینځ کښي د دواړو شمار په دواړو کښي دي، خو د شوافعو د

۱: صحيح البخاري/الجمعة ۶ (۸۸۴)، وجزاء العيد ۲۶ (۱۸۶۴)، والصوم ۶۸ (۱۹۹۶)، صحيح مسلم/الصوم ۲۲ (۸۲۷)، سنن الترمذی/الصوم ۵۸ (۷۷۲)، (تحفة الأشراف: ۴۴۰۴)، وقد أخرجه: من ابن ماجه/الصيام ۳۶ (۱۷۲۲)، مسند احمد (۹۶، ۳۴/۳)، سنن الدارمي/الصوم ۴۳ (۱۷۹۴) (صحيح)

ایام نحر په تعداد کښې اختلاف دې د هغوی په نزد هغه څلور ورځې دی دیارلسم د ذی الحجه هم په دې کښې داخل دي.

[۲۴۱۸] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ أَبِي مُرَّةٍ مَوْلَى أَبِي هَانِيٍّ، أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَلَى أَبِيهِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ فَقَرَّبَ إِلَيْهِمَا طَعَامًا، فَقَالَ: "كُلْ. فَقَالَ: إِيَّيْ صَابِرًا. فَقَالَ عَمْرٍو: كُلْ، فَهَذِهِ الْأَيَّامُ الَّتِي كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِإِفْطَارِهَا وَيَنْهَانَا عَنْ صِيَامِهَا. قَالَ مَالِكٌ: وَهِيَ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ."

ترجمه: دام هاني دازاد کړې شوي غلام ابومره نه روایت دې چه هغه د عبدالله بن عمر رضی الله عنه دهغه پلار عمرو بن العاص ته لارل هغه مونږ دواړوته خوراک پیش کړو عبدالله بن عمرو رضی الله عنه ته ئې اوونیل خوره زما پلار اوونیل زما روژه ده عمرو اوونیل اوخوره دا هغه ورځې دي چه نبی صلی الله علیه و آله به مونږ ته په دې کښې دروژو ماتولو حکم کولو او په دې ورځو کښې به ئې مونږ دروژو نیولونه منع کولو مالک وائی دا دایام التشریق ورځې وي.

د ایام تشریق وجه تسمیه :

د ایام تشریق په وجه تسمیه کښې څو اقوال دی:

۱: شرق په معنی د نشر فی الشمس ځکه چه په دې ورځو کښې د قربانی غوښې خلق په گرمی کښې خوروی د اوچولو دپاره،

۲: دویم قول ایام تشریق ورته په دې وجه وئیلې شی چه د قربانی د څاروی نحر د شروق شمس نه روستو وی.

۳: دا تسمیه د صلاة عید په اعتبار سره ده کوم چه د شروق شمس په وخت باندې وی.

۴: تشریق په معنی د تکبیر کومه چه په دې ورځو کښې د فرض مونځونو نه روستو وئیلې شی. اه من الابواب والتراجم، والحديث اخرج مالک وابن خزيمة والحاكم وصحاحه، والنسائي وابن المنذر والبيهقي والدارمي. (المنهل)

[۲۴۱۹] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَلِيٍّ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ مُوسَى بْنِ عَلِيٍّ، وَالْإِخْبَارِيُّ حَدِيثٌ وَهْبٌ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، أَنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَوْمُ عَرَفَةَ وَيَوْمُ النُّحْرِ وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الْإِسْلَامِ وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبٍ."

ترجمه: د عقبه بن عامر نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل د عرفې ورځ اودلوسی اختر ورځ اود تشریق ورځې دمسلماانو داختر ورځې دي اوداورځې دخوراک څښاک دپاره دي.

صوم عرفه باره کښې اختلاف روایات ومذاهب علماء :

په دې حدیث کښې د یوم النحر او ایام تشریق سره یوم عرفه هم په ایام منهیة کښې شمار

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۵۱)، وقد أخرجه: موطا امام مالك / الحج ۴۴ (۱۳۷)، مسند احمد (۱۹۷/۴)، سنن الدارمي / الصوم ۴۸ (۱۸۰۸) (صحیح)

۲: سنن الترمذي / الصوم ۵۹ (۷۷۳)، سنن النسائي / المناسك ۱۹۵ (۳۰۰۷)، (تحفة الأشراف: ۹۹۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۲/۴)، سنن الدارمي / الصوم ۴۷ (۱۸۰۵) (صحیح)

کړې شوې ده، د بعض اهل علم مذهب خو هم دا دې هغوی دا وائی چه په دې ورځ باندې رسول الله ﷺ په حجة الوداع کښې روژه نه وه نیولې ځکه چه دا د اهل موقف د اختر ورځ ده، د دې قول تائید د هغه حدیث نه کیږي، او د بعض روایاتو نه د دې ورځې د روژې کراهت ثابتیږي خاص په عرفات کښې یعنی د حاجی دپاره، پس امام ترمذی رحمه الله باب تړلې دې، ما جاء فی کراهية صوم يوم عرفة بعرفة... او په هغې کښې ئې دا حدیث ذکر کړې دې (عن ابن عباس ان النبی صلی الله علیه وسلم افطر بعرفة الحديث. امام ترمذی رحمه الله فرمائی: والعمل علی هذا عند اکثر اهل العلم يستحبون الافطار بعرفة ليتقوى به الرجل علی الدعاء وقد صام بعض اهل العلم يوم عرفة بعرفة. اه تردې چه د یحیی بن سعید انصاری مذهب ئې دا لیکلې دې چه د هغوی په نزد د حاجی دپاره یوم عرفه کښې افطار واجب دې او د بعض روایاتو نه مطلقا د دې روژې استحباب معلومیږي لکه چه مشهور حدیث دې "ان النبی صلی الله علیه وسلم قال صیام يوم عرفة انی احتسب علی الله ان یکفر السنة التي بعده والسنة التي قبله" ... اخرجه الترمذی من حدیث ابی قتادة واخرجه مسلم مطولا،

معلومه شوه چه د صوم یوم عرفه په باره کښې درې قسم روایات دی:

۱: مطلقا استحباب، ۲: مطلقا کراهت، ۳: کراهة للحاج،

د ائمه اربعه تقریبي طور باندې مذهب په دې مسئله کښې دا دې چه د غیر حاجی دپاره مستحب ده مطلقا، او د حاجی دپاره استحباب دې خو په شرط د عدم ضعف، خو ضعف خو څه نه څه راځي، لهذا د دې حاصل عدم استحباب للحاج شو،

ثم رایت الابواب والتراجم ۱۵۴/۳: ففیه فی کتاب الحج قال ابن الهمام: صوم عرفة لغير الحاج مستحب وللحاج ان کان يضعفه عن الوقوف والدعوات فالمستحب تركه، وقيل يكره وهي كراهة تنزيهية. اه وقال ابن حجر صومه للحاج خلاف الاولى. اه ای وان لم يضعف كما قال النووي وهو الاصح عند الشافعية، ومكرهه عند المالكية كما قال الدردير وقال الموفق تركه افضل (ای عند احمد) لحدیث ام الفضل. اه وفيه فی کتاب الصوم ۲۲۰/۳ وتقدم اختلاف الائمة الاربعة فی صوم عرفة للحاج، واما لغير الحاج فاتفقت الائمة الاربعة علی ندبه بل قال الامام الشافعي بتأكده كما فی الاوجز.

اوس زموږ په وړاندې درې مختلف روایات دی، حدیث ابی قتاده تکفیر سنتین والا حدیث، حدیث عقبه د کوم چه بیان شروع دې، او حدیث ابی هريره "نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن صوم يوم عرفة بعرفات" اخرجه احمد وغيره، و ذکره الترمذی بقوله وفي الباب، یعنی د یو حدیث نه مطلقا استحباب او د دویم نه مطلقا منع او د دریم حدیث نه جمع بین الروایتین صورت معلوم شو یعنی د حاجی دپاره منع او د غیر حاجی دپاره استحباب. کذا فی البذل عن الشوكاني.

والحدیث اخرجه ایضا النسائي والحاكم والبزار والبيهقي والدارمي والترمذی. (المنهل)

باب النہی أن یُخصَّ یومُ الجمعة بصومٍ

باب دې په بیان دروژې نیولو دپاره د جمعی ورځې د خاص کولو د ممانعت کښې

صوم جمعه بانفراده کښې مذاهب اتمه :

د ترجمة الباب تعلق د صوم يوم الجمعة منفردا سره دې چه د هغې د حکم تصریح مصنف په ترجمة الباب کښې خپله ذکر فرمائيلې دې يعنی کراهت او منع، د شوافعو راجح قول هم دا دې او هم دغه شان د امام احمد هم، (مصنف هم حنبلي دې د شيخ په نزد) او د امام مالک په نزد تخصیص يوم الجمعة د روژې سره بغیر د کراهت نه جائز بلکه مستحسن ده، د اکثر فروع حنفیه نه هم دا معلومیري (۱) وفي بعض كتبنا الکراهة، قال مالک فی الموطاء : لم اسمع احدا من اهل العلم والفقه ومن یقتدی به ینهی عن صیام يوم الجمعة وصیامه حسن. اه البتہ امام ابویوسف رحمہ اللہ صرف د جمعی ورځې روژې ته خلاف احتیاط وئیلې ده، د احنافو او مالکیانو استدلال د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ د حدیث نه دې (۲) کان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یصوم من کل شهر ثلاثة ايام وقلما کان یفطر يوم الجمعة، رواه النسائی والترمذی وحسنه، وابن حبان وصححه وفي المنهل قال النووي: السنة مقدمة على ما راه مالک وقد ثبت النہی عن صوم يوم الجمعة، ومالک معذور فی انه لم یبلغه النہی.

[۲۴۲۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَصُومُ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا أَنْ يَصُومَ قَبْلَهُ يَوْمًا أَوْ بَعْدَهُ".

ترجمه: د ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه پیغمبر پاک صلی اللہ علیہ وسلم فرمائيلې دي روژه دي نه نیسي یوکس په تاسو کښې په ورځ د جمعی باندې مگر هغه چه یوه ورځ مخکښې ددې نه روژه اونيسي یا یوه ورځ وروسته ددې نه روژه اونيسي.

توضیح الحديث

دا حدیث په کراهة تخصیص باندې دال دې لکه چه د مصنف په ترجمة الباب کښې دي، امام ترمذی رحمہ اللہ اولاً ما جاء فی صوم الجمعة... ترجمه قائم کولو سره په دې کښې هغه د عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ هغه حدیث ذکر فرمائيلې دې د کوم نه چه مالکیانو او احنافو استدلال کړې دې کوم چه اوس پورته ذکر شو، د دې په باره کښې امام ترمذی رحمہ اللہ فرمائی: حدیث عبداللہ حدیث حسن غریب، او بیا بله ترجمه ما جاء فی کراهية صوم يوم الجمعة وحده، قائم کولو سره د ابوهريره رضی اللہ عنہ دا حدیث زیات قوی دې او کیدل هم پکار دی ځکه چه دا حدیث متفق علیه دې، د علامه عینی میلان هم د نهی طرف ته دې، او هغه د احنافو او

(۱) لکه در مختار، شامی، بحر الرائق، خانیه او صاحب بدائع فرمائی، کړه بعضهم صوم يوم الجمعة بانفراده وكذا صوم يوم الاثنين والخميس وقال عامتهم انه مستحب لان هذه الايام من الايام الفاضلة، فكان تعظيماً بالصوم مستحباً. اه من الاوجز ۹۸۳.

(۲) خو په دې استدلال باندې اشکال دې کما سیاتي.

(۳) صحیح مسلم الصیام ۲۴ (۱۱۴۴)، سنن الترمذی للصوم ۴۲ (۷۴۳)، سنن ابن ماجه الصیام ۳۷ (۱۷۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۰۳)، وقد أخرجه: صحیح البخاری للصوم ۶۳ (۱۹۸۵)، مسند احمد (۴۵۸/۲) (صحیح)

مالکیانو په استدلال باندې (د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د حدیث نه) رد کړې دې چه د دې نه تخصیص یوم باندې استدلال صحیح نه شی کیدې، هغه به د جمعی نه یوه ورځ مخکښې یا روستو شاملولو، په کوکب کښې د حضرت گنګوهی رائي په دې باره کښې دا ده چه د یوم جمعه تخصیص د صوم سره مکروه خو نه دې خو خلاف اولی دې مناسب نه دې، او په الحل المفهم (د حضرت گنګوهی افادات په صحیح مسلم باندې) کښې دا دې، د کومو ورځو تخصیص چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه ثابت دې لکه یوم الاثنین، یوم الخمیس، یوم عرفة، یوم عاشوراء هغه خو مشروع او مستحب دی، او د کومو ورځو تخصیص چه د هغه نه ثابت نه دې یا ئې د هغې د تخصیص نه منع فرمائیلي ده د هغې تخصیص مکروه دې، پس که د جمعی د ورځې روژه څوک د خصوصیت جمعه د وجې نه نیسی نو دا مکروه ده، خو که خصوصیت د وجې نه وی بلکه یوم من الايام په حیثیت سره ئې یا ئې د خپل څه سهولت او مصلحت د وجې نه نیسی نو هیڅ باک نشته. والحديث اخرجه البخاری ومسلم وابن ماجه واحمد والحاكم والبيهقي والترمذی وقال حديث حسن صحيح. (المنهل)

بَابُ النَّهْيِ أَنْ يُخَصَّ يَوْمُ السَّبْتِ بِصَوْمٍ د روژې نیولو دپاره د خالی د ورځې د خاص کولو دمانعت بیان په صوم یوم السبت کښې د مذاهب ائمه تحقیق:

په درمختار کښې دی، والمندوب کایام الیض من کل شهر ویوم الجمعة ولو منفردا او عرفة ولو کان لم یضعفه، والمکروه تحریمًا کالعیدين، وتنزیها کعاشوراء وحده، وسبت وحده. اه د دې نه معلومه شوه چه زمونږ په نزد د یوم السبت تخصیص د روژې سره مکروه تنزیهی دې، هم دغه شان د شافعیه په نزد دلته هم مکروه دې فقی شرح الاقناع ۲۲۶/۱ ویکره افراد یوم الجمعة بالصوم لقوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَصُومُ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا أَنْ يَصُومَ يَوْمًا قَبْلَهُ أَوْ يَوْمًا بَعْدَهُ وَكَذَا أَفْرَادَ السَّبْتِ أَوْ الْإِحْدَ لَخَبَرٍ "لَا تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلَّا فِيمَا افْتَرَضَ عَلَيْكُمْ" ولأن اليهود تعظم يوم السبت والنصارى يوم الاحد. اه او هم دغه شان د حنابله په نزد هم مکروه دې، پس په الروض السري ۱۸۷ کښې دی "وکره افراد یوم الجمعة لقوله صلی الله علیه و آله لَا تَصُومُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا قَبْلَهُ يَوْمًا أَوْ بَعْدَهُ يَوْمًا. متفق عليه... والافراد یوم السبت لحديث لَا تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلَّا فِيمَا افْتَرَضَ عَلَيْكُمْ. رواه احمداه د دې نقلونو نه معلومه شوه چه د ائمه ثلاث په نزد د یوم السبت تخصیص مکروه دې، په فروع مالکیه کښې مونږ ته دا مسئله ملاؤ نه شوه البته په منهل کښې د ائمه ثلاثه مذهب کراحت لیکلو نه پس فرمائی: وقال مالك وجماعة لا يكره صومه ولو منفردا، وقالوا حديث عبد الله بن بسر منسوخ، وعلى تقدير عدم نسخه هو ضعيف لا تقوم به حجة فان مالكا قال: هذا الحديث كذب، الى اخر ما ذكر. (۱)

(۱) وفيه اعل بالاضطراب: فانه روي عن عبدالله بن بسر عن اخته الصماء كما في المصنف وروي عن عبدالله عن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عند ابن حبان، الى ان قال: لكن لا دليل علي النسخ، وان ارادوا ان ناسخه حديث ام سلمة المتقدم فليس بمسلم لما علمت من ان النهي عنه محمول علي صومه مفردا والجمع متي امكن كان المعبر اليه ۳۷

[۲۴۲۱] حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ حَبِيبٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ قُبَيْسٍ، مِنْ أَهْلِ جَبَلَةَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، جَمِيعًا عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَسْرِ السُّلَمِيِّ، عَنْ أُخْتِهِ، وَقَالَ يَزِيدُ الْعَمَاءُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلَّا فِي مَا افْتَرَضَ عَلَيْكُمْ وَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلَّا لِحَاءَ عَنَبَةٍ أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَتَمَضَّغْهُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا حَدِيثٌ مُنْسُوخٌ.

ترجمه: د عبد الله بن بسر سلمي نه روایت دي فرمائی چه ماد خپلي خورنه اوریدلي دي چه نبی ﷺ فرمائیلي دي تاسو د شنبی (خالي) په ورځ روژه مه نیسئ مگر فرض روژه او که چرې په تاسو کښي یو کس ته دهفتي په ورځ څه ملاونشي نو د انگورو پانړې یا لرگي دي اوجویوي (اوروژه دي ماته کړي)، امام ابوداود فرمائی چه دا حدیث دجویریة په حدیث باندې کوم چه راروان دي منسوخ شوې دي.

توضیح الحديث

عبد الله بن بسر د خپلي خور صماء بنت بسر نه روایت کوي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د یوم السبت روژه مه نیسئ سوا د فرض روژې نه، لکه صوم رمضان یا صوم نذر وکفار و غیره، او وې فرمائیل چه که په تاسو کښي چاته څه خیز ملاؤ نه شی د روژې د ماتولو دپاره سوا د انگور د پوستکي نه یا د یو اونې د پوستکي نه پس پکار ده چه هم هغه دي اوزوی او تیر دي کړي. (د دي دپاره چه که روژه ئې نیولي هم وی نو چه باقی پاتي نه شی) قال ابوداود: هذا الحديث منسوخ

حديث الباب کوم چه د جمهورو دلیل دي په هغې باندې د مصنف او امام مالک نقد:

د دي حدیث نه د یوم السبت د روژې کراهت معلومېږي لکه جمهور علماء او ائمه ثلاث مذهب دي چه په هغې کښي احناف هم دي خو مصنف په دي مسئله کښي د جمهورو سره نه دي هغه د جواز تخصیص قائل دي هم په دي وجه مصنف په دي حدیث باندې نقد کړې دي، یو دا چه دا منسوخ دي، بل نقد په وړاندې باب کښي د امام مالک رحمه الله نه نقل کړې دي (قال ابوداود قال مالک هذا کذب) مونږ په خپله عربی حاشیه کښي دا خبره لیکلي ده چه دا دواړه نقدونه صحیح نه دي، امام ترمذی رحمه الله د دي حدیث نه روستو فرمائی: هذا حديث حسن ومعنى الكراهية في هذا ان يختص الرجل يوم السبت. اه امام ترمذی رحمه الله د علت کراهت طرف ته اشاره فرمائی چه په دي کښي تشبه باليهود ده ځکه چه هغوی د یوم السبت د تعظیم قائل دي او هغه ورځ په روژه نیولو کښي د دي تعظیم دي، علامه شامی هم علت کراهت هم دا لیکلي دي، کوم خلق چه دي حدیث ته منسوخ وائی لکه امام ابوداود او امام مالک کیدي شی چه د هغوی استدلال د ام سلمه رضي الله عنها د هغه حدیث نه دي چه د هغې نسائی

له.....اولي من النسخ، وقول مالك "انه كذب لم يثبت وجهه ولما اضطرر له بهذه الكيفية فلا يقدح في صحة الحديث" لانه دائر بين الصحابة وكلهم عدول، علي ان الحديث قد صححه ابن السكن والحاكم وقال علي شرط البخاري اذا علمت هذا التعليل ان القول بكراهة صياحه مفردا هو الراجح. (ام) ١: سنن الترمذي للصوم ٤٣ (٧٤٤)، سنن ابن ماجه للصيام ٣٨ (١٧٢٦)، (تحفة الأشراف: ١٥٩١٠، ١٨٩٦٤، ١٩٢٥٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٨٧٦)، سنن الدارمي للصوم ٤٠ (١٧٩٠) (صحيح)

او بیهقي وغيره تخريج کړې دي چه د هغې مضمون دا دي: کريب فرمائي چه بعض صحابه کرامو زه ام سلمه رضي الله عنها ته اوليرلم د دي معلومات دپاره چه په کومو ورځو کښې به رسول الله صلي الله عليه وسلم په کثرت سره روژې نيولي، نو هغوی اوفرمائيل يوم السبت والاحد، او دا چه رسول الله صلي الله عليه وسلم اوفرمائيل چه دا دواړه د مشرکانو اخترونه دي فانا اريد ان اخالفهم، خود دي حديث نه استدلال صحيح نه دي ځکه چه جمهور کوم چه د کراهت قائل دي هغه د کراهة منفردا قائل دي د مطلقا کراهة قائل نه دي، هغه د کراهة منفردا قائل دي د مطلقا کراهة قائل نه دي، او په دي حديث کښې افراد نشته بلکه د يوم السبت سره يوم الاحد هم دي، لهذا د دي حديث نه د امام مالک وغيره استدلال صحيح نه دي.

خو يو څيز بل دي قابل تامل هغه دا چه حديث ام سلمه رضي الله عنها نه دا مستفاد کيږي چه د اهل کتاب مخالفت روژه نيولو کښې دي چه د هغې مطلب دا شو چه د هغوی موافقت او تشبه وترک صوم کښې دي، وهکذا يستفاد من كلام بعض الفقهاء... هغوی وائي د اختر خودا حکم دي چه په دي کښې روژه کينخودلي شي، لهذا تشبه ترک صوم کښې موندلي شي نه په صوم کښې. فتدبر. وحديث الباب اخرجہ ايضا احمد والنسائي والدارمي وابن ماجة والحاکم وصححه وقال على شرط البخاري، واخرجه البيهقي وابن حبان والطبراني وابن السكن، وصححه الترمذي وقال حديث حسن. (المذهل)

باب الرخصة في ذلك

باب د خيالي دورځي دروژي نيولو د اجازت بيان

د باب د امام مالک په تائيد کښې دي:

يعني يواځې د خالي د ورځي د روژي جواز چه د هغې په اتمه کرامو کښې صرف امام مالک قائل دي، د مصنف ميلان هم دي طرف ته دي، وقد اشرنا اليه في الباب السابق، بيا د دي باب د لاندې مصنف دوه احاديث راوړي چه د هغې نه مخکښي دا دي:

[٢٤٢٢] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ. ٢ وَحَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، قَالَ حَفْصُ الْعَتَكِيُّ، عَنْ جُوَيْرِيَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "دَخَلَ عَلَيْهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَهِيَ صَائِمَةٌ. فَقَالَ: أَصُمَّتِ أُمِّيسَ؟ قَالَتْ: لَا. قَالَ: تُرِيدِينَ أَنْ تَصُومِي غَدًا؟ قَالَتْ: لَا. قَالَ: فَأُطِيرِي."

ترجمه: د جويرييه بنت حارث نه روايت دي فرمائي چه نبی صلي الله عليه وسلم دجمعي په ورځ زمونږ کړه راغې اودهغې روژه وه جويرييه رضي الله عنها ئې اوفرمائيل آيا پرون دي هم روژه نيولي وه هغې عرض اوکړونه نبی صلي الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل آيا صبادي دروژي نيولو اراده شته هغې اووئيل نه، نبی صلي الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل روژه ماته کړه.

(١) صحيح البخاري/الصوم ٦٣ (١٩٨٦)، (تحفة الأشراف: ١٥٧٨٩)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى (٢٧٥٤)، مستد احمد (٣٢٤/٦، ٤٣٠) (صحيح)

د حديث د ترجمه الباب سره عدم مطابقه او دهغي تحقيق :

په دې حديث كښې رسول الله ﷺ سيده جوړيږي ^{فِي الْمَاءِ} لږه يواځې د جمعي د ورځې د روژې نه منع فرمائيلې ده مگر دا چه وړاندې ورځ يعنې د خالي په ورځ باندې هم روژه اونيسي، په دې صورت كښې رسول الله ﷺ هغه ته د روژې اجازت وركړو.

د دې مضمون حديث نه واضحه شوه چه دا حديث په دې باب كښې نه دی كيدل پكار بلكه باب النهي ان يخص يوم الجمعة بصوم كښې كيدل پكار دی لكه امام بخاري ^{رحمته الله عليه} هم داسې كړې دی يا بيا باب سابق چه په هغي كښې منع راغلي ده په هغي كښې كيدل پكار دی نه د رخصت په باب كښ، او حضرت په بذل كښې ليكلي دي. او په بعض نسخو كښې دی هم دغه شان، لهذا په دې باب كښې د دې حديث ذكر في غير محله دي، د دې نه روستو په دې باب كښې دوه مستقل (حدثا) نور راروان دی خو په هغي كښې مصنف بل يو نوې حديث نه دي ذكر كړې بلكه په باب سابق كښې چه د صماء بنت بسر حديث تير شوې دي هم په هغي باندې ئې كلام كړې دي پس په هغي باندې ئې دوه نقدونه ذكر كړې دي يو د ابن شهاب د طرف نه چه دا حديث، حديث حمصي دي، دويم د امام مالك د طرف نه، قال مالك : هذا كذب... يو دريم نقد هم دي كوم چه اوزاعي نقل كړې دي چه ما دا حديث د خلقو نه قصدا پتولو (يعنې باوجود ما سره د كيدو به ما دا نه روايت كولو) تردې چه ما اوكتل چه دا حديث خو هر ځائي كښې خور شوي دي.

[۲۴۲۳] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ اللَّيْثَ، يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، "أَنَّهُ كَانَ إِذَا ذَكَرَ لَهُ أَنَّهُ نَهَى عَنْ صِيَامِ يَوْمِ السَّبْتِ، يَقُولُ ابْنُ شَهَابٍ: هَذَا حَدِيثٌ حَمْصِيٌّ".

ترجمه: دوهب بن ليث نه روايت دي فرمائي چه كله به ابن شهاب ته اوويلې شول چه دهغي په ورځ دروژونيولونه منع راغلي ده نوهغه به وئيل دا حديث حمصي يعنې كمزورې دي اود دې حديث نه اهل مدينه خبر نه دي.

[۲۴۲۴] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سَفْيَانَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: مَا زِلْتُ لَهُ كَاتِمًا حَتَّى رَأَيْتُهُ النَّشْرَ يَعْنِي حَدِيثَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدٍ هَذَا فِي صَوْمِ يَوْمِ السَّبْتِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مَالِكٌ: هَذَا كَذِبٌ.

ترجمه: اوزاعي نه روايت دي فرمائي چه مابه د عبد الله بن بسر حديث پټ ساتلو تردې چه ماوليدل هغه حديث مشهور شو مالك وئيلي دي چه دا حديث دروغ دي.

د "هذا حديث حمصي" شرح :

دا چه ابن شهاب فرمائي : هذا حديث حمصي... د دې په شرح كښې مختلف اقوال دي په دې باندې خو ټول متفق دي چه د ابن شهاب غرض په دې سره تضعيف حديث دي اوس دا چه د ضعف څه وجه ده، صاحب عون المعبود ليكلي دي چه د دې حديث په سند كښې دوه راويان حمصي دي ثور بن يزيد، خالد بن معدان او دا دواړه متكلم فيه دي، حضرت په بذل

(١): تفرد به أبو داود، انظر حديث (٢٤٢١)، (تحفة الأشراف: ١٥٩١٠) (صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، انظر حديث (٢٤٢١)، (تحفة الأشراف: ١٥٩١٠) (صحيح)

کښي دا خبره رد کړې ده وپه صاحب المنهل چه دا خبره صحيح نه ده چه دا دواړه راويان متکلم فيه دي، بلکه دواړه ثقه دي، علامه سندهي فرمائي چه د ضعف وجه دا ده چه په دې حديث کښي چه کومه نهی راغلي ده د هغې وجه فهم ته نه راځي څه ده، هم دغه شان بعض دې حديث ته منسوخ وائي او بعض ضعيف. اه زما په دې باندې دا اشکال دې چه د نهی وجه خو معلومه ده چه په دې کښي تشبه باليهود دې، زه په دې پوهه شوي يم چه د ابن شهاب غرض دا دې چه د دې حديث شهرت د حمص خلکو کړې دې په دې وجه دا حديث مشهور شو گڼي اهل عراق او اهل حجاز وغيره دا نه پيژندلو، د دې معنی فی الجملة تائيد د اوزاعي په کلام کښي دې (ما زالت له کاتما حتی رايته انتشر) نو دا شهرت او اشاعت دهغوی اهل حمص کړې وو، اوزاعي هم شامي دې او حمص دشام يو ښهر دې. والله تعالی اعلم والحديث اخرجه ايضا احمد والبخاری والنسائي وابو نعیم والبيهقي. (المنهل)

باب فی صَوْمِ الدَّهْرِ تَطَوُّعًا

باب دې د همیشه د نفلي روژو نيولوپه بيان کښي

مصنف په دې باب کښي د منع روايات ذکر کړې دي، پس احناف د صوم الدهر د کراهت قائل دي او هم دغه شان اسحاق بن راهويه او ظاهرية، او ابن حزم خو د حرمت قائل دي، خو جمهور علماء کرام د دې د کراهت قائل نه دي، هغوی د صوم الدهر د جواز قائل دي، هغوی وائي: په احاديثو کښي چه کومه نهی راغلي ده هغه د ايام خمسه د شمول په صورت کښي مطلقاً نه ده.

[۲۴۲۵] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ غِيلَانَ بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْبُدٍ الزَّمَانِيِّ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، أَنَّ رَجُلًا أَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ تَصُومُ؟ فَقَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلِهِ. فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ عُمَرُ، قَالَ: رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَمِنْ غَضَبِ رَسُولِهِ. فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يَرِدُهَا حَتَّى سَكَنَ غَضَبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَمْنُ بِصَوْمِ الدَّهْرِ كُلِّهِ؟ قَالَ: لَا صَامَ وَلَا أَفْطَرَ. قَالَ مُسَدَّدٌ: لَمْ يَصُمْ وَلَمْ يَفْطِرْ، أَوْ مَا صَامَ وَلَا أَفْطَرَ، شَكَ غِيلَانُ. قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَمْنُ بِصَوْمِ يَوْمَيْنِ وَيَفْطِرُ يَوْمًا؟ قَالَ: أَوْ يَطْبِقُ ذَلِكَ أَحَدًا؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَكَيْفَ يَمْنُ بِصَوْمِ يَوْمًا وَيَفْطِرُ يَوْمًا؟ قَالَ: ذَلِكَ صَوْمُ دَاوُدَ. قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَكَيْفَ يَمْنُ بِصَوْمِ يَوْمًا وَيَفْطِرُ يَوْمَيْنِ؟ قَالَ: وَدِدْتُ أَنِّي طَوَّقْتُ ذَلِكَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَلَاثٌ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَرَمَضَانَ إِلَى رَمَضَانَ، فَهَذَا صِيَامُ الدَّهْرِ كُلِّهِ، وَصِيَامُ عَرَفَةَ إِنِّي أُحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكْفِرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّنَةَ الَّتِي بَعْدَهُ، وَصَوْمُ يَوْمٍ عَاشُورَاءَ إِنِّي أُحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكْفِرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ".

ترجمه: دابو قتاده ده نه روايت دې فرمائي چه يو کس دنبي ﷺ په خدمت کښي حاضر شو او نپوس شي او کړو چه ته په کومه ورځ روژه نيسي ددې په اوریدوسره نبي ﷺ غصه شو کله چه عمر فاروق نه دنبي ﷺ غصه اوليدله نو وني ونيل راضي يو مونږ دالله تعالی نه چه

(۱) صحيح مسلم/الصيام ۳۶ (۱۱۶۲)، سنن الترمذي/الصوم ۵۶ (۷۶۷)، سنن النسائي/الصيام ۴۲ (۲۳۸۵)، سنن ابن ماجه/الصيام ۳۱ (۱۷۳۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۱۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۵/۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۳، ۳۰۸، ۳۱۰) (صحیح)

هغه زمونږه رب دې او په اسلام باندې چه هغه زمونږه دين دې او په محمد باندې چه هغه زمونږه نبی د پناه غواړوپه الله باندې دغضب دالله نه اود غضب درسول دهغه نه او عمر به دا کلمات بيا بيا تکرارول تردې چه دنبنی ﷺ غصه ختمه شوه نوده او وئيل اي دالله رسوله دهغه کس متعلق څه حکم دې څوک چه هميشه روژې نيسي نبی ﷺ او فرمائيل ده خونه افطار اوکړو اونه ئې روژه او نيوله، اودمسدد په روايت کښې لم يصم اولم يفطر الفاظ ذکر شوی دی بيا عمر رض اوکړو اي دالله رسوله دهغه کس په باره کښې څه حکم دې څوک چه دوه ورځې روژې نيسي او يوه ورځ ئې نه نيسي نبی ﷺ او فرمائيل ايا څوک دداسې عمل طاقت لري؟ عمر رض اوکړو اي دالله رسوله دداسې کس په باره کښې څه حکم دې څوک چه يوه ورځ روژه نيسي او يوه ورځ ئې نه نيسي؟ نبی ﷺ او فرمائيل دا د داود ﷺ روژه ده بيا عمر فاروق عرض اوکړو اي دالله رسوله دهغه کس په باره کښې څه حکم دې څوک چه يوه ورځ روژه نيسي اودوه ورځې نه نيسي؟ نبی ﷺ او فرمائيل داسې روژې زما هم خوښي دي چه زه ددې دپاره قوت حاصل کړم بياني نبی ﷺ او فرمائيل چه په هره مياشت کښې درې روژې نيول ديورمضان نه دبل رمضان پورې دروژو نيولو برابر اجر لري نودا داسې ده لکه چاچه ټول عمر روژې نيولي وي اود عرفې په ورځ روژه دالله نه زه اميدارم چه دده ديوکال مخکنی اوديوکال وروستنی گناهونه به معاف شي اود عاشورې دورځې روژه نيول ديوکال تير شوو گناهونودپاره کفاره.

توضيح الحديث

يو صحابی د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه ته تاسو روژه څنگه نيسي؟ يعني ستاسو د نفلي روژو په باره کښې څه معمول دي؟ دهغه سړی په سوال کولو باندې رسول الله ﷺ خفه شو، هلته عمر رض موجود وو، چه کله هغه د رسول الله ﷺ غصه محسوس کړه نو د رسول الله ﷺ په وړاندې ئې دهغې لوستل شروع کړل کوم چه دلته په کتاب کښې مذکور دي چه په هغې کښې الله پاک او دهغې رسول په ناراضگي سره پناه طلب کړې شوې ده هغه دا بار بار لوستلو تردې چه د رسول الله ﷺ ناخوښی ختمه شوه، شارحينو ليکلي دي چه رسول الله ﷺ دهغه په تپوس باندې غصه په دې وجه راغله چه دهغه سوال خلاف ادب او خلاف قاعده وو، ځکه چه هغه لره خو دا سوال کول پکار وو چه زه به روژه څنگه نيسم نه دا چه دهغه نه تپوس اوکړی چه ستاسو په روژه نيولو کښې څه معمول دي، ځکه چه د هر سړی احوال او مصالح جدا جدا وي، رسول الله ﷺ به د خپل حالت مطابق روژې نيولي په يوه مياشت کښې کمې او په بله مياشت کښې زياتې، څنگه چه به موقع وه، او بيا د انبياء ﷺ مصالح هغه دهغوی شايان شان وو، امام نووی رحمه الله فرمائي هم په دې وجه باندې چه کله بعض صحابه کرامو د رسول الله ﷺ نه هم دغه شان تپوس اوکړو چه تاسو فلاني عبادت څنگه کوئ او فلاني څنگه کوئ؟ نو دهغه په جواب باندې هغه صحابه کرامو دا مقدار کم او گټرلو چه دهغې خبر رسول الله ﷺ ته اوشو او په دې باندې ئې د خفگان اظهار او فرمائيلو.

بيا په حديث الباب کښې وړاندې داسې دی چه کله د رسول الله ﷺ خفگان ختم شو

نو بیا سیدنا عمر رضی الله عنه خپله د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د نفلی روژو باره کښې مناسب انداز کښې تپوس او کړو.

﴿فقال يا رسول الله! كيف بمن يصوم الدهر كله؟ قال: لا صام ولا افطر﴾ او په دویم روایت کښې دی لم یصم ولم یفطر... سیدنا عمر رضی الله عنه ترتیب وار تپوس او کړو، اول د صوم الدهر په باره کښې اوبیا دهغې نه کم او بیا دهغې نه کم، هغه د صوم الدهر په باره کښې اوفرمائیل : لا صام ولا افطر... چه داسې سړی نه روژه اونیوله او نه ئې افطار او کړو، افطار نه کول خو ظاهر دی چه ټوله ورځ د خوراک ځکاګ نه بند وو، او د صوم نفی د کمال او فضیلت په اعتبار سره دې، یعنی څنګه روژه چه انسان له نیول پکار دی هغه دغه شان روژه او نه نیوله، دا روژه ولی کامل نه ده؟ یا خو په دې وجه چه د دې نه په حدیث کښې منع راغلي ده. نو په دې کښې د حدیث مخالفت دې او یا په دې وجه چه د عبادت حقیقت چه په هغې کښې روژه هم داخله ده په مخالفت نفس کښې دې، او په صوم الدهر کښې د روژې د عادی کیدو په وجه باندې روژه د هغه عبادت جوړ شی چه په هغې کښې د نفس مخالفت او مشقت باقی نه پاتې کیږي، او وئیلی شوې دی چه دا جمله دعائیه ده یعنی خیرې چه څوک داسې او کړی الله پاک دې هغه ته نه د روژې موقع ورکړی او نه د افطار.

﴿قال يا رسول الله! كيف بمن يصوم يومين ويفطر يوما؟﴾ سائل تپوس او کړو چه که یو سړی مسلسل د دوه ورځو روژه او یوه ورځ افطار کوی نو څنګه ده؟ رسول الله صلی الله علیه و آله دا خبره هم خوښه نه کړه او وې فرمائیل چه که په چا کښې د دې طاقت او همت وی نو هغه دې داسې او کړی.

بیا سائل تپوس او کړو ﴿فكيف بمن يصوم يوما ويفطر يوما؟﴾ که یوه ورځ روژه او یو ورځ افطار کوی نو دا څنګه ده؟ رسول الله صلی الله علیه و آله د دې تعریف افرمائیلو ﴿ذلك صوم داود﴾ چه دا روژه داودی روژه ده، په بذل کښې لیکلې دی : په یو روایت کښې راغلي دی "افضل الصيام صيام داود عليه السلام" او دا چه د روژې دا طریقه ډیر مناسب او معتدل ده، خیر الامور اوساطها وشرها تفریطها وافرطها، ولذا قال بعض العلماء اجتهد في العلم بحيث لا يمنعك من العمل، واجتهد في العمل بحيث لا يمنعك من العلم. اهـ

بیا سائل تپوس او کړو ﴿فكيف بمن يصوم يوما ويفطر يومين؟﴾ رسول الله صلی الله علیه و آله اوفرمائیل : دا طریقه خو داسې ده چه د دې په باره کښې زه خپله غواړم چه ماته دې الله پاک د دې توفیق او طاقت راکړی.

اوسه پورې خو رسول الله صلی الله علیه و آله سیدنا عمر رضی الله عنه چه څنګه تپوس کولو د هغې مطابق ئې جواب ورکولو، اوس هغه د خپل طرف نه د روژې کیفیت تعلیم او تلقین فرمائی څنګه چه امت لره کیخودل پکار دی او ظاهره ده کومه طریقه د تعلیم چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلی ده هغه د ټولو نه افضل هم ده او اسانه هم ده، د هغې نه مخکښې چه کومې طریقې ذکر شوې په هغې کښې دا دواړه صفات یوځای نه شی موندلې کیدې، یعنی د افضل کیدو سره اسانیدل او هغه دا دې.

(ثلاث من كل شهر، ورمضان الى رمضان) چه د رمضان د مياشتې پوره روژې او باقی یولس مياشتې کښې هره مياشت درې روژې، بیا نې او فرمائیل چه دا کیفیت او طریقه د روژو د صوم الدهر برابر ده چه د هغې وجه مشهوره ده (الحسنة بعشرة امثالها)، په هره مياشت کښې درې روژې گویا د پوره مياشتې روژې شوې، بیا د هغې نه پس رسول الله ﷺ د کال په مياشتو کښې د بعض مخصوص روژو فضیلت بیان او فرمائیلو، یو صوم عرفه چه د هغې په باره کښې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زه امید لرم چه په دې سره به د دوه کالو گناه معاف شی، تیر کال او راروان کال، دویم یوم عاشوراء یعنی د لسم محرم روژه، او دا چه زه امید لرم چه الله پاک به د دې د وجې نه د یو کال گناهونه معاف کړی.

امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چه د ذنوب نه مراد صفات دی، او که د چا صفات نه وی او صرف کبائر وی نو امید کولې شی د هغې د تخفیف او کړو، او که دواړه قسم نه وی نو امید کیدې شی د رفع درجات.

د راروان کال د گناهونو د معاف کیدو مطلب چه لا صدور نې هم نه وی شوې؟ وئیلې شوې دی چه د تکفیر نه مراد حفظ دې، یعنی په راروان کال کښې د گناهونو نه محفوظ کیدل، او وئیلې شوې دی: د مخکښې او راروان کال د گناهونو معاف کیدو مطلب دا دې چه الله پاک هغه ته د خپل رحمت او ثواب دومره لویه حصه ورکوی کوم چه د راروان کال د گناهونو د کفارې دپاره کافی شی، د دې حدیث نه (صوم ثلاثة ايام من كل شهر) یعنی هره مياشت د درې روژو نیولو فضیلت ثابتیږي برابره خبره ده که هغه اول وی یا اخر یا په مینځ کښې درې روژې کومو ته چه ایام بیض وئیلې شی، او بل قول دا دې چه د دې درې روژو نه د ایام بیض روژې مراد دی. والحديث اخرجه مسلم والنسائي وابن ماجة مختصرا ومطولا، وكذا البيهقي من طريق ابان بن يزيد الخ. (المنهل)

[۲۴۲۶] (حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ، حَدَّثَنَا غِيلَانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْبُدٍ الزَّمَانِيِّ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، زَادَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، "أَرَأَيْتَ صَوْمَ يَوْمِ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمِ الْخَمِيسِ؟" قَالَ: فِيهِ وَلَدْتُ وَفِيهِ أُنْزِلَ عَلَى الْقُرْآنِ".

ترجمه: عبد الله بن معبد زماني د ابوقتاده نه د تیر شوي روایت په شان روایت بیان کړې دې مگر دا اضافه نې کړې ده چه عمر فاروق په اوونیل ای د الله رسوله د دوشمنې اود زیارت په ورځ دروژې نیولوڅه حکم دې نبي ﷺ او فرمائیل د دوشمنې په ورځ زه ا پیدا شوې یم او په همدې ورځ باندې په ما باندې قرآن کریم نازل شوې دې (یعنی په دې کښې روژه نیول بهتر دي).

تشریح: هم د دې حدیث په دویم طریق کښې دی: (ارایت صوم يوم الاثنين ويوم الخميس؟ قال فيه ولدت وفيه انزل على القرآن) په بذل کښې لیکلې دی چه په دې سوال کښې دوه احتمالات دی یا خو مطلقا په دې دواړو کښې روژه معلومول دی یا د سوال مقصد دا دې چه تاسو چه

۱. انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۱۷) (صحیح)

په دې ورځو کېنې په کثرت سره روژې نیسئ د دې څه وجه ده؟ د دې په جواب کېنې رسول الله ﷺ او فرمائیل (فیه ای فی یوم الاثنین) چه د گل په ورځ زما پیدائش دې، او هم په دې ورځ باندې په ما د نزول قران ابتداء ده، یعنی دا ورځ زما دپاره د کمال صوری او کمال معنوی دواړو د ظاهریدو ورځ ده.

خان پوهه کړه چه سوال د دوه ورځو په باره کېنې او د جواب تعلق صرف د یوم الاثنین سره دې د دې تحقیق صاحب منهل داسې کړې دې چه په دې روایت کېنې د (یوم الخمیس) زیادت وهم دې.

[۲۴۲۷] (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: لَقِينِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "أَلَمْ أَحَدِّثْ أَنَّكَ تَقُولُ لَأَقُومَنَّ اللَّيْلَ وَلَا صُومَنَ النَّهَارَ؟" قَالَ: أَحْسِبُهُ، قَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ قُلْتُ ذَلِكَ. قَالَ: قُمْ وَتُمْ وَصُمْ وَأَفْطِرْ وَصُمْ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ. قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمَيْنِ. قَالَ: قُلْتُ: إِنِّي أَطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا وَهُوَ أَعْدَلُ الصِّيَامِ وَهُوَ صِيَامُ دَاوُدَ. قُلْتُ: إِنِّي أَطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ."

ترجمه: د عبد الله بن عمر بن العاص نه روایت دې فرمائی چه زما سره د نبی ﷺ ملاقات او شو اوراته ئې او فرمائیل زه خبر شوې یم چه ته وائی چه زه به ټوله شپه عبادت کوم او ټوله ورځ به روژه نیسم عبد الله او وئیل هو، بې شکه ای د الله رسوله ما هم داسې وئیلی وونبې ﷺ او فرمائیل ته عبادت هم کوه او اوده کیږه هم، روژه هم نیسه او کوجه (خوراک خکاګ) هم کوه او په هرمیاشت کېنې درې روژې نیسه ددې ثواب دهمیشه روژو برابر دې ماعرض او کړو ای د الله رسوله زه ددې نه دزیاتو طاقت لرم نبی ﷺ او فرمائیل یوه ورځ روژه نیسه او یوه ورځ ناغه (خوراک خکاګ) کوه اودا بهترینې روژې دي او دا د داود ﷺ روژه و ماعرض او کړو زه ددې نه هم دزیاتو طاقت لرم نبی ﷺ او فرمائیل ددې نه افضل نشته.

والحدیث اخرجه ایضا مسلم والبیهقی مختصرا. (المنهل)

توضیح الحدیث

رسول الله ﷺ عبد الله بن عمرو رضی الله تعالی عنهما ته یوه ورځ د ملاقات په وخت او فرمائیل: ایا ماته ستاسو متعلق دا خبره نه ده رارسیدلې؟ (یعنی رارسیدلې ده) چه تاسو دا وایی چه زما اراده دا ده چه ټوله شپه به ویخ یم، قیام لیل به کوم، او د ورځې به روژه نیسم؟ نو هغوی د دې خبرې اعتراف او کړو چه بیشکه ما داسې وئیلی دی رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د شپې قیام هم کوئ او ارام هم، او د ورځې روژه هم نیسئ او افطار هم، او وې فرمائیل چه هره میاشت درې روژې نیسئ، په دې باندې هغوی عرض او کړو یا رسول الله! په ما کېنې د دې نه د زیاتو روژو طاقت دې (افضل په معنی د اکثر گینې بیا به اشکال دا وی چه افضل

۱: صحیح البخاری/الصوم ۵۶ (۱۹۷۶)، واحادیث الانبیاء ۳۸ (۳۴۱۸)، النکاح ۹۰ (۵۱۹۹)، صحیح مسلم/الصیام ۳۵ (۱۱۵۹)، (تحفة الأشراف: ۸۶۴۵، ۸۹۶۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذی/الصوم ۵۷ (۷۷۰)، سنن النسائی/الصوم ۴۵ (۲۳۹۴)، سنن ابن ماجه/الصیام ۳۱ (۱۷۲۱)، مسند احمد (۱۶۰/۲، ۱۶۴)، سنن الدارمی/الصوم ۴۲ (۱۷۹۳) (صحیح)

خو هغه طریقه کیدل پکار دی کومه چه رسول الله ﷺ اختیاروی نه هغه کومه چه صحابی بیانوی، رسول الله ﷺ په دې باندې اضافه کولو سره او فرمائیل چه بیا داسې او کړئ چه یوه ورځ روژه او دوه ورځې افطار کوه، یعنی پوره میاشت داسې کوه، په دې صورت کښې به په یوه میاشت کښې روژې لس او افطار به شل شی، بیا ئې د هغه په سوال باندې اضافه کولو سره یوه ورځ روژه او یوه ورځ د افطار حکم او کړو او دا چه دا عدل الصیام دې او هم دا صوم داودی دې.

والحدیث أخرجه ایضا البخاری فی عدة مواضع، ومسلم والنسائی وابن ماجه، وكذا البيهقی من طریق يحيى. (المنهل)

بَابُ فِي صَوْمِ أَشْهُرِ الْحَرَمِ

باب دې د حرمت په میاشتو کښې د روژو نیولو په بیان کښې

د اشهر حرم تعارف :

اشهر الحرم څلور دی درې یوځانې او یوه یواځې، (ذی قعده، ذی الحجة او محرم دا درې یوځانې دی یعنی مسلسل او رجب دا فرد ده یعنی د هغه درې واړو نه جدا، په تسلسل کښې شامل نه ده، د اشهر حرم ذکر په قران کریم کښې هم دې: ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ : د دې مفرد الشهر الحرام دې لکه چه په بل آیت کریمه کښې دی (الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمت قصاص) حرام په معنی د حرمت والا، دې میاشتو ته اشهر حرم په دې وجه وئیلې شی چه دا حرمت والا دی، او هم په دې وجه په زمانه جاهلیت کښې او ابتداء اسلام کښې په دې څلورو میاشتو کښې قتال حرام وو، بیا روستو د قتال حرمت منسوخ شو د جمهور په نزد وقال عطاء بعدم النسخ.

[۲۴۲۸] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سَعِيدِ الْجَرِيرِيِّ، عَنْ أَبِي السَّلِيلِ، عَنْ مُجِيبَةَ الْبَاهِلِيَّةِ، عَنْ أَبِيهَا أَوْ غَيْرِهَا، أَنَّهُ أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أُطْلِقَ. فَأَنَاءَ بَعْدَ سَنَةٍ وَقَدْ تَغَيَّرَتْ حَالُهُ وَهَيْئَتُهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمَا تَعْرِفُنِي؟ قَالَ: وَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا الْبَاهِلِيُّ الَّذِي جِئْتُكَ عَامَ الْأَوَّلِ. قَالَ: فَمَا غَيَّرَكَ وَقَدْ كُنْتَ حَسَنَ الْهَيْئَةِ؟ قَالَ: مَا أَكَلْتُ طَعَامًا إِلَّا بِلَيْلٍ مُنْذُ فَارَّقْتُكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِمَ عَذَّبْتَ نَفْسَكَ؟ ثُمَّ قَالَ: "صُمْ شَهْرَ الصَّبْرِ وَيَوْمًا مِنْ كُلِّ شَهْرٍ". قَالَ: زِدْنِي فَإِنِّي بِي قُوَّةٍ. قَالَ: صُمْ يَوْمَيْنِ. قَالَ: زِدْنِي. قَالَ: صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ. قَالَ: زِدْنِي. قَالَ: صُمْ مِنَ الْحَرَمِ وَاثْرُكَ، صُمْ مِنَ الْحَرَمِ وَاثْرُكَ، صُمْ مِنَ الْحَرَمِ وَاثْرُكَ. وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ الثَّلَاثَةَ، فَضَمَّهَا ثُمَّ أَرْسَلَهَا.

ترجمه: مجيبه الباهليه دخپل پلارياتره نه روايت کوي فرمائي چه هغه د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې وو بيالارو اوبيايوکال پس بيا ورغې اودهغه حالت تبديل شوې وو بل قسم شکل ئې وو او عرض ئې اوکړو اي دالله رسوله ايا ما پيژنئ؟ نبي ﷺ تپوس اوکړو ته

(۱) سنن ابن ماجه (۱۷۴۱)، (تحفة الأشراف: ۵۲۴۰)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / الصيام (۲۷۴۳)، مسند احمد

خوك ئې هغه اووئیل زه هم هغه باهلی یم کوم چه دلته یو کال مخکښې راغلي وم نبی ﷺ ورته او فرمائیل ستاشکل ولي بدل شوې دي په هغه وخت کښې خو ستاشکل ښه وو هغه اووئیل کله چه زه ستانه رخصت شوم نوما به صرف د شپې دودئ خورله (یعنی مسلسل روژې مې نیولې دي) نبی ﷺ ورته او فرمائیل تا ولي خپل خان په تکلیف کښې مبتلا کړې دي؟ اوددې نه پس ئې ورته او فرمائیل د ټول رمضان روژې نیسه اوبیا په هره میاشت کښې یوه یوه روژه نیسه هغه عرض او کړو ددې نه ئې راته زیات کړه نبی ﷺ ورته او فرمائیل په هره میاشت کښې دوه دوه نیسه، هغه اووئیل چه ددې نه زیات طاقت لرم نبی ﷺ ورته اووئیل: درې درې روژې نیسه هغه اووئیل ددې نه ئې هم راته زیات کړه نبی ﷺ ورته او فرمائیل د حرمت په میاشتو کښې (ذي القعدة ذي الحجة محرم رجب) کښې روژې نیسه او پرېږده، نیسه او پرېږده، نیسه او پرېږده او په درې گوتوسره ئې اشاره او کړه اول ئې موټي بند کړو اوبیاني کولا و کړو (مراد دادې چه ته درې ورځې روژې نیسه اودرې ورځې حتی کوه).

مضمون حدیث:

قوله: عن مجيبة الباهلية عن ابیها او عمها: مجيبة باهلیه د خپل پلار نه روایت کوی چه د هغه نوم عبدالله بن الحارث رضی الله عنه دي، یا دخپل تره نه چه د هغه نوم معلوم نه دي چه د هغې پلار یا تره یو ځل مدینې منورې ته د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، خو ورځې ایساریدو سره وطن ته واپس لاړو، دوباره یو کال پس بیا حاضر شو (وقد تغيرت حاله وهیته) یعنی دې ځل د هغوی حالت ډیر خراب او متغیر شوې وو (چه د هغې د وجې نه رسول الله ﷺ او نه پیژندلې شو چه دا هم هغوی دی) هغوی عرض او کړو چه زه هم هغه باهلی یم کوم چه تاسو ته مخکښې کال راغلي وو، رسول الله ﷺ ترې تپوس او کړو چه ستا دا حالت متغیر شوې ولي دې ته خو د دې نه په غوره حالت کښې وې؟ هغه ورته اووئیل چه ما مسلسل روژې نیولې دي ځکه بیا نبی ﷺ هغه ته او فرمائیل چه داسې کوه چه رمضان او د دې نه علاوه په هره میاشت کښې یوه روژه نیسه، هغوی عرض او کړو چه نور راته څه زیات کړئ، بیا ئې او فرمائیل چه په هره میاشت کښې دوه روژې نیسه، هغه بیا عرض او کړو چه لږې زیاتې ئې کړه، نو وې فرمائیل چه هره میاشت درې روژې نیسه، هغه ترې نوره اضافه طلب کړه نو په دې باندې ئې او فرمائیل، (صم من الحرم واترك، صم من الحرم واترك، صم من الحرم واترك) وې فرمائیل چه په اشهر حرم کښې درې روژې نیسه او بیا درې پرېږده، هم دغه شان رسول الله ﷺ فرمائی چه په اشهر حرم کښې درې روژې نیولو سره درې پرېږده، بیا درې نیولو سره درې پرېږده، هر ځل رسول الله ﷺ په خپلو درې گوتو سره اشاره فرمائیل او هغه ئې بندوله بیا ئې هغه پرانستلي.

ددې اخری حکم نه مخکښې رسول الله ﷺ هغوی ته هره میاشت ددرې روژو حکم فرمائیلې وو، بیا چه کله هغوی نور هم زیادت طلب کړو نو دا اخری خبره ئې او فرمائیل، اوس دلته دوه احتمالا تدی یا خو دا چه صرف په دې اخری حکم باندې عمل کوه، او یا مطلب دا دي

چه د دې آخری نه چه مخکښې کومه مشوره ورکړې وه یعنې هره میاشت د درې روژو نیولو هغه او دا دواړه راجمع کړه، په اول صورت کښې یعنې د انفراد په صورت کښې د نفلی روژو تعداد به شپيته وی او رمضان یوځاني کولو سره به نوی (۹۰) شی، او دویم صورت یعنې جمع والا احتمال کښې به صیام تطوع یو اتیا شی او د رمضان سره یو سل یولس. والحديث أخرجه النسائي والبيهقي وكذا ابن ماجة عن أبي مجيبة الباهلي واحمد. (المنهل)

باب فی صومِ الْمُحَرَّمِ

باب دې په محرم کښې د روژې نیولو په بیان کښې

محرم هم د اشهر حرم نه دې چه د هغې بیان اوس تیر شو.

[۲۴۲۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمُ، وَإِنْ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْمَفْرُوضَةِ صَلَاةُ مِنَ اللَّيْلِ". لَمْ يَقُلْ قُتَيْبَةُ: شَهْرٌ، قَالَ: رَمَضَانَ.

توجه: دابوهريره نه روايت دې فرمائي چه رسول الله فرمائي دي يقينا غوره دروژونه پس دمياشتي درمضان دالله تعالی دمحرم مياشتي روژې نيول دي او يقينا غوره په مونځونو کښې پس د فرضونه دتهجدو مونځ دې، دقتيبه په روايت کښې شهر لفظ نشته دې هغه درمضان لفظ ذکر کړې دې.

توضيح الحديث

د دې حديث نه معلومېږي چه د رمضان نه پس د ټولو نه غوره مياشت د روژه دپاره د محرم مياشت ده، دا حديث په صحيح مسلم کښې هم دې، او په دې باندې امام نووي "فضل صوم المحرم" باب تړلې دې.

د حديث الباب متعلق بعض سوال او جواب :

امام نووي رحمه الله د دې حديث نه پس فرمائي: فيه تصريح بانه افضل الشهور للصوم... د دې نه روستو بيا د يو اشكال جواب ورکوي هغه دا چه بيا رسول الله ﷺ د شعبان په مياشت کښې د روژو نيولو کثرت ولې کولو، پس په ابوداؤد کښې وړاندې باب راروان دې د صوم شعبان په باب کښې «كان احب الشهور الى رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان يصومه شعبان ثم يصله برمضان»، امام نووي رحمه الله فرمائي چه: "وقد سبق الجواب عن اكثار النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من صوم شعبان دون المحرم، وذكرنا فيه جوابين" هغه دوه جوابونه دا دي: اول دا چه ممكنه ده چه رسول الله ﷺ ته د صوم محرم د افضليت علم د ژوند په آخری حصه کښې شوې وي په دې وجه ورته په دې کښې د اکثار صوم موقع ملاؤ نه شوه، بل جواب دا دې چه ممكنه ده د محرم په مياشت کښې د روژې نيولو نه څه عذرونه پيښېږي، سفر يا مرض وغيره. اه

(۱) صحيح مسلم/الصيام ۳۸ (۱۱۶۳)، سنن الترمذي/الصلاة ۲۰۷ (۴۳۸)، الصوم ۴۰ (۷۴۰)، سنن النسائي/قيام الليل ۶ (۱۶۱۴)، سنن ابن ماجة/الصيام ۴۳ (۱۷۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۹۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۲/۲، ۳۲۹، ۳۴۲، ۳۴۴، ۵۳۵) (صحيح)

هسي خو د صوم شعبان فضيلت هم په يو حديث كښي راغلي دي كوم چه په ترمذي شريف كښي په كتاب الزكاة... باب ما جاء في فضل الصدقة كښي د انس رضي الله عنه په روايت باندې دي **(مثل رسول الله صلى الله عليه وسلم اى الصوم افضل بعد رمضان؟ قال شعبان لتعظيم رمضان)** خو دا حديث ضعيف دي، لكه چه امام ترمذي فرمائي هذا حديث غريب وصدقة بن موسى ليس عندهم بذلك القوي. هم دا جواب وركړې دي حافظ عراقى چه د ترمذي دا روايت د صحيح مسلم د روايت معارض نه شي كيدې، او علامه ابو الطيب سندی د دي تعارض يوه بله توجيه كړې ده هغه دا چه على الاطلاق خو افضل الصيام بعد رمضان صيام محرم دي، او د تعظيم رمضان په حيثيت افضل الصيام صيام شعبان دي.

د فضيلت په لحاظ سره د مياشتو ترتيب :

فانده: د فضيلت په لحاظ سره د مياشتو ترتيب څنگه دي؟ د دي په باره كښي حضرت شيخ په حاشيه د بذل كښي مختلف كتب فقه نه عبارتونه نقل فرمائيلي دي كوم چه لاندې ليكلي شي، وفي الانوار الساطعة (من ممالك الشافعية) رمضان افضل الشهور ثم المحرم ثم رجب ثم ذو الحجة ثم ذو القعدة ثم شعبان، ثم باقى الشهور انتهى، ويخالفه ما فى شرح الاحياء من النووى، افضلها بعد رمضان المحرم ويليه شعبان، وقال الغزالي: افضلها ذى الحجة، وفي الشرح الكبير للدردير افضلها المحرم فرجب فذوى قعدة وذوى الحجة. اه حضرت شيخ هم په دي حاشيه د بذل كښي يوې بلې خبرې ته توجه پيدا كړې ده هغه دا چه په حديث كښي راځي **(افضل الصيام صوم داود)** او بيا ئي د دي په باره كښي د امام طحاوى د مشكل الاثار نه نقل كړې دي چه دا فضيلت د شهور په لحاظ سره نه دي بلكه د كيفيت صيام په لحاظ سره دي يعنى د دوام په مقابل كښ، وړاندې په حديث كښي دي: وان افضل الصلاة بعد المفروضة صلاة من الليل.

په رواتب او تهجد كښي افضل څه دي؟

د دي حديث نه په ظاهره معلومېږي چه د قيام ليل او تهجد مونځ رواتب يعنى د سنن مؤكده نه هم افضل دي، پس ابو اسحاق مروزي او بعض علماء كرام هم د دي قائل دي، خو اكثر علماء د رواتب د فضيلت قائل دي چه د فرائضو سره چه كوم سنن مؤكده لوستلې شي هغه د تهجد د مونځ نه غوره دي، او هغه فرمائي چه دا حديث د دي رائي خلاف نه دي، ځكه چه رواتب د صلاة مفروضة ملحقات نه دي لهذا د تهجد مونځ د ټولو نوافل مطلقه نه غوره شونه د هغه نوافلو نه كوم چه ملحق بالفرائض دي (من المذل والمنهل)

والحديث اخرجه ايضا مسلم والدارمي والبيهقي، وكذا ابن ماجة والترمذي مقتصرين فيه على الصيام. (قوله في المنهل)

[۲۴۳۰] (۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا عِيسَى، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ يَعْنَى ابْنَ حَكِيمٍ، قَالَ: سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ هَيْبِ بْنِ عَبْدِ رَحْمَةَ، فَقَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا

(۱) صحيح مسلم / الصيام ۳۴ (۱۱۵۷)، (تحفة الأشراف: ۵۵۵)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الصيام ۴۱ (۲۳۴۸، ۲۳۴۹)، سنن ابن ماجة / الصيام ۳۰ (۱۷۱۱)، مسند احمد (۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲) (صحيح)

يُفْطِرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَصُومُ".

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله به دومره روژې نیولې تردې چې مونږ به وئیل چې دې هډو افطار نه کوي او دومره افطار به ئې کولو تردې چې مونږ به وئیل دې دو روژې نه نیسي.

شرح حدیث:

قوله: قَالَ: سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ صِيَامِ رَجَبٍ. فَقَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَفْطِرُ وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَصُومُ".

د دې باب دویم حدیث دې، خو باب خو متعلق دې د صوم محرم سره او د دې حدیث تعلق دې د رجب سره، لهذا حدیث د ترجمه الباب سره متعلق نه دې، او صاحب منهل چې کومه نسخه اختیار کړې ده په هغې کښې په دې حدیث باندې د صوم رجب ترجمه ده.

اوس دا چې د دې حدیث نه د صوم رجب فضیلت ثابتیږي یا نفی فضیلت په دې کښې دواړه احتمالات دی ځکه چې راوی وائی چې رسول الله صلی الله علیه و آله به بعض وخت د رجب په میاشت کښې مسلسل روژې نیولې، او بعض وخت به ئې مسلسل افطار کولو نو په دې کښې دواړه جهتونه موندلې شی د اثبات هم او د نفی هم، صاحب منهل د نفی طرف اختیار کړې دې، او زموږ حضرت په بذل کښې د اثبات اړخ اختیار کړې دې.

خو حضرت په بذل کښې د حدیث د ترجمه الباب سره د غیر مطابق کیدو نه تعرض نه دې کړې، په ظاهره کښې به د حضرت په ذهن کښې هم دا وی چې ترجمه الباب د صوم رجب سره متعلق دې. فتامل

د صوم رجب په فضیلت کښې حدیث شته یا نه؟

اوس دا چې د صوم رجب د فضیلت په باره کښې یو حدیث ثابت دې یا نه؟ نو د دې متعلق د حافظ ابن حجر یو مستقل تصنیف دې، تبیین العجب بما ورد فی فضل رجب... چې د هغې په شروع کښې هغه لیکلې دی چې د رجب د میاشتي یا د صیام رجب په باره کښې یو صحیح حدیث کوم چې قابل حجت وی ثابت نه دې، او وړاندې لیکي: خو دا خبره مشهوره ده چې د فضائلو په باره کښې اهل علم مسامحت کوي او په دې کښې احادیث ضعیفه اخلی په دې شرط چې موضوع نه وی، کذا فی "الحل المفهم" ۳۱۰، والحديث أخرجه أيضا مسلم، وأخرجه البخاری وابن ماجه والترمذی بدون ذکر رجب. (قاله فی المنهل)

باب فی صَوْمِ شَعْبَانَ

باب دې په شعبان کښې د روژې نیولو په بیان کښې

[۲۴۳۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ، سَمِعَ عَائِشَةَ تَقُولُ: كَانَ "أَحَبُّ الشُّهُورِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَصُومَهُ شَعْبَانُ ثُمَّ رَجَبُ".

۱: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۶۲۸۰)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / الصيام (۲۶۵۹) (صحیح)

ترجمه: ام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائی چه دشعبان دمیاشتي روژي نیول دنی ﷺ دیر خوښ وو او بیا به ئي دشعبان دمیاشتي روژي درمضان سره متصل کولي.

توضیح الحديث

په دي حديث باندې کلام په مخکښي باب کښي تیر شو، رسول الله ﷺ به په دي میاشت کښي په کثرت سره روژي ولي نیولي حافظ د دي په حکمت کښي مختلف اقوال لیکلي دي، او بیا ترجیح هغه قول ته ورکړې ده کوم چه خپله د رسول الله ﷺ نه منقول دي لکه چه په نسائي کښي دي د اسامه بن زيد رضی اللہ عنہ د حديث نه چه هغه د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه زه وينم چه تاسو څومره په کثرت سره د شعبان روژي نیسئ په بل میاشت کښي دومره نه نیسئ نو په دي باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه دا داسي میاشت ده چه په دي کښي خلق غافل وي، دا داسي میاشت ده چه په دي کښي د خلقو اعمال الله رب العالمین ته پیش کیږي په دي وجه زه دا غواړم چه زما عمل هلته په داسي حال کښي اورسېږي چه زه روژه داریم، (فاحب ان يرفع عملي وانا صائم)

تنبیه: د فتح الباری په نسخه کښي ئي دا حديث د نسائي، ابوداود او ابن خزيمة طرف ته منسوب کړې دي، خو د حافظ نه علاوه علامه عيني، قسطلاني وغيره دا حديث د ابوداود طرف ته نه دي منسوب کړي، فالظاهر انه سبق قلم من الحافظ.

والحديث اخرجه ايضا النسائي والحاكم والبيهقي (المهمل)

باب فِي صَوْمِ شَوَّالٍ

باب دي دروژي نیولو په بیان کښي

[۲۴۳۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَانَ الْعَجَلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ مُوسَى، عَنْ هَارُونَ بْنِ سَلْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْلِمٍ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلْتُ أَوْسَيْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صِيَامِ الدَّهْرِ، فَقَالَ: "إِنَّ لِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، صَوْمَ مَضَانَ وَالَّذِي بَيْنَهُ وَكُلِّ أَرْبَعَاءَ وَخَمْسِينَ، فَإِذَا أَتَتْ قَدْ صُمْتَ الدَّهْرَ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَآفَقَهُ زَيْدُ الْعَكْلِيُّ وَخَالَفَهُ أَبُو نَعِيمٍ. قَالَ: مُسْلِمٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ.

ترجمه: عبید الله بن مسلم القرشي دخپل پلار نه روایت کوي فرمائی چه دنی ﷺ نه مي تپوس او کړو او که دنی ﷺ نه تپوس او شو دهمیشه روزر نیولو متعلق نو ئي فرمائیل یقینا ستاداهل په تاباندې حق دي درمضان روژي نیسه او کوي چه ددي سره متصل دي اوده رچارشمبي اود زیارت په ورځ روژه نیسه کله چه دي داسي او کړل نو دا داسي ده لکه چه تا تمام عمر روژي نیولي وي، امام ابوداود وائی مسلم بن عبید الله وئيلي دي چه ددي سره موافقت کړې دي زید عکلي اود دې مخالفت کړې دي ابونعیم.

توضیح الحديث

د رسول الله ﷺ نه د صوم الدهر په باره کښي تپوس او کړې شو نو هغه اجازت ورنکړو او دا ئي او فرمائیل چه په رمضان کښي روژي نیسه، او په هغه میاشت کښي کومه چه ورسره

(۱) سنن الترمذي للصوم ۴۵ (۷۴۸)، (تحفة الأشراف: ۹۷۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۶۷۳، ۷۸۴) (ضعيف)

متصل ده او د هرې گل او زیارت په ورځ پس هم دا دې ستا دپاره صوم الدهر. (والدی یلیه) مصداق په ظاهره کښې شوال دې، خو ترجمه الباب خو د شعبان په باره کښې دې پس کیدې شی چه مصنف د دې نه شعبان مراد کړې وی چه په هغې کښې هېڅ اشکال نشته، د رمضان په یو طرف کښې شوال دې، او په بل طرف کښې شعبان، خو په بعض نسخو کښې په دې حدیث باندې مستقل د شوال ترجمه الباب قائم دې په دې صورت کښې به د دې نه مراد شوال وی.

خان پوهه کړه (صم رمضان والذی یلیه) د دې سیاق نه دا فهمیږی چه د رمضان سره چه کومه متصل میاشت ده د دې نه پوره مراد ده، خو په یو حدیث کښې صراحة د شوال د پوره میاشت روژو مطلوب کیدل نه دی وارد شوی، په خلاف د شعبان د هغه په باره کښې داسې روایات دی لهذا راجح هم دا ده چه (والذی یلیه) نه پوره میاشت نه ده مراد کړې بلکه د شوال صرف شپږ روژې ځکه چه د نورو احادیثو نه هم د دې مطلوب کیدل ثابت دی، خو په دې صورت کښې به اشکال دا وی چه د شوال د شپږو روژو ترجمه مستقل وړاندې راروانه ده. والحديث أخرجه الترمذی (المنهل) وزاد المنذري النسائي ايضا.

باب فی صَوْمِ سِتَّةِ أَيَّامٍ مِنْ شَوَّالٍ

باب دې په شوال کښې د شپږو روژو نیولو په بیان کښې

د شوال د شپږو روژو متعلق د علماء کرامو اختلاف :

د دې روژو په باره کښې مشهوره دا ده چه جمهور علماء کرام د دې د استحباب قائل دی په خلاف د امام مالک چه هغه د دې انکار کړې دې په موطاء کښې، امام مالک رحمه الله فرمائی : ما رأيت احدا من اهل العلم يصومها، امام نووی رحمه الله د امام مالک سره امام ابوحنیفه رحمه الله هم ذکر کړې دې هغه لیکي : وقال مالک وابوحنيفه يكره ذلك، (۱) او حضرت په بذل کښې لیکلې دی واما مذهب الحنفية في ذلك فقال في نور الايضاح وشرحه مراقي الفلاح "واما القسم الرابع وهو المندوب فهو صوم ثلاثة ايام من كل شهر، ويندب كونها الايام البيض، ومن هذا القسم صوم يوم الاثنين ويوم الخميس ومنه صوم ست من شهر شوال، قال الطحطاوي في شرحه: قوله وصوم ست من شهر شوال : قال في البحر الست من الشوال صومها مكروه عند الامام متفرقة او متتابعة، لكن عامة المتأخرين لم يروا به بأسا.

دویم بحث دلته دا دې چه په دې روژو کښې توالی او تتابع اولی دې یا تفريق؟ د شوافعو په نزد د عيد الفطر نه روستو علی التوالی نیول مستحب دی، قال النوويان فرقا او اخرها عن اوائل شوال الى اواخره حصلت فضيلة المتابعة، لانه يصدق انه اتبعه ستا من شوال. اه او د احنافو په نزد دلته په دې کښې دواړه اقوال دی، قيل الظاهر وصلها الظاهر قوله "فاتبعه" (ځکه چه فاء د تعقيب بلا فصل دپاره راځی، وقيل تفريقها، اظهارا لمخالفة اهل الكتاب في التشبيه بالزيادة على المفروض. اه من المراق. او په در مختار کښې دی وندب تفريق صوم الست من شوال صومها

(۱) د امام مالکد مسلک تحقیق وړاندې راروان دې

مکروه عند الامام متفرقة او متتابعة لکن عامة المتأخرين لم یروا به بأساً ولا یکره التابع علی المختار خلافاً للشافعی. اه یعنی زموږ په نزد تفريق د هغه روژو اولی دې خو تسلسل هم مکروه نه دې په قول راجح کښ، البته د امام ابو یوسف رحمته الله علیه په نزد مکروه دې او د امام احمد رحمته الله علیه مذهب په منهل کښې دا لیکلې دې: وقال احمد: لا فرق بین المتتابع وعدمه فی الفضل، هم دغه شان صاحب منهل دا هم لیکلې دی چه فقهاء مالکیه هم د دې روژو د استحباب قائل دی خو متفرقا. او اوجز ۹۶/۳ کښې حضرت شیخ لیکي: د شوافعو په نزد دا روژې بالاتفاق مستحب دی بلکه تاکد سره، او هم دغه شان د حنابلې په نزد هم سنت دی لکه چه د هغوی په کتابونو کښې دی، او د امام مالک رحمته الله علیه مسلک د شرح حدیث او د کتب خلافيات لکه "بداية المجتهد" وغیره کښې مشهور دې چه د هغوی په نزد مطلقاً مکروه دی خو "الشرح الكبير" او په دسوقي کښې دی چه د امام مالک په نزد کراهة امور خمسة سره مقید دې که په دې کښې یو مفقود شی نو کراهت نشته، او هغه قیودیه دی. ۱: کیخودلو والا مقتدی به او د وخت پیشوا وی. ۲: د رمضان نه روستو متصلاً، ۳: تسلسل سره بغیر د تفريق نه، ۴: دا روژې علانیه طور نیول. ۵: د سنیة اتصال قائل کیدل. اه

[۲۴۳۳] (۱) حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، وَسَعْدِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ صَاحِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ صَامَ مَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ بِسِتٍّ مِنْ شَوَالٍ فَكَأَنَّمَا صَامَ الدَّهْرَ".

ترجمه: د ابوایوب نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله وسلم فرمائیلی دی چاچه درمضان روژې اونیولې اوبیاني ورپسي دشوال شپږ روژې اونیولې نوداداسې ده لکه ده چه تمام عمر روژې نیولې وي.

د دې روژو په مشروعیت کښې مصلحت:

د دې روژو په مشروعیت کښې مصلحت او حکمت علماء کرامو دا بیان کړې دې چه دا په منزله د سنن رواتب دې کوم چه د فرض مونځونو سره مشروع دې چه د هغې فائده د نقصان کمې پوره کول دی کوم چه د فرض مونځ نه روستو واقع شوې وی، علی هذا القیاس د دې روژو مشروعیت په صیام رمضان کښې د نقص کمې پوره کولو دپاره ده. اه من المنهل. زه وایم او هم دا مصلحت په حدیث شریف کښې د صدقة الفطر د مشروعیت په باره کښې راغلې دې کما تقدم فی کتاب الزکاة عن ابن عباس قال: فرض رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زكاة الفطر طهرة للصيام من اللغو والرفث وطعمة للمساكين الحديث.

.....

۱: صحیح مسلم/الصیام ۲۹ (۱۱۶۴)، سنن الترمذی/الصوم ۵۳ (۷۵۹)، سنن ابن ماجه/الصیام ۳۳ (۱۷۱۶)، (تحفة الأشراف: ۳۴۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱۷/۵، ۴۱۹)، سنن الدارمی/الصوم ۴۴ (۱۷۹۵) (صحیح)

باب كَيْفَ كَانَ يَصُومُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

باب دې چې نبی ﷺ به په څه طريقه روژې نيولې

د مصنف يو عادت :

د مصنف يو عادت شريفه دې چې هغه د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب كولو سره هم مستقل تراجم قائموي پس په كتاب الصلاة كښي د ابواب المواقيت په ضمن كښي يوه ترجمه ده "باب في وقت صلاة النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" هم دغه شان د دې نه مخكښي په كتاب الطهارة كښي "باب صفة وضوء النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" او هم دغه شان په كتاب الحج كښي "باب صفة حجة النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" خو په كتاب الزكاة كښي ئې داسې څه باب نه دې ترلې، په ظاهره كښي دې وجه باندې چې د اكثر علماء كرامو په نزد په انبياء عليهم السلام باندې زكاة نه واجب كيږي، بهر حال په دې باب سره د مصنف غرض په نفل روژو كښي د رسول الله ﷺ معمول بيانول دي، ځكه چې نفلي روژې خو اختياري دي د هغوي داسې څه ضابطه او قانون خو دې نه چې د هغې رعايت واجب وي د خلقو د حال مطابق دي.

[۲۴۳۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّظْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يَفْطِرُ وَيَقُولُ لَا يَصُومُ" وَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَكْمَلَ صِيَامَ شَهْرٍ قَطُّ إِلَّا رَمَضَانَ. وَمَا رَأَيْتُهُ فِي شَهْرِ أَكْثَرَ صِيَامًا مِنْهُ فِي شَعْبَانَ.

ترجمه: دام المومنين عائشه رضی اللہ عنہا روایت دې فرمائی چې نبی ﷺ به روژې نيولې تردې چې مونږ به گمان اوکړو چې دې هډو افطار نه کوي او افطار به ئې هم کولو تردې چې مونږ به گمان اوکړو چې دې هډو روژې نه نیسي او مونږ هېڅ کله نبی ﷺ نه دې لیدلې چې پوره میاشت روژې ئې نیولې وي علاوه درمضان نه اومانه دې لیدلې نبی ﷺ چې په بله میاشت كښي ئې دشعبان نه زیاتي روژې نيولې وي.

مضمون حدیث :

يعني رسول الله ﷺ به په بعض میاشتو كښي روژې دومره په كثرت سره نيولې چې زمونږ به دا خيال راغلو چې كيدې شي په دې میاشت كښي به روژه بالكل افطار كوي نه، او په بعض میاشتو كښي به ئې صرف افطار كولو تردې چې زمونږ خيال پيدا شو چې دې میاشت كښي به بالكل يوه روژه هم نه نیسي، بيا وړاندې فرمائی او دا خبره هم متعين وه چې رسول الله ﷺ به درمضان نه علاوه د يوې میاشتي پوره روژه نه ساتله، بيا وړاندې فرمائی او د ټولو نه زیاتي روژې به ئې د شعبان په میاشت كښي نيولې، د دې نه پس مصنف هم دا مضمون د ابوهريره رضی اللہ عنہ په روایت سره ذكر كړې دې او په هغې كښي د شعبان د روژې په

(۱) صحيح البخاري/الصوم ۵۲ (۱۹۶۹)، صحيح مسلم/الصيام ۳۴ (۱۱۵۶)، سنن الترمذي/الصوم ۲۷ (۷۳۱)، سنن النسائي/الصيام ۱۹ (۲۱۷۹)، (تحفة الأشراف: ۱۷۷۱۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الصيام ۳۰ (۱۷۱۰)، موطا امام مالك/الصوم ۲۲ (۵۶)، مسند احمد (۳۹/۶)، ۸۰، ۸۴، ۸۹، ۱۰۷، ۱۲۸، ۱۴۳، ۱۵۳، ۱۶۵، ۱۷۹، ۲۳۳، ۲۴۲، ۲۴۹، ۲۶۸ (صحيح)

باره کښې دومره زائد دی: وکان یصومه الا قلیلا بل کان یصومه کله... یعنی بس په دې ځان پوهه کړې چه د شعبان خو به رسول الله ﷺ پوره میاشت روژې نیولې.

تنبیه: حضرت په بذل کښې دا لیکلې دی چه په صحیح مسلم کښې دا زیادت کوم چه مصنف د ابوهریره رضی الله عنه طرف ته منسوب کړې دې هم په دې حدیث کښې ذکر کړې دې کوم چه دلته په ابوداود کښې د دې نه مخکښې تیر شوې دې یعنی حدیث ابی سلمه عن عائشة، حضرت لیکې چه دا زیادت ما په کتب حدیث کښې د ابوهریره رضی الله عنه نه من طریق ابی سلمه چرته اوموندلو او نه من غیر طریق ابی سلمه. والله تعالی اعلم.

[۲۴۳۵] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ زَادَ: كَانَ يَصُومُهُ إِلَّا قَلِيلًا، بَلْ كَانَ يَصُومُهُ كُلَّهُ.

ترجمه: ابوهریره دتیرشوی روایت په شان روایت بیان کړې دې مگر په دې روایت کښې دا اضافه ده چه په شعبان کښې به ئې لږې روژې نیولې بلکه ټوله میاشت به ئې هم نیولې. تشریح: په دې دویم روایت کښې دی (بل کان یصومه کله) دې باره کښې امام ترمذی د حضرت ابن المبارک نه نقل کړې دی چه داسې په کلام عرب کښې جائز دی چه کله یو سرې د میاشتي اکثره حصه کښې روژه نیسی نو هغه ته وئیلې شی چه (صام الشهر کله) او هم دغه شان وئیلې شی (قام فلان ليلة اجمع) چه فلانې سرې ټوله شپه د تهجد په مونځ باندې ولاړ وو (ولعله تعشی واشتغل ببعض امره) یعنی کیدې شی هغه دې دوران کښې بل څه کار هم کړې وی، خوراک ئې کړې وی یا ئې بل داسې قسم کار کړې وی، خو علامه طیبی د دې رائي سره اتفاق نه کوی چه هر کله په لفظ د (کل) سره راوی تصریح کوی کوم چه د تاکید شمول دپاره دې نو بیا ئې په اکثریت باندې محمول کول صحیح نه دی، لهذا داسې وئیل پکار دی چه بعض وخت د شعبان هغه پوره روژې اونیولې او بعض وخت اکثر روژې، او بعض د (کله) مطلب دا بیان کړې دې چه روژې خو به ئې د اکثر شعبان نیولې، د ټول شعبان نه، خو د دې صورت به دا وو چه کله به ئې د میاشتي د شروع نه اکثر نیولې او کله د میاشتي د اخر په اعتبار سره اکثر، او کله د میاشتي د مینځ په اعتبار سره اکثر نیولې، په داسې طریقه روژې پوره میاشتي ته شامل شوې، خو حافظ دې ته تکلف وئیلې دې او د ابن المبارک رائي ته ئې ترجیح ورکړې ده.

بَابُ فِي صَوْمِ الْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ

باب دې ددوشنبې (زیارت) په ورځ دروژې نیولوبیان

[۲۴۳۶] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي الْحَكَمِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ مَوْلَى قَدَامَةَ بْنِ مَطْعُونٍ، عَنْ مَوْلَى أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّهُ انْطَلَقَ مَعَ أَسَامَةَ إِلَى وَادِي الْقُرَى فِي طَلَبِ مَالٍ لَهُ، فَكَانَ

(۱): نفر د به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۱۶) (حسن صحیح)

(۲): سنن النسائي للقيام ۴۱ (۲۳۶۰)، (تحفة الأشراف: ۱۷۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۰۰/۵، ۲۰۱)، سنن

الدارمي للصوم ۴۱ (۱۷۹۱) (صحیح)

يَصُومُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ. فَقَالَ لَهُ مَوْلَاهُ: لِمَ تَصُومُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ وَأَنْتَ شَيْخٌ كَبِيرٌ؟ فَقَالَ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "يَصُومُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ". وَسُئِلَ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَذَا قَالَ هِشَامُ الدَّسْتَوَائِي: عَنْ يَحْيَى، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي الْحَكَمِ.

ترجمه: د اسامه بن زيد رضي الله عنه د ازاد کړې شوي غلام نه روایت دي فرماني چه زه د اسامه بن زيد سره وادي القري مقام ته لارم دپاره دتلولو دمال دده او هغه به روژه نيوله د دوشمبنی او د زیارت په ورځ خپل غلام ورته اووئیل ددوشمبنی اودزیارت په ورځ ولی روژې نیسي او حال دادې ته کمزورې اوبودایې؟ هغه اوفرمائیل یقینا عملونه دانسانانو پیش کیږی په ورځ ددوشمبنی اودزیارت امام ابوداود وائی همدارنگې روایت بیان کړې هشام دستوائی دیحي نه او هغه د عمر بن ابی الحکم نه.

مضمون حدیث :

د اسامه بن زيد رضي الله عنه د مولى نه روایت دي يعنی د هغه د خادم او ازاد کړی غلام نه چه يو ځل هغه دخپل اقا اسامه بن زيد سره د وادی القری طرف ته روان وو د خپل مال د طرف کولو دپاره، د اسامه مولى وائی چه په دې سفر کښې ما اولیدل چه اسامه به د گل او د زیارت په ورځ باندي روژه نیوله، ما هغه ته اووې چه ته دومره بوډا شوې او بیا په سفر کښې دوه روژې نیسي، د دې څه وجه ده؟ نو هغه اوفرمائیل چه رسول الله ﷺ به دا روژې نیولې او چه کله د هغه نه تپوس اوکړې شو نو د دې وجه ئې دا بیان اوفرمائیله چه په دې دواړو ورځو کښې د بندگانو اعمال الله پاک ته پیش کیږی.

د دې حدیث په سند کښې دوه راویان دی چه د هغوی حال معلوم نه دي، مولى قدامه او مولى اسامه، وادی القرای یوه وادی ده د مدینې او شام ترمینځه (د تبوک په سرک باندي راځی)، د خیبر نه روستو په ۷ هجری کښې رسول الله ﷺ دا عنوة فتح کړې وه بیا په جزیه باندي مصالحت شوې وو. (بذل)

د رفع العمل الى السماء په باره کښې مختلف روایات :

ابن الملك فرمائی : دا حدیث د هغه حدیث منافی نه دي چه په هغې کښې دی (رفع عمل الليل قبل عمل النهار وعمل النهار قبل عمل الليل) ځکه چه په یوځاني کښې د رفع ذکر دي او په بل ځاني کښې د عرض، یعنی روزانه اعمال د رفع نه روستو هلته جمع کیږی او بیا په دې دوه ورځو کښې هغه پیش کولې شی، او هم دغه شان هغه حدیث کوم چه اوس نزدې تیر شو چه په هغې کښې دا وو چه د اعمالو رفع الى السماء د شعبان په میاشت کښې وی، په دې دواړو کښې هیڅ منافات نشته، ځکه چه ممکنه ده اسبوع یعنی د ټولې هفتې د اعمالو رفع مفصلا وی، او د پوره کال د اعمالو په شعبان کښې مجملا. (من المنهل)

د یوم الاثنین او یوم الخمیس د روژو مندوب کیدل، د صوم سته ایام من شوال په باب کښې تیر شو.

والحدیث اخرجه ایضا احمد (المنهل)

باب فی صَوْمِ الْعَشْرِ

د لسم ذی الحجې پورې د روژې نیولویان

یعنی عشر ذی الحجة، یعنی یکم ذی الحجة نه تر د نهم ذی الحجة پورې د روژو د فضیلت بیان.

[۲۴۳۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ الْحَرِّ بْنِ الصَّبَّاحِ، عَنْ هُنَيْدَةَ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ أَمْرَأَةٍ، عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَصُومُ تِسْعَ ذِي الْحِجَّةِ وَيَوْمَ عَاشُورَاءَ وَثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ أَوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ وَالْخَمِيسَ".

ترجمه: هنيده بن خالد دخپلې ښځې نه روایت کوي او هغه د نبی ﷺ د یوې بی بی نه روایت کوي وائی چه نبی ﷺ به روژه نیوله په نهم ذی الحجه باندې او په ورځ د عاشوراء او درې ورځې روژې به ئې په هره میاشت کښې نیولې او د میاشتي اولنې پیر او د زیارت په ورځ.

شرح حدیث:

د بعض ازواج نه مراد ام المومنین ام سلمه رضی الله عنها ده لکه چه په نسائي کښې روایت دې، په دې حدیث کښې د درې قسم نفلی روژو ذکر دې، تسع ذی الحجة، یعنی د یکم ذی الحجة نه تر نهم ذی الحجه پورې، ځکه چه یوم العاشر خو د اختر ورځ ده، او یوم عاشوراء یعنی د لسم محرم روژه، او په هره میاشت کښې درې روژې داسې چه د میاشتي رومبني گل او جمعرات خو دا خو دوه روژې شوې، لهذا په دې دواړو ورځو کښې یو لره مکرر کول دي یعنی دوه د گل او یو د زیارت، یا د دې عکس یعنی دوه د زیارت او یو گل، پس د مسند احمد په روایت کښې دی «اول اثنين والخميس» او د نسائي په روایت کښې دی «اول خميس والاثنين والاثنين» د دې دواړو روژو مندوبیت "صوم ستة ايام من شوال" والا باب کښې د فقهاء کرامو په کلام کښې تیر شوې دې.

والحدیث اخرجه احمد والنسائي والبيهقي (المندل)

[۲۴۳۸] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبْرِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ يَعْنِي أَيَّامَ الْعَشْرِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟ قَالَ: وَلَا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، إِلَّا رَجُلٌ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجِعْ مِنْ ذَلِكَ بِشَيْءٍ".

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی الله عنه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلې دي الله تعالی په نورو ورځو کښې اعمال دومره نه خوښوي څومره چه په دې ورځو کښې خوښوي یعنی لس ورځې رومبني د ذی الحجه صحابه کرامو عرض او کړو اې د الله رسوله اونه جهاد هم د الله په

(۱): سنن النسائي/الصيام ۴۱ (۲۳۷۱)، ۵۱ (۲۴۱۹)، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۱/۵)، وياتي هذا الحديث برقم (۲۴۵۲) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري/العیدین ۱۱ (۹۶۹)، سنن الترمذي/الصوم ۵۲ (۷۵۷)، سنن ابن ماجه/الصيام ۳۹ (۱۷۲۷)، (تحفة الأشراف: ۵۶۱۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۶، ۳۳۸، ۲۲۴/۱)، سنن الدارمي/الصيام ۵۲ (۱۸۱۴) (صحيح)

لاره کښې؟ نبی ﷺ او فرماښل اونه جهاد هم په لاره د الله کښې مگر هغه سرې چه دخپل مال اوجان سره وتلی وي او دهغي نه هيڅ واپس رانوري.

توضیح الحديث

رسول الله ﷺ فرمائی، داسې ورځې نشته چه په هغې کښې نیک عمل کول الله پاک ته زیات محبوب وی د دې لسو ورځو نه، یعنی د ذی الحجه د شروع لس ورځې، یعنی د دې ورځو اعمال صالحه د باقی ټولو ورځو د اعمالو نه افضل دی. د دې حدیث نه معلومه شوه چه د ذی الحجه عشره اولی د ټولو میاشتو د عشرو نه غوره ده، چه د هغې تقاضه دا ده چه که یو سرې نذر اومنی چه په ټولو عشرو کښې د ټولو نه افضل عشره کښې فلانې نیک عمل کوم نو دهغه د نذر ایفاء به په دې عشره کښې د عمل نه وی، پس علامه عینی فرمائی که یو سرې نذر اومنی په افضل الايام کښې د عمل کولو پس که دهغه مراد یوه ورځ ده نو په دې صورت کښې به عشره ذی الحجه کښې یوم عرفه متعین وی ځکه چه د دې عشرې په ورځو کښې د ټولو نه افضل هم داده او که دهغه مراد افضل ایام اسبوع دې نو د جمعي ورځ به متعین وی، حدیث ابی هريرة خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة د وجي نه (من البذل).

التفضيل بين العشرة الاولى من ذی الحجة والعشرة الاخيرة من رمضان

په مرقاة کښې دی چه د علماء کرامو په دې کښې اختلاف دې، چه د ذی الحجه په عشره اولی او د رمضان په عشره اخير کښې کومه ورځ افضل ده، د بعض رأيي د دې حدیث د وجي نه دا ده چه عشره ذی الحجه افضل ده او بعض وائی چه عشره رمضان افضل ده د روژو د وجي نه او د ليلة القدر د وجي نه، او قول مختار دا دې چه ایام خو د عشره ذی الحجه افضل دی د عشره رمضان د ایام نه، او لیالی عشره د رمضان افضل دی د عشره ذی الحجه د لیالی نه، ځکه چه په ټولو ایام کښې یوم عرفه افضل ده، او په ټولو لیالی کښې ليلة القدر افضل ده. والحديث اخرجه ايضا البخاری وابن ماجه والبيهقي والترمذی وقال حدیث حسن غریب، واخرجه ابو عوانة وابن حبان من حدیث....

بَابُ فِي فِطْرِ الْعَشْرِ

د لسم ذی الحجه پورې دروژو نه نیولویان

یعنی د هغه حدیث بیان چه په هغې کښې د عشره ذی الحجه د افطار یعنی ترک

صوم مضمون راغلي دي.

[۲۴۳۹] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَائِمًا الْعَشْرَ قَطُّ".

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روایت دې فرمائی چه مانبي ﷺ دلوي اختر دلسو ورځو په روژو نیولوباندې کله هم نه دې لیدلې.

(١): صحيح مسلم/ الاعتكاف ٤ (١١٧٦)، سنن الترمذي/ الصوم ٥١ (٧٥٦)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٤٩)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/ الصيام ٣٩ (١٧٢٩)، مسند احمد (٤٢/٦، ١٢٤، ١٩٠) (صحيح)

د حدیث تشریح او توجیه :

پورته حدیث کوم چه د ام سلمه رضی الله عنها نه روایت شوې وو په هغې کښې تیر شوې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله به د تسع ذی الحجة روژې نیولې، خو د عائشې رضی الله عنها په دې حدیث کښې د دې خلاف دی چه ما کله هم رسول الله صلی الله علیه و آله د عشره ذی الحجة په روژو نیولو نه دې لیدلې، په دې حدیث کښې چه د نفی کوم انداز دې د دې نه دا معلومېږي چه گویا په عشره ذی الحجة کښې روژې ساتل مکروه دی، حال دا چه داسې نه ده بلکه په دې عشره کښې خو د اعمال صالحه ډیر فضیلت راغلې دې، او روژه نیول هم د رسول الله صلی الله علیه و آله نه ثابت دی، لهذا دا روایت بیشکه تاویل او توجیه ته محتاج دي.

یوه توجیه دا کولې شی چه سیده عائشه رضی الله عنها د صوم نفی نه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله به په دې عشره کښې روژه نه نیوله بلکه د خپل رویت نفی کوي، عقلاً خو دا توجیه صحیح ده خو عادة فهم کښې نه راځي چه د هغې علم کښې ولې دا مسئله رانغله چه رسول الله صلی الله علیه و آله به په دې عشره کښې روژې نیولې، بله توجیه دا کولې شی چه عائشه رضی الله عنها د روژې نفی د کامل عشره په اعتبار سره فرمائی او دا صحیح ده ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله خو به صرف د نهو ورځو روژې نیولې، خو دا توجیه هم صرف منطقی شان ده، لهذا د دې حدیث څه د تسلی بخش جواب په ظاهره کښې نشته. والله تعالی اعلم

والحدیث اخرجه ایضا مسلم والنسائی وابن ماجة والبيهقي والترمذی. (المنهل)

باب فی صوم یوم عرفة بعرفة

په عرفات کښې د عرفې په ورځ دروژې نیولویان

[۲۴۴۰] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَوْشَبُ بْنُ عَقِيلٍ، عَنْ مَهْدِيٍّ الْجَنَرِيِّ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي بَيْتِهِ، فَخَدَّثَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَهَى عَنْ صَوْمِ يَوْمِ عُرْفَةَ بِعُرْفَةَ".

ترجمه: د عکرمه رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه مونږ د ابوهريرة سره دهغه په کور کښې ناست وو مونږ ته ئې حدیث بیان کړو چه نبی صلی الله علیه و آله منع فرمائيلي ده دروژې دورځي د عرفې نه په عرفات کښې.

په بخاری کښې د صوم عرفه حدیث شته یا نه؟

په صوم یوم عرفه باندې تفصیلی کلام په باب صیام ایام التشریق کښې تیر شو، مصنف مطلق د صوم عرفه په باره کښې څه مستقل ترجمه نه ده قائم کړې البته د دې ذکر د نورو ابوابو په احادیثو کښې راتلو، د صوم عرفه په باره کښې مستقل ترجمه مصنف بس هم دا قائم کړې ده کومه چه د عرفات سره مقید ده، یعنی د حاجی دپاره امام بخاری ترجمه قائم کړې ده، باب صوم یوم عرفة... په دې باندې حافظ لیکي ای ما حکمه وکانه لم تثبت الاحادیث الواردة فی الترغیب فی صومه علی شرطه، واصحابها حدیث ابی قتادة انه یکفر اذا... الا تیه والسنة الماضية اخرجه مسلم وغيره. اه کوم چه وړاندې هم په دې باب کښې راروان دې او د دوه کالو د گناه معاف

(۱) سنن ابن ماجة/الصیام ۴۰ (۱۷۳۲)، (تحفة الأشراف: ۱۴۲۵۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۳۰۴، ۴۴۶) (ضعیف)

کیدو والا حدیث په صحیح مسلم کښې دې، امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ هغه نه دې ذکر کړې لعدم کونه علی شرطه. والحدیث اخرجه ایضا النسائی وابن ماجه والحاكم والبيهقي وصححه ابن خزيمة (المنهل)

[۲۴۱] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرِ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَمْرِ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، "أَنَّ نَاسًا تَمَارَوْا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ. فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ بِقَدَحٍ لَبَنٍ وَهُوَ أَقْفٌ عَلَى بَعِيرٍ يَعْرِفُهُ فَشَرِبَ".

توجه: دام الفضل بنت الحارث رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه خلقو دده سره جگړه شروع کړه په باره دروزه دښې عليه السلام کښې په ورځ د عرفې، بعضو او وئیل چه نبی عليه السلام د عرفې په ورځ روزه نیولې وه او بعضو او وئیل چه نه ئې وه نیولې، نو ما نبی عليه السلام ته دشودو یوه پیاله ورو لیرله او هغه وخت هغوی عليه السلام پخپل اوښ باندې وقوف کړې وو په عرفه کښې او وئې ځکل

توضیح الحديث

د حدیث مضمون واضح دې، ام الفضل رضی اللہ عنہا د عباس رضی اللہ عنہ زوجه او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چاچی فرمائی چه په حجة الوداع کښې په میدان عرفات کښې د څه خلقو په دې خبره کښې تردد او اختلاف پیدا شو چه نن د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم روزه ده یا نه؟ (د روایاتو نه معلومېږي چه خپله هغې ته هم معلومه نه وه په دې وجه هغې د دې مناسب تدبیر اختیار کړو، پس هغې په یوه پیاله کښې پئ د هغه په خدمت کښې اولیرل او هغه په خپله سورلئ باندې سوریږدو سره وقوف کولو، یعنی وقوف عرفه، او په یو روایت کښې دی چه هغه خطبه ورکوله، چه کله قاصد د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راوړسیدو او پئ ئې په هغه باندې پیس کړل نور رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه او ځکل، د بخاری په یو روایت کښې دی والناس ينظرون چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ټولو خلقو په ځکلو باندې اولیدو (دې سره ټولو ته دا خبره معلومه شوه چه دې وخت کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم روزه نه دې، په دې روایت کښې د استاذی تصریح نشته چه دچا په لاس باندې هغې پئ ورو لیرلې وو، حافظ فرمائی چه د نسائی د یو روایت نه معلومېږي چه هغه ابن عباس وو.

د دې نه پس خان پوهه کړه چه امام بخاری د صوم یوم عرفه په باب کښې پرلپسې دوه احادیث ذکر کړې دی اولاهم دا یعنی د ام الفضل او د دویم د سیده میمونه رضی اللہ عنہا، من طریق کرب عن میمونة، چه په هغې کښې دا دی چه سیده میمونه رضی اللہ عنہا د خلقو په اختلاف باندې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې پئ اولیرل، دواړه روایتونه په صحیح بخاری کښې دی په دې کښې د تعارض څه خبره نشته تعدد واقعه کیدې شی چه دواړو ته جدا جدا داسې کولو موقع ملاؤ شوې وی او بل احتمال دا دې چه دې دواړو خویندو خپل مینځ کښې چه کله یو ځانې کښې وې او هغوی ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په روزه کښې تردد پیدا شو نو دواړو یو ځانې پئ ورو لیرلې وی لهذا دواړو نه د ارسال نسبت صحیح دې. (قاله المحافظ)

وحدیث الباب اخرجه ایضا البخاری فی عدة مواضع، واخرجه مسلم والبيهقي (المنهل)

(۱) صحیح البخاری الحج ۸۵ (۱۶۵۸)، الصوم ۶۵ (۱۹۸۸)، الأشربة ۱۲ (۵۶۰۴)، صحیح مسلم للصيام ۱۸ (۱۱۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۵۴)، وقد أخرجه: موطا امام مالك الحج ۴۳ (۱۳۲)، مسند احمد (۳۴۰، ۳۸۸۶) (صحیح)

باب فی صَوْمِ یَوْمِ عَاشُورَاءَ

په لسم محرم باندې دروژې نیولویان

هم دغه شان دا ترجمه په صحیح بخاری کښې هم ده.

[۲۴۴۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ يَوْمًا تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ "صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ كَانَ هُوَ الْقَرِيبَةُ، وَتُرِكَ عَاشُورَاءُ قَمْنًا شَاءَ صَامُهُ وَمَنْ شَاءَ تَرْكُهُ".

ترجمه: دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائی چه عاشوره هغه ورځ وه په کومه چه د جاهلیت په زمانه کښې به هم خلقو روژه نیوله اونی علیه السلام به هم په دې ورځ د جاهلیت په زمانه کښې روژه نیوله، کله چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم مدینې منورې ته راغې نود عاشورې روژه ئې اونیوله اونورو خلقوته ئې هم په دې ورځ دروژې نیولو حکم اوکړو، ددې نه پس چه کله درمضان روژې فرض شوي نود رمضان روژې فرض پاتې شوي اود عاشورې روژه نبی صلی اللہ علیہ وسلم پریخوده اوس که د چارې غواړي نود عاشورې په ورځ دي روژه اونیسي اوکه د چارې غواړي نه دي نیسي.

توضیح الحديث

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه یوم عاشوراء یعنی د لسم محرم ورځ داسې ورځ وه چه په هغې کښې به قریشو روژه نیوله په زمانه جاهلیت کښ، او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به هغه ورځ روژه نیوله هم په دغه زمانه کښې یعنی د هجرت نه مخکښ، بیا چه کله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هجرت فرمائیلو سره مدینې منورې ته تشریف راوړلو نو دلته راتلو سره هم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه ورځ دا روژه اونیوله او صحابه کرامو ته ئې هم د هغه روژې حکم او فرمائیلو (استحبابا یا وجوبا، استحبابا کما عند الشافعی ووجوبا عند الحنفیة) بیا چه کله د رمضان روژه فرض شوه نو فرض روژه صرف هم هغه شوه او د عاشوراء روژه ترک شوه چه د چارې غواړي هغه دي اونیسي چه د چارې نه غواړي نه دي نیسي.

شرح حدیث :

د دې حدیث په شرح کښې حافظ وغیره لیکلي دي چه په دې ورځ باندې به قریشو روژه ولې نیوله؟ پس کیدې شی چه هغوی دا څیز حاصل کړې وی د څه قدیم شریعت نه، او هم دغه شان د هغه خلقو دا فعل چه هغوی د دې ورځې تعظیم کولو، د کسوة کعبه په ذریعه، یعنی کعبه باندې به ئې غلاف خپژولو او هم دغه شان بعض نور کارونه، او د حضرت گنگوهی تقریر "الحل المفهم" او هم دغه شان "الکوکب الدرر" کښې دا دی چه څنگه یهود په دې ورځ کښې روژه د الله پاک د بعض انعاماتو د وجې نه (چه د هغې ذکر په حدیث کښې

۱: صحیح البخاری/الحج ۸۵ (۱۶۵۸)، الصوم ۶۵ (۱۹۸۸)، الأثرية ۱۲ (۵۶۰۴)، صحیح مسلم/العیام ۱۸ (۱۱۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۵۴)، وقد أخرج: موطأ امام مالك/الحج ۴۳ (۱۳۲)، مسند احمد (۳۴۰، ۳۳۸/۶) (صحیح)

دې، نيوله هم دغه شان کيدې شې، د قريشو په تيرو لويو خلقو باندې هم د الله پاک څه انعام شوې وی چه د هغې په شکريه کښې هغوی هم په دې ورځ باندې روژه نيسي.

اوس پاتې شوه دا خبره چه رسول الله ﷺ مکه کښې قبل الهجرة ولې نيوله؟ دې باره کښې د حضرت گنگوهی تقرير په "الحل المفهم" کښې دا دې چه رسول الله ﷺ به دا روژه نيوله د قريشو په موافقت کښې په داسې امورو کښې چه کوم طاعت محموده او د عبادت د قبيل نه دی، او قرطبي هم دې ته نزدې خبره کړې ده، يعنی په حيثيت د موافقت فی امور الخير، کما فی الحج، يعنی څنگه چه به رسول الله ﷺ حج کولو، د نورو خلقو په شان، او يا دا چه الله پاک هغه ته د دې اجازت ورکړې وی په دې اعتبار سره چه هغه فعل خير دې، او د هغې نه په روستو روايت کښې دی:

لما قدم النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ المدينة وجد اليهود يصومون عاشوراء فسئلوا عن ذلك فقالوا هو اليوم الذي اظهر الله فيه موسى على فرعون ونحن نصومه تعظيما له، فقال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نحن اولى بموسى منكم وامر بصيامه...

د دې مقام مکمل توضيح وتنقيح من کلام الشراح والشيخ الجنبجوهی :

د دې روايت مضمون دا دې چه ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه کله رسول الله ﷺ مدينې منورې ته هجرت فرمائيلو سره راورسيدو نو هلته ئې اوکتل يعنی معلومه شوه چه يهودو به د عاشوراء روژه نيوله، رسول الله ﷺ د هغوی نه د دې د نيولو وجه او تپوسله نو هغوی ورته اووې چه دا داسې ورځ ده چه په هغې کښې الله پاک زمونږ نبي موسی ﷺ ته د هغه د دشمن فرعون باندې غلبه ورکړې وه نو چونکه دا د فتح او غلبې ورځ ده په دې وجه مونږ د دې ورځ په تعظيم کښې روژه نيسو، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائيل چه موسی ﷺ ته مونږ ستاسو نه زيات نزدې يو، او رسول الله ﷺ هغه ورځ د روژې نيولو حکم او فرمائيلو، په کوکب الدرې کښې ليکلې دی چه د دې نه دې دا خيال اونکړې شې چه دا د روژې حکم د موافقت يهود په بناء وو بلکه د روژې امر خود رسول الله ﷺ د طرف نه د مخکښې نه وو، دا جدا خبره ده چه يهودو هم په دې ورځ باندې روژه نيوله او هغه ته په دې معامله کښې د هغوی مخافت کول نه وو، لهذا امر سابق هم باقی پاتې شو او دا مزيد وجه هم مخې ته راغله د اتباع موسی ﷺ والا، هم دغه شان د دې دواړو احاديثو د يوځاني کولو نه معلومه شوه چه صوم عاشوراء چه څنگه په زمانه جاهليت کښې قريشو نيوله، په څه وجه باندې، چه هر څه وجه وی، نو هم دغه شان به يهودو هم نيوله چه د هغې سبب هغه وو کوم چه خپله هغوی بيان کړو، لهذا په نفس روژه نيولو کښې خو د فريقينو سره موافقت اوشو اگر چه سبب د دواړو مختلف دې، لهذا په دواړو روايتونو کښې خپل مينځ کښې هيڅ تعارض نشته، ښه خان پوهه کړئ.

[۲۴۴۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ثَائِفٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ عَاشُورَاءَ يَوْمًا نَصُومُهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَذَا يَوْمٌ مِنْ أَيَّامِ اللَّهِ فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ"

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه روایت دي فرمائی چې عاشوره هغه ورځ وه په کومه چې د جاهلیت په زمانه کښې به مونږ روژه نیوله، بیا چې کله درمضان روژې فرض شوي نوښې عليه السلام او فرمائیل دا ورځ هم د الله تعالی په ورځو کښې یوه ورځ ده که څوک غواړي نو په دې ورځ دي روژه اونیسې او که څوک غواړي نو پرېخودلې دي شی.

[۲۴۴۴] (۲) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَبِي، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا أَبُو بَرٍّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَجَدَ الْيَهُودَ يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ، فَسُئِلُوا عَنْ ذَلِكَ. فَقَالُوا: هَذَا الْيَوْمُ الَّذِي أَظْهَرَ اللَّهُ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ، وَنَحْنُ نَصُومُهُ تَعْظِيمًا لَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ. "وَأَمْرٌ بِصِيَامِهِ"

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضي الله عنه روایت دي فرمائی کله چې نبی عليه السلام مدینې منورې ته راغی نو یهودیان ئې اولیدل چې د عاشورې روژه ئې نیوله نبی عليه السلام د دوینې ددې دوجې تپوس او کړو نویهودیانو او وئیل چې په دې ورځ باندې الله تعالی په فرعون باندې موسی ته غلبه ورکړې وه او مونږ دهغه د تعظیم دوجې نه په دې ورځ روژه نیسو نبی عليه السلام او فرمائیل موسی عليه السلام ته مونږه ستاسونه زیات نزدې یو اونبی عليه السلام په دې ورځ باندې د عاشورې دروژې نیولو حکم اوکړو.

تشریح: د دې نه پس ځان پوهه کړئ چې «لما قدم المدينة وجد اليهود يصومون عاشوراء» په دې باندې دا اشکال کولې شی چې راوی خو وائی چې رسول الله عليه السلام چې کله مدینې منورې ته اورسیدو نو هلته تلو سره ئې یهودیان اولیدل چې هغوی به د عاشوراء په ورځ باندې روژه نیوله، د دې نه په ظاهره دا معلومېږي چې یهود په دې ورځ (چې په کومه ورځ رسول الله عليه السلام مدینې ته اورسیدو) روژه نیولې وه، حال دا چې د رسول الله عليه السلام قدوم مدینې منورې ته د ربیع الاول په میاشت کښې شوې وونه د محرم په میاشت کښې، یا په یوم عاشوراء کښې، د دې جواب دا کړې شوې دي چې د راوی مراد دا دي چې رسول الله عليه السلام ته د دې خبرې علم (د یهودو د یوم عاشوراء د روژې نیولو) د قدوم مدینه نه روستو اوشو د دې نه مخکښې ورته د دې علم نه وو، او یا دې زیات نه زیات دا اومنلې شی چې دلته څه عبارت مقدر دي چې کله رسول الله عليه السلام مدینې منورې ته اورسیدو او د رسیدو نه پس یوم عاشوراء راغله او په دې کښې ئې یهود په روژه نیولو باندې اولیدل، بیا ترې رسول الله عليه السلام تپوس اوکړو، یا بیا

۱: صحيح البخاري/الصوم ٦٩ (٢٠٠٢)، والتفسير ٢٤ (٤٥٠١)، صحيح مسلم/الصيام ٢٠ (١١٢٦)، (تحفة الأشراف: ٨١٤٦)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الصيام ٤١ (١٧٣٧)، مسند احمد (٥٧/٢)، سنن الدارمي/الصوم ٤٦ (١٨٠٣) (صحيح)
 ٢: صحيح البخاري/الصوم ٦٩ (٢٠٠٤)، أحاديث الأنبياء ٢٤ (٣٣٩٧)، المناقب ٥٢ (٣٩٤٣)، التفسير ٢ (٤٧٣٧)، صحيح مسلم/الصيام ١٩ (١١٣٠)، (تحفة الأشراف: ٥٤٥٠)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الصوم ٤٩ (٧٥٣)، سنن ابن ماجه/الصيام ٤١ (١٧٣٤)، مسند احمد (٢٣٧/١، ٣٤٠)، سنن الدارمي/الصوم ٤٦ (١٨٠٠) (صحيح)

داسې اوښلې شې که دا حدیث د دې په ظاهر باندې اوساتلې شې چه ممکنه ده یهود په یوم عاشوراء کښې د سنین شمسیه حساب کوی او د هغوی په دې حساب سره یوم عاشوراء په هغه ورځ باندې واقع شوې وی چه په کومه ورځ باندې رسول الله ﷺ مدینې منورې ته اورسیدو، حافظ فرمائی چه قابل اعتماد اوله توجیه ده. (من الهدل)

دلته یو اختلاف دا هم دې چه «وامر بصیامه» کښې د امر نه مراد امر وجوبی دې یا استحبابی، احناف د وجوب قائل دی چه په شروع کښې صوم عاشوراء واجب وه، او د شوافعو په شهر القولین کښې دا امر د استحباب دپاره وو، خو دا به منلې شې چه د دې صوم وجوب یو کال پورې وو بیا هم په دې کال باندې منسوخ شو، په دې وجه د رسول الله ﷺ قدوم مدینه کښې د کال په شروع کښې د محرم د تیریدو نه پس په ربیع الاول کښې شوې دې، بیا چه کله د هجرت په دویم کال شروع کښې چه کله د محرم میاشت راغله په دې کښې د دې فرضیت بیا موندلې شو بیا هم د دې کال په اخر یعنی شعبان ۲ هجری کښې نزول رمضان کیدو سره د دې روژې وجوب منسوخ شو. وحدیث الباب اخرجه ایضا البخاری ومسلم والنسائی والبيهقي والدارمی والترمذی وقال حدیث صحیح. (المنهل)

بَابُ مَا رُوِيَ أَنَّ عَاشُورَاءَ الْيَوْمُ التَّاسِعُ

باب دې په بیان د دې چه عاشوره په نهم محرم باندې ده

د عاشوراء متعلق شو بحثونه :

خان پوهه کړه ه په صوم عاشوراء کښې ډیر بحثونه دی، په اوجز المسالك کښې حضرت شیخ پنځه بحثونه بالتفصیل ذکر کړې دی، الاول لفة هل هو بالمداء بالقصر، واختلفوا فی مصداقه ایضا هل هو اليوم العاشر كما قال به الجمهور او اليوم التاسع او الحادی عشر، والثانی فی وجه التسمية بذلك، والمشهور انه سمي به لانه عاشر المحرم، وقيل سمي به لانه تعالى اكرم فيه عشرة من الانبياء، بعشر كرامات ذكرت في الاوجز. (۱) یعنی دې ورځې ته عاشورا په دې وجه وښلې شې چه چونکه هغه د محرم لسم تاریخ او لسمه ورځ ده او یا په دې وجه چه الله پاک مختلف زمانو کښې مختلف لس انبیاء علیهم السلام باندې یو نښې باندې یو خاص انعام او فرمائیلو په دې ورځ کښې یعنی د محرم په یوم عاشر کښ، په دې وجه دې ته یوم عاشوراء وښلې شې، هغه لس انبیاء کوم کوم دی او په هغوی کښې په هر یو باندې انعام

(۱) ففيه الصواب المشهور عند اهل اللغة والحديث انه سمي بذلك لانه عاشر المحرم، وقيل لان الله تعالى اكرم فيه عشرة من الانبياء عليهم السلام بعشر كرامات... یعنی الله پاک په دې ورځ کښې په لس انبیاء علیهم السلام باندې لس انعام او اکرام او فرمائیل، په هر یو نښې باندې یو خاص انعام، الاول موسى عليه السلام اذا نصره فيه وغرق فرعون، والثاني نوح عليه السلام اذا استوت فيه سفينة علي الجودي، والثالث يونس عليه السلام اتجي فيه من بطن الحوت، الرابع تاب الله فيه علي ادم عليه السلام اذ ولد فيه ورفع فيه، السابع تاب الله علي داود عليه السلام الثامن ولد فيه ابراهيم عليه السلام التاسع يعقوب عليه السلام رد فيه بصره، العاشر نبينا سيد ولد ادم محمد صلي الله عليه وسلم غفر له فيه ما تقدم من ذنبه وما تاخر، الي اخر ما في الاوجز والزيادة عليه، اللهم صل علي سيدنا محمد واله وعلي جميع اخوانه من الانبياء والمرسلين

کړې شوي دي هغه په حاشیه کښې او گوري. البحث الثالث في اعمال ذلك اليوم غير الصوم، الرابع هل كان صومه واجبا في الاسلام او مستحبا؟ الخامس في حكم صومه الان، وسط الكلام على هذه الابحاث في الاوجز. اه من هاشم الالامع (الحل المفهم)

د پورته ذکر شوي مضمون نه معلومه شوه چه يو بحث دلته دا دي چه د يوم عاشوراء مصداق کومه ورځ ده لسم محرم يا نهم؟ پس جمهور علماء د صحابه او تابعين نه او هم په دوي کښې ائمه اربعه هم دي، د هغوی په نزد د دي مصداق اليوم العاشر يعني د محرم لسمه ورځ ده، قال الخليل هو اليوم العاشر والاشتقاق يدل عليه، او د ابن عباس رضي الله عنه نه مشهوره دا ده چه هغه اليوم التاسع يعني د نهم محرم ورځ ده او دريم قول په دي کښې دا دي چه د دي مصداق يو لسم محرم دي نقله العيني عن تفسير ابي الليث السمرقندي، امام ترمذي رحمه الله باب ترلي دي "ما جاء في عاشوراء اي يوم هو" او د هغې د لاندې ئې دا روايت راوړې دي، حكم بن الاعرج فرماني چه زه ابن عباس رضي الله عنه ته لارم، هغه د زمزم کوهي ته نژدې د خپل خادر تکیه جوړه کړې ملاست وو، ما هغه ته عرض او کړو «اخبرني عن يوم عاشوراء اي يوم اصومه، چه د عاشوراء د ورځې په باره کښې ماته بيان او کړئ چه د دي روژه زه په کومه ورځ باندي اونيسم، نو هغه جواب را کړو چه کله ته د محرم مياشت وينې نو ورځې شماره. «ثم اصبح من يوم التاسع صائما» بيا نهم تاريخ لره صبا کړه ته د روژې په حالت کښ، هغه وائي ما د هغه نه تپوس او کړو چه ايا رسول الله صلی الله علیه و آله به دا روژه هم دغه شان نيوله؟ نو هغوی او فرمائيل او جي!

د دي روايت نه په ظاهره کښې هم دا معلومېږي چه د هغه په نزد د دي مصداق يوم تاسع دي، د دي نه پس امام ترمذي رحمه الله بل روايت دا ذکر کړې دي عن الحسن عن ابن عباس قال امر رسول الله صلی الله علیه و آله صلي الله عليه وسلم بصوم عاشوراء يوم العاشر... بيا د دي نه روستو امام ترمذي رحمه الله په دي ورځ کښې د اهل علم اختلاف نقل کړې دي قال بعضهم يوم التاسع، وقال بعضهم يوم العاشر، وروی عن ابن عباس انه قال صوموا التاسع والعاشر وخالفوا اليهود وبهذا الحديث يقول الشافعي واحمد واسحاق. اه

د بعض حضراتو رائي د ابن عباس رضي الله عنه په باره کښې دا ده چه هغه په دي کښې د جمهورو سره دي او د ترمذي په اول روايت چه د هغې نه په ظاهره معلومېږي چه د هغه په نزد يوم التاسع دي د هغې تاويل هغه دا کوي چه هغه د يوم عاشوراء مصداق نه بيانوي بلکه د سائل په سوال کښې دي لفظ يوم عاشوراء نه پس "اي يوم اصومه" که زه د صوم عاشوراء روژه نيسم نو څنگه او په کومه ورځ اونيسم؟ نو هغه د دي په جواب کښې او فرمائيل چه د محرم په نهم تاريخ باندي اونيسه يعني د نهم محرم نه ئې شروع کړه، يعني د يوم عاشوراء سره د نهم تاريخ روژه هم شامل کړه، بيا وړاندي د سائل په سوال کښې دي چه ايا رسول الله صلی الله علیه و آله به هم داسې روژه نيوله نو هغه او فرمائيل او! د دي مطلب دا دي چه او رسول الله صلی الله علیه و آله هم دا غوښتل چه دا روژه داسې اونيو لي شي، ځکه چه د ابوداود په حديث الباب کښې دي چه کله صحابه کرامو رسول الله صلی الله علیه و آله ته عرض او کړو چه د هغه ورځ تعظيم کښې

خو به يهودو نصاری روژه نیوله نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کله بل کال راشی نو مونږ به د نهم تاریخ روژه هم نیسو، خو په هغه باندې د راروان کال د روژو نیولو موقع رانغله بلکه د هغې نه مخکښې وفات شو، نو د رسول الله ﷺ مراد هم دا وو چه د یوم عاشر سره به د یوم تاسع روژه هم نیسی د دې دپاره چه تشبه بالیهود لازم نه شی

هم دغه شان د جمهورو تائید د دې ورځې د وجه تسمیه نه هم کیږی لکه چه پورته د خلیل په کلام کښې تیر شو، هو اليوم العاشر والاشتقاق يدل عليه، زمونږ استاذ محترم مولانا محمد اسعد الله صاحب رحمته تعالی به فرمائیل چه که د یوم عاشوراء مصداق یوم العاشر وی نو بیا خو په دې تسمیه کښې لحاظ کړې شوي دې د ليله ماضیه، او که د دې مصداق یوم التاسع او منلی شی نو په دې صورت کښې په تسمیه کښې لحاظ کړې شوي دې د ليله اتیه. هم دغه شان علماء کرامو لیکلي دی چه درې مراتب دی، ادنی درجه دا ده چه صرف یوم العاشر باندې روژه اونیولی شی او د دې نه غوره دا ده چه د دې سره دې تاسع هم شامل کړې شی، او د دې نه هم غوره دا ده چه د دې سره نهم او یولسم دواړه شامل کړې شی

[۲۴۴۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، أَنَّ إِسْمَاعِيلَ بْنَ أُمَيَّةَ الْقُرَشِيَّ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا غَطَفَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: جِئْتُ صَامَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَأَمَرَنَا بِصِيَامِهِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهُ يَوْمٌ تُعْظِمُهُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ صُمْنَا يَوْمَ التَّاسِعِ". فَلَمَّا بَاتَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ حَتَّى تَوَفَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: د عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دې کله چه نبی ﷺ د عاشورې په ورځ روژه ونيوله او مونږ ته ئې په دې ورځ دروژې نیولو حکم او کړو نو صحابه کرامو عرض او کړو ای د الله رسوله داخوهغه ورځ ده دکومي چه يهوديان اونصاري تعظيم کوي نبی ﷺ او فرمائیل که چرې زه دبل کال پورې ژوندې پاتې شوم نوپه نهم تاریخ به روژه نیسم بیاراروان کال دشروع کیدونه مخکښې نبی ﷺ وفات شو

توضیح الحديث

جمهور علماء کرام خود دې معنی دا اخی ای مع العاشر، خو دلته چونکه ترجمه الباب د اليوم التاسع دې په دې وجه به دا ونيلی شی چه د مصنف په ذهن کښې دا دی چه د ابن عباس رضی اللہ عنہ په نزد په دې حدیث کښې صرف یوم التاسع مراد دې او دا نه شی ونيلی کیدی چه خپله د مصنف رائي هم دا ده، والحديث اخرجه ايضا مسلم والبيهقي.

[۲۴۴۶] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ غَلَابٍ، م وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، أَخْبَرَنِي صَاحِبُ بْنُ عُمَرَ، جَمِيعًا الْمَعْنَى عَنْ الْحَكَمِ بْنِ الْأَعْمَرِ، قَالَ: أَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ رِدَاءَةً فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَسَأَلْتُهُ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ. فَقَالَ: "إِذَا رَأَيْتَ هِلَالَ الْمُحَرَّمِ فَأَعْدُدْ، فَإِذَا كَانَ يَوْمٌ

(۱): صحيح مسلم للصيام ۲۰ (۱۱۳۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۶) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم للصيام ۲۰ (۱۱۳۳)، سنن الترمذي للصوم ۵۰ (۷۵۴)، (تحفة الأشراف: ۵۴۱۲)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۱/۲۳۹، ۲۴۶، ۲۸۰، ۳۴۴، ۳۶۰) (صحيح)

التَّاسِعَ فَأُصْبِحَ صَائِمًا". فَقُلْتُ: كَذَا كَانَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ؟ فَقَالَ: كَذَلِكَ كَانَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ.

ترجمه: دحکم بن اعرج نه روایت دې فرمائی چه زه ابن عباس ته لارم او هغه پخپل خادر کښې دده وهلې وه او په مسجد حرام کښې ناست وو ما ترې د عاشورې دروژې په باره کښې تپوس او کړو هغه او فرمائیل کله چه دمحرّم میاشت اووینی نوشمیر شروع کړه کله چه نهم تاریخ شي نوروژه اونیسسه ماعرض او کړو چه آیا نبی ﷺ به په دې ورځ باندې روژه نیوله هغه او وئیل او، نبی ﷺ به هم په دې ورځ باندې روژه نیوله.

توضیح الحديث

دا حدیث د ترمذی په حوالې سره مخکښې تیر شوې دې، واخرجه ایضا مسلم والنسائي، واخرجه البيهقي. (المنهل)

بَابُ فِي فَضْلِ صَوْمِهِ

باب د عاشوره دروژې د فضیلت بیان

د صوم عاشوراء متعلق په مباحث خمسہ کښې بحث خامس دا وو چه د دې روژې حکم فی الحال څه دې، حافظ فرمائی: ابن عبد البر په دې خبره باندې اجماع نقل کړې ده چه صوم عاشوراء اوس د چا په نزد هم واجب نه ده، بلکه اجماع ده د دې په استحباب باندې، البته د ابن عمر رضی اللہ عنہما منقول دی چه هغه به بالقصد د دې ورځې په تعیین سره روژه نیول مکروه گنرل، اوس د دې قول هم قائل څوک پاتې نه شو.

صوم عاشوراء به څنگه نیولې شي؟

په اوجز ۵۹/۳ کښې د درمختار نه نقل کړې دی چه صرف د عاشوراء روژه نیول مکروه تنزیهی دی ځکه چه په دې کښې تشبه بالیهود ده، او "مراقی الفلاح" کښې صوم عاشوراء مع الصوم التاسع ته مسنون وئیلې ده، طحطاوی فرمائی: یا د لسم سره د یولسم تاریخ روژه اونیولې شي، یو ورځ مخکښې یا یو ورځ روستو روژو ی، ځانې کولو سره کراهت منتفی کیږي، او د نورو ائمه کرامو مذاهب دې په دې سلسله کښې په اوجز کښې اوکتلي شي، د پورته حدیث په شرح کښې هم د دې درې طریقې تیرې شوې.

[۲۴۴۷] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْهَالِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَسْلَمَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، أَنَّ أَسْلَمَ بْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "صُمُّوا يَوْمَكُمْ هَذَا؟ قَالُوا: لَا. قَالَ: فَأَتَمُّوا بَقِيَّةَ يَوْمِكُمْ وَأَقْضَوْهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَعْنِي يَوْمَ عَاشُورَاءَ."

ترجمه: مسلمه دخپل تره نه روایت کوی فرمائی چه داسلم قبیلې خلق دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شول نبی ﷺ تپوس او کړو ایاتاسو په دې نن ورځ روژه نیولې ده خلقو او وئیل نه نبی ﷺ او فرمائیل دنننئ ورځې چه څومره حصه باقی پاتې ده ددې روژه پوره کړئ او بیا ددې قضا راوړئ. ابوداؤد وائی یعنی د عاشورې د ورځ.

١: سنن النسائي/الصيام ٣٦ (٢٣٢٠) (تحفة الأشراف: ١٥٦٢٨)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٤٠٩، ٣٦٧، ٢٩٠/٥) (ضعيف)

توضیح الحديث

قوله: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَسْلَمَةَ^(۱)، عَنْ عَمِّهِ أَنَّ أَسْلَمَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "صُمْتُمْ يَوْمَكُمْ هَذَا؟ قَالُوا: لَا. قَالَ: فَأَتَمُّوا بَقِيَّةَ يَوْمِكُمْ وَأَقْضُوهُ."

اسلم چه د یوې قبیلې نوم دی، د دې قبیلې بعض خلق د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلل او د عاشوراء ورځ وه، تپوس ئې ترې افرمائیلو چه ستاسو هم روژه ده؟ هغوی عرض او کړو چه نه جی انو وې فرمائیل چه خومره ورځ باقی پاتې شوې ده دا د روژې په شان پوره کړئ یعنی بغیر د خوراک او ځکاک نه د تشبه بالصائمین دپاره، او وې فرمائیل چه روستو د دې روژې قضاء راوړئ.

صوم عاشوراء ابتداء واجب ره:

د دې حدیث نه د احنافو د قول تائید کیږي چه صوم عاشوراء په شروع کښې واجب وه، خطابي د شوافعو د طرف نه د دې تاویل دا کړې دی چه دا امر بالقضاء د استحباب دپاره دی د ایجاب دپاره نه دی، ځکه چه د طاعت او عبادت چه کوم وختونه وی هغه قابل احترام وی چه د هغې رعایت کولې شی، هم په دې چه رسول الله ﷺ او غوښتل چه د هغوی د یو داسې خیز طرف ته رهنمائی او کړې شی چه په هغې کښې فضیلت او ثواب دی، د دې دپاره چه کله د بیا دپاره د دې وخت راشی نو چه غفلت اونکړي. والحديث أخرجه أيضا النسائي، وأخرجه البخاري والبيهقي والدارمي نحوه عن سلمة بن الأكوع^(۲) (المنهل).

باب فِي صَوْمِ يَوْمِ وَفَطْرِ يَوْمِ

یوه ورځ روژه نیول او یوه ورځ روژه نه نیول

[۲۴۴۸] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، وَمُسَدَّدٌ، وَالْإِسْبَارِيُّ حَدِيثَ أَحْمَدَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ أُوَيْسٍ، سَمِعَهُ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَحَبُّ الصَّيَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صِيَامُ دَاوُدَ، وَأَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صَلَاةُ دَاوُدَ، كَانَ يَنَامُ نِصْفَهُ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ، وَكَانَ يَفْطِرُ يَوْمًا وَيَصُومُ يَوْمًا."

ترجمه: د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه روایت دی فرمائی چه نبی ﷺ ماته افرمائیل یقینا محبوبي په روژو کښې الله تعالی ته روژې د داود علیهم السلام دي اویقینا محبوب مونځ په مونځونو کښې الله تعالی ته د داود علیهم السلام دې هغه به نیمه شپه اوده کیدو او په دریمه حصه کښې به پاڅیدو او په شپږمه حصه کښې به بیا اوده کیدو او یوه ورځ به ئې روژه وه او یوه ورځ به نه وه.

توضیح الحديث

دا د عبدالله بن عمرو رضی الله عنه د حدیث یو بل طریق سره "باب فی صوم الدهر" په یو بل سیاق

(۱) ويقال: ابن سلمة: ويقال ابن المنهال بن سلمة الخزاعي اه، من البذل (ج ۲ ص ۲۸۸) وللمزيد ارجع اليه.
(۲) صحيح البخاري/قيام الليل ۷ (۱۱۳۱)، صحيح مسلم للصيام ۳۵ (۱۱۵۹)، سنن النسائي للصيام ۴۰ (۲۳۴۶)، سنن ابن ماجه للصيام ۳۱ (۱۷۱۲)، (تحفة الأشراف: ۸۹۷)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۰۶۷۲)، دي/الصوم (۱۷۹۳) (صحيح).

کښې تیر شوې دی، په هغې کښې د صیام داودی ذکر وو د صلاة داودی ذکر پکښې نه وو، په دې کښې د داود عليه السلام د صلاة تهجد دا معمول بیان کړې شوې دې چه هغه به په شروع کښې نیمه شپې پورې آرام فرمائیلو، بیا باقی یو ثلث کښې به ئې مونځ کولو او په سدس اخیر کښې به ئې آرام فرمائیلو. والحديث اخرجه ايضا مسلم والنسائي وابن ماجه، واخرجه الدارمي يرفعه..... واخرجه البيهقي (المنهل)

بَابُ فِي صَوْمِ الثَّلَاثِ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ په هره میاشت کښې د درې روژو نیولو د فضیلت بیان

[۲۴۹۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي مِلْحَانَ الْقَيْسِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَأْمُرُنَا أَنْ نَصُومَ الْبَيْضَ: ثَلَاثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَةَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ". قَالَ: وَقَالَ: هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ.

ترجمه: ابن ملحان قیسی دخپل پلار نه روایت کوی هغه فرمائی چه نبی عليه السلام به خلقوته حکم کولو چه دایام بیض یعنی، ۱۳، ۱۴، ۱۵ تاریخونو روژې نیسئ یقینا ددې ورځو روژې نیول د تمام عمر د روژو نیولو برابر دي.

تشریح: د ابن ملحان نوم عبدالملک بن قتاده بن ملحان دې، هغه د خپل پلار یعنی قتاده عليه السلام نه روایت کوی چه رسول الله عليه السلام به مونږ ته حکم فرمائیلو په ایام بیض یعنی د هرې میاشتي په دیارلسم، څوارلسم او پنځلسم تاریخ باندې د روژې نیولو. دې درې تاریخونو ته ایام بیض په دې وجه وئیلې شی چه د دې ورځو شپې روښانه وی دا د لیالی مقمره ورځې دی کوم ته چه نحوی صفت بحال متعلق موصوف وائی. او رسول الله عليه السلام او فرمائیل چه هره میاشت درې روژې نیول د صوم الدهر برابر دی.

[۲۴۵۰] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَصُومُ نَعْنِي مِنْ غَرَّةِ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ".

ترجمه: د عبدالله بن مسعود عليه السلام نه روایت دې فرمائی چه نبی عليه السلام به دهرې میاشتي په شروع کښې درې ورځې روژې نیولې یعنی ۱، ۲، ۳، تاریخونو روژې به ئې نیولې.

توضیح الحديث

د دې نه پس خان پوهه کړه چه هر میاشت د درې روژو استحباب په ډیرو روایاتو کښې راغلې دې، رسول الله عليه السلام به هره میاشت درې روژې خپله هم د نیولو اهتمام فرمائیلو، او خپلو اصحابو ته به ئې هم د دې د نیولو ترغیب ورکولو، خو د دې درې ورځو تعیین او مصداق کښې روایات مختلف دی، په بعض روایاتو کښې د دې ایامو مصداق

(۱): سنن النسائي/الصيام ۵۱ (۲۴۳۴)، سنن ابن ماجه/الصيام ۲۹ (۱۷۰۷)، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۷۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۵/۴، ۲۷/۵، ۲۸) (صحيح)

(۲): سنن الترمذي/الصوم ۴۱ (۷۴۲)، سنن ابن ماجه/المناسك ۳۷ (۱۲۷۵)، (تحفة الأشراف: ۹۲۰۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۶/۱) (حسن)

ایام بیض ته وئیلې شوې دې، او د بعض روایاتو نه معلومېږي چې د هرې میاشت په شروع کېنې درې ورځې لکه چې د دې باب په دوه احادیثو کېنې د دې دواړو ذکر دې، او په بعض روایاتو کېنې د دې نه علاوه د نورو ورځو تعیین راغلې دې، پس مصنف وړاندې هم دا اختلاف په نورو بابونو کېنې بیانوی، د دې نه پس خان پوهه کړئ چې امام بخاری د صیام البیض باب ترلې دې خو حدیث ئې په دې کېنې د صیام البیض نه دې راوړې بلکه صوم ثلاثه ایام من کل شهرئې راوړې دې او دا په دې وجه چې هغه حدیث د سنن دې، د امام بخاری د شرط مطابق نه وو د دې په سند کېنې اختلاف دې، ذکره الدارقطني، البته امام بخاری دې حدیث شریف طرف ته اشاره کولو سره ترجمه هم ددې قائم کړې ده، حافظ ابن حجر رحمته الله فرمائی چې زمونږ شیخ حافظ عراقی د ترمذی په شرح کېنې فرمائی چې د ایام بیض په تعیین کېنې نهه اقوال دی (تسعة اقوال) دا اقوال تسعة حضرت شیخ په الابواب والتراجم کېنې نقل فرمائیلي دې هم دغه شان دا اقوال د بخاری په حاشیه کېنې هم منقول دی او بیا د هغه محشی په دې کېنې د یو بل قول اضافه کولو سره پوره لس اقوال کړل. دلته یو څیز په ذهن کېنې د ساتلو دې چې دا پورته چې ذکر شو چې د ایام بیض په تعیین کېنې نهه یا لس اقوال دی په دې تعبیر کېنې غلطی ده بلکه داسې وئیل پکار دی چې صوم ثلاثة ایام من کل شهر په تعیین کېنې دومره اقوال دی، او د هغې نه یو قول دا هم دې چې د دې مصداق ایام بیض دی، افاده شیخنا رحمه الله تعالى فی درس البخاری علی ما اذکر.

بَابُ مَنْ قَالَ الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ

باب: د دوشنبې (پیر) او جمعرات (زیارت) د ورځو د روڼو بیان

د ترجمه الباب تشریح:

یعنی د هغه روایاتو ذکر چې په هغې کېنې د ایام ثلاثه مصداق یوم الاثنین والخمیس بیان کړې شوې دې.

[۲۴۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ سَوَّاءِ الْخَزَاعِيِّ، عَنْ حَفْصَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يُصُومُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ: الْاِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ وَالْاِثْنَيْنِ مِنَ الْجُمُعَةِ الْاُخْرَى".

رجمه: دام المومنین حفصه رضی الله عنه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه وسلم به په میاشت کېنې درې روژې نیولې ددوشنبې په ورځ او د زیارت په ورځ او په بله هفته کېنې ددوشنبې په ورځ.

توضیح الحديث

په دې روایت کېنې سیده حفصه رضی الله عنها د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا معمول بیانوی چې هغه به په میاشت کېنې درې روژې نیولې، د میاشتې په اول گل او اول زیارت او د دویمې هفتې د گل ورځ. مونږ سره په صوم سته ایام من شوال په باب کېنې د احنافو په نزد چې کومې روژې مستحب

(۱) سنن النسائي/الصيام ۴۱ (۲۳۶۸)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۹۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷۲۸۷، ۷۲۸۸)، وانظر ما تقدم برقم: (۲۴۳۷) (حسن)

او مندوب دی د هغې بیان تیر شوې دې هلته هره میاشت دا درې روژې هم تیرې شوې دي، او دا چه د دې ایام بیض کښې مندوب کیدل لهذا چه کوم سړې درې روژې غیر ایام بیض کښې نیسی هغه ته به د یو مندوب ثواب ملاویري او که دا درې روژې ئې په ایام بیض کښې اونیولي حصل له اجر مندوبین. (کذا فی البذل) وفيه ایضا: چه د ایام بیض د روژو استحباب مستقل دي او صوم ثلاثه ایام من کل شهر استحباب د دې نه علاوه جدا دي. او دا هم تیر شو... چه د دې دواړو تداخل کیدې شی.

والحدیث أخرجه ایضا البیهقی. (المنهل)

[۲۴۵۲] (۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عُبَيْدٍ اللَّهِ، عَنْ هُنَيْدَةَ الْخَزَاعِيِّ، عَنْ أُمِّهِ، قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَسَأَلْتَهَا عَنِ الصِّيَامِ، فَقَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَأْمُرُنِي أَنْ أَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، أُولَئِكَ الْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ".

ترجمه: دام سلمه رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به ماته په هره میاشت کښې ددرې ورځو روژو نیولو حکم کولو، اولنئ به ددوشنبې په ورځ وه اودویمه به دزیارت په ورځ.

باب مَنْ قَالَ لَا يَبَالِي مِنْ أَيِّ الشُّهُرِ

باب دې په بیان د جواز د روژې نیولو د میاشتي په هره حصه کښې

دا ترجمه بلفظ الحدیث ده، هم دا الفاظ په حدیث الباب کښې راروان دي.

[۲۴۵۳] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ الرَّشَكِيِّ، عَنْ مُعَاذَةَ، قَالَتْ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: أَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قُلْتُ: مِنْ أَيِّ شَهْرٍ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: "مَا كَانَ يَبَالِي مِنْ أَيِّ أَيَّامِ الشُّهُرِ كَانَ يَصُومُ".

ترجمه: دمعاذة رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائی چه دام المومنین عائشة رضی اللہ عنہا مي تپوس اوکړو چه آيانبي صلی اللہ علیہ وسلم به په هره میاشت کښې درې روژې نیولي؟ هغې اوفرمايل او، او د ورځو او تاریخونو خیال به ئې نه ساته کله چه به ئې زړه او غوښتل روژه به شو.

توضیح الحدیث

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به هره میاشت د درې روژو اهتمام فرمائیلو، تپوس کونکي تپوس اوکړو چه د میاشتي په کومه حصه کښې نو هغې جواب ورکړو چه د دې به ئې څه خاص پرواه نه کوله چه په کومه حصه کښې اونیولي شی.

د دې سلسلې یو حدیث د عائشي رضی اللہ عنہا نه په ترمذی کښې منقول دي چه په هغې کښې داسې دي چه په یوه میاشت کښې به ئې دا روژې په خالی، اتوار او گل باندې نیولي، او په بله میاشت کښې به ئې په نهه، چارشنبه او زیارت کښې نیولي، او په یو بل روایت کښې راځی چه (قلما کان یفطر یوم الجمعة) په دې صورت کښې د هفتې په ټولو

(۱): سنن النسائي/الصيام ۵۱ (۲۴۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۹/۶، ۳۱۰) (منكر)

(۲): صحيح مسلم/الصيام ۳۶ (۱۱۶۰)، سنن الترمذي/الصوم ۵۴ (۷۶۳)، سنن ابن ماجه/الصيام ۲۹ (۱۷۰۹)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۵/۶) (صحيح)

ورځو کښې یعنی دوه میاشتي یوځای کولو سره د روژې ثبوت راځي، او د هرې ورځې په حصه کښې روژه راځي یوه ورځ هم د دې عبادت نه محروم نه پاتې کیږي.

والحدیث أخرجه مسلم وابن ماجه والبيهقي، والترمذی وقال: حدیث حسن صحیح (المنهل)

باب النِّيَّةِ فِي الصِّيَامِ

بیان د نیت په روژو نیولو کښې

[۲۴۵۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي ابْنُ لُحَيْعَةَ وَنَحْوِي بْنُ أَبِي يُوَيْسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ حَازِمٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ لَمْ يَجْمَعْ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ، فَلَا صِيَامَ لَهُ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ اللَّيْثُ، وَاسْتَحَاقُ بْنُ حَازِمٍ، أَيْضًا جَمِيعًا عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، مِثْلَهُ، وَوَقَّفَهُ عَلَى حَفْصَةَ مَعْمَرُ بْنُ زَيْدٍ وَأَبْنُ عِيْنَةَ وَيُونُسُ الْأَيْلِيُّ، كُلُّهُمْ عَنْ الزُّهْرِيِّ.

ترجمه: دام المؤمنین حفصه رضی اللہ عنہا نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دی چاچه دسحر نه مخکښې دروژې نیت اونکړو نو دهغه روژه درسته نه ده. ابوداؤد وائی چه دې لره لیث او عبد الله بن حازم د عبد الله بن ابی بکر نه ددې په مثل (یعنی مرفوعاً) روایت نقل کړي دې، اودې روایت لره معمر، زبیدی، ابن عیینه او یونس ایلی په ام المؤمنین حفصه رضی الله عنها باندې موقوف کړې دې. دوی ټول د زهری نه روایت کوی.

توضیح الحدیث

﴿ یجمع ﴾ د باب افعال نه دې، اجماع په معنی د عزم، یعنی کوم سرې چه د طلوع فجر نه مخکښې د روژې نیت اونکړی دهغه روژه صحیح نه ده.

مسئله ثابته من الحدیث کښې مذاهب ائمه :

د دې حدیث نه د روژې د صحت دپاره د تبییت وجوب ثابتیږي دا مذهب د امام مالک دې مطلقاً، او امام احمد او امام شافعی فرق کوی په فرض او نفل کښ، یعنی په فرض روژه کښې تبییت ضروری دې نه په نفلو کښ، په نفل کښې د زوال نه مخکښې نیت کول کافی دی، د احنافو په نزد په دې کښې تفصیل دې هغوی وائی چه په درې قسم روژو کښې تبییت ضروری دې او هغه دا دی : ۱- صوم قضاء، ۲- نذر مطلق، ۳- او کفارات، په دې کښې د شپې نه نیت ضروری دې، او په اداء رمضان، صوم نفل، نذر معین کښې تبییت ضروری نه دې، زمونږ علماء کرامو په دې مسئله کښې چه د روژو کوم تفصیل او اختلاف حکم بیان کړې دې د هغې د دلیل دپاره کتب فقه هدایه وغیره طرف ته دې رجوع اوکړې شی. صاحب هدایه د حدیث الباب ﴿ لا صیام لمن لم ینو الصیام من اللیل ﴾ چه د هغې نه معلومیږي چه مطلقاً د شپې نه نیت کول ضروری دی او د صبا راختلو نه روستو نیت معتبر نه دې، د دې ټي دوه توجیهاټ ذکر کړې دی، یو دا چه دا نفی، نفی د کمال ده، کامل روژه

۱- سنن الترمذی/الصوم ۳۳ (۷۳۰)، سنن النسائي/الصیام ۲۹ (۲۳۳۳)، سنن ابن ماجه/الصیام ۲۶ (۱۷۰۰)، (تحفة الأشراف: سنن الترمذی/الصوم ۳۳ (۷۳۰)، مسند احمد (۲۷۸/۶)، سنن الدارمی/الصوم ۱۰ (۱۷۴۰) (صحیح) ۱۵۸۰۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الصیام ۲ (۵)، مسند احمد (۲۷۸/۶)، سنن الدارمی/الصوم ۱۰ (۱۷۴۰) (صحیح)

د هم سړی ده کوم چه د مخکښي نه د هغه دپاره مستعد وي او نيت او کړي، بله توجیه دا ده "معناه لم ينو انه صوم من الليل" یعنی کوم سړي چه د صبا راختلو نه پس نيت او کړي هغه له نيت داسي کول پکار دي چه زه روژه نيسم د هغه د ابتداء وقت نه یعنی د صبا راختلو نه او که دا نيت ئې ن وي چه زه د هغه وخت نه روژه نيسم یعنی د وقت حاضر نه او مثلاً يوه گهنټه تيره شوې وي نو دا نيت معتبر نه دي لهذا روژه هم صحيح نه ده، ځکه چه د روژې وخت متجزی نه دي، په خلاف د مونځ چه د هغې وخت د هغه دپاره ظرف دي او د روژې وخت د روژې دپاره معيار دي کما تقرر فی اصول الفقه.

معلومه شوه چه د دي حديث په ظاهره باندې صرف د مالکيانو عمل دي او باقي ائمه ثلاثه په دي کښي د تخصيص قائل دي والحديث اخرجه ايضا احمد والنسائي وابن ماجة، والدارقطني وابن خزيمة، وابن حبان وصحاحه، والترمذي. (المنهل)

باب فی الرخصة فی ذلك

باب دي په بيان دروژې د نيت نه کولو د جواز کښي

په دي باب کښي مصنف هغه احاديث راوړي دي چه د هغې نه د ترک تبیت جواز او رخصت معلوميري.

[۲۴۵۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَيْسٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، جَمِيعًا عَنْ طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ عَلَى، قَالَ: "هَلْ عِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ فَإِذَا قُلْنَا: لَا، قَالَ: إِنِّي صَائِمٌ". زَادَ وَكِيعٌ: فَدَخَلَ عَلَيْنَا يَوْمًا آخَرًا، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، "أَهْدِي لَنَا حَيْثُ فَحَبَسْنَا لَكَ. فَقَالَ: أَذْنِيهِ. قَالَ طَلْحَةُ: فَأَصْبَحَ صَائِمًا وَأَفْطَرَ".

ترجمه: دام المومنين عائشة رضي الله عنها روايت دي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله به کله ماته تشریف راوړو اوونې فرمائیل ایا د خوراک څه شي درسره شته؟ مونږ چه کله ووئیل چه نشته نو هغه او فرمائیل چه زما خو روژه ده. دو کيع به روايت کښي ورسره دا اضافه ده چه يوه بله ورځ زموږ خواته راغې مونږ ورته ووئیل چه اي د الله رسوله مونږ ته چا حلوا هديه کړي وه او مونږ تاله ساتلي ده، نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل رانزدې ئې کړئ د طلحه په روايت کښي ورسره دا اضافه ده چه د سحر نه ئې دروژې نيت کړي ووليکن بيا ئې ماته کړه.

توضیح الحديث

سیده عائشه رضي الله عنها فرمائي ډیر کړته به رسول الله صلی الله علیه و آله د بهر نه کور ته تشریف راوړلو د سحر په وخت او تپوس به ئې کولو چه د خوراک ځکاګ څه څيز شته؟ که مونږ به عرض او کړو چه نه نو رسول الله صلی الله علیه و آله به او فرمائیل چه ښه زه د روژې نيت کوم. د دي حديث نه ترک تبیت ثابت شو، وړاندې په روايت کښي دي چه يو ځل رسول الله صلی الله علیه و آله تشریف راوړلو نو مونږ عرض او کړو يا رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ ته د يوځاني نه د هديه

(۱) صحيح مسلم/الصيام ۲۲ (۱۱۵۴)، سنن الترمذي/الصوم ۳۵ (۷۳۴)، سنن النسائي/الصيام ۳۹ (۲۳۲۷)، سنن ابن ماجة/الصيام ۲۶ (۱۷۰۱)، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۰۷، ۴۹/۶) (حسن صحيح)

په طور خیس (۱) راغلي دي، وې فرمائيل چه ماته ئې رانزدې كړئ او هغه ئې اوخوړولو، فاصبح صائما وافطر... صبا كړې ئې د روژې په نيت وو او بيا ئې افطار او كړو، بله مسئله په دې حديث كښې نفل روژه شروع كولو سره د هغې د افطار كولو ده چه په دې صورت كښې به قضاء واجب وي يا نه؟ په دې باندې مستقل وړاندې باب راروان دي، حيس يعنى د كهجورو پښير او غوړو شيره. والحديث اخرجه احمد والنسائي وابن ماجة والدارقطني والبيهقي، واخرجه الترمذی من طريقين (المنهل)

[۲۴۵۶] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ هَانِيٍّ، قَالَتْ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْفَتْحِ فَتَحَ مَكَّةَ، جَاءَتْ فَاطِمَةُ فَجَلَسَتْ عَنْ يَسَارِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُمُّ هَانِيٍّ عَنْ يَمِينِهِ. قَالَتْ: فَجَاءَتْ الْوَلِيدَةُ بِأَنَاءٍ فِيهِ شَرَابٌ فَنَاولَتْهُ فَشَرِبَ مِنْهُ، ثُمَّ نَاولَهُ أُمُّ هَانِيٍّ فَشَرِبَتْ مِنْهُ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، "لَقَدْ أَفْطَرْتُ وَكُنْتُ صَائِمَةً." فَقَالَ لَهَا: أَكُنْتَ تَقْضِينَ شَيْئًا؟ قَالَتْ: لَا. قَالَ: فَلَا يَضُرُّكَ إِنْ كَانَ تَطَوُّعًا.

توجه: دام هاني رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه دفتح مكې په ورځ فاطمة رضي الله عنها راغله اودنبی صلی الله علیه و آله كس طرف ته كيناسته او ام هاني ئې ښي طرف ته ناسته وه ام هاني وائي چه يوه ماشومه راغله اوپه يولوبښي كښې ئې دڅكلوڅه شي راوړل اونبى صلی الله علیه و آله ته پي پيش كړل نونبى صلی الله علیه و آله دهغې نه اوڅكل اونبى صلی الله علیه و آله بيا ام هاني ته وركړل هغې هم وڅكل او وئې وئيل اي دالله رسوله ماخو روژه ماته كړه اوما روژه نيولي وه نبى صلی الله علیه و آله ورته او فرمائيل آيا تاددې قضا راوړله هغې ووئيل نه نبى صلی الله علیه و آله او فرمائيل كه چرې نفل وي نوڅه حرج نشته

توضیح الحديث

د حديث مضمون واضح دي، چه په هغې كښې دا دى چه رسول الله صلی الله علیه و آله خپله جوته ام هاني رضي الله عنها ته وركړه هغې هغه فورا اوڅكله او بيا ئې عرض او كړو يا رسول الله صلی الله علیه و آله زما روژه وه. رسول الله صلی الله علیه و آله ترې تپوس او كړو چه نفلى وه كه د يوې روژې قضاء وه؟ هغې عرض او كړو نه قضاء نه وه، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل: فلا يضرک ان كان تطوعا.

د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت:

د دې حديث د ترجمه الباب سره هيڅ مناسبت نشته، بيا دا حديث په دې باب كښې د راوړلو توجيه صرف دا كيدي شي چه د دې نه مخكښې حديث كوم چه د ترجمه الباب مطابق وو د هغه حديث يو جزء د افطار نه پس الشروع فى الصوم وو كومه چه اختلافى مسئله ده او بل حديث كښې هم دا مسئله ده، پس د دې قرب معنى د وجي نه ئې دا دلته راوړې دي او په دې وجه هم چه وړاندې مصنف هم په دې مسئله باندې كلام كول غواړي. والحديث اخرجه ايضا احمد والدارمي والدارقطني والبيهقي والطبراني، واخرجه الترمذی من طريق اخر. (المنهل)

(۱) هو طعام متخذ من تمر واقط وسمن اهد من البذل ۳/۴۹۱

(۲) تقرر به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۰۴)، وقد أخرجه: سنن الترمذی للصوم ۳۴ (۷۳۲)، مسند احمد (۳۴۲/۱) (صحیح)

باب مَنْ رَأَى عَلَيْهِ الْقَضَاءَ

باب دې په بیان د قول هغه چا خوکه چه د نفلی روزی د قضا د وجوب قائل دی

[۲۴۵۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي حَبِيبُ بْنُ شَرِيحٍ، عَنْ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ زُمَيْلِ مَوْلَى عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: أَهْدَيْ لِي وَحْفَصَةَ طَعَامًا مَوَكَّنًا صَابِئِينَ فَأَفْطَرْنَا، ثُمَّ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْنَا لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا أَهْدَيْتَ لَنَا هَدِيَّةً فَأَشْتَبَيْنَاهَا فَأَفْطَرْنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا عَلَيْكُمَا صَوْمًا مَكَانَهُ يَوْمًا آخَرَ".

ترجمه: دام المومنين عائشي رضي الله عنها نه روايت دي فرمائي چه ما او حفصي ته د خوراك څه شي هديه كړي شو او مونږ دواړو روژه نيولي وه نو په دې وخت كښې مونږ روژه ماته كړه گورو چه نبی صلی الله علیه و سلم راغې مونږ ورته وويل مونږ ته د خوراك څه شي هديه كړي شوې دې زموږ ورته زړه شوي وو او روژه مو ماته كړه، نبی صلی الله علیه و سلم او فرمائيل څه حرج نشته ددې په عوض كښې يوه بله روژه بله ورځ ونيسئ

تشریح: په تير باب كښې د حديث نه په ظاهره دا معلومېږي چه صوم تطوع كه پوره نه كړې شي نو د دې قضاء نشته، هم په دې وجه ئې اوس د دې خلاف باب قائم كړې دې.

توضيح الحديث

سيده عائشه رضي الله عنها فرمائي چه يو ځل په هديه كښې ما او حفصه ته د يوځاني نه خوراك راغلو، مونږ دواړو هغه وخت روژه نيولي وه، مونږ هغه روژه ماته كړه (ضرورة د لوږې د وجې نه) بيا چه كله رسول الله صلی الله علیه و سلم كور ته تشریف راوړلو نو مونږ هغه ته خپله قصه بيان كړه، رسول الله صلی الله علیه و سلم په دې اوریدلو سره او فرمائيل «لا عليكم» يعنى لا باس عليكم. هيڅ باك نشته په تاسو دواړو باندې، او وې فرمائيل «صوما» دا د امر صيغه دپاره د تشنيه ده، يعنى تاسو دواړه روژه اونيسئ په بل ورځ باندې د اولې روژې په بدله كښې كومه چه تاسو ماته كړې ده.

مسئلة الباب كښې مذاهب ائمه :

دا مسئله اختلافی دي، شافعيه، حنابله د قضاء قائل نه دي او احناف مطلقا د قضاء قائل دي، او امام مالك رحمه الله فرمائي: نفل روژه ساتلو نه پس كه افطار ئې قصدا بغیر د عذر نه كړې دې، بيا خو د دې قضاء واجب ده گڼي نه، امام ترمذی په دې مسئله باندې دوه بابونه تړلي دي: ما جاء في افطار الصائم المتطوع. چه په هغې كښې ابوداود والا روايت نه علاوه يو بل حديث هم ذكر كړې دې: قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصائم المتطوع امين نفسه... او په يو روايت كښې دي: امير نفسه... ان شاء صام وان شاء افطر، دا خو د شافعيه او حنابله دليل شو، پس امام ترمذی رحمه الله فرمائي: وهو قول سفيان الثوري واحمد واسحاق والشافعي. بل باب ئې قائم كړې دې "ما جاء في ايجاب القضاء عليه، او په هغې كښې ئې هم هغه حديث ذكر

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۳۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الصوم ۳۶ (۷۳۵)، موطا امام مالك/الصيام ۱۸

کړې دې کوم چه په ابوداود کښې دی او سبا دهغې نه روستو فرمائی: وقد ذهب قوم من اهل العلم من اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وغيرهم الى هذا الحديث فراوا عليه القضاء اذا افطر وهو قول مالک بن انس. اه، وحديث الباب اخرجه ايضا مالک فی الموطاء، والنسائی وابن حبان والطبرانی وابن ابی شیبة... واخرجه البيهقي والترمذي. (المنهل)

باب الْمَرْأَةُ تَصُومُ بِغَيْرِ اِذْنِ زَوْجِهَا

باب دې دښځې دپاره دځاوند داجازت نه بغير د نفلي روژو نيولوپه بيان كښې

[۲۴۵۸] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَنَافٍ بْنِ مُنْبِهٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ غَيْرَ رَمَضَانَ، وَلَا تَأْذُنُ فِي بَيْتِهِ وَهُوَ شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ".

ترجمه: دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائيلي دی مناسب نه دی دښځې دپاره چه ځاوند ټي په کور کښې موجود وي اودا روژې نيسي مگرکه په اجازت دهغه سره وي علاوه د روژو د رمضان نه، اوکورته دراتلواجازت به چاته نه ورکوي کله چه ددې ځاوند په کور کښې موجود وي مگرددې په اجازت سره.

توضيح الحديث

د دې حديث نه معلومه شوه چه د کومې زنانه ځاوند په کور کښې موجود وي (سفر کښې نه وي) نو هغه لره نفل روژه بغير د ځاوند د اجازت نه جائز نه دی، علامه عینی فرمائی: د علماء کرامو د دې په حرمت باندې اتفاق دې، او امام نووی رحمته الله په شرح مهذب کښې ليکی چه د بعض شوافعو په نزد دا مکروه دی، او صحيح دا ده چه حرام دې. اه من هاشم البذل والمنهل.

او دويم جزء د دې حديث دا دې چه د کومې ښځې ځاوند حاضر وي نو هغه دې د هغه په کور کښې چاته هم د داخلیدو اجازت نه ورکوي بغير د ځاوند د اجازت نه، په دې جزء کښې «وهو شاهد» قيد احترازی نه دې بلکه اتفاق دی، ځکه چه که ځاوند غائب وي نو په دې صورت کښې د داخلیدو اجازت ورکول بطريق اولی ناجائز دی، پس د ترمذی په روايت کښې دی د جابر رضي الله عنه نه مرفوعاً «لا تلجوا على المغيبات فان الشيطان يجرى من احدكم مجرى الدم» مغيبات جمع د مغيبة ده بضم الميم وكسر الفين وسكون الياء، هغه زنانه چه د هغې ځاوند غائب وي، په سفر کښې وي.

والحديث اخرجه البخاري ومسلم، واخرجه البيهقي والدارمي الجزء الاول من الحديث.

(المنهل يتصرف)

(۱) صحيح البخاري/ البيوع ۱۲ (۲۰۶۶)، النكاح ۸۴ (۵۱۹۲)، النفقات ۵ (۵۳۶۰)، صحيح مسلم/ الزكاة ۲۶ (۱۰۲۶)، سنن الترمذي/ الصوم ۶۵ (۷۸۲)، سنن ابن ماجه/ للصيام ۵۳ (۱۷۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۹۵، ۱۴۷۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۱/۲)، سنن الدارمي/ الصوم ۲۰ (۱۷۱۱) (صحيح) دون ذكر رمضان

[۲۴۵۹] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَحْنُ عِنْدَهُ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ زَوْجِي صَفْوَانُ بْنُ الْمَعْطَلِ يَغْفِرُنِي إِذَا صَلَّيْتُ، وَيَغْفِرُنِي إِذَا صُمْتُ، وَلَا يُصَلِّي صَلَاةَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. قَالَ وَصَفْوَانُ عِنْدَهُ: قَالَ: فَسَأَلَهُ عَمَّا قَالَتْ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمَا قَوْلُهَا يَغْفِرُنِي إِذَا صَلَّيْتُ، فَإِنَّهَا تَقْرَأُ سُورَتَيْنِ وَقَدْ نَهَيْتُهَا، قَالَ: فَقَالَ: لَوْ كَانَتْ سُورَةً وَاحِدَةً لَكَفَيْتِ النَّاسَ. وَأَمَا قَوْلُهَا يَغْفِرُنِي، فَإِنَّهَا تَنْطَلِقُ وَتَصُومُ وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌ فَلَا أَضِيرُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيِّنِي: "لَا تَصُومُ امْرَأَةٌ إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا". وَأَمَا قَوْلُهَا إِنِّي لَا أَصَلِّي حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ قَدْ عُرِفَ لَنَا ذَلِكَ، لَأَنْكَادُ نَسْتَقِيطُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. قَالَ: "فَإِذَا اسْتَقِيطَ فَصَلِّ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ حَمَادٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدٍ أَوْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ.

ترجمه: دابی سعید خدری رحمہ اللہ نه روایت دې فرمائی چه یوه زنانه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضرې شوه، او مونږ ورسره ناست وو، هغې وویل ای دالله رسوله یقینا زما خاوند صفوان بن معطل ما وھی کله چه زه مونځ کوم او روژه راباندې ماتوي کله چه زما روژه وي اودسحر مونځ نه کوي ترڅوچه نمر نه وي ختلي، راوی وائی چه ددې خاوند صفوان د نبی صلی اللہ علیہ وسلم سره موجود وو وائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ترې دهغه دښځې دوینا متعلق تپوس اوکړو، نو هغه وویل ای دالله رسوله هرچه ددې داخبره ده چه کله مونځ کوم نو وھی مې داپه مونځ کښې دوه دوه سورتونه وائی او ماددې نه منع کړې ده وائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم وویل که چېرې دیو سورت قرأت وي نو هغه هم دخلقونه کافی کیږي او هرچه ددې داخبره ده چه کله مې روژه وي نو راباندې ئې ماتوي ددې دا حالت دي چه ډیرې روژې نیسي اوزه ځوان سړي یم صبر نشم کولي، نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل دنن نه پس به یوه ښځه نفلي روژې نه نیسي کله چه ددې خاوند په کور کښې موجود وي مگر په اجازت دهغه سره، هرچه ددې داخبره ده چه زه مونځ نه کوم دسحر ترڅوچه نمر نه وي ختلي، نو حقیقت دادې چه زه د داسې کورنۍ سره تعلق لرم چه دهغې باره کښې هرچاته پته ده (یعنی زه محنت کار سړی یم دښې کاروباری مصروفیت ته اشاره ده) سحروختی نه شم ویخیدلي ترڅوچه نمر نه وي ختلي، نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل کله چه ویځ شي مونځ کوه. ابوداود وائی چه حماد یعنی ابن سلمه دحمید نه یا د ثابت نه او هغوی د ابوالمتوکل نه هم داسې روایت نقل کړې دې.

شرح حدیث :

د حدیث مضمون دا دې، ابو سعید خدری رحمہ اللہ فرمائی چه یوه زنانه (چه د هغې نوم خو معلوم نه دې خو دا معلومه ده چه د صفوان بن معطل رحمہ اللہ زوجه وه لکه چه وړاندې په روایت کښې دی) د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خدمت کښې حاضرې شوه او هغه ته ئې د خپل خاوند درې شکایتونه اوکړل چه، زما خاوند صفوان بن معطل رحمہ اللہ چه کله زه مونځ کوم نو ما وھی، او چه کله روژه نیسم نو هغه راباندې ماتوی، او د سحر مونځ نه کوی مگر دا چه نمر راوخیږي (گویا قضاء ئې کوی) راوی وائی: د دې شکایاتو په وخت صفوان هم هلته موجود وو، پس

۱: تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۶۰۱۲)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الصيام ۵۳ (۱۷۶۲)، مسند احمد (۸۰/۳، ۸۴)، سنن الدارمي/الصوم (۱۷۶۰/۱۲) (صحیح)

رسول الله ﷺ د دې شکایتونو متعلق د هغه نه تپوس او کړو چه د دې څه اصلیت دې؟ هغه د هر شکایت ترتیب وار جواب ورکړو، عرض ئې او کړو یا رسول الله بهر حال دا خبره چه زه دا په مونځ کولو باندې وهم نو د دې وجه دا ده چه دا په هر رکعت کښې دوه سورتونو لولی حال دا چه ما دا منع کړې ده د داسې کولو نه، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل: که د ټولې دنیا قراءت په مونځ کښې یو سورت وی نو د دې ټولو دپاره به کافی شی، یعنی د ټولې دنیا دپاره خو یو مونځ کښې یو سورة لوستل کافی کیږی ستا دپاره نه کافی کیږی؟ گویا رسول الله ﷺ د زنانه شکایت غلط اومنلو، او خاوند ئې معذور او گنړلو په وهلو کښ، دا مطلب په هغه صورت کښې دې چه کله دلته په روایت کښې «فانها تقرأ بسورتین» وی لکه چه په بعض نسخو کښې دی او هم دا ظاهره هم ده، او په بعض نسخو کښې داسې دی «فانها تقرأ بسورتی» (۱) باضافة سورة الى ياء المتکلم په دې صورت کښې کښې به مطلب دا وی چه دا په مونځ کښې زما سورة لولی یعنی کوم سورة چه زه لولم، (۲) په دې صورت کښې به د رسول الله ﷺ د خبرې مطلب دا وی چه بیا په دې کښې څه نقصان دې که ستا سورة لولی (د الله بنده) که په ټول قران کښې یو سورت وي نو هم هغه به د ټولو دپاره کافی وو، یعنی ظاهره ده چه بیا به هم هغه ټولو لوستلو، د دې مطلب دا شو چه رسول الله ﷺ د زنانه شکایت صحیح او گنړلو او خاوند ته ئې تنبیه ورکړه.

د دې نه روستو صفوان د دویم شکایت جواب ورکړو چه دا زما موجودگی کښې یعنی زما په کور کښې د موجودگی باوجود مسلسل نفلی روژې نیسی حال دا چه زه ځوان سړې یم زما نه صبر نه کیږی په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل: یوې زنانه لره بغیر د خاوند د اذن نه نفلی روژه نه دی نیول پکار، د هغې نه روستو د دریم شکایت هغوی دا جواب ورکړو یا رسول الله زما د ښځې دا خبره صحیح ده چه زه ورځ راختلو سره د سحر مونځ کوم اصل خبره دا ده چه زمونږ د پوره کورنۍ دا حال دې کوم چه معروف دې چه زمونږ سترگی د نمر ختلو نه مخکښې نه غریږی، رسول الله ﷺ هغه په دې کښې هم معذور او گنړلو او وې فرمائیل چه کله بیدار شی نو هغه وخت ئې کوه، رسول الله ﷺ گویا د زنانه درې وارو شکایتونه غلط او گنړل. امام خطابی د دې حدیث په اخری جزء باندې فرمائی چه د رسول الله ﷺ د صفوان د مونځ په باره کښې په دې کوتاهی باندې د زجر او تنبیه ترک کول دا عجیبه مهربانی ده د الله پاک په خپلو بندگانو باندې او د هغه د رسول نرملی ده د خپل امت سره، او بیا وړاندې لیکي: ظاهره دا ده چه هغه په دې خپل حالت کښې مغلوب او معجوز عنه شوې وو لکه چه یو مغمی علیه وی په دې وجه رسول الله ﷺ هغه ته تنبیه

(۱) او حضرت گنګوهی رحمته الله علیه د ابوداؤد په غیر مطبوعه تقریر کښې دی چه د «سورتی» یا د متکلم نه ده بلکه دا په اصل کښې «سورتین» وو نون خلاف قیاس تخفیفاً ساقط شو لهذا دا به «سورتی» د تاء په فتحې سره لوستلې شی.

(۲) د حضرت شیخ په حاشیه بدل کښې دی چه د دې تائید د هغې نه کیږی کوم چه د ابن الجوزی په تلقیح کښې دی قال ان معي سورة ليس معي غيرها تقرؤها، چه ماته یو سورت یاد دې او د هغې نه علاوه راته یو سورة هم یاد نه دې دا هم همیشه هم هغه لولی.

اونکړه، او دا هم ممکنه ده چه دا د مونځ قضاء کیدل هم کله کله وی نه دائم الاوقات چه کله څوک هغه ځانې کښې هغه لره بیدارونکې نه وی. اه او د حضرت گنگوهی په تقریر کښې دی «حتی تطلع الشمس» په طور د مبالغې دې چه د هغې نه مراد اسفار او غایت اسفار دې. په حدیث باندې اشکال او د هغې جواب:

خان پوهه کړه چه دا صفوان بن معطل رضی الله عنه هم هغه صحابی دې چه د چا ذکر په حدیث الافک کښې راځی چه د چا په باره کښې منافقانو په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې تهمت لگولې وو، په هغه حدیث الافک کښې دی چه د هغه په باره کښې منافقینو په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې تهمت لگولې وو، په دې حدیث الافک کښې دا دی چه کله هغه صحابی ته دا خبره اورسیده چه خلق په هغوی باندې دا الزام لگوی نو هغه فرمائیلې وو «سبحان الله والله ما کشفتم انثی قط» چه ما خو تر اوسه پورې د یوې زنانه ازار نه دې پرانستلې، او دلته په دې حدیث کښې هغه فرمائی. «وانا رجل شاب فلا اصر» د دې یو جواب خو دا کړې شوې دې چه حدیث الافک د دې په مقابله کښې زیات صحیح دې، هغه د صحیحین حدیث دې او دا د سنن، او دویمه توجیه دا کړې شوې ده چه دواړه خبرې په خپل ځانې باندې صحیح دې، د افک د واقعي پورې هغه واده نه وو کړې، هغه خبره د هغه وخت ده، او دا واقعه د واده نه روستو ده لهذا هیڅ تعارض نشته او دا چه کوم یو جواب ورکړې شوې دې چه «ما کشفتم» کښې د مطلق کشف نفی نشته بلکه د کشف حرام نفی ده، حافظ فرمائی چه په یو روایت کښې دی «لا حلا ولا حراما» خو دا روایت ضعیف دې، والحديث اخرجه ايضا احمد وابن ماجة والبيهقي بلفظ المصنف واخرجه ايضا بلفظ اخر. (المنهل ملخصاً)

بَابُ فِي الصَّائِمِ يُدْعَى إِلَى وَلِيمَةٍ

باب دې په بیان دهغه روژه دار چه د ولیمې دعوت ورته ورکړې شی

[۲۴۶۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجِبْ، فَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيُطْعَمْ، وَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ". قَالَ هِشَامٌ: وَالصَّلَاةُ الدُّعَاءُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، أَيْضًا عَنْ هِشَامٍ.

ترجمه: د ابوهريره نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلې دی کله چه چاته د خوراک دپاره دعوت ورکړې شی نو پکارده چه دعوت قبول کړي که چرې دده کوژه وي نو خوراک دي اوکړی اوکه چرې روژه شي وي نومونځ دي اوکړی. هشام وائی چه دصلاة نه مراد دعا ده. ابوداود وائی چه همدارنگې دا اضافه په دې روایت کښې حفص بن غياث هم د هشام نه نقل کړې ده.

توضیح الحدیث

د رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد دې چه کله په تاسو کښې چاته د خوراک دعوت ورکړې شی نو هغه ورله قبلول پکار دی یعنی منظورول پکار دی، بیا ئې هلته تلو سره که روژه نه وی نو

خوراک دې اوکړی، او که روژه ئې وی نو دعوت کونکي ته دې په دعا باندې اکتفاء اوکړی، او د دې نه په روستو روایت کښې دی چه کله په تاسو کښې د چا دعوت اوکړې شی او د هغه روژه وی نو هغه له پکار دی چه اوائی چه زما روژه ده.

د باب په حدیثین کښې تعارض او د هغې توجیه :

په ظاهره دواړه احادیثو کښې اختلاف دې، اصل کښې په دواړو روایتونو کښې اختصار دې او د جمع بین الحدیثین شکل دا دې چه کله دعوت اوکړې شی پس که روژه دار وی نو د روژې عذر دې اوکړی، که هغه ئې عذر قبول کړی نو صحیح ده، او که قبول نه کړی نو د هغه کور ته حاضریدو سره دې د هغه دپاره دعا اوکړی، کذا فی المذلل، او د کوکب نه معلومیږی چه دعوت خو دې په دواړو صورتونو کښې منظور کړی او د هغه کور ته د تلو نه روستو ئې روژه نه وی نو خوراک دې اوکړی، او که روژه وی نو د خوراک نه دې عذر اوکړی او د هغه دپاره دې دعا اوکړی، فلیجب کښې امر د جمهورو په نزد د استحباب دپاره دې، او وئیلې شوې دی چه د وجوب دپاره دې، او بهر حال د اجابت حکم د هغه سړی په حق کښې دې چه هغه ته هیڅ قسم عذر نه وی، او کوم سړی چه معذور وی مثلاً خاني لري وی چرته چه رسیدو کښې مشقت لاحق کیږی نو هلته په عذر کولو کښې هیڅ باک نشته، او دا چه پورته ذکر شو چه که روژه دار وی نو خوراک کولو نه دې عذر اوکړی دا په هغه صورت کښې دی چه کله هغه ته د هغه په انکار سره اذیت نه کیږی، او که هغه په خوراک کولو باندې اصرار اوکړی او نه خوراک کولو سره هغه ته تکلیف وی نو بیا ورله روژه افطار کول پکار دی او بیا دې روستو د هغې قضاء اوکړی. کذا فی الکوکب. د دې زیات تحقیق دې د کتب فقه نه اوکتلی شی.

(قال هشام : والصلاة الدعاء) یعنی د صلاة نه مراد صلاة عرفی نه دې بلکه د دې لغوی معنی دعا مراد ده، او شارحینو لیکلې دی چه د صلاة عرفی معنی هم مراد کیږی شی ای فلیصل رکعتین، او د معنین په جمع کولو کښې هم هیڅ مانع نشته یعنی دوه رکعته دې هم اوکړی او د هغه دپاره دې دعا هم اوکړی لکه چه د رسول الله ﷺ نه ثابت دی، په بیت ام سلیم کښې چه هلته رسول الله ﷺ د صوم عذر کولو سره د هغوی په کور کښې مونځ اوکړو او هغوی ته ئې دعا هم اوکړه. کما فی البخاری

وحديث الباب أخرجه مسلم والنسائي وكذا الترمذي مختصراً. (المنهل ملخصاً)

بَابُ مَا يَقُولُ الصَّائِمُ إِذَا دُعِيَ إِلَى الطَّعَامِ

روژه دار له د خوراک دعوت په وخت کښې څه وئیل پکار دي؟

[۲۶۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ وَهُوَ صَائِمٌ، فَلْيَقُلْ: إِنِّي صَائِمٌ".

(۱) صحیح مسلم / الصیام ۲۸ (۱۱۵۰)، سنن الترمذی / للصوم ۶۶ (۷۸۱)، سنن ابن ماجه / للصیام ۴۷ (۱۷۵۰)، (تحفة الأشراف: ۱۳۶۷)، وقد أخرج: مسند أحمد (۲/۲۴۲)، دي للمناسك ۳۱ (۱۷۷۸) (صحیح)

د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله فرمانيلى دى كله چه چاته دخوراك دپاره دعوت وركړې شى اودده روژه وي نو اودي وائى چه زما روژه ده.

باب الإعتكاف

باب دي په بيان د احكامود اعتكاف كښي

مصنف رحمه الله د كتاب الصوم د تكميل دپاره په اخر كښي د اعتكاف باب قائم كړې دي خكه چه څنگه د صوم تعلق د رمضان د مياشت سره دي هم دغه شان اعتكاف هم د دي مياشت په اخرى عشره كښي سنت دي، او امام ترمذى د كتاب الصوم په اخره كښي درې څيزونه بيان كړي دي اعتكاف او د هغې احكام، د ليلة القدر باب او قيام شهر رمضان يعنى تراويح، چونكه د څلور واړه څيزونه د خصائص رمضان نه دي، خو امام ابوداود ليلة القدر او صلاة تراويح لره د كتاب الصلاة په اخر كښي بيان كړې دي، ولكل وجهة هو موليها وللفاس فيما يعشقون مذاهب.

(د اعتكاف لغوى او اصطلاحى معنى)

د اعتكاف لغوى معنى لزوم الشئ وحبس النفس عليه، يو څيز لازمي نيول او خپل نفس په هغې باندي مضبوطول، او شرعى معنى د دي كما فى الهداية هو اللبث فى المسجد مع الصوم ونية الاعتكاف. يعنى په مسجد كښي ايساريدل د اعتكاف په نيت سره د روژې سره، او د هغې په حاشيه كښي دي چه د صوم شرط په ظاهر الرواية كښي د اعتكاف واجب دپاره دي نه د نفل اعتكاف دپاره.

د اعتكاف اقسام ثلاثة او احكام :

خان پوهه كړه چه د اعتكاف درې قسمونه دي، واجب، سنت موكره او مستحب. د واجب نه مراد اعتكاف منذور كوم چه د نذر د وجي نه واجب شوې وي او هم دغه شان شروع كولو نه هم، او سنت موكره، د رمضان د اخرى عشرې اعتكاف، يعنى سنت على الكفاية، او دريم قسم يعنى مستحب هغه مطلق اعتكاف دي چه په هغې كښي د يوې زمانې قيد نشته، چه كله ئې او غواړي كوي دي. (كذا فى الدر المختار ۱۷۷/۲) دلته يوه مسئله دا هم اختلافى ده چه كه يو سړې اعتكاف شروع كړي او هغه قطع كړي نو بيا په هغه باندي قضاء واجب ده يا نه؟ دا مسئله وړاندي په حديث الباب كښي راوړانه ده. وړاندي په كتاب كښي «المعتكف يعود المريض» كښي د عائشي رضي الله عنها حديث موقوف راوان دي، «ولا اعتكاف الا بصوم ولا اعتكاف الا فى مسجد جامع» او د هغې نه روستو په يو بل حديث مرفوع كښي دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله د عمر رضي الله عنه په دي سوال باندي چه ما د زمانه جاهليت په يوه شپه كښي د اعتكاف نذر منلي وو نو رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمائيل: «اعتكف وصم» دا دواړه مسئلې يعنى اشتراط صوم او اشتراط جامع اختلافى دي.

المسئلة الاولى :

د صوم په باره كښي پورته د احنافو دوه روايتونه تير شوې دي او دا چه ظاهر الرواية دا دي

چه د صوم شرط په اعتكاف منذور كښي دي نه په نفلي كښ، په حاشيه د بذل كښي په حواله د العرف الشذی كښي دي چه د شيخ ابن الهمام ميلان د بل روايت طرف ته دي يعنی مطلقا وجوب صوم، اوس پاتي شوه دا مسئله د اعتكاف مسنون نو د دي نه متون احناف خو ساكت دي د فقهاء كرامو په دي كښي اختلاف دي، ابن عابدين اشتراط لره ترجيح وركړې ده، او ابن نجيم صاحب البحر عدم اشتراط ته، او د باقي ائمه كرامو مسلك دا دي چه امام مالك په دي كښي مطلقا د اشتراط صوم قائل دي نفل او واجب په دي كښي د هغه په نزد ټول برابر دي تردې چه كه يو سړي د يو عذر د وجې نه روژه او نه نيولي شي نو د هغه اعتكاف صحيح نه دي او د دي په خلاف د شوافعو او حنابله په نزد د راجح او مشهور قول مطابق مطلقا شرط نه دي. اه من الابواب والتراجم. د امام بخاري ميلان هم دي طرف ته معلوميري.

المسئلة الثانية :

خان پوهه كړه چه د اعتكاف الرجال دپاره د ائمه اربعه په نزد مسجد كيدل شرط دي او په دي كښي د بعض نورو علماء كرامو اختلاف دي پس محمد بن لبابه مالكي په نزد د صحة اعتكاف دپاره مسجد كيدل ضروري نه دي بل يجوز في كل موضع. او يو قول په دي كښي دا دي لا يجوز الا في المساجد الثلاثة: مسجد حرام، مسجد نبوي، بيت المقدس دا د حضرت حذيفه بن اليمان رضي الله عنه نه منقول دي. وروى عن عطاء انه لا يجوز الا بمسجد مكة والمدينة، وابن المسيب بمسجد المدينة.

بيا د ائمه اربعه په دي خبره كښي اختلاف دي چه كوم يو مسجد ضروري دي، د امام ابوحنيفه او امام احمد په نزد مسجد جماعت يعنی چه د هغه دپاره امام او مؤذن متعين وي، كه پنځه وخته مونځ يكښي ادا كيږي يا نه ادا كيږي په دي كښي دواړه اقوال دي، او د امام ابويوسف رحمه الله په نزد مسجد جماعت د اعتكاف واجب دپاره ضروري دي، د اعتكاف نفل دپاره مطلق مسجد كافي دي او د امام شافعي او مالك په نزد مطلق مسجد، خو د دي دواړو امامانو په نزد كه د اعتكاف دوران د جمعي ورځ راشي نو بيا د مسجد جامع كيدل ضروري دي ځكه چه خروج لصلاة الجمعة د دي دواړو امامانو په نزد قاطع اعتكاف دي په خلاف د احنافو او حنابله چه د هغوي په نزد قاطع اعتكاف نه دي، د شوافعو او مالكيانو په كتابونو كښي ئي ليكلي دي چه كه يو سړي غير جامع كښي چه په هغي كښي د جمعي مونځ نه كيږي اعتكاف او كړي او هم په دي كښي د جمعي ورځ راشي نو دا سړي كه د جمعي دپاره د مسجد نه بهر لاړ نه شي بلكه په مسجد كښي وي نو فې نفسه به د هغه اعتكاف صحيح شي خو د ترك جمعه گناه به پرې وي.

دا اختلاف خو دي د اعتكاف الرجال متعلق، او د اعتكاف النساء په باره كښي د احنافو او جمهور علماء كرامو اختلاف دي، د امام احمد، امام مالك او امام شافعي فې الجديد په نزد د زنانه د اعتكاف دپاره مسجد شرط دي، او د امام شافعي قول قديم او د احنافو مذهب دا دي چه د زنانه اعتكاف په مسجد بيت كښي صحيح دي، د مسجد بيت نه مراد د كور هغه حصه ده كومه چه هغه د خپل مونځ دپاره متعين كړي، خو يو فرق دا دي چه

د امام احمد په نزد د اعتكاف الرجل دپاره مسجد جماعت ضروري دې خو د زنانه دپاره د مسجد جماعت قيد نشته مطلق مسجد كافي دې، د احنافو په نزد په دې كښې خو هيڅ اختلاف نشته چه د زنانه دپاره په مسجد بيت كښې اعتكاف اولی دې يا په مسجد جماعت كښې، خو په دې كښې اختلاف دې چه په مسجد جماعت كښې د هغې اعتكاف صحيح هم دې يا نه؟ په دې كښې زمونږ په نزد دواړه قسم اقوال دی د جواز هم او د عدم جواز هم. اه ملخصاً من الاوجز... ۱۲۷/۳، په اوجز كښې ئې دا ټول مذاهب او اختلافات د كتب فروع په حوالې سره ليكلي دي.

توضیح الحديث

د دې حديث نه كوم چه متفق عليه دې د رسول الله ﷺ د رمضان په اخري عشره كښې د اعتكاف اهتمام او په هغې باندي مواظبت ثابتېږي، ځكه چه په حديث كښې تصريح ده «حتى قبضه الله» چه د وفات د كال پورې رسول الله ﷺ دا عمل كړې دې، ابن الهمام رحمه الله فرمائي: د رسول الله ﷺ دا مواظبت فرمائيل بغير د نكبر نه په هغه صحابه كرامو باندي چا چه دا ترك كړې دې دا دليل دې د دې اعتكاف د سنيت، او كه مواظبت سره انكار على الترك هم موندلې شي نو بيا به دا دليل وي د وجوب.

د اعتكاف په باره كښې يو روايت د امام مالك:

په دې سلسله كښې د امام مالك نه د هغه بعض شاگردانو دا نقل كړې دی چه كله زه د اعتكاف په باره كښې دا وينم چه د اكثر صحابه كرامو نه د دې ترك ثابت دې سره د دې د هغوی شديد حرص وو په سنت باندي د عمل كولو نو زما په ذهن كښې راځي چه د دې حال د صوم وصال په شان دې انتهى كلامه. او د هغه د دې كلام نه د هغه بعض اصحابو دا اخذ كړې ده چه اعتكاف صرف جائز دې خو په دې باندي نور علماء مالكيه ابن العربي او ابن بطال وغيره رد كړې او دا د رسول الله ﷺ د مواظبت دليل دې د دې د سنت مؤكده كيدو، امام ابوداود د امام احمد رحمه الله نه نقل كړې دی چه په علماء كرامو كښې د چا اختلاف د دې په مسنون كيدو كښې زما په علم كښې نشته.

د رسول الله ﷺ د اعتكاف په باره كښې روايات مختلفه او په هغې كښې تطبيق:

خان پوهه كړه چه دلته په باب الاعتكاف كښې چه كوم روايات مصنف ذكر كړې دي په هغې ټولو كښې صرف د اعتكاف عشره اخيره ذكر شوې دي او امام بخاري رحمه الله د دې نه علاوه يو بل حديث ذكر فرمائيلې دې په روايت د ابو سعيد خدری رحمه الله چه «ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يعتكف في عشر الاواخر من رمضان» الحديث. دا روايت مونږ سره په ابوداود كښې په كتاب الصلاة كښې په ليلة القدر كښې تير شوې دې چه د هغې مضمون دا دې چه رسول الله ﷺ به د رمضان په عشره وسطې كښې اعتكاف فرمائيلو يو ځل ئې د عشره وسطې په اخير كښې او فرمائيل چه كومو خلقو ما سره اعتكاف كړې دې نو هغه دې د عشره اخيره اعتكاف هم او كړي ځكه چه تر اوسه پورې ليلة القدر نه دې راغلې، ځكه چه ماته د دې علامت دا بيان كړې شوې دې چه كله په دې كال باندي شب قدر وي نو په هغه

شپه باندې به باران وی چه د هغې د وجې د مسجد نبوی جهت راوسسیرې او د هغې د سحر مونځ به زه په خټو او اوبو کښې کوم، پس ټول خلق د عشره اخیره د اعتکاف په نیت سره ایسار شو، راوی فرمائی چه بیا په اوله شپه یعنی یویشتمه باندې دا علامت ظاهر شو کوم چه رسول الله ﷺ فرمائیلي وو، د باران وغیره کیدل، د بخاری او ابوداؤد په روایت کښې خو هم دغه شان دی او د صحیح مسلم په روایت کښې داسې دی، ان رسول الله ﷺ الله علیه وسلم اعتکف العشر الاول من رمضان ثم اعتکف العشر الاوسط الحديث، په دې روایت کښې د عشره اول د اعتکاف زیادت دي، دغه شان د مسلم په دې روایت کښې د اعتکاف لفظ دي، (كان يعتكف) نه دي، هم دغه شان امام مسلم دا قسم ټول روایات په ابواب ليلة القدر کښې ذکر کړې دي، او په باب الاعتکاف کښې ئې نه دي ذکر کړې، د دې مجموعه روایاتو نه معلومیرې چه رسول الله ﷺ چه اول اول کوم اعتکاف فرمائیلي وو (د ليلة القدر په لټون کښې) هغه ئې د عشره اولی فرمائیلي وو بیا چه ئې په هغې کښې ليلة القدر بیا نه موندلو نو په عشره وسطی کښې ئې اعتکاف اوکړو، په عشره وسطی کښې دا هغه ته خبر ملاؤ شو چه ليلة القدر د کوم په لټون کښې چه تاسو یئ دا به په اخری عشره کښې ملاویرې پس بیا هم داسې اوشوه لکه چه په حدیث کښې دی، او بیا د هغې نه روستو هغه همیشه په عشره اخیره کښې اعتکاف فرمائیلو، غالبا هم په دې وجه باندې امام مسلم او امام ابوداؤد وغیره حضرت په باب الاعتکاف کښې هم هغه روایات ذکر کړې دي چه په هغې کښې صرف د عشره اخیره اعتکاف مذکور دي او هم په دې وجه باندې فقهاء کرامو هم د عشره اخیره اعتکاف ته سنت وئيلي دي.

د پوره رمضان د میاشتي د اعتکاف حیثیت :

خو خان پوهه کړئ چه د عبادات او طاعات د مشروعیت په اعتبار سره مختلف درجات دی، فرض، واجب، سنت، مستحب، چه د هغې تعریفات په اصول فقه او فقه کښې مذکور دي، سنت خو د رسول الله ﷺ معمول دائمی یا کم از کم اکثری ته وئيلي شی او کوم کار چه ئې د طاعت په حیثیت کښې کله کله کړې وی هغې ته مستحب وئيلي شی، علی هذا علی الظاهر د پوره میاشتي اعتکاف هم دې کوم چه هغه په شروع کښې یو ځل کړې دي (۱) د هغې نه روستو ئې بالالتزام خو د عشره اخیره فرمائیلي دي خو کله کله د یو عارض او مصلحت د وجې نه لکه چه په روایاتو کښې راځي د دوه عشرو ئې هم کړې دي لهذا د رمضان د پوره میاشت اعتکاف ته خلاف سنت یا بدعت وئیل غلط دی، اوگورئ د دې احادیثو نه ثابتیرې چه د اعتکاف یو لوڼي غرض د ليلة القدر حصول دي او د ليلة القدر تعیین په باره کښې مختلف اقوال دي په عشره اخیره کښې د دې انحصار نه دي، د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه مشهور قول دي چه دا په ټول کال کښې وی، دویم قول ئې دا دي چه په پوره رمضان کښې وی، د دې نه علاوه اصل اعتکاف عبادت دي، اوس پورته تیر شو چه فقهاء کرامو د دې درې قسمونه بیان کړې وو، یو اعتکاف مسنون کوم چه د عشر اخیر سره

(۱) کما تقدم تقریرہ قریباً

خاص دي، يو اعتكاف مندور كوم چه د نذر تابع دي برابره خبره ده كه د يو ورځي نذر وي يا د يوې هفتې وي يا د يوې مياشتې وي، د دې مودې پوره كول واجب دي، ضروري دي، دريم قسم د هغه نفل اعتكاف دي چه د هغې په باره كښې د فقهاء كرامو تصريح ده چه هغه په زمانې پورې مقدر نه وي اگر چه يو ساعت وي يا يو مياشت يا يو كال، په پوره مياشت اعتكاف باندي د بدعت يا خلاف سنت كيدو اطلاق چه خلاف تحقيق نه شي نو نور څه دي. والله الموفق وهو الملهم للصدق والصواب.

والحديث اخرجه ايضا البخاري ومسلم والترمذي والنسائي والدارقطني، وكذا البيهقي من غير هذا الطريق. (المنهل ملخصاً)

[۲۴۶۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَاخِرَ مِنْ رَمَضَانَ فَلَمْ يَعْتَكِفْ عَامًا، فَلَمَّا كَانَ فِي الْعَامِ الْمُقْبِلِ اعْتَكَفَ عَشْرِينَ لَيْلَةً".

ترجمه: د ابی بن کعب رضی الله عنه نه روایت دي نبي صلی الله علیه و آله به درمضان په آخری لسو شپو کښې اعتكاف کوونو یو کال ئې اعتكاف ونکړو نو چه بل کال راغي نوسل ورځي اعتكاف ئې اوکړو.
توضیح الحديث

يعني د رسول الله صلی الله علیه و آله معمول د رمضان په آخری عشره کښې د اعتكاف وو، يو کال ئې د څه وجې نه اعتكاف اونکړې شو نو چه کله راروان کال راغلونو دوه عشرې اعتكاف ئې اوکړو. رسول الله صلی الله علیه و آله هغه کال اعتكاف ولې اونکړې شو د هغې په باره کښې د ابن ماجه په روایت کښې دي «فسافر عاما» چه يو کال رسول الله صلی الله علیه و آله په رمضان کښې په سفر کښې وو، علماء کرامو ليکلي دي چه دا سفر د فتح مکه سفر وو.

والحديث اخرجه ايضا النسائي وابن ماجه والبيهقي واخرجه الترمذي عن انس رضي الله عنه، وصححه ابن حبان والحاكم. (المنهل ملخصاً)

[۲۴۶۴] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَبَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عُمَرَةَ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا أَرَادَ أَنْ يَعْتَكِفَ صَلَّى الْفَجْرَ لَمْ دَعْلْ مُعْتَكِفَهُ. قَالَتْ: وَإِنَّهُ أَرَادَ مَرَّةً أَنْ يَعْتَكِفَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ، قَالَتْ: فَأَمَرَ بِنَائِيهِ فَضْرِبَ. فَلَمَّا رَأَيْتُ ذَلِكَ أَمَرْتُ بِنَائِي فَضْرِبَ، قَالَتْ: وَأَمَرَ غَيْرِي مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَائِيهِ فَضْرِبَ. فَلَمَّا صَلَّى الْفَجْرَ نَظَرُ إِلَى الْأَنْبِيَةِ، فَقَالَ: مَا هَذِهِ الْبُرْثُ ذَنْ؟ قَالَتْ: فَأَمَرَ بِنَائِيهِ فَقَوَّضَ، وَأَمَرَ أَزْوَاجَهُ بِأَنْبِيَتِهِنَّ فَقَوَّضَتْ، ثُمَّ أَخَّرَ الْإِعْتِكَافَ إِلَى الْعَشْرِ الْأَوَّلِ يَغْنِي مِنْ شَوَالٍ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَالْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، نَحْوَهُ. وَرَوَاهُ مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: اعْتَكَفَ عَشْرِينَ مِنْ شَوَالٍ.

ترجمه: دام المومنين عائشي رضی الله عنها نه روایت دي نبي صلی الله علیه و آله به چه کله اوغونبتل چه اعتكاف

(۱) سنن ابن ماجه/الصيام ۵۸ (۱۷۷۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۵۳۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۱/۵) (صحيح)

(۲) صحيح البخاري/الاعتكاف ۶ (۲۰۳۳)، ۷ (۲۰۳۴)، ۱۴ (۲۰۴۱)، ۱۸ (۲۰۴۵)، صحيح مسلم/الاعتكاف ۲ (۱۱۷۲)، سنن الترمذي/الصوم ۷۱ (۷۹۱)، سنن النسائي/المساجد ۱۸ (۷۱۰)، سنن ابن ماجه/الصوم ۵۹ (۱۷۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۳۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الاعتكاف ۴ (۷)، مسند احمد (۲۲۶، ۸۴/۸) (صحيح)

او کړې نو د سحر مونځ به ئې او کړو او اعتکاف ځاني ته به داخل شو، فرمائی چه یو ځل نبی ﷺ د اعتکاف اراده او کړه درمضان په آخری لسو شیو کښې نوموړې ته ئې د اعتکاف ځاني د جوړولو حکم او کړو، نو جوړه کړې شوه، نو ماچه کله دهغه د اعتکاف ځاني ولیدو نو ما هم وویل چه زما دپاره دي هم جوړه کړې شي نو زما دپاره هم اعتکاف ځانه جوړه کړې شوه، فرمائی چه په امهات المومنین کښې زمانه علاوه نورو بیانو هم ددې د جوړیدو د خواهش اظهار وکړو نو ددوی دپاره هم جوړې کړې شوي، نبی ﷺ چه کله د سحر مونځ او کړو نووي لیدل چه څیمې لگیدلې دي نو تپوس ئې او کړو چه داڅه دی؟ آیا داني د نیکۍ په نیت جوړې کړې دي؟ نو نبی ﷺ دخپلې څیمې د ورانولو حکم او کړو هغه ورانه کړې شوه او امهات المومنین هم خپلې څیمې راټولي کړې او بیانې ﷺ خپل اعتکاف د شوال داوولي عشري پورې موخړ کړو. ابو داود وائی داروايت ابن اسحاق او اوزاعي ديحي بن سعيد نه هم داسې نقل کړې دي، او امام مالك ديحي بن سعيد نه نقل کړې دي چه نبی ﷺ په شوال کښې شل ورځې اعتکاف او کړو.

د اخري عشري د اعتکاف ابتداء به څه وخت کېږي؟

په دې حديث کښې سیده عائشه رضی الله عنها د عشره اخيره د اعتکاف د وخت ابتداء بیان فرمائی چه نبی ﷺ به د سحر مونځ ادا کولو سره خپل معتکف کښې داخلیدو، په معتکف کښې یعنی د مسجد هغه خاص اړخ چه په هغې کښې به هغه د اعتکاف دپاره تشریف فرما کیدو. د دې حديث نه په ظاهره دا معلومیږي چه د عشره اخيره د اعتکاف ابتداء د یویشتم تاریخ د سحر نه کېږي بعض علماء لکه امام اوزاعي او لیث بن سعد مذهب هم دا دي، حال دا چه د جمهور علماء او ائمه اربعه مذهب دا دي چه د کوم انسان د عشره اخيره د اعتکاف اراده وي نو هغه له پکار دي چه د یویشتم شپې نه د اعتکاف ابتداء او کړي لهذا په شلم تاریخ دي د ماښامي احتیاطا د غروب شمس نه مخکښې مسجد ته داخل شی، امام ترمذی امام احمد لره د امام اوزاعي سره ذکر کړې دي، کیدې شی چه دا د هغه یو روایت وي گڼي حافظ وغيره شارحینو په دې کښې د ائمه اربعه اختلاف نه دي لیکلي، بهر حال دا حديث په ظاهره د ائمه اربعه خلاف دي.

جمهور علماء کرامو د دې حديث دا تاویل کړې دي چه مراد دا دي چه رسول الله ﷺ به خپل خاص معتکف او د خلوت ځاني ته هغه وخت (د سحر د مونځ نه پس) رسیدلو، د اعتکاف د وخت ابتداء لره بیانول مقصود نه دی، مسجد ته خو به هغه د ماښام نه رسیدو خو شپه چونکه خپله د خلوت زمانه ده په هغې کښې معتکف ته د تلو حاجت نه وو، او په دې کښې د تاویل یوه خاص وجه دا ده چه په اعتکاف کښې چه کوم اهم مقصود دي یعنی د لیلة القدر ادراک او د هغې د حصول په یویشتمه شپه غالب گمان دي تردې چه د امام شافعی خو مشهور قول هم دا دي، ارجی الیالی لیلة احدى وعشرين... چه د تولو نه زیاته د شب قدر توقع هم په دې شپه باندې دي.

د جمهورو د قول یو لطیف دلیل :

علامه ابو الطیب سندی رحمۃ اللہ علیہ د دې یوه بله معقول وجه بیان کړې ده هغه دا چه د رمضان د عشره اخیره په باره کښې دوه احادیث دی دواړه د بخاری دی، یو حدیث عائشه (کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعتکف فی العشر الاواخر من رمضان) : د دې حدیث نه د اعتکاف موده لس شپې معلومیږي، ځکه چه د عشر نه مراد لیالی مراد دی کوم چه د (لیلة) جمع ده او مونث دي او د اسماء عدد قاعده دا ده چه د مذكر دپاره مونث او مونث دپاره مذكر استعمالیږي (په حدیث کښې العشر بغیر د تاء تانیث نه ده لهذا د عشر نه لیالی عشره مراد شوه) او بل حدیث دي د ابوهریره رضی اللہ عنہ دي کان النبی صلی اللہ علیہ وسلم یعتکف فی رمضان عشرة ايام، د دواړو احادیثو د جمع کولو نه ثابتیږي چه د عشره اخیره په اعتکاف کښې لیالی او ايام تعداد برابر کیدل پکار دی د دواړو که لس وی یا نهه، او دا هم په هغه صورت کښې کیدی شي چه کله یویشتمه شپه په اعتکاف کښې داخله کړې شي گڼي په یو صورت کښې به د ورځو تعداد نهه او شپې اته پاتې شي، او په کوم صورت کښې چه د ايام تعداد لس وی په هغه صورت کښې به شپې نهه پاتې شي. اه او بعض علماء کرامو د حدیث الباب دا توجیه کړې ده چه په (صلی الفجر) کښې د فجر نه مراد (فجر عشرين) مراد دي یعنی د شلم تاریخ سحر، گویا یو ورځ مخکښې به هلته اورسیدو، اختار هذا التوجیه القاضي ابو یعلی من الحنابلة کما فی المنهل.

د رسول الله ﷺ د نقض او د اعتکاف روایت او دهغې تشریح :

د دې حدیث په مخکښې حصه کښې خپله د رسول الله ﷺ د اعتکاف د معمول بیان وو اوس د دې ځانې نه حضرت عائشه خپل او بعض نورو ازواج مطهرات د اعتکاف یوه واقعہ بیانوي، هغه داسې چه رسول الله ﷺ د خپل اعتکاف دپاره د خیمې د قائمولو حکم کړې وو پس هغه قائمه کړې شوه، او د بخاری په یو بل روایت کښې دی، عائشه رضی اللہ عنہا فرمائي (فكنت اضرب له خباء) چه د هغه دپاره به هغه پرده او خیمه ما قائموله، هغه فرمائي : چه کله د رسول الله ﷺ خیمه قائم کړې شوه نو ما هم د خپل اعتکاف دپاره یوه خیمه او پرده قائم کړه او زما نه علاوه نورو ازواجو هم خیمې قائم کړې، حافظ فرمائي چه د دې نه ټولې ازواج او د هغوی خیمې نه دی مراد لکه چه د هغه روایت نه (کوم چه په مسلم او ابوداؤد کښې دي) وهم راځي بلکه د نورو ازواجو مصداق صرف حفصه او زینب رضی اللہ عنہما دی لکه چه د بخاری په یو روایت کښې د دې تصریح، لهذا څلور خیمې شوې یو رسول الله ﷺ دپاره او درې حفصه، عائشه او زینب رضی الله تعالی عنهن دي. اه هم دغه شان د بخاری په روایت کښې معلومیږي چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا خپله خیمه د رسول الله ﷺ نه د اعتکاف د اجازت اخستلو نه پس او حفصه په واسطه د عائشې رضی اللہ عنہا د هغه نه د اعتکاف د اجازت خیمه قائم کړې وو، او حضرت زینب رضی اللہ عنہا د خپل طرف نه بغیر د اجازت نه، د هغوی د اجازت اخستلو ذکر په هیڅ روایت کښې نه دي، بلکه په یو روایت کښې د هغه په باره کښې کښې دا دی

(وكانت امرأة غيرة) چه د هغې په مزاج كښې غيرت نسبت زيات وو، گویا د هغوی نه د هغوی دواړه خیمې نه دی لیدلې او د کتلو سره د خپل ځان دپاره هم خیمه قائم کړه، او چونکه د هغه معمول په دې خیمه كښې یعنی معتكف خاص او پرده كښې د داخلیدو، د سحر د مونځ نه پس وو، هم په دې وجه وړاندې روایت كښې دې چه كله د سحر مونځ او كړو یعنی خپله خیمه كښې د داخلیدو اراده او فرمائیلې نو د هغه نظر باقی درې واړو خیمو باندې پریوتلو، نو هغه تپوس او كړو چه دا څه دی، د بخاری په یو روایت كښې دی چه چا هغه ته عرض او كړو چه دا ستاسو د ازواجو خیمې دی نو په دې باندې هغه او فرمائیل: البر تردن... چه ایا د هغوی د نیكی اراده ده، گویا هغه د دې فعل د فعل بر كیدو باندې تردد فرمائی، ځكه چه ئې ته په دې كښې د مباحات او تنافس ویره شوه، داسې تنافس كوم چه غیرت طبعی نه پیدا کیږي چه په هغې سره د اعتكاف مقصد فوت کیږي، او یا د نكیر مقصد دا وو چه زینب بغیر د اجازت نه خپل اعتكاف نظم كړو د هغه دپاره پرده قائم كړه نو ویره ئې پیدا شوه د دې سلسلې د زیاتیدو صرف دوه پورې خبره اسانه وه چاته چه رسول الله ﷺ اجازت ورکړې وو، او بیا په دې صورت كښې یعنی جمله ازواج په اعتكاف كولو او پرده قائم كولو كښې په خلقو باندې د مسجد د تنگسیا قوی امکان وو.

پس د پورته ذكر شوي وجوه په بناء هغه د خپلې خیمې د ماتولو حكم ورکړو، پس هغه لرې كړې شوه، او بیا ئې ازواج مطهرات هم خیمې لرې كړې.
ما يستفاد من الحديث :

شارحین حدیث فرمائی چه د دې حدیث نه په مسجد كښې د خیمو د قائمولو جواز معلومیږي پس د بخاری مستقل ترجمه ده "باب الاخيه في المسجد" او دا هم ثابت شوه چه د زنانو دپاره مسجد كښې اعتكاف افضل نه دي، بله دا چه كه زنانو په مسجد كښې اعتكاف او كړي نو د هغې دپاره اولی ده چه د خپل ځان دپاره پرده رازوړنده كړي، او د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی چه هغوی د زنانو دپاره مسجد جماعت كښې اعتكاف ته مكروه وئیلې دي، هم د دې حدیث نه استدلال كولو سره.

ثم اخر الاعتكاف الى العشر الاول یعنی من شوال.

یعنی په دې كال رسول الله ﷺ په عشره اخیره كښې اعتكاف او نه فرمائیلو بیا ئې د دې په قضاء كښې د شوال د یوې عشرې اعتكاف او فرمائیلو.

ایا په اعتكاف قطع كولو سره د هغې قضاء لازمیږي؟

په دې حدیث كښې دا مسئله موندلې شی اعتكاف د قضاء، پس امام مالک په خپل موطاء كښې په دې حدیث باندې، "قضاء الاعتكاف ترجمه قائم كړې ده، ابن قدامه د امام مالک دا مذهب نقل كړې دي چه "يلزمه بالنية مع الدخول فيه" چه كه د اعتكاف نیت كولو سره هغه شروع كړي نو په شروع كولو سره واجب کیږي لهذا د دې اتمام ضروری دي، او كه قطع ئې كړو نو قضاء لازم ده، او هغوی د امام احمد او امام شافعی مذهب دا لیکلې دي چه د هغوی دواړو په نزد شروع كولو سره نه لازمیږي، د شروع كولو نه پس اختیار دي، د

اتمام او ترک اتمام، او د احنافو مسلک ظاهر الروایه کښې دا دې چه اعتکاف نفل خو چونکه مقدر بالزمان نه دې نو د دې قضاء لازم نه ده، او د عشره اخیره اعتکاف چونکه مقدر بالزمان دې نو د دې قضاء واجب ده، د امام ابویوسف په نزد بقیه عشره یعنی خومره ورځې باقی پاتې شوې وی او د طرفین مسلک دا دې چه د کومې ورځې اعتکاف شروع کولو نه قطع کړې دې صرف د هغه ورځې قضاء به واجب وی، د باقی عشرې نه اه (ملخصاً من الابواب والتراجم) او هغه چه دریم قسم دې د اعتکاف د هغې قضاء خو به بالاتفاق واجب وی، او حافظ ابن حجر رحمته الله کوم چه شافعی المذهب دې په حدیث الباب کښې لیکلې دی چه د رسول الله صلی الله علیه و آله دا قضاء کول استحباباً وو، او په دې حدیث کښې دلیل دې په دې خبره باندې چه د یو سړی نه څه نفل معتاد فوت شی نو هغه لره استحباباً د هغې قضاء کول پکار دی.

قال ابوداود : رواه ابن اسحاق الاوزاعي عن يحيى بن سعيد ونحوه... الخ.

د مصنف رائي او په دې د محدثينو نقد :

مصنف د دې حدیث په متن کښې چه کوم د راویانو اختلاف دې هغه بیانوی هغه دا چه د یحیی بن سعید په شاگردانو کښې ابن اسحاق او اوزاعی هم دغه شان بیان کړې دې څنگه چه دلته کتاب والا سند کښې ابو معاویه او یعلی بن عبید روایت کړې دې یعنی په شوال کښې د عشرې قضاء، په خلاف د امام مالک چه کله هغه دا د یحیی بن سعید نه روایت کړو نو په ځانې د «عشر من شوال»، «عشرین من شوال» روایت کړې دې.

د امام ابوداود په دې قول باندې د ټولو اشکال جوړ شوې دې ځکه چه د امام مالک روایت یحیی بن سعید په بخاری کښې او هم دغه شان په موطاء کښې موجود دې چه په هغې کښې «عشر من شوال» دې نه «عشرین من شوال»، او ایوب بل اختلاف خودې چه بعض دا د امام مالک نه مرسل او بعض مسند روایت کړې دې چه د هغې طرف ته امام ترمذی هم اشاره کړې ده، خو دا اختلاف کوم چه امام ابوداود بیانوی داسې بل یو ځانې کښې هم نشته. (من المذلل والمنهل)

وحديث الباب اخرجه ايضا البخارى ومسلم وابن ماجة والنسائى، وكذا البيهقى بسنده الى عمرة عن عائشة. (المنهل)

باب أَيْنَ يَكُونُ الْإِعْتِكَافُ

اعتکاف چرته کول پکار دی؟

[۲۴۶۵] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، أَنَّ نَافِعًا، أَخْبَرَهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَّلَ مِنْ رَمَضَانَ". قَالَ نَافِعٌ: وَقَدْ أَرَانِي عَبْدَ اللَّهِ الْمَكَانَ الَّذِي كَانَ يَعْتَكِفُ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَسْجِدِ.

۱: صحيح البخاري/الاعتكاف ۱ (۲۰۲۵) (دون قوله : قال نافع-)، صحيح مسلم/الاعتكاف ۱ (۱۷۷۱)، سنن ابن ماجة/المصيام ۶۱ (۱۷۷۳)، (تحفة الأشراف: ۸۵۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۳/۲) (صحيح)

ترجمه: د ابن عمر رضی الله عنہما نه روایت دې نبي صلی الله علیه و آله به درمضان په آخری لسو شپو کښې اعتکاف کوو. نافع وائی چه عبد الله ماته په مسجد کښې دنبي صلی الله علیه و آله داعتکاف ځانې ښودلي وو.

د رسول الله صلی الله علیه و آله د معتکف د محل تعیین:

نافع فرمائی چه زما استاذ عبد الله بن عمر رضی الله عنہما ماته د مسجد هغه ځانې چرته به چه رسول الله صلی الله علیه و آله اعتکاف کولو، د ابن عمر په یو روایت کښې دی (کوم چه په سنن ابن ماجه کښې دې) چه رسول الله صلی الله علیه و آله به چه کله د اعتکاف اراده فرمائيله نو د هغه درې به خوره کړې شوه یا به ئې کټ و اچولې شو، د اسطوانه توبه شاته او د بیهقي په روایت کښې د وړاء اسطوانه التوبه په ځانې ﴿ الى اسطوانة التوبة مما يلي القبلة يستند اليها ﴾ یعنی د اسطوانه توبه سره یو ځانې کولو باندې د قبلي طرف ته چه هغې ته تکیه اولگولې شی (قبلي طرف ته مخ کولو سره) **اه من البذل.**

په مسجد نبوی شریف کښې بعض اسطوانات د نومونو د تعیین سره د تاریخ په کتابونو او د خلقو ترمینځه مشهور دی، د دې اسطوانات چه کوم اولنې صف دې د محراب نبوی سره متصل هلته چه د محراب گس طرف ته کومه اسطوانه ده هغه د اسطوانه عائشه رضی الله عنها په نوم باندې ده، د هغې نه پس د روضي طرف ته چه کومه اسطوانه ده هم د هغې نوم اسطوانه توبه ده. ^(۱) په هغې باندې اسطوانه ابی لبابه او اسطوانه توبه لیکلې شوې دي، د رسول الله صلی الله علیه و آله د دې معتکف د تعیین نه معلومه شوه چه دا اسطوانه حجره عائشه رضی الله عنها ته ډیره نژدې وه په ظاهره هم په دې وجه باندې د مسجد دې گټ رسول الله صلی الله علیه و آله د اعتکاف دپاره منتخب او فرمائيلو د دې دپاره چه د ضرورت په وخت حجرې ته د تلو راتلو سهولت وی، پس وړاندې روایت کښې سیده عائشه رضی الله عنها فرمائی (یدنی الی راسه فارجله) رسول الله صلی الله علیه و آله به په خپل معتکف کښې په ناسته ناسته باندې خپل سر مبارک ماته نژدې کړو، پس ما به د هغه وینسته گومنځ کړل.

اعتکاف چرته او په کوم مسجد کښې صحیح دې مع اختلاف ائمه

په بذل المجهود کښې حضرت د دې حدیث او د مصنف د ترجمة الباب په مناسبت سره دلته دا مسئله چه اعتکاف چرته او په کوم مسجد کښې صحیح دې او په هغې کښې چه د علماء کرامو کوم اختلاف دې هغه ئې د امام نووی رحمته الله علیه نه نقل کړې دې اگر چه دا مسئله مونږ سره د باب الاعتکاف په شروع کښې بالتفصيل راغلې ده، د امام نووی رحمته الله علیه کلام

^(۱) دې ته اسطوانه توبه په دې وجه ونیلې شی چه په غزوه بنو قریظه کښې چه یهود کله په قلعه کښې محصور شو او سعد بن معاذ رضی الله عنه د هغوی د قتل فیصله او فرمائيله چه د هغې قصه د حدیث په کتابونو کښې مشهور ده نو په دې موقع باندې سیدنا ابو لبابه بن المنذر رضی الله عنه د یهودو طرف ته په خپل سټ باندې لاس راښکلو سره د فیصلې اشاره او کړه یعنی د قتل فیصله شوې ده بیا فوراً د هغه خیال راغلو چه دا خو یو قسم خیانت شو چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په موجودگي کښې زه مخکښې شوم، او خلاف مصلحت یو کار اوشو نو هغه د هغه ځان نه واپس راغلو او خپل ځانې ئې په مسجد نبوی کښې په یوې ستنې پورې اوتړلو، څوارلس ورځې پس چه کله د هغه توبه نازل شوه نو بیا رسول الله صلی الله علیه و آله پرانستلو، دا ده د هغې وجه تسمیه حبیب الله.

چونکه مختصر او جامع دې په دې وجه د هغې خلاصه نقل کولې شی.

اعتکاف چرته او په کوم مسجد کښې صحیح دې :

امام نووی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی : د دې احادیثو نه معلومیږي چه اعتکاف که د هر چا وی برابره خبره ده که سرې وی یا ښځه په غیر د مسجد نه صحیح نه دې، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او د هغه ازواج او اصحاب چه کله هم اعتکاف کړي دې نو په مسجد کښې ئې کړې دې، پس که اعتکاف په کور کښې جائز وي نو هغه به ئې کم از کم یو ځل کړې وي، خصوصاً د زنانو مسئله، پس د جمهور علماء او ائمه ثلاثه مسلک هم دا دې، او د امام ابوحنیفه په نزد د زنانه اعتکاف مسجد بیت کښې صحیح دې، هغه فرمائی چه د امام ابوحنیفه د مذهب په شان د امام شافعی قول قدیم هم دې کوم چه د اصحاب شافعی په نزد ضعیف دې، او په دې کښې یو دویم مذهب دې کوم چه بعض اصحاب مالک او بعض اصحاب شافعی اختیار کړي دې چه سرې وی یا زنانه د دواړو اعتکاف دکور په مسجد کښې صحیح دې، بیا جمهور علماء کوم چه د مسجد عام (یعنی مسجد شرعی) د اشتراط قائل دی په هغې کښې د امام شافعی او امام مالک په نزد اعتکاف په هر یو مسجد کښې صحیح دې، او د امام احمد او ابوحنیفه په نزد صرف په مسجد جماعت کښ، او د امام زهري او بعض نورو علماء کرامو په نزد اعتکاف صحیح دې په مسجد جامع کښې یعنی چرته چه د جمعی مونځ کیږي، او د سیدنا حذیفه بن یمان رضی اللہ عنہ مشهور صحابی نه منقول دې د اعتکاف اختصاص د مساجد ثلاثه سره، المسجد الحرام ومسجد المدينة والمسجد الأقصى. اه

والحدیث أخرجه ایضاً مسلم وابن ماجه والبيهقي بزيادة نافع، وأخرجه البخاري بدولها. (المنهل)

[۲۴۶۶] حَدَّثَنَا هُنَادٌ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَعْتَكِفُ كُلَّ رَمَضَانَ عَشْرَةَ أَيَّامٍ، فَلَمَّا كَانَ الْعَامُ الَّذِي فُتِحَ فِيهِ اعْتَكَفَ عَشْرِينَ يَوْمًا".

ترجمه: د ابوهريره نه روايت دې نبي صلی اللہ علیہ وسلم به په تمام رمضان کښې لس ورځې اعتکاف کړو اودوفات په کال ئې شل ورځې اعتکاف اوکړو.

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خپل اخري رمضان کښې دوه عشره اعتکاف اوکړو :

قوله: قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَعْتَكِفُ كُلَّ رَمَضَانَ عَشْرَةَ أَيَّامٍ... الخ:

یعنی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به هر رمضان کښې د هغې په اخري عشره کښې اعتکاف کولو او چه کله هغه کال راغلو کوم چه د هغه د وفات کال وو د هغې په رمضان کښې هغه دوه عشره اعتکاف او فرمائیلو.

علماء کرام او شارحین حدیث د دې مختلف مصلحتونه لیکلي دي یو دا چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته د وفات د قرب علم شوې وو په دې وجه ئې اوغوبستل چه په اعمال خیر کښې اضافه کیدل پکار دی او په دې کښې د امت تعلیم هم مقصود دې چه کله انسان عمر طبعی ته اورسیږي نو هغه لره په عمل کښې مزید مجاهده کول پکار دی د دې دپاره چه غوره نه

۱: صحیح البخاري الاعتکاف ۱۷ (۲۰۴۴)، فضائل القرآن ۷ (۱۹۹۸)، سنن ابن ماجه/المصباح ۵۸ (۱۷۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۸۱، ۳۳۶، ۳۵۵، ۴۱۰)، سنن الدارمي/المصوم ۵۵ (۱۸۲۰) (حسن صحیح)

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چه به کله په اعتکاف کښې وو نو په خپل معتکف کښې به وو ماته به ئې خپل سر مبارک رانزدې کړو، او زه به د خپلې حجرې په دروازه باندې اوم (او دا مخکښې ذکر شو چه د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم معتکف د عائشې رضی اللہ عنہا د حجرې سره یوځانې وو) نو ما به ورله د سر مبارک ویښته گومنځ کړل (ځکه چه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ذو و فره وو) بیا وړاندې فرمائی: او هغه به د انسانی حاجت نه علاوه د بل یو کار دپاره هم د مسجد نه حجرې ته نه داخلیدو.

د حاجت انسانیه تفسیر په بعض روایاتو کښې په بول وېراز سره راغلې دې، حافظ ابن حجر رحمته اللہ علیہ فرمائی چه د دې دواړو په استثناء باندې خو ټول علماء کرام متفق دی، او د دې دواړو نه علاوه نور ضروریات لکه خوراک او ځکاک نو دې باره کښې اختلاف دې او وړاندې لیکي او د بول وېراز سره قی او فصد چاته چه د دې ضرورت راشي ملحق دی الی آخر ما ذکر فی البذل.

د کومو کومو حاجتونو دپاره معتکف د مسجد نه وتلې شی:

په کتب حنفیه کښې په نور الايضاح او د هغه شرح مراقی الفلاح کښې دی: ولا یخرج منه الا لحاجة شرعية كالجمعة والعیدین، او حاجة طبعية كالبول والغائط وازالة نجاسة واغتسال من جنابة باحتلام، او حاجة ضرورية كانهدام المسجد واداء شهادة تعیت علیه، او بیا وړاندې هم په دې کښې دی: او د معتکف خوراک ځکاک او د خپل ضرورت د څیز اخستل او خرڅول د دې ټولو څیزونو په مسجد کښې کیدل ضروري دی، د دې څیزونو دپاره خروج عن المسجد مفسد اعتکاف دې او وئیلې شوې دی چه د خوراک ځکاک دپاره د غروب نه روستو وتلې شی، یعنی کله چه څوک خوراک رسولو والا نه وی ځکه چه په دې صورت کښې به دا وتل د حوائج ضروريه نه وی. اه بزيادة من الطحاوی ۵۸۰، او هدايه ۲۲۵ کښې دی: ولو خرج من المسجد ساعة بغير عذر فسد اعتكافه عند ابی حنيفة وهو القياس وقال لا يفسد حتى يكون اكثر من نصف يوم وهو الاستحسان، لان فی القليل ضرورة. اه او په کتب شافعيه کښې دی چه که یو سړې په اعتکاف منذور کښې د خوراک ځکاک د کولو د ضرورت د وجې نه، یا هم دغه شان د بول وېراز یا حیض او مرض د وجې نه د مسجد نه بهر راشي نو اعتکاف به باطل نه وی. التینه للشیرازی) او په کتب مالکیه کښې طلب غذا په مستثنیات کښې شمار کړې شوې ده خو خوری به ئې مسجد ته داخلیدو سره هم دغه شان په الروض المربع (فی فقه الحنابلة) کښې طعام او شراب لره مسجد ته راوړلو دپاره د ضرورت په وخت وتل جائز لیکلې شوې دی، فیه: ولا یخرج المعتکف الا لما لا بد منه کاتیانه بماکل ومشرب لعدم من یاتیه بهما. اه

په راروان باب کښې د عائشې رضی اللہ عنہا حدیث موقوف راروان دې «السنة علی المعتکف ان لا یعود مریضا ولا یشهد جنازة» حافظ لیکي چه د نخفی او حسن بصری نه نقل دی چه که معتکف عیادة المریض یا د صلاة جنازه دپاره د مسجد نه اوځي نو د هغه اعتکاف به باطل شی او هم د دې قائل دی کوفیان او امام شافعی او اسحاق او ثوری فرمائی چه د دې

خیزونو دپاره د وتلو شرط د اعتکاف په شروع کښې اولگوى نو بیا به په خروج سره اعتکاف باطل نه وی او هم دا خبره په یو روایت کښې د امام احمد نه نقل ده، حضرت شیخ په الابواب والتراجم کښې لیکي چه امام احمد ابتداء په اعتکاف کښې د جواز اشتراط قائل دې خو امام مالک د دې انکار کړې دې چه د هغې تصریح په موطاء کښې ده، خو دا مسئله ما په فروع حنفیه کښې نه ده موندلې بلکه په بعض عبارتونو کښې اشاره ملاویږي د دې د عدم جواز طرف ته، او ا که د نذر په وخت شرط اولگوى د عیادت مریض یا د صلاة جنازه دپاره د خروج نو بیا جائز ده، کما فی الدر المختار وغیره. اه معلومه شوه چه امام شافعی او امام احمد د جواز اشتراط قائل دی لهذا د شرط لگولو په صورت کښې به وتل جائز وی، او احناف او مالکیان د دې قائل نه دی، او احناف د نذر د منلو په وخت د جواز اشتراط قائل دی لهذا په دې صورت کښې به وتل جائز وی، او دا مسئله ابتداء اعتکاف د باب الاعتکاف په شروع کښې تیره شوې ده چه دا احناف او حنابله په نزد خروج للجمعة قاطع اعتکاف نه دې په خلاف د شافعیه او مالکیه، مونږ دا خو ضروری مسائل هم په دې ځانې کښې رابوخانې کړل اگر چه په دې کښې د بعض متعلق ترجمه مصنف وړاندې تلو سره خپله قائم کړې ده.

والحدیث اخرجه ایضا مالک فی الموطاء ومسلم بعنثه عروة عن عمرة (فی کتاب الحیض)

ورواه الترمذی (المنهل)

[۲۴۶۸] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَلَكُمُتَابُهُ أَحَدٌ مَالِكًا عَلَى عُرْوَةَ، عَنْ عُمَرَةَ. وَرَوَاهُ مَعْمَرُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ سَعْدٍ وَغَيْرِهِمَا، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ.

ترجمه: دام المومنین عائشې رضی اللہ عنہا روایت دې د نبی ﷺ نه د تیر روایت په شان روایت بیان کړې دي، ابوداود وائی چه همدارنگې یونس د زهرې نه په واسطه دعروه، عمره، نه په نقل کولو کښې د مالک څوک متابع نشته، او معمر اوزیاد بن سعد هم د زهرې نه هغه دعروه نه هغه دعائشې نه نقل کړي دي.

[۲۴۶۹] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَكُونُ مُغْتَبِئًا فِي الْمَسْجِدِ، فَيُنَادِلُنِي رَأْسُهُ مِنْ خَلْلِ الْحَجَرَةِ فَأَغْسِلُ رَأْسَهُ". وَقَالَ مُسَدَّدٌ: فَأَرْجِلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ.

ترجمه: دام المومنین عائشې رضی اللہ عنہا روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ به په جومات کښې په اعتکاف کښې ناست وو او خپل سربې ئې ماته رانزدې کړو دخیمې په سوري کښې اوما به ووينځلو اومسدد وائی چه مابه گومنزولو اوزه به حائضه وم.

۱: صحيح البخاري / الاعتكاف ۳ (۲۰۲۹)، صحيح مسلم للحیض ۳ (۲۹۷)، سنن الترمذی للصيام ۸۰ (۸۰۵)، سنن النسائي / الكبرى / الاعتكاف (۳۳۷۵)، سنن ابن ماجه للصوم ۶۳ (۱۷۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۶۵۷۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۸۶) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۷۰) (صحيح)

[۲۴۷۰] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ شَبُوهٍ الْمَوْزِيُّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْبُدٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ صَفِيَّةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعْتَكِفًا، فَأَتَيْتُهُ أَوْرَةَ لَهْلَاهُ لَهْلَاهُ ثُمَّ قُمْتُ، فَأَقْلَبْتُ فَقَامَ مَعِيَ لِيَقْلِبَنِي"، وَكَانَ مَسْكَنُهَا فِي دَارِ اسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ. فَبَرَّجَ جَلَانٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَلَمَّا رَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْرَعًا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَى رِسْلِكُمَا، إِنَّهَا صَفِيَّةُ بِنْتُ حَبِي. قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ فَجَرَى الدَّمِ، فَخَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا، أَوْ قَالَ: شَرًّا.

ترجمه: دام المومنين صفية عليها السلام نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله په اعتکاف کښې وو او زه د شپې دهغه دملاقات دپاره ورغلم چه خبرې اترې مې ورسره او کړې بیا پاخیدم روانه شوم نو نبی صلی الله علیه و آله هم ماسره زما د رسولو دپاره پاخیدو، اود صفیه رهانش گاه داسامه بن زید په کور کښې وه نو یو دوه انصاریان په لاره تیریدل هرکله چه نبی صلی الله علیه و آله ولیدل. نو هغوی په منډه شول نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل په خپل رفتار لارشی داصفیه بنت حبیب ده هغوی ووئیل سبحان الله ای دالله رسوله نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل شیطان دانسان په رگونو کښې چلن کوي دویني په شان زه ویریدم چه ستاسو په زړونو کښې څه بد گمانی پیدا نه شی. دراوی شک دي یا داسې ئی ووئیل چه ستاسو په زړونو کښې شر پیدا نه شی.

شرح حدیث:

سیده صفیه عليها السلام فرمائی چه زه د رسول الله صلی الله علیه و آله خواته چه کله هغه په مسجد کښې معتکف وو د هغه د لیدو دپاره لارم، لږ ساعت ورسره ما خبرې او کړې او بیا چه راروانه شوم نو هغه زما د رخصت کولو دپاره ما سره اودریدو او ما سره لږ شان لارو نو هم په دې دوران کښې دوه انصاری کسان د مسجد مخې ته تیر شو چه کله هغوی زمونږ طرف ته اوکتل نو په تیزئ سره وړاندې لارل چه کوم طرف ته روان وو یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله د خاطرې او په دې خیال سره چه دې وخت کښې مونږ له دې طرف ته کتل نه دی پکار. رسول الله صلی الله علیه و آله هم په دې خبره پوه شو په دې وجه ئې هغوی د تیز تلو نه منع کړو او وې فرمائیل «علی رسلکم» یعنی په خپل رفتار باندې ځانې د تیز تلو ضرورت نشته، ځکه چه دا زنانه په چا پسې چه زه روان اوم زما زوجه صفیه ده. «قالا سبحان الله یا رسول الله» یعنی هغوی په دې باندې عرض اوکړو چه سبحان الله توبه توبه یا رسول الله یعنی الله دې نه کړی زمونږ څه بد گمانی نه ده پیدا شوې، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: ان الشیطان یجری من ابن ادم مجرم ادم. شیطان چونکه د انسان سره هر وخت لگیدلې وی په دې وجه زما شک پیدا شو چه هغه ستاسو په زړه کښې څه وسوسه پیدا نه کړی، په روایت کښې دی «وکان مسکنها دار اسامة بن زيد» چه د سیده صفیه عليها السلام استوگنه د اسامه بن زید رضی الله عنه په کور کښې وه، د دې نه مراد دا دي کما قال الشراح چه په هغه کور کښې وه کوم چه روستو اسامه ته ملاؤ شوې وو ځکه چه د کوم

۱: صحیح البخاری/الاعتکاف ۱۱ (۲۰۳۸)، ۱۲ (۲۰۳۹)، بدء الخلق ۱۱ (۳۲۸۱)، الأحکام ۲۱ (۷۱۷۱)، صحیح مسلم/السلام ۹ (۲۱۷۵)، سنن ابن ماجه/الصيام ۶۵ (۱۷۷۹)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵۷۳، ۲۸۵، ۳۰۹، ۳۳۷/۸)، سنن الدارمي/الصوم ۵۵ (۱۸۲۱)، ویاتی هذا الحديث في الأدب (۴۹۹۴) (صحیح)

وخت دا واقعہ ده هغه وخت د اسامه خه مستقل کور نه وو، په ظاهره کښې مطلب دا دې چه رسول الله ﷺ د هغه ځانې پورې د رخصت کولو دپاره راغلو او د دې نه په روستو روایت کښې دا دی، حتی اذا کان عند باب المسجد الذی عند باب ام سلمه مر بهما رجلا... یعنی چه کله رسول الله ﷺ د مسجد هغه دروازي ته نژدې راوړسیدو کوم چه د ام سلمه باب ته نژدې ده نو هغه وخت هغه دوه کسان د رسول الله ﷺ خوا کښې تیر شو، یعنی رسول الله ﷺ او صفیه خو ئې پیژندلې وو د دار اسامه پورې چرته چه هغه اوسیدلو خو لا هلته نه وو رسیدلې بلکه باب ام سلمه پورې تلې وو نو هغه وخت دا دوه کسان د رسول الله ﷺ په لیدو باندي هغه ځانې کښې تیر شو، امام بخاری رحمه الله په دې حدیث باندي ترجمه قائم کړې ده. (هل يخرج لحوانجه الى باب المساجد) د دې ترجمه الباب تقاضه دا ده چه رسول الله ﷺ د سیده صفیه د رسولو دپاره د مسجد نبوی د هغه دروازي پورې تشریف یوړلو کومه چه د باب صفیه په محاذة کښې وه او د مسجد نه بهر وتل مراد نه دی ځکه چه د امهات المؤمنین بیوت د مسجد نبوی د دروازو په حوالی کښې وو. هکذا افاد الحافظ فی الفتح. او زموږ حضرت هم په بذل کښې هم دا خبره مختصرا لیکلې ده، خو بعض شارحین چه په هغې کښې خطابي هم دي او د صاحب منهل په کلام کښې هم دی چه په دې موقع باندي رسول الله ﷺ د مسجد نه بهر هغې له د رسولو دپاره راوتلې وو، او دا چه دا واقعہ دلیل دي په دې خبره باندي چه که یو سړي په اعتکاف کښې د یو ضروری امر واجب دپاره بهر راوځي نو په دې سره اعتکاف نه فاسد کیږي، حضرت شیخ هم په حاشیه د بذل کښې دا لیکلې دی چه صاحب رسائل الارکان د دې حدیث نه استدلال کولو سره د صاحبینو مسلک ثابت کړې دي لکه چه اوس نژدې د صاحبین او امام صاحب اختلاف د جواز خروج په باره کښې د هدایه نه تیر شوي دي.

والحدیث اخرجه احمد والبخاری ومسلم والنسائي وابن ماجه والبيهقي. (المنهل)

[۲۴۷۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، بِإِسْنَادِهِ هَذَا، قَالَتْ: حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ الَّذِي عِنْدَ بَابِ أُمِّ سَلَمَةَ، مَرَّ بِهِمَا رَجُلَانِ، وَسَاقَ مَعْنَاهُ.

ترجمه: شعيب د زهري نه دهغه په سند سره روایت بیان کړي دي مگر ددې اضافي ستره چه هغې وویل چه کله مونږ دام سلمه د دروازي سره د جومات دروازي ته ورسیدو کومه چه د ام المؤمنین حضرت ام سلمه رضی الله عنها د دروازي سره ده نوهغوی ته نژدې دوه سړي تیر شو، او باقی حدیث ئې د تیر شوی حدیث په شان بیان کړو.

بَابُ الْمُعْتَكِفِ يَعُودُ الْمَرِيضُ
د معتکف د بیمار د پوښتنې په بیان کښې

[۲۴۷۲] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ بْنُ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۰۱) (صحيح)
(۲): تقدم به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۱۵) (ضعيف)

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَمُرُّ بِالْمَرِيضِ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ، فَيَمُرُّ كَمَا هُوَ وَلَا يُعْرَجُ يُسْأَلُ عَنْهُ"، وَقَالَ ابْنُ عِيْسَى: قَالَتْ: إِنْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُ الْمَرِيضَ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ.

ترجمه: دام المومنين عائشي رضي الله عنها روايت دي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله به په مريض تیریدو او هغه به په اعتکاف کښې وو او پوښتنه به ئې او کړه او متوجه کیدو به ورته نه. ابن عیسی وئيلي دي چه نبی صلی الله علیه و آله به په اعتکاف کښې دمريض بیمار پرسى کوله.

توضیح الحديث

يعنى رسول الله صلی الله علیه و آله چه به د ضرورت انسانیه دپاره بهر تشریف اورلو نو د مريض تپوس او د هغه د حال تپوس به ئې په تلو تلو کښې کولو او هغه سره به ایساریدلو نه، او په بل روايت کښې دى چه «يعود المريض وهو معتكف»، هلته به هم دا وئيلي شى کوم چه پورته ليکلي شوي دي، او که هغه مستقل د عيادت مريض دپاره خروج باندې محمول کړې شى نو دا هم صحيح ده خو په دې صورت کښې به دا په نفلى اعتکاف باندې محمول وى. اه من المذلل ملخصاً، په دې مسئله کښې د نورو ائمه کرامو مذاهب او اختلاف علماء په مخکښې باب کښې تیر شو. والحديث اخرجه ايضا البيهقي وهو ضعيف (المهمل)

[٢٤٧٣] (١) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "السُّنَّةُ عَلَى الْمُعْتَكِفِ أَنْ لَا يَعُودَ مَرِيضًا وَلَا يَشْهَدَ جَنَازَةً وَلَا يَمْسُ امْرَأَةً وَلَا يَتَأَثَّرَهَا وَلَا يَخْرُجَ لِحَاجَةٍ إِلَّا لِمَا لَا بُدَّ مِنْهُ، وَلَا اعْتِكَافٌ إِلَّا بِصَوْمٍ، وَلَا اعْتِكَافٌ إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ". قَالَ أَبُو دَاوُدَ: غَيْرَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، لَا يَقُولُ فِيهِ: قَالَتْ: السُّنَّةُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: جَعَلَهُ قَوْلُ عَائِشَةَ.

ترجمه: دام المومنين عائشي رضي الله عنها روايت دي فرمائي چه دمعتكف دپاره سنت طريقه داده چه دچا بیمار پرسى دي نه کوي او جنازوته به نه ځي، اونه به ښځې مسحه کوي اونه به ورسره مباشرت کوي اودخپل ځانې نه به نه اوځي مگردهغه حاجت دپاره دکوم نه چه خلاصى نه وى اواعتكاف بغيردروژې نه نشته اواعتكاف دجامع مسجدنه بغير صحيح نه دي. ابوداود وائى دعبدالرحمان بن اسحاق نه علاوه چاداجمله (قالت السنة) نه ده وئيلي، ابوداود وائى راوى دي لره دعائشي قول گرځولي دي.

توضیح الحديث

په اوجز المسالك کښې د «ولا تباشروهن وانتم عاكفون فى المساجد» د لاندې ليکلي شوي دى چه د مباشرت نه مراد جماع ده. علامه عيني رحمته الله فرمائي چه ابن المنذر په دې باندې د علماء کرامو اجماع نقل کړې ده او د بعض علماء کرامو نه نقل دى چه د دې نه مراد مس بالشهوة دي او په شرح احياء کښې ليکلى دى چه د اعتکاف په حالت کښې که مس مراة بغير شهوت نه وى نو دا د اعتکاف منافی نه ده بغير خلاف نه، خو که په شهوت سره وى نو هغه حرام دي خو په دې کښې اختلاف دي چه په دې سره اعتکاف فاسد کيږي يا نه، د امام مالک په نزد فاسد کيږي اگر چه انزال نه وى شوى، او د باقى ائمه ثلاث په

(١): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ٧٣٥٤) (حسن صحيح)

نزد د انزال په صورت کښې فاسد کيږي گيڼي نه، او د جماع په باره کښې د ائمه ثلاث مذهب دا دې چه هغه مطلقا مفسد اعتکاف دې، که عمدا وی یا نسيانا، او د امام شافعي په نزد جماع ناسيا مفسد اعتکاف نه ده. اه

﴿ولا اعتكاف الا في بصوم ولا عتكاف الا في مسجد جامع﴾ په دې باندې کلام په مخکښې ابواب کښې تير شوي دي. والحديث اخرجه ايضا البيهقي والدارقطني (المنهل)

[۲۴۷۴] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُدَيْلٍ، عَنْ عُمَرَوِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَعَلَ عَلَيْهِ أَنْ يَعْتَكِفَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ لَيْلَةً أَوْ يَوْمًا عِنْدَ الْكَعْبَةِ، فَسَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "اعْتَكَفْ وَصُمْ".

ترجمه: د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی چه عمر رضي الله عنه په جاهلیت کښې نذر منلي وو چه اعتکاف به کوم یوه شپه یا یوه ورځ دکعبې سره، نو د نبی صلی الله علیه و آله نه ئې تپوس او کړو نبی صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل اعتکاف او کړه او روژه ونیسه.

مضمون حدیث:

ابن عمر رضي الله عنه فرمائی چه زما والد سیدنا عمر رضي الله عنه په زمانه جاهلیت کښې نذر منلي وو د دې خبرې چه هغه به یوه ورځ اعتکاف کوی په مسجد حرام کښ، پس د دې نذر په باره کښې ئې د رسول الله صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړو چه پوره کول پکار دی یا نه؟ دا سوال عمر رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه په مقام جعرانه کښې کړې وو د غزوه حنین نه روستو، چرته چه غنائم حنین راجمع کړې شوې وو او هلته د هغه په خدمت کښې وفد هوازن حاضر شوې وو د قیدیانو د ازادولو د درخواست دپاره، د دې قرینه وړاندې روایت دې کوم چه د دې نه روستو راروان دې، په دې حدیث کښې دوه مسئلې دی یو نذر جاهلیت، آیا د دې پوره کول واجب دی یا نه؟ دویمه مسئله صوم معتکف، دا دویمه مسئله د دې نه مخکښې تیره شوه.

د جاهلیت د نذر پوره کول واجب دی یا نه؟

پاتې شوه دا مسئله پس په دې باندې امام بخاری مستقل باب قائم کړې دې، باب اذا نذر فی الجاهلیة ان یعتکف ثم اسلم... د هغې د لاندې هغه هم دا حدیث ذکر فرمائیلې دې. الاہواب والتراجم. کښې لیکلی دی چه د حنابلہ په نزد نذر جاهلیت صحیح دې (د هغه په نزد صحت د نذر دپاره اسلام د ناذر شرط نه دې، او د ائمه ثلاث په نزد دا نذر معتبر نه دې، لهذا د رسول الله صلی الله علیه و آله د طرف نه د نذر پوره کولو حکم د جمهورو په نزد په استحباب باندې محمول دې وعند احمد للوجوب. اه د صوم په باره کښې د علماء کرامو مذاہب تیر شوې دی چه د مالکیانو په نزد مطلقا شرط دې او شافعیه او حنابلہ په نزد مطلقا شرط نه دی، او د احنافو په نزد اعتکاف مندور او غیر مندور کښې فرق دې د مندور دپاره صوم شرط دې د

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۳۵۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الاعتكاف ۱۶ (۲۰۴۳)، صحيح مسلم/الایمان والنذور ۷ (۱۶۵۶)، سنن الترمذي/الایمان والنذور ۱۱ (۱۵۳۹)، سنن النسائي/الكبرى/الاعتكاف (۳۳۵۵)، کلهم رووا هذا الحديث بلفظ: «أوف بذكرك» - (صحيح) دون قوله: «أو يومًا» وقوله: «وصم»

غير منذور دپاره نه، امام بخاری رحمہ اللہ باب ترلې دې، باب الاعتكاف ليلا... او په هغې كښې ئې هم دا د عمر رحمہ اللہ حديث ذكر فرمائيلې دې چه د هغې الفاظ په بخاری كښې دا دي (ان اعتكف ليلة) د دې نه شوافع او حنابلة استدلال كړې دې په صحت اعتكاف بلا صوم باندې، ځكه چه ليل محل د صوم نه دې، زمونږ د طرف نه د دې جواب ور كړې شوې دې چه په دې قصه د عمر كښې روايات مختلف دي پس په بخاری كښې "ليلة" دې او صحيح مسلم كښې (يوما) دې، په ځانې د (ليلة) او دلته په ابوداود كښې (ليلة) او (يوما) شك سره لهذا دشافعيه وغيره استدلال د دې نه صحيح نه دې، او بله وجه دا هم ده چه ډير كرتة عرب د ليل اطلاق په نهار باندې كوي، علامه عيني رحمہ اللہ فرمائي: د بخاری په روايت كښې صرف (ليلة) دې او د مسلم په روايت كښې (يوما) او د نسائي په روايت كښې دې (فامره رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يعتكف ويصوم) لهذا د رواياتو د مجموعې نه معلومېږي چه د هغه نذر يوم او ليل د دواړو سره متعلق وو. اه من هاشم اللامع مختصر، ازه واثم د نسائي په شان دلته د ابوداود په روايت كښې هم امر بالصوم مذكور دې. والحديث اخرجه ايضا الدارقطني واخرجه البيهقي ورواه الحاكم ومسلم بدون ذكر الصيام (المنهل ملخصاً)

[۲۴۷۵] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمرَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبَانَ بْنِ صَالِحٍ الْقُرَشِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ يَعْني الْعَنْقَرِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُدَيْلٍ، بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ، قَالَ: قَبِيْمًا هُوَ مُعْتَكِفٌ إِذْ كَبُرَ النَّاسُ، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عَبْدَ اللَّهِ؟ قَالَ: سَبُّ هَوَازِنَ، أَعْتَقَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: وَتِلْكَ الْجَارِيَّةُ فَأَرْسَلَهَا مَعَهُمْ.

ترجمه: عبد الله بن بديل هم داروايت په خپل سند سره دتير روايت په شان نقل كړې دي مگر ددې اضافي سره چه عمر رحمہ اللہ په اعتكاف كښې ووكله چه خلقو تكبير ووييلو نو هغه تپوس او كړواي عبد الله داڅه دي؟ هغه جواب ور كړو چه دهوازن قيديان نبی صلی اللہ علیہ وسلم آزاد كړي دي نو عمر رحمہ اللہ ووييل هغه وينځه هم دهغوی سره پرېږده.

توضيح الحديث

سيدنا ابن عمر رحمہ اللہ فرمائي چه كوم وخت زما والد محترم عمر رحمہ اللہ معتكف وو يعنى په مسجد حرام كښې (دا هم هغه اعتكاف دې چه د هغې ذكر پورته روايت كښې راغلې دي يعنى نذر جاهليت والا) هغه فرمائي: ناڅاپه د خلقو اوازنه اوچت شو او د تكبير ووييلو اواز راغلو، نو زما والد محترم زما نه تپوس او كړو چه دا څنگه اواز دې؟ ما عرض او كړو چه د قبيله هوازن قيديان دي كوم چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آزاد كړې دي (د صحابه كرامو سره مشوره كولو نه پس) چه د هغې بيان راروان باب فداء الاسير بالمال كتاب الجهاد كښې راشي، عمر اووې: او چه كومه وينزه دلته ده هغه هم زر پرېږده هم د دې سره، دا وينزه هم هغوی سره د هوازن د وينزو نه وه او چونكه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغوی د ازادۍ فيصله كړې وه نو عمر رحمہ اللہ د دې فيصلې په اوريدو باندې چه كومه په هغه قيديانو كښې يوه وينزه وه هغه ئې هم ازاده كړه.

باب فی البُستَحاضَةِ تَعْتَكِفُ

استحاضې ته داعتكاف كولو د اجازت بيان

[۲۴۷۶] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، وَكُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "اعْتَكَفْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةً مِنْ أَزْوَاجِهِ، فَكَأَنَّهُ تَرَى الصُّفْرَةَ وَالْحُمْرَةَ، فَرُبَّمَا وَضَعْنَا الطَّلَسْتَ تَحْتَهَا وَهِيَ تُصَلِّي."

ترجمه: دام المومنين عائشي رضي الله عنها نه روايت دې فرمائي چه دنبي عليه السلام سره دهغه په بيانو كښې يوي بي بي اعتكاف كړې وو دهغې نه زيروالي ته مائله ياسره وينه تله نومونږ به ورته لاندې كله كله خلك هم ايخودو او هغې به مونځ كوو.

شرح حديث:

دا خو مخكښې ذكر شو چه زنانه په مسجد كښې اعتكاف كولي شي بلكه د جمهور علماء او ائمه ثلاث مذهب دا دې چه سړي او زنانه دواړه د اعتكاف دپاره د مسجد كيدل شرط دي، او د هغه په زمانه كښې زنانه مسجد كښې اعتكاف كولو، خو كه اعتكاف هغه د كور په مسجد كښې او كړي لكه چه د احنافو مذهب دې په دې كښې خو هيڅ د اشكال خبره نشته، البته كه په مسجد كښې كوي لكه چه د جمهورو مسلك دې نو چونكه په دې كښې د تلويث مسجد احتمال دې چه د هغې د وجې نه دا شبهه كيدې شي چه كيدې شي اعتكاف د مستحاضه مسجد كښې جائز نه وي د دې ايهام د لرې كولو دپاره مصنف او امام بخاري هم اعتكاف مستحاضه باب ترلي دي.

مضمون حديث دا دي: سيده عائشه رضي الله عنها فرمائي چه دهغه د ازواج نه يوي زوجي محترمي په مسجد كښې هغه سره اعتكاف او كړو (يعني كومه چه مستحاضه وه كما في رواية البخاري او په دې روايت كښې هم وړاندې راروان دي) پس هغې به د مختلف رنگونو وينه ليدې په حالت اعتكاف كښې، زير هم او سور هم، يعني كله دا او كله نا، او فرمائي چه بعض وخت به مونږ د هغې د لاندې خلك كيخودلو په داسي حال كښې چه هغه به په مونځ كښې وه د دې دپاره چه كه بالفرض وينه راشي نو په هغې كښې به پريوځي، حافظ د سنن سعيد بن منصور په حوالې سره ليكلي دي چه دا زوجه سيده ام سلمه رضي الله عنها وه.

د معذور صاحب حدث اعتكاف صحيح دي:

صاحب منهل ليكي: دا حديث دلالت كوي په دې خبره باندې چه د مستحاضه اعتكاف او د هغې مونځ او په هغه مسجد كښې ايساريدل جائز دي په دې شرط چه مسجد ملوث نه شي او هم دغه شان هغه سړي كوم چه دائم الحدث وي يعني د چا چه اودس باقي نه پاتي كيږي، او هم دغه شان هغه صاحب قروح چه د هغې نه پيپ وغيره بهيږي. اه لهذا دا خيال دې اونكړې شي چه عين د سيلان دم په وخت باندې به مونځ څنگه صحيح وي.

۱: صحيح البخاري/الحيض ۱۰ (۳۰۹)، سنن ابن ماجه/الصيام ۶۶ (۱۷۸۰)، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۹۹)، وقد أخرج: مسند احمد (۱۳۱/۶)، سنن الدارمي/الطهارة ۹۳ (۹۰۶) (صحيح)

زمونږ په نزد د الدر المنضود په ابواب الاستحاضه کښې دا خبره تیره شوې ده چه په ازواج مطهرات کښې د چا مستحاضه کیدل ثابت دی یا نه دی، د اکثر علماء کرامو په نزد ثابت دی، په روایات حدیثیه کښې راغلي دي خو ابن الجوزي د دې انکار کړې دي دا پوره حدیث هلته تیر شوې دي، او د حدیث الباب نه هم د جمهورو تائید کړې، د بخاری په یو روایت کښې راغلي دي. «اعتكف معه بعض نسائه» نو د دې تشریح ابن الجوزي دا کړې ده چه د عائشې رضی الله عنها مراد د «من نسائه» نه د رسول الله صلی الله علیه و آله ازواج نه دی بلکه د رسول الله صلی الله علیه و آله د کورنۍ زنانې دي، خو خپله په بخاری کښې بل خائي (۱) او دلته په ابوداؤد کښې «امراء من ازواجه» تصریح ده، په دې وجه د ابن الجوزي تاویل صحیح نه دي، هغه د هغه خپله رائي ده. والحديث اخرجه ايضا البخاري والنسائي وابن ماجة والبيهقي. (المنهل)

«اخر كتاب الصيام والاعتكاف» والحمد لله على ما وفقنا لاتمامه والصلاة والسلام على سيدنا ومولانا محمد واله وصحبه اجمعين. (كذا في البذل، والحمد لله اولاً و آخراً)
الى ههنا بلغ التسويد ليلة... ١٠ ذى قعدة ١٢٢١ هـ فى المدينة المنورة والبلدة الطاهرة على صاحبها الف صلاة وتحية.

کتاب الجهاد

جهاد سره د متعلق احکامو بيان

د کتاب النکاح په شروع کښې مونږ بيان کړې دي چه د اسلام ارکان اربعه مشهوره نه پس دوه څيزونه د عباداتو د قبيل نه بيانوي، يعنى جهاد او نکاح وغيره، هم دغه شان د محدثين او مصنفين طرز عمل د دې د ترتيب په باره کښې دا دي چه بعض مصنفينو په نکاح باندې جهاد مقدم کړې دي لکه چه امام مالک په موطاء کښې، او امام نسائي په سنن صغرى او بعضو چه په هغوى کښې امام ابوداؤد هم دي هغه نکاح مقدم کړې ده په جهاد باندې.

د جهاد متعلق درې مباحث

دلته د کتاب الجهاد په شروع کښې مونږ درې بحثونه مختصراً بيانول غواړو، اول د جهاد لغوى او شرعى معنى او د هغې قسمونه، دويم د جهاد حکم، دريم د جهاد فضيلت، د جهاد مشروعيت لکه چه په تفصيل سره په راروان باب کښې به راشي د صفر په مياشت ۲ هجرى کښې شوې دي.

بحث اول: د جهاد لغوى او شرعى معنى

امام بخارى رحمته الله په صحيح بخارى کښې دا سرخى قائم کړې ده «كتاب الجهاد والسير» او بيا ئې د ټولو نه اول د جهاد د فضيلت په باره کښې آياتونه او روايات ذکر کړي دي او په دې باره کښې څو ابواب قائم کړي دي د جهاد متعلق، بيا ئې بل عنوان قائم کړې دي، ابواب فضائل الجهاد چه د هغې د لاندې ئې ډير ابواب د فضيلت جهاد په باره کښې قائم کړي دي،

(۱) د بخارى په ابواب الحيض کښې د «بعض نسائه» لفظ دي او په ابواب الاعتكاف، کښې «امراء مستحاضة من ازواجه» لفظ دي.

دریم عنوان ټی قائم کړې دې: ابواب الجهاد عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او بیا ټی د هغې د لاندې ډیر ابواب بعض احکام د جهاد متعلق، او د هغې مناسبات، هم دغه شان د رسول الله ﷺ د غزوات د تعداد باب هم ذکر کړې دې.

حافظ محمد فرمائی د جهاد لغوی معنی د مشقت ده، او په قاموس کښې د (ج، ه، د) په ماده کښې لیکلې دی چه د «جهد» بالفتح معنی د طاقت ده او کله په دې باندې ضمه هم راځي یعنی «جهد» او بله معنی ټی د جهد بالفتح مشقت لیکلې ده، هم دغه شان د جهد بالفتح معنی د مبالغې او رعایت هم لیکلې ده، او بیا ټی وړاندې لیکلې دی چه جهد، یجهد، جهدا، د باب فتح نه د دې معنی ده اجتهد او کوشش، او بیا د دې نه وړاندې لیکي، والجهاد بالكسر القتال مع العدو کالمجاهده، قال الله تعالى «وجاهدوا فی الله» يقال جاهد العدو ومجاهدة وجهادا قاتله.

د جهاد قسمونه، جهاد اصغر او جهاد اکبر

او بیا امام راغب رحمه الله نقل کړې دی چه د جهاد حقیقت خپل طاقت او کوشش لره خرچ کول د دشمن نه په دفاع کولو کښ، او دا چه د دې درې قسمونه دی، د ښکاره دشمن سره مجاهده کول او د شیطان سره، او د نفس سره، او دا چه د الله پاک قول «وجاهدوا فی الله حق جهاده» کښې درې واړه قسمونه داخل دی. (تاج العروس) حضرت شیخ په اوچتو څلورم جلد کښې د امام راغب د کلام نه پس لیکي، پس حدیث مرفوع: «المجاهد من جاهد نفسه» کما فی المشکاة بروایت شعب البیهقی، ابن العربی په شرح ترمذی کښې فرمائی: «هذا هو مذهب الصوفية ان الجهاد الاکبر هو جهاد العدو الداخل، یعنی نفس اماره کما فی قوله تعالى: «والذين جاهدوا فینا لنهدينهم سبلنا» ولذا قال النبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وقد رجع من غزاة، رجعا من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاکبر... مختصرا... دا حدیث د صوفیاء په نزد معروف دې، امام غزالی رحمه الله په احیاء العلوم کښې په ډیرو مواضع کښې ذکر کړې دې، علامه زبیدی رحمه الله د حافظ عراقی رحمه الله نه نقل کوی، رواه البیهقی من حدیث جابر وقال هذا اسناد فيه ضعف! بزيادة من حاشية اللامع. (ج ۲ ص ۴۷۲) بله دا چه په حاشیه د لامع کښې په دې حدیث باندې نور هم کلام کړې شوي دې فارجمع الیه لو شت (۱) او حافظ فرمائی: وشرعا بذل الجهد فی قتال الکفار، ويطلق ايضا على مجاهدة النفس والشيطان والفساق. او د مجاهده نفس په تشریح کښې لیکلې دی چه اول د امور دین واقفیت حاصلول او زده کول، د دې نه پس په هغې باندې د عمل مشقت برداشت کول، د هغې نه روستو د هغوی په تعلیم باندې مشقت برداشت کول، الی اخر ما ذکر، او ملا علی قاری رحمه الله لیکلې دی: «الجهاد لغة المشقة وشرعا، بذل المجهود

۱) وفيه، قال الغزالي في موضع اخر، وقال نبينا صلى الله عليه وسلم لقوم قدموا من الجهاد، مرحبا بكم قدمتم من الجهاد الاصغر الى الجهاد الاکبر، قيل يا رسول الله! وما الاکبر؟ قال جهاد النفس، قال العراقي، رواه البیهقی في الزهد، وقال صلى الله عليه وسلم المجاهد من جاهد نفسه في طاعة الله تعالى قال العراقي، رواه الترمذی في اثناء حدیث وصححه وابن ماجه من حدیث فضالة بن عبيد، قال صاحب الاتحاف، وكذلك أخرجه ابن حبان في الصحيح.

فی قتال الکفار مباشرة او معاونة بالمال او بالرأى او بتكثير السواد او هير ذلك » يعنى د کفارو سره په قتل او قتال کښې کوشش کول او خپل طاقت خرچ کول که هغه بدنې وی یا مالی وی یا په رایې او مشورې سره وی یا صرف په تکثیر سواد سره، او شیخ ابن الهمام د دې تعریف داسې کړې دې: « هو دعوتهم الى الدين الحق وقاتلهم ان لم يقبلوا، او حاصله بدل امر المحبوبات وادخال اعظم المشتقات عليه وهو نفس الانسان، ابتغاء مرضات الله تعالى وتقرها بذلك اله تعالى » اه یعنى کفارو ته د دین حق دعوت ورکول او د هغې د نه قبلولو په صورت کښې هغوی سره قتال کول چه د هغې حاصل دا دې چه د انسان خپل د ټولو نه زیات محبوب ترین څیز قربانونل او په دې باندې زبردست مشقت اچول صرف د الله پاک د رضا او تقرب حاصلولو دپاره.

د مامور به قسمونه حسن لعینه او لغيره

خان پوهه کړئ چه اصولینو د امر په بحث کښې بیان کړې دې چه د مامور به دوه قسمونه دی، حسن لعینه او حسن لغيره، او بیا د حسن لغيره دوه قسمونه دی یو دا چه هغه غیر چه د هغه د وجې نه په دې کښې حسن پیدا شوې دې یا خو به هغه د نفس مامور به په ادا کولو سره ادا کیږي یا نه بلکه هغه به مستقل کولې شی، د دویم مثال اودس دې چه هغه مامور به حسن لغيره دې چه په هغې کښې د غیر د وجې نه حسن پیدا شوې دې او د غیر نه مراد مونځ دې، پس په اودس کښې بذات خود د عبادت هیڅ معنی نشته، بلکه هغه خو فی ذاته تبرید او تنظیف اعضاء دې بلکه دا هم وئیلې کیدې شی چه په دې کښې د مال ضائع کول دی، په دې کښې چه کوم حسن راغلې دې هغه د غیر یعنی مونځ د وجې نه راغلې دې چه په هغې کښې سراسر د الله پاک تعظیم او د خپلې بندگۍ اظهار او اعتراف دې، خو اودس داسې حسن لغيره دې چه هغه غیر په نفس وضوء سره نه حاصلیږي بلکه هغه قصدا جدا کول وی، پس د اودس نه روستو مونځ کولې شی، او د اول مثال جهاد دې چه دا هم حسن لغيره دې پخپله په دې کښې هیڅ خوبی او خیر نشته، بلکه د تعذیب عباد او د تخریب بلاد د قبیل نه دې، په دې کښې چه کوم حسن پیدا شوې دې هغه د غیر یعنی اعلاء کلمة الله تعالى، او د دین حق حمایت او حفاظت، خو دلته دا غیر په نفس مامور به سره حاصلیږي یعنی دا جدا نه شی کولې. (نور الانوار) په ابوداود کښې وړاندې په یو اوږد حدیث کښې راوړان دی چه رسول الله ﷺ وفرمائیل: « من قاتل حتى تكون كلمة الله هي اعلى فهو لي سهل الله عز وجل » په دې حدیث کښې تصریح ده د دې خبرې چه د جهاد او قتال نه مقصود اعلاء کلمة الله ده. (چه د الله پاک دین اوچت شی).

بحث ثاني: د جهاد حکم

په حاشیه د ابن عابدین کښې دی چه د جهاد حکم تدریجا نازل شوې دې، د هجرت د ابتداء نه مخکښې به رسول الله ﷺ صرف تبلیغ دین او انذار او په صبر علی اذی الکفار باندې مامور وو، پس د اويا نه زیاتو آیتونو کښې هغه د قتال او مقابله نه منع کړې شوې وو بیا

د هجرت نه روستو هغه ته د جهاد اجازت ورکړې شو په طور د دفاع او جوابی کار روانی،
یعنی کله چه د دې ابتداء د کفارو د طرف نه وی لکه ﴿ اذن للذين يقاتلون بانهم ظلموا ﴾
الایه... په ذریعه، او دا د ټولو نه اولنې آیت کریمه دې کوم چه د قتال د اجازت په باره
کښې نازل شوې دې، د دې نه پس بیا ابتداء هم د قتال اجازت ورکړې شو، خو په غیر د
اشهر حرم نه، ﴿ فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين ﴾، بیا د دې نه روستو په ۲ هجری
کښې د جهاد حکم علی الاطلاق ورکړې شوې دې. (من حاشية ابن عابدين والبيهقي)

د عهد نبوی نه روستو زمانو کښې د جهاد حکم

په درمختار کښې دی، جهاد فرض کفایه دې، پس واجب دی په امام باندې چه دار
الحرب ته هر کال یو ځل یا دوه کرته د مجاهدینو دسته لیرې، او په رعیت باندې واجب دی
دې باره کښې د امام مدد کول، پس که هغه ئې او نه لیرې نو د دې وبال به هم په هغه باندې
وی، او دا هله ده چه کله د امام غالب گمان وی چه هغه د کفارو مقابله کولې شی گڼې د
تردد په صورت کښې، هغوی سره قتال کول مباح نه دی په خلاف د امر بالمعروف، یعنی هغه
په هر حال کښې واجب دې د هغې دپاره د څه خاص قید ضرورت نشته اهـ بزيادة من الشامي،
او په بدائع کښې دی چه هر کله جهاد فرض کفایه دې نو د امام دپاره د دې خبرې گنجائش
نشته چه په اسلامی سرحدونو کښې یو سرحد لره د مجاهدینو د جماعت نه خالی پرېږدی،
دومره لوښې جماعت کوم چه د دشمن د قتال دپاره کافی شی. پس چه کله دا ټول سرحدونه د
مجاهدینو نه ډک شی نو بیا به د باقی خلقو نه جهاد ساقط شی، او په عنایه شرح هدایه
کښې دی چه جهاد فرض علی الکفایه دې، د اکثر اهل علم په نزد سوا د ابن المسیب نه چه
هغه فرمائی چه فرض عین دې د آیتونو او روایاتو د عموم د وجې نه، او د دې په خلاف ابن
شبرمه او ثوری نه نقل دی چه دا غیر واجب دې، هم دغه شان د ابن عمر نه هم نقل دی، ابن
قدامه د ابن المسیب د مسلک دلیل کښې کوم چه ورته فرض عین وائی د الله پاک قول ﴿
انفروا خفافا وثقالا وجاهدوا باموالکم وانفسکم﴾ ذکر کړې دې او هم دغه شان ﴿ ان لم تنفروا
بعذبکم عذابا الیما ﴾ او هم دغه شان ﴿ کتب علیکم القتال ﴾ او د ابوهریره رضی الله عنه مرفوع حدیث :
﴿ من مات ولم یغزو ولم یحدث نفسه بالغزو مات علی شعبة من النفاق ﴾ او بیا ئې وړاندې د
جمهورو د قول په دلیل کښې دا آیتونه پیش کړې دی ﴿ لا یستوی القاعدون من المومنین غیر
اولی الضر والمجاهدون فی سبیل الله ﴾ هم دغه شان د الله پاک قول ﴿ ما کان المومنون لینفروا
کافة ﴾ او د کوم آیت کریمه نه چه ابن المسیب استدلال کړې دې د هغې په باره کښې
فرمائی : ﴿ قال ابن عباس نسخها قوله تعالى : ما کان المومنون لینفروا کافة ﴾ او بل جواب دا دې
چه ممکن ده دا آیت د غزوه تبوک متعلق وی چه د هغې په باره کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د
طرف نه نفیر عام شوې وو، او د نفیر عام په وخت جهاد بالاتفاق فرض عین وی.
پورته د ابن عابدین نه نقل کړې شو د جهاد په باره کښې چه په امام باندې واجب
دې چه په کال کښې یو یا دوه کرته لښکر روان کړی د دار الحرب د طرف نه، تقریباً هم دا د

نورو کتابونو په مذاهبو کښې دې د شوافعو او حنابله و، پس په اعانة الطالبین (فقه شافعی) کښې دې چه جهاد فرض کفایه دې په هر کال کښې اگر چه په کال کښې یو ځل وی او کفار په خپلو ښهرونو کښې وی، او که زمونږ ښهر ته داخل شی نو بیا په هر یو سړی باندې جهاد متعین دې، وړاندې لیکي، په کال کښې یو ځل جهاد د دې اقل درجه ده لقله تعالی. «اولا یرون انهم یفتنون فی کل عام مرة او مرتین» امام مجاهد رحمته الله فرماني چه دا آیت کریمه د جهاد په باره کښې نازل شو او دویمه وجه دا چه جزیه د جهاد په بدله کښې واجب کیږي او هغه په هر کال کښې یو ځل واجب کیږي پس هم دغه شان د دې بدل هم، او هم دا خبره ابن قدامه په مغنی کښې لیکلې ده، هغه لیکي: «فیجب فی کل عام مرة الا من عذر مثل ان یكون بالمسلمین ضعف فی عدد او عدة الخ» یعنی په هر کال کښې یو ځل واجب دې مگر دا چه څه عذر او مجبوری وی مثلاً دا چه د مسلمانانو په تعداد کښې کمی وی، یا اسلحه او انتظام وغیره کمی یا دا چه د مدد انتظار وی (د بهر نه د فوج راتلو) یا په لاره کښې څه خیز مانع وی.

په عهد نبوی کښې د جهاد حکم

خان پوهه کړه چه دا پورته ذکر شوي حکم او تفصیل د روستو زمانې په اعتبار سره دې د عهد نبوی په اعتبار سره نه دې، ځکه چه د دواړو زمانو په حکم کښې فرق دې، پس حافظ په فتح الباری کښې لیکي: کما فی البذل، وللناس فی الجهاد حالان احدهما فی زمن النبی صلی الله علیه وسلم والاخری بعده، د اول په باره کښې فرماني چه په شروع کښې جهاد فرض عین وو یا کفایه؟ د علماء کرامو دواړه اقوال مشهور دی او په مذهب شافعی کښې هم دواړه دی، ماوردی فرماني: د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې صرف د مجاهدینو په حق کښې فرض عین وو، او د دې تائید د دې نه کیږي چه د فتح مکه نه مخکښې د هر اسلام راوړونکی په حق کښې واجب وو د هجرة الى المدينة او نصرت اسلام دپاره، او د دې بالمقابل سهیلی داسې فرماني چه صرف د انصارو په حق کښې فرض عین وو، چه د هغې تائید د لیلۃ العقبه د بیعت نه کیږي، چه په هغې کښې انصارو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بیعت علی الایواء والنصرة وو، په دې باندې حافظ رحمته الله فرماني که دا دواړه اقوال یو ځاني کړې شی نو د هغې حاصل به دا وی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې جهاد د مهاجرین او انصارو په حق کښې فرض عین وو او د هغوی دواړو نه علاوه د باقی خلقو په حق کښې فرض کفایه. مختصراً، زه وائم چه د دې حاصل دا شو چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې د جهاد په باره کښې پنځه اقوال شو:

۱: قیل فرض عین مطلقاً، ۲: وقیل فرض کفایه مطلقاً،

۳: وقیل عین فی حق المهاجرین کفایه فی غیرهم.

۴: وقیل عین فی حق الانصار کفایه فی غیرهم.

۵: او پنځم قول د دریم او څلورم مجموعه ده یعنی: فرض عین علی المهاجرین والانصار وفي حق غیرهما کفایه،

د رسول الله ﷺ په زمانه کښې مطلقاً د فرض عین کیدو قول علامه باجی د سحنون مالکی نه نقل کړې دې هغه فرمائی چې جهاد په ابتداء د اسلام کښې په ټولو مسلمانانو باندې فرض عین وو، والآن هو مرغب فيه، کذا فی الاوجز، بیا د پنځم قول نه روستو حافظ لیکي، خو د دې باوجود دا نه شی وئیلې کیدې چې د طائفین (مهاجرین او انصار) په حق کښې فرض عین علی العموم وو بلکه د انصارو په حق کښې صرف هغه وخت وو چې کله یو دشمن په مدینه منوره باندې حمله اوکړې، او د مهاجرینو په حق کښې به هغه وخت وو چې کله د کفارو سره د قتال اراده بهر ټلو سره وی لکه چې د دې تائید د هغه واقعي نه کیږي کوم چې د بدر په قصه کښې راپېښه شوه^(۱) (حافظ وړاندې یو قول بل لیکلو سره بیا خپل تحقیق لیکلې دې، او وئیلې شوې دی چې جهاد فرض عین وو چې په کومه غزوه کښې خپله رسول الله ﷺ وتلو، د دې نه علاوه کښې نه، او تحقیق دا دې چې د هغه په زمانه کښې جهاد فرض عین وو د هغه سړی په حق کښې کوم چې هغه معین کړی اگر چې په هغې کښې رسول الله ﷺ او نه اوځي. اهدمن البذل.

دریم بحث: د جهاد فضیلت

امام بخاری رحمه الله د کتاب الجهاد په شروع کښې د ټولو نه اول د فضیلت جهاد باب قائم کړې دې بلکه ډیر بابونه یې ترلې دي، د اولنی باب د لاندې ټي د سورة توبه د شروع آیت ذکر فرمائیلې دې: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ یقیناً دا آیت کریمه د جهاد د فضیلت دپاره کافی او وافي دې، او نص قطعی دې چې مجاهد د الله پاک سره ته خپل نفس معامله کړې ده جنت په بدله کښ، گویا الله پاک د دې خبرې تصریح فرمائی چې مجاهد خپل خان او

^(۱) د حافظ صاحب اشاره دې طرف ته ده کومه چې په سیره کښې راځي چې کله رسول الله ﷺ ته دا خبره اورسیده چې قریش د خپلې قافلې د حفاظت دپاره د مکې مکرمې نه روان شو، په دې باندې رسول الله ﷺ د صحابه کرامو سره مشوره اوکړه چې اوس مونږ ګه څه کول پکار دی یعنی مدینې ته واپس شو یا د راتلونکي دشمن مقابلې اوکړې شی، نو په دې باندې په مهاجرینو کښې د ټولو نه اول صدیق اکبر رضی الله عنه اودریدو او بیا عمر فاروق او بیا نور حضرات مهاجرین او ټولو په پوه ژبه باندې رسول الله ﷺ ته هم دا عرض اوکړو چې په دې کښې چې څه ستاسو راني وی او څه چې تاسو کوي مونږ تاسو سره یو، رسول الله ﷺ په دې باندې د خوشحالی اظهار او فرمائیلو او هغوی ته یې د خیر دعا اوکړه خو د هغې باوجود رسول الله ﷺ بیا هم هغه خبره اوکړه چې اې خلقو ماته مشوره راکړې چې اوس څه کول پکار دی، اصل کښې رسول الله ﷺ دا غوښتل چې په دې موقع باندې انصار اودرېږي او هغوی قتال ته د تیاري اظهار اوکړي ځکه چې په لیلۃ العقبه کښې انصارو د هغه سره لوظ کړې وو چې کوم دشمن په تا باندې حمله کوي د هغې دفاع به مونږ ستا نه کوو یعنی د مدینې نه بهر ټلو سره د نصرت کولو د هغوی د طرف نه هیڅ وعده نه وه، الغرض چې کله په دویم دریم ځل هغه دا خبره او فرمائیلې نو په دې باندې سعد بن معاذ انصاری رضی الله عنه پوه شو چې د رسول الله ﷺ د خبرې اشاره زمونږ طرف ته ده، هغه اودریدو او عرض یې اوکړو: ﴿وَالله لکاتک ترید لقا یا رسول الله ﷺ قال اجل﴾ په دې باندې هغه د خپلې پوره پوره جانثاری اظهار اوکړو... مونږ هر طرف ته تا سره یو، که سمندر ته هم د دې مقصد دپاره دا نګل وی نو مونږ به اودانګو، رضي الله عنهم وارضاهم اجمعین

مال ټول ماته حواله کړې دی، او بیا د دې نه روستو الله پاک انتهای ته په تاکید سره د هغه دپاره د جنت وعده او د هغې د حصول زیرې ورکړې ده، د دې نه روستو امام بخاری رحمته الله علیه دا حدیث ذکر فرمائیږي دې په روایت د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه «يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى مِقَاتِهَا قُلْتُ : ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ ثُمَّ بَرُّ الْوَالِدَيْنِ قُلْتُ : ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» او د هغې نه روستو دویم باب دا دی «أَفْضَلُ النَّاسِ مُؤْمِنٌ يُجَاهِدُ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» او د دې په دلیل کښې دا آیت کریمه ذکر او فرمایلو: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى بَحَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُمْنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَذْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» په دې آیت کریمه کښې د ایمان بالله ورسول نه پس د جهاد فضیلت او په هغې باندې د مرتب کیدونکي اجر عظیم بیان کړې شوی دی، او بیا د دې نه روستو امام بخاری د سیدنا ابوسعید خدری رضی الله عنه حدیث مرفوع «أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُؤْمِنٌ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ»، ذکر فرمائیږي د هغې نه پس پیژندل پکار دی چه:

د افضل الاعمال په باره کښې روایات مختلفه

په دې مقام کښې شرح حدیث په افضل الاعمال کښې چه کوم روایات مختلفه وارد شوي دي د هغې ترمنځه تطبیق بیانوی، حضرت اقدس گنگوهي په افادات بخاری المعروف بلامع الدراری کښې دی چه په دې حدیث کښې چه د مجاهد کوم فضیلت ذکر شوي دي هغه فضیلت جزئیه دي (یو خاص لحاظ سره)، او هغه د مجاهد مشغولیدل دی شبه او ورځ د بیدارۍ په حالت کښې هم او د اوده کیدو په حالت کښې هم، په غفلت کښې هم او د حضور قلب په حالت کښې هم، په دې کار کښې چه د کوم دپاره هغه وتلي دي هم په دې وجه د هغه دپاره اجر لیکلي شوي دي په هر هغه کار کښې کوم چه هغه د سفر جهاد دوران کښې کوی، خپله ئې هغه کوی او که د هغه مزدور او خادم ئې کوی یا ئې د هغه سورلی او څاروي کوی، لکه چه په حدیث کښې د دې تصریح ده او واقعی دا فضیلت د جهاد نه علاوه په بل طاعت کښې نشته، ځکه چه مثلاً روژه نیولو والا او هم دغه شان روژه نیولو والا هغه ته اجر ملاویري، ترڅو پورې چه دې په مونځ کښې دی او د روژې په حالت کښې دی د هغې نه روستو نه، خو د مونځ فضیلت او بعض نور طاعات فی نفسه د جهاد د فضیلت نه زائد دي، لهذا په دې روایت کښې او هغه روایت کوم چه مخکښې تیر شوي دي چه په اعمالو کښې د ټولو نه افضل «الصلاة لوقتها» دي، هیڅ منافات نشته. اه د لامع په حاشیه کښې ابن عابدين نه نقل کړې دي چه په دې خبره کښې هیڅ تردد نشته چه فرض مونځونو لره د هغې په وختونو کښې ادا کولو باندې همیشوالي دا د جهاد نه افضل دي ځکه چه مونځ فرض عین دي، بل دا چه جهاد د ایمان او د اقامت صلاة د تحصیل دپاره وی بذات خود مقصود نه دي، پس هغه حسن لغیره شو او مونځ حسن لعینها شو، او مقصود بالجهاد هم هغه دي الی ما اخر ذکر، علامه عینی رحمته الله علیه فرمائی د افضل الاعمال په باره کښې

د احادیثو اختلاف د سائلین او د هغوی د احوالو د وجې نه دي، او یا د وخت او زمانې د اختلاف په اعتبار سره او یا داسې اوایه چه د بعض څیزونو په اعتبار سره، یعنی فضیلت جزئی، خرقی د امام احمد نه نقل کړې دي ﴿ لا اعلم شیئا من العمل بعد الفرض افضل من الجهاد ﴾ او صاحب د فیض الباری مولانا محمد انور شاه کشمیری رحمته الله علیه فرمائی چه د امام ابوحنیفه او امام مالک په نزد اشتغال علمی افضل دي د اشتغال بالنوافل نه په خلاف د امام شافعی چه د هغه په نزد د دې برعکس دي، او د امام احمد رحمته الله علیه نه دوه روایتونه دي په یو کښي هغه علم افضل گنرلې دي او په بل کښي ئې جهاد کما ذکره ابن تیمیة فی منهاج السنة، او دا اختلاف په جهاد نفلی کښي دي نه په هغه جهاد کښي کوم چه فرض الوقت وی، یعنی په کوم حالت کښي چه جهاد فرض کیږي هغه وخت هم هغه د ټولو نه افضل دي، حضرت شیخ فرمائی، خو د امام شافعی مسلک ملا علی قاری په مرقاة کښي د شرح السنة نه، خپله د امام شافعی رحمته الله علیه نه دا نقل کړې دي چه ﴿ طلب العلم افضل من صلاة النافلة ﴾، ملا علی قاری رحمته الله علیه فرمائی ځکه چه ... علم بعض داسې دی کوم چه فرض عین دی او بعض هغه دی کوم چه فرض کفایه دی، او دا دواړه افضل دی د نفلو نه، دا بحث زمونږ په نزد په کتاب الصلاة کښي په باب فی المحافظة علی الصلوات کښي تیر شوې دي، الحمد لله ابتدائی درې بحثونه پوره شو،

(خلورم بحث:)

دلته یو بل بحث دي گویا خلورم بحث چه د جهاد حکم په ظاهره باندې د آیت کریمه ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ﴾ خلاف دي، د دې جواب به مونږ ان شاء الله چه کله په کتاب کښي دا باب راشي ﴿ باب الاسیر یکره علی الاسلام ﴾ هلته ورکوو.

باب مَا جَاءَ فِي الْهَجْرَةِ وَسُكْنَى الْبَدْوِ^(۱)

د هجرت بیان او په باندې (کلو) کښي د اوسیدو بیان

هجرت چونکه مبدا الجهاد دي او د هجرت نه روستو جهاد مشروع شو په دې مناسبت مصنف دا باب د کتاب الجهاد په شروع کښي ذکر فرمائیلي دي، پس په سنن ترمذی کښي سعید بن جبیر د ابن عباس نه روایت کوي "لما اخرج النبي صلى الله عليه وسلم من مكة قال ابوبکر اخرجوا بيهم ليهلكن فانزل الله تعالى ﴿ اَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِاَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَاِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴾" یعنی کله چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کفار مکه په هجرت او وطن پریخودلو باندې مجبوره کړو نو په دې موقع باندې سیدنا صدیق اکبر رضی الله عنه فرمائیلي وو او دا خپل تاثیر ئې ظاهر کړې وو چه دې بدبختو خپل نبی په وتلو باندې مجبور کړو اوس به دوی تباہ کیږي پس نزدې دا آیت کریمه نازل شو کوم چه پورته ذکر شو، د دې په نزول باندې صدیق اکبر اوفرمائیل ﴿ لقد علمت انه سيكون قتال ﴾، چه مونږ خو د مخکښي نه پوهه شوې وو چه اوس د جهاد حکم کیدو والا دي.

(۱) وفي بعض النسخ بعده وسكنى البدو

اول ایه نزلت فی القتال

علماء کرامو لیکلې دی چه دا اولنې آیت کریمه دې کوم چه د قتال په باره کښې نازل شوې دې چه د هغې نزول د صفر په دولسم تاریخ ۲ هجری کښې اوشو او د دې نه وړاندې دوه اویا ایتونه داسې نازل شوې وو چه په هغې کښې د صبر او برداشت حکم او د قتال نه منع وه، د دې آیت کریمه په نزول سره هغه دوه اویا ایتونه منسوخ شو خو چونکه هغه ایتونه خو ابتدائی دی او صرف اباحه د قتال په باره کښې دی د هغې نه روستو ډیر داسې ایتونه نازل شو چه په هغې کښې دا وو چه ابتداء قتال کول ستاسو دپاره جائز نه دی، که شروع د کفارو د طرف نه شوې وی نو بیا د قتال اجازت شته او په بعض کښې د اشهر حرم استثناء کړې شوې ده دا د روستو او مخکښې ټولو ایتونو مجموعه یو سل شل ایتونه علماء کرامو لیکلې دی، دا ټول د آیت السیف د نزول یعنی د سورة براءة دې آیت ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ﴾ (الایه، منسوخ کړل. (بذل القوة فی حوادث سنن النبوة للسندی)

[۲۴۷۷] (۱) حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ: أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْهَجْرَةِ، فَقَالَ: وَمَنْكَ إِنْ شَانَ الْهَجْرَةَ شَدِيدَ قَهْلٍ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: "قَهْلٌ تُوْذِي صَدَقَتَهَا؟" قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: "فَاعْمَلْ مِنْ وِدَاءِ الْبَحَارِ فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتْرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا".

ترجمه: دابوسعيد خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه یو بانډ چی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه دهجرت په باره کښې تپوس اوکړو، ورته ئې او فرمائیل په تا افسوس دې هجرت خو سخت عمل دې، آیا ستا اوښان شته؟ هغه ووئیل آو شته، نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل، آیا ته ئې زکوة ورکوي؟ هغه اووئیل آو، نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د دریابونونه پورې غاړه کار کوه الله به ستا په عمل کښې هیڅ کمی نه راوولی.

شرح حدیث

قوله: فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتْرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا: (۲)

یو بانډ چی یعنی د بانډې اوسیدونکی چا چه لا تر اوسه پورې مدينې منورې ته هجرت نه وو کړې، هغه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د هجرت په باره کښې تپوس اوکړو نو هغه ورته او فرمائیل هلاک شې د هجرت مسئله ډیره سخته ده د هر چا د وس نه ده، بیا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه نه تپوس اوکړو چه تا سره اوښان شته، هغه عرض اوکړو چه او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تپوس

(۱): صحيح البخاري للزكاة ۳۶ (۱۴۵۲)، والهيبة ۳۵ (۲۶۳۳)، ومناقب الأنصار ۴۵ (۳۹۲۳)، والأدب ۹۵ (۶۱۶۵)، صحيح مسلم للإمامة ۲۰ (۱۸۶۵)، سنن النسائي للبيعة ۱۱ (۴۱۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۴۵۳، ۱۵۵۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴/۳، ۱۶) (صحيح)

(۲) دا د وټر پټر وټر نه دې ددې معنی نقص ده، کما قال الله تعالى: والله معكم ولن يتركم أعمالكم، پټر په اصل کښې پوترو، دا علل نه پس پتر شو، یوځای په حدیث کښې د اعلال نه بغیر هم راغلی دې لکه په ابوداؤد کښې په صلاة اللیل کښې تیر شوی دی چه: ولم یکن پوترو.

او کړو چه د هغې زکاة صدقه ادا کوی هغه اووې او جی (او چه کله زکاة ادا کوي کوم چه په نفس باندې ډیر گران دي نو مونځ او روژه خو به ئې ظاهره خبره ده چه کول) په دې باندې رسول الله ﷺ هغه ته وفرمائیل چه ته په خپلو اعمالو کښې مصروف اوسیرې او چرته چه غواړې اوسیرې، یعنی تاته د وطن د پریخودلو ضرورت نشته، اعمال خیر او فرائض ادا کوه اگر چه ته د مقام هجرت نه ډیر لرې اوسیرې، بحار د بحر جمع ده په معنی د بلده، زیات لرې والی چه کله زمونږ په اردو محاوره کښې بیانولې شی نو وئیلې شی چه "سات سمندر پار" دلته هم دا ترجمه او کړئ، خو په دې کښې دې دا شبه پیدا نه شی چه په دې جمله کښې د بحار نه سمندر مراد (۱)، بیا رسول الله ﷺ وفرمائیل الله پاک به ستا د یو عمل ثواب هم نه کموی یعنی د ترک هجرت د وجې نه، دلته دا اشکال راځی چه د اسلام په شروع کښې خو هجرت فرض وو بیا ئې دې سړی ته د ترک هجرت اجازت څنگه ورکړو نو جواب دا دي چه دا جواز هم د دې اعرابی سره خاص دي د رسول الله ﷺ د دې خصوصی اجازت په بناء باندې کوم چه مبنی وو د دې اعرابی په حال باندې حکاه (ص ۵ ج ۹) العینی عن القرطبی او یا به دا وئیلې شی چه دا اعرابی د غیر اهل مکة نه وو چه د هغوی په حق کښې هجرت صرف مستحب وو واجب نه وو، کما حکى العینی عن بعضهم، حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه ممکنه ده چه رسول الله ﷺ د هغه اعرابی په باره کښې دا اندازه لگولې وي چه د هغه سړی نه به د شائد هجرت او د هغې سختو تحمل اونشی، والله تعالى اعلم وله صلى الله عليه وسلم ان يخص من شاء بما شاء. او حافظ په فتح الباری کښې د دې جواب دا کړې دي چه دا واقعه د فتح مکة نه روستو ده ځکه چه د فتح مکة نه مخکښې خو هجرت فرض وو بیا روستو دا حکم منسوخ شو، د رسول الله ﷺ په ارشاد ﴿ لا هجرة بعد الفتح ﴾ سره. اه خود حافظ په رائي باندې به دا اشکال راځی چه دا اعرابی خود اهل مکة نه وو کما جزم به بعض الشراح او د فتح مکة نه پس د نسخ هجرة تعلق خپل اهل مکة سره دي ﴿ لا من غيرهم فتأمل ﴾ او د دې په خلاف د علامه عینی رحمه الله رائي د دې قصې په باره کښې د فتح مکة نه مخکښې ده او هغه د مهلب نه هم دا نقل کړې دی او دا چه که دا د فتح مکة نه پس واقعه وي نو بیا خو به رسول الله ﷺ هغه اعرابی ته هم دا جواب فرمائیلې وي ﴿ لا هجرة بعد الفتح ﴾ کما قاله لغيره الى اخر ما فى العینی، والحديث أخرجه البخارى فى عدة مواضع الزكاة، الهبة، مناقب الانصار، ومسلم والنسائی، قاله المنذرى

[۲۷۷۸] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، وَعُمَانُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْيَعْقُوبِ بْنِ شَرِيحٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ الْبَدَاوَةِ، فَقَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَدْوِي إِلَى هَذِهِ الْبَدَاوَةِ وَأَنَّهُ أَرَادَ الْبَدَاوَةَ مَرَّةً فَأَرْسَلَ إِلَيَّ نَاقَةً مُحَرَّمَةً مِنْ إِبِلِ الْعَدْفَةِ فَقَالَ لِي: "يَا عَائِشَةُ ارْقُصِي فَإِنَّ الرِّقْقَ لَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ"

(۱) اگر چه یو قول په دې کښې دا هم دي کم چه علامه عینی ذکر کړې دي بلکه هغه اول هم دا معنی اخستلې ده ثم قال وقيل المراد من البحار البلاد (۲) تفرد به أبو داود، ويأتي هذا الحديث في الأدب (۱۸۰۸)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۵۰)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للبر والصلوة ۲۳ (۲۵۹۴)، مسند احمد (۵۸۶، ۲۲۲) (صحيح)

قَطُّ إِلَّا زَانَهُ وَلَا تُزْعَمُ مِنْ شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا شَانَهُ".

ترجمه: مقدم بن شريح دخپل پلار نه روايت کوي فرمائي چه دام المومنين عائشي رضي الله عنها په کلو اوباندو کښي درهانش متعلق تپوس اوکړو، او يوځل هغه د بهرتلو اراده کړي وه اوماته ئي د صدقي د اوبسانونه يوه اوبښه را وليکله چه په هغې باندې سوريډل نه وو شوي، او ماته ئي او فرمائيل اي عائشي رضي الله عنها ددې سره نرمي کوه ځکه چه نرمي په يوشي کښي نه ده راغلي مگر هغه ئي بناسته کړي او ديو څيز نه ده ويستلي شوي مگر هغه ئي عيب ژن کړې دي.

د حديث تفصيلي تشریح

شريح بن هاني رضي الله عنه فرمائي چه ما د ام المومنين عائشي رضي الله عنها نه تپوس اوکړو د بداوت په باره کښي (بداوة کښي د بآء فتحه او کسره دواړه دي يعنې خروج الی البادية چه هغې ته صحرا کښي گرځيدل او سياحت هم وئيلي شي) نو عائشي رضي الله عنها د بعضي غونډو طرف ته اشاره کولو سره او فرمائيل چه رسول الله ﷺ به د دې طرف ته تلو او بيا هغې يوه واقعه واوروله چه يو ځل رسول الله ﷺ د بداوة اراده او فرمائيله... نو ما ته يوه اوبښه چه هغه غير تربيت يافته يعنې په سورلي کښي د تلو سره عادت نه وه را اوليرله، غالباً کته وغيره به ئي په هغې باندې د اچولو دپاره راليرلې وه، په ظاهره کښي هغه اوبښي شوخي اوکړه، چه د هغې په وجه باندې عائشي رضي الله عنها په هغې باندې سختي اوکړه، په دې وجه رسول الله ﷺ او فرمائيل چه اي عائشي د نرمي معامله کوه، ځکه چه په کوم څيز کښي نرمي موندلې شي نو هغه نرمي هغې لره ډولي کوي او بناسته کوي، او د کوم يو څيز نه چه نرمي واخستلې شي يعنې د نرمي په ځاني د سختي معامله کولې شي نو دا سختي هغه څيز لره عيب ژن کړي، د (شان يښن شينا) معنی د عيب دار کولو ده، شين په معنی د عيب، د مجمع البحار نه معلومېږي چه کومه اوبښه تربيت يافته او منقاد وي هغې ته ناکه منوقه وئيلي شي، د محرمه مقابل په دې حديث کښي دي چه دا اوبښه د صدقي د اوبسانو نه وه، په دې باندې دا اشکال پيدا کېږي چه د نبی ﷺ دپاره خو د صدقي استعمال جائز نه وو او نه به ئي د د صدقي څيز استعمالولو... حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښي ليکلي دي چه د دې اشکال جواب د حضرت گنگوهي د تقرير نه مستفاد کېږي چه دا د صدقي اوبښه رسول الله ﷺ عائشي رضي الله عنها ته ورکړې وه، بيا چه کله د هغې په ملک کښي داخل شوه د دې نه پس رسول الله ﷺ هغه استعمال او فرمائيله، هم دغه شان د حضرت په تقرير کښي دا هم دي چه په دې حديث کښي دلالت دي په دې خبره باندې چه د ازواج مطهرات دپاره مال صدقه او د دې نه انتفاع جائز وه لهذا هغوی ته زکاة ورکول هم جائز شو. اه د ازواج مطهرات دپاره د صدقي د جواز بحث زمونږ په نزد په کتاب الزکاة کښي په باب الصدقة علی بنی هاشم کښي تير شوې دي.

خان پوهه کړه چه مصنف دا حديث په (باب ما جاء فی الهجرة وسکني البدو) ... کښي ذکر فرمائيلې دي، د سائل سوال د عائشي رضي الله عنها نه د بداوت په باره کښي وو، يعنې سکني البادية او هلته مستقل اقامت اختيارول، په دې باندې هغې او فرمائيل چه نبی ﷺ کله کله سورلي

باندې سوريډو سره بعض صحرائي غونډو طرف ته تشریف اورلو، په ظاهره کښې د جواب حاصل دا شو چه نبی ﷺ به مستقل قیام صحراء او غیر آبادی کښې ثابت نه دي سوا د هغې نه کوم چه حضرت عائشې رضی الله عنها سرې ته بیان کړو، په دي باندې حضرت په بذل کښې لیکي: ولعله يفعل ذلك احيانا ليخلو بنفسه وبعده عن الناس... يعني کيدې شي چه رسول الله ﷺ داسې خلوت اختيارول غوښتل او د خلقو نه ئې د يواځې والي حاصلولو دپاره کله کله داسې کول، هم دا مصلحت صاحب د مجمع د يو بل حديث د لاندې ليکلي دي: «كان اذا اهتم لشيء بدا» خو صاحب مجمع په ص ۳۷۲، ج ۵ په تکمله کښې د حديث الباب د لاندې ليکلي دي، وفيه انه لا باس بالخروج الى البادية حيناً للتزهد... يعني کله کله د ځنگل طرف ته د سيل او تفريح دپاره تلو کښې هيڅ باک نشته. کوم مصلحت چه صاحب مجمع د حديث الباب د لاندې ليکلي دي يعني خروج للتزهد احيانا هغه هم مناسب دي بلکه زيات مناسب او زمونږ د مشائخ او اکابر نه ثابت هم دي، او کوم مصلحت چه حضرت سهارنپوري رحمه الله لیکي هغه څيز په خپل ځاني صحيح دي، او د رسول الله ﷺ نه ثابت دي چه د هغې ذکر د صحيح بخاري په حديث وحی کښې دي: «ثم حُبب اليه الخلاء وكان يخلو بغار حراً» والله اعلم

دا حديث په صحاح کښې صرف په مسلم کښې ملاؤ شوې دي، هغه هم مختصراً، چه په هغې کښې د بداوة ذکر نشته خو په هغې کښې يو لفظ زيات دي چه هغې سره د حديث په شرح کښې مدد ملاويږي، ولفظه: رَكِبَتْ عَائِشَةُ بَعِيرًا فَكَانَتْ فِيهِ صُغُورَةً فَجَعَلَتْ تُرَدِّدُهُ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ» يعني يو ځل سيده عائشه رضی الله عنها په يو اوبښ باندې سوره شوه چه په هغې کښې سختی او شوخی وه او عائشه رضی الله عنها هغه شاته مخې ته کولو (د هغې د اصلاح دپاره) په دي رسول الله ﷺ هغې ته او فرمائيل عائشې! نرمی اختيار کړه، دا حديث امام مسلم په کتاب البر والصلة کښې ذکر کړې دي. په حديث الباب کښې چه په هغې کښې د بداوة ذکر دي د دي هم معنی يو مستقل باب په کتاب کښې راروان دي «باب النهي عن السياحة» خان پوهه کړي چه هره اوبښه راحله نه وي يعني د سورلي لائقه نه وي، د سورلي لائقه مخصوص اوبښې وي او د سورلي نه مخکښې هغې ته هم تربيت او مشق ورکولې شي، ډير اسونه هم داسې وي چه ډير د محنت او کوشش نه پس هغه سورلي په شا باندې پريږدي، النَّاسُ كَايِلٌ مَائَةً لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً... هسي د بار اورلو دپاره خو ټولي قابلي وي.

باب فِي الْهَجْرَةِ هَلْ انْقَطَعَتْ

آيا د هجرت حکم ختم شوې دي؟

[۲۴۷۹] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا عِيسَى، عَنْ حَرِيزِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَوْفٍ، عَنْ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا تَنْقُطُ الْهَجْرَةُ حَتَّى تَنْقُطَ التَّوْبَةُ، وَلَا تَنْقُطَ التَّوْبَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا".

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۵۹)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۹۹/۴)، دي / السير ۷۰ (۲۵۵۵) (صحيح)

ترجمه: د معاوية رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اوریدلې دي چې فرمائیلې چې دهجرت حکم ترهغې نه شی ختمیدلې ترڅوچه دتوبې دقبليدو حکم نه وي ختم شوي اودتوبې حکم ترهغې نه شی ختمیدلې ترڅوچه نمر دمغرب نه نه وي ختلي.

تشریح: یعنی د هر دار الکفر نه دار اسلام طرف ته د هجرت کولو سلسله همیشه جاری وي چې ترڅو پورې د توبې دروازه نه وي بند شوې، اود توبې دروازه به بالکل قیامت ته نژدې بندېږي، کله چې نمر دمغرب د طرفه راوخیږي، لیکن دا هجرت د کوم چې په دې حدیث کښې ذکر دې مندوب هجرت دې واجب نه دې په خلاف د هجرة من مكة الى المدينة، چې دا په طریقه د وجوب وو کوم چې د مکې د فتح نه پس مطلقاً منسوخ شو. لا وجوباً ولا استحباباً، والحديث أخرجه النسائي (المندري).

[۲۴۸۰] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَوْمَ الْفَتْحِ فَتَحَ مَكَّةَ لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتَفْرَغْتُمْ فَأَنْفِرُوا".

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلې دي دفتح مکې په ورځ دنن نه پس هجرت کول نشته لیکن دجهاد حکم باقی پاتې دي کله چې درنه دجهاد دپاره دتلو غوښتنه اوشي نولار شی.

شرح حدیث

قوله: «عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَوْمَ الْفَتْحِ فَتَحَ مَكَّةَ « لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ » یعنی د فتح مکه په ورځ باندې رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد او فرمائیلو چې اوس د مکې مکرمې نه هجرت ختم شو، یعنی مطلقاً لا وجوباً ولا استحباباً ځکه چې اوس هغه دار الاسلام جوړ شو، بیا وړاندې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی: «ولكن جهاد ونية» یعنی هجرت کوم چې یو عظیم الشان عمل وو او د اجر عظیم سبب وو اوس هغه اگر چې باقی پاتې نه شو خو د طالب آخرت او د طالب ثواب دپاره نور لوڼې لوڼې اعمال موجود دي لکه جهاد او په هر یو کار کښې خالص نیت، گویا جهاد هم یو قسم هجرت دې یعنی هجرت په سبب د جهاد او هجرت په سبب د خالص نیت، ظاهره خو هم دا ده چې په دې حدیث کښې چې په کوم کښې د هجرت نفی ده هغه هجرت دې د مکې نه ځکه چې د فتح مکه په ورځ باندې فرمائی، لهذا په دې حدیث کښې او په حدیث سابق کښې هیڅ منافات نشته، په اول حدیث کښې د هجرت نه مطلق هجرت من دار الکفر الی دار الاسلام مراد وو چې د هغې اثبات دې او د کوم چې نفی کولې شی هغه هجرت خاصه دې، هکذا فی الشرح او دا هم ممکنه ده چې داسې اوښلې شی چې که په دې حدیث کښې هم مطلق هجرت مراد کړې شی نو بیا په دې صورت کښې به د نفی تعلق د وجوب سره وي نه د استحباب سره^(۱)، والله تعالی اعلم.

(۱) انظر حدیث رقم: (۲۰۱۸)، (تحفة الأشراف: ۵۷۴۸) (صحیح)

(۲) امام نووی رحمته الله د دفع تعارض دپاره د دې حدیث دوه تاویلونه کړي دي اول هم دا دي.....

وراندې په حديث كښې دې «واذا استغفرتم فانفروا» او چه كله ستاسو نه د وتلو مطالبه او كړې شې يعنې د امام د طرف نه نو تاسو اوځئ، نفير په معنى د خروج الى الجهاد وكذا قال الحافظ وغيره، او د قاموس نه معلومېږي چه نفر او نفير دواړه يو دى، يعنې سفر كول او جدا كيدل، خو په حج كښې لفظ د نفر استعمالېږي او په جهاد كښې لفظ د نفير، د دې حديث نه معلومېږي چه كوم خلق د خروج الى الجهاد دپاره امام متعين كړى د هغوى په حق كښې خروج واجب لعينه وى، وهو التحقيق كما قال فيما سبق، والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذى والنسائى (قَالَ الْمُنْذَرِي)

[۲۴۸۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عَامِرٌ، قَالَ: أَمَّا رَجُلٌ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو وَعِنْدَهُ الْقَوْمُ حَتَّى جَلَسَ عِنْدَهُ، فَقَالَ أَخْبِرْنِي بِشَيْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ".

ترجمه: د عامر شعبی نه روایت دې فرمائی چه عبد الله بن عمرو رضی الله عنه ته یو کس راغې اودهغه سره خلق ناست وو اودې هم کیناستو، او عرض ئې اوکړوچه که چرې د نبی صلی الله علیه و آله نه دې څه اوریدلي وي نوراته ئې واوړوه نوده ورته وویل چه د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اوریدلي دي فرمائیل ئې: کامل مسلمان هغه کس دي څوک چه بچ کوي مسلمانانولره د ضرر دخپلې ژبې نه اود ضرر دخپل لاس نه، او مهاجر هغه کس دي څوک چه پرېږدي هغه څیزونه کوم چه الله پاک منعه کړي دي.

باب فی سګنې الشّام

په شام کښې د اوسیدلو بیان

یعنې په شام کښې د اوسیدلو د فضیلت په بیان کښې.

د باب د کتاب الجهاد سره مناسبت

که څوک دا اوائی چه د دې باب د کتاب الجهاد سره څه مناسبت دې؟ جواب دا دې چه د دې نه مخکښې دوه بابونه د هجرت متعلق تیر شوې دى، او دا مخکښې تیر شوې دى چه د هجرت ذکر په کتاب الجهاد کښې په دې حیثیت سره دې چه هجرت د جهاد ابتداء ده، د دې دریم باب مناسبت په دې اعتبار سره دې چه دا بیانول مقصود دى لکه چه په احادیثو کښې راغلې دى چه په اخره زمانه کښې بهترین مقام د هجرت هغه به ملک شام وى.

۴۶..... چه په دې حديث كښې د هجرت خاصه نغې ده، يعنې د مكې نه مدينې طرف ته، او دويم تاويل كوم ته چه هغوى اصح ونيلي دي هغه دا دي چه په دې حديث كښې د هجرت مددوچه فاضله نغې ده يعنې اصل هجرت خو هغه دې كوم چه د فتح مكې نه مخكښې وو كوم چه د اسلام او مسلمين د ضعف زمانه وه او د فتح مكه نه پس خو چونكه اسلام ته عزت او غلبه حاصله شوې وه په دې وجه د هغه وخت د هجرت هغه درجه نه ده.

(۱) صحيح البخاري للإيمان ۴ (۱۰)، (تحفة الأشراف: ۸۸۳۴)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للإيمان ۹ (۴۰)، مسند احمد (۲/ ۱۶۰، ۱۶۳، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۰۵، ۲۱۲، ۲۲۴)، سنن الدارمي للرقاق ۸ (۲۷۸۵) (صحيح)

شرح حدیث

د دې حدیث په شرح کښې دوه اقوال دي:

۱: هغه فرمائی، د دې هجرت نه روستو يعنی کوم چه د هغه په زمانه کښې من مکه الی المدينة اوشو اویو به بل هجرت وی، یعنی اخیره زمانه کومه چه د فتنو زمانه به وی او دا هجرت به د مختلف ملکونو نه د نورو ملکونو طرف ته وی، مسلمانان به د خپل دین د حفاظت دپاره خپل وطن پریخودلو سره بل طرف ته ځی د دې په باره کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه هغه وخت کښې دا په ټوله دنیا کښې اوسیدونکو نه غوره خلق دی کوم چه د هجرت دپاره د سیدنا ابراهیم ﷺ د هجرت ځانې اختیاروی، یعنی ملک شام، سیدنا ابراهیم ﷺ عراق پریخودلو او د شام طرف ته ئې هجرت اوکړو.

۲: او دویم مطلب ئې دا لیکلې دې چه د هجرت نه روستو به هجرت وی، یعنی د هجرت سلسله به همیشه روانه وی او کله به هم نه منقطع کیږی، او بیا وړاندې هغه هم دا اوفرمائیل چه د هجرت کونکو دپاره غوره دا ده چه هغه د هجرت دپاره د ابراهیم ﷺ د هجرت ځانې اختیار کړی.

د دې حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت ظاهر دې چه هر کله په حدیث کښې د هجرت الی الشام ترغیب ورکولی شی نو د دې نه د شام د استوگنې فضیلت معلوم شو.

[۲۴۸۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ شُعْبَةَ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "سَتَكُونُ هِجْرَةٌ بَعْدَ هِجْرَةِ نَبِيِّكُمْ فِي الْأَرْضِ الْأَوْسَىٰ مِنْهَا جَرَّابُ الْأَرْضِ شَرَّ أَهْلِهَا تَلْفِظُهُمْ أَرْضُهُمْ تَقْدَرُهُمْ نَفْسُ اللَّهِ وَتَحْشُرُهُمُ النَّارُ مَعَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ".

ترجمه: د عبد الله بن عمرو نه روایت دې فرمائی چه د نبی ﷺ نه مې اوریدلي دي چه فرمائیل ئې نزدې ده چه د دې هجرت نه پس بل هجرت راشي خوپه دغه وخت کښې به د زمکې په مخ بهترین خلق هغه وي څوک چه د ابراهیم ﷺ هجرت اختیار کړي، او د دوی نه به بد خلق پاتې شي، د دوی مړي به د دوی زمکې را او غورځوي او د الله پاک به هم خوښ نه وي او اور به دوی لره د شادوگانو او خنزیرانو سره جمع کړي.

تشریح: ﴿ وَبَقِيَ فِي الْأَرْضِ شَرَّ أَهْلِهَا تَلْفِظُهُمْ أَرْضُهُمْ تَقْدَرُهُمْ نَفْسُ اللَّهِ وَتَحْشُرُهُمُ النَّارُ مَعَ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ ﴾ : یعنی کوم خلق چه دیندار وی او هغوی سره د خپل دین فکر وی نو هغوی به خپل وطنونه پریخودلو سره ملک شام ته لاړ شی او د هغوی نه علاوه چه کوم بې دینه وی، فاسقان او فاجران او د دنیا حرص کونکی هغوی به د خپل وطن په خلقو کښې باقی پاتې شی د مهاجرینو سره به هجرت نه کوی او په خپلو وطنونو کښې به یوه خوا بل خوا حیران او سرگردان گړزی یا خو د دنیا د گټلو دپاره یا د فتنې د اور نه تختیدو دپاره او هغه به داسې سپک او ذلیل وی چه الله پاک هم گویا د هغوی نه نفرت او کرکه کوی، الغرض د فتنې د اور نه تیخته به هغوی گرځوی د کفارو سره، د بیزوگانو او خنزیرانو سره،

د اول نه مراد صغار کفار او د ثاني نه کبار کفار، صاحب مشکاة دې حديث ته د مشکاة بالکل په اخر کښې باب ذکر اليمن والشام کښې ذکر کړې دې، والحديث عزاه صاحب المشكاة الى ابی داؤد فقط.

[۲۴۸۳] (۱) حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيُّ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، حَدَّثَنَا بَجِيرٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَعْنَى ابْنِ مَعْدَانَ، عَنْ أَبِي قَتِيلَةَ، عَنْ ابْنِ حَوَالَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سَيَصِيرُ الْأَمْرُ إِلَى أَنْ تَكُونُوا جُنُودًا مَجْنَدَةً جُنْدَ الشَّامِ وَجُنْدَ الْيَمَنِ وَجُنْدَ الْعِرَاقِ"، قَالَ ابْنُ حَوَالَةَ: خَرَجَ يَارَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَدْرَكْتُ ذَلِكَ فَقَالَ: "عَلَيْكَ بِالشَّامِ فَإِنَّهَا خَيْرُ أَرْضٍ مِنْ أَرْضِهِ يَجْتَبِى إِلَيْهَا خَيْرَتَهُ مِنْ عِبَادِهِ فَأَمَّا إِنْ أَيْتَمَّ فَعَلَيْكُمْ بِمَنْكُمْ وَأَسْقُوا مِنْ غَدْرِكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ تَوَكَّلْ لِي بِالشَّامِ وَأَهْلِهِ".

ترجمه: د حضرت عبد الله بن حواله نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دى: نزدې ده چه داسې وخت به راشي چه تاسو به ډلې ډلې شئ يو لښکر به په شام کښې وي بل به په يمن اوبل به په عراق کښې وي ابن حواله وائى ماعرض او کړو چه اې دالله رسوله دا راته او وایه چه زه که چرې داحالات بيا مومم نوزما دپاره څه کول پکار دي؟ نبی ﷺ او فرمائيل شام اختيار کړه يقينا په زمکه کښې دا علاقه الله پاک ته محبوب ده او الله پاک به خان ته نزدې خلق دلته راجمع کوي او که چرې دا درته ميسره نه وي نو يمن اختيار کړه او دخپلو تالاوونو نه په خلقو اوبه څکئ، يقينا الله ماته دشام اودشاميانو دحفاظت ضمانت راکړي دي.

شرح حديث

قوله: جُنْدَ الشَّامِ وَجُنْدَ الْيَمَنِ وَجُنْدَ الْعِرَاقِ: (۲)

دلته په سند کښې ابن ابی قتيله، د ابوداؤد په ټولو نسخو کښې دغسې دې حضرت په بډل کښې دکتب رجال نه ددې تحقيق کړې دې او هغه دا چه صحيح دلته عن ابی قتيله دې دده نوم مرثد بن وداعة دې.

(۱) تفرد به ابوداؤد، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۰/۴) (صحيح)

(۲) والحدیث سکت عن قسمة المتذري قلت أخرجه الإمام ابن المبارك في كتاب الجهاد - ص ۱۵۱، رقم ۱۹۰ مختصر، والامام احمد في المسند (طبعة عالم الكتب) ج ۵ ص ۷۹۹ رقم ۱۷۱۳ مختصر، ج ۱ ص ۸۱۰ مختصر رقم ۲۰۶۲۵ مختصر، ج ۷ ص ۴۸۱ رقم ۲۲۸۵۴ وفي فضائل الصحابة - له ايضا ج ۲ ص ۸۹۷ رقم ۱۷۰۷ موصولاً وص ۹۰۴ رقم ۱۷۲۵ مرسلاً، والامام الطحاوي في شرح مشكل الآثار ج ۳ ص ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۱۱۴ مطولاً (طبعة الرسالة، وفي الطبعة الهندية ج ۲ ص ۳۵ و ۳۶، وفي تحفة الأعيان ج ۸ ص ۵۷۷، رقم ۶۲۵۵، والامام ابن حبان في الصحيح، الاحسان ج ۱۲ ص ۲۹۵ رقم ۷۳۰۶ والامام يعقوب بن سفيان القسوي في المعرفة والتاريخ، ج ۲ ص ۲۸۸ و ۲۸۹ من طريقين مختصر ومطولاً والامام ابن ابي عاصم في الآداب والثاني ج ۲ ص ۲۷۳ رقم ۲۲۹۵ مطولاً، والامام البزار في المسند ينظر كشف الاستار ج ۲ ص ۳۲۳ رقم ۲۸۵۱ و ۲۸۵۲ والامام الطبراني في "المعجم الكبير" ج ۱۸ ص ۲۵۱ رقم ۲۲۸ و ج ۲ ص ۱۳۰ وفي مسند الشاميين "له ايضا ج ۱ ص ۱۴۳ رقم ۲۲۸ و ۱۷۲ و ص ۱۹۲ رقم ۳۳۷ و ص ۳۲۳ و ص ۳۲۴، رقم ۵۷۰، و ج ۲ ص ۱۳۳ رقم ۱۰۵۴ و ص ۱۹۳ رقم ۱۱۷۲ و ج ۲ ص ۳۴۵ و ۳۴۶ رقم ۳۵۱۵ والامام ابو نعيم في الحيلة ج ۲ ص ۳ والامام البيهقي في الدلائل ج ۶ ص ۳۲۶، ۳۲۷ من طرق مختصر ومطولاً والامام ابن عساکر في تاريخ دمشق - المجلد الاول في مواضع من طرق كثيرة وفي ترجمة عبد الله بن حواله رضي الله تعالى عنه والامام الصعالي في "فضائل الشام" - ص ۳۳، ۳۲ والامام الرعي في فضائل الشام، وانظر المختصر، والامام حارث بن اسامة في المسند ينظر بغية الباحث ج ۲ ص ۱۴۴ رقم ۱۰۴۱ والامام الحاكم في المستدرک ج ۴ ص ۵۵۵ رقم ۸۵۵۶. حبيب الله.

عبداللہ بن حوالہ رضی اللہ عنہ د رسول اللہ ﷺ ارشاد نقل کوی چه زما د امت انجام به وړاندې تلو سره دا وی (چه هغه به په مختلف ډلو کښې منقسم کیږي په اعتبار د هجرت) چه تاسو به مختلف ډلې او مختلف لښکرې، یو جماعت او لښکر به شام ته لاړ شی او یو لښکر یمن، او ډیر په عراق کښ، ابن حواله رسول الله ﷺ ته عرض او کړو چه یا رسول الله که جرې زه دغه زمانه او حال لره نو بیا موم زما دپاره په دې خایونو کښې یو ځانې خوښ کړئ یعنی د هجرت دپاره هغه او فرمائیل «علیک بالشام» چه لازم او نیسه ملک شام لره، یعنی هلته لاړ شه ځکه چه هغه د الله پاک منتخب او خوښه زمکه ده، الله پاک د هغه دپاره په خپلو بندګانو کښې هم دوی خوشوی کوم چه به بهترین خلائق وی «واما اذا بیتم» پس که ته د دې نه انکار او کړې یعنی که دا او نه شی چه هلته هجرت کولو سره لاړ شی «فعلیکم بیمنکم» نو لازم او نیسه خپل یمن لره بیا دوئمه درجه د هجرت الی الیمن دې او د هغه ځانې د تالابونو نه اوبه ځکئ او نورو ته ئې ورکوی، ظاهره ده چه کله هجرت کولو سره هلته لاړ شی نو د هغه ځانې د تالابونو اوبه به استعمالوی، دا په ماقبل باندې تفریع دې په طور د تاکید، اوتا په ځانې د «من عذر الیمن»... «من عذرکم» او فرمائی ځکه چه د دې نه مخکښې ئې د یمن په باره کښې فرمائیلي وو «بیمنکم» نو هر کله چه یمن زمونږ شو نو د هغه ځانې د اوبو تالابونه هم زمونږ شو، دا هم د تعبیر یو طرز دې بیا وړاندې رسول الله ﷺ د شام وجه د ترجیح بیان فرمائیلي ده «فان الله توکل لی بالشام واهله» ځکه چه الله پاک زما دپاره یعنی زما د خاطره او زما په رعایت کښې د شام او اهل شام د حفاظت ذمه داری اخستلي ده.

د دې حدیث نه د ملک شام ډیر فضیلت معلومیږي پس ډیر احادیث د دې په فضیلت کښې راغلي دی د بعض محدثین په فضائل شام کښې ^(۱) مستقل تصنیفات هم شته د دې نه علاوه د سمعانی یو تصنیف «فضائل الشام» په نوم دې، چه په دې کښې هغوی متعدد احادیث او روایات په اسانید معتبره سره روایت کړي دی، خپله په قران کریم کښې ارشاد دې «وَلَجْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ» د دې ارض مبارکه نه مراد د ملک شام زمکه ده، په معارف القران کښې لیکلې دی چه د ملک شام زمکه د خپل ظاهري او باطني حیثیتونو په وجه باندې د ډیرو برکتونو مجموعه ده، باطني برکت خو پکښې دا دې چه دا زمکه د انبیاء کرامو مخزن دې، ډیر انبیاء کرام هم په دې زمکه باندې پیدا شوي دی او ظاهري برکات ئې د اب وهوا اعتدال، د نهرونو او چینو ډیر والي، د میوو، گلونو او هر قسم نباتاتو غیر معمولی راتوکیدل دی. اه

.....

^(۱) بلاد شام د یوې ډیر وسیع منطقه (ملک او علاقي) نوم دې چه د هغې د روستو زمانې د تغیراتو د وجې نه مختلف حصې شوې کوم چه د هغه زمانې د لحاظه مستقل ملک جوړ شول که اردن، سوريه، لبنان، فلسطين، مستعمره، اسرائیل او د سعودی عرب یوه لویه علاقه د وادی القری نه وړاندې په قدیم زمانه کښې به په ټولو باندې د شام اطلاق کیدلو. حبيب الله

باب فی دَوَامِ الْجِهَادِ

جهاد به همیشه جاری وی

[۲۴۸۴] (حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ عَلَى مَنْ نَأَوَّهُمْ حَتَّى يُقَاتِلَ آخِرُهُمُ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ".

ترجمه: د عمران بن حصین نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی: زما په امت کښې به یوه ډله داسې همیشه وي چه په حق به جنگیږي او د چاسره به ئې مقابله راځي نو دوي به پري غالب کیږي، او د دوی اخیری ډله به د جال وژني.

تشریح

د حدیث مضمون واضح دې رسول الله ﷺ فرمائی چه همیشه به زما په امت کښې یو جماعت داسې موندلې شی چا چه به د جهاد دپاره ملا ترلې وی او همیشه به د دین حق دپاره جنگ کوی، او الحمد لله هغه به په خپل دشمن باندې غالب وی، او دا د قتال او جهاد سلسله به د دجال پورې باقی وی، بیا به د جهاد سلسله منقطع شی په دې حدیث کښې د اخرهم نه مراد امام مهدی او سیدنا عیسیٰ ﷺ دی، د امام مهدی په زمانه کښې به د دجال خروج کیږي او خلق به د هغه د مقابلې دپاره تیاروی، هلته به د مانځه وخت شی، چه په هغې کښې دوه روایتونه دی په بعض کښې د مازیگر د مونځ ذکر دې او په بعض کښې د سحر، د حضرت گنگوهری په تقریر مسلم کښې دی چه د مازیگر د مونځ دپاره به اقامت شوې وی او امام مهدی به مونځ شروع کونکي وی چه ناڅاپه به د سیدنا عیسیٰ ﷺ نزول اوشی، امام مهدی به شاته کیږي او عیسیٰ ﷺ ته به عرض او کړی چه تاسو مونځ ورکړئ، سیدنا عیسیٰ ﷺ به او فرمائی « لا ان بعضکم علی بعض امراء » (مسلم ج ۷ ص ۸۷) پس دا اولنې مونځ خو به امام مهدی ورکړی او سیدنا عیسیٰ ﷺ به د هغه اقتداء او کړی، د هغې نه روستو به د مونځونو امامت سیدنا عیسیٰ ﷺ کوی، د دې نه روستو به بیا سیدنا عیسیٰ ﷺ د امام مهدی او مسلمانانو سره یوځای کیدو باندې د هغه سره قتال کوی، او باب لد ته رسیدلو سره به هغه ختم کړی د دې نه روستو حضرت په بذل المجهود کښې لیکلې دی چه د قتل دجال نه روستو به جهاد باقی پاتې نه شی، ځکه چه د دې واقعې نه روستو به بیا د یاجوج او ماجوج فتنه راشی او د هغوی خروج به اوشی، هغوی سره خو به قتال نه شی کولې په هغوی باندې د قدرت او طاقت د نه کیدو په وجه باندې بلکه خپله به ئې الله پاک هلاک کړی، د هغوی د هلاکت نه پس به په زمکه باندې یو کافر هم پاتې نه شی، ترڅو پورې چه سیدنا عیسیٰ ﷺ ژوندې وی..... بیا چه کله د هغه د مرگ نه روستو کفر خور شی او د چا په مقدر کښې چه کفر وی هغه به کافر شی نو هغه وخت به یوه ډیره پاکه او مزیداره هوا اولگی کومه چه به د هر یو مومن روح قبض کړی او چه کوم کافر وی

(۱): تقرید به ابوداؤد، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲۷، ۴۲۳، ۴۲۷/۴) (صحیح)

هغه به باقی پاتې شی او چه کله په زمکه باندې یو فرد الله الله وئیلو والا باقی پاتې نه شی سوا د کفارو نه، په هغوی باندې به قیامت قائم شی، حضرت فرمائی، لهذا چه په کوم روایت کښې دی « لا تزال طائفة من امتی ظاهرين على الحق حتى تقوم الساعة » په دې حدیث کښې د قیام ساعت نه مراد قرب قیامت دې. اه پس په حدیث الباب کښې دی چه « حتی یقاتل اخرهم مع المسيح الدجال » دا حدیث په خپل ظاهر باندې دې په دې کښې د تاویل حاجت نشته.

باب فی ثواب الجهاد د جهاد د ثواب او فضیلت بیان

[۲۴۸۵] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الْقَلَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سُبِّلَ أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْمَلَ إِيْمَانًا، قَالَ: "رَجُلٌ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَنْفُسِهِ وَمَالِهِ، وَرَجُلٌ يَعْبُدُ اللَّهَ فِي شَعْبٍ مِنَ الشَّعَابِ قَدْ كُفِيَ النَّاسُ شَرَّهُ".

ترجمه: د ابوسعید خدری رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړی شو چه کامل ایمان والا په مومنانو کښې څوک دې؟ نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل هغه کس څوک چه د الله په لاره کښې په خپل نفس او مال سره جهاد کوي او بل هغه کس دې چه دیو غریبه دره کښې د الله په عبادت کښې مشغول وي او مخلوق دده د شر نه محفوظ وي.

تشریح

د رسول الله صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړې شو د کامل مومن په باره کښې چه هغه څوک دې؟ رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل هغه مجاهد سرې کوم چه د الله پاک په لاره کښې خپل نفس او مال خرچ کړی، او بل هغه سرې کوم چه د یو غریبه دره کښې د الله پاک په بندگۍ کښې مشغول شی، څوک چه د خلقو دپاره کافی شوې وی د خپل شر نه، یعنی هغې نې د خپل شر نه بچ کړې وی، گویا په دې کښې اشاره ده چه کوم سرې د الله پاک د بندگۍ دپاره ابادی پریخودلو سره په ځنگل کښې اوسیدو هغه لره دا نیت کول پکار دی چه خلق زما د شر نه محفوظ شی، «شعب» شعب وئیلې شی د دوه غرونو ترمنځه چه کومه فراخی وی، یا په یو غر کښې چه کومه لاره وی، او مقصود په حدیث کښې د دې نه اعتزال او یواځې والې اختیارول دی چه په هر ځانې کښې وی.

والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی وابن ماجه (قاله المنذرى)

عزلت اولی دې یا اختلاط؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا په هغه سرې باندې محمول دې کوم چه په جهاد باندې قدرت نه لری نو د داسې سرې په باره کښې عزلت غوره دې چه هغه د نورو نه په سلامتۍ

(۱) صحیح البخاری/الجهاد ۲ (۲۷۸۶)، والرقاق ۳۴ (۶۴۹۴)، صحیح مسلم/الإمارة ۳۴ (۱۸۸۸)، سنن الترمذی/الفضائل الجهاد ۲۴ (۱۶۶۰)، سنن النسائی/الجهاد ۷ (۳۱۰۷)، سنن ابن ماجه/الفتن ۱۳ (۳۹۷۸)، (تحفة الأشراف: ۴۱۵۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۳، ۳۷، ۵۶، ۸۸) (صحیح)

کښې وی او نور خلق د هغه نه په سلامتۍ کښې پاتې شی، او ظاهره دا ده چه دا محمول دې د عهد نبوی نه پس باندې. اه من البدل، امام بخاری په کتاب الرقاق کښې په دې باندې باب ترلې دې، باب : العزلة راحة من خلاط السوء... بیا امام بخاری د ابو سعید خدری رضی الله عنه یعنی حدیث الباب ذکر فرمایلې دې او هم د دې روایت په یو بل طریق کښې دی "يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تَكُونُ الْغَنَمُ فِيهِ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ، أَوْ سَعَفَ الْجِبَالِ - وَمَوَاقِعُ الْقَطْرِ يَقْرُبُ بَيْنَهُ مِنَ الْفِتَنِ" او د کتاب الفتن په "باب التعرف في الفتنة" کښې د سیدنا ابو سعید خدری رضی الله عنه په حدیث کښې په لفظ د «يوشك ان يكون خير مال المسلم غنم» الخ... وارد دې، علامه قسطلانی فرمائی، په دې حدیث کښې د عزلت ترغیب دې دا په اخره زمانه باندې محمول دې په زمان فتن باندې، حافظ فرمائی دا الفاظ صریح دی په دې خبره کښې چه د عزلت خیریت او فضیلت په اخر زمانه کښې دې، او د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې جهاد مطلوب وو او بیا وړاندې لیکي، په مسئله د عزلت کښې د سلفو اختلاف پاتې شوي دې، د جمهورو رائي دا ده چه اختلاط اولی دې د اعتزال نه، ځکه چه په دې کښې د فوائد دینیه اکتساب دې او د شعائر اسلامیه قیام او د سواد المسلمین تکثیر او د هغوی اعانت او عیادت وغیره، او د یو جماعت رائي دا ده چه عزلت اولی دې، ځکه چه په دې کښې سلامتۍ ده، په دې شرط چه د کومو څیزونو نه واقفیت ضروری دې هغه حاصل وی، هم دغه شان امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چه قول مختار د مخالطت د فضیلت دې د هغه سړی دپاره د چا چه په معصیت کښې د واقع کیدو غالب گمان نه وی، او د چا چه تردد وی د هغه په حق کښې عزلت اولی دې، او حافظ فرمائی چه د امام نووی رحمته الله علیه نه علاوه د نورو حضراتو رائي دا ده چه په دې کښې د اختلاف اشخاص او احوال فرق دې، د بعض په نزد عزلت متعین دې او د بعض په حق کښې اختلاط، او د بعض په حق کښې به ترجیح ته کتلې شی الی اخر ما ذکر.

په دې مسئله باندې اگر چه امام بخاری مستقل باب ترلې دې لکه چه پورته تیر شو او علامه قسطلانی او حافظ ابن حجر او هم دغه شان امام نووی دې حضراتو په دې مسئله باندې بحث کولو سره د جمهورو مسلک د افضلیت اختلاط لیکلې دې.

په دې مسئله کښې د جمهورو دلیل

خو په دې حضراتو کښې چا هغه حدیث چه په هغې کښې افضلیت اختلاط ذکر دې او د جمهورو هغه دلیل دې، هغه ئې نه دې ذکر کړې، هغه زمونږ علامه عینی رحمته الله علیه ذکر کړې دې، چه د هغې الفاظ دا دی «الْمُؤْمِنُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصِيرُ عَلَى أَذَاهُمْ، أَكْبَرُ مِنَ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يُخَالِطُ النَّاسَ، وَلَا يَصِيرُ عَلَى أَذَاهُمْ» رواه الترمذی فی ابواب الزهد وابن ماجه. اه امام ترمذی دا حدیث په باب بلا ترجمه کښې ذکر کړې دې او ابن ماجه په ابواب الفتن کښې "باب الصبر على البلاء" کښې دا څیز هم قابل غور دې چه حضرت امام بخاری د جمهورو د مسلک برعکس د عزلت په فضیلت باندې باب ترلې دې. فتامل

باب فی النہی عن السیاحۃ

باب دې د سیاحت نه د معافیت په بیان کښې

[۲۴۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَانَ التَّنُوخِيُّ أَبُو الْجَمَاهِرِ، حَدَّثَنَا هَيْثَمُ بْنُ حَمِيْدٍ، أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ اذْنُ لِي فِي السِّيَاحَةِ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى".

ترجمه: د ابوامامه رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چې یو کس د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې عرض او کړوماته د سیاحت اجازت راکړه، نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل زما دامت سیاحت جهاد فی سبیل الله دي.

شرح حدیث

د سیاحت معنی په قاموس کښې لیکلې ده چې ﴿الذهاب في الارض للعبادة، ومنه المسيح بن مريم﴾ یعنی د عبادت په غرض سره د ښهرونو استوګنه ترک کول او د الله پاک ملک کتل د عبادت په نیت سره، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم صحابه کرامو ته د دې اجازت نه دې ورکړې، ځکه چې په دې کښې د جمعي او جماعت ترک لازميږي او د خير د مجلسونو د شرکت نه محرومي او هم دغه شان ترک جهاد وغيره امور، صاحب د مجمع البحار په دریم جلد کښې د دې د لاندې یو حدیث لیکلې دې چې: ﴿لا سیاحۃ فی الاسلام﴾ او هم دغه شان دا روایت چې ﴿سیاحۃ هذه الامة الصيام﴾ او صائم ته هم سائح وئیلې شی، ځکه چې کوم سړې په زمکه کښې سیل کوی د عبادت په نیت سره هغه سره هم د خوراک او ځکاګ نظم نه وی، توبه ورسره نه وی چې چرته ورته ملاؤ شوه هلته ئې او خورله کښې لوړه ئې تیره کړه لکه چې د روژه دار پوره ورځ بغیر د خوراک او ځکاګ نه تیریږي گویا تشبیه صائم ته سائح وئیلې شی. اه هم دغه شان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم جهاد ته سیاحت وئیلې دې هم دغه شان په جهاد کښې هم سیر فی الارض او د ابادی نه لرې والي موندلې شی.

باب فی فضیل القفل فی سبیل اللہ تعالیٰ

د جهاد فضیلت او د دې نه د واپس راتلوی بیان

[۲۴۸۷] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَاشٍ، عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ عَنْ ابْنِ شُبَّانٍ، عَنْ شُعْبَةَ بْنِ مَاتِيْعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ هُوَانِ عَنْ عَمْرِو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "قَفْلَةُ كَفَرَوَةٍ".

ترجمه: عبد الله بن عمرو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه روایت کوی چې فرمائیلې ئې دي د جهاد نه د واپسې اجر داسې دي لکه چې جهاد ته د تلو دي.

شرح حدیث

قفله: او قفول په معنی د رجوع، د دې حدیث ئې دوه معنی لیکلې دي: ۱: د جهاد نه واپس کیدل په منزله د جهاد دی یعنی مجاهد چې کله د جهاد نه فارغه شی نو د هغه په واپس کیدو کښې هم اجر او ثواب دې څنګه چې ئې په تلو کښې وو، ځکه چې واپس

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۹۰۱) (حسن)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۸۲۶)، وقد أخرج: مسند احمد (۲/۱۷۴) (صحيح)

راتلو سره به په نورو فرائضو کښې مشغول کېږي، او په دې کښې خپل نفس ته ارام رسوي او قوت حاصلول او دوباره د جهاد تیاري، هم دغه شان د خپل اهل و عیال د حقوقو ادا کول. ۲: د دې نه مراد تعقیب دې کوم چه بعض وخت مجاهد اختیاروي او هغه دا دې چه څنگه مجاهد واپس کېږي یعنی د دشمن د طرف نه بیا د لارې نه دوباره د هغه طرف ته واپس کیدل کوم ته چه مجاهدین په دوه مصلحتونو سره کوي یو دا چه کله دشمن دا گوري چه د مسلمانانو لښکر واپس لارو نو اوس هغه مطمئن کیدو سره ټول بهر راشي نو په داسې صورت کښې هغه مجاهد ته په هغوی باندې د حملې کولو ښه موقع ملاوېږي او کله په دې قفول کښې دا مصلحت او هوښیارتیا وی چه اسلامی لښکر چه کله د دار الحرب نه د دار الاسلام طرف ته واپس کېږي نو بعض وخت داسې وی چه دشمن دوباره د حملې کولو سوچ کوي او ناخاپه د شاته نه راوړسېږي نو د دشمن د دې چالاکی نه د بچ کیدو دپاره بعض وخت مجاهدین د لارې په مینځ کښې د دشمن طرف ته واپس کېږي چه چرته دشمن په مونږ پسې شاته خو نه دې راوان، نو رسول الله ﷺ فرماني چه غازی ته په لاره باندې واپس کیدو سره هم دومره ثواب ملاوېږي څومره چه ابتداء په تلو کښې وو، برابره خبره ده که دشمن سره مخامخ شی یا نه شی. اه من البذل نقلا عن النهایة

باب فَضْلِ قِتَالِ الرُّومِ عَلَى غَيْرِهِمْ مِنَ الْأُمَمِ

د نورو قومونو په نسبت د رومیانو سره د جنگ کولو فضیلت

د حدیث ترجمه الباب سره مطابقت:

په هغه زمانه کښې د روم اوسیدونکی نصاری وو خوپه حدیث کښې دهغه صحابی ذکر دې کوم چه د یهودو مقتول وو یعنی د خیبر یهودو هغه قتل کړې وو، او هم دهغه فضیلت په حدیث کښې ذکر دې، لهذا دا به وئیلې شی چه په ترجمه الباب کښې د روم نه مطلق اهل کتاب مراد دی چه یهود هم په دې کښې داخل شی او حدیث د ترجمه الباب سره مطابق شی.

[۲۴۸۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَلَامٍ، حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ قُرَجِ بْنِ قُضَالَةَ، عَنْ عَبْدِ الْغَيْبِ بْنِ ثَابِتٍ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَهَا أُمُّ خَلَادٍ وَهِيَ مُنْتَقِبَةٌ تَسْأَلُ عَنْ ابْنَيْهَا وَهُمَا مَقْتُولَانِ، فَقَالَ لَهَا بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جِئْتِ تَسْأَلِينَ عَنِ ابْنِكَ وَالَّتِ مُنْتَقِبَةٌ، فَقَالَتْ: إِنَّ أَرْضَ ابْنِي فَلَنْ أَرْضَا حَيًّا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ابْنُكَ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ" قَالَتْ: وَلِمَ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "لِأَنَّهُ قَتَلَهُ أَهْلَ الْكِتَابِ".

ترجمه: قیس بن شماس دخپل پلار نه روایت کوي فرماني چه یوه زنانه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه کومه چه په ام خلاد مشهوره وه اونقاب ئې اچولې وو اودخپل ځوی په باره کښې ئې پوښتنه کوله کوم چه شهید شوې وو، په صحابه کرامو کښې ورته یوکس وئیل دخپل ځوی تیوس هم کوي اونقاب دې هم اغوستې دې (یعنی په غمونو کښې اکثر څوک دومره پرده نه کوي، هغې وئیل ځوې مې ورک شوې دې حیا څو مې نه ده ورکه کړې، نبی ﷺ ورته اوفرمائیل ستا د ځوی دپاره ددوه شهیدانو اجر دې، هغې وئیل دا ولې ای

دالله رسوله ﷺ انبی ﷺ ورته اوفرمائیل خکه چه اهل کتابو وژلي دي.

شرح حدیث

یوه زنانه چه د هغې نوم ام خلاد دي، په داسې حال کښې چه هغه باقاعده په پرده کښې وه، د خپل خوځي په باره کښې ئې تپوس کولو کوم چه قتل شوې وو نو ﴿فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ابْنُكَ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ﴾ نورسول الله ﷺ هغه زنانه ته زيرې ورکړو چه ستا د خوځي دپاره د دوه شهيدانو ثواب دي، هغه عرض اوکړو يا رسول الله! څنگه او ولي؟ نو هغه اوفرمائیل چه هغه قتل کړې دي اهل کتابو، د هغه زنانه د مقتول خوځي نوم خلاد وو، د يهود بنو قريظه يوه زنانه د هغه د شهادت سبب جوړ شو هغه کمبختې په هغې د لوړې نو يو کانړې راگزار کړې وو چه په هغه سره ختم شوې وو، د هغه يهوديه نوم بعض علماء کرامو "بنانة" ليکلي دي دا حديث د ترجمه الباب عين مطابق دي، د کوم نه چه د مقتول اهل کتاب فضيلت ثابتيږي د مشرکينو د مقتول په مقابل کښ، د حضرت شيخ په حاشيه د بذل کښې دي چه ابن قدامه د دې حديث نه استدلال کړې دي په دې باندې چه د اهل کتاب سره جهاد او قتال افضل دي په نسبت د غير اهل کتاب سره قتال کولو، په دې حديث کښې دا هم مذکور دي چه کله ام خلاد د هغه په خدمت کښې ډير په صبر او سکون سره چه د هغې اندازه حاضرينو ته د هغې د هيئت نه اوشوه باقاعده پرده کښې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه باوجود د دومره لوڼې مصيبت رسيدلو نو د يو صحابي نه صبر اونشو، او وي وئيل چه ته په دې حالت کښې هم پرده کښې راغلې ئې (کښې عام طور خو د داسې مصيبت او پريشانۍ په موقع باندې زنانو سره د پردې وغيره خيال نه وي) نو هغه وخت چه دې زنانه د هغه صحابي د سوال جواب ورکړو هغه د هغې د موجوده غوره هيئت نه هم زيات قيمتي دي، هغې اوفرمائیل ﴿إِنْ أَرَزَا ابْنِي فَلَنْ أَرَزَا حَيَاتِي﴾ که ما خپل خوځي ورک کړې دي نو څه اوشوا د خپلې حياء د ورکيدو په مصيبت خو نه يم اخته شوې؟ يعنې که زه د پردو سرو مخې ته بغير د پردې نه راغلې اوم نو زما په حق کښې به دا مصيبت زيات لوڼې معلوميدو د موجوده مصيبت نه، په صبر او استقلال باندې ليکلو والا مصنفين ددې صحابيه دا جمله په طور دمثال پيش کوي. رضی الله تعالى عنها ورضی عن ابنها.

باب فِي رُكُوبِ الْبَحْرِ فِي الْغَزْوِ

په سمندر کښې د جهاد په نيت سره د سفر کولو د فضيلت بيان

[۲۴۸۹] (١) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ بَشْرِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَرْكَبُ الْبَحْرَ إِلَّا حَاجٌّ أَوْ مُعْتَمِرٌ أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَحَمَّتْ الْبَحْرُ نَارًا وَتَحَمَّتِ النَّارُ بَحْرًا".

ترجمه: دعبدالله بن عمرو نه روايت دي فرمائي چه نبی ﷺ فرمائيلي دي دحج اوعمري اوجهادنه دي علاوه د بل غرض دپاره په سمندر کښې سفراونه کړي شي ځکه چه دسمندر دلاندې اور دي او هغه اور دلاندې سمندر دي.

(١) (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۶۰۹) (ضعيف)

تشریح

د حدیث مضمون دا دی چې د سمندر سفر د درې کسانو نه علاوه بل چا لره نه دی کول پکار، حج کونکې، عمره کونکې، او جهاد کولو والا، یعنی د دریاب سفر د انسان په حق کښې د خشکۍ د سفر په مقابله کښې خطرناک دی، هم په دې وجه باندې بغیر د څه اهم ضرورت او دیني کار نه دی کول پکار، پس مشهور ده چې ۱

دریاب منافع ښار است اگر خوافی سلامت برکتار است

وراندې په حدیث کښې د دریابی سفر خطرناک کیدل فهم کړې شوې دی چې د سمندر د لاندې اور دې او بیا د هغه اور د لاندې اوبه دی، د دې حدیث شرح او بعض نور فوائد مونږ سره په کتاب الطهارة کښې د باب الوضوء بماء البحر د لاندې تیر شوې دی هلته دې رجوع او کړې شی. اخرج البخاری فی التاريخ الكبير فی ترجمة بشير بن مسلم.

باب فضیل الغزوفی البحر

په سمندر کښې د جهاد کولو د فضیلت بیان

[۲۴۹۰] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْعَتَكِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أُمُّ حَرَامٍ بِنْتُ مِلْحَانَ أختُ أُمِّ سَلَيْمٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عِنْدَهُمْ فَاسْتَيْقِظَ وَهُوَ يَضْحَكُ، قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَضْحَكُكَ؟ قَالَ: "رَأَيْتُ قَوْمًا مِمَّنْ يَرْكَبُ ظَهْرَ هَذَا الْبَحْرِ كَالْمَلُوكِ عَلَى الْأَيْرِ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ: "فَأَنْتَ مِنْهُمْ"، قَالَتْ: ثُمَّ نَامَ فَاسْتَيْقِظَ وَهُوَ يَضْحَكُ، قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَضْحَكُكَ فَقَالَ مِثْلَ مَقَالَتِهِ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُجْعَلَنِي مِنْهُمْ، قَالَ: "أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ" قَالَ: فَتَرَوُجَهَا عِبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ فَقَزَا فِي الْبَحْرِ فَحَمَلَهَا مَعَهُ فَلَمَّا رَجَعَ قُرِبَتْ لَهَا بَغْلَةٌ لِيَرْكَبَهَا فَصَرَ عَثَا فَأَنْدَقَتْ عَنْقَهَا فَمَاتَتْ.

ترجمه: انس بن مالک دام حرام بنت ملحان (څوک چې د انس د مور ام سلیم خورده یعنی د انس د مور طرفه ترور) نه روایت کوی چې یو ځل نبی ﷺ زمونږ په ځانې کښې قیلوله (د غرمې) خوب کولو چې رابیدار شو نو خنډل ئې ام حرام وائی چې ما ترې پوښتنه اوکړه چې ای دالله رسوله ولې ځاندي؟ نبی ﷺ او فرمائیل ما په خوب کښې ولیدل چې زما دامت یوه ډله په سمندر کښې سفر کوي لکه بادشاهان چې په تختونو باندې وي ام حرام عرض اوکړو چې ای دالله رسوله زما دپاره دالله تعالی نه او غواړه چې ما هم دهغوی نه او گرځوی؟ نبی ﷺ او فرمائیل ته په هغوی کښې شوي، ددې نه پس بیا اوده شوکله چې رابیدار شونو خنډل ئې ام حرام وائی چې ما ترې بیا پوښتنه اوکړه چې ای دالله رسوله ولې ځاندي؟ نبی ﷺ هم هغه

۱، په الدر المنضود کښې او بعض درسی نسخو کښې دلته د باب دا عنوان موجود نه دی بلکه دا احادیث په باب سابق کښې ذکر کړې شوي دي. ابو عمار عبدالمالك

۱: صحيح البخاري/الجهاد ۳ (۲۷۸۸)، ۸ (۲۷۹۹)، ۶۳ (۲۸۷۷)، ۷۵ (۲۸۹۴)، ۹۳ (۲۹۲۴)، الاستذنان ۴۱ (۶۲۸۲)، والتعبير ۱۲ (۷۰۰۱)، صحيح مسلم/الجهاد ۴۹ (۱۹۱۲)، سنن الترمذي/الفضائل الجهاد ۱۵ (۱۶۴۵)، سنن النسائي/الجهاد ۴۰ (۳۱۷۴)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۱۰ (۲۷۷۶)، تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۷، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الجهاد ۱۸ (۳۹)، مسند احمد (۲۶۴/۳، ۳۶۱/۶، ۴۲۳، ۴۳۵)، دي/الجهاد ۲۹ (۲۴۶۵) (صحيح)

خبره بیا او فرمائیلله ام حرام عرض او کړو چه ای د الله رسول له زما دپاره د الله تعالی نه او غواړه چه ما هم د هغوی نه او گرځوی؟ نبی ﷺ او فرمائیل ته په هغه مخکنو کسانو کښې ئې، انس [۲۴۸۹] وائی چه بیا وروسته ورسره عباد بن صامت رضی الله عنهما نکاح او کړه، او د جهاد دپاره د سمندر په سفر روان شو او ام حرام ئې هم د خان سره بوتله کله چه واپس راتلل نود یوې قچرې نه او غورځیدله خت ئې مات شو او وفات شوه.

د حدیث دوه مطلبونه

سیدنا انس رضی الله عنهما فرمائی چه زما د مور ام سلیم رضی الله عنهما خور یعنی ام حرام رضی الله عنهما ماته بیان او کړو چه یو ځل رسول الله ﷺ د هغې په خوا کښې قیلوله او فرمائیلله، لږ ساعت پس مسکې کیدونکې بیدار شو هغه فرمائی چه ما عرض او کړو یا رسول الله ﷺ تاسو څه څیز او خندولې؟ وړاندې رسول الله ﷺ د دې په جواب کښې جمله ارشاد او فرمائیلله د هغې دوه مطلبونه علماء کرامو بیان کړې دی: ۱: چه زما نه وروستو چه کوم خلق د جهاد دپاره د دریاب سفر کوی هغوی ما دې وخت کښې په خوب کښې داسې شان وشوکت سره په کشتی کښې ناست اولیدل (د جهاد د سفر دپاره) لکه چه بادشاهان په خپلو تختونو باندې کیناستلو سره بادشاهت کوی. ۲: ما هغه خلق کوم چه به زما نه وروستو جهاد دپاره په دریاب کښې سفر کوی ما هغوی په جنت کښې داسې په تختونو باندې ناست اولیدل، چه په کوم شان وشوکت سره بادشاهان کینی، په اول مطلب کښې په دنیا کښې کیناستل مراد وی، او په دویم مطلب کښې په اخرت او جنت کښې.

د دې حدیث نه دا هم واضحه شوه چه رسول الله ﷺ یا د هغه ملگرو د رسول الله ﷺ په ژوند باندې د دریاب سفر نه دې کړې لکه چه فی الواقع هم داسې ده.

قالت ﴿قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِذْغُ اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ﴾ ام حرام رضی الله عنهما د رسول الله ﷺ خبره اوریدلو سره د هغه نه درخواست او کړو چه زما دپاره دعا او کړئ چه الله پاک ما هم په هغه جماعت کښې داخل کړی، رسول الله ﷺ چه دا واوریدل نو وې فرمائیل: ته هم په هغوی کښې ئې، یعنی هغه دعا او فرمائیلله لکه چه په یو روایت کښې دی... او هغه ته به د دې دعا د قبولیت علم شوې وی، ام حرام فرمائی چه د دې نه وروستو هغه بیا اوده شو، او لږ ساعت پس په خندا باندې بیا بیدار شو، هغه فرمائی چه ما بیا د رسول الله ﷺ نه هم دا تپوس او کړو چه چه تاسو ولې او خندل؟ دې ځل هم رسول الله ﷺ ماته هم هغه شان جواب را کړو، فرمائی چه ما دې ځل هم عرض او کړو چه زما دپاره دعا او کړئ، چه الله پاک ما هم د هغوی نه کړی، هغه او فرمائیل: ستا خو د اول خلقو نه کیدل متعین شوې دی، وړاندې راوی فرمائی (چه د رسول الله ﷺ د پیشنگونی ظهور داسې اوشو) چه د دې واقعې نه وروستو ام حرام د عباد بن الصامت رضی الله عنهما سره واده او کړو، او د واده نه پس ئې هغه خان سره غزوه ته بوتله یعنی اوله بحرې غزوه، بیا چه کله عباد د هغه ځانې نه را واپس شو نو په واپسې کښې ام حرام د هغه سره وه، د هغې د سورلۍ دپاره خچر هغې ته نزدې کړې شو خو هغه سورلۍ هغه راوغورځوله چه هغې سره ئې ست مات شو او وفات شوه.

په حدیث کښې دوه سمندري غزواتو ذکر

په دې حدیث کښې د دوه سمندري غزواتو ذکر دې چې د هغې نه اوله غزوه په ۲۸ هجري کښې پېښه شوې وه د سیدنا عثمان رضی الله عنه د خلافت په زمانه کښې د سیدنا امیر معاویه رضی الله عنه په امارت کښ، هغه وخت امیر معاویه رضی الله عنه د شام امیر وو، دا غزوه په قبرص کښې پېښه شوې وه، په دې وجه دې ته غزوه قبرص وئیلې شې، قبرص یوه جزیره ده په بحر روم کښې هم په دې غزوه کښې د ام حرام رضی الله عنه شهادت شوې دې او د هغې قبر او مزار هم هلته جوړ شو، او دویمه غزوه کومه چې په دې حدیث کښې ذکر شوې ده هغه هم د امیر معاویه رضی الله عنه په زمانه کښې شوې ده چې په هغې کښې د لښکر امیر یزید بن معاویه وو، د بخاری شریف په یو روایت کښې د دې دواړو غزواتو تذکره داسې شوې ده **(قَالَ غَمِيزٌ فَخَدَّثَنَا اَمْ حَرَامٌ اَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اَوَّلَ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ الْبَحْرَ قَدْ أَوْجَبُوا قَالَتْ أَمْ حَرَامٌ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا فِيهِمْ قَالَ : أَنْتَ فِيهِمْ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَوَّلَ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ مَدِينَةَ قَيْصَرَ مَغْفُورٌ لَهُمْ فَقُلْتُ أَنَا فِيهِمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : لَا)** د بخاری په دې حدیث کښې د غزوه ثانیه هم تعیین دې، د مدینه ثانیه نه مراد قسطنطنیه ده، کوم چې د بلاد روم دار السلطنت وو، هم په دې وجه امام بخاری رحمته الله علیه دا حدیث په کتاب الجهاد کښې په "باب ما قيل في قتال الروم" کښې ذکر فرمائيلې دې، دا غزوه ثانیه په ۵۲ هجري کښې پېښه شوې وه، هم په دې غزوه کښې سیدنا ابو ایوب انصاری رضی الله عنه وفات شوې دې، قال الحافظ وفي تلك الغزاة مات ابو ایوب الانصاری فاوصی ان یدفن عند باب القسطنطنیه وان یعفی قبره ففعل به ذلك فيقال ان الروم صاروا بعد ذلك يستسقون به، د بخاری په دې حدیث کښې د هر دوه غزواتو په باره کښې **(اول جيش من امتي يغزون البحر)** فرمائيلې شوې دې، د اول اولیت په اعتبار د صحابه گرامو دې او د ثانی اولیت په اعتبار د تابعین یعنی په اعتبار د اکثریت، گڼې په دواړو کښې د صحابه او تابعینو شرکت موندلې شوې دې، امام بخاری رحمته الله علیه دا حدیث په خپل صحیح کښې په ډیرو ځایونو کښې راوړې دې. کتاب الجهاد، کتاب الاستئذان وغیرهما، فتح الباری شپږم جلد صفحه ۱۲۰ کښې دی چې مهلب شارح بخاری فرمائی چې په دې حدیث کښې د سیدنا معاویه رضی الله عنه منقبت دې ځکه چې هغه اول من غزا البحر دې یعنی د جهاد دپاره د ټولو نه اول دریابی سفر کولو والا د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په زمانه کښې هیڅ دریابی سفر نه دې شوې، او هم دغه شان منقبت دې د هغه د خوښی یزید ځکه چې هغه د ټولو نه اولنې سرې وو چې د قیصر د ښهر غزوه اوکړه. اه

ایا د یزید په باره کښې د مغفرت زیږې ثابت دې؟

پورته د بخاری په روایت کښې د غزوه ثانیه کونکو دپاره د **(مغفور لهم)** زیږې راغلې دې خو په دې غزوه کښې شرکت کولو والا یزید بن معاویه هم دې بلکه امیر الجیش هم هغه دې په دې باندې د اهل سیر و تاریخ اتفاق دې، اوس یو طرف ته خو د هغه دپاره د مغفرت زیږې او بل طرف ته د هغه فسق او فجور او غلطې کارنامې، نو په دې کښې تطبیق گرانېږي چې په هغې کښې د حدیث د شارحینو رائي مختلفي دی لکه چې شروح حدیث کتلو نه

معلومیږي، مهلب وئیلې وو چه په دې حدیث کښې د یزید منقبت او فضیلت دې، په دې باندې ئې ابن التین او ابن المنیر تعاقب کړې دې چه د یزید په دې عموم مغفرت کښې د داخلیدو نه دا نه لازمیږي چه هغه دې د څه خاص دلیل د وجې نه د دې حکم نه خارج نه شی، ځکه چه هر یو حکم مشروط وی د وجود شرائط او انتفاء موانع سره لهذا چه د کومو خلقو په باره کښې رسول الله ﷺ «مغفور لهم» فرمائیلې دی هغه حکم مقید دې د دې قید سره "په دې شرط چه هغوی د مغفرت اهل وی" ابن التین دا احتمال هم بیان کړې دې چه ممکنه ده چه یزید د دې لښکر سره حاضر شوې نه وی، حافظ فرمائی دا خبره غلطه ده مگر دا چه د هغه مراد د عدم حضور نه عدم مباشرت قتال وی نو دا ممکن ده، باقی د هغه په دې لښکر کښې شرکت کول بلکه امیر جیش کیدل متفق علیه خبره ده، د حضرت شیخ په حاشیه بذل کښې دی چه د حضرت شاه ولی الله میلان د تراجم بخاری په شرح کښې دا دې چه د دې حدیث نه د یزید مغفور له کیدل ثابتیږي د تیرو احوالو په اعتبار سره ځکه چه جهاد د کفار اتو نه دې او د مکفرات تعلق د ذنوب سابقه سره وی نه د هغه گناهونو سره کوم چه د هغې نه روستو پیښ شوې دی، او ا که دې حدیث کښې د «مغفور له» سره سره د «الی یوم القيامة» لفظ هم وې نو بیشکه دا به د یزید په نجات باندې دال وې. واذا لیس فلیس بل امره مفوض الی الله تعالی فیما ارتکبه من القبائح بعد هذه الغزوة من قتال الحسین وتخریب المدینة والاصرار علی شرب الخمر ان شاء عفا عنه وان شاء عذبه الی اخره. اه من هامش اللامع

هل يجوز لعن یزید؟

بیاید دې نه روستو په حاشیه لامع کښې د لعن یزید د جواز او عدم جواز بحث کوم چه د علماء کرامو تر مینځه اختلافی دې ډیر په تفصیل سره بیان کړې شوې دې او په اخر کښې د حضرت گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ رائي هم د فتاوی رشیدیہ نه نقل کړې شوې ده چه د هغې په اخر کښې دی چه «لکن الاحتیاط فی السکوت» ځکه چه که لعن یزید مباح وې نو د هغې په ترک کښې خو هیڅ حرج نشته ځکه چه لعنت واجب او مستحب د چا په نزد هم نه دې، او که غیر مباح وی نو په دې صورت کښې د لعنت د لاعن طرف ته د واپس راتلو خطر ده. اه والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی وابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۴۹۱] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ذَهَبَ إِلَى قُبَاءٍ يَدْخُلُ عَلَى أَمْرِ حَرَامٍ بَنَتْ مِلْحَانَ وَكَانَتْ تَحْتُ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، فَدَخَلَ عَلَيْهَا يَوْمًا فَأَطْعَمَتْهُ وَجَلَسَتْ تَغْلِي رَأْسَهُ وَسَاقَ هَذَا الْحَدِيثُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَمَاتَتْ بَنَتْ مِلْحَانَ بِقُبْرِصَ.

ترجمه: ابو طلحه وائی چه ما دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه اوریدلي دي چه کله به نبی صلی اللہ علیہ وسلم مسجد قباء ته تلو نو دام حرام کره به ورتلوا و داد عبادہ بن صامت بی بی وه، یوه ورځ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

(۱) صحیح البخاری/الجهاد ۳ (۲۷۸۸)، الاستذنان ۴۱ (۶۲۸۲)، التعبير ۱۲ (۷۰۰۱)، صحیح مسلم/الجهاد ۴۹ (۱۹۱۲)، سنن الترمذی/الجهاد ۱۵ (۱۶۴۵)، سنن النسائی/الجهاد ۴۰ (۳۱۷۳)، سنن ابن ماجة/الجهاد ۱۸ (۳۹)، تحفة الأشراف: ۱۹۹، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۰/۳) (صحیح)

ورغې او هغې ورباندې خوراک اوکړو، او په سرکښې ئې ورله سپکي لتول شروع کړل، اوباقی حدیث ئې دتیر شوی حدیث په شان بیان کړو. ابوداود وائی چه ام حرام په قبرص کښې وفات شوه.

شرح حدیث

دا د اولنی حدیث دویم طریق دی، په اولنی روایت کښې صرف دا وو « قال عندهم » چه رسول الله ﷺ د ام حرام په کور کښې قیلوله اوکړه، په دې روایت کښې د رسول الله ﷺ د هغې په کور کښې خوراک کولو او په سر مبارک کښې د سپرې موندلې کیدو اضافه ده، «(وساق هذا الحديث)» یعنی وړاندې بیا هم هغه حدیث دې کوم چه پورته ذکر دې یعنی د غزوة البحر ذکر.

د حدیث متعلق څو سوالونه او د هغې جوابات

په دې حدیث کښې څو سوالونه دی:

په دې اشکال او دهغې جواب: ۱. په اولنی حدیث کښې وو چه « فتزوجها عبادة بن الصامت » چه د ام حرام نکاح د سیدنا عبادة رضی الله عنه سره د خوب د قصې نه روستو شوې وه، او په دې روایت کښې دی چه « (وكانت تحت عبادة) » چه د دې نه معلومیږی چه هغه د هغه په نکاح کښې د مخکښې نه وه، د دې تاویل دا کړې شوې دې چه په دې کښې اصل خو اولنی روایت دې، او په دې دویم روایت کښې د مال اعتبار کولو سره « (كانت تحت عبادة) » وئیلې شوې دې یعنی چه روستو د هغه په نکاح کښې راغلې وه. ۲. دویم اشکال په دې حدیث باندې د حجاب متعلق دې، د رسول الله ﷺ ام حرام کره تلل او هلته قیلوله کول وغیره کوم چه په حدیث کښې ذکر دی، د دې په توجیه کښې اقوال مختلف دی، امام نووی رحمه الله فرمائی چه په دې باندې د علماء کرامو اتفاق دې چه ام حرام د رسول الله ﷺ محرم وه خو د دې په کیفیت کښې اختلاف دې، وئیلې شوې دی چه هغه ئې رضاعی ترور وه یا رضاعی مور، او د دې په مقابل کښې دمیاطی دې چا چه علی وجه المبالغه رد کړې دې په هغه خلقو باندې کوم چه د محرمیت دعوی کوی، او ابن العربی د بعض علماء کرامو نه نقل کړې دی چه «(كان النبي صلى الله عليه وسلم معصوما)» چه رسول الله ﷺ معصوم وو لهذا په نامحرم باندې داخلیدل د هغه د خصوصیاتو نه دی، یو جواب دا هم کړې شوې دې چه کیدې شی دا د نزول حجاب نه مخکښې واقع وه، نورو حضراتو د دې جواب تردید کړې دې چه دا واقع د حجاب نه د روستو ده، او قاضی عیاض د خصوصیت وجه رد کړې ده ځکه چه د خصوصیت ثبوت بغیر د دلیل نه نه کیږی، خو حافظ فرمائی چه زما په نزد احسن الاجوبه صرف خصوصیت دې، پاتې شوه دا خبره چه خصوصیت بغیر د دلیل نه نه ثابتیږی نو زه وایم چه دلیل په دې باندې واضح دې. ۳. مختصر من المذلل ویزادة: ۳. دریم سوال د «تفلی راسه» سره متعلق دې چه ایا د رسول الله ﷺ په سر مبارک کښې به سپرې کیدې؟ په بذل کښې لیکلې دی چه د تفتیش قمل نه دا نه لازمیږی چه د هغه په سر مبارک کښې دې سپرې هم وی ځکه چه داسې بعض وخت د سر د راحت دپاره هم کولې شی چه دا یو قسم سر مالش

کول دی، او په کوکب جلد ۱ صفحه ۲۲۷ کښې لیکلې دی، چه سپړې د رسول الله ﷺ په سر مبارک کښې نه وې خکه چه هغه خود عدم نظافت او خپرو نه پیدا کیږي، او د خپرو وجود هلته نه وو بلکه کیدې شی چه صرف د راحت دپاره داسې کړې شوې وی، یا ممکنه ده چه د سپړې موندل په دې وجه وی چه چرته د بل چا سپړه د هغوی سره مبارک ته نه وی رسیدلې، په حاشیه د بذل کښې دی، د علامه مناوی او بجیرمی راتې په شرح د شمائل کښې هم دا ده چه «لم یکن فی راسه قمل»، او ملا علی قاری په شرح د شمائل کښې لیکلې دی چه ازاله قمل د هغې د وجود د کراحت د وجې نه وه نه دا چه رسول الله ﷺ ته د هغې نه تکلیف وو، «ولم یکن القمل یوذیه تکریمًا له» اه د دې مطلب دا شو چه عدم قمل خود رسول الله ﷺ خصوصیت نه وو البته عدم ایذاء قمل د هغه خصوصیت وو. والحدیث اخرجه الترمذی والنسائی، وقال الترمذی: حسن صحیح، قال المنذری

[۲۴۹۲] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أُمِّ أَرْسَلِيمَ الرَّمِصَاءِ، قَالَتْ: نَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَيْقِظَ وَكَانَتْ تَقِيلُ رَأْسَهَا فَاسْتَيْقِظَ وَهُوَ بِضَحْكٍ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَضْحَكُ مِنْ رَأْسِي؟ قَالَ: لَا، وَسَأَقُ هَذَا الْخَبْرَ زَيْدٌ وَيَنْقُصُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الرَّمِصَاءُ أُمْتُ أَرْسَلِيمَ مِنَ الرِّضَاعَةِ.

ترجمه: ام سليم دخور رميصاء رضاعه نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ د خوب نه را بیدار شو او ما سر وینخلو او هغه خندل هغې عرض او کړو چه ای دالله رسوله زما په سر پورې خاندی نبی ﷺ او فرمائیل نه، اوبیا ئې روایت دکمي اوزیاتي سره تراخیره بیان کړو، ابوداؤد وائی: رميصاء د ام سليم رضاعی خور وه.

[۲۴۹۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارٍ الْعَيْشِيُّ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ. ۳ وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْجَوْنِيُّ الدِّمَشْقِيُّ الْمَعْنَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، أَخْبَرَنَا هِلَالُ بْنُ مَيْمُونٍ الرَّمْلِيُّ، عَنْ يَعْقُبَ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ أُمِّ حَرَامٍ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "الْمَالِدُ فِي الْبَحْرِ الَّذِي يُصِيبُهُ الْقَيْءُ لَهُ أَجْرٌ شَهِيدٍ وَالْفَرْقُ لَهُ أَجْرٌ شَهِيدٍ."

ترجمه: دام حرام رضاعه مروي دي چه نبی ﷺ او فرمائیل: په دریاب کښې د سفر کونکي دپاره په چاچه دسر چکر کیدو په وجه قې ولگی دیو شهید برابر اجر دې، او هغه کس خوک چه په دریاب کښې دوب شي مستحق د اجر ددوه شهیدانو برابر دي.

شرح حدیث

﴿ الْمَالِدُ فِي الْبَحْرِ الَّذِي يُصِيبُهُ الْقَيْءُ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ وَالْفَرْقُ لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ ﴾ د رسول الله ﷺ ارشاد دې چه کوم سړی ته د دریابی سفر د وجې نه د سر چورلیدل او قئ راشی (یعنی د چا دریابی سفر چه د عبادت دپاره وی، حج، عمره او جهاد وغیره)، د هغه دپاره د یو شهید اجر دي، او که غرق شی په دې کښې د هغه دپاره اجر شهیدین دي. په حاشیه د بذل کښې د علامه عینی نه نقل کړې دي چه دا حدیث دلیل دي د هغه خلقو چه وائی چه شهید البحر افضل دي د شهید البر نه.

(۱): انظر حدیث رقم: (۲۴۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۷) (صحیح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۰۹) (حسن)

[۲۴۹۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ عَتِيْقٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُسْهَرٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ سَمَاعَةَ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ رَجُلٌ خَرَجَ غَارِبًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ حَتَّى يَتَوَفَّا، فَيَدْخُلَهُ الْجَنَّةُ أَوْ يَرُدَّهُ بِمَائَالٍ مِنْ أَجْرِ وَغَنِيمَةٍ، وَرَجُلٌ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ حَتَّى يَتَوَفَّا، فَيَدْخُلَهُ الْجَنَّةُ أَوْ يَرُدَّهُ بِمَائَالٍ مِنْ أَجْرِ وَغَنِيمَةٍ، وَرَجُلٌ دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلَامٍ فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ".

ترجمه: ابو امامه باهلي د نبی ﷺ نه روايت کوي چه فرماني ددي ددرې کسانو ذمه وار الله تعالى دي يوهغه کس دي چه دجهاد په اراده دالله تعالى په لاره کښې اوخي، ياخوبه نې دمرگ نه پس جنت ته بوخي اويابه نې ژوندې سلامت داجرا و ثواب اوغنيمت سره خپل اهل ته واپس راولي، او بل هغه کس دي چه دجومات طرف ته روان شي، ياخوبه نې جنت ته بوخي اويابه نې د اجر او ثواب اوغنيمت سره خپل اهل ته واپس راولي، او بل هغه کس دي چه خپل کور ته په سلام و ثيلو سره داخليري نودده ضامن هم الله تعالى دي.

شرح حديث

قوله: (عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ ثَلَاثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ) د رسول الله ﷺ ارشاد دي چه درې سړي داسې دي کوم چه د الله پاک په ضمان يعنی ضامن په معنی د مضمون دي:

۱: په جهاد کښې تلونکې سړي د الله پاک په ضمان کښې دي، تردې چه که هغه وفات شي نو هغه الله پاک جنت کښې داخلوي، يا دا چه هغه واپس کوي د جهاد نه اجر او غنيمت سره، (يعنی په دې دواړو خبرو کښې يوه ذمه داری ده).

۲: چه کوم سړي د مونځ يا عبادت دپاره د مسجد طرف ته روان شي هغه هم د الله پاک په ضمان کښې دي تردې چه الله پاک نې وفات کړي نو هغه به جنت ته ځي يا به هغه راواپس کړي. (د وفات نه کيدو په صورت کښې) اجر او غنيمت سره.

۳: کوم سړي چه خپل کور ته داخل شي د سلام سره، يعنی د داخليدو چه کومه مسنون طريقه ده، نو دا سړي هم د الله پاک په ضمان کښې دي، په قران کریم کښې دي (فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ) او په ترمذي کښې د سيدنا انس رضی الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ ماته او فرمايل (يا بني اذا دخلت على اهلك فسلم تكن بركة

عليك وعلى اهل بيتك) او په ابوداؤد کښې روايت دي کوم چه به په کتاب الادب کښې راشي چه په هغې کښې د دخول بيت دا دعا ذکر شوې ده: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلِجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا وَعَلَى اللَّهِ رَبَّنَا تُؤَكِّلُنَا لَمْ لَيْسَلَمْ عَلَى أَهْلِهِ) يعنی دروازي ته د داخليدو په وخت به دا دعا اولولي او د کور خلکو ته کتلو سره سلام اوکړي بلکه علماء کرامو خو دا ليکلي دي چه که په کور کښې يو کس نه وي نو نو بيا هم سلام کول پکاردی، د پورته ذکر شوي آيتونو د عموم د وجې نه کما قال النووي في الاذکار د دي

۱: (تقرده به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۵) (صحیح)

نه معلومه شوه چه د دخول بيت په وخت سلام كول په دې كښې ډير فضيلت او برکت دې، په قران او حديث دواړو كښې د دې امر راغلې دې، لهذا د دې هر سړی لره اهتمام كول پكار دى او دا معمولی كار نه دی گنرل پكار، عادت كه نه وی نو د دې عادت اچول پكار دى، والله الموفق، ما اوریدلې دى چه دلته (۱) په عربو كښې دا سنت الحمد لله ژوندې دې والحديث اخرجه البخارى ومسلم والنسائي، قاله المنذرى.

باب فِي فَضْلِ مَنْ قَتَلَ كَافِرًا

باب دې په بيان د فضيلت دهغه چا كښې چه كافر مړ كړي

[۲۴۹۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبُرَّازُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَجْمَعُ فِي النَّارِ كَافِرٌ وَقَاتِلُهُ أَبَدًا".

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دى: هيڅ كله به نه جمع كيږي كافر او دهغه قاتل په اور دوزخ كښې

شرح حديث

په دې حديث كښې د هغه مسلمان دپاره ډير زيږې دې چه د هغه په لاس سره يو كافر قتل شى، هغه دا چه د هميشه دپاره د جهنم نه محفوظ شو، دا ډير فضيلت دې، خو شارحين حديث دا په خپل عموم باندې نه دې پريخودلې، په نورو ايتونو او احاديثو باندې نظر ساتلو سره، په دې كښې خو قوله دى: ۱: د دې نه باقاعده جهاد ته تلو سره قتل كول مراد دى. ۲: مطلب دا دې چه د اور د عذاب نه به محفوظ شى كه د گناهونو د وجې نه په عذاب شو هم نو بغير د اور نه به وي، مثلاً په اعراف كښې پاتې كيدل په جنت كښې د دخول اولى نه. ۳: كه د څه وجې نه د اور عذاب اوشى نو بيا هم هغه طبقه نار كښې به نه داخلېږي كومه چه د كفارو دپاره ده. من المذل، يا خاص د دې كافر مقتول طبقه مراد ده چه دواړه به په يو طبقه كښې جمع نه شى. والحديث اخرجه مسلم قاله المنذرى.

باب فِي حُرْمَةِ نِسَاءِ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ

په كورونو كښې په ناستو خلقو باندې د مجاهدينو دښخود عزت ساتلو بيان

[۲۴۹۶] (۲) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ قُعْنَبٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "حُرْمَةُ نِسَاءِ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ كَحُرْمَةِ أُمَّهَاتِهِمْ وَمَا مِنْ رَجُلٍ مِنَ الْقَاعِدِينَ يَخْلِفُ رَجُلًا مِنَ الْمُجَاهِدِينَ فِي أَهْلِهِ إِلَّا نُصِبَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَقِيلَ لَهُ: هَذَا قَدْ خَلَقَكَ فِي أَهْلِكَ، فَخُذْ مِنْ حَسَنَاتِهِ مَا شِئْتَ، فَالتَقَى ابْنُ النَّارِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَا ظَنُّكُمْ؟ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَانَ قُعْنَبُ رَجُلًا صَالِحًا وَكَانَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى أَرَادَ قُعْنَبًا عَلَى الْقَضَاءِ فَأَنَّى عَلَيْهِ، وَقَالَ: أَنَا أَرِيدُ الْحَاجَةَ بِدَرَاهِمٍ فَاسْتَعِينُ عَلَيْهِ بِرَجُلٍ قَالَ: وَأَيْنَا لَا يَسْتَعِينُ فِي حَاجَتِهِ قَالَ: أَخْرَجُونِي حَتَّى أَنْظُرَ فَأَخْرِجَ، فَتَوَارَى قَالَ سُفْيَانُ: بَيْنَمَا

(۱) د لفظ "دلته" نه مراد مدينه منوره ده، ځكه چه د دې جزء تسويد په مدينه منوره كښې دى.

(۲) صحيح مسلم الامارة ۳۶ (۱۸۹۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۶۳، ۳۸، ۳۷۸) (صحيح)

(۳) صحيح مسلم الامارة ۳۹ (۱۸۹۷)، سنن النسائي/الجهاد ۴۷ (۳۱۹۱)، (تحفة الأشراف: ۱۹۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۳۵۲، ۳۵۵) (صحيح)

هُوَ مُتَوَارِدٌ وَقَعَ عَلَيْهِ الْبَيْتُ قِمَاتٌ.

ترجمه: ابن بریده رضی اللہ عنہ د خپل پلار نه روایت کوي فرمائي چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائيلي دي دمجاهدينو دښخو عزت په کورونو کښي په ناستو خلقو، په شان دعزت د ميندو ددوي دي اونشته يوکس په پاتي شوو خلقو کښي چه دمجاهدينو دچوسره پاتي شي (که چرې خیانت اوکړي ددوي سره، نو دا کس به دقيامت په ورځ باندي اودرولې شي او مجاهد ته به اووئيلي شي چه ده تاسره ستادښخې په باره کښي خیانت کړې دي اوس چه څومره غواړي دده دنیکونه واخله ددي نه پس نبی صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته متوجه شو اووئي فرمائيل چه اوس ستاسو څه خيال دي؟ ابوداؤد وائي: قعنب یو نيگ سړې وو. ابن ابی لیلی د قعنب د قاضي جوړلو اراده اوکړه نو هغوی ددي نه انکار اوکړو، اووې وئيل چه زه په يو درهم کښي خپل ضرورت پوره کول غواړم چه زه په دي کښي د یوسړي مدد حاصل کړم. بيا ئې اووئيل: څوک دي چه هغه دخپل ضرورت دپاره دچا نه مدد نه اخلي، بيا ئې عرض اوکړو: تاسو ما اوباسي تردې چه زه اوگورم (چه څنگه زما ضرورت پوره کيږي) نو هغوی اوويستلي شو، بيا هغه په يوکور کښي پټ شو. سفيان وائي: په دغه دوران کښي چه هغه پټ شوې وو هغه کور راپريوتلو اومر شو.

شرح حدیث

﴿ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « حُرْمَةُ نِسَاءِ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ كَحُرْمَةِ أُمَّهَاتِهِمْ » الخ ﴾ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دي، په جهاد کښي د تلونکو سړو د کور د ښخو احترام په قاعدین باندي د خپلو میانو د احترام په شان دي، وړاندي فرمائي چه په قاعدینو کښي چه کوم سړي د یو مجاهد د کور زنانو سره خیانت اوکړي نو هغه به د قیامت په ورځ باندي د هغه مجاهد په وړاندي اودرولې شي، او هغه مجاهد ته به وئيلي شي چه دي سړي ستا د ښخې سره د خیانت معامله کړې وه پس ته د هغه د نیکو نه چه څومره غواړي واخله، د حدیث راوی فرمائي، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دومره فرمائيلو سره زمونږ طرف ته اوکتل او وې فرمائيل ﴿ ما ظنکم؟ ﴾ ستاسو څه خيال دي، یعنی دا چه هغه سړي د هغه په حسنات کښي څه حسنه پریږدي یا نه، ظاهره ده چه هلته به هر سړي ته د حسنات بیحد ضرورت وي، بيا به ئې چرته پریږدي. والحدیث اخرجه مسلم والنسائي قال المنذري.

بَابُ فِي السَّرِيَّةِ تَحْقِيقُ

باب دي په بیان د هغه مجاهدینو کښي چه د مال غنیمت نه بغیر واپس راشي

تشریح: ﴿ تحقّق ﴾ د مضارع صیغه ده د اخفاق نه چه د هغې معنی د عدم حصول غنیمت ده، دا خو ظاهره ده چه په هر جهاد کښي مال غنیمت نه حاصلیږي

[۲۴۹۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا حَبِيبَةُ، وَأَبْنُ هُبَيْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هَانِئٍ الْخَوْلَانِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَبْلِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

(۱) صحيح مسلم بالإمارة ۴۴ (۱۹۰۶)، سنن النسائي للجهاد ۱۵ (۳۱۲۷)، سنن ابن ماجه للجهاد ۱۳ (۲۷۸۵)، (تحفة الأشراف: ۸۸۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۹/۲) (صحيح)

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ غَازِيَةٍ تُغْزَوْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُصِيبُونَ غَنِيمَةً إِلَّا تَجَلَّوْا لَهَا أَجْرُهَا مِنْ الْأَمْوَالِ وَيَسَلُّ لَهُمُ الثَّلَاثُ فَإِنْ لَمْ يُصِيبُوا غَنِيمَةً تَمَّ لَهُمْ أَجْرُهَا".

ترجمه: د عبد الله ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی دمجاهدینو هر یوه یوه ډله چې د الله په لاره کښې دکافرانوسره جنگ اوکړی او دکافرانو مال حاصل کړی نو دي خلقو دخپلې مزدورۍ دوه حصې حاصلې کړي او یوه حصه یې آخرت ته پاتې شوه او که چرې دوی غنیمت نه وي حاصل کړې نو ددوی پوره بدله به په آخرت کښې ملاوېږي.

تشریح: (غازية) صفت دي، د (جماعة) یعنی غزوه کونکي چې کوم جماعت په جهاد کښې مال غنیمت حاصلوی نو په دې باندې ځان پوهه کړئ چې د دې جماعت خلقو د خپل ثواب آخرت کښې دوه ثلثه په دنیا کښې حاصل کړل، او د آخرت دپاره صرف یو ثلث باقی پاتې شو، او کوم خلق چې غنیمت نه حاصلوی د هغوی پوره اجر د آخرت دپاره باقی پاتې کیږي، معلومه شوه چې که په یو جهاد کښې مجاهدین لره مال غنیمت حاصل نه وی نو دا د هغوی په حق کښې د ناکامۍ افسوس خبره نه ده بلکه مزید د خوشحالی خبره ده چې ټول ثواب به په آخرت کښې ملاوېږي، وثواب الاخرة خیر وایي. والحديث اخرجه مسلم والنسائي قاله المنذرى.

بَابُ فِي تَضْعِيفِ الذِّكْرِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى

په جهاد کښې د ذکر کولو د دوجند اجر او ثواب بیان

د ترجمه الباب شرح:

د عبارت تقدیر داسې دي: (في تضعيف ثواب الذكر على النفقة في سبيل الله) یعنی د انفاق فی سبیل الله په مقابله کښې د ذکر الله د ثواب د زیادت په بیان کښې.

[۲۴۹۸] (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، وَسَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ زَبَّانَ بْنِ قَابِدٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الصَّلَاةَ وَالصِّيَامَ وَالذِّكْرَ تُضَاعَفُ عَلَى النَّفَقَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِسِتِّ مِائَةٍ ضِعْفٍ".

ترجمه: سهل بن معاذ رضي الله عنه د خپل پلار نه روایت کوي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی دجهاد په دوران کښې د مونځ او روژې او ذکر ثواب دالله په لاره کښې د مال خرچ کولو دثواب نه اووه سوه چنده زیات دي.

تشریح: حدیث د ترجمه الباب مطابق دي، په دې کښې صلاة او صیام او د ذکر ثواب اووه سوه چنده زیادت مذکور دي په انفاق فی سبیل الله باندې.

د دې حدیث نه مطلق د ذکر فضیلت په انفاق باندې ثابتیږي که هغه ذکر هر چرته وی، په حضر کښې یا سفر کښې وی او د مسند احمد په روایت کښې دا لفظ دي چې: (إِنَّ الذِّكْرَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى يُضَاعَفُ فَوْقَ النَّفَقَةِ بِسِتِّ مِائَةٍ ضِعْفٍ) په دې روایت کښې مقید کړې شوې دي د هغه ذکر سره کوم چې د الله پاک په لاره یعنی جهاد کښې وی، د ذکر فضیلت په انفاق فی سبیل الله باندې په نورو هم ډیرو روایاتو کښې راغلې دي، حافظ ابن قیم د دې حدیث د

لاندې یو ډیره ښه خبره لیکلې ده هغه فرمائی، تحقیق دې باره کښې دا دې چه دلته مراتب درې دی. ۱: ذکر مع الجهاد، ۲: ذکر بغیر د جهاد نه، ۳: جهاد بغیر د ذکر نه، د ټولو نه اعلی مرتبه اولنۍ ده، او دویمه د اولنۍ نه کمه ده، او دریمه درجه د اولنو دواړو نه کمه ده، او د مرتبه ثلثه په مقابله کښې ذا کر افضل دې.

بَابُ فِيمَنْ مَاتَ غَازِيًا

باب دې په بیان دهغه مجاهد کښې چه په میدان جنګه کښې په خپل مرګه مړ شي

[۲۴۹۹] (حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ نَجْدَةَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ ابْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ يُوْدُ إِلَى مَكْحُولٍ إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غُنْمٍ الْأَشْعَرِيِّ، أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمَاتَ أَوْ قُتِلَ فَهُوَ شَهِيدٌ أَوْ وَقَصَهُ قَرَسُهُ أَوْ بَعِيرُهُ أَوْ لَدَغَتْهُ هَامَةٌ أَوْ مَاتَ عَلَى فَرَسِهِ أَوْ بِأَيِّ حَتْفٍ شَاءَ اللَّهُ فَإِنَّهُ شَهِيدٌ وَإِنَّ لَهُ الْجَنَّةَ".

ترجمه: د ابو مالک اشعري رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اورېدلي دي چه فرمائیل شي څوک چه د الله په لاره کښې اوځي په خپل مرګ مړ شي يا اووژلي شي نو د شهید دې يا ئې خپل اس او اوښ د خپو لاندې کړي، او يا ئې مار لرم وغيره او چيچي، او يا مړ شي په خپله بستره باندې، يا په کومه بله طريقه باندې څنگه چه د الله تعالی خوښه وي مړ شي نو يقيناً دې شهید دې او دده پاره جنت دې.

شرح حديث

د حديث حاصل دا دې چه کوم سړې د جهاد نيت کولو سره د خپل کور نه اووتلو نو اوس هغه له مرګ پکار دې چه هر څنگه وي که صرف زخمی کيدو سره وفات شي يا په لاره کښې سورلي هغه لره راوغورځوي او هغه وفات شي يا ئې يو زهريله حيوان او خوری يا په خپله بستره باندې هغه ته مرګ راشي يا هغه قتل شي بهر حال هغه شهید دې او د هغه دپاره جنت دې، په دې حديث کښې «مات» نه مونږ «مات بجراحت» مراد اخستلي ده د دې دپاره چه «او مات علی فراشه» کوم چه وړاندې راروان دې په هغې کښې او په دې کښې تکرار رانشي.

بَابُ فِي فَضْلِ الرِّبَاطِ

د سرحداتو د حفاظت کولو د فضيلت بيان

«رباط» په کسري د راء سره په معنی د مرابطه، د باب مفاعله مصدر، په قاموس کښې دی «ربط» په معنی د شد، تړل، او رباط المواظبة علی الامر... يو کار لره په اهتمام سره هميشه کول، وملازمة لفر العدو... يعنی د دشمن په سرحد باندې پراو اچول، او ليکلي دی چه هم دا معنی د مرابطه ده او بله معنی ئې د مرابطه دا ليکلي ده چه فريقين کښې هر يو په خپلو اسونو باندې خپل خپل سرحد ته بوتلو سره او تری او هر يو په دوی کښې د خپل مقابل دپاره تيار وي، او هم د دې نوم رباط هم دې، او هم د دې نه دې د الله پاک قول «وصابروا وربطوا» هم دغه شان د دې معنی انتظار الصلاة بعد الصلاة ده، لکه چه په حديث کښې دی: فلکم الرباط. اه

۱. ترجمه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۶۵) (ضعيف)

[۲۵۰۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، حَدَّثَنِي أَبُو هَانِئٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَالِكٍ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "كُلُّ الْمَيِّتِ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ إِلَّا الْمُرَابِطَ فَإِنَّهُ يَأْتُمُ لَهُ عَمَلُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَيَوْمَ مَنْ مِنْ قَتَانِ الْقَبْرِ".

ترجمه: د فضاله بن عبیده رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی: نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلى دى چه د هريو مرکیدونکي عمل د مرگ نه روستو ختمولی شی لیکن د دسرحد د حفاظت کونکي اجر تر قیامته پورې زیاتیرې او هغه به د قبر د عذاب نه محفوظ وی.

شرح حدیث

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د هر مرکیدونکي د عمل سلسله د هغه په مرگ باندې ختمیرې سوا د مرابط نه (یعنی د اسلامي سرحد حفاظت کولو والا مجاهد سرې) پس بیشکه د هغه عمل زیاتیرې تر قیامته پورې، یعنی د هغه د دې عمل سلسله نه ختمیرې (لهذا د ثواب سلسله هم نه ختمیرې).

(ويومن من قتان القبر) (فتان) که بفتح الفاء (وتشديد التاء) دې نو دا د مبالغې صیغه ده، او که بضم الفاء دې نو جمع ده د فاتن کوم چه ماخوذ دې د فتنې نه، د دې نه مراد منکر نکیر دې، گویا د عذاب قبر نه محفوظ شی.

په دوه متعارض حدیثونو کښې دفع د تعارض

په یو بل حدیث کښې کوم چه د سیدنا ابوهریره رضی اللہ عنہ نه په صحیح مسلم کښې مرفوعاً نقل دې او خپله د سنن ابی داود په کتاب الوصایا کښې (ما جاء فی الصدقة عن الميت) کښې راروان دې، (إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ أَشْيَاءَ مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ) په دې حدیث کښې د درې کسانو استثناء ده، او په حدیث الباب کښې صرف د یو په باره کښې راغلې دی، خو په دې حدیث کښې، (امن من عذاب القبر) اضافه ده لهذا دې ته وجه د تخصیص وئیلې کیدې شی د دې یو دپاره، لهذا اوس په دواړو احادیثو کښې هیڅ تعارض پاتې نه شو، هم دغه شان د دې دواړو احادیثو د مجموعې نه دا قسم خلق ټول څلور شو چه د هغوی د اعمالو انقطاع په مرگ سره نه کیږي بلکه برابر ورته ثواب رسیږي، حضرت په بذل المجهود کښې اولاً دفع د تعارض بین الحديثین هم دغه شان فرمائیلې دې او د هغې نه روستو فرمائی (والاحسن عندي في الجواب ان يقال الخ) چه د هغې حاصل دا دې چه د اجر او ثواب زیادت کوم چه په احادیثو کښې ذکر شوې دې د دې زیادت دوه صورتونه دی یو دا چه د مړي د عمل په اجر کښې اضافه اوشی، د بل یو انسان د عمل په واسطه او دویم صورت دا دې چه د هغه د عمل په اجر کښې اضافه اوشی براه راست بغیر د واسطې نه او بغیر د عمل نه، په مرابط کښې اضافه د نوع ثانی په لحاظ سره ده، او په باقی کښې د نوع اول په اعتبار سره. اه والحديث اخرجه مسلم والنسائي وابوداؤد ايضا كلهم في الوصايا، والترمذي في الاحكام، واخرج ابن ماجة معناه عن ابى قتادة وابى هريرة في السنة، والبخارى في الادب المفرد (المرعاة بتصريف)

۱: سنن الترمذي للمصنفات للجهاد ۲ (۱۶۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۳۲)، وقد أخرجه: (حم ۲۰/۶، ۲۲) (صحیح)

باب فِي فَضْلِ الْحَرَسِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى

باب: د الله تعالى په لاره کښې د خوځې وړ کولو د فضيلت بيان

«حرس» د راء په سکون سره مصدر دې په معنی د حراست او چوکیداری، او کوم «حرس» چه بفتح الراء دې هغه د حارس جمع ده په معنی د چوکیدار، او حرسی هم په معنی د حارس راځي.

[۲۵۰۱] حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ سَلَامٍ، عَنْ زَيْدِ يَعْنِي ابْنَ سَلَامٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَلَامٍ قَالَ: حَدَّثَنِي السَّلُولِيُّ أَبُو كَبْشَةَ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ سَهْلُ بْنُ الْحَنْظَلِيَّةِ أَنَّهُمْ سَارُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ، فَأُطْنِبُوا السِّبْرَ حَتَّى كَانَتْ عَشِيَّةً، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَارِسٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي انْطَلَقْتُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ حَتَّى طَلَعْتُ جَبَلٌ كَذَا وَكَذَا فَإِذَا أَنَا بِهَؤُلَاءِ عَلَى بَكْرَةٍ آبَائِهِمْ يَطْعُمُهُمْ وَنَعِيمُهُمْ وَشَائِهِمْ اجْتَمَعُوا إِلَى حُنَيْنٍ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: «تِلْكَ غَنِيمَةُ الْمُسْلِمِينَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ»، ثُمَّ قَالَ: «مَنْ يَخْرُسُنَا اللَّيْلَةَ»، قَالَ: أَنَسُ بْنُ أَبِي مَرْثَدٍ الْغَنَوِيُّ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: فَارْكَبْ، فَارْكَبْ فَرَسًا لَهُ فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اسْتَقْبِلْ هَذَا الشَّعْبَ حَتَّى تَكُونَ فِي أَعْلَاهُ وَلَا تُغَرَّنَ مِنْ قِبَلِكَ اللَّيْلَةَ، فَلَمَّا أَصْبَحْنَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مُصَلَّةٍ فَرَكَّهَ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: هَلْ أَحْسَنْتُمْ فَارِسَكُمْ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَحْسَنَاهُ فَتَوَبَّ بِالصَّلَاةِ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَهُوَ يَلْتَفِتُ إِلَى الشَّعْبِ حَتَّى إِذَا قَضَى صَلَاتَهُ وَسَلَّمَ، قَالَ: أَبْشِرُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ فَارِسُكُمْ، فَجَعَلْنَا نَنْظُرُ إِلَى خِلَالِ الشَّجَرِ فِي الشَّعْبِ فَإِذَا هُوَ قَدْ جَاءَ حَتَّى وَقَفَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي انْطَلَقْتُ حَتَّى كُنْتُ فِي أَعْلَى هَذَا الشَّعْبِ حِينَ أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ انْطَلَعْتُ الشَّعْبَيْنِ كِلَيْهِمَا فَانْظَرْتُ فَلَمْ أَر أَحَدًا، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ نَزَلَتْ اللَّيْلَةُ؟ قَالَ: لَا، إِلَّا مُصَلِّيًّا أَوْ قَاضِيًا حَاجَةً، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ أُوجِبَتْ فَلَا عَلَيْكَ أَنْ لَا تَعْمَلَ بَعْدَهَا.

ترجمه: د کبشه عليه السلام نه روایت دې چه سهل بن حنظلیه واته وئيلي دي چه مونږ د نبی عليه السلام سره په غزوه حنین کښې شریک شو او اوږد مزل مو اوکړو تردې چه مازیگر شو اود مونږ وخت راغې اوزه د نبی عليه السلام سره په مونږ کښې شریک شوم نو په دې وخت کښې یو اس سوار راغې او عرض ئې اوکړو ای دالله رسوله زه چه ستاسو نه مخکښې چه لارم یو غرته وختلم نود قبیله بنو هوازن خلق مې اولیدل چه ټولو خپلې ښځې بچي او اوښان او چیلن جمع کړي دي نبی عليه السلام چه دا خبره واوریده نومسکې شو او وی فرمائیل چه صبا به انشاء الله دغه ټول خلق دمسلمانانو مال غنیمت جوړشي، اوبیانې او فرمائیل چه نن شپه به په مونږ باندې څوک پهره اوکړي؟ انس بن ابی مرثد غنوی عليه السلام عرض اوکړو چه ای دالله رسوله زه به پهره اوکړم نبی عليه السلام او فرمائیل ته په اس سورشه نودې په خپل اس باندې سورشو اود نبی عليه السلام په خدمت کښې حاضر شو نبی عليه السلام ورته او فرمائیل چه دغه مخامخ غونډی ته لار شه تردې چه سر ته ئې اوخیږې خو هسې نه چه نن شپه مونږ ستا د موجودگي په وجه باندې دهوکه اوخورو، (اودشمن راباندې راشی) هرکله چه صباشو نونبې عليه السلام مونږ ته روان شو اودوه رکعته مونږ ئې اوکړو بیانې او فرمائیل چه آیا تاسو خپل شهسوار هم لیدلې دي؟ هغوی او وئیل ای دالله رسوله مونږ نه دي لیدلې ددې نه پس تکبیر اوشو نونبې عليه السلام شروع شو چه

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۵۰)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبير / المير (۸۷۰) (صحيح)

مونځ ئې کولو لیکن دسترگو په گوټونو کښې به ئې غوندې طرف ته کتل هرکله چه مونځ ئې پوره کړو او سلام ئې اوگرځوو نووئې فرمائیل تاسو خوشحاله شئ چه ستاسو شهسوار راغې مونږ د غوندې اونوته کتل چه په دې وخت کښې انس بن ابو مرثد غنوی رابښکاره شو اودنبی ﷺ مخامخ اودریدو دسلام نه پس ئې عرض اوکړو ای دالله رسوله زه لارم تردې چه دغوندې سر ته اورسیدم دکوم په باره کښې چه تا راته حکم کړې وو کله چه سحر شو زه دواړه غوندو ته اوختم اومې کتل لیکن څوک په نظر رانغلل نبی ﷺ اوفرمائیل چه آیا ته د شپې د آس نه کوز شوې وې هغه اووئیل نه صرف دمونځ او اودس ماتې دپاره کوزشوې وم، نبی ﷺ اوفرمائیل تا دخپل ځان دپاره جنت واجب کړو اوس که ته بل کوم عمل اونکړې نوتاته څه نقصان نه شی رسیدلې.

د حدیث مضمون

د حدیث مضمون دا دې، سیدنا سهل بن الحنظلیه رضی الله عنه فرمائی چه هغه صحابه کرام چه په هغوی کښې هغه خپله هم شامل دې، کوم چه د رسول الله ﷺ سره غزوه حنین ته روان وو چه په هغې کښې دیرزیات مزل وو تردې چه د مابښام وخت شو، پس ما د ماسپڅین د مونځ په وخت (ما فی نسخه تصریح الظهر) د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم، یو سړې په اس باندې سورت رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلو، هغه عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ ستاسو نه وړاندې طرف ته لارم تردې چه په فلانی فلانی غرباندې اوختلم او ناخاپه ما د قبيله هوازن خلق اولیدل چه هغوی خپلې زنانه، څاروی اوبښان، بچی او د څاروو پورې د خپل ځان سره د جنگ په موقع باندې راوستلې دی چه د هغې مطلب دا شو چه ښه تیاری سره راغلي دی او وو هم دا خلق ماهر غشی ویشتونکی، نو د دې خبر ورکونکی په خبر باندې په ځانې د دې چه هغه سره څه فکر او پریشانی لگیدلې وې نور رسول الله ﷺ مسکې شو او دا ئې اوفرمائیل ﴿تلك غيمة المسلمين غدا ان شاء الله﴾ چه دا ټول څیزونه به ان شاء الله د صبا له د مسلمانانو دپاره مال غنیمت وی هغه وخت خو چونکه مابښام شوې وو او دا مقابله په بله ورځ کیدونکې وو رسول الله ﷺ ترې د معمول مطابق تپوس اوکړو چه د شپې به بیدار اوسیدو سره زمونږ چوکیداری څوک کوی، سیدنا انس بن ابی مرثد غنوی رضی الله عنه عرض اوکړو چه دا خدمت به زه پوره کوم، رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ښه سور شه هغه لارو او فورا په خپل اس باندې سوریډو سره په خدمت کښې حاضر شو، رسول الله ﷺ اوفرمائیل: دا چه مخامخ کوم غر دې د دې طرف ته منډه کړه، تردې چه هغې ته پ، رته اورسی، یعنی ټوله شپه په هغه غر باندې اوسیدو سره چوکیداری اوکړه، او وې فرمائیل: ﴿ولا تغرن من قبلک اللیلة﴾ دا د غرور نه دې غره او غرور معنی ده دهوکه، او گوره هسی نه چه تاسو دطرف ته دشمن زمونږ د غفلت په حالت کښې حمله اوکړې، یعنی هسې نه چه ته اوده شې او چوکیداری اونکړې شې او دشمن په مونږ باندې ناخاپه حمله اوکړې، ځکه چه صحابه کرام به هغه وخت اوده وی، هغه صحابی د حدیث راوی فرمائی.

د رسول الله ﷺ په مانځه کښې التفات فرمائیل

چه کله مونږ صبا کړو نو رسول الله ﷺ مصلی یعنی د مونځ ځانې ته تشریف یوړلو او دوه رکعتې سنت کولو نه پس ئې تپوس او کړو چه تاسو خپل شهسوار لیدلې دی؟ یعنی په راتلو درته په نظر راځی، صحابه کرامو عرض او کړو چه نه جی، په نظر نه راځی، په دې کښې د مانځه دپاره اقامت اوشو، راوی فرمائی چه رسول الله ﷺ د مونځ د نیت ترلو نه پس به مخامخ غر ته هم کتل، تردې چه کله مونځ پوره شو او هغه سلام واپړولو نو وې فرمائیل چه خوشحاله شه ستاسو شهسوار په خیریت سره راغلو (رسول الله ﷺ هغه په راتلو باندې د لرې نه لیدلې وو) هم په دې وجه وړاندې راوی فرمائی چه د رسول الله ﷺ د فرمائیلو نه پس مونږ هم د هغه د کتلو دپاره په هغه غر کښې چه کومې اونې وې کتل پس مونږ هم اولیدو چه هغه راروان دې، تردې چه راغلو او د رسول الله ﷺ مخې ته اودریدلو او د سلام کولو نه پس هغه صحابی اوئیل یعنی خپله قصه ئې واوروله چه د دې ځانې نه تلو سره د دې غر سر ته اوختل کوم ځانې ته د تلو چه تاسو ماته حکم کړې وو، پس چه کله شپه شوه او صبا شو نو په دواړو غرونو باندې ختلو سره مې اوکتل (چه چرته دشمن خو راروان نه دې) نو ما څوک او نه لیدل، رسول الله ﷺ د هغه صحابی ټوله خبره اوریدلو تپوس او کړو چه د شپې د سورلئ نه کوز شوې وې؟ نو هغه عرض او کړو چه نه! مگر د مونځ او قضاء حاجت دپاره، رسول الله ﷺ هغه ته اوفرمائیل چه تا د خپل ځان دپاره جنت واجب کړو. پس اوس په تا باندې بل یو عمل کول ضروری نه دی، اوس هیڅ باک نشته په تا باندې په تا باندې په هغې کښې چه ته یو عمل نه کوی، مراد اعمال تطوع دی، مستحب او نفلی کارونه کوم چه سرې ثواب د آخرت دپاره کوی د دې حدیث نه ند رسول الله ﷺ د جهاد په سلسله کښې کامل تیاری او مستعدی د هغه انتظام او د خپلو اصحابو پوره پوره خبر تردې چه مونځ په شان اهم عبادت کښې د دې خیال او فکر، کما هو ظاهر د دې نه دا استفاد کیرې هم په دې وجه امام ابوداؤد دا حدیث مختصراً په کتاب الصلاة کښې ابواب الالتفات فی الصلاة د لاندې ذکر فرمائیلې دې، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشَرَفَ وَكْرَمَ، په دې حدیث کښې یو لفظ راغلې دې «فاذا انا بهوازن على بكرة ابائهم»... «بكرة» ځوانې اونې ته هم وئیلې شی او د اوبو رانښکلو گرگړی ته هم وئیلې شی چه په هغې کښې د بوقې رانښکلو دپاره رسن اچوی، اهل لغت او شارحین حدیث لیکلې دی چه د دې نه کثرت او استیعاب بیانول مقصود دی، وئیلې شی: «جاؤوا على بكرة ابائهم، ای جاؤوا باجمعهم» یعنی هغوی ټول راغلل هیڅ څوک باقی پاتې نه شو، علامه طیبی رحمه الله لیکلې دی چه په دې جمله کښې «على» په معنی د «مع» دې، «ای مع بكرة ابائهم» د دې اصل دا دې چه د یوځانې خلقو باندې یو خل ویره راغله نو هغه خلق د هغه ځانې نه خپل ټول سامان اخستلو سره منتقل شو تردې چه د پلار نیکه د زمانې پخوانی گرگړې هم د ځان سره یوره (بذل بزيادة) زه وایم چه راوی دلته هم دا وائی چه قبيله هوازن ټول په ټول د سره د زنانو او ماشومانو او ټولو څاروو په میدان کښې راجمع شو. والحديث اخرجه النسائي قاله المنذرى.

باب گراهیه ترک الغزو

د جهاد پریښودو د مذمت بیان

[۲۵۰۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمَرْوَزِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا وَهْبٌ، قَالَ عَبْدَةُ يَعْنِي ابْنَ الْوُرْدِ، أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ سَمِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَغْزُ، وَلَمْ يَحْدِثْ نَفْسَهُ بِالْغَزْوِ مَاتَ عَلَى شُعْبَةٍ مِنْ نِفَاقٍ".

ترجمه: ابو هريره رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه و آله نه روایت کوی فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی هر څوک چه په داسې حال کښې مړ شي چه په جهاد کښې شریک نه شی اونه ئې په زړه کښې د جهاد اراده وي نو دي په یو قسم نفاق کښې مړ شو.

شرح حدیث

رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد او فرمائیل چه په کوم سړی باندې مرگ راشی په دې حال کښې چه نه کله هغه جهاد کړې وي او نه ئې د جهاد اراده او خیال په زړه کښې راغلې وي نو د هغه مرگ دا منافقانه مرگ دي.

د دې حدیث نه په ظاهره د جهاد فرض عین کیدل معلومیږي، هم په دې وجه بعض دا وائی چه دا د رسول الله صلی الله علیه و آله د زمانې سره خاص دي چه هم هغه وخت کښې جهاد فرض عین وو، علی قول، او وئیلې شوی دی چه دا عام دي د هر زمانې د لحاظ سره، او اگر چه جهاد په هر چا باندې واجب بعینه نه دي خو کم از کم د جهاد نیت خو په هر مسلمان باندې ضروری دي یعنی ضرورت پېښ راتلو باندې، والحديث اخرجه مسلم والنسائي قاله المنذرى

[۲۵۰۳] (۲) حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عُثْمَانَ، وَقَرَأَهُ عَلَيَّ يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ الْجُرْجِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَارِثِ، عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ لَمْ يَغْزُ أَوْ يَجْهَزْ غَازِيًا أَوْ يَخْلُفَ غَازِيًا فِي أَهْلِهِ يَغْزِرْ أَصَابَهُ اللَّهُ بِقَارِعَةٍ"، قَالَ يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ فِي حَدِيثِهِ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

ترجمه: ابو امامه د نبی صلی الله علیه و آله نه روایت کوی چه فرمائیلی ئې وو څوک چه په جهاد کښې شریک نه شی اونه ئې د کوم مجاهد په تیارولو کښې مدد کړي وي او نه ئې د کوم مجاهد د کور خیرا خستي وي نو ده ته به الله تعالی د قیامت نه مخکښې سخت تکلیف ورسوي، یزید بن عبدربه په خپل روایت کښې د قبل موته اضافه کړې ده.

شرح حدیث

په دې حدیث کښې درې څیزونه ذکر شوي دي، خپله جهاد ته تلل، یعنی غزوه بنفسه، او تجهیز غازی یعنی جهاد کښې د تلونکو دپاره اسباب برابرول، او دریم څیز جهاد کښې د تلونکو د کور والو خیر خبر ساتل، او دا چه کوم سړی په دې درې کارونو کښې یو کار هم اونکړو نو الله پاک به هغه لره د هغه د مرگ نه مخکښې په څه لوئي مصیبت کښې اخته کوي. والحديث اخرجه ابن ماجه قاله المنذرى.

(۱) صحیح مسلم للإمامه ۴۷ (۱۹۱۰)، سنن النسائي للجهاد ۲ (۳۰۹۹)، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۴/۲) (صحیح)

(۲) سنن ابن ماجه للجهاد ۵ (۲۷۶۲)، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۷)، وقد أخرجه: سنن الدارمي للجهاد ۲۶ (۲۴۶۲) (حسن)

[۲۵۰۴] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَالسِّنَّتِكُمْ".

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلي دي جهاد کوي د مشرکینو سره په مالونو خپلو او په نفسونو خپلو او په ژبو خپلو سره.

باب فِي نُسْخِ نَفِيرِ الْعَامَّةِ بِالْخَاصَّةِ

جهاد ته د ټولو خلکو د تلود حکم منسوخ کيدو بيان

نفير عام دا دي چې ټول خلق په جهاد کښې شرکت او کړي، او نفير خاصه دا دي چې بعض خلق شرکت او کړي او بعض په کور باندې پاتې شي نو مصنف په دې ترجمه الباب کښې دا فرمائی چې اول حکم د نفير عام وو، گویا جهاد فرض عين وو د ټولو په حق کښ، روستو هغه منسوخ کيدو سره د نفير خاص حکم باقی پاتې شو، د جهاد حکم او په هغې کښې اختلاف، د کتاب الجهاد په شروع کښې بالتفصيل تیر شوي دي.

[۲۵۰۵] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّخَوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا سُورَةُ التَّوْبَةِ آيَةٌ ٢٤، وَمَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ إِلَى قَوْلِهِ يَفْعَلُونَ سُورَةُ التَّوْبَةِ آيَةٌ ٢٣، ٢٤ نَسَخَتْهَا الْآيَةُ الَّتِي تَلِيهَا وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفَرُوا كَافَّةً سُورَةُ التَّوْبَةِ آيَةٌ ٢٣».

ترجمه: د عکرمة رضي الله عنه نه روایت دي چې ابن عباس فرمائیلي دي چې د الله تعالی دا قول چې (إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا) که چرې جهاد ته نه ځي نو تاسو ته به دردونکې عذاب درکړي شي او د مدينې والو دپاره نه دي پکار چې پیغمبر یواځې پریري او پخپله شاته پاتې شي یعنی دهغه سره دي ټول خلق جهاد له لار شي دا حکم په دې آیت کریمه سره منسوخ شوي دي چې (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفَرُوا كَافَّةً) ټول مسلمانان دي په یوځای جهاد له نه ځي.

شرح حدیث

په اولنو دواړو آیتونو کښې د نفير عام حکم دي، سيدنا ابن عباس رضي الله عنه فرمائی دي حکم لره آیت کریمه منسوخ کړو، د ابن عباس دا راني د هغه نه روایت کونکی زمونږ په دې سند کښې عکرمة دي، د حسن روایت هم د هغه نه هم دا دي، او بعض نورو حضراتو د ابن عباس نه د دې خلاف نقل کړي دي، چې د هغې حاصل دا دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله بعض خلقو ته جهاد کښې د تلو دپاره متعين فرمائیلي وو، د روایت الفاظ دا دي "حيا من احياء العرب" نو هغه خلق د جهاد دپاره او نه وتل، پس د هغه په باره کښې دا اولنې آیت کریمه نازل شو "إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا" او دا متفق عليه مسئله ده چې رسول الله صلی الله علیه و آله خو رسول الله صلی الله علیه و آله دي که د مسلمانانو امير یو جماعت متعين کړي نو په هغوی باندې خروج واجب کیږي، لهذا دا آیت کریمه منسوخ نه دي، او کوم چې دریم آیت کریمه دي ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفَرُوا﴾

۱: سنن النسائي/الجهاد ۱ (۳۰۹۶)، (تحفة الأشراف: ۶۱۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۴/۳، ۱۵۳، ۲۵۱)، سنن

الترمذي/الجهاد ۳۸ (۲۴۷۵) (صحیح)

۲: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۲۵۸) (حسن)

کافّة) په دې کښې د یو عام قاعدې او ضابطې خبره بیان کړې شوې ده چه دا مناسب نه ده چه د یو ښهر ټول خلق د جهاد دپاره اوځی او د هغوی د تلو نه پس په هغه ښهر کښې یو مومن سړې باقی پاتې نه شی بلکه پکار ده چه بعض جهاد ته لار شی کوم چه امام مقرر کړی او بعض نور هلته ایسار شی. اه بذل عن الطبری.

د دې نه روستو حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه امام ابوداود رحمه الله هم دلته د ابن عباس رضی الله عنه نه دوه مختلف روایتونه ذکر کړې دي، اول هغه کوم لره چه د هغه نه روایت کونکې عکرمه دي، او دویم هغه چه د هغې راوی نجدة بن نفع دې کوم چه د دې اولنی روایت نه روستو راروان دي، په هغې کښې د نسخ هیڅ ذکر نشته بلکه د هغې د ظاهر نه عدم نسخ معلومېږي. اه

[۲۵۰۶] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، عَنْ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ بْنِ خَالِدٍ الْحَنْفِيِّ، حَدَّثَنِي نَجْدَةُ بْنُ نُفَيْعٍ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ لَا تَنْفِرُوا يَعْذِبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا سُورَةُ التَّوْبَةِ آيَةٌ ٨٠ قَالَ: فَأَمَّا عَنْهُمْ الْمَطْرُوكَانِ عَذَابُهُمَا.

ترجمه: دنجدة بن نفع نه روایت دې فرمائی چه دابن عباس رضی الله عنه نه مې ددې ایت: (٨) لَا تَنْفِرُوا يَعْذِبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا) په باره کښې تپوس او کړو نووځي وئیل چه باران په دوی باندي بند شوي وو او دا ددوی دپاره عذاب وو (دا دوی دپاره قحط وو چه د ولېږي د وجې نه به خلق مړه کیدل).

بَابُ فِي الرُّخْصَةِ فِي الْقُعُودِ مِنَ الْعُدْرِ

د عذريه وجه په جهاد کښې د نه شریکیدلو د اجازت بیان

[۲۵۰۷] (٢) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بِنْتِ زَيْدٍ، عَنْ بَنِي ثَابِتٍ، قَالَ: كُنْتُ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَعَيْتُهُ السَّكِينَةَ، فَوَقَعَتْ فَيَحْدُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَيْحِي فَمَا وَجَدْتُ ثِقْلَ شَيْءٍ أَثْقَلَ مِنْ فَيْحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ: "اَكْتُبْ، فَكُتِبَتْ فِي كَتِفِ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ سُورَةُ النَّسَاءِ آيَةٌ ٩، وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ سُورَةُ النَّسَاءِ آيَةٌ ٩، فَقَامَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى لَمَّا سَمِعَ فَعِزَّةَ الْمُجَاهِدِينَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَكَيْفَ يَمْنُ لَا يَسْتَعْلِمُ الْجِهَادَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؟ فَلَمَّا قَفِيَ كَلَامَهُ غَشِيَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّكِينَةُ، فَوَقَعَتْ فَيَحْدُ عَلَى فَيْحِي وَوَجَدْتُ مِنْ ثِقَلِهَا فِي الْمَرَّةِ الثَّانِيَةِ كَمَا وَجَدْتُ فِي الْمَرَّةِ الْأُولَى، ثُمَّ سُرِّيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَقْرَأْ يَا زَيْدُ، فَقَرَأْتُ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ سُورَةُ النَّسَاءِ آيَةٌ ٩، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَيْرَ أُولَى الْغَيْرِ سُورَةُ النَّسَاءِ آيَةٌ ٩ الْآيَةُ كُلُّهَا، قَالَ زَيْدُ: فَأَنْزَلَهَا اللَّهُ وَحْدَهَا فَأَلْحَقْتُهَا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى مُلْحَقِهَا عِنْدَ صَدْرِي فِي كَيْفٍ."

ترجمه: دزید بن ثابت رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه زه دښې رضی الله عنه په څنگ کښې ناست وم چه ناگهانه په هغه باندي وحی نازلیدل شروع شول اودښې رضی الله عنه پتون زماپه پتون باندي وو

(١): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ٦٥٢٣) (ضعيف)

(٢): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ٣٧٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٨١/٥، ١٩٠، ١٩١) (حسن صحيح)

مادنبی ﷺ د پتون نه دروند بل شي نه دي ليدلې بيانيې ﷺ نه دا کيفيت ختم شو اوونې فرمايل اوليکه نوماد چيلی په وولی باندې دا آيت «لا يستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله» تراخړه پورې اوليکلوعبدالله بن ام مکتوم يو وړوند صحابي چه کله دمجاهدينو فضائل واوريدل نوونې ونيل اي دالله رسوله دهغه مومنانو به څه حال وي څوک چه جهاد نه شي کولي نوچه هرکله هغوی خپله خبره پوره کړه نوبيا به رسول الله ﷺ وحي نازلیدل شروع شول اودهغه ورون زما په ورون باندې راغې مادومره وزن محسوس کړو څومره چه مخکښې محسوس کړې وو، بيا ددې نه پس وحي نازلیدل اودريدل نونبې عليه السلام اوفرمايل اي زيد اووايه ما آيت کریمه اولوستلو نبی ﷺ اوفرمايل «غير اولي الضر» آيت تراخړه پورې، زيد اوونيل بيادا «غير اولي الضر» جمله يواځې نازله شوه ليکن مادهغې سره يو ځاني اولگوله په الله مې دي قسم وي گويا کښې اوس هم زه ددې هډوکي سورې وينم په کوم ځاني کښې چه مادا لگولي وو.

مضمون حديث

«عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ : كُنْتُ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَشِيْتُ السَّكِينَةَ الْخَ» د حديث مضمون واضح دي هغه دا چه سيدنا زيد بن ثابت ؓ فرمائي چه په رسول الله ﷺ باندې ناڅاپه د سكينه او سکون کيفيت راغلو لکه چه د وحي په وخت باندې به وو، هغه وخت رسول الله ﷺ خپل پتون زما په پتون باندې کيخودلې وو، چه کله په هغه باندې د وحي نزول شروع شو نو د هغه د هغه خپې ډير وزن په ما باندې محسوس شو، بيا چه کله هغه کيفيت د هغه نه لرې شو (د وحي د نازلیدو نه پس) نو رسول الله ﷺ ماته د ليکلو دپاره اوفرمايل نو ما د يو څاروی په هډوکي باندې اوليکل : «لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» الي اخر الاية، په دې آيت کریمه کښې د مجاهدينو فضيلت ذکر شوې دي، او ابن ام مکتوم کوم چه په جهاد کښې د خپل عذر د وجې نه نه وو شريک شوې، هغه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه کوم سرې د جهاد طاقت نه لري د هغه څه حکم دي؟ د هغه د سوال نه روستو په رسول الله ﷺ باندې دوباره د وحي کيفيت راغلو او بيا د هغه کيفيت د ختمیدو نه روستو رسول الله ﷺ اولنې آيت په سيدنا زيد ؓ باندې اولوستلو نو رسول الله ﷺ په دې آيت کریمه کښې «غير اولي الضر» اضافه اوکړه يعنی الله پاک دوباره د مستقل وحي په ذريعه د دې لفظ اضافه اوفرمايله.

شرح حديث

«ملحق» په معنی د الحاق د ځاني او «صدع» په معنی د چاوندی، سيدنا زيد ؓ فرمائي چه والله کوم ځاني کښې چه ما په هډوکي باندې هغه آيت کریمه ليکلې وو ماته ښه ياد دی، هلته هډوکي کښې لېشان چاودې وو، او هغه منظر گويا زما د سترگو په وړاندې دي، د دې حديث نه معلومه شوه چه عمی يعنی وړندوالي دا په جهاد کښې د شرکت نه عذر دي، قال تعالى : «لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ» (الاية) اخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي من حديث ابی اسحاق السبيعي عن البراء بن عازب بنحوه، قال المنذري

[۲۵۰۸] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَقَدْ تَرَكْتُكُمْ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا يَزُومُ مَسِيرًا وَلَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ، وَلَا قَطَعْتُمْ مِنْ وَادٍ، إِلَّا وَهُمْ مَعَكُمْ فِيهِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يَكُونُونَ مَعَنَا وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ؟ فَقَالَ: حَسْبُهمُ الْعَذْرُ".

ترجمه: دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی یقینا تاسو پریښودلی دی په مدینه کښې داسې کسان څوک چه ستاسو سره په سفر کښې او به یوه مسافه قطع کولو کښې یا مال خرچ کولو کښې تاسو سره دی، صحابه کرامو عرض او کړو ای دالله رسوله داڅنگه کیدې شي چه هغوی دې زمونږ سره په ثوابونو کښې شامل دی او حال دا چه هغوی دې په مدینه کښې وی؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل هغوی عذر ایسار کړی دی.

شرح حدیث

یو ځل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په یو جهاد کښې خپلو اصحابو ته خطاب کولو سره او فرمائیل چه بیشکه تاسو به په مدینه کښې څه داسې خلق پریخودلې دی چه تاسو چه څه کوئ، په زمکه کښې تلل او یوه وادی قطع کول یا خرچ کول وی هغه خلق په دې ټولو څیزونو کښې تاسو سره شریک دی یعنی د اجر او ثواب په اعتبار سره صحابه کرامو د دې وجه او تپوسله نو هغه او فرمائیل (حسبهم العذر) چه چونکه د هغوی دا راتلل مجبوری او عذر د وجې نه دی، یعنی که هغوی باندي دا مجبوری نه وې نو هغوی به تاسو سره ضرور راتلې د ښه نیت د وجې نه.

معلومه شوه چه که په جهاد کښې عملا شرکت نه شی کولې نو کم از کم نیت خو کول پکار دی، وهذا كما سبق من قوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ولكن جهاد ونية. والحديث أخرجه البخاري تعليقا، وأخرجه مسلم وابن ماجه عن جابر رضي الله عنه بنحوه قاله المنذرى. (مختصا)

بَاب مَا يُجْزَى مِنَ الْغَزْوِ

باب د جهاد په بدله کښې کوم څیز کافی دې؟

د ترجمې حاصل دا دې چه کوم یو عمل د جهاد بدل او د هغې قائم مقام کیدې شي، د حدیث الباب نه معلومه شوه چه تجهیز غازی او هم دغه شان د غازی د کور والو نگرانی او خیر خبر قائم مقام د جهاد دې، دا مضمون اوس نزدې هم تیر شو.

[۲۵۰۹] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ غَمْرُو بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ، حَدَّثَنِي يَحْيَى، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنِي بُشَيْرُ بْنُ سُوَيْدٍ، حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ الْجَنَيْ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا وَمَنْ خَلَفَهُ فِي أَهْلِهِ بِغَيْرِ فَقَدْ غَزَا".

ترجمه: د زید بن خالد جهني رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله فرمائیلی دي چاچه دمجاهد په تیارولو کښې تعاون او کړو نویقینا ده جهاد او کړو او چاچه دمجاهد د اهل او عیال حفاظت

(۱): صحيح البخاري/الجهاد ۳۵ (۲۸۳۹ تعليقا)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۰)، وقد أخرجه: حم (۱۶۰/۳)، (۲۱۴) (صحيح)
(۲): صحيح البخاري/الجهاد ۳۸ (۲۸۴۳)، صحيح مسلم/الإمارة ۲۸ (۱۸۹۵)، سنن الترمذي/الفضائل ۶ (الجهاد ۱۶۲۸)، سنن النسائي/الجهاد ۴۴ (۳۱۸۲)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۳ (۲۷۵۹)، (تحفة الأشراف: ۳۷۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۵/۴، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۹۲/۵، ۱۹۳)، سنن الدارمي/الجهاد ۲۷ (۲۴۶۳) (صحيح)

اوکړو نویقینا ده جهاد اوکړو.

[۲۵۱۰] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ مَوْلَى الْمُهَرَّبِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ إِلَى بَنِي لُحْيَانَ وَقَالَ: لِيُخْرِجَ مِنْ كُلِّ رَجُلَيْنِ رَجُلٌ، ثُمَّ قَالَ: لِلْقَاعِدِ أَيْكُمْ خَلْفَ الْخَارِجِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَبَيْتِهِ، كَانَ لَهُ مِثْلُ نِصْفِ أَجْرِ الْخَارِجِ.

ترجمه: ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم بنی لحيان ته یو لښکر اولیرلو او ورته ئې فرمائیل: چه په هرو دوو کسانو کښې دې یو کس خامخا لارشي، او بیا ئې د جهاد نه پاتې شوو خلکو ته او فرمائیل که چرې تاسو د مجاهدینو د کورونو سرپرستی اوکړئ نو ستاسو دپاره به د مجاهد د نیم اجر برابر اجر و.

شرح حدیث

﴿لِيُخْرِجَ مِنْ كُلِّ رَجُلَيْنِ رَجُلٌ﴾ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه په هر دوه سړو کښې دې یو د جهاد دپاره اوځي، گویا د هر کوراو هرې محلې نه دې نیم سړی د جهاد دپاره لارشي او نیم دې هلته ایسار شي، د اولنی حدیث نه معلومه شوه چه د خارج او خالف بخیر دواړو اجر برابر دي، او د دې حدیث نه معلومېږي چه د خارج دپاره پوره اجر او د خالف دپاره نیم اجر دي، د دې جواب دا دي د نصف نه د مجموعه اجر نصف مراد دي او دا مطلب نه دي چه د هغه دپاره د اجر خارج نصف دي، او کله چه یو څیز په دوه حصو کښې تقسیم کړې شي نو هلته تنصیف کولې شي،

كذا في البذل عن الحافظ، والحديث أخرجه مسلم قاله المنذري. (۲)

بَابُ فِي الْجُرَّاءِ وَالْجُبْنِ

د بهادري او بزدلي بيان

د جهاد ابواب شروع دی چه د هغې دپاره جرأت او همت پکار دي هم په دې مناسبت سره مصنف دا باب قائم کړې دي.

[۲۵۱۱] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَرَّاجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عَلِيٍّ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "شَرُّ مَا فِي رَجُلٍ شَرُّ هَالِكٍ وَجَبْنِ خَالِعٍ".

ترجمه: د عبد العزيز بن مروان نه روایت دې فرمائی چه د ابوهريره رضی اللہ عنہ نه مې اوریدلي دي فرمائیل ئې چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه مې اوریدلي دي چه فرمائیل ئې: چه دانسان په بدو عادتونو کښې دوه ډیرید اولونئ بد عادتونه دي یو بخل کول او بل بزدلي کول.

(۱): صحيح مسلم الإمارة ۳۸ (۱۸۹۶)، (تحفة الأشراف: ۱۴۱۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۵/۳، ۴۹، ۵۵) (صحيح)

(۲) قلت ونص الحديث يابى هذا التوجيه اذ فيه تصريح بنصف اجر الخارج، نعم يجري هذا التوجيه في الحديث الذي مضى في كتاب الزكاة، باب تصدق المرأة من بيت زوجها فقد مر هذا التوجيه هناك فارجع اليه

(۳): تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۱۰)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۰۲/۲، ۳۲۰) (صحيح)

شرح حدیث

د سيدنا ابوهريره رضي الله عنه حديث مرفوع دې چه رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائيلو، د انسان په بدترين عادتونو كښې يو سخت بخل دې كوم چه ويرونكې وي، او دويم بدترين صفت بزدلي ده چه د هغې د وجې نه نې زړه بهر راوځي، اعاذنا الله تعالى من شح هالع وجبن خالع، بل من الجبن مطلقا، وفي الحديث: اللهم اني اعوذبك من الجبن والبخل.

باب في قوله تعالى {وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ}

د الله تعالى ددې قول د مفهوم بيان چه: («وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»)

د مصنف غرض په دې باب سره د دې آيت كريمه تفسير بيانول دي چه په هغې كښې د جهاد ترغيث ور كړې شوې دې او په ترك جهاد باندې وعيد راغلې دې، د ترك جهاد په باره كښې د دې نه مخكښې "باب كراهية ترك الغزو" كښې تير شوې دې او هم دغه شان وړاندې كتاب البيوع كښې: «باب في النهي عن العينة» كښې راروان دې، «عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ «إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّنْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ذُلًّا لَا يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ»»

[۲۵۱۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ حَبِيبَةَ بْنِ شَرِيحٍ، وَابْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَسْلَمَ أَبِي عِمْرَانَ، قَالَ: غَزَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ نُرِيدُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ، وَعَلَى الْجَمَاعَةِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَالرُّومُ مُلَصِّقُو ظُهُورِهِمْ بِحَابِطِ الْمَدِينَةِ، فَعَمَلُ رَجُلٍ عَلَى الْعَدُوِّ فَقَالَ النَّاسُ: مَهْ مَهْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُلْقِي بِأَيْدِيهِ إِلَى التَّهْلُكَةِ، فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ: إِنَّمَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِيْنَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ لَمَّا نَهَرَ اللَّهُ نَبِيَّهٗ وَأَظْهَرَ الْإِسْلَامَ قُلْنَا: هَلُمَّ نَقِمْ فِي أُمُورِنَا وَنُصْلِحْهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةٌ ٢٥٠ قَالَ لِقَاءُ بِالْأَيْدِي إِلَى التَّهْلُكَةِ أَنْ نَقِمْ فِي أُمُورِنَا وَنُصْلِحْهَا وَتَدْعَ الْجِهَادَ، قَالَ أَبُو عِمْرَانَ: فَلَمْ يَزَلْ أَبُو أَيُّوبَ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى دُفِنَ بِالْقُسْطَنْطِينِيَّةِ.

ترجمه: د حضرت اسلم ابو عمران رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه مونږه د جهاد په اراده د مدينې نه قسطنطنيه ته روان شو او روميان مدينې ته نژدې رارسيدلي وو، نوچه په خلقو كښې به يوكس په دشمن حمله او كړه نو خلقو به ورته او وئيل مه كوه مه كوه لا اله الا الله، ته خو خپل خان په خپلو لاسونو په هلاكت كښې اچوي، ابوايوب او وئيل يقيندا آيت زمونږ دانصارو په باره كښې نازل شوې دې، هر كله چه الله تعالى دخپل نبي ﷺ مدد او كړو او اسلام نې غالب كړو نو مونږ په خپلو زړونو كښې او وئيل (اوس د جهاد څه ضرورت دې) اوس خوبه مونږه د خپلو مالونو سره پاتې كيرو او حفاظت به نې كوو بيا الله تعالى دا آيت نازل كړو (وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ) د الله په لاره كښې خرچ كوي او خپل خان په هلاكت كښې مه اچوي (سورة البقرة: ۱۹۵)، خپل خان په هلاكت كښې اچول دادې چه مونږ په خپلو مالونو كښې مشغول شو، دهغې فكر كوو او جهاد پرېږدو، ابو عمران او وئيل ابوايوب به هميشه د الله په لاره كښې جهاد كولو تردې چه په قسطنطنيه

کښې دفن کړې شو.

شرح حدیث

ابو عمران فرمائی چې مونږ د قسطنطنیه د فتح کولو دپاره د مدینې منورې نه روان شو او زمونږ په جماعت باندې امیر د سیدنا خالد بن ولید رضی اللہ عنہ خوښی عبدالرحمن وو، او د جنگ په وخت دشمن یعنی اهل روم حائط المدینه یعنی قسطنطنیه ښهر کښې پناه اخستلو سره خپلې ملاگانې یوځایې کړې وې، لا جنگ شروع شوې نه وو چې په مسلمانانو کښې یو سړی مجاهد اول حمله اوکړه (یعنی په حمله کولو کښې ئې سبقت اوکړو، نورو خلقو لا سوچ کولو) نو د هغه په حمله کولو باندې مسلمانانو اووې «مه لا اله الا الله» چې اودریزه اودریزه څه کوې، خپل ځان په هلاکت کښې اچوې، سیدنا ابویوب انصاری رضی اللہ عنہ هلته موجود وو هغه فوراً خبرې اوکړې او په منع کونکو ئې رد اوکړو او د کوم آیت نه چې منع کونکو گویا استدلال کړې وو هغه د دې صحیح تفسیر او شان نزول بیان او فرمائیلو، چې د هغې حاصل دا دې چې په اصل کښې دا آیت کریمه زمونږ یعنی انصارو په باره کښې نازل شوې دې، هغه دا چې کله اسلام خور شو او الله پاک هغه ته غلبه ورکړه نو مونږ خلقو سوچ اوکړو چې اوس مونږ له د خپلې زمیندارۍ خبر اخستل پکار دی نو په دې باندې دا ایت کریمه نازل شو، پس خپلو لاسونو لره په هلاکت کښې د اچولو مطلب خو دا دې چې مونږ په خپلو پټو کښې مشغول کیدو سره جهاد پریږدو نه دا چې دا تاسو کوم خیال کوئ او حمله کونکې منع کوئ، وړاندې راوی فرمائی چې د دې نه پس ابو ایوب انصاری رضی اللہ عنہ په دې غزوه کښې جنگ کولو تردې چې وفات کیدو سره هم هلته د قسطنطنیه په حدود کښې دفن کړې شو رضی الله عنه، په دې حدیث کښې چې د کومې غزوې ذکر دې دا هم هغه غزوه ثانیه ده د غزوة البحر نه چې د هغې ذکر اوس نژدې تیر شوې دې، چې د هغې په باره کښې دا تیر شوې دی چې د هغې امیر یزید بن معاویه وو، او دلته په روایت کښې د عبدالرحمن بن خالد بن یزید رضی اللہ عنہ په باره کښې دی چې هغه امیر وو او حضرت په بذل کښې د تاریخ طبری نه په دې باندې مزید نقل کړې دې چې «وعلى اهل مصر عقبة بن عامر، وعلى اهل الشام فضالة بن عبيد» او په یو کښې دا دی «وعلى الجماعة عبدالرحمن بن خالد»، اصل کښې د مختلف ملکونو په اعتبار سره دا امارت دې، د اهل مدینه د جماعت امیر عبدالرحمن بن خالد بن الولید دې، او د پوره لښکر امارت عامه د یزید بن معاویه دپاره وو.

ﷺ : د فتح قسطنطنیه ذکر په کتاب الفتن من اشراط الساعة د لاندې هم په حدیث کښې راغلي دي، پس د ترمذی په روایت کښې دی : قوله : «الْمَلْحَمَةُ الْعُظْمَى وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ وَخُرُوجُ الدُّجَالِ فِي سَبْعَةِ أَشْهُرٍ» امام ترمذی رحمته الله فرمائی : «وَالْقُسْطَنْطِينِيَّةُ هِيَ مَدِينَةُ الرُّومِ تُفْتَحُ عِنْدَ خُرُوجِ الدُّجَالِ وَالْقُسْطَنْطِينِيَّةُ قَدْ فُتِحَتْ فِي زَمَانِ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اهـ» د امام ترمذی رحمته الله اشاره هم د دې فتح طرف ته ده کومه چې په حدیث الباب کښې ذکر شوې ده چې د هغې په باره کښې فرمائی چې د بعض صحابه کرامو په زمانه کښې فتح شوې ده، خو د حضرات صحابه کرام رضی اللہ عنہم په زمانه

کښې اگر چه هغه فتح شوی ده خو هلته اسلامي حکومت قائم نه شو بلکه د هغوی سره په اداء جزیه باندې مصالحت اوشو، په حاشیه د کوکب ص ۹۵ ج ۲ کښې حضرت شیخ لیکي چه د دې اولې فتح نه روستو دوباره رومیان په هغې باندې قابض شو، بیا د یوې ډیرې اوږدې مودې نه پس په ۸۵۷هـ کښې مسلمانانو دا دوباره فتح کړه، تقریبا پنځوس ورځو پورې مسلمانانو د هغې محاصره کړې وه، بیا مسلمانانو ته انتهای شانداز او ښکاره فتح حاصله شوه، چه په هغې کښې ورته بیسماره مال غنیمت حاصل شو. اه دا نوم په دوه طریقو سره ضبط کړې شوی دې قسطنطنیه د طاء نه روستو یا تحتانیه بیا نون، قال النووی وهو المشهور، دویم دا چه د نون نه پس بیا یا مشدده قسطنطنیه، والحديث اخرجه الترمذی والنسائي (قال المنذرى) ملخصا.

باب فی الرَّمَى

د نښې ویشتلو د فضیلت بیان

[۲۵۱۳] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَامٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَقَبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَدْخُلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ صَانِعُهُ يَخْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ وَالرَّامِيَ بِهِ، وَمُنْبِلُهُ وَارْمُوا وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا، لَيْسَ مِنَ اللَّهِوَالْأَثَلَاثُ: تَأْدِيبُ الرَّجُلِ قَرَسَهُ، وَمَلَأَعَيْنَتَهُ أَهْلَهُ، وَرَمِيَهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ الرَّمَى بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَأَمَّا نَاعِمَةٌ تَرَكَهَا أَوْ قَالَ كَفَرَهَا".

ترجمه: د عقیبه بن عامر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اوریدلي دي چه فرمائیل ئې یقینا الله تعالی دیو غشي په وجه باندې درې کسان جنت ته داخلوي یو ددې جوړونکي چه د ثواب په اراده ئې جوړوي او بل ددې ویشتونکي دې او بل هغه کس دې څوک چه نښې ویشتونکي ته په لاس کښې غشي ورکړي پس تاسو دغشو ویشتلو زدکړه او کړئ او په اسونو باندې سورلي کوی لیکن ماته په اسونو باندې د سورلي کولو په نسبت غشي ویشتل ډیر محبوب دي اودین چاته دلوبو کولو اجازت نه ورکوي مگر (ددې څیزونو) یو خپل اس ته تربیت ورکول دویم دخپل اهل سره توقې کول او په خپله لینده باندې غشي ویشتل او څوک چه غشي ویشتل هیرکړي پس دهغه نه چه زده ئې کړي په وجه دې زاره کیدو نویقینا ده یونعمت پریخودو او یا راوی داسې اووئیل چه دیونعمت ناشکري ئې اوکړه.

شرح حدیث

یعنی الله پاک د یو غشي د وجې نه درې کسان جنت ته داخلوی، د غشي جوړولو والا کاریگر کوم چه د دې په جوړولو کښې د خیر او ثواب نیت کوی، دویم غشي جوړونکي لره، دریم منبل یعنی غشي ورکونکي ته، نبل غشي ته وائی، که هغه ورکونکي ئې د خپل ملکیت نه ورکړی، یا ئې د تیکي نه راویستلو سره ورکړی، او د منبل نه مراد هغه هم کیدې شی چه کوم ځانې په نخښه باندې غشي لگیدلي دي یو سرې هغه د هغه ځانې نه

اوچت کړی او غشی ویشتونکی ته ئې ورکړی.

(وارموا وارکبوا) یعنی د جهاد د تیاری دپاره د غشو ویشتلو فن هم زده کړئ او شه سواری هم او دا چه تاسو په غشو ویشتلو کښې مهارت حاصل کړئ، زما په نزد زیاته غوره دا ده په نسبت د رکوب کښې مهارت حاصلولو دپاره (ځکه چه د رمی نفع زیاته عامه ده په نسبت د رکوب، بیا وړاندې فرمائی چه د لهرو ولعب یو قسم هم مباح نه دي سوا د درې قسمونو نه، یو اس ته تادیب ورکول یعنی هغه ته تریننگ ورکول او د هغه اصلاح (چه هغه د سورلئ قابل شی)، او د خپلې ښځې سره ملاعبت کول، او دریم غشی ویشتل، د دې غشی ویشتلو نه مراد هغه غشی ویشتل دی کوم چه د نخښې د ویشتلو د مشق په طور کولې شی، یعنی نخښه ویشتل زده کول. والحديث اخرجه النسائي، واخرجه مسلم مختصرا (المنذري ملخصا)

[۲۵۱۴] (حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ ثُمَامَةَ بْنِ شَفِيٍّ الْهَمْدَانِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجَبَنِيَّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: "وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ سَوْرَةُ الْأَنْفَالِ آيَةٌ ٢٠، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ".

ترجمه: دعقبة بن عامر نه روایت دي فرمائی چه د نبی ﷺ نه مې اوریدلي دي چه په منبرې فرمائیل یقینا د الله تعالی ددې قول مراد: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» دادې چه نبی ﷺ اوفرمائیل خبردار د دشمن دمقابلې دپاره قوت حاصلول غشی ویشتل دي او خبردار غشی ویشتل قوت دي او خبردار غشی ویشتل قوت دي.

تشریح

(وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) په دې باندې رسول الله ﷺ درې کرته اوفرمائیل چه (لَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) یعنی الله پاک چه دا فرمائی چه د کفارو سره د مقابلې تیاری او کړئ ترڅو چه کیدې شی، د دې تیاری نه مراد غشی ویشتل دی یعنی په دې کښې انسان لره ښه مهارت حاصلول پکار دی، یعنی د طاقت یو خاص او اهم رکن دا دي، مراد انحصار نه دي، کما فی قوله (الحج عرفة والندم نوبة) هسې ددې په تفسیر کښې په بذل کښې دتفسیر کبیرنه درې څلور اقوال ذکر کړې شوي دي، په بذل کښې لیکلې دي چه آیت کریمه دال دي په دې خبره باندې چه د جهاد دپاره استعداد او تیاری، غشی ویشتل اود وسلې استعمال د فروسیت (مهارت) په ذریعه فرض دي خو فرض کفایه دي، والحديث اخرجه مسلم وابن ماجه قاله المنذري.

.....

^۱: صحيح مسلم بالإمارة ۵۲ (۱۹۱۷)، سنن ابن ماجه للجهاد ۱۹ (۲۸۱۳)، (تحفة الأشراف: ۹۹۱۱)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/تفسير القرآن ۹ (۳۰۸۳)، مسند احمد (۱۵۷/۴)، سنن الدارمي للجهاد ۱۴ (۲۴۴۸) (صحيح)

بَابُ فِي مَنْ يَغْزُو وَيَلْتَمِسُ الدُّنْيَا

بیان دهغه کس چه جهاد د مال حاصلولو دپاره کوی

[۲۵۱۵] (۱) حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيُّ، حَدَّثَنَا بِقِيَّةٌ، حَدَّثَنِي بِحَيْرٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "الْغَزْوُ غَزْوَانِ فَأَمَّا مَنْ ابْتَغَى وَجْهَ اللَّهِ، وَأَطَاعَ الْإِمَامَ، وَأَتَقَى الْكِرِمَةَ وَيَأْسَرَ الشَّرِيكَ، وَاجْتَنَبَ الْفُسَادَ، فَإِنَّ ثَوْمَهُ وَثَبَهُ أَجْرُ كُلِّهِ، وَأَمَّا مَنْ غَزَا فُحْرًا وَرِيَاءً وَسَمْعَةً وَعَصَى الْإِمَامَ وَأَفْسَدَ فِي الْأَرْضِ فَإِنَّهُ لَمْ يَرْجَعْ بِالْكَفَافِ".

ترجمه: معاذ بن جبل رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه و آله نه روایت کوی چه فرمائیلي یسې دي جهاد په دوه قسمه دي یو خو هغه جهاد دي چه د الله درضاد پاره کیږي، او په دي کښې دغسوره نه غوره مال خرچ کړې شي او د خپل مسلمان ورور سره همدردی او کړې شي او د شر او فساد نه پرهیز او کړې شي نو په داسې جهاد کښې اوده کیدل وینسیدل ټول عبادت دي، او څوک چه جهاد د خپلي لویي ښکاره کولو د پاره او د خپلي مرتبي ظاهرولو دپاره او د شهرت حاصلولو د پاره کوی او دخپل امیرنافرمانی کوي او په زمکه کښې شر او فساد خوروي نو داسې کس به دقیامت په ورځ دخان سره هیڅ نیکی رانه وړی.

شرح حدیث

یعنی د غزوه دوه قسمونه دي د غازي په لحاظ سره، پس د کوم سړي غرض چه په غزوه سره د الله پاک د رضا حصول وي، او د امام هم هغه تابعداری کوی او خپل محبوب څیز یعنی نفس او مال لره خرچ کړي او د خپل ملگری سره نرمه معامله ساتي (یاسر د ماضی صیغه ده په وزن د قاتل، چه د هغې مصدر المیاسرة دي یعنی مساهله نرم سلوک، او د جهگړي او فساد نه پرهیز کوی نو د داسې غازي اوده کیدل پاسیدل ټول د اجر باعث دي، وړاندې په حدیث کښې د دي مقابل ذکر شوې دي چه د هغې په باره کښې دي (۱) فانه لم يرجع بالكفاف (۲) چه داسې غازي برابر هم نه واپس کیږي، یعنی چه څنگه تلې وو هغه شان هم واپس نه شو بلکه د نقصان سره واپس شو، والحديث أخرجه النسائي قاله المنذرى.

[۲۵۱۶] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعِيُّ بْنُ تَافِعٍ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذُلُبٍ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ ابْنِ مَكْرَزٍ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَجُلٌ يُرِيدُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَهُوَ يَتَّقِي عَرَضًا مِنَ عَرَضِ الدُّنْيَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا أَجْرَ لَهُ، فَأَعْظَمَ ذَلِكَ النَّاسُ وَقَالُوا لِلرَّجُلِ: عُدْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَعَلَّكَ لَمْ تَفْهَمْ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَجُلٌ يُرِيدُ الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَهُوَ يَتَّقِي عَرَضًا مِنَ عَرَضِ الدُّنْيَا، فَقَالَ: لَا أَجْرَ لَهُ، فَقَالُوا لِلرَّجُلِ: عُدْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ: الثَّالِثَةُ، فَقَالَ لَهُ: لَا أَجْرَ لَهُ.

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي یو سړي اوونیل اي دالله رسوله څوک چه دالله په لار

(۱) سنن النسائي/الجهاد ۴۶ (۳۱۰)، والبیعة ۲۹ (۴۲۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۲۹)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الجهاد ۱۸ (۴۳) موقوفاً، مسند احمد (۲۳۴/۵)، سنن الدارمي/الجهاد ۲۵ (۲۴۶۱) (حسن)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۹۰، ۳۶۶) (حسن)

کښې د مال حاصلولو د پاره جهاد کوي نودده څه حکم دې نبي ﷺ او فرماښل دده د پاره به هېڅ اجر نه وي خلقو دا خبره ډیره لویه او گټورله او هغه کس ته نې او وئیل چه در رسول الله نه دوباره تپوس او کړه کيدې شي چه ته نه نې پوهه شوې نو هغه کس بيا و وئیل اي د الله رسوله څوک چه د الله په لار کښې د مال حاصلولو د پاره جهاد کوي نودده څه حکم دې نبي ﷺ او فرماښل دده د پاره به هېڅ اجر نه وي نو دوی بيا هغه کس ته او وئیل چه در رسول الله نه بيا تپوس او کړې نوده ترې په دريم ځل تپوس او کړو نو ورته نې او فرماښل چه دده د پاره به هېڅ اجر نه وي.

شرح حديث

د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړې شو چه کوم سړې جهاد ته لار شي او حال دا وی چه هغه د دنيوی مال او متاع هم طالب وی؟ نو هغه او فرماښل « لا اجر له » پس خلقو د رسول الله ﷺ دا جواب ډیر عظیم او دروند او گټورلو یعنی دا خبره ډیره سخته ده، د هغوی یقین راغلو چه د رسول الله ﷺ هم دا مراد دې بلکه خیال نې دا راغلو چه سائل تپوس صحیح نه دي کړې او رسول الله ﷺ نې په خپله خبره باندې پوهه کړې نه دي، په دې وجه رسول الله ﷺ داسې جواب ورکړو، لکه دا خلقو هغه تپوس کونکی ته او وې چه ته د رسول الله ﷺ نه دوباره تپوس او کړه، پس هغه دوباره تپوس او کړو، رسول الله ﷺ دې ځل هم هغه جواب او فرماښلو، خلقو په هغه باندې اصرار او کړو چه یو ځل بيا تپوس او کړه، هغه په دريم ځل تپوس او کړو نو رسول الله ﷺ دې ځل هم هغه جواب ورکړو، حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه د سائل په سوال کښې دوه احتمالات دی، یو دا چه یو سړې په صورت جهاد کښې روان دي او د جهاد په نوم باندې د کور نه وتلې دي خو مقصود اصلی د هغه دنیا گټل دی، بل احتمال دا دي چه مقصود خو جهاد دي خو ورسره نې د مال د حصول نیت دي، په اول صورت کښې به د رسول الله ﷺ په کلام کښې نفی د مطلق ثواب وی، او په دویم صورت کښې به نفی د کمال اجر وی. اه

بَابُ مَنْ قَاتَلَ لِيَتَكُونَ كَلِمَةً لِلَّهِ هِيَ الْعُلْيَا

باب دې په بیان د فضیلت د هغه کس کښې چه د دین د غالب کیدو د پاره جهاد کوي

[۲۵۱۷] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَدَةَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، أَنَّ أَعْرَابِيًّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ يُقَاتِلُ لِلدِّكْرِ، وَيُقَاتِلُ لِيُحْمَدَ، وَيُقَاتِلُ لِيُنْفَنَمَ، وَيُقَاتِلُ لِيُرَى مَكَانَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَاتَلَ حَتَّى تَكُونَ كَلِمَةً لِلَّهِ هِيَ أَعْلَى، فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ".

ترجمه: د ابو موسی رضی الله عنه نه روایت دي یو باندې چې د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او عرض نې او کړو چه یو سړې ددې د پاره جهاد کوي چه زه دي په خلقو کښې یاد کړې شم

۱: صحيح البخاري/العلم ۴۵ (۱۲۳)، الجهاد ۱۵ (۲۸۱۰)، الخمس ۱۰ (۳۱۲۶)، التوحيد ۲۸ (۷۴۵۸)، صحيح مسلم/الإمارة ۴۲ (۱۹۰۴)، سنن الترمذي/فضائل الجهاد ۱۶ (۱۶۴۶)، سنن النسائي/الجهاد ۲۱ (۳۱۳۸)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۱۳ (۲۷۸۳)، (تحفة الأشراف: ۸۹۹۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۲/۴، ۳۹۷، ۴۰۲، ۴۰۵، ۴۱۷) (صحيح)

اوددې دپاره چه زما دي تعريف او کړې شي اوددې دپاره چه غنيمت حاصل کړم اوددې دپاره چه زما مرتبه په خلقو کښې او پيژندلې شي، نبی ﷺ او فرماښل څوک چه ددې دپاره جنگيږي چه دالله دين بلند او بالا شي نو دا جهاد فی سبيل الله دې.

شرح حديث

« یری » د مضارع معروف صيغه ده د « اراءة » نه، په معنی د ښودلو، او د مکان معنی ده منزلت او مرتبه، یعنی قتال کوی د دې دپاره چه د خپل شجاعت او بهادری مرتبه خلقو ته اوښائی نو رسول الله ﷺ او فرماښل چه کوم سړې قتال د دې دپاره کوی چه د الله پاک کلمه اوچته شی، دا قتال په اصل کښې د الله پاک دپاره دې، او په صحیح معنی کښې جهاد دې، په بذل کښې حافظ نقل کړې دی چه د کلمة الله نه مراد دعوة الله الی الاسلام دې، او عینی په (ص ۱۲۸ ج ۱) په شرح د بخاری کښې په دې باندې اضافه ده، وقیل: هی قوله لا اله الا الله.

د اخلاص فی العمل مراتب

بیا علامه عینی د « ما استفاد من الحديث » د لاندې لیکلې دی چه د دې حدیث نه معلومه شوه چه د عبادت د معتبر کیدو دپاره اخلاص شرط دې، پس چه د کوم سړی د عمل باعث چه صرف دنیا وی نو د داسې سړی په عمل باطلیدو کښې هېڅ شک نشته، او د کوم سړی د عمل مقصد چه دواړه وی دینی هم او دنیوی هم، پس که باعث دینی اقوی وی نو په دې صورت کښې د جمهورو په نزد هغه عمل معتبر دې، او د حارث محاسبی رائي دا ده چه دا عمل هم باطل دې د حدیث الباب نه استدلال کولو سره، او دریمه رائي په دې کښې د محمد بن جریر طبری رحمه الله ده چه که عمل ابتداء او بناء د اخلاص سره وی نو هغه معتبر دې بیا که روستو په دې کښې عجب وغیره دنیوی غرض راشی نو هغه مضر نه دې. اه
دعوة الی الاسلام ئې په دې وجه اووې چه په اصل کښې د اسلام طرف ته دعوت ورکونکی خو الله پاک دې خو براه راست نه بلکه علی لسان الانبياء عليهم السلام، انبياء عليهم السلام الله پاک هم د دې دپاره مبعوث کړې وو، وفي التنزيل العزيز « والله يدعو الی دار السلام ».

[۲۵۱۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَمْرِو، قَالَ: سَمِعْتُ مِنْ أَبِي وَابِلٍ حَدِيثًا أَغْنَيْنِي فِدَاكَ مَعْنَاهُ.

ترجمه: د عمرو نه روایت دې فرمائی چه ما دخپل پلار وائل نه یو حدیث واوریدو چه زه ئې په تعجب کښې واچولم اوباقی حدیث ئې دتیر شوي روایت په شان بیان کړو.

[۲۵۱۹] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ حَاتِمٍ الْأَلَعَارِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْوَضَائِرِ، عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ حَنَانِ بْنِ خَارِجَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو: يَا

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۸۹۹۹) (صحیح)

۲: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۶۱۹) (ضعیف)

رَسُولَ اللَّهِ أَخْبَرَنِي عَنِ الْجِهَادِ وَالْغَزْوِ، فَقَالَ: "يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو! إِنْ قَاتَلْتَ صَابِرًا مُحْتَسِبًا بِعَنَّاكَ اللَّهُ صَابِرًا مُحْتَسِبًا، وَإِنْ قَاتَلْتَ مُرَافِيًا مُكَافِرًا بِعَنَّاكَ اللَّهُ مُرَافِيًا مُكَافِرًا، يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو عَلَى أَيْ حَالٍ قَاتَلْتَ أَوْ قَاتِلْتَ بِعَنَّاكَ اللَّهُ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ."

ترجمه: د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه ماعرض اوکړو ای د الله رسول له جهاد او غزوہ څه ته وائی نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل ای عبد الله جهاد دادې چه ته په داسې حال کښې جنگیدونکې یی چه صبر کونکې یی د ثواب په اراده باندې نوالله تعالی به دې صبر کونکې او د ثواب د طلب گار په حالت کښې راپورته کړي او که چرې ته جنگ کوي د ځان بنودلو دپاره او د مال د پیړولو دپاره نوالله تعالی به دې راپورته کړي په همدغه حال باندې، ای عبد الله ته چه په کوم حال کښې هم جنگ اوکړې او یا شهید شې نوالله تعالی به دې په همدغه حال کښې راپورته کړي.

باب فِي فَضْلِ الشَّهَادَةِ

د شهادت د فضیلت بیان

[۲۵۲۰] (حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَمَّا أَصِيبَ إِخْوَانُكُمْ بِأَحَدٍ جَعَلَ اللَّهُ أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خَضِرٍ، تَرُدُّ أَهْبَارَ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثِمَارِهَا وَتَأْوِي إِلَى قَنَادِيلٍ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ"، فَلَمَّا وَجَدُوا طَيْبَ مَا كَلِمَهُمْ وَمَشَرِبَهُمْ وَمَقِيلَهُمْ قَالُوا: مَنْ يَبْلُغُ إِخْوَانَنَا عَنَّا أَنَا أَجْيَاءُ فِي الْجَنَّةِ نُرْزَقُ لِنَلَايَ زَهْدًا وَفِي الْجِهَادِ وَلَا يَنْكَلُوا عِنْدَ الْحَرْبِ، فَقَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ: أَنَا أَيْلَهُمْ عَنْكُمْ، قَالَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا سَوْرَةُ آلِ عِمْرَانَ آيَةَ ۱۸ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ.

ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی هرکله چه ستاسو مسلمانانو ورونږه په احد کښې شهیدان شول نوالله تعالی دهغو روحونه دشنو مرغوبه ججوړو کښې واچول چه د جنت نهرونوته ورځی اود جنت میوې خوری اود عرش د سوري لاندې په قنديلونو کښې اوسی دوی چه کله دخپل خوراک څښاک اوسکون خوشحالي حاصله کړه نوونې وئیل آیا څوک شته داسې چه زمونږه خبر زمونږه پاتې شوو رونږوته ورسوي چه مونږ په جنت کښې ژوندی یو او خوراک کوو ترڅوچه هغوی هم د جنت په حاصلولو کښې بې پرواهي اونکړي اود جهاد په وخت کښې سستي اونکړي الله تعالی او فرمائیل چه دغه خلقو ته به خبرزه اورسوم اودا آیت نازل شو «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا» څوک چه د الله تعالی په لاره کښې شهید کړې شو هغوی مړ مه گنړئ، (سورة آل عمران: ۱۶۰)

د حديث مضمون

په دې حديث کښې رسول الله صلی الله علیه و آله خپلو اصحابو ته خطاب فرمائيلو سره الله پاک چه کومه معامله د احد د شهیدانو سره کړې وه هغه بيان فرمائيلې ده، او رسول الله صلی الله علیه و آله د صحابه کرامو سره د دې څيز ذکر خپله د هغه شهداء احد په خواهش او فرمائش باندې کړې دې،

۱. ترمذی، (تحفة الأشراف: ۵۶۱۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۶۷۱) (حسن)

لکه چه وړاندې به د حدیث د ترجمه نه معلومه شی بهر حال رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم خلق په احد کښې شهیدان شو نو الله پاک د هغوی روحونه د جنت د شنو مارغانو په ججوړو کښې کیځودل چه هغوی د جنت په باغونو او نهرونو کښې سیل او کړی، د هغې د میوو نه فائده او چته کړی، هغه داسې مارغان دی چه د هغې د قیام ځانې ډیر ښکلی د سرو زرو قنډیلونه دی کوم چه د عرش د لاندې رازوړند دی، وړاندې په حدیث کښې دی چه کله هغه د احد شهیدانو یعنی د هغوی روحونو هلته په جنت کښې د خوراک ځځاک او ارام کولو، هر قسم سهولت او خوشگوار حالت او کتلو نو د هغوی زړه دا او غوښتله چه زمونږ د دې خوشحالی او راحت خبر زمونږ وروڼو ته هم څوک اورسوی، یعنی تر اوسه پورې په دنیا کښې دی، د دې دپاره چه هغوی جهاد او قتال فی سبیل الله لره، چه د هغې په وجه باندې مونږ ته دا خوشحالی او نیک انجام نصیب شوې دې په دې کښې سستی او بې رغبتی اونکړی چه کله د هغه شهیدانو په زړه کښې دا خیال راغلو، په جنت کښې کیدو سره، نو الله پاک او فرمائیل چه ستاسو دا خبره به زه هغوی ته اورسوم، یعنی ستاسو د نبی په ذریعه، پس الله پاک په خپل نبی باندې دا ایتونه نازل کړل: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾ (۱) فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

د حدیث نه د ملحدینو استدلال او د هغې جواب

د دې حدیث نه بعض ملحدینو کوم چه د تناسخ او انتقال ارواح قائل دی (کوم ته چه او اگون او جنم بدلی هم وئیلې شی) چه د هغې حاصل دا دې چه ثواب او عقاب صرف د انتقال ارواح نوم دې که انسان نیک وی نو د هغه روح کښې د یو ښه حیوان په شکل کښې دنیا ته راولیږلې شی او د بدکار روح د یو بد حیوان په شکل کښې دنیا ته رالیږلې شی، یعنی هغه عقیده کومه چه د اهل اسلام په نزد قطعاً باطل د دې د علماء حقه د طرف نه دا جواب ورکړې شوې دې چه په دې حدیث کښې یعنی ﴿جَعَلَ اللَّهُ أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خَضِرٍ﴾ کښې شارحینو دوه احتمالات لیکلې دی، یو دا چه په جنتی مارغانو کښې د هغوی په خیتو کښې د هغوی روحونو لره محفوظ کول مراد دی لکه یو څیز په ډبی کښې محفوظ کولې شی، بل احتمال دا دې چه هغه روحونو لره د هغه مرغانو په بدن کښې دننه پوکلې شی چه په هغې سره هغوی جاندار شی، که اول احتمال واخستلې شی نو بیا خود تناسخ سره د دې هیڅ تعلق نشته او هیڅ د اشکال خبره پکښې نشته، او که احتمال ثانی اختیار کړې شی نو په دې کښې اگر چه انتقال د روح د یو بدن نه بل بدن ته دې خو په دې عالم کښې نه بلکه په عالم آخرت کښې، لهذا استدلال بې محله دې، ځکه چه ملحدین خود آخرت قائل نه دی. والحديث اخرجہ احمد، والطبری فی التفسیر، والحاکم فی المستدرک، وزاد فی الدر المنثور، لهناد وعبد بن حمید، وابن المنذر والیهقی فی الدلائل، واخرجہ مسلم معناه (ملخصاً من المنذری واحمد شاکر)

[۲۵۲۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ حَدَّثَنَا حَسَنَاءُ بِنْتُ مُعَاوِيَةَ الْعَرِمِيَّةُ، قَالَتْ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ فِي الْجَنَّةِ؟ قَالَ: النَّبِيُّ فِي الْجَنَّةِ وَالشَّهِيدُ فِي الْجَنَّةِ وَالْمَوْلُودُ فِي الْجَنَّةِ وَالْوَلِيدُ فِي الْجَنَّةِ.

ترجمه: حسناء بنت معاويه دخپل تره نه روايت كوي فرمائي چه مادنبي ﷺ په خدمت كښې عرض او كړو چه اې دالله رسوله جنت ته به څوك داخلېږي؟ نبي ﷺ او فرمائيل په جنت كښې به پيغمبران وي او جنت ته به شهيدان داخلېږي او جنت ته به هغه ماشومان داخلېږي څوك چه دپيدائش (ماشوموالي) په وخت كښې مړه شي او جنت ته به هغه كسان داخلېږي څوك چه ژوندي ښخ كړې شوي وي.

تشرېح

د رسول الله ﷺ نه تپوس او كړې شو چه جنت ته به څوك څوك څي؟ هغه او فرمائيل "نبي" مراد جنس دې يعنې انبياء او شهيدان، د دې نه مراد مومن دې كما قال تعالى ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ هغه به جنت كښ دې او مولود په جنت كښ، د دې نه مراد هر هغه ماشوم دې كوم چه د بلوغ او حنث نه مخكښې وفات شي او وې فرمائيل چه وئيد به هم په جنت كښې وي يعنې كوم چه ژوندي ښخ كړې شوې وي علامه قرطبي فرمائي چه ظاهره ده چه د دې نه هر هغه ماشوم مراد دې كوم چه قريب العهد من الولادة وي، كه اولاد المسلمين نه يا كفارو نه وي. اه من البذل، زه وايم، د اولاد كفار مسئله مشهوره اختلافي ده، د سنن ابی داؤد په اخير كښې دكتاب شرح السنة د لاندې "باب في ذراري المشركين" په عنوان سره راروان دې، په دې حديث كښې "وئيد" ته جنتي وئيلي شوې دې په دې كښې دا اشكال دې چه دا د حديث خلاف دې كوم چه وړاندې خپله هم په دې كتاب كښې راروان دی، الوائده والمؤودة في النار... د دې يو جواب دا وركړې شوې دې چه د (المؤودة) صله محذوف ده د دې نه مراد (المؤودة لها) ده چه د هغې نه مراد د (مؤودة) مور ده، لهذا وائده يعنې قابله (دائې) چه څنگه به هغه د كفر د وجې نه جهنم ته ځي، يعنې ژوندي دفن كړنكې، هم دغه شان (مؤودة لها) يعنې د چا دپاره او د چا په حكم سره چه هغه ښځه كړې شوې ده يعنې د هغه ماشومي مور كافره هغه به هم جهنم ته ځي.

بَابُ فِي الشَّهِيدِ يُشْفَعُ

د شهيد د شفاعت قبلېدو بيان

[۲۵۲۲] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ رَبَاحٍ الدِّمَارِيُّ، حَدَّثَنِي عَمِّي فَمَرَّانُ بْنُ عَتَبَةَ الدِّمَارِيُّ، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَمِيرِ الدَّرَدَاءِ، وَنَحْنُ أَيْتَامٌ فَقَالَتْ: أَبَشِّرُوا فَإِنِّي سَمِعْتُ أَبَا الدَّرَدَاءِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يُشْفَعُ الشَّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: صَوَابُهُ رَبَاحُ بْنُ الْوَلِيدِ.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۹۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۵/۵۸۷، ۱۰۹) (صحيح)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۹۹) (صحيح)

ترجمه: دنمران بن عتبه ذماری نه روایت دي فرمائی. چه مونږ دام الدرداء كره لاړو او مونږه يتيمان وو هغې او وئيل خوشحاله شی يقنا مادابو الدرداء نه اوریدلي دي چه وئيل ئې نبی ﷺ فرمائيلى دي دشهيد شفاعت به داويا كسانو دباره قبلولى شي دده د كورنئ نه ابوداود وائى صحيح لفظ رباح بن وليد دي.

تشریح

(يُشْفَعُ الشَّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ) يعنى د شهيد په سفارش باندې د هغه كورنئ د اويا كسانو مغفرت كولى شي.

باب فى النوريرى عند قبر الشهيد

د شهيدانو په قبرونو نور ليدو بيان

[۲۵۲۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو الرَّازِىُّ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ أَبِي الْفَضْلِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِى يَزِيدُ بْنُ رُوْمَانَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ النَّجَاشِىُّ كُنَّا نَحَدِّثُ أَنَّهُ لَا يَزَالُ يُرَى عَلَى قَبْرِهِ نُورٌ.

ترجمه: دام المومنين عائشة رضی اللہ عنہا روایت دي فرمائی چه كله نجاشي دحبشي بادشاه وفات شو نو خلقو به مونږ ته وئيل چه دهغه په قبر باندې هميشه نور ليدلى شي.

تشریح

په حديث الباب كښې دي، سيده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه كله شاه حبشه سيدنا نجاشي رضی اللہ عنہ وفات شو، ښخ كړې شو نو په مونږ خلقو كښې تر ډيرو ورځو پورې دا خبره مشهوره وه چه دهغوى په قبر باندې يو نور او رنځر ښكاره كيږي.

د دي حديث په ظاهره كښې د ترجمه سره مطابقت نشته ځكه چه نجاشي شهيد شوې خو نه دي، پس كيدې شي هغه شهيد حكمى وي، د دي نجاشي ذكر او څه حال زمونږ په نزد دلتـه "كتاب الطهارة" د "مسح على الخفين" په باب كښې تير شوې دي.

[۲۵۲۴] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرُو بْنَ مَيْمُونٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ خَالِدٍ السَّلْمِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ فَقَتَلَ أَحَدَهُمَا، وَمَاتَ الْآخَرُ بَعْدَهُ بِجُنْعَةٍ أَوْ نَحْوِهَا فَصَلَّيْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا قُلْتُمْ فَقُلْنَا: دَعَوْنَاهُ، وَقُلْنَا: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ بِصَاحِبِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَأَيْنَ صَلَاتُهُ بَعْدَ صَلَاتِهِ وَصَوْمُهُ بَعْدَ صَوْمِهِ؟" شَكَ شُعْبَةُ فِي صَوْمِهِ وَعَمَلِهِ بَعْدَ عَمَلِهِ إِنْ بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ.

ترجمه: دعبيد بن خالد السلمي رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ ددوه كسانو په مينځ كښې اخوت قائم كړونوپه دوى دواړو كښې يو كس ووژلي شو او يوه هفته پس بل هم مړ شو مونږ ورباندې جنازه او كړله نونبى ﷺ او فرمائيل تاسو څه ووئيل؟ مونږ ورته ووئيل چه مونږ دي مړي ته دعا او كړه اودامووئيل چه اي الله ده ته مغفرت او كړى اودخپل ملگري سره ئې يو ځائې كړي نونبى ﷺ او فرمائيل تاسو داووئيل چه ددي كس مونږونه څه شول

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۵۶) (ضعيف)

(٢): سنن النسائي للجانيز ۷۷ (۱۹۸۷)، (تحفة الأشراف: ۹۷۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۰۰/۳، ۲۱۹/۴) (صحيح)

کوم چه دخپل ملگري دشهادت نه پس ادا کړي دي؟ اودده روژې څه شوي کوي چه ده دخپل ملگري دشهادت نه پس نيولي دي اودده نور اعمال څه شول کوم چه ده دهغه دمرگ نه پس کړي دي؟ يقينا په دوی دواړو کښې دومره فرق دي څومره چه په زمکه او اسمان کښې فرق دي. شعبه ته په (صومه بعد صومه) او په (عمله بعد عمله) کښې شک شوې دي.

تفريح: د حديث مضمون واضح دي چه رسول الله ﷺ د دوه صحابه کرامو ترمينځه عقد مواخاة او رورولي قائم کړې وه چه د هغوی نه يو خو د الله پاک په لاره کښې قتل کړې شو او بل يوه هفته پس په خپله بستره باندې طبعی مرگ باندې مړ شو، چه کله مونږ په هغه بل سړی باندې د جنازې مونځ او کړو هغه مونږ نه د جنازې نه پس تپوس او کړو چه تاسو د هغه دپاره څه دعا او کړه ﴿ قلنا اللهم اغفر له والحقه بصاحبه ﴾ "چه مونږ په مونځ کښې د هغه دپاره دعا مغفرت او کړه او دا چه الله پاک هغه لره د خپل ملگري درجې ته اورسوی، کوم چه شهيد وو او دې د هغه سره ملاؤ شی، په دې اوریدلو سره هغه دا اشکال او فرمائيل ﴿ فَأَيُّ صَلَاتِهِ بَعْدَ صَلَاتِهِ وَصَوْمُهُ بَعْدَ صَوْمِهِ ﴾. شَكُّ شُعْبَةٍ فِي صَوْمِهِ : « وَعَمَلُهُ بَعْدَ عَمَلِهِ إِنْ بَيْنَهُمَا كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ﴾ چه دا تا څنگه دعا او کړه د هغه روستو سړی مونځونه او روژې به چرته ځی، او د هغه هغه اعمال کوم چه هغه په يوه هفته کښې کړې دي، د دې دواړو ترمينځه د زمکې او اسمان فرق دي.

د دې حديث نه د مونځ او روژې وغيره اعمال فضيلت اندازه لگولي شی، بله دا چه د عمل صالح سره د طول عمر فضيلت ثابتیږي پس د ترمذی په روايت کښې دی ﴿ خير الناس من طال عمره وحسن عمله ﴾

د حديث الباب په شان نور روايات مختلفه

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه دا قسم روايات مختلف طور راغلې دي، د موطاء په روايت کښې د سعد بن ابی وقاص نه روايت دي ﴿ کان رجلان اخوان فهلك احدهما قبل صاحبه باربعين ليلة ﴾ بيا وړاندې روايت کښې دی چه د رسول الله ﷺ په وړاندې د اولنی فضيلت ذکر کړې شو چه د هغه وفات څلويښت ورځې مخکښې شوې وو (د هغه د څه خاص نيکي او صلاح د وجې نه) نو رسول الله ﷺ د اولنی فضيلت بيانونکو باندې نکير او فرمائيلو هغه دا چه تاسو ته څه معلومه ده هغه بل سړی چه څلويښت ورځو پورې کوم مونځونه کړې دي هغې د هغه مرتبه چرته اورسوله، او د مسند احمد په روايت کښې يوه بله واقعه ذکر شوې ده چه حضرت طلحه بن عبيد الله په نزد دوه يمنی سړی ميلمانه شو چه په هغې کښې يو د رسول الله ﷺ سره په جهاد کښې شهيد شو، په هغوی کښې دويم سړی يو کال پس پورې ژوندې پاتې کيدو سره په خپله بستره باندې مړ شو، سيدنا طلحه رضی الله عنه په خوب کښې اوليدل چه دا بل سړی غير شهيد د هغه بل سړی نه جنت ته ډيره زمانه مخکښې داخل شو، هغوی د دې خپل خوب ذکر رسول الله ﷺ ته او کړو، رسول الله ﷺ او فرمائيل چه دې دويم سړی په يو کال کښې اتلس سوه مونځونه او کړل، او د يو رمضان روژې ټپي اونيولي. اه من الاوجز (ص ۲۲۲ ج ۲) وحديث الباب اخرجه النسائي قاله المنذري.

باب فِي الْجَعَالِ فِي الْغَزْوِ

په اجرت باندې د جهاد کولو بیان

(جعائل) جمع د جعيله جعاله، یعنی اجرت او مزدوری، یعنی اجرت اخستلو سره جهاد کول.

[۲۵۲۵] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا وَأَبَا الْحَدِيدَةِ أَثْقَنُ، مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ الْمَعْنِي، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ سُلَيْمَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَابِرٍ الطَّائِبِي، عَنْ ابْنِ أَخِي أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "سَتُفْتَنُ عَلَيْكُمُ الْأَمْصَارُ، وَتَكُونُ جُنُودُ مُجَنَّدَةٍ تُقَطَّمُ عَلَيْكُمْ فِيهَا بُعُوثٌ فَيَكْرَهُ الرَّجُلُ مِنْكُمْ الْبُعْثَ فِيهَا فَيَتَخَلَّصُ مِنْ قَوْمِهِ ثُمَّ يَتَصَفَّعُ الْقَبَائِلَ يَعْزُضُ نَفْسَهُ عَلَيْهِمْ يَقُولُ مَنْ أَكْفِيهِ بُعْثَ كَذَا مَنْ أَكْفِيهِ بُعْثَ كَذَا أَلَا وَذَلِكَ الْأَجِيرُ إِلَى آخِرِ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهِ".

ترجمه: د ابوایوب انصاری رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه ئې اوریدلي دي چه فرمائیل ئې، نزدې ده چه تاسوبه ډیر ښارونه فتح کړئ او لښکرونه به جمع کړي شي او په دې لښکرونو کښې به په تاسو باندې فوجونه مقرر کړي شي یعنی هر څوک به د خپل قوم نه په لښکر کښې حصه ورکوي، نویوکس به بغیر اجرت جهاد ته تلل نه خوښوي نودغه کس به ددې قبلي نه تختیدوته مجبور شي یعنی د جهاد نه به او تختي اودنورو قبیلوسره به په داسې حال کښې یو ځانې شي چه دي به وائی ایا څوک شته داسې چه ماته دلښکر خدمت په بدل کښې اجرت راکوي او ما مزدور اوساتی؟ څوک به ما د ځان سره مزدور اوساتی چه زه دهغه په لښکر کښې کار کوم او هغه به زما خرچ برداشت کوی؟ خبردار دغه کس به د خپلې وینې د آخری لمحې پورې مزدور وی.

شرح حدیث

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د پیش گوئی په طور فرمائی چه په تاسو باندې به ډیر ښهرونه او مقامات فتح کولې شي، یعنی مسلمانان به په مزه مزه جهاد کولو سره ښهرونو لره فتح کوی د هغوی تعداد به زیاتېږي لکه چه وړاندې فرمائی، او موندلې به شي لوڼې لوڼې لښکرې او لوڼې لوڼې جماعتونه او قبائل د مسلمانانو چه په هغې کښې به د جهاد تلو دستې مقرر کولې شي، مثلاً فلانې ښهر چه په هغې کښې دومره خلق اوسېږي په هغې کښې به جهاد ته تلو دپاره دومره خلق نومونه لیکي، او په فلانې ښهر کښې دومره مسلمان اباد دی په دې کښې دومره سړي جهاد ته د تلو دپاره نومونه لیکي، وړاندې فرمائی چه بعض خلق به داسې هم وی بعض قبائل کښې هغه بغیر د اجرت نه جهاد کښې تلل نه غواړي (اوس که هغه سړي خپل ښهر ته اوسیدل غواړي او هلته اوسیدو سره د هغه نوم راغلو نو ظاهره خبره ده چه هغه به بغیر د اجرت نه ځي) په دې وجه هغه سړي دا کوی چه د خپلې قبیلې او ابادی نه وتلو سره بلې ابادی کښې خپل ځان پیش کوی او وائی چه «من اکفه بعث کذا» چه د هغې مطلب دا دي چه که په تاسو کښې د چا جهاد ته د تلو دپاره نوم راغلو او هغه جهاد کښې تلل نه غواړي نو زه دهغه د طرف نه کافی کیدې شم، یعنی د هغه نه اجرت اخستلو سره د هغه په ځانې جهاد کښ، زه

تلي شم د داسې سړي په باره كښې رسول الله ﷺ فرماني: «الا وذلك الاجير الى اخر قطرة من دمه» داسې سړي به د خپلې وينې د اخري څاڅكي پورې (يعنې كه وفات شي) د اجير بللو مستحق وي نه شهيد، په دې حديث كښې اجرت اخستلو سره په جهاد كښې تلونكي سړي نه د فضيلت او ثواب نفې ده او په دې باندې هيڅ وعيد نشته.

اخذ الاجرة على الجهاد كښې مذهب ائمه

او مسئله د اجرت على الجهاد مختلف فيه ده، عند الحنفية والمالكية يجوز الاخذ مع الكراهة، ويجوز مطلقا عند احمد، ولا يجوز مطلقا عند الشافعي، يوه مسئله خو دا شوه: يعنى اخذ الاجرة على الجهاد، بله مسئله دلته د غنيمت د حصې ده چه د داسې سړي دپاره كوم چه معاوضه اخستلو سره په جهاد كښې شركت كوي د هغه دپاره به په مال غنيمت كښې حصه وي يا نه؟ د امام احمد په نزد به نه وي د هغه په نزد اجرت اخستل جائز دي او هغه ورته ملاؤ شو، د امام شافعي رحمته الله په نزد به د دې سړي دپاره حصه مطلقا وي، او چونكه د هغوى په نزد اجرت اخستل جائز نه دي، لهذا په هغه باندې به اجرت لره واپس كول واجب وي او د احنافو او مالكيانو مسلك دا دي چه د اجير دوه قسمونه دي، «اجير للخدمة، اجير للقتال» د اجير للخدمة مطلب دا دي چه يو سړي جهاد ته تلونكي يو بل سړي لره د خپل ځان سره د جهاد دپاره بوځي د خپل خدمت دپاره، هم د دې نه د اجير للقتال مطلب فهم شو چه د خپل خدمت دپاره نه بلكه كفارو سره د جهاد دپاره... ئې د خپل ځان سره بوځي يا اجرت ور كولو سره ئې په خپل ځانې باندې ليرې، پس كه اجير للخدمة دي د هغه دپاره به د احنافو او مالكيانو په نزد په غنيمت كښې حصه وي او كه اجير للقتال وي نو د هغه دپاره حصه نشته.

باب الرخصة في أخذ الجعائل

په جهاد باندې د اجرت اخستلو د جواز بيان

[۲۵۲۶] (١) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَسَنِ الْمِصْبَعِيُّ، حَدَّثَنَا حُجَّاجُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ مُحَمَّدٍ. رَوَيْنَا عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ حَبِيبَةَ بْنِ شَرِيحٍ، عَنْ ابْنِ شَفِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لِلْغَازِي أَجْرُهُ وَلِلْجَاعِلِ أَجْرُهُ وَأَجْرُ الْغَازِي.

ترجمه: د عبد الله بن عمرو نه روايت دي چه نبی ﷺ فرمايلي دي د غازي او مجاهد دپاره دده د جهاد اجر دي او د جهاد دپاره مال ورکونکي کس او مجاهد دواړه داجر مستحق دي.

د شرح حديث تحقيق

په دې حديث كښې د "جاعل" شرح بذل كښې معين للغازي سره كړي ده يعنې په جهاد كښې د تلو دپاره مدد كونكي، د سفر ساز وسامان، اسباب جهاد وغيره د نظم په ذريعه لهذا د حديث مطلب دا شو چه د غازي دپاره خو د هغه د غزا ثواب او جاعل يعنې د بندوبست كونكي دپاره د هغه خپل اجر يعنې اجر اتفاق او د غازي اجر هم ځكه چه دا جاعل د غازي د غزو سبب جوړ شوې دي، لهذا د جاعل دپاره دوه اجرونه شو او د غازي

(۱) تقدربه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۸۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۴/۲) (صحیح)

دپاره یو اجر، خو په دې مطلب کښې دا اشکال دې چه دا ابواب خود اخذ اجرت په سلسله کښې دی، په دې صورت کښې اخذ اجرت چرته بیا موندلې شو بلکه په دې صورت کښې یو غازی دې او بل د غازی اعانت کولو والا چه د هغه دپاره د بیان رخصت حاجت نشته، لهذا دا دې اوښلې شی چه د جاهل نه مراد دلته په جهاد کښې تلونکی ته اجرت ورکولو والا، او د غازی نه مراد د جاعل مقابل مجتعل یعنی اجرت اخستلو والا، او په اول ځانې کښې د اجر نه مراد اجر دنیوی او په دویم ځانې کښې د اجر نه مراد اجر اخروی دې، لهذا د حدیث مطلب دا شو د اجرت دپاره په جهاد کښې د تلو والا دپاره د دې هغه اجرت دې او د اجرت ورکونکی دپاره دوه اچرونه دی، یو اجر اتفاق، بل د غازی د غزوه ثواب ځکه چه هغه سبب جوړ شوې دې د غازی د غزوي په دې صورت کښې دا حدیث به د ترجمه الباب مطابق شی، د حدیث نه د اخذ اجرت جواز ثابتیږي خود ثواب نفی، والله تعالی اعلم.

باب فِي الرَّجُلِ يَغْزُو بِأَجِيرٍ لِيُحْدِمَ

باب په جهاد کښې د ځان سره د خدمت دپاره څوک بوتل

په دې باب کښې د اجیر للخدمة بیان دې او په تیرشوی باب کښې د اجیر للقتال بیان وو، څرنگه چه د تقابل نه معلومیږي.

[٢٥٢٧] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي عَاصِمُ بْنُ حَكِيمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمْرٍو السَّيَّانِي، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الدِّبْلِيِّ، أَنَّ يَعْلَى ابْنَ مُنِيَّةٍ، قَالَ: أَدْنَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْغَزْوِ وَأَنَا شَيْخٌ كَبِيرٌ لَيْسَ لِي خَادِمٌ، فَالْتَمَسْتُ أَجِيرًا يَكْفِينِي وَأَجْرِي لَهُ سَهْمُهُ، فَوَجَدْتُ رَجُلًا فَلَمَّا دَنَا الرَّجُلُ أَتَانِي فَقَالَ: مَا أَذْرِي مَا السَّهْمَانِ وَمَا يَنْلُغُ سَهْمِي قَسَمِي شَيْئًا؟ كَأَنَّ السَّهْمَ أَوْلَمَ بَكْنٍ فَسَمَيْتُ لَهُ ثَلَاثَةَ دَنَانِيرَ، فَلَمَّا حَضَرَتْ غَنِيمَتُهُ أَرَدْتُ أَنْ أَجْرِي لَهُ سَهْمَهُ فَذَكَرْتُ الدَّنَانِيرَ، فَجِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ لَهُ أَمْرَهُ فَقَالَ: "مَا أَجِدُ لَهُ فِي غَزْوَتِهِ هَذِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا دَنَانِيرَةً الَّتِي سَمَيْتُ".

ترجمه: د عبد الله بن ديلمی نه روایت دې چه يعلى بن منية ويلي دي چه نبی ﷺ خلقوته د جهاد دنلود پاره اعلان اوکړو اوزه ډیر بوداوم اوزما سره د خدمت دپاره څوک خادم هم نه وو نوزه دیومزدور په تلاش کښې شوم څوک چه به زما ضرورتونه پوره کوي اوزه به دخپل غنیمت د حصې نه هغه ته یوه حصه ورکوم بهر حال ماته یومزدور ملاوشو کله چه دروانیدو وخت راغې نو هغه مزدور ماته راغې او وني وئیل ماته معلومه نه ده چه د مال غنیمت حصه به څومره وي اوزما په حصه کښې به څه راځي ته زما دپاره اجرت مقرر کړه که غنیمت ملاوشي او که ملاو نه شي، نومادهغه دپاره درې دیناره مقرر کړل کله چه مال غنیمت حاصل شو نومادي مزدورته دهغه حصه ورکول او غوښتل خوبیا مادافکراوکړو چه دده مزدوري خودری دیناره مقرر شوي وه زه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او پوره واقعه مې ورته بیان کړه نبی ﷺ اوفرمائیل چه په دنیا و آخرت کښې ددغه سړي د جهاد بدله صرف همدغه درې دینارونه دي.

د حدیث مضمون

یعلی بن منیه رضی الله عنه کوم چه مشهور صحابی دې چه رسول الله ﷺ د یوې غزوې اعلان او فرمائیلو یعنی د دې دپاره د وتلو (چه په هغې کښې ما هم د وتلو اراده او کړه خو) زه بودا اوم او یو خادم ما سره وو نه ا نو ما یو داسې اجیر لټولو کوم چه زما د کارونو دپاره کافی شی په حیثیت د خادم کیدو په داسې طریقچه چه زه خپله حصه هغه ته ورکړم، نو ماته یو سرې ملاؤ شو او چه کله د تلو وخت رانزدې شو نو هغه ماته راغلو او وې وئیل چه دا خبره خوبالکل شوې نه ده چه په غنیمت کښې په زما څه حصه وی، لهدا ته ما سره اجرت متعین کړه، که په غنیمت کښې حصه حاصله شی یا نه شی، نو ما هغه سره درې دنیاره متعین کړل، (پس داسې د معاملې د کیدو نه پس هغه جهاد له لارو او په دې جهاد کښې مال غنیمت هم حاصل شو) پس چه کله مال غنیمت مخې ته راغلو نو ما اراده او کړه چه د هغه د غنیمت حصه هغه ته ورکړم، بیا ماته رایاد شو چه روستو معامله په دنانیر باندې اوشوه نو زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلم او ټوله خبره ورته رایاده شوه، رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د هغې حاصل دا دې چه ته هغه ته هم دا درې دیناره ورکړه، د هغه دپاره په دنیا او اخرت کښې د دې دینارونو نه علاوه نوره هیڅ حصه نشته.

یو اشکال او د هغې توجیه

په دې واقعہ کښې دا اشکال دې چه دا سرې اجیر للخدمت وو او د اجیر للخدمت دپاره د احنافو او مالکیانو په نزد په غنیمت کښې حصه وی، په حدیث کښې په ظاهره کښې د دې نفی ده، حضرت په بذل کښې دې طرف ته هیڅ تعرض نه دې کړې او نه مې د یو بل شارح په کلام کښې دا مضمون لیدلې دې، په غور کولو سره د دې یو توجیه خو دا ذهن ته راځی چه په دې حدیث کښې د دې مزدور د غنیمت د حصې سره متعلق هیڅ تعرض نشته بلکه په دې کښې صرف د خدمت د اجرت ذکر دې، دې سړی که خدمت په اخلاص سره کړې وې نو سره د اجرت اخستلو به هغه ته ان شاء الله ثواب ملاؤ شوې وې خو چونکه هغه سرې د هغه بودا سره دا قسم معامله او کړه لکه چه تاجرانه وی، او په کوم کښې چه د بې صبری او حرص بوټی دې په دې وجه نبی ﷺ د دې شیخ په تپوس کولو باندې او فرمائیل چه د هغه په حصه کښې به صرف درې دیناره راځی، هغه سړی د خدمت ثواب ضائع کړو، پاتې شوه مسئله د اجیر د غنیمت د حصې نو د هغې دلته نفی نشته، بله توجیه دا هم ممکن ده چه که په دې کښې دا نفی عام اوساتلې شی چه دا نفی د خدمت د ثواب او د غنیمت د حصو دواړو متعلق ده نو د دې دا تاویل او کړې شی چه رسول الله ﷺ دا نفی زجرا او توبیخا فرمائیلې ده د هغه سړی د طرز عمل په بنیاد باندې، هذا ما عندی ولعل عند غیري احسن من هذا.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَغْزُو أَبَوَاهُ كَارِهَانِ

د مور او پلار د خفصكان باوجود د جهاد كولو بيان

[۲۵۲۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: جِئْتُ أَبَايَ عَلَى الْهِجْرَةِ وَتَرَكْتُ أَبَوَيَّ يَتِيمَانِ، فَقَالَ: "ارْجِعْ عَلَيْهِمَا فَأَصْحِبْهُمَا كَمَا أَبْكَيْتَهُمَا".

ترجمه: د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې یو کس د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې او کړو چې ای د الله رسول له زه ستا په خدمت کښې د دې دپاره حاضر شوی یم چې په هجرت کولو در سره بیعت او کړم او مور او پلار مې په ژړا پریخودلې اورا غلې یم، نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل ته د دوی د خدمت دپاره واپس لاړ شه او دوی او خندوه لکه څنګه چې تا دوی ژړولې دي.

تشریح

یو سړې د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو چې زه د هغه په خدمت کښې د بیعت علی الهجرة دپاره راغلې یم، او ما خپل والدین په داسې حال کښې پریخودلې یم چې زما په جدایی باندې ئې ژړل، هغه صلی الله علیه و آله او فرمائیل واپس شه، او څنګه چې تا هغه ژړولې دي، هم دغه شان تلو سره هغوی او خندوه، په ترجمه الباب کښې غزوه مذکور ده او په حدیث کښې هجرت، اوس یا خو به داسې وئیلې شی چې په حدیث کښې د هجرت سره غزوه هم مراد ده، او یا به دا وئیلې شی چې په دې مسئله کښې د هجرت او غزوه حکم د دواړو یو شان دې، چې کله د «احدهما» حکم معلوم شو نو د بل حکم هم معلوم شو.

د حدیث نه معلومه شوه چې جهاد بغیر اذن والدین جائز نه دې، خو دا جهاد په تطوع کښې دې، او په فرض جهاد کښې د اذن حاجت نشته، والحدیث اخرجه النسائي وابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۵۲۹] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَجَاهِدُ؟ قَالَ: "أَلَاكَ أَبَوَانِ؟" قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: "فَبِهِمَا فَجَاهِدْ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الْعَبَّاسِ: هَذَا الشَّاعِرُ اسْمُهُ السَّائِبُ بْنُ فَرُّوخَ.

ترجمه: د عبد الله بن عمرو نه روایت دې فرمائی چې یو کس د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو او عرض ئې او کړو چې ای د الله رسول له ایازه جهاد او کړم؟ نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل آیا ستا مور او پلار ژوندې دي؟ ده او نیل او، نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل ته د دوی د خدمت کوه دا جهاد دې. ابو داود وائی د ابو العباس شاعر دې د دوی نوم سائب بن فروخ دې.

(۱): سنن النسائي/الجهاد ۵ (۳۱۰۵)، سنن ابن ماجة/الجهاد ۱۲ (۲۷۸۲)، (تحفة الأشراف: ۸۶۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۰/۲، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۰۴) (صحیح)

(۲): صحیح البخاري/الجهاد ۱۳۸ (۳۰۰۴)، والأدب ۳ (۵۹۷۲)، صحیح مسلم/البر ۱ (۲۵۴۹)، سنن الترمذي/الجهاد ۲ (۱۶۷۱)، سنن النسائي/الجهاد ۵ (۳۱۰۵)، (تحفة الأشراف: ۸۶۳۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۵/۲، ۱۷۲، ۱۸۸، ۱۹۳، ۱۹۷، ۲۲۱) (صحیح)

[٢٥٣٠] (١) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ دَرَّاجًا أَبَا السَّمْعِ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ، أَنَّ رَجُلًا هَاجَرَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ: "هَلْ لَكَ أَحَدٌ بِالْيَمَنِ"، قَالَ: أَبُو أَيْ، قَالَ: أَذِنَّا لَكَ، قَالَ: لَا، قَالَ: أَرْجِعْ إِلَيْهِمَا فَاسْتَأْذِنَهُمَا، فَإِنْ أَذِنَا لَكَ فَجَاهِدْ وَلَا أَفِرَّهُمَا".

ترجمه: دابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه يو کس ديمن نه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته په هجرت کولو سره راغې نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته او فرمائیل آیا په يمن کښې دي څوک شته؟ نوده او وئیل مور او پلاري می شته نبی صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو هغوی درته اجازت کړې دي ده او وئیل نه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل واپس ورته ورشه او اجازت ترې او غواړه که چرې اجازت نهې او کړو نو جهاد کوه او که اجازت اونکړي نو ددوی په خدمت کولو سره، دهغوی سره نيکي کوه.

بَابُ فِي النِّسَاءِ يَغْزُونَ

د ښځو د پاره په جهاد کښې د شريکيدو بيان

[٢٥٣١] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ مُطَرٍّ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْزُو بِأَمْرِ سُلَيْمٍ وَنِسْوَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ لِيَسْقِينَ الْمَاءَ وَيُدَاوِينَ الْجُرْحَى.

ترجمه: دانس رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم به جهاد ته د ځان سره ام سليم او نورې انصاري زنانه بوتلې ددې د پاره چه مجاهدینو ته اوبه ورکړي او د زخمیانو علاج او کړی.

مضمون حدیث

په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به ام سليم (د انس رضی اللہ عنہ مور) او بعض نورې انصاری زنانه ځان سره غزواتو ته بوتلې، د دې د پاره چه دا زنانه په تېرو باندې اوبه او څکوی او د مریضانو او زخمیانو علاج او کړی، د زنانو د پاره د قتال په نیت سره جهاد ته تلل جائز نه دی، خو که د امام په اذن باندې د مجروحین او معذورینو د خدمت د پاره څی نو دا ثابت ده، هم په دې وجه باندې د هغوی د پاره باقاعده په غنیمت کښې حصه هم نه وی، رضخ یعنی ورکړه او عطیه په طور معمولی شان ورکولې شی، لکه چه وړاندې په ابواب الغنیمه کښې به راشی، امام نووی رحمہ اللہ فرمائی چه کومې زنانه جهاد ته د خدمت د پاره څی د دوائی دارو د پاره، د دې نه مداوات (علاج) مراد دي کوم چه د هغوی د محارم او ازواج د پاره وی، او د غیر محرم د پاره چه کوم خدمت وی هغه به داسې وی چه په بې پردگۍ سره به نه وی او نه ئې د بدن سره مس لازم شی، الا فی موضع الحاجة، والحديث أخرجه مسلم والترمذی والنسائی قاله المنذری.

(١) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٤٠٥١)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٧٧٣) (صحيح)
(٢) صحيح مسلم للجهد ٤٧ (١٨١٠)، سنن الترمذی للسیر ٢٢ (١٥٧٥)، (تحفة الأشراف: ٢٦١)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للجهد ٦٥ (٢٨٨٠)، والمغازي ١٨ (٤٠٦٤) مطولاً (صحيح)

باب فی الغزو مع أئمة الجور

د ظالم امیر سره جهاد ته د تللو بیان

[۲۵۳۲] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي نُشْبَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ثَلَاثٌ مِنْ أَصْلِ الْإِيمَانِ، الْكُفُّ عَمَّنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا تُكْفِرُهُ بِذَنْبٍ وَلَا تُخْرِجُهُ مِنَ الْإِسْلَامِ بَعْلًا، وَالْجِهَادُ مَا بَيْنَ مُنْذُ بَعَثَنِي اللَّهُ إِلَى أَنْ يُقَاتِلَ آخِرُ أُمَّتِي الدَّجَالَ، لَا يُبْطِلُهُ جُورُ جَابِرٍ وَلَا عَدْلُ عَادِلٍ وَالْإِيمَانُ بِالْأَقْدَارِ".

ترجمه: د انس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دى درې څيزونه جرړې دایمان دي، (۱) د لا اله الا الله ویونکو د وژلو او ازارولو نه ځان ساتل، (۲) او په یو مسلمان باندې د کومې گناه په وجه د کفر د فتوی نه ځان ساتل، او د جهاد سلسله به دهغه وخت نه جاري وي د کله نه چه زه الله تعالی په وصف در سالت سره رالیرلي یم تر دې چه زما دامت آخری کس به د دجال سره جهاد کوي او جهاد لره دیو ظالم ظلم یاد عادل عدل نه شی ختمولې. (۳) په تقدیر باندې ایمان راوړل

شرح حدیث

د رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد دي چه درې څيزونه په اسلام کښې اساسی او بنيادی دي، یو خو دا چه د کلمه توحيد « لا اله الا الله » قائل او معتقد وي، او د علماء کرامو د تصریح مطابق ټول ضروریات دین په دې کښې داخل دي، مثلاً تصدیق بالرسالة، حشر او نشر، ثواب او عقاب، او وړاندې هم په دې باب کښې دي، د داسې سړی تکفیر نه کول د څه گناه د وجې نه، بل څیز دوام او استمرار جهاد دي چه دا تر اخره پورې کیدل پکار دي او دا به وی که د وخت امام عادل وی یا غیر عادل، یعنی که امام المسلمین غیر عادل سړی دي د هغه رائي د جهاد ده نو د هغه غیر عادل کیدل د جهاد نه مانع نه دی بلکه د هغه اطاعت واجب دي، او دریم څیز ایمان بالقدر دي چه د هغې نه بغیر نه د انسان ایمان معتبر او نه د هغه یو عبادت او عمل مقبول دي.

[۲۵۳۳] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْجِهَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ، وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ، وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرُ وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ، وَإِنْ عَمِلَ الْكَبَائِرُ".

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دى: په تاسو باندې جهاد فرض دي د یو امیر په ملگرتیا کښې برابره خبره ده چه هغه نیک وي او که فاسق یا فاجر وي، او مونځ کول په هر یو مسلمان پسې فرض دي برابره خبره ده چه هغه نیک وي او که بد اگر که هغه د کبیره گناه ارتکاب هم او کړی او مونځ کول په هر مسلمان پسې واجب دي برابره خبره ده که هغه نیک وي او که بد وي اگر که هغه دلوي گناهونو مرتکب وي.

(۱): تقریبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۰۴) (ضعیف)

(۲): تقریبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۱۹) (ضعیف)

شرح حدیث

د دې نه د جماعت د مونځ واجب کيدل معلومېږي که مونځ ورکولو والا فاسق وي يا فاجر وي، په دې باندې به دا اشکال راځي چه د فاسق امامت ته خو فقهاء کرامو مکروه وئيلې دي، جواب دا دې چه د فقهاء کرامو د کلام مطلب دا دې چه مقتديانو لره په خپل اختيار سره فاسق لره امام نه دی جوړول پکار، که د امامت مسئله په خپل اختيار کښې نه وي مثلاً د مونځ ورکونکي امير المومنين فاسق دې يا هم دغه شان د هغه نائب، يا د مسجدونو نظم د حکومت د طرف نه دې هغوی په خپل اختيار سره چه څوک غواړي امام جوړوي، دا صورتونه په دې کښې داخل نه دي «والصلاة واجبة عليكم خلف كل مسلم براكان او فاجرا» دلته د مونځ نه صلاة جنازه مراد دې هم په دې وجه دلته د «علي» لفظ دې «علي كل مسلم»، په خلاف د سابق يعنی د امامت په مسئله کښې هلته «خلف كل مسلم» دې، بهر حال د جنازې مونځ په هر مسلمان باندې واجب علی الکفايه دي اگر چه هغه فاسق وي، خو د دې مسلم نه مراد پاک مړې دې يعنی طهارة بالغسل، د غسل نه مخکښې د مړي د جنازې مونځ صحيح نه دې، غير معتبر دې «وان عمل الکبائر» معلومه شوه چه د کبائرو په ارتکاب سره انسان نه د اسلام نه خارجيږي لکه چه معتزله وائي او نه کافر کيږي لکه چه خوارج وائي.

باب الرَّجُلُ يَتَحَمَّلُ بِمَالٍ غَيْرِهِ يَغْزُو

د بل چا په سورلي باندې د جهاد کولو بيان

د ترجمه الباب شرح

يعنی يو سړي جهاد دپاره روان دې، په سفر جهاد کښې دې او د هغه سره سورلي هم ده نو هغه په خپله سورلي باندې د چا يا د خپل ملگري سامان راچولو سره روان وي، بل مطلب د ترجمه الباب دا کيدې شي چه د مال نه مراد حيوان او سورلي ده، او د تحمل نه مراد سوريډل دی، يعنی يو سره د جهاد د تلو دپاره سورلي نشته، او د هغه د ملگري سره سورلي ده نو د ملگري په سورلي باندې سوريډو کښې هيڅ باک نشته او دا دويمه معنی دلته ظاهره ده لکه چه په حديث الباب کښې دی.

[۲۵۳۴] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ نُبَيْعِ الْعَنْزَرِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ أَرَادَ أَنْ يَغْزُو فَقَالَ: "يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ إِن مِنْ إِخْوَانِكُمْ قَوْمًا لَيْسَ لَهُمْ مَالٌ وَلَا عَشِيرَةٌ، فَلْيَضْمَ أَحَدُكُمْ إِلَيْهِ الرَّجُلَيْنِ أَوِ الثَّلَاثَةَ فَمَا لِأَحَدٍ نَأْمِنْ ظَهْرَ يَحْمِلُهُ إِلَّا عَقْبَةً كَعَقْبَةِ أَحَدٍ هُمْ، قَالَ: فَضَمَمْتُ إِلَى الَّذِينَ أَوْ ثَلَاثَةً، قَالَ: مَالِي إِلَّا عَقْبَةً كَعَقْبَةِ أَحَدٍ هُمْ مِنْ جَمَلِي."

ترجمه: جابر بن عبد الله دښې عليه السلام نه روایت کوي فرماني چه نبی عليه السلام د جهاد اراده او کړه اوونې فرمائيل اي دمهاجرينو او انصارو ډلو ستاسو بعضي ورونه داسې دي چه دچا نه خاندان شته اونه ورسره مال شته په تاسو کښې هرکس دخان سره دوه دوه يادري درې کسان د جهاد په سفر کښې شريک کړي په دې شان سره چه مونږ کښې دچاسره سورلي نه وي

نوهغه به په نمبر نمبر باندې سوريږي جابر او وئيل مادخان سره دوه يادري کسان ملگري کړل اوزه به صرف په خپل نمبر کښې په اوښ سوريډم لکه څرنگه چه به نور کسان په خپل نمبر کښې سوريډل.

مضمون حديث

د حديث مضمون دا دې چه د يوې غزوي په سفر کښې هغه ﷺ دا اعلان او فرمائيلو « يا معشر المهاجرين والانصار ان من اخوانكم قوما » چه اي د مهاجرين او انصارو جماعته بيشكه ستاسو په روڼو کښې بعض خلق داسې دي چه هغه سره نه مال دي نه د هغوی د قبيلې او عشيرې دي، لهذا په تاسو کښې چه د چا سره سورلي وي هغه له پکار دي چه د خپل خان سره په سورلي کښې دوه يا درې ملگرو لره نور شامل کړي، دا مضمون د رسول الله ﷺ د اعلان دي، بيا په دې باندې چه د صحابه کرامو د طرف نه کوم عمل شوي دي وړاندې راوي هغه بيانوي. « فما لاحدنا من ظهر يحمله الا عقبة كعقبة يعني احدهم » يعني د هغه ﷺ په دې اعلان باندې خلقو چا دوه او چا درې ملگري په خپله سورلي کښې يوځاني کړل کوم چه به په نمبر نمبر په هغې باندې سوريډل انصاف او برابري سره « الا عقبة كعقبة احدهم » مطلب دا دي يعني د سورلي مالک ته به ئي ترجيح نه ورکوله، د سورلي په حاصلولو کښې بلکه مالک او غير مالک ټول برابر.

فانده : په کتاب الحج کښې يو باب تير شوي دي، «باب الكرى» د دې باب او موجوده باب مضمون په ظاهره ملاويږي خو په دواړو کښې فرق دي په تير باب کښې په سفر حج کښې حاجيانو لره په خپله سورلي باندې په کرايه باندې بوتلل مراد وو او دلته په کتاب الجهاد کښې د غزوه په سفر کښې چه کوم صورت دي هغه صرف د اعانت دي په کرايه باندې بوتلل مراد نه دي.

باب فِي الرَّجُلِ يَغْزُو وَيَلْتَمِسُ الْأَجْرَ وَالْغَنِيمَةَ

د مال غنيمت او ثواب دپاره د جهاد کولو بيان

[۲۵۳۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِبٍ، حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي هَمْرَةُ، أَنَّ ابْنَ زُغَبِ الْإِيَادِيَّ حَدَّثَهُ، قَالَ: نَزَلَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوَالَةَ الْأَزْدِيُّ، فَقَالَ لِي: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَغْنَمَ عَلَى أَقْدَامِنَا فَرَجَعْنَا، فَلَمْ نَغْنَمْ شَيْئًا وَعَرَفَ الْجَهْدَ فِي وَجْهِنَا فَقَامَ فِينَا فَقَالَ: "اللَّهُمَّ لَا تَكْلَهُمْ إِلَى قَاضِعٍ عَنْهُمْ، وَلَا تَكْلَهُمْ إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَيَفْجَرُوا عَنْهَا، وَلَا تَكْلَهُمْ إِلَى النَّاسِ فَيَسْتَأْذِنُوا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِي أَوْ قَالَ: عَلَى هَامَتِي، ثُمَّ قَالَ: يَا ابْنَ حَوَالَةَ إِذَا رَأَيْتَ الْخِلَافَةَ قَدْ نَزَلَتْ أَرْضَ الْمُقَدَّسَةِ، فَقَدْ دَنَيْتَ الزَّلَازِلَ وَالْبَلَابِلَ وَالْأُمُودَ الْعِظَامُ وَالسَّاعَةَ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنَ النَّاسِ مِنْ يَدِي هَذِهِ مِنْ رَأْسِكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَوَالَةَ حَمِصِيٌّ.

ترجمه: دابن زغب ايادي ﷺ نه روايت دي فرمائي چه عبدالله بن حواله ازدي ماته په ميلمستياراغي اوماته ئي او وئيل چه نبي ﷺ مونږه غنيمت حاصلولو دپاره پياده ليږلي يو مونږ واپس راغلو خو غنيمت مو حاصل نكړو، نبي ﷺ زمونږ په مخونو باندې د ستري توب اثار اوليدل نواودريدو او وئې فرمائيل اي الله ته دوي ماته په دې شان سره حواله

نکړي چه زه ددوی دپروورش نه عاجزشم اونه دوی خپل ځان ته حواله کړي چه دوی ترې عاجز شي اونه دوی بل چاته حواله کړي چه هغه به په دوی باندې خپل ځانونه مخکښې کوي، بیانیې عليه السلام زما په سر باندې خپل لاس مبارک کیخودو او ونې فرمائیل اي ابن حواله کله چه ته په شام کښې خلافت اوویني نوپوهه شه چه زلزلي اومصیبتونه او حادثات رانزدې شوی دی او په دغه وخت کښې به قیامت خلقو ته ددې نه هم ډیر نزدې وي څومره چه زما دا لاس ستا سرته نزدې دې.

د حدیث مضمون

مضمون حدیث دا دې، عبدالله بن زغب وائی یو ځل ما سره عبدالله بن حواله الازدی راکوز شو، یعنی زما میلمه جوړ شو نو هغه د رسول الله ﷺ د زمانې یوه واقعہ د غریبې او فقر واوروله چه یو ځل رسول الله ﷺ مونږ یوځانې ته د جهاد دپاره اولیرلو، او پیدل ئې اولیرلو د دې دپاره چه مونږ ته مال غنیمت حاصل شی، پس مونږ لارو خو مال غنیمت وغیره هیڅ هم حاصل نه شو او مونږ د هغې نه بغیر راوایس شو، هغه زمونږ حالت اولیدلو، د مشقت اثار هغه زمونږ د مخونو نه محسوس کړل نو هغه مونږ ته تشریف راوړلو او زمونږ په مینځ کښې اودریدو سره ئې دا دعا وفرمائیلہ: ﴿اللهم لا تکلهم الی فاضف عنهم ولا تکلهم الی انفسهم فیعجزوا عنها الخ﴾ چه یا الله دا خلق ماته مه سپاره گینې زه خو به ئې اوچت نه کړې شم او نه هغوی خپلو نفسونو ته سپاره نو دوی به د خپلو نفسونو سره عاجز شی، یعنی خپل ضرورتونه په خپل محنت سره نه شی پوره کولې بغیر ستا د فضل نه، او نه هغه نورو خلقو ته حواله کوه ځکه چه هغوی خو به خپل ځان ته ترجیح ورکوی په هغوی باندې، یعنی د هغوی اعانت به نه کوی، لهذا مطلب دا شو چه هم ته د هغوی کارسازی اوکړه، ستا نه علاوه بل کار ساز نشته.

﴿ثم وضع يده على راسي﴾ یعنی د دې دعا نه روستو رسول الله ﷺ زما په سر باندې خپل لاس مبارک کیخودلو او وې فرمائیل چه اي ابن حواله! چه کله ته اوگورې چه د مسلمانانو خلافت ارض مقدسه ته لارو یعنی په ملک شام کښې نو زلزلي، نور مصیبتونه، فکرونه او غمونو او لوڼې لوڼې فتنې او فسادونه نزدې شوې دی، او بس هغه وخت دا خیال اوکړه چه قیامت نزدې شوې دې، او زما لاس چه ستا سره ته څومره نزدې دې نو هغه قیامت د دې نه هم زیات نزدې راغلو په دې سره اشاره ده امارت و خلافت د بنو امیه طرف ته، پس ارض مقدسه یعنی ملک شام لره دار الخلافه جوړولو والا سیدنا معاویه رضی الله عنه دې چه د هغه نه د خلافت اموی تسلسل شروع شوې دې، خاص په دې موقع باندې د رسول الله ﷺ د دې فتنو او واقعات طرف ته اشاره کول گویا دا د صحابه کرامو د تسلی دپاره دې کوم چه دې وخت کښې د تنگسیا وو، گویا مطلب دا شو چه موجوده زمانه خیر او سکون او د عافیت زمانه ده اگر چه تنگدستی او فقر او لوږه ده، د دې بالمقابل چه کومه زمانه راتلو والا دې چه په هغې کښې فقر او لوږه نشته، د فتوحاتو زمانه به وی خو دغه وخت کښې به د فتنو دور وی، والله تعالی اعلم، بمراد نبیه صلی الله علیه وسلم.

باب فی الرجل الذی یشری نفسه

بیان د فضیلت دهغه کس خوکه چه خپل ځان په الله پاک خرڅ کړی

تشریح: «یشری» په معنی د «بیع» یعنی کوم سرې چه د خپل نفس بیع او د هغې معامله د الله پاک سره اوکړی، کما فی قوله تعالی: «ان الله اشترى من المومنین انفسهم واموالهم بان لهم الجنة» وکما فی قوله تعالی: «ومن الناس من يشرى نفسه ابتغاء مرضات الله»

[۲۵۳۶] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ مَرْثَةَ الْهَمْدَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَجَبٌ رَبَّنَا عَزَّ وَجَلَّ مِنْ رَجُلٍ غَزَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَنْهَزَ مَرْغَبَهُ، فَعَلِمَ مَا عَلَيْهِ فَرَجَعَهُ حَتَّى أَهْرَقَ دَمَهُ، فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى لِمَلَايِكَتِهِ: انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي رَجَعَهُ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِي وَشَفَقَةً مِمَّا عِنْدِي حَتَّى أَهْرَقَ دَمَهُ."

ترجمه: د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دي: الله تعالی دهغه سرې نه تعجب کوي چه د الله تعالی په لار کښې جهاد ته لار شي اود دده ټول ملګري اوتښتي اودې دخپلې ذمه واری دپوره کولو په اراده واپس راشي تردې چه دده وینه اوبھیولې شي نوالله تعالی خپلو فرشتوته اووای زما دې بنده ته اوګورئ چه زمانه دثواب دامید په وجه اوزماد عذاب نه دیریدوپه وجه واپس راغې تردې چه شهید شو.

تشریح: رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائی چه الله پاک تعجب فرمائی په داسې سرې باندې یعنی خوښوی هغه جهاد ته لارو، د مسلمانو لښکر ته شکست اوشو هغوی ټول راواپس شو، په هغه واپس کیدونکې مجاهدینو کښې یو ته د خپلې تیختې احساس اوشو، «فعلم ما علیه» مطلب هم دا دي یعنی د الله پاک حقوق په دې حالت کښې کوم چه په هغه باندې دی هغوی ته رسول، کذا فی البذل، او ممکنه ده چه مطلب ئې دا وی چه هغه سره د تیختې د وبال فکر وی، بهر حال چه هر څه شوې دي، وړاندې په حدیث کښې دی چه هغه دوباره راواپس کیدو سره میدان جهاد ته لارو تردې چه د هغه وینه تونې کړې شوه، په دې باندې الله پاک د فخر په طور ملائکو ته فرمائی چه اوګورئ بنده څه ښه کار اوکړو چه دې د آخرت د ثواب په رغبت کښې د آخرت د عذاب د ویرې نه د جهاد طرف ته واپس شو. والحديث اخرجه الحاكم قاله الشيخ محمد عوامه.

باب فیمن یسلم ویقتل مګانه فی سبیل الله عزوجل

فضیلت دهغه کس چه د اسلام قبلولو نه پس سمدست شهید شي

[۲۵۳۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ عَمْرَو بْنَ أَقْبَيْشٍ، كَانَ لَهُ رِبَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَمَكَرَ أَنْ يُسْلِمَ حَتَّى يَأْخُذَهُ فُجَاءً يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ: أَيْنَ بَنُو عَمِي؟ قَالُوا: بِأَحَدٍ، قَالَ: أَيْنَ فُلَانٌ؟ قَالُوا: بِأَحَدٍ، قَالَ: فَأَيْنَ فُلَانٌ؟ قَالُوا: بِأَحَدٍ، فَلَبَسَ لَأَمَّتَهُ وَرَكِبَ فَرَسَهُ ثُمَّ تَوَجَّهَ قِبَلَهُمْ فَلَمَّا رَأَاهُ الْمُسْلِمُونَ قَالُوا: إِلَيْكَ عَنَّا يَا عَمْرُو قَالَ: إِنِّي قَدْ آمَنْتُ، فَقَاتَلَ حَتَّى جُرِحَ، فَحُوِلَ إِلَى أَهْلِهِ جَرِيحًا فُجَاءً سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۵۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۷۱) (حسن).

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۱۷) (حسن).

فَقَالَ لِأُخْتِهِ: سَلِيهِ حِمِيَّةَ لِقَوْمِكَ أَوْ غَضَبًا لَهُمْ أَمْ غَضَبًا لِلَّهِ، فَقَالَ: بَلْ غَضَبًا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ فَمَاتَ، فَدَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَا صَلَّى لِلَّهِ صَلَاةً.

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی چه عمرو بن اقيش به دخلقونه دجاهليت دوخت سودونه اصول کول او اسلام ئې بدگندولو ترهغه وخته چه ده دخلقونه خپل سودونه نه وو وصول کړي نو دا حد په ورځ راغې اووئې وئيل زما دتره ځامن څه شول خلقو ورته اووئيل چه په غزوه احد کښې مصروف دي بياني اووئيل فلانې څه شو هغوی ورته اووئيل چه په احد کښې د بياني اووئيل فلانې څه شو هغوی ورته اووئيل چه په احد کښې دې نوده خپله زغره واغوستله او په خپل اس سور شو او بيا دهغوی طرف ته روان شو هرکله چه ده لره مسلمانانو اوليدوونې وئيل چه ته زمونږ نه جدا اوسيره ده اووئيل ما ايمان راوړې دې، بياني دکافرانوسره دومره جنگ اوکړو چه زخمي شو اوخلقو راپورته کړو او رانې وړو نودلته سعد بن معاذ راغې اودده خور ته ئې اووئيل دده نه تپوس اوکړه چه آيا په خپل قوم باندي دغيرت په وجه دې جنگ کړې دې اوکه په الله پاک باندي دغيرت کولو دپاره دي جنگ کړې دې؟ هغه اووئيل دالله تعالی اودهغه درسول دپاره مې جنگ کړې دې بيا ددې نه پس هغه وفات شو او جنت ته داخل شو او حال دادې چه هغه ديو وخت مونځ هم نه وو کړې.

شرح حديث

يعنی سيدنا عمرو بن اقيش رضي الله عنه د الله پاک په توفيق سره د اسلام قبلولو اراده اوکړه خو د جاهليت د زمانې د معاملاتو د وجې نه د سود څه پيسه د خلقو سره ايساره شوې وه چه د هغه اراده د هغې د اخستلو وه چه د اسلام راوړلو نه مخکښې هغه پيسې وصول کړم، د اسلام قبلولو نه روستو خو به د هغې وصول کول جائز نه وې، بل طرف ته جنگ احد شروع شوي وو، هغه د خپل باقی مال د اخستلو دپاره د خپل تره ځامنو ته لارو چه هغوی سره د مخکښې نه دا معامله وه نو د کوم سړي په باره کښې به چه هم هغوی تپوس کولو نو د هغوی د خوا نه به ورته هم دا معلومیده چه هغه خو د احد جنگ له تلې دې، بس هغه هم خپله زغره واچوله او په خپل اس باندي سوريډو سره د احد طرف ته روان شو چرته چه قتال کيدلو او د مشرکينو د فوج طرفته د تلو په ځانې د مسلمانانو طرف ته روان شو، مسلمانانو هغه پيژندلو چه هغه لا تر اوسه پورې اسلام نه دې قبول کړې، په دې وجه هغوی هغه لره په راتلو باندي ليدو سره اووې (اليک عنا يا عمرو) چه اي عمرو! زمونږ د طرف نه واپس شه! د مشرکانو د قتال هدف بل طرف ته دې هغه طرف ته لار شه، هغه اووې ما اسلام قبول کړې دې په دې وجه دلته راغلې يم او په دې وينا باندي قتال کښې شريک شو تردې چه زخمی شو، هغه خپل کور ته راوړلې شو، نو د هغه د تپوس دپاره سيدنا سعد بن معاذ رضي الله عنه راغلو او هغه د عمرو رضي الله عنه خور ته اووې چه د هغه نه دا تپوس اوکړه چه (حمية لقومك او غضبا لهم الخ) يعنی دا ستا جنگ کول د خپل قوم د حمايت دپاره وو که د هغوی د طرف نه غصه او انتقام وو (ام غضبا لله) يا که ستا جنگيدل د الله پاک په غصه باندي بناء وو، يعنی کفار دې د الله پاک د شمنان گنرل او هغوی سره دې جنگ کړې وو، هغه اووې چه

نه بلکه دالله پاک دپاره په انتقام کښ، د«حمية لقومک» معنی دا ده چه د خپلو مسلمانانو همدردی او د هغوی په مدد کښ، د هغه ډیر رشته داران د هغوی نه مخکښې مسلمانان شوي وو چه د چا سره کفارو جنگ کولو نو د هغوی نه ئې دا تیوس اوکړو چه دا ستا جنگیدل د خپلو خلقو د حمایت په نیت باندې وه که دا نیت دې نه وو بلکه بل نیت دې وو؟ هغه دا چه زمونږ په مقابل کښې د الله پاک او د هغه د رسول دشمن ئې. «فمات فدخل الجنة وما صلى الله صلاة» یعنی اسلام کښې داخلیدو سره ئې د کفارو سره جهاد شروع کړو چه په هغې کښې شهید کیدو سره جنت ته داخل شو حال دا چه یو مونځ ئې هم نه دې کړې، معلومه شوه چه اسلام راوړل د تیرو گناهونو د معاف کیدو سبب دې. «الاسلام يهدم ما كان قبله»

باب فی الرجل يموت بسلامه

بیان دهغه کس څوک چه په خپله وسله مړ شي

[۲۵۳۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ أَحْمَدُ كَذَّابًا: هُوَ يَعْنِي ابْنَ وَهْبٍ، وَعَنْبَسَةُ يَعْنِي ابْنَ خَالِدٍ جَمِيعًا، عَنْ يُونُسَ، قَالَ أَحْمَدُ: وَالصَّوَابُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ، قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمَ خَيْبَرَ قَاتَلَ أُخِي قِتَالًا شَدِيدًا فَأَرْتَدَّ عَلَيْهِ سَيْفُهُ فَقَتَلَهُ، فَقَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فِي ذَلِكَ وَشَكُّوا فِيهِ رَجُلٌ مَاتَ بِسَلَاةٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَاتَ جَاهِدًا مُجَاهِدًا، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: ثُمَّ سَأَلْتُ ابْنَ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ، فَعَدَّثَنِي عَنْ أَبِيهِ بِمِثْلِ ذَلِكَ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَذَّبُوا مَاتَ جَاهِدًا مُجَاهِدًا قُلْتُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ."

ترجمه: دسلمه بن اکوع نه روایت دې فرمائی هرکله چه د خیبر ورځ راغله نوزما ورور دشدید جنگ کولونه پس اتفاقا په خپله توره باندې اونکیده اومړشو نوبعضي صحابه کرامو دده په باره کښې خبري اوکړی او دده شهادت ئې ونه منلو بلکه دائې ووئیل چه دې یوداسې کس وو چه په خپله وسله باندې مړ شونې عليه السلام چه دا واوریدل نو وئې فرمائیل: داسې نه ده دې دیو کوشش کونکي مجاهد په مرگ باندې مړ دي. ابن شهاب وائی چه مادسلمه بن اکوع په خامنو کښې دیو کس نه معلوم کړل اوهغوی دخپل پلارنه داسې قسم حدیث بیان کړو، لیکن دومره ئې ووئیل چه نبی صلی الله علیه و آله اوفرمائیل چه خلقو غلطه وینا کړې ده هغه په جهاد کښې مړ دي او مجاهد مړ دي اودهغه دپاره دوچند اجر دي.

تشریح

یعنی په جنگ کښې که یو انسان د خپلې وسلې نه هلاک شی نو د هغې څه حکم دې؟ په حدیث الباب کښې دی چه سلمه بن الاکوع رضی الله عنه فرمائی چه په جنگ خیبر کښې زما ورور چه د هغه نوم عامر بن الاکوع دې په ډیر قوت او شدت سره ئې قتال کولو، هم په دې کښې د هغه توره واپس کیدو سره ماته شوه چه په هغې سره هغه شهید شو، بعض صحابه کرامو د هغه په باره کښې شک کول شروع کړلو. «رجل مات بسلاحة» دا خو په خپلې وسلې سره مړ

۱: صحیح مسلم للجهاد ۴۳ (۱۸۰۲)، سنن النسائي للجهاد ۲۹ (۳۱۵۲)، (تحفة الأشراف: ۴۵۳۲)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۵۲، ۴۷/۴) (صحیح)

شو، چه كله رسول الله ﷺ ته د دې علم او شو نو هغه د خلقو شك او شبهه لرې كړه او وې فرمائيل: « مات جاهدا مجاهدا » دا لفظ خو نې يا د تاكيد دپاره مكرر كړې دې يا د دې دپاره چه د دواړه الفاظو په معنى كښې فرق او كړې شى، د « جاهد » معنى ده « مجتهدا فى طاعة الله » واخستلې شى، وړاندې روايت كښې هم دا قسم واقعه د يو بل صحابى مذكور ده چه د هغه نوم معلوم نه شو، په دې روايت كښې دا هم دى « وصلى عليه ودفنه » يعنى په دې كښې د شهيد د جنازې مونځ ذكر شوې دې چه د هغې اكثر علماء كرام خو قائل نه دى، احناف قائل دى.

[۲۵۳۹] (۱) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الدِمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سَلَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي سَلَامٍ، عَنْ رَجُلَيْنِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَعْرَضْنَا عَلَى حَتَّى مِنْ جَهَنَّمَ فَطَلَبَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلًا مِنْهُمْ فَضَرَبَهُ، فَأَخْطَأَهُ وَأَصَابَ نَفْسَهُ بِالسَّيْفِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَخُوكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ فَأَبْتَدَرَهُ النَّاسُ فَوَجَدُوهُ قَدْ مَاتَ، فَلَقَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثِيَابِهِ وَدِمَائِهِ وَصَلَّى عَلَيْهِ وَدَفَنَهُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَشْهَدُ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ وَأَنَا لَهُ شَهِيدٌ."

ترجمه: ابو سلام په صحابه كرامو كښې د يو كس نه روايت كوى چه هغه به وئيل چه مونږ د جهنمه قبيلې په يو كلي باندې حمله او كړه نو په مسلمانانو كښې يو كس په هغوى كښې د يو كس د وهلو قصد او كړو، نو د تورې گذارنې ورباندې او كړو ليكن گذار خطا شواو دي پخپله، په خپله توره باندې ولگيدو، نبى ﷺ او فرمائيل اې مسلمانانو دخپل ورور خبر واخلي نو خلقو په تيزۍ سره هغه ته ورمڼه كړل نومړې بياموندو نونبى ﷺ په خپلو وينو اوجامو كښې راتاو كړو اوجنازه ئې ورباندې او كړه اودفن ئې كړو، صحابه كرامو عرض او كړو چه اې د الله رسوله آيا دي شهيد دي؟ نبى ﷺ او فرمائيل او، زه دده دپاره گواه يم.

بَابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ الْيَقَاءِ

د دېمن سره د مخامخ كيدو په وخت كښې د دعا د قېليدو بيان

[۲۵۴۰] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ يَعْقُوبَ الزَّمْعِيُّ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يُتْلَانِ لَا تُرْدَانِ أَوْ قُلْنَا تُرْدَانِ الدُّعَاءِ عِنْدَ الْيَقَاءِ، وَعِنْدَ الْبَاسِ حِينَ يُلْجِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا، قَالَ مُوسَى، وَحَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَوَقْتُ الْمَطَرِ."

ترجمه: د سهل بن سعد نه روايت دې فرماني چه نبى ﷺ فرمايلي دي: دوه دعاگانې نه رد كيږي يا ديري كمې رد كيږي يو هغه دعاده چه داذان په وخت كښې او غوښتلي شي او بله هغه دعاده چه د جنگ په وخت كښې او غوښتلي شي كله چه فريقين د يو بل سره مخامخ شي او په بل روايت كښې ورسره دا اضافه هم ده چه د باران په وخت كښې چه دعا او كړى شي.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۷) (ضعيف)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۹)، وقد أخرجه: موطا امام مالك للصلاة ۱ (۷)، سنن الدارمي للصلاة ۹ (صحيح) (ليكن «وقت المطر» حسن ده، ملاحظه: صحيح لبي داود: ۲۹۴/۷، والصحيحة: ۱۴۷۹)

تشریح

یعنی د جنگ په شروع کښې د الله پاک نه دعا غوښتل، په حدیث الباب کښې دې چه دوه دعاگانې نه رد کیږي یو دعا «عند الاذان» او دویمه «عند الباس حين يلحم بعضهم بعضا» یعنی د جنگ په وخت چه کله یو بل لږه قتل کوي «لحم يلحم» د باب سمع نه په معنی د «قتل»، او دا د باب افعال نه هم کیدې شی، «يلحم» چه د هغې معنی «يختلط» دې، یعنی سخت جنگ شروع وی، په یو بل کښې ننوتلې وی، او هم د دې نه دې «الملحمة» چه د هغې جمع ملاحم راځي ملحمة په معنی د حرب یا موضع الحرب، میدان جنگ، یا دا خود لحم نه ماخوذ دې «لكثرة لحوم القتلى» یا «لحمة الثوب» نه اخستلې شوې دې، لکه د کپړې په جوړولو کښې چه د «لحمه» د «سدى» سره اختلاط راځي، کوم تا چه تانا، بانا «ولار» او پراته تارونه، وئیلې شی، او په بل روایت کښې د «وقت المطر» اضافه هم شته او په یو نسخه کښې «تحت المطر» دې یعنی کومه دعا چه په باران کښې اودریدو سره اوکړې شی هغه هم نه رد کیږي او په بعض روایاتو کښې دا هم راځي چه کله به باران شروع شو نو رسول الله ﷺ به د خپل بدن مبارک نه کپړه لرې کړه او هغې ته به د لږ ساعت دپاره اودریدلو د باران اوبه په خپل بدن باندې د اچولو دپاره او یو صحابی د هغه نه د دې وجه اوتپوسله نو وې فرمائیل: «حدیث عهد بربه» چه دا اوبه تازه تازه د خپل رب د خوا نه راروانې دی.

بَابُ فِيمَنْ سَأَلَ اللَّهَ تَعَالَى الشَّهَادَةَ

د الله پاک نه د شهادت د سوال کولو د فضیلت بیان

[۲۵۴۱] (۱) حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو مَرْوَانَ، وَابْنُ الْمُصَفَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنْ ابْنِ تَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ يَزِيدُ إِلَى مَكْحُولٍ إِلَى بَالِغِ بْنِ يُخَايْمِرَ، أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ حَدَّثَهُمْ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَوَاقٍ نَاقَةٍ فَقَدْ وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَمَنْ سَأَلَ اللَّهَ الْقَتْلَ مِنْ نَفْسِهِ صَادِقًا مَاتَ أَوْ قُتِلَ فَإِنَّ لَهُ أَجْرَ شَهِيدٍ، زَادَ ابْنُ الْمُصَفَّى مِنْ هُنَا، وَمَنْ جُرَّ جُرْحًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ نَكِبَ نَكْبَةً فَأَنفَأَتْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُ مَا كَانَتْ لَوْ نَهَالَتْهُ الزُّعْفَرَانُ وَرَبَّهَا رِيحُ الْمِسْكِ وَمَنْ خَرَجَ بِهِ خُرَاجًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنَّ عَلَيْهِ طَابَعُ الشَّهَادَةِ".

ترجمه: د معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اوریدلي دي چه فرمائیل شي: هر مسلمان چه اوبني ددوه ځله لوشلود درمیانی مودې هومره وخت دالله په لار کښې اوجنگیدو نودده دپاره جنت واجب شواوچاچه دزړه په خلوص سره دالله په لار کښې د شهادت سوال اوکړواوبیا په خپل مرگ مرشي نودي شهید دې اوڅوک چه دالله په لار کښې کوم تکلیف برداشت کړي یا زخمي شي نودقیامت په ورځ به په داسي حال کښې راشي چه وینه به تري بهیږي اودویني رنگ به شي دزعفرانو او بوټی به شي د مشکوپه شان وي اوبه چا چه دالله په لاره کښې دانې (پولې) راوختلې نو په ده باندې به د شهیدانو مهر لگیدلې وي.

تشریح: په حدیث الباب کښې دې چه کوم سړې د الله پاک نه په رشتیني زړه سره شهادت طلب

۱: سنن الترمذي لأفضال الجهاد ۱۹ (۱۶۵۴)، ۲۱ (۱۹۵۶)، سنن النسائي للجهاد ۲۵ (۳۱۴۲)، سنن ابن ماجه للجهاد ۱۵ (۲۷۹۲)، (نخبة الأشراف: ۱۱۳۵۹)، وقد أخرجه: مستد أحمد (۲۳۵، ۲۳۰، ۲۴۳، ۲۴۴) سنن الترمذي للجهاد ۵ (۲۴۳۹) (صحیح)

کوی نو الله پاک هغه ته د شهادت ثواب ورکوی اگر چه هغه په خپل مرگ باندې وفات شی.

شرح حدیث

یعنی کوم سړې چه د لږ ساعت دپاره هم د الله پاک په لاره کښې قتال اوکړی د هغه دپاره جنت واجب کیږی، د « فواق ناقة » په مطلب کښې دوه اقوال دی « ما بین الحربین » یعنی د اوبښې دوه کړته د پي لشلو ترمینځه چه کوم وخت او فصل وی، د اوبښې پي چه کله لشلې شی او یو ځل د پي لشلو مقدار پوره شی نو په مینځ کښې دوباره بیا هغه بچې دې اوبښې ته ور پریخودلې شی چه هغې سره ئې غلاترې ته باقی پي هم راکوز شی چه هغه دوباره لشلې شی، او دویم قول دا دې چه لشلو والا چه غلاترې لره زور ورکولو سره موجوده پي راوباسی نو فوراً موټې پرانیزی د دې دپاره چه پي د پورته نه رابښکته شی، هغه بار بار داسې کوی، نو گویا د دې موټې د پرانستلو او بندولو ترمینځه چه څومره وخت خرچ کیږی هغه مراد دې « ومن جرح جرحاً فی سبیل الله او نکب نکبة فانها تجي يوم القيامة کاغزر ما کانت » یعنی د کوم سړی په بدن کښې چه څه زخم راشی د الله پاک په لاره کښې یا څه زخم راشی په کانږی وغیره سره یا ننوتل مراد دی شوکه یعنی ازغنه، او د هغې نه وینه وتل شروع شی نو هغه زخم به د قیامت په ورځ باندې راشی یعنی د هغه سړی په بدن کښې به ظاهر وی، اغزر په معنی د اکثر، غزارة په معنی د کثرت، یعنی په قیامت کښې هغه زخم او د هغې وینه په کامل او پوره شکل کښې ظاهریږی، چه کله ازغې وغیره لار شی یا زخمی کیدو سره وینه راوځی نو په شروع کښې د هغې بهیدل ډیر شدت او زور سره وی، بیا روستو د هغې رفتار کم شی نو هلته به د کثرت په شکل کښې ظاهریږی د هغه مجاهد کارنامه لره د الله پاک د طرف نه چه اوگورئ دې سړی زمونږ په لاره کښې دومره مشقتونه اوچت کړې دی، د هغې کارنامه ښکاره کولې شی « لونها لون الزعفران » یعنی په کتلو کښې خو به هغه وینه وینه وی څنگه چه د وینې رنگ وی د زعفران په شان سور، په بعض روایاتو کښې دا دی « اللون لون الدم »، او خوشبوئی به ئې د مشک په شان وی دا ټول هر څه د هغه مجاهد په اعزاز کښې دی « ومن خرج به خراج فی سبیل الله فان علیه طائع الشهداء » « طائع » بکسر الباء وفتح الیاء دواړه قسم راغلې دې، او خراج په معنی دښل دانه یعنی د هغه په بدن کښې په سفر جهاد کښې دانه راوځی نو په هغه باندې به د شهداء مهر او د هغوی علامت وی.

والحدیث رواه بقية اصحاب السنن، وهو عند الترمذی وابن ماجة مختصراً، وقال الترمذی

صحيح، قاله الشيخ محمد عوامه.

باب فی گراهه جزئواصي الخيل وأذنانها

داس د تندې او د لکۍ د وینستود پریکولو د معانیت بیان

[٢٥٤٢] حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ، عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَحَدَّثَنَا خُثَيْشُ بْنُ أَصْرَمَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ جَمِيعًا، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ نَعْمَانَ الْكِنَانِيِّ، عَنْ رَجُلٍ، وَقَالَ أَبُو تَوْبَةَ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ شَيْخٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٩٧٥١)، وقد أخرجه: مسند أحمد (١٨٤/٤) (صحيح)

عَبْدُ السَّلَامِ وَهَذَا الْقَوْلُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "لَا تَقْصُوا نَوَاصِي الْخَيْلِ وَلَا مَعَارِفَهَا وَلَا أَذْنَابَهَا فَإِنَّ أَذْنَابَهَا مَذَابِهَا وَمَعَارِفَهَا دَفَاؤُهَا وَنَوَاصِيهَا مَعْقُودُ فِيهَا الْخَيْرُ".

ترجمه: د عتبه بن عبد سلمی رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه د نسی عليه السلام نه مې اوریدلي دي چه فرمائیل شي: مه کت کوي داسونو دتندو وینسته اونه ددوی د خټ وینسته اونه ددوی دلکني وینسته ځکه چه ددوی لکني دمچانو دشرلو ذریعه ده اوددوی دخت وینسته ددوی دگرم ساتلو سبب دې او ددوی د تندې په وینستو کښې خیر کیخودلی خوی دې.

شرح حدیث

په حدیث الباب کښې دې، هغه عليه السلام د اسونو په باره کښې کوم چه په الات جهاد کښې دې د هغوی په باره کښې څه هدايات فرمائی چه څنگه د هغوی خبر اوساتلې شي او خدمت او کړې شي، پس فرمائی د اسونو د وینستو د تندې وینسته مه کت کوي او نه د ست وینستو لره، او نه د هغوی دلکني وینستو لره ځکه چه د هغوی پکي دې، ځکه چه د پکي په ذریعه مچ وغیره لرې کولې شي اس په خپله لکني سره هم دا کار کوي، او د هغوی معارف یعنی د ست وینسته د هغوی دپاره د گرمائش ذریعه ده، یعنی د هغې په ذریعه هغوی ته تاو رسیږي، یعنی څنگه چه سرې د خادر نه گرمائش حاصلوي، هغوی د دې نه دا فائده حاصلوي او د تندې په باره کښې فرمائی چه د هغوی سره خو خیر ترلې شوې دې او لازم کړې شوې دې، په بعض حدیثونو کښې د خیر تفسیر په اجر او مغنم سره کړې شوې دې. حضرت په بذل کښې لیکلې دي چه د دې تفسیر نه معلومه شوه چه د اس نه هغه اس مراد دې کوم چه د جهاد دپاره تیار کړې شوې دې، لهذا دا حدیث به د هغه حدیث خلاف نه وي چه په هغې کښې راځي: «انما الشوم فی ثلاثة فی الفرس والدار والمرأة» د دې نه دویم قسم اس مراد دې یعنی کوم چه د جهاد دپاره نه وي.

باب فِيمَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْوَانِ الْخَيْلِ

په اسونو کښې کوم رنګه مزیداروي؟

اس کوم چه په جهاد کښې ډیره په کار راتلونکې سورلی ده او د کومې د سورلې زده کولو چه په حدیث کښې حکم راغلې دې تردې چه په مال غنیمت کښې د اس یو مستقل حصه شریعت مطهره مقرر کړې ده، د دې ډیر قسمونه دي چه د هغې د پیژندګلو دپاره څه مخصوص رنګونه او علامات دي چه د هغې نه د اس قسم معلومولې شي، د دې ټولو رنګونو او قسمونو بیان په حدیث کښې راغلې دې چه د جهاد دپاره په هغه انواع کښې چه کوم غوره نه غوره وي هغه حاصل کړې شي.

[۲۵۴۳] حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعِيدٍ الطَّلَقَانِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارِجِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنِي عَقِيلُ بْنُ شَيْبٍ، عَنْ أَبِي وَهَبٍ الْجَمَلِيِّ، وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَلَيْكُمْ بِكُلِّ كُمَيْتٍ أَعْرَفَ فَجَلٍّ أَوْ أَشَقَّرَ أَعْرَفَ فَجَلٍّ أَوْ أَدْهَمَ أَعْرَفَ فَجَلٍّ".

ترجمه: د ابو وهب جشمي رحمۃ اللہ علیہ نه روایت دي اودې صحابي دي، فرمانی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائيلي دي: ستاسو د پاره کمیت (برگ)، اس سپین تندی والا ضروري دي، اودخلورو وارو سپینو خپووالا، اويا سپینو خپو والا سور اس سپین تندی والا او دسپینو لاسونو خپو والا يا دتورو خپو والا اوسپین تندی والا اودسپینو متو والاهم بهتردي.

شرح حدیث

قوله: حَدَّثَنِي عَقِيلُ بْنُ شَيْبٍ، عَنْ أَبِي وَهَبٍ الْجُشَمِيِّ، وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ.. الخ: اوپه بل سند کښې راځي: (حَدَّثَنِي عَقِيلُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په دې دواړو سندونو کښې فرق لکه څرنګه چه حضرت په بذل کښې د مسند احمد په روایت کښې ثابت کړې دي هغه دادې چه په رومي سند کښې ابو وهب الجشمي دي چه دهغه دصحابي کيدو په خپله په سند کښې تصريح ده اوپه دويم سند کښې د ابو وهب نه ابو وهب الکلامي مراد دي کوم چه تابعی دي، لهذا رومي روایت مسند او دويم روایت مرسل شو.

قوله: "عَلَيْكُمْ بِكُلِّ كُمَيْتٍ أَغْرَ مُحَجَّلٍ أَوْ أَشَقَرَ أَغْرَ مُحَجَّلٍ أَوْ أَذْهَمَ أَغْرَ مُحَجَّلٍ.. الخ: په دې حدیث کښې د اسونو درې قسمونه ذکر شوي دي چه دهغې د استعمال رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ترغیب ورکړې دي، (عليكم) یعنی لازم اونیستی او اختیار کړی، کمیت، اشقر، ادهم او د هر یو سره ئې دا قید لګولې دي یعنی د (اغر محجل) کیدو، په دې ترتیب کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کمیت د ټولو نه مقدم ساتلې دي او اشقر ئې په دویمه درجه کښې او ادهم په دریمه درجه کښې، (کمیت) هغه اس کوم چه احمر وی شدید الحمرة هغه مائل دي د تور والی طرف ته، او اشقر هغه اس کوم چه خالص احمر وی، او ادهم کوم چه خالص تور وی، (اغر) هغه اس کوم چه ابيض الجبهه وی چه دهغه په تندي باندې سپینه پټی وی، او (محجل) په معنی د ابيض القوائم چه دهغې څلور واره لاسونه او خپې د کونډو پورې سپین وی، زموږ په نزد داسې اسونو ته کوم چه (اغر محجل) وی برگی وئیلې شی، دا د اسونو یو غوره قسم دي، او هم د دې قسم ترجمه الباب امام ترمذی هم قائم کړې دي چه په هغې کښې هغوی دوه احادیث ذکر کړې دي یو هغه کوم چه ابوداؤد د دې باب دویم حدیث دي یعنی (يمن الخيل في شقرها) او بل حدیث په روایت د ابوقتاده مرفوعا دا ذکر کړې دي "خير الخيل الادهم الاقرح الارثم لم الاقرح المحجل طلق اليمين فان لم يكن ادهم فكمت على هذه الشبه"

د حدیث ترمذی شرح

په دې حدیث د ترمذی کښې دوه قسمونه مذکور دي اول ادهم، ثانيا کمیت، او بیا ئې دا ادهم دوه قسمونه بیان کړې دي یو (الاقرح الارثم) او دویم (الاقرح المحجل طلق اليمين)، اقرح هم تقریبا هم هغه دي کوم ته چه اغر وئیلې شی، خو د اغر د تندي سپین والي نسبة زائد وی د اقرح نه، او (ارثم) هغه اس دي چه د هغه پوزه او شفة علیا پورته شونډه سپینه وی، د محجل معنی خو مخکښې تیره شوې ده خو د ترمذی په روایت کښې (محجل) سره د (طلق اليمين) قید دي یعنی څلور لاسونو او خپو کښې ښې لاس یا د خپې نه علاوه باقی

درې سپين وی څلور واړه خپې سپين نه وی، او قسم ثاني په دې روايت کښې هغه « ادم » نه پس کميت دې « علی هذه الشبه » مطلب دې هم دغه شان صفت والا کوم چه پورته مذکور شو، يعنی « الاقرح الارثم ».

[۲۵۴۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ الطَّائِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمَغِيرَةِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَهَاجِرٍ، حَدَّثَنَا عَقِيلُ بْنُ شَيْبٍ، عَنْ أَبِي وَهْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَلَيْكُمْ بِكُلِّ أَشْقَرٍ أَعْرَأَ مُجَلٍّ أَوْ كُمَيْتٍ أَعْرَأَ"، فَذَكَرَ نَعْوَهُ قَالَ مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ مَهَاجِرٍ سَأَلْتُهُ: لِمَ فَضَّلَ الْأَشْقَرُ؟ قَالَ: لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ سَرِيَّةً فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ جَاءَ بِالْفَتْحِ صَاحِبُ أَشْقَرٍ.

ترجمه: د ابو وهب نه روايت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی لازم دي په تاسو باندې ساتل دسور اس چه دا سپين تندي والا او سپينو خپو اومتو والاوي ياکميت سپين تندي اوخپو والاوي، اوباقی روايت ئې دتير روايت په شان بيان کړو، او محمد بن مهاجر وائی مادعقيل نه تپوس اوکړو چه دسور اس دفضيلت څه وجه ده هغه اووئيل ځکه چه نبی ﷺ يولنسکر اوليږو نودتولونه مخکښې چه کوم شهنسوار دفتح خبر راوړو هغه په سور اس باندې سور وو.

تشریح: وړاندې په ابوداؤد کښې دا راځی چه راوی د خپل استاذ نه تپوس اوکړو چه تا اشقر ته ولې ترجيح ورکړه غير اشقر باندې نو استاد جواب ورکړو ځکه چه رسول الله ﷺ يو ځل د جهاد دپاره يو لنسکر ليږلې وو دتولو نه اول چه کوم سړی د فتح خبر راوړلو هغه صاحب اشقر وو، زه وایم چه دا د هغوی خپله رائې ده اصل څيز په دې کښې تجربه ده، د تجربې نه چه کوم څيز ثابت شو هغه ته هم هغه درجه ورکړې شوه، او د دې احاديثو نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ ته د علوم وحی نه علاوه نور علوم او معلومات په زيات مقدار کښې حاصل وو، يعنی هغه معلومات چه د هغې تعلق د احکام شرعيه او د رب د رسالت سره دې چه د احکامات الهي رسول په طريقه د کمال اوشی. صلى الله تعالى عليه وسلم وشرف وكرم والحديث رواه النسائي، قاله المنذرى.

[۲۵۴۵] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ شَيْبَانَ، عَنْ عِيسَى بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَمْنُ الْخَيْلِ فِي شَقَرِهَا".

ترجمه: د عبدالله بن عباس نه روايت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی: په اسونو کښې دسور رنگ والا برکتی وې.
تشریح: « يمن الخيل في شقرها » د اسونو خاص برکت په هغه اسونو کښې موندلې شی کوم چه اشقروى، والحديث رواه الترمذی.

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۱۹) (حسن)

۲: سنن الترمذی للجهاد ۲۰ (۱۶۹۵)، (تحفة الأشراف: ۶۲۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۲/۱) (حسن)

باب هَلْ تُسَمَّى الْأُنْثَى مِنَ الْخَيْلِ فَرَسًا

بابه آیا اسپې (ماده) له داس (نر) نوم ایڅودلې شي؟

[۲۵۴۶] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ الرَّقِّيُّ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي حَيَّانٍ، حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسَمِّي: "الْأُنْثَى مِنَ الْخَيْلِ فَرَسًا".

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله به ښځې اسپې ته فرس وئیلو.

تشریح

یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله به په اسپې باندې هم د فرس اطلاق کولو، په قاموس کښې هم دا لیکلې دی چې د فرس اطلاق په نر او ښځه دواړو باندې کیږي، هم دغه شان اسپې ته فرسه هم وئیلې شي. اهو په دې حدیث باندې به شرعی مسئله دا متفرع کیږي چې کوم حکم په جهاد کښې د نر اس دې هم هغه ئې د ښځې هم دې، لهذا د غنیمت حصه به د دواړو دپاره وی د نر سره به خاص نه وی. (بذل).

باب مَا يُكْرَهُ مِنَ الْخَيْلِ

کوم قسم رنګه والا اسونه ساتل فائده مند نه دی کفرلې شوې؟

دا د تیر شوی باب مقابل دې، هلته د «ما یستحب» بیان وو یعنی غوره او دلته د «ما یکره» یعنی هغه چې غوره نه دی.

[۲۵۴۷] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ هَوَّابٍ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يُكْرَهُ الشَّكَالَ مِنَ الْخَيْلِ". وَالشَّكَالُ يَكُونُ الْفَرَسُ فِي رِجْلِهِ الْيَمْنَى بَيَاضٌ وَفِي يَدِهِ الْيُسْرَى بَيَاضٌ أَوْ فِي يَدِهِ الْيَمْنَى وَفِي رِجْلِهِ الْيُسْرَى، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَيْ مُخَالِفٌ.

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله به شکال (یو قسم اسونه دي نه خوښول اشکال هغه اسونه دي دکوم چې په ښي خپه او چپ لاس کښې سپین والي وي اویا گسه خپه او ښي لاس کښې سپین والي وي.

شرح حدیث

یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله د اسونو هغه قسم چې په هغې کښې شکال موندلې شي خوښ نه وو، وړاندې په روایت کښې د شکال تفسیر ذکر دې هغه دا چې د اس په شاته ښي خپه کښې سپین والي وي او د هغې سره په وړاندې گسه خپه کښې سپین والي وي، یا د دې برعکس یعنی ښي کښې سپین والي وي او په رڼل یسری کښ، شاته خپې ته په حدیث کښې په «رجل» سره تعبیر کړې شوې دې او وړاندې خپې لره په ښي سره. د شکال یو تفسیر خو دا شو دوه تفسیرونه ئې نور راغلې دي یو دا چې د اسپې په قوائم اریعه کښې درې محجل وی او یو مطلق یعنی غیر محجل، او یو د دې برعکس یعنی

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۹۳۲) (صحیح)

(٢): صحیح مسلم للإمامة ۲۷ (۱۸۷۵)، سنن الترمذي للجهد ۲۱ (۱۶۹۸)، سنن النسائي للخيل ۴ (۳۵۹۷)، سنن ابن ماجه للجهد ۱۴ (۲۷۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۵۰، ۴۳۶، ۴۶۱، ۴۷۶) (صحیح)

په قوائم اربعه کښې یو محجل او باقی درې محجل، والحديث اخرجه مسلم والترمذی والنسائی وابن ماجه قاله المنذری.

باب مَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ الْقِيَامِ عَلَى الدَّوَابِّ وَالْبَهَائِمِ

د څاروو په بهتري طريقې سره د خبر اخستلو بيان

د قيام نه مراد خبر ساتل او (من) بيانیه دې، يعنی د څاروو خيال ساتل کوم چه مامور به دې د دی بيان گويا د دې باب په حديث کښې د څاروو د حقوق بيان دې.

[۲۵۴۸] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مَسْكِينٌ يَعْنِي بَنَ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُهَاجِرٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي كَبْشَةَ السَّلُولِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ الْحَنْظَلِيَّةِ، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَعِيرٍ قَدْ لَحِقَ ظَهْرُهُ بِبَطْنِهِ، فَقَالَ: "اتَّقُوا اللَّهَ فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ الْمُعْجَمَةِ فَارْكَبُوهَا وَكُلُّوهَا صَالِحَةً".

ترجمه: دسهل بن حنظليه نه روايت دې فرماني چه نبی ﷺ یو اوبښ اولیدوچه شاه نې دختي سره لگیدلې وه نو خلقوته نې اوفرمانیل دالله ویره اوکړئ دڅاروو په باره کښې کوم چه بي زبانه دي په دوی باندې په مناسبي طريقې سره سورلي کوي او په دوی باندې په ښه طريقه خورئ څکئ.

تشریح

یو ځل رسول الله ﷺ په داسې اوبښ باندې تیر شو چه د هغه شا د خيتي سره لگیدلې وه د خيتي د خالی کیدو د وجې نه نو رسول الله ﷺ تنبيه اوفرمانيله چه د الله پاک نه ویره کوئ، د دې بي ژبي حیواناتو په باره کښې کوم سرې چه قادر علی الکلام نه وی هغه ته اعجم ونیلې شی او هم دغه شان معجم هم.

وراندې رسول الله ﷺ فرماني چه کوم څاروی د سورلئ دی د هغې نه سورلی هم په داسې حال کښې اخستل پکار دی چه هغه ښه مزیدار وی خوشحال وی، تروتازه او خوب وی، او کوم چه په دې کښې د خوراک وی، ذبح کولو سره خورلې شی خوراک هم هغه ته په ښه حالت کښې پکار دې.

[۲۵۴۹] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ سَعْدٍ مَوْلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ: أَرَدْتُ أَنْ يَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُلْفَةً ذَاتَ يَوْمٍ فَأَسْرَأَ إِلَيَّ حَدِيثًا لَا أَحَدٌ مِنْ النَّاسِ، وَكَانَ أَحَبَّ مَا اسْتَرَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَاجَتِهِ هَدَفًا أَوْ حَائِشَ نَحْلٍ، قَالَ: فَدَخَلَ حَابِطًا لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَإِذَا جَمَلٌ، فَلَمَّا رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَنَّ وَذَرَفَتْ عَيْنَاهُ فَأَنَاءَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَسَحَ بِفَرَاةٍ فَسَكَتَ فَقَالَ: مَنْ رَبُّ هَذَا الْجَمَلِ لِمَنْ هَذَا الْجَمَلُ؟ فَجَاءَ فَتَى مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ لِي: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: "أَفَلَا تَتَّقِي اللَّهَ فِي هَذِهِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي مَلَكَكَ اللَّهُ إِيَّاهَا فَإِنَّهُ شَكَى إِلَيَّ أَنَّكَ تُجِيعُهُ وَتَذْبِهُ".

ترجمه: دعبدالله بن جعفر ﷺ نه روايت دې فرماني چه يوه ورځ زه نبی ﷺ په خان پسې

(۱) ترمذی په ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۶۵۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۱/۴) (صحيح)

(۲) صحيح مسلم للحيفض ۲۰ (۳۴۲)، سنن ابن ماجه للطهارة ۲۳ (۳۴۰)، (ليس عندهما قصة الجمال) (تحفة الأشراف: ۵۲۱۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۰۴/۱، ۲۰۵)، سنن الدارمي للطهارة ۵ (۶۹۰) (صحيح)

شاته سور کړم او یوه پټه خبره ئې راته اوکړه کومه چه به هیڅ کله چاته ونه وایم، اودنبی ﷺ به داودس ماتي په پټو خایونو کښې دوه خایونه ډیر خوښ وو یو خو هغه ځاني دي چه لوړوي او بل هغه ځاني دي چرته چه دونو څنگل وي، یو ځل نبی ﷺ دیوانصاري باغ ته تشریف یوړونو مخامخ یو اوبښ په نظر راغې اوژړل شي اودسترگونه ئې اوبښکي روانې شوي، نبی ﷺ دهغه طرف ته ور روان شو او په سرباندې ئې ورته دشفقت لاس رابښکلو او هغه خاموش شو، بیاددې نه پس نبی ﷺ تپوس اوکړوچه دا اوبښ دچادې اوددې مالک څوک دي؟ نوپه انصارو کښې یو ځوان راغې اوونې ونیل چه د ازما دي اي دالله رسوله نبی ﷺ ورته اوفرمائیل ته ددې څاروی په باره کښې دالله پاک نه ویره نه کوي دکوم چه ته الله پاک مالک جوړ کړي ئې دي اوبښ ستانه ماته شکایت اوکړوچه ته ده لره اوږي ساتې اوپه سترې توب کښې ئې وهی.

د حدیث مضمون

د دې حدیث حاصل دا دي چه عبدالله بن جعفر رضی الله عنه فرمائی کوم چه د رسول الله ﷺ د تره څونې دي، چه رسول الله ﷺ یو ځل زه په خپل ځان پسې په سورلۍ باندې سور کړم د هغې نه روستو ئې ماته غلې غلې یو داسې حدیث بیان کړو کوم چه به زه چاته هم نه بیانوم دا خو جمله معترضه شوه، وړاندې چه کوم مضمون هغه ته بیانول دی هغه دا دي چه د رسول الله ﷺ دا خبره خوښه وه چه د قضاء حاجت په وخت د یو بناء مرتفع نه پناه شی (څه دیوال یا کهنډر یا هغه ریڼک) یا د څو اونو مجموعه (بنې نه)، پس یو ځل هغه د یو انصاری باغ ته تشریف یوړلو (ممکنه ده چه داتلل د اونو نه پناه د قضاء حاجت دپاره وي، بهرحال چه کله هغه دغه باغ ته اورسیدو نو هلته یو اوبښ ترلې شوې وو، چه کله اوبښ رسول الله ﷺ اولیدو نو هغه په بریدو شو او د هغه په سترگو کښې اوبښکې راغلې، رسول الله ﷺ د هغه خواته راغلو او د هغه په سټ باندې ئې خپل لاس رابښکلو په دې باندې هغه خاموش شو، بیا ئې اوفرمائیل چه د دې اوبښ مالک څوک دي؟ نو یو انصاری ځوان راغلو، هغه عرض اوکړو یا رسول الله! دا زما دي، رسول الله ﷺ اوفرمائیل ته د دې څاروو په باره کښې د الله پاک نه نه ویریږې، یقینا دې اوبښ ماته ستا شکایت کړې دي چه ته دې اوږي ساتې، سترې ئې کړې، یعنی کار ترې زیات اخلي اوبیا ئې هم موږ نه ساتې، والحدیث اخرجه مسلم وابن ماجة دون قصة الجمل، كما ان مسلما روى قصة ارداف عبدالله بن جعفر فى المناقب.

[۲۵۵۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ فَأَشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَوَجَدَ بَيْتًا فَنَزَلَ فِيهِمَا فَشَرِبَ، ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْتَمِسُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبُ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلَ الَّذِي كَانَ بَلَقْنِي، فَنَزَلَ الْبَيْتَ فَلَا خَفَةَ فَأَمْسَكَ بِهِ حَتَّى رَقِيَ، فَشَرِبَ الْكَلْبُ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَفَقَرَهُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنْ لَنَا فِي الْمُهَاجِرِ أَجْرًا؟ فَقَالَ: فِي كُلِّ ذَاتٍ كَيْدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ."

(۱) صحیح البخاری للوضوء ۳۳ (۱۷۳)، والمساواة ۹ (۲۳۶۳)، والمظالم ۲۳ (۲۴۶۶)، والأدب ۲۷ (۶۰۰۹)، صحیح مسلم للسلام ۴۱ (۲۲۴۴)، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۷۴)، وقد أخرجه: موطأ امام مالك الجماعة ۲ (۶)، مسند احمد (۵۱۷، ۳۷۵/۲) (صحیح)

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرماني چې نبی ﷺ فرمائيلی دی یوځل یوکس په یوه لاره روان وو او دیر تگي شوي وو نو په یوکوهي تیریدو ورته ورکوز شو او اوبه ئې اوځکلي کله چې راوختو نو یوسپې ئې اولیدو چې ژبه ئې راویستلې وه او خټي ئې خټلي دتندې نه، نو هغه کس ووئیل زما خیال دي چې دا سپې هم زما په شان تگي شوې دي نو کوهي ته دوباره ورکوز شو او خپله موزه ئې ورته داوبو ډکه راوویستله او په خپله خوله گڼسې ټینګه کړې وه تردې چې راوختو او په سپې ئې اوبه اوځکلې او دالله تعالی شکر ئې ادا کړو نو الله ورته ددغه عمل په وجه مغفرت اوکړو، صحابه کرامو عرض اوکړو چې ای دالله رسوله چې آیا زمونږ دپاره په څاروکښې هم اجر شته دي؟ نبی ﷺ او فرمائیل یقیناً دهرساه لرونکي په خدمت کښې اجر دي.

تشریح

په دې حدیث کښې رسول الله ﷺ د بنی اسرائیلو د یو سړي واقعه بیان کړې ده چې هغه روان وو او په لاره کښې ډیر سخت تړې شو، لږ ساعت پس هغه ته یو کوهي ملاؤ شو هغه هغې ته ورکوز شو، او اوبه ځکلو سره چې کله بهر راغلو نو یو سپې ئې اولیدو چې هغه د تندې د وجې نه لونده خټه ستله نو هغه سړي سوچ اوکړو چې ده دې به هم دومره تړې شوې وي څومره چې زه تړې شوې اوم، پس هغه دوباره کوهي ته کوز شو، او د خپلې څرمنې په موزه کښې ئې اوبه ډکې کړې او هغه ئې په خپلو غاښونو سره کلکه اونیوله او د کوهي نه بهر راغلو او هغه اوبه کومې چې په موزې کښې وې په هغه ئې اوځکلي الله پاک د هغه د دې عمل قدر اوکړو او هغه ئې اوبخښلو، په دې باندې صحابه کرامو رضي الله عنهم د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چې آیا زمونږ دپاره د څاروو په خدمت کښې هم ثواب دي؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل ﴿ فی کل ذات کبد رطبة اجر ﴾ چې د هر لوند جگر والا په خدمت کښې ثواب دي، د هر ژوندی څاروی جگر لوند وي.

په دې حدیث کښې د موعظت او عبرت نه علاوه یو عملی بحث هم دي پس داودی رحمه الله فرماني چې دا حدیث ټولو حیواناتو ته شامل دي، او ابو عبد الملك فرماني چې په دې حدیث کښې چې کومه واقعه ذکر ده هغه د بنی اسرائیلو ده او په اسلام کښې داسې نه ده، په اسلام کښې خو د سپو د قتل کولو حکم راغلې دي او حدیث ﴿ فی کل ذات کبد الخ ﴾ دا مخصوص دي د بعض بهائم سره چې په هغې کښې ضرر نه وي، او هم دا خبره امام نووی رحمه الله هم فرمائيلې ده چې د حدیث عموم مخصوص دي د حیوان محترم سره چې د هغه د وژلو حکم نه وي ورکړې شوې دي په مقابله کښې د ابن التین رائي دا ده چې دا حدیث په خپل عموم باندې ساتلې کیدې شی په دې کښې هیڅ استبعاد نشته، لهذا که سپې یا د هغې په شان حیوان وي نو د هغه تنده ختمولو سره، په هغه باندې اوبه ځکولو سره که هغه قتل کول وي نو هغه دې قتل کړی، ﴿ لانا امرنا ان نحسن القتله ونهينا عن المثلة ﴾ (من البدل). والحدیث اخرجه البخاری ومسلم، قاله المنذرى.

باب فی نزول المنازل^(۱)

خپل منزل ته درسيديو بيان

[۲۵۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حَمْزَةَ الضَّبِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، قَالَ: كُنَّا إِذَا نَزَلْنَا مَنْزِلًا لَا نَسْتَعِثُ حَتَّى نَحُلَّ الرِّحَالُ.

ترجمه: د حمزه الضبي نه روایت دې فرمائی چه دانس بن مالک رضی الله عنه نه مې اوریدلي دي چه فرمائیل ئې کله چه به مونږ کوم منزل (ارامگاه) ته اورسیدو نو تر هغې به مومونځ نه کولو ترڅو چه به مونږ داوښانونه کجاوي نه وي کوزي کړي.

تشریح

سیدنا انس رضی الله عنه فرمائی چه زمونږ صحابه کرامو دا معمول وو چه کله به په یو سفر کښې یو منزل ته کوزیدلو نو مونځ او نفلونه به مو نه کول ترڅو چه به مو د اوښانو نه د هغوی کیجاوي او سامان وغیره نه وو کوز کړې. دا د رسول الله صلی الله علیه و آله د هم هغه تعلیم اثر وو کوم چه به ئې د څاروو د حقوق په باره کښې فرمائیلو. والله تعالی الموفق

باب فی تقلید الخیل بالأوتار

داسونوپه غاړه کښې د نظرماتی دپاره څرمنو (غاړکڼ) د زورندولو ممانعت

اوتار جمع د وتر (بفتحین) ده، یعنی پیزوان کوم چه د څاروی نرئ او اوچه پتئ (غاړکڼ) وی کومه چه په تړلو او پرانستلو کښې پکار راځي.

[۲۵۵۲] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ الْأَنْصَارِيَّ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَصْفَارِهِ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولًا، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ: حَبِطَ أَثَرُهُ قَالَ: وَالنَّاسُ فِي مَبِيتِهِمْ لَا يَبْقَيْنَ فِي رَقَبَةٍ بَعِيرٍ قِلَادَةً مِنْ وَتَرٍ، وَلَا قِلَادَةً إِلَّا قَطَعَتْ، قَالَ مَالِكٌ: أَرَى أَنَّ ذَلِكَ مِنْ أَجْلِ الْعَوْنِ.

ترجمه: د ابوبشیر انصاري نه روایت دې فرمائی چه زه د نبی صلی الله علیه و آله سره په سفر کښې ملگري وم نو نبی صلی الله علیه و آله یوکس اولیږلو، عبدالله بن ابی بکر رضی الله عنه وائی چه زما خیال دې چه هغه داسې اووئیل چه خلق په خپلو ځایونو کښې اوده وو، چه نه به پریرېدي دهیڅ یواوښ په غاړه کښې زورند شوي د څرمن تار (پتئ) اونه هیڅ قسم امیل مگر شلوي به ئې مالک وائی چه زما خیال دې چه دابندونه به د بد نظر نه دېچ کیدو دپاره زورندولي شو.

تشریح

د پوره حدیث مضمون دا دې، ابو بشیر انصاري رضی الله عنه فرمائی چه زه د رسول الله صلی الله علیه و آله سره په یو سفر کښې اوم نو په کوم ځانې کښې چه مونږ ایسار شوې وو د شپې د تیروولو دپاره،

(۱) الدر المنضود کښې او بعضی درسی نسخو کښې دلته د باب دا عنوان موجود نه دې، بلکه دا حدیث په باب سابق کښې ذکر کړي شوي دي. ابو عمار عبدالمالک،

(۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۵۵۷) (صحیح)

(۳) صحیح البخاري/الجهاد ۱۳۹ (۳۰۰۵)، صحیح مسلم/اللباس ۲۸ (۲۱۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۶۲)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/صفة النبي ۱۳ (۳۹)، مسند احمد (۲۱۷۵) (صحیح)

رسول الله ﷺ هلته یو قاصد راو لیږو چا چه راتلو سره مونږ ته د هغه ﷺ هدايت واورولو چه د یو اوبښ په خټ کښې د خرمن تار دې باقی پاتې نه کړې شی، او نه مطلق امیل (غار کړی)، بلکه هغه دې پرې کړې شی.

د دې حدیث په راویانو کښې امام مالک هم دې هغه د دې حدیث په شرح کښې فرمائی چه دا پرې به هغه وو کوم چه به خلقو د بد نظر نه د بچ کولو دپاره استعمالولو او د خاروی په غاړه کښې به ئې اچولو.

زمونږ په نزد په کتاب الطهارة کښې په ابواب الاستنجاء کښې یو حدیث تیر شوې دې چه په هغې کښې داسې دی چه (اخبِر الناس ان من عقد لحیته او تقلد وترا) الحدیث د حدیث مزید تشریح دې هلته او کتلې شی چه تقلید و تر به د څه دپاره وو او د دې نه مراد څه دې، والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی، قاله المنذرى.

باب إِكْرَامِ الْخَيْلِ وَارْتِبَاطِهَا وَالْمَسِيرِ عَلَى أَكْفَالِهَا (۱)

باب د اسونو مناسب خیال ساتل (پالنه کول) او دهغې په پټه (بدن) باندې د لاس راښکلو بیان

[۲۵۵۳] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعِيدٍ الطَّلَقَانِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، حَدَّثَنِي عُقَيْلُ بْنُ شَيْبٍ، عَنْ أَبِي وَهَبٍ الْجَشْمِيِّ، وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ارْتَبِطُوا الْخَيْلَ وَأَمْسَحُوا بِأَوْسِيهَا وَأَعْجَازِهَا، أَوْ قَالَ أَكْفَالِهَا وَقَلْدُوهَا، وَلَا تَقْلُدُوا هَآؤُلَآؤُنَا".

ترجمه: دابو وهب جشمي رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلي دي: اسونه ترلې ساتي او ددوی په شا او تندي باندې لاس راکارې. راوی وائی چه زما شک دې چه (اعجازها) لفظ ئې فرمائیلي دي (او که اکفالها)، او دوي لره ترئ او دوي ته غاړه څه شي مه زور ندوی.

تشریح

رسول الله ﷺ فرمائی، د اسونو ښه ساتنه کوی، او د هغوی ښه خدمت کوی (چه د هغې ذکر وړاندې راروان دې، د هغوی په تندو او شا گانو باندې ښه لاس راکارې، یعنی هغه مالش کوی، او امیل هم ورته اچوی خو د خرمن تار ورته مه اچوی، دا مطلب په هغه صورت کښې دې چه هر کله اوتار د وتر جمع و نیلې شوې وی، او بل قول په دې کښې دا دې چه دا اوتار د وتر بالکسر جمع ده، چه د هغې معنی حقد او دشمنی ده، دغه شان د دې معنی د دم او طلب ټار یعنی د وینې انتقام او بدله هم ده، په دې صورت کښې به د حدیث معنی دا وی چه اس ضرور او پالئ خو د جهاد او دشمنانو د مقابلې دپاره، نه د جاهلیت د زمانې دشمنو او د وینې د بدلې اخستلو دپاره، د جاهلیت د زمانې دشمنی ډیر اوږده او په مودو مدو باندې باقی پاتې کیدونکې وه، د اسلام قبلولو نه پس د هغې نه منع کولې شی چه د دې جنگونو بدلې اوس په اسلام کښې داخلیدو سره مه اخلئ، او دا ختمې کړئ. والحدیث اخرجه النسائی قاله المنذرى.

(۱) به الدر المنصود کښې او بعض درسی نسخو کښې دلته د باب دا عنوان موجود نه دې بلکه دا حدیث په تیر باب کښې ذکر کړې شوې دي. ابو عمار عبدالملک (انظر رقم (۲۵۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۲۰) (حسن).

بَابُ فِي تَعْلِيْقِ الْأَجْرَائِيسِ

خارووته د جرس (کنجکرو) رازورندولود معانعت بیان

[۲۵۵۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُثَيْدٍ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي الْجَرَّاحِ مَوْلَى أُمِّ حَبِيبَةَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا تَصْحَبُ الْمَلَائِكَةَ رُقْفَةً فِيهَا جَرَسٌ".

ترجمه: دام المومنین ام حبیبہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی فرمائی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی: د رحمت فرشتی دہغه کسانوسره ملگرتیانہ کوی چاچہ پہ مرئی کنبی جرس (گونگرو) زورند کړی وی
تشریح: قوله: عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا تَصْحَبُ الْمَلَائِكَةَ رُقْفَةً فِيهَا جَرَسٌ"... الخ: د سفر دی ملگرو سره ملائک نہ وی چہ پہ هغی کنبی جرس وی. د خاروو پہ غارہ کنبی چہ کومه تلئ اچولې شی کومه چہ پہ حرکت سره اواز کوی هغی ته جرس ونیلې شی
په بذل کنبی کیدی شی چہ د ملائکہ نہ مراد غیر الحفظۃ والکتبه وی، د کراحت جرس په علت کنبی ډیر اقوال دی، انه شبیه بالنواقیس، چہ د هغی اواز د ناقوس د اواز مشابه وی، لکراهۃ صوته لانه مزمار الشیطان، یعنی د هغی د اواز د کراحت د وجہی نہ چہ هغه د شیطان باجہ ده لکه چہ هم د دی باب پہ دریم روایت کنبی را روان دی، (وقیل لانه یدل علی صاحبه بصوته وكان قلیل یحب ان لا یعلم العدو حتی یاتیهم بغتۃ) یعنی د هغه قافلې د راتلو معلومات کیږی چہ یو جماعت را روان دی چہ د هغی نہ دشمن خبر شی حال دا چہ هغه به د غزوہ پہ سفرونو کنبی دا غوښتل چہ دشمن خبر نه شی چہ په دی بې خبری کنبی په هغه باندې حمله کول اسان شی. (عون).

وراندې په دویم روایت کنبی د جرس سره د کلب اضافه هم ده. حدیث ام حبیبۃ اخرجه النسائی وحديث ابی هريرة الاول اخرجه مسلم والترمذی، وحديث الثانی اخرجه مسلم والنسائی قاله المنذری.

[۲۵۵۵] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا سَهْمٌ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَصْحَبُ الْمَلَائِكَةَ رُقْفَةً فِيهَا كَلْبٌ أَوْ جَرَسٌ".

ترجمه: د ابوهریره رضی اللہ عنہ نہ روایت دی فرمائی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی: فرشتی د هغه کورولا کسانوسره ملگرتیانہ کوی په کوم کنبی چہ سپی وی یا جرس وی

[۲۵۵۶] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "فِي الْجَرَّائِيسِ مِزْمَارُ الشَّيْطَانِ".

ترجمه: د ابوهریره رضی اللہ عنہ نہ روایت دی فرمائی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی: جرس د شیطان سورنی (باجی) دی.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۷۰)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۲۷، ۳۲۷، ۴۲۶، ۴۲۷) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۵۵)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للباس ۲۷ (۲۱۱۳)، سنن الترمذی للجهاد ۲۵

(۱۷۰۳)، مسند أحمد (۲۶۲/۲، ۵۳۷)، سنن الدارمی للاستذنان ۴۴ (۲۷۱۸) (صحيح)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۰۲۵)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للباس ۲۷ (۲۱۱۴)، مسند أحمد (۳۲۷۲) (صحيح)

باب فی رُکوب الجَلَالَةِ

په مرداري (کندګي) خوړونکي څاروي باندې د سورلي کولو د معانعت بيان

«جلالة» هغه څاروي کوم چه پليتي او گندګي خوري، د «جله» نه اخستلې شوې دې، بثليث الجيم، البعرة... پچې ته وئيلې شي، «جلت الدابة الجلة» چه کله هغه پليتي اوخوري، او داسې څاروي ته جالته او جلاله وئيلې شي، وړاندې په حديث الباب کښې دې چه هغه د جلاله د سورلي کولو نه منع فرمائيلې ده، په شرح کښې ليکي چه دا هغه وخت دې چه کله د هغه د خوراک غالبه حصه نجاست وي تردې چه د هغې د بوټي اثر ظاهر شي د هغه په غوښه کښې او د هغه په پيو کښ، په داسې صورت کښې د هغه اکل او رکوب حرام وي، مګر دا چه هغه د څو ورځو پورې ترلې اوساتلې شي چه هغې سره نجاست او نه خورلې شي. (بذل من مجمع البحار)

[۲۵۵۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "نَهَى عَنْ رُكُوبِ الْجَلَالَةِ".

ترجمه: د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې فرمائی چه رسول پاک ﷺ منع فرمائيلې ده د سورلي کولو نه په مردار خور څاروي باندې.

[۲۵۵۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْجَهْمِ، حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ يَحْيَى ابْنُ أَبِي قَبِيْسٍ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَّانِيِّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الْجَلَالَةِ فِي الْإِبِلِ أَنْ يَرْكَبَ عَلَيْهَا".

ترجمه: د ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ منع فرمائيلې ده د سورلي کولو نه په هغه اوښ باندې کوم چه مرداري خوري.

باب فی الرَّجُلِ يُسَمِّي دَابَّتَهُ

خپل څاروي په يو نوم سره نامداره کول

[۲۵۵۹] (۳) حَدَّثَنَا هَذَا بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ أَبِي الْأَخْوِصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عُمَرُو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ مُعَاذٍ، قَالَ: كُنْتُ رَدَفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عَفِيرٌ.

ترجمه: د معاذ رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه زه په نبی ﷺ پسې شاته په يو څر باندې سوراوم کوم ته چه به عفیر وئيلې شو.

تشریح

يعني که يو سړې د خپل څاروي يو نوم کيخودل غواړي نو دا جائز ده د رسول الله ﷺ د زمانې نه دا خبره را روانه ده، پس په حديث الباب کښې سيدنا معاذ رضی الله عنه فرمائی چه زه په

(۱): تقدبه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۵۸۹) (صحيح)

(۲): تقدبه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۵۸۹) (حسن صحيح)

(۳): صحيح البخاري/الجهاد ۴۶ (۲۸۵۶)، صحيح مسلم/الايمن ۱۰ (۳۰)، سنن الترمذي/الايمن ۱۸ (۲۶۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۵۱)، وقد أخرجه: سنن النسائي/الكبرى/العلم (۵۸۷۷)، مسند احمد (۲۲۸/۵) (صحيح)

رسول الله ﷺ پسي شاته سور اوم په يو خبر باندې چه د هغه نوم عفير وو.
په صحيح بخاري كښې هم دا قسم يو باب دې "باب اسم الفرس والحمار" د حضرت
كنگوهي په تقرير ابوداود كښې دې چه د مصنف غرض جواز تسميه دې چه څوك دا خيال
اونكړې چه د څاروو نوم كيخودل د رسوم جاهليت نه دې، والحديث اخرجه البخاري ومسلم
والترمذي والنسائي مختصرا ومطولا قاله المنذري.

باب فِي النَّدَاءِ عِنْدَ النَّفِيرِ يَا خَيْلَ اللَّهِ ارْكَبِي

د روانيدوپه وخت كښې داسې آواز كول چه اې الله سوارو! سواره شئ!

يعني چه كله د جهاد لښكر روانيږي نو هغوی ته "خيال الله" ونيلو سره آواز كول چه
اې د الله شهسوارانو! سواره شئ او كوچ او كړئ! په بډل كښې ليكلې دې چه دا آواز د ټولو
نه مخكښي په غزوة الغابة كښې موندلي شوي ده كومې ته چه غزوه ذی قرد هم ونيلې شې.

[۲۵۶۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ سَفْيَانَ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ مُوسَى أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سَعْدٍ بْنُ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ، حَدَّثَنِي خُبَيْبُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ سُلَيْمَانَ بْنِ سَمُرَةَ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ، أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمَى خَيْلَنَا خَيْلَ اللَّهِ إِذَا فَرَعْنَا، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا إِذَا فَرَعْنَا بِالْجَمَاعَةِ وَالصَّبْرِ وَالسَّكِينَةِ، وَإِذَا قَاتَلْنَا.

ترجمه: د سمره بن جندب رضی الله عنه نه روایت دې هغه د حمد او صلا نه پس فرمائی چه نبی ﷺ به
زمونږ ډلې ته (تسلې راكولو دپاره) په خيل الله نوم سره آواز كوو او كله چه به مونږ يريډو نو
رسول الله به مونږ ته حكم كولو دويږي په وخت كښې ديوځائي كيدو او د صبركولو
اود تحمل، او همدارنگې دابه ئې دجنگ په وخت كښې هم فرمائيل (دې دپاره چه زمونږ
حوصلې اوچتې شې).

تشریح

د سيدنا سمره بن جندب رضی الله عنه چه څومره روايات په "اما بعد" سره شروع دې د هغې تعارض
زمونږ په نزد د دې نه مخكښي راغلې دې، د دې حديث مضمون دا دې چه رسول الله ﷺ
زمونږ د لښكر نوم خيل الله كيخودلو او حال دا چه مونږ ويږيدو، په ظاهره مطلب دا دې چه د
ويږي په وخت باندې ترې رسول الله ﷺ په خيل الله سره تعبير او فرمائيلو، د هغوی همت ئې
اوچت كړو او د تسلې وركولو دپاره ئې د دې عظيم نسبت د وجې نه چه تاسو خدائي لښكر
يئ د الله پاك مدد تاسو سره دې، وړاندې په روايت كښې دې چه رسول الله ﷺ به مونږ ته د
ويږي په وخت هدايت فرمائيلو د اجتماع، يوځائي كيدو او د صبر او سكون، او هم دغه شان
به ئې هدايت فرمائيلو مونږ ته د قتال په وخت هم. والحديث ككت عن تخريجه المنذري.

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۶۱۹) (ضعيف)

بَابُ النَّهْيِ عَنْ لَعْنِ الْبَيْمَةِ په څاروو باندې د لعنت و ليلود ممانعت بيان

[۲۵۶۱] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي الْمُهَلَّبِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ حَصِينٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي سَفَرٍ، فَسَمِعَ لَعْنَةً فَقَالَ: "مَا هَذِهِ؟" قَالُوا: هَذِهِ فُلَانَةٌ لَعْنَتْ رَاجِلَتَهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ضَعُوا عَنْهَا فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ، فَوَضَعُوا عَنْهَا، قَالَ عُمَرَانُ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهَا نَاقَةً وَرَقَاءً."

ترجمه: د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرماني چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم په یو سفر کښې د چانه د لعنت لفظ واوریدو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل داڅه دی؟ خلقو ورته او وئیل دافلانی ده په خپلې سورلۍ لعنت وائی نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ددې اوبښې نه کجاوه کوزه کړی ځکه چه دا ملعون دې نو خلقو هغه کوزه کړه عمران راوی وائی گویا کښې چه زه ئې اوس هم وینم چه توربخنه اوبښه وو.

تشریح

یعنی څاروی ته د بد دعا کولو نه ممانعت دې، پس په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په یو سفر کښې وو نو هغه د لعنت اواز ئې واوریدو، هغه صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو چه دا څه دی، صحابه کرامو عرض او کړو چه یوې زنانه په خپله سورلۍ باندې لعنت او کړو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه هغه زنانه د هغې د سورلۍ نه را کوزه کړی، ځکه چه هغه د هغې په قول ملعونه ده، پس هغه د هغې نه را کوزه کړې شوه، سیدنا عمران رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما هغه اوبښه لیدلې وه چه د څررنگ اوبښه وه. والحديث أخرجه مسلم والنسائي قاله المنذرى.

بَابُ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَ الْبَهَائِمِ د ځناوو او څاروو د جنگولو د ممانعت بيان

[۲۵۶۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، عَنْ قُطَيْبَةَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ سَيَّاحٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي يَحْيَى الْقَتَّابِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ التَّحْرِيشِ بَيْنَ الْبَهَائِمِ."

ترجمه: د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرماني چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم منع فرمائیلې ده د ځناورو جنگولونه په خپل مینځ کښې.

تشریح

یعنی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څاروو لره خپل مینځ کښې جنگولو نه منع فرمائیلې ده، لکه چه د اوبښانو والا بعض وخت د دوه اوبښانو تر مینځه مقابله کوی په جنگ کولو کښ، هم دغه شان د دوه گډورو تر مینځه او د دوه چرگانو تر مینځه، (بین الجمال والکباش والدیوک) او د منع وجه ظاهره ده لانه من الملامی، یعنی دا د لهر او لعب نه دی وفيه ایلام الدواب واهلاکهم، یعنی څاروو ته بغیر د وجې نه اذیت ورکول او که دا حرکت دواړو طرفونو ته شرط تړلو سره او کړې

(۱) صحیح مسلم ۲۴/۲۵۹۵، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۸۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۲۹۷، ۴۳۱)، سنن الدارمي للاستئذان ۴۵ (۲۷۱۹) (صحیح)

(۱) سنن الترمذي/الجهاد ۳۰ (۱۷۰۸)، (تحفة الأشراف: ۶۴۳۱) (ضعیف)

شی نو بیا دا جواری هم ده. (بذل) والحديث اخرجه الترمذی مرفوعاً ومرسلاً قاله المنذری.

باب فی وسم الدواب

په څاروو باندې د نخو جوړولو بیان

[۲۵۶۳] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَخِي حِينَ وَلَدَ لِي حَنَكُهُ فَأَذَاهُ فِي مِرْبَدٍ يَسْمُ غَمًّا أَحْسَبُهُ قَالَ: فِي أَذَانَيْهَا.

ترجمه: د انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته مې خپل ورور یوړو کله چې هغه پیدا شو د تحنیک (خه شې جول او چاته په خوله کښې اچول، دپاره، نوچه ورغلم او مې لیدل چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم د څاروو په ځانې کښې وو او په چیلو ئې نښې (داغونه) جوړول، هشام وائی زما خیال دې چې انس او وئیل: دهغوی په غوږونو ئې داغونه لگول.

شرح حدیث

سیدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چې کله زما وړوکې ورور پیدا شو نو ما هغه د تحنیک دپاره رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته یوړلو، چې کله هلته اورسیدم نو ما او کتل چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د گډو بیزو په غوجل کښې وو او د داغ په ذریعه ئې په بیزو باندې نخښې لگولې، امام شعبه رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې زه په خپل استاد هشام باندې گمان کوم چې هغه په دې روایت کښې (فی اذانها) وئیلې وو، یعنی نخښې ئې د گډو بیزو په غوږونو باندې لگولې. مرید د څاروو غوجل ته وئیلې شی چرته چې هغوی ترلې شی او د کهجوړو د اوچولو ځانې ته هم وئیلې شی او د (یسم) د (وسم) نه اخستلې شوې دې چې د هغې معنی د نشان او علامت لگولو ده؛ اوسپنه گرمولو سره لگولې شی، د کوم څیز په ذریعه چې لگولې شی هغه ته (یسم) وئیلې شی.

په وسم الدواب کښې مذاهب اتمه

د جمهور علماء شافعیه په نزد د زکاة او جزیه اوبسان او گډو بیزو کښې دا نخښې لگول مستحب دی، خو په غیر وجه کښې (یعنی د مخ نه علاوه د بدن په څه بل څه حصه کښې) او وسم فی الوجه بالاتفاق ناجائز دي، او د احنافو په نزد وسم فی غیر الوجه مباح دي، او د حافظ د کلام نه معلومیږي چې دا حدیث د احنافو خلاف دي، یعنی د هغوی په نزد وسم البهائم جائز نه دي، حال دا چې داسې نه ده، زموږ په نزد هم دا وسم جائز دي، پس په درمختار کښې دی چې (لا باس بکي البهائم للعلامة وثقب اذن الطفل من البنات) لهذا د جمهورو او احنافو مذهب په دې کښې یو دي، زیات نه زیات دا وئیلې کیدې شی چې د جمهورو په نزد مستحب دي او د احنافو په نزد مباح.

او دا (وسم فی الحيوان) په باره کښې دی، او په انسان باندې (وسم) په مخ کښې کول بالا جماع حرام دی، او بغیر د مخ نه مکروه دی. (هامش اللامع ج ۳ ص ۳۱۲)

(۱): صحيح البخاري الزكاة ۶۹ (۱۵۰۲)، واللبيات ۳۵ (۵۵۴۲)، صحيح مسلم اللباس ۳۰ (۲۱۱۹)، الآداب ۵ (۲۱۴۵)، سنن ابن ماجه اللباس ۴ (۳۶۵)، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۹/۳، ۱۷۱، ۲۵۴، ۲۵۹) (صحيح)

امام بخاری رحمہ اللہ هم په دې موضوع باندې باب ترلې دې په کتاب الزکاة کښې «باب وسم الامام ابل الصدقة» او بيا د هغې نه روستو په کتاب الذبائح والصيد کښې په «باب العلم والوسم فی الصورة» والحديث اخرجه البخاری ومسلم (قاله المنذرى)

باب النّهي عَنِ الْوَسْمِ، فِي الْوَجْهِ وَالضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ

په مخ د داغ جوړولو او کذار ورکولو نه د ممانعت بيان

[۲۵۶۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَيْهِ بِجَمَارٍ قَدْ وَسِمَ فِي وَجْهِهِ فَقَالَ: "أَمَا بَلَّغَكُمْ أَنِّي قَدْ لَعَنْتُ مَنْ وَسَمَ الْبَهِيمَةَ فِي وَجْهِهَا أَوْ ضَرَمَهَا فِي وَجْهِهَا"، فَنَهَى عَنْ ذَلِكَ.

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د نبی صلی الله علیه و آله په خوا کښې یو خر تیر کړې شو چې په مخ باندې ئې داغ وه نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل آیا تاسو خبر نه یئ چې مالعتت ویلې دې په هغه چاپاندې چې د خاړوې په مخ داغ جوړه کړي او یا کذار ورکړي په مخ باندې، بیا نبی صلی الله علیه و آله ددې نه منع او فرمائیل.

تشریح

په دې حدیث کښې په وسم فی الوجه باندې وعید دې او هم دغه شان په ضرب فی الوجه باندې هم کوم چې بالأجماع مکروه دې لکه چې اوس پورته تیر شو والحديث اخرجه مسلم والترمذی بمعناه، قاله المنذرى.

باب فِي كَرَاهِيَةِ الْحُرِّ تُنْزَى عَلَى الْخَيْلِ

د خرونو د اسپو سره د جوتی کولو (ملاوولو) د کراهیت بیان

[۲۵۶۵] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنْ ابْنِ زُرَيْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَغْلَةً فَرَكِبَهَا، فَقَالَ عَلِيُّ: لَوْ حَمَلْنَا الْحَمِيرَ عَلَى الْخَيْلِ فَكَانَتْ لَنَا مِثْلُ هَذِهِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا يَفْعَلُ ذَلِكَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ".

ترجمه: د علی بن ابی طالب رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله ته یو خچر په هدی کښې ورکړې شو نو هغه ورباندې سور شو، حضرت علی رضي الله عنه او وئیل که چرې مونږ په خرونو سره اسپې جوتی کړو نو زموږ به هم داسې خچرې وی نبی صلی الله علیه و آله په دې اوریدو سره او فرمائیل داسې خو هغه کسان کوي څوک چې نه پوهیږي.

د حدیث مضمون

سیدنا علی رضي الله عنه فرمائی چې د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې د چرته نه یوه بغله (۲) یعنی ښځه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۷۵۷)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للباس ۲۹ (۲۱۱۷)، سنن الترمذی/الجهاد ۳۰ (۱۷۱۰)، مسند احمد (۳۲۳/۳) (صحيح)

(۲): سنن النسائي للخيل ۸ (۳۶۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۸۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۸/۱، ۱۰۰، ۱۵۸) (صحيح)

(۳): بغل د خناورو هغه قسم دې چې دا د اس او خرې، یا بالعکس اجتماع نه پیدا کیږي، زموږ استاذ مولانا صدیق احمد صاحب به فرمائیل چې قچر د اس خورنې دې.

خچره په طور د هدیه راغله چه په هغې باندې رسول الله ﷺ سور هم شو، سیدنا علی رضی الله عنہ فرمائی چه ما رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه که مونږ خلق هم خره په اسپو باندې اوخیژوو نو دلته به هم خچر پیدا کیدل شروع شی، نو هغه ﷺ او فرمائیل چه دا کارونه هغه خلق کوی کوم چه ناپوهه او بیوقوفه دی ځکه چه په دې کښې استبدال الادنی بالخیر دې، یعنی د ښه خیز په بدله کښې کمزوری خیز اختیارول دی، ځکه چه بغل ادنی دې د خیل نه، او خیل اعلی دې.

په ترجمه الباب والا مسئله کښې فقهی بحث

د دې نه پس خان پوهه کول پکار دی چه انزاء الحمیر علی الخیل فقهاء کرامو جائز لیکلې دی، پس د جمهور او ائمه اربعه مذهب هم دا دې، او بعض فقهاء کرامو لکه عمر بن عبدالعزیز او عامر شعبی رحمه الله علیهم ورته جائز وئیلې دی (۱) د جواز دلیل ئې دا دې چه د رسول الله ﷺ نه رکوب البعل ثابت دې، بله دا چه الله پاک د دې شمیر په نعمتونو کښې کړې دې او په طور د احسان ئې ذکر کړې دی پس فرمائی ﴿والخیل والبغال والحمیر لتركبوها وزینة﴾ باقی په دې حدیث کښې چه رسول الله ﷺ دې ته ناپوهی وئیلې ده نو دا د اتخاذ بغال کراهت په عدم جواز باندې دال نه دې بلکه په دې سره مقصود ترغیب دې د تکثیر خیل ځکه چه په دې کښې ثواب دې، او د ﴿والذین لا یعلمون﴾ مطلب هم دا دې چه کومو خلقو ته د دې ثواب نه دې معلوم هغوی داسې کوی، حکاه الحافظ عن الطحاوی، هم دغه شان خطابی فرمائی چه د اس په ذریعه جهاد کولې شی او باقاعده د هغه په مال غنیمت کښې حصه وی څنگه چه د فارس (سور) وی، هم دغه شان د هغه غوښه هم ماکول ده او د دې نه یو فضیلت هم د بغل دپاره ثابت نه دې، خو علامه طیبی یوه خبره لیکلې ده (کما فی البذل) هغه دا چه په رکوب بغل او د هغې په ذریعه زینت حاصلول اگر چه جائز دی او هم دې سره د احسان ذکر هم راغلې دې خو کیدې شی چه سره د انزاء جائز نه وی، لکه چه بعض تصویرونه داسې دی چه د هغې استعمال په فراش او بساط وغیره کښې مباح دې، خو د تصویر عمل حرام دې.

د بغله مذکوره فی الحدیث متعلق کلام

د دې بغله په باره کښې روایت دې کوم چه رسول الله ﷺ ته په هدیه کښې راغلې وه، د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د اهداء بغله ذکر هم په دې کتاب کښې په "باب احياء الموات" کښې راغلې دې په لفظ د ﴿فَاتَيْنَا تَبُوكَ فَأَهْدَىٰ مَلِكُ أَيْلَةَ إِلَىٰ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَغْلَةً بَيْضَاءَ وَكَسَاهُ بُرْدَةً وَكَتَبَ لَهُ بِخِرِهِ﴾ یعنی د غزوه تبوک په سفر کښې چه کله هغه ﷺ تبوک ته اورسیدو نو د ايله بادشاه د هغه ﷺ په خدمت کښې راتلو سره سپین خچر پیش شو، او رسول الله ﷺ هغه ملک ايله ته د دې په بدله کښې یو قیمتی خادر او شال هدیه

(۱) ذکر تلك المذاهب العلامة العيني في شرح الطحاوي انظر حاشية الطحاوي بالمطبوع بحاشية والذي مولانا حكيم محمد ايوب المظاهري رحمه الله

کړو، وئیلې شوې دی چه هم د دې بغله بیضاء نوم دلدل دې او یو بغله بیضاء هغه ده چه د هغې ذکر د بخاری په "کتاب الجهاد" باب بغلة النبی صلی الله علیه وسلم "بیضاء" په ضمن کښې د غزوه حنین په ذکر کښې راغلې دې. ﴿فلقیهم هوازن بالنبل والنبی صلی الله علیه وسلم بغلته البیضاء﴾ د دې په شرح کښې حافظ لیکي چه په کومه بغله بیضاء باندې رسول الله ﷺ په غزوه حنین کښې وو هغه د دې بغله بیضاء نه علاوه ده کومه چه ملک ایله هغه ﷺ ته هدیه کړې وه، ځکه چه هغه په غزوه تبوک کښې وو او غزوه حنین د دې نه مخکښې شوې ده، او د مسلم په یو روایت کښې دی چه په کومه بغله باندې رسول الله ﷺ په حنین کښې وو هغه ورته فروه بن نفاهه پیش کړې وه، هم دغه شان د ملک ایله د اهداء حدیث په صحیح بخاری کتاب الزکاة کښې هم شته (فتح الباری ص ۸۸، ج ۶) والحديث رواه النسائي (قوله الشيخ محمد عوامة).

باب فی رُکُوبِ ثَلَاثَةِ عَلَى دَابَّةٍ

د درې کسانو په یو څاروی باندې دسورلی کولو بیان

[۲۵۶۶] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ مَخْبُوبُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَزَارِيُّ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُوَرِّقِ بْنِ الْعِجْلِيِّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ، اسْتَقْبَلَ بَنَاتِنَا اسْتَقْبِلَ أَوَّلًا جَعْلَهُ أَمَامَهُ فَاسْتَقْبَلَ بِي فَحَمَلَنِي أَمَامَهُ، ثُمَّ اسْتَقْبَلَ بِحَسَنِ أَوْ حُسَيْنٍ، فَجَعَلَهُ خَلْفَهُ فَدَخَلْنَا الْمَدِينَةَ وَأَنَا لَكَذَلِكَ.

ترجمه: د عبد الله بن جعفر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ به کله د سفر نه راتلو نو مونږ به د استقبال دپاره ورتلو نو په مونږ کښې چه به کوم یو مخکښې وړ ورسیدو هغه به ئې د ځان سره سور کړو نوزه یو ځل د استقبال دپاره رومې ورسیدم نوزه ئې د ځان سره سور کړم او بیا ئې حسن یا حسین استقبال ته را ورسیدو نو هغه ئې د ځان نه وروسته سور کړو، مونږ په همدې حالت ناست وو چه مدینې ته داخل شو (یعنی درې کسان په یوه سورلی)

شرح حدیث

د جعفر طیار رضی الله عنه خو ئې عبد الله فرمائی، د خپل ماشومتوب قصه اوروې چه کله به رسول الله ﷺ د یو سفر نه واپس راتلو نو مونږ به هم د هغه د استقبال دپاره بوتلې شو، یعنی کله چه به زموږ مشران د مدینې منورې نه بهر د استقبال دپاره تلل نو مونږ به ئې هم بوتلو، د "مونږ" نه مراد د هغه د کور واره ماشومان دی، نو وړاندې هغه فرمائی چه کوم ماشوم به د هغه ځوانه اول اورسیدو نو هغه به ئې د ځان سره په سورلی باندې مخکښې سور کړو، او کوم چه به وروستو اورسیدو نو هغه به ئې وروستو سور کړو، یو ځل داسې اوشو چه زه اول اورسیدم نوزه ئې د ځان نه مخکښې کینولم، د دې نه وروستو د حسین نه یو تن راوړسیدو نو هغه ئې په ځان پسې کینولو. ﴿فدخلنا مدينة وانا لكذلك﴾ نو مونږ او رسول الله ﷺ

(۱) صحیح مسلم لمغضات الصحابة ۳۵ (۲۴۲۸)، سنن ابن ماجه ۳۳ (۳۷۷۳)، (تحفة الأشراف: ۵۲۳۰)، وقد أخرجه: سنن الدارمي ۳۶ (۲۷۰۷)، مسند احمد (۲۰۲/۱) (صحیح)

مدينې ته هم په دې حالت كښې داخل شو، د دې حديث نه معلومه شوه چه په يوه سورلي باندې د درې كسانو سوريډل جائز دى، په دې شرط چه سورلي ئې اوچتولې شى. (بذل) او دلته خو د عدم تحمل خو سوال نه پيدا كيږي ځكه چه دوه په دې كښې ماشومان وو، بهر حال په ترجمه الباب كښې اشاره ده دې خبرې طرف ته چه سوريډونكو له د سورلي د تحمل خيال ساتل ضرورى دى، قلت ويستفاد منه بالطريق الاولى انه لا ينبغي ان يركب على ركشا، عدة اشخاص زائدا على المعتاد، والمعتاد هو الاثنان، ولا سيما لاهل العلم والوقار. والحديث اخرجه مسلم والنسائي وابن ماجة، قاله المنذرى.

باب فى الوقوف على الدابة

په څاروي باندې دې ضرورته كيښاستود معنا نعت بيان

[۲۵۶۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمْرٍو السَّيَّانِي، عَنْ ابْنِ أَبِي مَرْثَمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِيَّاكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا ظُهُورَ دَوَابِّكُمْ مَنَابِرَ فَإِنَّ اللَّهَ إِذَا سَخَّرَهَا لَكُمْ لَتَبَلِّغَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا أَبَاطِغِيهِ إِلَّا بَشِقِ الْأَنْفُسِ وَجَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فَعَلَيْهَا فَاقْضُوا حَاجَتَكُمْ".

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلى دى خبردار د څاروو د شاگانو نه د منبر جوړولونه خان بچ وساتئ ځكه چه دوى الله تعالى ددې دپاره ستاسو تابع كړي دي چه تاسو اورسوي ديوبنار نه بل بنارته كوم ته چه تاسو نشئ رسيدلې مگر په مشقت سره، او الله تعالى ستاسو دپاره زمكه پيدا كړي، نو هم په دې باندې خپل حاجتونه پوره كړئ

شرح حديث

په دې باب كښې د مخكښې باب په شان د سورلي د حق رعايت په يوه بله طريقه سره بيان شوې دې لكه چه په حديث الباب كښې دى چه د سورلي سره دې د ممبر په شان معامله اونكړې شى چه په سورلي باندې په ناسته په لاره كښې اودريدو سره په بل څه كار كښې مشغول شى سوا د مزل نه، مثلا چا سره خبرو كولو كښې د ډير ساعته پورې مشغول شى، رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائي چه گورئ الله پاك دا څاروى ستاسو د سورلي دپاره مسخر كړې دى چه تاسو د يو بنهر نه بل بنهر طرف ته چه د هغې طرف ته تاسو بغير د مشقت نه نه شئ تلې په سهولت سره رسوي. (وجعل لكم الارض فعلیها فاقضوا حاجتكم) او د مزل او سفر نه علاوه د نورو كارونو دپاره الله پاك ستاسو دپاره زمكه جوړه كړې ده په دې باندې هغه كار كړئ.

په اصل كښې د شارح رحمته الله علیه مقصد دا دې (اعطاء كل ذى حق حقه) او دا چه د هريو څيز استعمال د هغې د وضع او حال مناسب وى، د نعمت صحيح استعمال هم د دې قدردانى او د دې شكر دى، سبحانه الله زمونږ د شريعت څه غوره تعليمات دى.

په دې حديث كښې لفظ (اياى) راغلې دې دا د تحذير د قبيل نه دې، مشهور خو په تحذير كښې دا دې چه هغه پ ضمير د مخاطب سره وى لكه (اياك والاسد)، هم دغه شان دلته هم په بعض نسخو كښې د (اياى) په ځاى (اياكم ان تتخذوا) دې.

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۵۹) (صحيح)

بهر حال د دې حديث نه معلومه شوه چه تحذير په ضمير د متكلم هم صحيح دې اكر چه قليل دې، او بعض په دې باندې د شذوذ حكم لگولې دې.

باب في الجنائب

صرف د زيب او زينت دپاره د اوبسانو ساتلو بيان

جنائب جمع د جنبيه ده او جنبيه په معنی د مجنوبه ده، کوم چه د جنب نه ماخوځ دې په معنی د اړخ، کوم خيز چه لښان په خپل اړخ کښې او ځان سره ساتی هغې ته به مجنوب ونيولې شی، لکه چه د حماسه په دې شعر کښې دی.

جناب سعيد بن ابی هند به فرمائيل: زما دا خيال دې چه د شيطان په کور کښې هم دا کتې او کيچاوې دی کوم چه خلقو په رښمې کپړو کښې اينغبستلې دی.

هواي مع الרכب اليمانين مصعد جنب وجثماني بمكة موقوف

(ترجمه: زما محبوب د یمنی شهبوارانو سره په لرې سفر باندې روان دې او هغه مجنوب دې یعنی خلق په هغه پسې شاته روان دی او زما بدن په مکه مکرمه کښې مقید دې. د کوم جنبيه ذکر چه په ترجمه الباب کښې دې هغې ته کوتل وائی، کوتل اس یا بله سورلی. یعنی د نمائش او زينت دپاره ساتلې شوي اس یا سورلی.)

[۲۵۶۸] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَحْيَى، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هَنْدٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَكُونُ إِبِلٌ لِلشَّيَاطِينِ وَيَبُوتُ لِلشَّيَاطِينِ، فَأَمَّا إِبِلُ الشَّيَاطِينِ فَقَدْ رَأَيْتُهَا تَخْرُجُ أَحَدُكُمْ بِجَنِيَّاتٍ مَعَهُ قَدْ أَسْمَنَهَا فَلَا يَغْلُو بَعْدَ امْنِهَا، وَتَمْرٌ بِأَخِيهِ قَدْ انْقَطَعَ بِهِ فَلَا يَحْمِلُهُ، وَأَمَّا يَبُوتُ الشَّيَاطِينِ فَلَمْ أَرَهَا"، كَانَ سَعِيدٌ يَقُولُ: لَا أَرَاهَا إِلَّا هَذِهِ الْأَقْفَاصُ الَّتِي يَسْتُرُ النَّاسُ بِالدِّبَاجِ.

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دی: بعضي اوبسان داسې دي چه هغه د شيطانانو وي او بعضي کورونه داسې وی چه هغه د شيطانانو وي، پس کوم اوبسان چه د شيطانانو دي هغه ليدلی دی چه په تاسو کښې څوک د زينت دپاره د ځان سره اوبسان گرځوي او څاربه کړي تې وي او په دې اوبسانو باندې سورلي نه کوي، او که چرې په لاره کښې خپل يو مسلمان ورور او ويني چه دتلونه عاجزه شوې وي ليکن دوی هغه نه سور وي او ماد شيطانانو کورونه هم اوليدل، سعيد وائی چه زه خود شيطانانو کورونه هم ددغه اوبسانو کجاوته وایم کوموته چه درېښمو پردې اویزان دي.

شرح حديث

سیدنا ابوهريره رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله به د پیښنگوئی په طور فرمائيل چه یوه زمانه به راشی چه په هغې کښې به څه اوبسان (د سورلي اوبسان) به د شياطينو دپاره وی او څه کورونه (هم) به داسې وی کوم چه به د شيطانانو دپاره وی، اوس وړاندې راوی حديث ابوهريره رضي الله عنه فرمائی چه په هغې کښې چه په دې دواړو کښې اولنې خيز خو ما اوليدو، یعنی ابل الشياطين لره، بیا وړاندې وضاحت فرمائی چه په تاسو کښې يو تن د کور نه اوځی چرته د تلو دپاره څو څو سورلي خپل ځان سره بوځی کومې چه تې ښه څرېې او خوشحاله ساتلې

دی، پس نه سورېږي په هغې کښې په څه باندې او تیرېږي د خپل رور په خوا کښې چه د هغه حال دا دې چه د هغه نه مزل نه کیږي د خپلو ملگرو نه منقطع شوې دې (د سورلئ نه کیدود وجې نه) خو هغه دا د جنیباتو خاوند په خپله یوه سورلئ باندې نه سوړوی.

په حدیث کښې د دې جنیباتو د مذمت دپاره د شیطان سورلئ وئیلې شوې دې، ځکه چه دا سورلئ هغه سرې ځان سره د فخر او ریاکاری دپاره بوځي، او د خپل ریاست د ښودلو دپاره ئې د ځان سره ساتي، او ظاهره ده چه دا شیطاني حرکت دې په دې وجه ئې دې ته (للسیاطین) وئیلې دې، او بله خبره دا ده چه هر کله د هغې مالک په هغې باندې یو معذور انسان هم نه سوړوی نو هم دا به وئیلې شی چه هغه دا د شیطان دپاره ساتلې دې.

(واما بیوت الشیاطین فلم ارها) سیدنا ابوهریره رضی الله عنه فرماني چه دویمه نخښه یعنی بیوت الشیاطین ما تر اوسه پورې نه دی لیدلې، کیدې شی چه وړاندې په یوه زمانه کښې بیا موندلې شی، په دې باندې د ابوهریره رضی الله عنه شاگرد سعید بن ابی هند رضی الله عنه فرماني چه زمونږ استاذ خو هغه نه وو لیدلې (خو ما اولیدل) بیا وړاندې خپل خیال ظاهروی چه زه گمان نه کوم د شیاطین د کورونو مگر په هغه ښکلې پنجره کوم چه په پرده باندې پټ ساتلې شی، یعنی ریښمې خادرې په هغې باندې اچولې شی او هغه ډولې کولې شی، په دې سره اشاره د مالدارانو او رئیس خلقو د هغه سورلو طرف ته ده کوم چه انتهائی ډولې کولې شی.

بَابُ فِي سُرْعَةِ السَّيْرِ وَالنَّهْيِ عَنِ التَّغْرِيسِ، فِي الطَّرِيقِ

د تیز رفتار کولو او په لاره کښې د شپې تیرولو نه د منع بیان

[۲۵۶۹] (حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا سَافَرْتُمْ فِي الْحِصْبِ فَأَعْطُوا الْإِبِلَ حَقَّهَا، وَإِذَا سَافَرْتُمْ فِي الْجَدَبِ، فَاسْرِعُوا السَّيْرَ فَإِذَا أَرَدْتُمْ التَّغْرِيسَ، فَتَنَكَّبُوا عَنِ الطَّرِيقِ".

ترجمه: د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله فرمانيلی دی: کله چه تاسو د فراخی په وخت کښې سفر کوئ نو اوښانونه خپل حق ورکړئ او کله چه د قهط په ورځو کښې سفر کوئ نو په تیزی سره ځئ او کله چه چرته شپه تیر وئ نو دلاري نه بچ کیږئ. تشریح: (حصب) یعنی د گيا او شینکو زیات کثرت او ډیر والې (جدب) د دې په مقابل کښې چه کوم وړاندې حدیث راروان دې یعنی د باران د نه کیدو د وجې نه خشک سالی، مطلب دا دې چه خلقو له پکار دی چه کله د گيا په زمانه کښې سفر کوی نو هغه سورلئ ته دې د گيا نه د منتفع کیدو موقع ورکړی، په هر یو منزل باندې دې نزول کوی، هلته دې لږ ساعت ایسار شی او هغه سورلئ ته دې د گيا خوړلو موقع ورکړی، پس په وړاندې روایت کښې دی (ولا تعدوا المنازل) یعنی په منزلو باندې تیریدو سره لار نه شئ، بلکه هلته دمه کوئ، او د دې په خلاف چه کله د خشک سالی په موسم کښې سفر کوئ نو سفر لره زر د ختمولو کوشش کوئ بغیر د ضرورت نه په لاره کښې مه ایساریږئ د دې دپاره

^۱: تفرده به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲)، وقد أخرجه: صحيح مسلم بالإمارة ۵۴ (۱۹۲۶)، سنن الترمذي/الأدب ۷۵ (۲۸۵۸)، مسند احمد (۲/۳۳۷) (صحيح)

چه زر منزل مقصود ته اورسيږي، د دې نه پس د يو عام قاعدې خبره بيانوي چه كله په منزل باندې كوز شو نو د خلقو د لارې نه لري جدا، چه تيريدونكو د تيريدو وخت تكليف نه وي. والحديث اخرجه مسلم والنسائي والترمذي، قاله المنذرى.

باب فى الدُّلْجَةِ^(۱)

په تياره كښې د سفر كولو بيان

[۲۵۷۰] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُذَا قَالَ، بَعْدَ قَوْلِهِ: "حَقَّهَا وَلَا تُعْدُو الْمَنَازِلَ".

ترجمه: د جابر بن عبد الله رضي الله عنه نه د تير روايت په شان روايت منقول دې مگر د دې اضافي سره چه: نبي صلى الله عليه وسلم د حقها دلفظ نه وروسته ولا تعدو المنازل او فرمائيل يعنى تاسو دخپل منزل نه مخكښې مه ځئ (د دې دپاره چه د سوري خارو و ته تكليف اونه رسيږي).

[۲۵۷۱] (۲) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَلَيْكُمْ بِالْذُّلْجَةِ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطَوَّى بِاللَّيْلِ".

ترجمه: د انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دې فرماني چه نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: لازم دي په تاسو باندې سفر كول د شپې په تياره كښې ځكه چه زمكه د شپې رانغستلې كيږي.

شرح حديث

﴿ دلجة ﴾ يعنى شپه تيروول دا اسم مصدر دې ﴿ ادلاج ﴾ نه، (بسكون الدال) چه د هغې معنی د شپې په ابتداء كښې تلل، او يو دې ﴿ ادلاج ﴾ (تشديد دال سره) يعنى د شپې په آخره كښې تلل، او د ادلاج معنی د مطلق سير فى الليل هم راځي، او په ظاهره كښې په حديث كښې هم دا مراد دې، مطلب دا دې چه مسافر له پكار دى چه په سفر پوره كولو كښې صرف د ورځې په تلو كښې اكتفاء اونكړى بلكه د شپې هم تلل پكار دى ځكه چه د شپې سفر په سهولت سره او زر پوره كيږي ﴿ فان الارض تطوى بالليل ﴾ پس مشهوره ده چه په عربو كښې په اوبسانو باندې د سورو قافلې د شپې مزل كوي او بيا د شپې په اخر كښې د ارام كولو دپاره يو منزل باندې كوزيږي كوم ته چه تعريس وئيلې شى.

باب رَبِّ الدَّابَّةِ أَحَقُّ بِصَدْرِهَا

د څاروي مالک په هغې باندې د مخكښې كينا ستلو حقدار دي

د سوري مالک په صدر الدابة يعنى د سوري په وړاندې حصه باندې د كينا ستلو زيات مستحق دي، لهذا بل سري لره په هغه پسې شاته كينا ستل پكار دى او غير مالک دې د هغه ردیف وي، خو که د مالک دابه خواهش وي چه هغه بل سري دې وړاندې کيني نو دا امر اخر

۱، دا باب د کتاب په حاشيه كښې د يوې نسخې په حواله سره موجود دې. (مترجم)

۲: سنن ابن ماجه / الأدب ۴۷ (۳۷۷۲)، سنن النسائي / اليوم والليلة (۹۵۵) (تحفة الأشراف: ۲۲۱۹)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۳۸۱، ۳۰۵/۳) (صحیح)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۲۹) (صحیح)

دې، نو بیا په وړاندې کیناستلو کښې هیڅ باک نشته، لکه چه په حدیث الباب کښې دی.

[۲۵۷۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ ثَابِتٍ الْمَرْوَزِيُّ، حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي بُرَيْدَةَ يَقُولُ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْشِي جَاءَ رَجُلٌ وَمَعَهُ جِمَارٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ارْكَبْ وَتَأْخِرَ الرَّجُلُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا أَنْتَ أَحَقُّ بِصَدْرِ دَائِيكَ مِنِّي إِلَّا أَنْ تَجْعَلَهُ لِي"، قَالَ: فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ لَكَ فَرَكِبَ.

ترجمه: دبریده عليه السلام نه روایت دې فرمائی چه نبی عليه السلام روان وو او یوکس ورته راغې اوڅر ورسره وو عرض ئې اوکړو ای دالله رسوله سورشه او هغه کس شاته شونې عليه السلام او فرمائیل مه روستو کیره زما په نسبت ته پخپله سورلي باندې دمخکښې کیناستو زیات حقدار ئې مگر که چرې دا ته ماته راکړي نوبیا خیردې نو هغه او وئیل دامې تاته درکړو نبی عليه السلام ورباندې شورشو (یعنی مخکښې).

تفصیل: ددې حدیث په سند کښې دې (حدیثی عبدالله بن بریده قال سمعت بریده) عبدالله بن بریده وائی چه ما واوریدل د خپل پلار یعنی بریده نه، دا بریده بدل واقع شوې دې د (ابې) نه، لهذا د (ابې) یاء د متکلم دپاره ده، دا دې کنیت او نه گنرلې شی، که دا کنیت وې نو بیا به داسې وې "سمعت ابا بریده" کما هو ظاهر، وحدیث الباب رواه الترمذی ایضا قاله المنذری.

باب فی الدَّابَّةِ تُعَرِّقُ فِي الْحَرْبِ

باب په جنگ کښې د سولې د خپو پریکولو بیان

د ترجمه الباب شرح

یعنی دا باب دې د هغه سولې په بیان چه د هغې عراقیب پرې کړې شی په جنگ کښې "عراقیب جمع ده عرقوب" ده د خپو د گیتو د لاندې چه کومه پټه وی هغې ته وئیلې شی، بعض وخت چه کله غازی د خلورو وارو طرفونو نه گیرشی او هغه سره د خپلې جدائی خطره پیدا شی نو هغه دا سوچ کوی چه زما نه روستو هسې نه چه زما دا سولې د دشمن په کار رانشی نو هغه په خپل لاس باندې خپله سولې ختمه کړی. د هغې خپې پرې کړی، امام بخاری رحمه الله هم دا قسم ترجمه قائم کړې ده (باب من لم یوکسر السلاح وعقر الدواب) امام بخاری رحمه الله خو د دې د نفی طرف ته اشاره فرمائیلې ده، حافظ فرمائی چه امام بخاری رحمه الله اشاره کوی دې خبرې طرف ته چه په بعض موقعو باندې صحابه کرامو داسې کړې دی خو اصل په دې کښې عدم جواز دې. "لانه یفعل امرا محققا لامر غیر محقق" یعنی په دې کښې ضرر محقق لره اختیارول دی د ضرر غیر محقق نه د بچ کیدو دپاره، لهذا دا څه ډیره د پوهې خبره نه ده، او امام ابوداؤد هم د حدیث الباب د ذکر کولو نه پس فرمائیلې دی لکه چه په بعض نسخو کښې دی، (وقد جاء فيه نهی کثیر عن اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم) د بعض صحابه کرامو نه چه داسې شوې دی هغه په حدیث الباب کښې دی.

(۱) سنن الترمذی ۲۵/۱ (۲۷۷۳)، (تحفة الأشراف ۱۹۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۳/۵) (حسن صحيح)

[۲۵۷۳] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّادٍ، عَنْ أَبِيهِ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهُوَ يَخْبِي بَنَ عَبَّادٍ، حَدَّثَنِي أَبِي الَّذِي أَرْضَعَنِي وَهُوَ أَحَدُ بَنِي مُرَّةَ بْنِ عَوْفٍ، وَكَانَ فِي تِلْكَ الْغَزَاةِ غَزَاةَ مُؤْتَةَ قَالَ: وَاللَّهِ لَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى جَعْفَرٍ حِينَ اقْتَحَمَ عَنْ فَرَسٍ لَهُ شَقْرَاءُ فَعَقَّرَهَا ثُمَّ قَاتَلَ الْقَوْمَ حَتَّى قُتِلَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِالْقَوِي.

ترجمه: د يحيي بن عبادنه روايت دې فرمائی چه ماته زما رضاعي پلار د چاچه د بنومره بن عوفت سره تعلق وو روايت بيان کړي دي فرمائيل ئې چه زه په غزوه موته په شام کښې ديو ځانې نوم دي کښې شريك وم، دې وائی قسم په الله لکه چه اوس زه جعفر وينم چه هغه دخپل سور اس نه راټوپ کړل اوزخمي ئې کړو اوبيا تردي اوجنگيدو چه شهيد کړې شو. ابوداود وائی چه دا حديث قوی نه دي.

شرح حديث

عباد بن عبدالله بن زبير فرمائی چه ماته زما رضاعي پلار بيان اوکړو کوم چه په غزوه موته کښې شريك وو هغه د خپلو سترگو ليدلو واقعه بيانوي ﴿والله لكانى انظر الى جعفر حين اقتحم عن فرس له شقراء فعقرها الخ﴾ يعنى قسم په الله پاک داسې معلومېږي چه گويا زه دې وخت کښې گورم هغه منظر لره چه جعفر بن ابى طالب په دې غزوه کښې د خپل اس نه لاندې راكوز شو کوم چه اشقروو او د راكوزيدو سره ئې د هغه څپې پرې کړې او بيا ئې د دشمن سره قتال اوکړو تردي چه شهيد شو.

غزوه موته مشهوره غزوه ده چه په هغې کښې د درې اميرانو نه يو امير سيدنا جعفر بن ابى طالب عليه السلام هم وو چا چه داسې اوکړل کوم چه دلته ذکر شوې دي کوم چه د حديث الباب د ترجمې مطابق دي، خو امام ابوداود فرمائی ﴿هذا الحديث ليس بالقوى﴾ او د مصنف يوه جمله د دې نه مخکښې مونږ ليکلې ده، حضرت په بذل کښې ليکلې دى، وجه د ضعيف فهم کښې رانغله چه څه ده الی اخر ما ذکر، شيخ احمد شاکر هم په خپل تعليق کښې هم دا وئيلې دى چه حديث د خپل سند په لحاظ سره صحيح دي هيڅ علت پکښې نشته، زما فهم کښې دا راغلې ده چه د مصنف په دې حديث باندې نقد په اعتبار د سند او ثبوت نه دي، سنداً خو اگر چه صحيح دي، غالبان مصنف دا وئيل غواړي چه من حيث الحكم والعمل، دا حديث غير قوی دي، پس د دې نه پس بعض نسخو کښې داسې دى: وقد جاء فيه نهى كثير عن اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم... لکه چه حافظ چرته چه امام ترمذی رحمه الله فرمائی ﴿هذا حديث حسن صحيح﴾ هلته فرمائی چه مراد د امام ترمذی دا دي چه دا حديث د سند په اعتبار سره حسن دي او په اعتبار د حکم سره صحيح دي. والله تعالى اعلم

د جمهورو د مسلک تائيد د يوې واقعي نه

هغه چه حافظ د جمهورو د مسلک په تائيد کښې فرمائيلې وو چه په داسې کولو کښې ضرر يقينی لره اختيارول دى صرف د ضرر محتمل نه د بچ کيدو دپاره، لهذا داسې نه دى

کول پکار، د دې تائید د هغه واقعي نه کیږي کومه چه په غزوة الغابه کښې راپېښه شوې ده کومه چه په ابوداؤد کښې هم وړاندې د یو باب په ضمن کښې راروانه ده، باب فی السریة ترد علی اهل العسکر... په دې باب کښې مصنف غزوة الغابه والا حدیث هم ذکر کړې دې چه د هغې اخری مضمون دا دې، سلمه بن الاکوع فرماني چه کله ما ته اخرم اسدي رضی الله عنه په طور د مدد راوړسیدو نو په هغه کښې او عبدالرحمن بن عیینه مشرک کښې مقابله اوشوه نو اول اخرم اسدي صحابی په عبدالرحمن باندې وار اوکړو خو د هغه نخښه خطاء شوه، د هغه توره د عبدالرحمن په ځانې د هغه په اس باندې پریوتله چه د هغې نه عبدالرحمن بچ شو خو د هغه اس مړ کړې شو، بیا د هغې نه پس چه کله عبدالرحمن په هغه باندې وار اوکړو نو دهغه نخښه برابر شوه چه په هغې سره اخرم شهید شو، او د هغه اس بچ شو چه په هغې باندې عبدالرحمن مشرک سور شو (اوس اوگورئ د دې واقعي نه خو د هغه صحابی تائید کیږي چا چه عقر الدابة کړې وه یعنی سیدنا جعفر) بیا دهغې نه روستو داسې اوشوه چه د سلمه بن اکوع د مدد دپاره یو بل صحابی راغلو ابو قتاده رضی الله عنه، دې خل په ابو قتاده او عبدالرحمن کښې مقابله اوشوه خو دلته معامله برعکس شوه چه اول عبدالرحمن په ابو قتاده باندې وار اوکړو اودهغه نخښه خطاء شوه چه په هغې سره د ابو قتاده سورلی هلاکه شوه او خپله بچ شو بیا د هغې نه روستو ابو قتاده حمله کولو سره عبدالرحمن لره ختم کړو خو د هغه اس بچ شو کوم چه د هغه سره د اخرم اسدي صحابی وو، اوس د ابو قتاده هغه اس پکار راغلو، د دې قصې د دې جزء نه د جمهورو تائید کیږي چه خپل اس په خپل لاس باندې قتل کول نه دی پکار ځکه چه ممکنه ده چه روستو د بل سړي په کار راشي.

باب فی السبق

د څارو په مسابقه کښې د شرط لیکولویان

(سبق) که په سکون د باء سره دې، نو بیا خو دا مصدر دې چه د هغې معنی مسابقت یعنی په اسونو کښې مقابله، او که (سبق) بفتح الباء دې نو د دې معنی هغه انعام کوم چه سابق ته ملاویږي.

[۲۵۷۴] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُلُبٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ أَبِي نَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا سَبْقَ إِلَّا فِي خَيْبٍ أَوْ فِي خَافِرٍ أَوْ نُصْلٍ".

ترجمه: د ابوهريره رضی الله عنه نه روایت دې فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله فرمانيلی دی. په مقابله کښې نمبر اوړل جائز نه دی مگر د اوښ او د اس مخکښي کیدل اود نښي ویشتل.

شرح حدیث

څنگه چه اعداد للقتال والجهاد دپاره په حدیث کښې د رمی او رکوب ترغیب راغلي دي لکه چه تیر شو. الا ان القوة الرمی... الا ان القوة الرمی... هم دغه شان دا مسابقت چه د هغې ذکر په دې باب کښې دې هغه هم د دې قبیل او لائن څیز دې، لهذا کوم څاروی چه په جهاد کښې د

(۱): سنن الترمذي/الجهاد ۲۲ (۱۷۰۰)، سنن النسائي/الخيال ۱۳ (۳۶۱۵) (تحفة الأشراف: ۱۴۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷۴/۲) (صحيح)

سورلي کار کوی لکه اوبښ، اس او خچر، د هغوی ترمينځه په حديث کښې د مسابقت ثبوت دې، لکه چه په حديث الباب کښې مذکور دی «خف» سره اشاره د «بعير» طرف ته ده او مراد «ذی خف» دې، هم دغه شان د حافر نه مراد «ذی حافر» لکه فرس وبغل په اصل کښې خف وئيلې شی د څاروی داسې خپې ته چه په مينځ کښې څيزی وی لکه اوبښ، مينښه، بيزه، او حافر هغه نوکې ته وئيلې شی کوم چه غير مشقوق وی لکه د اس، خچر او خر. وړاندې په حديث کښې يو بل لفظ راغلې دې «نصل» د دې نه مراد هم «ذی نصل» دې، نصل وئيلې شی تيره نوکه يعنی په غشی کښې چه وړاندې طرف ته کومه اوسپنه تيره وتلې وی، هم دغه شان د نيزې او تورې وړاندې تيره حصه، دې ته هم نصل وئيلې شی، «نصل السهم، نصل الرمح، نصل السيف»، يعنی په دې درې واړو څيزونو کښې هم مسابقت او مقابله کيدل پکار دی، د حديث مطلب دا دې چه کوم څيزونه په جهاد کښې پکار راتلونکی دی او آلات جهاد دی په هغې کښې مسابقت مشروع او مرغوب فیه دې، د دې نه علاوه په نورو څيزونو کښې فعل عبث او لهو ولعب دې، په څاروو کښې چه کوم په جهاد کښې په کار راتلونکی دی هغه دا دی بعير، فرس، بغل، حمار، علماء کرامو فيل هم په دې کښې شامل کړې دې، فانه انفع للقتال من الابل، او کوم څيزونه چه د جهاد د الاتونه نه دی په هغې کښې مسابقت مشروع نه دې، فلا تجوز المسابقة في الطيور مثل الحمام. (کوثر بازی، کذا في اشعة اللامعات. (ص ۳۶۶ ج ۳) علماء کرامو ليکلي دی چه مسابقت رياضت محمودی دې کوم چه معين دې د مقاصد جهاد په حصول کښ، علامه باجی فرمائی، مسابقت بين الخيل مشروع دې ځکه چه په دې کښې د اسونو تدريس دې په منډه وهلو کښې او خپله د فارس هم تدريس دې ځکه چه په مسابقت کښې انسان په بل انسان باندې د غالب راتلو کوشش کوی چه د هغې د وجې نه محنت زيات کوی په خلاف د دې چه يو کار ځانله او کړی. اه (اوجز ج ۲ ص ۶)

په کومو کومو څيزونو کښې مسابقت جائز دې

په دې کښې د ائمه کرامو مذاهب بالتفصيل والتحقيق

مسابقت په کومو کومو څيزونو کښې جائز دې په دې باندې تفصیلی کلام او اختلاف ائمه په اوجز المسالك ص ۹۲ جلد ۴ کښې ذکر شوي دې، پس په اوجز کښې د امام شافعی او د امام مالک مسلک د حافظ نه دا نقل کړې دې چه د هغوی په نزد د دې جواز منحصر دې په خف او حافر او نصل کښ، او بعض علماء کرامو دا خاص کړې دې د خيل سره او امام عطاء جائز کړې دې په هر يو څيز کښې او په منهاج مع مغنی المحتاج ص ۳۱۲ ج ۴ فی فقه الشافعيه کښې ليکلي دی، تصح المسابقة على خيل وكذا فيل وبغل وحمار في الاظهر... او د دې په شرح کښې دی، تصح المسابقة عليها بعوض وغيره، هم دغه شان ئې په دې کښې د ابل اضافه هم کړې ده او د ماتن په دې باندې د سکوت اظهار کولو سره ئې تعجب هم کړې دې. او د حنابله مذهب شرح العمدة ص ۲۶۳ کښې دا ليکلي دی: «تجوز المسابقة بعير جعل في

الأشياء كلها" الدواب والأقدام والسفن والمزاريق وغيرها، ولا تجوز بجعل الا في الخيل والابل والسهم لقول رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لا سبق الا في خف او في حافر او نصل) اه او هم دا مذهب د مالكيانو دې فقي الاوجز(ص ۹۲ ج ۴) قال الدردير المسابقة بجعل جائزة في الخيل والابل والسهم، فجاز فيما عداها مجازا، اود احنافو مذهب كما في الاوجز عن الدر المختار، جازت المسابقة بالفرس والابل والارجل والرمي، ولا يجوز في غير هذه الاربعة كالبلبل بالجعل، واما بلا جعل فيجوز في كل شيء، وفي العيني ولا تجوز المسابقة في البغال والحمير، وبه قال الشافعي في قول، ومالك واحمد، وعن الشافعي في قول تجوز. خو پورته د حنابله مذهب خپله د هغوی د کتابونو نه دا تیر شو چه د هغوی په نزد مسابقة في البغال والحمير بغير د جعل نه جائز دې، البته جعل سر جائز نه دې، او هم دغه شان د شوافعو اظهر القولين بغال او حمير کښې مطلقا جواز بجعل وبلا جعل تیر شوې دې، او مسابقت بالاقدام د احنافو په نزد بالجعل جائز دې، د امام شافعي هم يو قول هم دا دې، او قول منصوص د هغه دا دې چه جائز نه دې او هم دا رائي د امام مالک او امام احمد ده، کذا في الاوجز عن العيني، هم دغه شان په دې مقام باندې په شروع کښې ليکلې دي چه د هغه اشياء مخصوصه نه علاوه د دشمن په مقابله کښې چه کوم خيزونه معين وي په هغه ټولو کښې مسابقت جائز دې په دوه شرطونو سره، يو دا چه بغير د جعل نه وي، دويم دا چه په دې سره مقصود په دشمن باندې حصول غلبه وي، او که مقصود صرف فخر او رياء او ښودنه وي او په خپل ملگری باندې غالب راتلل وي نو بيا غير مشروع او د اهل فسق په عادتونو کښې دي.

تفہيم: زموږ په دې زمانه کښې يو بل قسم د مسابقت جاري دې کوم چه ورته واره ترقي کوي يعنی مسابقت في القراءة والتجويد، ځکه چه دا د ترغيب في تجويد القرآن يوه کاميابه طريقه او ذريعه ده خصوصا په موجوده دور کښې حال دا چه د تجويد قران نه عام طور غفلت کولې شي وغيره وغيره فوائد او محاسن خو دا طريقه قابل غور ده اول خو په دې وجه چه په سلفو کښې د تجويد دا طريقه نه وه، دويمه دا چه د احاديثو او کلام فقهاء نه د مسابقتي جواز صرف په هغه خيزونو کښې ثابت دې کوم چه په جهاد کښې په کار راتلونکي دي کله چه هم په هغه نيت سره هغه اختيار کړې شي او د رياء او د فخر بوټي پکښې رانشي، په اصل کښې مسابقه مظنه د فخر او رياء ده او د دي نه علاوه دا هم ده چه کوم حضرات علماء او مفتيان د دې مسابقت په حق کښې نه دي هغوی په دې طريقه کار کښې چه کوم مفاسد او تعليمي ضررونو باندې رنځر اچولې ده هغه هم په خپل ځاني صحيح دي، والله اعلم بالصواب، والحديث رواه الترمذی والنسائي وابن ماجه، قاله المنذرى بزيادة.

[۲۵۷۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

۱. صحيح البخاري/ الصلاة ۴۱ (۴۲۰)، والجهاد ۵۶ (۲۸۶۸)، ۵۷ (۲۸۶۹)، ۵۸ (۲۸۷۰) والاعتصام ۱۶ (۷۳۳۶)، صحيح مسلم/ الإمارة ۲۵ (۱۸۷۰)، سنن النسائي/ الخيل ۱۲ (۳۱۱۴)، (تحفة الأشراف: ۸۳۴۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/ الجهاد ۲۲ (۱۶۹۹)، سنن ابن ماجه/ الجهاد ۴۴ (۲۸۷۷)، موطا امام مالك/ الجهاد ۱۹ (۴۵)، مسند احمد (۵/۲، ۵۵، ۵۶)، سنن الدارمي/ الجهاد ۳۶ (۲۴۷۳) (صحيح)

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَابِقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي قَدْ طُمِرَتْ مِنَ الْحَفِيَاءِ، وَكَانَ أَمْدُهَا ثِنِيَّةَ الْوَدَاعِ وَسَابِقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضْمَرْ مِنَ الثَّنِيَّةِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ، وَإِنْ عَبْدُ اللَّهِ كَانَ مِمَّنْ سَابِقَ بِهَا.

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله په مدينه کښې د حفياء مقام نه تر ثنية الوداع پورې په تيارو شوو اسونوباندې شرط ولگولو، او کوم اسونه چې نه وو تيار شوي ددوی دپاره ئې حد د ثنية الوداع نه د بني زريق د مسجد پورې کړلو عبد الله بن عمر رضي الله عنه هم داسونو په دې مقابله کښې شريک وو.

شرح حديث

په دې حديث کښې د اضرار خيل ذکر دي، امام بخاري رحمته الله په دې باندې مستقل باب قائم کړې دي، د مطلق مسابقت باب ئې جدا قائم کړې دي او د دې ئې ځانله باب "اضمار الخيل للسبق" حافظ ليکي چې په دې ترجمه کښې اشاره ده دې خبرې طرف ته چې د مسابقت غوره طريقه دا ده چې د دې نه مخکښې اضرار خيل اوکړې شي اگر چې د خيل غير مضر مسابقت هم ممنوع نه دي، اضرار او تضمير اس لره د مضبوطولو او د هغه د وازگو ختمولو نوم دي، او هغه دا دي چې په شروع کښې په اس باندې ښه گيا او دانه او خورلې شي تردې چې ښه قوي او مضبوط شي او بيا د هغې نه روستو په قلاړه قلاړه د هغه په گيا کښې کمې اوکړې شي تردې چې په قوت لا يموت باندې اکتفاء اوکړې شي، او بيا هغه په يو وړوکی شان کور کښې او ساتلې شي او په هغه باندې ښه کپړې او گرم خيزونه واچولې شي چې هغه پرې گرم شي او خوله ئې اوځي، څه موده پس به هغه په دې سره نرې او تيز رفتار به شي. د سيدنا ابن عمر رضي الله عنه په دې حديث کښې دا دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله په خيل مضر او غير مضر دواړو قسم اسونو سره مسابقت کړې دي خو د دواړو په منتهاء مسافت کښې ئې فرق ساتلې دي، پس د خيل مضر ميدان ئې د اسونو منډه کوم ته چې مضمار هم وئيلې شي د حفياء نه تر ثنية الوداع پورې کيخودلو چې د هغې مسافت شپږ ميله دي او د خيل غير مضر ميدان ئې د ثنية الوداع نه د مسجد بني زريق پورې کيخودلو چې د هغې د مسافت مقدار صرف يو ميل دي.

مراهنة على المسابقة

حافظ ليکي چې په دې حديث کښې د نفس مسابقه ذکر خو شته خو د مراهنة على المسابقة ذکر نشته، د مراهنة نه مراد جعل او انعام مقرر کول دي کوم چې چا سره په طور د گانډې کيخودلې شي، سابق ته د ورکولو دپاره، او قسطلانی دا هم وائي بلکه په صحاح سته کښې په يو کتاب کښې هم د مراهنة ذکر نشته، البته امام ترمذي رحمته الله ترجمه قائم کړې ده "باب المراهنة على الخيل" کيدې شي چې د هغه اشاره د مسند احمد د روايت طرف ته وي چې په هغې کښې دا دي "عن نافع عن ابن عمر ان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سابق بين الخيل وراهن" د دې نه روستو حافظ د مراهنة تفصيل د جائز او ناجائز په اعتبار سره بيان کړې دي چې د هغې حاصل دا دي چې مسابقت بغير د عوض نه خو بالاتفاق جائز دي هم دغه شان (بعوض من احد المتسابقين)، يعنی کوم عوض چې د دريم سړي د طرف نه وي، د امام يا بل

چا د طرف نه او هم دغه شان (بعوض من غير المتسابقين) هم جائز دي، او څلورم قسم دي بعوض من الجانبين، دا د جواري كيدو د وجې نه بالاجماع ناجائز دي، خو په يو صورت كښي جائز دي، يعنې ادخال محلل بين المتسابقين چه دهغي ذكر به په راروان باب كښي راشي.

[۲۵۷۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ يُضَيِّرُ الْخَيْلَ يُسَابِقُ بِهَا".

ترجمه: د ابن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه نبي ﷺ به اسونه د زغلولو دپاره تيارول.

[۲۵۷۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سَبَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ وَفَضَلَ الْقَرَحَ فِي الْغَايَةِ".

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي چه نبي ﷺ داسونو مسابقه كړي وه او كوم اس چه په پنځم كال كښي داخل شوي وو دهغه دپاره ئې دحد اضافي فاصله مقرر كړې وه. تشریح: (سبق بين الخيل وفضل القرع في الغاية) (قرح) جمع د قارح دي هغه اس چه د څلورو كالو وي په پنځم كال كښي داخل شي، د حديث معنى دا ده چه رسول الله ﷺ په اسونو كښي مسابقت او فرمايلو او كوم اسونه چه قارح وو د هغوى د مسافت مقدار ئې زيات كيخودلو ځكه چه هغوى په منډه وهلو كښي ډير قوى وي، د دي نه معلومه شوه چه د څاروود حال رعايت كول پكاردى، په چا كښي چه څومره تحمل وي هغى ته دي اوكتلي شي.

بَابُ فِي السَّبْقِ عَلَى الرَّجُلِ

په پيدل منډه كښي د مخكښي كيدلو بيان

يعنې مسابقه على الاقدام او پيدل منډه وهلو كښي مسابقت كول.

[۲۵۷۸] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ الْأَنْطَاكِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ يَغْنِي الْفَزَارِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّهَا كَانَتْ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ قَالَتْ: فَسَابَقْتُهُ فَسَبَقْتُهُ عَلَى رَجُلِي فَلَمَّا حَمَلْتُ اللَّحْمَ سَابَقْتُهُ فَسَبَقْنِي، فَقَالَ: هَذِهِ بَيْتُكَ السَّبْقَةِ.

ترجمه: دام المومنين عائشه رضی اللہ عنہا نه روایت دي فرمائي چه زه د نبي ﷺ سره په يوسف كښي وم اوداهم فرمائي چه ماور سره په منډه كښي مقابلې او كړه نوزه دهغه نه پخپلو خپو باندې مخكښي شوم نوهركله چه په غوښه درنه شوم نوبيا مي ورسره منډه كښي مقابلې او كړه خو داخل رانه هغه مخكښي شو او ونې فرمائيل زما د مخكښي كيدل ستا دهغه مخكښي ځل مخكښي كيدلو په بدل كښي شو.

تشریح: سيده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائي چه زه په يوسف كښي د رسول الله ﷺ سره اوم، ما هغه سره په پيدل منډه وهلو كښي مقابلې او كړه نوزه ترې مخكښي شوم، بيا د څه مودې نه پس

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۱۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۶۲) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۰۶۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۱/۲، ۹۱، ۱۵۷) (صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۷۳۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للنكاح ۵۰ (۱۹۷۹)، مسند احمد (۱۲۹/۶)،

چه کله زما بدن د مخکښي په نسبت غټ شوې وو ما بیا د هغه عليه السلام سره مقابله او کړه نو دې ځل هغه مخکښي شو، (فقال هذه بترك السبقه) يعنی بدله دې خلاصه شوه، حضرت تهانوی رحمه الله فرمائی او گوري څومره اوچت اخلاق او د حسن معاشرت او بي تکلفي اعلى انداز دې، نن صبا يو ملا داسې کولې شى، نن صبا خو مليان ځان سره د وقار پند گړخوى. والحديث أخرجه النسائي وابن ماجة قاله المنذرى.

باب فى المحلل

د دوه اسونوپه مينځ کښي د بل اس د دننه کولو بيان

[۲۵۷۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ ثُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ. رَوَى عَنْهُ وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ الْمَعْنَى، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ أَدْخَلَ فَرَسًا بَيْنَ فَرَسَيْنِ يَعْنِي وَهُوَ لَا يُؤْمِنُ أَنْ يَسْبِقَ فَلَيْسَ بِقِمَارٍ، وَمَنْ أَدْخَلَ فَرَسًا بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَقَدْ آمِنَ أَنْ يَسْبِقَ فَهُوَ قِمَارٌ".

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرمائی چه نبی عليه السلام فرمائيلى دى: څوك چه ددوه اسونوپه مينځ كښي يوبل اس وړداخل كړي او هغه اس داسې وى چه دهغه دمخكښي كيدو يقين نه وي بلكه دهغه شاته پاتي كيدو احتمال وي نو دا جواړي نه ده، څوك چه ددوه اسونو په مينځ كښي يوبل اس وړداخل كړي او هغه اس داسې وى چه دهغه دمخكښي كيدو يقين وي نو دا جواړي ده.

شرح حديث

يعنى كله چه متسابقين په مسابقت كښي يو ثالث لره شامل كړى او حال دا وى چه دهغه دريم مسبوق كيدل يا سابق كيدل يقينى نه وى بلكه دواړه احتمال لرى نو بيا به دا معامله جواړى نه وى، او كه هغه دريم اس داسې داخل كړې شو چه د هغه مسبوق كيدل يا سابق كيدل يقينى وى نو دا معامله به صرف جواړى وى () يعنى په دې ادخال ثالث سره به هيڅ فائده نه وى بلكه د دې كيدل او نه كيدل به برابر وى، بلكه هغه ثالث د كفو او سيال وى د جانبين چه په هغې كښي سابق او مسبوق دواړو كيدو احتمال وى، د دې شرح نه دا هم معلومه شوه چه لفظ (ان يسبق) په دواړو ځايونو كښي معروف او مجهول دواړو طريقو سره لوستلې كيدې شى، د دې حديث په بنياد جمهور علماء او ائمه ثلاثه د عوض من الجانبين د جواز قائل شوې دى هم په دې وجه دې ثالث ته محلل وئيلې شى لكه چه د مصنف په ترجمة الباب كښي دى، خو د مالكيانو په نزد مسابقت بشرط العوض من

(۱) سنن ابن ماجة/الجهاد ۴۴ (۲۸۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۳۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۰۵/۲) (ضعيف)

حضرت په بذل كښي ليكلې دى چه په كوم صورت كښي مسبوق كيدل يقينى وى نو په هغه صورت كښي خو به دا يقينى جواړى وى ځكه چه په دې صورت كښي ثالث (كان لم يكن) دې او په كوم صورت كښي چه سابقت يقينى وى نو په هغه صورت كښي به قمار خو نه وى البته تعليق د نمنيك المال به على خطر وى او دا هم ناجائز ده او په كوم صورت كښي چه ثالث كفو وى تعليق التملك على خطر خو هلته هم موندلې شى خو دا د مصلحت دينيه د وجې نه قابل ناخوښه منلې شوې دې. اه، بڼه ځان پوهه شى.

الجانبين په يو صورت كښې هم جائز نه دي، او د دې اذخال ثالث صورت علماء كرامو دا ليكلې دي چه په متسابقين كښې هر يو د عوض شرط اولگوي او دريم سړي لره په مينځ كښې اچولو د دې نه معاهده او كړې شي چه كه ستا اس سابق او تلو (فالمان لك) نو بيا به مونږ مقرر كړې انعام تاته دركوي، خو كه ستا اس مسبوق شو نو بيا به ستا نه هيڅ هم نه شي اخستلي خو مونږ به دواړه په خپل شرط باندې يو، لهذا په مونږ كښې چه د چا اس سابق وي، بل به هغه ته انعام وركوي په دې صورت كښې شرط من الجانبين جائز كيږي او دا معامله د جوارئ د صورت نه خارج كيږي.

د قمار تعريف

د قمار تعريف دا كړې شوې دي "هو استواء الجانبين في احتمال الغرامة" يعني هغه معامله چه په هغې كښې د متعاقدين نه په هر يو باندې د ضمان راتلو امكان وي په دواړو كښې په يو باندې ضمان راتلل ضروري وي، اوس اوگورئ د محلل نه كيدو په صورت كښې به په ضمان متسابقين كښې په يو تن باندې ضرر راځي، يعني صرف په يو باندې، او د اذخال محلل نه روستو يو شق داسې راوتلو چه په هغې كښې ضمان په هغه دواړو باندې دي صرف په يو باندې نه دي، د دې تشريح نه دا خبره معلومه شوه چه قمار د داسې قسم معاملي نوم دي چه په هغې كښې د جانبين نه (لا على التمين) د يو نفع د بل ضرر لره مستلزم وي يعني چه د هغې يوه هم نفع وي هغه به په خپل ځان كښې د بل ضرر اخستلي وي، څومره د تكليف او خبيثه معامله ده د دې حرمت د شريعت په محاسنو كښې دي، زمونږ په شريعت كښې خو صرف محاسن دي، عبادت وي يا معاملات، خو خلق لالچ او د مال حرص، په طمع كښې د موهوم نفع خاطر په دې جوارئ كښې اخته كيږي، عصما الله تعالى وجميع المسلمين من المحرمات الشرعية، والحديث رواه ابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۵۸۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسِيرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ يَأْتِنَا عَبْدُ اللَّهِ وَمَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ مَعْمَرٌ، وَشُعَيْبٌ، وَعَقِيلٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ رَجَالٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ هَذَا أَصَحُّ عِنْدَنَا.

ترجمه: په دې سند سره هم د زهری نه د عباد والا په طریق سره د دې مفهوم حدیث نقل دي، ابو داؤد وائی: دې لره معمر، شعيب او عقيل د زهری نه او زهری د اهل علم د يو جماعت نه روايت كړې دي او دا زمونږ په نزد زيات صحيح دي.

باب فِي الْجَلْبِ عَلَى الْخَيْلِ فِي السِّبَاقِ

په مسابقه كښې د اسونو مخې ته د وركلو بيان

[۲۵۸۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ خَلْفٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، حَدَّثَنَا عَنَسَةُ. رَوَاهُ مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الطَّوِيلِ جَمِيعًا، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۱۱۸) (ضعيف)

٢: حديث يحيى بن خلف، قد تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۰۰) وحديث مسدد، قد أخرجه: سنن الترمذي/النكاح ۲۹ (۱۱۲۳)، سنن النسائي/النكاح ۶۰ (۳۳۳۷)، الخليل ۱۵ (۳۶۲۰)، سنن ابن ماجة/الفتن ۳ (۳۹۳۷)، مقتصر علي قوله: من انتهب، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۹۳)، مسند احمد (۴۳۸/۴، ۴۳۹، ۴۴۳، ۴۴۵) (صحيح)

وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا جَلْبَ وَلَا جَنْبَ، زَادَ يَحْيَى فِي حَدِيثِهِ فِي الرَّهَانِ».

ترجمه: د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی په اسلام کنسې نه جلب شته اونه جنب. اویحی په خپل روایت کنسې د «فی الرهان» لفظ اضافه کړې ده. تشریح: دا حدیث په کتاب الزکاة کنسې هم راغلې دې خو هلته «فی الرهان» قید نه دې ذکر شوې، د دې پوره شرح مونږ په هغه ځانې کنسې لیکلې ده، «فارجع الیه، حدیث عمران اخرجه الترمذی والنسائی قاله المنذری»

[۲۵۸۲] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: الْجَلْبُ وَالْجَنْبُ فِي الرَّهَانِ.

ترجمه: د قتاده نه روایت دې فرمائی چه جلب او جنب داسونو زغلولو په مقابله کنسې وي.

بَابُ فِي السَّيْفِ يُحَلَّى

د تورې په موتې د سپینو زرو خول د جوړولو بیان

[۲۵۸۳] (۲) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: كَانَتْ قَبِيعَةُ سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَةً.

ترجمه: د انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د تورې د موتې خول د سپینو زرو نه جوړ وو.

تشریح: د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د تورې قبیه د سپینو زرو وه، قبیه وئیلې شی د تورې موتې باندې د سپینو زرو یا د اوسپنې چه کومه غوټه وی، «قبیه السیف» که د سپینو زرو وی نو دا جائز ده «ولا يجوز من الذهب كما في الشامی»، د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کنسې دی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د تورې په حلیه کنسې روایات مختلف دی لکه چه په جمع الوسائل کنسې دی، په دې کنسې یو روایت د ذهب هم دې. والحديث اخرجه الترمذی والنسائی قاله المنذری.

[۲۵۸۴] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ، قَالَ: كَانَتْ قَبِيعَةُ سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَةً، قَالَ قَتَادَةُ: وَمَا عَلِمْتُ أَحَدًا تَابَعَهُ عَلَى ذَلِكَ.

ترجمه: د سعید بن ابی الحسن نه روایت دې فرمائی چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د تورې د موتې خول د سپینو زرو نه جوړ وو. قتاده وائی ماته معلومه نه ده چه چا د سعید بن ابی الحسن مطابعت کړې وي په دې روایت کنسې.

[۲۵۸۵] (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ أَبُو غَسَّانَ الْعَنْبَرِيُّ عَنْ عُمَانَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانَتْ قَدْ كَرُمَتْهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَقْوَى هَذِهِ الْأَحَادِيثِ حَدِيثُ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ، وَالْبَاقِيَةُ ضَعُافٌ.

ترجمه: هم په دی سند سره د انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه دا مخکنی حدیث روایت دې ابوداود

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۱۷) (صحیح)

(۲): سنن الترمذی/الجهاد ۱۶ (۱۶۹۱)، والشمال ۱۳ (۹۹)، سنن النسائی/الزينة ۶۶ (۵۳۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۸، ۱۸۶۸۸)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/السير ۲۱ (۲۵۰۱) (صحیح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۶، ۱۸۶۸۸) (صحیح)

(۴): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۸) (صحیح) بما قبله

وانی په دې باب کښې قوی حدیث د سعید بن ابی الحسن دې اوباقی ضعیف روایات دي.

باب فی النبل یدخل به المسجد

جومات ته د غشود داخلولویان

نبل په معنی د غشی (لا واحد له من لفظه) او وئیلی شوې دی چه دا د (نبلة) جمع ده، او د دې جمع انبال او نبلان هم راځی، او نابل او نبال صاحب نبل او صانع نبل ته وئیلی شی.

[۲۵۸۶] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ: أَمَرَ رَجُلًا كَانَ يَتَصَدَّقُ بِالنَّبْلِ فِي الْمَسْجِدِ "أَنْ لَا يَمْرُ بِهَا إِلَّا وَهُوَ آخِذٌ بِنُصُولِهَا".

ترجمه: جابر رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه روایت نقل کوي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله یوکس ته حکم اوکړو چاچه په مسجد کښې غشی تقسیمول چه غشی به په جومات کښې په داسې طریقې سره گرځوي چه د تیرو څو کونه به دي نیولې وي (احتیاطا چه چاته ضرر اونه رسیږي).

تفصیل: د حدیث مضمون دا دي سیدنا جابر رضي الله عنه فرمائی چه یو ځل یو سړي په مسجد کښې په طور د تصدق غشی تقسیمول نو رسول الله صلی الله علیه و آله هغه ته حکم او فرمائیلو چه د دې غشو سره دې په مسجد کښې داسې تیر شی چه هغه ئې د څوکو نه نیولې وي، یعنی څوکه ئې خپل طرف ته اوساتی، ځکه چه که داسې اونشی نو د خلقو د خوږیدو ویره ده، یعنی غشی دې د څوکي د حصې نه اونیسی او روان دې شی، او دا مطلب نه دې چه څوکه دې اونیسی ځکه چه په دې کښې د نیونکي ضرر دي. والحديث أخرجه مسلم، قاله المنذرى

[۲۵۸۷] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ، عَنْ بُرَيْدٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا مَرَّ أَحَدُكُمْ فِي مَسْجِدٍ نَأَوْفَى سَوْقِنَا وَمَعَهُ نَبْلٌ فَلْيُمِمْكَ عَلَى نِصَالِهَا أَوْ قَالَ: فَلْيَقْبِضْ كَفَّهُ أَوْ قَالَ: فَلْيَقْبِضْ بِكَفِّهِ أَنْ يُصِيبَ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ".

ترجمه: د ابو موسی رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دي څوک چه تیرېږي زمونږه جومات سره یا زمونږه بازار سره او دهغه سره غشي وي نو دهغې سوکه دې په لاس کښې اونیسي، یا ئې او فرمائیل په موټي کښې دې اونیسی، یا ئې او فرمائیل هغه دې په موټي کښې مضبوطه اونیسی هسي نه چه څوک مسلمان پري اولگي.

باب فی النهی أن یتعاطی السیف مسلولا

د برېښې توري چاله دور کولودمما نعت بیان

[۲۵۸۸] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَهَى أَنْ يُتَعَاطَى السَّيْفُ مَسْلُولا".

۱: صحيح مسلم ۳۴ (۲۶۱۴)، (تحفة الأشراف: ۲۹۱۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري ۶۶ (۴۵۱)، والفتن ۷ (۷۰۷۳)، سنن النسائي ۲ (صحيح)

۲: صحيح البخاري ۶۷ (۴۵۲)، والفتن ۶ (۷۰۷۵)، صحيح مسلم ۳۴ (۲۶۱۵)، سنن ابن ماجه ۵۱ (۳۷۷۸)، (تحفة الأشراف: ۹۰۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد ۴ (۳۹۱/۴، ۳۹۲، ۳۹۷، ۴۱۰، ۴۱۳) (صحيح)

۳: سنن الترمذي ۵ (۲۱۶۳)، (تحفة الأشراف: ۲۶۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد ۳ (۳۰۰/۳، ۳۱۱) (صحيح)

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله منع فرمائیلې ده دبربندهې تورې چالره دورکولونه.

بَابُ فِي النَّهْيِ أَنْ يُقَدَّ السَّيْرُ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ

بابه څرمن د دوه ګوتو په مینځ کښې ایځودلو سره ګوت ګوت منع دی

[۲۵۸۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا قُرَيْشُ بْنُ أَنَسٍ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَهَى أَنْ يُقَدَّ السَّيْرُ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ".

ترجمه: د سمرة بن جندب رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله منع فرمائیلې ده د دوه ګوتو په مینځ کښې د چمرې د پریکولونه.

شرح حدیث

سیر په معنی د څرمن چه د هغې جمع سیور هم راځی یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله منع فرمائیلې ده د دې خبرې نه چه د څرمنې یوه ټکړه په داسې طریقه پرې کړې شی چه هغه د دوه دوه ګوتو په مینځ کښې وی، یعنی د څرمنې پرې کونکې یو سړی ته اوایې چه د کوم ځای نه هغه څرمن پرې کول دی هغه په خپلو دواړو ګوتو سره زور کړی، او بیا هغه پرې کونکې په هغه څرمنه باندې خپله اله اوچلوی د دې دپاره چه هغه څرمن په سهولت سره پرې شی د هغې د زورلو په وجه سره، نو په دې حدیث کښې د دې نه منع کړې شوې ده، ځکه چه په دې صورت کښې کیدې شی چه څرمنې لره زورلو سره د هغه ګوته هم پرې شی. سبحان الله! د رسول الله صلی الله علیه و آله تعلیمات څومره جامع دی چه د هر هر څیز ادب بیان کړې شوې دي، لکه چه په ابواب الاستنجاء کښې تیر شوې دی، (لقد علمکم نبیکم کل شی) الحديث.

بَابُ فِي لِبْسِ الدَّرُوعِ

[۲۵۸۲] د دیروز غرو د اغوستو بیان

[۲۵۹۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، قَالَ: حَبِثْتُ أَنَسَ بْنَ سَمْعَةَ يَزِيدَ بْنَ خُصَيْفَةَ يَذْكُرُ عَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ رَجُلٍ قَدْ سَمِعَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ظَاهَرَهُ يَوْمَ أُحُدٍ بَيْنَ دِرْعَيْنِ أَوْ لَبَسَ دِرْعَيْنِ".

ترجمه: سائب بن یزید د داسې یوکس نه روایت کړې دي چه ده دهغه نوم اخستی وو چه نبی صلی الله علیه و آله د غزو ه احد په ورځ دوه زغري لاندې باندې اغوستي وي.

تشریح: او امام بخاری رحمه الله باب ترلې دي (باب لبس البيضة) په دې باندې په لامع کښې لیکلې دی یعنی د دې استعمال د توکل منافی نه دي، او هم دا خبره دلته په دې باب کښې حضرت په بذل کښې لیکلې ده، په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله په جنگ احد کښې نه صرف یو بلکه دوه زغري اچولې وې په یوې دپاسه ئې بله اچولې وه، زغره یو قسم اوسپنه وی کومه چه د دشمن د ضرب نه د حفاظت دپاره اچولې شی، دا خو یوه هم اچول د بهادر انسان کار دي پاتې لا دا چه دوه واچولې شی، دا د رسول الله صلی الله علیه و آله په کمال بهادري

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۷) (ضعیف)

۲: سنن ابن ماجه/الجهاد ۱۸ (۲۸۰۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۹/۳) (صحیح)

باندې دلالت کوي، او هم دغه شان په دې کښې کمال استعداد للجهاد هم دې چه که بالفرض يوه زغره د دشمن په ضرب سره پرې کړې شوه نو بله به نې په کار راشي، گویا د اخره پورې به مقابله کوي، سبحانه الله څه شان دې د انبياء عليهم السلام، جزى الله سيدنا محمدا عنا ما هو اهله، والحديث اخرجه الترمذی فی الشمانل (قاله الشيخ محمد عوامه)

بَابُ فِي الرَّايَاتِ وَالْأَلْوِيَةِ

دبيرغ (جهندي) اود علامې (نښې) كيفيت

(رايات) جمع ده د (راية) او (الوية) جمع د لواء ده په حديث کښې دې (ويدي لواء الحمد يوم القيامة ولا فخر)

په رايه او لواء کښې فرق

په لواء او رايه کښې څه فرق دې په دې کښې مختلف اقوال دي بعض وائي چه (کلاهما واحد) او دا چه دې ته علم هم وئيلې شي، او وئيلې شوې دي چه نه، فرق دې، يو په دې کښې صغير وي او بل کبير، بيا په دې کښې هم اختلاف دې چه په دې کښې کوم يو صغير وي او کوم کبير؟ په دې کښې دواړه اقوال دي، او بعض وائي چه د دواړو په نوعيت کښې فرق دې، لواء خو دا وي چه د نيزې د لرگي په سر باندې يوه کپړه اوتړلې شي، دې ته لواء وئيلې شي، او رايه دې ته وئيلې شي چه د نيزې په لرگي کښې دننه يوه کپړه اوتړلې شي او هغه هم داسې زورنده پريخودلې شي د دې دپاره چه په هوا سره خوزيږي، هوا گانې نې خوزوي، په فتح الباري کښې دي چه په جهنده کښې اصل دا ده چه هغه امير الجيش سنبهال کړي او د هغه په لاس کښې وي، ثم صارت تحمل على راسه. يعنى بيا داسې اوشو چه د امير په ځانې د لښکر د امير په لاس کښې يو سرې په دې باندې معين کړې شي کوم چه نې د هغه امير سره اوچتوي چرته چه هم امير لار شي، او دې ته علم هم وئيلې شي ځکه چه هغه علامت وي د محل امير، يعنى د کوم ځانې نه چه جهنده په نظر راشي، دا علامت دې دې چه د لښکر امير هم هغه ځانې کښې دې

[۲۵۹۱] (۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَاهِدَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو يَعْقُوبَ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ عُبَيْدٍ رَجُلٌ مِنْ ثِقَاتِهِ، قَالَ: بَعَثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ إِلَى الْوَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ يَسْأَلُهُ عَنْ رَايَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا كَانَتْ، فَقَالَ: كَانَتْ سَوْدَاءَ مُرَبَّعَةٍ مِنْ نَمْرَةٍ.

ترجمه: يونس بن عبید وائی چه محمد بن قاسم زه براء بن عازب رضی الله عنه ته ولیږلم او دهغه نه نې دښې رضی الله عنه د جهندي معلومات کول غوښتل چه هغه څنگه وه نو براء رضی الله عنه اوونیل څلورگوتي توره لکیرداره دورې وه.

شرح حديث

د رسول الله ﷺ د جهندي رنگ تور وو، يعنى غالب رنگ نې تور وو هم په دې وجه باندې وړاندې راځي "من نمرة" يعنى د کرښو والا وړی والا کپړه چه په هغې کښې تورې کرښې وې

(۱) سنن الترمذی للجهاد ۱۰ (۱۶۸۰)، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۷/۶) (صحيح)

او هغه چوکور وه، نمر وئیلې شی پرانگ ته د هغه د بدن څرمن چونکې کړېښې کړېښې وی په دې وجه کړېښې والا کېږي ته نمره وئیلې شی او وړاندې په بل روایت کېښې راروان دی. «کان لواءه يوم دخل مكة ابيض» او په دریم روایت کېښې راځی چه هغه صفراء وه، حافظ په فتح الباری (ص ۱۴۷ ج ۲) کېښې دا روایات مختلفه ذکر کولو نه پس لیکلې دی «ويجمع بينها باختلاف الاوقات، وحديث البراء اخرج الترمذی وابن ماجة، وحديث جابر اخرج الترمذی والنسائي وابن ماجة قاله المنذرى.

[۲۵۹۲] (۱) حَدَّثَنَا اسْتَحَاقُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ الْمُرْزِيُّ وَهُوَ ابْنُ رَاهُوَيْه، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ اَدَمَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَمَّارِ الدُّهْنِيِّ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ لِيَاوُوهَ يَوْمَ دَخَلَ مَكَّةَ أَيْضًا.

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه وسلم مکې ته داخل شو او د جهندی رنگ ئې سپین وو.

[۲۵۹۳] (۲) حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ الشَّعِيرِيُّ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ يَمَّاكٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ، عَنْ آخَرِهِمْ، قَالَ: رَأَيْتُ رَأْيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفْرَاءَ.

ترجمه: سماء د خپل قوم د یو کس نه روایت کوی چه د نبی صلی الله علیه وسلم جهنده مالیدلې وه او هغه زیر رنگ والا وه.

باب فِي الْإِتِّصَارِ بِرَذْلِ الْخَيْلِ وَالضَّعْفَةِ

د کمزورو او بې اسرې خلقو په ذریعه د مدد غوښتلو بیان

«رذل» په معنی دردی، او د خیل اطلاق په اس باندې سور او په لښکر باندې هم کیږي د رذل الخیل نه مراد ضعیف او کمزوری خلق دی، د انتصار دوه معنی راځی، یو انتقام، دویم طلب نصرت، دلته دواړه کیدې شی، یعنی د کفارو نه انتقام اخستل او د هغوی سره مقابلې کول د ضعفاء او غیر اقویاء په ذریعه، او په بل صورت کېښې به ئې معنی دا وی چه د الله پاک نه نصرت طلب کول د کمزورو او ضعفاء په وسیلې سره، په لښکر کېښې ټول بهادر نه وی په دې کېښې هر قسم مجاهدین وی، شباب او قویاء هم، مشائخ او کمزوری هم، نو مطلب دا شو چه دا کمزوری او ضعیفان سپک نه دی گنرل پکار بلکه د دوی په وجه باندې د الله پاک مدد راځی

[۲۵۹۴] (۳) حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا ابْنُ جَابِرٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْطَاةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ الْحَضْرَمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الدَّرْدَاءَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "ابْغُؤْنِي الضَّعْفَاءَ فَإِنَّمَا تَرْزُقُونَ وَتَنْصَرُونَ بِضَعْفَائِكُمْ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: زَيْدُ بْنُ أَرْطَاةَ أَخُو عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَرْطَاةَ.

۱: سنن الترمذی/الجهاد ۹ (۲۸۶۶)، سنن النسائي/الحج ۱۰۶ (۲۸۶۹)، سنن ابن ماجة/الجهاد ۲۰ (۲۸۱۷)، (تحفة الأشراف: ۲۸۸۹) (صحیح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۰۳) (ضعیف)

۳: سنن الترمذی/الجهاد ۲۴ (۱۷۰۲)، سنن النسائي/الجهاد ۴۳ (۳۱۸۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۲۳)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۹۷۵) (صحیح)

ترجمه: د ابو الدرداء رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د نبی صلی الله علیه و آله نه مې اوریدلې دې چې فرمائیل ئې ولتوی مالره په قیامت کښې ضعیفان خلق ځکه چې رزق درکولې شي تاسو ته او ستاسو مدد کولی شي ستاسو د ضعیفانو په وجه، ابو داود وائی زید بن - اړطات د عدی بن اړطات وروردې.

شرح حدیث

رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی اې خلقو زما دپاره ضعیف او کمزوری قسم خلق اولتوی، یعنی مونږ ته د دې ضرورت دې په جهاد کښې فتح او کامیابی دپاره، ځکه چې د الله پاک د طرف نه رزق او نصرت هم د دې په وجه باندې راګوزیږي، او د ترمذی د حدیث الفاظ دا دی (ابغونی ضعفانکم) چې ما په خپلو ضعیفانو کښې اولتوی یعنی که په میدان جنگ کښې اتفاقی طور په خپل ځانې باندې ملاؤ نه شم نو ما د لښکر په کمزورو او ضعیفانو ملګرو کښې ګورئ، زه به هلته ملاویرم، په دې حدیث باندې امام ترمذی رحمته الله علیه ترجمه قائم کړې ده، "باب ما جاء فی الاستفتاح بصعاليک المسلمین" یعنی د نادار او کمزوری مسلمانانو په ذریعه د الله پاک نه فتح طلب کول.

والحدیث اخرجه الترمذی والنسائی.... وقد اخرج البخاری بنحوه قاله المنذری (ملخصاً).

باب فی الرَّجُلِ یُنَادِی بِالشَّعَارِ

په خاص علاموسره چاته داواز کولویان

د ترجمه الباب تشریح

د شعار لغوی معنی خو علامت ده، او دلته یعنی په جهاد کښې د دې نه مراد هغه مخصوص اصطلاحی لفظ دې کوم چې د علامت په طور تجویز کولې شي چې په هغې سره فوج والا یو بل اوپیژنی، د دې زیات ضرورت د شپې په جنگ کښې پیښیږي، په دې وجه دې ته سرا اللیل هم وئیلې شي، چونکه د شپې د تیرې د وجې نه په ښه طریقې سره پته نه لگی چې په چا باندې مونږ حمله کول غواړو هغه دشمن دې یا خپل سرې دې په دې موقع باندې دا لفظ په کار راځي، یعنی که یو مجاهد خپل سرې دشمن او ګنډی او په هغه باندې حمله شروع کړی نو هغه ناڅاپه دا لفظ استعمالوی چې د هغې نه معلومات کیږي چې دا خپل سرې دې په هغه باندې حمله نه دی کول پکار، دا لفظ کوم ته چې شعار وئیلې شي د همیشه دپاره متعین نه وی بلکه دا بدلولې شي هم په دې وجه باندې په یوه غزوه کښې یو لفظ راغلې وی او په بله کښې بل لکه چې د احادیث الباب نه معلومیږي

[۲۵۹۵] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ الْحَجَّاجِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ، قَالَ: كَانَ شِعَارَ الْمُهَاجِرِينَ عَبْدُ اللَّهِ، وَشِعَارَ الْأَنْصَارِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ.

ترجمه: د سمره بن جندب رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د مهاجرینو ښه عبدالله وه اود انصارو ښه عبدالرحمن وه.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۱) (ضعیف)

[۲۵۹۶] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادٌ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ بْنِ عَمَارٍ، عَنْ إِيَّاسِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ زَمَنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ شِعَارَنَا أَمِيتُ أَمِيتُ.

ترجمه: ایاس بن سلمه دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه مونږ دابوبکر رضی الله عنه سره جهاد ته تلې وو دنبی صلی الله علیه و آله په زمانه کښې اوزتونره علامه امت امت لفظ وو.

تشریح: «فکان شعارنا امت امت» یعنی په یوه غزوه کښې د صحابه کرامو شعار دا لفظ پاتې شوې دې یعنی چه کله یو مجاهد په بل مجاهد باندې غلطی سره حمله کوی نو هغه ته ئې دا اوئیل چه «امت امت» یعنی دشمن مر کړه ما ولې وژنې، او دا ضروری نه ده چه د شعار دې هم دا فائده وی بلکه د دې په متعین کولو کښې نور اغراض هم وی چه په هغې کښې د دې لفظ نه کار اخستلې شی، مثلاً دا لفظ وئیلو سره بعض وخت دا بیانول دی چه زه ستاسو سرې دلته موجود یم، چه په هغې سره یو بل ته تقویت ملاویږی وغیره وغیره. (۲)
والحدیث رواه النسائی قاله المنذری.

[۲۵۹۷] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْمُهَلَّبِ بْنِ أَبِي صُفْرَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنْ يَيْتَمُ فَلَيْكُنْ شِعَارُكُمْ حَمَلًا يَنْصُرُونَ".

ترجمه: د مهلب بن ابی صفره نه روایت دې فرمائی چه ماته خبر راکړې دې هغه چا، چاچه دنبی صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دي چه فرمائیل ئې که چرې په تاسو باندې دشپې دشمن دحملې خطره وي نو ستاسو دپاره به ښه حم لاينصرون وي.

تشریح: «ان یتیم فلیکن شعارکم حم لا ینصرون» رسول الله صلی الله علیه و آله یو جهاد ته د تلو په وخت لښکر ته اوفرمائیل چه که په تاسو باندې د شپې حمله اوکړې شی یعنی د شپې په وخت که د جنگ حالت راشی نو په دغه وخت ستاسو شعار «حم لا ینصرون» پکار دي، والحدیث رواه الترمذی والنسائی، قاله المنذری.

(۱): سنن ابن ماجه/الجهاد ۳۰ (۲۸۴۰)، (تحفة الأشراف: ۴۵۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۷۴)، سنن الدارمي/السير ۱۵ (۲۴۹۵)، ويأتي هذا الحديث برقم (۲۶۳۸) (حسن صحيح)

(۲): او په دې زمانه کښې خو ټول نقل وحرکت په دې باندې موقوف وی، مثلاً مختلف دستې او د هغه دستو امراء او د هغوی ځایونه د ټولو دپاره مختلف شعار ته (کوډ) متعین کولې شی او په فوجیانو کښې چه څوک چرته لېږل وی یا استعمالول وی هم د دې شعار په ذریعه هغه استعمالولې شی په دې زمانه کښې چه هر کله وانرلیس وغیره آلات عام شوې دی دا ټول شعارات (کوډ) خپل او دشمنان د یو بل اوری خو د حقیقت د نه معلومیدو د وجې نه فریق مخالف په هغې باندې نه پوهیږی، د جواسپس (جاسوس) یو اهم کار په دې زمانه کښې د دې شعار مصادیق معلومول او د هغې لتون کول هم دی، په دې وجه عام فوجیانو ته هم عین په محاذ باندې وئیلې شی ځکه چه په فتح او شکست کښې د شعار محفوظ ساتلو او د هغې افشاء کولو ته ډیر دخل دې. حبیب الله.

(۳): سنن الترمذی/الجهاد ۱۱ (۱۶۸۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۷۹)، وقد أخرجه: سنن النسائی/الکبری/السير (۸۸۶۱)، اليوم والليلة (۶۱۷)، مسند احمد (۶۵/۴، ۳۷۷/۵) (صحيح)

بَاب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا سَافَرَ

په سفر کښې کومه دعا غوښتل پکار دی؟

په دې باب کښې مصنف د سفر بعض دعاگانې جمع کړې دي لهذا هغه په کتاب کښې کتلو سره يادې کړي

[۲۵۹۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍاءَ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَافَرَ قَالَ: «اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ، اللَّهُمَّ اطْوِلْنَا الْأَرْضَ وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ».

ترجمه: د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې فرماني چه كله به نبی عليه السلام په سفر تلو نو دادعا به ئې ونيله: - قال «اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ اللَّهُمَّ اطْوِلْنَا الْأَرْضَ وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ» اي الله ته زما دپاره په دې سفر کښې ملگري ئې او زما د اهل او عيال دپاره محافظ ئې، اي الله زه په تا باندې ددې سفر دشرنه پناه غواړم او په سختۍ سره دواپسۍ نه اودمال اودعيال دنظره کيدونه، اي الله مونږ ته زمکه راو نغاړي او په مونږ سفر آسان کړه.

[۲۵۹۹] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزَّيْنِ، أَنَّ عَلِيًّا الْأَزْدِيَّ، أَخْبَرَهُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ عَلَّمَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ إِذَا اسْتَوَى عَلَى بَعِيرِهِ خَارِجًا إِلَى سَفَرٍ كَثِيرٍ لَا يَأْتِمُّ قَالَ: «سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۖ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ۖ سُوْرَةُ الزَّخْرَفِ آيَةُ ۳-۴ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَىٰ وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَىٰ، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا، اللَّهُمَّ اطْوِلْنَا الْبُعْدَ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ، وَإِذَا رَجَعْنَا قَاهُنْ وَزَادْ فِيهِمْ آيُونَ تَأْبِئُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجِيوُشُهُ إِذَا عَلَوَ الثَّنَائَا كَبُرُوا وَإِذَا هَبَطُوا سَبَّحُوا فَوَضِعَتِ الصَّلَاةُ عَلَىٰ ذَلِكَ».

ترجمه: علي ازدي دابن عمر رضي الله عنه نه روايت کوي فرماني چه نبی عليه السلام به كله سفر شروع کولو اود اوبښ په شاه به کيناستو نو درې ځله به ئې تکبير وويلو او بيا به ئې دا دعا ونيله: «{سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۖ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ} اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَىٰ وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا اللَّهُمَّ اطْوِلْنَا الْبُعْدَ اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ وَالْمَالِ» اوچه كله به واپس کيدو نوهم به ئې دا کلمات وئيل اودا کلمات به ئې پکښې زيات کړل: «آيُونَ تَأْبِئُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ» او نبی عليه السلام اودهغه لښکري چه به كله په لور ځانې ختل نو الله اکبر به ئې وئيلو اوچه کوزيدل به نو سبحان الله به ئې وئيلو، اوبيامونځ هم په دې قاعده باندې بناء کړي شو.

۱: تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۳۲)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الحج ۷۵ (۱۳۴۲)، سنن الترمذي/الدعوات ۴۲

(۲۴۳۸)، سنن النسائي/الاستعاذة ۴۳ (۵۵۱۶)، مسند احمد (۴۰۱/۲، ۴۳۳) (حسن صحيح)

۲: صحيح مسلم/الحج ۷۵ (۱۳۴۲)، سنن الترمذي/الدعوات ۴۷ (۳۴۴۷)، (تحفة الأشراف: ۷۳۴۸)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۱۴۴/۲، ۱۵۰)، سنن الدارمي/الاستذان ۴۲ (۲۷۱۵) (صحيح)

تشریح: ﴿فوضعت الصلاة على ذلك﴾ د حديث مضمون دا دې چې رسول الله ﷺ او د هغه اصحاب او جیوش سفر کښې دا معمول وو چې کله به هغوی لوړ ځانې ته ختل نو تکبیر به ئې وئیلو، او چې کله به د لوړې نه ښکته تلل نو تسبیح به ئې وئیلو یعنی ﴿سبحان الله، سبحان الله﴾ وئیلو سره به لاندې کوزیدل، د دې نه روستو راوی په پورته ذکر شوې جمله کښې دا وائی چې مونږ هم په دې نهج باندې کیځودلې شوې دې، پس د قیام په حالت کښې تکبیر وئیلې شی او په رکوع او سجود کښې کوم چې د پستی حالت دې په دې کښې تسبیح وئیلې شی، سبحان ربی العظیم، سبحان ربی الاعلی، والحديث رواه مسلم والترمذی والنسائی. واکر حديثهم، "حامدون" قاله المنذرى.

باب فی الدعاء عند الوداع

د چادر خستولو په وخت کښې د دعا بیان

[۲۶۰۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَبْرِ، عَنْ قَزَعَةَ، قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عُمَرَ: هَلُمَّ أَوْذَعَكَ كَمَا وَدَّعَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ أَعْمَالِكَ.

ترجمه: د قزعه نه روايت دې فرمائی چې ابن عمر رضی الله عنهما راته وویل راشه چې رخصت دی کړم لکه څنگه چې نبی ﷺ زه رخصت کړي وم زه ستا دین اوستا امانت اوستاد کار انجام الله تعالی ته سپارم.

[۲۶۰۱] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ السَّيْلَجِينِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْخَطْمِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْخَطْمِيِّ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَسْتَوْدِعَ الْجَنَّةَ، قَالَ: "أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكُمْ وَأَمَانَتَكُمْ وَخَوَاتِيمَ أَعْمَالِكُمْ".

ترجمه: عبد الله خطمي رضی الله عنهما وائی چې نبی کریم ﷺ به کله د یو لښکر رخصتولو اراده کوله نو فرمائیل به ئې: «استودع الله دينكم وأمانتكم وخواتيم أعمالكم» "زه ستاسو دین، ستاسو امانت او ستاسو انجام الله تعالی ته سپارم

تشریح: یعنی په سفر باندې د رخصت کولو دعا، په حديث الباب کښې دا دعا ذکر شوې ده ﴿استودع الله دينك وأمانتك وخواتيم عملك﴾ دا دعا خو هغه ده کوم چې مقيم په سفر باندې د تلونکي دپاره کوی او د دې په مقابل کښې به په سفر کښې تلو والا چې د مقيم دپاره کومه دعا کوی هغه دا ده ﴿استودعك الله الذي لا تضيع ودائعه﴾ دا دعا دلته په کتاب کښې ذکر شوې نه ده، په بل ځانې کښې ده، وحديث الباب اخرجه النسائي، قاله المنذرى.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۳۷۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للدعوات ۴۴ (۳۴۴۳)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۲۴ (۲۸۲۶)، مسند احمد (۷/۲، ۲۵، ۳۸، ۱۳۶) (صحيح)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۶۷۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي/اليوم واليلة (۵۰۷) (صحيح)

بَاب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا رَكِبَ

په سورلي باندې د سوريډو په وخت كښې د دعا بيان

[۲۶۰۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوِسِ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبِيعَةَ، قَالَ: شَهِدْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاتِي بِدَابَّةٍ لِيَرْكَبَهَا، فَلَمَّا وَضَعَ رِجْلَهُ فِي الرِّكَابِ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى ظَهْرِهَا قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، ثُمَّ قَالَ: سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۳ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ۴ سورة الزخرف آية ۳-۴، ثُمَّ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: "سُبْحَانَكَ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، ثُمَّ ضَحِكَ ضَحِكًا قَلِيلًا: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَيْ شَيْءٍ ضَحِكْتَ؟ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَّ كَمَا فَعَلْتُ ثُمَّ ضَحِكْتُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ أَيْ شَيْءٍ ضَحِكْتَ؟ قَالَ: إِنْ رَبَّكَ يَعْجَبُ مِنْ عَبْدِهِ إِذَا قَالَ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ غَيْرِي."

ترجمه: د علي بن ابی ربیعہ نه روایت دي فرمائي چه دعلي نه په خدمت كښې حاضر شوم او هغه ته يو خاړوي دخورلي دپاره پيش كړې شو نو چه هر كله ئې خپه په ركاب كښې كيخوده نو ئې وئيل بسم الله هر كله چه دهغه په شاباندې كيناستو نو ئې وئيل يعنى ثناده هغه ذات لره چاچه دا زما دپاره تابع كړو اوزه ددې قابوكونكي نه وم او مونږه الله پاك ته ورتلونكي يو اوبياني درې خله الحمد لله او وئيل اوبياني الله اكبر درې خله او وئيل اوبياني دادعا او وئيله پاكې ده تالره اي ربه ما ظلم كړې دي په خپل نفس باندې ماته بخنه او كړي يقينا هيڅوك گناهونه نه شي بخښلي مگر صرف ته، اوبياني او خندل تپوس ورنه اوشو چه اي امير المومنين په څه وجه دي او خندل هغه او وئيل نبى ﷺ مې ليدلې وو چه داسې ئې كړي وو لكه څنگه چه ما او كړل اوبياني او خندل ما ورته او وئيل اي دالله رسوله ولې دي او خندل هغه او فرمايل چه الله تعالى په خپل بنده تعجب كوي كله چه هغه دگناهونو بخنه غواړي ځكه چه دي په دي پوهيږي چه زمانه علاوه بل څوك گناهونه نه شي بخلي.

تشریح: د سوريډو په وخت چه كومه دعا وئيلې شي هغه په كتاب كښې د سيدنا علي عليه السلام نه نقل ده هغه ياده كړئ، مشهوره دعا ده (سبحان الذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين) الى اخر الحديث، وحديث الباب اخرجه الترمذی والنسائي، قاله المنذرى.

بَاب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا نَزَلَ الْمَنْزِلَ

خپل منزل ته د رسيدو په وخت كښې د دعا بيان

[۲۶۰۳] (۱) حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، حَدَّثَنَا صَفْوَانٌ، حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ الزُّبَيْرِ بْنِ الْوَلِيدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَافَرَ فَأَقْبَلَ اللَّيْلَ قَالَ: "يَا أَرْحَمَ رَبِّي وَرَبَّكَ اللَّهُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّكَ وَشَرِّ مَا فِيكَ وَشَرِّ مَا خُلِقَ فِيكَ وَمِنْ شَرِّ مَا يَدُبُّ عَلَيْكَ، وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدٍ وَمِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ وَمِنْ الْإِلِدِ وَمَا وَلَدَ."

(۱) سنن الترمذی / الدعوات ۴۷ (۳۴۴۶)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۴۸)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / (۸۷۹۹)، اليوم والليلة (۵۰۲)، مسند احمد (۹۷/۱، ۱۱۵، ۱۲۸) (صحيح لغيره) (ملاحظه هو: صحيح ابی داود ۳۵۴۷/۷)

(۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۷۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۲/۲، ۱۲۴/۳) (ضعيف)

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله به کله سفر کولو او شپه به راغله نو دا دعابه ئې وئيله اي زمکې زما رب اوستا رب الله دی زه پناه غواړم په الله باندې ستادشر نه او دهغه شر نه کوم چه په تاکبني دي اودشردهغه خيز نه چه پيدا شوې دي په تاکبني اودشردهغه خيز نه چه گرځي په تاکبني او پناهي غواړم په الله باندې دليوه نه اودتورمار نه اودمارنه اودلرم نه او په زمکه داوسيدونکو د شر نه اودپيدا کونکو د ضرر نه اود پيدا کړې شوو د ضرر نه.

شرح حديث

دا ټوله دعا ډيره مسجع ده لکه چه تاسو او کتله او د رسول الله صلی الله علیه و آله اکثر دعاگانې مسجع دي، خو د رسول الله صلی الله علیه و آله دا تسجيع قصدا او تکلفا نه وه بلکه بغير د قصد او اختيار نه د هغه د کمال بلاغت او فصاحت په بناء باندې کوم چه الله پاک په هغه کبني وديعت کړې وو، گيني په دعا کبني خو د سجع کولو نه هغه منع فرمائيلې ده. (اسود) وئيلې شي ازدها ته يعنی لوڼې قسم مارت ته او حيه کوم چه په حديث کبني دي هغه مطلق مار او (ساکنی البلد) نه مراد ثقلین يعنی انس او جن دي، (لأنهم يسكنون البلاد غالبا او لأنهم بنوا البلدان واستوطنوها، او المراد بالبلد الارض كما قال الله تعالى والبلد الطيب يخرج نباته) او وړاندې په حديث کبني دي (من والد وما ولد) وئيلې شوې دي چه د دي نه مراد ادم عليه السلام او د هغه اولاد دي، او يو احتمال دا ليکلي دي چه د والد نه مراد ابليس او د (وما ولد) نه نور شياطين مراد دي کوم چه د هغه د لاندې دي، والحديث رواه النسائي قاله المنذرى.

بَابُ فِي كَرَاهِيَةِ السَّيْرِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ

د شپې په شروع کبني د سفر شروع کولو د ممانعت بيان

[۲۶۰۴] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزَّيْتَرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُرْسِلُوا فَوَاشِيَكُمْ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ حَتَّى تَذْهَبَ فُحْمَةُ الْعِشَاءِ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تُعِيثُ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ حَتَّى تَذْهَبَ فُحْمَةُ الْعِشَاءِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْفَوَاشِي مَا يَغْشَوْنَ كُلَّ شَيْءٍ.

ترجمه: د جابر رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائيلی دي: مه خوشي کوي خاروي خپل چه کله نمر په پريوتو شي ترخوچه د ماسخوتن ابتدائي تياره نه وي خوره شوې ځکه چه شيطانان د نمر د وبيدونه پس فساد خوروي تردې چه د ماسخوتن ابتدائي تياره خوره شي.

شرح حديث

فواشي هغه خاروو ته وئيلې شي کوم چه ښکاره گرځي اوبنان او بيزې وغيره، او (فحمة) وئيلې شي هغه تيرې ته کومه چه د ماښام او ماسخوتن ترمينځه وي، او کومه تياره چه د ماسخوتن او صبا ترمينځه وي هغې ته (عسمه) وئيلې شي، (قال تعالى والليل اذا عسعس) او د (غات يغيث غيثا) معنی ده فساد کول، د حديث مطلب دا شو چه د ورځې د

(۱) صحيح مسلم / الأثرية ۱۲ (۲۰۱۳)، مسند احمد (۳/۳۰۱، ۳۱۲، ۳۶۲، ۳۷۴، ۳۸۶، ۳۹۵)، (تحفة الأشراف: ۲۷۲۳) (صحیح)

پتیدو نه پس خپل څاروی ازاد مه پریردئ بلکه هغه ترلې ساتئ ترڅو پورې چه (فحمة العشاء) باقی پاتې وی، د دې غایت تقاضه دا ده چه د هغې نه روستو ئې بیا پرانستلې شی یعنی په ابادئ کښې او داسې ځانې کښې چرته چه خواته پتې او فصلونه نه وی گینې د شپې به ئې هم ترل ضروری وی لکه چه په هغه حدیث کښې دی کوم چه وړاندې په ابوداؤد کښې په خپل محل کښې راروان دی چه د پتې او باغ والو په ذمه دا خبره ده چه هغوی د خپل پتې او باغ حفاظت د ورځې خپله کوی او د شپې د څاروو په خاوندانو باندې ضروری ده چه هغه خپل څاروی د شپې ترلې ساتی، دا فیصله رسول الله ﷺ هغه وخت فرمائیلې وه چه کله یو پتې والا هغه ته شکایت کړې وو چه د فلانی سړی څاروو زما فصل خراب کړې، پس د دې حدیث په بنیاد باندې د جمهورو علماء کرامو مذهب دا دی چه د کوم څاروی سره سائق نه وی او هغه د ورځې د چا نقصان او کړی نو په دې صورت کښې ضمان نشته او که د شپې په وخت څاروی نقصان او کړی نو په دې صورت کښې بیا د څاروی په مالک باندې ضمان شته، وهذا ما عندي ولم يتعرض له احد من الشراح (۱)

د دې نه پس تاسو ځان پوهه کړئ چه د مصنف د ترجمه الباب حاصل دا دی چه د شپې په شروع کښې د سفر ابتداء نه ده پکار او د هغې په دلیل کښې دا حدیث پیش کولې شی، حضرت په بذل کښې په دې باندې دا اشکال کړې دي، هذا الاستنباط بعيد، والحديث اخرجه مسلم، قاله المنذرى.

بَابُ فِي أَيِّ يَوْمٍ يُسْتَحَبُّ السَّفَرُ د سفر شروع کول په کومه ورځ مستحب دی؟

[۲۶۰۵] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَلَّمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ فِي سَفَرٍ إِلَّا يَوْمَ الْخَمِيسِ.

ترجمه: د کعب بن مالک رضی الله عنه روایت دی فرمائی چه ډیر کم به د زیارت دورځې نه علاوه نبی ﷺ په سفر وتلې وي.

(۱) دا حدیث په صحیح مسلم ص ۱۷۱ ج ۲ کښې په دوه طریق سره په مختلف سیاق سره راغلي دي کوم طریق چه په ابوداؤد کښې دی (ابو الزبیر عن جابر) د هغې الفاظ دا دی (لا ترسلو فوائیکم وصیایکم) په دې کښې د صبیان زیادت دی کوم چه په ابوداؤد کښې نشته، او بل طریق د عطاء عن جابر دی د هغې الفاظ دا دی (اذا کان جنح اللیل او امستم لکفوا صیایکم فان الشیطان یتشر حیثه فاذا ذهب ساعة من اللیل فخلوهم) په دې طریق کښې صرف صبیانکم دی د فوائی په دې کښې ذکر نشته او بیا په دې کښې دا دی چه کله (فحمة العشاء) تیر شی نو بیا هغه بهر وتلې شی، لهذا معلومه شوه چه د ابوداؤد په روایت کښې اختصار دی لهذا د مجموعه روایاتو د سیاق په وجه باندې ونیلې کیدی شی چه (حتی تذهب فحمة العشاء) د دې غایت تعلق د صبیان سره دی د فوائی سره نه دی، وهذا تحقیق اتیق یزول به الاشکال والخلجان

(۲) صحیح البخاری/الجهاد ۱۰۳ (۲۹۵۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۴۵۴، ۴۵۵، ۳۸۷۶،

(۳۹۰، ۳۸۷) (صحیح)

تشریح: یعنی اکثر او به رسول الله ﷺ د سفر ابتداء د زیارت په ورځ کولو خو همیشه نه، پس د حافظ ابن قیم د رائي مطابق هغه ﷺ د حجة الوداع سفر په یوم السبت کښې فرمائیلې وو، خو د ابن حزم تحقیق هم دا دې چه د هغه ﷺ دا سفر د زیارت په ورځ شوې وو. والحديث أخرجه النسائي قاله المنذرى.

باب فی الإبتکار فی السفر سحر وختی د سفر شروع کولو د فضیلت بیان

«ابتکار» او «تبکیر د بکرة» نه دې، یعنی سحر وختی څه کار کول، هم دغه شان یو کار د هغې په اول وخت کښې کولو ته هم وئیلې شی، اگر که د لږ وخت دپاره وی، خو په ترجمه الباب کښې اوله معنی مراد ده.

[۲۶۰۶] (١) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا يَعْلَى بْنُ عَطَاءٍ، حَدَّثَنَا عُمَارَةُ بْنُ حَدِيدٍ، عَنْ صَخْرِ الْغَامِدِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "اللَّهُمَّ بَارِكْ لَأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا"، وَكَانَ إِذَا بَعَثَ بَرِيَّةً أَوْ جَيْشًا بَعَثَهُمْ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ، وَكَانَ صَخْرٌ جَلَاءًا جَرًّا وَكَانَ يَبْعَثُ تِجَارَتَهُ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ فَأَتْرَى وَكَثُرَ مَالُهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ صَخْرُ بْنُ وَدَاعَةَ.

ترجمه: د صخر غامدي رضي الله عنه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلې دی: ای الله برکت واچوي زمادامت دپاره ددوی دسحر په وخت کښې، راوی وائی چه کله به نبی ﷺ یو لښکر لیږلو نو دورځې د شروع نه به ئې لیږلو، اوصخر یوکاروباری سړې وو خپل روزگار به ئې دورځې دسر نه شروع کولو نودې دولت مند شو اومال ئې زیات شو.

تشریح: «اللهم بارک لأمّتی فی بکورها الخ» "صخر بن وداعة الغامدی د رسول الله ﷺ نه نقل کوی چه هغه دا دعا اوفرمائیلې چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله ﷺ د الله پاک نه د خپل امت دپاره د سحر په وخت کښې برکت طلب کړو او وړاندې په روایت کښې دی چه د هغه معمول د جیوش او سراپا په باره کښې هم دا وو کوم چه به رسول الله ﷺ د ورځې په شروع کښې روانول، وړاندې په روایت کښې دی چه صخر غامدی یعنی د حدیث راوی یو سوداگر سړې وو، هغه به خپل د تجارت مال دورځې په شروع کښې لیږلو چه په هغې سره مالداره شو، د هغه په مال کښې ډیر برکت راغلو، والحديث أخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجه قاله المنذرى.

باب فی الرَّجُلِ يُسَافِرُ وَخَدَهُ دیواځي سفر کولو د معافیت بیان

[۲۶۰۷] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الرَّاكِبُ شَيْطَانٌ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ وَالثَّلَاثَةُ رَكْبٌ".

(١) سنن الترمذی/البیوع ۶ (۱۲۱۲)، سنن ابن ماجه/التجارات ۴۱ (۲۲۳۶)، (تحفة الأشراف: ۴۸۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۷۳، ۴۱۷، ۴۳۲، ۴۸۴/۴، ۳۹۰، ۳۹۱)، دي/السير ۱ (۲۴۷۹) (صحیح)
(٢) سنن الترمذی/الجهاد ۴ (۱۶۷۴)، (تحفة الأشراف: ۸۷۴۰)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الاستئذان ۱۴ (۳۵)، مسند احمد (۱۸۷۲، ۲۱۴) (حسن)

ترجمه: عمرو بن شعيب د خپل پلار نه اوهغه دده دنيکه نه روايت کوي فرماني چه نبی ﷺ فرمائيلى دى يوسور يو شيطان وي اودوه سواره دوه شيطانان وي اودري سواره دله ده

د خانه سفر په باره کښې مختلف روايات او دهغې توجیه

د دې حديث نه معلومه شوه چه صرف د يو يا دوه کسانو سفر کول ممنوع دي، او که د دوه نه زائد وي نو جائز دي، امام بخاري رحمه الله په دې سلسله کښې خو بابونه ترلې دي "باب السير وحده" او "باب هل يبعث الطليعة وحده" او په "باب السفر الاثني" کښې هغه د مالک بن الحويرث حديث ذکر او فرمائيلى په کوم کښې چه د هغه او د هغه د ملگری سفر ذکر شوې دي چاته چه رسول الله ﷺ فرمائيلى وو (اذنا واقما وليوکما اکبرکما) د دې باب د لاندې حافظ ليکي چه کيدې شى مصنف د دې حديث تضعيف طرف ته شاره کړې وي چه د کوم تخريج اصحاب السنن کړې دي يعنى هم دا حديث د ابوداود والا، خو حافظ فرماني چه هغه حديث قوی دي، بهر حال روايات په دې سلسله کښې مختلف دي جوازا ومنعا اوس يا خو دي داسې اوئيلى شى چه د منع روايات منسوخ دي په ابتداء باندې محمول دي، چه کله د کفارو غلبه وه، يا دا اوئيلى شى چه د منع روايات په عدم ضرورت باندې محمول دي يا د ويرې په حال باندې، لهذا د حاجت او ويرې نه کيدو په وخت باندې جائز دي، پس د جنگ مصلحت چه کوم دي چه د هغې په ضرورياتو کښې جاسوسى هم ده هلته په افراد کښې هيڅ باک نشته بلکه هغه مصلحت صرف د افراد نه حاصليرې، هسې د منع روايت په بخاري کښې هم شته، (لويعلم الناس ما فى الوحدة ما اعلم ما سار راكب بليل وحده، اخرجه البخارى من حديث ابن عمر مرفوعا فى باب السير وحده، وحديث الباب اخرجه الترمذى قاله المنذرى.

باب فى القوم يسافرون يؤمرون أحدهم

کله چه درې کسان يا زيات په سفر روان شى نويو کس دي امير کړي

[۲۶۰۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ بَرِّي، حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ".

ترجمه: د ابوسعيد خدری رحمه الله نه روايت دي فرماني چه نبی ﷺ فرمائيلى دى کله چه درې کسان يا زيات په سفر روان شى نويو کس دي امير مقرر کړي.

تشریح: يعنى په سفر کښې که کم از کم د درې کسانو جماعت وي نو هغوی له پکار دي چه يو تن پکښې امير کړي چه د سفر دوران د امورو په انتظام کښې سهولت راشي اختلاف نه پيدا کيږي، په دې حديث کښې امر د استحباب دپاره دي، اصل کښې اختلاف پيدا کيږي د تکبر او لويي نه، او کله چه دوه کسان دريم لره امير جوړوي نو د دې بناء خو په تواضع باندې ده او د تواضع په صورت کښې اتفاق باقى پاتې کيږي.

(۱) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۹) (حسن صحيح)

[۲۶۰۹] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمَلَانَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا كَانَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ"، قَالَ نَافِعٌ: فَقُلْنَا لِأَبِي سَلَمَةَ: قَالَتْ أُمِيرُنَا.

ترجمه: د ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دى: كله چه درې كسان يازيات په سفر روان شى نويوكس دې امير مقرر كړي. نافع رضي الله عنه وائى مونږه ابو سلمه رضي الله عنه ته او وئيل ته زمونږ امير شوې.

بَابُ فِي الْمَصْحَفِ يُسَافِرُ بِهِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ

دار حرب ته د قرآن كريم د وړلو بيان

انسان په سفر باندې د تلو په وخت د خپل ضرورت خيزونه خان سره اخلي، مسواک، لویه، مصلی وغیره، اوس ظاهره ده چه د قرآن كريم د تلاوت دپاره د مصحف ضرورت دې نو ايا د جهاد په سفر کښې به انسان د خان سره مصحف اوړي يا نه؟ په حديث الباب کښې د دې نه منع راغلي ده.

[۲۶۱۰] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ"، قَالَ مَالِكٌ: أَرَاهُ مُخَافَةَ أَنْ يَنَالَهُ الْعَدُوُّ.

ترجمه: عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله منع فرمائیلى ده د قرآن پاک د وړلو نه د دشمن ملک ته. مالک وائى منع ئې ځکه فرمائیلى ده چه چرته داسې اونه شى چه دشمن د قرآن بې عزتې او کړي.

تشریح: امام مالک رحمه الله کوم چه د حديث راوی دې هغه فرمائی چه دا ممانعت د دې دپاره دې چه چرته دشمن ئې بې حرمتې اونکړي، پس د امام مالک مسلک هم دا دې، د هغوی په نزد دا نهی مطلقا ده، او د احنافو مذهب دا دې چه چه عسکر صغیر کښې اوړل خو خلاف احتیاط او مکروه دی او که د مسلمانانو لوڼې لښکر وی نو هیڅ باک نشته، د امام شافعی رحمه الله په نزد د دې بنیاد د ضیاع په ویره باندې دې، والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی وابن ماجة قاله المنذرى.

بَابُ فِيمَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْجُيُوشِ وَالرُّفَقَاءِ وَالسَّرَايَا

د لښکرو او ملګرو او د سريه د تعداد بيان چه هکوم مستحب دی

[۲۶۱۱] (۳) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ أَبُو غَيْثَمَةَ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ يُونُسَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "غَيْرُ الصَّحَابَةِ

^۱: (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۴۹) (حسن صحيح)

^۲: صحيح البخاري/الجهاد ۱۲۹ (۲۹۹۰)، (وليس عنده قول مالك)، صحيح مسلم/الإمارة ۲۴ (۱۸۶۹)، سنن ابن ماجة/الجهاد ۴۵ (۲۸۷۹)، (تحفة الأشراف: ۸۳۴۷)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الجهاد ۲ (۷)، مسند احمد (۲/۸، ۷، ۱۰، ۵۵، ۷۶، ۱۲۸) (صحيح)

^۳: سنن الترمذي/السير ۷ (۱۵۵۵)، (تحفة الأشراف: ۵۸۴۸)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجة/السرايا (۲۷۲۸)، سنن الدارمي/السير ۴ (۲۴۸۲)، مسند احمد (۱/۲۹۴، ۲۹۹) (ضعيف) (الصحيحة: ۹۸۶، وتراجع الألباني: ۱۵۲)

أَرْبَعَةً، وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُ مِائَةٍ، وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلَافٍ، وَلَنْ يُغْلِبَ اثْنَا عَشَرَ الْقَائِمِينَ قَلِيلَةً، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ مَرْسَلٌ.

ترجمه: د عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه نبي عليه السلام فرمانيلي دي: غوره ملگرتيا د څلورو کسانو ده او غوره سريه د څلور سوه کسانو ده او غوره لښکر د څلور زره کسانو وي، او دولس زره کسان هيڅ کله دکم والي په وجه باندې نه شي مغلوب کيدې. ابو داود وائي صحيح خبره داده چه داروایت مرسل دي.

تشریح: سيدنا ابن عباس رضي الله عنه د رسول الله صلي الله عليه وسلم حديث نقل کوي چه هغه او فرمايل د سفر بهترين ملگري څلور ملگري دي، چه د هغې وجه شارحينو دا ليکلې ده چه که ملگري صرف څلور وي او په هغوي کښې يو تن مريض شي او يو ملگري لره خپل وصي جوړ کړي نو اوس د وصي د شهادت دپاره به صرف يو سړي وي، او ضرورت د شاهدين دي، لهذا که څلور وي نو دا مصلحت به پوره شي.

سرايا جمع د سريه ده يعنی عسکر صغير، او د لښکر يوه دسته، او جيوش جمع ده د جيش يعنی عسکر کبير، وړاندې په روايت کښې دي چه د دولسو زرو لښکر د قلت په بنياد مغلوب کيدې نه شي، يعنی که د بل څه عارض د وجې نه وي نو بيله خبره ده، پس په غزوه حنين کښې د مسلمانانو د لښکر تعداد دولس زره وو د دې باوجود د يو عارض د وجې نه د جنگ په شروع کښې هغوي د شکست سره مخ شو (لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ) الآية، والحديث أخرجه الترمذی قاله المنذری.

بَابُ فِي دُعَاءِ الْمُشْرِكِينَ

مشرکانو ته د دعوت ورکولو بيان

يعنی د قتال نه مخکښې مشرکينو ته د اسلام دعوت ورکول، په دې کښې څلور مذاهب مشهور دي.

- ۱: وجوب مطلقاً. يو جماعت هم د دې قائل دي، منهم عمر بن عبدالعزيز.
- ۲: الفرق بين من بلغته الدعوة وبين من لم تبلغه، هم دا مذهب دي د احنافو او د شوافعو.
- ۳: الفرق بين اهل الكتاب وغيرهم، يعنی د اهل کتاب دپاره د دعوت حاجت نشته، يعنی يهود او نصاري او مجوس، او د هغوي نه علاوه چه کوم مشرکين دي په هغې کښې ذکر شوی فرق ته او کتلي شي، يعنی بلوغ دعوة او عدم بلوغ دعوة، دا مذهب دي د امام احمد،
- ۴: د امام مالک مذهب په معالم السنن کښې امام خطابی خو مطلقاً وجوب ليکلي دي کوم چه د عمر بن عبدالعزيز مذهب دي، او حافظ د امام مالک مذهب دا ليکلي دي چه کوم مشرکان دار الاسلام ته نژدې اوسيږي هلته د دعوت حاجت نشته، او کوم چه د دار الاسلام نه بعيد دي هلته دعوت اقطع للشک دي. اهـ

[۲۶۱۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَعَثَ أَمِيرًا عَلَى سَرِيَّةٍ أَوْ جَيْشٍ أَوْ صَاةً يُتَّقَوِي اللَّهُ فِي خَاصَّةِ نَفْسِهِ وَيَمْنَعُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا، وَقَالَ: "إِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَأَذْغِهِمْ إِلَى إِحْدَى ثَلَاثٍ خِصَالٍ أَوْ خِلَالٍ فَأَيُّهَا أَجَابُوكَ إِلَيْهَا فَأَقْبَلْ مِنْهُمْ، وَكَفَّ عَنْهُمْ أَدْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَأَقْبَلْ مِنْهُمْ وَكَفَّ عَنْهُمْ، ثُمَّ أَدْعُهُمْ إِلَى التَّحُولِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ، وَأَعْلِمُهُمْ أَنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ، أَنْ لَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَأَنْ عَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ فَإِنْ أَبَوْا وَاخْتَارُوا دَارَهُمْ، فَأَعْلِمُهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْفَيْءِ وَالْغَنِيمَةِ نَصِيبٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَأَذْغُهُمْ إِلَى إِعْطَاءِ الْجَزْيَةِ، فَإِنْ أَجَابُوا فَأَقْبَلْ مِنْهُمْ وَكَفَّ عَنْهُمْ، فَإِنْ أَبَوْا فَاسْتَعِينَ بِاللَّهِ تَعَالَى وَقَاتِلْهُمْ، وَإِذَا حَاصَرْتَ أَهْلَ جِصْنٍ فَأَرَادُوكَ أَنْ تُنْزِلَهُمْ عَلَى حُكْمِ اللَّهِ تَعَالَى فَلَا تُنْزِلْهُمْ، فَإِنَّكُمْ لَا تَذَرُونَهَا مَا يَحْكُمُ اللَّهُ فِيهِمْ وَلَكِنْ أَنْزِلُوهُمْ عَلَى حُكْمِكُمْ ثُمَّ أَفْضُوا فِيهِمْ بَعْدَ مَا شِئْتُمْ"، قَالَ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ: قَالَ عَلْقَمَةُ: فَذَكَرْتُ هَذَا الْحَدِيثَ لِمُقَاتِلِ بْنِ حَيَّانٍ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي مُسْلِمٌ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هُوَ ابْنُ هَيْصَمٍ، عَنِ الثَّعْمَانِ بْنِ مَقْرِنٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَ حَدِيثِ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيدَةَ.

ترجمه: د بريده رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه كله به نبي صلي الله عليه وسلم په يوه سريه يا لښكر كښې څوك امير مقرر كړو نوهغه ته به نبي وصيت او كړو دالله نه په ويرې كولو سره د خپل ځان په باره كښې او دخلغو په باره كښې او فرمائيل به نبي كله چه دخپلو دشمنانو مشركانو سره مخامخ شي نوهغوى ته ددرې خبرو دعوت وركړه كه چرې مشرك په دې درې څيزونو كښې يو قبول كړي نوته هم ددوى نه قبول كړه او ددوى سره جنگ مه كوه يعنى اول ورته داسلام دعوت وركړه كه چرې داسلام دعوت قبول كړى نوته ددوى اقرار قبول كړه او ددوى دقتل نه ځان وساته او كه چرې اسلام قبول نه كړى نو دوى لره دخپل ملك نه دارالاسلام ته راوبله او ددې خبرې خبر ورته وركړه كه چرې دوى دا خبرې اومنى نو دوى ته به دمه جاري نو د حقوقو برابر حقوق وركولې شي او په دوى به هغه ذمه واريانې وي كومې چه په مهاجرينو باندې لازم وي نو كه چرې دوى دخپل ملك نه وتل قبول نه كړى نو دوى ته خبر وركړه چه دوى به داسې وي لكه دمسلمانانو پشان او په دوى به دالله هغه حكم جارى كولې شي كوم چه په مومنانو باندې جارى كيږي او ددوى دپاره به په مال فئ او مال غنيمت كښې حصه نه وي خومگر هله چه دا خلق دمسلمانانو سره يوځانې جهاد او كړي او كه چرې داسلام قبلولونه انكار او كړي نوددوى نه جزيه طلب كړه نو كه چرې دوى دا منظور كړى نوته هم ددوى نه جزيه قبول كړه او ددوى سره جنگ مه كوه او كه چرې دوى جزيه قبول نه كړى نو دالله نه امداد او غواړه او جنگ ورسره شروع كړه كله چه تاسو مشركان په يوه قلعه كښې محاصره كړئ او هغوى دا غواړي چه تاسو دوى لره دالله په حكم سره راكور كړئ نو تاسو به ددوى خبره نه منئ ځكه چه معلومه نه ده چه په دې باره كښې دالله تعالى حكم څه دي؟ بلكه تاسو دوى لره په خپل حكم راكور كړئ بيا چه تاسو څنگه غواړئ ددوى فيصله او كړئ.

^۱ : صحيح مسلم / الجهاد ۲ (۱۷۳۱)، سنن الترمذي / السير ۴۸ (۱۶۱۷)، سنن ابن ماجه / الجهاد ۳۸ (۲۸۵۸)، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۲/۵، ۳۵۸)، سنن الدارمي / السير ۵ (۲۴۸۳) (صحيح)

سفيان بن عيينه وائی چه علقمه وئيلي دی چه دا حديث مي مقاتل بن حيان ته ذکر کړو هغه او وئيل دا حديث ماته مسلم بيان کړې دې، ابو داود وائی مسلم د هيصم خوي دې هغه د نعمان بن مقرن نه او هغه د نبی ﷺ نه د سليمان بن بريد د روايت په شان روايت بيان کړې دې.

د اوږد او جامع حديث مکمل او جامع تشریح

دا ډیر اوږد حديث دې، مونږ د دې د هر هر تکرې جدا جدا شرح کوو، يعنی چه کله به رسول الله ﷺ يو سړی د يوې سريه يا لښکر امير جوړولو نو هغه امير ته به ئې خاص د خپل ذات په باره کښې د تقوی حکم کولو يعنی دا چه ته د خپل خان متعلق ډیر د احتياط او تقوی نه کار اخله، او هغه امير ته به ئې فرمائيل چه د خپلو ما تحتو سره د خير خواهی معامله کوه، په دې کښې اشاره ده چه امير له پکار دی چه د خپل ذات په باره کښې خو دې پوره پوره په احتياط سره عمل کوی، او د ملگرو سره دې معامله نرمه ساتی، لکه چه په يو حديث کښې دی: ﴿يسروا ولا تعسروا﴾ (بذل)

﴿إِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِخْدَى ثَلَاثِ خِصَالٍ﴾ په شروع کښې به رسول الله ﷺ د اهم خبرو د بيان نه پس، او د دې ځانې نه د قتال د کیفیت او د هغې تفصيل بيان فرمائی هغه دا چه د قتال نه مخکښې د مشرکينو په وړاندې دوه څيزونه نور دی کوم چه به ترتيب وار ذکر کولې شی يعنی د قتال درجه به په دريم نمبر باندې وی، او د شروع دوه دا دی، اول دې هغوی ته د عوت الی الاسلام ورکړې شی، پس که هغوی دا قبول کړی نو تاسو هغه تسليم کړئ، او د هغې نه خپل لاس بند کړئ، دا امر اول دې، د دې امر اول يوه تکمله او تتمه ده کومه چه وړاندې بيان فرمائی: ﴿ثُمَّ اَدْعُهُمْ إِلَى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ﴾ هغه دا چه هر کله دې کلي والو ټولو اسلام قبول کړو نو هغوی ته دعوت ورکړه د خپلو کورونو نه د مهاجرينو د کور طرف ته او هغوی د دې خبرې نه باخبر کړئ چه که هغوی داسې اوکړل يعنی هجرت ئې اختيار کړو نو د هغوی دپاره به هم هغه ثواب او سهوليات وی کوم چه د مهاجرينو دپاره وی، او ورسره ورسره به ذمه دارئ هم وی کومې چه په مهاجرينو باندې وی، پس که هغوی دغه انتقال لره قبول کړی نو صحيح ده ﴿فَانْ اَبُو اَوْ اخْتَارُوا دَارَهُمْ﴾ يعنی که هغه په دې انتقال مکانئ باندې راضی نه شی او خپله علاقه پريخودل نه غواړی نو بيا هغوی په دې باندې پوهه کړه چه په دې صورت کښې د هغوی حال او حکم د اعراب المسلمين په شان دې، کوم حکم چه د اعراب المسلمين دې هم هغه به د هغوی وی، وړاندې د دې لږ شان وضاحت دې، هغه دا چه ﴿وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْقَنَى وَالْفَيْمَةِ نَصِيبٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ﴾ يعنی د عدم انتقال په صورت کښې به د هغه خلکو دپاره په مال فني کښې او غنيمت يعنی په خمس د مال غنيمت کښې حصه نه وی مگر دا چه هغه د مسلمانانو سره يو ځانې کيدو باندې جهاد اوکړی، تردې ځانې هغه تکمله پوره شوه، په دې کښې بعض څيزونه تشریح ته محتاج دی هغه دا چه ﴿لَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَأَنْ عَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ﴾ څه مطلب دې؟ پس پوهه شه چه کوم خلق اسلام راوړلو سره انتقال مکانی لره اختيار نه کړی، بلکه په خپله ابادئ کښې اوسيدی دې ته اعراب

المسلمين وئيلې شی او کوم خلق چه اسلام قبلولو سره او خپل وطن پریخودلو سره د مدینې طرف ته هجرت کولو سره لار شی هغوی ته مهاجرین وئیلې شی، هغه وخت د مهاجرینو حکم کوم چه په هغوی باندې عائد کیدو هغه دا وو چه کله هم د جهاد ضرورت راشی او هغوی جهاد ته لیرلې شی د هغوی دپاره هغې ته تلل ضروری وو، برابره خبره ده که هغه مسلمانان کوم چه دشمن ته نزدې اوسیدې چا سره چه جهاد کول دی او هغوی سره د جنگ کولو دپاره کافی وی یا نه وی، په خلاف د اعراب المسلمین چه د هغوی دپاره خروج للجهاد په هر صورت کښې ضروری نه وو، صرف په هغه صورت کښې ضروری وو چه کله هغه مسلمانان د جهاد دپاره کافی نه وی کوم چه دشمن ته نزدې اوسیدې، او که په هغې کښې کفایت وی نو بیا په دې صورت کښې د هغه اعرابو دپاره په جهاد کښې تلل ضروری نه وو، دا خو مطلب شو د دویمې جملې ﴿وعلیهم ما علی المهاجرین﴾ او د جمله اولی ﴿لهم ما للمهاجرین﴾ چه ستاسو دپاره به هم هغه وی کوم چه د مهاجرین دپاره وی د دې نه مراد ثواب، یعنی ثواب هجرت او د مال فنی استحقاق، کوم چه د رسول الله ﷺ په زمانه کښې وو، چه رسول الله ﷺ به د مال فنی نه خرج کولو په مهاجرینو باندې.

په مال فنی کښې د اعراب المسلمین حصه شته یا نه؟

په خلاف د اعراب المسلمین چه د هغوی دپاره به په مال فنی کښې حصه نه وه، په اصل کښې دا مذهب دې د شوافعو، پس امام نووی رحمته الله علیه د دې حدیث په شرح (ص ۸۲ ج ۲) کښې لیکلې دی چه مال فنی او غنیمت کښې صرف د مهاجرینو حصه ده د اعراب المسلمین یعنی غیر مهاجرینو په دې کښې حصه نشته، بلکه د اعراب المسلمین حصه په مال صدقات کښې وی په دې شرط چه هغه د صدقې مستحق وی، مسکین او فقیر وی، او په مال صدقات کښې د مهاجرینو هیڅ حصه نه وی، نو گویا په بیت المال کښې دوه قسمه مالونه او دوه قسمه فنډونه وی، اول صدقات او زکاة، دا خو حصه ده د فقیرانو او مسکینانو وغیره، او دویم قسم د مال فنی دې چه د هغې نه مراد د جزیه او خراج وغیره مال دې، او خمس د غنیمت، دا حصه وی صرف د مهاجرینو، مهاجرینو ته د قسم اول نه هیڅ نه ملایویری، او اعراب یعنی غیر مهاجرینو ته په دې قسم ثانی کښې هیڅ نه شی ورکولی خو دا صرف د شوافعو مذهب دې، پس امام نووی رحمته الله علیه خپله لیکي: وقال مالک وابو حنيفة المالان سواء يجوز صرف كل واحد منهما الى النوعين اه

د احنافو د طرف نه د حدیث توجیه

لهذا دا حدیث د احنافو خلاف شو، یا خو به د هغوی دواړو د طرف نه دا جواب کولې شی چه دا حدیث منسوخ دې، لکه چه وړاندې تلو سره امام نووی رحمته الله علیه د ابو عبید نه نقل کړې دې، ﴿قال ابو عبید هذا الحديث منسوخ، وانما كان هذا الحكم في اول الاسلام لمن لم يهاجر، ثم نسخ ذلك بقوله تعالى: واولوا الارحام بعضهم اولى ببعض﴾ اه او زمونږ بعض استاذانو د دې جواب دا کړې دې چه ﴿لا يكون لهم في الفئ والغنيمة نصيب﴾ دلته د نصیب نه مراد مطلق نصیب نه دې مراد بلکه د مخصوص نصیب نفی ده ای نصیب المجاهدین،

یعنی څومره حصه چه د مال فی او غنیمت نه مجاهدینو ته ورکولې شی دومره به غیر مجاهدینو ته ورکولې شی، د نفس عطاء نفی نشته گینې دا حدیث به د نصوص قرانیه خلاف شی، لکه چه د دې تفصیل په بذل المجهود کښې دې، خو په بذل کښې حضرت د دې حدیث صرف د نصوص قرانیه خلاف کیدل لیکلې دی، د احنافو او شوافعو د مذهب اختلاف یا نسخ وغیره چه کوم جواب مونږ لیکلې دې دې ته حضرت تعرض نه دې کړې بلکه اشکال کولو سره ئې پریخودلې دې، د طالبانو د متوجه کولو دپاره چه هغوی دې د دې جواب اولتوی، والله تعالی اعلم

په حدیث باندې اشکال او د هغې جواب

دلته یو اشکال دا باقی پاتې کیږي هغه دا چه په دې حدیث کښې دی « فان ابوا واختاروا دارهم » چه که هغوی د اسلام راوړلو نه پس د هجرت دپاره تیار نه شی نو بیا هغوی ته اوایه چه د هغوی به دا حکم وی، اشکال دا دې چه هجرت خو په شروع کښې واجب وو نو په دې کښې دا ولې معاف کړې شو؟ د دې جواب په شروع کښې خو چرته هم ملاؤ نه شو خو حضرت گنگوهی په کوکب کښې فرمائی چه د هغې حاصل دا دې چه د کوم هجرت ذکر په دې حدیث کښې دې هغه هجرت اصطلاحی نه دې کوم چه په شروع کښې واجب وو ځکه چه کوم هجرت واجب وو هغه وو کوم چه د دار الکفر نه د دار الاسلام طرف ته وو، او دلته چه کوم کلی والو ټولو اسلام قبول کړو نو هغه دار الکفر چرته پاتې شو؟ بیا هم هغوی ته دا وئیلی شوي دی چه که تاسو ترک وطن او انتقال مکانی کوئ نو ستاسو دپاره به دا فوائد وی که نه کوئ نو نه به وی، د دې نه علاوه د دې حدیث بل څه توجیه مونږ ته د بل چا په کلام کښې ملاؤ نه شوه.

« فان هم ابوا فادعهم الى اعطاء الجزية » دا امر ثاني دې، امر اول دعوة الى الاسلام وو او د هغې متعلقات او امر ثاني دا دې چه که هغوی د اسلام راوړلو نه انکار او کړی نو د هغوی په وړاندې به د جزیه خبره کیخودلې شی پس که هغوی جزیه ورکول منظور کړی نو تاسو دا تسلیم کړئ، او د هغوی نه خپل لاس منع کړئ د جزیه په باره کښې دا اختلاف مشهور دی لکه چه په کتاب الزکاة کښې تیر شوې دی د سیدنا معاذ رضی الله عنه د حدیث د لاندې چه جزیه د کومو کومو کفارو نه اخستلې شی، د شوافعو او حنابله په نزد اهل کتاب یعنی د یهودو او نصاری او مجوسو سره خاص دې، او د احنافو او مالکیانو په نزد د اهل کتاب سره خاص نه دې بلکه د مشرکانو نه هم اخستلې شی، د مالکیانو په نزد بالعموم د ټولو مشرکانو نه، او د احنافو په نزد به سوا د مشرکین عرب نه باقی د ټولو مشرکانو نه، دا حدیث د خپل اطلاق د وجې نه د احنافو او مالکیانو دلیل دې « فان ابوا فاستعن بالله تعالی وقاتلهم » دا امر ثالث دې چه کله د شروع دواړه امرونه او نه موندلې شی نو دریمه درجه به هغه کفارو سره د قتال وی « واذا حاصرت اهل حصن فارادوک ان تنزلهم على حکم الله تعالی فلا تنزلهم الخ » په جهاد کښې چونکه بعض وخت داسې وی چه ډیر کرته د مسلمان فوج نه بچ کیدو سره دشمن قلعه کښې پناه اخلی او په داسې صورت کښې مسلمان فوج د هغه قلعه

په محاصره باندې مجبور کېږي، په هفتو باندې نې هلته پراو اچولې وی بیا دشمن فوج عاجز کیدو سره د مسلمان فوج سره خبرې کوی چه مونږ ته د بهر راتلو اجازت راکړې مونږ به ستاسو اطاعت کوو نو په دې کښې بعض وخت دشمن دا وائی چه کومه صحیح صحیح فیصله د الله پاک د رسول زموږ په باره کښې وی نو مونږ په هغه فیصله باندې کوزیدل غواړو که تاسو دپاره دا منظور وی نو مونږ به د قلعه نه لاندې راکوز شو نو د دې په باره کښې رسول الله ﷺ په دې حدیث کښې مجاهدینو ته دا هدایت فرمائیلې دې چه دا د الله پاک او د هغه د رسول په حکم باندې بالکل مه راکوزوئ یعنی داسې شرط مه منظور کوه بلکه داسې د هغوی سره معاهده پکار ده چه هغه فیصله به زموږ یعنی د مجاهدینو وی که تاسو ته منظور وی نو لاندې راکوز شی، رسول الله ﷺ فرمائی چه په اولنی شرط منظور کولو سره مونږ په دې وجه منع کوو چه تاسو ته څه خبر دی یقینی طور باندې چه د الله پاک او د هغه د رسول فیصله د هغوی په باره کښې څه ده ﴿واذا حاصرت اهل حصن فارادوک ان تنزلهم علی حکم الله تعالی فلا تنزلهم.. الخ﴾ په جهاد کښې چونکه بعضې وخت داسې کېږي بلکه ډیر ځل دمسلمان فوج نه بچ کیدو دپاره دشمن په قلعه کښې پناه واخلي اوپه داسې صورت کښې مسلمان فوج ددغې قلعه په محاصره کولو باندې مجبوره شی په هفتو هفتو نې هلته گیره اچولې وی، بیا دشمن عاجزه شی اود مسلمان فوج سره خبرې اترې (مذاکرات) کوی چه مونږ ته د بهر راتلو اجازت راکړې شی مونږ به ستاسو اطاعت کوو نوپه دې کښې بعضې وخت دشمن دا وائی چه کوم صحیح صحیح فیصله الله تعالی اودهغه د رسول زموږ باره کښې وی مونږ په هغه فیصله باندې راتلل غواړو که تاسو ته دا منظوره وی مونږ د قلعه نه لاندې راځو، نوپه دې باره کښې نبی کریم ﷺ په دې حدیث مبارک کښې مجاهدینو ته دا هدایت ورکوی چه هغوی د الله تعالی اود رسول په حکم باندې بالکل مه راکوزوئ یعنی داسې شرط نې مه منئ بلکه دهغوی سره داسې معاهده اوکړئ چه کومه فیصله زموږ د مجاهدینو وی که تاسو ته هغه منظوره وی نو د قلعه نه بهر راوځئ، نبی کریم ﷺ فرمائی چه د رومې شرط د منلو نه مونږ ځکه منع کوو چه تاسو ته یقینی طور باندې څه پته ده چه د الله تعالی اودهغه د رسول فیصله دهغوی باره کښې څه ده. ﴿فَاِنْ كُنْتُمْ لَا تَذَرُونَ مَا يَخُكُمُ اللَّهُ فِيهِمْ وَلَكِنْ اَنْزَلْنَاهُمْ عَلٰی حُكْمِكُمْ﴾ او بیا وړاندې دا دی ﴿ثم اقصوا فيهم بعد ما شئتم﴾ چه کله هغوی ستاسو شرط داسې منظور کولو سره لاندې راکوز شی نو تاسو د خپلې خوښې مطابق چه د هغوی په باره کښې څه فیصله کوئ اوکړئ.

[۲۶۱۳] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ الْأَنْطَاكِيُّ عَنْ جُبُوبِ بْنِ مُوسَى، أَخْبَرَنَا أَبُو اسْمَاعِيلَ الْفَزَارِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْزُوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تَغْلُوا وَلَا تَمْتَلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا".

ترجمه: سلمان بن بریده د خپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دی د الله په نوم سره غزا شروع کوئ او د الله په لاره کښې غزا کوئ او جنگ کوئ دهغه چا سره څوک چه

دالله نه انکار کوي، غزا کوي او غداری مه کوي او دغنیمت دمال نه غلامه کوي او څوک مثله کوي مه یعنی غور پوزه پریکول، او ماشومان مه قتل کوي

[۲۶۱۴] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ حَسَنِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْفَزْرِ، حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "اتَّظَلُّوا بِأَسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ وَبِاللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، وَلَا تَقْتُلُوا شَيْئًا قَانِيًا وَلَا طِفْلًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا امْرَأَةً وَلَا تَقْلُوا وَهُمْ أَوْ غَنَائِمَكُمْ وَأَصْلِحُوا وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ".

ترجمه: د انس بن مالک نه روایت دې فرماني چه نبی ﷺ فرمائيلى دى: دالله په نوم سره څئ او دالله په مدد سره څئ او دپیغمبر په دين باندې قائم اوسئ او څوک چه ډیر بودا وي هغه مه وژنئ او بنځئ او ماشومان مه وژنئ او په مال غنیمت کښې خیانت مه کوي او مال غنیمت یوځانې کوي او دخپل حالت اصلاح کوي او نیکی کوي ځکه چه الله تعالى نیکی کونکی خوښوي.

تشریح: (حدثنی انس بن مالک ان رسول الله صلى الله عليه وسلم) ... دا ډیر جامع حدیث دې د جهاد د سلسلې په دې کښې هغه ﷺ د ابتداء د خروج نه د اختتام قتال پورې ډیر هدايات ارشاد فرمائيلى دي لکه چه په حدیث کښې غور کولو سره هر څه فهمیږي، د ټولو نه اول خبره خو دا ده چه د الله پاک نوم اخستلو سره او هم د هغه نه طلب د اعانت کولو سره د کور نه لار شی بلکه په پوره شریعت باندې پابند کیدو سره لار شی، لکه چه فرماني (على ملة رسول الله).

په دې حدیث کښې د شیخ فانی د قتل نه منع کړې شوې ده او هم دغه شان د نابالغ ماشوم او د زنانه د قتل نه، او په دې کښې پورته حدیث (لا تملوا) مذکور دې، یعنی نهی عن المثلة، د دې حدیث بعض اجزاء باندې وړاندې په کتاب کښې مستقل باب راروان دې، د (نهی عن المثلة) باب، د قتل النساء باب هم دغه شان د قتل شیوخ متعلق د موجوده حدیث خلاف یو حدیث هلته راروان دې، بلفظ: (اقتلوا شیوخ المشركين واستبقوا شرخهم) لهذا په دې ټولو باندې به کلام هم په هلته ځانې کښې ان شاء الله راشی.

بَابُ فِي الْحَرْقِ فِي بِلَادِ الْعَدُوِّ

د دشمن علاقې ته د اور اچولویان

په ترجمه الباب والا مسئله کښې اختلاف د علماء کرامو او د ائمه کرامو مذاهب

هم دا ترجمه په بخاری کښې هم ده (باب حرق الدور والنخيل) حافظ رحمه الله لیکي چه جمهور علماء کرام د دشمن په ښهرونو کښې د تحریق او تخریب د جواز قائل دي، امام اوزاعی، لیث او ابو ثور دې ته مکروه وئيلي دي، د هغوی استدلال د حضرت ابوبکر صدیق رحمه الله د فعل نه دې چه هغه خپلو لښکرو ته وصیت کړې وو چه (ان لا يفعلوا شیئا من ذلك) امام طبری د دې جواب دا کړې دې چه د صدیق اکبر مقصود قصداً او اصالةً د تحریق او تخریب

(۱): تقریبه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۲۴) (ضعیف)

نه منع کول دی، په خلاف د دې چه دې څیزونو ته حاجت راشی د قتال دوران پس د دې نه منع نشته، حافظ رحمہ اللہ فرمائی چه د طبری نه علاوه بعض نورو علماء کرامو دا جواب ورکړې دې چه صدیق اکبر په هغه بلادو کښې د داسې کولو نه منع کړې وه د کومو باره کښې چه هغوی ته دا توقع وه چه مسلمانان به دا ټول فتح کولو سره حاصل کړی نوځکه نې منع فرمائیلې وه چه هغه د مسلمانانو په کار راشی، امام قسطلانی فرمائی د جمهورو استدلال د حدیث الباب نه دې اه مختصر من الاواب والتراجم، په حاشیه د لامع کښې د اوجز نه د دې مسئلې تفصیل لیکلې دې چه د کومو اونو پرې کول جائز دی او د کومو ناجائز، هم دغه شان په کوم صورت کښې جائز دی او په کوم صورت کښې ناجائز، لهذا د تفصیل معلومولو دپاره دې هغې ته رجوع او کړې شی.

[۲۶۱۵] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُيُوتُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا سُورَةَ الْحَشْرِ آيَةً ۝

ترجمه: نافع د ابن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت کوی فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم په بویره مقام کښې د بنو نضیر قبیلې د کجورو ونې سوزولې او پریکړې وې نو الله تعالی دا آیت نازل کړو. (مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا) (سورة الحشر آية ۵) د کجورو کومې ونې چه تاسو پریکړې یا مو هغه په خپلو جرړو باندې ولاړې پرېښودې، دا هرڅه د الله په حکم سره وو.

شرح حدیث

خبر د بنو نضیر یو مستقبل باب وړاندې په کتاب کښې راوان دې، غزوه د بنو نضیر په ۴ هجری کښې شوې ده، دا د یهودو مشهوره قبيله ده کومه چه مدینې منورې ته نژدې کلی کښې اباد ده، د دې تفصیل به خپله په ابوداؤد کښې په باب مذکور کښې راشی، ابن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په غزوه بنو نضیر کښې د بنو نضیر بعض کهجورې سیزلې او بعض پرې کړې وې، بویره د هغه ځانې نوم دې چرته چه د یهودیانو قبيله اباد ده چه په هغې کښې د کهجورو لونې لونې باغونه وو، وړاندې په روایت کښې دا دی چه الله پاک دا آیت کریمه نازل کړو (مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ) د ترمذی په روایت کښې دی چه صحابه کرامو ته اول په شروع کښې د قطع نخل حکم ورکړې شوې وو، او بیا د هغې نه منع کړې شوه نو د بعض صحابه کرامو دې باره کښې تردد پیدا شو او وې وئیل چه مونږ خو اونې پرې کړې او بعض نې پرېخودلې، مونږ به دې باره کښې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس کوو چه کومې اونې مونږ پرې کړې دی په دې کښې زمونږ دپاره اجر دې، او کوم چه مونږ پرېخودل په هغې کښې گناه خو نشته؟ نو په دې باندې دا آیت کریمه نازل شو دا چه څه شوې دی د بعض اونو پرې کول او د بعض پرېخودل دا ټول د الله پاک په ارادې او د هغه په حکم سره اوشو، په ترمذی کښې د ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت دې هغه فرمائی: (اللينۃ النخلة) د دې په

(۱): صحيح البخاري/المزارعة ۴ (۲۳۵۶)، الجهاد ۱۵۴ (۳۰۲۰)، المفازي ۱۴ (۴۰۳۱)، صحيح مسلم/الجهاد ۱۰ (۱۷۴۶)، سنن الترمذي/التفسير ۵۹ (۳۳۰۲)، والسير ۴ (۱۵۵۲)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۳۱ (۲۸۴۴)، (تحفة الأشراف: ۸۲۶۷)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/السير ۲۳ (۲۵۰۳)، مسند احمد (۱۲۳/۲، ۱۴۰) (صحيح)

باره کښې امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ دا حدیث زما نه اوریدلې دې، هم دغه شان امام ترمذی د یو بل حدیث په باره کښې فرمائی کوم چه د ترمذی په کتاب المناقب کښې دې، د ابو سعید رضی اللہ عنہ په حدیث مرفوع کښې «یا علی لا یحل لاحد یجنب فی هذا المسجد غیری وغیرک» د دې حدیث په باره کښې هم امام ترمذی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی «سمع منی محمد بن اسماعیل هذا الحدیث» د دې حدیث ذکر په الدر المنضود کتاب الطهارة باب الجنب یدخل المسجد لاندې راغلې دې، دا د بنو نضیر د قطع نخل ذکر په حدیث الباب کښې دې د دې په باره کښې سیدنا حسان بن ثابت رضی اللہ عنہ یو شعر وئیلې دې:

وهان علی سراً بنی لوی :: حریق بالبويرة مستطیر

والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والترمذی النسائی وابن ماجه قاله المنذری.

[۲۶۱۶] حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي الْأَخْضَرِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ غُرُوهُ، فَخَذَّئِنِي أَسَامَةُ، أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عَمِدَ إِلَيْهِ فَقَالَ: اغْرُ عَلَى أَبِي صَبَاحًا وَحَرِّقْ.

ترجمه: عروه داسامه نه روایت کوی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورته وصیت فرمائیلې وو چه په ابني مقام (په فلسطین کښې د عسقلان او رملا په مینځ کښې واقع دې) د سحر په وخت کښې حمله اوکړه او اور ورته واچوه.

شرح حدیث

سیدنا اسامه رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته وصیت فرمائیلې وو چه په مقام د «ابني» باندې علی الصباح حمله اوکړه ځکه چه د سحر په وخت کښې خلق اوده وی او دا د ارام او غفلت وخت دې، او دا ئې هم فرمائیلې وو چه د هغوی گورونو او پټو وغیره ته اور اولگو، بذل کښې حضرت لیکلې دی چه د مسند احمد د روایت نه معلومېږي چه سیدنا اسامه رضی اللہ عنہ چه دا خبره پورته ذکر کړې ده دا ئې د صدیق اکبر په سوال باندې کړې ده یعنی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وفات نه پس صدیق اکبر د سیدنا اسامه رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو چه کله ته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مقام ابني طرف ته د قتال دپاره اولیرلې نو تاته ئې د هغه ځانې په باره کښې څه هدایت فرمائیلې وو، نو هغه په جواب کښې هغه خبره عرض کړه کومه چه دلته په روایت کښې ذکر ده،

دا دی هم واضح وی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د صفر په میاشت ۱۱ هـ کومه چه د هغه د وفات کال دی په هغې کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه لره د سریه امیر جوړولو سره د رومیانو د مقابلې دپاره لیرلې وو، خو بیا د هغه صلی اللہ علیہ وسلم د بیماری د سختی خبر اوریدلو سره مدینې منورې ته واپس شوې وو، بیا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وفات نه پس چه کله صدیق اکبر رضی اللہ عنہ خلیفه شو نو اولنې کار ئې دا اوکړو چه دا د اسامه رضی اللہ عنہ لښکر کوم چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وفات د حادثې په وجه باندې راوا پس شوې وو، دوباره اولیرلو، هم په دې موقع باندې ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ هغه نه د تپوس هم کړې وو کوم چه پورته د مسند احمد په روایت کښې ذکر شو، د باب د دواړو

۱: سنن ابن ماجه ۳۱ (۲۸۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۰۵/۵، ۲۰۹) (ضعيف)

احادیثو نه د تحریق فی بلاد العدو ثبوت معلومیږي، امام بخاری رحمہ اللہ په باب حرق الدور کښې د ابن عمر رضی اللہ عنہما یعنی د ابوداود حدیث اول او د هغې نه علاوه یو بل حدیث چه په هغې کښې دا دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سیدنا جریر بن عبد الله البجلي رضی اللہ عنہ ته فرمائیلي وو «الا تريحنی من ذی الخلفة» ذکر فرمائیلي دي، چه په هغې کښې دا دی «فانطلق اليها فکسرها وحرقها» دا حدیث مختصرا مونږ سره د ابوداود د کتاب الجهاد په اخر کښې په باب فی بعثة البشراء کښې راوان دي.

[۲۶۱۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَالْغَزِيُّ، سَمِعْتُ أَبَا مُسْهَرٍ قِيلَ لَهُ: أَبْنَى، قَالَ: نَحْنُ أَعْلَمُ هِيَ يَبْنَى فَلَسْطِين.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمرو غزی وائی چه د ابو مسهر مخې ته د ابني تذکره راغله نو ما دهغه نه واړیدل چه: مونږ ته معلومه ده چه دا یبني ده په فلسطین کښې ده.
تشریح: قوله: سَمِعْتُ أَبَا مُسْهَرٍ قِيلَ لَهُ: أَبْنَى، قَالَ: نَحْنُ أَعْلَمُ هِيَ يَبْنَى فَلَسْطِين: یعنی د ابو مسهر په وړاندې چا د ابني لفظ استعمال کړو، نو هغه اووې چه شش (تعجب دي چه دا نوم) ابني نه دي، بلکه صحیح «یبنی» دي په دي باندې مونږ زیات پوهیږو دا هغه په دي وجه وئيلي وو چه هغه د شام اوسیدونکي وو او دا مقام په ملک شام کښې دي، لهذا د صحیح نوم تحقیق به هم هغه ته وی. والحديث اخرجه ابن ماجة قاله المنذرى.

باب بَعَثِ الْعُيُونِ

د دشمن په طرف د جاسوس لیږلو بیان

[۲۶۱۸] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: بَعَثَ يَعْنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُسْبَسَةَ عَيْنًا يَنْظُرُ مَا صَنَعَتْ عِيرُ أَبِي سُفْيَانَ.

ترجمه: دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم بسبسه رضی اللہ عنہ د جاسوس دپاره اولیږلو ددي دپاره چه معلوم کړي چه د ابوسفیان قافلي څه اوکړل؟
تشریح: په جهاد کښې د معلومات کولو دپاره چونکه د جاسوس هم ضرورت وی لهذا د دي مشروعیت د بیانولو دپاره مصنف دا باب قائم کړې دي، د بخاری ترجمه دا ده باب الجاسوس، چه په هغې کښې هغه د حاطب بن ابی بلتعنه والا قصه ذکر کړې ده، په حدیث الباب کښې چه د کوم جاسوس ذکر دي د هغه نوم بسبسه دي او په دي کښې بسبس او بسبسه هم منقول دي، کوم چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ابوسفیان د قافلي کوم چه د ملک شام د طرف نه مال تجارت راوړلو د هغې د حال معلومولو دپاره لیږلي وو.
والحديث اخرجه مسلم قاله المنذرى.

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۴۹) (مقطوع)

(۲): صحيح مسلم بالإمارة ۴۱ (۱۹۰۱)، مسند احمد ۱۳۷۳، (تحفة الأشراف: ۴۰۸) (صحيح)

باب فِي ابْنِ السَّيْلِ يَأْكُلُ مِنَ الثَّمْرِ وَيَشْرَبُ مِنَ اللَّبَنِ إِذَا مَرَّ بِهِ

که مسافر د کجور ویا د لنکو خارو و سره تیریری نو دهغې نه کجورې خوړلې شی او پښ څکلي شی

[۲۶۱۹] (حَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ الرَّقَّامُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا أَلَى أَحَدُكُمْ عَلَى مَا شِئَ فَإِنْ كَانَ فِيهَا صَاحِبُهَا فَلْيَسْتَأْذِنْهُ فَإِنْ أَذِنَ لَهُ فَلْيَحْلِبْ وَلْيَشْرَبْ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا، فَلْيَصُوتْ ثَلَاثًا فَإِنْ أَجَابَهُ فَلْيَسْتَأْذِنْهُ وَإِلَّا فَلْيَحْلِبْ وَلْيَشْرَبْ وَلَا يَحْمِلْ".

ترجمه: د سمرة بن جندب نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دى. که چرې په تاسو کښې څوک د خارو و په خواتیریری نو که چرې ددې مالک موجود وي نو اجازت دي ترې او غواړی که چرې اجازت ورته اوشی نو ودي لوشی او ودي څکي او که چرې مالک ئې موجود نه وی نو درې آوازونه دې اوکړی که چرې مالک جواب ورکړو نو اجازت دی او غواړی او که چرې ورته د مالک جواب ملاو نه شی نو او ودي لوشی او ودي څکي او دخان سره دي نه وړي.

د حديث په شرح کښې اشکال او جواب

د باب په اول حديث کښې د ترجمې جزء ثانې مذکور دې، د حديث مضمون واضح دې چه که د بيزې مالک موجود وی نو د هغه د اجازت نه بعد ئې لشلې شی، او که مالک موجود نه وی نو بيا دې درې کرته آواز اولگوي که چا او وې نو د هغه نه دي اجازت واخلی، او که څوک او نه وائی، يعنی موجود د نه موجود کيدو په وجه نو هغه له پکار دي چه د هغه بيزې پښ راولشی او هغه او څکی، او د خپل خان سره دې نه اوړی، يعنی د يو ځل څکلو په قدر دې هغه هلته او څکی، او دا جائز نه دی چه د خان سره هم څه يوسی.

دا حديث ډير قابل اشکال دې چه د مالک نه کيدو په صورت کښې بغير د اجازت نه د احتلاب اجازت ورکړې شوې دې حال دا چه د غير مال خوړل بغير د اجازت نه د دې ممانعت په کتاب الله کښې او په راتلونکی باب باب في من قال لا يحلب کښې راروان دې، په دې وجه د دې حديث مختلف توجيها ت کړې شوې دي. ۱: دا په مضطر باندې محمول دې په حالت اضطرار کښې داسې کول جائز دي، وعليه الضمان بعد ذلک، روستو به ضمان ادا کوی. ۲: دا حديث په عرف باندې محمول دې يعنی چرته چه عرف عام دا وی چه د گډو بيزو د مالکانو د طرف نه د مسافرو دپاره د پښ لشلو اجازت وی. ۳: دا حديث منسوخ دې په هغه حديث سره کوم چه به په راروان باب کښې راشی، د دې جواباتو ضرورت د جمهور علماء او ائمه ثلاثه د مسلک د وجې نه دې، د اسحاق بن راهويه او امام احمد د مشهور قول مطابق کما قال الحافظ ابن القيم د هيڅ تاويل حاجت نشته، د هغوی په نزد داسې کول مطلقا جائز دي، که حالت اضطرار وی يا نه وی، امام ترمذی رحمه الله هم دغه شان فرمائيلى دى: حديث سمرة حديث حسن صحيح غريب والعمل على هذا عند بعض اهل العلم، وبه يقول احمد واسحاق، اه والحديث اخرجه الترمذی قاله المنذرى.

۱: سنن الترمذی للبيوع ۶۰ (۱۲۹۶)، (تحفة الأشراف: ۴۵۹۱) (صحيح)

[۲۶۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ عَبَادِ بْنِ شَرْحَبِيلٍ، قَالَ: أَصَابَتْنِي سَنَةٌ فَدَخَلْتُ حَابِطًا مِنْ جِطَّانِ الْمَدِينَةِ، فَفَرَكْتُ سَنَبُلًا فَأَكَلْتُ، وَحَمَلْتُ فِي ثَوْبِي، فَجَاءَ صَاحِبُهُ فَعَزَّنِي وَأَخَذَ ثَوْبِي فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ: مَا عَلِمْتَ إِذْ كَانَ جَاهِلًا، وَلَا أَطَعْتَ إِذْ كَانَ جَائِعًا، أَوْ قَالَ: سَاقِبًا وَأَمْرَةً فَرَدَّ عَلَيَّ ثَوْبِي وَأَعْطَانِي وَسَقَا أَوْ نَصَفَ وَسَقَى مِنْ طَعَامِهِ.

ترجمه: دعباد بن شرحبیل نه روایت دی فرمائی چه دقحط نه تنگ شوی وم نودمدینی په باغونو کښې یو باغ ته داخل شوم نویوغونچک می را وشوکولو څه می دهغې نه اوخوړل اوباقی می دخان سره په کپړه کښې واغستل نوکله چه ددې مالک راغې زه نې اووهلم اوزمانه ئې زما کپړه واخستله نوزه دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم نبی ﷺ دباغ مالک ته اوفرمايل دی کس ته دشریعت حکم معلوم نه وو تاده ته دشریعت مسئله نه ده بیان کړی اودې اوگې وو اوتا په ده باندي خوراک نه دې کړې نبی ﷺ ده ته حکم اوکړو هغه ماته خپله کپړه واپس راکړه او ماته ئې شپيته صاع یا نیم وسق یعنی دیرش صاع خوراکي مواد هم راکړل.

تشریح: د حدیث مضمون واضح دې د «سنة» معنی ده لوړه، «ففرکت سنبلاً» یعنی ما د چا په پټی کښې د اوربشو څو وږی راوشوکول او دهغې نه می بوس لرې کړل او هغه دانې می میده کولو سره اوخوړلې او څه می ځان سره یوړلې «فقال له: ما علمت اذ كان جاهلاً» کوم صحابی چه هغه نیولې وو او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې ئې د شکایت دپاره حاضر کړې وو نو رسول الله ﷺ خپله هغه صحابی ته تنبیه اوفرمايله چه دا اوږې وو تا د هغه د خوراک څکاګ خیر خبر وانخستلو او دې ناخبره وو تا دې پوهه نه کړواو نه دې ورته مسئله اوخودله. والحديث أخرجه النسائي وابن ماجه قاله المنذرى.

[۲۶۲۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبَادَ بْنَ شَرْحَبِيلٍ رَجُلًا مِنْ بَنِي غَبَرٍ يَمْنَاهُ.

ترجمه: حضرت ابو بشير رضی الله عنه وائی چه ما د عبید بن شرحبیل نه چه دې زموږ د قبيله بنو غبر یو سړې وو، ددې مفهوم حدیث واوړیدلو.

باب مَنْ قَالَ إِنَّهُ يَأْكُلُ مِمَّا سَقَطَ

باب په بیان دقول دهغه علماؤ چه هغوی والی چه په زمکه غورځیدلی څیزونه خوړلې شی. یعنی د مسافر دپاره خو دا جائز ده چه د یوې اونې د لاندې راغورځیدلې څیز اوخوړی، خو د اونې نه ئې راشوکول جائز نه دی د جمهورو مذهب هم دا دی.

[۲۶۲۲] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرِ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ وَهَذَا لَفْظُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ مُعْتَمِرِ بْنِ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ

^۱: سنن النسائي / آداب القضاء ۲۰ (۵۴۱۱)، سنن ابن ماجه / التجارات ۶۷ (۲۲۹۸)، (تحفة الأشراف: ۵۰۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۷۴) (صحيح)

^۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۰۶۱) (صحيح)

^۳: سنن الترمذي / البيوع ۵۴ (۱۲۸۸)، سنن ابن ماجه / التجارات ۶۷ (۲۲۹۹)، (تحفة الأشراف: ۳۵۹۵) (ضعيف)

أَبِي حَكِيمٍ الْغِفَارِيِّ يَقُولُ: حَدَّثَنِي جَدِّي، عَنْ عَمِّ أَبِي رَافِعٍ بْنِ عَمْرِو الْغِفَارِيِّ، قَالَ: كُنْتُ غَلَامًا أَرْمِي نَخْلَ الْأَنْصَارِ، فَأَتَى بِِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: "يَا غَلَامُ لِمَ تَرْمِي النَّخْلَ؟" قَالَ: أَكُلُّ، قَالَ: فَلَا تَرْمِ النَّخْلَ وَكُلْ مِمَّا يَسْقُطُ فِي أَصْفَلِهَا ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَشْبِعْ بَطْنَهُ."

ترجمه: دابورافع بن عمرو غفاری دتره نه روایت دی فرمائی چه مابه په ماشوم والی کنسې دانصارو دکجورو ونې په لوبو ویشتلې نونبې عليه السلام ته بوتلې شوم هغه او فرمائیل ای هلکه دکجورو ونې ولې اولې؟ ما اوونیل چه خورم تې نبی عليه السلام او فرمائیل اوله نې مه، کومې چه پخپله لاندې غورزېږي هغه خوره اوییا نې زما په سر باندې لاس رابښکو اوونې فرمائیل ای الله دده خپته مړه کړې

تشریح: ابن ابی حکم فرمائی چه ماته زما نیا بیان اوکړو هغې به نقل کولو زما د پلار د تره رافع بن عمرو غفاری نه.

د سند تحقیق

رافع بن عمرو بدل واقع شوې دې د (عم) نه، په دې روایت کنسې خو هم داسې دی، او په اکثر روایاتو کنسې داسې دی، او اکثر روایات کنسې داسې دی (عن عم ایها رافع بن عمرو) یعنی زما نیا روایت کوی د خپل پلار د تره رافع بن عمرو غفاری نه، لهذا زموږ د سند په اعتبار سره رافع بن عمرو، ابن ابی الحکم د پلار تره شو او په بل صورت کنسې رافع بن عمرو، د ابن ابی الحکم د نیا د پلار تره شو، هغه وائی چه کله زه غلام یعنی نابالغ هلک اوم نو د بعض انصارو باغ ته تلو سره به مې هغه اونې په څه باندې اوو هلې او هغه کهجورې به مې راو شو کولې یوخل هغه خلقو زه اونیولم اود حضور ﷺ په خدمت کنسې نې بوتلم نور رسول الله ﷺ او فرمائیل داسې نې مه شوکوه او کومې چه د اونو د لاندې پرته وې د هغې نه خوره.

دا حدیث بعض علماء کرامو په دې باندې محمول کړې دي چه په دې قسم میوه کنسې عام طور د مالکانو د طرف نه اجازت وی او بعض فقهاء کرامو دا هم په حالت اضطرار باندې محمول کړې دي. والحدیث اخرجه الترمذی وابن ماجه قاله المنذری

بَابُ فِيْمَنْ قَالَ لَا يَخْلِبُ

بیان دقول دهغه علماؤدچاپه نزد چه څاروی لوشل بغیر اجازته جانز نه دی

[۲۶۲۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يَخْلِبَنَّ أَحَدٌ مَاشِيَةً أَحَدٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِ أَيْحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ تَوَلَّى مَشْرِيَّتَهُ فَتُكْسَرَ خِزَانَتُهُ فَيَنْتَقِلَ طَعَامُهُ، فَإِنَّمَا تَخْزَنُ لَهُمْ مَوَاشِيَهُمْ أَطْعَمَتَهُمْ، فَلَا يَخْلِبَنَّ أَحَدٌ مَاشِيَةً أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِهِ."

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دی فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلې دی نه دې لوشی یوکس ستاسو دچا څاروی بغیرد اجازت د مالک نه، ایاخوښوي یوکس ستاسو چه دده گودام ته دې څوک راشي اودده خزانه دې ماته کړی اودده خوراک دي یورلې شي، یقینا جمع کوي

۱: صحيح البخاري للقطعة ۸ (۲۴۳۵)، صحيح مسلم للقطعة ۲ (۱۷۲۶)، (تحفة الأشراف: ۸۳۰۰، ۸۳۵۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للتجارات ۶۸ (۲۳۰۲)، موطا امام مالك للاستذكان ۶ (۱۷)، مسند احمد (۵۷، ۶، ۴/۲) (صحيح)

ددوی دپاره غلانهې دڅاروو ددوی خوراک ددوی دپاره نوڅوک دي دچا څاروی نه لوشی
بغیر داجازت دهغه نه.

د حدیث شرح

رسول الله ﷺ فرمائی چه څوک دې هرگز د چا د څاروی پی نه اخلی بغیر د هغه د اجازت نه، ایا په تاسو کښې څوک دا خبره غواړی چه د هغه بالاخانې ته لار شی او د هغه د سامان ځانې مات کړې شی یعنی پرانستلې شی او بیا چه هلته د خوراک کوم څیزونه کیخودلې شوې دی هغه اوچت کړې شی؟ د دې جواب ظاهر دې چه څوک هم دا خبره نه غواړی، وړاندې هغه فرمائی چه د خلقو د څاروو چه کومې غلانهې دی د هغوی د خوراک ځکاګ د څیزونو محفوظ کیخودلو ځایونه دی، لهذا یوسړې دې د چا د څاروی پی بغیر د هغه د اجازت نه نه راوباسی.

په دې حدیث کښې د څاروو غلانهزو لره بالا خانه کښې دننه د سامان د محفوظ ساتلو ځانې سره تشبیه ورکړې شوې ده. والحديث أخرجه البخاري ومسلم قاله المنذرى.

باب فِي الطَّاعَةِ

د تابع دارى بيان

د دې نه مخکښې په یو باب کښې د سفر ملګرو ته هدایت کړې شوې وو چه سفر ته په تلو باندې څوک خپل امیر جوړ کړئ په دې باب کښې د امیر د اطاعت بیان دې.

[۲۶۲۴] حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حُجَّاجٌ، قَالَ: قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ سورة النساء آية ۵۹، فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ بْنِ عَدِيٍّ بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ أَخْبَرَنِيهِ يَعْلَى، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ.

ترجمه: حجاج وائی چه ابن جریج وټیلی دی چه آیت (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ) (سورة النساء آية ۵۹) د عبد الله بن قيس بن عدي په باره کښې نازل شوې دې کله چه ده لره لره نبی ﷺ په یوه سريه کښې لیرلې وو او خبر را کړې دې ماته يعلي په دې روايت سره د سعيد بن جبیر نه او هغه د ابن عباس رضی الله عنه نه.

د حدیث شرح

«عبد الله بن قيس» په ترکیب کښې مبتداء دې او «بعثه النبي» د دې خبر، د روايت مطلب دا شو چه عبد الله بن قيس رضی الله عنه لره رسول الله ﷺ یوه سريه ته اولیرلو، یعنی د هغې امیر ئې کړو، د دې جملې نه وړاندې ابن جریج دا آیت کریمه ذکر کړو، لهذا مطلب دا شو چه دا آیت کریمه د هغه په باره کښې نازل شوې دې یعنی د عبد الله بن قيس په باره کښې کوم چه رسول الله ﷺ امیر لیرلې وو، «اخریه يعلى الخ» ابن جریج چه په ماقبل کښې کوم مضمون بیان کړې وو اوس دلته هغه د هغې سند بیانوی چه دا مضمون ماته يعلي بیان

۱: صحيح البخاري/تفسير سورة النساء ۱۱ (۴۵۸۴)، صحيح مسلم للإمامة ۸ (۱۸۳۴)، سنن الترمذي/الجهاد ۳ (۱۶۷۲)، سنن النسائي/اليعة ۲۸ (۴۱۹۹)، تحفة الأشراف: ۵۶۵۱، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۷/۱) (صحيح)

کړې دې او یعلی روایت کوی د سعید بن جبیر نه او هغه د ابن عباس نه.
دا خو د دې روایت مطلب او حل شو او د دې عبارت د حل کولو زیات ضرورت په
دې وجه راپیښ شو چه په ابوداؤد کښې د دې عبارت سیاق غیر واضح دې، د بخاری د دې
نه واضح دې په هغې کښې داسې دی، «عن ابن عباس : واطيعوا الله واطيعوا الرسول واولی الامر
منکم» قال نزلت فی عبد الله بن حذافة بن قيس اذ بعثه النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فی سرية.

د ایت کریمه د نزول مقصد

خو سوال دا باقی پاتې کیږي چه د عبد الله بن قيس په باره کښې دا آیت کریمه ولې
نازل شو؟ د دې جواب دا دې چه د دې آیت کریمه د نزول مقصد هغه دی کوم چه د ابوداؤد
په راروان روایت کښې کومه چه د سیدنا علی رضی الله عنه نه روایت ده، راروان دې هغه دا چه هغه
صحابی رسول صلی الله علیه و آله چه کله امیر لیږلو نو لښکر ته د دې خبرې هم حکم کړې وو چه د
هغوی اطاعت کوه، نو چه کله دا لښکر روان شو نو په لاره کښې دا قصه راپیښه شوه چه
هغه امیر د خپل لښکر والو حکم ورکړو په څه خبره باندې ناراضه کیدو سره (او د بعض
روایاتو نه معلومیږي چه داسې هغه په توقو کښې کړې وو) چه لرگی راجمع کړی، چه کله
لرگی راجمع شو نو په هغې باندې ئې اور بل کړو او هغوی ته ئې هغې ته د دنگلو حکم
اوکړو چه په هغې باندې ملگرو کښې اختلاف پیدا شو، د بعض رائې دا شوه چه داخلیل
پکار دی، لکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله د امیر د اطاعت حکم کړې وو، او بعض ملگرو د دې رائې
مخالفت اوکړو چه د الله او رسول اطاعت خو د اور نه د بچ کیدلو دپاره کولې شی نه اور ته
د داخلیلو دپاره، بیا چه کله دا لښکر واپس شو او رسول الله صلی الله علیه و آله ته دا واقعه ذکر کړې شوه
نو رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه خلقو د چا رائې چه د نه داخلیلو وه تصویب وفرمائیلو او په دې
موقع باندې دا آیت کریمه نازل شوې وو، او د دې واقعې متعلق د دې آیت کریمه اخری
حصه دا ده: «فان تنازعتم فی شی فردوه الی الله والرسول» لهذا د آیت کریمه مطلب دا شو چه
که په یوه معامله کښې د اولو الامر د اطاعت په باره کښې د خلقو خپل مینځ کښې اختلاف
پیدا شی نو په هغې کښې د الله پاک او د هغه د رسول صلی الله علیه و آله حکم ته کتل پکار دی چه څه
دې؟ یعنی فورا اطاعت نه دی کول پکار د امیر بلکه د حکم په باره کښې دې دا
اوکتلی شی چه په دې کښې الله پاک او رسول صلی الله علیه و آله څه فرمائی، او د الله پاک او د هغه د
رسول حکم څه دې؟ «لا طاعة لمخلوق فی معصية الخالق» او ظاهره ده چه اور ته داخلیل دا
معصیت دې لهذا د دې آیت کریمه د نزول د دې واقعې سره مناسبت ظاهر شو. هکذا شرح

هذا المقام الحافظ فی فتح الباری، کتاب التفسیر (ص ۱۰۲، ج ۸)

په واقعه مذکوره او د آیت کریمه په نزول کښې چه کله داودی رحمه الله شارح بخاری ته
څه وجه د مناسبت ښکاره نه شوه نو هغه اووې چه ابن عباس رضی الله عنه ته دلته وهم راغلې دې
یعنی د دې آیت کریمه د شان نزول په باره کښې، حافظ فرمائی چه مونږ چه د آیت کریمه په
نزول او په دې واقعه کښې کوم ربط بیان کړې دې په هغې سره د داودی رحمه الله اشکال رفع
کیږي «فقال : لو دخلوها فيها لم يزلوا فيه» یعنی کومو خلقو چه داخلیل غوښتل په هغه

اور کښې کوم چه امير بل کړې وو نو په هغه اور کښې به سوخيدل، يعنی هغه اور به د هغوی په حق کښې پيخ او سلامتی نه وو، چه چرته داخليدونکی په دې خيال کښې وو چه دا اور خو به زمونږ په حق کښې پيخ شی او ضرر به نه راکوی ځکه چه مونږ خود امير اطاعت کوو، نو د دې اطاعت په برکت سره به مونږ د دې اور نه ضرور محفوظ يو، رسول الله ﷺ فرمائی داسې نه ده، محفوظ به نه وو، بلکه سوخيدل به ځکه چه ﴿ لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ ﴾، د حديث د دې جملې په شرح کښې يو قول هم دا دې کوم چه مونږ اولیکه، د دې نه علاوه د دې نور هم مطلبونه بيان کړې شوي دي، کوم چه په بذل کښې مذکور دي که څوک غواړي هلته دې اوگوري.

حديث ابن عباس اخرجہ البخاری ومسلم والترمذی والنسائي وحديث علي اخرجہ البخاری ومسلم والنسائي قاله المنذري.

[۲۶۲۵] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي رَافٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ جَيْشًا وَأَمَرَ عَلَيْهِمْ رَجُلًا وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَتَمَعُوا لَهُ وَيَطِيعُوا فَأَجَبَهُ نَارًا، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَقْتَصِبُوا فِيهَا فَأَبَى قَوْمٌ أَنْ يَدْخُلُوهَا، وَقَالُوا: إِنَّمَا قَرَرْنَا مِنَ النَّارِ وَأَرَادَ قَوْمٌ أَنْ يَدْخُلُوهَا فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: "لَوْ دَخَلُوهَا أَوْ دَخَلُوا فِيهَا لَمُنِزَالُوا فِيهَا، وَقَالَ: لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ".

ترجمه: د علي بن ابی رافې نه روايت دي فرمائی چه نبی ﷺ يولسکر اولیرو او یوکس ئي ددوی مشر مقرر کړو اولسکرته ئي حکم اوکړو چه دده خبره به منئ اودې چه څه وائی هغه به اورئ نو په دې وخت کښې دغه مشر اور بل کړو اودوی ته ئي حکم اوکړو چه دي اور ته ورتهوپ کړئ نوڅه کسانو اور ته د دانگلونه انکار اوکړو اووئي وئیل مونږ خوداور نه راتښتیدلي يو، او څه کسانو اراده اوکړه چه اور ته ورودانگي هرکله چه ددې واقعي خبر نبی ﷺ ته ورسیدو نووئي فرمائیل که چرې دوی وردانگلي وې اویا وردننه شوي وې نوپه دې کښې به دوی همیشه وې اوداني هم اوفرمائیل دخلقو تابعداري دخالق په نافرمانئ کښې په کار نه ده یقینا خبره منل خو په ښه کارونو کښې پکار ده.

[۲۶۲۶] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي ثَائِفٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ مَا لَمْ يُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ".

ترجمه: د عبدالله بن عمر دښې ﷺ نه روايت کوی فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلی دي په مسلمان باندي د امير حکم منل واجب دي په هغه څه کښې چه دده خوښ وي اوکه خوښ نه

۱: صحيح البخاري للمغازي ۵۹ (۴۳۴۰)، والأحكام ۴ (۷۱۴۵)، وأخبار الأحاد ۱ (۷۲۵۷)، صحيح مسلم للإمامة ۸ (۱۸۴۰)، سنن النسائي للبيعة ۳۴ (۴۲۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۶۸)، وقد أخرج: مسند أحمد (۱/۸۲، ۹۴، ۱۲۴) (صحيح)
 ۲: صحيح البخاري للجهاد ۱۰۸ (۲۹۵۵)، والأحكام ۴ (۷۱۴۴)، صحيح مسلم للإمامة ۸ (۱۸۳۹)، (تحفة الأشراف: ۸۱۵۰)، وقد أخرج: سنن الترمذي للجهاد ۲۹ (۱۷۰۷)، سنن النسائي للبيعة ۳۴ (۴۲۱۷)، سنن ابن ماجه للجهاد ۴۰ (۲۸۶۴)، مسند أحمد (۲/۱۷، ۴۲) (صحيح)

وی خوترخو پورې چه دوی ته حکم نه وی شوي دگناه کولو، او کله چه حکم اوکړې شي په گناه کولو باندې نوبیا اطاعت کول نه دی پکار.

تشریح: (فاذا امر بمعصية فلا سمع ولا طاعة) اخرجه البخاری ومسلم والترمذی وابن ماجه قاله المنذری.

[۲۶۲۷] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هِلَالٍ، عَنْ بَشْرِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ مَالِكٍ مِنْ رَهْطِهِ، قَالَ: بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَسَلَّحَتْ رَجُلًا مِنْهُمْ سَيْفًا، فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ: لَوْ رَأَيْتَ مَا لَامَنَّا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَعْجَزْتُمْ إِذْ بَعَثْتُمْ رَجُلًا مِنْكُمْ، فَلَمْ تَمْنُضْ لِأَمْرِي أَنْ تَجْعَلُوا مَكَانَهُ مَنْ يَمْنُضُ لِأَمْرِي".

ترجمه: د عقبه بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم د جهاد د پاره یوه سریه اولیرله مایه کښې یو کس له خپله توره ورکړې وه هرکله چه هغه واپس راغي نووني وئیل کاش چه تالیدلي وی چه مونږ نبی صلی اللہ علیہ وسلم خومره ملامته کړو؟ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ستاسونه دومره هم اونه شوه چه مایه تاسو باندې یو کس مشر کړې وو ستاسونه او هغه زما حکم نه پوره کوو نو چه تاسو دهغه په ځانې باندې بل مقرر کړې وي داسې کس چه هغه زما حکم پوره کولي.

تشریح: عقبه بن مالک فرمائی چه یو ځل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یوه سریه اولیرله په هغوی کښې یو سړي ما مسلح بالسيف کړو، یعنی هغه سره توره نه وه ما هغه ته توره ورکړه نو عقبه فرمائی چه کله هغه سړي د هغه جهاد نه واپس راغلو او بیا زما هغه سره څه وخت ملاقات اوشو نو هغه ماته اووي چه زمونږ په واپسې باندې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ څنگه ملامته کړو که تاسو هغه لیدلي وي نو تاسو به تعجب کړې وي، اوس دا ملامته په څه څیز باندې وه د هغې معلومات د وړاندې جملې نه کیږي، چه د هغې مضمون دا دي، ایا تاسو د دې خبرې نه عاجز یی (یعنی ستاسو نه دومره نه کیږي؟) چه کله زه په تاسو کښې یو داسې سړي امیر مقرر کړم کوم چه د امارت خدمت په ښه طریقه سره نه شی کولي چه تاسو د هغه په ځانې بل څوک امیر کړی؟ یعنی کوم چه د امارت لائق وی؟

بَاب مَا يُؤْمَرُ مِنَ انْضِمَامِ الْعَسْكَرِ وَسِعَتِهِ

د ټول لښکر افراد په یو ځانې کښې دراجمع ساتلو بیان

[۲۶۲۸] (۲) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ الْجَنْصِيُّ، وَبَزِيدُ بْنُ قُبَيْسٍ مِنْ أَهْلِ جَبَلَةِ سَاحِلِ جَنْصٍ وَهَذَا الْقَطْعُ يَزِيدُ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَلَاءِ، أَنَّهُ سَمِعَ مُسْلِمَ بْنَ مَشْكَمٍ أَبَا عُبَيْدٍ اللَّهِ يَقُولُ: حَدَّثَنَا أَبُو ثَعْلَبَةَ الْخُسَنِيُّ، قَالَ: كَانَ النَّاسُ إِذَا نَزَلُوا مَنَزَلًا، قَالَ عَمْرُو: كَانَ النَّاسُ إِذَا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنَزَلًا تَفَرَّقُوا فِي الشَّعَابِ وَالْأَوْدِيَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ تَفَرَّقْتُمْ فِي هَذِهِ الشَّعَابِ وَالْأَوْدِيَةِ، إِنَّمَا ذَلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَلَمْ يَنْزِلْ بَعْدَ ذَلِكَ مَنَزَلًا إِلَّا انْضَمَّ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ حَتَّى يُقَالَ لَوْ بَسَطَ عَلَيْهِمْ تَوْبَ لَعَنَهُمْ".

ترجمه: د ابو ثعلبه الخشنی رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه صحابه کرام به کله یو ځانې ته ورغلل نو په درواو خوړونو کښې به خواره شول نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل یقینا ستاسو جدا والي

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۱۲)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۱۰/۴) (حسن)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۷۱)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الكبرى / السير (۸۸۵۶)، مسند أحمد (۱۹۳/۴)

په دې درو او خوړونو کښې د شيطان د طرف نه دې نوددې نه پس بيا يو ځانې ته نه دې ورغلې مگر دوی به ټول په يو ځانې راجمع وو داسې به ښکاريدل که چرې په دوی باندې يوه کپړه خوره کړې شي نو دوی ټول به پرې پټ شي.

شرح حديث

يعنی بعض وخت به داسې کيدل چه رسول الله ﷺ به په يو منزل باندې د سفر دپاره کوز شو نو خلق به را کوزيدلو سره مختلف واديانو کښې منتشر شو، يعنی يو ځانې کښې به نه راجمع کيدل، چه کله رسول الله ﷺ د هغوی دا کيفيت اوليدو نو هغه په دې باندې نکير او فرمائيلو، او دا ئې او فرمائيل چه داسې منتشر کيدو سره را کوزيدل د شيطان د طرف نه دی، وړاندې راوی فرمائی چه د رسول الله ﷺ د دې تنبيه نه روستو خلق منزل ته داسې کوزيدل (لو بسط عليهم ثوب لعمهم) چه په داسې لږ شان ځانې کښې به راغلل چه ټوله قافله به په يو څادر او تنبو کښې هم ځانې کيدله، د دې حديث نه معلومه شوه چه د مجاهدينو لښکر لره پکار دی چه کله هغوی د سفر دوران کښې يو منزل باندې کوز شي نو ټول خلق دې يو ځانې او جخت وی د دې دپاره چه په کتونکو باندې د مجمع اثر او د هغوی هيبت پريوځي، والحديث اخرجه النسائي قاله المنذرى.

[۲۶۲۹] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُلَعِيِّ، عَنْ قُرَّةَ بِنِ الْمُجَاهِدِ اللَّخْمِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذٍ بْنِ أَنَسٍ الْجَنَبِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةً كَذَا وَكَذَا، فَضَيَّقَ النَّاسُ الْمَنَازِلَ وَقَطَعُوا الطَّرِيقَ، فَبَعَثَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنَادِيًا يَنَادِي فِي النَّاسِ "أَنْ مَنْ ضَيَّقَ مَنَزِلًا أَوْ قَطَعَ طَرِيقًا فَلَا جِهَادَ لَهُ".

ترجمه: سهل بن معاذ بن انس رضی اللہ عنہ دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه د نبی ﷺ سره په فلاني فلاني جهاد کښې شریک شوي وو نو خلقو يو ځل يو بل ته ځايونه تنگ کړل اولاري ئې تنگي کړی نو نبی ﷺ يوا اعلان کونکی اوليرلو چه په خلقو کښې اعلان اوکړي چه څوک چاته ځانې تنگ کړی يالاره بنده کړی نودده جهاد قبول نه دی.

تشریح: د حديث مضمون واضح دي، يو صحابی معاذ بن انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه د رسول الله ﷺ سره په يو غزوه کښې شریک شوم نو خلقو په يو منزل کښې کوزيدو سره لاره بنده کړه، يعنی د هغوی د تيريدو او تلو راتلو لاره ئې پرينخودله، هم دا مطلب دې د قطع طريق، چه کله رسول الله ﷺ دا منظر اوليدو نو هغه يو سرې اوليرلو چه لښکر ته زما دا پيغام ورکړه چه کوم سرې منزل باندې داسې کوز شي چه په هغې سره د خلقو لاره تنگه شي يا بنده شي نو د هغوی جهاد معتبر نه دي بلکه کالعدم دي.

معلومه شوه چه يو عبادت که هغه هر څومره عظيم وی که هغه بې قاعدې او بې اصولی سره اوکړې شي نو هغه به په دې سره کالعدم او باطل شي، د هر يو کار د قاعدې مطابق کيدل ضروری دی، په بې پرواهي سره کار کولو باندې مقصود نه حاصليری، کوم کار چه د الله پاک نه په ويره او د قاعدې مطابق وی، هم هغه معتبر دي او د عبادت بللې

کیدو مستحق، رزقنا الله تعالى موافقة الاصول والاخلاص في العمل.

[۲۶۳۰] (۱) حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ أَبِي سَيْدٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ قُرَّةَ بْنِ مُجَاهِدٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعْنَاءَ.

ترجمه: حضرت معاذ بن انس رضی اللہ عنہ وائی چه مونږ د الله د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ملگرتیا کښې غزوه اوکړه، بیا راوی د تیر شوي روایت په شان حدیث بیان کړو.

بَابُ فِي كَرَاهِيَةِ تَمَتِّي لِقَاءِ الْعَدُوِّ

دشمن سره دمقابلې کولو ارزو د معانعت بیان

[۲۶۳۱] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ مَحْبُوبُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا أَبُو اسْمَعَالَ الْقَزَارِيُّ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقَيْبَةَ، عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ مَعْمَرٍ، وَكَانَ كَاتِبًا لَهُ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى حِينَ خَرَجَ إِلَى الْحُرُورِيَّةِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا الْعَدُوَّ قَالَ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَتَمَتَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْلُوْا اللَّهَ تَعَالَى الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ وَفُجِّرِي السَّحَابِ وَهَازِمِ الْأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ".

ترجمه: د عمرو بن عبید الله یعنی د ابن معمر د غلام نه روایت دې فرمائی چه عبد الله بن ابی اوفی ماته اولیکل کله چه هغه د خوارجو مقابله کوله اولیکل چه کله به نبی صلی اللہ علیہ وسلم د یو دشمن سره مقابله کوله نووی وئیل ای خلکو د دشمن سره دمقابلې کولو ارمان مه کوئ اود الله پاک نه دعا فیت سوال اوکړئ خوگه چرې د دشمن سره مخامخ شوئ نویا صبر کوئ او پوهه شی چه جنت دتورو دسوري لاندې دې اوبیا نې دادعا او وئیله: ای الله چه نازلونکی د کتاب نې اوچلونکی دوریخو نې اوشکست ورکونکی نې لښکرو ته ددې کفارو ډلې ته شکست ورکړی او زموږ مدد اوکړي په دوی باندې.

تشریح: ﴿کتب الیه عبد الله بن ابی اوفی حین خرج الی الحرورية﴾ یعنی عمر بن عبید الله چه کله خوارجو سره د جنگ دپاره روان وو نو سیدنا عبد الله بن ابی اوفی رضی اللہ عنہ هغه ته اولیکل، په بعض شروح کښې دی چه عمر بن عبید الله د خوارجو په جنگ کښې امیر وو، د خوارجو سره یو جنگ خو د سیدنا علی رضی اللہ عنہ په زمانه کښې شوې وو، په ابوداؤد کتاب شرح السنة کښې د باب قتل الخوارج د لاندې چه د کوم جنگ ذکر راروان دې، یعنی جنگ نهروان، چه په هغې کښې سیدنا علی رضی اللہ عنہ شانداره فتح حاصله کړې وه، او دا عمر بن عبید الله به په بل یو جنگ کښې کوم چه د هغوی سره شوې وو امیر وی.

﴿لا تتمنوا لقاء العدو وسلوا الله العافية﴾ یعنی جنگ او جهاد د مشرکانو سره وی دا جنگ د ارمان کولو څیز نه دې چه د هغې غوښتنه دې اوکړې شی، قتال خو مجبورا کولې شی چه

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۰۳) (حسن)

(۲): صحيح البخاري/الجهاد ۹۸ (۲۹۳۳)، والمغازي ۲۹ (۴۱۱۵)، والدعوات ۵۷ (۶۳۹۲)، والتمني ۸ (۷۲۳۷)، والتوحيد ۳۴ (۷۴۸۹)، صحيح مسلم/الجهاد ۷ (۱۷۴۲)، (تحفة الأشراف: ۵۱۶۱)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الجهاد ۸ (۱۶۷۸)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۱۵ (۲۷۹۶)، مسند احمد ۴/۳۵۴ (صحيح)

کله څوک اسلام ته د داخلیدو نه انکار او کړی، او په خپله خبره باندې مضبوط شی، بلکه د الله پاک نه عافیت غوښتل پکار دی، شارحینو لیکلې دی چه د لقاء عدو غوښتنه کول دا د عجب او خپل طاقت باندې د فخر کولو د قبیلې نه دي، په جهاد کښې چه کومه فتح ملاویرې هغه په انابت الی الله سره او د هغه نه په نصرت طلب کولو سره وی، مجاهدینو لره جهاد د خپل طاقت په زور نه دی کول پکار، پس په حدیث شریف کښې دی چه رسول الله ﷺ به د قتال په ابتداء کښې دا دعا کوله "اللهم بک احوّل وبک اصول وبک اقاتل" وړاندې په حدیث کښې دا دی چه کله جنگ ته خبره اورسیرې نو بیا مقابله مضبوطه او په همت سره کول پکار دی «فاذا لقیتموهم فاصبروا» او د جنگ نه تیخته کول نه دی پکار.

د حدیث شرح

«ان الجنة تحت ظلال السيوف» امام ابن الجوزي رحمه الله فرمائی، یعنی جنت په جهاد او قتال سره حاصلیږي، په جهاد کښې چه کله فریقین یو بل ته نزدې کیږي بلکه داسې اوایی چه د یو بل په سر باندې خیرې توره اخستلو سره نو په دواړو کښې هر یو د بل د تورې د لاندې وی، رسول الله ﷺ فرمائی، د تورې د سوري د لاندې جنت دي، او د تورې په سوري کښې انسان وی په سخت جنگ کښ، لهذا مطلب دا شو چه په جهاد کښې حصول جنت دي، د دې نه معلومه شوه چه د ظل یعنی سوري نه دلته مراد د دشمن د تورې سوري دي کوم چه د مجاهد په سر باندې وی، د جهاد بالسيف په وخت، شارحینو د دې حدیث د فصاحت او بلاغت ډیر داد ورکړې دي، او مقصود په دې سره د جهاد ترغیب ورکول دی چه د جهاد په ذریعه د جنت د حصول کوشش کوئ. والحديث أخرجه البخاري ومسلم قاله المنذري.

باب مَا يُدْعَى عِنْدَ اللَّقَاءِ

د دشمن سره د مقابلې په وخت کښې کومه دعا غوښتل پکار دی؟

یعنی د عین جنگ شروع کیدو په وخت څه دعا کول پکار دی، دې وخت کښې د رسول الله ﷺ نه کومه دعا نقل ده، د دې باب د لاندې هم هغه دعا ده کومه چه مونږ سره پورته ذکر شوه.

[۲۶۳۲] (۱) حَدَّثَنَا نَعْرَبْنُ عَلَى، أَخْبَرَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْمُثَنَّى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا غَزَا قَالَ: "اللَّهُمَّ أَلِّتْ عَضْدِي وَنَصِيرِي بِكَ أَحُولُ وَبِكَ أَصُولُ وَبِكَ أَقَاتِلُ".

ترجمه: د انس بن مالک نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ به کله جهاد کولو نو داسې به ئې فرمائیل: ای الله ته زما متې او مددگار ئې، ستا په مدد سره گرځم راگرځم او ستا په مدد سره حمله کوم او ستا په مدد سره جنگیږم.

والحديث أخرجه الترمذي والنسائي قاله المنذري.

(۱) سنن الترمذي الدعوات ۱۲۲ (۳۵۸۴)، سنن النسائي اليوم والليلة (۶۰۴)، (تحفة الأشراف: ۱۳۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۴/۳) (صحيح)

باب فی دُعَاءِ الْمُشْرِكِينَ

د جهاد په موقعه باندې کفارو ته د اسلام دعوت ورکول

یعنی د قتال نه مخکې د دعوت الی الاسلام، بعینه دا ترجمه خو بابونه مخکې تیره شوي ده هلته د دعوت قبل القتال حکم سره د اختلاف ائمه نه تیر شوي دي، اوس به اشکال تکرار فی الترجمة وي، جواب دا دي چې مسئله خو په دواړو ځایونو کې يوه ذکر شوې ده خو غرض د دواړو بابونو مختلف دي، په اول ځای کې مقصود وجوب دعوت او د هغې اثبات وو، او په دې ترجمه الباب کې مقصود رخصت فی ترک الدعوة دي لکه چې په حدیث الباب کې امام نافع رحمته الله فرمایلي دي د سوال په جواب کې «ان ذلک کان فی اول الاسلام» چې د دعوت وجوب د اسلام په شروع کې وو.

[۲۶۳۳] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى نَافِعٍ أَسْأَلُهُ عَنْ دُعَاءِ الْمُشْرِكِينَ عِنْدَ الْقِتَالِ، فَكَتَبَ إِلَيَّ أَنَّ ذَلِكَ كَانَ فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ وَقَدْ أَغَارَتْ بَنِي اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَنِي الْمُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُونَ وَأَلْعَامُهُمْ تَسْقَى عَلَى الْمَاءِ، فَقَتَلَ مَقَاتِلَهُمْ وَسَبَى سَبْيَهُمْ، وَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ جُورِيَّةً بِنْتُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنِي بِذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ وَكَانَ فِي ذَلِكَ الْحَيْشِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا حَدِيثٌ نَبِيلٌ رَوَاهُ ابْنُ عُثْمَانَ، عَنْ نَافِعٍ وَلَمْ يُشْرِكْ فِيهِ أَحَدٌ.

ترجمه: دعوت دځوی نه روایت دي فرمائي چې د نافع نه مې د خط په ذریعه تپوس کولو په باره د دعوت ورکولو مشرکانو ته د جنگ په وخت کې نو هغه راته په جواب کې اولیکل چې داکار په ابتداء د اسلام کې وو، او یقیناً حمله کړې وه نبي صلی الله علیه و آله په بنی المصطلق باندې او هغوی اوده وو او څاروونې اوبه ځکلی، نبي صلی الله علیه و آله ددوی نه هغه کسان مړه کړل څوک چې پدوی کې د جنگ قابل وو او باقی خلق ئې په قید کې راوستل او جویریة بنت حارث نبي صلی الله علیه و آله په دې ورځ حاصله کړې وه، اودا روایت ماته عبد الله بیان کړې دي څوک چې پخپله په دغه لښکر کې موجود وو. ابو داؤد وائي: دا یو ښه حدیث دي، دي لره ابن عون د نافع نه روایت کړې دي او په دې کې د هغه سره هیڅوک شریک نه دي.

شرح حدیث

پس رسول الله صلی الله علیه و آله په بنو المصطلق باندې داسې وخت کې حمله او کړه «وهم غارون» چې هغوی بې خبره او غافل وو، «غارون» د «غور» او «غرة» په معنی د غفلت نه ماخوډ دي. «والعامهم تسقى على الماء» او هغوی په ارام باندې خپلو څارو ته اوبه ورکولې «فقتل مقاتلتهم وسبى سبيهم» مقاتله په کسري د تاء سره د مقاتل جمع ده، مقاتل جنگ کونکې، چې په چا کې د قتال صلاحیت وي یعنې سړي عاقل او بالغ، ځکه چې په جهاد کې هم داسې کفار قتل کولې شي نه زنانه او نابالغ ماشومان د کوم نه چې په سبې سره تعبیر کړي شوي دي، هغوی صرف قید کولې شي، هم دا خبره راوی بیانوي «واصاب يومئذ جویریة»

(۱) صحيح البخاري/العتق ۱۳ (۲۵۴۱)، صحيح مسلم/الجهاد ۱ (۱۷۳۰)، (تحفة الأشراف: ۷۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱/۲، ۳۲، ۵۱) (صحيح)

يعنی په دې جنگ کښې رسول الله ﷺ ته سیده جویریة بنت الحارث رضی اللہ عنہا ملاؤ شوې وه کومه چه رسول الله ﷺ ازاده کړه او په نکاح ئې واخستله.

د سیده جویریة د عتق او نکاح واقعه

د هغوی پوره حال په ابواب العتق کښې راروان دې چه په هغې کښې دا دی چه په غزوه د بنو المصطلق کښې جویریة رضی اللہ عنہا د سیدنا ثابت بن قیس بن شماس رضی اللہ عنہ په حصه کښې راغلې وه، جویریة رضی اللہ عنہا هغه سره د مکاتبت معامله کړې وه، «وكانت امرأة ملاحه تاخذها العين» سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی کومه چه د دې قصې روایت کوی چه جویریة رضی اللہ عنہا ډیره ملیحه او ښکلې وه، داسې ښکلې چه نظر به ئې راښکلو، یعنی داسې چه انسان ورته بس هم داسې گوری، هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغله د بدل کتابت په سلسله کښې د دې دپاره چه هغه ئې په دې سلسله کښې مدد اوکړی، عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه کله هغه په دروازه باندې اودریدله او ما هغه اولیده نو په ما باندې د هغې کتل ډیر گران شو، یعنی د هغې د حسن او ښکلا د وجې نه، او زما په زړه کښې دا خیال راغلو چه کله دا د رسول الله ﷺ سره خبرې اوکړی نو هغه به هم د هغې د حسن او جمال نه خبر شی، غرض دا چه هغې رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه زه جویریة یم او خپل حال ئې بیان کړو او دا چه زه د کتابت په سلسله کښې ستاسو نه مدد اخستل غواړم نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه که ته غواړې نو زه به تاته د دې نه غوره مشوره درکړم؟ هغې اووې هغه څه یا رسول الله رسول الله ﷺ اوفرمائیل زه به ستا بدل کتابت ادا کړم او تا سره به نکاح اوکړم، هغې اووې زه د دې دپاره تیاره یم، پس بیا هم داسې اوشو او رسول الله ﷺ د هغې سره نکاح اوکړه، چه کله خلقو ته د دې خبر اوشو نو په صحابه کرامو کښې چه چا چا سره د بنو المصطلق نه قیدیان راغلې وو هغوی هغه په دې وینا پریخودل او آزاد ئې کړل چه دا د رسول الله ﷺ سخرگنئ ده، عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه مونږ د هغې نه زیاته یوه زنانه هم د خپل قوم په حق کښې برکتی نه ده لیدلې، په دې بنیاد چه د بنو المصطلق سل کورنئ ازادې شوې.

«حدثني بذلك عبد الله وكان في ذلك الجيش» دا د نافع مقوله ده، هغه دا مضمون په شروع کښې د خپل طرف نه بیان کړې وو بغیر د حوالې نه کوم ته چه د محدثینو په اصطلاح کښې تعلیق ونیلې شی، اوس نافع دا بیان فرمائی چه دا حدیث ماته عبدالله بن عمر بیان فرمائیلې وو کوم خپله په دې لښکر کښې موجود وو، والحديث أخرجه البخاري ومسلم والنسائي، قاله المنذرى.

[۲۶۳۴] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ يُغَيِّرُ عِنْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ، وَكَانَ يَتَنَمَّهٖ فَإِذَا سَمِعَهُ أَذَانًا أَمْسَكَ وَلَا أَعَارَ.

ترجمه: انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی ﷺ به د سحر د مونځ په وخت کښې حمله کوله او اذان ته به ئې هم غوږ ایښودلې وو، کله چه به ئې اذان واوریدو نو د جنگ نه

(١) صحيح مسلم للصلاة ٦ (٣٨٢)، سنن الترمذي للسير ٤٨ (١٦١٨)، (تحفة الأشراف: ٣١٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٣٢/٣، ٢٢٩، ٢٤١، ٢٧٠، ٣٥٣) (صحيح)

به بند شو او که اذان به ئې نه اوریدو نو حمله به ئې اوکړه.
 تشریح: ﴿وكان یغیر عند صلاة الصبح وكان یسمع فاذا سمع اذانا امسک والا اغار﴾ یعنی د رسول الله ﷺ معمول په شپه کښې د حمله کولو او قتال کولو نه وو، یعنی مثلاً که دار الحرب ته نژدې د شپې یا ماښام په وخت باندې راوړسېږې نو دا نه چه هم هغه وخت قتال شروع کړی، بلکه د شپې تیریدو او د سحر کیدو انتظار به ئې کولو او د سحر په وخت به ئې اذان ته غوږ کیخودلو، که د هغه کلی نه به د اذان اواز راتلو نو د قتال نه به منع شو گینې قتال به ئې شروع کړو.

د قتال نه د منع کیدو مطلب دا نه دې چه هغه به ئې ترک کړو بلکه مطلب به دا وو چه د اذان په اوریدو سره به چونکه دا معلومیده چه په دې کلی کښې مسلمانان هم دی په دې وجه به فی الوقت منع شو د دې دپاره چه روستو تحقیق کولو سره قتال اوکړې شی، د امام شافعی رحمه الله نه منقول دی چه د رسول الله ﷺ د قتال شروع کولو دپاره د سحر انتظار کول په دې وجه نه وو چه د شپې قتال ممنوع دې بلکه د دې دپاره وو چه هغه اوگوری چه صحابه کرام څنگه قتال کوی یعنی د دې دپاره چه نگرانی ئې ښه اوشی وغیره وغیره مصالح، او بعض وخت به د قتال په کولو سره دا خطرهم وه چه د مسلمانانو په لاس سره خپل ملگری قتل نه شی. اه والحديث اخرجه مسلم والترمذی، قاله المنذری

[۲۶۳۵] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ تَوْقَلٍ بْنِ مُسَاحِقٍ، عَنْ ابْنِ عَصَامٍ الْمُزَنِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ فَقَالَ: "إِذَا رَأَيْتُمْ مَسْجِدًا أَوْ مَجْمَعًا مُؤَدَّنًا فَلَا تَقْتُلُوا أَحَدًا".

ترجمه: ابن عصام مزنی د خپل پلانه روایت کوی فرمائی مونږ نبي ﷺ په یوه سریه کښې ولیږلو او وئې فرمائیل کله چه جومات وویښی یا اذان واورئ نو په دغه وخت کښې هیڅوک مه وژنئ.

بَابُ الْمَكْرِ فِي الْحَرْبِ په جنگه کښې د چل کولو بیان

[۲۶۳۶] (۲) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُمَرَوِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الْحَرْبُ خُدْعَةٌ".

ترجمه: د جابر رحمه الله نه روایت هې چه نبي ﷺ فرمائیل دی جنگ د دھوکې او چل ول نوم دې.
 شرح حدیث

دا لفظ په درې طریقو سره ضبط کړې شوې دې، ﴿خدعة﴾ په ضمې د خاء او فتحې د دال سره، ﴿خدعة﴾ او سکون دال سره، ﴿خدعة﴾ په فتحې د خاء او سکون دال سره، هم دې

۱: سنن الترمذی السیر ۲ (۱۵۴۹)، (تحفة الأشراف: ۹۹۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۸۳) (ضعیف)

۲: صحيح البخاري/الجهاد ۱۵۷ (۳۰۳۰)، صحيح مسلم/الجهاد ۵ (۱۷۳۹)، سنن الترمذی/الجهاد ۵ (۱۶۷۵)، (تحفة الأشراف: ۲۵۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۸۳) (صحيح)

اخیر ته افصح وئیلې شوې دې، په دې صورت کښې به دا په وزن د «فعلة» وی او «فعلة د مرة» دپاره راځي، یعنی په جنگ کښې که چال نه کار واخستلې شی په دې شرط چه هغه چال کامیاب هم شی نو په یو ځل کښې ټول کار تمام شی او ډیره زر فتح حاصلیږي لکه چه وئیلې شی یا ار پار، او په دویم صورت کښې په «خدعة» کښې معنی به دا وی چه جنگ د دھوکې څیز دې یعنی په دې کښې چالبازی ډیره پکار راځي او په دریم صورت کښې یعنی د «خدعة» معنی به دا وی چه جنگ ډیر د دھوکې ورکولو څیز دې او مکار دې لهذا په دې کښې دې بې پرواهي او بې فکری اونکړې شی بلکه ښه د هوښیارتیا او احتیاط نه کار اخستل پکار دی لکه چه مشهور دی چه دشمن به کله هم سپک نه گنږي.

په جنگ کښې د دھوکې ورکولو یو مضبوط مثال دا کیدې شی، مثلاً ستا طرف ته یو کافر منډه وهلو سره د حملې دپاره راروان دې او ته یواځې ئې نو دلته د دھوکې نه کار اخستلو ضرورت دې هغه دا چه ته هغه او یروي او ډیر په تندئ سره دا اوایه چه اوگوره په تا پسې شاته څوک دی هغه به په ویره باندي شاته اوگوري په دې کښې به ته هغه قتل کړي، هکذا افهمنی حضرة الشيخ عند الدرس، کوم چه په حدیث کښې دی چه جنگ د دھوکې څیز دې، په دې باندي یعنی په جواز خداع فی الحرب باندي د ټولو علماء کرامو اتفاق دې، د خداع چه کوم صورت هم اختیار کړې شی په دې شرط چه هغه د معاهدې خلاف نه وی گیني دا به غدر وی چه د هغې په شریعت کښې اجازت نشته، هم په دې وجه ذمیانو سره هیڅ قسم تعرض نه شی کولې، د مسلمانانو په شان د هغوی سره معامله کولې شی، هم د دې عهد د وجې نه، هم دا مطلب دې د هغه حدیث کوم چه به وړاندي په یو باب کښې راشي، «الایمان قید الفتک لا یفتک مومن، والحديث أخرجه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی، قاله المنذری.

[۲۶۳۷] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ ثَوْرٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ غَزْوَةً وَرَىٰ غَيْرَهَا، وَكَانَ يَقُولُ: "الْحَرْبُ خَدْعَةٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَجِبْ بِهِ إِلَّا مَعْمَرٌ يُرِيدُ قَوْلَهُ الْحَرْبُ خَدْعَةٌ بِهَذَا الْإِسْنَادِ إِنْمَا يُرَوَّى مِنْ حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرٍ، وَمِنْ حَدِيثِ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ.

ترجمه: عبد الرحمن بن كعب بن مالك دخپل پلار نه روایت کوی چه کله به نبی ﷺ د جنگ اراده اوکړه نو کوم طرف ته چه به تلو دهغې نه دعلاوه توريه به ئې کوله او فرمائیل به ئې: جنگ دچل ول نوم دې. ابوداود وائی دمعمر نه بغير بل چا دې سند سره نه دې روایت کړي (یعنی معمر په دې روایت کښې متفرد دې)، اوپه دې سره به ئې د نبی ﷺ قول "الحرب خدعة" مراد اخستلو. دا لفظ صرف د عمرو بن دینار په واسطې سره د جابر بن عبد الله نه نقل دی یا دمعمر په واسطې سره د همام بن منبه نه نقل دی کوم چه هغه د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت کوی. تشریح: قوله «كان اذا اراد غزوة وری غيرها» دا هم د خدعة د قبیل نه دې، یعنی دا چه د غزوه

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۵۱)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/للجهاد ۱۰۳ (۲۹۴۷)، والمغازي ۷۹ (۴۴۱۸)، سنن الدارمي للسيار ۱۴ (۲۴۸۴) (صحيح) دون الشطر الثاني

دپاره توريه اختيار کړې شي مثلاً کوم طرف ته چه د جنگ دپاره تلل دی، د هغې په ځاني د بل جهت په باره کښې ظاهري طور معلومات ورکړې شي، چه اصل ځاني چه کوم د جنگ دې د هغې چاته پته او نه لگي

باب فی البیّات

د شپې د حملې کولویان

د بیات مطلب دا دې چه د شپې وخت د غفلت وخت وی په دې کښې په دشمن باندې ناڅاپه حمله کول چه د هغې بعض وخت ضرورت وی، په فارسي کښې دې ته شب خون ونيلې شي، په حدیث الباب کښې د بیات ذکر دې کومې ته چه تبییت هم ونيلې شي، سلمه بن اکوع رضی الله عنه فرمائی چه په دې شپه باندې ما په خپل لاس سره د مشرکینو اووه کورنۍ ختمې کړې

[۲۶۳۸] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، وَأَبُو عَامِرٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ بْنِ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا إِيَّاسُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَغَزَوْنَا نَاسًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَبَيَّتْنَاهُمْ نَقْتُلُهُمْ وَكَانَ شِعَارُنَا تِلْكَ اللَّيْلَةُ أَمِثٌ أَمِثٌ، قَالَ سَلَمَةُ: فَقَتَلْتُ بِيَدِي تِلْكَ اللَّيْلَةَ سَبْعَةَ أَهْلِ أَيْيَاتٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

ترجمه: ایاس بن سلمه دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی: چه نبی صلی الله علیه و آله په مونږه ابوبکر رضی الله عنه امیر مقرر کړو اود مشرکانو سره موجنگ اوکړو اود شپې پرې مونږه حمله اوکړه او هغوی موقتل کړل او په دغه شپه باندې زمونږه نښه (کوډ) امت امت وه سلمه وائی په دغه شپه مې د مشرکانو داووه کورونو کسان په خپل لاس مړه کړل.

تشریح: په دې حدیث کښې د شعار ذکر هم دې کوم چه مخکښې په مستقل باب کښې تیر شوې دې. والحديث أخرجه النسائي وابن ماجه قاله المنذرى.

باب فی لزوم السّاقّة

د ساقه سره دامام د پاتې کیدو بیان

[۲۶۳۹] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ شَوْكِرٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ أَبِي عُمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَهُمْ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْلُفُ فِي الْمَيْمِ، فَيُزْجِي الضَّعِيفَ وَيُرْدِفُ وَيَدْعُوهُمْ.

ترجمه: ابوالزبیر فرمائی چه جابر بن عبد الله رضی الله عنه مونږه ته حدیث بیان کړو چه نبی صلی الله علیه و آله به د سفر په دوران کښې وروسته پاتې کیدو ددې دپاره چه کمزوری به ئې د ځان سره روانول او په سورلی به ئې د ځان سره شاته سورول اود عابه ئې ورته کوله.

تشریح: د «ساقه» نه مراد ساقه الجیش دې، د مقدمة الجیش مقابل، یعنی د لښکر هغه دسته کومه چه د ټولو نه شاته روانه وی، او د ټولو نه وړاندې تلونکې ته مقدمه او ښی او

(۱) سنن ابن ماجه/الجهاد ۳۰ (۲۸۴۰)، (تحفة الأشراف: ۴۵۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۶)، سنن الدارمي/السير ۱۵ (۲۴۹۵) (حسن)

(۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۲۶۸۳) (صحيح)

گس طرف ته تلونکی ته میمنه او میسره او په مینځ کښې تلونکی ته قلب وئیلې شی، گویا د لښکر پنځه حصې کولې شی، هم په دې وجه باندې دې ته خمیس هم وئیلې شی، د لزوم الساقه مطلب دا دې چه انسان په هغه دسته کښې روان وي لکه چه په حدیث الباب کښې د رسول الله ﷺ په باره کښې راځي. (کان رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يتخلف في المعسر) رسول الله ﷺ به په لښکر پسې شاته شاته روان وو (فيزجى الضعيف ويردف ويدعو لهم) راوی در رسول الله ﷺ د شاته تلو مصلحت بیانوی چه که د چا سورلئ به سسته او کمزورې وه نو هغه به ئې شړله، او د ضرورت مطابق به ئې څوک په خپله سورلئ باندې ردیف جوړ کړو، او بل مصلحت دا دې چه د لښکر دپاره به چه څوک د هغه په وړاندې وو د هغه دپاره به ئې دعا کوله.

باب عَلَى مَا يُقَاتِلُ الْمُشْرِكُونَ

د مشرکانو سره په څه وجه جهاد او کړې شی؟

[۲۶۴۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُوا مَنَعُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى".

ترجمه: د ابوهريره نه روايت دې فرمائی چه نبی ﷺ فرمائیلى دي حکم شوې دې ماته چه جنگ وکړم د خلقو سره تردې چه: اشهد ان لا اله الا الله او وائی، کله چه دوی دا او وئیل نو دوی خپلې ویني او مالونه زمانه بچ کړل مگر د څه شرعي حق په وجه باندې او د دوی حساب الله تعالی ته سپارلی شوې دې،

تشریح: یعنی د مشرکانو سره قتال په کوم بنیاد باندې کول پکار دی او په کوم صورت کښې کول پکار دی، او د دې مقصد څه کیدل پکار دی؟ دا ټولې خبرې په احادیث الباب کښې غور کولو سره فهم ته راځي. (امرت ان اقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله) معلومه شوه چه په قتال سره مقصود اعلاء کلمه الله، او ابطال کفر، یعنی د کفر ختمول دی، کفار که بالفرض د قتال دوران کلمه او وائی نو دا خو جدا خبره ده چه هغوی ئې د زړه نه لولی یا د خان د بچ کولو دپاره، خو بهر حال د کلمې د وئیلو په وخت به د هغوی نه لاس راښکلي شی، (وحسابهم على الله) مطلب هم دا دې یعنی مونږ د ظاهر مکلف یو په ظاهره کښې به د هغوی د کلمې وئیلو په وجه باندې هغوی سره قتال نه شی کولې، د باطن حال مفوض الی الله دې.

د دې نه روستو په حدیث د انس رضی الله عنه کښې زیادت دې (وان يستقبلوا قبلتنا وان ياكلوا ذبيحتنا وان يصلوا صلاتنا)

(۱) سنن الترمذي للإيمان ۱ (۲۶۰۶)، سنن النسائي للمحاربة ۱ (۳۹۸۱)، سنن ابن ماجه للفتن (۳۹۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۰۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للجهاد ۱۰۲ (۲۹۴۶)، صحيح مسلم للإيمان ۸ (۲۶۱۰)، مسند احمد (۲/ ۳۱۴، ۳۷۷، ۴۲۳، ۴۳۹، ۴۷۵، ۴۸۲، ۵۰۲) (صحيح متواتر)

[۲۶۴۱] (۱) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَعْقُوبَ الطَّلَقَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنْ يَسْتَقْبِلُوا قِبَلَتَنَا وَأَنْ يَأْكُلُوا ذَبِيعَتَنَا وَأَنْ يُصَلُّوا صَلَاتَنَا فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ حَرَمْتُ عَلَيْكَ دِمَاؤَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا لَهُمْ مَا لِلْمُسْلِمِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ".

ترجمه: دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلى دى ماته حکم شوي دې چه جنگ او کرم دخلقو سره تردې چه لاله الا الله وان محمدا عبده ورسوله او وائی، او زمونږه قبلي ته مخ کوي او زمونږه حلاله خوري اوزمونږ په شان مونږ کوي کله چه دوی دا کارونه او کړي نوپه مونږه باندې ددوی وینې او مالونه حرام شول مگر په حق دشریعت باندې چه ددوی دپاره دې په شان دهغه کوم چه دمسلمانانو دپاره دې اودهغه حق په وجه کوم چه په دوي باندې دې په شان دهغه کوم چه په مسلمانانو باندې دې.

شرح حدیث

دا ټول څیزونه هم د اسلام ظاهري علامات دی، نو مطلب دا شو چه کوم سړې کلمه وائی او کلمه لوستونکو ته کوم چه ظاهري اعمال دی هغه اختیاروی نو هغه به مسلمان گنرلې شی، د دې نه معلومه شوه چه د اسلام په معتبر کیدو کښي به د شعائر اسلام اعتبار وی، پس د مسلمانانو قبله اختیارول او د هغې خپلول، او د مسلمانانو د لاس ذبیحه جائز گنرل دې ټولو څیزونو لره به اعتبار وی، یو سړې کلمه خو وائی خو کعبه خپله قبله نه منی، یا د مسلمان ذبیحه ناجائزه گنرې، یا د مونږ نه انکار کوی، دا ټول څیزونه د هغه د کفر په علاماتو کښي دی لکه یو سړې چه کلمه خو وائی خو د هغې سره زنا هم په غاړه کښي اچوی کوم چه د کفر په شعائرو کښي دې نو د هغه ظاهر اسلام هم معتبر نه دې.

دا د (امرت ان اقاتل الناس) والا حدیث د کتاب الزکاة په شروع کښي تیر شوي دي، وحديث انس اخبرنا البخاري تعليقا، واخرجه الترمذي والنسائي قاله المنذرى.

[۲۶۴۲] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَرْوِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ حُمَيْدٍ الْقَطَوِيلِ، عَنْ أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ الْمُشْرِكِينَ بِمَعْنَاهُ".

ترجمه: دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلى دى ماته حکم شوي دې چه جنگ او کرم دمشرکانو سره اوباقی روایت دتیر روایت په شان دي.

[۲۶۴۳] (۳) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنِي، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، حَدَّثَنَا أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً إِلَى الْحَرَقَاتِ فَذَرُوبْنَا فَهَرَبُوا، فَأَذْرَكْنَا رَجُلًا فَلَمَّا غَشِيْنَاهُ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَضَرَبْنَاهُ حَتَّى قَتَلْنَاهُ، فَذَكَرْتُهُ لِنَبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

(۱): صحيح البخاري/ الصلاة ۲۸ (۳۹۲)، سنن الترمذي/ الإيمان ۲ (۲۶۰۸)، سنن النسائي/ تحريم الدم ۱ (۳۹۷۲)، والإيمان ۱۵ (۵۰۰۶)، (تحفة الأشراف: ۷۰۶)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۲۴، ۱۹۹/۳) (صحيح)
(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۸۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/ الصلاة ۲۸ (۳۹۳) تعليقا (صحيح)
(۳): صحيح البخاري/ المغازي ۴۵ (۴۲۶۹)، والدييات ۲ (۶۸۷۲)، صحيح مسلم/ الإيمان ۴۱ (۹۶)، سنن النسائي/ الكبرى (۸۵۹۴)، (تحفة الأشراف: ۸۸) (صحيح)

فَقَالَ: "مَنْ لَكَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ مَا قَالَهَا فَخَافَةَ السَّلَاحِ، قَالَ: أَفَلَا شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ حَتَّى تَعْلَمَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ قَالَهَا أَمْ لَا مَنْ لَكَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟" فَمَا زَالَ يَقُولُهَا حَتَّى وَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَسْلَمْ إِلَّا يَوْمَئِذٍ.

ترجمه: د اسامه بن زيد رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله مونږه په یو وړوکی لښکر کښې حرقات طرف ته اولیرلو کله چې هغوی زمونږ دراتگ نه خبر شول نو اوتښتیدل نومونږه دهغوی یوکس گیرکړو هغه لاله الا الله او وئیل او مونږ دې وهلو تردې چې هر مو کړو، بیا مې دا واقعہ نبی صلی الله علیه و آله ته ذکر کړه تبي صلی الله علیه و آله او فرمائیل دلا اله الا الله په مقابل کښې به د قیامت په ورځ ستا څوک امداد کوي ماعرض او کړوای دالله رسوله هغه څوکلمه دوسلې دویریږي دوجې نه وئیلې وه نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل آیاتا دده زړه سیري کړې وو چې تاته دا معلومه شوه چې دویریږي نه ئې کلمه وئیلې وه او که نه دلا اله الا الله په مقابل کښې به د قیامت په ورځ ستا څوک امداد کوي دا خبره به ئې باربار کوله ما ارمان او کړو چې کاش چې هم دانن زه مسلمان شوې وې

تشریح: سیدنا اسامه بن زيد رضي الله عنه فرمائی چې رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ په یوه سريه کښې مقام حرقات ته اولیرلو، هغوی ته زمونږ د ورتلو په څه طریقه خبر اوشو هغوی خپل کلي پریخودلو او اوتختیدل خو بیا هم مونږ په هغوی کښې یوکس دوه گیر کړل، چې کله مونږ هغوی گیر کړل نو هغوی «لا اله الا الله» اووې، مونږ هغوی د دې باوجود قتل کړل (په دې خیال چې دوی په دې کلمه ځان خلاصوي، په واپسې کښې ما د دې ذکر رسول الله صلی الله علیه و آله ته اوکړو نو هغه ډیر ناراضه شو او وې فرمائیل «من لك بلا اله الا الله يوم القيامة؟» چې کله د قیامت ورځ شی نو ته به دهغه د «لا اله الا الله» څه جواب ورکوي، رسول الله صلی الله علیه و آله بار بار دا جمله وئیل، هغه فرمائی چې د رسول الله صلی الله علیه و آله د دې سختې ناراضتیا د وجې نه ما په خپل زړه کښې ارمان او کړو چې ارمان ما د دې حرکت نه مخکښې اسلام نه وو قبول کړې، بلکه د دې نه روستو مې قبول کړې وې، او کومه گناه چې زما نه شوې ده دا زما نه د اسلام نه بلکه د کفر په حالت کښې شوې وې، او بیا په اسلام راوړلو سره هغه ختمه شوې وې. والحديث أخرجه البخاري ومسلم والنسائي، قاله المنذرى.

[٢٦٤٤] (حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ اللَّيْثِ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ بْنِ الْحَيَّارِ، عَنْ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ فَقَاتَلَنِي، فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ ثُمَّ لَادَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ، فَقَالَ: أَسْلَمْتُ لِلَّهِ أَفَأَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَقْتُلْهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ قَطَعَ يَدَيَّ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَقْتُلْهُ فَإِنَّهُ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ يَمْنُزِلُكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَأَنْتَ يَمْنُزِلُهُ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ."

ترجمه: مقداد بن اسود رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چې د نبی صلی الله علیه و آله به خدمت کښې مې عرض اوکړو چې ای دالله رسوله ستاسو څه رای ده که چرې زه دیو مشرک سره مخامخ شوم او هغه

ماسره جنگ شروع کړی او یو لاس می په توره پرې کړی او ددې نه پس دې دوني شاته پټ شي او او وائی چه مادالله دپاره اسلام قبول کړو، نو ایاددي خبرې نه پس ئې زه قتل کړم؟ نبی ﷺ او فرمائیل نه، دې مه وژنه ماعرض او کړو ای دالله رسوله ده چه زمالاس پرې کړې دې نبی ﷺ او فرمائیل دې به نه وژني که چرې ته دې مړ کړي نو دې به ستا په هغه حالت باندې شي کله چه دې تانه وو وژلې اوته به دده په هغه حالت باندې شي کله چه ده کلمه نه وه وئیلې.

تشریح: سیدنا مقداد بن اسود رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو خل ما د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه که زه یو کافر ته مخامخ شم او بیا زما او د هغه تر مینځه قتال شروع شی، او هغه زما لاس په توره باندې پرې کړی، او بیا زه د هغه طرف ته متوجه شم، یعنی د قتل کولو دپاره نو هغه زما نه بچ کیدو سره د یوې اونې شاته پټ شی او چه کله زه په هغه باندې وار کوم نو هغه او وائی چه «اسلمت لله» نو ایا په دې حالت کښې زه هغه قتل کولې شم؟ نو هغه زه منع کړم چه نه دی قتل کول پکار، وړاندې روایت کښې دا دی.

فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَأَنْتَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ.

شرح حدیث

د دې حدیث په مطلب باندې لږ په غور سره ځان پوهه کړئ، د دې ترجمه دا ده چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه که تا د دې باوجود هغه قتل کړو نو (بیاد ساته) هغه خوبه داسې شی څنگه چه ته وې، د هغه د قتل کولو نه مخکښ، او ته به داسې شی څنگه چه هغه وو د کلمې وئیلو نه مخکښ.

په دې کښې دا اشکال دې چه هغه دشمن د کلمې وئیلو نه مخکښې کافر وو نو د دې مطلب دا شو چه دا مسلمان به د هغه د قتل کولو په وجه باندې د هغه دشمن په شان کافر شی، حال دا چه د مسلمان په قتل سره څوک کافر کیږی نه، او فاسق فاجر کیږی، دا خو د خوارج او معتزله مسلک دې چه د کبیره گناه د وجې نه انسان د دائره اسلام نه خارج کیږی، په دې وجه اهل سنت د دې حدیث توجیه داسې کړې ده چه په دې حدیث کښې تشبیه د کفر او اسلام په اعتبار سره نه ده بلکه د لازم کفر او لازم اسلام په اعتبار سره ده او هغه دې مباح الدم او غیر مباح الدم کیدل، لهذا مطلب دا شو چه د هغه د قتل کولو نه روستو به ته هم هغه شان مباح الدم شي څنگه چه هغه دشمن د کلمې وئیلو نه مخکښې مباح الدم وو خو د کافر اباحت دم د هغه د کفر په وجه باندې دې او د دې مسلمان قاتل قصاصاً، کذا فی البذل نقلاً عن القاری، او که هیڅ قسم توجیه اونکړې شی او دا په ظاهر باندې اوساتلې شی نو دا هم ممکن ده چه په دې صورت کښې به دا په مبالغه فی الزجر والتوبيخ باندې محمول وی، یوه توجیه خو په دې کښې دا هم کړې شوې ده چه دا حدیث په خپل ظاهر باندې دې خو د استحلال قتل په صورت کښې، یعنی چه د کلمه گو قتل حلال گنړلو سره او کړې شی، والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی، قاله المنذرى.

باب النّهي عن قتل من اعتصم بالسجود^(۱)

بیان د ممانعت د قتل دهغه چا چه په سجده باندې پناه حاصل کړي

[۲۶۴۵] حَدَّثَنَا هَذَا بَنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا أَبُو مَعَاوِيَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيَّةً إِلَى خَثْعَمٍ فَأَعْتَصَمَ نَاسٌ مِنْهُمْ بِالسَّجْدِ فَأَنْزَعَهُ فِيهِمُ الْقَتْلُ، قَالَ: قَبْلَهُ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ لَهُمْ بِنِصْفِ الْعَقْلِ وَقَالَ: "أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَطْرَفِ الْمُشْرِكِينَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ؟ قَالَ: لَا تَرَاغَى نَارَاهُمَا"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ هُشَيْمٌ، وَمَعْمَرٌ، وَخَالِدُ الْوَاسِطِيُّ، وَجَمَاعَةٌ لَمْ يَذْكُرُوا جَرِيرًا.

ترجمه: د جرير بن عبد الله نه روایت دې فرمائی چه خثعم قبیلې ته نبی ﷺ یووړو کي لښکر اولیرلو، په دوی کښې څه کسانو (چاچه اسلام قبول کړې وو او دوی نه د مشرکانو سره اوسیدل) په سجده پریوتل او د قتل نه ئې ځان بچ کول غوښتل نو مجاهدینو دوی لره کافر او گنرل او قتل ئې کړل کله چه نبی ﷺ ته ددې واقعي خبر اور سیدو نو نبی ﷺ د وژلي شوو وارثانو ته د نیم دیت ورکولو حکم او کړو او وئې فرمائیل زه دهغه مسلمان نه بیزار یم څوک چه د کافرو په مینځ کښې اوسېږي چا عرض او کړو په څه وجه باندې اې د الله رسوله؟ نبی ﷺ او فرمائیل په دې وجه چه د اسلام اور او د کفر اور په یوځای کښې نه شی پاتی کیدی، ابو داود وائی داروایت هشیم، معمر، او خالد واسطی او یوې ډلې نقل کړې دې او جریر ئې په کښې نه دې ذکر کړې.

شرح حدیث

رسول الله ﷺ یوه سریه اولیرله خثعم قبیلې طرف ته نو کله چه دا سریه هلته اور سیده او مقابله شروع شوه نو په هغوی کښې بعض خلقو د خپل اسلام ثابتولو دپاره د سجدو په ذریعه پناه او غوښتنه یعنی د مونځ په شان سجده کول ئې شروع کړل، یعنی په ځانې د دې چه هغوی په ژبې سره وائی چه مونږ مسلمانان یو او اسلام مو قبول کړې دې، د اسلام دلیل ئې د هغوی په وړاندې ظاهر کړو، (چه دعوی مع الدلیل شی) خو سریه د هغوی د دې فعل طرف ته التفات ونکړو، او په تیزی سره ئې قتل کول، چه کله رسول الله ﷺ ته د دې واقعي اطلاع او شوه نو رسول الله ﷺ د هغه مقتولینو دپاره، یعنی د هغوی د وارثانو دپاره په قاتلینو باندې د نیم دیت فیصله او کړه، او دا ئې هم او فرمائیل چه زه د داسې مسلمان نه بری یم (یعنی د هغه ذمه دار نه یم) کوم چه د مسلمانیدو باوجود د مشرکانو تر مینځه اوسېږي.

یعنی دا څو افراد کوم چه د قبیله خثعم وو او اسلام ئې قبول کړې وو او د اسلام راوړلو باوجود په خپل خپل ځانې کښې مقیم وو نه د هغه ځانې نه منتقل شو او نه ئې رسول الله ﷺ ته د خپل اسلام خبر ورکړو حال دا چه په دې دوه خبرو کښې یوه ضروری وه، نو د

^(۱) په الدر المنضود کښې او بعض درسی نسخو کښې دلته د باب دا عنوان موجود نه دې بلکه دا احادیث په باب سابق کښې ذکر کړې شوي دي. ابو عمار عبدالمالك

^(۲) سنن الترمذي للسیر ۴۲ (۱۶۰۵)، سنن النسائي للقسامة ۲۱ (۷۸۴)، عن قيس مرسلًا، (تحفة الأشراف: ۳۲۲۷) (صحیح)

هغوی په مقتول کیدو کښې خپله د هغوی فعل ته هم دخل شو، هم په دې وجه باندې رسول الله ﷺ د هغوی دپاره د نصف دیت فیصله او فرمائيله.

﴿ قالوا : يا رسول الله ! لم ؟ قال : لا ترانی ناراهما ﴾ (تراءى) په اصل کښې (تراءى) وويوه تاء تخفیفاً حذف کولې شی، او نار په ترکیب کښې فاعل دې دپاره د فعل، د رؤیت نسبت د نار طرف ته مجازی دې مراد اهل نار دی، صحابه کرامو د هغه ﷺ نه تپوس او کړو چه داسې ولې ده؟ رسول الله ﷺ د دې وجه بیان او فرمائيله چه داسې پکار وو چه په فریقین (یعنی مسلم او کافر کښ) د یو اور د بل اور نه وینی، یعنی په مسلمین او مشرکین کښې دومره فاصله کیدل پکار دی چه په هغوی کښې که هر یو په خپل کور کښې اور بل کړی، روښانه کړی نو د هغې رنډا د بل چا کور ته او نه رسیږی، یعنی که په یو کلی کښې بعض خلق اسلام قبول کړی نو هغوی له پکار دی چه اوس هغوی هلته پاتې نه شی بلکه د هغه ځانې نه هجرت کولو سره لار شی هله خو به د یو اور د بل اور نه وینی، او په دې ذکر شوې واقعیه کښې هغوی داسې کړې نه دی په دې وجه د هغوی نیم دیت واجب کړې شو، په ځانې د کامل دا چه صحابه کرامو په ﴿ لم ﴾ سره تپوس کړې دې د دې تعلق د ماقبل دواړو جملو سره کیدې شی ﴿ امر لهم بنصف العقل ﴾ سره هم او د ﴿ انا برئ ﴾ سره هم. والحديث اخرجه الترمذی والنسائی، قاله المنذرى.

باب فی التَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ

د کفارو د مقابلې نه د تختیدلو بیان

یعنی د جنگ په ورځ باندې د جنگ نه واپس تلل چه حرام دی، په وخت د وجود د شرائطو، په حدیث کښې دا د کبائرو نه شمار کړې شوې ده.

[۲۶۴۶] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، عَنْ الزُّبَيْرِ بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نَزَلَتْ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ سَوْدَةَ الْأَنْفَالِ آيَةً ۖ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ حِينَ قَرَضَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَنْ لَا يَفِرَّ وَاحِدٌ مِنْ عَشْرَةٍ، ثُمَّ إِنَّهُ جَاءَ تَخْفِيفٌ فَقَالَ: الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ سَوْدَةَ الْأَنْفَالِ آيَةً ۖ قَرَأَ أَبُو تَوْبَةَ إِلَى قَوْلِهِ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ سَوْدَةَ الْأَنْفَالِ آيَةً ۖ قَالَ: فَلَمَّا خَفَّفَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ مِنَ الْعِدَّةِ نَقَصَ مِنَ الصَّبْرِ بِقَدَرِ مَا خَفَّفَ عَنْهُمْ.

ترجمه: عکرمه د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت کوی چه فرمائیل ئې چه کله دا ذکر شوې آیت نازل شو نو مسلمانانو دا حکم گران او گنړلو چه یوکس مسلمان دي د لسو کسانو د مقابلې نه نه تښتي نو په دې حکم کښې اساني راغله او الله تعالی بل حکم نازل کړو کله چه الله تعالی اولیدل چه تاسو کمزوری ئې یعنی که چرې تاسو سل کسان ئې نو په دوه سوو کسانو به غالب کیږئ او که چرې زر کسان ئې نو په دوه زرو به غالب کیږئ راوي وائی کله چه الله تعالی په تعداد کښې کمې راوستو نو د خلقو په صبر کښې هم دومره کمې راغې.

(۱) صحیح البخاري للتفسير ۷ (۶۷۵۳)، (تحفة الأشراف: ۶۰۸۸) (صحیح)

شرح حدیث

په دې آيت كريمه كښې د جهاد متعلق يو خاص حكم ذكر شوي دي، هغه دا چې د دوه سوو كفارو د مقابلې دپاره شل مسلمانان كافي دي، يعنې كفار كه د مسلمانانو په نسبت لس چنده وي، نو د مسلمانانو مقابله واجب ده تيخته ترې جائز نه ده، گويا په شروع كښې مصابرة الواحد بالعشرة او مصابرة العشرة بالمائة واجب وه، وړاندې په آيت كريمه كښې دي ﴿الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ الله پاك فرمائي، اوس مونږ په دې حكم كښې تخفيف او كړو ستاسو د ضعف د وجې نه، لهذا اوس زمونږ فيصله دا ده چې سل مسلمانان په دوه سوه كفارو باندې د غلبې دپاره كافي دي، او زر مسلمانان په دوه زره كفارو باندې د غلبې دپاره كافي دي، گويا اول د لس چنده سره مقابله واجب وه، روستو صرف دوو چنده سره وجوب باقى پاتې شو، مصابرة الواحد بالعشرة... په خائي مصابرة الواحد بالاثني شو.

په دې حديث كښې ابن عباس رضي الله عنهما هم دا فرمائي چې حكم اول چونكه په مسلمانانو باندې گران وو هم په دې وجه دا تخفيف او كړې شو.

﴿قال: فلما خفف الله تعالى عنهم من العدة نقص من الصبر بقدر ما خفف عنهم﴾ ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي چې الله پاك چې خومره تخفيف د تعداد په اعتبار سره فرمايلي وو هم د هغې په اندازه د هغوى په صبر او استقلال كښې هم كمې راغلو، نو گويا معامله هم هغه شان پاتې شوه، معلومه شوه چې د مشقت او مصيبت په اندازه الله پاك په هر يو مومن كښې صبر او استقلال پيدا كوي، والحديث اخرجه البخارى، قاله المنذرى.

[٢٦٤٧] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى، حَدَّثَهُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ كَانَ فِي سَرِيَّةٍ مِنْ سَرَايَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَحَاصَّ النَّاسُ حَيْصَةً فَكُنْتُ فِيهِمْ حَاصًّا، قَالَ: فَلَمَّا يَرَزْنَا قُلْنَا كَيْفَ نَصْنَعُ وَقَدْ قَرَرْنَا مِنَ الرَّحْفِ وَبُؤْنَا بِالْغَضَبِ، فَقُلْنَا: نَدْخُلُ الْمَدِينَةَ فَتَنْتَبِهُ فِيهَا وَيَرْهَبُ وَلَا يَرَانَا أَحَدٌ، قَالَ: قَدْ خَلْنَا فَقُلْنَا لَوْ عَرَضْنَا أَنْفُسَنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ كَانَتْ لَنَا تَوْبَةٌ أَقْمَنَا، وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ ذَهَبْنَا، قَالَ: فَجَلَسْنَا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ فَلَمَّا خَرَجَ قُمْنَا إِلَيْهِ فَقُلْنَا: نَحْنُ الْقَرَارُونَ، فَأَقْبَلَ إِلَيْنَا فَقَالَ: "لَا بَلَّ أَنْتُمُ الْعَكَارُونَ"، قَالَ: قَدَنُوا فَقَبَّلْنَا يَدَهُ، فَقَالَ: إِنَّا فِتْنَةُ الْمُسْلِمِينَ."

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما نه روايت دي فرمائي چې زه په يو سريه لښکر كښې وم درسول الله د سرايا نه، فرمائي چې د مشركانو د مقابلې نه خلق او تنبديل په دغه خلقو كښې زه هم شامل وم څوك چې تنبديدلي وو، مونږه چې كله او دريدو نو په خپل مينځ كښې مو مشوره او كړه چې اوس مونږ له څه كول پكار دي مونږ خود مشرکانو د قابلې نه او تنبديدو او د الله د غضب مستحق شو بيا مونږ په خپل مينځ كښې او وئيل چې مدينې ته به لاړ شو او هلته به او سيږو كله چې بل ځل د جهاد حكم اوشی نو جهاد ته به او خو په داسې حال كښې چې څوك

(١) سنن الترمذي للجهاد ٣٦ (١٧١٦)، سنن ابن ماجه / الأدب ١٦ (٣٧٠٤)، (تحفة الأشراف: ٧٢٩٨)، وقد أخرجه: مسند أحمد (١١٠، ١٠٠، ٩٩، ٨٦، ٧٠، ٥٨، ٢٣/٢) ويأتي هذا الحديث في الأدب (٥٢٢٣) (ضعيف)

مو اونه ويني بهرحال مونږ مدينې ته راوړسيدو او هلته مونږ او وئيل کاش چه مونږه د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر وي او خپل خانونه مو هغه ته پيش کړي وي که چرې زمونږ توبه قبوله شي نو مونږ به پاتې شو او که توبه موقبله نه شي نولار به شو دې وائي بهرحال مونږ واپس لاړو او د نبي ﷺ سره کيناستونږي ﷺ ته مودسحر دمونځ نه مخکښې انتظار کولو نو هرکله چه را اووتلو نو مونږ اودريدو او ورته ورغلو او عرض مو اوکړو چه اي دالله رسوله مونږه تنبتيديلي خلق يو نبي ﷺ زمونږ طرف ته متوجه شو او وئې فرمائيل هيڅ کله داسې نه ده تاسو جنگ ته دوباره راتلونکي خلق يئ عبدالله وائي مونږ چه دا واوريدل نو خوشحاله شواو نبي ﷺ ته نور ورنژدي شو او دهغه لاسونه مونږکل کړل، نبي ﷺ اوفرمائيل زه دمسلمانانو دپناه ځاني يم.

تشریح: سيدنا عبدالله بن عمر رضي الله عنه خپله يوه واقعه عبدالرحمن بن ابی لیلی ته بيانوي چه يو ځل زه په يوه سريه کښې اوم د رسول الله ﷺ د سرايا نه، زمونږ د سريه والا د انهزام او شکست د وجې نه د جنگ نه او تختيدل، زه هم په تيخته کونکو کښې اوم، پس چه کله مونږ د ميدان جنگ نه راوتلو نو مونږ سوچ اوکړو بلکه خپل مينځ کښې مو يو بل ته اووې چه اوس څه اوکړو مونږ خو د جنگ نه تختيدلي يو، او واپس شوې يو د الله پاک په غضب سره، يعنې داسې کار مو کړې دې کوم چه د الله پاک او دهغه د رسول د غضب باعث وي، نو مونږ دهغه سره دا صلاح او مشوره اوکړه چه مدينې منورې ته داخل شو، په ظاهره کښې مراد دا دې چه د شپې په وخت پتې طريقې سره، بيا ايسار وو يعنې په خپلو کورونو کښ، د دې دپاره چه دهغه ځاني نه لاړو شو دهغه په خدمت کښې يعنې د ورځې، يعنې په مدينه کښې د شپې په وخت داخليدو سره خپلو خپلو کورونو ته اورسيږو نو د شپې به مو څوک ويني هم نه، بيا د سحر په وخت به د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، هغه فرمائي، پس مونږ مدينې ته داخل شو بيا به د تجويز او ارادې مطابق سحر د رسول الله ﷺ په خدمت کښې د تلو اراده اوکړه په دې خيال چه که زمونږ قصور معاف کيږي نو په مدينه منوره کښې به ايسار شو، او که داسې نه وي نو د مدينې منورې نه به چرته لرې لاړ شو، پس هم دا ټول مضمون مونږ په ذهن کښې ساتلو سره د سحر د مانځه نه مخکښې دهغه د حجرې په دروازه باندې کيناستلو، چه کله رسول الله ﷺ بهر تشریف راوړلو نو مونږ دهغه په ليدو باندې اودريدو، او د خپل جرم اعتراف کولو سره مو هغه ته عرض اوکړو «نحن الفارون» چه مونږ ټول ميدان جنگ نه تيخته کونکي يو، رسول الله ﷺ زمونږ طرف ته متوجه شو او وې فرمائيل: «لا بل انتم العکارون» رسول الله ﷺ اوفرمائيل نه بلکه تاسو واپس کيدو سره دوباره حمله کونکي يئ «د رسول الله ﷺ دا طرز عمل او کلام اوريدلو سره په مونږ کښې ساه راغله او په هغه باندې مو ځان قربان کړو، پس وړاندې په روايت کښې دي، پس مونږ هغه ته نور هم نژدې شو او مونږ ټولو د هغه لاس مبارک خکل کړو، رسول الله ﷺ مونږ نه نوره هم توجه پيدا کړه او وې فرمائيل «انا فنة المسلمين» چه زه د مسلمانانو پناه گاه يم او د مرکزي فوج قائم مقام يم، رسول الله ﷺ هغوی ته «عکارون»

اوفرمائیلو، یعنی «متحیزون» او دا اشاره ده د آیت کریمه طرف ته «وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ ذُبُرُهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ» یعنی کوم سړې چه میدان جنگ پریخودلو سره اوتختی هغه د الله پاک د غضب مستحق وی، خو د دې حکم نه دوه مستثنی دی، یو متحرف لقتال، او یو متحیز الی فتنه، یعنی دا دوه کسان د فرار من الزحف په وعید کښې داخل نه دی، او رسول الله ﷺ د ابن عمر رضی الله عنهما دې سربیه ته «متحیزا الی فتنه» نه شمار کړل، د دې مطلب دا دې چه که مسلمان فوجی د مختصر او ناکافی کیدو د وجې نه د میدان جنگ نه په دې وجه واپس شی چه د مرکزی فوج نه تعاون حاصل کړی نو بیا دا په دې وعید کښې داخله نه ده، او دا فرار، فرار نه دې، په داسې طریقه چه رسول الله ﷺ هغه خلقو ته فرمائی او تسلی ورکوی چه ستاسو دا تیخته فرار نه دې بلکه تحیز الی فتنه دې، مدینه منوره او رسول الله ﷺ په منزله د مرکزی فوج دی، لهذا تاسو دوباره د مقابله کولو دپاره دلته ماته د مدد اخستلو دپاره راغلی یئ، ابن ابی حاتم هم دا حدیث رایت کړې دې، د هغه په روایت کښې دا زیادت دې، «وقرا رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هذه الآية، او متحیزا الی فتنه، کذا فی تفسیر ابن کثیر» حافظ ابن کثیر فرمائی چه په یوه موقع باندې سیدنا عمر رضی الله عنهما هم داسې فرمائی و، چه کله په جنگ جسر کښې ابو عبید شهید کړې شو د مجوس دلبسکر د کثرت د وجې نه نو سیدنا عمر رضی الله عنهما اوفرمائیل «لو انحاز الی کنت له فیه» چه که هغه زما طرف ته راغلی وې یعنی په طور د مدد طلب کولو نوزه به د هغوی دپاره «فتنه» ثابت شوې وې په آیت کریمه کښې بله استثناء د هغه سړی دپاره ده کوم چه متحرف لقتال وی یعنی د څه جنگی مصلحت په وجه باندې فوج خپل شکست ظاهرولو سره شاته شی، لکه چه بعض وخت په قتال کښې داسې هم کولې شی په دشمن باندې د فتح حاصلولو دپاره، والحديث اخرجه الترمذی وابن ماجه، قاله المنذرى.

[۲۶۴۸] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ، عَنْ أَبِي نَعْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: نَزَلَتْ فِي يَوْمٍ يَذُرُومَن يَوْمَهُمْ يَوْمَئِذٍ ذُبُرُهُ سَوْرَةُ الْأَنْفَالِ آيَةً ۱۷.

ترجمه: دابو سعید خدری رضی الله عنه روایت دې چه دا ایت: «وَمَنْ يَوْمَهُمْ يَوْمَئِذٍ ذُبُرُهُ» دغزوه بدر په ورځ نازل شوې دې.

تشریح: یعنی دا آیت شریفه د جنگ بدر په باره کښې نازل شوې وو، د یوم اطلاق د حرب په معنی کښې هم وی لکه چه وئیلې شی ایام العرب حروبها.

(د تولى يوم الزحف حکم): ځان پوهه کړه چه تولى يوم الزحف د جمهورو علماء کرامو په نزد، چه په هغې باندې د اکثر و اتفاق دې حرام دې، او دا حکم د هغوی په نزد دائمی دې، د همیشه دپاره د جنگ بدر سره خاص نه دې، په جنگ بدر کښې د «تولى» په باره کښې نص قطعې دې او په دې باندې سخت وعید دې، په قران کریم کښې مذکور دې، لهذا دې باره کښې خو د چا اختلاف بالکل نشته، که اختلاف دې نو د جنگ بدر نه علاوه په باقی

جنگونو کښې دې، د جمهورو مسلک خو هم دا دې چه کوم حکم د بدر دې هم هغه حکم د روستو جنگونو دې، خو بهر حال جائز دې، اوس نزدې تیر شو مصابرة الواحد بالعشرة او مصابرة الواحد بالاثین بیان، او په دې کښې دویم قول دا دې چه د تولى يوم الزحف حرمت خاص دې د جنگ بدر سره چه د هغې خو قرائن دی، مثلاً خپله په آیت کریمه کښې تصریح ده د «یومئذ» د دې نه مراد جنگ بدر دې، دویم دا چه د جنگ بدر نه پس په جنگ احد کښې د صحابه کرامو تیخته موندلې شوې ده او په دې باندې هیڅ وعید او تعنیف اونکړې شو، هم دغه شان په یوم حنین کښې هم تولى بیا موندلې شوې ده، کما قال تعالى «ثم ولیم مدبرین» د دې دویمې رائي په قائلینو کښې د صحابه کرامو نه ابو سعید خدری او تابعینو کښې نافع، حسن، قتاده وغیره حضرات دی، دا خلق د دې خبرې قائل دی چه دا آیت کریمه کوم چه د جنگ بدر په باره کښې نازل شوې دې چه په هغې کښې په فرار من الزحف باندې سخت وعید دې، منسوخ الحکم دې او آیت الضعف دا منسوخ کړو: «الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا»، د دې جماعت په نزد د دې دویم آیت کریمه د نزول نه پس اول حکم منسوخ شو او فرار من الزحف کبیره گناه پاتې نه شوه، جمهور وائی چه د جنگ بدر والا آیت منسوخ نه دې بلکه هغه د همیشه دپاره دې، خو په شرط د ضعف یعنی که مشرکین د دوچند نه زیات نه وی، او د آیت وعید د نه منسوخ کیدو دلیل دا دې چه د آیت وعید نزول انقضاء حرب او قتال نه پس شوې دې، بیا منسوخ کیدې څنگه شی، امام قرطبی رحمه الله فرمائی «والی هذا ذهب مالک والشافعی اکثر العلماء وفى صحیح مسلم عن ابی هريرة ان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال اجتنبوا السبع الموبقات» او په دې حدیث کښې د دغه اووه موبقات نه یو تولى عن الزحف هم دې، قال القرطبی وهذا نص فى المسئلة. پاتې شوه دا خبره چه په جنگ احد کښې تیخته موندلې شوې وه، نو جواب دا دې چه هلته فرارا اکثر من الضعف نه وو «ولا خلاف فى جوازه»، او دا وئیل هم صحیح نه دی چه په هغه باندې تعنیف نه دې کړې شوې، او هم دا حال د فرار یوم حنین دې، او دا چه وئیلې شی چه ایت وعید د یوم بدر سره خاص دې ځکه چه په آیت کریمه کښې د «یومئذ» تصریح ده، نو جمهور دا جواب ورکوی چه د دې نه مراد یوم بدر نه دې بلکه مطلق یوم الزحف دې چه په هغې باندې د الله پاک قول «اذا لقیتم الذین کفروا زحفا» دال دې، لهذا د تخصیص بنیاد ختم شو، او دا چه په حدیث الباب کښې د ابن عمر د فرار واقعه ذکر ده نو په دې کښې دواړه احتمال دا کیدې شی چه د هغوی فرار من الضعف وی، دویم دا چه د اکثر من الضعف نه وی (۱)، که دویم دې، نو بیا خو هیڅ اشکال نشته او که اولنې صورت دې نو د

(۱) د شارحینو میلان هم دې طرف ته معلومیږي چه د صحابه کرامو چه کومې د فرار قصې پېښې شوې وې هغه اکثر د ضعف د وجې نه دی کومې چه اصولاً جائز دی بیا به په دې باندې دا اشکال وی چه اکثر د من الضعف نه فرار خو هسې هم جائز دې تحیز الی فقه وی یا نه وی، رسول الله ﷺ دا په تحیز الی فقه باندې ولې محمول کوی؟ د دې جواب دا دې چه د صحابه کرامو حال ته کتلو سره په دې وجه چه هغوی خوبه د دوچند او درې چند نه هم تیخته عام طور سره نه کوله، لهذا د هغوی د تسلې دپاره

حضرت گنگوهی په تقریر کښې دې چه چونکه دلته قصه کښې د هغوی ندامت بلکه شدت ندامت مذکور دې کوم چه په حقیقت کښې توبه ده نو په دې وجه دا خلق په وعید کښې داخل نه شو، او رسول الله ﷺ هم هغوی معاف کړل، امام قرطبی د دې د لاندې د بعض علماء کرامو چه په هغوی کښې ابن الماجشون هم دې نه دا نقل کړې دی چه په مسئله د فرار کښې د ضعف، قوت او عدة لحاظ هم ضروری دې لهذا د مسلمین او مشرکین تعداد برابر کیدو په صورت کښې هم که د قوه او عدة په لحاظ سره مشرکین د مسلمانانو نه دوچند وی نو بیا هم فرار جائز دې، هغه فرمائی خو د جمهورو په نزد چه ترڅو پورې مشرکین د دوچند نه زیات نه وی فرار جائز نه دې، او د زیادت په صورت کښې هم صبر او استقلال اولی دې، بیا د دې نه روستو هغوی د صحابه کرامو بعض جنگونه په مثال کښې پیش کړل لکه په غزوه موته کښې د مسلمانانو لښکر چه د هغوی تعداد صرف درې زره وو او هغوی د دوه لاکهو په مقابله کښې مضبوط ولاړ وو، چه په هغې کښې یو لاکه خو رومیان وو یعنی عجمی، او یو لاکه د قبيله لخم او جزام عرب وو، الی اخر ما ذکر والحديث اخرجه النسائی قاله المنذرى.

وهذا اخر ما اردت ايراده فى هذا الباب، والى هنا تم الجزء الثالث من بذل المجهود، ونسأ الله تعالى التوفيق والتسديد فى جميع الخيرات واتمام هذا الشرح، وما ذلک على الله بعزیز.

باب فی الأسیر یکره علی الکفر

بیان دهغه مسلمان قیدی چه په کفر کولو باندې مجبوره کړې شی

د اسیر نه مراد مسلمان قیدی دې لکه چه ظاهره ده، د هغه ترجمه الباب نه چه خو صفحات پس راځی «باب فی الأسیر یکره علی الاسلام» هلته د اسیر نه مراد کافر قیدی دې، لهذا دا دواړه ترجمه الباب په خپل مینځ کښې متقابلین دی، دغه شان د کفر نه مراد دلته د کفر حقیقت نه دې مراد بلکه اجراء کلمه الکفر علی اللسان مراد دې، یعنی دا جائز ده یا ناجائز؟ جواب دا دې چه په دې کښې تفصیل دې په دې کښې به دا کتلې شی چه د اکراه دپاره ذریعه او صورت څه اختیارولی شی، پس که اکراه علی الکفر د داسې خیز په ذریعه وی چه په هغې سره ئې د قتل کیدو خطر وی یا ئې په اندامونو کښې د یو اندام د ضائع کیدو خطر وی نو د هغه دپاره گنجائش شته د کفر د اظهار کولو، او هغه له پکار دی چه توریه او کړی، پس که هغه داسې اوکړل او حال ئې دا وی چه د هغه زړه په ایمان باندې مطمئن وی نو «فلا الم علیه»، او که د صبر او استقلال نه کار واخلی او د کفر اظهار اونکړی تردې چه قتل کړې شی نو «کان ماجورا» کذا فی الهدایة، د دې نه معلومه شوه چه د کفر د اظهار گنجائش او د هغې رخصت په داسې قسم اکراه کښې دې چه په هغې کښې د ساه د تلو یا کم از کم د یو اندام د ضائع کیدو خطر وی د کومې نه چه اصولین په اکراه ملجئ سره تعبیر کوی یعنی داسې اکراه چه په هغې کښې د الجاء او اضطرار معنی بیا موندلې شی، او که اکراه د دې نه د کمې درجې خیز وی مثلاً ضرب، حبس وغیره نو بیا د اظهار کفر اجازت نشته.

[۲۶۴۹] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، وَخَالِدٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَبِيصِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ خُبَابٍ، قَالَ: أَتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بَرْدَةً فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَشَكَّوْنَا إِلَيْهِ فَقُلْنَا: أَلَا تُسْتَنْعِرُ لَنَا أَلَا تَدْعُو اللَّهَ لَنَا لِنَجْلِسَ مَحْضًا وَجْهَهُ، فَقَالَ: "قَدْ كَانَ مِنْ قَبْلِكُمْ يُخَذُّ الرَّجُلُ فَيُحْفَرُ لَهُ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ يُؤْتَى بِالْبُشَارِ فَيُجْعَلُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُجْعَلُ فِرْقَتَيْنِ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَمُشْطٌ بِأَمْسَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عَظْمِهِ مِنْ لَحْمٍ وَعَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ وَاللَّهُ لَيَتِمَّنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّأَكِبُ مَا بَيْنَ صَنْعَاءَ وَحَضْرَمَوْتَ مَا يَخَافُ إِلَّا اللَّهَ تَعَالَى، وَالذُّئْبُ عَلَى عَظْمِهِ وَلَكِنَّكُمْ تَعْجَلُونَ".

ترجمه: د خباب رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه مونږ د نبی صلی الله علیه و آله په خدمت كښې حاضر شو او هغه په یو خادر كښې د كعبې سوري ته ډډه وهلي وه مونږ ورته شكایت او كړو دمشر كینود طرف نه او عرض مو ورته او كړو چه ایا زموږ دپاره دالله پاك نه امداد نه غواړئ؟ آیا تاسو دالله تعالی نه زموږ دپاره دعا نه غواړئ؟ نبی صلی الله علیه و آله چه دا واوریدل نو كیناستو او مخ ئې دغصې نه سور شو او وئې فرمائیل ستاسونه مخكښې په تیرو شوو امتونو كښې د دین دارئ په وجه باندې به یو سړې اونیولې شو او په زمكه كښې به خښ كړې شو اوبیا به اړه راوړل شوه اودده په سرباندې به كيخود شوه او هغه به په ریبلسره دوه ځانې كړې شو اوحال دادې چه ددې عمل ویرې به ده لره دخپل دین نه نه منع كوو اود اوسپنې گمزي به راوړلې شوې دهغه غوښه اویلی به دهدوكي نه او تراشلې شوه او دهغه به دخپل دین نه نه اوريدو په الله مې دي قسم وي الله تعالی به داخپل دین خامخا پوره كوي تردې چه یو سړې به دصنعاء مقام نه دحضر موت پورې لار شي اودالله نه به علاوه دبل خیزته نه ویریري یادا چه پخپلو گډو او چیلوبه دیو درنده نه نه ویریري، خو تاسو جلد بازی كوئ.

تشریح: د دې حدیث راوی سیدنا خباب رضي الله عنه دي کوم چه د قدیم الاسلام صحابه کرامو نه دي، د رسول الله صلی الله علیه و آله د هجرت نه مخكښې په اسلام قبلونكو كښې دي، چاته چه د اسلام د خاطرې د كفارو د لاس نه ډیر مصیبتونه رسیدلې دي، کوم مضمون چه هغه دي وخت كښې بیانوي هغه هم د دې قسم دي، هغه فرمائي مونږ د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت كښې راغلو او هغه د كعبه الله په سوري كښې د خپل خادر نه تکیه جوړه كړې وه او ملاست وو، مونږ هغه ته خپل حال عرض كړو او دا عرض مو هم ورته او كړو چه تاسو د الله پاك نه زموږ نصرت ولې نه غواړئ، زموږ دپاره د الله پاك نه دعا ولې نه غواړئ، د هغه صحابی د سوال دا طرز د رسول الله صلی الله علیه و آله سره د هغه د هغه شفقت او رافت په بناء باندې وو چه د هغې به دې حضراتو مشاهده كوله څنگه چه اولاد پریشانې كیدو سره د مصیبت په وخت خپل مور او پلار ته گله كوی، او د هغه صلی الله علیه و آله شفقت خو په امت باندې د مور او پلار نه ډیر زیات وو.

﴿فجلس محمرا وجهه﴾ د دې سوال په جواب كښې د هغه طرز عمل هم هغه وو کوم چه د یو شفیق، مربی او مرشد كیدل پكار دي، پس رسول الله صلی الله علیه و آله غصه كیناستلو، مخ مبارك ئې سور شو او وې فرمائیل چه ستا نه مخكښې د تیرو امتونو بعض مومنان داسې تیر شوي

۱: صحيح البخاري/المناقب ۲۲ (۳۴۶۶) ۲۵ (۳۸۲۹)، والإكرام ۱ (۶۵۴۴)، (تحفة الأشراف: ۳۵۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۹/۵، ۱۱۰، ۱۱۱، ۳۹۵/۶) (صحيح)

دی چه هغه به دشمنانو نیول بیا به ئې ورله کنده ویستله او په هغې کښې به ئې اودرول، او بیا به اړه راوړلې شوه او د هغه په سر باندې به هغه چلولې شوه چه په هغې سره به د هغه د سر دوه ټکړې شو، دې مصیبت به هم هغه د خپل دین نه نه شو ستولې، او هم دغه شان د بعض خلقو په بدنونو باندې به د اوسپنې گومنځې رابښکلې شوې چه هغې به د هډوکی نه علاوه باقی ټوله غوښه پرې کرله، هغه سرې به دې مصیبت هم د هغه د دین نه نه شو لږې کولې، دا خو د تیرو شوو اهل ایمان د صبر او استقلال بیان وو، د صحابه کرامو د تشجیع او د هغوی د حوصله افزائی دپاره، وړاندې ورته رسول الله ﷺ د پیشن گوئی په طور د هغوی د تسلی دپاره یقین ورکوی چه والله الله پاک به زمونږ دا دین داسې خوروی چه یواځې به یو سور د صنعاء او حضرموت ترمینځه مزل کوی چه هغه ته به د هیڅ قسم کافر او دشمن ویره نه وی، سوا د الله پاک د ویرې نه او سوا د لیوه د ویرې نه په خپلو گډو بیزو باندې، **«ولکنکم تعجلون»** خو تاسو تندې کوئ، شارحینو لیکلې دی چه د صنعاء نه مراد په ظاهره کښې صنعاء الیمن دې چه د هغې او د حضرموت ترمینځه د پنځو ورځو لاره ده ځکه چه حضرت موت په اقصاء یمن کښې دې او کیدې شی چه د صنعاء نه صنعاء الشام مراد وی. د حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت هم ظاهر دې ځکه چه په حدیث کښې د تیرو امتونو د اهل ایمان چه کومه اکراه ذکر کړې شوې ده د هغې بیان دې، والحدیث اخرجه البخاری والنسائی قاله المنذری.

باب فی حکم الجاسوس إذا کان مسلماً

د هغه مسلمان حکم چه د کافرانو دپاره جاسوسی اوکړی

یعنی که یو سرې سره د مسلمان کیدو باوجود، د مسلمانانو خلاف جاسوسی کوی نو د هغه څه حکم دې؟

په مسئله الباب کښې مذاهب ائمه

جواب دا دې چه د جمهورو په نزد چه په هغوی کښې احناف او شوافع هم دی نو داسې سرې ته به تعزیر کولې شی او هغه به قتل کولې نه شی، او د امام مالک رحمته الله علیه رائي دا ده چه په دې کښې امام ته اختیار دې چه څنگه هغه مناسب گنری گویا د هغه په نزد قتل کولی هم شی، امام خطابي رحمته الله علیه په معالم السنن کښې د امام شافعي رحمته الله علیه په دې کښې تفصیل نقل کړې دې چه که یو سرې صاحب حیثیت او مخوریز وی او په ناپوهي کښې هغه داسې کړې وی لکه چه د حضرت حاطب رضی الله عنه نه د دې صدور شوې وو، نو زه غوره گنرم چه هغه معاف کړې شی، او که هغه سرې مخوریز نه وی نو امام ته د هغه د تعزیر اختیار دې. اه علامه عینی (ج ۱۲ ص ۷۵) کښې د داودی نه نقل کړې دی چه د امام شافعي او د یو جماعت مسلک دا دې چه د مسلمان جاسوس دې تعزیر اوکړې شی، ولا يجوز قتله، او که مخوریز وی نو هغه دې معاف کړې شی د قصه «حاطب رضی الله عنه» د وجې نه، او د امام ابوحنیفه او اوزاعی نه منقول دی چه هغوی ته دې سخته سزا ورکړې شی، او تر دیر وخته پورې دې په قید کښې اوساتلې شی او د بعض علماء کرامو نه منقول دی چه که د هغه عادت هم دا

وی نو هغه دې قتل کړې شی (وبه قال ابن الماجشون) اه مختصراً، امام شافعی رحمہ اللہ چه په دې کښې کوم د هیئت او غیر ذی الہیئت فرق کړې دې غالباً د هغه حدیث په وجه باندې کوم چه به ابوداود کښې روستوراشی.

[۲۶۵۰] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، حَدَّثَهُ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ، أَخْبَرَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ، وَكَانَ كَاتِبًا لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا يَقُولُ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَالزُّبَيْرُ وَالْبُقَيْرَةُ فَقَالَ: اظْلَمُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا طَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوهُ مِنْهَا، فَإِنَّا نَطْلُقُكُمْ تَعَادَى بَنِي خَيْلِنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَإِذَا نَحْنُ بِالطَّعِينَةِ، فَقُلْنَا: هَلَيْكَ الْكِتَابُ فَقَالَتْ: مَا عِنْدِي مِنْ كِتَابٍ فَقُلْتُ: لَتُخْرِجَنَ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الشِّيَابَ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فَأَتَيْنَا بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا هُوَ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى نَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: "مَا هَذَا يَا حَاطِبُ؟" فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَعْجَلْ عَلَيَّ فَإِنِّي كُنْتُ أَمْرًا مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ وَلَمْ أَكُنْ مِنَ أَنْفُسِهَا وَإِنْ قُرَيْشًا لَهُمْ بِهَا قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ بِهَا أَهْلِيهِمْ بِمَكَّةَ، فَأَحْبَبْتُ إِذْ قَاتَنِي ذَلِكَ أَنْ أَتَّخِذَ فِيهِمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِي بِهَا، وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَانَ بِي مِنْ كُفْرٍ وَلَا ارْتِدَادٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَدَقَكُمْ فَقَالَ عَمْرٌو: دَعْنِي أَضْرِبُ عَنْقَ هَذَا الْمُنَافِقِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يَذْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ أَطْلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ: اغْمُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ.

ترجمه: دعلی رحمہ اللہ نه روایت دې فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم زه اوزبیر او مقداد اولیبرلو او ونې وئیل: تاسو لار شئ تردې چه روضه خاخ ته اورسئ او هلته داوښ په کجاوه کښې یوه ښځه ناسته ده اودهغې سره یوخط دی هغه دهغې نه واخلي، مونږه خپل اسونه وزغلول تردې چه روضه خاخ ته اورسیدو او په کجاوه کښې مو هغه ښځه اومونده مونږورته اووئیل خط را اوباسه هغې اووئیل ماسره هیڅ خط نشته ماورته اووئیل خامخا به خط راوباسي اوکه نه نو مونږ به دي بربنده کړو نوهغې دخپلو کمخونه خط راوویستو او هغه خط مونږه نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته راوړو او په هغه خط کښې د حاطب رضی اللہ عنہ بن ابی بلتعہ دطرف نه دمکې مشرکینوته دنبی صلی اللہ علیہ وسلم دجنگي حالاتو معلومات لیکلې شوي وو نونبی صلی اللہ علیہ وسلم حاطب راوغوښتو او ورته ئې اووئیل دا څه دي اي حاطب حاطب اووئیل اي دالله رسوله ماته په سزارا کولو کښې جلتې اونه کړي زه یوداسې سرې یم چه دقریشو حلیف یم اودهغوی په مذهب نه یم کوم خلق چه قریش دي په مکه کښې دهغوی رشته دار اوسیري دمکې مشرکان دهغوی درشته دارئ په وجه باندې ددوی دمال او داهل عیال نگراني کوي چونکه زم ددوی سره څه رشته داري نشته نو ما اوغوښتل چه زه ددوی دپاره څه داسې کار اوکړم چه دهغې په وجه باندې دمکې مشرکان زمادښخي اوبچو حفاظت اوکړي اي دالله رسوله په الله مې دي قسم وي ماداکار دکفر اودمرتد کیدو په وجه باندې نه دې کړې نبی صلی اللہ علیہ وسلم چه دا واوریدل نوونې فرمائیل حاطب رښتیا اووئیل عمر رضی اللہ عنہ عرض اوکړو چه ماته ددې منافق دخت دوهلو اجازت راکړه نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل دې خوپه غزوه بدرکښې شریک شوې وو تاته څه پته ده چه الله تعالی د

۱: صحیح البخاري/الجهاد ۱۴۱ (۳۰۰۷)، والمغازي ۹ (۳۹۸۳)، وتفسير الممتحنة ۱ (۴۸۹۰)، صحيح مسلم/المنازل الصحابة ۳۶ (۲۴۹۴)، سنن الترمذي/تفسير القرآن ۶۰ (۳۳۰۵)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۶۷۲، ۷۹/۱) (صحيح)

اهل بدر په باره کښې فرمائيلی دی چه څه موخوبښه وي هغه کوی ماتا سوته بخښنه کړي ده.

شرح حدیث

قوله: حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ لَّانَ بِهَا طَعِمَتْ مَعَهَا كِتَابٌ.. الخ:

مصنف په دې باب کښې د سيدنا حاطب بن ابی بلتعنه رضي الله عنه واقعہ ذکر فرمائيلی ده چه د هغې راوی سيدنا علی رضي الله عنه دی.

هغه فرمائی چه رسول الله ﷺ زه زبیر او مقداد رضي الله عنهما اوليرلو او ورته ئې او فرمائيل چه د مکې طرف ته لاړ شئ تردې چه کله تاسو روضه خاخ ته اورسيږئ نو تاسو به هلته يوه زنانه بيا مومئ چه هغه به په کجاوه کښې ناسته وي چه هغې سره يو ليک دې او هغه ترې راوړئ، سيدنا علی رضي الله عنه فرمائی چه مونږ دې طرف ته لاړو، زمونږ اسونو مونږ په منډه کړې وو، تردې چه کله مونږ هغه مقام ته اورسيدو کومې ته چه روضه خاخ وئيلې شې نو مونږ هلته د رسول الله ﷺ د خبر مطابق يوه زنانه اوليده چه په کجاوه کښې ناسته وه، نو مونږ هغې ته اووې چه تا سره چه کوم خط دې هغه راکړه، هغې انکار اوکړو چه ما سره هيڅ قسم خط نشته، ما ورته اووې چه يا خو ته هغه خط راکړه گيڼې مونږ به ستا نه جامې اوباسو، يعنی د تلاشي دپاره **(فاخرجه عن عقاصها)** نو هغې د خپلې کمسئ نه هغه خط راويستلو، او په يو روايت کښې دی **(فاخرجه من حجزتها)** يعنی هغې د خپل لنگ نه راويستلو، او جمع بين الروايتين داسې کړې شوې ده چه ممکنه ده چه هغې اولاد خط د خپلې کمسئ په ول کښې داخل کړې وي او د هغې کمسئ چونکه اوږده وه نو په دې وجه ئې هغه په خپله بډه کښې پټه کړې وي، وړاندې په روايت کښې دی علی رضي الله عنه فرمائی چه د هغه خط سره مونږ د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو چه د هغې په شروع کښې دا ليکلې شوې وو **(من حاطب بن ابی بلتعنه الى ناس من المشركين)** او بيا چه وړاندې رسول الله ﷺ د غزوة الفتح کومه اراده کړې وه د هغې خبر ورکړې شوې وو، او د دې نه روستو روايت کښې د دې خط دا الفاظ منقول دی. ان محمداً صلى الله عليه وسلم قد سار اليكم، او په يو روايت کښې دی، كما في البذل. ان رسول الله ﷺ قد توجه اليكم بجيش كالليل يسير كالليل، يعنی محمد ﷺ په مکه باندي حمله کونکي دې دخپل لوڼي لښکر سره کوم چه د شپې په شان دې يعنی دهغوی په تلو سره زمکه داسې تياره شې لکه چه شپه وي، او کوم چه په تيز رفتاری او تيز تلو کښې د اوبو د بهيدو پشان دي.

او په الابواب والتراجم (ص ۲۵۸، ج ۲) کښې حضرت شيخ د علامه عيني رحمته الله عليه نه د دې خط د الفاظ نقل کړې دی، **(يا معشر قريش فان رسول الله صلى الله عليه وسلم جاءكم بجيش كالليل يسير كالليل فوالله لو جاكم وحده نصره الله عليكم وانجز له وعده فانظروا لانفسكم والسلام)** اه امام بخاری رحمته الله عليه دا قصه په كتاب الجهاد کښې په باب الجاسوس وغيره کښې او په كتاب المغازی کښې په باب غزوة الفتح وما بعث حاطب بن ابی بلتعنه الى اهل مكة کښې ذکر کړې ده او په كتاب التفسير وغيره کښې هم.

د حدیث مضمون

﴿ فقال : ما هذا يا حاطب فقال : يا رسول الله لا تعجل علي الخ ﴾ چه کله رسول الله ﷺ ته دا خط راور سیدو نو هغه حاطب راوغوښتلو او تپوس ئې ترې اوکړو چه دا تا څه اوکړل؟ نو هغه عرض اوکړو چه یا رسول الله ﷺ تاسو په خپله یوه فیصله کښې هم تندي مه کوئ اول زما خبره صفا صفا واورئ هغه دا چه تاسو سره چه کوم صحابه د قریشو د خاندان نه دی نو چونکه په مکه مکرمه کښې د قریشو خاندان موجود دي، لهذا ستا د صحابه کرامو بعض خپلوان په مکه کښې موجود دی نو هغه د هغوی د دې خپلولی په وجه باندې د هغوی د اهل و عیال حمایت او حفاظت کوی او بنده خو اصاله د قریشو نه نه دي بلکه زه خو د هغوی سره د حلیف کیدو په حیثیت باندې یو ځانې شوی اوم نو زما چه کوم خپلوان په مکه کښې دی نو د هغوی د حمایت او حفاظت دپاره ما دا سوچ اوکړو چه په کفار قریش باندې څه احسان اولرم چه د هغې د وجې نه هغوی زما د خپلوانو خیال اوساتی، او هغه قسم کولو سره عرض اوکړو چه والله یا رسول الله ﷺ د دې نه علاوه یوه خبره هم د کفر او ارتداد په ما کښې موجود نه ده، رسول الله ﷺ د هغه خبره په غور سره واوریدله او صحابه کرامو ته ئې وفرمائیل ﴿ صدقکم ﴾ دې چه څه وائی دا رشتیا دی، گویا رسول الله ﷺ هغه معذور او گنړلو او معاف ئې کړو.

د حدیث شارحینو د دې حدیث نه چه کوم احکام او فوائد مستفاد کیږی هغه په تفصیل سره لیکلې دی که څوک غواړی نو هلته دې اوگوری. (ينظر العینی ص ۷۵ ج ۱۲)
باب الجاسوس

شرح حدیث

قوله: ﴿ فَقَالَ عُمَرُ: دَغْنِي أَضْرِبُ عَنْقَ هَذَا الْمُنَافِقِ..... وَمَا يُذْرِيكَ لَعَلَّ ﴾ الله اطلع على أهل بدر فقال: اعملوا ما بئتم فقد غفرت لكم.﴾

په دې باندې سیدنا عمر رضی الله عنه د چا شدت چه د دین په امورو کښې معروف او مشهور دي اودریدو او هغه عرض اوکړو چه ماته اجازت راکړئ چه زه د دې منافق دا ست اووهم او قتل ئې کړم، په دې باندې رسول الله ﷺ وفرمائیل چه دې په جنگ بدر کښې شریک شوي دي او تاته خبر هم شته چه الله پاک په څه شان سره په اهل بدر باندې متوجه شوي دي او د هغوی په باره کښې ئې فرمائیلې دي چه ﴿ اعملوا ما بئتم فقد غفرت لكم ﴾ په دې جمله باندې چه کوم اشکال راځی هغه ظاهر دي ځکه چه په دې سره د اهل بدر دپاره د هر قسم عمل اباحت معلومیږی، کوم چه د منشاء شارع خلاف دي، د دې یوه توجیه دا کړې شوې ده چه د حدیث تعلق د تیرو اعمالو سره دي چه هغه ټول معاف کړې شوي دي او د دې تائید د دې نه هم کیږی چه که د دې تعلق د زمانه مستقبل سره هم وی نو د لفظ ماضی په ځانې به داسې وئیلې کیدل ﴿ فاغفره لكم ﴾، خو په دې توجیه باندې یو قوی اشکال دا دي چه که دا

١) ولفظ لعلة، وان كان للترجي لكن قال العلماء ان الترجي في كلام الله وكلان رسوله للوقوع (بذل) قوله: اطلع بتشديد الطاء أي اقبل عليهم ونظر اليهم نظر الرحمة والمغفرة (عون).

حکم صرف د ماضی سره متعلق وي نو بیا په د قصه د حاطب کښې د دې نه استدلال څنگه صحیح دي ځکه چه قصه د حاطب خو د بدر نه تقریبا شپږ کاله وروستو د فتح مکه نه مخکښې پېښه شوې ده، بله توجیه دا ده چه دا خصوصیت دي د اهل بدر او الله پاک ته اختیار حاصل دي په خپلو وعیدونو نافذ کولو او نه نافذ کولو کښې، ﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ ففی العینی وفيه الحجة لترك انفاذ الوعيد من الله تعالى لمن شاء ذلك اه یعنی د اهل بدر د دي عظیم کارنامې د وجې نه د هغوی تیر شوی گناهونه معاف کړې شوې دي او راروان وخت کښې هم که وقوع راشی نو هغوی د دي اهل او مستحق دي چه هغه هم معاف کړې شی لکه چه په دنیوی حکومتونو کښې هم د بعض خلقو د کارنامو د وجې نه د هغوی په حق کښې په طور د انعام د وفاداری په حق کښې بعض وینې (قتلونه) معاف کولې شی، یعنی بالفرض که د هغوی نه داسې اوشی نو هغوی به رانیولې نه شی او دا مقصد نه دي چه هغه ته د قتل اجازت یا ترغیب ورکولې شی، نور هم بعض توجیهات په بذل وغیره شروحات کښې ذکر دي. والحديث اخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي، قاله المنذري.

[۲۶۵۱] حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ قَالَ: انْطَلَقَ حَاطِبٌ فَكَتَبَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ سَارَ إِلَيْكُمْ وَقَالَ: "فِيهِ، قَالَتْ: مَا مَعِيَ كِتَابٌ، فَأَتَيْنَاهَا فَمَا وَجَدْنَا مَعَهَا كِتَابًا فَقَالَ عَلِيٌّ: وَالَّذِي يُخَلِّفُ بِهِ لَأَقْتُلَنَّكَ أَوْ لَتُخْرِجَنَّ الْكِتَابَ"، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: د علي عليه السلام نه روایت دي فرمائی چه حاطب بن ابی بلتعہ دمکی مشرکینو ته دنی عليه السلام د جنگي حالاتو معلومات لیکلې وو چه نونبی عليه السلام په تاسوباندې حمله کونکی دي او په دي روایت کښې داهم دي چه هغه نسخې ووثیل ماسره خو خط نشته نوموړي د دي اوبښ کینولو او خط مو ورسره پیدا نه کړو، علي عليه السلام فرمائی چه ماورته ووثیل په هغه ذات مي دي قسم وي په چاچه قسم خورلې شي که خط نه را اوباسي نو قتل به دي کړم یا خط را کړه، اوباقی روایت ئي د تیر روایت په شان بیان کړو.

تشریح: د سیدنا حاطب بن ابی بلتعہ رضی الله عنه څه حال په بذل کښې ذکر دي هم د هغه په باره کښې دا آیت کریمه نازل شوې دي ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾

بَابُ فِي الْجَاسُوسِ الذِّمِّيِّ

بیان د ذمی چه د کافرانو د پاره جاسوسی وکړی

د جاسوسی کونکی حکم

ذمی که د مسلمانانو خلاف جاسوسی کوی نو د هغه دا فعل به نقض عهد کښې شمارلې کیږی یا نه؟ د جمهورو په نزد نه شمارلې کیږی، د امام مالک رحمته الله علیه په نزد دا نقض عهد دي لهذا د هغوی په نزد په دي بناء باندې د هغه قتل جائز دي او د جمهورو په نزد د

(۱): صحيح البخاري/ الجهاد ۱۹۵ (۳۰۸۱)، المغازي ۹ (۳۹۸۳)، الاستبذان ۲۳ (۶۲۵۹)، صحيح مسلم/ فضائل الصحابة ۳۶ (۲۸۹۴)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۶۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/ ۱۰۵/ ۱۳۱) (صحيح)

هغه قتل جائز نه دي، کذا في البذل عن النووي، وړاندې امام نووي رحمته الله فرمائي چې په دې صورت کښې د شوافعو په نزد هم په جاسوسي سره انتقاض عهد کيږي يعنې که د دې شرط لگولې شوې وي، او که کافر جاسوس حربي وي نو د هغه قتل بالاجماع جائز دی، د مسلمان جاسوس حکم خو د باب په شروع کښې تير شوې دي، ذکر هذه الاحکام الامام نووي لکن لم يتعرض لحکم الجاسوس المستامن والظاهر والله تعالى اعلم عدم الجواز فانه اشبه بالذمي.

[۲۶۵۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حُجَّابٍ أَبُو هَمَامٍ الدَّالُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ، عَنْ قُرَاتِ بْنِ حَيَّانَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِهِ، وَكَانَ عَيْنًا لِأَبِي سُفْيَانَ وَكَانَ حَلِيفًا لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ قَمَرًا بِحَلَقَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ: إِنِّي مُسْلِمٌ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنِّي مُسْلِمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مِنْكُمْ رَجُلًا نَكِلُهُمْ إِلَى إِمَائِهِمْ مِنْهُمْ قُرَاتُ بْنُ حَيَّانَ".

ترجمه: دفرات بن حيان رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چې نبي صلى الله عليه وسلم دده قتلولو حکم کړي وو او دې دابوسفیان جاسوس وو او ديو مسلمان انصاري په پناه کښې وو، يوخل دانصارو په يوه ډله باندې تيريدو او وښي ونييل چې زه مسلمان یم نو په انصارو کښې يوکس وونيل اي دالله رسوله دې خو وائي چې زه مسلمان یم، نبي صلى الله عليه وسلم او فرمائيل په تاسو کښې بعضې کسان داسې دي چې مونږني خپلو ايمانونو ته حواله کوو يو د هغوی نه فرات بن حيان دي.

تفريح: فرات بن حيان کومه چې په دې واقعه مذکوره فی الحديث نه پس اسلام قبول کړې وو هغه وائي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم زما د قتل حکم کړې وو او حال دا چې زه د ابو سفیان د طرف نه د جاسوس په شکل راغلې اوم، او دې هغه وخت د يو انصاري صحابي حليف وو، پس د انصارو په يو جماعت باندې هغه راتير شو نو وې ونييل زه مسلمان یم، نو يو انصاري سړی نبي کریم صلى الله عليه وسلم ته عرض اوکړو اي دالله رسوله صلى الله عليه وسلم دې خو داسې وائي چې زه مسلمان یم، حال دا چې تاسو د هغه د قتل حکم کړې دي، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې اوريدلو سره او فرمائيل چې بيشکه په تاسو کښې بعض سړي داسې دي چې مونږ هغوی ته معامله سپارو د هغوی د ايمان طرف ته، يعنې د هغوی د ايمان دعوی قبلوو، رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل هم په هغوی کښې يو فرات بن حيان هم دي.

د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت

دا حديث په ظاهره کښې د ترجمه الباب سره مطابقت نه خوري، ځکه چې فرات بن حيان ذمی چرته وو، هغه خو به د ابو سفیان د طرف نه جاسوسي کوله، لهذا کافر حربي شو، د دې توجیه دا کيدې شی چې دلته په روايت کښې تصريح ده د دې خبرې چې هغه د بعض انصارو حليف وو، لهذا په منزله ذمی شو.

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۲۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳۷۴) (صحيح)

باب فی الجاسوس المستأمن

بیان دهغه جاسوس کافر چه د مسلما نانو نه امن وغواری او جاسوسی هکوی

قوله: (حدثني أبي قال: غزوت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم هوازن) رسول الله ﷺ چه کله د غزوه حنین دپاره تشریف اورلو نو د هغه د سفر ترمینځه دا واقعه ده کومه چه د سلمه بن الاکوع رضی الله عنه خونی ایاس بن سلمه بیانوی.

[۲۶۵۳] (١) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا، قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَمِيْرٍ، عَنْ ابْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَيْنٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ فَجَلَسَ عِنْدَ أَصْحَابِهِ ثُمَّ أَسْأَلَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَطْلَبُوهُ فَأَقْتُلُوهُ"، قَالَ: فَسَبَقْتُهُمْ إِلَيْهِ فَقَتَلْتُهُ وَأَخَذْتُ سَلْبَهُ فَتَقَلَّنِي إِيَّاهُ.

ترجمه: سلمه بن الاکوع فرمائی چه نبی ﷺ ته دمشرکانو یو جاسوس راغي او هغه ﷺ د سفر په دوران کښي وو هغه جاسوس د صحابه کراموسره کیناستو، څه وخت پس بیا پټ شان اووتو نبی ﷺ او فرمائیل اوئي لتوی او قتل ئي کړئ، راوي وائی چه زه دنورو صحابه کرامونه مخکښي شوم او دې مې اوموندو او قتل مې کړو اودده سامان مې واخستو، نو نبی ﷺ دهغه سامان ماته را کړو.

[۲۶۵۴] (٢) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ هَاشِمَ بْنَ الْقَاسِمِ، وَهَشَامًا حَدَّثَاهُمَا، قَالَا: حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِيَّاسُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَوَازِنَ قَالَ: قَبِينَمَا نَحْنُ نَتَضَخَّى وَغَامَتْنَا مِشَاةً وَفِينَا ضَعْفَةٌ، إِذْ جَاءَ رَجُلٌ عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرٍ فَانْتَزَعَ طَلْقًا مِنْ حَقْوِ الْبَعِيرِ فَقَبِدَ بِهِ جَمْلَهُ ثُمَّ جَاءَ يَتَغَدَّى مَعَ الْقَوْمِ فَلَمَّا رَأَى ضَعْفَتَهُمْ وَرَقَّةَ ظَهْرِهِمْ خَرَجَ يَعدُو إِلَى جَمْلِهِ فَأَطْلَقَهُ ثُمَّ أَنَاخَهُ، فَقَعَدَ عَلَيْهِ ثُمَّ خَرَجَ يَرْكُضُهُ وَاتَّبَعَهُ رَجُلٌ مِنْ أَسْلَمَ عَلَى نَاقَةٍ وَرَقَاءُ هِيَ أَمْثَلُ ظَهْرِ الْقَوْمِ قَالَ: فَخَرَجْتُ أَعْدُو فَأَذْرَكْتُهُ وَرَأْسُ النَّاقَةِ عِنْدَ وَرِكَ الْجَمَلِ، وَكُنْتُ عِنْدَ وَرِكَ النَّاقَةِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ حَتَّى كُنْتُ عِنْدَ وَرِكَ الْجَمَلِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ حَتَّى أَخَذْتُ بِخَطَامِ الْجَمَلِ فَأَخْتَنَهُ فَلَمَّا وَضَعَ رُكْبَتَهُ بِالْأَرْضِ اخْتَرَطْتُ سَيْفِي، فَأَضْرَبْتُ رَأْسَهُ فَتَنَدَّرَ فَجِئْتُ بِرَاحِلَتِهِ وَمَا عَلَيْهَا أَقْوَدُهَا فَاسْتَقْبَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّاسِ مُقْبِلًا فَقَالَ: "مَنْ قَتَلَ الرَّجُلَ؟ فَقَالُوا: سَلَمَةُ بْنُ الْأَكْوَعِ فَقَالَ لَهُ: سَلْبُهُ أَجْمَعُ"، قَالَ هَارُونُ: هَذَا الْفُطْ هَاشِمِ.

ترجمه: حضرت سلمه بن الاکوع فرمائی چه زه د نبی ﷺ په ملگرتيا کښي د هوازن قبيلې په جهاد کښي شريک شوي وم، يوه ورځ مونږ دخاښت په وخت کښي دودې خوړله او په مونږ کښي اکثر کسان پيدل تلونکي وو او څه ضعيفان وو، نو په سور اوبښ باندې يوکس سور راغي خپل اوبښ ئي او ترلو اومونږ سره ئي خوراک شروع کړونوچه کله ده زمونږ د ملگرو کمزوري اودسورلوکم والي اوليدونو خپل اوبښ ته په منډه ورغي او راپراتي نستوار ورباندې سور شو او په تيز رفتاري سره لاړو، مونږ ته معلومه شوه چه دا جاسوس دي نو په انصارو کښي يوکس په خپله غنم رنگه اوبښه باندې سور شو کومه چه زمونږ د ټولوپه سورلو کښي ښه سورلئ وه، دې شروع شوچه په اوبښه سورپه منډه ور خلاص وو

(١): صحيح البخاري/الجهاد ١٧٣ (٣٠٥١)، (تحفة الأشراف: ٤٥١٤)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الجهاد ١٣ (١٧٥٤) مطولاً، سنن ابن ماجه/الجهاد ٢٩ (٢٨٣٦)، مسند احمد (٥٠٠/٤)، سنن الدارمي/السير ١٥ (٢٤٩٥) (صحيح)

(٢): صحيح مسلم/الجهاد ١٣ (١٧٥٤)، (تحفة الأشراف: ٤٥١٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٩/٤)، (٥١) (حسن)

ورپسې روان وو، او دا دخلقو په سورلو کښې دټولو نه ښه وه، بیا زه ورمخکښې شوم تردې چې هغه مې راواړولو، او حال دا چې داوښې سر د اوښ کوناتو سره وو او زه د اوښې په شا ووم زه ورمخکښې شوم تردې چې ما داوښ مهار ونيولو او اوښ مې کینولو هرکله چې اوښ په زمکه خپل زنګون کیخودو نو ما خپله توره را وویستله دهغه سرمې وهلو او پرې مې کړو نو ما دهغه سورلی او دهغه سامان نبی ﷺ ته راوړو، نبی ﷺ ماته مخی له راغې او وئې فرمائیل: هغه کښې چا مې کړو؟ خلقو ورته وویل چې سلمه بن اکوع نبی ﷺ او فرمائیل: دهغه ټول سامان به ده ته ورکولې شي. نبی کریم ﷺ چې کله د غزوه حنین دپاره تشریف اړولو نو دهغه سفر په دوران کښې دا واقعه وه کومه چې سلمه بن الاکوع بیانوی

شرح حدیث

په دې غزوه کښې چې د قبيله هوازن سره شوې وه، د رسول الله ﷺ سره زه هم اوم، د یوې ورځې واقعه ده چې مونږ ټول قافلې والا د سحر خوراک کولو، اکثر په مونږ کښې خپې ابله وو او ډیر په مونږ کښې ضعیف او کمزوری خلق وو (ضعفة جمع ده د ضعیف، او کیدې شي چې دا لفظ (ضعفة) وی په سکون د عین سره، ای حالته الضعف) نو ځای په یو سرې کافر، په سور اوښ باندې سور راوړسیدو، او په هغې بادې د کوزیدو نه پس هغه د هغې اوښ کټې نه د څرمې یوه تسمه راویستله، د هغې په ذریعه ئې خپل اوښ اوتره، بیا راغلو او مونږ سره په خوراک کښې شریک شو (د خوراک درمیان هغه په پوره لښکر باندې نظر واچولو سره) د خلقو د ضعف حالت او د هغوی د سورلو د کمی اندازه ئې اولگوله، بیا پاسیدو سره په منډه باندې لاړو د خپل اوښ طرف ته، پس په هغې باندې سور شو او هغې ته پوندې ورکولو سره په تیخته شو، سیدنا سلمه بن الاکوع ﷺ فرمائی چې د قبيله اسلم یو سړی په خپله اوښه باندې سوړیدو سره په هغه پسې شو، او دا اوښه د پوره لښکر په اوښو کښې د ټولو نه افضل وو، یعنی په تیزه منډه وهلو کښې، سلمه فرمائی، زه هم د هغې په تعاقب کښې روان شوم پیدل منډې وهلو سره (هغه په تیز رفتاری کښې ډیر مشهور او معروف وو په پیدل منډه وهلو کښې به ئې شهسواران روستو پریخودل) پس وړاندې هم دا خبره بیانوی (فادرکته ورأس الناقة عند ورك الجمل وکنت عند ورك الناقة) سلمه چې کوم صورت حال بیانوی هغه دادي چې په منډه کښې خودټولو نه مخکښې هغه مشرک وو کوم چې په اوښ باندې سور وو، او په هغه پسې د قبيله اسلم دغه صحابی وو کوم چې په خپله اوښه باندې سور وو، سلمه فرمائی چې په منډه منډه کښې ددغه صحابی د اوښې سر د مشرک د اوښ کوناتو سره نژدې رسیدلې وو او زه ددغه صحابی د اوښې کوناتو ته په منډه منډه اورسیدم، (لَمْ تَقْدُمْتُ حَتَّى كُنْتُ عِنْدَ وَرِكِ الْجَمَلِ لَمْ تَقْدُمْتُ حَتَّى أَخَذْتُ بِحِطَامِ الْجَمَلِ) یعنی ما همت کولو سره یو ټوپ بل او وهلو تردې چې زه د هغه صحابی ځانې ته اورسیدم یعنی د اوښ شاته طرف ته نژدې، بیا زه په قوت سره نور هم وړ وړاندې شوم تردې چې ما د هغه مشرک سور نه وړاندې وتلو سره د هغه د اوښ واړې او نیولې او هغه اوښ ما په زمکه بادې کینولو او هم دې دوران کښې ما خپله توره د تیګی نه راویستله او هغه کافر مې پرې

اووهلو چه په هغه سره د هغه سرکت شو او هغه مشرک د سورلۍ نه راپریوتلو، بیا زه د هغه سورلۍ سره د هغه د ساز و سامان سره روان اوم پس ما رسول الله ﷺ اولیدو چه هغه سره د خپلو څو ملگرو زما طرف ته را روان دي، او چه راغلو نو تپوس ئي اوکړو چه دا مشرک چا قتل کړې دي خلکو ورته زما نوم واخستلو چه سلمه بن الاکوع رضي الله عنه قتل کړې دي، په دې باندې هغه او فرمائیل چه **«له سلبه اجمع»** چه د هغه کافر سلب ټول د ابن الاکوع دپاره دي.

د حدیث د ترجمه الباب سره مطابقت

په دې حدیث باندې هم د ترجمه الباب سره د عدم مطابقت اشکال کیږي ځکه چه د جمل احمر و الا مشرک مستامن چرته وو، پس په دې حدیث باندې امام بخاری رحمه الله باب ترلې دي **«باب الحربی اذا دخل دار الاسلام بغیر امان»** د دې زیات نه زیات توجیه کیدې شي چه په روایت کښې دا دی چه دا مشرک صحابه کرامو سره په خوراک کښې اخر شریک شو، او ظاهره ده چه هغه چا ټوکلي نه دي گویا دا یو قسم استیمان شو خو دا هم په ذهن کښې ساتئ چه دا توجیه په حدیث او ترجمه الباب کښې د مناسبت د پیدا کولو دپاره ده، خو د دې نه دا نه لازمیږي چه د دواړو حکم یو دي، ای حکم الجاسوس الحربی والمستامن، په دې حدیث کښې د سلب مقتول ذکر دي چه هغه د قاتل دپاره دي، کما فی الحدیث، من قتل قتيلا فله سلبه، خو دا د سلب مسئله اختلافی او وسیع الذیل ده یعنی د دې د لاندې ډیر زیات مسائل او جزئیات دی کوم چه به عنقریب په خپل محل کښې په کتاب الجهاد کښې راشی، حدیث الباب المختصر اخرجه البخاری والنسائی، والمفصل اخرجه مسلم، قاله المنذرى.

باب فی آی وقت یُسْتَحَبُّ اللِّقَاءُ

د دشمن سره د مخامخ کیدو دپاره کوم وخت بهتر دي؟

یعنی کوم وخت په دشمن باندې حمله کول او مقابله کول غوره دی.

[۲۶۵۵] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَمْرٍوَانُ الْجَوْزِيُّ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَزْنِيِّ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ النَّعْمَانَ يَعْني ابْنَ مَقْرَنٍ، قَالَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا الْمَرْيَاتِلُ مِنَ أَوَّلِ النَّهَارِ أَخْرَجَ الْقِتَالَ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ وَتَهْبِطَ الرِّيَاحُ وَيَنْزِلَ النَّعْرُ.

ترجمه: معقل بن یسار دنعمان بن مقرن نه روایت نقل کوي چه هغه وئيلي وو چه زه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم چه هغه د ورځې د شروع نه د دشمن سره نه جنگیدو بلکه تاخیر به ئي کولو تر دې نمر به زائله شو اوباد به راوالتو او نصرت الهی به شروع شو.

مضمون حدیث

نعمان بن مقرن رضي الله عنه فرمائی چه زه د رسول الله ﷺ په بعض مغازی کښې شریک اوم نو ما اوکتل که هغه به د څه وجې نه د ورځې په شروع قتال اونکړې شو نو بیا به ئي قتال موخر کولو د زوال شمس پورې.

۱: صحيح البخاري الجزية ۱ (۳۱۶۰)، سنن الترمذي للسير ۴۶ (۱۶۱۳)، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۴/۵) (صحيح)

بَابُ فِيمَا يُؤْمَرُ بِهِ مِنَ الصَّمْتِ عِنْدَ اللَّقَاءِ
 د جنگ په وخت کښې خاموش کيدل يا ذکر الهی کول بهتر دی

[۲۶۵۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ م وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ، قَالَ: كَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُونَ الصَّوْتَ عِنْدَ الْقِتَالِ.

ترجمه: د قيس بن عباد رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چه د نبی صلی الله علیه و آله صحابه کرامو به د جنگ په وخت کښې شور بد گڼل.

تشریح: یعنی صحابه کرامو به د حملې په وخت باندې شور او غوغا کول نه خوښول. بلکه په خاموشي سره به نې قتال کولو، شارجينو ليکلې دي چه په دي وخت کښې په شور او غوغا سره شبه راځي د ويرې اوبې صبري، په خلاف د متانت او خاموشي چه هغه دليل دي د ثبات او پوخ والي، په بذل کښې دي چه ملا علي قاري دلته د ذکر الله استثناء کړې ده خو د دي استثناء وجه فهم کښې نه راځي ځکه چه د جنگ په وخت ذکر الله سره اواز او چټول چرته ثابت دي.

[۲۶۵۷] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا مَطَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي بَرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ ذَلِكَ.

ترجمه: ابو برده د خپل پلار نه د تير شوي روايت په شان روايت بيان کړې دي.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَتَرَجَّلُ عِنْدَ اللَّقَاءِ

د جنگ په وخت کښې د سوري نه د کوزيدو او پيدل تلوي بيان

يعنی دا چه غازي د مخکښې نه خو سوري او بيا عين د جنگ او حملې په وخت د خپلې سوري نه لاندې راکوزيدو سره قتال او کړی مطلب دا دي چه که په دي کښې مصلحت گڼي نو داسې کولې شي، لکه چه په حديث الباب کښې دي (لَمَّا لَقِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَانْكَشَفُوا نَزَلَ عَنْ بَعْطِيهِ فَتَرَجَّلَ).

[۲۶۵۸] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْبَرَاءِ، قَالَ: لَمَّا لَقِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَانْكَشَفُوا نَزَلَ عَنْ بَعْطِيهِ فَتَرَجَّلَ.

ترجمه: د براء بن عازب رضي الله عنه نه روایت دي فرماني کله چه نبی صلی الله علیه و آله د مشرکانو سره مخامخ شو په ورځ د حنين او مسلمانان او تنستيدل نونې صلی الله علیه و آله د خپلې قچري نه راکوز شو او پياده روان شو.

شرح حديث

په غزوه حنين کښې چه کله صحابه کرام رضي الله عنهم د مشرکانو د غشو په ډير والي سره منتشر شو نو رسول الله صلی الله علیه و آله د خپلې سوري نه لاندې راکوز شو او پيدل د دشمن طرف ته روان شو، په

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۱۲۸) (صحيح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۱۲۸) (ضعيف)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي / الجهاد ۱۵ (۱۶۸۸) (صحيح)

داسې کولو کښې ډیر مصلحتونه وو، مثلاً دا چه د مشرکانو د غشو د وجې نه د هغوی سورلی ویریدو سره شاته نه شی، او بله دا چه رسول الله ﷺ په کفارو باندې خپله ثابت قدمی ظاهروله، او هم دغه شأنې د صحابه کرامو حوصله افزائی او کره، چه کوم په هغوی کښې منتشر شوي وو رسول الله ﷺ لره پیاده د دشمن طرف ته په وړاندې کیدو باندې لیدلو سره راجمع شی وغیره، او د دې نه د هغه ﷺ د کمال شجاعت ثابتیدل خو ظاهر دی؟ چه هغه ﷺ د خپلې سورلۍ نه را کوزیدو سره، د صحابه کرامو د منتشر کیدو باوجود «انا النبی لا کذب انا ابن عبد المطلب» ونیلو سره وړاندې لاړو، وشرف وکرم وعلی اله وصحبه اجمعین، والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائي اتم منه فی اثناء الحديث الطویل، قاله المنذری.

باب فی الخیلاء فی الحرب

په جنگ کښې د تکبر او غرور کولو بیان

[۲۶۵۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، الْمَعْنِيُّ، وَاحِدٌ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ ابْنِ جَابِرٍ بْنِ عَتِيكَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَتِيكَ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: "مِنَ الْغِيْرَةِ مَا يُحِبُّ اللَّهُ وَمِنْهَا مَا يُبْغِضُ اللَّهُ، فَأَمَّا الَّتِي يُحِبُّهَا اللَّهُ فَالْغِيْرَةُ فِي الرِّيَّةِ وَأَمَّا الْغِيْرَةُ الَّتِي يُبْغِضُهَا اللَّهُ فَالْغِيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيَّةٍ وَإِنَّ مِنَ الْخِيَلَاءِ مَا يُبْغِضُ اللَّهُ وَمِنْهَا مَا يُحِبُّ اللَّهُ، فَأَمَّا الْخِيَلَاءُ الَّتِي يُحِبُّ اللَّهُ فَاخْتِيَالُ الرَّجُلِ نَفْسَهُ عِنْدَ الْقِتَالِ وَاخْتِيَالُهُ عِنْدَ الصَّدَقَةِ وَأَمَّا الَّتِي يُبْغِضُ اللَّهُ فَاخْتِيَالُهُ فِي الْبَغْيِ"، قَالَ مُوسَى: وَالْفَخْرُ.

ترجمه: د جابر بن عتيك نه روایت دي چه نبي ﷺ به فرمائیل غیرت په دوه قسمه دي پوهغه غیرت دي کوم چه دال، مالي خوښ دي دویم هغه غیرت دي کوم چه د الله تعالی خوښ نه دي پس هغه غیرت کوم چه دالله تعالی خوښ دي هغه غیرت کول دي د شك او قرینو د موجود کیدو په وخت کښې او کوم غیرت چه دالله خوښ نه د هغه دادې چه بغیرد شك او قرینونه غیرت او کړې شي همدارنگي تکبر هم دي بعضې هغه تکبر دي کوم چه دالله تعالی خوښ دي او بعضې هغه تکبر دي کوم چه دالله تعالی خوښ نه دي پس هغه تکبر کوم چه دالله تعالی خوښ د هغه غرور کول دي په کافرانو باندې د جهاد په وخت کښې او غرور کول دي د صدقې ورکولو په وخت کښې. او کوم غرور چه دالله خوښ نه دي هغه دادې چه دظلم په وخت کښې تکبر کول اود موسی په روایت کښې دی چه: په نسب باندې د فخر په وخت کښې غرور او کړې شي.

شرح حدیث

په دې حدیث کښې دوه اجزاء دي، یو د غیرت متعلق او بل د فخر او خیلاء متعلق د دویم جزء د ترجمه الباب سره مطابقت دي، هغه دا چه رسول الله ﷺ فرمائی چه بعض قسمونه د تکبر داسې دي کوم چه د الله پاک په نزد ناخوښه او مبغوض دي، او بعض قسمونه داسې هم دي کوم چه د الله پاک خوښ دي، د قسم ثاني مصداق د فخر او تکبر هغه اظهار دي کوم چه د دشمن مخکښي د جنگ په وخت او کړې شي، دشمن لره د مرعوب کولو دپاره خپله بهادری او ښائی، په ژبي سره هم او په نقل و حرکت سره هم، او هم دغه شان هغه خیلاء کومه

(۱) سنن النسائي للركاة ۶۶ (۲۵۵۹)، (تحفة الأشراف: ۳۱۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۵/۵، ۴۴۶) (حسن)

چه د صدقې او خیرات په وخت وی، او په صدقه کښې خپله دا ده چه که هر خومره مقدار د صدقې وی هغه کثیر اونه گنړی بلکه دهغې د قلت اظهار او کړی، بله دا چه ډیر په خوشحالی سره او فراخه تندي سره صدقه او کړی، او د اختیال قسم اول کوم چه د الله پاک په نزد مبعوض دې هغه دانسان تکبر کول او مستیدل دی او په نورو باندې ظلم او زیاتې کول دی. او د حدیث دویم جزء کوم چه د غیرت سره متعلق دې د هغې په باره کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه د دې هم دوه قسمونه دی یو د الله پاک په نزد خوښ، او دویم مبعوض، غیرت وئیلې شی «کراهة المشاركة فی امر محبوب» یعنی د انسان په خپل محبوب او خوښ خیز کښې د بل سړی شرکت نه خوښول، لکه چه عاشق د خپل معشوق په باره کښې دا نه غواړی چه بل څوک د هغه سره تعلق قائم کړی، او دا چه هغه معشوق دې د بل چا طرف ته متوجه شی، علی هذا القیاس، خپله ښځه ئې ده، دا به څوک غواړی چه بل سړی هغې طرف ته اوگوری یا رغبت او کړی، پس رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم صفت د غیرت د الله پاک خوښ دې نو هغه داسې غیرت دې کوم چه واقعی په محل د شک او په محل د تهمت کښې وی کوم چه په دې الفاظو بیانوی «فالفيرة فی غیر ربة» او هغه غیرت کوم چه مبعوض دې نو هغه هغه دې چه بې محله وی، هیڅ بې هیڅه او بغیر د څه وجې نه، دا خبره بالکل صحیح ده چه کوم غیرت بغیر د څه وجې نه او بې محله وی هغه خو سراسر بدگمانی ده، لهذا د دې نه بچ کیدل ضروری دی هم په دې وجه باندې ئې دې ته مبعوض وئیلې دې او کوم غیرت چه واقعی په محل د شک کښې وی هغه مطلوب او غوره دې، (۱) والحدیث اخرجه النسائی، قاله المنذرى.

باب فی الرجل یستأسر

باب مجاهد چه قیدی جوړ کړې شی (نوخه به ځوی؟)

د ترجمة الباب شرح :

«یستاسر» لره معروفا او مجهولاً دواړو طریقو سره لوستلې کیدې شی، مطلب دا دې چه که یو مسلمان په جنگ وغیره کښې د کفارو سره گیر شی نو هغه لره څه کول پکار دی، خپل ځان دې هغه ته حواله کړی، او د هغوی قید دې قبول کړی، یا دا چه د هغوی سره دې مزاحمت او کړی، او د هغوی قید قبولولو ته دې نه تیار یږی، امام بخاری رحمه الله هم په دې مضمون باندې باب ترلې دې «باب هل یستاسر الرجل، ومن لم یستاسر» زما ذوق دا وائی چه امام بخاری په ترجمة الباب کښې جزء ثانی «ومن لم یستاسر» لره زیاتولو سره عدم استیسار ته افضل وئیلې دې، یعنی اگر چه په داسې سخت وخت کښې د کفارو قید قبولول جائز دی، خو اولی هم دا ده چه د کفارو په خبره دې اعتماد اونکړی، او د هغوی قید دې نه قبولی.

۱، مثلاً که یو سړی ته د خپلې ښځې په باره کښې په دې وجه باندې غصه او غیرت راشی چه هغه فلانی پردی سړی ته گوری یا یو پردی سړی هغې ته گوری نو دا خبره که د څه قرینې په وجه باندې ده نو بیا خو دا غیرت محبوب دې او که بغیر د څه وجې نه وی نو مبعوض دې

[۲۶۶۰] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ شَهَابٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ جَابِرَةَ الثَّقَفِيُّ عَنْ ابْنِ زُهْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَةَ عَيْنًا، وَأَمَرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ فَتَقَرُّوا لَهُمْ هَذِلَ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَجُلٍ رَامَ قَلْبًا أَحْسَنَ بِهِمْ عَاصِمٌ لِحَنًّا إِلَى قَرْدَدٍ فَقَالُوا لَهُمْ: انْزِلُوا فَأَعْطُوا بِأَيْدِيكُمْ وَلَكُمْ الْعَهْدُ وَالْيَمِينُ أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ أَحَدًا، فَقَالَ عَاصِمٌ: أَمَا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ، فَرَمَوْهُمْ بِالْثَبَلِ فَقَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ، وَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ عَلَى الْعَهْدِ وَالْيَمِينِ مِنْهُمْ خَبِيبٌ وَزَيْدُ بْنُ الدَّيْنَةِ وَرَجُلٌ آخَرٌ، فَلَمَّا اسْتَمَكُّوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا، فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّلَاثُ: هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ وَاللَّهِ لَا أَصْبَحُكُمْ إِلَّا لِي بِهَذَا لَأَسُوَّةَ فُجْرَةٍ، فَأَنَّى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَيَقْتُلُوهُ فَلَبِثَ خَبِيبٌ أَسِيرًا حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ فَاسْتَعَارَ مُوسَى يَسَاجِدَ بِهَا فَلَمَّا خَرَجُوا بِهِ لِيَقْتُلُوهُ، قَالَ لَهُمْ خَبِيبٌ: دَعُونِي أَرْكُمُ رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَوْلَا أَنْ تَحْسَبُوا مَا بِي جَزَعًا لَزِدْتُ".

ترجمه: ابوهريره دښی ﷺ نه روايت کوي فرمائي چه نبي ﷺ لس کسان د معلوماتو حاصلولو دپاره اوليرېل او عاصم بن ثابت ئې په دوی باندي امير مقرر کړو نو دوی سره دجنگ دپاره دهزېل قبيلې تقريبا سل کسان غشي ويشتونکي را اووتل عاصم چه کله دوی اوليدل نو په يوه پناه گاه کښې ئې ځان پټ کړو ليکن کافران ددوی نه چاپير شول او ورته ئې اووئيل راکوز شئ اوزمونږ خبره اومني مونږه دا اقرار کوو چه په تاسو کښې به هيڅوک نه وژنو عاصم اووئيل زما خو دکافر په امان کښې کوزيدل خوښ نه دی نو په دې وجه باندي ده لره کافرانو په غشو اوويشتو عاصم اودده اووه ملگري شهيدان شول اوباقی درې کسان د کافرانوسره په لوظ اودهغوی په اقرار باندي په اعتبار کولو سره لاندي راکوز شول يوپه دوی کښې خبيب اوبل زيد بن دثنه اويوکس بل وو چه نوم ئې عبدالله بن طارق وو دا خلق چه کله دکافرانو په لاس کښې راغلل نو دخپلو ليندو په مزو باندي ددوی لاسونه او تړل په دوی کښې چه دريم کس وو هغه اووئيل داخو اوله دهوکه ده (يعنی اقرار خوداسې شوې وو چه مونږ به څوک نه وژنونو بيا دتړلو څه مطلب دي) په الله قسم چه زه خوتاسو سره نه ځم زما په خپلو ملگرو پسې تلل خوښ دي (شهادت ته ئې ترجيح ورکوله) اوکافرو دي رابښکلو اوده دتلونه انکار اوکړو بهرحال کافرانو دې هم شهيد کړو اوس خبيب ددوی په لاس کي قيدي پاتې شو دوی ټولو دده قتلول هم اوغوښتل نوده دکافرانونه اوغوښتل چه ماته لږ مهلت راکړئ چه زه دوه رکعته مونځ اوکړم، بيا ئې اووئيل په الله مې دي قسم وي که چرې تاسو دا گمان نه کولې چه زه دويرې په وجه اوږد مونځ کوم نومابه دوه رکعته نورهم کړي وو.

د حديث الباب شرح

مصنف په دې باب کښې د سرية الرجيع واقعه ذکر کړې ده، دا اصحاب سريه لس کسان وو کوم چه رسول الله ﷺ عين يعنی جاسوس جوړولو سره د قريشو د خبر راوړلو دپاره مکې مکرمې ته ليرېلې وو، چه دهغې امير رسول الله ﷺ عاصم بن ثابت مقرر کړې وو لکه چه دلته په حديث کښې تصريح ده.

(۱) صحيح البخاري للجهاد ۱۷۰ (۳۰۴۵)، والمغازي ۱۰ (۳۹۸۹)، والتوحيد ۱۴ (۷۴۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۴۲۷۱)، ولفه آخرجه: مسند احمد (۲/۲۹۴، ۳۱۰) (صحيح)

قوله: ﴿فنفروا لهم هذيل بقرب من مائة رجل رام﴾ یعنی کله چه دا سريه د مکې طرف ته تله نو په لاره کښې د هغوی طرف ته د قبيله هذيل سل سړی غشی ویشتلو والا د هغوی مقابلې دپاره راغلل، او ظاهره خبره ده چه دا اصحاب سريه نو خالی لاس وو، غیر مسلح، ځکه چه دا خو صرف د جاسوسۍ دپاره روان وو نه د جنگ دپاره، اوس چه کله ناڅاپه غشی ویشتونکی د هغوی د مقابلې دپاره راغلل نو دې خلقو د خپل ځان د بچ کولو دپاره یوې غونډې ته اوختل، چه د هغې په باره کښې راوی فرمائی ﴿فلما احس بهم عاصم لجأوا الى قردد﴾ الحاصل چه کله دا خلق غونډې ته اوختل نو هغه غشی ویشتونکی مشرکانو دوی ته اووې چه راکوز شئ او خپل ځان مونږ ته اوسپاری په داسې طریقه چه مونږ تاسو سره معاهده کوو، یعنی په دې خبره چه په تاسو کښې به څوک هم نه قتل کوو، په دې باندې امیر سريه عاصم بن ثابت اوفرمائیل ﴿اما انا فلا انزل فی ذمة کافر﴾ چه زه خو د یو کافر په ذمه باندې اعتماد کولو سره نه راکوزیږم (چه تاسو څه کولې شئ هغه اوکړئ) په دې باندې هغه مشرکانو په غشو ویشتلو سره عاصم امیر سريه او د هغه سره اووه ملگری ختم کړل. ﴿ونزل اليهم ثلاثة نفر﴾ اوس چه کوم درې کسان باقی پاتې شو هغوی د هغوی لوظ قبلولو سره لاندې راکوز شو، هغوی دا دی یو خبيب بن عدی، زید بن الدثنه او یو بل سړی (عبدالله بن طارق) چه کله دې مشرکانو هغه درې واړه قابو کړل نو د خپلو لیندو مزی ئې پرانستل او په هغې باندې ئې د هغوی تړل شروع کړل، خبيب او زید خو هغوی اوتړل، چه کله ئې دریم کس تړلو نو هغه اووې ﴿هذا اول الغدر والله لا اصحبکم﴾ چه دا خو د غدر او لوظ ماتولو ابتداء ده یعنی تړئ مو ولې، قسم په الله زه به تاسو سره هرگز لار نه شم، او دا چه زمونږ ملگری شهیدان کړې شوې دی دا زما دپاره بهترینه اسوه او نمونه ده، مشرکانو هغه په رابښکلو باندې په زبردستی د ځان سره بوتلو خو هغه د تلونو انکار اوکړو نو هغوی دې هم قتل کړو. اوس دوه کسان باقی پاتې شو خبيب او زید ابن الدثنه، دا دواړه هغه مشرکانو اوتړل او د ځان سره ئې بوتلل، ﴿فلبت خبيب اسيرا﴾ په روایت کښې اختصار دې، صرف د خبيب ذکر کړې شوې دې ﴿حتى اجمعوا قتله﴾ دلته هم اختصار دې، د بخاری په روایت کښې تفصیل دې، پس په هغې کښې داسې دی ﴿فَانْظَلَقُوا بِخَبِيبٍ وَابْنِ دُثْنَةَ حَتَّى بَاغَوْهُمَا بِمَكَّةَ بَغْدَةً وَقَعَةَ بَذَرَ فَأَبْتَاعَ خَبِيبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرٍ بْنِ نَوْفَلٍ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، وَكَانَ خَبِيبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنِ عَامِرٍ يَوْمَ بَذَرَ فَلَبِثَ خَبِيبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا فَأَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عِيَاضٍ أَنَّ بَنَتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهُمْ جَمِعُوا اسْتَعَارَ مِنْهَا مُوسَى﴾ یعنی هغه مشرکانو خبيب او زید بن الدثنه دواړه بوتلل، او هغوی دواړه ئې په مکه مکرمه کښې خرڅ کړل، په هغوی دواړو کښې خبيب د حارث بن عامر ځامنو واخستلو، او حال دا وو چه خبيب په جنگ بدر کښې حارث بن عامر لره قتل کړې وو، اوس ظاهره ده چه خبيب اوس د داسې سړی لاس ته راغلو چه د هغه د پلار قاتل خبيب دې نو هغه به د هغه سره څه معامله کوي، کومه هم چه د سخته نه سخته معامله کوي کمه ده، بهر حال په روایت کښې دی چه دا خبيب د هغوی سره څو ورځې وو، اخر دا چه بنو الحارث چه کله د خبيب د قتل اراده اوکړه نو هغه د خپل مرګ او

د شهادت په تیاری کښې د هغه کور والو نه چاره او غوښتنه د نامه نه لاندې وینسته صفا کولو دپاره، «فلما خرجوا به ليقتلوه» دلته هم اختصار دې، د دې روایت باقی حصه کومه چه خپله په ابوداؤد کتاب الجنائز کښې د «باب المریض یاخذ من اظفاره وعانته» کښې راروان دې، هلته دا دی چه «فاعارته فدرج بنی لها وهي غافلة» یعنی کوم وخت چه خبیب استحداد کولو نو یو وړوکی ماشوم په لوبو لوبو کښې هغه ته راغلو، کوم چه هغه په خپل پتون باندې کینولو، اتفاقاً چه دا منظر د هغه ماشوم مور اولیدو هغه په دې لیدو سره اویریده، خبیب چه کله هغه اولیده نو هغه یې پوهه کړه چه ولې ویریرې الله دې نه کړی زه به دې قتل کړم، د بخاری په روایت کښې د دې نه روستو مزید تفصیل دې «فلما خرجوا به ليقتلوه» الحاصل چه کله بنو الحارث هغه د قتل دپاره بوتلو نو خبیب رضی الله عنه هغوی ته وفرمائیل چه ماته لږ شان مهلت راکړئ د دوه رکعتنه نفل کولو، پس هغوی ورته مهلت ورکړو، هغه دوه رکعتنه مختصر شان کولو سره سلام واپولو او وې وئیل چه والله که زما دا خیال نه وې چه تاسو به زما په باره کښې د مرګ د ویرې گمان کوئ نو ما به دا مونږ اوږد کړې وې، په روایت کښې دی چه هغه دې خلقو ته بعض خیرې اوکړې «اللهم احصهم عددا، واقتلهم بددا» یا الله دا ټول یو یو هلاک کړه، په روایت کښې دی، راوی وائی چه هغه کال له پوره شوې نه وو چه هغوی ټول هلاک کړې شو، مصنف په دې باب کښې د سریة الرجیع واقعه ذکر فرمائیلې ده، دا اصحاب سریه لس اصحاب وو کوم چه رسول الله صلی الله علیه وسلم جاسوسان جوړولو سره د قریش مکه طرف ته لیږلې وو، چه د هغوی امیر هغه رضی الله عنه عاصم بن ثابت رضی الله عنه مقرر کړې وو، لکه چه دلته په حدیث کښې تصریح ده.

په دې موقع باندې حضرت خبیب رضی الله عنه خو اشعار هم وئیلې وودشهادت په ذوق اوشوق کښې

ولست اهلای حین اقل مسلما علی ای شق کان لله مصرعی
وذلك فی ذات الاله وان یشاء یبارک علی اوصال شلو ممزع

په صحیح بخاری کښې خو هم دا دواړه بیتونه دی باقی قصیده اوږده ده، کومه چه د سیرت په کتابونو کښې ذکر ده کومه چه زمونږ حضرت شیخ رحمته الله علیه بتمامها لامع الدراری په حاشیه کښې د اردو ترجمې سره د طالبانو د سهولت دپاره لیکلې ده، هغه دې ضرور اوکتلې شی.

د سیدنا خبیب رضی الله عنه قصیده

مونږ د کتونکو د سهولت دپاره دلته نقل کوو، د اصل قصیدې شروع داسې ده او په حاشیه د لامع کښې د هر بیت نه روستو د هغې ترجمه ذکر شوې ده.

۱: لقد جمع الاحزاب حولی والہوا قبائلهم واستجمعوا کل مجمع

زما نه چاپیره ډیرې ډلې راجمع کیرې او هغوی ډیر زیات قبائل راجمع کړې دی، او زیات نه زیات مجمع راجمع کیرې

۲: وکلهم مبدی العداوة وجاهد علی لانی فی وثاق بمضیع

هر یو په دوی کښې دشمنی کولو والا دې، او زما خلاف کوشش کونکې دې ځکه

- چه زه په رسو کښې تړلې شوې يم، او د بربادۍ په خانې باندې پروت يم.
- ۳: وقد جمعوا ابناءهم ولسانهم
وقربت من جلع طويل ممنوع
او دې خلقو (زما د تماشي کتلو دپاره) خپلې ټولې زنانې او ماشومان را جمع کړې
دی او (په سولن کولو دپاره) نژدې راوړلې شوې يم د يوې ډيرې لوڼې اونې خواته کومه چه
محفور ده يا ډيره زياته اوږده ده.
- ۴: الى الله اشكو غربتي ثم كرتي
وما ارصد الاحزاب لي عند مصرعي
صرف الله پاک ته گلې کوم د خپې بې وسۍ او د خپل مصيبت او د هغه څيز کوم چه
دې کافر جماعتونو زما د قتل په وخت زما دپاره تيار کړې دی.
- ۵: فلذا العرش صبرني على ما يراد بي
فقد بضعوا لحمي وقد ياس مطعمي
پس اي د عرش مالکه! ته ماته صبر راکړه په هغه څيز باندې د کومې چه خلق زما باره کښې
اراده لري او دې خلقو زما د غوښو ټکړې ټکړې کړې دي او زه د هر هغه څيز نه مايوسه
شوې يم چه د هغې زما خواهش وي (لوڼې خواهش خو د قيد نه خلاصيدو سره د رسول
الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدل دی او د ژوند خواهش هم په دې کښې داخلیدې شی)
- ۶: وذلك في ذات الاله وان يشاء
بيارک على اوصال شلو معزع
او دا ټول هر څه د الله پاک د پاک ذات په سلسله کښې کيږي او که الله پاک
او غواړي نو برکت به اوکړي په ټکړو زما او په هغه بدن کوم چه ټکړې ټکړې کړي شوې دي.
- ۷: وقد خيروني الكفر والموت دونه
وقد هملت عياني من غير مجزع
او دې خلقو ماته اختيار راکړې دي د کفر، او بغير د دې نه د مرګ (يعنی يا به کفر
اختياروم گيښې مرګ) او زما د دواړو سترگو نه اوبښکې روانې دي بغير د څه ويرې نه (او د
ويرې نه کيدلو وجه وړاندې راروانه ده).
- ۸: وما بي هذا الموت اني لميت
ولكن حذاري جحيم نار ملقع
ماته د مرګ ويره نشته ځکه چه (زه به بهر حال يوه ورځ) ضرور مړ کيږم خو زما ويره
د هغه اوږد جسامت ده کوم چه د ډيرو شغلو والا دي (يا انسانانو لره) خوړونکې دي، مراد
د جهنم اوږدې.
- ۹: فوالله ما ارجو اذا مت مسلما
على اي جنب كان الله مصرعي
پس قسم په الله! که زه د اسلام په حالت کښې قتل کړې شم نو زما لږه شان پرواه هم
نشته چه زه د الله پاک دپاره په هر يو اړخ پريوتلم.
- ۱۰: فلست بمبد للعبد وتخشا
ولا جزعا اني الى الله مرجعي
پس نه يم ظاهرونکې د دشمن په وړاندې هيڅ قسم عاجزي او نه څه قسم ويره،
ځکه چه د الله پاک طرف ته زما واپس کيدل دی، د «انا لله وانا اليه راجعون» طرف ته اشاره

ده، په بعض نسخو کښې داسې دی چې «فلست ابالی حین اقل مسلم، علی ای جنب کان فی الله مصرعی»

د بخاری په روایت کښې دی «فکان خیب هو سن الرکتین لکل مسلم قتل صبرا» چې سیدنا خیب رضی الله عنه اولنې هغه سرې دې چا چې د قتل صبرا په وخت د اداء رکعتین سنت جاری کړو. دا د سریة الرجیع قصه د جنگ بدر نه پس په ۳ هجری کښې پیښه شوې وه، د دې قصې نه معلومه شوه چې د سریه امیر عاصم بن ثابت رضی الله عنه د مشرکانو قید قبول نه کړو بلکه په هغې ټپې شهادت ته ترجیع ورکړه، البته باقی دوه صحابه کرامو د هغوی قید قبول کړو، علامه عینی د دې حدیث د فوائدو د لاندې لیکي چې د سیدنا خیب رضی الله عنه او د هغه د دواړو ملگرو نزول د دې خبرې دلیل دی چې په داسې وخت کښې د کافرانو قید قبول جائز دی، مهلب فرمائی چې که یو سرې د خپل خان د بچ کولو دپاره په رخصت باندې عمل کول غواړی نو کولې شي، د حضرت حسن نه هم نقل دی چې په دې کښې هیڅ پاک نشته، او د امام اوزاعی رضی الله عنه نه د فعل عاصم ترجیع منقول ده، یعنی په داسې وخت کښې د کفارو د قید په ځانې شدت اختیارول اولی دی. (بذل) والحديث اخرجه البخاري والنسائي، قاله المنذري.

[۲۶۶۱] (حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَفْيَانَ بْنِ أَسِيدٍ، جَارِيَّةُ الثَّقَفِيِّ وَهُوَ حَلِيفُ ابْنِ زُهْرَةَ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

ترجمه: د عمرو بن سفيان روایت دې کوم چې د بنو زهره حلیف او د ابوهریره رضی الله عنه په ملگرو کښې دې، بیا راوی پوره روایت بیان کړو.

بَابُ فِي الْكُمَاءِ

څوکه چې په کمین (څوکن) کښې پټ کیناستل شي

کمناء جمع ده د کمین، کمین هغه سرې کوم چې دشمن ته پټ ناست وی چې موقع راشي او په هغه باندې ناڅاپه حمله او کړی، د کمین اطلاق په اردو او فارسي کښې په هغه ځانې باندې هم کیږي چرته چې انسان پټ ناست وی یعنی مورچه باندې کومې ته چې په فارسي کښې دامه وئیلې شي، په اصل کښې دا اخستلې شوې دې د کمون نه کوم چې مقابل دې د بروز، په ظاهره کښې د مصنف مقصد دا دی چې د جنگ په تدبیرونو کښې یو تدبیر په مورچه کښې کیناستل هم دی لکه چې په غزه احد کښې اوشو کوم چې په حدیث الباب کښې ذکر دي.

[۲۶۶۲] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يُحَدِّثُ، قَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّمَاةِ يَوْمَ أُحُدٍ وَكَانُوا أَمْمُوسِينَ رَجُلًا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ: إِنْ رَأَيْتُمُونَا نَحْطِفُنَا الطَّيْرَ فَلَا تَبْرَحُوا مِنْ مَكَانِكُمْ هَذَا حَتَّى أَرْسِلَ إِلَيْكُمْ، وَإِنْ رَأَيْتُمُونَا هَزَمْنَا الْقَوْمَ وَأَوْطَأْنَا هُمْ فَلَا تَبْرَحُوا حَتَّى أَرْسِلَ إِلَيْكُمْ قَالَ: فَهَزَمَهُمُ اللَّهُ قَالَ: فَأَنَا وَاللَّهِ رَأَيْتُ الْبِئْسَاءِ يَشْتَدُّونَ عَلَى الْجَبَلِ فَقَالَ: أَصْحَابُ عَبْدِ

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۴۲۷) (صحیح)

۲: صحیح البخاري/الجهاد ۱۶۴ (۳۰۳۹)، والمغازي ۱۰ (۳۹۸۶)، والتفسير ۱۰ (۴۵۶۱)، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۴/۴) (صحیح)

اللّٰهُ بْنُ جُبَيْرٍ: الْغَنِيْمَةُ أَيُّ قَوْمِ الْغَنِيْمَةِ ظَهَرَ أَصْحَابُكُمْ فَمَا تَنْتَظِرُونَ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جُبَيْرٍ: أَنْسَيْتُمْ مَا قَالَ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: وَاللَّهِ لَنَأْتِيَنَّ النَّاسَ فَلَنُصِيبَنَّ مِنَ الْغَنِيْمَةِ فَأَتَوْهُمْ فَصَرَفَتْ وَجُوهَهُمْ وَأَقْبَلُوا مِنْهُمْ مِيْنًا.

ترجمه: دابو اسحق نه روایت دې فرمائی چه دبراء بن عازب نه مې حدیث اوریدلې دې چه نبی ﷺ په غزوه احد کښې په پنځوسو غشي ویشتونکو باندې عبیدالله بن جبیر امیر مقرر کړو اودوی ته ئې اوفرمائیل که چرې تاسو اوویني چه مارغان زمونږ په سرونو باندې ټونگي وهی (قتل کیدوته اشاره ده) نوبیا به هم تاسو د خپل ځانې نه نه خوزئ ترڅو چه تاسو رابلل شوي نه ئې اوکه تاسو اووینئ چه مونږه کافرانوته شکست ورکړو نوبیا به هم د خپل ځانې نه نه څئ ترڅو چه را اونه غوښتلې شی، راوي وائی الله تعالی کافرانوته شکست ورکړو او مادمشرکانو ښځې اولیدلې چه غرونوته دپناه دپاره تښتیدلې دعبداالله بن جبیر ملگرو سوچ اوکړو چه مال غنیمت به واخلو زمونږ ملگري کامیاب شوپه دې باندې عبداالله بن جبیر اووئیل نبی ﷺ چه درته څه وئيلي وو هغه مو هیرشول؟ بهرحال الله تعالی ددوی خونه واپول او مسلمانانو شکست خوړونکی لارل.

شرح حدیث

یعنی رسول الله ﷺ د جنگ احد په موقع باندې پنځوس داسې صحابه کرام کوم چه غشي ویشتونکی وو په یوه غونډۍ (جبل رماة کوم چه جبل احد ته مخامخ دې) باندې کینولو سره عبداالله بن جبیر لره په هغوی باندې امیر جوړ کړو او هغه ته ئې په تاکید سره دا هدایت اوفرمائیل چه که تاسو دا هم اوگورئ چه مونږ یعنی د مسلمانانو لښکر لره مارغان د ځان سره اوړی نو بیا هم تاسو د خپل ځانې نه بیرته نه شی ترڅو چه ما تاسو ته یو قاصد نه وی رالیرلې، او که مونږ مشرکانو ته شکست هم ورکړو تاسو به د دې ځانې نه خوزئ نه. (فهزمهم الله، قال فانا والله رایت النساء) راوی وائی چه الله پاک کفارو ته شکست ورکړو او ما اولیدې د مشرکانو زنانه غر ته په خټلو باندې، دې صورت حال ته کتلو سره د عبداالله بن جبیر ﷺ ملگرو اووې (ای قوم الغنیمه) ای ملگرو ځانې چه غنیمت راټول کړو، زمونږ لښکر غالب شو بیا د څه څیز انتظار کوې، په دې باندې ورته عبداالله بن جبیر ﷺ اوفرمائیل چه تاسو هغه خبره هیږه کړه کومه چه تاسو ته رسول الله ﷺ کړې وه، خو هغوی د هغې باوجود ایسار نه شو او لاندې راکوز شو. (فصرفت وجوههم واقبلوا منهزمين) د هغوی د راکوزیدو نه پس ټول خلق حیران او پریشانه شو، ځکه چه د بل طرف نه هم کفارو حمله اوکړه او مسلمانان په مینځ کښې گیر شو او د شکست صورت پیدا شو. والحديث اخرجه البخاری والنسائی، قاله المنذرى.

باب فی الصفوف

د مجاهدینو دپاره د صفونو جوړول و بیان

یعنی د قتال دپاره د مخکښې نه صفونه تړل، د امام ترمذی رحمه الله ترجمه په دې کښې زیاته صفا او واضحه ده، باب الصف والتعبية عند القتال. تعبیه یعنی ترتیب... د لښکر په دستو

کښې د هرې یوې دستې دپاره مناسب ځانې تجویز کول او هغوی لره د دې نه خبرول د دې دپاره چه د قتال د شروع کولو په وخت هره یوه دسته خپل متعین ځانې ته اورسیرې، امام ترمذی رحمته الله علیه د دې باب د لاندې د عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه دا حدیث ذکر کړې دې. «عَبَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَدْرَ لَيْلَا» یعنی د جنگ په موقع باندې رسول الله صلی الله علیه و آله زمونږ د ټولو ځایونه د شپې متعین کړل.

[۲۶۶۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَنَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ الْقَيْسِ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اصْطَفَقْنَا يَوْمَ بَدْرٍ: "إِذَا أَكْتُبُوكُمْ نَعْنِي إِذَا غَشَّوْكُمْ فَأَرْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ وَاسْتَبِقُوا نَبْلَكُمْ".

ترجمه: حمزه بن او اسید دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی دبدر په ورځ چه کله مونږه صفونه جوړ کړل نو نبی صلی الله علیه و آله وفرمائیل کله چه کافران تاسو ته نژدې راورسیرې نو په غشو ئې اولئ او خپل غشی بچ هم کړئ. تشریح: قوله: "إِذَا أَكْتُبُوكُمْ" (۱) یعنی إِذَا غَشَّوْكُمْ فَأَرْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ وَاسْتَبِقُوا نَبْلَكُمْ:

سیدنا ابو اسید صحابی فرمائی چه کله په جنگ بدر کښې مونږ خلق په خپلو خپلو صفونو کښې راغلو نو هغه صلی الله علیه و آله دا هدايت وفرمائیلو چه کله دا کفار تاسو ته نژدې راشی نو بیا غشی وړول شروع کړئ، یعنی په تاسو او مشرکانو کښې چه کله دومره فاصله پاتې شی چه ستاسو غشی هغوی ته رسیدلې شی نو بیا غشی ویشتل شروع کړئ، او که د دې نه مخکښې مو غشی وړول شروع کړل نو ظاهره ده چه غشی به مو ضائع شی، څه به دشمن ته رسیرې او څه به نه رسیرې هم په دې وجه باندې وړاندې فرمائی چه خپل غشی محفوظ ساتئ، د محفوظ ساتلو مطلب هم دا دې چه د لرې نه ویشتلو سره دې هغه ضائع نه کړې شی. والحديث أخرجه البخاري، قاله المنذرى.

بَابُ فِي سَلِّ السُّيُوفِ عِنْدَ الْإِقَاءِ

دشمن چه کله رانژدې شی نو توري راويستل پکار دی

[۲۶۶۴] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي خَالٍ، وَلَيْسَ بِالْمَلْطِيِّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ: "إِذَا أَكْتُبُوكُمْ فَأَرْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ وَلَا تَسْلُوا السُّيُوفَ حَتَّى يَغْشَوْكُمْ".

ترجمه: مالك بن حمزه بن ابی اسید ساعدي دخپل پلار نه او هغه دده دنيکه نه روایت کوی چه نبی صلی الله علیه و آله دعزوه بدر په ورځ او فرمائیل کله چه درته مشرکان رانژدې شي نو په غشو ئې اولي او ترڅو چه درته دوي ښه رانژدې شوي نه وی نو خپلي توري مه راوباسئ.

(۱): صحيح البخاري/الجهاد ۷۸ (۲۹۰۰)، والمغازي ۱۰ (۳۹۸۴)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹۸۳) (صحيح)

(۲) أي فرمواكم، من كتب واكتب اذا قارب والكتب القرب، وفي نسخة اذا كتبكم. (بدل)

(۳) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۹۰) (ضعيف)

تشریح: ﴿اذا اکتبکم فارموهم بالنبل ولا تسلوا السیوف حتی یغشوکم﴾ دا د اولنی حدیث دویم طریق دی، په دې کښې د سل سیوف زیادت دې کوم چه په اول طریق کښې نه وو، په دې کښې د تورې د استعمال طریقه بیان کړې شوې ده، او دا مطلب دې چه کله مشرکان لږ شان رانزدې شی نو بیا خو دې غشی ویشتلې شی، او چه کله زیات رانزدې شی نو هغه وخت دې د تورو استعمال اوکړې شی، دا د رسول الله ﷺ د طرف نه صحابه کرامو ته د وسلې د استعمال په باره کښې ضروری هدايات دی.

باب فی المِبارزة د جنګ کونکو د مقابلې بیان

د ترجمه الباب شرح او مذاهب ائمه:

د قتال او مقابلې دوه صورتونه وی، یو اجتماعي او بل انفرادي یعنی پوره جماعت، په جماعت باندې حمله اوکړې او یا مقابلې فردا فردا وی، فردا فردا د مقابلې دپاره راتلو ته مبارزه وئیلې شی، یعنی د قتال د صف نه یو بهادر راوخی او میدان ته راشي او اوائی چه ﴿هل من مبارز؟﴾ څوک شته زما مقابلې کولو والا؟ په دې باب کښې مصنف رحمه الله هم دا خبره بیان کړې ده چه ایا داسې کول جائز دی یا ناجائز، که مبارزه د امام په اذن وی نو بیا خود دې په جواز کښې هیڅ کلام نشته، عند اکثر ومنهم الاثمة الاربعة سوی الحسن فانه لم یجزها مطلقا، او که بغیر د امام د اذن نه وی نو بیا هم د جمهورو په نزد چه په هغوی کښې امام مالک او امام شافعی هم دی جائز دې، فقی المئنی (ص ۳۹۴ ج ۱۰) واما المبارزة فجوز باذن الامیر فی قول عامة اهل العلم الا الحسن فانه لم یعرفها وکرها الی اخر ما ذکر... خو په دې کښې د حنابله اختلاف دې د هغوی په نزد په دې کښې تفصیل دې، ابن قدامه د دې درې صورتونه لیکلي دی په یو صورت کښې مستحب دې، په یو کښې مباح او په بل کښې مکروه، مستحب په هغه صورت کښې دې چه کله د دې ابتداء د کفارو د طرف نه وی، او د مقابلې دپاره راتلونکې قوی او بهادر وی د امام په اجازت، او مباح په هغه صورت کښې دې چه کله د دې ابتداء د داسې مسلمان سړی د طرف نه اوشی کوم چه شجاع او قوی وی، او مکروه په هغه صورت کښې چه کله د هغې ابتداء د مسلمان ضعیف د طرف نه وی.

[۲۶۶۵] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِبٍ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: تَقَدَّمَ يَغْنَى عْتَبَةَ بْنُ رَبِيعَةَ، وَتَبِعَهُ ابْنُهُ، وَأَخُوهُ فَتَادَى مِنْ يَمَارِزٍ فَانْتَدَبَ لَهُ شَبَابٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ: مَنْ أَنْتُمْ فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ: لَا حَاجَةَ لَنَا فَيُكْرَمُ أَمَّا أَرْدْنَا بِنِي عُثْمَانَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قُمْ يَا حَمْزَةُ قُمْ يَا عَلِيُّ، قُمْ يَا عُبَيْدَةَ بْنُ الْحَارِثِ"، فَأَقْبَلَ حَمْزَةُ إِلَى عْتَبَةَ وَأَقْبَلْتُ إِلَى شَيْبَةَ وَاخْتَلَفَ بَيْنَ عُبَيْدَةَ وَالْوَلِيدِ ضَرْبَتَانِ فَأَخْخَنَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ، ثُمَّ مِلْنَا عَلَى الْوَلِيدِ فَقَتَلْنَاهُ وَاحْتَمَلْنَا عُبَيْدَةَ.

ترجمه: د علی رضی الله عنه روایت دې چه زمونږ طرف ته عطبه بن ربیعہ اودده خوی رامخکښې شول اودده ورور هم ور پسي وو بیا آواز عتبه اوکړو چه څوک په تاسو کښې میدان ته

۱: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۱۷) (صحيح)

راوځي؟ نو په انصارو کښې يوڅو ځوانانو جواب ورکړو يعنې دصف نه په ميدان کښې دجنگ کولو دپاره عتبه او وئيل تاسو څوک يې؟ نو انصاري ځوانانو ورته خپل ځانونه او خودل نوده او وئيل زما ستاسو سره څه کار نشته دې زمونږه دخپل تره ځامنونه علاوه دبل چا سره دجنگ کولو اراده نشته يعنې قريش او مهاجرين ئې مراد وو نونبې عليه السلام او فرمائيل اي حمزه اودريږه او اي علي اودريږه او اي عبيده بن حارث اودريږه نو حمزه خود عتبه طرف ته دجنگ دپاره متوجه شو او هغه ئې په توره او وهلو اوزه د شيبه طرف ته متوجه شوم او دې مې او وهلو په هغه وخت کښې عبيده او وليد په خپل مينځ کښې يو بل زخمي کړل او مونږه هم په وليد باندې حمله اوکړه او هغه مو قتل کړو او عبيده مورا پورته کړو دجنگ دخاتي نه مورا وستلو.

شرح حديث

د سيدنا علي عليه السلام نه روايت دې (چه په جنگ بدر کښې) درې کفار عتبه بن ربيعه او د هغه نه روستو د هغه ځوئې وليد بن عتبه، او د عتبه رور شيبه بن ربيعه، دا درې واړه ميدان ته رامنځ کښې شو او هر يو چغه کړې چه **«من يارز؟»** نو د هغې په جواب کښې درې انصاري ځوانان ميدان ته راغلل (عبدالله بن رواحه، عوف بن عفراء، معوذ بن عفراء) چه کله دوی مقابلي ته راغلل نو عتبه ترې تپوس اوکړو: **«من انتم؟»** هغوی ورته اووې چه مونږ فلاني فلاني يعنې د انصارو نه يو، نو هغه ډير په فخر او تکبر سره اووې چه مونږ ته ستاسو ضرورت نشته **«انما اردنا بني عمناء»** مونږ ته خود مقابلي دپاره دخپل خاندان قريشو سړي پکار دي، رسول الله صلى الله عليه وسلم او مسلمانانو دا ټول منظر ليدلو، پس هغه وې فرمائيل: **«قم يا حمزة، قم يا علي، قم يا عبيدة ابن الحارث»** پس دا درې واړه حضرات ميدان ته راغلل چونکه مقابله فردا فردا وه په دې وجه سيدنا حمزه عليه السلام د عتبه طرف ته متوجه شو، علي عليه السلام فرمائي چه زه د شيبه طرف ته متوجه شوم (دې دواړو خو خپل مقابل الحمد لله ختم کړل) وړاندې علي عليه السلام فرمائي ه د عبيده او د هغه د مقابل وليد تر مينځه مقابله اوشوه، هر يو بل لره زخمي کړو (مونږ چونکه فارغ شوې وو نو مائل شو د وليد طرف ته) او هغه مو قتل کړو، او خپل ملگري عبيده مو د ميدان نه راوچت کړلو، حافظ ليکلې دي چه دا د ټولو نه اولنئ مبارزه ده کومه چه په اسلام کښې پيښه شوې ده، ابن قدامه په جواز مبارزه باذن الامام کښې دا واقعه هم پيش کړې ده د دې نه علاوه هم بعض نور مثالونه د دې ليکلې شوې دي چه د هغې نه په بعض کښې د امام اذن هم ثابت نه دې، که څوک غواړي هلته دې اوگوري، د حديث الباب نه معلومېږي چه مبارزه باذن الامام او بغير د اذن الامام دواړه جائز دي لکه چه دا د جمهورو مسلک دې، ځکه چه د حمزه او علي مبارزه خو بالاذن وه خو د انصارو مبارزه بغير د امام د اذن نه وه، لم ينکر عليهم النبي صلى الله عليه وسلم، قاله الخطابي، دلته يوه مسئله بله اختلافي ده، هغه دا چه د مبارز اعانت جائز دې يا نه؟ د قياس تقاضه خو دا ده چه جائز نه وي ځکه چه مقابله د کافر سره ده، پس د امام اوزاعي او سحنون مالکي په نزد دا اعانت مکروه دې. لکن عند الجمهور تجوز لهذا الحديث. (اوچر) په

دې حديث باندې مندری سکوت کړې دې او د دې تخریج ئې نه دې کړې، په صحیح بخاری کښې مختصر ادا دی، قیس بن عباد فرمائی چې دا آیت کریمه ﴿هَذَا خِصْمَانِ اخْتَصِمَا فِي رِبِّهِمْ﴾ د هغه خلقو په باره کښې نازل شوې دې چا چې په جنگ بدر کښې مبارزه کړې وه، حمزه او علی او عبید. اه فتح الباری (ص ۴۶ ج ۷) کښې حافظ لیکي چې په دې روایت کښې د مبارزه تفصیل نه دې ذکر شوې او بیا د دې نه روستو حافظ د سیرة ابن اسحاق وغیره نه د دې مبارزې تفصیل ذکر کړې دې.

بَابُ فِي النَّهْيِ عَنِ الْمُثْلَةِ

په جنگ کښې د غوږ او پوزې وغیره د پریکولو د ممانعت بیان

﴿مثله﴾ اسم مصدر دې، د دې مصدر ﴿مثل﴾ دې، يقال مثلت بالحيوان مثلاً بالقتل، او ﴿مثلت﴾ بالتشديد د مبالغې دپاره دې، يو انسان يا حيوان په بده طريقه قتل کول، اندامونو لره جدا جدا کولو سره، خو په روایت کښې مجردا راغلې دې. (مجمع البحار) مثله د اسلام په ابتداء کښې جائز وه روستو په دې باندې نهی راغله او د دې جواز منسوخ شو لکه چې د احادیث الباب نه به معلومه شی.

[۲۶۶۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، وَزِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا مُغِيرَةُ، عَنْ شَيْكَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هُنَيِّ بْنِ نُوَيْرَةَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَعَفُ النَّاسِ قِتْلَةَ أَهْلِ الْإِيمَانِ".

ترجمه: علقمه د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت کوي فرمائی چې نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلى دی: چې په بهترين طريقې سره قتل کونکي مومنان دي. تشریح: ﴿اعف الناس قتلة اهل الايمان﴾ يعنى په قتل کولو کښې د ټولو نه زيات عفيف او محتاط اهل ايمان وى په دې حديث کښې گويا اشاره ده دې خبرې طرف ته چې اهل ايمان د چا په قتل کولو کښې مثله نه کوي او د دې نه په روستو حديث کښې د مثله نه صراحة نهی راغلې ده. ﴿كان نبى الله صلى الله عليه وسلم يحثنا على الصدقة وينهانا عن المثلة﴾ يعنى رسول الله صلی الله علیه و آله به مونږ ته د صدقې ترغيب را کولو او د مثله کولو نه به ئې منع کولو او په در مختار کښې دى چې مثله ممنوع ده.

[۲۶۶۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ الْهَيَّاجِ بْنِ عِمْرَانَ، أَنَّ عِمْرَانَ أَبَقَ لَهُ غُلَامٌ، فَجَعَلَ لِلَّهِ عَلَيْهِ لَبَنٌ قَدَرَعَلَيْهِ لِيَقْطَعَنَّ يَدَهُ، فَأَرْسَلَنِي لِأَسْأَلَ لَهُ، فَأَتَيْتُ سَمُرَةَ بْنَ جَنْدُبٍ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْثُنَا عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَانَا عَنِ الْمُثْلَةِ، فَأَتَيْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْثُنَا عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَانَا عَنِ الْمُثْلَةِ.

ترجمه: دهياج بن عمران نه روایت دې چې دده دپلار عمران غلام او تختيد ونوده د الله تعالى

۱: سنن ابن ماجه/الديات ۳۰ (۲۶۸۲)، (تحفة الأشراف: ۹۴۷۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۳/۱) (ضعيف)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۶۳۷، ۱۰۸۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲۸/۴، ۴۲۹)، سنن الدارمي/الزكاة ۲۴

په نوم نذر او منلو که چرې زه ددې غلام په نیولو قادر شوم نو دده لاس به پرېکړم، بیا عمران زه سمره بن جندب ته اولیرلم چه دده دپاره ترې مسئله معلومه کړم نو ماد هغه نه تپوس او کړوهغه وویل چه نبی ﷺ به مونږ ته د صدقې ورکولو ترغیب راکولو او د محثلي کولونه به نې منع کولونوزه عمران بن حصین ته واپس راغلم او تپوس مې ترې او کړو ددې حدیث متعلق نوهغه (دمذکورې روایت په تصدیق کښې) وویل یقینا چه نبی ﷺ به مونږ ته د صدقې ورکولو ترغیب راکولو او د محثلي کولونه به نې منع کولو.

تشریح: او په در مختار کښې دی چه مثله ممنوع ده د کفارو سره بعد الظفر بهم واما قبله فلا بأس بها. یعنی د یو کافر مثله کول په هغه باندې د قابو موندلو نه پس ناجائز ده، او د قابو موندلو نه مخکښې په هغه باندې د قابو موندلو دپاره چه هر څنگه ممکن وی هغه قتل کولی شی، په دې باندې علامه شامی رحمته الله علیه فرمائی: قال الزیلعی: وهذا حسن ونظيره الاحراق بالنار... یعنی د احراق بالنار حال هم دغه شان دې چه د یو کافر سوزول په هغه باندې د قابو موندلو نه پس ناجائز دې، او د قابو موندلو نه مخکښې جائز دې، کولې شی، د تعذیب بالا حراق مسئله مستقل راروانه ده، حدیث عبدالله اخرج ابن ماجه، قاله المنذرى، و حدیث سمرة سکت علیه المنذرى.

بَابُ فِي قَتْلِ النِّسَاءِ

په جنګ کښې د بنځود وژلو د معانعت بیان

په جهاد کښې د زنانو، ماشومانو او شیخ فانی قتل کول جائز نه دی، فقهاء احنافو د دې تصریح کړې ده خو په بعض صورتونو کښې نې قتل کول جائز دی هغه دا چه دا زنانه یا ماشوم په قتال کښې شریک وی یا هغه زنانه د مشرکانو مشره وی، هم دغه شان صبی مالک، او هم دغه شان هغه شیخ فانی کوم چه تجربه کار او د راتې خاوند وی ځکه چه منقول دی چه رسول الله ﷺ حکم کړې وو د درید بن الصمة د قتل په غزوه حنین کښې د هغه د ذو راتې کیدو د وجې نه، حال دا چه د هغه عمر یو سل او شل کاله وو، خو په دې کښې د امام مالک او امام اوزاعی اختلاف دې د هغوی په نزد د نساء او صبیان قتل مطلقا ناجائز دې، د داسې شیوخ په باره کښې د شوافعو اختلاف دې کوم چه په راروان حدیث کښې راتلونکې دې، تردې چه که مشرکان خپلې زنانه او بچی د ډهال په طور استعمالوی نو بیا هم په هغوی باندې غشی وروول جائز نه دی، حتی لو ترس اهل الحرب بالنساء والصبيان لم یجز ربهم. (کذا فی الابواب والتراجم ص ۱۱۶ ج ۴ عن الحافظ)

[۲۶۶۸] (١) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَوْهَبٍ، وَقُتَيْبَةُ يَعْنِي ابْنَ سَعِيدٍ قَالَا: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ امْرَأَةً وَجَدَتْ فِي بَعْضِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقْتُولَةً، فَأَتَتْكَرَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "قَتْلُ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ".

(١): صحيح البخاري/الجهاد ۱۴۷ (۳۰۱۴)، صحيح مسلم/الجهاد ۸ (۱۷۴۴)، سنن الترمذي/الجهاد ۱۹ (۱۵۶۹)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۳۰ (۲۸۴۱)، (تحفة الأشراف: ۸۳۶۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الجهاد ۳ (۹)، مسند احمد (۲/۲۲۲)، (۱۳۳)، سنن الدارمي/السير ۲۵ (۲۵۰۵) (صحيح)

ترجمه: د عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي چې د نبی صلی الله علیه و آله په بعضې غذاگانو کښې یوه قتل شوي ښځه او موندلې شوه نو نبی صلی الله علیه و آله بد او کنړل وژل دښخو او ماشومانو په جنگونو کښې.

[۲۶۶۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّلَالِيُّ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ الْمُرْقَعِ بْنِ صَيْفِيٍّ بْنِ رِبَاحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّهِ رِبَاحِ بْنِ رَيْبٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَرَأَى النَّاسَ مُجْتَمِعِينَ عَلَى شَيْءٍ، فَبَعَثَ رَجُلًا فَقَالَ: انْظُرْ عَلَامَ اجْتَمَعَ هَؤُلَاءِ؟ فَجَاءَ فَقَالَ: عَلَى امْرَأَةٍ قَتِيلَةٍ، فَقَالَ: مَا كَانَتْ هَذِهِ لِيُقَاتِلَ قَالَ: وَعَلَى الْمُقَدِّمَةِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، فَبَعَثَ رَجُلًا فَقَالَ: قُلْ لِحَالِدٍ لَا يَقْتُلَنَّ امْرَأَةً وَلَا عَسِيفًا.

ترجمه: درباح بن ربیع رضي الله عنه نه روایت دي فرمانی چې مونږ د نبی صلی الله علیه و آله سره په یوه غزوه کښې شریک وو نو خلق ئې اولیدل چې په یوشی باندې جمع کیدل نويوکس ئې اولیرلو چې لار شه چې داخل دغه دپاره راجمع شوي دي نو هغه کس لارو کله چې واپس راغې نو ئې ونیل د یوې ښځې په مړي باندې نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل داخو نه جنگیدله نو دا ولي قتل شوي ده خلقو او ونیل د فوج په مخکښ حصه کښې خالد بن ولید دي نو نبی صلی الله علیه و آله ورته یوکس ورولیرلو او ورته ئې او ونیل خالد ته او وایه چې ښځې او مزدور مه وژنه.

تشریح: (کنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة الخ) رباح بن ربیع رضي الله عنه فرمانی چې مونږ د رسول الله صلی الله علیه و آله په یوه غزوه کښې وو (فتح مکه) هغه بعض خلق یوځای کښې راجمع شوي اولیدل، نو یو سرې ئې ور اولیرو چې اوگوری چې دا خلق ولې مجتمع دی، هغه راغلو او جواب ئې ورکړو چې یوه کافره مقتوله پرته ده نو وې فرمائیل «ما کانت هذه لتقاتل» چې زنانه خو قتال نه کوي، مطلب دا چې بیا دا قتل ولې کړې شوه؟ د دې نه معلومه شوه که زنانه قتال کوي نو د هغې قتل کول جائز دی لکه چې جمهور وائی خلافا للامام مالک، قاله الحافظ.

(قل لخالد لا يقتل امرأة ولا عسيفا) عسیف یعنی اجیر او خادم کوم چې د مجاهد سره د هغه د خدمت دپاره وي، د اجیر په باره کښې حضرت په بذل کښې دا لیکلې دی چې (لم ار له ذکر فی کتب فقه الاحناف) زه وایم چې په مغنی المحتاج شرح المنهاج ص ۲۲۳ ج ۴ کښې د شوافعو په دې کښې دوه روایتونه لیکلې دي جواز قتل او عدم جواز، ولفظه: ويحل قتل راهب واجير وشيخ واعمي وزمن لا قتال فيهم ولا رای فی الاظهر... او د دې په شرح کښې دی لعموم قوله تعالى: اقتلوا المشركين، والثاني المنع لانهم لا يقاتلون فاشبهوا النساء والصبيان.

[۲۶۷۰] (۲) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا هُثَيْمٌ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ سَهْرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اَقْتُلُوا شُبُهَةَ الْمُشْرِكِينَ وَاسْتَبْقُوا شُرَحَّهُمْ".

(۱) سنن ابن ماجه/الجهاد ۳۰ (۲۸۴۲)، (تحفة الأشراف: ۳۴۴۹، ۳۷۰۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۸۸۳، ۱۷۸/۴، ۳۴۶)

(حسن صحيح)

(۲) سنن الترمذي/المسير ۲۹ (۱۵۸۳)، (تحفة الأشراف: ۴۵۹۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۰، ۱۲/۵) (ضعيف)

ترجمه: د سمره بن جندب رضي الله عنه نه روایت دي فرماني چې نبی صلی الله علیه و آله فرمانيلى دي د مشرکینو بډه اګان (چې کوم د جنگ قابل وي) قتل کړئ او د کمو عمرونو والا باقی پرېږدئ.

شرح حدیث او مذاهب ائمه

شرح د شارح جمع ده یعنې ماشوم، د دې حدیث نه د شیوخ او صبیان د حکم ترمینځه فرق مستفاد کیږي چې د اول قتل جائز دي او د دویم ناجائز خو د احنافو او مالکیانو په نزد د دواړو حکم یو شان دي لکه چې مخکښې هم تیر شو، یعنې عدم جواز، لهذا حدیث د احنافو او مالکیانو خلاف شو، او د شوافعو موافق شو په دې وجه د هغوی قول اصح جواز قتل شیوخ دي لکه چې اوس د مغنی المحتاج نه پورته تیر شو، وکذا قال النووی، زمونږ د طرف نه د حدیث جواب دا دي چې د شیخ استعمال کله د شاب په مقابله کښې وي او کله د صغیر او صبی په مقابله کښې، لکه چې دلته په حدیث کښې د صغیر په مقابله کښې شوې دي او کله چې د شیخ استعمال د صغیر په مقابله کښې وي نو د دې نه مراد شاب وي، لهذا مطلب دا شو چې د مشرکانو مشرانو لره یعنې ځوانان به قتل کولې شي، او ماشومان به نه شي قتل کولې، دا خبره مشهوره ده چې د شیخ اطلاق کله په کبیر یعنې بوډا او ضعیف باندې کیږي، او کله د دې اطلاق په کامل فی الرجولیه باندې یعنې ځوان او بهادر او کله په کامل فی العلم یعنې استاد او ماهر فی العلم باندې کیږي، او زمونږ دلیل د سیدنا انس رضي الله عنه هغه مرفوع حدیث دي کوم چې په "باب فی دعاء المشرکین" کښې تیر شوې دي "لا تقتلوا شیخا فانيا، ولا طفلا ولا صغیرا ولا امرأة الحدیث وفي الاوجز ص ۱۷ ج ۴ قوله: ولا صیبا ولا کبیرا هرما، قال الباجی یرید الشیخ الهرم الذی بلغ من السن ما لا یطیق القتال ولا ینتفع به فی رای ولا مدافعة، فهذا مذهب جمهور الفقهاء ان لا یقتل، وبه قال ابو حنیفه ومالک، وللشافعی قولان احدهما مثل قول الجماعة، والثانی یقتل، والدلیل علی ما نقوله قول ابی بکر هذا، ولا مخالف له فثبت انه اجماع. اه په دې کښې د حنابلې مذهب رانغلو، هغه هم په دې کښې د جمهورو سره دي فقی شرح العمدة ص ۵۸۹ ولا یقتل منهم صبی ولا مجنون ولا امرأة ولا راهب ولا شیخ فان ولا زمن ولا اعمی، ولا من رای لهم، الا ان یقاتلوا الخ، حدیث عبدالله بن عمر اول حدیث الباب اخرجه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی واما حدیث رباح بن ربيع فاخرجه النسائی وابن ماجه والحديث الثالث حدیث سمره بن جندب اخرجه الترمذی، قاله المنذری.

[۲۶۷۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: لَمْ يُقْتَلْ مِنْ نِسَائِهِمْ تَعْنِي بَنِي قُرَيْظَةَ إِلَّا امْرَأَةٌ إِنَّهَا لَعِنْدِي تُحَدِّثُ تَضَحُّكَ ظَهْرًا وَبَطْنًا، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْتُلُ رَجُلَهُم بِالسَّيْفِ، إِذْ هَتَفَ هَاتِفٌ

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۳۸۷)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۷۷/۸) (حسن)

بِاسْمِهَا أَيْنَ فَلَانَةٍ؟ قَالَتْ: أَنَا، قُلْتُ: وَمَا شَأْنُكَ؟ قَالَتْ: حَدَّثْتُ أَحَدَهُنَّ، قَالَتْ: فَأَنْطَلَقَ بِهَا فَأَقْرَبْتُ عَنْقَهَا فَمَا أَلَسَى عَجَبًا مِنْهَا أَنَّهُمَا تَضَحَكُ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَقَدْ عَلِمَتْ أَنَّهُمَا تَقْتُلُ".

ترجمه: دام المومنین عائشه رضي الله عنها نه روایت دي فرمائی چه دبنی قریظه په بنحو کښې یوه هم نه ده وژل شوې مگر یوه بنځه چه ماسره به کیناستله او داسې خبرې به ئې کولې ټوټې او خندل به ئې چه په خپته او ملا کښې به ئې غوټې جوړې شوې او نبی صلی الله علیه و آله به ددوی سرې په تورو قتلول تردې پورې چه یو آواز کونکی ددې نوم واخستو او آواز ئې اوکړو چه فلانی چرته ده؟ هغې او وئیل زه دلته یم ماورته او وئیل په تاخه شوي دي یعنی تاته ولي آوازونه کیږي تاخه نقصان کړې دي هغې او وئیل ما یونوې کار کړې دي ام المومنین حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه دغه آواز کونکی دابځه بوتله او ددې خټ ئې او وهلو دهغه وخت تعجب زه اوس هم نه هیروم کوم چه به ماته دهغې په هر حالت کښې د خندلو په وجه وو، چه دهغې په شا او خپته کښې به نښې چاودی جوړشو، حالانکه هغې ته معلومه وه چه زه به اوس قتل کیږم.

شرح حدیث

په دې حدیث کښې د قتل بنو قریظه ذکر دي کومه چه مشهوره واقعه ده، رسول الله صلی الله علیه و آله د یهود بنی قریظه رجال قتل کړې وو او زنانه او ماشومان ئې قتل کړې وو، خو یوه زنانه چه د هغې ذکر سیده عائشه رضي الله عنها فرمائی، هغه فرمائی چه د یهود بنو قریظه یوه زنانه (قیل اسمها نباتة) ما سره ئې خبرې کولې او د خبرو کولو په وخت ئې داسې خندل چه ډیر زیات لکه خلق وائی د خدا نه شنه وه، حال دا چه رسول الله صلی الله علیه و آله د هغوی سرې بهر قتل کول، هم په دې دوران کښې یو آواز کونکی د هغه زنانه نوم واخستلو چه «این فلانة» هغې اووې «انا» یعنی او ازه موجود یم، عائشه رضي الله عنها فرمائی ما د هغې نه تپوس اوکړو چه څه خبره ده؟ (تاته ولي آواز کوی؟) نو هغې اووې چه «حدث احده» چه ما یو حرکت کړې دي، هغه فرمائی چه هغه زما د خوا نه بوتلې شوه او د هغې ست او وهلې شو، عائشه رضي الله عنها فرمائی چه زه په دې باندې همیشه تعجب کوم چه هغه دومره بې اختیاره کیدو سره خاندی حال دا چه هغې ته معلومه وه چه زما د قتل نمبر راتلونکې دي، وئیلې شوې دی چه هغه زنانه خلاد بن سوید رضي الله عنه قتل کړې وو، کمبختي په هغه باندې د جرند پل راگزار کړې وو، وقیل کانت شتمت النبی صلی الله علیه وسلم، د شاتم نبی صلی الله علیه و آله مسئله مونږ سره دلته په کتاب الحدود کښې د یو باب د لاندې ان شاء الله راشی، او په بذل کښې دلته ذکر شوې ده، کتلې ئې شی.

[۲۶۷۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرِّحِ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ الصَّعْبِ ابْنِ جَثَامَةَ، أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الدَّارِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَبْتَغُونَ قَيْصَابَ مِنْ ذُرَائِهِمْ وَنَسَائِهِمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هُمْ مِنْهُمْ، وَكَانَ عَمْرُو يَعْنِي ابْنَ دِينَارٍ يَقُولُ: هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ، قَالَ الزُّهْرِيُّ: ثُمَّ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ "عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالْوُلْدَانِ".

ترجمه: ابن عباس رضی اللہ عنہ دصعب بن جثام رضی اللہ عنہ نه روایت کوی فرمائی چه دنبی صلی اللہ علیہ وسلم نه مې تپوس اوکړو په باره د مشرکانو دکورونو کښې چه دشپې په دوی باندي حمله اوکړې شي اودحملې په وخت کښې ددوی ښځې او ماشومان قتل کړې شي نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل هغوی هم ددوینه دی عمرو بن دینار اووئیل چه دوی د خپلو پلارونو اولاد دې زهري وائی بیاددې نه پس نبی صلی اللہ علیہ وسلم منع اوفرمائیله دقتل کولو دښځو او ماشومانو نه.

شرح حدیث

د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړې شو د مشرکانو د اهل خانه په باره کښې چه په هغوی باندي د شپې حمله کولې شي او په هغه حمله کښې د هغوی زنانه او ماشومان قتل کړې شي، د سوال حاصل دا دي چه د مشرکانو د زنانو اود هغوی د بچو د قتل خو اصالة ممانعت دي، او د شپې په جنگ کښې ظاهره ده چه د زنانو او د ماشومانو د قتل کیدو قوی امکان دي، نو د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د دې حکم اوتپوسلې شو نو هغه په جواب کښې اوفرمائیل: «هم منهم» یعنی د مشرکانو زنانه او ماشومان په دې صورت کښې د رجال مشرکین په حکم کښې دي، یعنی ممانعت خو بالقصد د هغوی د وژلو نه دي «قال الزهري ثم نهی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زهري د حدیث راوی فرمائی چه بیا روستو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د زنانو او ماشومانو د قتل نه منع اوفرمائیله، دا د زهري خپله رائې ده، د زنانو او ماشومانو د قتل نه ممانعت خو د مخکښې نه دي هم په دې وجه سائل ته د سوال ضرورت راپېښ شو، خو د دې نه معلومېږي چه ممانعت اگر چه دي خو په دې صورت کښې نشته، بلکه دا صورت معفو عنه دي. والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه قاله المنذرى.

[الحمد لله پنځم جلد ختم شو]

۱: صحيح البخاري/الجهاد ۱۴۶ (۳۰۱۲)، صحيح مسلم/الجهاد ۹ (۱۷۸۵)، سنن الترمذي/السير ۱۹ (۱۵۷۰)، سنن ابن ماجه/الجهاد ۳۰ (۲۸۳۹)، (تحفة الأشراف: ۴۹۳۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸/۴، ۷۱، ۷۲، ۷۳) (صحيح)